JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

OUR FIELDS

- Exact Sciences
- Natural sciences
- Medical sciences
- Technical sciences
- Economics
- Philological sciences
- Pedagogical sciences
- Social and humanitarian sciences
- Psychological sciences
- Arts and cultural sciences
- Physical education and sports

RESEARCHBIB IMPACT FACTOR: 6.4 / 2023
SJIF 2023: 3.778

Research Science and Innovation House

OUR INDEXING

ISSN (E): 2181-4570

• http://universalpublishings.com

Research Science and Innovation House

"RESEARCH SCIENCE AND INNOVATION HOUSE" MCHJ

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

DECEMBER 31, 2023

VOLUME 1, ISSUE 12

+998888082107 http://universalpublishings.com samariddineshqorayev@gmail.com

ISSN E: 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

"Journal of Universal Science Research" scientific-methodical journal: 31.12.2023.

In this collection, the articles accepted for the **"Journal of Universal Science Research"**, Volume-1, Issue-12, 2023, are published.

DOI number was attached to all articles in the journal and indexed in the international scientific bases of **Directory of Research Journals Indexing**, **Researchbib**, **Index Copernicus**, **Zenodo**, **Open Aire**, **Google Scholar**, **Advanced Science Index, J-Base, Cite Factor, International Scientific Indexing, Euarasian Scientific Journal Index, General Impact Factor, Internet Archive, Scientific Journal Impact Factor, EuroPub.**

Dissertations are officially recognized as articles published in national journals on the list of journals recommended to publish the main scientific results of dissertations by OAK.

Basis: Page 3 of the list of scientific publications recommended to publish the main scientific results of dissertations of the Higher Attestation Commission of the Republic of Uzbekistan. - Tashkent: 2019. - 160 p

The materials of the magazine can be used by professors, teachers, independent researchers, doctoral students, masters, students, lyceum colleges and school teachers, scientific workers and all those interested in science.

Reminder! The authors are personally responsible for the correctness of the numbers, reports, data and the correctness of the quotations in the scientific articles included in the collection of journal materials.

Research Science and Innovation House

“RESEARCH SCIENCE AND INNOVATION HOUSE” LLC

ISSN E: 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

EDITORIAL TEAM

Editor-in-chief, **Eshkaraev Sadridin Chorievich** - associate professor of the Department of Analytical Chemistry of Termiz State University, Doctor of Philosophy Chemical Science, Termez, Uzbekistan. esadir_74@rambler.ru
Editor of medical sciences **Ye Fan Wang Glavin**, Case Western Reserve University, United States / Chinese Academy of Medical Sciences, Peking Union Medical College, China
Editor-of technical science, **Eshkaraev Ulugbek Chorievich** - Associate Professor of the Department of Primary Education Methodology of Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy, Candidate of Technical Sciences, Denau, Uzbekistan.
Editor of medical sciences **Carolyn Steele Gray**, Canada Research Chair in Implementing Digital Health Innovation (Tier 2), Canada
Editor of technical science **Babamuratov Bekzod Ergashevich** - associate professor of the Department of Physical Chemistry of Termiz State University, Doctor of Philosophy Technical Science, Termez, Uzbekistan.
Editor of medical sciences **Donata Kurpas**, Wroclaw Medical University, Poland
Editor of chemical sciences **Mirabbos Hojamberdiev Ikromovich**- assosiate professor of the Technische Universität Berlin, doctor of chemical science, Berlin, Germany
Editor of medical sciences **Mirella Minkman**, Vilans, Netherlands
Editor of chemical science **Furkat B. Eshkurbonov** - Termiz institute of engineering and technology, doctor of sciences in chemistry, Professor of technology of organic substance and materials on their basis, Termez, Uzbekistan.E-mail: furqateshqurbonov@gmail.com
Editor of medical sciences **Roberto Nuño**, Director Investigación y Formación Fundación Gaspar Casal, Spain
Editor-of Economic, **Otamurodov Shavkat Tillayevich** - Vice-rector of Termiz University of Economics and Service Doctor of Economic science, Termez, Uzbekistan.
Editor of medical sciences **David Perkins**, University of Newcastle, Australia
Editor-of Social and humanities, **Xudoyberdiyev Xursand Xudoyberdiyevich** - Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Social and humanity Science, Termez, Uzbekistan.
Editor of medical sciences **Otamurodov Furqat Abdukarimovich**, Director of Termiz Branch of Tashkent Medical Academy, Termez, Uzbekistan Doctor of science in Medical Sciences, Termez, Uzbekistan.
Editor of medical sciences **Robert Henderson**, University of Arizona
Editor biological sciences **Nurova Zamira Annakulovna** Termez branch of Tashkent Medical Academy. Termez, Uzbekistan Doctor of biological science, docent, Termez, Uzbekistan.
Editor filological sciences **Chris Kennedy**, University of Chicago
Editor of medical sciences **Turabayeva Zarina Kenjabekovna** Termez branch of Tashkent Medical Academy, doctor of Philosophy medical sciences, Termez, Uzbekistan.
Editor of Sociology science **Eryigitova Lobar Qodirovna**Head of the Department of Social Sciences and Physical Culture of CAMU International Medical University
Editor filological sciences **Jurayeva Ramziya Abdurahimovna** Kokand State Pedagogical Institute. Kokand, Uzbekistan Doctor of Philosophy in Philological Sciences (PhD), senior teacher.

ISSN E: 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Editor of physics-mathematics-sciences **Bobamuratov Ulugbek Erkinovich** Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Philosophy physics-mathematics-sciences, Termez, Uzbekistan.
Editor of medical sciences **Akhmedov Kamoliddin Khakimovich** Dean of the Faculty of Treatment No. 1 of the Termiz branch of the Tashkent Medical Academy, Candidate of medical sciences, associate professor
Editor of medical sciences **Vahidov Alisher Shavkatovich** Termez branch of Tashkent Medical Academy General surgery, children head of the department of surgery and pediatric urology Doctor of medical sciences, professor
Editor of Humanitarian science **Rakhmonov Abdukahhor Abdusattorovich** Vice-Director for Spiritual Education and Youth Affairs, Doctor of Philosophy (PhD) in Philosophical Sciences
Editor of technical sciences **Hasan Soyibnazarovich Beknazarov** Leading researcher of the Tashkent Research Institute of Chemical Technology, doctor of technical sciences, professor.
Editor of pedagogical sciences **Sultonova O'g'iloy Nabiyevna** Termiz Institute of Engineering and Technology, Doctor of Pedagogical sciences, Termez, Uzbekistan.
Editor-of medical sciences, **Sultonov Ravshan Komiljonovich** - Termiz University of Economics and Service Doctor of Philosophy of medical science, Termez, Uzbekistan. e-mail: ravshansultonov605@gmail.com
Editor of pedagogical sciences **Eshkoraev Kahramon**- Chirchik state pedagogical University Doctor of Philosophy in pedagogical science, Termez, Uzbekistan e-mail: eshqorayev1987@mail.ru
Editor of technical sciences **Rakhmankulov E. Jasur**-Tashkent scientific Research Institute of Innovative Chemical Technology Doctor of Philosophy in technical science. e-mail: jasurer87gmail.com
Editor of the Department of Agricultural Sciences **Jurakhon N. Nadzhiev** - Advisor to the Termez Institute of Agricultural Technologies and Innovative Development, Doctor of Agricultural Sciences DSc.
Editor of the Department of Agricultural Sciences **Dilshod T. Jumanov** - Advisor to the Termez Institute of Agricultural Technologies and Innovative Development, Candidate of Agricultural Sciences.
Editor of technical science **Nomozov K. Abror** - Doctor of Philosophy to the Termez Institute of engineering and technology, Termez, Uzbekistan. e-mail: abrornomozov055@gmail.com
Editor of technical science **Misirov Kh. Zafar** Doctor of Philosophy to the Termez Institute of engineering and technology, Termez, Uzbekistan. e-mail: zafarmisirov1986@gmail.com
Editor of technical science **Shaymardanova A. Mokhichekhra** - Termiz institute of Engineering and Technology, doctor of philosophy in technical science. E-mail: mokhichekhrashaymardanova@gmail.com
Editor of Philology sciences **Mariya D. Bekbergenova** - Karakalpak State University, doctor of philosophy in Philology science(PhD)
Editor of Philological sciences **Zulfiya K. Ktaybekova** - Karakalpak State University, doctor of philosophy in Philology science(PhD)
Editor of Medical sciences **Dilorom A. Khurmatova** - Termez branch of Tashkent Medical Academy, doctor of Philosophy in Medicine(PhD)

ISSN E: 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023

Editor of Technical science, **Sahomiddin. Z. Hodjamkulov** - Termez Institute of engineering and technology Doctor of philosophy in technics, Docent of Technology Inorganic Substance and Materials on their Basis. E-mail: xodjamkulovsahomiddin@tiet.uz
Editor of Pedagogical sciences **Nodira. N. Musaeva** - Bukhara State University, doctor of science in Pedagogics(DSc), docent of Theory and methodology of professional education.
Editor of Technical science, **Berdimuratov. T. Umid** - Termiz institute of engineering and technology, Doctor of Philosophy in technical science. E-mail: umidberdumu5@gmail.com
Editor of technical sciences, **Diyorov. G. Husan** - Termez Institute of engineering and technology Doctor of Philosophy in technical sciences. E-mail: husan_diyorov88@mail.ru
Editor of technical science, **Rustam. R. Karimov** - Termez Institute of engineering and Technology Doctor of Philosophy in technical Science, Docent of the Agriengineering and Chemical Technologies Department
Editor of Historical sciences, **Kholiyarov. Ch, Tulkinjon** - Head of the "Social and Humanities" Department of the Termiz Institute of Engineering and Technology, doctor of philosophy in Historical science. E-mail: txoliyarov@mail.ru
Editor of Technical Sciences, **Zakir. R. Khudaikulov** - Termiz Institute of Engineering and Technology, docent of the General Electric Engineering, doctor of philosophy in Technical science.
Editor of Technical Sciences, **Bobomurodov. R. Mirkomil** - Termiz Institute of Engineering and Technology, doctor of philosophy in Technical science.
Editor of Technical sciences, **Qalandarov Ro‘zimurod Qurbonovich** - Termiz Institute of Engineering and Technology, professor, Candidate of technical sciences
Editor of Philology Sciences, **Allambergenova. A. Guljakhan** - Karakalpak State University, Doctor of Philosophy in Philology, Docent of Karakalpak language.
Editor of Pedagogical sciences, **Feruza. B. Muzafarova** - Bukhara State University, Doctor of Philosophy in Pedagogical science, Docent in theory and methodology of physical education and sports training

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Ingliz va o’zbek tillarida inson aqliy holatini bildiruvchi maqollarning semantik tahlili

Termiz davlat universiteti

Xorijiy filologiya fakulteti

4-kurs talabasi

Boymurodova Farangiz

Annotatsiya: Maqola o‘zbek va ingliz tillaridagi maqollarning tahliliy tadqiqiga bag‘ishlangan. Unda qadriyat darajasiga ko‘tarilgan intellektual aqliy salohiyat misolida shu xalqning o‘zigagina mansub bo`lgan milliy dunyoqarashning aks etishi boshqa leksik birliklar qatori maqollarda ham mavjudligi ko‘rsatilgan. Har ikki tilda bu tushuncha anglatadigan mohiyat tadqiq qilinib, o‘xshashlik va tafovutlar misollar bilan dalillanadi.

Kalit so‘zlar: Aksiologema, semantik tahlil, qiyoslash, ma’naviy qadriyat, maqol, til birligi, milliy dunyoqarash, xalq og‘zaki ijodi

Abstract: The article is devoted to the analytical study of proverbs in the Uzbek and English languages. In it, it is shown that the reflection of the national worldview belonging to this nation, as an example of the intellectual mental potential that has risen to the level of value, exists in proverbs as well as other lexical units. The meaning of this concept in both languages is studied, and the similarities and differences are demonstrated with examples.

Key words: Axiologeme, semantic analysis, comparison, spiritual value, proverb, language unity, national outlook, folklore

Xalq yaratgan ma’naviy madaniyatning yaxlit bir butunligi bu albatta o‘sha xalqning maqollari hisoblanadi. Har bir xalqning og‘zaki yoki yozma yodgorligini olib qaraylik, unda bashar xotirasida elas-elas saqlanib kelayotgan asotir-afsonalar, uzoq tarix qa’ridagi ibtidoiy tasavvur va tushunchalar, asr-asrlar davomidagi kuzatishlardan hosil bo‘lmish hayotiy hikmatlar qaymog‘i-insoniy tafakkur tajribasining in’ikosini ko‘ramiz.[1] Ingliz va o‘zbek xalq maqollari ham ana shunday

[1] Ziyouz.com kutubxonasi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ming yillar ichida yig‘ilib, sayqal topgan ilmiy-badiiy tafakkur hosilasi sifatida yuzaga kelgan, xalq orasida aytilib, puxtalanib, avloddan avlodga eng yaxshi ma’naviy meroslardan biri bo‘lib o‘tib keladi.

Keyingi yillarda jahon tilshunosligida aksiolingvistik yo‘nalish paydo bo‘ldi. Tilshunoslikda aksiologik tadqiqotlar milliy lisoniy ong, lisoniy shaxs modelini qurish imkomiyatlarini beradi. Aksiologik linvistikadagi asosiy tushunchalardan biri aksiologik yondashuv va aksiologik bahodir. Bu bilish nazariyasi bilan bog‘liq bo‘lib, unda insonning olam, odam haqidagi bilimlari ifodalangan bo‘ladi. Aksiologik leksika xalq og‘zaki ijodi namunalari bo‘lgan maqol, matal va hikmatli so‘zlar, iboralarda o‘z aksini topishi va bu orqali xalqning ana shu tushunchaga bo‘lgan munosabatini ifodalabkeladi.

K. Tumanishvilining aksiologik leksikaning o’rganilish obyekti hisoblangan maqollarga yuksak baho bergan: “ Maqollar – bu millatning tarixiy o‘y-fikrlari natijasi bo‘lib, ularni ma’lum bir guruhning “avtobiografik“ xotirasi deb nomlaydi. Maqollar milliy shakl namunalari bo‘lib, millat ongida uyg‘unlikda va milliy fikrlash tizimi asosida joylashgandir. Bu esa etnik guruhning qirralarini tabiiy ravishda namoyon etadi. Va genetik axborot natijasida quriladi”. [2]

G’arb va Sharq adabiyotidan, ingliz va o’zbek maqollarini o’xshash jihatlariga nazar solsak, ushbu ikkala millatda ham do’stlik, vatanparvarlik, hallolik, mehnatsevarlik, mehr-oqibat, adolat kabi tushunchalar doimo madh etilgan. Maqollarning har ikkala tilda o’rganilish jihatlarini solishtiradigan bo’lsak, maqollarni to’plam holatiga kelishi, badiiy vositalarning ishlatilish o’rnini o’rganish va umuminsoniy jihatlarini ko’rsatish kabi masalalar deyarli bir xil. Ingliz tilida maqol atamasi asosan “proverb” so’zi orqali ifoda etiladi. Folklorshunos Mayder o’z asarlarida maqollarning eng muhim ahamiyatli tomonlarini to’laligicha izohlashga harakat qilgan va u maqol haqida shunday fikrlarni bildiradi: “Proverbs are used in a wide of situations and no limits to the use of the proverb. They can be used to streghten our arguments, express certain generalitions, influence or manipulate other

[2] Tumanishvili. The specific and the Universal in the Proverb Genre / Rustaveli Institute of Georgian Literature. Volume1, 2007.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

people, rationalize our own shortcomings, question certain behavioral patterns, satirize social ills, poke fun at ridiciuolous situations".

Ya'ni: "Maqollar juda keng ko'lamda qo'llanilib ularni qo'llashda chegara yo'q. Maqollar bizning dalillarimizni mustahkamlash, umumiy aniq fikrlarimizni mustahkamlash, umumiy va aniq fikrlarimizni ifodalash, boshqa insonlarni boshqarish yoki ularga ta'sir o'tqazish, jamiyatdagi illatlarni satirik tarzda ifodalashdir".[3]

Ingliz folklorshunosligida o'zgacha o'rin egallagan bu janr, o'zbek adabiyotida ham ko'plab izlanishlarga sabab bo'lgan. Keyinchalik maqollarning ichki strukturaviy tuzilishi va boshqa tillar bilan qiyosiy o'rganish ya'ni maqollar bo'yicha tarjimashunoslik ishlari boshlangan. Maqollarni o'rganish jarayonida uning tuzulishi, qanday ko'rinishdagi sintaktik butunliklar orqali tashkil topgani muhim omildir. Maqollar ko'pincha darak gap shaklida bo'ladi. Aynan shu tomonlari bilan o'zbek va ingliz xalq maqollari juda o'xshashdir. Maqollar mavzu jihatidan juda boydir, unda qadriyat darajasiga ko'tarilgan intellektual aqliy salohiyat misolida shu xalqning o'zigagina mansub bo`lgan milliy dunyoqarash aks etadi. Quyidagi maqollarda donolik va nodonlik xalqning milliy- madaniy o'ziga xosligidan kelib chiqqan holda tasvirlangan bo'lib, ularni tahlil qilish jarayonida xalq hayotidagi qadriyatlarning mazmun-mohiyati haqida ma'lumotga ega bo'lamiz.

- Art is long, life is short.

- Ilmsiz — bir yashar, ilmli — ming yashar[4]

-All asses wag their ears- Ahmoq aql o'rgatar.

-Long hair and short wit.

a)Sochi uzun, aqli kalta b)Aqlli boshda soch turmas.

-Invention breeds invention-Topqirlik topqirlikni yaratadi

SHuni aytib o'tish kerakki, ko'plab maqollarning har xil tillardagi shakllarida ham shaklan, ham ma'no jihatdan yoki umumiy bajarayotgan funksiyalaridan

[3] Axmedova.U.K. Ingliz va o'zbek maqollarining lingvokulturologik va semantik xususiyatlari. Urganch, 2014. 41-bet.
[4] Raxmatullayeva S.J Ingliz va o'zbek maqollari haqida nazariy qarashlar. 77-bet

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

o‘xshashlik topsa bo‘ladi. O‘zbek tilidagi ayrim maqollar ingliz maqollariga funksional jihatdan mos keladi. Masalan, First think, then speak maqolini o‘zbek tilidagi muqobil varianti Avval o‘yla - keyin so‘yla maqoliga to‘g‘ri keladi, chunki bu maqol har ikkala tilda aynan bir xil ma’noga ega hamda uning grammatik tizimi ham ancha yaqin.

SHu bilan birga, ma’lum bir tildan ikkinchi tilga berilgan o‘girishlarda maqollarning aynan o‘xshashini topish qiyin bo‘ladi. SHunda izohlarga yoki ikkinchi bir adekvat variantga murojaat qilinadi. O‘zbek tilidagi maqollarning ingliz tilida yoki ingliz tilidagi maqollarning o‘zbek tilidagi muqobil variantini topish ancha mushkul, bu borada maqollarga o‘rni kelganda izoh berib o‘tish tarjimaga putur etkazmaydi balki uni to‘ldiradi va boyitadi.

So‘zlaguvchi nodon bo‘lsa, eshitguvchi dano bo‘lsin maqolinining aynan nusxasi inglizchada yo‘q bo‘lgani holda bu maqolni uning yaqinroq ekvivalenti bilan berish mumkin. Lekin uni If speaker is fool listener should be wise deb tarjima qilinsa uning o‘zbekcha koloriti saqlanib qoladi va bu hammaga tushunarli bo‘ladi.

Aql – odamning ko‘rki- Mind is the sight of a person[5]

Ushbu maqolda aql inson uchun muhim bo‘lgan qobiliyat, xususiyat sifatida e’tirof etilgan.

Bilimlidan aql chiqar, aqllidan naql chiqar- Knowledgeable mind take it out, take it out of the mind

Bu maqolda egallagan bilimidan oqilona foydalanish, ilmini yaxshilik yo‘lida sarf qilish yuqori baholangan.

Xulosa qilib aytganda, ingliz va o’zbek xalq maqollari bu xalqlarning madaniy merosidir. Ularda ingliz va o’zbek xalqning barcha o’y – fikrlari, dunyoqarashi, turmush tarzi, fe’l – atvori va e’tiqodi aks etadi. Har bir millat o’ziga xos tavsiflarga ega ekan, bu ularning maqollariga ham ta’sir etmay qolmaydi. Hatto ayrim ingliz va o’zbek maqollardagi mavzular o’xshash bo’lsada, ulardagi obrazlar takrorlanmasligi

[5] K.M.Karomatova va H.S. Karomatovlar.”Proverbs.Maqollar. Пословицы” Mehnatkashlar. Buxoro 2000

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

bilan ajralib turadi. Aynan ana shu tasvirlar maqollardagi milliy bo'yoqdorlikni ta'minlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1.Ziyouz.com kutubxonasi

2. Tumanishvili. The specific and the Universal in the Proverb Genre / Rustaveli Institute of Georgian Literature. Volume1, 2007.

3.Axmedova.U.K. Ingliz va o'zbek maqollarining lingvokulturologik va semantik xususiyatlari. Urganch, 2014. 41-bet.

4. Raxmatullayeva S.J Ingliz va o'zbek maqollari haqida nazariy qarashlar. 77-bet

5. K.M.Karomatova va H.S. Karomatovlar."Proverbs.Maqollar. Пословицы" Mehnatkashlar. Buxoro 2000

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Unlocking the Power of Information: How Modern Technologies are Revolutionizing the Way We Access and Utilize Data

Abdullayeva D.
SamISI English Teacher
Department of Teaching languages
dilafruz.abdullayeva.95 inbox.ru
Shakarov Bexruz
SamISI Student
Department of Management and Accounting

Abstract

In today's digital age, information has become one of the most valuable assets. The ability to access and utilize data has revolutionized the way we make decisions, solve problems, and drive innovation. As technology continues to advance at an unprecedented pace, the power of information has only grown stronger. In this article, we will explore how modern technologies are transforming the way we access and utilize data, and the impact it has on various aspects of our lives.

The evolution of technology and its impact on data access

The evolution of technology has played a significant role in enabling greater access to data. In the past, data was predominantly stored in physical forms such as paper documents and files. Accessing and retrieving information was a time-consuming and labor-intensive process. However, with the advent of computers, the internet, and cloud storage, the barriers to accessing data have been significantly reduced. Today, we can access vast amounts of information with just a few clicks, thanks to search engines and online databases.

Furthermore, the proliferation of mobile devices has revolutionized data access even further. With smartphones and tablets, we can now access data on the go, anytime and anywhere. This has empowered individuals and businesses to make more informed decisions, as they can access real-time data and stay connected with the latest information.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

The role of big data in modern society

Big data has emerged as a game-changer in the modern era. With the exponential growth of data being generated from various sources such as social media, sensors, and online transactions, the potential insights and value that can be derived from this data are immense. Big data analytics allows organizations to uncover hidden patterns, trends, and correlations that were previously unattainable. This has led to improved decision-making, enhanced customer experiences, and the development of innovative products and services.

In addition to its commercial applications, big data has also made a significant impact in areas such as healthcare, finance, and transportation. For example, in healthcare, analyzing large-scale patient data has enabled the early detection of diseases, personalized treatments, and the prediction of epidemics. In finance, big data analytics has transformed risk management, fraud detection, and trading strategies. And in transportation, data-driven insights have led to optimized routes, reduced congestion, and improved safety.

The benefits of utilizing data in decision-making

Utilizing data in decision-making processes offers numerous benefits. Firstly, data-driven decisions are more objective and less prone to biases. By relying on facts and evidence, rather than subjective opinions, organizations can make more accurate and informed choices. This leads to improved outcomes and reduced risks.

Secondly, data enables organizations to identify trends and patterns that can help predict future outcomes. By analyzing historical data and using predictive analytics, businesses can make proactive decisions and take advantage of emerging opportunities. This can provide a competitive advantage and drive growth.

Furthermore, data-driven decision-making promotes transparency and accountability. When decisions are based on data, it becomes easier to track and evaluate their effectiveness. This fosters a culture of accountability and continuous improvement within organizations.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

How modern technologies are transforming data accessibility

Modern technologies have revolutionized the way we access and utilize data. One of the key advancements is the development of data analysis and visualization tools. These tools enable individuals and organizations to extract insights from raw data and present them in a visually appealing manner. By using charts, graphs, and interactive dashboards, data can be easily understood and communicated to stakeholders. This enhances decision-making and facilitates data-driven discussions.

Another significant development is the rise of artificial intelligence (AI) and machine learning (ML) algorithms. These technologies have the ability to process vast amounts of data at an unprecedented speed and accuracy. AI and ML algorithms can automate data analysis tasks, identify patterns, and make predictions. This saves time and resources, and allows organizations to focus on higher-level tasks and strategic decision-making.

Additionally, cloud computing has played a pivotal role in transforming data accessibility. Cloud platforms provide scalable and cost-effective storage solutions, allowing businesses to store and access large volumes of data without the need for extensive physical infrastructure. This has democratized data access, making it more affordable and accessible to organizations of all sizes.

Data analysis and visualization tools

Data analysis and visualization tools have become indispensable in the modern data-driven world. These tools enable individuals and organizations to explore, analyze, and present data in a meaningful way. There are various types of tools available, ranging from simple spreadsheets to advanced business intelligence platforms.

Spreadsheets such as Microsoft Excel and Google Sheets are widely used for basic data analysis and visualization. They provide functionalities for data manipulation, filtering, and basic charting. However, for more complex data analysis tasks, specialized tools such as Tableau, Power BI, and QlikView offer advanced

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

features and capabilities. These tools allow users to connect to various data sources, create interactive visualizations, and perform advanced statistical analysis.

In addition to standalone tools, many cloud-based platforms offer comprehensive data analysis and visualization capabilities. Amazon Web Services (AWS) provides services such as Amazon Redshift and Amazon QuickSight, which enable users to analyze large data sets and create interactive dashboards. Similarly, Google Cloud Platform (GCP) offers tools like BigQuery and Data Studio for data analysis and visualization.

The challenges and ethical considerations of data utilization

While the power of information is undeniable, there are also challenges and ethical considerations associated with data utilization. One of the major challenges is ensuring data privacy and security. With the increasing amount of personal and sensitive information being collected and analyzed, it is crucial to protect individuals' privacy rights and prevent unauthorized access.

Another challenge is the issue of data quality. Not all data is accurate and reliable, and analyzing flawed data can lead to incorrect insights and decisions. Data cleansing and validation processes are necessary to ensure the accuracy and integrity of the data being analyzed.

Ethical considerations also come into play when utilizing data. The collection and use of personal data raise concerns about consent, transparency, and fairness. Organizations need to ensure they comply with relevant regulations and ethical guidelines, and that they use data in a responsible and ethical manner.

Conclusion: Embracing the data revolution

The power of information cannot be underestimated. Modern technologies have revolutionized the way we access and utilize data, enabling us to make more informed decisions, solve complex problems, and drive innovation. From big data analytics to data visualization tools, the possibilities are endless.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

As we embrace the data revolution, it is essential to address the challenges and ethical considerations associated with data utilization. Protecting data privacy, ensuring data quality, and promoting responsible data usage should be at the forefront of our efforts.

By harnessing the power of information, we can unlock new opportunities, transform industries, and shape a better future. Let us embrace the data revolution and leverage the full potential of data to create a more connected, informed, and prosperous world.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

LINGUISTIC ASPECTS OF THE TRANSLATION OF MEMOIR WORKS

Aliqulova Mahfuzaxon Xurram qizi

Termez State University, 1st stage master's student, majoring Linguistics in English

Abstract

A memoir is a non-fiction story written from the author's point of view, recounting and reflecting on a particular event or series of events in his or her life. These events are usually important turning points in the author's life, leading to some kind of personal discovery that changed the direction of his life or his view of the world. Essentially, memoirs are excerpts from the author's own life that are retold with the intention of making the memoir as true and factual as possible. In this article, the linguistic and cultural aspects of the translation of memoirs are considered on the example of James David Vance's "A Memoir of a Family and Culture in Crisis".

Key words. Memoir, author, life story, non-fiction story, memories, linguistic and cultural aspects.

Аннотация

Мемуары — это научно-популярный рассказ, написанный с точки зрения автора, рассказывающий и размышляющий о конкретном событии или серии событий в его или ее жизни. Эти события обычно являются важными поворотными моментами в жизни автора, ведущими к какому-то личному открытию, изменившему направление его жизни или его взгляд на мир. По сути, мемуары представляют собой отрывки из собственной жизни автора, которые пересказываются с целью сделать мемуары как можно более правдивыми и основанными на фактах. В данной статье лингвокультурологические аспекты перевода мемуаров рассматриваются на примере книги Джеймса Дэвида Вэнса «Мемуары о семье и культуре в условиях кризиса».

Ключевые слова. Мемуары, автор, жизнеописание, научно-популярный рассказ, воспоминания, лингвокультурологические аспекты.

INTRODUCTION

Just because a memoir isn't fiction doesn't mean it's not considered a "literary" form of writing. Memoirists often zoom in on specific events in their "real life" and describe those events in detail using creative storytelling techniques. This means that

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

memoirs need the same building blocks that any story needs—scene, characters, drama, dialogue, and plot. The style and language used in writing a memoir are as important as the subject matter. It's not just what you say, but how you say it. The skill of a good memoirist is to use narrative techniques to make everyday, real things new, interesting, and strange.

This is an excerpt from A Memoir of a Family and Culture in Crisis, one of the many memoirs in James David Vance's collection, and "when was the last time you saw your father?". Notice how James weaves in vivid images to describe the traffic scene to make it more interesting and unique.

His neck seems stiff; his head is bent a little forward from the shell of the tortoise: it seems as if it had been pushed behind to overcome the recession in front, the literal disappearance of the face. After sipping from a clear plastic cup of water, his hands tremble slightly. He seems to be standing on the other side of some invisible partition, a screen of pain.

LITERATURE ANALYSIS AND METHODOLOGY

Memoirs are often confused with autobiographies because they are self-written biographies. However, the difference is simple. Autobiographies provide a complete chronological account of someone's life from birth to death. It involves more of a factual record of one's life, as opposed to studying one's memories. Memoirs, on the other hand, magnify particular events that are memorable only to the author. They capture these moving memories with great attention to detail and deal with the author's thoughts as much as they do in the actual moment.

Although the content of memoirs is unique in that it is personal and specific to its authors, all memoirs tend to contain certain recurring characteristics.

The author of this memoir, James David Vance, wrote about the Appalachian values of his Kentucky family and the social and socioeconomic problems of his hometown of Middletown, Ohio, where his mother's parents moved when they were young.

Vance talks about his upbringing and family while growing up in Middleton, Ohio. She writes about a family history of poverty and low-paying, manual jobs that later disappeared or became less secure, and contrasts this with her perspective on life after she left.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Although Vance grew up in Middletown, his mother and her family were from Breathitt County, Kentucky. Their Appalachian values include traits such as loyalty and love of country, despite social problems such as violence and verbal abuse. He talks about his grandparents' alcoholism and abuse, his unstable mother's drug history and failed relationships. Vance's grandparents eventually reconciled and became his de facto guardians. He was pushed by his strict but loving grandmother and eventually managed to leave Vance Middleton and attend Ohio State University and Yale Law School.

Along with his personal history, Vance raises questions such as the responsibility of his family and his people for his misfortune. Vance blames hillbilly culture and its promotion of social decay. Relatively speaking, he believes that economic uncertainty plays a lesser role. Vance regularly draws on personal experience to support his argument. As a grocery store cashier, she watched welfare recipients talk on cell phones, even though Vance, who worked, couldn't afford one. His distaste for those who profited from bad behavior during the struggle, especially when combined with the values of personal responsibility and tough love, is presented as a microcosm of the cause of Appalachia's overall political shift from strong Democratic to strong Republican affiliation. Similarly, he shared stories intended to show a lack of work ethic, including the story of a co-worker who quit after expressing distaste for his work hours and posted about the "Obama economy" on social media.

RESULTS

In memoirs, the narrator and the author are always the same. Memories are also always told in the first person (with I/My language). This increases the subjectivity of memoirs, because although they are based on real events, the way these events are presented to the reader is synonymous with the way the author experienced the event.

This feature also ensures that each memoir is unique in the sense of reflecting its author's narrative style, language and speech style, and most importantly, his thoughts.

The basic agreement between the author and the reader is that the author presents his version of what he believes to be true. Although memoirs contain the facts of an event, they are subjective in the sense that they retell the event based on how the author

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

experienced it and how the author remembers it. The author is in no way responsible for retelling the story from the perspective of how others may have experienced it. It also involves taking into account the weaknesses of human memory - not every detail can be actually written down and remembered, especially when it comes to dialogues. However, the author should avoid fictional encounters and capture the truth as much as possible.

CONCLUSION

Memoirs are never published as independent works. Usually, they are published in a series of anecdotes connected by a common theme. For example, "A Memoir of a Family and Culture in Crisis" by James David Vance. This can take the form of consistency in installation, meaning that all memories are installed at the same time or in the same place. In the author's view, memories can be combined with their content and lessons.

Memoir writers have the ability to convey what they've learned from their experiences and help readers gain insight into the lives of others and how those lessons apply to their own.

Memoir - main conclusions:

Memoirs are a collection of memories that the author intended to capture events from his life.

The style and language used in writing a memoir are as important as the subject matter. It's not just what you say, but how you say it

- Features of this memoir:
- First person narrative voice
- Truth
- Subject
- Identity and similarity
- An emotional journey

In addition to presenting a story, a memoir reflects on the content of the story.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

REFERENCES

1. Jessica Dukes. 'What Is a Memoir?'. Celadon Books. 2018.
2. Micaela Maftei. *The Fiction of* Autobiography, 2013
3. Judith Barrington. 'Writing the Memoir'. *The Handbook of Creative Writing*, 2014
4. Jonathan Taylor. 'Writing Memoirs. Morgen 'with an E' Bailey'. 2014
5. Patricia Hampl. *I Could Tell You Stories*. 1999

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

1950-1990-YILLARDA SURXON VOHASI QISHLOQ XO‘JALIGI TARIXI (ANGOR TUMANI MISOLIDA)

Amirqulov Muhiddin G‘ulomovich
Termiz davlat pedagogika instituti magistranti

Annontasiya

Maqolada 1950-1990-yillarda O‘zbekistonning janubiy hududlaridan biri bo‘lmish Surxon vohasining Angor tumanida qishloq xo‘jaligi sohasida amalga oshirilgan ishlar va asosiy ko‘rsatkichlaro‘rganilgan.

Kalit so‘zlar: *Qishloq xo‘jaligi, Angor, “Kuybishev”, O‘zbekiston SSR, 1950-1990-yillar.*

Аннотация

В статье рассматривается сельскохозяйственная деятельность и основные показатели в Ангорском районе Сурханского оазиса, одного из южных регионов Узбекистана, в 1950-1990-е годы.

Ключевые слова: *Сельское хозяйство, Ангор, «Куйбышев», Узбекская ССР, 1950-1990-е гг.*

Annotation

The article examines the agricultural activities and main indicators in the Angor district of the Surkhan oasis, one of the southern regions of Uzbekistan, in the 1950s-1990s.

Key words: *Agriculture, Angor, "Kuybyshev", Uzbekistan SSR, 1950-1990s.*

KIRISH.

Ikkinchi jahon urushini g‘olibona tugallagan sovet xalqi endilikda urush jarohatlarini tiklash va rivojlantirish ishlariga kirishdi. Biroq bu ishlarni amalga oshirishda bir qator qiyinchilik va murakkabliklar ham yuzaga keldi. Masalan, shunday qiyinchiliklardan biri kadrlar masalasi bilan bog‘liq edi. Gap shundaki, urushda qatnashgan jangchilardan juda ko‘pi o‘z kasbining ustasi bo‘lgan kishilar janglarda halok bo‘lgan bo‘lsalar, yana front orqasidagi og‘ir mehnat tufayli oziq-ovqatning yetishmasligi, turli-tuman kasalliklar tufayli ko‘plab ishga yaroqli mehnatkashlar ham safdan chiqqan edilar.

Bunday holatlar shubhasiz ishning ko‘zini biladigan, omilkorlik bilan xo‘jalik yuritadigan bilimdon kadrlarga muhtojlik zaruratini tug‘dirmasdan qolmas edi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Bundan tashqari, yetarli moliyaviy resurslar, zarur texnika vositalari, mashina va mexanizmlarning yetishmasligi ham katta qiyinchiliklarni keltirib chiqardi. Shunday qiyin sharoit bo‘lishiga qaramasdan viloyat va tuman mehnatkashlari o‘z zimmasidagi reja va topshiriqlarni bajarishga kirishdilar.

Ana shunday og‘ir yillarda Angorning tuman sifatida shakllanishida Sherobodlik mehnatkashlarning hissasi katta bo‘ldi. Ayniqsa, Zang, Tallimaron (1950-yilda qo‘l kuchi bilan qazilgan edi. 1953-1954-yillarda Sherobod va Boysun tumanlari jamoalarining tashabbusi bilan Tallimaron kanali Qorasuvgacha masofaga uzaytirildi. Beshqo‘ton massivida 5 ta jamoa xo‘jaligi tashkil etildi) kanallari qurilishi tuman hayotida katta o‘zgarishlarga yo‘l ochib bergan edi.

Bu yerlarda jamoalashtirish natijasida Sherobod tumanidan ko‘plab oilalar ko‘chirib keltirildi. Ushbu oilalar cho‘lni o‘zlashtirishda katta jonbozdik ko‘rsatdilar. Tumanda yangi yerlar o‘zlashtirilib, hudud kengayib, shu bilan birga aholi soni ham ko‘payib bordi. Shu tufayli O‘zbekiston SSR Oliy Kengashi Prezidiumining “O‘zbekiston SSRda yangi rayonlar tashkil etish to‘g‘risida”gi Farmoniga asosan 1952-yil 16-aprel kuni yangi tuman Angor tumani tashkil etildi. Ana shu farmonga asosan tumanda tashkiliy qo‘mita tuzildi. Unga rais etib Erkin Ostonaqulov tayinlandi.

Tuman tashkil etilgan dastlabki yillarda “Karl Marks,” “Birinchi may,” “Kuybishev,” “Malen’kov,” “Pravda gazetasi” hamda “Xrushchev” nomli bir qancha jamolar mavjud edi. 1953-yili Angor tumanidagi to‘rtta kichik xo‘jalik-“Ozod Buxoro,” “Birinchi may,” “Kuybishev” va “Dehqon ittifoqi” xo‘jaliklari birlashtirilib, unga “Kuybishev” nomi berildi. 1956-yildan xo‘jaliklar traktor va qishloq xo‘jalik mutaxassisliklari bilan ta’minlana boshladi. 1961-yilda Surxon vohasida 1236 ta CKTX-4-6 A markali paxta seyalkalari, 1568 ta NKU-4-4 A markali kultivator va OTN-5 markali 806 ta changlagich va purkagichlar, 863 ta traktor, 1362 ta plug, 621 ta tirkama, 210 ta kombayn 1530 dan ortiq qishloq xo‘jaligi texnikalari mavjud edi.

1950-yillarning oxiriga kelib jamoa xo‘jaliklaridagi ishchilarning ish haqlarida ham o‘zgarishlar bo‘lib, endilikda ish haqi mahsulot bilan emas, balki pul daromadi bilan to‘lanadigan bo‘ldi. Bu esa mehnatkashlarni bozor bilan bog‘lanishga, erkin xarid narxida o‘z xohish istagi bilan mahsulot sotib olishga sharoit yaratib berdi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Lekin, hali jamoa xo‘jaliklarida mehnat haqiga ham pul, ham mahsulot bilan haq to‘lash davom etib kelmoqda edi, bu esa hisobot isharini olib borishga to‘sqinlik qilar edi.

Angor tumani “Lenin” nomli jamoa xo‘jaligi a’zosi X.Saidov 1958-yili yil yakuniga ko‘ra 38400 so‘m pul, 40 sentner bug‘doy yoki 1957-yilga nisbatan 10500 so‘m pul daromad qilgan bo‘lsa, Jarqo‘rg‘on tumanidagi “Stalin” nomli jamoa xo‘jaligi a’zosi Fozil Imomov oilasi esa 50940 so‘m daromad qildi. Mehnat unumdorligining asosiy ko‘rsatkichi, albatta, qilingan mehnatga nisbatan haq olish ekanligiga bog‘liq bo‘lishini yuqoridagi raqamlardan ham bilish mumkin.

Bu masalaning bir tomoni, ikkinchi tomoni shundaki, nimagadir o‘sha “chaqiriq” barcha jamoa xo‘jaliklarini o‘z ichiga qamrab ololmadi. Buning sabablaridan biri davlat siyosatdonlarining bu “chaqiriq” orqali kapitalizm tuzumini lol qoldirishga urinishi, bizda hamma insonlar xuddi shu asosda yaxshi haq oladi degan tushunchani singdirishga harakat qilishi edi. 1960-yillarning o‘rtalarida ingichka tolali paxta navlarini yaratish va ularni ishlab chiqarishga joriy qilishda Angor tumani jamoa xo‘jaliklarining ham hissasi katta bo‘ldi.

Angor tumanidagi “Kuybishev” nomli jamoa xo‘jaligi (kolxoz) da texnika ta’minoti ancha mustahkamlanib, 1965-yili jamoa xo‘jaligi raisi Abilsho Xo‘jamqulov tashabbusi bilan ingichka tolali paxtani mashinada terish xo‘jalikning yettita brigadasida sinovdan o‘tkazildi, sinov muvaffaqiyatli o‘tib butun viloyat bo‘yicha joriy etildi. Jamoa xo‘jaligi 1965-yilda 1450 gektar yerga paxta ekib, hosildorlik 17,8 sentnerga, paxta hosili esa 2680 tonnaga yetkazildi.

1960-1970-yillarda viloyatning g‘allakor va sholikorlari ham yuksak muvaffaqiyatlarni qo‘lga kiritdilar. 1965-1975-yillarda donli ekinlar maydoni 52.1 ming gektardan 69.9 ming gektarga, shu jumladan don va makkajo‘xori maydonlari 1,2 ming gektardan, 5,7 ming gektarga, sholi maydonlari 4,1 ming gektardan, 3,5 ming gektarga yetdi. O‘z navbatida bu davrda jami donli ekinlar hosildorligi gektariga 7,3 sentnerdan 10,7 sentnerga, shu jumladan, makkajo‘xori gektaridan 31,7 sentnerdan 55,5 sentnerga, sholi esa 21,8 sentnerdan 45,9 sentnerga ko‘tarildi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Surxon va Amudaryo etaklarida ixtisoslashgan sholichilik bo‘limi va davlat xo‘jaligining tashkil etilishi muhim ahamiyatga ega bo‘ldi. Shuni ham aytib o‘tish kerakki, ayniqsa Amudaryo etaklarida ixtisoslashgan sholichilik xo‘jaliklarining ko‘paytirilishi, suv resurslaridan me’yoridan ko‘proq foydalanish respublika suv zaxiralarining kamayib ketishiga sabab bo‘ldi, bu narsa oqibatda Orol fojeasiga olib keldi.

Bu vaqtda viloyatda don, ayniqsa makkajo‘xori doni yetishtirishda sezilarli yutuqlarga erishildi. Bunga mamlakat siyosiy rahbariyatining bu ekinga katta e’tibor berganligi sabab bo‘ldi. N.S.Xrushchev ma’muriyatining makkajo‘xori hosildorligiga e’tiborning kuchaytirilishi qishloqda ishlab chiqaruvchi kuchlarni rivojlantirishda katta sakrashni amalga oshirdi, degan fikrda edi. “Makkajo‘xori” ekini, umuman mamlakat chorvachiligini va agrar ishlab chiqarishni ko‘tarishga yordam qiladi” shiorini o‘rtaga tashlagan “Xrushchev o‘n yilligi” 1960-1970-yillarda ham o‘z ta’sirini yo‘qotmadi.

Viloyatda ham makkajo‘xori yetishtirishga katta e’tibor berilib, o‘rtacha hosildorlik 50-55 sentnerni tashkil qildi. 1965-1975-yillarda viloyatda yalpi hosil yetishtirish 28,4 ming tonnadan 31.6 ming tonnaga yetkazildi. Jamoa xo‘jaliklarida don yetishtirish rivojlanib bordi. Masalan, Angor tumanidagi “Kuybishev” nomli jamoa xo‘jaligida donchilikning o‘sish ko‘rsatkichlari quyidagicha bordi:

/R	Ekin turlari	1966	1970	1973	1975	1977	1978	1979
1.	don	22,3	194,1	394	419	492	497	504
2.	arpa	22	-	34	18	28	14	85
3.	bug‘doy	-	-	114	183	195	210	244
4.	sholi	-	23	153	188	113	128	140

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

5.	makkajo‘xori	18	25	53	71	74	81	90

1970-yillar o‘rtalarida dehqonlarning ahvoli bir oz yaxshilanib, ular ish haqi va mehnat mukofotlarini yil yakunida va o‘z vaqtida ola boshladilar. Bu esa, dehqonlarning mehnat ko‘tarinkiligini oshirib mehnat unumdorligining ko‘tarilishiga yordam berdi. O‘z navbatida markaz esa paxtaga bo‘lgan ehtiyojini qondirishni yanada kuchaytirish uchun moddiy-texnika ta’minotini ham o‘z vaqtida yetkazib berishga harakat qildi.

1960-1980-yillarda chorva mollarini ko‘paytirish sohasiga ham e’tibor qaratildi. Viloyatdagi bir qator jamoa xo‘jaliklarida chorvachilik sezilarli darajada o‘sib, ma’lum ma’noda yutuqlarga ham erishildi. Buni Angor tumanidagi yana “Kuybishev” nomli jamoa xo‘jaligi misolida ko‘rishimiz mumkin:

/r	Chorva mollarining turi	1966	1970	1975	1979
	qoramollar	864	1210	1533	1712
	qo‘ylar	4560	6360	7349	7515
	cho‘chqalar	114	165	385	436

Biroq 1980-yillarning boshlariga kelib, qishloq xo‘jaligida mahsulot yetkazib berishda, chorvachilik va parrandachilikni, don ekinlarini ishlab chiqarish rejasi asosida rivojlantirish, mahsulot narxini arzon qilish borasida qilingan urinishlar natijasiz bo‘lib, bu sohadagi reja va topshiriqlar samarasiz yakunlandi. Bu davrda tanazzullik jarayonlari chuqurlashib bordi.

Natijada qishloq xo‘jaligi sohasida ko‘zlangan vazifani bajarishga to‘la erishib bo‘lmasdan qoldi. Mehnatni moddiy rag‘batlantirish tizimi butunlay oqsay boshladi. Bora-bora bunday salbiy harakatlar mamlakat iqtisodiyotini izdan chiqardi. Sovet davri agrar siyosati 1980-yillar o‘rtalarida boshi berk ko‘chaga kirib qoldi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

XULOSA

Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, ushbu tahlil etilgan davrda viloyat va tumanlar mehnatkashlarining tashabbusi va fidokorona mehnatlari natijasida agrar sohada ma’lum yutuqlar qo‘lga kiritildi. Biroq Sovet tuzumining ma’muriy-buyruqbozlik asosida xo‘jalikni boshqarish siyosati oqibatida mehnat ahli o‘z mehnatining natijasidan bebahra qoldi. Mulkchilikning faqat jamoa xo‘jaligi (kolxoz) va davlat xo‘jaligi (sovxoz) tizimiga asoslanganligi xo‘jalikni boshqarishning byurokratik va volyuntaristik tartiblari shaxsiy tashabbuslarni bo‘g‘ib qo‘ydi. Oqibatda Angor tumani qishloq xo‘jaligida ham viloyat va respublikada bo‘lgani singari qator nuqson va kamchiliklar yuzaga keldi, buni esa inkor etib bo‘lmaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Юз саволга юз жавоб. - Т., “Ўқитувчи,” 1998 йил, 22 б.

2. С.Н.Турсунов, Э.Қобилов ва бошқалар. Сурхондарё тарих кўзгусида. - Т., “Шарқ,” 2001 йил, 245 б.

3. С.Н.Турсунов, Э.О.Қобилов. Сурхондарё тарих кўзгусида. - Т., “Шарқ,” 2001 йил, 251 б.

4. С.Б.Эшқурбонов. Ўзбек халқи хўжалик фаолиятида деҳқончилик: аньаналар ва замонавийлик (Сурхон воҳаси мисолида). – Т., “Innovatsiya-Ziyo” 2023 йил, 93 б.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ИЗМЕНЕНИЕ НЕКОТОРЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ МАТЕРИАЛОВ ПРИ ПЕРЕМЕННЫХ НАПРЯЖЕНИЯХ

Хасанов Сайдамин Магрупович, к.т.н., проф.

Аннотация. В статье рассматриваются влияние переменных напряжений на усталостную прочность деталей, применяемых в машиностроении. Также, приводятся результаты экспериментов, проводимых с различными типами образцов, имеющими различные радиусы округления и шероховатости при различных нагрузках.

Ключевые слова: усталостная прочность, переменное напряжение, число циклов, амплитуда напряжения, шероховатость, симметричный цикл, пульсационный цикл, коэффициент цикла.

Многие детали машин в процессе работы испытывают напряжения, циклически меняющиеся во времени.

Опыты показывают, что при переменных напряжениях, после некоторого числа циклов может наступить разрушение детали, в то время как при том же неизменном во времени напряжении, разрушения не происходит. Разрушение материала под действием повторно-переменных напряжений называется разрушением от усталости. Основная причина усталостного разрушение – цикличность разрушения [1, 2].

Рассмотрим некоторые характеристики напряжения, изменяющегося во время циклически (рис. 1).

Коэффициент цикла σ будет равен: $\sigma = \frac{\sigma_{min}}{\sigma_{max}}$

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

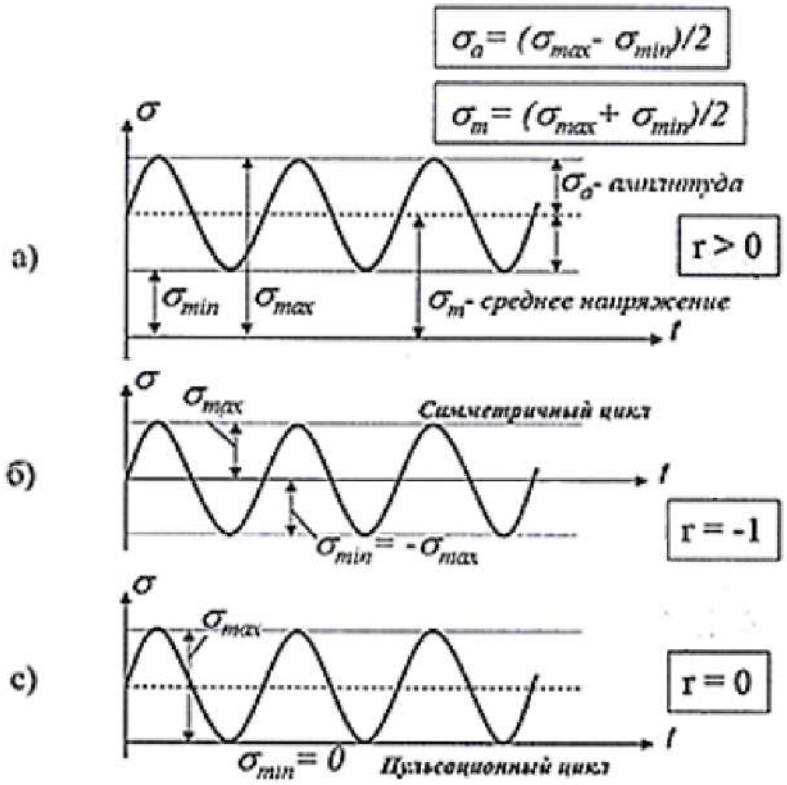

Рис. 1. Циклы переменных напряжений

В варианте 2 напряжение меняет не только величину, но и знак. Практика показывает, что это наиболее неприятный для усталостной прочности вариант. В дальнейшем опыты проводились по этому варианту. Испытания проводились на установке WP-140 (Германия). На рисунке 2 приведена конструкция машины для проведения усталостных испытаний.

Из рис. 3 видно, что изгибающий момент будет равен:

$M_{изг} = F \cdot a$, тогда $W_x = \frac{\pi d^3}{32}$

Амплитуду напряжения определим по следующей формуле:

$$\sigma_a = \frac{M_{изг}}{W_x} = \frac{32 \cdot a}{\pi d^3}$$

где $M_{изг}$ – изгибающий момент, W_x – момент сопротивления сечения, d – диаметр образца, F – сосредоточенная сила.

Как видно из рисунка 3, наиболее опасным сечением является сечение, где $M_{изг} = M_{max}$.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

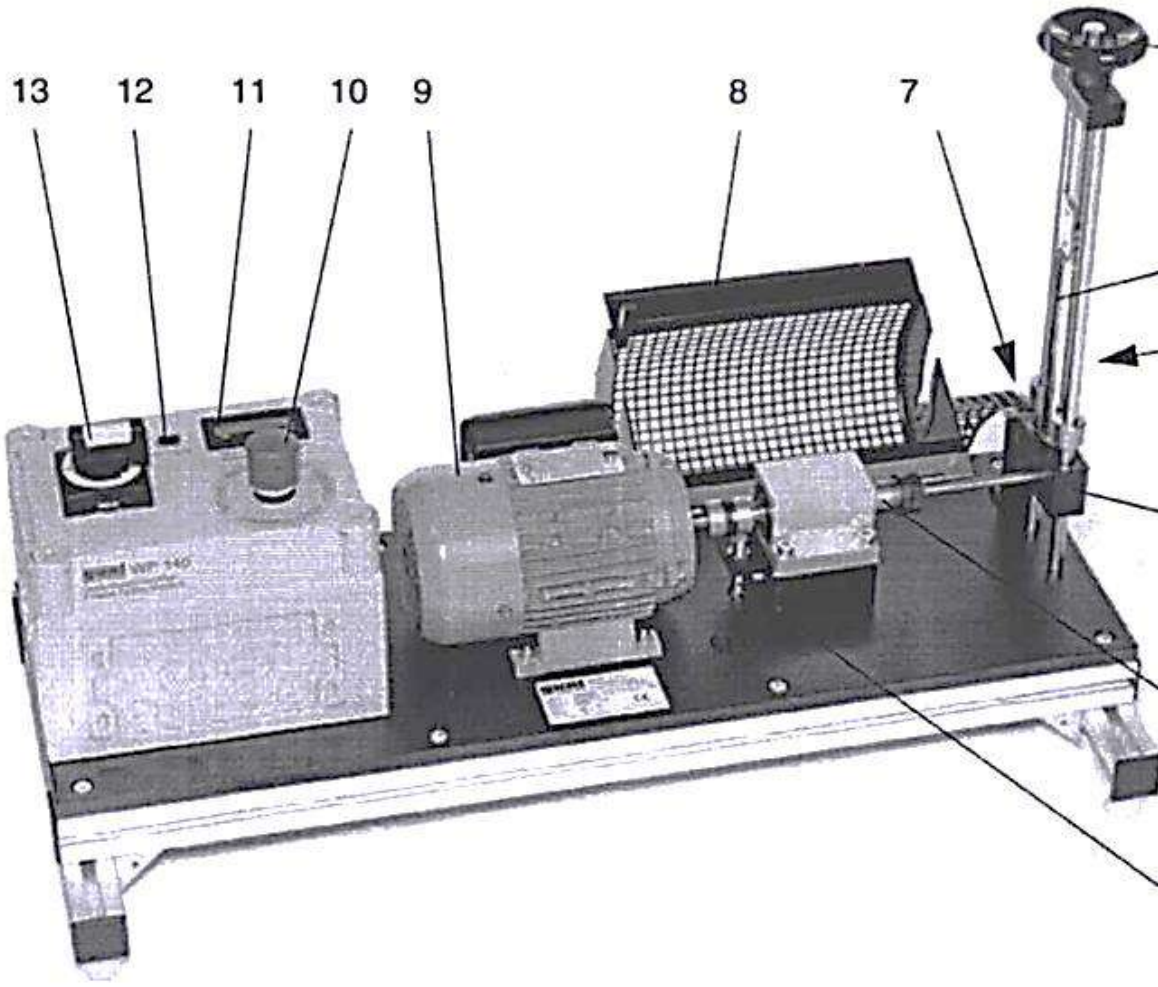

Рис. 2. Установка для проведения испытаний:

1 – датчик; 2 – шпиндель; 3 – плавающий подшипник; 4 – шкала (общая);

5 – рычажные весы; 6 – маховик; 7 – выключатель; 8 – защитный кожух;

9 – двигатель; 10 – аварийный выключатель; 11 – счетчик; 12 – гнездо для подключения WP 140,20; 13 – выключатель для защиты двигателя.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

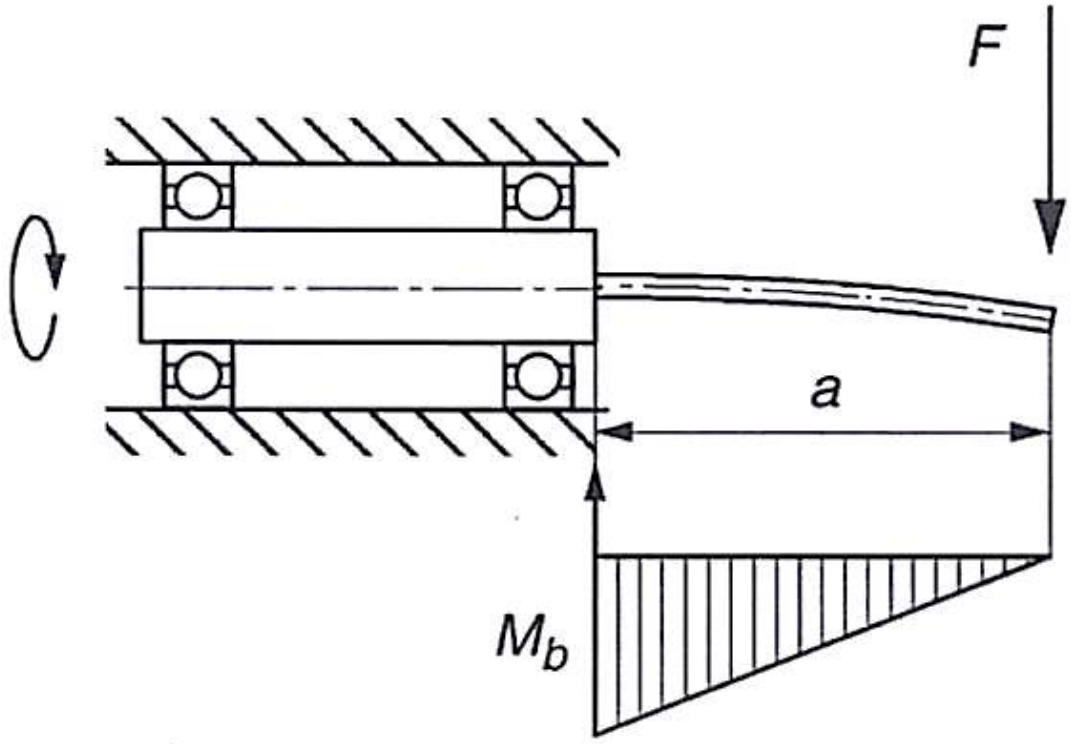

Рис. 3. Схема нагружения образца.

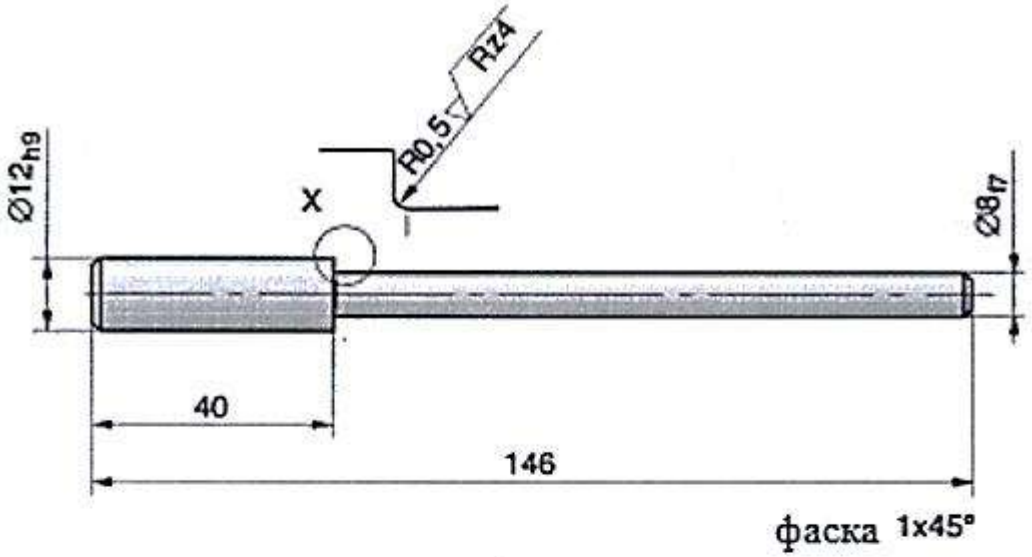
Эксперименты проводились с различными типами образцов, имеющими разные радиусы округления и шероховатости (рис. 4). Во всех случаях нагрузки F = 180 Н, а σ_a= 360 Н/мм^2.

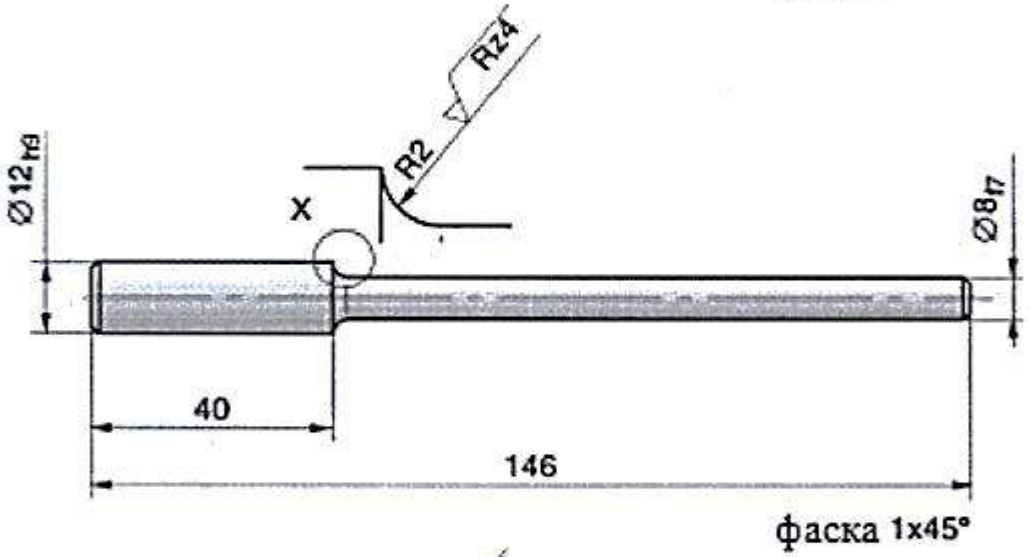
Испытываемый образец зажимается в шпинделе с одной стороны с помощью цангового патрона и вставляется с другой стороны в плавающий подшипник (3). Нагрузка образца производится с помощью пружинных весов (5) и плавающего подшипника. Регулировка нагрузки осуществляется с помощью ходового винта с маховиком (6). Цифровой счетчик (11) регистрирует число циклов нагрузки. Если образец разрывается, двигатель и счетчик отключаются автоматически с помощью датчика.

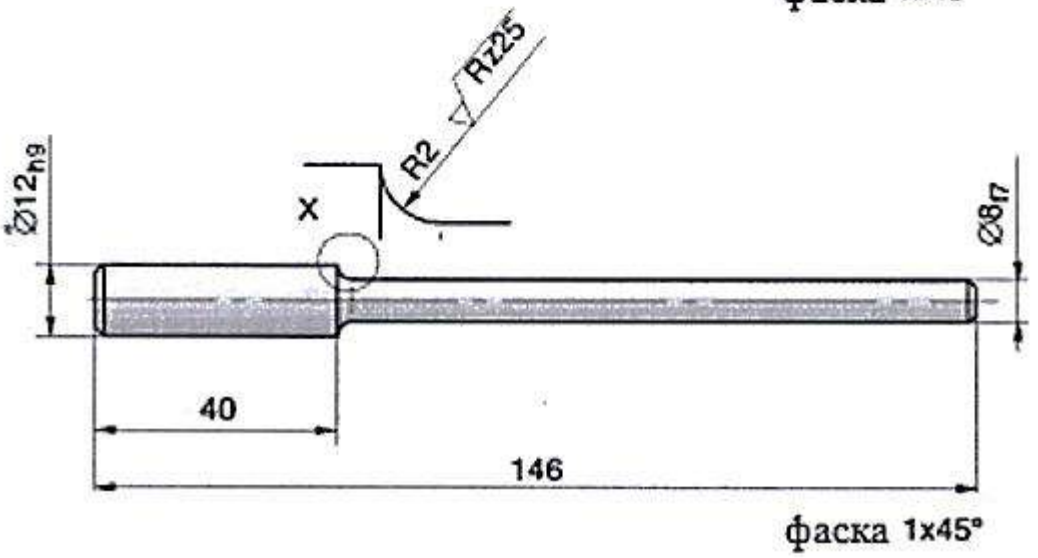
Были изготовлены три типа образцов из Ст20. Они отличались друг от друга радиусом округления на торце и шероховатостью поверхности (таблица 1). По каждому типу испытаны три образца, затем получили усредненную величину.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Рис. 4. Виды образцов

Таблица №1. Состояние образцов

тип	Радиус округления	Шероховатость поверхности R_{tb} Mm	Замечание
1	0,5	4	Малый радиус, гладкая поверхность
2	2,0	4	Большой радиус, гладкая поверхность
3	2,0	25	Большой радиус, Шероховатая

Результаты экспериментов показали (таблица 2), что износостойкость образцов с малым радиусом округления (тип. 1) значительно ниже, чем с большим радиусом. Увеличение шероховатости образцов также приводит к уменьшению износостойкости (тип. 3).

Таблица №2. Количество циклов нагрузки

тип	Образец 1	Образец 2	Образец 3	среднее
1	12200	12200	12300	12233
2	18200	18300	1900	18500
3	15200	15300	15200	15233

Качественно аналогичные данные были получены и при F = 140 Н.

Из полученных данных можно сделать вывод, что на износостойкость деталей, работающих на знакопеременную нагрузку, значительное влияние оказывают радиус округления и шероховатость поверхности.

Список литературы

1. Феодосьев В.И. Сопротивление материалов. – М.: Издательство МГТУ им. Баумана, 2003. – 592

2. Beer F.P., Johnston E.R., DeWolf J.T., Mazurek D.F. Mechanics of Materials. 7th_Edition. – New York. MeGraw-Hill Education Ltd, 2015. – 897 p.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

LINGUISTIC ANALYSIS OF EUPHEMISM RELATE TO FRIENDSHIP IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE.

Termez state university
Department of Foreign filology, Teacher
Mavlanova Gulnigor Baxriddin kizi
Department of Foreign filology, Student
Bobomurodova Maxliyo Shodimurod Qizi
bobomurodovamahliyo@gmail.com

Annotation. The purpose of this article is to cover linguistic issues of translation of social euphemisms in the Uzbek language, the theoretical and practical significance of the work is that it is possible to apply the main point of view and conclusions later on the study of this topic.

Keywords: euphemism, euphemism of the Uzbek language, linguistics, social euphemism,

There are very few euphemisms in the Uzbek language studied, what area of linguistics endemism refers to, the level of language, there are certain opinions about the subject of his study, about the pictorial image it is not. Euphemism should be regarded as lexical unity, it is worth mentioning that lexicology. Descriptions of taboo and euphemism only one lesson in the textbooks "introduction to linguistics" and " Uzbek language Stylistics" included in the program in size is no more. Three main ideas about tabu and euphemism in general science it is possible to divide into groups. These are: 1-euphemism with a primitive worldview (taboo) it appears in the influence and disappears at the cultural stage of society;

Euphemisms exist as a language fact, a passive lexical Layer; 3-euphemisms are the same in time, they say that speech serves as a tool, also for style. These views 1963-1964-in the years N.Ismatullaev's " Euphemisms in the current Uzbek language" it is reflected in the candidate's dissertation on the topic. In general, this issue to the fact that in Turkology there is an object of examination from a certain point of view even though as a research object of Stylistics already has its solution it remains as a subject to be found. Facts Eufemia is now systemic without a whole as a layer of speech to learn, to manifest all his speech capacity opening, describe the functional-stylistic features, in particular to the functional style types the most important of

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

today's Stylistics to shed light on the relationship between and actual problems indicate that. G'. Abdurahmonov's " To The End one of the important issues facing literary critics and linguists is literature it is to open the general and private sides of speech styles with style"; the idea also emphasizes the relevance of this topic. To the study of taboos and euphemisms in the Uzbek language, the number of dedicated scientific works is limited. Who will receive general science in the case of taboos and euphemisms by many Turkic peoples, in particular, Kazakhs, it was studied by scientists of Turkmen, Altai, Azerbaijani, Uzbek and Russian linguists. Of them Aliyev, N.Ismatullaev, N.M.Jabbarov, V. B. Like every other we can pass linguists. The theoretical and practical significance of the article is that later on the same topic the main point during the study is that it is possible to apply theories and conclusions, title more in depth knowledge of the result of the work for Turkish language learners can give the opportunity. The theoretical conclusions of this work are the following: in a large scientific-monographic plan (for example, euphemism of function style types, professional speech euphemism, non-linguistic means euphemism) vs. In addition to paving the way to study, the theory of technology in general, Stylistics, language, and speech, speech culture, the art of Word application, artistic skills, the study of visual means, the issues of setting a norm, criterion, limit to them further help the scope of the study. Eufemia separately it is the basis for the formation as a sphere. Euphemism is a relatively soft expression of rude or vulgar words and phrases. Evfemism in the determination of various misconceptions, superstitions, religious beliefs the events of the surrounding world, in the name of the determination of a clearly defined thing of the result of lexical prohibitions, what caused human cynical expressions indicates its application. In other words; it is shameful to say, it is terrible to be heard, it is considered dangerous, unpleasant, something that evokes bad feelings in a person soft, gentle, pleasant, caressing, carefree, beautiful meaning-content it is said that the expressive word and phrase (euphemism) is replaced. In this work, we will examine the status of the Prohibition results of euphemisms in the case of the Turkish language. The proximity of the scope of application of euphemisms in Turkish and Uzbek especially Sonora are the words that we meet in our speech and those that we encounter in life it is manifested in euphemisms, which are suffocating to events. In this work, we deeper the euphemisms associated with the theme" Death "and the theme" disease we studied. Adil Ahmedov in his work" taboos and

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

euphemisms in Turkic languages methods of justification of euphemisms; "euphemistic metaphors, euphemistic metaphor, irony, euphemisms from pronouns, other forms of extremism effects deformation, 3 point, derived words, expressing the meaning of respect such concepts as" euphemisms" are analyzed. A distinctive feature of euphemisms is their constant transformation. The euphemistic words used in the language as euphemism later defined this feature losing begins to be used in its meaning and to form a new euphemism word the need arises. The term "euphemism", adopted in the languages of the whole world (German euphemisms, French euphemism, English euphemism) Greek "eupheme" (a good, original word) appeared from the core. Due to the verbal subject or environment, he or she is a person who has a habit of doing or cynicism, rude or politely can be judged by point of view. Themes of death and burial, if this phenomenon is acute (to the moment of speech correctly or with a time that is not greater than it is different), with the help of euphemisms, the ending is pronounced. For example " " giving to the Earth put" (but not bury), as well as in the speech of medical personnel: "Losing the patient – - to prevent the death of the patient, to correct the disease disorders failure, the children "go away " (die); instead of the funeral "religious services" and others. This theme and environment of euphemism is called personal possible: they are talking, conversational and into the personal life of a third person it is tied. Thus, the environments in which euphemisms are applied are as follows: 1. Diplomacy: "the principle of mutual friendship" ("eye to eye") 2. The act of domination as a punishment: instead of "prison"" take hold"," supreme judgment "instead of" death penalty". 3. State and military secrets: "processing of unusual types of weapons" (bacteriological referring to the gun) 4. Army, intelligence, police, Criminal Investigation, and some other authorities members should not work on the job, "appearance". Applicable here words and phrases with a common meaning, a concrete action at that time and applies to the case " "task", "operation"," object" - " secret it comes in the meaning of" a person who needs to be visually observed". 5. Service environment: "goods that need to grow", (deficit), in household speech and colloquial language "organize", "compose", etc. the phrase " Help to get a mole " is common. 6. The relationship between different nationalities and social group, the status of these groups: “Non-Indigenous population"; "ethnic cleansing" – in one or another district, destruction of persons of a nation that does not belong to the same authority “ " danger raised groups” - addicts,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

homosexuals, Phoebe. 7. In some types of professions, denoting a goal, the position of this profession applied to increase or close some defects euphemisms. "Operator of cleaning works" (previous own euphemism lost the meaning of "assimilator");" acting (performer) " - the death penalty acting person (previous quote; executioner"); instead of the milkman quot; car with a milking operator". At the first stage of the development of society, it seemed that euphemism, then it ceases to be euphemism and calls the object extreme. Example:" defected (there is a physical or mental deficiency) " the question was common, this the scientific term had to cover many different words: mind norms, norms (poor quality), unconscious – "immature", weak in mind, mad, unpleasant (naughty) - sometimes even overarching and crazy and many other examples again. Some of these words when there was a euphemism, then to the correct and solid word have become... " new tools and methods of expressing spiritual dissatisfaction quickly it loses its euphemistic meaning and is used in the right sense " "the mind is weak", "hit by the head", "the roof is gone" and so on. In addition to the time factor there is also a more social factor. The same thing in the study of accent and colloquial language it was noticed that those who carry on themselves a few Anatomy and a person turns the name of the object and action related to physiology, related to the genus how words are used in the social lexical function, is also used in emotional expressions. But some a euphemism in this social environment there are needs, demands of speeches. For example, in the dialect and colloquial language, the object, the process is an advanced lexical signifying the meaning of the Prohibition of properties there are tools. In some modern Russian conversational language speakers use the phrase "Women's summer "in combination with the phrase" summer of campers". Euphemisms perform a social jargon of specific functions. Among them the main thing-to mask the essence, sometimes with elements of humor, Play, excitement. For example, about the prison – "Academy", "resort", "dacha", hand shackles on" bracelet", on steal" roll wash", on " roll clean", about the corpse "lost an eye", with drug trafficking about the which is taken through a syringe about the substance "colic", about the drug" Greens ". Euphemism this is the meaning used in oral or written speech is neutral and the task of the word "quot; is a word that is emotional, rude or "cynical" words apply instead. Euphemism has its peculiarity. It is the linguistic essence of euphemism it is to show. For the process of euphemisms, there are the following aspects: The speaker expresses his opinion

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

through language and speech units. In the process basically, from the tools that directly express the meaning of concepts uses, concrete objects, reality, human activity environment, and human attitude is reflected in speech. But these are mitigations of the situation, rude does not describe, avoid using words directly, communicate the culture is important in expressing respect and others among the speakers. In our speech, only the specified subjects and units related to the environment are also it is applied. The speaker is simply rude in this or that choice of meanings not only does the vision soften the words or phrases, but also hide the original meaning, comes with masks. Subordination to the terms of context and speech in the application of euphemisms: defect the tougher the social control of the situation, the harder the euphemisms come the probability of output is so strong that; and, control of the speech situation weakness, as well as an unusually high level of speech, (family members and friends in communication with,) euphemisms prefer either “open(direct)” meaning or difemizm. Euphemisms as a euphemism in some conditions if assessed, it is assessed differently in another situation. . In the use of euphemism in the social and personal relationships of the speaker, the most important purpose of the conversation is from the continuing unpleasant or mutual conflict escape is an attempt not to cause discomfort in the interlocutor. Applied for camouflage in a relatively specific, social sense there are euphemisms.

REFERENCES:

1. Вандриес Ж. Язык. –М., 1937. –С. 206; Булаховский Л.А. Введение в языковедение. –С. 49;

2.Арнольд И.В. Лексикология современного английского языка. –С. 284;

3. Ахманова О.С. Словарь лингвистических терминов. –М.: Советская энциклопедия, 1966. –С. 521. 4. Ҳожиев А. Тилшунослик терминларининг изоҳли луғати. –Тошкент: ЎзМЭ, 2002. -Б. 131.

4. Булаховский Л.А. Введение в языковедение. –С. 49.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ADABIY TA’LIMDA NASRIY ASARLARNI O‘QITISHDA SAVOL VA TOPSHIRIQLARDAN SAMARALI FOYDALANISH

Berdaq nomidagi Qoraqalpoq
davlat universiteti assistenti
Avezbayeva Jamila Muxtarbayevna

Annotatsiya: maqolada adabiy ta’lim jarayonida nasriy asarlarini o‘qib tushunish ko‘nikmasini hosil qiluvchi vositalardan bo‘lgan lingvistik tahlil malakasini hosil qilish tizimi, o‘quv topshiriqlar tizimi, usuli va vositalari, o‘quv topshiriqlar turi, tasnifi va tavsifi bayon qilingan. Unda o‘quvchilarida nasriy matnni kalit so‘zlar, tayanch tushunchalar orqali tahlil qilish, o‘qib tushunish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: asosiy tushuncha, leksik tahlil, fonktik tahlil, matn, nasriy matn, so‘z ma’nosi, izohli lug‘at, o‘quv topshiriqlari tasnifi, matn, savol va topshiriqlar

Аннотация: в статье описывается система формирования квалификации лингвистического анализа, система учебных заданий, методы и инструментарий, тип, классификация и описание учебных заданий, которые являются инструментами, формирующими навыки понимания при чтении прозаических произведений в процессе литературного образования. Она была сосредоточена на анализе, чтении и понимании прозаического текста с помощью ключевых слов, основных понятий для своих читателей.

Ключевые слова: базовое понятие, лексический анализ, фонетический анализ, текст, прозаический текст, значение слова, толковый словарь, классификация учебных заданий, текст, вопросы и задания

Abstract: the article describes the system of linguistic analysis qualification formation, the system of educational tasks, methods and tools, type, classification and description of educational tasks, which are tools that form comprehension skills when reading prose works in the process of literary education. She focused on analyzing, reading and understanding prose text using keywords, basic concepts for her readers.

Keywords: basic concept, lexical analysis, phonetic analysis, text, prose text, word meaning, explanatory dictionary, classification of educational tasks, text, questions and tasks

Ta’lim tizimida topshiriqlarning xilma-xil turlaridan foydalanib kelinadi. Jumladan, ona tili ta’limining modernizatsiya qilinishi munosabati bilan juda ko‘plab

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ishlar amalga oshirilmoqda. Ammo o‘quv topshiriqlaridan foydalanish masalasiga ko‘p hollarda eskicha yondashilmoqda. Keyingi yillarda ona tili ta’limi mazmunini takomillashtirish bo‘yicha ijobiy natijalarga erishildi, ya’ni ortiqcha grammatizmdan voz kechib, nutqiy malakalarni rivojlantirishga, matn ustida ishlashga o‘tildi.

Adabiy ta’lim maqsadlari bilan bog‘liq holda uning aniq vazifalarini tushunamiz. Axborotlashuvning inson hayotidagi o‘rni oshgan hozirgi paytda ijtimoiy va maktab pedagogikasi roli qanchalik paradoksal ko‘rinmasin, ta’limni insonparvarlashtirish dolzarb vazifaga aylanib bormoqda. Binobarin, adabiyot eng insonparvar fanlardan biridir. Bu borada taniqli adib Nazar Eshonqul o‘rinli yozganidek, “Adabiyotning bosh vazifasi haqidagi bahslar hamma davrlarda ham bo‘lgan. Sho‘ro davri adabiyotning vazifasi o‘rgatish, namuna bo‘lish, “tarbiya vositasi” deb bilgan bo‘lsa, bu sho‘rolar kashf etgan yoki adabiyotga kommunistlar yuklagan vazifa emas. Buni adabiyotning ilk asarini yozganlar kashf etgan, shuning uchun adabiyotni adab o‘rgatish deb hisoblaganlar... Adabiyot baribir bevosita ham, bilvosita ham insonni “tarbiyalaydi”. Uning didini, dunyoqarashini, saviyasini, insonga, millatga, dunyoga, ezgulik va yovuzlikka munosabatini tarbiyalaydi”[1].

Amerikalik pedagog Robert Vaytxed bu haqda shunday degan edi: “Adabiyot o‘qitishning asosiy vazifalaridan biri bolalarda o‘qishga mehr uyg‘otishdir. Buning shartlari – yaxshi kitoblar, yaxshi dasturlar, ilhomlangan o‘qituvchi va o‘quvchi faoliyati, albatta, adabiyotshunoslik bilan bog‘liq bilimlar ham”[2].

Metodist M. To‘ychiyevaning o‘quv topshiriqlarini takomillashtirish yuzasidan olib borgan tadqiqot ishida zamonaviy ta’lim sharoitida yo‘ldosh darsliklar yaratish masalasi ham tavsiya qilinadiki, ularda asosiy darslikdan o‘rin olgan kichik hajmdagi badiiy asarlar kengaytirilgan tarzda berilishi, dasturda mustaqil o‘qish uchun tavsiya etilgan asarlar ham yo‘ldosh darsliklarning materiali bo‘lishi mumkin”ligiga urg‘u qaratiladi.[3]

Ayni choqda adabiyotning mohiyati nimada, u nima uchun va qanday o‘qitiladi degan savol bir-birini taqozo etadigan birlik sifatida alohida yondashishni talab etadi. Shu kunga qadar mazkur tushunchalar xususida ko‘plab fikrlar ilgari surilgan, sohaga

[1] Эшонқул, Н. “Мен”дан “мен”гача: адабий-танқидий мақолалар. – Тошкент: Akademnashr, 2014. – 56–57-б.
[2] Вайтхед Р. Детская литература: Руководство обучением. – Нью-Джерси, 1968. – С. 3.
[3] Туйчиева М.У. 5–7-синфлар адабиёт дарсларида ўзлаштириладиган ўқув материалларини такомиллаштириш тизими. Пед. фан. бўй. фалс. док. (PhD) ... дисс. – Самарқанд, 2019. – 148-б.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

tegishli mutaxassis borki, ular tomonidan kuzatishlari doirasida muayyan tavsiyalar berilgan. Adabiyot “San’atning so‘z, til vositasida badiiy obrazlar yaratuvchi turi”.

Darhaqiqat, nasriy asarlarni o‘qib tushunish uchun o‘qituvchi tomonidan o‘quvchilarga pragmatik savol va topshiriqlar berilishi kerak. Savollar shunday tuzilishi kerakki, asar mohiyati osongina ochilsin.

Nasriy matnlar bilan ishlash

O‘tkan kunlar romani (Birinchi bob)

Matn

Saroyning to‘rida boshqalarg‘a qarag‘anda ko‘rkamrak bir hujra, anovi hujralarga kiygiz to‘shalgani holda bu hujrada qip-qizil gilam, uttalarda bo‘z ko‘rpalar ko‘rilgan bo‘lsa, munda ipak va adras ko‘rpalar, narigilarda qora charog‘ sasig‘anda, bu hujrada sham’ yona-dir, o‘zga hujralarda yengil tabi’atlik, serchaqchaq kishilar bo‘lg‘anida bu hujraning egasi boshqacha yaratilishda.

Og‘ir tabi’atlik, ulug‘ g‘avdalik, ko‘rkam va oq yuzlik, kelishgan, qora ko‘zlik, mutanosib qora qoshliq va endigina murti sabz urgan bir yigit. Bas, bu hujra bino va jihoz yog‘idan, ham ega jihatidan diqqatni o‘ziga jalb etarlik edi. Qandog‘dir bir xayol ichida o‘lturg‘uchi bu yigit Toshkandning mashhur ayonlaridan bo‘lg‘an Yusufbek hojining o‘g‘li — Otabek.

Shu orada hujraga bir chol kirib ul ham mehmonlar bilan so‘rashib chiqdi. Bu chol Hasanali otliq bo‘lib, oltmish yoshlar chamasida, cho‘ziq yuzlik, do‘nggiroq peshonalik, sariqqa moyil, to‘garak qora ko‘zlik, oppoq uzun soqollik edi. Soqolining oqlig‘iga qaramasdan uning qaddida keksalik alomatlari sezilmas va tusida ham uncha o‘zgarish yo‘q edi.

Otabek mehmonlarni tanchaga o‘tquzib, fotihadan so‘ng Hasanalidan so‘radi:

— Tuzukmisiz, ota? — Xudoga shukur, — dedi Hasanali, — boyag‘idan bir oz yengilladim. Mazmuni is tekkan ekan. — Ba’zi yumushlar buyursam…

— Buyuringiz, o‘g‘lim. — Rahmat, ota, bo‘lmasa bizga choy qaynatib bersangiz-chi.

— Xo‘b, begim. Hasanali chiqdi. Rahmat Otabek bilan yana bir qaytib sog‘liq so‘rashqandan keyin so‘radi: — Bu kishi kimingiz bo‘ladir, bek aka?

Otabek Rahmatning savoliga javob bermay eshikka qaradi. Hasanalini hujradan uzoqlatib so‘ngra javob berdi:

— Qulimiz.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Bu so‘zdan nima uchundir Homid ajablangan edi.

— Qulingiz?

— Shundog‘.

(Otabekning o‘z quliga bo‘lgan hurmatini mehmonlar nega ajablanib qabul qilishdi?)

Homid tag‘in so‘radi.

— Uylanganmisiz?

—Yo‘q.

Hasanali Otabekning yolg‘iz “yo‘q” bilan to‘xtashiga qanoatlanmadi va bu to‘g‘rida o‘z tomonidan izohlar berishni lozim ko‘rdi:

— Bek uchun bir necha joylarga qiz aytdirmak istalingan bo‘lsa ham, — dedi, — avval taqdir bitmaganlik, undan keyin bekning uylanishka bo‘lg‘an qarshiliq-laridan bu kungacha to‘y qilolmay kelamiz. Ulug‘ xo‘ja-mizning qat’iy niyatlari bu safardan qaytg‘ach bekni uylandirishdir.

— Manimcha, uylanishdek nozik bir ish dunyoda yo‘qdir, — dedi Rahmat va Otabekka yuz o‘girdi. — Uylangach, xotining tab’ingga muvofiq kelsa bu juda yaxshi; yo‘qsa, munchalik og‘ir gap dunyoda bo‘lmas.

Otabek Rahmatning bu so‘zini samimiyat bilan qarshiladi.

— So‘zingizning to‘g‘rilig‘ida shubha yo‘q, — dedi,— ammo shuni ham qo‘shmoq kerakki, oladirg‘on xotiningiz sizga muvofiq bo‘lishi barobarida er ham xo-ting‘a muvofiquttab’ bo‘lsin.

— Xoting‘a muvofiq bo‘lish va bo‘lmasliqni uncha keragi yo‘q, — dedi Homid e’tirozlanib, — xotinlarga “yer” degan ismning o‘zi kifoya… ammo jiyan aytkandek, xotin degan erga muvofiq bo‘lsa bas.

Rahmat kulib Otabekka qaradi. Otabek ham isteh-zolik tabassum orasi Homidga ko‘z qirini tashladi.

— Uylanishdagi ixtiyorimiz, — dedi Rahmat, — ota-onalarimizda bo‘lg‘anliqdan, oladirg‘an kelinlari o‘g‘illarig‘a yoqsa emas, balki uning ota-onalari o‘zlariga yoqsa bas. Bu to‘g‘rida uylanguchi yigit bilan er qilg‘uchi qizning lom-mim deyishka haq va ixtiyorlari bo‘lmay, bu odatimiz ma’qul va mashru’ ishlardan emasdir. Masalan, men ota-onamning yoqdirishlari bilan uylandim… ammo xotinim ota-onamga muvofiq bo‘lsa ham menga muvofiq emas, siz aytgandek, ehtimol men ham

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

xotinimg‘a muvofiq emasdirman… So‘zingiz juda to‘g‘ri, bek aka. Otabek Rahmatning so‘zini ixlos bilan eshitdi va “sen nima deysan?” degandek qilib Homidga qaradi.

— Jiyan, — dedi Homid Rahmatka qarab, — boshlab uylanishing albatta ota-onang uchun bo‘lib ulardan ranjib yurishingni o‘rni yo‘q. Xotining ko‘nglingga muvofiq kelmas ekan, muvofiqini olib, xotinni ikki qil. Bunisi ham kelishmasa uchunchisini ol. Xotinim muvofiq emas deb zorlanib, hasratlanib yurish er kishi-ning ishi emas. Rahmat Otabekka kulimsirab qaradida, tog‘asig‘a javob berdi. — Xotin ko‘paytirib, ular orasida azoblanishning nima hikmati bo‘lsin? — dedi. — Bir xotin bilan muhabbatlik umr kechirmak, manimcha, eng ma’qul ish.

Савол:

(Ajratib ko‘rsatilgan jumlani izohlab bering, tog‘a-jiyan birga kelgan bo‘lsa-da uylanish masalasida ikkisining fikri nega mos kelmagan deb, o‘ylaysiz. Rahmat ham Homid xotinbozning hamtovog‘i aslida. Lekin qaysi gaplari o‘quvchida unga bo‘lgan munosabatni ijobiy tomonga o‘zgartiradi?)

Matnni tahlil qilishda undagi muhim nuqtalarga e’tibor berish lozim. Jumladan, “O‘tkan kunlar” romanining mazmun-mohiyati, yozuvchining maqsadini anglash uchun, albatta, boblardagi eng muhim jumla, fikr yoki yondashuvlarni ajratib olish va tahlil qilib ko‘rish lozim.

Bunda matn bilan ishlash uchun savol va topshiiqlar tizimini puxta ishlab chiqish kerak bo‘ladi. Amaliyotda, asosan, oddiy savollar beriladi. Masalan, Otabek o‘tirgan hujraning jihozlanishi, nimlardan iboratligi, atrofdagi boshqa detallar, umuman, narsa-buyumlarning sifati va xususiyatiga e’tibor qaratilib, topshiriq ularni sanab berish, yoki tavsiflashga yo‘nalgan bo‘ladi.

Aslida mazkur roman orqali muallif o‘quvchiga nima demoqchi, degan katta savolni qo‘yish kerak va barcha vositalarni shunga xizmat qildirishi lozim. Bu borada savol va topshiriqlar quyidagicha bo‘ladi:

1. *Keltirilgan matnni sinchiklab o‘qib chiqing.*
2. *Qaysi fikr sizga ma’qul bo‘lgan bo‘lsa, o‘zingizga belgilab oling.*
3. *Otabekning shu yoshga qadar uylanmaganiga qanday munosabat bildirasiz va asardagi qahramonning javobiga nima deysiz?*
4. *Hasanali haqida mehmonlarga Otabek nega unga eshittirmasdan ma’lumot berdi?*

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

5. Matnda uylanish va xotin haqida uch xil fikr aytilgan, ularni topib, solishtiring. Siz qaysi fikrga qo‘shilasiz, nega?

6. Uylanish, ayolga munosabat haqida qaysi manbada ma’lumot o‘qigansiz?

7. Homidni oqlab bshladimi?

8. Matnda ma’no ko‘chishining qanday turlari mavjud?

9. Metonemiya va metafora hodisasiga misollar keltiring.

10. Asardagi kinoyaviy jamlalarni aniqlab, unga fikringizni bildiring.

11. Matndan ajratib ko‘rsatilgan so‘zlarning ma’nolarini izohlang.

Xulosa o‘rnida aytish mumkinki, berilgan matn va unga ishlab chiqilgan savol va topshiriqlar, avvalo, so‘z, jumla mazmunini, o‘zbek tilining keng lisoniy imkoniyatlarini anglashga yordam beradi, eng muhimi, dialog orqali muloqot madaniyatini o‘rganib olish mumkin, qolaversa, ikki xotinlilik oqibatlari, yoki ayollarga munosabat qanday bo‘lishi lozimligi haqida muayyan tasavvurlarga ega bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Eshonqul, N. “Men”dan “men”gacha: adabiy-tanqidiy maqolalar. – Toshkent: Akademnashr, 2014. – 56–57-b.

2. Vaytxed R. Detskaya literatura: Rukovodstvo obucheniyem. – Nyu-Djersi, 1968. – S. 3.

3. Tuychiyeva M.U. 5–7-sinflar adabiyot darslarida o‘zlashtiriladigan o‘quv materiallarini takomillashtirish tizimi. Ped. fan. bo‘y. fals. dok. (PhD) ... diss. – Samarqand, 2019. – 148-b.

4. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. I jild. – Toshkent: “O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. – 38-b.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

O‘ZBEK TILINI MUSTAQIL O‘RGANISH UCHUN O‘QUV TOPSHIRIQLAR ISHLAB CHIQISHNING LINGVODIDAKTIK AHAMIYATI

Yusupov Azat Ataxanovich,
Berdaq nomidagi Qoraqalpoq
davlat universiteti dotsenti

Annotatsiya: maqolada o‘zbek tilini mustaqil o‘rganuvchi talabalar, xorijliklar uchun o‘quv-metodik ta’minotni yaratish, o‘rganuvchilarning egallagan bilim, ko‘nikma va malakalarini baholashning ilmiy-metodik asoslarini ishlab chiqish, baholashga va ko‘nikmalarni rivojlantirishga xizmat qiluvchi o‘quv topshiriqlar tizimini yaratish haqida fikr yuritilgan.

Kalit so‘zlar: mustaqil ta’lim, mustqil o‘rganish, o‘quv topshiriqlar, o‘qitish metodikasi, savollar, mashqlar, topshiriq va baholash testlari

Аннотация: в статье отражены вопросы создания учебно-методической поддержки для студентов, иностранцев, изучающих узбекский язык самостоятельно, разработки научно-методических основ оценки знаний, умений и навыков, приобретаемых обучающимися, создания системы учебных заданий, которая служит для оценки и развития навыков.

Ключевые слова: Независимое образование, углубленное обучение, учебные задания, методика преподавания, вопросы, упражнения, тесты для выполнения заданий и оценки

Abstract: the article reflects the issues of creating educational and methodological support for students, foreigners studying the Uzbek language independently, developing scientific and methodological foundations for assessing knowledge, skills and abilities acquired by students, creating a system of educational tasks that serves to assess and develop skills.

Keywords: Independent education, in-depth training, training tasks, teaching methods, questions, exercises, tests for completing tasks and assessments

O‘zbek tilini internet orqali, darslik va qo‘llanmalar orqali mustaqil o‘rganuvchilar soni kun sayin oshib bormoqda. Shu ma’noda, o‘zbek tilini mustaqil o‘rganishda qulaylik yaratuvchi o‘quv metodik ta’minot yaaratish zauarti mavjud. Bu borada o‘quv topshiriqlari talabalarda nutqiy kompetensiyani to‘la shakllantira olishida

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

katta ahamiyat kasb etadi.

Uzluksiz ta’lim tizimida o‘zbek tilini ta’lim boshqa tillarda olib boriladigan guruhlarda o‘qitilishi bilan bog‘liq monografik tadqiqotlar pedagogika fanlari doktori, professor X.Muhitdinova tomonidan tizimli ravishda olib borilmoqda. Ta’kidlash lozimki, mazkur tadqiqotda, asosan, rus guruhlarida o‘zbek tili o‘qitish ko‘zda tutilgan. Shu bois olim o‘zbek tili ta’limida muayyan mazmunni ifodalovchi grammatik bilimlarni mazmuniy uzviylik va bosqichma-bosqich uzluksizlikda berilishi, nutqiy mavzularni esa shunga mos holda berib borilishi rusiyzabon o‘quvchilarda o‘zbekcha to‘g‘ri nutqning shakllanishiga va avtomatlashgan nutqiy ko‘nikma va malakalarning hosil bo‘lishiga olib keladi, deb hisoblaydi . Buni amalga oshirish uchun o‘zbek tili dasturlari va darsliklarida nutqiy mavzular va grammatik ma’lumotlar quyidagi tartibda berilishini maqsadga muvofiq deb hisoblaydi: 1) muayyan fikrni ifodalashga oid mavzu; 2) grammatik mavzu; 3) nutqiy mavzu; 4) adabiy o‘qish uchun material. Tajriba-sinov ishlari o‘zbek tili ta’limini shu tarzda tashkil etish o‘quvchi-talabalarning o‘zbek tilida fikrlash doirasini kengaytirishga, ularda o‘zbek tilida mustaqil ifodalay olish imkoniyatini yuzaga keltirishga, yordam berishini ko‘rsatdi. Mazkur yondashuv uzluksiz ta’lim tilimining barcha bosqichlarida qo‘llanilishi maqsadga muvofiq deb hisoblaymiz.

Ye.I. Passov o‘z tadqiqotlarida “Ikkinchi til ta’limida eng muhim va murakkab muammolardan biri til va nutq materiallarini tanlash va ularni to‘g‘ri taqsimlash bo‘lib, bunda, avvalo, o‘quvchilarning yoshi, ta’lim yo‘nalishini e’tiborga olgan holda grammatik minimumni tanlash va taqsimlash, ya’ni kimga nimani qachon berilishi muammosini hal qilish kerak bo‘ladi”, degan edi.

L. S. Vigotskiy ona tilini o‘rganish pastdan yuqoriga, xorijiy tilni egallash esa yuqoridan pastga yo‘nalishida amalga oshirilishini ta’kidlagan edi.

Ona tili o‘qitishdan farq qilgan holda ta’lim boshqa tillarda olib boriladishgan guruhlarda o‘quv topshiriqlarning asosiy qismi nutqiy ko‘nikmalarini rivojlantirishga yo‘naltiriladi. Shunining uchun mazkur ta’limga doir mashqlar ham turlicha bo‘ladi. Jumladan, B. Lapidus ularni nutq mashqlari va til mashqlariga ajratadi , Ye.Passov esa “mashqlarni til va nutq mashqlariga bo‘lish til va nutqning butunligiga ta’sir ko‘rsatadi” deb hisoblaydi va shunga ko‘ra u mashqlarni kommunikativ va shartli kommunikativ mashqlarga bo‘linishini ta’kidlagan.

X.Muhiddinova bu boradagi turli fikrlarni o‘zaro taqqoslab o‘rganar bugungi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

kungacha o‘zbek tili ta’limida qo‘llanadigan mashqlar va topshiriqlarni osondan qiyinga tamoyilida bosqichma-bosqich rivojlantirib borish, bunda rusiyzabon o‘quvchitalabalarning yoshi, til xususiyati, bilim darajasi, ta’lim yo‘nalishini e’tiborga olish, qaysi bosqichda, kimga, qanday mashq va topshiriqlarni berishning ilmiy-nazariy va metodik asoslarini ishlab chiqish ilmiy metodik jihatdan tadqiq qilinmaganini ta’kidlaydi . O‘zbek tilini rus guruhlarida o‘qitishda aynan qanday mashq turlaridan foydalanish, mashqlardan topshiriqlarni qanday farqlash va oliy ta’lim muassasalarida nutqiy ko‘nikmalarni qanday rivojlantirib borish masalalarini ilmiy tadqiqiy jihatdan o‘rganish bugungi kunning dolzarb masalalaridan biri hisoblanadi. O‘quv topshiriqlari bilan bog‘liq muammolarni hal qilish o‘zbek tili darsliklari va o‘quv qo‘llanmalarida ham mashqlar va topshiriqlarning berilishi bilan bog‘liq chalkashliklarni bartaraf etishga va o‘zbek tili ta’limida nutqiy kompetensiyaning rivojlanishiga sharoit yaratadi. O‘zbek tili o‘qitish metodikasida innovatsion yondashuvlar qo‘llanilayotgan bo‘lsa-da, til o‘qitishning o‘ziga xos usullari mavjud bo‘ladi. Shu o‘rinda G‘.Hamroyevning dars jarayonida mashq va topshiriqni bir-biridan didaktik jihatdan farqlash haqidagi nazariyasiga to‘xtalish joiz. O‘quv topshiriqlarining o‘zbek tili o‘qitish amaliyotida, asosan, ikki ko‘rinishi qo‘llaniladi. Bular mashq va topshiriqlar. Darhaqiqat, o‘zbek tili darslik va qo‘llanmalarida ham takrorga asoslangan mashqlar deyarli uchramaydi. Topshiriqlar mazmuni ham xorijiy tillar o‘qitish amaliyotidagi kabi ko‘nikma va malakani shakllantirishga to‘la ixtisoslashmagan. Mashq va topshiriqlar, umuman, o‘quv topshiriqlari bilim hosil qilishdan ko‘ra nutqiy kompetensiyani shakllantirishga mo‘ljallanishi lozim.

“Kompetensiya”, “kompetentlilik” tushunchalariga to‘xtaladigan bo‘lsak, bu atamalar tilshunoslikda ilk bor XX asr o‘rtalarida N.Xomskiy tomonidan muomalaga kiritilgan bo‘lib, tilni ishlatish jarayonida “faoliyatga yo‘naltirilgan bilim, ko‘nikma va malakalar majmui sifatida”, ta’lim sohasida esa “kompetensiyaviy yondashuv” sifatida talqin etiladi, ta’limda natijaviylikni belgilaydigan omillardan biri sifatida qayd etilgan. Lug‘atlarda bu so‘zlarning ma’nolari turlicha izohlanadi: “O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da kompetensiya so‘ziga shunday izoh beriladi: “Kompetensiya – (lot. sompetere – layoqatli, munosib bo‘lmoq). 1) Muayyan tashkilot yoki mansabdor shaxsning rasmiy hujjatlarda belgilangan vakolatlari doirasi; vakolat. 2) Shaxsning biror-bir sohadan xabardorlik, shu sohani bilish darajasi”.18 Tarjima lug‘atlarida esa bu so‘z quyidagicha sharhlanadi: “Kompetensiya – 1. Biror kishi yaxshi xabardor,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

omilkor bo‘lgan soha; 2. yur. huquq (vazifa, ish) doirasi.” ; “Kompetensiya – 1. Biror kishi yaxshi xabardor bo‘lgan soha yoki masala; 2.Vakolat, huquq ixtiyor; Kompetentn/ыу, -aya, oye, -ten, -tna – yetarli ma’lumotga ega bo‘lgan, puxta bilimli, yaxshi biladigan, bilimdon, xabardor, omilkor; 2) asosli, e’tiborli, mo‘tabar; 3) kompetensiya ga, ya’ni huquqqa ega bo‘lgan; vakolatli; Kompetentlik – chuqur bilimga egalik; chuqur bilimga asoslanganlik, asoslilik; xabardorlik, omilkorlik.”

H.Muhiddinova ta’lim sohasida kompetensiya so‘zini layoqat, kompetentlikni esa layoqatlilik deb, ta’limga kompetensiyaviy yondashuvni egallangan bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo‘llay olish layoqatlarini shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim yo‘nalishi, deb tushunish maqsadga muvofiq ekanligini ta’kidlaydi. Til ta’limida kompetensiyaviy yondashuv ta’lim oluvchilarning o‘rganayotgan tili materiallaridan va olingan axborotlardan o‘z hayotiy faoliyatida oqilona foydalana olish, shu tilda o‘z fikrini og‘zaki va yozma tarzda mustaqil ifodalash va nutqiy vaziyatlarga mos ravishda qo‘llay olish ko‘nikma-malakalarini tarkib toptirish, ya’ni tilni maqsadli ravishda amaliy qo‘llay olish layoqatini shakllantirishdan iborat. Kompetensiyaviy yondashuvga asoslangan ta’lim – egallangan bilim, ko‘nikma va malakalarni o‘z shaxsiy, kasbiy va ijtimoiy faoliyatlarida amaliy qo‘llay olish layoqatini shakllantirishga yo‘naltirilgan ta’lim bo‘lib, o‘quvchilarda mustaqil fikrlash, faol fuqarolik pozitsiyasiga ega bo‘lish, tashabbuskorlik, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan o‘z faoliyatida oqilona foydalana olish, ongli ravishda kasb-hunar tanlash, sog‘lom raqobat hamda umummadaniy ko‘nikmalarni hosil qiladi.

Masalan, o‘zbek tili o‘qitishda nutqiy kompitensiyani rivojlantirish uchun boshlang‘ich mashg‘ulotlarda talaffuz mashqlaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Bunda talaba, albatta, mashq jarayonida o‘zbek tilida o‘rganayotgan ma’lumotlarini o‘z ona tilisiga taqqoslaydi, qiyosiy talaffuzga tayangan holda o‘rganadi. Keyin boshqa bo‘limlar ham shu yondashuv asosida samarali o‘zlashtiriladi.

Albatta, o‘zbek tilidan mustaqil shug‘illanib zarur kompetensiyaga ega bo‘lish muayyan qiyinchiliklarini keltirib chiqaradi. Bu borada o‘rganuvchilarni egallagan ko‘nikma va malakalarini baholovchi elektron kontent yaratish zarurati mavjud.

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, yuqorida tahlilga tortilgan uzluksiz ta’lim tizimida o‘quv topshiriqlar borasidagi nazariyalar mustaqil ta’lim topshiriqlarini ishlab chiqishda asos vazifasini bajara oladi. Biroq bunday topshiriqlarni ishlab chiqishda

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

mustaqil o‘rganuvchilarning psixologiyasi, qarashlari, imkoniyatlarini ham inobatga olish zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Муҳиддинова Ҳ. Таълим босқичларида ўзбек тили ўқитилиши узлуксизлигини таъминлашнинг илмий-методик асосларини такомиллаштириш. Пед.ф.д-ри. дисс. автореф.– Т, ТДПИ, 2011. – 52 б.
2. Пассов Е.И. Основы методики обучения иностранным языкам. –М.: Русский язык, 1977.– С. 152
3. Выготский Л.С. Мышление и речь //Избранные психологические исследования.– М.,1956.–С. 291.
4. Лапидус Б.А. К проблеме функциональной дифференциации языкового материала // Иностранные языки в высшей школе. – М.: 1975.
5. Пассов Е. И. Коммуникативные упражнения. – М.–Л.: Просвещение, 1967. – С. 6–8.
6. Муҳиддинова Ҳ. Таълим босқичларида ўзбек тили ўқитилиши узлуксизлигини таъминлашнинг илмий-методик асосларини такомиллаштириш. Пед. ф. ном-ди дисс. автореф.– Тошкент: ТДПИ, 2011. – 52 б.
7. Ўзбек тилининг изоҳли луғати. 4–жилд. – Тошкент: Ўзбекистон миллий энциклопедияси давлат илмий нашриёти, 2008. -267-бет
8. Зимняя И.Н. Ключевые компетенции – новая парадигма результата образования // Ж.Высшее образование сегодня, №5. – Москва, 2003. – С.34-42.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

The importance of pragmatics in Linguistics

Seilkhanova Rita Nurniyazovna

An assistant of the department of Uzbek language, languages and social issues at Karakalpak Medical Institute

Annotation:

Pragmatics as a field of study has a rich history, and its recognition as a significant approach to language learning and understanding began to gain prominence in the mid-20th century. In linguistics, the study of pragmatics focuses on how context influences the interpretation of meaning in language. This includes aspects such as speech acts, implicature, presupposition, and discourse analysis, all of which are crucial for effective communication. While the theoretical foundations of pragmatics can be traced back to philosophers such as Charles Peirce and Charles Morris in the late 19th and early 20th centuries, the systematic study of pragmatics as a distinct linguistic discipline gained momentum in the 1960s and 1970s.

Key words: Interpreting Intentions, pragmatic competence, literal interpretations, punctuation, culture, facial expression, unspoken aspect.

One of the key figures in the development of pragmatics as a field of study was philosopher and linguist J.L. Austin, whose work on speech acts laid the groundwork for understanding how language is used to perform various functions beyond simply conveying information. Another influential figure was H.P. Grice, whose work on implicature and conversational implicature provided important insights into how listeners infer meaning from context and background knowledge, even when it is not explicitly stated in the utterance.

In the realm of language learning and teaching, the incorporation of pragmatics into language curricula became more widespread in the late 20th century and continues to be an essential component of communicative language teaching approaches. Pragmatic competence, or the ability to use language appropriately in different social contexts, is now recognized as a fundamental aspect of language proficiency. Therefore, while the theoretical foundations of pragmatics have deep historical roots, its recognition as a vital approach to language learning and understanding became more established in the mid-20th century and has continued to evolve since then.[1]

[1] H.P. Grice "Logic and Conversation" (1975)

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

As we mentioned above Pragmatics, the study of language use in context, holds a paramount importance in the process of learning English as a second language. While mastering grammar and vocabulary are essential, understanding pragmatics is what truly empowers learners to communicate effectively and fluently in diverse social situations. There are some main pragmatics matters in learning English:

First of all, Navigating Social Norms which means Every language has its own set of social norms and conventions. Pragmatic competence enables English learners to decipher these norms, ensuring that their language use aligns with the cultural expectations of native speakers. It's not just about what you say, but how you say it, and to whom. Pragmatics helps learners navigate the intricate web of cultural norms and expectations embedded within a language. English, as a global language, varies significantly in its usage across different cultures and contexts. [2]Understanding pragmatics enables learners to decipher not just what is said, but what is meant, bridging the gap between literal interpretations and intended messages.

Secondly, Interpreting Intentions that Pragmatics helps learners interpret the intentions behind words. Understanding implied meanings, sarcasm, politeness, and indirect requests equips individuals with the ability to grasp the subtleties of communication. This skill is invaluable in everyday conversations, making interactions more meaningful and genuine.

Thirdly, Effective Communication involves more than just grammar and vocabulary. Pragmatic knowledge aids learners in choosing appropriate language for different situations. Whether it's a formal presentation, a casual conversation, or a job interview, pragmatics guides learners in using language that suits the context, making their communication more persuasive and impactful. In addition to that, Language often contains ambiguities and vague expressions. Pragmatic skills allow learners to resolve these ambiguities by considering the context, tone, and non-verbal cues. This ability is crucial for understanding complex texts, engaging in debates, and comprehending abstract ideas. Proficiency in pragmatics is essential in professional and academic environments where nuanced communication is paramount. Business meetings,

[2] Penelope Brown and Stephen Levinson "Politeness: Some Universals in Language Usage" (1987)

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

negotiations, academic discussions, and job interviews all require a deep understanding of pragmatics to convey ideas persuasively and interpret subtle cues accurately.

As a regard of social interactions, building relationships relies heavily on effective communication. Pragmatic competence helps learners establish rapport, convey empathy, and express emotions appropriately. Whether in personal relationships or professional settings, understanding the nuances of pragmatics strengthens connections with others. In real-life situations, effective communication involves more than just stringing words together. Pragmatic knowledge empowers learners to express themselves clearly and interpret others' intentions accurately. It aids in recognizing sarcasm, irony, humor, and other forms of non-literal language, ensuring that learners comprehend the intended meaning beyond the literal words.

The most important one is English is a global language spoken in diverse cultures. Pragmatic understanding enables learners to communicate respectfully across cultural boundaries. Being aware of cultural differences in communication styles prevents misunderstandings and fosters positive interactions in multicultural environments. Moreover, miscommunications can lead to conflicts. One of the primary goals of language is to facilitate social interaction. Pragmatic competence equips learners with the ability to comprehend and use social language appropriately. This means understanding the unwritten rules of conversation – when to speak, when to listen, and how to respond. Politeness strategies, speech acts, and turn-taking conventions all fall under the realm of pragmatics, shaping meaningful dialogues.[3]

Pragmatic skills enable learners to navigate disagreements with tact and diplomacy. Understanding the underlying meanings of statements helps in resolving conflicts amicably, turning potential disputes into opportunities for understanding and compromise. In essence, pragmatics is the key to unlocking the true essence of English language communication. It empowers learners to move beyond basic vocabulary and grammar, delving into the rich tapestry of social interactions. By appreciating the importance of pragmatics, English learners can enhance their language skills, ensuring that their words not only convey meaning but also resonate with the depth and subtlety

[3] John Searle "Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language" (1969)

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

inherent in human communication. Title: The Importance of Pragmatics in Learning English: Beyond Words and Grammar.

Consider the simple statement, **"It's cold in here."** Without additional context, this sentence is ambiguous; it could be a factual observation or a polite request to close a window. Pragmatics helps us decipher such ambiguity, allowing us to interpret intended meanings accurately.

One fundamental aspect of pragmatics is speech acts, which encompass various communicative functions like requests, promises, apologies, and suggestions. For instance, saying "Could you pass the salt?" is not merely a question but a polite way of making a request. Understanding speech acts is essential for successful everyday interactions, as it enables us to respond appropriately to different communicative intentions.

Implicature is another crucial concept in pragmatics. It refers to the information that is implied but not explicitly stated in a conversation. When someone says, **"She ate some of the cookies,"** the implicature is that she did not eat all of them. Grasping implicatures enhances our ability to read between the lines, discerning the unsaid meanings in conversations. Let’s illustrate various aspects of pragmatics in a simple conversation:

“Understanding Pragmatics in Action”

Scenario: Emily and Alex are having a conversation in a coffee shop. Emily has just arrived and noticed that Alex is already sitting at a table with two cups of coffee.

Emily: *(raising an eyebrow)* "Oh, you got me a coffee, too?" [4]

In this short conversation, several pragmatic elements come into play:

1. **Speech Act**: Emily's statement is not just an inquiry; it's a indirect way of expressing surprise and mild disappointment. Her tone and facial expression convey the pragmatic function of her utterance. Although she framed it as a question, the intended speech act is closer to a complaint or a request for an explanation.

2. **Implicature**: Emily's remark implies that she expected Alex to get her a coffee, considering they are meeting at a coffee shop. The implicature here is that Alex's

[4] Barron, Anne. (2003). Acquisition in Interlanguage Pragmatics. Learning how to do things with words in a study abroad context. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

action (buying two coffees) suggests a social norm or expectation: if someone is getting coffee, they generally get it for the person they are meeting, too.

3. **Politeness**: Despite her surprise, Emily phrases her statement as a question rather than a direct complaint. This choice of politeness strategy helps maintain a more positive tone in the conversation, even though she is expressing her disappointment.

4. **Context**: The context of the coffee shop setting and the fact that Emily and Alex are meeting for a casual conversation influence the interpretation of Emily's statement. In a different context, such as a formal business meeting, her response might have been different.

5. **Nonverbal Cues**: Emily's raised eyebrow and intonation add nonverbal layers to her statement. These cues provide additional context, helping Alex understand the implied meaning behind her words. [5]

In this example, pragmatics helps us understand the unspoken aspects of the conversation, allowing us to interpret the intended meaning beyond the literal words spoken. Pragmatic competence enables individuals to navigate social situations effectively, considering not just what is said, but how it is said and in what context.

Furthermore, pragmatics delves into politeness strategies, exploring how cultures and social contexts influence our choice of words. Different cultures have varying norms of politeness, affecting how requests and refusals are formulated. Pragmatic competence allows individuals to navigate diverse social settings, adapting their language use to match the expectations of a particular culture or context.[6]

In the digital age, where communication often occurs through text messages and online platforms, understanding pragmatics becomes even more critical. In written communication, individuals rely heavily on **emoticons, emojis, and punctuation** to convey tone and emotion, compensating for the absence of facial expressions and intonation.

In conclusion, pragmatics serves as a cornerstone for effective communication. By delving into the intricacies of language use, pragmatics equips us with the tools to

[5] Stephen C. Levinson and Deirdre Wilson "Pragmatics"** (2006)
[6] Keith Donnellan "Reference and Definite Descriptions" (1966)

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

decipher hidden meanings, interpret implied messages, and navigate the complexities of social interactions. In a world where communication is key, a strong grasp of pragmatics empowers individuals to convey intentions accurately and fosters meaningful connections across diverse cultures and contexts. In addition, recognizing the importance of pragmatics in learning English, learners can elevate their language proficiency beyond the confines of textbooks, embracing the rich tapestry of human interaction that language truly represents.

Used Literature:

1. H.P. Grice "Logic and Conversation" (1975)

2. Penelope Brown and Stephen Levinson "Politeness: Some Universals in Language Usage" (1987)

3. John Searle "Speech Acts: An Essay in the Philosophy of Language" (1969)

4. Barron, Anne. (2003). Acquisition in Interlanguage Pragmatics. Learning how to do things with words in a study abroad context. Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

5. Stephen C. Levinson and Deirdre Wilson "Pragmatics"** (2006)

6. Keith Donnellan "Reference and Definite Descriptions" (1966)

7. Allan Bell "Metapragmatic Discourse and Metapragmatic Function" (1984)

8. Beard, Colin. (2006). Experiential Learning : A Handbook of Best Practice for Educators and Trainers. London: Kogan Page, Limited. An Interactive Approach to Language Pedagogy. New York: Pearson Education.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ОИЛАВИЙ МУНОСАБАТЛАРДА ЎСМИРЛАР ЭМОЦИОНАЛ ЗЎРИҚИШЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШНИНГ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ.

Курбонова Муборак Бойбута кизи

Педагогика ва психология йуналиши 1-курс магистранти.

АННОТАЦИЯ: Ушбу маколада оилавий муносабатларни урганувчи психологик методикалар яратилган булиб, бугунги шиддат билан узгариб бораётган глобаллашув даврига келиб хам узбекистон уз истикболи ва келажагини оилани ривожлантириш, уни эъзозлашда, деб билаётгани анъанавий кадриятларимизни янада бойитган холда замонавий, намунали ва фаровон оилани барпо этиш давлат сиёсатининг устувор йуналишларидан бирига айланганида уам яккол намоён булмоцда.

КАЛИТ СУЗЛАР: оила, оилавий муносабатлар, оилавий кадриятлар, трансформация, муаммони идентификация килиш, концептуализация, формализация, реализация, тест утказиш.

КИРИШ

Бугунги шиддат билан узгариб бораётган глобаллашув даврига келиб хам Узбекистон уз истикболи ва келажагини оилани ривожлантириш, уни эъзозлашда, деб билаётгани анъанавий кадриятларимизни янада бойитган холда замонавий, намунали ва фаровон оилани барпо этиш давлат сиёсатининг устувор йуналишларидан бирига айланганида хам яккол намоён булмокда. Психокоррекцион ва профилактик иш учун ўсмирнинг ўзига ўзи баҳо бериши ва даъвогарлик даражасини билиш муҳим. Уларнинг орасидаги фарқ қанча катта бўлса, ўсмирда асаб бузилишлари ва ижтимоий мослаша олмаслик хавфи шунча юқори бўлади. Ўсмирга биринчи психологик ёрдам кўрсатиш вақтида қуйидаги қоидаларга амал қилиш зарур. сиз ишонинг, сиз унга ёрдам бера оласиз.бундай вазиятларда бошига шундай иш тушган одамлардан тажриба ўрганинг.сабрли бўлинг.Профилактик суҳбат ўтказиш усули. Инқирозли ҳолатни енгиб ўтишда, асосийси, ўсмир билан индивидуал профилактик суҳбат ўтказиб, қуйидагиларни эътиборга олиш муҳим: суҳбатда мижозни фаол тинглашга етарлича эътибор қаратиш;фаол тингловчи – бу суҳбатдошни бутун диққати билан, уни айбламасдан тингловчи одамдир, бу эса унга ичидагини тўкиб-сочиш имконини беради; фаол тингловчи суҳбатдошнинг ҳиссиётларини тўлиқ тушунади ва унда

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ўзига бўлган ишончни сақланиб қолишига ёрдам беради; фаол тингловчи суҳбатдошини эшитишларига ёрдам беради. Суҳбат ўтказиш юзасидан тавсиялар: суҳбат бўлинмаслиги учун тинч жойда суҳбатлашиш; суҳбатдошнинг қаршисида ўтириш (ўртада стол бўлмаслиги) бутун эътиборни унга қаратиб, тўғри қараб ўтириш керак; суҳбатдош уни тинглаганлигингизга ишонч ҳосил қилиш учун айтганларини қайта сўзлаб беринг; суҳбатдошнинг гапини бўлмасдан тинглаш ва у тўхтагандан сўнг гапириш; жадвалда келтирилган тавсиялардан фойдаланган ҳолда биринчи психологик ёрдам кўрсатинг. Бундан ташқари, суҳбат ўтказиш жараёнида қуйидаги тамойилларга амал қилиш зарур: суҳбат учун жой танлашда муҳими – бегоналар бўлмаслигига эътибор қаратиш; суҳбатни имкон қадар бўш вақтда (ишдан, хизматдан кейин) ташкил қилиш керак; суҳбат жараёнида ҳеч қандай ёзма қайдлар қилмаслик ва соатга қарамаслик мақсадга мувофиқдир. Суҳбатдошга бутун кўринишингиз билан, сиз учун у билан суҳбатдан бошқа ҳеч нарса муҳим эмаслигини кўрсатиш.

Оилавий муносабатлар диагностикаси оилавий муаммоларни ечишда самарали йул ва усулларни аниклашга ёрдам беради. Бунда купинча оиланинг ички мухитини, муаммоли вазиятлар юзага келишига олиб келувчи яширин психологик сабаб ва конуниятларни очишга имкон берувчи тест методикалардан фойдаланилади.

ХУЛОСА

Бугунги кунда психологияда никох-оила муносабатларини аниклашга каратилган бир катор методикалар мавжуддир. Лекин шунга карамай, оилавий консультация сохасидаги энг нозик масала мижознинг оила-никох муносабатлари тугрисида тулик, аник ва объектив маълумот ола билишдир. Диагнознинг аник куйилиши, коррекцион ишнинг йуналишини ва методларни тугри танлаш, хамда курсатилаётган ёрдамнинг самараси айнан шу маълумотга боглик булади.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР

1.Қаршибоева Г.А. Ўсмирларда суицидал ҳулқни пайдо бўлишида ижтимоий функциялар бузилишининг психологик ҳолатлари.// Психология. Илмий журнал. 2020. №4. 101-104 б.

2.Каршибоева Г.А. Эмоциональные аспекты при суицидальной поведении подростка.//Scientific Collection «InterConf», (40): with the Proceedings of the 2nd International Scientific and Practical Conference «Scientific Community: Interdisciplinary Research» (January 26-28, 2021). Hamburg, Germany: Busse Verlag GmbH, 304-309 c.

3. Каршибоева Г.А., Абдурасулов Р. International Journal for Innovative Engineering and Management Research. A Peer Revieved Open Access International Jornal.// Vol 10 Issue03,March 2021.501-505 p.

4. Каршибоева Г.А. Аспекты социально-психологического исследования суицидального поведения подростков.//Научный журнал. Мир образование – образование в мире. 2021г. №1, 50-56 с

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

THE PECULIARITIES OF INTERNET-BASED MATERIALS IN TEACHING WRITING

Jumakulova Khalima Alisherovna

Denau Institute of Entrepreneurship and Pedagogy

Abstract: The rapid development of the Internet in the 1990s has had a widespread impact on students' learning and knowledge acquisition in terms of foreign language learning. From this moment on, the Internet becomes an extraordinary source of information in the practice of teaching foreign languages. This article attempts to highlight the main advantages of using the Internet and modern computer technologies in the practice of teaching foreign languages.

Key terms: acquisition, internet-based materials, teaching writing.

Writing is one of productive skill which requires the writer to be able to generate ideas and support them with some supporting sentences with accurate and correct grammar. By using correct grammar, the writer can transfer his/her opinions, facts, and experiences well. However, in producing a coherent, fluent, and extended piece of writing is probably the most difficult thing to do in language. The steps done by the teacher in teaching using internet-based materials are: selecting a website, deciding the target of learning, topic, objective, arranging evaluation tool and giving score; the students can enhance their writing.

There is an opinion that the use of technology in teaching foreign languages is not new. Tape recorders, language labs and videos have been widely used in English language teaching since the 1960s. In the early 1980s, computer technologies and materials began to be used in the practice of teaching foreign languages; Soon these methods were classified as recommended and then mandatory methods of teaching foreign languages. In line with widespread access to information and communication technologies in the 1990s, the use of computer technology in foreign language teaching practice turned to the use of the Internet and network tools [1].

The rapid development of the Internet in the 1990s has had a widespread impact on students' learning and knowledge acquisition in terms of foreign language learning. From this moment on, the Internet becomes an extraordinary source of information in the practice of teaching foreign languages. This article attempts to highlight the main advantages of using the Internet and modern computer technologies in the practice of teaching foreign languages.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Teachers involved in the practice of teaching foreign languages can obtain any type of information on the Internet. The Internet also provides an answer to almost any question. Most teachers believe that they can get a lot of benefit from using online resources. The Internet is used as a way to obtain information, restore knowledge, or exchange experiences with other teachers from other countries. With the help of the Internet, advanced training for teachers, all kinds of testing and obtaining certificates are available, confirming the level of language proficiency and skill of the teacher. Warschauer, Shetzer and Meloni proposed five main reasons to use the Internet to teach a foreign language (English) [2]. The reasons are as follows:

1) authenticity;
2) literacy;
3) interaction;
4) living language factor;
5) empowerment.

Scientists believe that the Internet provides a low-cost method of learning a foreign language that meets the needs of 21st century learners [3]. The Internet provides the opportunity for students of a foreign language to interact with native speakers of the target language up to 24 hours a day, thereby introducing the student into a constant active process of learning a foreign language, and also allowing him to choose the time and place of study.

In addition, Warschauer and Whittaker identify several possible reasons for using the Internet in foreign language teaching [4]. One explanation is found in the claim that the linguistic nature of online communication is desirable for promoting language learning. Another possible reason for using the Internet in teaching foreign languages is that network resources create optimal conditions for teaching writing, as they provide a genuine audience for written communication. The third possible reason is that online communication greatly increases student motivation. The fourth possible reason is the confidence of Internet users that mastering computer skills is important for the future successful functioning of the student in the process of Internet communication. This does not imply the use of the Internet to learn a foreign language, but, on the contrary, the motivation to learn a foreign language for the subsequent good orientation of the student on the Internet.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

So, both sides of the process of learning a foreign language - the teacher and the student - are interested in the use of Internet technologies in the process of learning a foreign language.

Benefits of using online resources for teachers

Mark Warschauer and Deborah Healy state that the Internet is one of the factors that has a significant contribution to promoting the use of computers for language learning [5]. The rise of computer-mediated communication via the Internet, more than anything else, changed the use of computers for foreign language learning for the learner in the late 20th century. With the advent of the Internet, the computer—both in society and in the classroom—has been transformed from a tool for information processing and display to a tool for information processing and communication. First-time language learners can now communicate inexpensively and quickly with other learners or native speakers around the world.

In addition, Dudeney [6] also mentions one of the advantages of using computers and the Internet in the practice of teaching and learning languages, especially for teachers. He mentions that, essentially, the computer and live language communication have now become a shared resource, always available to the target audience on the board [7]. Teachers and students can use the board to display CD-ROM and Internet content, and this content can be annotated, illustrated, saved and printed. In most situations, this content can be used as a special resource.

The next advantage of using the Internet as a means of teaching a foreign language is the opportunity for the teacher to improve their own knowledge, skills and abilities in a foreign language [8].

Below are some professional journals and journals that are presented with an online version on the Internet.

1. TESL-EJ - focuses on the theory and practice of language teaching.

2. Online TESL Journal, which includes short, practical articles.

3. Language, Learner & Technology - a research journal for second language teachers.

4. CALL-EJ online - covers machine language.

5. Kairos - magazine about computer writing.

Teachers can also join international organizations to maintain close professional contacts with colleagues from other countries, keep abreast of new

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

educational technologies, and improve their teaching methods. Warschauer, Schetzer and Meloni [9] identify some international professional organizations that have their own websites. Below is a list of these organizations.

1. TESOL
2. International Association of Teachers of English as a Foreign Language
3. Japan Association for Language Teaching
4. Association of International Educators
5. National Council of Teachers of English
6. American Association of Applied Linguistics
7. Linguistic Society of America

Finally, through the Internet, teachers can obtain information related to the publication of materials on teaching foreign languages. Many publishers, such as Longman or Oxford University Press, often publish catalogs of their publications on their websites [10].

Considering the important role of the Internet in the modern life of every individual, the use of the Internet in the practice of teaching foreign languages is inevitable. In general, the use of Internet resources in the context of teaching foreign languages provides benefits for both teachers and students. The use of innovative technologies, such as the Internet and network resources, is also a motivator for the intellectual development of students in the educational aspect.

List of references:

1. Акай О.М., Завгородняя Г.С., Царевская И.В. РОЛЬ ИНТЕРНЕТ-ТЕХНОЛОГИЙ В СОВРЕМЕННОЙ КОНЦЕПЦИИ ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ // Современные проблемы науки и образования. – 2015. – № 5. URL: https://science-education.ru/ru/article/view?id=21913
2. Хошимхуджаева, М. М. (2013). Мотивационно-номинативные свойства фитономических лексем в английском, русском и узбекском языках. В мире науки и искусства: вопросы филологии, искусствоведения *и культурологии*, (1 (24)), 114-118.
3. Хошимхуджаева, М. М. (2017). Мотивологический анализ английских, русских и узбекских фитонимов с компонентом-антропонимом. *Проблемы истории, филологии, культуры*, (1 (55)), 369-378.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

4. Turaeva, U. (2021). COMPARATIVE STUDY OF UZBEK AND ENGLISH LEGAL TERMS LEGAL LINGUISTICS: HISTORICAL FOUNDATIONS, BASIC CONCEPTS AND ASPECTS. *Berlin Studies Transnational Journal of Science and Humanities*, *1*(1.6 Philological sciences).

5. UMIDA, T. Characteristics, Methods and Challenges of Translating Law Terminology. *JournalNX*, *6*(11), 312-316.

6. To‘rayeva , U. (2023). THE ORETICAL AND PRACTICAL BASIS OF TRANSLATION OF TERMS. *Scientific Journal of the Fergana State University*, *29*(4), 64. Retrieved from https://journal.fdu.uz/index.php/sjfsu/article/view/2758

7. Абдиназаров, У. (2023). INGLIZ VA O ‘ZBEK TILLARIDA GIPPOLOGIK TERMINLARNING LINGVISTIK TADQIQI. *Ижтимоий-гуманитар фанларнинг долзарб муаммолари/Актуальные проблемы социально-гуманитарных наук/Actual Problems of Humanities and Social Sciences.*, *3*(9).

8. Qushoqovich, A. O. K. (2022). O ‘ZBEK TILIDA YILQICHILIKKA OID TERMINLARNING O’RGANILISHI. *Journal of new century innovations*, *18*(1), 37-40.

9. Djabbarova, S. (2023). NON-EQUIVALENT LEXICON IN THE MIRROR OF NATIONAL CULTURE. International Bulletin of Applied Science and Technology, 3(6), 986-988.

10. Turakulova, P., & Turaeva, U. (2023). THE MAIN METHODS OF WRITING COMPLAINT LETTER. Центральноазиатский журнал образования и инноваций, 2(11 Part 2), 112-114.

11. Khurramova, D., & Turaeva, U. (2023). THE ART OF LETTER WRITING. Центральноазиатский журнал образования и инноваций, 2(11 Part 2), 11-13.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

BOSHLANG‘ICH ONA TILI VA O‘QISH SAVODXONLIGI DARSLARINI INGLIZ TILI BILAN INTEGRATSIYALASH YO‘LLARI

Qurbonova Madina Safar qizi
Termiz Iqtisodiyot va servis universiteti 2-bosqich magistranti
E-mail: kurbonovam2803@gmail.com

Annotatsiya*: Ushbu maqolada boshlang’ich sinflarda ona tili darslarini ingliz tili darslari bilan integratsiyalash yo`llari ko’rsatilgan.*

Kalit so’zlar: *Ona ili, integratsiya, ingliz tili, boshlang’ich sinf.*

Boshlang’ich maktabda integratsiyani amalga oshiruvchi bo’g’in vazifasini o’qituvchining o’zi amalga oshiradi. U bolaning arifmetikaga, yozishga, tabiat ko’pgina boshlang’ich tushunchalarga va yana ko’pgina narsalarga o’rgatadi. O’z kuch va imkoniyatlari darajasida bu ishni amalga oshiradi. Boshlang’ich sinflarda bir o’qituvchining dars berishini, integratsiyaning bir usuli deb hisoblasak ham bo’ladi.

Integratsiya so’zi lotincha integration-tiklash, “integer” butun so’zidan kelib chiqqan. Ta’lim mazmunini integratsiyalash – dunyo tendensiyasi (g’oya, fikr, intilish). Integrativ yondashishi turli darajadagi tizimli aloqalarning obyektivyaxlitligini aks ettiradi. Integratsiya ilgari bo’lingan qismlarni bir butunga birlashtirish bilan bog’liq. U tizim elementlarining yaxlitlik va uyushqoqlik darajasini oshirishga olib keladi.

Integratsiyalash mobaynida bir-biriga bog’liqlik hajmi oshadi va tartibga tushadi, shu tizim qismlarning ishlashi va o’rganish obyektlarining yaxlitligini tartibga soladi.

Integrativ ta’limni tashkil etish haftasiga ikki soatga mo’ljallangan. Hafta oxirida ikki soatlik dars o’qish maqsadga muvofiqdir, bunda bolalar, bir tomondan, asosiy darslardan ancha dam olishadi, ikkinchi tomondan, keyingi haftasiga darslarga tayyorlanishadi. Bunday ikki soatlik darsni “Ijod soati”, “Xayol darsi” deb nomlash mumkin.

Integratsiyani amalga oshirishning usullari yaxshi yoki yomon bo’lishi mumkin, muammoning mohiyati shundaki, usullarning har biridan yuz o’girib, ikkinchisidan barcha darajalarida o’qituvchilarning yosh xususiyatlarini hisobga oladigan integratsion choralar tuzishni kiritishidir. Muammoning bunday qo’yilishi integratsiysaning turli ta’lim pog’onalarida turli xususiyatlarga ega. Boshlang’ich maktabda integratsiyani bir-biriga nisbatan yaqin fanlarni birlashtirish asosida ko’rish

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

maqsadga muvofiqdir.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarning yosh xususiyatlariga javob beradigan va dars talablariga mos keladigan, maqsadni aniqlash bunday yangilanishning asosiy masalasidir.

Ona tili va o`qish savodxonligi darslarini ingliz tili fani bilan yaqinligi bu ularning tilni o'rgatishidadir. Tilga xos barcha xususiyatlar, hodisalar, yozish, talaffuz qilish, gap tuzish va boshqalar bir-biriga juda yaqindir. Farqli tomoni shuki, bu tillarning biri o'quvchining o'z ona tilisi bo'lsa, ikkinchisi unga umuman begona bo'lgan ingliz tilidir. Bu fanlarni integratsiyalash o'quvchilar ikki tilni taqqoslab, o'xshash va farqli jihatlarini ajratib o'rganishlariga imkon yaratib, o'quvchilarni bir paytning o'zida ikki tilni o'zlashtirishiga yordam beradi.

Bugungi kunda ona tili va va o`qish savodxonligi darslari ingliz tili fani 1-sinfdan boshlab o'tilmoqda. Ona tili va va o`qish savodxonligi darsini boshlang'ich ta'limni tugallagan o'qituvchi, ingliz tilini esa shu yo'nalishni tamomlagan o'qituvchilar olib borishmoqda. Zamon talabi esa har bir jamiyat a'zosini ingliz tilini bilishini taqazo etmoqdadir. Boshlang'ich talimni tamomlagan yosh kadrlar esa ingliz tilini boshlang'ich sinf o'quvchilariga yetkazib bera oladigan darajada bilishlari shart hisoblanadi. Shunday ekan, ular bu fanni ham o'zlari o'tishlari mumkinligini tasdiqlaydi. Ana shundagina ular bemalol bu ikki til sohasini o'zaro bog'lashlariga zamin yaratishadi.

Ammo bu ikki fanlarni bir-biriga bog'lash o'qituvchiga hamda o'quvchilarga ayrim qiyinchiliklarni tug'diradi. Ya`ni ingliz tilini o'rganilishidagi ayrim murakkabliklarning mavjudligidir. Bu murakkablik tilning grammatika qismiga xos bo'lib, ingliz tilida o'rgatiladigan mavzu ona tilida shu sinfda o'rgatilmasligidadir. 1-sinf o'quvchilariga ingliz tilida quyidagi mavzular o'rgatiladi: kishilik olmoshi, shaxssiz gaplar, buyruq mayli, sanaladigan va sanalmaydigan otlar. Bu mavzular ona tilida: kishilik olmoshi 4-sinfda, shaxssiz gaplar, buyruq mayli, sanaladigan va sanalmaydigan otlar umuman boshlang'ich sinfda o'tilmaydi. 3-sinf ingliz tili darslarida sifatlarning qiyosiy, orttirma darajalari o'tiladi. Ona tili darslarida faqat sifat haqida ma'lumot beriladi.

Yana ingliz tilida hozirgi zamon davom fe'li o'rgatiladi, ona tilida davom fe'li umuman o'rgatilmaydi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Bu murakkabliklarni hal qilish albatta o'qituvchidan ijodiy fikrlashni, rejalashtishni talab qiladi. Quyidagi mavzular bo'yicha boshlang'ich sinflarda ona tili va va o`qish savodxonligi darslarini ingliz tili fani bilan integratrsiyalash mumkin: alifboni o'rganish, so'roq gap, son, sifat, son, fe'l, otlar va boshqalar.

Bu fanlarni bog'laganda o'qituvchi aslo qiynalmaydi. Chunki ingliz tilining grammatikasini tushuntirish o'zbek tilida olib boriladi. Bu o'qituvchi va o'quvchiga qulaylikni keltirib chiqaridi. Dars konspetining o'zbek tilida yozish mumkinligi maqsadga muvofiqdir.

Ona tili va o`qish savodxonligi darslarini ingliz tili fani darslari integratsiyasining tarbiyaviy ahamiyati shuki, bu ikki fanning alohidaligi davridagi tarbiyaviy jihatlarining uyg'unlashishidadir.

Ona tili darslarida o'zbek tiliga muhabbat va so'zga ehtiyotkorlik bilan munosabatni tarbiyalashga alohida e'tibor beriladi. Buning uchun matn puxta tanlanadi. Tilni o'ganish jarayonida leksik-uslubiy ishlarga katta o'rin beriladi.

O`qish savodxonligini o'qitish jarayoni ilmiy dunyoqarash asoslarini shakllantirishga qaratiladi. O`qish savodxonligi darslarida har bir kishi uchun zarur bo'lgan saranjom- sarishtalik, mustaqillik, tashabbuskorlik sifatlarini ham tarbiyalaydi. O`qish savodxonlii o'quvchilar ongini o'stirishga, ularga g'oyaviy-siyosiy, axloqiy, estetik va mehnat tarbiyasini berishga yo'naltirilgan.

Ingliz tilini o'rganish: ingliz tilida suhbat olib borish, ingliz tilida yozilgan ma'lumotlarni ravon o'qib, mazmunini to'la tushunish; chet mamlakatlarga chiqib o'z faoliyatini yurishitishga imkon beradi.

Adabiyotlar

1. S.D.Kurnov. Toshkent-2023-yil Ona tili o`qish savodxonligi (2-sinf uchundarslik).
2. O`zbekiston Milliy Ensiklopediyasi. Birinchi jild. Toshkent, 2023- y.
3. M.E.Toirova. Ona tili kitobi (3-sinf uchun darslik). — Toshkent. 2023-yil
4. Ona tili o`qish savodxonligi (4-sinf uchun darslik)- Toshkent
- 5.alolov J. Chet tili o'qitish metodikasi - Toshkent.O'qtuvchi, 1996.
- 6.Qosimova K. va boshqalar. Ona tili o'qitish metodikasi.-TNoshir, 2009-B. 194

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

QO‘SHBURAM PISHITISH MASHINASINING TEXNOLOGIK VA ASSORTIMENT IMKONIYATLARI TADQIQI

DSc. Erkinov Zokirjon Erkinboy o’g’li
Namangan to’qimachilik sanoati instituti

Annotatsiya. Maqolada pishitilgan iplarning xossalarini yaxshilash iplarni pishitish texnika va texnologiyasini tadqiqi bo‘yicha olimlarning izlanishlari tahlil etilgan. Tahlillar natijasiga ko‘ra, qo‘shburam pishitish mashinasida turli assortimentdagi iplar ishlab chiqarish bo‘yicha tajribalar o‘tkazilib, natijalari tahlili asosida hulosalar berilgan.

Kalit so‘zlar. Ip, pishitish, notekislik, buram, pishiqlik, qo‘shburam, variatsiya, urchuq.

Kirish. Jahonda bugungi kunda paxta tolali mahsulotlar yuqori haridogirligini inobatga olib, barcha paxta tolasi etishtiruvchi davlatlar sanoatni avtomatlashtirish, robotlashtirish, yangi texnologiyalar hamda innvatsion echimlarni joriy etish orqali undan ishlab chiqariladigan mahsulot sifati va assortimentini oshirish, shuningdek, birinchi navbatda paxta toalsini chuqur qayta ishlash, kimyoviy tolalardan foydalangan holda aralashma matolarni iste’mol va gigienik xossalarini oshirish masalalariga alohida ahamiyat berilmoqda [1].

To‘qimachilik matolari ishlab chiqarish va ularni tayyor mahsulotgacha etkazish, yangi texnika va texnologiyalarni joriy etish, mahalliy xom ashyodan to‘laroq foydalanish masalalarini kompleks hal etish yengil sanoatni rivojlanishida muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Pishitilgan ip ishlab chiqarish texnika va texnologiyasini takomillashtirish, yangi pishitilgan ip ishlab chiqarish jihozlarini yaratish bo‘yicha ko‘plab horij va sobiq ittifoqdagi ilmiy tadqiqot institutlari, oliy ta’lim muassasalari hamda konstruktorlik byurolari ilmiy tadqiqot ishlari olib borganlar. Bu tadqiqotlar natijasida ko‘plab pishitish mashinalari yaratilgan bo‘lib, ularning aksariyati ishlab chiqarishga joriy etilgan.

To‘qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarish uchun zarur iplar turkumida pishitilgan iplarning o‘rni sezilarli darajada katta. Pishitilgan ipdan to‘quvchilik iplari, to‘rlab tikiladigan iplar, trikotaj matolar, texnik iplar, tikuvchilik iplari olishda foydalaniladi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Yakka iplarni pishitish natijasida ularning mavjud xossalarini saqlabgina qolmay, ularga qator yangi xossalarni ham bahsh etiladi. Jumladan, pishitilgan iplarning uzilishdagi pishiqligi 1,2-2,2 ga qadar, sifat ko‘rsatgichlarini belgilovchi xossalari sezilarli darajada ortib, ip ravon bo‘ladi, qo‘p siklli mexanik kuchlardan cho‘zuvchi, egib-buklovchi, ezuvchi, siquvchi va buram deformatsiyalariga chidamliligi ham bir necha barobar ortishi ilmiy tadqiqotlar natijalarida qayd etilgan.

Iplar pishitilganida vint chizig‘i bo‘ylab bir-birlariga chirmashib o‘raladilar, buram deformatsiyasi oqibatida sodir bo‘lgan deformatsiya kuchlari radius yo‘nalishida ipni o‘qi tomon iplarni siqib ipni belgilangan pishiqligini ta’minlaydi.

Tahlil. Pishitilgan ipning uzilish kuchi yakka iplarni uzilish kuchlarini yig‘indisidan yuqori bo‘ladi [2].

Bundan shunday xulosaga kelish mumkinki, ikkita ip qo‘shib pishitilishi natijasida iplar bir-birlarini yanada qattiq siqishi natijasida ular orasidagi hamda tolalar orasidagi ishqalanish kuchi ham ortadi [3].

Iplar orasidagi bosim kuchini oshirish uchun esa, shu iplarga berilayotgan buramlar sonini orttirsa bo‘ldi. Bundan tashqari, qo‘shilayotgan iplarning soni ham ipning uzilish kuchining ortib borishiga to‘g‘ri proporsional bog‘langan [4].

Iplarning o‘zaro qo‘shib pishitilishi natijasida, yakka iplarning notekisligiga qaraganda, olinayotgan ipning notekisligi ham kamayadi.

Ipga beriladigan buram, pishitilayotgan ipning qanday maqsadlarga ishlatilishiga qarab amalga oshiriladi. Ipning buramlar soni uzilish kuchiga teskari proporsional bog‘langan, ya’ni, ipning chiziqli zichligi kichik (nomeri yuqori) bo‘lsa, unga shuncha ko‘p buram beriladi. Mualliflar [5] fikriga ko‘ra, qo‘shilayotgan iplarga har-hil yo‘nalishdagi buramlar berilishi natijasida qattiq, yumshoq, egiluvchan, silliq, tukliroq va boshqa turdagi iplarni hosil qilish mumkin. Maxsus iplarni olishda buram ko‘proq berilsa, to‘qimachilik iplariga o‘rtacha buram beriladi, trikotaj matolari uchun esa buramni ozroq berish lozim.

Pishitilgan iplarning tuzilishini nazariy jihatdan tekshirish murakkablashmoqda, chunki iplarning strukturasiga juda ko‘p omillar ta’sir ko‘rsatadi, jumladan, pishitiladigan iplarning xususiyati va pishitish jarayonining parametrlari. SHu bois nazariy tahlil etilganda muayyan farazlar qilinadi.

Pishitilgan iplar strukturasiga, turli sharoitlarda pishitilayotgan iplarning soni eng ko‘p ta’sir ko‘rsatadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

N.T. Pavlov fikriga ko‘ra silindr shaklidagi ipning ko‘ndalang kesimida tola, ipning o‘qiga nisbatan turli holatda aylanishi mumkin. V.V. Linde ham shu fikrni tasdiqlaydi, ammo bir guruh olimlar, tolalar ipda qatlam-qatlam bo‘lib joylashishi xaqidagi gipotezani ilgari suradilar [6]. O‘tkazilgan tadqiqotlar har ikkala gipotezaning to‘g‘riligini tasdiqlagan.

To‘qima maxsulotlar ishlab chiqarish uchun zarur iplar turkumida pishitilgan iplarning o‘rni sezilarli darajada katta. Ularning ulushi ip gazlamalar uchun 50%gacha tashkil etadi. Olib borilgan tadqiqotlar va izlanishlar Respublikada ushbu turdagi iplarga bo‘lgan ehtiyoj tobora ortib borayotganligini ko‘rsatmoqda [7].

Tadqiqotchi [8] o‘z izlanishlarida yigirish mashinasi cho‘zish asbobini takomillashtirib, urchuq uchiga nasadka qo‘ygan holda 2 qavatli pishitilgan iplarni qisqartirilgan yigirish usulida olish bo‘yicha nazariy va amaliy tadqiqotlar olib borgan. Ushbu usulni takomillashtirish bo‘yicha tadqiqotlar 19 asrning so‘nggi yillarida ko‘plab olib borilgan.

Muallif o‘z tadqiqotlari davomida qisqartirilgan yigirish usulidan foydalanib, halqali yigirish mashinalarida tayyorlangan pishitilgan iplar qiymati oshib borayotganligini ta’kidlaydi [9.] va qisqartirilgan yigirish usulini takomillashtirish bo‘yicha ishlagan. Huddi shunday tadqiqotlar yana bir muallif [10] tomonidan olib borilgan. Bu usul o‘z vaqtida «Nessler usuli» shuningdek, «Sayrospan», «Duospan» nomi bilan tanilgan.

Tadqiqot ishi bo‘yicha olib borilgan adabiyotlar tahlili va turli firmalarning tavsiyalarini o‘rganish, ilmiy – tadqiqot institutlari tavsiyalaridan kelib chiqqan holda to‘qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarishda pishitilgan iplarning o‘rni katta ekanligini, undan ishlab chiqariladigan mahsulotlar yakka ipdan ishlab chiqarilgan mahsulotlarga nisbatan fizik-mexanik xossa ko‘rsatkichlari hamda sifati bo‘yicha ustunlikka ega ekanligini, pishitilgan ip ishlab chiqarish texnika va texnologiyasi yildan-yilga jadal sur’atlar bilan takomillashib borayotganligini,bu esa o‘z navbatida mahsulotlar assortimentini oshirish, sifatini yaxshilash uchun olib borilgan tadbirlar ekanligi aniqlandi.

So‘nggi yillarda yigirish texnika – texnologiyasida yangi – kompakt iplarini ishlab chiqarish jadal sur’atlarda ommalashib bormoqda. Jumladan, O‘zbekistonda ham kompakt iplarini ishlab chiqarish yo‘lga qo‘yilgan bo‘lib, istiqbolda ularning hajmi yangi quvvatlar hisobiga keskin oshirilishi rejalashtirilgan. Kompakt iplari

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

boshqa iplardan tuzilishi va fizik-mexanik xossalari bo‘yicha afzalliklarga ega ekanligi bir qator tadqiqotchilarni ilmiy ishlarida ko‘rsatib o‘tilgan [60]. Ammo kompakt iplardan pishitilgan ip tayyorlash va uning xossalarini o‘rganishga qaratilgan tadqiqotlar va ma’lumotlar ilmiy manbalarda deyarli uchramaydi.

Tajribaviy tadqiqotlar. Yuqoridagi ma’lumotlar asosida VTS-10 qo‘shburam pishitish mashinasida turli assortimentda iplar ishlab chiqarish va ularni tahlil etish uchun mashina ishchi parametrlarini turli ko‘rsatkichlarda rostlash bo‘yicha tadqiqot rejalashtirildi. Bunda asosan yakka iplarning chiziqli zichligi va qo‘shilishlar sonidan kelib chiqib, urchuqning aylanishlar chastotasi hamda taranglikni rostlash uchun prujinali porshen ko‘rsatkichini turlicha qilib olindi. SHuningdek, yakka iplardagi buramlar sonidan kelib chiqib, tadqiqotchi metodikasi [11] asosida pishitilgan ipga beriladigan buramlar soni ham hisoblandi.

Pishitilgan iplar dastlabki tajribalarda halqali yigirish usuli bilan olingan yakka iplardan ishlab chiqarildi. Olingan natijalarni tahlil qilish maqsadida ularning gistogrammalari qurildi.

Tahlil va hulosalar. Tajriba natijasida olingan pishitilgan iplarning nisbiy uzish kuchi bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkichlarga (1-jadval) 2 qavatli iplarda urchuqning aylanishlar chastotasi 9000 min^{-1} hamda 3 qavatli iplarda urchuqning aylanishlar chastotasi 7000 min^{-1} hamda barcha qo‘shilishlar sonida taranglikni rostlash ko‘rsatkichi 2-pozitsiyasida bo‘lganda erishildi. Uzilishdagi uzayish bo‘yicha eng yuqori ko‘rsatkichlar esa yaqin bo‘lsada farqlandi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

1-jadval

Tajriba natijasida pishitilgan iplarning xossa ko‘rsatkichlari

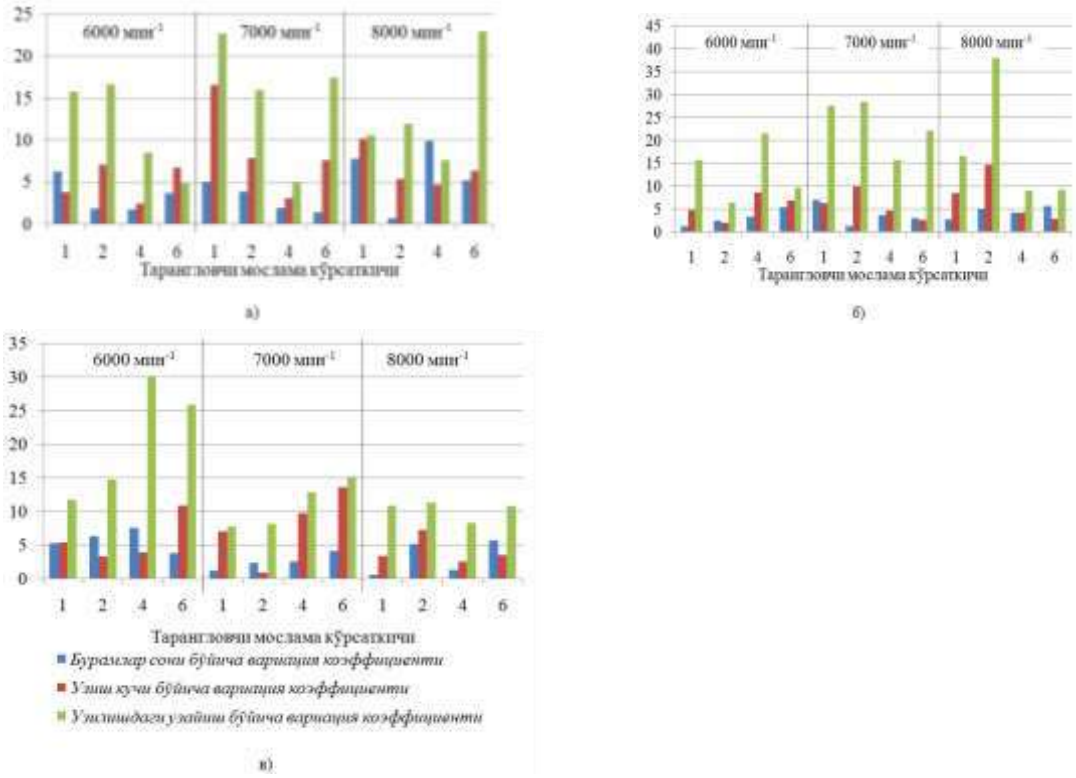
№	Ip tuzilishi	Buramlar soni	Urchuqning aylanishlar chastotasi	Taranglikni rostlash	Amaliy chiziqiy zichlik	Buramlar soni	Nisbiy uzish kuchi	Uzilishdagi uzayish
	YAkka ip				19,8	844	10,53	
1	20x2	500	9000	2	39	481	12,83	5,24
		600	9000	2	41	437	10,4	7,14
2	20x3	550	7000	2	60	494	13,33	6,58
		550	9000	2	60	350	11,2	7,85
	YAkka ip				25	720	13,25	
1	25x2	600	9000	2	45	510	14,76	5,3
		600	9000	1	47	515	14,09	6,09
2	25x3	550	7000	2	73	596	16,16	7,08
		550	8000	3	75	546	16,14	7,4

Olingan natijalardan berilgan nominal buramga nisbatan amaldagi buramlar soni turlicha (1-jadval) bo‘lganligi umuman tushunarsiz holat bo‘lib, biror bir qonuniyatga bo‘ysunmaganligini ko‘rish mumkin. SHunga qaramasdan chiziqiy zichligi 20 va 25 teksli oddiy yigirish tizimida halqali yigirish mashinasida olingan iplardan qo‘shburam pishitish mashinasida 2, 3 va 6 qavatli pishitilgan iplar ishlab chiqarish uchun uchun nominal buramlar soni, urchuqning aylanishlar soni va taranglikni rostlash qurilmasi uchun ko‘rsatkichlarni ishlab chiqarish korxonalarida to‘qima matolar ishlab chiqarish uchun tavsiya etish mumkin. Asos keltirilgan ko‘rsatkichlarda olingan pishitilgan iplarning fizik-mexanik xossalarini standart ko‘rsatkichlarga mosligi [12]. O‘tkazilgan tajribalar natijalari mashina ishini o‘rganish uchun etarli bo‘lmaganligi sababli, tadqiqotlarni qo‘shburam pishitish mashinasida pnevmomexanik usulda yigirilgan chiziqiy zichligi 20 teksli iplarni 3 qavat pishitish va ularning fizik-mexanik xossalari o‘rganish bilan davom ettirildi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Mashinaning urchuqlar aylanish chastotasi va taranglikni rostlash qurilmasi turli holatlarini yanada aniqroq tahlil qilish maqsadida, pishitilgan iplarning xossa ko‘rsatkichlari bo‘yicha notekisliklari ham aniqlandi. Pishitilgan iplarga asosiy qo‘yilgan talablardan biri yakka iplarni qo‘shib pishitish natijasida uning xossa ko‘rsatkichlarini yaxshilashdir. Pishitilgan iplarning xossa ko‘rsatkichlari yuqori bo‘lishi bilan birga ularning notekisliklari qanchalik kichik bo‘lsa, ulardan tayyorlanadigan mahsulot sifati shunchalik yaxshi bo‘ladi.

Gistogrammada (1a-rasm) chiziqiy zichligi 20x3 teks ipga turli tezlik va taranglikda buram soni 450 bur/metr qilib berildi va pishitilgan iplarning buramlar soni, uzish kuchi va uzilishdagi uzayish bo‘yicha notekisliklari keltirilgan.

a) – 450 bur/metr; b) – 550 bur/metr; v) – 650 bur/metr

1-rasm. Urchuqning aylanishlar soni va taranglikni ta’minlovchi moslamaning pishitilgan iplar fizik-mexanik xossalari bo‘yicha variatsiya koeffitsientlariga ta’siri

Bunda buram beruchi diskning aylanishlar soni 7000 min^{-1} va taranglikni rostlash ko‘rsatkichi - 4 qilib olingan ipning keltirilgan barcha notekisliklari eng kichik ko‘rsatkichga va 7000 min^{-1} va taranglikni rostlash ko‘rsatkichi - 1 bo‘lganda eng yuqori ko‘rsatkichga erishadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Bunda notekisliklar o‘rganilgani bois eng kichik ko‘rsatkichga erishgan holat bizni qoniqtiradi.

Huddi shuningdek, ushbu ipga 550 va 650 bur/metr berilganda, eng kichik ko‘rsatkichlar ushbu buramlar soni uchun yaxshi ko‘rsatkich hisoblanadi. ya’ni, 550 bur/metrda (1a-rasm) diskning aylanishlar soni 6000 min^{-1} va taranglikni rostlash ko‘rsatkichi - 2 hamda 650 bur/metrda (1b-rasm) diskning aylanishlar soni 7000 min^{-1} va taranglikni rostlash ko‘rsatkichi - 2 tajribaviy pishitilgan iplarni qoniqtiradi.

Pishitilgan iplarning pishiqligi uni tashkil etgan tolalarning ipni uzishdagi sirpanib chiqishga qarshiligida iborat bo‘libgina qolmasdan, yakka ip sifatiga, pishitilgan ipni tashkil etuvchi iplar soniga, strukturasiga, buramlar yo‘nalishiga, pishitish darajasi, pishitilish usuliga, tola va yakka iplarning fizik - mexanik xususiyatlariga ham bog‘liq.

Tajribaviy olingan 20x3 teks, fizik-mexanik xossa ko‘rsatkichlari eng yaxshi pishitilgan ip uchun mashinaning ratsional rostlash ko‘rsatkichlari nominal buramlar soni - 650bur/metr, urchuqning aylanishlar chastotasi - 8000min^{-1}, taranglikni rostlash ko‘rsatkichi - 6 bo‘lishi talab etiladi.

CHiziqiy zichligi 20x3 teks ipga buram soni 450 bur/metr, buram beruvchi diskning aylanishlar soni 7000 min^{-1} va taranglikni rostlash ko‘rsatkichi - 4 qilib olingan ipning keltirilgan barcha notekisliklari eng kichik ko‘rsatkichga erishadi.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. https://www.evkova.org/tekstilnaya-promyishlennost-istoriya-kontseptsiya-i-sovremennost

2. Марасулов Ш.Р. Пахта ва кимёвий толаларни йигириш. Дарслик. II-қисм. «Ўқитувчи». Тошкент 1985 й.

3. Борзунов И.Г., Бадалов К.И. и др. Прядение хлопка и химических волокон (изготовление ровницы, суровой и меланжевой пряжи, крученых нитей и ниточных изделий). Учебник. — 2-е изд., перераб. и доп. — М.; Легпромбытиздат, 1986. — 392 с.

4. Соколов Г.В. «Теория кручения волокнистых материалов», «Легкая индустрия», 1977

5. Алимова Ҳ.А., Ибрагимов Ҳ.Ҳ., Жуманиязов Қ.Ж. Пишитилган ип ва ип буюмлари ишлаб чиқариш.ТТЕСИ нашриёт босмахонаси. Тошкент 2003й. 246 бет.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

6. Эркинов З., Жуманиязов Қ., Ғофуров Қ., Омонов М. Пишитилган иплар технологиясининг тараққиёти. ФарПИ илмий техника журнали. 2016й. №1. 131-135б.

7. Парпиев Х. Изыскание возможности выработки крученой в два сложения смешанной пряжи однопроцесным способом. Автореф. канд. техн. наук. Иваново (ИТИ им. М.В.Фрунзе). 1991 г.

8. Зыков И.С. Технология получения крученой пряжи сокращенным способом прядения. Дисерт. канд. техн. наук. Москва (РЗИТЛП). 2010 г. 131с.

9. Мишкудиани Т.В. Разработка технологии получения крученой пряжи по однопроцессному способу. Дисерт. канд. техн. наук. Москва (МГТУ им. А.Н.Косыгина). 2010 г. 131с.

10. Эркинов З., Жуманиязов Қ., Файзуллаев Ш., Омонов М. Пишитилган иплар ва улардан тайёрланган тўқимачилик маҳсулотларининг механик хоссалари. Тўқимачилик муаммолари. 2016 й. №1. 42-46б.

11. Эркинов Э. “Пишитилган ип тайёрлаш технологияси такомилаштириш” Маг.дисс. НамМИИ, Наманган. 2006 й.

12. ГОСТ 6904-83. Пряжа хлопчатобумажная суровая крученная для ткацкого производства. Технические условия.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

TIBBIYOT DIAGNOSTIKA VOSITALARIDAN INSON ORGANIZMIGA TA'SIR ETUVCHI IONLOVCHI NURLANISHLAR MANBALARI

Abdumuratova Zarina Shokir qizi, Xayitova Shaxnoza Inatullayevna.
Toshkent Tibbiyot Akademiyasi Termiz filiali
Mikrobiologiya, jamoat salomatligi, gigiyena va menejment kafedrasi assistentlari.

Annotatsiya. Rivojlangan davlatlarda energiya iste'molining tahlili shuni ko'rsatadiki, 2030 yilga borib, global energiya ishlab chiqarish 2-3 barobar ortishi mumkin, shuning uchun yoqilg'i yetishmasligi masalasi birinchi o'ringa chiqqan. Atom energiyasi yopiq yoqilg'i aylanishi bilan bitmas-tuganmas resurslar bilan ta'minlaydi, kelajakda yadro energiyasidan keng miqyosda foydalanishga olib keladi. Biroq yadro sig'imini oshirish yadro qurilmalari hayot siklining barcha bosqichlarida yadro va radiatsion xavfsizlikni ta'minlashni talab qiladi. Insonga ta'sir etuvchi ionlovchi nurlanishning barcha manbalari orasida tibbiyot yetakchi o'rinni egallaydi. Ular orasida, foydalanish jihatidan va aholiga radiatsiya ta'sir jihatidan umumiy tibbiy doza taxminan 90% to'g'ri keladigan rentgen diagnostikasi bo'lib qolmoqda. Tibbiy radiatsiya natijasida aholi har yili taxminan bir xil dozani oladi.

Kalit so`zlar: ionlovchi nurlanish, rentgen nurlar, radon, nurlanish diagnostikasi.

Umum e'tirof etilgan jamoa va aholi dozalarini individual rentgenologik ta'sirini oqilona kamaytirishga qaratilgan. BMT hisobicha, aholiga radiatsiya ta'sirini tibbiy nurlanish dozalarini atigi 10% ga kamaytirilsa, boshqa barcha sun'iy manbalarni, jumladan, yadro energiyasi radiatsiya ta'sirining to'liq bartaraf etilishiga tengdir. Rossiya aholisiga tibbiy nurlanish dozasi taxminan 2 marta, ya'ni eng sanoati rivojlangan mamlakatlar ega bo'lgan 0.5 MeV/yil darajasiga kamaytirilishi mumkin.

Manbalarning nurlanishga qo'shgan hissasi tobora kamayib borishiga qaramasdan na yadro quroli sinovlarining oqibatlari, na yadro energiyasining rivojlanishi doza yuklamasiga sezilarli ta'sir ko'rsata olmadi. Tabiiy fon zaxirasi doimiydir. Flyurografiya va rentgen diagnostikasi natijasida nurlanishning insonga ta'siri ham doimiydir. Flyurografiyaga nisbatan radonning ta'siri uch barobar kam ekanligi aniqlangan.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Yerdagi hayot doimiy radiatsiya sharoitida paydo bo‘lgan va rivojlanishda davom etmoqda. Ekotizimimiz doimiy (va ba’zi zararli) radiatsiya ta’sirisiz mavjud bo‘lishi mumkinligi noma’lum. Aholi tomonidan qabul qilingan dozani turli nurlanish manbalaridan jazosiz kamaytirishimiz mumkinligi ham ma’lum emas. Yer yuzida ko‘plab avlodlar tabiiy radiatsiya sharoitida yashaydigan hududlar mavjud bo‘lib, ular global o‘rtacha 100% va hatto 1000% dan oshadi. Misol uchun, Xitoyda tabiiy gamma fon darajasi aholining 70-yillik yashash davrida 385 MeV ni tashkil etadi, bu Chernobil halokatidan keyin qabul qilingan aholining ko‘chirilishini talab qiladigan darajadan oshib ketgan. Biroq, boshqa joylarga nisbatan ushbu xududlarda leykemiya va saraton o‘lim darajasi nisbatan past bo‘ladi va bu hudud aholisining bir qismi uzoq umr ko‘radi. Bu faktlar ko‘p yillar davomida radiatsiya o‘rtacha darajada hatto bir miqdor ortiqchasi ham inson organizmiga salbiy ta’sir ko‘rsatishi mumkin emas deb tasdiqlaydi; bundan tashqari, yuqori radiatsiya fon bo‘lgan joylarda, sog‘liqni saqlash darajasi sezilarli darajada yuqori bo‘ladi. Hatto uran konlarida, faqat oyiga 3 MeV dan ortiq dozani qabul qilganda, o‘pka saratoni bilan kasallanish sezilarli darajada oshadi.

Ardna-Shulsning fiziologik qonuni nurlanish uchun qo‘llaniladi: kuchsiz stimulyatsiya aktivlashtiruvchi, o‘rta meyorlovchi, kuchli ingibirlovchi, super kuchli bosuvchi va zararlovchi ta’sir ko‘rsatadi. Aspirin qanday kasalliklarga yordam berishini hammamiz bilamiz. Lekin bir vaqtning o‘zida bir qutisini ichib yuborish mumkin emas. Shunday qilib, yod preparatlari bilan, uni o‘ylamasdan ishlatish noxush oqibatlarga olib kelishi mumkin. Shunday qilib, radiatsiya bilan davolanishi va shikastlanishi mumkin. Nurlanishning kichik dozalari nafaqat zararli, balki aksincha, tananing himoya va adaptiv kuchlarini oshiradi.

Sayyoramizdagi asosiy radiatsion fon (kamida hozircha) tabiiy radiatsion manbalar hisobiga yaratilganligi aniqlangan. Olimlarning fikricha, o‘rtacha odam hayoti davomida to‘plangan umumiy dozada tabiiy nurlanish manbalarining ulushi 87% ni tashkil etadi. Qolgan 13% inson yaratgan manbalar hisobiga to‘g‘ri keladi. Ulardan 11,5% (yoki radiatsion dozaning "sun’iy" komponentining deyarli 88,5%) radioto‘lqinlardan tibbiyot amaliyotida foydalanish tufayli hosil bo‘ladi. Va faqat qolgan 1,5% atom portlashlar, atom elektr stansiyalari chiqindilari, atom chiqindilari saqlash muassasalari oqish va hokazo oqibatlari natijasidir.

Xulosa: Tabiiy nurlanish manbalari orasida "ustunlik palmasi " eng ko‘p qismini radon tashkil qiladi va bu umumiy nurlanish dozasining 32% gacha bo‘lishiga sabab

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

bo‘ladi. Radon radioaktiv tabiiy gaz, mutlaqo shaffof, na ta’mga va na hidga ega. Radon-222 gazsimon radionuklid (yod-131, tritiy (3N) va uglerod-14 bilan bir fatorda) standart usullar bilan aniqlanmaydi. Agar yuqorida aytilgan radionuklidlar, xususan radonning mavjudligiga oqilona shubha tug‘ilsa, o‘lchovlar uchun maxsus uskunalardan foydalanish kerak. Gaz bo‘lib, nafas olganda inson organizmiga kiradi va zararli sog‘liq oqibatlariga, birinchi navbatda o‘pka saratoniga olib kelishi mumkin. AQSH Sog‘liqni saqlash boshqarmasi ma’lumotlariga ko‘ra, radon chekishdan so‘ng odamlarda o‘pka saratoni ikkinchi eng jiddiy sababchidir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Стукалов П.М., Ровный С.И. Радиоэкологическая изученность зоны влияния ПО «Маяк». Радиоэкология водных систем //М. Мир. – 2009. - №.1. – С. 5-13.
2. Борисов Г.И., Говор Л.И., Куркин В.А. Применение полупроводникового гамма-спектрометра в полевых условиях для измерения локальных радиоактивных загрязнений //ВАНТ, сер. Ядерно-физические исследования (теория и эксперимент). – 1989. - Т. 12. вып. 2. – С. 53-58.
3. Борисов Г.И., Говор Л.И., Куркин В.А. Практическая гамма-спектрометрия //АНРИ. – 1994. - №. 1. - С. 52-64.
4. А.П. Говорун, В.И. Ликсонов, В.П. Ромашко и др., "Спектрально-чувствительный переносной коллимированный гамма-радиометр "КОРАД", ПТЭ № 5,1994, стр. 207-208.
5. Говорун А.П., Ликсонов В.И., Потапов В.Н., Уруцкоев Л.И., Чесноков А.В., Щербак С.Б. Метод определения плотности загрязнения и оценка глубины проникновения в почве 137 Cs. Атомная энергия //Март. - 1995. - Т. 78. №. 3. - С. 199-204.
6. Говорун А.П., Иванов О.П., Ликсонов В.И., Потапов В.Н., Уруцкоев Л.И., Чесноков А.В., Щербак С.Б. Прибор для измерения поверхностной активности 137 Cs в почве методом полевой радиометрии. Контроль и диагностика //М. - 1999. - №. 4. - С. 23-27.
7. Израэль Ю.А. Состояние и комплексный мониторинг природной среды и климата. Пределы измерений //М. Наука. - 2001.
8. Сапожников Ю.А., Алиев Р.А., Калмыков С.Н. Радиоактивность окружающей среды //М. БИНОМ. Лаборатория знаний. – 2006. - С. 286

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

SUN'IY INTELLEKTNING TA'LIMDAGI INQILOBI: CHATBOTLARNING TA'LIM OLISHDAGI ROLI

Jakhongir Salokhidinov Alisher o'g'li
Assistent, Termiz muhandislik-texnologiya instituti
Alisher Saloxitdinov Tursunpo'latovich
Assistent, Termiz Davlat universiteti

Annotatsiya:

So'nggi yillarda ta'lim va innovatsion texnologiyalarning integratsiyalashuvi o'zgarishlar to'lqinini boshlab berdi. Ushbu yutuqlar orasida chatbotlar talabalar, o'qituvchilar va ta'lim muassasalari uchun ta'lim tajribasini qayta shakllantiradigan kuchli vosita sifatida paydo bo'ldi. Individual yordam ko'rsatish va foydalanish imkoniyatini oshirish qobiliyati bilan chatbotlar ta'lim sohasidagi bebaho aktivlarga aylandi. Ushbu maqolada biz taniqli mualliflar va ularning kitoblaridan olingan ma'lumotlarga asoslanib, chatbotlar ta'limni inqilob qilishning ajoyib usullarini o'rganamiz.

Kalit so'zlar: Chatbot, sun'iy intellekt, individual ta'lim, inklyuzivlik, tahlil

Chatbotlarni ta'limga integratsiyalashning asosiy afzalliklaridan biri ularning individuallashtirilgan o'rganish tajribasini taqdim etish qobiliyatidir. Chatbotlarning o'z javoblari va o'quv materiallarini individual talabaning o'ziga xos ehtiyojlari, o'rganish tezligi va afzalliklariga moslash qobiliyatini katta ahamiyatga ega [1]. Sun'iy intellekt (SI) algoritmlaridan foydalangan holda, chatbotlar real vaqt rejimida fikr-mulohazalarni taqdim etishi, qo'shimcha resurslar taklif qilishi va har bir talabaning kuchli va zaif tomonlariga moslashtirilgan o'quv rejalarini taklif qilishi mumkin.

Onlayn ta'lim platformalari tobora kengayib borayotgan davrda talabalar o'z vaqtida yordam olishda ko'pincha qiyinchiliklarga duch kelishadi. Chatbotlar tez va kechayu kunduz yordam taklif qilish orqali bu bo'shliqni bartaraf qiladi. Chatbotlar talabalarning kurs materiallari, topshiriqlari yoki umumiy so'rovlari bo'yicha savollariga darhol javob va ko'rsatmalar berishi mumkin [2]. Virtual yordamchilarning mavjudligi o'quvchilarga kuch beradi va ular o'qish davomida kerakli yordamni olishlarini ta'minlaydi.

Darslarda davomiy qatnashish samarali o'rganishda muhim rol o'ynaydi va chatbotlar interfaol interfeyslar orqali o'quvchilarning e'tiborini va qiziqishlarini jalb qilish xususiyatlariga ega. Chatbotlar shuningdek o'quvchilarni rag'batlantiradigan va

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

jalb qiladigan immersiv o'quv muhitini yaratish uchun o'yin usullaridan foydalanish imkoniyatlariga ega [3].Viktorinalar, sinovlar va mukofotlar orqali chatbotlar interaktiv suhbatlarni rivojlantiradi va intellektual qiziqishni uyg'otadi, chuqurroq tushunish va tanqidiy fikrlashni rag'batlantiradi.

Chatbotlar, shuningdek, ta'lim olish va inklyuzivlikni rivojlantirishga hissa qo'shadi. Turli xil o'quvchilar uchun moslashtirilgan yordamni taklif qilish orqali chatbotlar ta'lim hamma uchun ochiq bo'lishini ta'minlaydi. Chatbotlarning xorijiy tilni bilmaganlar uchun til to'siqlarini bartaraf etish va ko'rish qobiliyati zaif talabalar uchun matndan nutqqa funksiyasini ta'minlashdagi roli katta ahamiyatga ega [1]. Bundan tashqari, nutqni aniqlash imkoniyatlari bilan jihozlangan chatbotlar matnga asoslangan o'zaro aloqalar orqali ma'lumotlarga kirishni ta'minlash orqali eshitish qobiliyati zaif o'quvchilarni qo'llab-quvvatlaydi.

Chatbotlar u bilan bo'lgan muloqotlar davomida o'quvchilarning afzalliklariga oid katta hajmdagi ma'lumotlarni yaratadi. Ushbu ma'lumotlardan tahliliy vositalardan foydalangan holda o'qituvchilar va muassasalar uchun qimmatli tushunchalarga ega bo'lish mumkin [4]. O'qituvchilar esa o'quvchilar o'sishlarini chuqurroq tushunishlari, takomillashtirish yo'nalishlarini aniqlashlari va o'qitish strategiyalarini moslashtirishlari mumkin, ta'lim muassasalari esa o'quv dasturlari dizaynini takomillashtirishlari va ma'lumotlarga asoslangan holda qarorlar qabul qilishlari mumkin.

Chatbotlarning ta'limga integratsiyalashuvi o'quvchilarning o'rganishi, o'qituvchilarning ko'rsatmalari va muassasalar faoliyatida sezilarli o'sishiga olib keladi. Individuallashtirilgan ta'lim tajribasini taqdim etish, tezkor yordam ko'rsatish, faollikni oshirish, foydalanishda inklyuzivlik, doimiy qo'llab-quvvatlash va ma'lumotlarga asoslangan xulosalarni taklif qilish orqali chatbotlar ta'lim sohasining ajralmas bo'lagi bo'lib qoladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

[1] M. S. V.K Singh, Chatbots in Education: Applications, Advancements and Challenges, CRC Press, 2020.

[2] H. T. Sellar, Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning, Routledge, 2020.

[3] G. S. M. T. B. J. Baker R.S, Intelligent Tutoring Systems: Lessons Learned, Springer, 2010.

[4] L. K, AI Superpowers: China, Silicon Valley and the New World Order, Houghton Mifflin Harcourt, 2018.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Система контроля и управления территориально-распределенными технологическими объектами водного хозяйство.

Маматкулов Т.Ч-ассистент, Термезский инженерно-технологический институт,

Салохиддинов Ж.А., ассистент, Термезский инженерно–технологический институт

Саматов Ж.С -студент, Термезский инженерно-технологический институт

Аннотация. В докладе рассмотрены принципы, методы и средства построения современной системы контроля и управления территориально – распределенными технологическими объектами водного хозяйства. Сформулированы основные задачи решаемые системой диспетчеризации и требования к построению системы диспетчеризации. Рассмотрены вопросы применения беспроводной передачи информации через сеть сотовой связи с применением GSM/GPRS модемов.

Ключевые слова: управление, мониторинг, технологические объекты, системный анализ, автоматизация.

Современные водохозяйственные комплексы являются сложными, крупномасштабными, территориально распределенными системами со сложной инфраструктурой как в части функционального назначения входящих в них составных частей(объектив),так и в части их географического расположения. Территории, на которых расположены технологические объекты, могут измеряться десятками и сотнями километрами. Эти факторы оказывают существенное влияние на создание эффективных систем управления их производственной деятельностью.

Основными требованиями, предъявляемыми к процессам управления территориально распределенными технологическими объектами (ТО) водохозяйственных комплексов , являются требования оперативности и достоверности оценки состояния этих объектов , а также требования Своевременности и обоснованности принятия решений, обеспечивавших рациональное использованием данных объектов в конкретных условиях. Здесь под состоянием ТО понимается совокупность изменяющихся в процессе эксплуатации его свойств (качеств), характеризующих его работоспособность в

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

текущих условиях функционирования. Основным способом выявления (оценивания) состояния ТО является сбор , обработка и анализа измерительной информации о состоянии этого объекта .

Удовлетворение этих требований , следовательно, надежная и безопасная эксплуатация технологических объектив водного хозяйства в современных условиях обеспечивается единым комплексом контроля и управления технологическими процессами системой диспетчеризации, реализуемой в - рамках работ по автоматизации объектов водного хозяйства.

С развитием микропроцессорной и телекоммуникационной техники появилась возможность размещать средства обработки информации вблизи мест зарождения исходных данных и их использования. Это обстоятельство сделало возможным создание эффективных систем управления территориально распределенными технологическими объектами и процессами, где требуется постоянный контроль, а присутствие человека по тем или иным причинам нежелательно или экономически нецелесообразно.

Система диспетчеризации это набор аппаратных и программных средств для централизованного контроля за технологическими процессами и объектами. Информация о всех объектах, входящих в систему диспетчеризации, выводится на экран компьютера оператора-диспетчера в режиме реального времени.

Системы диспетчеризации технологических объектов делятся на локальные и удаленные. Локальная диспетчеризация предполагает размещение всех необходимых элементов системы управления (в том числе диспетчерского пункта) непосредственно на месте расположения самого технологического объекта управления. Диспетчеризация удаленная подразумевает управление объектом И контроль его деятельности С помощью центрального диспетчерского пульта, территориально расположенного на удалении от самого объекта. Несколько объектов, оборудованных локальным диспетчерским пунктом, могут объединяться под управлением одного удаленного центрального пункта.

При проектировании средств мониторинга и управления территориально-распределенными объектами важнейшей задачей становится проблема организации доставки собранной информации оператору и передачи от оператора управляющих воздействий. Как правило, для решения этой задачи строятся специальные комплексы диспетчерского управления и сбора данных

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

или SCADA-системы. Разработка современных методов и технологий построения таких систем является актуальной научно-технической задачей.

Основные задачами Системы диспетчеризации являются централизованный оперативный контроль за режимами работы процессов, происходящих на обслуживаемом объекте (телеметрия), и управление этими процессами (телемеханика и автоматизация).

- Прикладными задачами системы диспетчеризации являются: передача На центральный диспетчерский пункт технических и диагностических параметров применяемого оборудования (мониторинг состояния оборудования); технологического
- оптимизация режимов работы технологического оборудования, увеличение его ресурса:
- передача сообщений аварийной (охранной и пожарной) сигнализации, обеспечение безопасности;
- передача значений расхода энергоресурсов (учет
- дистанционное управление технологическим оборудованием (удаленная перенастройка параметров регулирования оборудования);
- опрос и диагностика контроллеров, управляющих системами (узлами) объекта диспетчеризации;
- протоколирование событий (аварий, действий диспетчера, включения и выключения исполнительных механизмов и т.п.);

Анализ, систематизация и классификация широкого спектра технологических объектов позволили нам сформулировать нижеследующие основные требования к оптимальному построению комплекса средств автоматизации и диспетчеризации:

1. Построение системы должно учитывать функциональную направленность решаемых задач. Проведение оперативного контроля и управления, ресурсосбережение и сокращение эксплуатационных затрат, поддержание безопасности и т.д.

2. Надежность и помехоустойчивость. Система но сбору и обмену информацией должна быть построена на не связанных между собой средствах.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

3. Унифицируемость и универсальность применяемого оборудования. Средства по сбору и обмену информацией желательно должны быть однотипными и предназначены для решения задач в составе с любым оборудованием.

4. Возможность поэтапного внедрения и дальнейшего расширения до комплексной интегрированной системы диспетчеризации и безопасности (гибкая структура) - от простых локальных задач к комплексным проектам с развитой диспетчеризацией. За счет диспетчеризации можно разбить на последовательности их этого несколько реализации: учет - внедрение этапов Системы с учетом диспетчеризация энергоаудит/безопасность» энергосбережение/дальнейшее сокращение энергозатрат за счет удаленного регулирования.

5. Возможность параллельного сбора данных со всех средств обмена информацией. Это существенно сокращает время опроса и передачи информации, практически расширяет возможности системы В подключении неограниченного количества средств сбора данных. Существенно (в разы) уменьшает информации. стоимость трафика передачи

6. Получение информации различным категориям пользователей с возможностью ограничения уровня доступа.

7. Дистанционная диагностика оборудования. Количество выездов бригад сервисного и технического обслуживания должно быть минимальным.

8. Доступность в обучении, монтаже, наладке и эксплуатации.

9. Соотношение «цена-качество» возможность выбора оптимального - технико-экономического решения. Решение должно учитывать развитие системы «на перспективу», т.е. при увеличении количества контролируемых параметров всегда можно нарастить систему без замены оборудования и программного обеспечения.

Построение оптимальной перечисленным критериям автоматизированной системы диспетчеризации является сложной инженерной задачей, требующей применения различных информационных технологий и специальных решений. Как правило, на объектах используется оборудование разных производителей, каждый из которых предлагает свои средства автоматизации и диспетчеризации.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Системы задачей проектировщика диспетчеризации является интеграция разнородных систем в единый информационно-технический комплекс.

Одним из основных критериев оптимальности системы диспетчеризации является выбор способа передачи информации в системе. На сегодняшний день имеется целый ряд технологий с различными способами передачи информации на большие расстояния. Для диспетчеризации территориально распределенных удаленных объектов, где прокладка кабеля нецелесообразна, дорога, может быть подвергнута разрушению, либо практически невозможна, используется беспроводная связь.

В настоящее время широкое применение получают технологии передачи информации с использованием сетей сотовой связи, благодаря их широкой распространенности и доступности. Используемые технологии и способы передачи данных определяют возможности диспетчеризации оперативность поступления данных, их ёмкость, надежность связи с объектом, возможность организации удаленного управления оборудованием путем остановочных параметров, стоимость трафика передачи данных. Задания

В докладе рассмотрен один из вариантов построения системы удаленной диспетчеризаций для непрерывного мониторинга за технологическими режимами работы территориально распределенных насосных станций (НС) магистральных каналов основе сети сотовой связи На с применением GSM/GPRS модемов [1]. На рисунке 1 приведена структурная схема системы OSM-мониторинга насосных станций

Система состоит из диспетчерского пункта (ДП) - автоматизированного рабочего места оператора (АРМ) на базе персонального компьютера, блок телеметрии БТ, устанавливаемого в контролируемом пункте (КП) и GSM/GPRS модемов.

Блок телеметрии БТGSM предназначен для приема и передачи измерительной информации о контролируемых параметрах НС и обеспечения мониторинга технологических режимов НС, контроля несанкционированного доступа и управления соответствующими выходными параметрами НС. Мониторинг НС осуществляется путем обмена данными контроллера с диспетчерским пунктом через GSM-сеть. Обмен может быть осуществлен на принципах дозвона или отправки SMS-сообщений.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

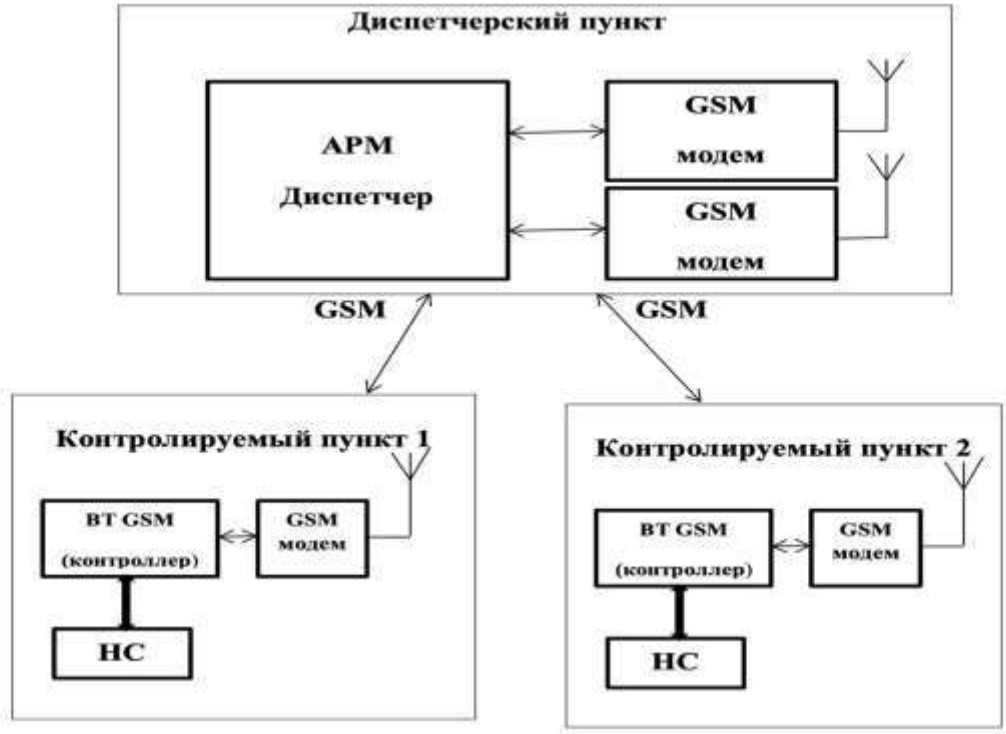

Рисунок 1. Структурная схема системы GSM-мониторинга насосных станций, где: НС - насосная станция, БТGSM - блок телеметрии со встроенным GSM-модемом.

Обмен информацией между ДП и КП ведется через GSM-сеть по протоколу, определяемому установленной версией программного обеспечения ДП и КП.

ДП периодически опрашивает КП и получает информацию о параметрах насосных станций. Периодичность опроса задается в настройках программного обеспечения (ПО) ДП.

При необходимости посылает по команде операторов КП команду об изменении управляющего воздействия от 0 до 100% диапазона его изменения.

При обнаружении несанкционированного открытия дверцы насосной станции КП по своей инициативе сообщает об этом в ДП.

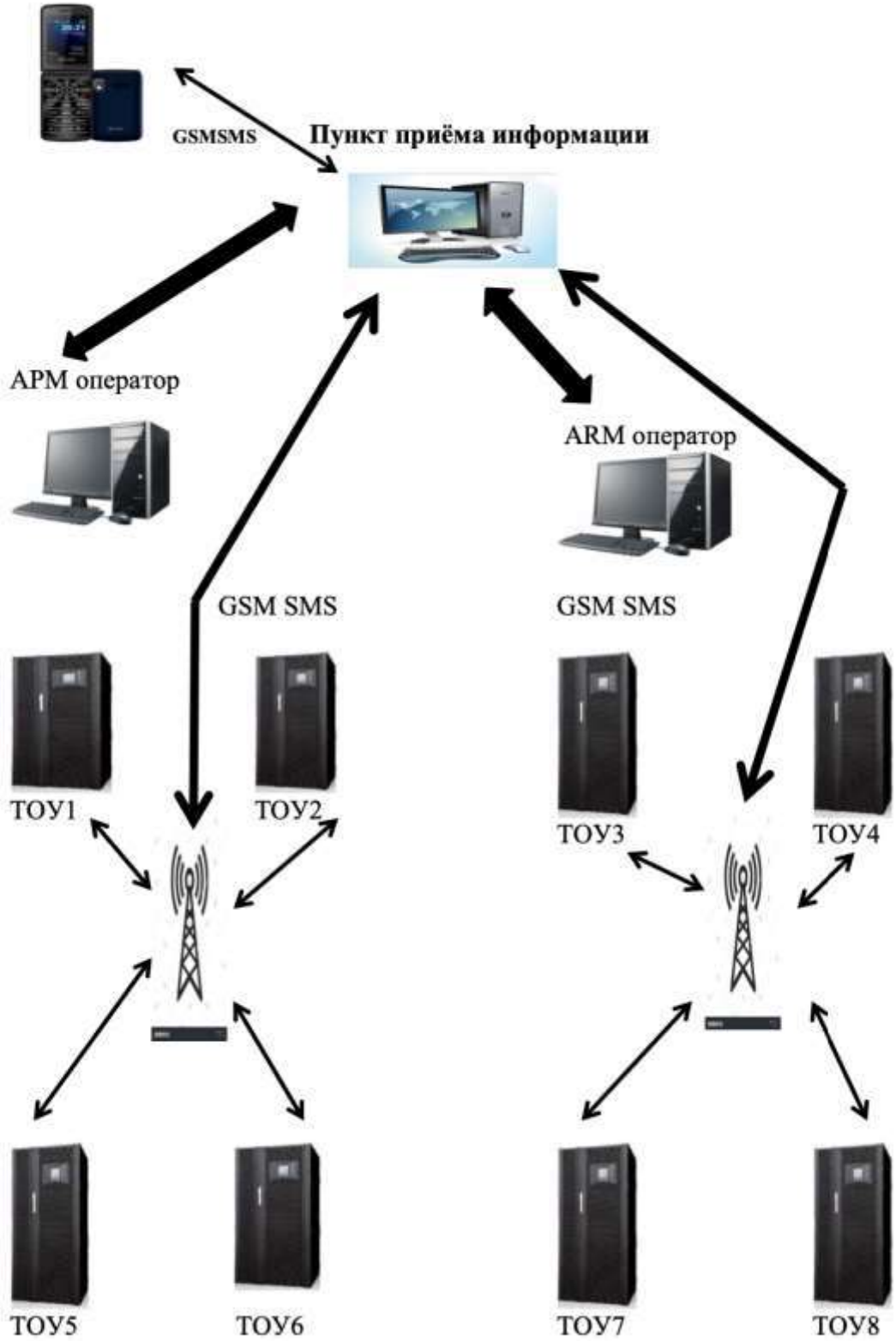
При обмене данными с использованием звонков или SMS-сообщений при помощи GSM-модема, ДП ведет непрерывный контроль работы КП (исправности блоков телеметрии БТGSM и самих НС), канала связи и наличия электропитания

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

в КП. Для этого ДП непрерывно (по циклу) опрашивает все КП быстрым способом. Если ДП получает корректный ответ от КП, то считает его исправным, а, если нет, то считает его неисправным И выдает оператору соответствующий сигнал тревоги. Если КП не отвечает, то это может быть вызвано неисправностью блока телеметрии БТGSM или самой НС, отсутствием электропитания станции, а также потерей канала связи из-за каких-либо проблем GSM-сети.

Описанная система GSM-мониторинга насосных станций может быть применена для создания территориально-распределенной информационно-измерительной системы диспетчерского контроля И управления технологическими режимами работы каскада насосных станций, позволяющей осуществлять сбор, накопление и передачу в диспетчерские пункты технологических параметров НС и их дистанционное регулирование. Структура схема системы контроля и управления насосными станциями на базе CSM-мониторинга приведена на рисунке 2.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Рисунок 2. Структура схема системы контроля и управления насосными станциями на базе GSM-мониторинга

Особенностью данной системы является возможность организации её взаимодействия с существующей системой диспетчерского контроля и управления магистральными каналами, куда должна быть интегрирована система, поскольку вся информация о работе НС поступает на АРМ диспетчера территориального управления магистральными каналами, откуда, в случае необходимости будет осуществляться управление ее работой.

Список литератур:

1.Арифжанов А.Ш. и др. Аппаратно-программный комплекс для непрерывного дистанционного контроля параметров электрохимзащиты и оперативного управления станциями катодной защиты. Труды ИВМиМГ со РАН, Серия: Информатика, выпуск 10, Новосибирск, 2011, с.62-68.

2. Маматкулов Т.Ч, Салохиддинов Ж.А. Мониторинг И Управление Технологических Объектов Водохозяйственных Систем. “Ilm Fan va Ta’lim” Respublika ilmiy jurnali. 8-nashr.

3. Salokhidinov J.A. A comparison between agile (incremental), non agile (predictive) and DevOps methods in global software development.

4. Маматкулов Т.Ч Ўлчов воситаларининг метрологик таъминоти ва ечимлари “RESPUBLIKA JANUBIDA ELEKTR ENERGETIKA SOHASINING RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI” MAVZUSIDAGI XALQARO ILMIY-TEXNIK ANJUMAN 1-qism.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

UNDERSTANDING PSYCHOLINGUISTICS IN SIMULTANEOUS INTERPRETING: COGNITIVE MECHANISMS AND CHALLENGES

Karina Khusainova – 2nd year student
Master's department
Uzbekistan State World Languages University

Annotation. This article delves into the intricate relationship between psycholinguistics and simultaneous interpreting, exploring the cognitive processes, linguistic mechanisms, and challenges involved. It examines how interpreters navigate between languages, elucidating the psychological aspects that influence their performance. The article discusses key concepts in psycholinguistics and their application in simultaneous interpreting, shedding light on the complexities and cognitive demands faced by interpreters in their practice.

Keywords: psycholinguistics, simultaneous interpreting, cognitive processes, language processing, bilingualism, working memory, interpreting challenges, linguistic cues.

Introduction. Psycholinguistics and simultaneous interpreting represent two fascinating domains intertwining cognition, language, and communication. Psycholinguistics, the study of how humans comprehend, produce, and acquire language, converges with the intricate art of simultaneous interpreting, where individuals fluently navigate between languages in real time. This convergence unveils a rich landscape of cognitive processes, linguistic complexities, and challenges faced by interpreters. Simultaneous interpreting stands as a remarkable feat of human cognition, demanding an intricate blend of linguistic competence, cognitive flexibility, and multitasking abilities. As interpreters listen to a speaker in one language and convey the message in another simultaneously, they engage in a complex cognitive dance. Their minds swiftly process linguistic structures, cultural nuances, and context, all while maintaining accuracy and coherence in the target language. The foundation of psycholinguistics within the context of simultaneous interpreting rests upon understanding how language is stored, accessed, and manipulated in the brain. It explores the mechanisms behind comprehension, production, and translation, offering insights into the cognitive underpinnings that enable interpreters to perform their demanding tasks. Psycholinguistics, a field at the intersection of psychology and linguistics, delves into the intricate workings of the human mind as it processes,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

comprehends, and produces language. Simultaneous interpreting, a demanding form of language mediation, involves the real-time conversion of spoken content from one language to another. This unique fusion of psycholinguistics and simultaneous interpreting uncovers the intricate cognitive processes underlying the interpreter's remarkable ability to bridge linguistic and cultural gaps.

At the heart of simultaneous interpreting lies a symphony of cognitive processes. Interpreters, akin to mental acrobats, skillfully juggle between linguistic codes, leveraging their linguistic proficiency, cognitive flexibility, and multitasking abilities. As they listen attentively to the speaker's message in the source language, their minds engage in rapid-fire processes.[1] They decode the linguistic structures, extract essential meaning, and simultaneously construct coherent expressions in the target language. This cognitive orchestra involves an intricate interplay of various mental faculties. Working memory, a cognitive powerhouse responsible for temporarily storing and manipulating information, plays a pivotal role. It enables interpreters to retain the incoming source language utterances while concurrently formulating their translation in the target language. The cognitive load, a measure of mental effort imposed on working memory, escalates as interpreters navigate complex syntax, semantics, and cultural nuances.[2]

Psycholinguistics serves as a guiding beacon in unraveling the cognitive mysteries embedded within simultaneous interpreting. By investigating the mental processes underpinning language comprehension, production, and translation, psycholinguistics offers a lens to scrutinize the intricate mechanisms deployed by interpreters. At the core of psycholinguistics lies the exploration of how the human brain processes language. Models and theories, such as the Information Processing Model and Connectionist Models, provide frameworks to comprehend the cognitive mechanisms involved in language comprehension and production. The comprehension process involves parsing the linguistic input, accessing mental lexicons, and applying grammatical rules, while production entails retrieving linguistic information and constructing coherent utterances.

[1] Christoffels, I. K., de Groot, A. M., & Kroll, J. F. (2006). Memory and language skills in simultaneous interpreters: The role of expertise and language proficiency. Journal of Memory and Language, 54(3), 324-345.

[2] Gile, D. (1995). Basic concepts and models for interpreter and translator training. John Benjamins Publishing.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Moreover, bilingualism and multilingualism, the hallmark of interpreters, exert profound effects on cognitive control and language processing. The ability to effortlessly switch between languages involves intricate cognitive control mechanisms. Bilingual individuals exhibit enhanced executive functions, such as cognitive flexibility and attentional control, honed through their linguistic experiences, which are instrumental in the complex task of simultaneous interpreting. However, the cognitive prowess of interpreters faces a myriad of challenges. Multitasking, a fundamental requirement in simultaneous interpreting, taxes cognitive resources.[3] Divided attention, essential for processing incoming information while generating a coherent output, poses a significant challenge. Interpreters must manage this cognitive load while navigating the complex syntactic structures, idiomatic expressions, and cultural nuances inherent in speech. Additionally, the phenomenon of "code-switching" and "interference" poses challenges. Code-switching involves smoothly transitioning between languages within a discourse, while interference refers to the intrusion of one language's linguistic features into another. Both phenomena demand cognitive flexibility to maintain linguistic purity and accuracy in the target language.

The intersection of psycholinguistics and interpreting practice heralds implications for training methodologies, cognitive strategies, and technological interventions. Understanding the cognitive processes allows for tailored training programs to enhance specific cognitive functions crucial for interpreting. Techniques targeting working memory capacity, attentional control, and linguistic proficiency can fortify interpreters' cognitive abilities. Advancements in technology, such as computer-assisted interpreting tools and neuroimaging techniques, offer insights into the neural correlates of interpreting.[4] Neurocognitive studies unravel the neural substrates underpinning language processing and cognition during simultaneous interpreting, unveiling the intricate dance of brain regions involved in this complex task.

Conclusion. The symbiotic relationship between psycholinguistics and simultaneous interpreting serves as a gateway to unraveling the mysteries of human cognition and language mediation. As interpreters navigate the intricate landscape of simultaneous interpreting, their cognitive agility, linguistic repertoire, and contextual

[3] Padilla, P., & Bajo, M. T. (1995). Comprehension processes in simultaneous interpreting. Interpreting, 1(2), 193-214.

[4] Tzou, Y. Z., Eslami, Z. R., & Dixon, J. (2020). The role of working memory in simultaneous interpreting: A systematic review. Translation and Interpreting Studies, 15(2), 234-255.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

understanding come into play. The journey of exploring psycholinguistics in simultaneous interpreting remains an ever-evolving endeavor. Advances in cognitive neuroscience, language processing models, and technological aids continue to deepen our understanding of how the human brain manages the complexities of multilingual communication.

Empowered by insights from psycholinguistics, the future of simultaneous interpreting holds promising prospects. Enhanced training programs, tailored interventions targeting cognitive functions, and innovative technologies promise to elevate interpreter performance, paving the way for more effective and seamless cross-cultural communication. Ultimately, the fusion of psycholinguistics and simultaneous interpreting not only sheds light on the cognitive intricacies at play but also holds the key to unlocking new frontiers in understanding human cognition, language processing, and effective communication across diverse linguistic landscapes.

REFERENCES:

1. Christoffels, I. K., de Groot, A. M., & Kroll, J. F. (2006). Memory and language skills in simultaneous interpreters: The role of expertise and language proficiency. Journal of Memory and Language, 54(3), 324-345.
2. Gile, D. (1995). Basic concepts and models for interpreter and translator training. John Benjamins Publishing.
3. Köpke, B., & Signorelli, T. M. (2018). First language attrition and simultaneous interpreting: Corpus, experiments, and hypotheses. John Benjamins Publishing Company.
4. Moser-Mercer, B. (2005). Cognitive aspects of simultaneous interpretation: A review of recent research. In Handbook of Interpreting (pp. 55-74). John Benjamins Publishing Company.
5. Padilla, P., & Bajo, M. T. (1995). Comprehension processes in simultaneous interpreting. Interpreting, 1(2), 193-214.
6. Segalowitz, N. (2010). Cognitive bases of second language fluency. Routledge.
7. Shreve, G. M., & Gambier, Y. (2016). Translation and Cognition. John Benjamins Publishing Company.
8. Tzou, Y. Z., Eslami, Z. R., & Dixon, J. (2020). The role of working memory in simultaneous interpreting: A systematic review. Translation and Interpreting Studies, 15(2), 234-255.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

O`rta ta'lim muassalarida matematika fanini amaliy hisoblashlarni o'qitishni avtomatlashtirish (jarayonini mobil ilova c++ coding dasturida) bo'yicha tayyorlangan loyiha asosida.

TMTI "Avtomatlashtirish va boshqarish" kafedrasi o`qituvchisi:
Mengatova Xurshida Toshmuxamatovna xurshidamengatova@gmail.com
+99890519 00 72
Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi:
Baymuradova Aziza Otabekovna baymuradovaaziza81@gmail.com ,
+998(94)7905898

Tayanch so`zlar: isbotlash metodlari, Matematik model, obyekt, Dasturlash tillari, kompyuter hotirasi, funksiya, ijtimoiy tizim.

Аnnotatsiya:

O`rta ta`lim muassasalarida matematika fanini amaliy hisoblashlarni o`qitishni avtomatlashtirish c++ coding mobil ilovasi orqali tashkil etish yoritilgan.Mobil ilova foydalanuvchidan vaqt va joy tanlamasdan berilgan masalani tez, aniq, sifatli yechimini olishda yordam beradi.

Matematikani o`qitishning bilimlar tizimi matematika fani to`g`risida o`quvchilarga yetarli darajada ma`lumot berilishi va matematika fanining yuqori bilimlarini o`rganishga yordam berishi kerak va aytishimiz mumkinki, o`quvchilar dars davomida olgan bilimlarini yanada mustahkamlashga , ya`ni isbotlash metodlarini ko`rib chiqishlari kerak.Matematikani o`rganayotgan bolani xuddi yangi tilni o`rganayotgan o`quvchiga o`xshatishimiz mumkin, ya`ni so`zlarning to`g`rililigi , aniqliligi va bexatoligi kabi xususiyatlarini matematika misolida ko`rishimiz mumkin, ya`ni matematik formulalarni bilishi , jadvallarni to`g`ri yod olishi, tenglamaning javobi aniq shu ekanligiga ishonch hosil qilishi ,ya`ni uni tekshirib ko`rishi kabi xususiyatlari misol bo`la oladi." Matematikani o`rganish bizga nimaga kerak "-degan savolga javo bersak. Biz ya`ni bolalar o`z nutqimizda qanday ravon gapirsak, matematikada ham xuddi shunaqa ravon talaffuz qilishga o`rganishimiz kerak. Bunda biz matematikaning metodikasini yaxshi o`rganib olishimiz kerak bo`ladi. Bunda bolalar matematik qonuniyatlarni, xossalarni, teoremalarni va shunga o`xshash matematik hisob-kitoblarni o`rganib olishlari kerak.Bolalarning matematikani o`rganish jarayonida ularning yozma va og`zaki talaffuzini nazorat qilib borilishi hamda ilmiy, matematik kitoblar kerak bo`ladi. Ilmiy kitoblardan foydalanish

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

o`quvchining bilim saviyasini oshiradi va o`zi mustaqil shug`ullanishi uchun ajoyib imkon bo`la oladi.

Matematik model deb o`rganilayotgan ob`ektni matematik formula yoki algoritm ko`rinishida ifodalangan xarakteristikalari orasidagi funksional bog`lanishga aytiladi.

Kompyuter ixtiro etilganidan so`ng matematik modellashning ahamiyati keskin oshdi. Murakkab texnik, iqtisodiy va ijtimoiy tizimlarni yaratish, so`ngra ularni kompyuterlar yordamida tatbiq etishning xaqiqiy imkoniyati paydo bo`ldi. Endilikda obyekt, ya`ni haqiqiy tizim ustida emas, balki uni almashtiruvchi matematik model ustida tajriba o`tkazila boshlandi.

Matematik model tuzish uchun, dastlab masala rasmiylashtiriladi. Masala mazmuniga mos holda zarur belgilar kiritiladi. So`ngra kattaliklar orasida formula yoki algoritm ko`rinishida yozilgan funksional bog`lanish hosil qilinadi. Kompyuterda o`tkazilgan hisoblash tajribasi o`rganilayotgan jarayon yoki hodisa haqidagi ishonchli axborotning yagona manbai bo`lib xizmat qiladi.

Modellashtirishning asosiy mazmunini ob`ektni dastlabki o`rganish asosida modelni tajriba orqali va (yoki) nazariy tahlil qilish, natijalarni ob`ekt haqidagi ma`lumotlar bilan taqqoslash, modelni tuzatish (takomillashtirish) va shu kabilar tashkil etadi.

Dasturlash tillarida, kompyuter hotirasini va dasturchining vaqtini tejash maqsadida, bunday takkorlanuvchi jarayonlarni dasturda ajratib yozib, unga asosiy daturdan, boshqa funksiyalardan murojaat qilish imkoniyatlari keltirilgan.

Bunga misol keltirsak:

```
#include<iostream>
#include<cmath>
using namespace std;
int main()

{
float D,a,b,c,x1,x2;
cout<<” a =’;cin>>a;
cout<<” b=”;cin>>b;
cout<<”c= ; cin>>c;
```

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

```
D=b*b-4*a*c;
x1=(b+D)/(2*a);
x2=(b-D)/(2*a);
cout<<D<<endl;
cout<<x1<<endl;
cout<<x2<<endl;
}
```

Adabiyolar

1. Kadirov M.M. Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari.Darslik, 2-qism.-T.:O`zbekiston faylasuflari milliy jamiyati,2019.-306 b.
2. Dadabayeva R.A., Nsriddinova Sh.T., Shoaxmedova N.X., Ibragimova L.T., Ermatov Sh.T. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va tizimlari.O`quv qo`llanma.-T.:Sano-standart,2017,-552 b.
3. Kenjabayev A.T., Ikromov M.M., Allanazarov A.Sh.Axborot kommunikatsiya texnologiyalari.
4. O`quv qo`llanma,-T.:O`zbekiston faylasuflari milliy jamiyati,2017.-408 b.
5. https://cyberleninka.ru/article/n/o-rta-umumta-lim-maktablarida-matematika-o-qitishning-maqsadi
6. https://tami.uz/matnga_qarang.php?id=101
7. https://reja.tdpu.uz/shaxsiyreja/views/openlesson/download.php/?id=13652

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Alisher Navoiy g‘azallarida bulbul obrazi

Xolboyeva Muslima Usmonjon qizi
O‘zR FA O‘zbek tili, adabiyoti va folklori
instituti tayanch doktoranti

Annotatsiya

Bulbul chumchuqdoshlar oilasiga mansub qush bo‘lib, qadim zamonlardan xalq og‘zaki ijodida uning “chiroyli ovoz”, “chiroyli kuy” sohibi ekanligiga urg‘u beriladi. Adabiyotga gulga “oshiq” obrazida kirib kelgan bu qush mumtoz adabiyotda boshqa qushlarga nisbatan eng ko‘p uchraydi. Ushbu maqolada bulbulning adabiyotga kirib kelishi, etimologiyasi va mumtoz adabiyotdagi o‘rni muhokama qilinadi. Alisher Navoiy o‘z lirikasida bulbuldan qaysi o‘rinda foydalaganligi va bulbul anglatib kelgan ma’nolar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: devon, atirgul, bulbul, oshiq-ma’shuq, raqib, qush, mumtoz adabiyot, devona, telba.

Абстрактный

Соловей — птица, принадлежащая к семейству воробьевых, и в фольклоре с древних времен подчеркивалось, что он обладает «красивым голосом» и «красивой мелодией». Эта птица, вошедшая в литературу как «любительница» цветов, наиболее распространена среди других птиц в классической литературе. В данной статье рассматривается введение соловья в литературу, его этимология и место в классической литературе. Где Алишер Навои использует соловья в своей лирике и анализируются значения слова соловей.

Ключевые слова: деван, роза, соловей, любовник, соперник, птица, классическая литература, сумасшедший.

Abstract

The nightingale is a bird belonging to the family of sparrows, and since ancient times it has been emphasized that it has a "beautiful voice" and "beautiful melody" in folklore. This bird, which entered the literature as a "lover" of flowers, is the most common among other birds in classical literature. This article discusses the introduction of the nightingale to literature, its etymology and its place in classical literature. Where Alisher Navoi uses nightingale in his lyrics and the meanings of nightingale are analyzed.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Key words: devan, rose, nightingale, lover, rival, bird, classical literature, madman.

Kirish. Atirgul deganda birinchi bo‘lib, ko‘z oldimizga keladigan qush bulbuldir. Mumtoz adabiyotda bulbul oshiq, Atirgul- ma’shuqning ramzi. U ko‘zni qamashtiruvchi go‘zalligi, rangi, yoqimli hidi bilan sarson oshiq timsoli bo‘lgan bulbulni maftun etadi. Bulbul har kuni tongda uning shoxlariga qo‘nib, ishq kuylarini kuylaydi. Turkiy adabiyotda gul va bulbul motivi ishtirokida olimlarning hisoblashiga ko‘ra, jami 22 ta asar yozilgan. Eron adabiyotida Farididdin Attorning (vafoti 618/ 1221)ning “Bulbulnoma” asari mavjud. Gul va bulbul haqidagi hikoyalarning kelib chiqishini Yevropa adabiyotida arab adabiyotiga borib taqaladi deb hisoblashadi. Lekin johiliyat davri arab adabiyotiga nazar tashlansa, atirgul va bulbul tasvirining mavjud emasligi ko‘rinadi [5,12]. Ayrim tadqiqotchilarga ko‘ra, atirgul va bulbul motivi arablarga fors adabiyotidan o‘tgan va ulardan Ispaniya va Sitsiliya orqali G‘arbga kirib kelgan.

Asosiy qism. Mumtoz adabiyotda tabiatga murojaat qilish holati keng ko‘lamlidir. Dastlab Mahmud Qoshg‘ariyning asarlariga nazar tashlasak, tabiat tasvirlariga to‘xtalib o‘tgan. Yusuf Xos Hojib ham o‘z asarlarida bahor tavsifi qismlarida tabiatga murojaat qilgan. Umuman, bu an’ana keyinchalik boshqa ijodkorlar asarlarida ham davom etib kelgan. Shoirlar o‘zlarining mavhum tuyg‘ularini ifodalash uchun tabiatdagi aniq narsalardan foydalandilar. Jumladan, “bulbul”ning “gul”ga bo‘lgan muhabbati dastlab xalq ogzaki ijodi namunalarida uchraydi. Folklordan mumtoz adabiyotga kirib kelgan bu motiv keyinchalik shoirlar ijodida yanada takomillashib ketti. “Bulbul” Sharq adabiyoti bilan birgalikda jahon adabiyotida ham o‘ziga xos o‘ringa ega. U fors –tojik tilida bulbul, arabchada andalib va turkiy tilda sanduvach nomlari bilan atalib, mumtoz adabiyotda “hazordoston” (“ming bir xil hikoya qiluvchi”), “hazorovoz” (“ming bir xil ovoz”) kabi sifatlashlar bilan ham ataladi. G‘azallarda bulbul so‘ziga sinonim tarzida “hazor” va “andalib” nomlari qo‘llaniladi. Mahmud Qoshg‘ariy “Devoni lug‘oti turk” asarida turkiy “sanduvach” so‘zidan foydalansa, Yusuf Xos Hojib “bulbul”ning ayni o‘zini ishlatgan.

Chechakzorda bulbul soz aylar kuyin ,

Tunu kun chalar xushovoz surnayin. [3,147]

Shunisini e’tiborga olish kerakki, bizgacha yetib kelgan xalq qo‘shiqlarida ham ayni “bulbul”dan foydalanilgan. Sharqda bulbulga bo‘lgan e’tibor kuchli. Alisher

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Navoiy lirikasida bu obraz alohida ahamiyat kasb etadi. Shoir o‘z g‘azallarida ko‘pincha o‘zini unga qiyoslaydi.

Furqat ichra Navoiy ul gulsiz

Bulbuledurki, yo‘q navo anda. [1,15]

Necha asrlardan beri ijodkorlar uchun alohida mavzu bo‘lib kelayotgan bu obrazlar Sharq xalqlari adabiyotida eng ko‘p uchraydigan obrazlardir. Eronda Hofiz Sheroziyning gul va bulbul haqidagi baytlari mashxur bo‘lsa, turkiy xalqlarda Yunus Emro va Navoiy ijodida alohida o‘ringa ega. Dastlab qo‘shiq va she’rlarga mavzu bo‘lgan bu obrazlar keyinchalik tasavvuf adabiyotida ham o‘z o‘rniga ega bo‘ldi. Mumtoz adabiyotda gul va bulbul bilan asarlar umumiy tuzilishiga ko‘ra bir biriga o‘xshash bo‘lsa-da, ularning ifoda etilishida farqlanishlar mavjud. Alisher Navoiy g‘azallarida bulbul oshiq ma’nosini ifodalaydi:

Bu chamanda tortibon bulbul tong otquncha fig‘on,

Ishq darsin go‘yiyo gul daftaridin o‘rganur. [1,76]

Bulbul bahor faslida atirgullar gullagan paytda yanada yorqinroq kuylaydi. Shu sababli uni “gul”ga nisbatan oshiq sifatida tasvirlaydilar. Atirgulga oshiq bulbulga “zor” (“yig‘lash va nola”) va “telba” sifatlari berilgan.

Sahob atfoli jola toshlarin yog‘durg‘ali, ey gul,

Pariy yanglig‘ zuhur aylab , junun bulbulg‘a fan qilding. [2, 183]

Bulbulning atirgulga yaqinlashishiga eng katta to‘siq atirguldagi tikanlar bo‘lib, bu tikanlar “raqib” sifatida ko‘riladi.

Yana, ey ishq, guli ruxsorin oshubi chaman qilding,

Hazin bulbul tanig‘a har biridin bir tikan qilding. [2, 183]

Mumtoz adabiyotda bulbul nomi yig‘lab, atirgul g‘unchasi nomi kulib zikr qilinadi. Bahor faslida bulbul kuylashi – bu uning yig‘lashidir; gulning gullab yashnashi esa uning kulgusidir .

G‘uncha kulgusiga, ey bulbul, ko‘ngul gar bermasang,

Bag‘ringa har gul soyu yuz xor bo‘lg‘aymu edi.[2,316]

Adabiyotshunos Iskandar Palaning fikricha, devon adabiyotini bulbuldan ayri tasavvur qilish mumkin emas. Bulbul o‘z navosi bilan kuylab, nola qiladigan va sevganiga doimo oshiqona murojaat qiladigan qushdir. Bulbul gohida oshiqning o‘zi, gohi qalbi va gohida ruhi. Uning go‘zal ovozi xuddi oshiqlarning tiliga, navosi go‘zal so‘zlariga o‘xshaydi. Oshiq ma’shuqsiz bo‘lmaydi, bulbul gulsiz bo‘la olmaydi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Atirgulning tikanlari bulbulning bag‘rini teshganidek, ma’shuqning azoblari ham oshiqning bag‘riga qilich yoki xanjardek teshadi. Xulosa qilib aytganda , bulbulning har bir sifati oshiqda mavjud. [6,97].

Yana, ey ishq, guli ruxsorin oshubi chaman qilding,
Hazin bulbul tanig‘a har biridin bir tikan qilding. [2,183]

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Alisher Navoiy. Badoye ul-vasat. TAT. 10 jildlik, 3- jild. –T., 2011.
2. Alisher Navoiy. Favoyid ul-kibar. TAT. 10 jildlik, 4- jild. –T., 2011.
3. Yusuf Xos Hojib. Qutadg‘u bilig.-T., 1971.
4. Osman KUFACI. Necati bey divani’nda bülbüle dair tespitler. Journal of Turkish Language and Literature Volume:5, Issue:4, Autumn 2019, (687-709) Doi Number: : 10.20322/littera.596023
5. Öztekin, Nezahat (2002). *Fazlî, Gül ü Bülbül*. İzmir: Akademi Kitabevi.
6. İskender Pala (1995). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yay.
7. https://www.sabah.com.tr/sozluk/cografya/bulbul-tasavvufta-askta-ve-edebiyatta-bulbul

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

NA'MATAKNING BIOIOGIK XUSUSIYATIARI VA TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI

XoImirzayev Muhammadjon Ibrohim o'g'li, Umirqulova Feruza Abdusamatovna

Termiz Iqtisodiyot va Servis universiteti, Termiz sh, Farovon massivi 4B-uy, e-mail: muhamajonxoImirzayev@gmail.com

Annotatsiya

Na'matak-sentyabr oyining boshida pishib yetilgan mevalari bilan quvontiradigan ko'p yillik buta. Xalq orasida bu o'simlik «yovvoyi atirgul» deb ham ataladi. Uning gullari dorivor xususiyatlarga ega emas, ammo mevalari xalq tabobatida keng qo'llaniladi. Odatda tabobatda na'matak damlamasidan foydalaniladi. Shifokorlar shamollashning oldini olish va davolash uchun tavsiya etishadigan na'matak mevalarining damlamasi — askorbin kislotasi yoxud vitamin C`ning tabiiy manbai sanaladi.

Kalit so'zIar- dorivor, qon tomir, vitamin, buta, damIama, aIIergik, kamqonIik, kaIIoriya

БИОЛОГИЧЕСКИЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ И МЕДИЦИНСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ НАМАТАКА

Хоймирзаев Мухаммаджан Ибрагима угли, Умиркулова Феруза Абдусаматовна.

Термезский университет экономики и сервиса, город Термез, Фаровонский массив 4Б, e-mail: muhamajonxodmirzaev@gmail.com

Аннотация

Шиповник – многолетний кустарник, который радует спелыми плодами уже в начале сентября. В народе это растение еще называют «дикой розой». Его цветы не обладают лечебными свойствами, а вот плоды широко используются в народной медицине. Настойка наматака обычно используется в медицине. Врачи рекомендует при простуде профилактика получать и уход для рекомендация достаточно нет матак _ фруктов настойка - аскорбина кислота или витамин С _ естественный источник засчитывается.

Ключевые слова – лекарственный, сосудистый, витаминный, растительный, лекарственный, аллергический, анемический, калорийный.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

BIOLOGICAL CHARACTERISTICS AND MEDICAL SIGNIFICANCE OF NA'MATAK

Abstract

Namatak is a perennial shrub that pleases with its ripe fruits in early September. Among the people, this plant is also called "wild rose". Its flowers have no medicinal properties, but its fruits are widely used in folk medicine. Namatak tincture is usually used in medicine. Doctors catch a cold prevention get and treatment for recommendation enough no matak _ of fruits tincture - ascorbin acid or vitamin of C ` natural source is counted .

Key words - medicinal, vascular, vitamin, herbal, medicinal, allergic, anemic, caloric.

KIRISH.

Na’matak (Rosa) — ra’nodoshlar oilasiga mansub butalar turkumi. Bo‘yi 3 m cha. Bargi tok, patsimon murakkab, poyada ketma-ket joylashadi. Guli xushbo‘y, rangi har xil, yakka yoki 2—3 tadan o‘rnashgan. Mevasi shirali, shakli va rangi har xil, gul o‘rnidagi soxta meva ichida tukli, bir urug‘li yong‘oqchalar joylashgan. N. turlari bir-biridan mevasining shakli, katta-kichikligi, rangi, novda po‘stlog‘ining rangi hamda novdadagi tikanlarning oz-ko‘pligi va joylanishiga qarab farqlanadi. N. o‘rmonlarda ariq yoqalarida, butalar orasida, tog‘ yon bag‘irlarida o‘sadi. Guli chiroyli turlari bog‘larda, xiyobonlarda va ko‘chalarda o‘stiriladi [1].

Itburun na’matak (R. canina) mevasida 4—6%, ba’zan 18% cha C, B2, K, B oilasi vitaminlari, 18 mg% cha karotin, 18% cha qand, 2% cha limon kislota, oshlovchi va boshqa moddalar bo‘lib, tibbiyotda avitaminozning oldini olish va davolashda qo‘llanadi. N.ning manzarali turlari — atirgullardan olinadigan xushbo‘y efir moyi (atirgul moyi), asosan, parfyumeriyada, undan tayyorlanadigan atirgul suvi (Aqua Rosae) farmatsevtikada dorilarning hidi va mazasini yaxshilash uchun ishlatiladi [2].

Na’matakning foydali ekanligi shubhasiz ko’rinsada, u har qanday dorivor o’simlik kabi, me’yorga amal qilinmasa organizmga salbiy ta’sir ko’rsatishi mumkin. Shuning uchun, uning damlamasi bilan vitaminlanishdan oldin, insonga ko’rsatadigan ijobiy va salbiy ta’siri haqida bilib olish kerak.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Shifokorlar shamollashning oldini olish va davolash uchun tavsiya etishadigan na’matak mevalarining damlamasi — askorbin kislotasi yoxud vitamin C`ning tabiiy manbai sanaladi. Ushbu o’simlik mevalarida C vitamini ekzotik limon va apelsinga qaraganda 50 barobar, qora smorodina tarkibidagidan esa 10 barobarga ko’proq. Bundan tashqari, u bir qator foydali mikroelementlar, shu jumladan kaliy, magniy, kaltsiy va natriyni o’z ichiga oladi.

Shifokorlar kuz-qish davrida ichishni tavsiya etadigan damlama odam organizmiga qanday ta’sir qiladi? Bunday vositaning xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- Organizmning himoya kuchlarini mushtahkamlaydi va kuchaytiradi;
- Qon tomirlarini mustahkamlaydi;
- Yurak ishini barqarorlashtiradi;
- Qon bosimini pasaytiradi;
- Hazm qilish tizimini me’yorga keltiradi;
- Xolesterin darajasini pasaytiradi;
- Organizmni hujayra darajasida intoksikatsiya qiladi (na’matak kuchli antioksidant ta’sirga ega);
- Barcha a’zolar regeneratsiyasini rag’batlantiradi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Na’matak siropi yoki mevalardan tayyorlangan choy sovuq mavsumda juda samarali ichimlik sanaladi, ayniqsa viruslar faollashganda va immunitet darajasi pasayganda. Agar ushbu xalqona vosita muntazam ravishda qabul qilib boriladigan bo’lsa, unda shamollashdan saqlanish, shifo jarayonini tezlashtirish va kasallikdan keyin tezroq tiklanish mumkin bo’ladi.

Homiladorlik paytida na’matak alohida ahamiyatga ega. Na’matak damlamasi bo’lajak onalarga toksikoz xurujlarini yengishga, qizil qon tanachalarini yoxud eritrositlar shakllantirishni rag’batlantirishga, gemoglobinni ko’paytirishga va kamqonlik rivojlanishining oldini olishga yordam beradi [3].

Bunday damlamalar homilador ayollarda sezilarli darajada pasayagan immunitetni rag’batlantiradi. Shunday qilib, O’RVI yoki gripp bilan kasallanish xavfi kamayadi, agar bu sodir bo’lsa ham, unda kasallik oson va asoratlarsiz kechadi.

Damlama tayyorlash

Na’matak damlamasi tayyorlash uchun termosga uning 3 osh qoshiq quruq mevalari va bir litr qaynoq suv solinadi. Aralashma 12 soat davomida tindiriladi. Tayyor damlama ovqatdan 30-40 daqiqa oldin qabul qilinadi. Damlama tayyorlashdan oldin mevalarni yaxshilab yuvib, maydalash tavsiya etiladi. Bu holda vosita tezroq tayyor bo’ladi. Unga shakar qo’shish tavsiya etilmaydi, uning o’rniga asal qo’shish vositaning foydali xususiyatlarini yana oshiradi.

Oziqaviy qiymati

100 gr mahsulotning oziqaviy qiymati	
Kaloriyasi	162 kkal
Yog’lar	0.3 g
Uglevodlar	38g
Oqsil	1,6 g

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Nartiy	4 mg
Kaliy	429 mg
Temir	1,1 mg
Magniy	69 mg
Vitamin A	217 µg
Vitamin B6	0,1 mg
Vitamin C	426 mg

Zararlari va qarshi ko’rsatmalar

Na’matakdan shifobaxsh vosita sifatida foydalanish uchun ko’plab ko’rsatmalar mavjudligiga qaramay, u inson organizmiga salbiy ta’sir ko’rsatishi ham mumkin. Shu sababli uni qo’llashdan oldin mavjud bo’lgan qarshi ko’rsatmalar bilan tanishib chiqish tavsiya etiladi [4].

Na’matakni har qanday shaklda qabul qilish quyidagi hollarda tavsiya etilmaydi:

- Oshqozon sekretsiyasining oshishi (kislotalik darajasi ortishi);
- Gastrit rivojlanishiga moyillik yoki kasallik tashxislanganligi;
- Anamnezda pankreatit mavjudligi;
- Allergik (dermatologik) holatlarga moyillik;
- Tomirlarda tromblar shakllanishi, tromboflebit rivojlanishi;
- Endokardit (yurak mushaklarining yallig’lanishi).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Ba’zi holatlarda esa uni ehtiyotkorlik bilan qabul qilish tavsiya etiladi, chunki u:

- Tish emalining yupqalanishini tezlashtiradi;
- Spirtli tindirmasidan foydalanish qon bosimi ko’tarilishiga olib kelishi mumkin;
- Obstruktiv sariq kasallik rivojlanish ehtimoli mavjud;
- Safro sekretsiyasini sekinlashtiradi;
- Ich qotishiga sabab bo’ladi.

Na’matakdan profilaktika va davolash vositasi sifatida foydalanganda ushbu ogohlantirishlarni e’tiborsiz qoldirmaslik lozim. Yodda tutish kerakki, salbiy oqibatlar ko’pincha dori-darmonlarning dozasini noto’g’ri tanlash natijasida rivojlanadi. Ushbu o’simlikning odam uchun kundalik me’yori — 10 tagacha mevani tashkil qiladi. Bunda ularni maydalab, choyga qo’shish mumkin. Mevasi tarkibida askorbin kislotasi, glyukoza, fruktoza, uglevodlar, B guruh vitaminlari uchraydi. O‘simlik mevasining kimyoviy tarkibi, farmakologik xossalari va uni kompleks qayta ishlashni o‘rganish jarayonida sanoatda na’matakdan foydalanish texnologiyasini takomilalshtirish bo‘yicha yangi tahlillar amalga oshirdik. Ma’lumki, sanoatda na’matakni birlamchi qayta ishlash jarayonida multivitaminli konsentrat hosil bo‘ladi. Biroq ushbu konsentrat qayta ishlatilmaydi. Bunday chiqindilarda ko‘p miqdorda biologik faol moddalar, jumladan, vitaminlar uchraydi. Ultrasonik ishlov berish yo‘li bilan na’matak mevasi chiqindilariga qo‘shimcha ishlov berish orqali quruq ekstrakt va bir qator vitaminlar olish mumkin. O‘simlikning biologik faol moddalarini tabiiy tarkibida qo‘llash inson tana a’zolarini davolash uchun zarur bo‘lgan keng ko‘lamli farmatsevtik ta’sirlarni ta’minlaydi. Shuningdek, na’matakni birlamchi qayta ishlashda askorbin va 5 foizli sirka kislotasi ajratib olish mumkin.

Na’matakning kimyoviy tarkibi, farmakologik xossalarini o‘rganish natijasida olingan tahlillar na’matakning vitaminlarga boy, shifobaxsh o‘simlik ekanligini ko‘rsatadi. Shifokorlar shamollashning oldini olish va davolash uchun tavsiya etishadigan na’matak mevalarining damlamasi askorbin kislotasi va C vitaminining tabiiy manbai sanaladi. Bundan tashqari, u bir qator foydali mikroelementlar, shu

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

jumladan kaliy, magniy, kaltsiy va natriyni o‘z ichiga oladi. Na’matak organizmning himoya kuchlarini mushtahkamlaydi va kuchaytiradi, qon tomirlarini mustahkamlaydi, yurak ishini barqarorlashtiradi, qon bosimini pasaytiradi. Hazm qilish tizimini me’yorga keltiradi.

Na’matak siropi yoki mevalardan tayyorlangan choy qish mavsumida viruslar faollashganda va immunitet darajasi pasayganda juda samarali hisoblanadi. Agar ushbu xalqona vosita muntazam ravishda qabul qilinadigan bo‘lsa, unda shamollashdan saqlanish, shifo jarayonini tezlashtirish va kasallikdan keyin tezroq tiklanish mumkin bo‘ladi. Na’matak damlamasi gemoglobinni ko‘paytirish va kamqonlik rivojlanishining oldini olishga, gepatit kasalligini davolashda yordam beradi. Na’matak tarkibidagi moddalar antioksidantlik xususiyatiga ega bo‘lib, qarish jarayonini sekinlashtirish xususiyatiga ega.

FOYDAIANIIGAN ADABIYOTIAR

1. O'. Pratov, Q. Jumayev. Yuksak o'simliklar sistematikasi. Toshkent - 2003

2. Q. Xaydarov, Q. Hojimatov. O'zbekiston o'simliklari. Toshkent "O'qituvchi" 1992

3. Q. Hojimatov, M. Olloyorov. O'zbekistonning shifobaxsh o'simliklari va ularni muhofaza etish. Toshkent 1998 yil.

4. Toshkent Davlat Agrar Universiteti. Dorivor o'simliklarni yetishtirish texnologiyasi. Toshkent "Iqtisod-moliya"2018.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Dental antomy and topagraphy.

Kabulov Husniddin Gafarovich

Student of group 303-B, Faculty of Pediatric Stomatology, TSSI

research advisor: Gadayev A.M

Annotation: This article delves into the intricate world of dental anatomy and topography, examining the essential structures that constitute the oral cavity. It explores the significance of understanding dental morphology in the context of oral health and dentistry. The literature analysis consolidates key findings from relevant research, while the methods section outlines the approaches used in studying dental anatomy. The results section presents critical insights into the intricate structures and their functions. The discussion section interprets the findings and addresses their implications for clinical practice. The conclusion offers a summary of the key takeaways, and suggestions for future research in the field are provided.

Keywords: Dental anatomy, dental topography, oral health, dentistry, tooth structure, occlusion, periodontium, dental morphology

Dental anatomy and topography form the foundation of dentistry, encompassing the study of the structures and relationships within the oral cavity. A profound understanding of dental morphology is imperative for oral health professionals to diagnose, treat, and prevent various dental conditions. This article aims to comprehensively review the literature on dental anatomy and topography, exploring their relevance in the field of dentistry.

Numerous studies have investigated the intricacies of dental anatomy, emphasizing the diversity in tooth morphology and the importance of occlusion. Research on the periodontium has shed light on the supporting structures of teeth, including the gingiva, alveolar bone, periodontal ligament, and cementum. Dental topography studies have examined tooth surfaces, cusps, and grooves, providing valuable insights into functional and morphological variations. The literature highlights the interconnectedness of dental anatomy and oral health, emphasizing the need for a holistic approach in dental education and practice.

The study adopts a comprehensive approach, synthesizing information from peer-reviewed articles, textbooks, and relevant databases. The inclusion criteria encompass studies published within the last decade, ensuring the incorporation of recent advancements in dental anatomy research. The methodological framework

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

involves systematic review and analysis, enabling the identification of key themes and trends in the literature.

It seems like you might be interested in dental anatomy and topography. Dental anatomy is the study of the structure of teeth, their development, and their functions. Dental topography refers to the surface features and landmarks of teeth. Here's a brief overview:

Tooth Types:

- Incisors: Located at the front of the mouth, used for cutting.
- Canines (Cuspids): Pointed teeth next to the incisors, used for tearing.
- Premolars (Bicuspids): Flatter teeth behind the canines, used for crushing and tearing.
- Molars: Large, flat teeth at the back of the mouth, used for grinding.

Tooth Structure:

- Crown: The visible part of the tooth above the gumline.
- Root: The part of the tooth below the gumline, anchored in the jawbone.
- Enamel: Hard outer covering of the crown, the hardest substance in the human body.
- Dentin: Softer tissue beneath the enamel, makes up the majority of the tooth.
- Pulp: Soft tissue at the center of the tooth containing nerves and blood vessels.

Surfaces of Teeth:

- Occlusal Surface: The chewing surface of molars and premolars.
- Incisal Edge: The cutting edge of incisors and canines.
- Buccal Surface: The outer surface facing the cheeks or lips.
- Lingual Surface: The inner surface facing the tongue.
- Mesial Surface: The surface towards the midline of the mouth.
- Distal Surface: The surface away from the midline.

Dental Arches and Quadrants:

- The mouth has two dental arches: maxillary (upper) and mandibular (lower).
- Each arch is divided into quadrants: upper right, upper left, lower right, and lower left.

Periodontium:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

The periodontium is a term used to describe the supporting structures of the teeth. It consists of several components, each playing a crucial role in maintaining the stability and health of the teeth. As you've mentioned:

Gingiva (Gums): The gingiva, commonly known as gums, is the soft tissue that surrounds the teeth. It provides a protective barrier and support for the teeth. Healthy gums are essential for preventing bacterial infection and maintaining overall oral health.

Periodontal Ligament (PDL): The periodontal ligament is a fibrous tissue that connects the cementum of the tooth to the alveolar bone within the socket. It acts as a shock absorber during biting and chewing, helping to dissipate the forces exerted on the teeth. The PDL also plays a crucial role in tooth movement, allowing for slight mobility.

Cementum: Cementum is a hard tissue that covers the roots of teeth. It serves as a protective layer and provides attachment for the periodontal ligament fibers. The cementum is essential for anchoring the tooth in place within the jawbone.

These components work together to support the teeth in the oral cavity. Proper care of the periodontium is vital for preventing gum disease, maintaining the stability of teeth, and promoting overall oral health. Regular dental hygiene practices, such as brushing, flossing, and professional cleanings, are important for keeping the periodontium healthy. Periodontal diseases, if left untreated, can lead to issues such as gum inflammation, bone loss, and eventually tooth loss.

Dental Notation:

- Universal numbering system: Each tooth is assigned a number.
- Palmer notation system: Uses a symbol to represent each quadrant and a number for each tooth.

Dental notation is a system used by dentists to uniquely identify and record the location of teeth. Two common systems for dental notation are the Universal Numbering System and the Palmer Notation System.

Universal Numbering System:

- In this system, each tooth in the mouth is assigned a unique number.
- The mouth is divided into four quadrants: upper right (quadrant 1), upper left (quadrant 2), lower left (quadrant 3), and lower right (quadrant 4).
- Each quadrant contains eight permanent teeth, numbered from 1 to 8. The numbering starts from the central incisor and moves laterally to the third molar.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

- The primary teeth (baby teeth) are also numbered similarly, but with the letters A to T.

For example, the notation "14" represents the upper right first molar, and "32" represents the lower left second molar.

Palmer Notation System:

- In the Palmer Notation System, a symbol is used to represent each quadrant of the mouth.

- The symbols used are a triangle (Δ) for the maxillary (upper) arch and an oval (ellipse) for the mandibular (lower) arch.

- Each tooth is then numbered within its respective quadrant, starting with the central incisor as number 1 and moving posteriorly.

- The quadrant symbol precedes the tooth number.

For example, the notation "Δ1" represents the upper right central incisor, and "○8" represents the lower right third molar.

Both systems are widely used, and the choice of notation may depend on the preference of the dentist or the region in which they practice. The Universal Numbering System is more commonly used in the United States, while the Palmer Notation System is often used in Europe and other parts of the world.

Understanding dental anatomy and topography is crucial for dental professionals, including dentists, dental hygienists, and dental assistants, to diagnose and treat various oral health conditions. It also helps in communication within the dental field for accurate and standardized reporting of dental issues.

Interpreting the results, it becomes evident that dental anatomy is a dynamic field with far-reaching implications for dentistry. The knowledge gained from understanding tooth morphology enhances diagnostic accuracy, treatment planning, and preventive strategies. Moreover, insights into dental topography contribute to improved restorative and prosthetic dentistry. The discussion explores the practical applications of this knowledge, emphasizing its role in fostering optimal oral health outcomes.

Conclusions:

In conclusion, this review underscores the significance of dental anatomy and topography in the realm of dentistry. The diverse structures within the oral cavity play pivotal roles in maintaining oral health, and a comprehensive understanding is essential for effective clinical practice. The synthesis of literature, methods, and results provides

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

a holistic perspective, emphasizing the need for continued exploration and integration of new findings into dental education and practice.

Suggestions for Future Research:

Future research in dental anatomy and topography should focus on emerging technologies, such as 3D imaging and computational modeling, to enhance our understanding of dental structures. Additionally, investigating the genetic and environmental factors influencing dental morphology can contribute to personalized treatment approaches. Continued collaboration between dental researchers and clinicians will facilitate the translation of research findings into practical applications, ultimately advancing the field of dentistry.

REFERENCES

1. ARAÚJO, M.A.M. et al. Estética para o clínico geral. São Paulo: Artes Médicas. 2005, 285 p.
2. ASH JÚNIOR, M. M. Wheeler's Dental Anatomy, Physiology, and Occlusion. sixth edition. W. B. Saunders Company, 1984.
3. AZEVEDO, R. A. et al. Comparative effectiveness of dental anatomy carving pedagogy: a systematic review. Journal of Dental Education, v. 79, n. 8, p. 914-921, 2015.
4. BOTELHO, A.M. et al. Iatrogenias mais frequentes em dentística: por que não evitá-las? Revista Gaúcha de Odontologia, v.59, p. 19-24, 2011.
5. CARDOSO, A.C. Oclusão Para Você e Para Mim. São Paulo: Santos, 2004. 233 p.
6. CASTRO JÚNIOR, O. V.; HVANOV, Z. V.; FRIGERIO, M. L. M. A. Avaliação estética da montagem dos seis dentes superiores anteriores em prótese total. Pesquisa Odontológica Brasileira, v. 14, n. 2, p. 177-182, 2000.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

YURAK ISHEMIK KASALLIGI VA ARTERIAL GIPERTENZIYASI BOR BEMORLARDA ARTERIAL GIPERTENZIYA DARAJASIGA QARAB PERIFERIK TOMIRLAR O‘ZGARISHINI BAHOLASH

Odiljonov H.X., Jabbarov O.O., Tursunova L.D., Alimov D.A.
Toshkent tibbiyot akademiyasi, Toshkent, O`zbekiston

Arterial gipertenziya natijasida miya, yurak va buyraklar kabi muhim organlari qon tomirlarida patologik o‘zgarishlar yuzaga keladi. Umumiy populyatsiyada arterial gipertenziya keng tarqalganligiga qaramasdan, kasallikning darajalari va tomirlar zararlanishi o‘rtasidagi bog‘liqlik va mexanizmlari haqida yetarlicha ma’lumot aniqlanmagan. Quyida arterial gipertoniya bilan kasallangan bemorlarda qon tomir o‘zgarishlarining va arteroskleroz rivojlanishining ba'zi klinik jihatlari ko‘rib chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Arterial gipertenziya, kalsiy kanallari antogonisti, uyqu arteriyasi, anevrizma.

CHANGES IN PERIPHERAL VESSELS DEPENDING ON THE LEVEL OF ARTERIAL HYPERTENSION IN PATIENTS WITH ISCHEMIC HEART DISEASE AND ARTERIAL HYPERTENSION

Odiljonov H.X., Jabbarov O.O., Tursunova L.D., Alimov D.A.

Tashkent medical academy , Tashkent , Uzbekistan.

As a result of arterial hypertension, pathological changes occur in the blood vessels of important organs such as the brain, heart and kidneys. Despite the prevalence of arterial hypertension in the general population, insufficient information about the relationship and mechanisms between the degree of the disease and vascular damage has been determined. Below we consider some clinical aspects of vascular changes and the development of arteriosclerosis in patients with arterial hypertension.

Key words: Arterial hypertension, calcium channel antagonist, carotid artery, aneurysm.

ИЗМЕНЕНИЯ ПЕРИФЕРИЧЕСКИХ СОСУДОВ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ УРОВНЯ АРТЕРИАЛЬНОЙ ГИПЕРТЕНЗИИ У БОЛЬНЫХ

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ИШЕМИЧЕСКОЙ БОЛЕЗНЬЮ СЕРДЦА И АРТЕРИАЛЬНОЙ ГИПЕРТЕНЗИЕЙ

Одилжонов Х.Х., Жаббаров О.О., Турсунова Л.Д., Алимов Д.А.

Ташкентская медицинская академия, Ташкент, Узбекистан.

В результате артериальной гипертензии возникают патологические изменения в сосудах таких важных органов, как мозг, сердце и почки. Несмотря на распространенность артериальной гипертензии в общей популяции, установлено недостаточно информации о взаимосвязи и механизмах между степенью заболевания и поражением сосудов. Ниже рассмотрены некоторые клинические аспекты сосудистых изменений и развития атеросклероза у больных артериальной гипертонией.

Ключевые слова*:* Артериальная гипертензия, антагонист кальциевых каналов, сонная артерия, аневризма.

Yurakning asosiy vazifalaridan biri bu qonni tomirlarga bosim bilan chiqarib berib, uning tana bo‘ylab har bir organga tarqalishini ta’minlashdir. Bu jarayonning kechishi uchun yurakda ma’lum darajada bosim paydo bo‘ladi va qon aortaga chiqariladi. Yuqori qon bosimida qon aortaga normaga nisbattan ko`proq bosim bilan chiqarilayotganligidan dalolat beradi. Qon bosimi yuqori bo‘lganda arteriya qon tomiri devorining ichki qavati va yurakga shikastlovchi ta’sir kovrsatadi. Sog‘lom arteriyalar moslashuvchan, kuchli va elastikdir. Ularning ichki qoplamasi silliq bo'lib, qon erkin oqadi, muhim organlar va to‘qimalarni ozuqa moddalari va kislorod bilan ta’minlaydi. Agarda arteriyada zararlanish holati kuzatilsa ko‘rish qobiliyatining buzilishi, buyrak yetishmovchiligi, insult kabi xayot uchun xavfli bo‘lgan kasalliklar rivojlanishi mumkin.

Vaqt o‘tishi bilan yuqori qon bosimi arteriyalar shikastlanish holatini oshiradi. Bu quyidagilarga sabab bo‘lishi mumkin:

- Katta elastik va mushak tipdagi arteriya devorlarining qalinlashishi;
- Milkrosirkulyatsiyada ishtirok etuvchi arteriyalar sonining kamayishi;
- Kichik mushak arteriyalarini davomli bosim ostida qayta qurish natijasida devorning diametri kamayishi;

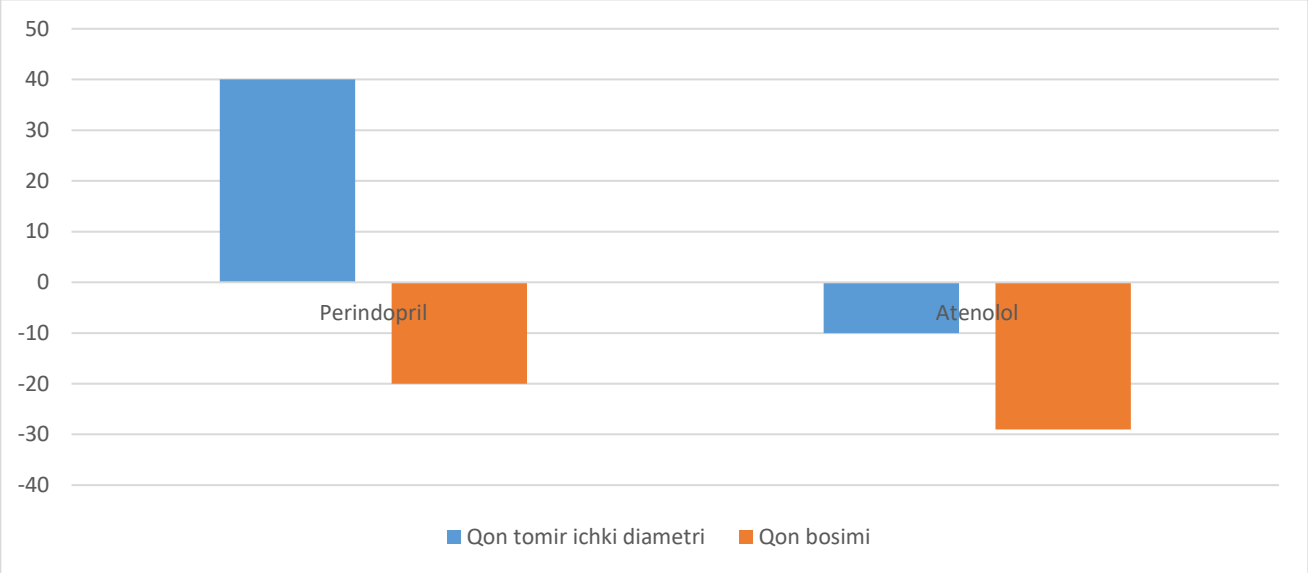
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

- Kichik arteriyalarning cho‘zilishi.

Uyqu artreriyasida yuza joylashganligi va intima media qavatining (IMQ) o‘lchamini olish oson bo`lganligi tufayli bu qon tomirda izlanishlar olib borilgan [1]. Natijalarga ko‘ra IMQning qalinligi yoshga bog‘liq holda oshib boradi, bundan tashqari uzoq muddat yuqori qon bosimida yurgan bemorlarda ham tomir devorida qalinlashish holati kuzatilgan. Chekish, giperxolesterenemiya va fibrinogen miqdorining oshishi ham uyqu arteriyasida IMQ qavati oshishiga sabab bo‘ladi. Uyqu arteriyalarida kuzatilayotgan bu o‘zgarishlar koronar arteriyalarda ham yuqoridagi patologik jarayonlar kechayotganidan dalolat beradi. Davolashga kelsak, gipertenziya kasalligini angiotenzin aylantiruvchi ferment (AAF) ingibitori va kaltsiy antagonisti bilan nazorat qilishga asoslangan davolash muolajasi uyqu arteriyasida IMQ o‘lchamini kamaytirishi aniqlangan [4]. Gipertoniya kasalligi bilan kasallangan bemorlarni kalsiy antogonistlari va AAF ingibitorlari bilan davolash boshqa guruh antigipertenziv preparatlar bilan davolashga qaraganda katta diametrli qon tomirlar holatining yaxshilanishiga sabab bo‘lgan [6-7].

Yuqori qon bosimi arteriyalarning ichki qoplamasi hujayralariga zarar yetkazishi mumkin. Oziq-ovqatlardan olingan yog‘lar shikastlangan va toraygan arteriyalar orqali qon oqimiga kirganda, ular shikastlangan tomirlarda to‘planishi mumkin. Vaqt o‘tishi bilan arteriya devorlari elastikligi kamayib boradi. Bu organlardagi qon oqimini cheklanishiga sabab bo‘ladi. Garchi qon bosimini autoregulyator boshqarish qon tomir devorlarining qarshiliklari orqali kuzatilsa ham gipertenziya o‘rta o‘lchamli arteriya devorlarida qalinlashishga sabab bo‘lmasligi aniqlandi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

1-rasm.

Antigipertenziv davo chorasi atenolol va perindopril preparatlari bilan davolanishdan oldin va 12 oy keyingi qon bosimidagi va qon tomirning ichki diametridagi o`zgarish.

Uzoq muddat yuqori qon bosimi bilan yuradigan bemorlarda anevrizma rivojlanish holati kuzatiladi. Vaqt o‘tishi bilan zaiflashgan arteriya orqali harakatlanadigan qonning doimiy bosimi arteriya devorining bir qismini bo‘rtib chiqishiga olib kelishi mumkin.. Anevrizma yorilib, tanada hayot uchun xavfli qon ketishiga olib kelishi mumkin. Anevrizmalar har qanday arteriyada shakllanishi mumkin. Ammo ular ko‘pincha aortada- tananing eng katta arteriyasida uchraydi.

Xulosa: Arterial gipertenziya qon tomir devori strukturasining bir qancha ko‘rsatkichlariga ta’sir ko‘rsatadi. Kalsiy kanallari antogionistlari, AAF ingibitorlari kabi antigipertenziv preparatlar qon tomirlarning struktural holatini birmuncha yaxshilashi aniqlangan. Bir qancha olib borilgan ilmiy tadqiqod natijalari shuni ko‘rsatdiki, qarish va gipertoniya tufayli kelib chiqadigan gipertrofiya uyqu arteriyasining elastik xususiyatlariga qarama-qarshi ta'sir ko‘rsatadi, yani qarish tomirlar cho‘ziluvchanlikni pasaytiradi, uzoq muddat davom etgan gipertoniya kasalligi esa uni oshiradi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.„Arterial structural modifications in hypertension Effects of treatment'' S. Thorn Clinical and Cardiovascular Pharmacology, National Heart and Lung Institute, Imperial College School of Medicine at St Mary's, London W2, U.K.

2. „How High Blood Pressure Damages"Arteries https://myhealth.alberta.ca/

3. „Arterial Wall Hypertrophy and Stiffness in Essential Hypertensive Patients'' StéphaneLaurent1Aug1995https://doi.org/10.1161/01.HYP.26.2.355Hypertension. 1995;26:355–362

4. Mayet J, Stanton AV, Sinclair A-M et al. The effects of antihypertensive therapy on carotid vascular structure in man. Cardiovasc Res 1995; 30: 147-52.

5. Safar ME, Laurent S, Bouthier JD, London GM, Mimran A. Effect of converting enzyme inhibitors on hypertensive large arteries in humans. Am J Hypertens 1986; 8: 1257-61.

6. Asmar RG, Pannier B, Santoni JPH et al. Reversion of hypertrophy and reduced arterial compliance after converting enzyme inhibition in essential hypertension. Circulation 1988; 78: 941-50.

7. Van Merode T, Van Bortel L, Smeets FA et al. The effect of verapamil on carotid artery distensibility and cross-sectional compliance in hypertensive patients. J Cardiovasc Pharmacol

8.Mulvany MM, Aalkjaer C. Structure and function of small arteries. .1990; *70*:921-961. CrossrefMedlineGoogle Scholar

9. Aalkjaer C, Heagerty AM, Petersen KK, Swales JD, Mulvany MJ. Evidence for increased media thickness, increased neuronal amine uptake, and depressed excitation-contraction coupling in isolated resistance vessels from essential hypertensives. .1987; *61*:181-186. CrossrefMedlineGoogle Scholar

10.Schwartzkopff B, Motz W, Frenzel H, Vogt M, Knauer S, Strauer BE. Structural and functional alterations of the intramyocardial coronary arterioles in patients with arterial hypertension. .1993; *88*:993-1003. CrossrefMedlineGoogle Scholar

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

11.Baumbach GL, Heistad DD. Remodeling of cerebral arterioles in chronic hypertension.1989; *13*:968-972. LinkGoogle Scholar

12. Jabbarov, O. O., Daminov, B. T., & Tursunova, L. D. (2019). Роль метаболических факторов в прогрессировании диабетической нефропатии. Вестник Ташкентской медицинской академии, (4), 25-29.

13. Mirzayeva, G. F., Jabbarov, O. O., Tursunova, L. D., & Buvamukhamedova, N. T. (2021). GOUTY NEPHROPATHY: DIAGNOSIS, TREATMENT APPROACHES. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, *1*(11), 503-509.

14. Umarova, Z. F., Tursunova, L. D., Maksudova, M. X., Xodjanova, S. I., Mirzayeva, G. P., & Nadirova, Y. I. (2023). DIASTOLIC DYSFUNCTION IN PATIENTS WITH CORONARY ARTERY DISEASE LATE AFTER CORONARY STENTING (Doctoral dissertation). In *International scientific-online conference International scientific-online conference*.

15. Турсунова, Л. Д., Жаббаров, О. О., Мирзаева, Г. П., Жуманазаров, С. Б., & Хужаниязова, Н. К. (2022). Кардиоренал синдромда ангиотензин-неприлизин рецепторлари ингибиторларининг буйрак функционал холатига таъсири.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Chet tili darsida madaniyatlararo aloqani o'rnatish

Xodjayev Dilshod Xamidxonovich

NamDU doktoranti

kosonsoydilshod@gmail.com

Anotatsiya: ushbu maqolada o'zga xalqlarni madaniyatini o'rganish, ularning urf odatlari va etiqodlarini tushunish xalqlar o'rtasida madaniy aloqalarni yolga qoyishning ijobiy jihatlari yoritib berilgan. Bunda asosan chet tilini o'rganish jarayonida o'sha tilda o'z ona tili sifatida so'zlashuvchi xalqning madaniyatini paralel ravishda o'rganib borish uchun chet tili o'qituvchilarga bir nechta tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: madaniyat, simbioz, metotizm, sub'yekt, ob'yekt, dialog, ekstrapragmatik, kulturatsiya, qiyoslash, to'qnash, metodologiya.

Межкультурный диалог на уроках иностранного языка

Ходжаев Дилшод Хамидхонович
Докторант НамДУ
kosonsoydilshod@gmail.com

Аннотация: в данной статье освещаются положительные стороны изучения культуры других народов, понимания их обычаев и вероисповедание, при этом улучшение культурных связях между народами. Учителям иностранного языка дается ряд рекомендаций по параллельному изучению языка и культуры народов, говорящих на этом языке как на родном.

Ключевые слова: культура, симбиоз, методизм, субъект, объект, диалог, экстрапрагматика, аккультурация, сравнение, столкновение, методология.

Intercultural dialogue in a foreign language lessons

Khodjaev Dilshod Khamidkhonovich
Doctoral student of NamSU

kosonsoydilshod@gmail.com

Abstract: this article highlights the positive aspects of studying the culture of other nations, understanding their customs and beliefs, establish cultural relations between national cultures. Several recommendations are given to foreign language

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

teachers in order to study the language and the culture of the nations who speak that language as their mother tongue in parallel.

Key words: culture, symbiosis, Methodism, subject, object, dialogue, extra pragmatic, acculturation, comparison, clash, methodology.

Xalq madaniyati an'anaviy madaniyat bo'lib, qadim zamonlardan hozirgi kungacha bo'lgan turli davrlarning madaniy qatlamlarini o'z ichiga oladi, uning sub'yekti xalq - jamoaviy shaxs bo'lib, madaniy aloqalar va mexanizmlarning umumiyligi bilan jamoaning barcha shaxslarini umumiy bir madaniyat vakili sifatida namoyon bo’ladi. Xalq madaniyat qoidalari biron bir xujjatda yozilmaganligi sababli an’ana va urf odat jamiyat uchun muhim ma'lumotlarni uzatish usuli sifatida katta rol o'ynaydi.

Xulosa qilib aytganda, madaniyat ob'ektiv kuzatishga mos keladigan inson ruhiyatining ifodasidir. Bu bizning xotiramizda mas balkim ramzlarda bizga namoyon bo’ladi. Madaniyat (lotincha “cultura” — yetishtirish, tarbiyalash, hurmat qilish) — sun’iy ob’yektlar olami (ideal va moddiy ob’yektlar; ob’yektiv harakatlar va munosabatlar), tabiatni o'rganish jarayonida insoniyat tomonidan yaratilgan, inson hayotiga moslashtirilgan va tarkibiy, funktsional va dinamik naqshlarga ega (umumiy va maxsus). Madaniyat tushunchasi ma'lum bir mahoratning mukammallik darajasini va uning ekstrapragmatik qiymatini bildirish uchun ham qo'llaniladi. Madaniyat gumanitar fanlar majmuasi tomonidan o‘rganadi; birinchi navbatda madaniyatshunoslik, madaniyat falsafasi, etnografiya, madaniy antropologiya, sotsiologiya, psixologiya va tarix. Madaniyatning muhim xususiyati shundaki, uning ob'ektiv tuzilmalari har doim shaxsning undagi qonun-qoidalarini qabul qilish (yoki rad etish), talqin qilish, ko'paytirish va o'zgartirishga yaqin bo'ladi. Madaniyatni qabul qilish yoki uning qoidalariga bo’ysinish (kulturatsiya) madaniyat mexanizmlari bilan "avtomatik ravishda" ta'minlanishi mumkin, lekin u axloqiy va ijodiy harakatlarni talab qiladigan muammo ham bo'lishi mumkin. Bu odatda turli xil madaniyatlar to'qnashganda yoki avlodlar, dunyoqarashlar to'qnashuvi mavjud bo'lganda sodir bo'ladi. Hozirgi kunda dunyoda axborot almashuvi tezlashganligi sababli ko’plab madaniyatlar bir biriga qaramaqarshi qo’yiladi yoki aksincha integratsialanishini kuzatishimiz mumkun. Shunday qilib, o'zini madaniyat bilan bog'lash yoki madaniyatni o’ziga singdirish balki rad etish shaxsning asosiy xususiyatlaridan biridir. Madaniyat

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

jamiyatning mavjud bo'lgan barcha davrlarida, ibtidoiy jamiyatdan tortib to tsivilizatsiyagacha bo'lgan davrda jamiyatning o'zini o'zi belgilashi uchun bir xil darajada muhimdir. Tarixiy shakl sifatida madaniyat doimo xulq-atvor, marosimlar va urf-odatlar, ijtimoiy normalar, axloqiy va diniy qadriyatlar, dunyoqarash va maqsadlarni belgilashning o'ziga xos mahalliy simbiozi shaklida mavjud. Ushbu tizimning yaxlitligi madaniyatning ob'ektivlashtirilgan mahsulotlarining yig'indisi va uning "tili", ya'ni ma'lum bir madaniyat doirasida nisbatan tushunarli bo'lgan belgi metatizimi bilan beriladi.

Zamonaviy gumanitar fanda madaniyatlar dialogi quydagi usullar sifatida qaraladi: etnik-madaniy va umuminsoniy ma'nolarni uzatishning o'ziga xos mexanizmi, milliy va madaniy qadriyatlarni qiyoslash, badiiy va amaliy madaniyatni o'zaro almashish va turli milliy adabiyotlarning badiiy-estetik boyligi. Mualliflarning estetik tushunchalari, g'oyalari, syujetlari, falsafiy, an'analar va boshqa mavzular bilan boyitilgan adabiy va badiiy asarlari orqali boshqa bir madaniyat vakillariga yetkiziladi. Turli madaniyat vositalaridan foydalanish yaratilayotgan asarni nafaqat o'quvchiga jozibali qilib ko'rsatadi balki asardagi madaniyatni keng ommaga namoyon qiladi. Madaniyatlarning o'zaro to'qnash kelishi natijasida ular o'rtasida madaniy aloqa yuzaga keladi. Madaniyatlararo aloqada, birinchi navbatda milliy va umuminsoniy qadriyatlarni yuqori o'rinda turishini ko'rish mumkin. Turli madaniyatlarni o'zaro aloqasida yozuvchilarning ijodiy yutuqlari, qahramonlarning o'ziga xos o'y hayollari, inson tafakkurining shaxsiy xususiyatlari, ongi va turli madaniy tizimlarni o'rganish va taqqoslash imkoni vujudga keladi.

Madaniyatlararo muloqotning tub manosi zamonaviy inson o'z madaniyatiga ega bo'lishi va uni tushunishi, boshqa madaniyatni tug'ri anglashini ifodalaydi. Madaniyatlararo muloqotning asosiy negizi boshqa bir madaniyat vakili tomonidan jahon madaniyati tarkibida barcha milliy madaniyatlarni qonun va qoidalarini hurmat qilishi va tan olishidir. Tadqiqot davomida madaniyatlar muloqoti hodisasining madaniy jihati ochib beriladi, badiiy madaniyatning rivojlanish jarayoni, bunda muallif tomonidan o'z madaniyatiga xos qirralari aks etgan badiiy asar, san'at asari yoki boshqa bir ijodkorlik namunasini o'zga madaniyat vakillari tomonidan o'rganishi ikki madaniyat o'rtasida aloqa yuzaga kelishidir. Madaniyatlar o'rtasidagi o'zaro ta'sir metodologiyasi bir qator olimlarning asarlarida o'rganib chiqilgan, Rus olimi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

M.Baxtinning fikricha, madaniy dialog “o‘zaro bir birini tushunish, bu jarayonda ishtirok etish va shu bilan birga o‘z fikrida qolish, boshqa madaniyat vakillari bilan birlashish yoki masofani saqlash". Dialog –bu o’zaro ta’sirning doimo rivojlanishi. Bu har doim ajratish emas, balki birlashishdir. "Yashash - dialogik muloqot qilish demakdir. Muloqot tugagach, hamma narsa tugaydi. Shuning uchun, dialog mohiyatiga ko'ra, tugamaydi va tugamasligi kerak". Baxtinning fikricha har bir madaniyat boshqa madaniyat bilan duch kelganida va madaniyataro muloqot yuz berganda rivojlanadi, bunda bir madaniyat vakillari boshqa madaniyatga o’z qiziqishlarini ifodalashadi va undagi o’ziga xos xususiyatlarni anglashadi, shu orqali madaniyat rivojlanishni davom etadi. San'at asarlari yoki badiiy asarlar madaniyatning boshqa qismlaridan farqliroq boshqa madaniyat vakillariga keng taqdim etiladi**.** Masalan, A.S. Pushkin va F.M. Dostoevskiylar rus va g‘arb madaniyatlari chorrahasida shakllangan. Ularning fikricha g’arb ularning ikkinchi vatani, Evropaning tuprog’i esa muqaddasdir. Yevropa madaniyati dialogik: u boshqa madaniyatlar bilan aloqador, boshqa madaniyatni tushunish va o’ziga singdirish istagiga asoslangan. Yuqoridagi ijodkorlarning g’arb madaniyatiga intilishi ularning ta’limotida ushbu madaniyatning targ’ib qilgan fransuz tilini o’rganganligi va o’sha tildagi adabiyotlarni ko’p mutoalaa qilishgandandir.

Madaniyatni o'qitishning maqsadlari

Madaniyatni o'rgatish - ushbu tilda so’zlasha olishdan ko’ra ko’p vaqt va murakkab jarayon. Ushbu amaliyotni amalga oshirishdan maqsad, talabalarning tili o’rganilayotgan mamlakatlarning madaniyatidan xabardorligini oshirish, madaniyatga bo'lgan qiziqishlarini rivojlantirish va o'zlari mustaqil tarzda madaniyatlar o'rtasidagi farq va o’ziga xos xususiyatlarni tahlil qilishga yordam beradi. Madaniyatlarni taqqoslash biron bir madaniytni kamchiligini topish yoki uni kamsitish emas, balki u madaniyat orqali o’quvchilarning til o’rganishga qiziqishini oshirish, madaniyatning tadbiq qilgan holda ularning o’rganilayotgan tilda tajribasini oshirish va mustahkamlash. Madaniyat elementlarini o’rganish jarayonida ularning globallashuvi kuzatilmoqda, biroq ularni o’rtasida hali ham xilma-xillik mavjud. Bu xilma-xillik o’quvchlar tomonidan tug’ri qabul qilinishi lozim, uni ustudan kulish yoki kamsitilmaslik kerak. Chet tili ustozlari tomonidan o’rgatilayotgan chet tilida so’zlashuvchi xalqlarning madaniyati til o’rganish bilan birgalikda malumotlar bera borish lozim. Pedagog Seelye tomonidan talabaning erishgan yutug’i, qobiliyati va

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

o’zga madaniyatga munosabat va tushunchasini kuzatish lozimligini takidlaydi. Talaba o’zining jismoniy va psixologik ehtiyojini qondirishda jamiyatdagi boshqa odamlar kabi hatti harakat qilishlari, va bu bilan u jamiyatdagi qoidalarga amal qilishi unga g’ayritabiiy tuyulmasa, demak u madaniyatni o’ziga singdirgan hisoblanadi. O’quvchi nafaqat o’zi yashayotgan madaniy muhitda balki o’zga madaniyatda ham yosh, jins, ijtimoiy toifa va yashash joyi kabi ijtimoiy o'zgaruvchi holatlar madaniyatga ta'sir qilishini va o’zgarishlar sodir bo’lishini his qiladi. Bunday tafovutlarni o’quvchilar o’zga madaniyat vakillarini hayotini tasvirlovchi badiiy asar yoki filmlarda kuzatishlari mumkin. Yaqqol farq boy va qambag’al, keksa va yosh, shaxar aholisi va qishloq aholisi o’rtasidagi madaniy qarashlarda seziladi. O’quvchi til o’rganish jarayonida odamlarning oddiy va inqirozli vaziyatlarda qanday harakat qilishlarini bilib oladi va o’zlari sezmagan holda ularning hatti harakatlarini takrorlay boshlashadi. Bunday misollarni ingliz tilini o’rganayotgan yoshlarda yaqqol sezish mumkin, ingliz tilini biroz chuqurroq o’rgangan yoshlar suhbat jarayonida qo’l harakatlaridan ko’proq foydalanishadi. O’quvchilar o’zlari qiziqqan o’zga xalqlarni madaniyatini kuzatish va malumot olish, zarur ko’nikmalarini rivojlantirish uchun mustaqil yoki jamoaviy tarzda unga oid materiallarni kutubxonadan, ommaviy axborot vositalari va shaxsiy kuzatuvlaridan foydalanishsa bo’ladi. Ular intilgan madaniyatni o’rganish jarayonida ushbu madaniyat vakillariga iliq yoki aksincha sovuq munosabat paydo bo’ladi.

O‘z-o‘zidan ma’lumki, chet tili fani o‘qituvchilari bir paytda chet madaniyatini o’quvchilariga mos va ijobiy tomonlarini targ’ibotchisi, uni amalda tajriba va tahlil qiluvchi hisoblanishadi. Ushbu tahlil jarayonlarida “advantage or dissadvantage” usullaridan foydalanish o’quvchilarda tanqidiy fikrlash, taqqoslash qobiliyatini oshiradi. Bu usulda guruhdagi o’quvchilar o’rtasida fikrlar keskin farq qilishi va bu farq ular o’rtasida bahs munozara paydo bo’lishiga sabab bo’ladi. Ushbu jarayonda guruhdagi passiv o’quvchilar ham o’z qarashlari bilan bahs munozarada ishtirok etishadi, natijada darsning eng yuqori maqsadi bo’lmish o’quvchilarni faollashtirish va muloqot kompeyensiyasini yaxshilashga erishiladi. Albatta chet tili o’qituvchilari uqitilayotgan tilga tegishli madaniyatdan xabardor bo’lishi, yoki o’quvchilarning madaniyatini bilishi lozim(native speaker tomonidan dars berilganda). Ona tilida so'zlashuvchi yoki chet tili o'qituvchilari, til o’rgatish bilan bir paytda boshqa madaniyatni o’quvchilariga taqdim etish istagida bo’lgan ustozlar imkon qadar

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

madaniyatlararo tushuncha va ularni rivojlanish tarixi haqida tushuncha va bilimga ega bo'lishlari lozim. Ustoz o'quvchilarga taqdim etilayotgan madaniy ta'limotlarni, undagi qadriyatlar tizimi, institutlari, shaxslararo munosabatlarini bilishi, tushunishi va hurmat qilishi lozim. Agarda imkoni bo'lsa, o'qituvchilar o'rgatilishi kerak bo'lgan har ikkala madaniyatda ham bir muddat yashagan bo'lishi maqsadga muvofiq. Agar buning iloji bo'lmasa, ustozlar haqqoniy madaniy muhitni badiiy adabiyotlarni o'qish orqali o'rnini to'ldirishlari lozim. Biroq hozirgi kunda badiiy adabiyotlarni mutoala qilish ijtimoiy tarmoqlar va video filmlar bilan siqib chiqarilmoqda. Tili o'rganilayotgan mamlakatda o'z xalqi uchun chop etilayotgan kitoblar, gazetalar, va jurnallarni o'qish, imkoni bo'lganda radio va televizion ko'rsatuvlarni tinglash, o'sha xalqning oddiy insonlarining turmush tarzini yorituvchi filmlarni tomosha qilish yod madaniyatni anglashga va tushunishga ko'mak bo'ladi. O'zimizn va o'quvchilarni madaniy talqinda tarbiyalashimiz uchun biz o'rganayotgan chet tilini o'z onatili sifatida gaplashuvchi shaxslar bilan turli mavzularda suhbat olibborishimiz lozim. O'qituvchi o'zga madaniyatning qonun qoidalari yuzasida o'quvchilar bilan tahlil yoki tushuncha berayotganda "qoralovchi yoki oqlovchi" pozitsiyasidan qochmog'i lozim, bunda o'quvchini o'z shaxsiy fikri bo'lgani maqul. O'qituvchi va o'quvchilar bir madaniyat vakillari bo'lishiga qaramay ularning har birining dunyo qarashi farq qiladi. Masalan g'arb mamlakatlarida ota ona voyaga yetgan farzandlaridan alohida istiqomat qilishi, yoki hindlar madaniyatida sigirlarni muqaddas sanalishi o'zbek yoshlari o'rtasida turlicha fikr va bahslar sababi bo'ladi. O'qituvchilar o'quvchilarning o'zlari va boshqa madaniyatga bo'lgan munosabalarini, kuzatish qobiliyatlarini rivojlantirishlari kerak. Eng muhimi, ona tili va chet tili o'qituvchilari bir madaniyatning boshqasidan ustunligini ko'rsatish o'quvchilar tarbiyasida hato ekanligini doimo esda tutishlari lozim.

Chet tilni o'rganayotganda o'sha tilda gapiruvchi xalqlarni madaniyatini dars davomida o'rganish usullari.

1. Madaniyatni ta'riflash va tushuntirish.

Albatda o'qituvchi bitta darsning o'zida o'quvchilarga begona bo'lgan madaniyatni to'la qonli yoritib bera olmaydi. Bu jarayon o'quv kursi davomida sekin asta o'quvchilarning qiziqishini inobatga olib yoritib boriladi. O'quv mashg'ulotlari

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

davomida o’qish uchun berilgan materiallardagi malumotlardan foydalanish ikki taraflama foyda bo’ladi.

2. Chet tilida o’sha xalqning madaniyatidan o’quvchilar tomonidan lavhalar tashkillash.

Bu jarayonda o’quvchilar madaniyatni xorijiy tildan foydalanish orqali his qilishadi. Bu lavhalar oila va jamiyatdagi o’zaro suhbatlar, biron bir anananing nishonlanishi yoki biron bir tarixiy voqea bo’lishi mumkin.

3. Dialoglar va mini dramalar.

Dialog va mini dramalar o’quvchilarni nafaqat turli vaziyatlarda chet tilida ravon so’zlashishni, balki ularni o’sha til sohibi kabi o’zini tutishni va his qilishni ham o’rgatadi.

4. Madaniyat doirasidagi tadbirlarda qatnashish yoki ularni tashkil etish.

Konsullik yoki madaniyat uylari tomonidan tashkil qilinadigan tadbirlarda ishtirok etish, bunday tadbirlarning internetdagi video yozuvlarini o’uvchilar bilan kuzatib borish o’quvchilarda keng qiziqish o’yg’atadi. Maktabda badiiy kechalar tashkil etib, unda o’rganilayotgan chet tilida sherlar,qo'shiqlar ijro etish, chet el milliy raqslar, liboslar tanlovi yoki devoriy ko’rgazmalarni tashkillash o’quvchilarni chet el madaniyatiga qiziqishini ortiradi.

5. Chet tilida o’z ona tili sifatida so'zlashuvchilarni dars yoki darsdan tashqari mashg’ulotlarga taklif qilish.

Bu jarayon o’quvchilarda juda katta ta’surot qoldiradi, chunki o’rganayotgan chet tilida jonli suhbat qilish chekka tumanlardagi o’quvchilarda har kuni ham imkoni bo’lmaydi. Bunday uchrashuvlarda o’quvchilar nafaqat kelgan mehmonning chet tilida so’zlashishi balki ko’proq uning o’zining tutishi, gapirish usuli kiyinish odobidan ham andoza oladilar.

O’rganilgan va ko’rib chiqilgan fikr va tavsiyalardan quydagilarni hulosa qildik.

1. Yuqoridagi qoidalarga amal qilgan holda o’quvchilarga o’zga madaniyatlar tug’risida bilim va malumot berilsa, hali teran mustaqil fikrga ega

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

bo’lmagan yoshlar albatda dunyo halqlarini madaniyatini, ularning qadr qimmatini hurmat qiladigan shaxs bo’lib voyaga yetadi.

2. Dunyo halqlarning madaniyati turli tumanki ularni o’rganish bizning yoshlarning dunyo qarashini va tafakkur ongini rivojlantiradi. Chunki ilm-fan, iqtisodiyot va mamlakatning taraqiyoti negizida o’sha halqning madaniyati katta ahamiyatga egadir.

3. Madaniyat bilan hamnafas tarzda chet tilini o’rganish, ushbu tilda so’zlashibgina qolmay balki shu til egalari kabi tafakkur qilishni o’rgatadi. Darslar faqatgina o’quv jarayoni emas balki madaniy tadbirlar tarzda o’tilsa o’quvchilarda o’rganilayotgan tilga muhabbatlari oshadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. "Диалогизм" М.М.Бахтина как проблема гуманитарной культуры XX века // "Бахтинский сборник". Книга 1 I Под ред. В.Л.Махлина и Д.Куюнжича. — М.: "Прометей", 1990.

2. Что такое диалогизм? (рецензия) // "Диалог. Карнавал. Хронотоп", 1993, 1(2).

3. Seeley, K. Competencies for teachers of gifted and talented children. *Journal for the Education of the Gifted*, 2003, 3/ 1, pp. 7–13.

4. Musurmonova O. Ma'naviy qadriyatlar va yoshlar tarbiyasi.-T.: O‘qituvchi, 1996.

5. Qadriyatlar va ijtimoiy taraqqiyot: Ilmiy ishlar to‘plami /Muharrir A.Umarov.-T.: O‘zbekiston, 1997.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ЯНГИЛАНГАН КОНСТИТУЦИЯ – ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ КАФОЛАТИДИР

Махмудов Розмет Муратович,
Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги
Университети профессори,
педагогика фанлари доктори, профессор
maxmudovrozmet1965@mail.com.
Қорабоев Абдулазиз Абдурахмонович,
Ўзбекистон Республикаси Жамоат хавфсизлиги
докторанти, тел: +99894-640-82-79

Аннотация: ушбу мақолада янгиланган Конституция, янгиланётган жамиятнинг ҳуқуқий асоси ҳисобланади. Янгиланган Конституция муаллифлари халқ эканликлари кўрсатилади ва халқчил конституция эканлиги асослантирилади. Янги бандларни бажарилиши энг аввало ҳар бир фуқаролардан ҳуқуқий онг, ҳуқуқий тарбия ва ҳуқуқий маданиятни шаклланишини талаб этади.

Калит сўзлар: янгиланган Конституция, янги таҳрирдаги конституция, моддалар, ўзгартиришлар, бойитилишлар, халқдан тушган таклифлар.

Аннотация: в данной статье обновленная Конституция является правовой основой обновленного общества. Показано, что авторами обновленной Конституции является народ и обосновано, что это популистская конституция. Реализация новых положений требует формирования у каждого гражданина правосознания, правового воспитания и правовой культуры.

Ключевые слова: обновленная Конституция, новая редакция Конституции, статьи, поправки, дополнения, предложения народа.

Annotation: in this thesis, the updated constitution is the legal basis of the renewed society.It is indicated that the authors of the updated constitution are the people, and it is justified that the khalkhil is the Constitution.The implementation of new items requires, first of all, the formation of legal consciousness, legal education and legal culture from each citizen.

Keywords: updated constitution, constitution in the New Edition, articles, amendments, enrichment, proposals from the people.

Янгиланган Конституциянинг талаблари, янги қонун лоҳиясида ўз аксини топган. Давлатимизда инсон ҳуқуқлари, эркинликлари ва қонуний

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

манфаатларини ҳимоя қилиш, бу борада конституциявий-ҳуқуқий қонунчилик манфаатларини мустаҳкамлаш йўлидаги туб ислоҳатлар деб тушунилади.

Ўзбекистон Республикасининг янгиланган конституциясида суд, прократура органлари фаолиятига, шунингдек, фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилишга оид бир қатор конституциявий кафолатлар белгиланган[1]. Юртимизда 2023 йил 30-апрель куни ўтказилган референдумда янги тахрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституциясида иштирок этган фуқароларнинг 90,21% томонидан ёқлаб овоз бериш орқали қабул қилинганлиги, унда халқимизнинг Янги Ўзбекистонни барпо этиш бўйича орзу-умидлари ва интилишлари ўз аксини топганлигидан далолат бермоқда. Янгиланган Конституцияда давлат қурилишининг янги стратегик мақсади-ижтимоий давлат қуриш эканлиги белгилаб берилди, ижтимоий адолат ва бирдамлик принциплари жорий этилди, инсон ҳуқуқ ва эркинликларини химоя қилишнинг мутлақо янги механизмларини назарда тутувчи конституциявий асослар мустахкамланди.

Янгиланган ёки янги тахрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституциясини тўлақонли амалга ошириш, унда мустаҳкамланган уствор принципларни Янги Ўзбекистон - Ўзбекистон улуғвор ғоясига ҳамоҳанг тарзда рўёбга чиқиш, давлат органларининг фаолиятини янги конституциявий –ҳуқуқий шароитларда йўлга қўйиш, фуқароларда ўз ҳаётида халқ конституцияси руҳини яққол ҳис этиб туриши мақсадида қуйидагилар белгиланган, яъни янги тахрирдаги Конституцияни сўзсиз ва тўлиқ амалга ошириш барча даражадаги давлат органлари ва ташкилотларнинг биринчи навбатдаги устивор вазифаси этиб белгилансин деб бир қанча бандларда аниқ қилиб кўрсатиб ўтилган[2].

Янги бандларни бажарилиш энг аввало ҳар бир фуқаролардан ҳуқуқий онг, ҳуқуқий тарбия ва ҳуқуқий маданиятни шаклланишини талаб этади. Ҳар бир фуқаро қонун ижросини (янги Конституция ижросини) таъминлашда ўзгаларнинг конституциявий бурчларини бажаришлари талаб этилади, шунинг учун ҳам янгиланган Конституциянинг барча талабларини сўзсиз бажаришни

[1] Эшпўлатова Н. Янги Конституция талаблари янги қонун лойиҳасида. Одиллик мезони илмий-амалий, ҳуқуқий журнали №7, 2023. 1-2 б.

[2] Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, “Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конституциясини амалга ошириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида” 2023-йил 8-май ПФ-67-сон // Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. https://lex.uz/ru/docs/6461609

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

устивор вазифа этиб белгиланган. Белгиланган чора тадбирлар ижросини ўз вақтида таъминлаш учун давлат органлари ва ташкилот раҳбарларининг Конституцияни амалга ошириш бўйича жавобгарлиги белгиланди.

Янги таҳрирдаги Конституциянинг 78-моддасида қуйидагилар (10 пунктида) аниқ белгиланган, яъни болалар ва ёшларда халқнинг бой маданий меросидан фахрланиши, Ватанга бўлган меҳр-муҳаббат туйғуларини шакллантиришга оид қоидаларини амалга ошириш мақсадида 2023-йил 1-сентябрдан бошлаб республика фуқароси ҳисобланган ва 18 ёшгача бўлган болаларнинг маданий-меърос объектларига жумладан кўргазмалар, тарихий обидалар ва зиёратгоҳлар, шунингдек, давлат музейларига тўловсиз кириш тартиби жорий этилиши айтилган. Ушбу банддаги кўрсатмалар ҳам ижтимоий институт раҳбарларни томонидан сўзсиз бажарилмоқда ва мактабларда ҳар жума куни маданият муассасаларига бепул тадбирларга олиб борилмоқда ва киритилмоқда.

Шунингдек, фуқароларнинг янги таҳрирдаги Конституциянинг 50-моддасида белгиланган таълим олиш ҳуқуқлари кафолатларини янада кучайтириш мақсадида 2023-йил 1-августдан бошлаб солиқ тўловчилар томонидан ёшидан қатъий назар фарзандларининг Ўзбекистон Республикаси таълим ташкилотларида таълим олишлари учун йўналтирилган тўловлар солиқ солинмайдиган даромадлар тоифасига киритилсин дейилган[3]. Худди шу кўрсатма бажаришини бугунги кунда амалга ошириётганлигини гувоҳи бўлмоқдамиз ва бу исбот талаб қилимайдиган жароён ҳисобланади.

Янги таҳрирдаги конституциянинг 55-моддасида белгиланган “ҳар бир шахснинг” ўз ҳуқуқларни бошқа шахс ва эркинликларини суд орқали ҳимоя қилиш ҳуқуқи кафолатларини янада кучайтириш мақсадида 2024 йил 1-январдан бошлаб маъмурий судларга шикоят қилишда фуқаро ва тадбиркорлик субъектларидан давлат божини ундурмаслик, бунда давлат божини ишни кўриб чиқиш натижаси бўйича айбдор тарафдан ундириш тартиби жорий этилсин” дейилган.

[3] Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Янги таҳрирдаги 01.05.2023. https://lex.uz/docs/6445145

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Ушбу фикрлар шахс манфаатларига хизмат қилади. Янгиланган конституциянинг 65% моддалари ўзгатирилди, бойитилди ва халқдан тушган таклифлар инобатга олинган.

Янгиланган конституциянинг 142-моддаси талабларидан келиб чиқиб, адвакатура соҳасига ёш кадрларни фаол жалб қилиш мақсадида 2023 йил сентябрдан бошлаб олий таълим ташкилотлари юристпруденция йўналишида тахсил олаётган битирувчи курс талабаларига адвокатлик тузилмаларида мехнат қонунчилигига мувофиқ ўқишдан бўш вақтда адвокат ёрдамчиси сифатида иш фаолиятини олиб боришга рухсат берилади.

Ушбу 142 модданинг амалиётга тадбиқ этилиши бўлажак мутахассисларни келажакда иш билан таъминлашга қаратилиши билан бирга ишга жойлашишда ўз ўрнини топишга ёрдам беради.

Хулоса, ўрнида шуни айтамизки янгиланган конституция янги Ўзбекистоннинг ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилади[4]. Янги Ўзбекистоннинг янгиланган конституцияси ўзининг ижтимоий моҳиятига кўра ўша жамиятнинг ҳуқуқий жиҳатдан иникоси ҳисобланади ва халқ манфаатига хизмат қилади.

Янгиланган Конституция халқ учун, давлат учун ҳуқуқий база ҳисобланади. Барча қонунлар ўша янгиланган Конституциянинг моҳиятидан келиб чиқиб ёзилади, янгиланган конституциянинг муаллифлари халқ ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. Янги таҳрирдаги 01.05.2023 йил. https://lex.uz/docs/6445145

2. Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони, “Янги таҳрирдаги Ўзбекистон Республикаси Конситуциясини амалга ошириш бўйича биринчи навбатдаги чора-тадбирлар тўғрисида” 2023-йил 8-май ПФ-67-сон // Ўзбекистон Республикаси Президентининг Фармони. https://lex.uz/ru/docs/6461609

3. Эшпўлатова Н. Янги Конституция талаблари янги қонун лойиҳасида. Одиллик мезони илмий-амалий, ҳуқуқий журнали №7, 2023. 1-2 б.

4. Махмудов Р.М. Шахснинг ҳуқуқий ижтимоийлашуви муаммолари. Мустақил ва Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқий демократик давлатни ва фуқаролар жамиятини шакллантириш муаммолари. Илмий-назарий конференция материаллари. Т.: 2006. – 133-134- бетлар.

[4] Махмудов Р.М. Шахснинг ҳуқуқий ижтимоийлашуви муаммолари. Мустақил ва Ўзбекистон Республикасида ҳуқуқий демократик давлатни ва фуқаролар жамиятини шакллантириш муаммолари. Илмий-назарий конференция материаллари. Т.: 2006. – 133-134- бетлар.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Features of the Formation of Guilloche Rosettes

Amer Abu-Jassar[1], Volodymyr Manakov[2], Mohammad Al-Abdallat[3]

[1]Faculty of Information Technology, Department of Computer Science Ajloun National University, Ajloun, Jordan

[2]Department of Media Systems and Technology, Kharkiv National University of Radio Electronics, Ukraine

[3]Jordanian Ministry of Education, Amman, Jordan

Abstract:

Geometric structures play an important role in exploring and studying the world around us. These designs are present both in nature and in technical solutions implemented by man. At the same time, these structures help influence various processes that are important to humans. One of the tools for implementing such designs and their implementation in various areas of cognition is guilloche. At the same time, the construction of guilloche is largely determined by the area of its application. Based on this, the work pays special attention to the peculiarities of the formation of guilloche rosettes.

Key words: Rosette, Guilloche, Ornament, Features, Geometric Figure

Introduction

Various models and approaches are widely used in various fields of research [1]-[9]. Among such tools, one should highlight both logical structures and structures based on a certain mathematical formalization, where geometric structures should be highlighted. These models and approaches allow solving specific problems and can be used in conjunction with other tools. This combination makes it possible to consider new conditions for solving more complex problems.

One example of interesting mathematical formalizations that can be used to solve various problems is the use of the apparatus for constructing geometric figures using guilloche rosettes [10], [11]. This technique allows you to: ensure the protection of information in the financial sector [12]-[14]; create decorative patterns or be used in image analysis [15], [16]; enter additional information in printing production [17], [18]; provide new technologies for the production of boards [19], etc.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

The expansion of the capabilities of guilloche and, as a consequence, the areas of their use is largely determined by the conditions for which such guilloche is used. These conditions ultimately determine the features of the formation of various geometric structures.

Thus, the main goal of this work is to consider the features of guilloche formation, taking into account the area of its use. This involves a preliminary review of related research and formalization methods to describe the process of constructing individual geometric structures.

Related works

The creation and use of guilloche rosettes is one of the areas of research. These issues have been given attention in many works by researchers and practitioners.

P. Albenda explores the peculiarities of the formation and use of guilloche rosettes in the art of the Assyrian Empire [20]. The author reveals in detail the technique of constructing guilloche rosettes and using it for various decorations and interior design. There are many specific drawings, geometric plots, where various guilloches are used.

M. Nassar and Z. Al-Muheisen explore geometric mosaics using the guilloche technique [21]. The work notes the skill of constructing such ornaments, the art of their creation. At the same time, the special geometry of such a mosaic is noted. The article also examines the significance of the non-figurative nature of this mosaic and other church artifacts of similar date in Lebanon and Syria [21].

S. Usilin, D. Nikolaev and D. Sholomov consider in detail the guilloche technique for making passport pages [22]. In particular, the authors use this experience to recognize individual guilloche elements. For these purposes, a morphological filtering technique is used for pre-processed images using the Viola-Jones detector. This approach is general and can be used to form more secure geometric structures based on guilloche.

D. Bansal, S. Malla, K. Gudala and P. Tiwari explore issues of combating counterfeiting [23]. For these purposes, the feasibility of using guilloche is considered. Therefore, the work pays due attention to the technique of constructing guilloche. The authors note that this technique makes it possible to create various protection

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

technologies, both explicit and hidden. In general, this allows you to monitor the effectiveness of guilloche in this area.

B. Yoon, J. Lee, I. S. Park, S. Jeon, J. Lee, and J. M. Kim also analyze the latest anti-counterfeiting techniques [24]. Therefore, special attention is paid to guilloche and the technique of its implementation. For these purposes, an appropriate strategy for protecting and preventing the spread of counterfeits must be built. In doing so, the authors concentrate on colorimetric and fluorimetric approaches that use guilloche. This allows you to create active authentication and use molecular imaging methods [24].

H. Forcinio in his study emphasizes that it is guilloche that provides an effective fight against counterfeits [25]. At the same time, the work notes that it is necessary to take into account the features of such guilloche and use appropriate techniques for forming geometric structures.

D. W. K. Neo, A. S. Kumar and M. Rahman analyze the possibilities of using guilloche in various technological processes [26]. In particular, the use of guilloche for the manufacture of a polygonal array of Fresnel lenses is considered. The proposed technology also makes it possible to solve other problems of eliminating production barriers when processing free-form surfaces with complex curvature [26].

The above discussion allows us to conclude that the guilloche technique is used in different tasks. Moreover, such a technique assumes the possibility of taking into account individual features of its use to solve individual problems. Therefore, the formation of geometric structures using guilloche is an urgent task.

Guilloche elements as functional description

Guilloche, as a unique way of forming geometric structures, can be considered in the form of several separate components. Each component has its own characteristics of formation and connection into a single whole. Thus, it should be noted that guilloche is a special technology based on the composition of guilloche elements placed on a surface that is protected [25]. At the same time, guilloche elements are called small ones with a large number of vertical thin lines, tasks, including mathematical formulas [26]. Therefore, to construct guilloche, you can use the appropriate mathematical formalization. At the same time, the principle of guilloche elements is based on the use and superimposition of standard functions, such as sine and cosine [11].

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

As an example, we can cite the following analytical generalizations [11], [27]:

$$\rho = a^2\left[\left(1+\frac{1}{n}\right)^2+\left(\frac{1}{n}\right)^2-2\left(\frac{1}{n}\right)\left(1+\frac{1}{n}\right)\cos(n\varphi)\right],$$

where φ is the polar angle, and n is the parameter of the shape of the curve (epitrochoides),

or

$$x=(R+r)\cos(mt)+(r+p)\cos\left(\frac{m(R+r)}{r}t\right)+Q\cos(mt);$$

$$y=(R+r)\sin(mt)-(r+p)\sin\left(\frac{m(R+r)}{r}t\right)+Q\sin(mt),$$

where t is a parameter, and other letters indicate “secret” parameters that are embedded in the geometric shape of the socket outlets.

Then, by changing the parameters, you can get a family of guilloche rosettes. By imposing restrictions on these types of geometric designs, it is also possible to form their color scheme. These sockets can be placed within certain frames of their construction. This also creates new types of guilloche. Below we consider some constructions of such sockets.

Some examples of forming guilloche rosettes

Let's consider one type of guilloche task using the following formula:

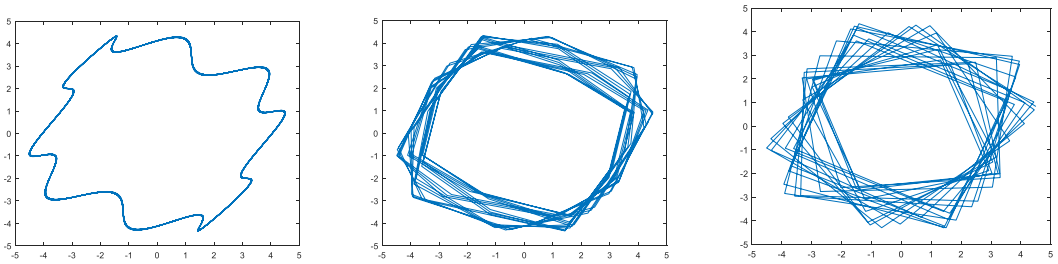
$$x=a\cos(t)+\frac{1}{2}\cos(bt)+\frac{1}{3}\sin(ct),$$

$$y=a\sin(t)+\frac{1}{2}\cos(bt)+\frac{1}{3}\cos(ct),$$

t – some parameter that determines the boundaries of the pattern change,
other parameters determine the geometric shape of the outlet.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

By changing the range and step of changing the guilloche, you can get completely different images. Examples of such constructions are shown in Figure 1. In Figure 1a, the smallest step of changing the guilloche lattice nodes is specified, in Figure 1c – the largest step of changing the guilloche lattice nodes. The remaining parameters are unchanged.

a) b) c)

Figure 1: An example of constructing a guilloche with different iteration steps of its nodes

Next, let's look at an example of changing color schemes when creating guilloche.

To do this, consider the construction of guilloche in accordance with the formula:

$$x = (2 + sin(a1 * t1)/2) * (cos(t1 + sin(b1)/c1)),$$
$$y = (2 + sin(a1 * t1)/2) * (cos(t1 + sin(b1 * t1)/c1)),$$

t1 – some parameter that determines the boundaries of the pattern change,
other parameters determine the geometric shape of the outlet.

The corresponding geometric figure is shown in Figure 2. Here we also change the iteration step of the guilloche knots.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

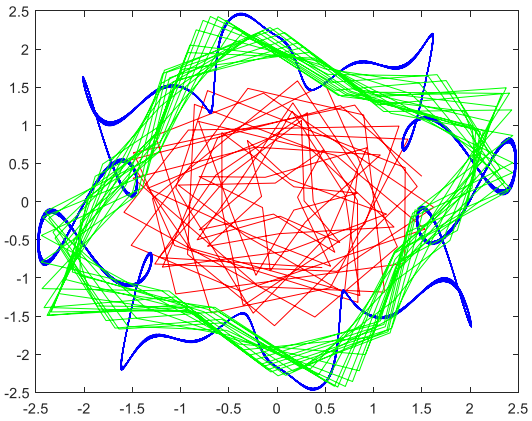
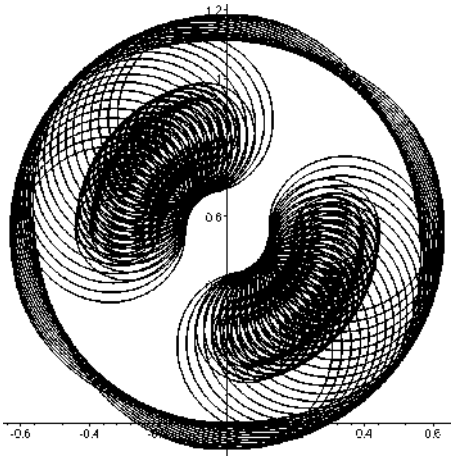

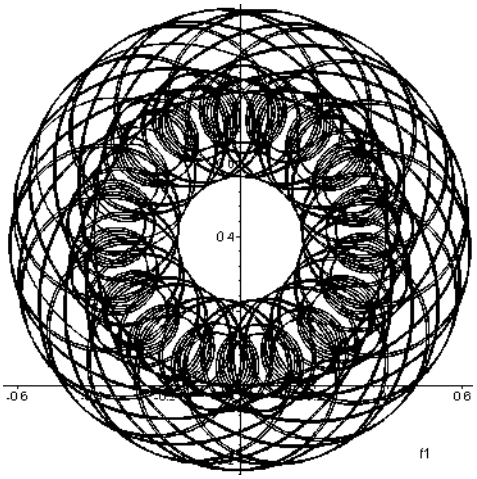
Figure 2: Color representation of guilloche by changing the iteration step of its nodes

It is also possible to obtain more complex geometric objects if you specify a complex mathematical formalization. Some examples are given below.

a) $[1+p\arccos(\cos(s))]^w$ **(w=1,** $p = 0{,}785$**)**

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

b) $[1+p\arccos(\cos(s))]^w$ **(w=1,** p = 0,804**)**

Figure 3: Complex form of defining guilloche rosettes

Thus, by specifying the analytical guilloche formula, various types of rosettes can be formed.

Conclusion

The paper examines the features of the formation of geometric structures using guilloche. Attention is paid to various areas of using such structures in practice. This made it possible to pay attention to the features of the formation of such structures: from simple to complex. Among such features, the article highlights the guilloche parameters and the iteration step for determining the nodes for their construction. Attention is also drawn to the possibility of changing the color scheme of guilloche. The results of constructing such guilloches are presented using specific examples.

References:

1. Sotnik, S., Matarneh, R., & Lyashenko, V. (2017). System model tooling for injection molding. International Journal of Mechanical Engineering and Technology, 8(9), 378-390.

2. Khan, A., Joshi, S., Ahmad, M. A., & Lyashenko, V. (2015). Some Effect of Chemical Treatment by Ferric Nitrate Salts on the Structure and Morphology of Coir Fibre Composites. Advances in Materials Physics and Chemistry, 5(1), 39-45.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

3. Al-Sherrawi, M. H., Lyashenko, V., Edaan, E. M., & Sotnik, S. (2018). Corrosion as a source of destruction in construction. International Journal of Civil Engineering and Technology, 9(5), 306-314.

4. Nevliudov, I., Yevsieiev, V., Baker, J. H., Ahmad, M. A., & Lyashenko, V. (2020). Development of a cyber design modeling declarative Language for cyber physical production systems. J. Math. Comput. Sci., 11(1), 520-542.

5. Lyashenko, V., Deineko, Z., & Ahmad, A. (2015). Properties of wavelet coefficients of self-similar time series. International Journal of Scientific and Engineering Research, 6(1), 1492-1499.

6. Abu-Jassar, A. T., Al-Sharo, Y. M., Lyashenko, V., & Sotnik, S. (2021). Some Features of Classifiers Implementation for Object Recognition in Specialized Computer systems. TEM Journal: Technology, Education, Management, Informatics, 10(4), 1645-1654.

7. Baker, J. H., Laariedh, F., Ahmad, M. A., Lyashenko, V., Sotnik, S., & Mustafa, S. K. (2021). Some interesting features of semantic model in Robotic Science. SSRG International Journal of Engineering Trends and Technology, 69(7), 38-44.

8. Abu-Jassar, A. T., Attar, H., Yevsieiev, V., Amer, A., Demska, N., Luhach, A. K., & Lyashenko, V. (2022). Electronic User Authentication Key for Access to HMI/SCADA via Unsecured Internet Networks. Computational Intelligence and Neuroscience, 2022, 5866922.

9. Abu-Jassar, A. T., Attar, H., Lyashenko, V., Amer, A., Sotnik, S., & Solyman, A. (2023). Access control to robotic systems based on biometric: the generalized model and its practical implementation. International Journal of Intelligent Engineering and Systems, 16(5), 313-328.

10. Kardash, O., & Chelombitko, V. Didgital-art цінних паперів. Theory and practice of design, (23), 105-114.

11. Zhanna, D., Tetyana, S., & Vyacheslav, L. (2023). Guilloche rosette as an element of building complex geometric structures. Journal of Universal Science Research, 1(10), 526-534.

12. Слюніна, Т. Л., Бережний, Є. Б., & Ляшенко, В. В. (2007). Розвиток вітчизняної мережі банківських установ: особливості та регіональні аспекти. Вісник ХНУ ім. В. Н. Каразіна. Економічна серія, 755. 84–88.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

13. Ляшенко В. В. (2007). Интерпретация и анализ статистических данных, описывающих процессы экономической динамики. Бизнес Информ, 9(2), 108-113.

14. Vasiurenko, O., & et al.. (2020). Spatial-Temporal Analysis the Dynamics of Changes on the Foreign Exchange Market: an Empirical Estimates from Ukraine. Journal of Asian Multicultural Research for Economy and Management Study, 1(2), 1-6.

15. Lyubchenko, V., & et al.. (2016). Digital image processing techniques for detection and diagnosis of fish diseases. International Journal of Advanced Research in Computer Science and Software Engineering, 6(7), 79-83.

16. Lyashenko, V., Matarneh, R., & Kobylin, O. (2016). Contrast modification as a tool to study the structure of blood components. Journal of Environmental Science, Computer Science and Engineering & Technology, 5(3), 150-160.

17. Winklhofer, M., Dumas, R. K., & Liu, K. (2008). Identifying reversible and irreversible magnetization changes in prototype patterned media using first-and second-order reversal curves. Journal of Applied Physics, 103(7).

18. Chaganty, N. R. (2003). Analysis of growth curves with patterned correlation matrices using quasi-least squares. Journal of statistical planning and inference, 117(1), 123-139.

19. Lee, H. C., & et al.. (2020). Multiaxially-stretchable kirigami-patterned mesh design for graphene sensor devices. Nano Research, 13, 1406-1412.

20. Albenda, P. (2022). Ornamental wall painting in the art of the Assyrian Empire (Vol. 28). Brill.

21. Nassar, M., & Al-Muheisen, Z. (2010). Geometric Mosaic Pavements of Yasileh in Jordan. Palestine exploration quarterly, 142(3), 182-198.

22. Usilin, S., Nikolaev, D., & Sholomov, D. (2011, August). Guilloche elements recognition applied to passport page processing. In Proceedings of the 8th Open German-Russian Workshop “Pattern Recognition and Image Understanding” OGRW-8-2011 (pp. 303-306).

23. Bansal, D., Malla, S., Gudala, K., & Tiwari, P. (2013). Anti-counterfeit technologies: a pharmaceutical industry perspective. Scientia pharmaceutica, 81(1), 1-14.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

24. Yoon, B., Lee, J., Park, I. S., Jeon, S., Lee, J., & Kim, J. M. (2013). Recent functional material based approaches to prevent and detect counterfeiting. Journal of Materials Chemistry C, 1(13), 2388-2403.

25. Forcinio, H. (2002). Technology advances anticounterfeiting options. Pharmaceutical technology, 26(6), 26-34.

26. Neo, D. W. K., Kumar, A. S., & Rahman, M. (2015). An automated Guilloche machining technique for the fabrication of polygonal Fresnel lens array. Precision Engineering, 41, 55-62.

27. Liakhovych, O., & Riznyk, V. (2011). Investigation of information technologies for creating guilloches. Liakhovych O., Riznyk V, 97-100.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL SELF-EDUCATION COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS WITH MEDICAL EDUCATION

Davronova Aziza Baxodurovna *– teacher at the Abu Ali ibn Sino Technical School of Public Health in Kattakurgan*

Avazova Gulzoda Aktamovna *– teacher at the Abu Ali ibn Sino Technical School of Public Health in Kattakurgan*

Rakhmonova Khabiba Nurullaevna *– assistant of Samarkand State Medical University*

Mukhitdinova Sabrina Munisovna *– student of Paediatrics Faculty of Samarkand State Medical University*

At the present stage of society development, the preparation of competitive specialists ready for professional growth and self-education should be considered an important task of education. Self-education is one of the priority directions in education and it is especially noticeable in the period of professional formation. It is obvious that professional training of future staff of medical specialists should not only provide a certain level of knowledge, skills and abilities, but also develop the ability to self-education.

Key words: *competence, self-education, Internet, multimedia.*

На современном этапе развития общества важной задачей образования следует считать подготовку конкурентоспособных специалистов, готовых к профессиональному росту и самообразованию. Самообразование является одним из приоритетных направлений в образовании, и это особенно заметно в период профессионального становления. Очевидно, что профессиональная подготовка будущих кадров медицинских специалистов должна не только обеспечивать определенный уровень знаний, умений и навыков, но и развивать способность к самообразованию.

Ключевые слова: *компетентность, самообразование, Интернет, мультимедиа.*

A modern person should constantly improve his knowledge and skills, engage in self-education, have a multifaceted interest. The problem of self-education of a modern person has become especially urgent in the conditions of information society, where access to information and ability to work with it are key. Information society is characterized as a society of knowledge, where the process of transformation of

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

information into knowledge plays a special role. Therefore, modern conditions require a person to constantly improve knowledge. Knowledge can be obtained in different ways. Today, a huge range of professional development services is offered. Therefore, the most effective way to improve skills is self-education. Constant self-education is the defining activity of life of a modern person, which will help to keep up with the "train of modernity". The most characteristic feature of professional activity is its mobility associated with changes in information resources and technologies, and we clearly realize that the former professional skills are quickly becoming obsolete, other forms and methods of work, theoretical knowledge of related sciences and much more are required. In order to keep up with these processes, it becomes necessary for a person to constantly learn. It is the modern person who should be close to the motto "Education for life. Education through life!", which is interpreted as an active process of acquiring new knowledge throughout the entire professional life. A person who is professionally orientated and willing to improve and learn is bound to achieve good results and a certain mastery. For this purpose, three main tasks must be realized and solved:

- to take into account the changes in the professional environment under the influence of informatization processes, socio-economic reforms;

- to constantly work on improving one's professional skills;

- to update knowledge and skills that provide him/her with a good creative form, the ability to actively assimilate modern achievements and experimental search;

- to seek ways and actively use methods of self-education, self-development and self-improvement.

Self-education, independent education, acquisition of systematic knowledge in any field of science, technology, culture, political life, etc., assuming direct personal interest of the student in an organic combination with the independence of study of the material. At the same time, self-education is a means of self-education, as it contributes to the development of purposefulness, perseverance in achieving the goal, internal organization, diligence and other moral qualities. In a broad sense, self-education is understood as all types of knowledge acquisition related to the independent work of the learner on the studied material. The main form of self-education is the study of scientific, popular science, educational, artistic and other literature, press. Self-education also includes the possibility of using various auxiliary means: listening to lectures, reports, concerts, consultations of specialists, watching plays, films, TV

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

programmer, visiting museums, exhibitions, galleries, various types of practical activities - experiments, experiments, modelling, etc. Self-education is a form of education in which a person teaches and educates himself/herself.

Based on the existing research on this problem, the term self-educational competence should be understood as a set of interrelated personal qualities, knowledge, skills, abilities, ways of activity, abilities, which determine the effectiveness of self-education. An important self-educational competence is an activity skill, including a skill, as mastering a competence means the ability to apply the available knowledge and experience in a particular situation and the ability to replenish the missing knowledge or acquire the necessary skills if necessary. This means that one of the main points is to create a basis for the emergence of the need for self-educational competence.

Formation of the need for self-educational competence can be carried out only directly in students' independent work. The use of Internet - resources for preparing reports, messages, participation in projects, e-mail correspondence, creating their own websites, communicating to exchange experience, as well as the possibility of distance learning via the Internet. The use of computer programs is simple, does not require high costs and serious training in terms of computer literacy and creates favorable conditions for the formation of self-educational competence. Given that the educational programmer of the third generation in the study of the professional module "Performing work in the profession of histology" includes an even greater amount of independent training of students, as well as the importance of the role of self-education of future medical personnel.

The competence of professional self-education is the ability to organize their own systematic educational activity and direct it to achieve the satisfaction of professional needs and improve professional qualification. The competence of professional self-education consists of a number of components:

- motivational and personal, reflecting the characteristic of attunement to professional self-education, awareness of personal and social significance of continuing education and their future profession, the presence of such personal qualities as independence, purposefulness, perseverance, activity, will;

- cognitive, consisting of knowledge relevant at the moment (knowledge of different ways of activity and types of information, knowledge of the laws of

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

communication, knowledge of the process of managing one's own activity, its methods and forms);

- informational and communicative - skills of independent work with information, possession of its various types and sources, information technologies; skills to find, process and use information to solve standard and non-standard professional tasks; culture of its perception and assimilation; ability of critical judgement in relation to information;

- activity - consisting of the ability to organize one's own activity, choose typical methods and ways of performing educational and professional tasks, evaluate their efficiency and quality;

- managerial-regulative, consisting of the skills that provide independent goal-setting, planning, organization, control, analysis, reflection, self-assessment, correction of students' own learning activities, the ability to manage their own behavior.

The main purpose of the adaptation stage is the actualization of motives and search for meaning in self-educational activity. The formation of experience of self-educational activity begins with the simplest trials of independent goal-setting and realization of educational intentions, which then grow into a specialist's own self-educational system. The following criteria for achieving the goal are defined: the degree of adequate assessment of students' achievements in setting increasingly complex tasks; awareness of the value and meaning of self-educational activity in relation to their personal and professional growth; possession of the experience of self-education (development of cognitive, general and organizational skills of self-educational activity).

At the first stage - analysis of psychological and pedagogical, methodological literature, dissertation works on the research problem; study of existing technologies of self-education, research of the problem in the theory and practice of medical education; definition of theoretical and methodological bases of building a system of formation of competences of professional self-education of medical students; specification of the purpose, object, subject, tasks, methods, content of the research; drawing up a plan of experimental and research work, development of the concepts of professional self-education, development of educational and methodological materials, development of mechanisms of diagnostics of the level of formation of competences of professional self-education of students.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

At the second stage - development of the system of formation of competences of professional self-education of students, design of the process of student training aimed at the formation of competences of professional self-education, development of educational and methodical materials, mechanisms of diagnostics of the level of competence formation; analysis of the selected methods; carrying out of trial classes; verification and clarification of scientific and methodical conclusions.

At the third stage - processing, verification, analysis and systematization of the obtained data in order to determine the effectiveness of the proposed system of formation of competences of professional self-education, as well as generalization of the obtained results; development of scientific, methodological and practical recommendations to teachers and students on the formation of competences of professional self-education; implementation of the research results in the practice of the medical institute. Taking into account the criteria, three levels of development of self-educational competence were identified.

Low level - a future specialist is engaged in self-education, but not systematically. Motives of avoiding troubles, fear of showing low results prevail.

Average level - a future specialist devotes a lot of time to self-education, but there is no system in work. Cognitive motives prevail, manifested in the interest in the results of activity, motives of competitiveness.

High level - the future specialist is constantly engaged in self-education, and a clear system in work allows to achieve high results. Internal motives of enthusiasm for the process of self-education, self-esteem prevail, manifested in the desire to set increasingly difficult goals. In accordance with the level characteristics we have identified, each student is selected an individual programmer.

In its pedagogical activity it is important to solve the following tasks: the development of skills and skills of independent work; increasing the level of self-awareness of students; the formation of value attitude to the profession, as well as the development of students' ability to reflect on their life, student experience; the student's vision of the prospects of self-development, revealing the creative potential of the personality.

Based on the above mentioned, for the formation of competence of professional self-education of future specialists with medical education it is necessary: selection of individual programmer for each student; use of active teaching methods (trainings,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

problem solving, interactive learning, use of Internet resources, etc.); involvement of students in research work on the subject of classes and current problems of health care.

SOURCES AND LITERATURE:

1. Alekseev N.A. Personally oriented learning // Issues in theory and practice. Tyumen, 2007.

2. Bespalko V.P. Pedagogy and progressive teaching technologies. M., 2006.

3. Gulchevskaya V.G. Modern pedagogical technologies. Rostov n/D, 2004.

4. Pedagogical Mastery: materials of the international extramural scientific conference (Moscow, April 2012). Moscow: Buki-Vedi, 2012. 388 c.

5. Rakhmonova H.N. et al, Development of competence of professional self-education of future specialists with medical education, Collection of scientific papers, Pereyaslav - 2019, P. 423-426.

6. Rakhmonova H.N. et al, Implementation of health-saving method in the prevention of posture disorders in students of medical school, Collection of scientific papers, Pereyaslav - 2019, P. 421-423.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

UMUMIY O'RTA TALIM MAKTABLARIDA SMM BO'LIMINI O'QITISH METODIKASI

Buxoro innovatsiyalar universiteti 2-bosqich magistranti

Temurova Maftuna Tolibjonovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada SMM –ijtimoiy mediya marketing haqida ma'lumot berilgan, hamda umumta'lim maktablarida informatika va axborot texnologiyalari fanida SMM bo'limini o'qitish metodikasi yoritilgan va SMM bo'limini o'qitish foydali jihatlari haqida tushunchalar berilgan.

Kalit so'zlar:SMM, ijtimoiy media marketing, Ijtimoiy media, maqsadli auditoriya, platforma.

Ijtimoiymediamarketing(SMM–socialmediamarketing)–mahsulot va xizmatlarni reklama qilish, xaridorlarni jalb qilish va mahsulotlarni to'g'ridan to'g'ri sotish faoliyatini ijtimoiy medialar orqali amalga oshirish. Ijtimoiy media–ko'plab faol foydalanuvchilarga ega bo'lgan internet platformasi. Maqsadli auditoriya – mahsulotingizni sotib olish yoki xizmatingizdan foydalanish ehtimoli yuqori bo'lgan shaxslar. Platforma –o'zining imkoniyati va funksiyalari orqali boshqa tizimlarni yo'lga qo'yishga xizmat qiluvchi o'zak dastur.

Kontent –maqsadli loyiha uchun yaratilgan sahifa, videorolik yoki tasvir.Millionlab foydalanuvchilar deyarli har kuni o'z vaqtining kata qismini ijtimoiy tarmoqlarda o'tkazadi maqola o'qishadi ,rasm va video tomosha qilishadi, do'st-birodarlari bilan suhbatlashishadi.Bunday katta auditoriya marketing faoliyatini yuritish uchun eng katta yutuq hisoblanadi.Shu sababli,ijtimoiy media marketing tez suratlarda rivojlanib bormoqda.

Umumta'lim maktablarining 8-sinf Informatika va axborot texnalogiyalari fanida SMM ijtimoiy media marketing sohasini o'quvchilarga tanitish, SMM ga bo'lgan qiziqishlarini oshirish, SMM ni ommalashtirish, rivojlantirish va uni o'rganish uchun 10 soatga mo'ljallangan mavzulashtirilgan darslar mavjud.Ushbu darslikda SMM –ijtimoiy media marketing bobi quyidagi mavzular yordamida o'quvchilarga o'rgatilib, ularning SMM ga bo'lgan qiziqishlari oshirilmoqda.

1-dars. SMM (Social media marketing –ijtimoiy media marketing) haqida.

2-dars SMM platformalari bilan tanishish. Facebook tarmog'i.

3-dars SMM platformalaribilan tanishish. YouTube sayti.

4-dars SMM platformalari bilan tanishish. Telegram tarmog'i.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

5-dars SMM platformalari bilan tanishish. Instagram tarmog‘i.

6-dars SMMni internet tizimida harakatlantirish.

7-dars Nazorat va loyiha ishi. Maqsadgayo’naltirilgan tadqiqot loyihasi rejasini tuzish

.8-dars SMM asosida tadqiqot loyihalarini boshqarish. YouTube saytidakanal ochish

.9-dars SMM asosida tadqiqot loyihalarini boshqarish. Facebook tarmog’ida sahifa ochish.

10-dars SMM asosida tadqiqotloyihalarini boshqarish.Telegram tarmog’ida kanal ochishSMM ning afzalliklari:

•Ulkan axborot: matn, grafika, audio, video va boshqa turdagi reklama xabarlarini uzatish imkoniyati.

•Keng auditoriyaga samarali ta‘sir ko‘rsatish.

•Maqsadli auditoriya bilan real vaqtda muloqotni tashkil etish.

•So‘rovnoma, statistika va forumlar asosida maqsadli auditoriyaning fikr-mulohazalarini o‘rganish.

•Doimiy xaridor va hamkorlar bilan aloqada bo‘lish va ularning talablariga javob berish.

•Mablag’ning kam sarflanishi.SMM da katta e’tibor ijtimoiy tarmoqlar orqali ma’lumot tarqatuvchi qiziqarli kontent yaratishga qaratilgan. SMM mutaxasislarining asosiy vazifalaridan biri ijtimoiy media platformalari bilan ishlash. O‘zbekistonda keng tarqalgan ijtimoiy media platformalari bu –Facebook, Instagram, Telegram va Youtubedir. Ushbu platformalar yurtimizda juda ko‘p sonli obunachilariga ega. Shuning uchun ham maktab darsliklarida yuqorida qayt etilgan platformalarda ma’lumot tarqatuvchi qiziqarli kontent yaratishga qaratilgan

Bugungi ta’lim tizimi eski mazmundagi o‘quv dasturlaridan voz kechib, innovatsion raqamli iqtisodiyot va axborotli jamiyat uchun kadrlar tayyorlash imkoniyatini beradigan o‘qitish tizimiga o‘tmoqda. Shunga mos ravishda, ta’lim berishga yondashuvlar ham o‘zgarib, internet va axborot texnologiyalari imkoniyatlari tufayli o‘qituvchilar oddiy bilim beruvchidan, asosiy tashkilotchiga aylanmoqdalar [2].

Shulardan kelib chiqib, ta’lim sifatini oshirish maqsadida so‘nggi yillarda ta’limning barcha tizimida zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalanib

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

kelinmoqda. Bunda ayniqsa internet texnologiyalarining ta‘lim jarayonida qo‘llanilishi yanada samaraliroq natijalar beradi. Shulardan YouTube haqida to‘xtalib o‘tamiz.

YouTube katta hajmdagi video fayllar jamlangan sayt hisoblanadi. Tizimdan professional videolavhalardan tortib, havaskorlar videolarini hamda videoblogerlar materiallarini topish mumkin. YouTube sayti yordamida kanal ochib, u orqali biznes loyihalarni yuritish mumkin. YouTube sayti Steve Chen, Chad Hurley, Jawed Karim tomonidan amalga oshirilgan loyiha bo‘lib, 2005-yil 14-fevralda ro‘yxatdan o‘tgan[3].

YouTube, foydalanish oson va qulay bo‘lganligi sababli, tashrif buyuruvchilar soni bo‘yicha dunyoda uchinchi o‘rinda turadi. 2006-yilda YouTube tarmog‘ini Google kompaniyasi sotib olgan. YouTubeda ro‘yxatdan o‘tmagan holda ham videoroliklar bilan tanishish va ularni ko‘rish mumkin.

YouTubedagi videofayl o‘chirilgani bilan, u batamom o‘chmagan bo‘ladi va maxsus dasturlar yordamida uni ko‘rish mumkin. YouTube saytidan foydalanish uchun www.youtube.com rasmiy manziliga kiriladi.

YouTubedan foydalanish qulay va ko‘rish osonligi tufayli juda ham mashhur va kirib ko‘ruvchilari soni ko‘pligi bo‘yicha jahonda uchinchi o‘rinda turadigan saytdir. Saytda video ko‘ruvchilar soni kuniga 2 milliarddan ortiq hisoblanadi. Saytda professional videolavhalardan tortib, havaskor videolar, video bloglargacha taqdim etilgan.

YouTube domeni 2005-yil 14-fevralda ro‘yxatdan o‘tgan bo‘lib, unda foydalanuvchilar videolarni yuklashlari, ko‘rishlari va bir-birlari bilan baham ko‘rishlari mumkin. Videolar reyting orqali baholanishi mumkin.

Dastlab YouTube sayti video tanishuvni amalga oshirish uchun yaratilgan edi, keyinchalik bu sayt video xosting bo‘ldi. Ro‘yhatdan o‘tgan YouTube foydalanuvchilarining 70 %i AQSh fuqarolaridir. Amerikaliklar saytga eng ko‘p video fayllarni joylashtiradiganlar ekan, ulardan so‘ng Buyuk Britaniya joy olgan. Eng ko‘p videolarni tomosha qiladigan davlat ham AQSh ekan, 2 chi o‘rinda Yaponiya davlati turadi. 2006 yilda Google kompaniyasi YouTube ni sotib olgan. Hozirgi kunda sayt 30 ga yaqin tillarga tarjima qilingan.

Quyida biz “Informatika va axborot texnologiyalari” fanidan “SMM - ijtimoiy media marketing” bobini o‘qitishda, nazariy bilimlarni berishda ko‘rgazmalilik

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

tamoyillarini amalga oshirish uchun Youtube Videohosting platformasi imkoniyatlaridan foydalanish bo‘yicha namuna keltirdik.

Informatika va AT o‘quv predmeti - umumiy o‘rta ta’lim o‘quv fanlarining tarkibiy qismi, o‘quvchilarga ilm-fan asoslari to‘g‘risidagi bilimlarni amaliyotga joriy qilish, inson faoliyati, umumiy, raqamli va moddiy madaniyatning turlarini shakllantirishning umumiy tamoyillari, o‘ziga xos ko‘nikmalarini o‘zlashtirish, shuningdek, raqamli texnologiyalar asosida amaliy muammolarning innovatsion yechimlarini topish va hayotga tadbiq etish imkonini beradi [1].

Umumiy o‘rta ta’lim maktablarida Informatika va AT fani bo‘yicha o‘quv dasturida ko‘rsatilgani bo‘yicha 8-sinflarda jami haftasiga 1 soatdan jami 34 soat mashg‘ulotlar o‘tilishi rejalashtirilgan. Shundan I bob – “SMM - ijtimoiy media marketing” bobi uchun 5 soat rejalashtirilgan:

I bob. SMM – IJTIMOIY MEDIA MARKETING

SMM (Social Media Marketing – ijtimoiy media marketing) haqida. SMM imkoniyatlari: afzalliklari, kamchiliklari. Brend tushunchasi. SMMning asosiy vazifalari. Amaliy mashg‘ulot.

SMM platformalar bilan tanishish. Facebook tarmog‘i. Facebook tarmog‘ida ro‘yxatdan o‘tish. Facebook tarmog‘i bo‘limlari bilan ishlash. Amaliy mashg‘ulot.

SMM platformalar bilan tanishish. YouTube sayti. YouTube saytida ro‘yxatdan o‘tish va foydalanish. Amaliy mashg‘ulot.

SMM platformalar bilan tanishish. Telegram tarmog‘i. Telegram tarmog‘ida ro‘yxatdan o‘tish. Telegram tarmog‘ini sozlash. Amaliy mashg‘ulot.

SMM platformalar bilan tanishish. Instagram tarmog‘i. Instagram tarmog‘ida ro‘yxatdan o‘tish. Instagram tarmog‘idan foydalanish. Instagram sahifalarini ko‘rib chiqish va xabarlar bilan tanishish. Amaliy mashg‘ulot [1].

Quyida ushbu mavzularni yoritishda ko‘rgazmalilik hamda raqamli texnologiyalar imkoniyatlarini qo‘llash maqsadida mashg‘ulotlarda YouTube saytidan foydalanish ketma-ketligini ko‘rib chiqaylik.

Bobning har bir mavzulari uchun oldindan videoroliklarimizni tayyorlab olamiz.

YouTubeda kanal ochib ularni quyidagi tartibda joylashtiramiz:

1. YouTube saytining o‘ng yuqori qismida joylashgan avatarni bosib, Your Channel, so‘ng ochilgan oynada Customize channel tanlanadi (1).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2. Avatar ustida qatlamchani tanlab, Edit channel icon oynasida Edit tugmachasini bosgan holda Google+ ga o‘tib, kanalga mos rasm (shaxsiy foto, kompaniya yoki brend logotipi) o‘rnatiladi (2).

3. Add channel art yordamida kanal yuqori qismi uchun o‘zingiz yaratgan yoki YouTube galereyasidan olingan tasvirni o‘rnatish mumkin. Tasvir o‘lchami 2048 × 1152 pikselda bo‘lishi tavsiya etiladi (3).

4. Sozlash tugmachasi yordamida “Overview” sahifasi yoqib qo‘yiladi. Aynan shu sahifa yordamida: asosiy, video, pleylist, kanallar hamda kanal haqidagi menyulari ochiladi (4).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

5. About bo‘limi orqali kanal haqida qisqacha ma’lumot, turli so‘rovlar uchun elektron pochta manzili, ijtimoiy tarmoqlar va sayt manzili kiritiladi.Mashg‘ulotlarda https://www.youtube.com/channel/UCNX7xhUPW6_SHaGz5RDQEfA manzildan ko‘rgazmali videoroliklarni yuklab olib nazariy materiallarni yoritishda foydalanish mumkin. Bunday zamonaviy texnologiyalar qo‘llanilgan mashg‘ulotlar ta‘lim oluvchilar bilimlarni o‘zlari qidirib topishlariga, mustaqil o‘rganib, tahlil qilishlariga, hatto xulosalarni ham o‘zlari keltirib chiqarishlariga qaratilgandir.

Zamonaviy ta’limni tashkil etishga qo‘yiladigan muhim talablardan biri ortiqcha ruhiy va jismoniy kuch sarf etmay, qisqa vaqt ichida yuksak kafolatli natijalarga erishishdir, bu talabni yuzaga keltirishda ayniqsa zamonaviy axborot texnologiyalar to‘la ishonchli vosita bo‘la oladi.

Umumiy holda xulosa chiqarish mumkinki, zamonaviy sharoitda ta’lim samaradorligini oshirishning eng maqbul yo‘li - bu mashg‘ulotlarni zamonaviy axborot texnologiyalari yordamida tashkil etish va o‘quv jarayonida foydalanishdir.

ADABIYOTLAR:

1. Umumiy o‘rta ta’limning Milliy o‘quv dasturi. Informatika va AT. 2021 yil.

2. Informatika va axborot texnologiyalari. 8-sinf: O‘qituvchilar uchun o‘quv-metodik qo‘llanma. M. R. Fayziyeva, D. M. Sayfurov. – Toshkent: Tasvir, 2020. – 112 b.

3. Meyliev, O., & Gofurova, K. (2023). WAYS TO INCREASE THE REVENUES OF LOCAL BUDGETS WHILE ENSURING THE ECONOMIC DEVELOPMENT OF REGIONS. Science and innovation, 2(A9), 130-135.

4. Аскарова, Р., & Джуманиязова, З. (2023). Значение Gen-Expert с наборами тест-систем по применению в диагностике активного туберкулеза . in Library, 17(4), 69–72. извлечено от https://inlibrary.uz/index.php/archive/article/view/22162

5. M. R. Fayziyeva, D. M. Sayfurov. “Informatika va axborot texnologiyalari”: umumiy o‘rta ta’lim maktablarining 8-sinfi uchun darslik: - Toshkent: “Tasvir”, 2020. - 112 b.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

UMUMIY O`RTA TA`LIM MAKTABLARIDA KOMPYUTER GRAFIKASINI O`QITISH METODIKASI

Buxoro innovatsiyalar universiteti 2-bosqich magistranti

To`xtayev Sanjar Maxsudovich

Annotasiya: Ushbu maqolada umumta'lim maktablarida kompyuter grafikasi bo'limi o'qitish bo'yicha tavsiyalar berilgan. Dars jarayoni o'quvchilarga dars berishda innovatsion metodlarini qo'llash bo'yicha malumot berilgan.

Kalit so'zlar: integrativ ta'lim muhiti, fraktal metodika, o'zini-o'zi tashkil etish, asosiy konseptual fraktal, tizimli fraktallar, hodisaviy fraktallar.

O'zbekistonning innovatsion taraqqiyoti inson kapitalini shakllantirish g'oyasi muhim bo'lgan zamonaviylikni rivojlantirish vositasi bo'lib xizmat qiladi, shuning uchun uni shakllantirishda ta'limning barcha bosqichlarini qo'llab-quvvatlash, jahon ta'lim amaliyotida yuzaga kelgan eng yaxshi ishlarni o'zlashtirish va XXI asrdagi post-sanoat jamiyatining ehtiyojlariga yo'naltirilgan ta'limning mutlaqo yangi tizimini yaratishga qaratilgan sa'y-harakatlarni yo'naltirish zarur. Ushbu muammoni hal qilish uchun zamonaviy jamiyatning innovatsion rivojlanishini belgilovchi xususiyatlarga murojaat qilish tavsiya etiladi. Bular:

• ishlab chiqarishning tashkiliy shakllari va ijtimoiy sohaning maksimal moslashuvchanligi va murakkab shaklda keltirilishi;

• barcha ishlab chiqarish va ijtimoiy jarayonlarga bilimlarni egallash, ko'nikmalarni shakllantirish hamda yangilash jarayonlarini kiritish;

• iqtisodiy va ijtimoiy rivojlanishning eng muhim manbai sifatida insonning iste'dodi, ijodkorligi va tashabbuskorligiga tayanish;

• qisqa vaqt ichida bir necha marta texnologiyalarning oldindan prognozlab bo'lmaydigan o'zgarishi;

• birlamchi mutaxassislik bilimlarini rivojlanayotgan sohaviy bilimlarga moslashtirish;

• innovasiyaga yetaklovchi faoliyatlarning konturlarini belgilash.

Zamonaviy o'quv jarayonida o'qituvchining shaxsiy va kasbiy o'zini-o'zi rivojlantirish akmeologik jarayonini o'rganish fraktal metodikaga asoslanadi. Fanda bu metodika strukturalar va komponentlar orasidagi bog'lanishlarning beqarorligi hamda tasodifiyligi bilan tavsiflanadigan ob'yektlarni o'rganishda qo'llaniladi. Tadqiqotning falsafiy metodologik asosini dinamika tizimlaridagi fraktal va xaos g'oyalari tashkil

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

etadi, fraktallik va tasodifiylik esa yagona ajralmas jarayon sifatida qaraladi. Zamonaviy o‘quv jarayonini takomillashtirishda shaxsiy va kasbiy o‘zini-o‘zi rivojlantirish jarayonining fraktal metodikasi deganda, bu jarayonni fraktallar nazariyasi nuqtai nazaridan ko‘rib chiqishga asoslangan o‘qituvchining o‘zini-o‘zi rivojlantirishini shaxsiy va kasbiy, ilmiy va pedagogik jihatdan asoslovchi g‘oyalar va dunyoqarash pozitsiyalari majmui tushuniladi. Zamonaviy o‘quv jarayonida o‘qituvchining shaxsiy va kasbiy o‘zini-o‘zi rivojlantirish jarayonini fraktal tashkil etishni o‘rganishga yetakchi yondashuv integrativ-ekologik metodologik yondashuvdir. Bunday yondashuv zamonaviy ekologik sharoitda o‘qituvchining o‘zini-o‘zi rivojlantirishini fraktal tashkil etish mohiyatini yaxshiroq tushunish imkonini beradi.

Integratsion ekologik yondashuvning mohiyati ilgari ajratilgan turli xil tarkibiy qismlarning yaxlit kombinatsiyasida yotadi. Integratsion-ekologik yondashuv ta’lim muhitining birlashishini ularning xilma-xillikning birligi sifatida tushunishga asoslanadi, shu bilan birga paydo bo‘layotgan fazilatlar va elementlarning potensial imkoniyatlari, ularning aloqalari hamda munosabatlari bilan yangi ob’yektivlikni ishlab chiqadi. Maqolada keltirilgan tadqiqotda pedagogikaning ham ijtimoiy va texnik fanlar bilan fanlararo aloqasidan foydalaniladi. Texnik va ijtimoiy fanlar, xususan, pedagogika o‘rtasidagi bunday aloqaning metodologik asosi integral ekologik yondashuvdir. Bunday fanlararo aloqalarni o‘rnatish sifat jihatidan boshqacha, yuqori darajada o‘qituvchining shaxsiy va kasbiy o‘zini-o‘zi rivojlantirishni o‘rganishda fraktal metodologiyadan foydalanishni asoslashga imkon beradi. Tadqiqot natijalarini olishda tahlil, sintez, abstraktsiya, umumlashtirish, tasniflash va boshqalar kabi ilmiy usullardan foydalanilgan.

Umumiy holda kompyuter grafikasidagi tasvirlar ikki xil ko‘rinishda: ikki o‘lchovli yoki uch o‘lchovli shakllarda bo‘ladi. Ikki o‘lchovli grafikaning dasturiy ta’minoti (X,Y) koordinatalari tizimida yuza tasvirini hosil qiladi va u 2D ko‘rinishidagi tasvir deb nomlanadi. Uch o‘lchovli grafikaning dasturiy ta’minoti fazoda (X, Y, Z) koordinatalari tizimida tasvirlarni hosil qilish imkonini beradi. Mukamallashtirilgan grafik imkoniyatlarga ega bo‘lgan dasturiy vositalar nafaqat ekranda berilganlarni aks ettirish usulini tanlashga, shuningdek tasvirning ekrandagi elementlari o‘lchamlarini, holatini o‘zgartiradi hamda obyektni bir joydan ikkinchi joyga ko‘chiradi. Uch o‘lchovli grafika kompyuter grafikasi tarkibiga kiruvchi eng

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

murakkab va keng qamrovli yo‘nalishdir. Uch o‘lchovli grafika bilan ishlovchi foydalanuvchi loyihalash, obyektlarni ko‘chirish, tovush va namoyish effektlardan foydalanish kabi bilimlarga ega bo‘lishi kerak.

Kompyuter grafikasining bu yo‘nalishi hozirgi kunda jadal rivojlanmoqda. Shu o‘rinda aytish joyizki dasturlash tillarining 3D obyektlar bilan ishlash va ularni yaratish hozirda dasturiy mahsulotlarning vizuallashishiga sabab bo‘lmoqda. Bir qancha dasturlash tillarida ana shunday imkoniyatlar mavjud bo‘lib, unda turli xil vizual turdagi dasturlarni yaratish mumkin. Grafik obyektlarni dasturlash tillarida yoki tayyor maxsus dasturlarda yaratishimiz mumkin. Asosiysi yaratilayotgan tasvirning real holatga qanchalik o‘xshashligidir. Obyekt ko‘rininshi, undagi ranglar uyg‘unligi, tasvir o‘lchami bularning hammasi kompyuter grafikasining qanchalik ahamiyatli ekanligidan dalolat beradi. Kompyuter grafikasi o‘rta maxsus va oliy ta’lim muassasalarida alohida fan sifatida maxsus reja asosida o‘qitiladi. Bu esa o‘z navbatida kompyuter grafikasini o‘rgatish bo‘yicha dasturiy maxsulotlar yaratishni talab etadi. Bugungi kunda shu kabi dasturiy maxsulatlarning bir qanchasini ko‘rish mumkin. Lekin bunday dasturlarda ffline rejimda o‘rganuvchilar o‘rtasida muloqot qilish, fikr almashish va raqobatni oshirish kabi tomonlarga e’tibor kam qaratilgan. Dasturdan faqat bir foydalanuvchi, mustaqil o‘rganishi mumkin, lekin, u dasturda bir nechta foydalanuvchi foydalansa ya’ni maktablarda yoki oliy o‘quv yurtlarida guruh bo‘lib, o‘z login va paroliga ega bo‘lgan holda foydalansa – bu darslikni o‘qish va o‘rganish samaradorligini yanada orttiradi.

Kompyuter grafikasining qo'shilishi hamkorlik va fanlararo ijodkorlik yo'llarini ochdi. Rassomlar dasturchilar, dizaynerlar va animatorlar bilan hamkorlik qilib, turli fanlarning kuchli tomonlarini birlashtirgan multimedia asarlarini yaratishlari mumkin. Ushbu integratsiya, shuningdek, interaktiv installyatsiyalar va virtual haqiqat tajribalari kabi innovatsion san'at turlarini o'rganishga yordam berdi.

Kompyuter grafikasining integratsiyasi chizish va kompyuter grafikasi an'anaviy rasm chizish texnikasini yaratish uchun raqamli vositalar va texnologiyalar bilan birlashtirishni anglatadi san'at asarlari yoki vizual dizaynlar. Ushbu integratsiya rassomlar va dizaynerlarga qo'lda chizilgan elementlarning ekspresiv fazilatlarini kompyuter grafikasining ko'p qirraliligi va tahrirlash imkoniyatlari bilan birlashtirib, ikkala vositaning afzalliklaridan foydalanishga imkon beradi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Shaxsiy kompyuterlardan foydalanishda eng ko’p tarqalgan yo’nalishlardan biri-bu kompyuter grafikasidan foydalanishdir. Bu yo’nalishda faqatgina professional dizayner yoki rassomlar emas, balki oddiy foydalanuvchilar ham ishlashi mumkin. Buning uchun maxsus kompyuter grafikasi programmalari bo’lishi zarurdir.

Ma’lumki, har qanday korxona yoki firma o’z faoliyatida gazeta yoki jurnalda reklama e’lonlar berishi, buklet chiqarish zaruriyati paydo bo’ladi. Yirik firma va kompaniyalar bunday ishlarni professionallar qo’liga topshiradilar. Chegaralangan iqtisodiy byudjetga ega bo’lgan kichik korxonalar esa bu ishni asosan o’z imkoniyatlariga ko’ra bajaradilar. Zamonaviy multimedia programmalari kompyuter grafikasisiz ishlay olmaydilar. Ommaviy holda qo’llaniladigan dasturlarlar ishlab chiqarishning 90% vaqti shu dasturlarni bezash uchun sarflanadi. Kompyuter grafikasi dasturlari 3 turga bo’linadi:

1. Rastrli grafika
2. Vektorli grafika
3. Fraktal grafika

Bu dasturlar bir-birlaridan tasvirlarni aks ettirish usullari bilan farq qiladi. Rastr grafikasi asosan elektron va poligraf nashriyotlarda qo’llaniladi. Rastr grafikasining asosiy elementi sifatida nuqta qabul qilingan. Agar tasvir ekranda ko’rilsa, bu nuqta «piksel» deb aytiladi. Kompyuterda qo’llaniladigan operatsion tizimlarning imkonitiyaga ko’ra, 480x640, 800x600, 1024x768 va undan ko’proq pikselga ega bo’lgan tasvirlar joylashuvi mumkin. Tasvirning o’lchamiga ko’ra uning imkoniyati ham oshib boradi. Ekranning imkoniyati parametrik bo’lib, bir dyuymdagi nuqtalar soni bilan belgilanadi. Rastr grafikasi uchun kamdan-kam hollarda grafik dasturlar yordamida qo’lda bajarilgan tasvirlar ishlatiladi.

Professional rasm yoki fotosuratni rastr grafikasida ko’proq qo’llash kuzatiladi. Oxirgi paytda rastr tasvirlarni ekranga kiritish uchun raqamli foto va videokameralar qo’llanilmoqda. Shu sababli rastr grafikasini asosiy maqsadi tasvirni yaratish emas, balki mavjud tasvirni qayta ishlashdir. Ammo rastrli grafika kamchiklardan ham holi emas.

Masalan, 1. Har bir tasvirni aks ettirish va kodlash uchun katta hajmdagi xotira maydonlari talab etiladi.

2. Mayda detallarni ko’rish uchun tasvirni kattalashtirib bo’lmaydi. Vektorli grafika-uning tasvirni aks ettirishda asosiy elementi chiziq bo’lib hisoblanadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Kompyuter xotirasida bu chiziq juda katta joy egallaydi, chunki xotirada chiziqning parametrlari ko'rsatiladi yoki formula orqali beriladi. Unda sodda ob'ektlar murakkab ob'ektlarga birlashtiriladi, shu sababli vektor grafikasini ob'ektga yo'naltirilgan grafika deb ham aytiladi. Kompyuter xotirasida vektor grafikasi chiziqlar sifatida saqlanib turishiga qaramasdan, tasvir ekranga nuqtalar sifatida chiqariladi.

Tasvirni ekranga chiqarishdan oldin har bir parametrni hisoblab chiqadi. Shu sababli vektor grafikasini hisoblanuvchi grafika deb aytiladi. Vektor grafikasi yordamida sodda turdagi bezash ishlarini olib borish mumkin. Fraktal grafika-bu matematik tenglamalar yordamida tashkil etiladigan tasvirdir. Eng sodda fraktal ob'ekt sifatida qor uchqunlarini, yoki paporotnik bargini keltirish mumkin. Shuning uchun ham fraktal ob'ekt chizish yoki bezash asosida emas, balki dasturlashtirish asosida hosil bo'ladi. Kompyuterda tashkil qilingan turli o'yinlarda ham fraktal grafikasidan foydalaniladi. Fraktal grafikasi kompyuter xotirasida saqlanib turmaydi. Har bir tasvir tenglama yoki tenglamalar sistemasi asosida quriladi. Fraktal grafikadagi tenglamaning biror koeffitsientini o'zgartirish orqali butunlay boshqa tasvirni hosil qilish mumkin. Sanab o'tilgan kompyuter grafikasi turlarini tashkil qilish va ularni boshqarish uchun bir qator programmalar ishlab chiqilgan. Kompyuter grafikasi dasturisida ishlashda o'quvchilarni grafika bilan ishlashga qiziqtirish lozim. Mustaqil ish sifatida aloxida, xar bir o`quvchigaga topshiriqlar ya'ni hisob-grafik ishlar tayorlash lozim. Amaliy mashgulotda o`quvchilar o'z varianti asosida turli grafikalar yaratishi lozim. Ma'ruza mashg'ulotida odatda barcha asosiy tushunchalar, umumiy ma'lumotlar beriladi. Xulosa qilib aytganda, «Kompyuter grafikasining o'qitish uslubiyati» mavzusi juda qiziqarli mavzulardan biri va o'quvchilar katta qiziqish bilan dasturning imkoniyatlarini o'rganadilar.

Chizma va kompyuter grafikalarini birlashtirishning bir necha yo'li mavjud:

-Raqamli chizilgan planshetlar: rassomlar Vacom's Intuos yoki Cintiq seriyalari kabi raqamli chizilgan planshetlardan foydalanishlari mumkin, bu ularga to'g'ridan-to'g'ri bosimga sezgir sirtga qalam bilan chizish imkonini beradi. Ushbu qurilmalar rassomning qo'l harakatlarini aks ettiradi va ularni raqamli chiziqlar va shakllarga aylantiradi, bu esa raqamli san'at asarlarini yaratishda tabiiy rasm chizish tajribasini ta'minlaydi.

-Grafik dasturiy ta'minot: Adobe Photoshop, Corel Painter yoki Autodesk Sketchbook kabi turli xil dasturiy ta'minot raqamli rasm va rasm uchun maxsus ishlab

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

chiqilgan vositalar va xususiyatlarni taqdim etadi. Rassomlar ushbu dasturlardan virtual cho'tkalar, qalamlar va boshqa raqamli vositalar yordamida san'at asarlarini yaratish, an'anaviy ommaviy axborot vositalarining ko'rinishi va hissiyotini takrorlash uchun foydalanishlari mumkin.

-Aralash Media yondashuvlari: rassomlar ko'pincha an'anaviy chizish texnikasini raqamli yaxshilanishlar bilan birlashtiradilar. Ular an'anaviy qalam eskizi yoki siyoh chizmasidan boshlashlari mumkin, so'ngra uni kompyuter grafikasi dasturiga kiritish uchun skanerlashi yoki suratga olishlari mumkin. U erdan ular asl rasmning organik sifatlarini saqlab, rang, to'qima va boshqa raqamli effektlarni qo'shishlari mumkin.

-3D modellashtirish va ko'rsatish: Autodesk Maya, Blender yoki Cinema 4d kabi kompyuter grafikasi dasturlari rassomlarga uch o'lchovli modellarni yaratishga va Real yoki stilize qilingan tasvirlarni yaratishga imkon beradi. Rassomlar an'anaviy rasm chizish mahoratidan kontseptsiya san'ati yoki belgilar dizaynini yaratish uchun asos sifatida foydalanishlari mumkin, keyinchalik ularni 3D vositalar yordamida yanada rivojlantirish mumkin.

-Kengaytirilgan haqiqat (AR) va Virtual haqiqat (VR): chizma va kompyuter grafikasi AR va VR dasturlariga ham qo'shilishi mumkin. Rassomlar va dizaynerlar ar yoki VR minigarnituralari orqali tajribali va o'zaro ta'sir qiladigan virtual muhit yoki 3D moslamalarni yaratishi mumkin. Ushbu virtual maydonlarni noyob vizual elementlar bilan loyihalashtirish va to'ldirish uchun ular raqamli chizish texnikasidan foydalanishlari mumkin.

Chizma va kompyuter grafikasining integratsiyasi rassomlar va dizaynerlarga yangi texnikalarni o'rganish, turli uslublar bilan tajriba o'tkazish va an'anaviy san'at turlari chegaralarini surish imkonini beruvchi keng ijodiy imkoniyatlarni taklif etadi. Raqamli vositalar tomonidan taqdim etilgan aniqlik, moslashuvchanlik va cheksiz imkoniyatlar bilan chizilgan taktil va ifodali tabiatni birlashtiradi.Chizma va kompyuter grafikalarining integratsiyasi raqamli san'atning haqiqiyligi va qiymati to'g'risida munozaralarga sabab bo'ldi. Ba'zilarning ta'kidlashicha, raqamli vositalardan foydalanish an'anaviy rasm chizish bilan bog'liq mahorat va mahoratni pasaytiradi. Biroq, boshqalar buni san'atning evolyutsiyasi, texnologik yutuqlarni qamrab olish va ijodkorlik chegaralarini surish deb bilishadi.

Integratsiya, shuningdek, raqamli san'at asarlarini saqlash va ko'paytirish haqida savollar tug'dirdi. Jismoniy chizmalardan farqli o'laroq, raqamli san'at asarlari osongina

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ko'paytirilishi va tarqatilishi mumkin, bu mualliflik huquqining buzilishi va san'atning o'ziga xosligi haqida tashvish tug'diradi.

Xulosalar:

Chizma va kompyuter grafikasining integratsiyasi, shubhasiz, san'at manzarasini o'zgartirib, yangi imkoniyatlar yaratdi va badiiy ifoda ufqlarini kengaytirdi. Rassomlar endi an'anaviy va raqamli san'at turlari o'rtasidagi chegaralarni xiralashtirib, uslublar, texnikalar va vositalarning keng doirasini o'rganishlari mumkin. Ushbu integratsiya san'at ijodini demokratlashtirdi, butun dunyo bo'ylab rassomlar uchun inklyuzivlik va qulaylikni ta'minladi. Kompyuter grafikasi bilan ishlashni shaxsiy kompyuterdan foydalanishda eng mashhur sohalardan biri sifatida qayd etish mumkin. Shuni ta’kidlash mumkinki, kompyuter grafikasi bilan ishlash nafaqat professionallar, balki havaskorlar ham shug‘ullanadi. Kompyuter grafikasi ko‘pincha kino, fan, sanoat, arxitektura, tibbiyot kabi fanning turli sohalarida qo‘llaniladi. Barcha multimedia dasturlari kompyuter grafikasi asosida ishlaydi, xususan 3d- grafika. U bilan ishlashda ko‘pchilik jamoalar ko‘p vaqt sarflaydi. Informatika va axborot texnologiyalari o‘qituvchisi uchun hozirgi vaqtda kompyuter grafikasi bilan ishlash samaradorligini oshirish hamda amaliy ko‘nikmalarni rivojlantirish talab etiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. 20. Nazirov Sh.A., Nuraliyev P.M., Aytmuratov B.Sh. Rastr va vector grafika. - T.: G ’.G’ulom, 2007. - 192 b.

2. Nazirov Sh.A., Nuraliyev F.M., Tillayeva M.A. Uch o ’lchovli modellashtirish. - T.: « ziyo», 2012. - 144 b.

3. Akbarova, N., & Azamatov, Z. (2023). Deformation measurement by digital holographic interferometry. In E3S Web of Conferences (Vol. 434, p. 01039). EDP Sciences.

4. Xolmanova, Z. (2020). Kompyuter lingvistikasi. Nodirabegim:.-Toshkent, 247.

5. Гребенников К.А. Компьютерная графика как средство профессиональной подготовки с пе циал и стов дизайнеров. (на материалах среднего профессионального образования): Автореф. дис.... канд. пед. наук. - Воронеж: РУДН, 2002. – 28.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

HAYVON NOMI BILAN BOG`LIQ HOLDA ISHLATILADIGAN FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR

Bobojanov Alisher Abdulla o‘g‘li Qoraqalpoq davlat universiteti o‘qituvchisi

Genjebaeva Malika Rashidovna Berdaq nomidagi Qoraqalpoq davlat universiteti talabasi.

Annotatasiya: Mazkur maqolada hayvon nomi bilan bog`liq holda ishlatiladigan frazeologik birliklarning leksik ma’nolari keltirib o‘tilgan. Iboralarning qo`llanilish uslubiga ko`ra salbiylik va ijobiylik turlariga ajaratiladi. So‘z birikmasi vaiboralarning farqli jihatlari yoritilib beriladi.

Kalit so‘z: frazeologiya, leksik ma’no, zoologiya, uy hayvoni, yavvoyi hayvon nomlari.

Аннотация: В данной статье представлены лексические значения фразеологизмов, употребляемых с названием животного. По способу употребления выражений они делятся на отрицательные и положительные типы. Выделены различные аспекты словосочетаний и выражений.

Ключевые слова: фразеология, лексическое значение, зоология, домашние животные, названия диких животных.

Annotation: This article presents the lexical meanings of phraseological units used with the name of an animal. According to the method of use of expressions, they are divided into negative and positive types. Different aspects of word combinations and expressions are highlighted.

Key words: phraseology, lexical meaning, zoology, pet, wild animal names.

Tilshunoslikda har bir tilning lug‘at tarkibi frazeologik birliklardan iborat hisoblanadi. Frazeologiya- hozirgi zamon tilshunosligining asosiy tarmoqlaridan biridir. Frazeologiya – grekcha, phrasis- “ifoda”, logos-“ta’limot” degan ma’nolarni bildiradi.Frazeologiya tilshunoslikning mustaqil sohasi bo‘lib, leksikologiya tarkibidan XX asrning 50-yillaridan boshlab mustaqil soha sifatida ajralib chiqqan. Frazeologiya sohasi iboralarning qo`llanilish doirasiga ko`ra bir necha turlargabo‘linadi. Masalan, tana a’zolari ishtirok etgan iboralar: oyog`i tortmadi (biror joyga borishni ko`ngli xohlamadi), sabzovot mahsulotlari ishtirok etgan iboralar: tarvuzi qo`ltig`idan tushmoq(umidi puchga chiqdi), son ishtirok etgan iboralar: ajalidan besh kun burun (qazo qilinishining o`z vaqti-soatidan ilgariroq), oshxona jihozlari ishtirok etgan

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

iboralar: bir qoshiq suv bilan yutib yuborguday (beqiyos go`zal, nihoyatda dilrabo), hayvon nomi bilan ishlatiladigan iboralar: qo`y og`zidan cho`p olmagan (o`ta yuvvosh) kabilarni keltirish mumkin.

Biz iboralarning hayvon nomi bilan ishlatiluvchi turga to‘xtalmoqchimiz. Bu borada ko`plab tadqiqot ishlari olib borilgan. Jumladan, Dilnoza Ismailova tomonidan hayvon nomi bilan ishlatiladigan iboralarning salbiylik va ijobiylik bo‘yicha badiiy asarlarda qo`llanilish doiasi o`rganib chiqilqan. Bundan tashqari, Baxrom Jo`raboyev roman-german va o`zbek tillarida qo`llaniluvchi hayvon nomilarini qisosiy aspektda o`rgangan. Hayvon nomi bilan ishlatiluvchi iboralar o`z ichida uy hayvoni va yovvoyi hayvon nomi bilan ishlatiladigan iboralar sifatida ham tasniflanadi. Jumladan ular quyidagicha:

№	Uy hayvon nomi bilan bilan bog`liq iboralar:	Yavvoyi hayvon nomi bilan qo`llaniluvchi iboralar:
1	Ichini **it** tirnadi. (yashirin holda ruhan bezovtalandi)	Bir o`q bilan ikki **quyon**ni urmoq. (ayni bir vaqtda ikki narsani ko‘zlab ish tutdi).
2	**Ot**dan tushsa ham egardan tushmas.(mavqeyini yo‘qotganiga qaramay)	**Ilon**ning yog‘ini yalagan (juda ayyor).
3	Ammamning **buzog`i** (landovur, lapashang)	Yer tagidan **ilon** qimirlasa biladi. (nihoyatda ziyrak).
4	**Ot** bilan **tuyacha** (juda katta farq)	**Ilon** po`st tashlaydi (chiday olmaslik darajasida).
5	**Tuya** ko‘rdingmi?- yo‘q. (o`zini ko`rmaganga, bilmaganga olmoq)	Pashshadan **fil** yasaydi (mubolag`a qilib, bo`rttirib yubordi).
6	**Tuya** qildi. (aldov yo`li bilan o`zganing haqqini o‘zlashtirdi)	**Sichqon**ning ini ming tanga bo‘ldi. (qochib qutulgani joy topilmay qoldi).
7	Ishi bitdi, **eshagi** iloydan o`tdi. (maqsadi amalga oshgach, aloqa va muamalani yig‘ishtirdi)	
8	**Qo`yi** mingga yetdi.(behad sevindi)	

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

9	**Qo`y**og‘zidan cho‘p olmagan. (nihoyat darajada beozor)	
10	**Mushugini** “pisht” demaydi.(hech qanday ozor yetkazmaydi)	

Shubilanbirgallikdaikkitauyhayvonningbittaiboradaqo`llanilishi (Masalan, *“otbilantuyacha”*), yokiparrandanomibilanbog`liqvahayvonnomibilanbog`liqiboraningbittafrazeologiyatarkibidakelishihamkuzatiladi. Bundan tashqari hayvon nomi bilan qo`llaniluvchi iboralar ham o`z ichida bo‘linadi. (Masalan, faqat ilon nomi bilan bog‘liq iboralar “***Ilon****ning yog‘ini yalagan*”, “*Yer tagidan* ***ilon****qimirlasa biladi*”, “***Ilon*** *po‘st tashlaydi*”) kabi.

Ko‘p hollarda hayvon nomi bilan bog`liq iboralar ijobiy ma’noda qo‘llaniladi. Masalan, “Qo‘y og‘zidan cho‘p olmagan” iborasi – “yuvosh” degan ma’noni anglatadi. Ammo “Yaxshilik bor joyda yomonlik ham bo`ladi” degan xalqimizda bir hikmat bor. Bu tabiiy hol. Xuddi shunday iboralarda ham ijobiylik ma’nosi bo`lgani kabi, salbiylik ma’nosi ham bo`ladi. Bu iboralar ham qo‘llanilish doirasiga ko‘ra: ***salbiylik*** va ***ijobiylik*** turlariga bo‘linadi. Masalan, “*Ammamning* ***buzog‘i*****”** landovur, lapashang (ijobiy ma’noda), “***Ilon****ning yog‘ini yalagan*” juda ayyor (salbiy ma’noda), “***Mushugini*** *“pisht” demaydi*”, hech qanday ozor yetkazmaydi, (ijobiy ma’noda), “***Tuya*** *qildi*” aldab haqqini o‘zlashtirdi, (salbiy ma’noda) kabidir.

Frazeologik birliklarni va so`z birikmalarini bir-biridan farqlash lozimdir. Ibora-gap tarkibida kelganda yoki yakka holda ham, u bir necha so‘zdan iborat bo‘lsa ham, bitta so‘roqga javob berib, bitta gap bo‘lagi vazifasini bajaradi. So‘z birikmalarida tobe va hokimlik munosabatini ifodalab, har qaysisi alohida savollarga javob bo`ladi. Masalan, “Ammamning buzog‘i” ibora sifatida kelganida –“landovur” ma’nosida qo`llanilib, gap tarkibida bitta so`roqqa javob bo`ladi,bitta gap bo`lagi vazifasida keladi. So`z birikmasi sifatida kelsa – “Ammamning buzog`i” ammamning – kimning?, buzog`i – nimasi? kabi savollarga javob bo`lib, moslashuv yo`li orqali bog`langan so`z birikmasi hisoblanadi.

Kishi o`z nutqida iboralarnito`g`ri qo`llay olar ekan - bu o`sha insonning naqadar ilmga chanqoq va dangal gapiradigan odam ekanligini anglatib turadi. Bu borada esa iboralarning ma’nolarini to`g`ri farqlay olish lozim.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Xulosa o`rnida aytish mumkinki, frazeologik birliklarni bexato va to`g`ri qo`llash yozma va og`zaki nutqning jozibadorligini oshiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Shavkat Rahmatullaev "O`zbek tilining izohli frazeologik lug`ati" "O`qituvchi" T:. 1978.

2. Yuldashev, O. (2023). O 'ZBEK XALQ OG 'ZAKI IJODI BO 'LMISH-MAQOLLARNING O 'RGANILISHI. *Евразийский журнал академических исследований*, *3*(10), 50-53.

3. Namangan davlat universiteti ilmiy axborotnomasi 2020-yil 3-son.

4. Yuldashev, O. (2023). A LOOK AT THE STUDY OF FOLK PROVERBS. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, *3*(10), 47-50.

5. Baxrom Jo`rayev "Roman-german va o`zbek tillaridagi jonzod nomlari bilan bog`liq frazeologik birliklar tahlili" maqolasi.

6. Yuldashev, O. (2023). STUDY OF FOLKLORE ASPECTS OF UZBEK FOLK PROVERBS. *International Bulletin of Applied Science and Technology*, *3*(10), 37-39.

7. Dilnoza Ismailova "Zoonim kompenentli frazeologik birliklarning lingvopoetik xususiyatlari" maqolasi.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

BOLALARDA OVQATLANISHNING SURUNKALI BUZILISHI OQIBATLARI.

Izomov Tohir Islomovich
Xolboev Norbek Aliniyozovich
Ikromova Gulnoza Nozim qizi
Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali

Annotatsiya: Ovqatlanish buzilishi — bu odamning jismoniy yoki ruhiy salomatligiga salbiy ta’sir ko‘rsatadigan g‘ayritabiiy ovqatlanish xatti-harakatlari bilan tavsiflangan ruhiy kasallik . Bir vaqtning o‘zida faqat bitta ovqatlanish buzilishi tashxisi qo‘yilishi mumkin. Ovqatlanish buzilishlarining turlari orasida yeb-ichish buzilishi, bemor qisqa vaqt ichida ko‘p miqdorda ovqat iste’mol qiladi.Ushbu maqolada bolalarda ovqatlanishning surunkali buzilishi oqibatlari haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so’zlar: Ovqatlanish buzilishi, Gipotrofiya, distrofiya, alimentar, Kvashiorkor.

Prezidentimiz Sh. Mirziyoyev tomonidan 10 noyabr 2020- yilda qabul qilingan, PQ- 4887 sonli “ Aholining sog`lom ovqatlanishini ta`minlash bo`yicha qo`shimcha chora- tadbirlar” to`g`risidagi qarorlarida, aholining sog‘lom ovqatlanishi va jismoniy faolligini ta’minlashda davlat siyosatini yanada mustahkamlash, yuqumli bo‘lmagan kasalliklar profilaktikasi borasida amalga oshirilayotgan ishlar samaradorligini yanada oshirish, har bir insonda sog‘lom ovqatlanish va jismoniy faollik madaniyatini shakllantirish muhim ahamiyat kasb etadi. Jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining ma’lumotiga ko‘ra, jismoniy faollik hamda ovqatlanish me’yor va qoidalariga amal qilmaslik, tarkibida tuz, qand, yog‘ miqdori ko‘p bo‘lgan taom va shirinliklarni me’yoridan ortiq iste’mol qilish bolalarda semizlik, qandli diabet, yurak qon-tomir kabi insonning erta o‘limiga olib keluvchi qator kasalliklarning rivojlanishiga sabab bo‘ladi.

Distrofiya (oqsil-energetik yetishmovchilik) - bolaning to’gri jismoniy rivoj lanishining buzilishiga olib keluvchi oziqlanishning va to’qima trofikasining surunkali buzilishi. Iqtisodiy qiyinchilik yiilarida distrofiya turli yoshdagi bolalarda rivojlanishi mumkin, lekin asosan 3-yoshgacha bo’lgan bolalar ko’proq kasallanadi. Kasallik moddalar almashinuvi jarayonining buzilishi, immunitetning pasayishi, jismoniy, ruhiy-motor, keyinchalik intellektual rivojlanishning buzilishi bilan kechadi.Bundan tashqari distrofiyalar oqsil-energetik vetishmovchilikka bog’liq bo’lgan birlamchi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

(alimentar) va tug'ma, xamda orttirilgan kasalliklar fonida kechadigan ikkilamchi turlarga ajratiladi. Gipotrofiya - distrofiyaning eng ko'p tarqalgan turi hisoblanadi. Kelib chiqish vaqtiga кота gipotrofiya uch turga bo'linadi: • Prenatal - bola tug'ilganga qadar rivojlanadi • Postnatal - bola tug'ilgandan keyin yuzaga chiqadi • Aralash - homila ichi va homiladorlikdan tashqari davrda bola organizmiga ta'sir qiladigan sabablar tufayli shakllanadi. Distrofiya sabablari: • homila ichi (prenatal) distrofiyasi, homilaning to'g'ri rivojlanishini buzadigan turli xil omillar va noqulay sharoit bilan bog'liq. • homiladorlikning erta (20-yoshgacha) yo'ki katta yoshda (40-yoshdan keyin) rivojlanishi; • homiladorlik davridagi yuqumli va somatik kasalliklar; • homiladorlik davridagi preeklampsiya; • Noqulay sosial sharoit, stress holatlar, norasional ovqatlanish va zararli odatlar; • Ota-onadagi kasbiy zararlik; • Yo'ldosh patologiyasi (ko'p hollarda yuqorida ko'rsatilgan sabablarni iste'sno etilgandan keyin, bolada prenatal distrofiya tashhislanadi). Homila tashqari sidagi (postnatal) distrofiya ikkilamchi distrofiyani chaqiruvchi ekzogen va endogen omillar ta'sirida rivojlanadi.

Gipotrofiya yengil (I-daraja), o 'rta og'ir (II-daraja) va og'ir (III-daraja) turlarga ajratiladi. Gipotrojiyaning I-darajasi bolani diqqat bilan ko'rilganda aniqlanadi. Odatda bolaning ahvoli qoniqarli, ishtahasi nisbatan pasaygan, terisi silliq, elastik, oqimtir, ichki a'zolari va fiziologik chiqarishlari o'zgarishsiz. To'qimalar turgori pasaygan, qorinda teri osti yog' qavati normadan past, lekin yuzida va qo'l-oyoglarida saqlangan. Tana vazni tanqisligi o'rtacha k 'orsatgich bilan taqqoslanganda 10-20%ni tashkil qiladi. Qonni tekshirilganda disproteinemiya va ozuqa fermentiari aktivligining pasayishi aniqlanadi. Gipotrofiyaning II-darajasi bola aktivligi va emosional tonusining pasayishi, apatiya, lanjlik, adinamiya, nutq va psixomotor funksiyalaming orqada qolishi, ishtahaning pasayishi bilan kechadi. Terisi oqimtir, quruq, qipiqlangan. To'qima elastikligi va turgori, shuningdek, mushak tonusi pasaygan. Teri osti yog' qavati yuzida saqlangan, lekin nisbatan kamaygan yoki qorinda va qo'l-oyoqlarida bo'lmaydi. Tana vazni tanqisligi bo'yiga nisbatan 20-30%ni tashkil qiladi, bo'yi 2-4 sm orqada qolgan. Sutka davomida tana xaroratining ozgarishi (1GS) va oyoq-qollarining doimiy sovuqligi termoregulyasiya buzilishidan guvoqlik beradi. Ko'p hoTlarda taxipnoe, aritmik dag'al nafas, yurak tonlari bog'iqligi, taxikardiyaga moyillik va arterial gipotenziya aniqlanadi. Bolani majburiy emizilganda bola qayd qiladi, ba'zida qabziyat kuzatiladi. Ko'p ho'llarda interkurrent kasalliklar qo'sqiladi (masalan, otit, pielonefrit, pnevmoniya). Laborator tekshirilganda gipoxrom anemiya, gipo- va

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

disproteinemiya, ozuqa fermentiari faolligining aniq pasayganligi kuzatiladi. Gipotrojiyaning III-darajasi (atrofiya, alimentar marazm) bola umumiy ahvolining yaqqol buzilishi bilan kuzatiladi: uyquchanlik, loqaydlik, qo'zg'aluvchanlik, negativizm, rivoj lanishdan yaqqol orqada qolish, orttirilgan ko'nikmalami bajara olmaslik, anoreksiya. Bolanining tashqi korinishi skeletni eslatadi, terisi quruq, oq - kul rangda, dumba va sonlarida osilgan burmalar aniqlanadi. Yuzi qariyalarnikiga o'xshash, bujmaygan, uchburchak shaklida. Teri osti yog' qavati hamma joyda yo'qolgan, lunjida ham, bolalarga xos bo'lgan, Bish yo'g ' to'plami yo'qoladi. To'qimalar turgori butunlay susaygan, mushaklar atrofiyalangan, lekin ulaming tonusi odatdagidek, elektrolitlar muvozanatining buzilishi va nevrologik buzilishlar hisobiga yuqori bo'ladi. Tana vazni tanqisligi 30% va undan ko'pni tashkil etadi, tana vazni ortishining egri chizigi tekis yoki pasaygan. Bo'yi yosh normasiga nisbatan 7-10 smga pasaygan. Suvsizlanish belgilari yaqqol ko'rinadi: chanqash, katta liqildoq va ko'z olmalari cho'kishi, afoniya, kon'yuktivalar va shox parda quriq, lab shilliq qavatlari yaqqol boyalgan, og'iz burchagida yoriqlar (qarg'a og'zi). Tana xarorati odatda pasaygan va atrof-muhit xaroratiga bog'liq holda ozgaradi, ba'zida subfebrilgacha ko'tariladi. Qo"l - oyog'lari sovuq. Nafas yuzaki va aritmik. Ko'p hollarda belgisiz atelektaz va gipostatik pnevmoniya aniqlanadi. Pulsi sekinlashgan, kuchsiz, arterial bosim pasayadi, yurak tonlari bog'iq. Qomi tortilgan yo'ki dam va zoriqqan. Jigar va qora taloq o'lchamlari kichraygan. Xar doim oshqozon-ichak traktining diskinetik buzilishlari aniqlanadi: qayd qilish, qusish, tezlashgan suyuq najas. Peshob ajralishi kamaygan, oz miqdorda chiqadi. Laborator ma'lumotlar qonning quyilishini ko'rsatadi (gemoglobin konsentrasiyasi va eritrositlar miqdori normada yo'ki ko'paygan, ECHT pasaygan). Peshobda xloridlar, fosfatlar va mochevina ko'p miqdorda aniqlanadi, ba'zida aseton va keton tanalari aniqlanadi. Kvashiorkor - tropik va subtropik mamlakatlarda bola hayotining 2-4 yoshlarida kuzatiladigan distrofiya shakli. Ko'krakdan ajratilgandan keyin, faqat o'simlik ozuqalari bilan ovqatlantirilganda (oqsilli och qolish), yuqumli kasalliklar va boshqa omillar ta'sirida rivojlanadi. Asosiy belgilari: jismoniy va psixomotor rivojlanishdan orqada qolish, teri va sochning diffuz depigmentasiyasi, soch tokilishi, oysimon yuz, to'qimalar shishi, qisman saqlangan teri osti yog' qatlamida mushak atrofiyasi.

Gipostatura - oqsil-energetik yetishmovchilik natijasida yuzaga kelgan rivojlanishning orqada qolishi bo'lib, bolaning qoniqarli oziqlanishiga qaramasdan,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

bo’yi va tana vazni bir xilda orqada qoladi. Gipostatura odatda birlamchi og’ir gipotrofiyadan chiqishning bosqichi hisoblanadi. Gipotrofiyadan reparasiyaga chiqishda teri osti yog’ qavati tez o’z ho’liga qavtadi, lekin bo’yi asta - sekin tiklanadi. Ba’zan gipostatura bola yaxshi ovqatlanmaganda, masalan, faqatgina uglevodli ovqatlanganda, boshqa ingredientlaming yo’qligi sababli yuzaga keladi. Bolada bo'yi, tana vazni, psixomotor rivojlanishi, intellekti, tish chiqishning muddatdan orqada qolishi nisbatan proporsional bo'ladi. Bolaning biologik yoshi kalendar yoshidan orqada qoladi va uning bo’yi va tana vazniga mos keladi. Bemor rivojlanishning barcha parametrlari bo'yicha yoshiga nisbatan orqada qoladi. Bunda gipotrofiya 11 darajasiga xarakterli, oziqlanishning surunkali buzilishi belgilari yaqqol korinadi. Tashhis kliniko-antropometrik ma’lumotlarga asoslanib qo’yiladi. Paratrofiya - bolani ko’krak suti, quruq sut aralashmalari, shirin sharballar bilan normaga nisbatan ko’p oziqlantirilganda, shuningdek, balanslanmagan, tarkibida ko’p uglevodlar va oqsil kam bo’lgan (masalan, bo’tqalar ko’p berilsa) mahsulotlar bilan oziqlantiriigan, ekssudativ - kataral diatez, limfatikogipoplastik diatezi bor, kam harakatlanadigan bolalarda rivojlanadi. Uzoq muddatli ko’p ovqatlantirish yo’ki doimiy gipodinamiya semizlikka olib kelishi mumkin. Paratrofiyaning klinik ko’rinishi gipotrofiyaga o’xshash, lekin tana vazni tanqisligi bunda bo’lmaydi. Bolada emosional tonusning nomutanosibligi aniqlanadi, bola bezovta yoki lanj, adinamiya kuzatiladi. Katta yoshdagi bolalar hansirash, tez charchash, bosh og’rishidan shikoyat qiladi. Bolada tanlangan ishtaha aniqlanadi, ko’p xollarda ishtaha pasayadi. Teri qoplamlari oqimtir, bir oz kerikkan, elastikligi pasaygan. Teri osti yo’g’ qatlamining yaxshi rivojlanganligiga qaramasdan toqimalar turgori va mushak tonusi pasaygan. Yog’ qavati bir tekisda tarqalmagan, son va qorinda yaqqol rivojlangan. Tana vazni va bo’yi yosh parametriga mos keladi yo’ki undan yuqori, tana tuzilishi disproporsional. Gipotrofiyaga o’xshab, oqsil, suv-tuz, vitamin va moddalar almashinuvi boshqa turlarining buzilishi yaqqol rivojlangan. Asidoz yuzaga keladi. Ba’zida ichki organlarning funksional va morfologik o’zgarishlari, immunologic himoyaning pasayishi, nafas yo’llarida tez-tez shamollash kasalliklari, otitlar, siydik yo’llari infeksiyalari kuzatiladi. Najas ko’pikli, suvuq, nordon xidli bo'ladi. Distrofiyaning tashxisoti. Distrofiya tashhisida xarakterli klinik belgilarga asoslaniladi, toqimalar turgori pasayadi, qorinda, qo’l-oyo’qlarda va yuzida, keyinchalik teri osti yog’ qavatining yo’qolishi yoki qalinligining pasayishi (yo’ki xaddan tashqari va notekis to’planishi), tana vaznining bo’yiga nisbatan orqada qolishi,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

yuqumli kasalliklar va tashqi muhitning turli xil ta’siriga qarshiligi pasayadi. Diagnostikasida distrofiya turi ko’rsatiladi va uning yuzaga kelish vaqti tuhilgan vaqtiga nisbatan (prenatal, postnatal) kelib chiqishi aniqlanadi. Gipotrofiyada uning darajasi, etiologiyasi va rivojlanish davri (boshlang’ich, progressivlangan, rekonvalessensiya) ko’rsatiladi. Qiyo’siy tashhisi. Birlamchi distrofiya oshqozon - ichak trakti tug’ma nuqsonlari va boshqa o’rganlaming nuqsonlari natijasida kelib chiqqan, irsiy patologiya, MNSning organik zararlanishi, endokrin kasalliklar natijasida yuzaga kelgan ikkilamchi distrofiya bilan taqqoslanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Belokon N.A., Kuberger M.B. Bolezni serdsa i sosudov u detey. M. 1987, s.303-338.
2. Belozerov Yu.M. Detskaya kardioiogiya. M. 2004. 597 s.
3. “Bolezni detey rannego vozrasta”, - rukovodstvo dlya vrachey pod redaksiey A.A.Baranova, - Moskva-Ivanova, 1998, -s.241-257.
4. Denisov M.Yu. Prakticheskaya gastroenterologiya dlya pediatra. M., 2001.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

УРАН САНОАТИ ТАЪСИРИ ҲУДУДЛАРИДАГИ ТАБИИЙ СУВЛАР РАДИАЦИОН КЎРСАТКИЧЛАРИНИНГ ЯДРО-ФИЗИК ТАДҚИҚ УСУЛЛАРИ

А.К.Қутбеддинов профессор НДПИ

Мақолада уран саноати таъсири ҳудудларидаги табий сувлар радиацион кўрсатгичларнинг ядро-физик тадқиқ усуллари орқали аниқлаш ва илмий асослаш муҳим аҳамиятга эга эканлиги кўрсатилган.

Тяанч сўзлар: *табиий фанлар, радионуклидлар хусусияти, сув, тупроқ, ўсимликб эксприментал тадқиқотлар, радиоактив мувозанат, алфа-эксрометрик усул.*

В данной статье указано ванное значение определения и научного обоснования радиационных показателей естественных вод регионов воздействия урановой промышленности ядерно-физическими методами.

Ключевые слова: *Естественные наука, свойство радионуклидов, вода, почва, растения, экспериментальной исследования, радиоактивное равновесие, альфа-спектрометрический метод.*

This article indicates the importance of determining and scientifically substantiating the radiation indicators of natural waters in regions impacted by the uranium industry using nuclear physical methods.

Key words: *Natural science, properties of radionuclides, water, soil, plants, experimental research, radioactive equilibrium, alpha spectrometric method.*

Инсониятнинг табиатга техноген таъсири кучая борган сари табиий мувозанатнинг бузилиши оқибатида уларнинг яшаш тарзи, соғлиги, ижтимоий муҳитга бўлган акс таъсири тобора жиддий тус олмоқда. Жаҳоншумул муаммоларнинг шундай бир гуруҳлари мавжудки, уларнинг у ёки бу даражада ҳал қилинишининг ўзиёқ бутун сайёрамиздаги ижтимоий ҳаётнинг келажак даврларидаги аниқ манзараларини тасаввур қилиш учун имкон беради. Улардан бири „Инсон - табиат“ муносабатлари сирасига кирадиган, хусусан, хом ашё ресурсларини тежаш, энергия танқислигини бартараф этиш, аҳолини озиқ-овқат ва ичимлик суви билан таъминлаш ва табиатни муҳофаза қилишдир. Марказий Осиё минтақасининг табиати ва ҳаттоки ижтимоий муҳити қадимдан табиат томонидан инъом этилган сув заҳираларидан қай даражада самарали фойдаланишга қўпроқ боғлиқ бўлиб келганлиги ҳеч кимга сир эмас. Аммо

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

инсониятнинг бу борадаги эҳтиёжлари ва мавжуд бўлган заҳиралар ўртасидаги мутаносиблик аллақачон долзарб муаммо даражасига етганлигини ҳам унутиб бўлмайди.[1-4]

Табиий сувлар радиацион кўрсаткичларини ядро-физик тадқиқ қилиш усуллари асосида қуйидаги илмий янгиликларга эришдик:

- кон-металлургия саноатини таъсири ҳудудидаги табиий сувлар таркибидаги кимёвий элементлар миқдорлари илк бор аниқланди;
- аналитик ва радиометрик таҳлил усулларидан фойдаланиб кон-металлургия саноатини таъсири ҳудудидаги табиий сувлар таркибидаги радионуклидлар миқдорларини аниқлаш имкониятлари топилди;
- - табиий сувлар радиацион кўрсаткичлари аниқлашнинг эксперимантал ва назарий илмий асослари ишлаб чиқилди.

Навоий вилояти Ўзбекистонда асосан чўл ҳудудда жойлашган бўлиб, кон-металлургия саноатининг асосий иш жараёни сув билан боғлиқ. Ҳар қандай саноат корхоналари каби кончилик саноатида ҳам ишлатилган саноат оқава сувлари саноат чиқиндилари омборларига ташалади. Ушбу саноат оқава сувларининг ер ости ва ер усти сувларига таъсирини аниқлаш доимо махсус лабораториялар кузатуви остида бўлади, саноат оқава сувларининг радиацион кўрсаткичлари белгиланган меъёр СанҚваМ бўйича назорат қилиниб борилади.

Саноат чиқиндилари омборлари атрофидаги кузатув қудуқларидан олинган сув намуналарининг таҳлил натижалари қуйидаги 1-жадвалда келтирилган.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

1-жадвал

Саноат чиқиндилари омборлари атрофидаги кузатув қудуқларидан олинган сув намуналарининг таҳлил натижалари

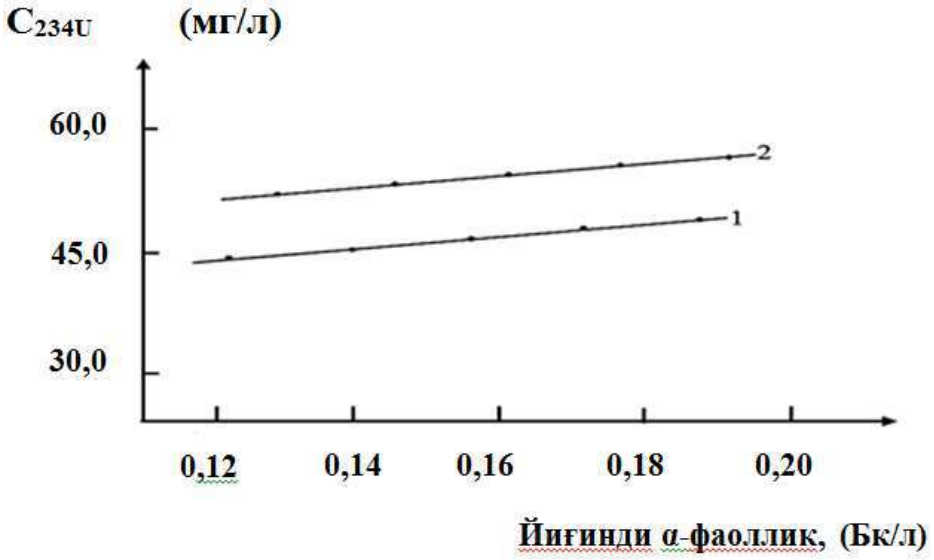
Намуна №	Ҳажмий солиштирма фаоллик, Бк/л				Йиғинди ҳажмий солиштирма фаоллик, Бк/л	
	U-238 (12,5Бк/л)	Ra-226 ($4\cdot10^{-3}$ Бк/л)	Th-232 ($4{,}9\cdot10^{3}$ Бк/л)	Po-210 (340 Бк/л)	α-нурланиш (0,2 Бк/л)	β-нурланиш (2,0 Бк/л)
Ер усти сувлари						
1	0,76	0,016	0,18	0,013	0,17 ± 0,07	0,50 ± 0,11
2	0,81	0,019	0,26	0,016	0,18 ± 0,09	0,57 ± 0,14
3	0,73	0,014	0,16	0,008	0,18 ± 0,08	0,54 ± 0,12
4	0,78	0,024	0,23	0,017	0,19 ± 0,07	0,53 ± 0,12
5	0,53	0,020	0,28	0,024	0,19 ± 0,10	0,47 ± 0,10
6	0,58	0,032	0,37	0,052	0,20 ± 0,10	0,32 ± 0,10
7	0,73	0,038	0,16	0,021	0,21 ± 0,11	0,45 ± 0,18
8	0,64	0,035	0,19	0,011	0,19 ± 0,12	0,55 ± 0,19
Ер ости сувлари						
9	0,91	0,024	0,22	0,010	0,32 ± 0,12	2,61 ± 0,47
10	0,98	0,014	0,18	0,008	0,42 ± 0,15	3,68 ± 0,53

Олинган 1-жадвал натижаларидан кўринадики, йиғинди ∑α ва ∑β-фаоллик қийматлари ер усти сувлари 1, 2, 3, 4, 5, 6 намуналарида, ичимлик сувлари учун ўрнатилган меъёр даражасида - ∑α≤0,2 Бк/л ва ∑β≤2,0 Бк/л экан. Ер ости сувлари 7, 8,9,10 намуналарида ўрнатилган меъёр даражасидагидан катта ∑α-фаоллик қиймати топилган. Бу сув намуналарида ўтказилган таҳлиллардан радиофаол мувозанат коэффициенти-$К_{рм}$ бузилиши уран $^{234}U/^{238}U$ изотоплари нисбатига боғлиқ бўлиши мумкин. Чунки ^{234}U изотопининг солиштирма фаоллиги – $2{,}3*10^{8}$ Бк/л ни ташкил этади. Бу эса ўз навбатида сув намуналари таркибида ^{234}U изотопи миқдорининг бироз ошиши радиофаол мувозанатнинг бузилишига ва бу бузилиш ∑α-фаоллик қийматининг ошишига олиб келишини исботлайди.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

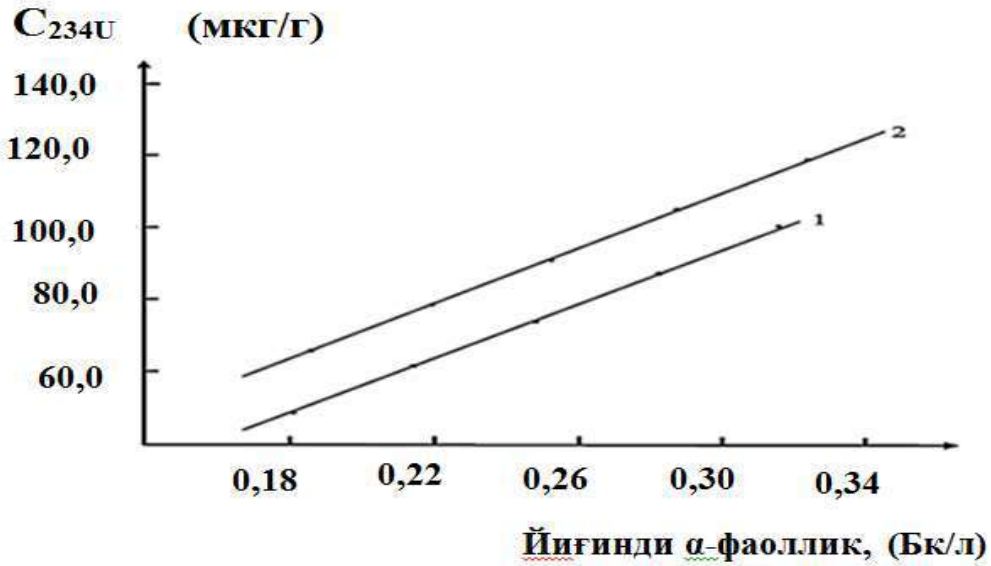
Табиий сувларининг изотоп таҳлилини ўтказишдан олдин уларни радиокимёвий тайёрлаш, сув намуналарда уран изотоплари - ^{234}U, ^{235}U, ^{238}U концентрациясини бойитиш, халақит берувчи радионуклидлар ва темирни экстрацион ажратиш, электролитик усулда саноқ намунаси тайёрлаш керак бўлади. Уранни электролитик усулда чўктириш учун зангламас пўлатдан ясалган коррозияга чидамли подложка олинади. Ураннинг барча изотоплари -^{234}U, ^{235}U, ^{238}U радиокимёвий тайёрлаш жараёнида ўзларини бир хил тутади, бир хил ажралади ва бир хилда чўкади.

Келтирилган 1 ва 2-расмлардан кўриниб турибдики, ер усти ва ер ости сув намуналарида солиштирма ∑α-фаолликнинг қиймати ^{234}U изотопи концентрациясига боғлиқ экан. Сув намуналаридаги уран $^{234}U/^{238}U$ изотоплари ўртасидаги радиофаол мувозанат коэффициенти-$К_{рм}$ бузилиши уран ^{234}U изотопи концентрациясига боғлиқ ҳолда сув намуналарининг солиштирма ∑α-фаоллик қийматини ҳам оширар экан.

1-расм. Ер усти сув намуналаридаги солиштирма ∑α-фаолликнинг ^{234}U изотопи концентрациясига боғлиқлик графиги

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2-расм. Ер ости сув намуналаридаги солиштирма ∑α-фаолликнинг ^{234}U изотопи концентрациясига боғлиқлик графиги

1-расмда ер усти сувлари намуналаридаги уран ^{234}U изотопи концентрацияси қиймати 45 мкг/гдан 50 мкг/гга ошганда 1-чизиқ, бу сув намуналарининг солиштирма ∑α-фаоллик қиймати пропорционал тарзда 0,12 Бк/лдан 0,18 Бк/лга ошган. Худди шундай 1-расмда ер усти сувлари намуналаридаги уран ^{234}U изотопи концентрацияси қиймати 49 мкг/гдан 58 мкг/гга ошганда 2-чизиқ, бу сув намуналарининг солиштирма ∑α-фаоллик қиймати пропорционал тарзда 0,13 Бк/лдан 0,19 Бк/лга ошган.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

3-расм. Ер усти ва ер ости сув намуналаридаги солиштирма йиғинди β-фаоллик қийматининг ^{40}К изотопи миқдорига боғлиқлик графиги

Келтирилган 3-расмда эса ер ости сувлари намуналаридаги уран ^{234}U изотопи концентрацияси қиймати 50 мкг/гдан 90 мкг/гга ошганда 1-чизиқ, бу сув намуналарининг солиштирма ∑α-фаоллик қиймати пропорционал тарзда 0,18 Бк/лдан 0,32 Бк/лга ошган. Уран ^{234}U изотопи концентрацияси қиймати 65 мкг/гдан 120 мкг/гга ошганда 2-чизиқ, бу сув намуналарининг солиштирма ∑α-фаоллик қиймати пропорционал тарзда 0,19 Бк/лдан 0,34 Бк/лга ошган. 1 ва 2-расмлардан яна шу нарса кўринадики, ер ости сувлари намуналарида уран ^{234}U изотопи концентрацияси ер усти сувлари намуналаридаги уран ^{234}U изотопи концентрациясидан юқори экан.

Келтирилган 3-расмда, ер ости ва ер усти сувларида ∑β-фаолликнинг ^{40}К ўртача концентрациясига боғлиқлик графиги келтирилган. Бундан кўринадики, сувдаги ∑β-фаоллик катталиги асосан ^{40}К изотопининг солиштирма β-активлиги ҳисобига ошар экан. Бундан ташқари, сув намуналари таркибида ^{40}К изотопи концентрацияси қанча кўп бўлса, намунанинг ∑β-фаоллиги шунча юқори бўларкан.

Юқорида олиб борилган тажрибаларнинг натижалари сифвтида шуни такидлаш мумкинки, уранни геотехнологик услубда кайта ишлаганда фойдали компонент ажратиб олингандан кейин жуда катта миқдорда саноат оқава сувлари

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ҳосил бўлади. Саноат чиқиндилари сақланувчи омборларга ташланувчи бу саноат оқава сувлари таркибида кўплаб кимёвий ва радиацион ифлослантирувчи компонентлар мавжудлиги исботланди.

АДАБИЁТЛАР

1. Аллаберганова Г.М., Туробжонов С.М., Музафаров А.М. Методика предварительной оценки природных вод на радиоактивность ураноносного региона //Горный вестник Узбекистана №3. (78) – Навои. 2019. – С. 106-108. (05.00.00; №7).

2. Аллаберганова Г.М., Музафаров А.М. Мониторинг и оценка мощности эффективной дозы в техногенных объектах урановых производств //Горный вестник Узбекистана №2. – Навои. 2019. – С. 105-107. (05.00.00; №7).

3. Allaberganova G.M., Turobjonov S.M., Muzafarov A.M., Jurakulov A.R., Urunov I.A., AbdiraxmonovU.Sh. Method for Conducting of Uranium Isotopic Analysis in Various Natural Waters of Uranium-Bearing Regions of Uzbekistan International Journal of Academic Multifisciplinary Research (IJAMR). Vol. 3 Issue: 10 October 2019. – Washington DC, USA. – P. 52-55.

4. Холов Д.М., Музафаров А.М., Аллаберганова Г.М. Радиоизотопный и химический анализ природных вод Кызылкумского региона Узбекистана. III Международный научный форум «Ядерная наука и технологии» посвященный 30 летию независимости Республики Казахстан. 20-24 сентября 2021г. Алматы. Республика Казахстан. Стр.225

5. Allabergenova, G. M., Turobjonov, S. M., Kgolov, D. M., Soliev, T. I., Muzafarov, A. M., & Kurbanov, B. I. (2019, September). Methods of assessment of radiation factors of uranium production and their anthropogenic impact on the ecosystem. In Modern problems of nuclear physics and nuclear technologies: the Ninth International conference (pp. 24-27).

6. Qutbedinov, A., & Mavlonova, Y. (2023). USE OF INNOVATIVE METHODS IN TEACHING TECHNOLOGICAL EDUCATION. Science and innovation, 2(B3), 530-532.

7. Kutbedinov AK, K. A. (2020). The Main Factors Influencing The Development Of Logical Thinking Skills Of Students In Physics Lessons. Solid State Technology, 63(6), 13903-13909.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

8. Kutbeddinov, A. K. (2023). GENERALIZATION OF URANIUM RADIO FEATURES IN TEACHING NATURAL SCIENCES. Молодые ученые, 1(15), 129-134.

9. Кутбединов, А. (1985). Разработка и применение ядерно-физических методов анализа подземных вод для выявления предвестников землетрясений.

10. Jalolov, T. S. (2023). TEACHING THE BASICS OF PYTHON PROGRAMMING. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(11).

11. Jalolov, T. S. (2023). TEACHING THE BASICS OF PYTHON PROGRAMMING. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(11).

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING INFORMATION TECHNOLOGY IN EDUCATION

Davronova Shahlo Farmonovna

Bukhara State Medical Institute , Associate Professor of the Department of Biophysics, Information Technologies in Medicine

Abstract: In this article, innovative approaches, methods, technologies and solutions to current problems are reflected in the teaching of information technology in education .

Key words: collaborative learning, modeling, traditional educational technology, non-traditional educational technology.

Аннотация: В данной статье отражены инновационные подходы, методы, технологии и решения актуальных проблем преподавания информационных технологий в образовании.

Ключевые слова: совместное обучение, моделирование, традиционная образовательная технология, нетрадиционная образовательная технология.

We all know that the 21st century is the era of globalization, the age of technology . Today, science and technology are developing rapidly, which requires teaching using new technologies. It is an urgent issue that every pedagogue, knowing that he is a responsible person, increases the efficiency of the lesson and makes effective use of new technologies in raising the young people who are our future to be highly cultured and knowledgeable.

Today's demand is pushing education to look for new approaches that lead to quality changes, and the approaches (methods) in its study are also changing. The result of practical application of new knowledge in education leads to the creation of new education based on innovations. Progressive development of the education system in our republic, radical renewal and reform of the personnel training system is one of the most important tasks of the state. In order for the student to be able to apply the acquired knowledge in practice, he can strengthen it in time, he knows how to use it in learning other concepts, and the systematization of the acquired knowledge leads to ensuring the effectiveness of education. Cognitive activity of the student means: - collecting all the information on the subject being studied; - processing of collected information; - activity consisting of three stages, such as the application of learned information (data), is understood. The main task of the subject of informatics is to introduce students to

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

some general ideas of modern informatics, to reveal the practical application of informatics and the role of computers in modern life. Therefore, to increase the effectiveness of teaching "Informatics", wide use of pedagogical and information technologies in the organization and conduct of training sessions, development of software suitable for the content of training, and their introduction into the educational process is one of the main tasks. Taking into account the relevance of these tasks, it is necessary to study and analyze the state of use of game technologies in the teaching of "Informatics", develop the methodology of their effective use, and appropriate methodological recommendations. The basis of the use of game technologies is the activating and accelerating activity of students. According to the research of scientists, the game is one of the main types of activity together with work and study. According to psychologists, the psychological mechanisms of playful activity rely on the fundamental needs of a person to express himself, stabilize his place in life, self-control, and realize his potential. and part of it is organized as (introduction, reinforcement, exercise, control). The games are aimed at different goals . They are used for didactic, educational, activity development and socialization purposes. The didactic purpose of the game is aimed at expanding the range of knowledge, cognitive activity, application of knowledge, skills and abilities in practical activities, development of general education skills and skills, development of labor skills. The educational goal of the game is to cultivate independence, will, certain approaches, points of view, cooperation in forming a spiritual, aesthetic and worldview, collectivism, the ability to join a team, and communication skills. Taking into account didactic principles, it is necessary not only to give students a strict scientific statement of facts, but also to use various interesting methods of teaching. For example, the well-known and popular crossword game naturally arouses interest among students.

According to the definition in the dictionary, its term means "cross" - crossed, "ward" - word, and was first discovered at the beginning of the 20th century . Over time, its types increased, and chainwords, chaincrosswords, crosschainwords, circular 10 crosswords, diagonal crosswords were invented. Each of them differs in the form of the arrangement and connection of words. The form of inquiry in the form of a crossword puzzle is always an interesting and attractive method for students. When this form of independent creative activity is used, not only strong students, but also weak students actively participate in the lesson.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

of other forms of entertainment in the lessons, such as rebuses and puzzles, is also effective. When using these interesting methods, the teacher plans a purposeful organization of the lesson, that is, prepares crosswords, rebuses, puzzles in accordance with the content of the subject. Determines the purpose of the lesson and projects the expected result. Rebus, crosswords are among the game technologies. The word "rebus" is derived from the Latin language, which means "to express not by words, but by pictures." This is a puzzle created by combining a word or term with pictures, notes, letters. Rebus is one of the most common and popular games. It is possible to cover proverbs, parts of poetry, a phrase or a word. It was first used in France in the 15th century. The first collection of rebuses was published in France in 1582 by Etenome Taburo. Later it spread to England, Germany, Italy. The first rebuses in Russia were published in 1845 in the magazine "Illustration". A rebus is a scramble for words in a fun character. For example: - The number of apostrophes in the left part of the picture corresponds to the number of letters to be deleted from the left side of the name of the picture; - The number of apostrophes at the top right of the picture corresponds to the number of letters to be deleted from the right side of the picture name; - To erase the letters between the words, these letters are written on the picture and crossed over; 11 - Replacing the symbol in the word: "2=d" means replacing the letter 2 with the letter "d", and "r=p" means replacing each "r" symbol with the "p" symbol; - You can create a new one by changing the position of the characters in the name of the picture; - By putting the picture upside down, the word is also read upside down.

Today, educational technologies can be conditionally divided into two types:

1. Traditional
2. Unconventional

Traditional educational technology - intended for a certain period, the educational process is more focused on the teacher , using the traditional form, method and set of educational tools. - is to achieve the goal of education.

Non-traditional educational technology - designed for a certain period, with the student at the center of the educational process , a modern form of teaching, active teaching methods and a set of modern didactic tools is intended for educational work. is to aim and achieve a guaranteed result. Unlike traditional educational technology, non-traditional educational technology creates conditions for the development of students' cognitive abilities, special attention is paid to their independent work,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

cognitive activities have a searching and creative character. The structure of the lesson will be variable . In turn, non-traditional educational technology is divided into three :

- Collaborative learning
- Modeling
- Research (Project)

teaching and learning based on the organization of sequential use of skills and competences under the direct leadership of the student, which ensures the re-productive activity of acquiring , absorbing, strengthening the knowledge of students. It consists of methods that allow students to learn by working in independent groups. These can include methods such as working with a book, educational discussion, round discussion, brainstorming, working in small groups, and debate. Modeling is the creation of a condensed and simplified view of events and processes that occur in real life and society in the audience, and provides for the personal participation of students in them and learning through activities. Its main goal is to increase the effectiveness of the educational process by providing students with direct participation in acquiring knowledge, not just listening. These can include methods such as business games and role-playing games. Below we will touch on the system of methods for educational technologies in detail (Fig. 3.5). Research consists of a set of methods that enhance and encourage students to understand and solve problems, independent learning. The purpose of the research is to arouse students' interest in asking questions and searching for answers during the lesson. Teaching in it ensures direct participation of students in the process of practical research. These include methods such as the problem situation, the design method, independent research, and the reference text . Traditional and non-traditional educational technologies in computer science education. Pedagogical tasks of "Informatics" science are determined by its unique contribution to solving the main tasks of the general education of a person.

1. formation of students' knowledge about informatics and development of their thinking.

2. Forming a scientific outlook. In solving this important task, the entire pedagogical team participates in the process of teaching all educational subjects.

3. Education in the spirit of national ideology. preparing students for practical activities, work, and continuing education.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

None of the above issues should be solved in isolation. They should be implemented as a whole and closely related to each other. it is possible to train students ' thinking and create a scientific worldview only on the basis of solid mastery of the basics of informatics. On the other hand, it is possible to achieve a deep understanding of computer science as a science by teaching students to think logically. In addition, in order to achieve the correct solution of the task of preparation for practical activities in the process of teaching informatics, it is necessary to increase the scientificity of the informatics course. Only if they can make correct and deep conclusions, the students can take a critical and creative approach to solving each problem , do not lose themselves in front of new problems and can work effectively in different conditions. Also, practical work expands students' outlook and enriches it with new facts, and also increases the level of knowledge in informatics, ensures that it is deep, complete and solid. In the educational process of general secondary education, new pedagogical technology, educational programs, development of organizational and management functions in general democratic principles, consideration of students as individuals, democratization of the educational process, socialization, school as a social institution determines the main directions of general education schools, considering the introduction of rights expansion.

Includes pre-school education, general education, secondary special education, vocational education and further education stages and is intended for non-experts in informatics and software. The science of "Informatics" is based on a system of regulations and views that are new to our pedagogy: - the entire "life cycle" of personnel must be taken into account; - teaching of informatics subjects should reflect changes in the content of education, taking into account the current state of the world and development prospects;

- it is necessary to abandon the need to teach programming to non-experts in informatics and software;

- teaching of subjects in the field of informatics should be built on the basis of the principle of didactic series;

- it is possible to extend the period of novelty and relevance of the content of the educational courses being developed only on the basis of emphasizing the principles of information processing;

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

- focus on guaranteeing the qualities of training, upbringing and development of the individual ;

- redistribution of study time resources in favor of development of students' thinking, organization of educational creative activities.

The important elements of the innovative pedagogical process are self-management and self-mobilization of the individual. One of its most important directions is the development of students' cognitive activity , which leads to the activation of students' academic work and professional specialization. The axiological approach to innovative activity means that a person devotes himself to the process of creating new things, pedagogical values created by him. It is up to the teacher and the student to choose the technology to achieve the result according to the goal, because the main goal of both parties is clear: to achieve the result. it is necessary to work with a computer, perhaps a film, handouts, drawings and posters, various literature, information technology will be needed, it depends on the teacher and the student.

There are different styles of teaching, and there are also different types of lessons. Traditional methods of teaching take place according to the following plan-scenario:

1. Organizational part - greetings, checking attendance, cleanliness of the blackboard, making sure that there is a chalk, cloth , etc.

2. Asking the topic covered - The teacher raises the question, "What topic did we cover in the previous lesson, what examples were given at home?" 4-5 students will be asked about the topic. They usually don't answer in front of the board, so they take their homework notebooks with them to show the teacher. The teacher listens to the students' answers and sees the homework, evaluates them. Students' answers are commented on.

3. Presentation of a new topic. Before that, the topic title is written on the board. At the same time, some teachers write in which paragraph of the textbook, on how many pages, which exercises are given as homework, on one side of the board (usually in the upper right corner). Then the presentation of a new topic begins.

4. Consolidation of a new topic. The teacher asks questions about the topic and uses exercises to determine how the students understand the new topic, whether the goal of the lesson has been achieved or not, to strengthen the main idea and "points" of the topic . In this, experienced teachers use different methods to increase the activity of the class, to absorb the subject in the mind of the student. For example, handing out

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

handouts, dividing students into groups, giving each group a previously prepared task , etc.

During the exercises, the teacher goes around the class, observes who is working and helps if necessary. "Do you have any questions?" he asks.

5. Completion of the lesson, assessment of students' knowledge. The teacher analyzes the performance of the exercises and the answers. Identifies the areas of the topic that "did not reach" the students. It re-explains and interprets these "places". Pupils who actively participated in the blackboard, answered the questions, completed the task are evaluated. A review of many teachers' daily lesson plans shows that teachers provide time allocations for each of the above steps. This is especially useful for young learners. It is natural to have some restrictions on the specified time. Next time, we will hear phrases like "new technology" of teaching , non-standard - non-traditional method of teaching, in particular, interactive method. These methods were invented by advanced teachers themselves and are used by many teachers. Many manuals on modern teaching methods have been published. The results of the experiments conducted in order to find an answer to the natural question "what percentage (percentage) of it is remembered when working on a genre" received the name "pyramid of understanding" . According to him, the statement of the subject;

- 10-20% of it only when listening;
- if he hears and sees instructional materials on the subject, 30-50% of it;
- 60-90% of it will be remembered if he hears it , performs practical training on the topic, talks about the topic to his friends, explains it.

Of course, each teacher's experience, knowledge, availability of additional literature, wealth of his personal library, to a large extent, "tells" him in which method to pass the subject. Let's briefly dwell on the non-traditional, activating ways of teaching. Practical exercise is organized in order to acquire the ability to apply the theoretical knowledge, rule , and formula described in the topic in practice, in the course of exercises . Practical exercises are performed in almost all mathematics lessons. Independent work - when a certain group (block) of topics is finished, to consolidate them into a single system, in order to strengthen students' independent practical work, to engage in activities, to create the skills of working with a textbook, a set of problems. For example, an independent work on algebraic fractions may concern four amalgams.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

A sheet with independent work can be given to each student separately. The teacher prepares it in advance. Communication of students in pairs - when solving a problem related to a topic, the student explains what he is doing to the student sitting next to him (paired with him). For example, one student in a pair explains to his partner all the work and considerations leading to the analysis of the condition and question of the problem to its complete solution. He, in turn, explains the solution to the problem to the first student, that is, students in pairs take turns to perform the task (role) of the teacher. Teaching students by working in groups - in which students in the class were divided into groups. There can be 5-6 students in each group. Tasks should be clearly and unambiguously assigned to groups. Pupils in the group share their opinions on the assigned task and come to a common opinion. A student presents this idea to the class on behalf of the group.

The teacher explains and evaluates the activity of the groups. In such work, students: learn each other, respect each group's point of view, opinion; they learn to justify their thoughts and judgments and convey them to many people . The teacher prepares a list of topics and tasks in advance. Role-playing games - dramatization of a situation suitable for the topic, performance in roles. The script should be structured in such a way that it helps the performers on the stage to learn and acquire skills. The teacher thoroughly considers which topics are suitable for staging; they make a list and the best students get together to write a script. Mathematical dictations are one of the current control forms of assessment of student knowledge. In addition to regular exercises, it is determined to what extent the student has mastered concepts related to a certain set of topics . Competitions are aimed at checking and evaluating the knowledge and skills acquired on a certain group of topics. This event will be held in the form of a question-and-answer competition, a quiz, mathematical wall newspapers (journals), a contest of abstracts written on the topic (concrusi). Conferences - can be held quarterly, they can also be considered as a kind of interim control. In this, students present their independently written work to the class in the form of a lecture. Works will be dedicated to certain topics. It is also possible to conduct a school informatics conference of students on several acceptable works from each class.

References

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

1. Davronova, S. F. (2022). Formation Of A Digital Culture Of A Teacher In Higher Educational Institutions. *Journal of Positive School Psychology*, *6*(8), 7796-7804.

2. Davronova, S. F. (2020). The role and importance of electronic educational resources in the activities of the teacher. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *2*(3), 457-465.

3. Farmonovna, D. S. (2020). Application of electronic educational resources in the process of teaching programming to future computer science teachers. *Editor Coordinator*, 50.

4. Davronova, S. F. (2019). The role and importance of cloud technology in ensuring the quality of education. *European journal of research and reflection in educational sciences*, *2019*.

5. Davronova, S. F. (2020). Issues of ensuring the quality of education in higher education institutions on the basis of electronic resources. *Scientific and Technical Journal of Namangan Institute of Engineering and Technology*, *2*(10), 403-409.

6. Davronova, S. F. (2023). SIGNALLARDAN AXBOROTNI AJRATIB OLISH UCHUN RAQAMLI YECHIMLARNING YO ‘LLARI. *Results of National Scientific Research International Journal*, *2*(6), 5-12.

7. Davronova, S. F. (2022). PEDAGOG KADRLARDA RAKAMLI KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISHDA ELEKTRON RESURSLARNING AHAMIYATI. *Results of National Scientific Research International Journal*, *1*(9), 67-72.

8. Jalolov, T. S. (2023). PSIXOLOGIYA YO ‘NALISHIDA TAHSIL OLAYOTGAN TALABALARGA SPSS YORDAMIDA MATEMATIK USULLARNI O ‘RGATISHNING METODIK USULLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 323-326.

9. Jalolov, T. S. (2023). PYTHON INSTRUMENTLARI BILAN KATTA MA’LUMOTLARNI QAYTA ISHLASH. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 320-322.

10. Jalolov, T. S., & Usmonov, A. U. (2021). “AQLLI ISSIQXONA” BOSHQARISH TIZIMINI MODELLASHTIRISH VA TADQIQ QILISH. Экономика и социум, (9 (88)), 74-77.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

11. Sadriddinovich, J. T. (2023). Capabilities of SPSS Software in High Volume Data Processing Testing. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 82-86.

12. Sadriddinovich, J. T. (2023, November). IDENTIFYING THE POSITIVE EFFECTS OF PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL WORK FACTORS BETWEEN INDIVIDUALS AND DEPARTMENTS THROUGH SPSS SOFTWARE. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE (Vol. 2, No. 18, pp. 150-153).

13. Jalolov, T. S. (2023). TEACHING THE BASICS OF PYTHON PROGRAMMING. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(11).

14. Jalolov, T. S. (2023). Solving Complex Problems in Python. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 1(9), 481-484.

15. Jalolov, T. S. (2023). PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF DATA PROCESSING USING THE SPSS PROGRAM. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(23), 220-223.

16. Tursunbek Sadriddinovich Jalolov. (2023). ARTIFICIAL INTELLIGENCE PYTHON (PYTORCH). Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research , 1(3), 123-126.

17. Tursunbek Sadriddinovich Jalolov. (2023). ADVANTAGES OF DJANGO FEMWORKER. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(12).

18. Akbarovna, I. S. (2023). DESTRUKTIV AXBOROTLARGA NISBATAN MAFKURAVIY IMMUNITET SHAKLLANTIRISH IJTIMOIY MUAMMO SIFATIDA. Barqaror Taraqqiyot va Rivojlanish Tamoyillari, 1(6), 26-29.

19. Akbarovna, I. S. (2023). MILLIY HARAKATLI O'YINLARNING BOLALAR TARBIYASIDAGI IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.

20. Sitora Akbarovna Ikromova. (2023). Formation of Ideological Immunity to Destructive Information. *Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599)*, *1*(9), 50–54.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

21. Akbarovna, I. S. (2023). Study of the Formation of Ideological Immunity By Foreign and Russian Researchers. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 235-239.

22. Akbarovna, I. S. (2023). Adolescence during Destructive Behavior Appearances the Problem Learning Condition. Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599), 1(9), 105-109.

23. Ikromova Sitora Akbarovna. (2023). RESEARCH METHODS OF YOUTH PSYCHOLOGY. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(12).

24. Ikromova Sitora Akbarovna. (2023). Formation of Ideological Immunity to Destructive Information in Adolescents. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(10), 119–122.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

SURXONDARYO XUDUDIDA YASHOVCHI ATOPIK PATOLOGIYALI BOLALARDA SHIFOXONADAN TASHQARI PNEVMONIYANI TASHXISLASH VA KATAMNEZ USULLARINI OPTIMALLASHTIRISH

Turdiyev Fayzullo Shaydullayevich
Bolalar kasalliklari propedevtikasi
bolalar kasalliklari va oilaviy shifokorlikda
pediatriya kafedrasi assistenti

ANNOTATSIYA

Zamonaviy pediatriyaning eng dolzarb muammolaridan biri pulmonologik va allergik kasallikdir. Bu ularning tarqalishining yuqori darajasi, klinik ko‘rinishlarning og‘ir shakli va kasallanishning doimiy o‘sishi bilan bog‘liq bo‘lib, bu ko‘pincha bolalar hayot sifatining yomonlashishiga, nogironlikka va ba’zi hollarda bolalar o‘limiga olib keladi. Ular orasida eng og‘ir kasalliklar atopik dermatit, bronxial astma (BA), allergik rinit, diatezlar bo‘lib, bu kasalliklar hozirgi kunda nafaqat tibbiy, balki ijtimoiy muammo hisoblanadi. So‘nggi ilmiy tadqiqotlar ma'lumotlariga ko‘ra, hozirgi bolalarda shifoxonadan tashqari pnevmoniyalar bronxial astma, allergik rinit, atopik dermatit va diatezlar bilan kuzatilmoqda.

Kalit so‘zlar: pnevmoniya, klaritromitsin, rinit, statsionar, atipik, antibiotik terapiya, bolalar.

АННОТАЦИЯ

Одной из наиболее актуальных проблем современной педиатрии являются пульмонологические и аллергические заболевания. Это связано с их высокой распространенностью, тяжелой формой клинических проявлений и постоянным ростом заболеваемости, что нередко приводит к ухудшению качества жизни детей, инвалидизации, а в ряде случаев и смерти детей. Среди них наиболее серьезными заболеваниями являются атопический дерматит, бронхиальная астма (БА), аллергический ринит, диатезы, причем эти заболевания являются не только медицинской, но и социальной проблемой. По последним научным исследованиям, внебольничные пневмонии у детей наблюдаются при бронхиальной астме, аллергическом рините, атопическом дерматите и диатезах.

Ключевые слова: пневмония, кларитромицин, ринит, стационар, атипичный, антибиотикотерапия, дети.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ANNOTATION

One of the most urgent problems of modern pediatrics is pulmonological and allergic disease. This is due to their high prevalence, severe form of clinical manifestations and constant increase in morbidity, which often leads to deterioration of the quality of life of children, disability and in some cases, death of children. Among them, the most serious diseases are atopic dermatitis, bronchial asthma (BA), allergic rhinitis, diatheses, and these diseases are not only a medical problem, but also a social problem. According to the latest scientific researches, out-of-hospital pneumonias in children are observed with bronchial asthma, allergic rhinitis, atopic dermatitis and diatheses.

Key words: pneumonia, clarithromycin, rhinitis, inpatient, atypical, antibiotic therapy, children.

Mavzuning dolzarbligi

Pnevmoniya tasnifiga ko'ra, u uch turga bo'linadi – shifoxonadan tashqari pnevmoniya, nozokomial pnevmoniya va tibbiy yordam ko'rsatish bilan bog'liq pnevmoniya. Ular orasida ShTP odatda keng tarqalgan. ShTPning rivojlanishida mikroblardan asosan bakteriyalar asosiy o’rinni egallaydi. ShTPni eng ko'p uchraydigan qo'zg'atuvchilari bu– Streptococcus pneumoniae (30-95%), Mycoplasma pneumoniae (9- 30%), Haemophilus influenzae (5-18%), Chlamydia pneumoniae (2-8%), Legionella pneumophila (2-10%).), Staphylococcus aureus (<5%), Moraxella catarrhalis (1-2%), Escherichia coli, Klebsiella pneumoniae (<5%). 20-30% hollarda pnevmoniya etiologiyasini aniqlab bo’lmaydi.

Yuqoridagilardan ko`rinib turibdiki, ShTPning asosiy qo’zg’atuvchilari – pnevmokokklar (Streptococcus pneumoniae), hujayra ichidagi patogenlar va Haemophilus influenzae hisoblanadi [4,12]. Gemofilus influenzae va Moraxella catarrhalis juda kam uchraydi. Ular surunkali kasalliklari bo’lgan yoshi katta odamlarda, shuningdek O’SOK bilan og’riydigan bemorlarda ShTPni keltirib chiqaradi. Empirik antibakterial terapiyani tanlash quyidagi omillarga asoslanadi: eng katta ehtimoliy qo’zg’atuvchilarni belgilovchi infektsiyaning lokalizatsiyasi va bemorda antibiotiklarga chidamli mikroblarni yuqish xavfi mavjudligi. SCAT stratifikasiyasiga ko’ra surunkali kasalligi bo'lmagan va kasallik chaqiruvchisi rezistent mikroblar bo'lmagan bemorlarda quyidagi o'tkir asoratlanmagan kasalliklarning qo'zg'atuvchilarini yo’qotishda quyidagi antibiotiklarni tavsiya qilish

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

maqsadga muvofiq va iqtisodiy asosga ega: – pnevmoniyada: amoksitsillin yoki makrolid (azitromitsin); – o'tkir rinosinusit va o'tkir otitda: amoksitsillin yoki amoksiklav; – o'tkir tonzillitda: amoksitsillin yoki makrolidlar (spiramitsin, medikamitsin, azitromitsin); – O'SOKda: amoksitsillin yoki amoksiklav yoki sefiksim [6,16].

Nafas olish yo'llari kasalliklarini asosiy chaqiruvchilarining antibakterial preparatlarga rezistentligi ortib borishiga qaramay, kattalardagi pnevmoniyani ambulator sharoitda davolashda surunkali kasalliklari bo'lmagan va chaqiruvchisi rezistent mikrob bo'lmagan bemorlarda makrolidlar (azitromitsin) pnevmoniyaning boshlang'ich terapiyasi uchun tanlov preparatdir (yuqori darajali isbotlanganligi, I). Surunkali kasalliklar bo'lganda va o'tgan 3 oy davomida antimikrob terapiya o'tkazilgan bo'lsa respirator ftorxinolonlar (moksifloksatsin, gemifloksatsin yoki levofloksatsin 750 mg) (yuqori darajada asoslangan, I) yoki b-laktamlar + makrolid (yuqori darajada asoslangan, I), shuningdek amoksitsillin (kuniga 1 g.dan 3 marta kuniga) yoki amoksiklav (kuniga 2 g.dan 2 marta kuniga); makrolidlarning muqobili - seftriakson, sefuroksim (kuniga 500 mg.dan 2 marta kuniga); doksisiklin (o'rta darajada asoslangan, II). Agar ShTP qo'zg'atuvchisi P. aerugenosae bo'lsa, antipnyevmokokk, ko'k yiring tayoqchaga qarshi b-laktamlarni (piperatsillin + tazobaktam, sefepim, imipenem yoki meropenem) yoki levofloksatsin (750 mg dozada) yoki b-laktamlar, aminoglikozidlar va azitromisinlarni birgalikda, yoki b-laktamlar, aminoglikozidlar va respirator ftorxinolonlarni birgalikda qo'llash kerak. ShTPni davolash sxemasiga makrolidlar nafaqat ta'sir doirasini kengligi uchun, balki immunomodulyator va yallig'lanishga qarshi ta'sirlari borligi tufayli kiritilgan [17,12,15].

ShTPni statsionar sharoitda davolashda respirator ftorxinolonlar yoki b-laktamlar, sefotaksim, seftriakson va ba'zi hollarda ertapenem – makrolid bilan birgalikda, yoki doksitsiklin bilan birgalikda (makrolidlarga alternativ sifatida) qo'llash tavsiya etiladi.

Og'ir ShTPni davolash uchun tavsiyalar: 1. Aspiratsiya va P.aeruginosa bilan zararlanish xavfi bo`lmagan bemorlarga - seftriakson, sefotaksim, amoksiklav, augmentin, sultamisillin, unazin, sefepim, ertapenem vena ichiga + makrolid vena

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ichiga yoki moksifloksasin, levofloksasin vena ichiga + seftriakson, sefotaksim vena ichiga;

2. P.aeruginosa bilan zararlanish xavfi bo`lgan bemorlarga - piperasillin + tazobaktam, sefepim, meropenem, imipenem + silastatin vena ichiga + levofloksasin vena ichiga (500 mg.dan kuniga 2 mahal) yoki piperasillin + tazobaktam, sefepim, meropenem, imipenem + silastatin vena ichiga + aminoglikozidlarning III avlodi vena ichiga + makrolid vena ichiga yoki piperasillin + tazobaktam, sefepim, meropenem, imipenem+/silastatin vena ichiga + aminoglikozidlarning III avlodi vena ichiga + moksifloksasin yoki levofloksasin vena ichiga;

3. Aspirasiya aniqlangan yoki aspirasiya bo'lish ehtimoli katta bo'lgan bemorlarda - amoksiklav, sultamitsillin, unazin, piperasillin + tazobaktam, karbapenemlar vena ichiga yoki seftriakson, sefotaksim vena ichiga + klindamisin yoki metronidazol vena ichiga [8,17].

Tadqiqot maqsadi: 1. Surxondaryo viloyatining noqulay tashqi omillarning salbiy ta'siri sharoitida yashovchi SHTP bilan og'rigan atopik patologiyali (bronxial astma, allergik rinit va atopik dermatit misolida) bolalarda retrospektiv tahlil o'tkazish, kasallikning uchrash darajasini aniqlash.

2. Atopik patologiyali SHTP bilan kasallangan bolalarda kasallikning klinik ko'rinishlari va kechish xususiyatlarini o'rganish.

3. Immunologik tekshiruvlar, qon zardobida IgE, IL-1B, IL-4, INFy miqdorini aniqlash.

4. Bolalarda atopik patologiya SHTP rivojlanishidagi o'zaro bilan korrelyatsiyasion bog'liqlikni aniqlash.

5. Atopik patologiya bilan kasallangan SHTPli bolalarda asosiy xavf omillarining prognostik ahamiyatini aniqlash va undan himoyalanish usullarini ishlab chiqish.

Tadqiqot obyekti: 1 yoshdan 5 yoshgacha SHTP va atopik patologiyasi bor bemorlarning kasallik tarixi va ambulatoriya kartasi retrospektiv tahlil qilinadi.

Viloyat bolalar ko'p tarmoqli tibbiyot markazida davolanib chiqqan bolalarda tahlil o'tkaziladi.

Tekshirish usullari: Umumiy klinik, bioximik, immunologik tekshiruvlar o'tkaziladi. Qon tahlillar (umumiy qon tahlili, qonning bioximik tahlillari (umumiy oqsil, oqsillar fraksiyasi, mochevina, kreatinin, azot qoldig'i) va qon zardobida

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

maxsus IgE (кЕ/л) qonda umumiy IgE konsentratsiyasini aniqlash. olingan natijalarni Styudent mezonlari bo‘yicha statistik qayta ishlash.

Instrumental tekshirish usullaridan ko‘krak qafasi rentgenografiyasi, EKG, pikfloumetriya o‘tkaziladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Berdnikova N. G. va boshqalar. Nafas olish kasalliklarini davolashda mikroblarga qarshi terapiyani optimallashtirish usullari // Tibbiy kengash. – 2017. – Yo‘q. 5.

2. Ichki kasalliklar: darslik: 2 jildda / ed. V. S. Moiseeva, A. I. Martynova, N. A. Muxina. - 3-nashr, qayta ko'rib chiqilgan. va qo'shimcha - M., 2018. - T. 1. - 960 b.

3. Gadaev A.G. Ički tomonidan. T., 2019. 804 b.

4. Deryushkin V. G. va boshqalar Jamiyat tomonidan olingan pnevmoniya uchun antibiotikni tanlash - shifokorlar so'rovi natijalari va haqiqiy ambulatoriya amaliyotini tahlil qilish // Sifatli klinik amaliyot. – 2019. – Yo‘q. 4.

5. Dzyublik A. Ya., Dzyublik Y. A. Bakterial respirator infektsiyalarni davolashda antibiotiklarga chidamlilik va uni bartaraf etish usullari //Ukraina tibbiyot soatlari. – 2014. – Yo‘q. 1. – 47-51-betlar.

6. Eremin S.A., Ryazantsev S.V., Konoplev O.I. Ambulatoriya amaliyotida KBB a'zolarini davolash uchun antibakterial preparatni oqilona tanlash // MS. 2018 yil. 20-son.

7. Zaitsev A. A., Makarevich A. M. Jamoatchilikdan kelib chiqqan pnevmoniya bilan kasallangan bemorlarni qancha muddatda davolash kerak? Mikroblarga qarshi terapiyaning qisqa kurslariga e'tibor qaratilgan // Tibbiy kengash. – 2017. – Yo‘q. o'n bir.

8. Zaitsev A. A., Sinopalnikov A. I. Kasalxonaga yotqizilgan bemorlarda jamiyat tomonidan olingan pnevmoniya: klinik tavsiyalar // Tibbiy kengash. – 2019. – Yo‘q. 15.

9. Zaitsev A. A., Sinopalnikov A. I. Og'ir bo'lmagan jamiyat tomonidan olingan pnevmoniya bilan og'rigan bemorlarni boshqarish bo'yicha amaliy tavsiyalar // Ko'krak bezi saratoni. – 2020. – T. 28. – Yo‘q. 4. – 19-23-betlar.

10. Zaitsev A.A. Pastki nafas yo'llarining infektsiyalarining epidemiologiyasi va farmakoterapiyasi: "himoyalangan" aminopenitsillinlar o'rni // MS. 2018 yil. 15-son.

11. Zyryanov S.K., Butranova O.I. Bemorlarning turli toifalarida jamiyat tomonidan olingan pnevmoniyani davolash uchun antibiotiklarni tanlashga zamonaviy yondashuvlar // Sifatli klinik amaliyot. – 2019. – Yo‘q. 1.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

CHALA TUG‘ILGAN BOLALARDA SHIFOXONADAN TASHQARI PNEVMONIYANING KECHISH XUSUSIYATI VA TASHXISLASHNI OPTIMALLASHTIRISH

Abdunazarov Mirjalol Xudoyshukur o‘g‘li
Pediatr, Tibbiy va biologik
kimyo kafedrasida assistent

ANNOTATSIYA

Shifoxonadan tashqari zotiljamgagi usullarda klinik ko’rinish haqida zamonaviy g’oyalar va uning tashxisini ta’kidlash kerakki, pnevmoniya kasallik yuzaga kelgan sharoitlarga qarab ikki turga bo’linadi. Zamonaviy qo’llanmalar "atipik pnevmoniya" atamasidan uzoqlashishni va "atipik patogenlar oqibatida pnevmoniya" tushunchasini qo’llashni taklif qiladi, chunki shifoxonadan tashqari pnevmoniyaning tabiatini to’liq aniqlash mumkin emas. Pnevmoniyaning klinik ko’rinishi yaxshi o’rganilgan va odatda febril va subfebril raqamlarga, yo’talga, balg’am mahsulotlariga harorat ko’tarilishi kabi xususiyatlardan iborat. Nonspesifik klinik ko’rinishlarga umumiy simptomlari umumiy darmonsizlik, adinamiya, bosh og’rig’i, miyalgiya, ishtahani yo’qotish, ko’ngil aynishi, terlash kabi umumiy intoksikatsion sindrom kiradi. Ko’pincha bu sindrom kasallikning og’irligini ko’rsatadi va bemorda yiringli yoki septik asoratlar paydo bo’lganda kuchayadi. Quyidagicha immunitet tanqisligi bo’lgan bemorlarda alohida pnevmoniyani ajratish davlatlar. Ushbu yondashuvning haqiqiyligi boshqacha pnevmoniya sabablari va antimikrobiyal kemoterapi tanlash uchun turli yondashuvlar. Yaqinda tibbiy yordam bilan bog’liq pnevmoniya (healthcare-associated pneumonia) tobora ko’proq izolyatsiya qilingan. Ushbu turkumda qariyalar uylarida yoki boshqa uzoq muddatli parvarishlash muassasalarida bo’lgan shaxslarda pnevmoniyani o’z ichiga oladi**.**

Kalit so‘zlar: shifoxonadan tashqari pnevmoniya, pnevmokokklar, T - va B limfotsitlar, antibiotik terapiya, bolalar.

АННОТАЦИЯ

Следует отметить, что в современных представлениях о клинической картине и ее диагностике при методах лечения вне стационара пневмония разделяется на два типа в зависимости от условий, при которых возникло заболевание. Современные руководства предлагают отойти от термина «атипичная пневмония» и использовать понятие «пневмония, вызванная

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

атипичными возбудителями», поскольку вне стационара невозможно определить характер пневмонии. Клиническая картина пневмонии хорошо изучена и обычно состоит из таких признаков, как повышение температуры до фебрильных и субфебрильных цифр, кашель, выделение мокроты. К неспецифическим клиническим проявлениям относится синдром общей интоксикации, общими симптомами которого являются общее недомогание, адинамия, головная боль, миалгии, снижение аппетита, тошнота, потливость. Нередко этот синдром указывает на тяжесть заболевания и усиливается при развитии у больного гнойных или гнойных осложнений. Следующие состояния выделяют пневмонию у пациентов с ослабленным иммунитетом. Обоснованность такого подхода обусловлена разными причинами пневмонии и разными подходами к выбору антимикробной химиотерапии. В последнее время пневмония, связанная со оказанием медицинской помощи, становится все более изолированной. В эту категорию входит пневмония у лиц, находящихся в домах престарелых или других учреждениях длительного ухода.

Ключевые слова: внебольничная пневмония, пневмококки, Т- и В-лимфоциты, антибиотикотерапия, дети.

ANNOTATION

It should be noted that modern ideas about the clinical appearance and its diagnosis in methods of treatment outside the hospital, pneumonia is divided into two types depending on the conditions under which the disease occurred. Modern manuals suggest moving away from the term "atypical pneumonia" and using the concept of "pneumonia caused by atypical pathogens", since it is impossible to fully determine the nature of pneumonia outside the hospital. The clinical presentation of pneumonia is well-studied and usually consists of features such as temperature rise to febrile and subfebrile numbers, cough, sputum production. Nonspecific clinical manifestations include the general intoxication syndrome, the general symptoms of which are general malaise, adynamia, headache, myalgia, loss of appetite, nausea, sweating. Often, this syndrome indicates the severity of the disease and increases when the patient develops purulent or septic complications. The following states separate pneumonia in immunocompromised patients. The validity of this approach is due to different causes of pneumonia and different approaches to choosing antimicrobial chemotherapy. Recently, healthcare-associated pneumonia has been increasingly isolated. This

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

category includes pneumonia in individuals in nursing homes or other long-term care facilities.

Key words: pneumonia outside the hospital, pneumococci, T - and B lymphocytes, antibiotic therapy, children.

Mavzuning dolzarbligi

Yangi tug'ilgan chaqaloqlarda kasallanish va o'lim ko'rsatkichlari tarkibida tug'ma (TP) va neonatal (NP) pnev-moniya etakchi o'rinni egallaydi [1,6,9]. Ta'kidlanishicha,yangi tug'ilgan chaqaloqlarda pnevmoniya klinikasi bir qator xususiyatlarga ega va faqat o'choqli va tizimli yallig'lanish belgilarisiz nafas olish buzilishi bilan namoyon bo'lishi mumkin [13-21].Ba'zi tadqiqotchilar isitma va taxipnoening mavjudligini yangi tug'ilgan chaqaloqlarda pnevmoniyaning muhim diagnostik belgisi deb hisoblashadi [7,8,10].JSST ma'lumotlariga ko'ra, pnevmoniya tashxisining “oltin standarti" rentgenogrammadagi infiltrativ o'zgarishlardir. Dunyodagi eng keng tarqalgan yuqumli kasalliklardan biri nafas olish tizimi patologiyalaridir. So'nggi yillarda dunyoning ko'plab mintaqalarida kasallanishning ko'payishi va jiddiy asoratlarning rivojlanishi tendentsiyasi kuzatilmoqda. SHTP yuqumli kasalliklar orasida bolalar o'limning asosiy sabablaridan biri sifatida tan olingan. Patofiziologiyani o'rganishdagi yutuqlarga qaramasdan kasallikning rivojlanish mexanizmlari, tobora ko'proq yangi avlod qo‘zg‘atuvchilarning paydo bo'lishi antibakterial dorilarni qabul qilish, yuqori o'lim ko'rsatkichlari saqlanib qolmoqda, asoratlar soni ortmoqda. SHTP rivojlanishi uchun muhim xavf omili perinatal omillar, onasidagi somatic patologiyalar bo'lganligi va dunyoning ko'plab mintaqalarida oxirgi o'n yilliklarda kasallanishning oshishi kutilmoqda. Pnevmoniyaning tarqalishi va hayot uchun xavfli asoratlarning rivojlanish chastotasini hisobga olgan holda, uning tashxisiga oid savollar ochiqligicha qolmoqda.

Pnevmoniya butun dunyoda bolalar o'limining asosiy sabablaridan biri bo'lib, besh yoshgacha bo'lgan bolalar o'limi tarkibida pnevmoniya 17,5% ni tashkil qiladi. Rossiya Federatsiyasida pnevmoniya yuqumli kasalliklardan o'lim ko'rsatkichlari tarkibida birinchi o'rinda va o'limning barcha sabablari orasida oltinchi o'rinda turadi [Chuchalin A.G., Sinopalnikov , N.E., Tatochenko V.K. 2016].

SHTPning og'irligini tabaqalash uchun bir qator biokimyoviy ko'rsatkichlarni o'z ichiga olgan pnevmoniya tavsiya qiladi: qon kislotaligi (pH), karbamid azoti,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

natriy, glyukoza, gematok. rit , arterial qondagi kislorodning qisman bosimi va pnevmoniyaning CURB-65 og'irlik shkalasi (bemorning ong darajasini, karbamid darajasini, nafas olish tezligini, qon bosimini va yoshini baholashga asoslangan asbob). enta 65 yoshdan katta) . Bolalarda nafas olish kasalliklarini tashxislash va davolash jiddiy qiyinchiliklarni keltirib chiqaradi va yuqori iqtisodiy xarajatlar bilan birga keladi.

So'nggi paytlarda pnevmoproteinlarni o'rganishga katta e'tibor berildi. Pnevmoproteinlar o'pka epiteliyasining o'ziga xos oqsillari bo'lib , ular orasida yangi tug'ilgan chaqaloqlarda sirt faol moddasi D (SPD) va Klara hujayra oqsili (CCP) kamroq o'rganiladi. SPD o'pkaning infektsiyaga qarshi himoyasini ta'minlaydigan sirt faol moddasi oqsillaridan biridir. SPD nafas yo'llarida apoptotik va nekrotik hujayralar sonini nazorat qilish orqali yallig'lanish reaktsiyasini modulyatsiya qiladi va yallig'lanish natijasida kelib chiqqan zarardan keyin alveolyar epiteliyaning tiklanishiga yordam beradi. Protein antioksidant xususiyatlarga ega, erkin fermentlarning shakllanishiga to'sqinlik qiladi. Shunday qilib, bronxoalveolyar yuvish suyuqligi va qon zardobidagi pnevmoproteinlar tarkibining o'rnatilgan xususiyatlaridan tug'ilishda distress sindrom va pnevmoniya bilan tug'ilgan chaqaloqlarda tug‘ma pnevmoniya va respirator distress sindromning differentsial tashxisini qo'yish uchun foydalanish mumkin. Ko’p sonli mikroorganizmlardan faqat yuqori virulent qobiliyatiga yega bo’lganlar pastki nafas yo’llariga kirganda yallig’lanish jarayonini keltirib chiqarishi mumkin. Bunday patogenlar, birinchi navbatda, pnevmokokklar (Streptococcus pneumoniae). Ikkinchi o’rinda "atipik" pnevmoniya deb ataladigan patogenlar-Mycoplasma pneumoniae, Chlamydophila pneumoniae, Legionella pneumophila. shifoxonadan tashqari pnevmoniyaning noyob patogenlari orasida Haemophilus influenzae, Staphylococcus aureus, Klebsiella pneumoniae, Moraxella catarrhalis mavjud. So’ngi paytlarda biologik suyuqliklarda, xususan, siydikda mikroorganizmlarning yetarlicha antigenlarni aniqlash uchun tezkor testlar qo’llanildi. T - va B-limfotsitlar, antitelalar va sitokin funksiyalarining faolligi o’pkada yallig’lanish jarayonining og’irligini, shu jumladan uning natijasini aniqlaydi. Sitokinlar ham himoya rolini o’ynashi, ham o’pka to’qimalarining yo’q qilinishiga hissa qo’shishi, yallig’lanishning kuchayishiga va tananing himoya kuchlarining buzilishiga olib kelishi mumkin

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Tadqiqot maqsadi: Chala tug‘ilgan chaqaloqlarda SHTPni noqulay iqlim sharoiti va xavf omillarining salbiy ta’sirini hisobga olgan holda klinik-bioximik rivojlanish mexanizmlarini o‘rganish. Yangi tug'ilgan chaqaloqlarda tug'ma pnevmoniyaning klinik kechish xususiyatini hamda uning asoratlarini o'rganish.

Ilmiy tadqiqot ishining vazifalari:

1. Surxondaryo viloyati xududlarida yashovchi chala tug‘ilgan bolalarda SHTPning uchrash darajasini aniqlash;

2. Tug‘ilgandan 1 oylikgacha bo‘lgan bolalarda SHTPning o‘ziga xos klinik-bioximik kechishi xususiyatlarini aniqlash;

3. Chala tug‘ilgan chaqaloqlarda SHTP rivojlanishiga xavf va salbiy ekologik omillar ta’sirini aniqlash;

4. Chala tug‘ilgan chaqaloqlarda surfaktant D proteini (CIID) va Klara hujayrasi oqsili (KHO) konsentratsiyalari qon zardobida o‘rganiladi.

5. SHTP klinik belgilari, xavf omillari bilan bioximik ko‘rsatgichlari o‘rtasiagi korrelyativ bog‘liqligini aniqlash orqali erta tashxislash usullarini takomillashtirish;

Tadqiqot obyekti sifatida bo‘lgan bolalar prospektiv tekshiriladi. Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali klinik bazasining pulmonologiya, bolalar reanimatsiyasi bo‘limlarida 100 nafar BOS bilan kasallangan bemor bolalar olindi.

Tadqiqotning predmeti sifatida tug‘ilgandan 1 oylikgacha bo‘lgan bolalarda biokimyoviy, immunologik tadqiqotlar uchun venoz qon hamda qon zardobi olingan. VBKTTM neonatologiya bo'limida tug'ma pnevmoniya bilan og'rigan 55 nafar yangi tug'ilgan chaqaloqlarda klinik kurinishining xususiyatlarini o'rgandik. Tug'ma pnevmoniya tashxisi bilantug'ilgandan keyingi dastlabki 72 soat ichida klinik va laboratoriya ma'lumotlarini ishlab chiqish bilan amalga oshirildi. Vaziyatning og'irligi yangi tug'ilgan chaqaloqlarda xavfli belgilar mavjudligi bilan baholandi (Bolalarga kasalxonada yordam ko'rsatish yo'riqnomasi, JSST, 2012). O'ta og'ir kasallikni ko'rsata-digan xavf belgilariga quyidagilar kiradi: emizish qobiliyati yo'qligi;talvasalar; uyquchanlik yoki hushining yo'qligi; nafas olish tezligi 1daqiqada 30 dan kam yoki apnoe; nafas olish tezligi 1 daqiqada 60 dan ortiq; xirillagan nafas, ko'krak qafasi nafas olishda kuchli cho'zilishi,markaziy siyanoz. Nafas olish yetishmovchiligini baholash 5 ta mezon bo'yicha Dauns shkalasi bo'yicha amalga oshirildi: teri qoplamalari siyanozi,ko'krak qafasining mos keladigan joylarining tortilishi, nafas olish paytida xirillash, yig'lash, nafas olish tezligi, har bir ko'rsatkich 0

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

dan 2 ballgacha baholandi. Statistik tahlil SPSS 17.0 dasturi yor-damida ikkita mustaqil namunaning o'rtacha, T-testlari q ni solishtir-ganda amalga oshirildi, bu erda p - xatolik ehtimoli. Xato ehtimoli p<0,05 muhim (5% ahamiyatlilik darajasi-95%), p<0,01 juda muhim (1% daraja yoki 99%o),p<0,001 maksimal muhim (0,1% daraja yoki 99,9%).

Tekshirish usullari: Tadqiqotda umumiy klinik, biokimyoviy, immunologik, funksional - instrumental va statistik tekshiruv usullaridan foydalaniladi.

Tadqiqotning ilmiy yangiligi:

Tug‘ilgandan 1 oylikgacha bo‘lgan bolalarda SHTPning uchrash darajasi va prognostik xavf omillari sifatida ekologik noqulay iqlim sharoiti, perinatal omillari, premorbid, komorbid fon va yo‘ldosh fon kasalliklarining o‘rni isbotlananadi;

Tug‘ilgandan 1 oylikgacha bo‘lgan bolalarda SPOning disfunksiyasi yallig‘lanish jarayoni faolligini baholashda qo‘shimcha prognostik mezoni sifatida foydalanilishi isbotlanadi;

SHTPning klinik va bioximik, immunologik laborator ko‘rsatkichlar bilan o‘zaro korrelyativ bog‘liqligi patogenetik ahamiyatga ega ekanligi isbotlanadi;

Tadqiqotning amaliy natijalari:

Tug‘ilgandan 1 oylikgacha bo‘lgan bolalarda SHTPning xavf omillarini erta aniqlash va o‘z vaqtida tashxislash, davolash uchun qo‘shimcha diagnostik mezonlari ishlab chiqiladi;

Tug‘ilgandan 1 oylikgacha bo‘lgan bolalarda SPO konsentratsiyasining o‘zgarishi baholanadi va BOSning qo‘shimcha prognostik va diagnostik mezonlari ishlab chiqiladi;

SHTP uchun ishlab chiqilgan va tadbiq etilgan tashxislash va reabilitatsiya usullari asoslangan bo‘lib neonatologiya va pediatriya amaliyotiga tatbiq etilishi orqali chala tug‘ilgan chaqaloqlarda SHTPning profilaktikasi va reabilitatsiya usullari takomillashtiriladi. Hozirgi bosqichda tug'ma pnevmoniya klinikasi polimorfbo'lib, bir qator xususiyatlarga ega eka-nligi aniqlandi. Shunday qilib, bemorlarning ko'pchiligida tekshiruvda sust reaktsiya aniqlanadi (75,5%, p<0,05), bolalarning 8,5%(p<0,01)komatoz holatga ega. Pnevmoniyaning o'ziga xos ko'rinishi bo'lgan, fiziologik reflekslrning zaiflashishi (74,5% da) yoki so'nishi(21,7%,p<0,01) kuzatiladi. Asosan, emish (78,3%), ba'zi bolalarda esa hat-to yutish (21,7% da, p<0,01)yo'qoladi. Klinikada gipoksik ishemik ensefalopatiya (GIE) ustunlik qiladi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

(92,45%). Bundan tashqari,teng nisbatda (p>0,05) va so'nish sindromi (39,6%) va qo'zg'alish sindromi (34,9%) kuzatiladi. Bemorlarning 17,6 foizida talvasa sindrom qayd etilgan. Aksariyat bolalarda akrosiyanoz (71,7%, p<0,001), 28,3%markaziy siyanoz mavjud. Qorin old devorida qon tomir tarmog 'I to'ri kasal bolalarnin 42,5 foizida aniqlanadi. Odatda, mushak tonusining pasayishi tez-tez uchraydi (88,7% da, p<0,001) to'liq atoniyaga qadar isitma 91,5% (p<0,001). Kasallikning xarakterli xususiyati barcha (5,7%). Pnevmoniyaning asoratlari miya shishi (26,8%), gemorragik sindrom (24,4%), qorincha ichi qon ketishi (QIQK) 12,2%, yarali-ne-kortik enterokolit (YNEK) 2,8% ko'rinishida namoyon bo'ladi. Kas-allikning natijasi ham boshqacha. Kasal bolalarning atigi 51,9 foizi tuzalib uyga chiqarildi, kamroq (39,6%, p>0,05) 2-bosqichda keyingi tibbiy yordamga o'tkazildi va 8,5% o'lim bilan yakunlandi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Volodin N.N. Neonatologiya: milliy qo'llanma. -M.: GOETAR-Media, 2009.-848 b.

2. Bolalardagi bronxopulmoner kasalliklarning asosiy klinik shakllarining ishchi tasnifi / H.A. Geppe, H.H. Rozinova, I.K. Volkov, Yu.L.Mizernitskiy // Qiyin bemor.-2009.-No 1-2.-B.45-48.

3.Dementieva, G.M. Yangi tug'ilgan chaqaloqlarda bronxopulmoner tizimning kasalliklari: shifokorlar uchun ma'ruzalar. - M., 2004.-84b.

4. Zueva O.S. Yangi tug'ilgan chaqaloqlarda va pnevmoniya bilan og'rigan yosh bolalarda etiopatogenez va immunologik o'zgarishlar//Vestnik VGMU,2006 yil,5-jild,No 4.

5.LM Garifulina, ZE Kholmuradova, MV Lim, VI Lim. The Psychological status and eating behavior in children with obesity. 2020, Issues of science and education,26,P.110.

6. Lim M.V., Shavazi N.M. "The combined use of acetylcysteine and 3% of sodium chloride in the nebulizer therapy of acute bronchiolitis”European science review, no. 11-12, 2016, pp. 63-66.

7. Shavazi, N.M., et al. “The assessment of the degree of broncho-obstruction in acute bronchiolitis in infants."Materials of III conference of the Association of Doctors of Emegency Medical Care of Uzbekistan. 2015.8. Zaitsev A. A.,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Sinopalnikov A. I. Kasalxonaga yotqizilgan bemorlarda jamiyat tomonidan olingan pnevmoniya: klinik tavsiyalar // Tibbiy kengash. – 2019. – Yo‘q. 15.

9. Zaitsev A. A., Sinopalnikov A. I. Og'ir bo'lmagan jamiyat tomonidan olingan pnevmoniya bilan og'rigan bemorlarni boshqarish bo'yicha amaliy tavsiyalar // Ko'krak bezi saratoni. – 2020. – T. 28. – Yo‘q. 4. – 19-23-betlar.

10. Zaitsev A.A. Pastki nafas yo'llarining infektsiyalarining epidemiologiyasi va farmakoterapiyasi: "himoyalangan" aminopenitsillinlar o'rni // MS. 2018 yil. 15-son.

11. Zyryanov S.K., Butranova O.I. Bemorlarning turli toifalarida jamiyat tomonidan olingan pnevmoniyani davolash uchun antibiotiklarni tanlashga zamonaviy yondashuvlar // Sifatli klinik amaliyot. – 2019. – Yo‘q. 1.

12. Xudoyberdiyevich, G. X., Alisherovna, K. M., Toshtemirovna, E. M., & Jamshedovna, K. D. (2022). Features of portal blood circulation and echographic structure of the liver in patients with chronic heart failure. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(5), 576-581.

13. Toshtemirovna, E. M. M., Alisherovna, K. M., Totlibayevich, Y. S., & Muxtorovna, E. M. (2022). Hearts In Rheumatoid Arthritis: The Relationship With Immunological Disorders. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 4, 34-41.

14. Jamshedovna, K. D., Alisherovna, K. M., Davranovna, M. K., & Xudoyberdiyevich, G. X. (2022). Epidemiology And Features Of Essential Therapy Hypertension In Pregnant Women. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(5), 606-611.

15. Toshtemirovna, E. M. M., Alisherovna, K. M., Totlibayevich, Y. S., & Duskobilovich, B. S. (2022). THE VALUE OF XANTHINE IN CHRONIC HEART FAILURE. Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 4, 24-29.

16. Jamshedovna, K. D., Alisherovna, K. M., Erkinovna, K. Z., & Davranovna, M. K. (2022). LEFT VENTRICULAR SYSTOLIC DYSFUNCTION IN

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

PREGNANT WOMEN WITH PRE-ECLAMPSIA WITHOUT PROTEINURIA.

Spectrum Journal of Innovation, Reforms and Development, 10, 135-140.

17. Xudoyberdiyevich, G. X., Alisherovna, K. M., Toshtemirovna, E. M. M., & Totlibayevich, Y. S. (2022). Characteristics Of Neuropeptides-Cytokines in Patients

with Cardiovascular Pathology Occurring Against the Background of Anxiety and

Depressive Disorders. The Peerian Journal, 11, 51-57.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

POLIAKRILAMID VA FIBROIN ASOSIDA NANOTOLARNI SHAKLLANTIRISH.

Ergasheva Ma’mura Ikrom qizi
O‘zbekiston milliy universiteti
Fizika fakulteti magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqola poliakrilamid (PAM) va fibroin birikmasidan hosil bo'lgan nanokompozitlarning sintezi va tavsifini o'rganadi. Tadqiqot nanokompozitlarni shakllantirish uchun ishlatiladigan usullarga, ularning tarkibiy va morfologik tavsiflariga va turli sohalarda, shu jumladan biomeditsina va materialshunoslikda potentsial qo'llanilishiga qaratilgan.

Kalit So'zlar: Nanokompozitlar, poliakrilamid, fibroin, sintez, xarakteristika, biopolimerlar, nanotexnologiya, gidrogellar, biomateriallar.

Nanokompozitlar, ayniqsa biopolimerlardan olinganlar, o'ziga xos xususiyatlari va xilma-xil qo'llanilishi tufayli katta e'tibor qozondi. Sintetik polimer poliakrilamid va ipakdan olingan tabiiy oqsilga asoslangan biopolimer fibroin nanokompozitlarni hosil qilish uchun istiqbolli kombinatsiyani taklif etadi. Ushbu materiallarning integratsiyasi rivojlangan mexanik, termal va biologik mos xususiyatlarga ega ilg'or materiallarning rivojlanishiga olib kelishi mumkin.

Oldingi tadqiqotlar poliakrilamid va fibroinning turli xil qo'llanmalardagi individual xususiyatlarini namoyish etdi. Suvni yutish qobiliyati bilan tanilgan poliakrilamid odatda gidrogel hosil bo'lishida ishlatiladi. Boshqa tomondan, Fibroin mukammal Biokompatibilite va strukturaviy kuchga ega bo'lib, uni biotibbiyot dasturlariga moslashtiradi. Ushbu ikkita materialni nano o'lchovda birlashtirish sinergik ta'sirga olib kelishi va umumiy ish faoliyatini yaxshilashi mumkin.

Usullar Bo'limi:

Poliakrilamid sintezi: Poliakrilamid sintezi mos tashabbuskor yordamida akrilamid monomerlarining polimerizatsiyasini o'z ichiga oladi. Jarayon eritma polimerizatsiyasini yoki polimerning molekulyar og'irligi va tuzilishini boshqarish uchun boshqa usullarni o'z ichiga olishi mumkin.

Fibroinni qazib olish va tozalash: Fibroin ipak tolalaridan belgilangan usullar yordamida olinadi, so'ngra iflosliklarni tozalash uchun tozalanadi. Olingan fibroin eritmasi nanokompozitning tabiiy komponenti bo'lib xizmat qiladi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Nanokompozit Shakllanishi: Poliakrilamid va fibroin o'ziga xos nisbatlarda birlashtiriladi va nanokompozit in-situ polimerizatsiyasi yoki aralashtirish kabi usullar orqali hosil bo'ladi. Nanokompozit xususiyatlarini optimallashtirish uchun harorat, pH va reaktsiya vaqti kabi parametrlar diqqat bilan nazorat qilinadi.

Sizning savolingizda engil xato bo'lishi mumkin (ehtimol" nanotubalar "o'rniga" nanotoslar"?). Agar siz poliakrilamid va fibroinga asoslangan nanotubalarning shakllanishiga qiziqsangiz, men umumiy tushuncha haqida ba'zi ma'lumotlarni bera olaman.

Nanotubalar-bu turli xil materiallardan hosil bo'lishi mumkin bo'lgan nano o'lchovli quvurli tuzilmalar. Poliakrilamid va fibroin kontekstida siz dori-darmonlarni etkazib berish, to'qimalarni muhandislik qilish yoki boshqa dasturlar uchun nanotubalarni shakllantirishga qiziqishingiz mumkin. Poliakrilamid va fibroin noyob xususiyatlarga ega polimerlar bo'lib, ularni ma'lum nanotubkalar uchun mos qiladi.

Poliakrilamid va fibroin yordamida nanotubalarni qanday hosil qilish mumkinligi haqida umumiy qo'llanma:

1. Poliakrilamid Gel Shakllanishi:

- Poliakrilamid ko'pincha gidrogellarni hosil qilish uchun ishlatiladi. Gidrogellar-bu katta miqdordagi suvni ushlab turadigan polimerlarning uch o'lchovli tarmoqlari.

- Poliakrilamid jellari akrilamid monomerlarini o'zaro bog'lovchi ishtirokida polimerizatsiya qilish orqali hosil bo'lishi mumkin. Bu to'rga o'xshash tuzilmani yaratadi.

Poliakrilamid gel shakllanishi akrilamid monomerlarining polimerizatsiyasini a ishtirokida o'z ichiga oladi o'zaro bog'lovchi odatda gidrogel deb nomlanuvchi uch o'lchovli tarmoqni yaratish. Jarayonni bosqichma-bosqich tushuntirish:

Kerakli Materiallar:

- Akrilamid monomerlari: akrilamid-bu polimerizatsiya paytida boshqa akrilamid molekulalari bilan bog'lanish imkonini beruvchi qo'sh bog'lanishga ega monomer.

- O'zaro bog'lovchi: n, N'-metilenebisakrilamid (BIS) kabi o'zaro bog'lovchi vosita polimer zanjirlari orasidagi bog'lanishlarni yaratish uchun ishlatiladi va to'rga o'xshash tuzilmani hosil qiladi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

- Tashabbuskor: polimerizatsiya reaktsiyasini boshlash uchun kimyoviy tashabbuskor, ko'pincha ammoniy persulfat (APS) va tetrametiletilendiamin (TEMED) ishlatiladi.

Jel eritmasini tayyorlash:

- Akrilamid monomerlari, o'zaro bog'lovchi va initsiator suvli eritmada eritiladi.

- Akrilamidning o'zaro bog'liqlik nisbati jel tarmog'ining zichligini aniqlaydi. Crosslinkerning yuqori nisbati tarmoqning qattiqlashishiga olib keladi.

Polimerizatsiya Reaktsiyasi:

- Tashabbuskor (APS) TEMED bilan reaksiyaga kirishib, erkin radikallar hosil qiladi.

- Erkin radikallar akrilamid monomerlarining polimerizatsiyasini boshlaydi, bu ularning bir-biriga bog'lanishiga va uzun zanjirlar hosil bo'lishiga olib keladi.

- O'zaro bog'lovchi ushbu polimer zanjirlar orasidagi aloqani osonlashtiradi va uch o'lchovli tarmoq hosil qiladi.

Jel Shakllanishi:

- Polimerizatsiya o'sib borishi bilan eritma ichida jel matritsasi hosil bo'ladi.

- Jel tuzilishi suvni to'r ichida ushlab, gidrogel hosil qiladi.

- O'zaro bog'lanish darajasi jelning teshik hajmiga va umumiy xususiyatlariga ta'sir qiladi.

Jelni sozlash:

- Polimerizatsiyadan keyin jelni o'rnatish va qotib qolishga ruxsat beriladi.

-Bu reaksiyaga kirishmagan monomerlarni yoki polimerizatsiya reaktsiyasining yon mahsulotlarini olib tashlash uchun jelni yuvishni o'z ichiga olishi mumkin.

Foydalanish:

- Poliakrilamid jellari DNK, RNK yoki oqsillar kabi biomolekulalarni kattaligi yoki zaryadiga qarab ajratish uchun gel elektroforezida bo'lgani kabi turli xil dasturlarni topadi.

- Ular suvni ushlab turish qobiliyati tufayli dori-darmonlarni etkazib berish tizimlarida, yaralarni bog'lashda va boshqa biotibbiyot dasturlarida ham qo'llanilishi mumkin.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Poliakrilamid jeli hosil bo'lishi ko'p qirrali jarayon bo'lib, polimerizatsiya reaktsiyasining tarkibi va shartlarini sozlash orqali turli xil xususiyatlarga ega jellarni yaratishga imkon beradi. Olingan gidrogellar tadqiqotlarda ham, turli sohalarda ham keng qo'llaniladi.

2. Fibroinning qo'shilishi:

- Fibroin, ipakda topilgan oqsil, poliakrilamid gel matritsasiga kiritilishi mumkin. Buni jel hosil qilish jarayonida qilish mumkin.

- Fibroin nanotube tuzilishi uchun qo'shimcha tarkibiy qo'llab-quvvatlash va Biokompatibilite beradi.

Poliakrilamid gel matritsasiga ipakda mavjud bo'lgan fibroin oqsilini kiritish nanotube tuzilmalari uchun tizimli qo'llab-quvvatlash va Biokompatibilite jihatidan bir nechta afzalliklarni taklif qilishi mumkin. Mana asosiy fikrlarning taqsimoti:

Strukturaviy Qo'llab-Quvvatlash:

- Kengaytirilgan kuch: Fibroin uning ajoyib valentlik kuchi uchun ma'lum. Fibroinni poliakrilamid gel matritsasiga kiritish orqali nanotubaning umumiy strukturaviy yaxlitligini yaxshilash mumkin. Bu, ayniqsa, mexanik kuch juda muhim bo'lgan dasturlarda foydalidir.

Biokompatibillik:

- Tabiiy Material: Fibroin tabiatda uchraydigan oqsil bo'lib, uni sintetik materiallarga qaraganda ko'proq moslashtiradi. Ushbu xususiyat tirik hujayralar bilan muvofiqligi zarur bo'lgan dori-darmonlarni etkazib berish yoki to'qima muhandisligi kabi biologik tizimlarni o'z ichiga olgan dasturlar uchun foydalidir.

Matritsaning O'zaro Ta'siri:

- Molekulalararo o'zaro ta'sirlar: Fibroin poliakrilamid gel matritsasi bilan molekulyar darajada o'zaro ta'sir hosil qilishi mumkin. Ushbu o'zaro ta'sirlar kompozit materialning umumiy barqarorligiga hissa qo'shishi va fibroinning matritsa ichida tarqalishini yaxshilashi mumkin.

Jel xususiyatlarini tartibga solish:

- Mexanik xususiyatlarni sozlash: fibroinning qo'shilishi jelning mexanik xususiyatlarini nozik sozlash imkonini beradi. Fibroinning kontsentratsiyasi va tarqalishiga qarab, jel matritsasining qattiqligi va elastikligi muayyan talablarga javob beradigan tarzda sozlanishi mumkin.

Biofunktsionalizatsiya:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

- Hujayra birikishi: fibroinning biokompatibilligi hujayra yopishqoqligini kuchaytirishi mumkin, bu esa to'qima muhandisligi bilan bog'liq dasturlarda hal qiluvchi ahamiyatga ega. Ushbu xususiyat nanotube tuzilishida hujayralar ko'payishi va farqlanishi uchun qulayroq muhit yaratishni osonlashtiradi.

Gidrogel Ilovalari:

- Hidratsiya xususiyatlari: poliakrilamid jellari suvni ushlab turish qobiliyati tufayli ko'pincha gidrogel sifatida ishlatiladi. Fibroin qo'shilishi jelning suvni ushlab turish qobiliyatini oshirishi mumkin, bu esa hidratsiya xususiyatlarini yaxshilaydi.

Boshqariladigan Chiqarish Tizimlari:

- Dori yetkazib berish: fibroinni gel matritsasiga kiritish dori yetkazib berish tizimlarida qo'llanilishi mumkin. Fibroinning biologik mosligi va boshqariladigan ajralib chiqish xususiyatlari uni giyohvand moddalarni etkazib berish platformalarini rivojlantirish uchun munosib nomzodga aylantiradi.

Ilovalardagi ko'p qirralilik:

- Nanotube xususiyatlarini tikish: mo'ljallangan dasturga qarab, fibroin kontsentratsiyasi nanotube tuzilishida kerakli xususiyatlarga erishish uchun sozlanishi mumkin. Ushbu ko'p qirralilik muayyan ehtiyojlar asosida sozlash imkonini beradi.

Fibroinni poliakrilamid gel matritsasiga kiritish strukturaviy yaxlitlikni, biokompatibillikni va nanotube tuzilmalarining umumiy ishlashini yaxshilaydi. Sintetik va tabiiy materiallarning bu birlashishi biomedikal asboblardan tortib to'qima muhandisligigacha bo'lgan turli xil dasturlar uchun imkoniyatlar ochadi.

3. Shablon sintezi yoki o'z-o'zini yig'ish:

- Nanotube shakllanishiga shablon sintezi yoki o'z-o'zini yig'ish jarayonlari orqali erishish mumkin. Shablon sintezi nanotube shakllanadigan shablondan foydalanishni o'z ichiga oladi. O'z-o'zini montaj o'z-o'zidan quvur tuzilmalar ichiga tashkil qilish materiallar tabiiy xususiyatlariga tayanadi.

4. O'zaro bog'lanish va barqarorlashtirish:

- Nanotube tuzilishini barqarorlashtirish uchun o'zaro bog'lanish vositalaridan foydalanish mumkin. Bu nanotubalarning yaxlitligini saqlash va ularning parchalanishini oldini olish uchun muhimdir.

5. Xarakteristikasi:

- Shakllangandan so'ng, nanotubalarni skanerlash kabi turli xil texnikalar yordamida tavsiflash mumkin elektron mikroskopiya (SEM) yoki uzatish elektron

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

mikroskopi (TEM) ularning morfologiyasini tasavvur qilish va ularning fizikaviy va kimyoviy xususiyatlarini baholashning boshqa usullari.

Shunisi e'tiborga loyiqki, jarayonning o'ziga xos tafsilotlari kerakli dastur va siz ishlab chiqarishni maqsad qilgan nanotubalarning xususiyatlariga qarab farq qilishi mumkin. Bu keng sharh va haqiqiy eksperimental tafsilotlar sizning o'qishingizning aniq maqsadlari va shartlariga bog'liq bo'ladi. Bundan tashqari, ishlatiladigan materiallarning biokompatibilligi va xavfsizligini hisobga olish juda muhim, ayniqsa nanotubalar biotibbiyot ilovalari uchun mo'ljallangan bo'lsa.

Muhokama olingan natijalarning oqibatlarini o'rganib chiqadi, ularni mavjud adabiyotlar bilan taqqoslaydi. Poliakrilamid-fibroin nanokompozitining dori-darmonlarni etkazib berish, to'qima muhandisligi va boshqa tegishli sohalarda potentsial qo'llanilishi o'rganilmoqda. Nanokompozitda kuzatilgan sinergik effektlar tahlil qilinib, uning yaxshilangan xususiyatlari haqida har tomonlama tushuncha beriladi.

Xulosalar:

Tadqiqot poliakrilamid-fibroin nanokompozitlarining muvaffaqiyatli sintezi va tavsifini ta'kidlab, asosiy topilmalarni umumlashtirish bilan yakunlanadi. Ushbu nanokompozitning alohida komponentlarga nisbatan potentsial qo'llanilishi va afzalliklari ta'kidlangan.

Kelajakdagi tadqiqotlar uchun takliflar:

Kelajakdagi tadqiqot yo'llari nanokompozit xususiyatlariga ta'sir qiluvchi qo'shimcha parametrlarni o'rganish, yangi dasturlarni o'rganish va amaliy foydalanish uchun ishlab chiqarishni kengaytirishda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan muammolarni hal qilishni o'z ichiga olishi mumkin.

Xulosa qilib aytganda, nanokompozitlarda poliakrilamid va fibroinning integratsiyasi turli sohalarda qo'llaniladigan ilg'or materiallarni ishlab chiqish uchun istiqbolli yo'lni taqdim etadi. Ushbu tadqiqotda taqdim etilgan keng qamrovli sintez, tavsiflash va tahlil nanotexnologiya va biomateriallar sohasidagi bilimlarning o'sib borishiga yordam beradi.

Adabiyotlar.

1. Altman I.S., Lee D., Chung J.D., et al. Critical Transition in Irradiated Acetylene and Shell-Shaped Carbon Nanoparticle Formation. Phys. Rev. B: Condens. Matter Mater. Phys., 2001, vol. 63, p. 161402.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2. Bagratashvili V.N., Tutorskii I.A., Belogorokhov A.I., et al. Behaviour of Implanted Oxygen and Nitrogen in Halogen Lamp Annealed Silicon. Reports of Academy of Sciences. Physical Chemistry, 2005, vol. 405, p. 360.

3. Beckman J., Ischenko A.A. RU Patent No. 2 227 015. 2003.

4. Delerue C., Allan G., Lannoo M. Theoretical Aspects of the Luminescence of Porous Silicon. Lumin J., 1999, vol. 80, p. 65.

5. Fetisov G.V. The X-Ray Phase Analysis. Chapter 11. Ischenko A.A., ed. Analytical Chemistry and Physical and Chemical Methods of the Analysis. Moscow, ITc Academy, 2010, vol. 2, pp. 153-184.

6. Ischenko A.A., Dorofeev S.G., Kononov N.N., et al. RU Patent No. 2009146715. 2009.

7. Iveronova V.I., Revkevich U.P. The Theory of Scattering of X-Rays. Moscow, MGU Publ., 1978. 278 p.

8. Karpov S.V., Slabko V.V. Optical and Photophysical Properties of Fractally Structured Metal Sols. Novosibirsk, Sibirskoe OtdelenieRAN Publ., 2003.

9. Knief S., Niessen W. von. Spectral Features of Composite Oil-in-Water Emulsions Containing Silicon Nanoparticles. Phys. Rev. B: Condens. Matter Mater. Phys., 1999, vol. 59, p. 12940.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

SPSS YOKI IJTIMOIY FANLAR UCHUN STATISTIK PAKET BILAN PSIXOLOGIK MA'LUMOTLARNI QAYTA ISHLASH.

Tursunbek Sadriddinovich Jalolov

Osiyo xalqaro universiteti

ts_jalolov@oxu.uz

Anatasiya Mavjud bo'lgan statistik dasturiy ta'minot paketlarining soni va turlari har yili o'sishda davom etmoqda. Ushbu kitobda biz SPSS yoki Ijtimoiy fanlar uchun Statistik paket bilan ishlashni tanladik. SPSS ham akademik, ham ishbilarmon doiralarda mashhurligi tufayli tanlandi va bu o'z turidagi eng ko'p ishlatiladigan paketga aylandi. SPSS, shuningdek, ko'p qirrali paket bo'lib, u ko'plab turdagi tahlillar, ma'lumotlarni o'zgartirish hamda chiqish shakllarini amalga oshirishga imkon oshirdi – qisqa qilib aytganda, u bizning maqsadlarimizga ko'proq xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Psixologik ma'lumotlarni qayta ishlash, SPSS, statistik tahlil, tadqiqot usullari, ma'lumotlarni tahlil qilish

Psixologik tadqiqotlar asosan miqdoriy ma'lumotlarni to'plash va tahlil qilishga tayanadi. Eksperimentlar, so'rovlar yoki kuzatuv tadqiqotlari o'tkazishdan qat'i nazar, psixologlar o'zlarining farazlarini sinab ko'rish va xulosalar chiqarish uchun ko'pincha katta ma'lumotlar to'plamini qayta ishlashlari kerak. Shu nuqtai nazardan, Ijtimoiy fanlar bo'yicha Statistik paket (SPSS) ma'lumotlarni qayta ishlash va statistik tahlil qilish uchun mustahkam platformani taklif qiladi. SPSS o'zining qulay interfeysi va kuchli tahliliy imkoniyatlari tufayli psixologiya va boshqa ijtimoiy fanlarda keng qo'llaniladi. Dastur tadqiqotchilarga ma'lumotlarni kiritish, tozalash va manipulyatsiya qilish, shuningdek, keng ko'lamli statistik testlar va tahlillarni amalga oshirish imkonini beradi.

Windows uchun SPSS ga kirdik, tahlil qilish uchun bizda ma'lumotlar fayli bo'lishi kerak. SPSS boshqa ilovalarda (masalan, Microsoft Excel, Microsoft Word va Windows Notepad) yaratilgan fayllarni tan oladi va import qila oladi. Biz boshqa ilovalardan fayllarni import qilishni tasvirlamaymiz - buning o'rniga biz sizni noldan ma'lumotlar faylini yaratish orqali boshlashni xohlaymiz.

Bu sizga ma'lumotlar fayllarini yaratish, ma'lumotlarni tahlil qilish va ushbu tahlillar natijalarini ko'rish uchun SPSS ning asosiy komponentlari bilan tanishtiradi. Ushbu uchta komponent uchta turdagi derazalardan iborat:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

- Ma'lumotlar muharriri oynasi
- Sintaksis muharriri oynasi
- Chiqishni ko'rish oynasi

Ushbu bo'limda biz ma'lumotlar fayllarini yaratish uchun ishlatiladigan dastlabki ikkita oynani ko'rib chiqamiz (chiqishni ko'rish oynasini keyinroq muhokama qilamiz). Ma'lumotlar muharriri va Sintaksis muharriri oynalarida ma'lumotlar fayllarini noldan yaratishni o'rganib, siz ma'lumotlar faylga qanday tashkil etilishini ham tushunasiz. SPSS-ga boshqa ilovalardan import qilinadigan fayllar baribir ma’lumotlar yoki sintaksis muharrirlariga import qilinadi, shuning uchun fayl yaratish uchun bevosita ushbu muharrirlar bilan ishlash boshqa ilovalardan import qilinadigan har qanday fayllarni tushunishga yordam beradi.

Ma'lumotlar fayllari SPSS da ma'lumotlarni to'g'ridan-to'g'ri ushbu ikkita tahrirlovchidan biriga kiritish orqali yaratiladi. Ma'lumotlar muharriri elektron jadval ilovasiga o'xshash ishlaydi, Sintaksis muharriri esa asosiy so'zlarni qayta ishlash ilovasi kabi ishlaydi.

Quyida biz ushbu muharrirlarning har birida ma'lumotlar faylini yaratish jarayonini tasvirlab beramiz. Ammo shuni yodda tutingki, keyingi boblarda biz faqat ma'lumotlar muharriri bilan ishlaymiz, chunki bu SPSS foydalanuvchilari ma'lumotlarni tahlil qilish uchun foydalanadigan asosiy oynadir. Ma'lumotlarni tahlil qilish uchun Sintaksis muharriridan foydalanish biroz ilg'or ko'nikmalarni talab qiladi, shuning uchun biz unga faqat keyingi boblarda murojaat qilamiz. Ushbu muharrir va u yordamida fayllar qanday yaratilishini o'rganish foydalidir, shuning uchun biz ushbu bo'limda bu haqda gaplashamiz.

SPSS ochilganda sukut bo'yicha paydo bo'ladigan ma'lumotlar muharriri oynasi Microsoft Excel kabi boshqa elektron jadval ilovalariga o'xshaydi va ishlaydi . Ma'lumotlar fayllari jadval kataklariga ma'lumotlarni kiritish orqali yaratiladi. Buni amalga oshirish uchun katakchani bosing va tahlil qilinadigan o'zgaruvchilar bo'yicha ballarni ifodalovchi tegishli raqamlarni kiriting. Bu jarayonni quyida tasvirlab beramiz.

Aytaylik, statistika professori o'z kursiga yozilishdan oldin talabalar o'tgan psixologiya kurslari soniga qiziqadi. U, shuningdek, erkak va qiz talabalarning oldingi psixologiya kurslari sonini solishtirishga qiziqadi. 1.1-jadval o'n nafar talaba, besh

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

erkak va besh ayol tomonidan qabul qilingan psixologiya kurslari soni bo'yicha ma'lumotlar yoki ballardan iborat.

Talaba ID	Talaba jinsiy aloqa	Kurslar soni
01	1	2
02	1	1
03	1	1
04	1	2
05	1	3
06	2	3
07	2	3
08	2	2
09	2	4
10	2	3

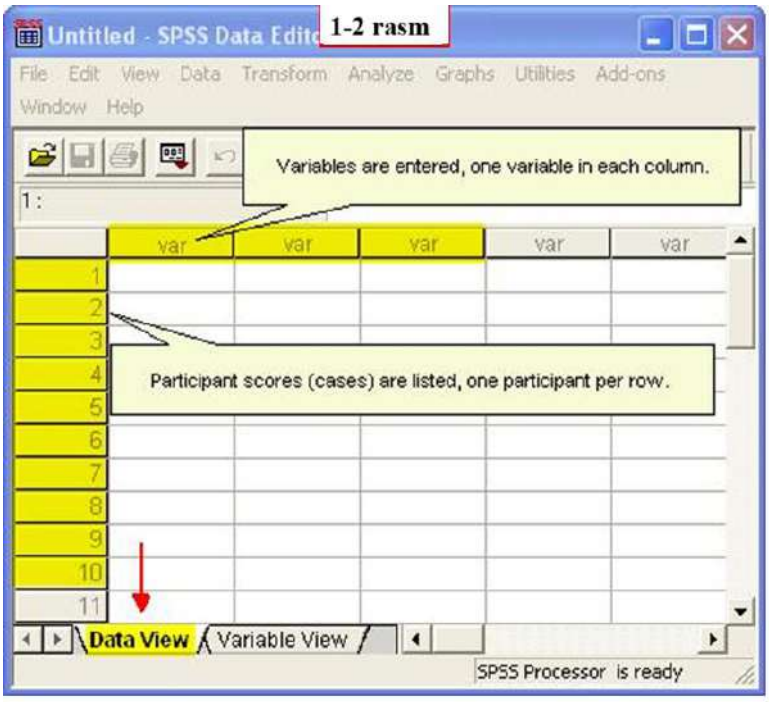
1.1-jadval

E'tibor bering, ushbu jadvalda uchta "o'zgaruvchi" mavjud: talaba ID raqami (01 dan 10 gacha), talabaning jinsini ko'rsatadigan kod (bu erda 1 = erkak va 2 = ayol) va har bir talaba o'qigan psixologiya kurslari soni (1 dan 4 gacha).

Shunday qilib, ma'lumotlar ustunlarda sanab o'tilgan uchta o'zgaruvchi (ID, Jins, Kurslar) va qatorlarga kiritilgan ushbu uchta o'zgaruvchining har biri bo'yicha o'nta talabaning har biri uchun ball bilan tartibga solinadi . SPSS da ma'lumotlar xuddi shu tarzda tashkil etilishi kerakligini ko'rasiz. Agar buni hali qilmagan bo'lsangiz, SPSS-ni hozir oching, shunda siz ushbu misolga amal qilishingiz mumkin.

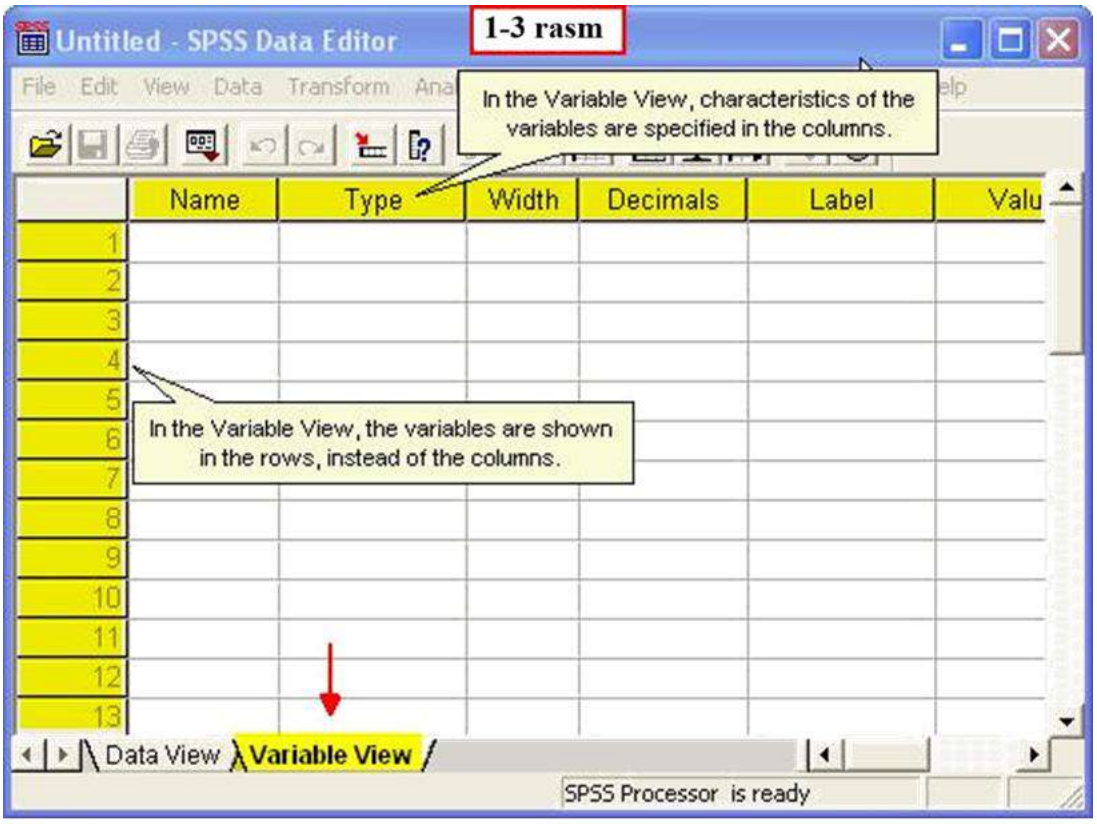
Ana endi, ushbu faylni kompyuteringizdagi Data Editor oynasida yaratamiz. 1.2-rasmda ko'rinib turibdiki, SPSS sizdan ushbu jadvalning satrlaridagi ustunlarda o'zgaruvchilar ro'yxatini va har bir ishtirokchining individual ballarini ko'rsatishingizni kutadi. Xuddi shu tarzda ma'lumotlar 1.1-jadvalda tuzilgan, shuning uchun buni qilish qiyin bo'lmasligi kerak.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Biroq, individual ballarni kiritishdan oldin SPSS da o'zgaruvchilarni nomlash yaxshi fikr. Bu haqda keyingi bobda ko'proq aytiladi, ammo hozircha SPSS Data Editor oynasining pastki qismida Ma'lumotlarni ko'rish yorlig'i faol ekanligini unutmang. O'zgaruvchilarga nom berish uchun biz "O'zgaruvchilar ko'rinishi" yorlig'ini faollashtirishimiz kerak. Buni amalga oshirish uchun shunchaki ushbu yorliqni bosing. 1.3-rasmda Ma’lumotlar muharriri oynasi “ O‘zgaruvchan ko‘rinish” yorlig‘i faol ko‘rsatilgan.

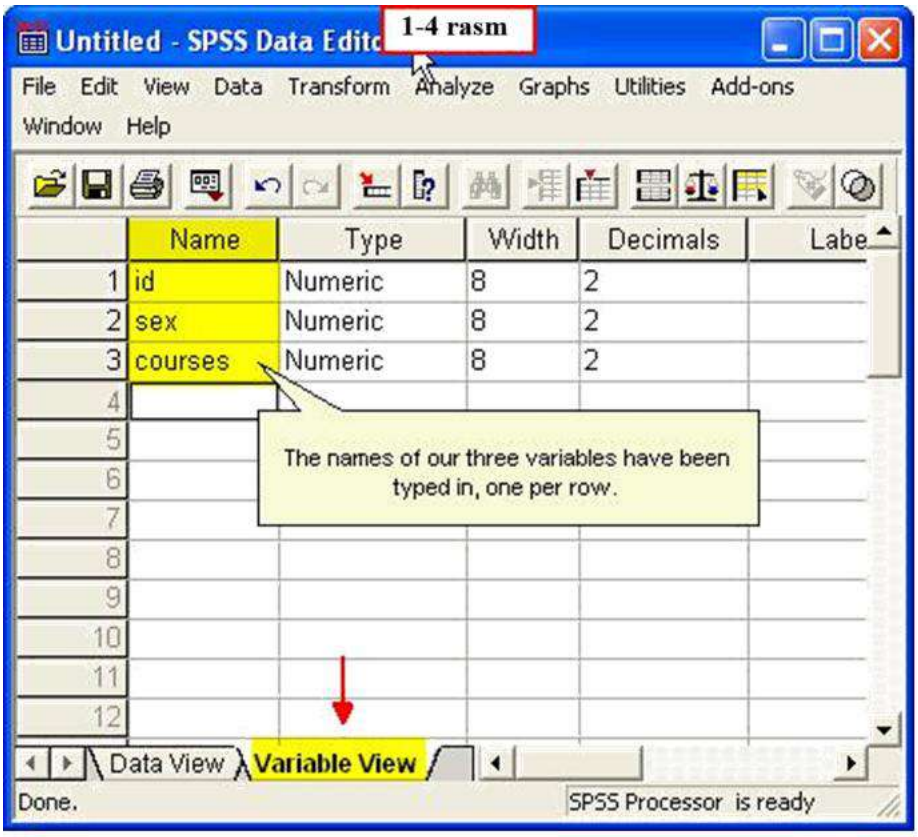
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Shuni ta'kidlash kerakki, bu ko'rinishda o'zgaruvchilar qatorlarda ro'yxatga olinadi (Ma'lumotlarni ko'rish yorlig'i faol bo'lganda ustunlarda ko'rsatilishidan farqli o'laroq). O'zgaruvchilar ko'rinishida o'zgaruvchilarni ustunlar ro'yxatiga kiritish o'rniga ushbu ustunlarda o'zgaruvchilarning xarakteristikalari ko'rsatilgan.

Shunga qaramay, biz bu fikrni to'liqroq muhokama qilishga keyinroq qaytamiz, ammo hozircha bizning asosiy qiziqishimiz Ism sarlavhali ustunda . Bu erda biz har bir satrning birinchi ustunidagi tegishli katakchani bosish orqali uchta o'zgaruvchimizning nomlarini yozamiz. Dastlabki uchta qatorning nom ustuniga kiritilgan o'zgaruvchilar nomlari, ID, Jins va Kurslar ko'rsatilgan.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

SPSS da bu o'zgaruvchilar nomlari uchun qoidalar mavjud (masalan, bo'sh joy bo'lishi mumkin emas, o'zgaruvchi nomi harf bilan boshlanishi kerak, maksimal uzunlik esa 8 ta belgidan iborat). Katta yoki kichik harflardan foydalanish mumkin – SPSS qaysi birini ishlatishingizga ahamiyat bermaydi, shuning uchun biz kichik harflardan foydalandik.

E'tibor bering, ism kiritilgandan so'ng, SPSS standart parametrlari keyingi uchta ustunda paydo bo'ladi. Hozircha bular haqida tashvishlanmang. E'tiborga olish kerak bo'lgan eng muhim narsa shundaki, uchta o'zgaruvchi ham raqamli (harflardan farqli o'laroq), bu to'g'ri.

Ma’lumotlar muharriri oynasida ushbu uchta o‘zgaruvchi nomini hozir kiriting. Tugatganingizdan so'ng, oynaning pastki qismidagi Ma'lumotlarni ko'rish yorlig'ini bosing. Buni amalga oshirganingizda, siz kiritgan o'zgaruvchilar nomlari endi Ma'lumotlar muharriri oynasining dastlabki uchta ustunida sarlavha sifatida paydo bo'lishini ko'rasiz (1.4-rasm).

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak, SPSS psixologik ma'lumotlarni qayta ishlash uchun qimmatli vosita bo'lib, ma'lumotlarni kiritish, boshqarish, tahlil qilish va

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

vizualizatsiya qilish uchun bir qator xususiyatlarni taklif etadi. U ba'zi cheklovlarga ega bo'lsa-da, u psixologiya va boshqa ijtimoiy fanlar bo'yicha tadqiqotchilar va amaliyotchilar orasida mashhur tanlov bo'lib qolmoqda. Texnologiya rivojlanishi davom etar ekan, SPSS va shunga o'xshash dasturiy ta'minot rivojlanishda davom etadi va psixologik ma'lumotlarni tahlil qilish va sharhlash uchun yanada murakkab vositalarni taqdim etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Jalolov, T. S. (2023). PSIXOLOGIYA YO ‘NALISHIDA TAHSIL OLAYOTGAN TALABALARGA SPSS YORDAMIDA MATEMATIK USULLARNI O ‘RGATISHNING METODIK USULLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 323-326.

2. Jalolov, T. S. (2023). PYTHON INSTRUMENTLARI BILAN KATTA MA’LUMOTLARNI QAYTA ISHLASH. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 320-322.

3. Кутбединов, А. (1985). Разработка и применение ядерно-физических методов анализа подземных вод для выявления предвестников землетрясений.

4. Jalolov, T. S., & Usmonov, A. U. (2021). “AQLLI ISSIQXONA” BOSHQARISH TIZIMINI MODELLASHTIRISH VA TADQIQ QILISH. Экономика и социум, (9 (88)), 74-77.

5. Sadriddinovich, J. T. (2023). Capabilities of SPSS Software in High Volume Data Processing Testing. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 82-86.

6. Sadriddinovich, J. T. (2023, November). IDENTIFYING THE POSITIVE EFFECTS OF PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL WORK FACTORS BETWEEN INDIVIDUALS AND DEPARTMENTS THROUGH SPSS SOFTWARE. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE (Vol. 2, No. 18, pp. 150-153).

7. Jalolov, T. S. (2023). TEACHING THE BASICS OF PYTHON PROGRAMMING. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(11).

8. Jalolov, T. S. (2023). Solving Complex Problems in Python. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 1(9), 481-484.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

9. Jalolov, T. S. (2023). PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF DATA PROCESSING USING THE SPSS PROGRAM. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(23), 220-223.

10. Tursunbek Sadriddinovich Jalolov. (2023). ARTIFICIAL INTELLIGENCE PYTHON (PYTORCH). Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research , 1(3), 123-126.

11. Tursunbek Sadriddinovich Jalolov. (2023). ADVANTAGES OF DJANGO FEMWORKER. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(12).

12. Tursunbek Sadriddinovich Jalolov. (2023). ARTIFICIAL INTELLIGENCE PYTHON (PYTORCH). Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research , 1(3), 123-126.

13. Ikromova, S. (2023). INTERPRETATION OF THE PSYCHOLOGICAL SAFETY FACTOR IN RELATION TO DESTRUCTIVE INFORMATION IN ADOLESCENTS. Modern Science and Research, 2(9), 390-394.

14. Ikromova, S. (2023). CONCEPT OF IDEOLOGY AND FORMATION OF IDEOLOGICAL IMMUNITY IN YOUTH STUDENTS. Modern Science and Research, 2(6), 1223-1226.

15. Ikromova, S. (2023). FORMATION OF IDEOLOGICAL IMMUNITY TO DESTRUCTIVE INFORMATION IN TEENAGERS. Modern Science and Research, 2(5), 1009-1014.

16. Ikromova, S. A. (2022). MILLIY VA DINIY QADRIYATLARNING INSON TARBIYASIDAGI O'RNI. Экономика и социум, (12-2 (103)), 675-678.

17. Ikromova, S. A. (2023). SHAXS OG 'ISHGAN XULQINING KO 'RINISHLARI VA DESTRUKTIV AXBOROTLARNING KO 'RINISHLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 528-532.

18. Akbarovna, I. S. (2023). YOSHLARDA DESTRUKTIV G'OYALARGA QARSHI IMMUNITET HOSIL QILISH OMILLARI.

19. Akbarovna, I. S. (2023). TALABA YOSHLARDA MAFKURA TUSHUNCHASI VA MAFKURAVIY IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

20. Akbarovna, I. S. (2023). O'SMIRLARDA DESTRUKTIV AXBOROTLARGA NISBATAN MAFKURAVIY IMMUNITET SHAKLLANTIRISH.

21. Akbarovna, I. S. (2023). DESTRUKTIV AXBOROTLARGA NISBATAN MAFKURAVIY IMMUNITET SHAKLLANTIRISH IJTIMOIY MUAMMO SIFATIDA. Barqaror Taraqqiyot va Rivojlanish Tamoyillari, 1(6), 26-29.

22. Akbarovna, I. S. (2023). MILLIY HARAKATLI O'YINLARNING BOLALAR TARBIYASIDAGI IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.

23. Sitora Akbarovna Ikromova. (2023). Formation of Ideological Immunity to Destructive Information. Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599), 1(9), 50–54.

24. Akbarovna, I. S. (2023). Study of the Formation of Ideological Immunity By Foreign and Russian Researchers. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 235-239.

25. Akbarovna, I. S. (2023). Adolescence during Destructive Behavior Appearances the Problem Learning Condition. Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599), 1(9), 105-109.

26. Ikromova Sitora Akbarovna. (2023). RESEARCH METHODS OF YOUTH PSYCHOLOGY. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(12).

27. Immunity to Destructive Information in Adolescents. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(10), 119–122.

28. Sharipova, M. P. (2023). APPROXIMATION OF FUNCTIONS WITH COEFFICIENTS. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 135-138.

29. Sharipova, M. P. L. (2023). CAPUTA MA'NOSIDA KASR TARTIBLI HOSILALAR VA UNI HISOBLASH USULLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(9), 360-365.

30. Sharipova, M. P. (2023). MAXSUS SOHALARDA KARLEMAN MATRITSASI. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 137-141.

31. Madina Polatovna Sharipova. (2023). Applications of the double integral to mechanical problems. International journal of sciearchers,2(2), 101-103.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Axbrotning inson ongiga ta’siri (Elektron axborotlarni).

TMTI “Avtomatlashtirish va boshqarish” kafedrasi o`qituvchisi:

Mengatova Xurshida Toshmuxamatovna xurshidamengatova@gmail.com

+99890519 00 72

Termiz muhandislik-texnologiya institut talabasi: **Nazarov Sardor Baxtiyor o’g’li**

nazarovsardorfx@gmail.com +998(88) 226 10 21

Tayanch so’zlar: Mediata’lim, ommaviy axborot vositalari, nanotexnologiya, jamiyatda axborot xavfsizligi, normativ-huquqiy hujjatlar, milliy xavfsizlik, globallashuv.

Annotatsiya:

Ushbu maqola axborotning inson ongiga ta’siri,jamiyatdagi o’rni Axborot texnologiyalarni, sohalarga boglikliligi haqida yoritilgan Hozirgi vaqtda deyarli barcha davlatlar axborot soxasi tadrijiy rivojlanishi va turli xil tazyiqlar mavjud bo`lgan sharoitlarda uning amal qilishi uchun shart-sharoitlar yaratish bo`yicha faoliyatini kuchaytirdilar.

Globallashayotgan dunyoda axborot xalqaro va davlatlararo munosabatlarda katta ahamiyat kasb etadi.Ya`ni u jahonxamjamiyati hayotida ham ijobiy ham salbiy kuch sifatida namoyon bo`lishi mumkin. Shu ma`noda texnikaviy- texnologik soxada katta imkoniyatga ega bo`lgan mamlakatlar qulay sharoitga ega bo`ladilar.Mana shu ustunlik tufayli ular o`z shaxsiy ma`nfaatlariga mos keluvchi qadriyatlarni, nuqtai – nazarlarini, g`oyalarni,fikrlarni ilgari surishlari mumkin va inson ongini zaharlab turli salbiy oqibatlarga olib kelishi mumkin. .Shunga ko`ra ko`pgina davlatlarda globallashuvga qarshi xarakatlar yuzaga kelmoqda, bular yagona jaxon uyg`unlashgan axborot maydonini tuzishni rad etmoqdalar.Bu o`rinda shuni aloxida ta`kidlash joizki, globallashuvga qarshi xarakatning o`zi tobora global xarakat tusuni olmoqda.Zamonamizning o`ziga xos jihatlaridan bo`lib, har qanday maxalliy xodisa yoki voqea zamonaviy axborot texnologiyalari tufayli global hodisa yoki voqeaga aylanmoqda. Masalan, 2000 yil 11 sentabrda Nyu Yorkda yuz bergan voqea, Levan

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

tuprog`idagi xarbiy xarakatlar, Fransiyadagi yoshlarning chiqishlari, u yoki bu mamlakatdagi saylovlar, avia xalokat, tabiiy ofat, terrorchilik xarakati va boshqa shunga o`xshash voqea va xodisalar buning yorqin dalili bo`la oladi.

Axborot texnologiyalarining jamiyatga ta'siri.Ushbu sahifada biz Axbrotning inson oniga ta’siri tushunchasini yoki elektron ma’lumotlarning jismoniy shaxslar va korxonalarga ta’sirini o‘rganamiz. Elektron axborot resurslaridan samarali foydalanish bo'yicha afzalliklari, qiyinchiliklari va maslahatlarini bilish uchun ushbu maqolaga yozma bayon etaman."Axborot texnologiyalarining aloqada tutgan o‘rnini behisob aytib bo‘lmaydi. U bizning ulanish uslubimizni o‘zgartirib, dunyoning istalgan nuqtasida istalgan odam bilan bir zumda muloqot qilish imkonini berdi. Elektron pochtadan tortib, ijtimoiy mediagacha, axborot texnologiyalari vaqt va makon orasidagi bo‘shliqlarni bartaraf etdi. Global aloqalarni rivojlantirish." Jon Doe, texnik Guru Biznesda axborot texnologiyalarining roli,Axborot texnologiyalari biznes landshaftini inqilob qildi. Endilikda korxonalar operatsiyalarni soddalashtirishdan tortib mijozlar tajribasini oshirishgacha bo‘lgan davrda o‘z faoliyatining deyarli barcha jihatlari uchun texnologiyaga tayanadi.Ta'limda axborot texnologiyalarining o'rni.Ta’lim sohasida axborot texnologiyalari ham o‘qituvchilar, ham talabalar uchun yangi eshiklarni ochdi. Onlayn o'quv platformalaridan raqamli kurs materiallariga qadar texnologiya an'anaviy sinflarni dinamik va interaktiv o'quv muhitiga aylantirdi.Axborot texnologiyalarining jamiyatga ta'sirini inkor etib bo'lmaydi. Bu bizning muloqot qilish, biznes yuritish va o'rganish uslubimizni o'zgartirdi. Elektron axborotning afzalliklari va kamchiliklari mavjud bo'lsa-da, uning umumiy ta'siri o'zgaruvchan bo'ldi. Texnologiya taraqqiyotda davom etar ekan, biz uning kuchidan mas'uliyat bilan foydalanishimiz va hamma uchun teng huquqli foydalanishni ta'minlashimiz muhim ahamiyatga ega. Axborot texnologiyalarining jamiyatga ta'siriniushbu ta'sirni kamaytirish mumkin emas. Axborot texnologiyalari bugungi kunda, birinchi navbatda, axborotni saqlash, boshqarish va raqamli shaklda uzatish bilan bog'liq barcha narsalar tushuniladi. Bu yo'nalishdagi texnologiyaning go'zalligi hamma tomonidan qadrlanishi mumkin: ilgari, biror narsa haqida ma'lumot topish uchun ko'pgina kitoblarni o'qish kerak edi. Shu bilan birga, ularning ayrimlari faqat yirik kutubxonalarning o'quv zallarida mavjud edi. Endi qidiruv tizimini ochish va uni oddiygina shakllantirish kifoya.Agar bizning zamonaviy va o'tgan asrning boshlarida

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

yashagan insonlar bilim darajasini taqqoslasak, bu farq globaldir. Bundan tashqari, katta hajmdagi ma'lumotlarni to'plash va uni tezda har qanday masofaga uzatish qobiliyati ilm-fan, savdo, tibbiyot, madaniyat inson faoliyati sohasining barcha jarayonlarini tezlashtirishga yordam beradi. Bu axborot texnologiyalarining jamiyatga ta'siri va uning rivojlanishi .Zamonaviy texnologiyalarning umuman insonga ta'siri ham muhimdir. Texnologiyalarni odamlarga ta'siri Hozirgi bosqichda ularning rivojlanishi sababli, ilgari bemorga to'liq hayot umidiga ega bo'lmagan ko'pgina kasalliklarni davolash mumkin. Bugungi kunda nanotexnologiyadan foydalangan holda operatsiyalarni o'tkazish haqida ma'lumot faqat hayratlantiradi.

Axborotning inson ongiga ta'siri muammolari.YUNESKO hujjatlarida mediata’lim “pedagogik nazariya va amaliyotda o‘ziga xos va avtonom sohaning bir qismi sifatida qaraladigan zamonaviy ommaviy axborot vositalarini o‘zlashtirish nazariyasi va amaliy ko‘nikmalarini o‘rgatish; Matematika, fizika yoki geografiya kabi boshqa ta’lim sohalarini o‘qitishda yordam sifatida ommaviy axborot vositalari va aloqa vositalaridan foydalanishdan farqlanishi kerak”.Rivojlanayotgan jamiyat ommaviy axborot vositalaridan keng foydalanish bilan barcha axborot jarayonlarini faollashtirishni talab qiladi.Ommaviy axborot vositalarining o'sib borayotgan imkoniyatlari tufayli axborot iste'molchiga yuqori tezlikda yetib boradi, ko'p marta takrorlanadi va omma ongiga faol kiritiladi.Axborot asrida ijtimoiy qadriyatlar, yo‘nalish va qarashlarni shakllantirishda ommaviy axborot vositalarining roli sezilarli darajada oshib bormoqda.

Ommaviy axborot vositalari odamlar hayotiga chuqurroq kirib, ommaviy ongga dinamik va maqsadli ta'sir ko'rsata boshladi. Bu ommani tashkil etuvchi shaxslar ommaviy axborot vositalari tomonidan joylashtirilgan "axborot fantomlari" dunyosida yashay boshlaganiga olib keldi.Odamlarning katta qismi televizorni, xuddi shu kanallar, dasturlarni va dastur qo'llanmasi qoidalari bilan tasdiqlangan tartibda tomosha qiladi. Ular boshqa ko'pchilik o'qigan jurnal va gazetalardagi xuddi shu maqolalarni o'qiydilar.O'z ishlari bilan shug'ullanayotganda yoki uyda dam olayotganda bir xil radio spektakllari va yangiliklar eshittirishlarini tinglashadi.Mavjud vaziyat OAVga baho berishda noaniqlikni keltirib chiqarmoqda. Bir tomondan, ommaviy kommunikatsiya va ommaviy axborot vositalarining rivojlanishi odamlarning atrofidagi dunyo haqida xabardorligiga ijobiy ta'sir

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ko'rsatadi, lekin ayni paytda, ularning rivojlanishi ortida ommaning ongini manipulyatsiya qiluvchi omil mavjud. Aynan ommaviy axborot vositalari va ommaviy kommunikatsiyalar birinchilardan bo'lib shaxsning ommaviylashishini qo'zg'atadi. Odamlarning qarashlarini, xatti-harakatlarini standartlashtiradi va ularning reaksiyalarining bir xilligini rivojlantiradi.Ommaviy axborot vositalari eng asosiy, qudratli va ta‟sirchan mafkura vositasi ekenligi, oxirgi paytlarda informatsion hurujlarning tez-tez uyushtirilayotgani aslida urushga munosabatning o‟zgarganligidan, qurolning yangi turi kashf qilinganidan darak beradi. Bu qurol axborotdir. Bunday qurol yordamida olib boriladigan informatsion urushlarda insonning ongi va qalbi nishonga olinishi, internetdan foydalanish, bugungi kunda dunyoda terroristlar foydalanigan internet saytlar, to’ satdan paydo bolishi axborot xurujlarni hamda ularga qarshi kurashish yollari ko’paymoqda. Axborotning asosiy xususiyatidan tashqari boshqa xususiyatlari ham bo‘lib, axborot tushunarli, qisqa yoki batafsil ifoda etilishi zarurligini ta’kidlab o‘tish joiz. Axborotni ishlatish maqsadidan kelib chiqib, uning ortiqchalilik xususiyatlarini ham bilish zarur.

Elektron ma'lumotlarning qiyinchiliklari va cheklovlari.

- hujjat matnini pochta, telegraf, teletayp, faksimile va elektron aloqa orqali himoyalanmagan kanallarga uzatishda kriptografiya shartlari va usullarini aniqlash;
- himoyalanmagan telefon va radioaloqa kanallarida muzokaralarning kriptografik vositalaridan foydalanishni tartibga solish;
- shaxsiy parollar yordamida ma’lumotlar bazalariga, fayllarga, elektron hujjatlarga kirishni tartibga solish, buyruqlarni aniqlash va boshqa usullar;
- kodlarni, shifrlarni aniqlash yordamida ajratilgan maydonda xodimlarga kirish qoidalari. Kriptografik himoya komponentlari, kodlari, parollari va boshqa atributlari ixtisoslashtirilgan tashkilot tomonidan ishlab chiqiladi va o‘zgartiriladi.
- foydalanuvchilar tomonidan mulkiy shifrlash tizimlaridan foydalanishga yo‘l qo‘yilmaydi.

An'anaviy ravishda qog'ozga etkazilgan ma'lumotni, masalan, sotib olish buyurtmalari va hisob-kitoblarni elektron shaklda etkazib beradigan korxonalar tushunchasi.Ko'pincha korxona siyosati va shaxsiy ma'lumotlarni saqlash, himoya qilish va qayta ishlash qoidalari haqidagi tushunchalarni almashtirish mavjud. Oxirgi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

hujjat ichki akt hisoblanadi,Shuning uchun u bilan faqat korxona xodimlari tanishadilar, shundan so'ng imzolaydilar. Operatorning yana bir mas'uliyati mamlakatimiz fuqarolarining shaxsiy ma'lumotlarini mahalliylashtirish talablariga rioya qilish hisoblanadi.Biz shaxsiy ma'lumotlarni kim qayta ishlayotganini aniqladik. Bu shaxsiy ma'lumotlar operatori. Ammo shaxsiy ma'lumotlar nimani anglatadi? Qonunda bu savolga aniq javob beradigan ro'yxat yo'q. Qoida tariqasida, shaxsiy ma'lumotlarga pasport ma'lumotlari, identifikatsiya raqami, ish staji, joy kiradiro'yxatga olish va yashash joyi, ish joyi, oila tarkibi, ta'lim. Kamdan-kam hollarda bu imtiyozlar yoki salomatlik holatiga oid ma’lumotlarni o‘z ichiga olishi mumkin.

Davlatning axborot xavfsizligini huquqiy qo‘llab-quvvatlash axborot xavfsizligi siyosatini amalga oshirish mexanizmlarini shakllantirishning ustuvor yo‘nalishi bo‘lib, quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

1) jamiyatda axborot xavfsizligini ta‘minlash bilan bog‘liq munosabatlarni tartibga soluvchi qonun hujjatlarini yaratish bo‘yicha normativ-huquqiy hujjatlar;

2) davlat hokimiyati va boshqaruvi organlari, tashkilotlar, fuqarolar tomonidan axborot, axborotlashtirish va axborotni muhofaza qilish sohasidagi qonun hujjatlarini amalga oshirish bo‘yicha ijro etuvchi va huquqni muhofaza qilish faoliyati.

Adabiyolar

1. Kadirov M.M. Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari.Darslik, 2-qism.-T.:O`zbekiston faylasuflari milliy jamiyati,2019.-306 b.
2. Dadabayeva R.A., Nsriddinova Sh.T., Shoaxmedova N.X., Ibragimova L.T., Ermatov Sh.T. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va tizimlari.O`quv qo`llanma.-T.:Sano-standart,2017,-552 b.
3. Kenjabayev A.T., Ikromov M.M., Allanazarov A.Sh.Axborot kommunikatsiya texnologiyalari.
4. O`quv qo`llanma,-T.:O`zbekiston faylasuflari milliy jamiyati,2017.-408 b.
1. https://cyberleninka.ru/article/n/ommaviy-axborot-vositalarining-inson-va-jamiyat-hayotidagi-ta-siri-hamda-axborot-xurujlari
2. https://kompy.info/6-mavzu-media-sohasining-tuzilishi-va-tasiri-reja.html?page=7

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

BOLALARDA BRONXITLAR VA BRONXIAL ASTMANING KLINIK KECHISHI, TASHXISLASH VA DAVOLASH

Izomov Tohir Islomovich
Muxamadiyeva Bahora Abduxalimovna
Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali

ANNOTATSIYA

Bronxial astma yuqumli allergik kasallik bo'lib davriy bo'g'ilish xuruji bilan kechadi.Bronxial astma aholi orasida ko'p uchraydigan kasalliklar guruhiga kiradi. So'nggi yigirma yil ichida astma bilan kasallanish holatlari ko'paydi va bugungi kunda astma ta'siridan taxminan 300 million kishi aziyat chekadi. Bu jins va yoshdan qa'tiy nazar, insonlarda eng keng tarqalgan surunkali kasalliklar sirasidan. Bronxial astma bilan kasallanganlar orasida o'lim darajasi juda yuqori. So'nggi yigirma yil ichida bolalardagi bronxial astma holatlari ortib borishi bunday hoaltni nafaqat kasallik, balki ijtimoiy muammo deb qarashga undamoqda va unga qarshi kurash uchun maksimal kuchlar qaratilgan

Kalit so'zlar: bronxial astma, kasalliklar, bolalar, nafas qisishi, holsizlik, astma, xuruj, surunkali yallig`lanish,biopsiya.

АННОТАЦИЯ

Бронхиальная астма — инфекционно-аллергическое заболевание, характеризующееся периодическими приступами удушья. Бронхиальная астма — одно из наиболее распространенных заболеваний среди населения. За последние два десятилетия заболеваемость астмой возросла, и сегодня астмой страдают около 300 миллионов человек. Это одно из самых распространенных хронических заболеваний у людей независимо от пола и возраста. Смертность среди больных бронхиальной астмой очень высока. Рост числа случаев бронхиальной астмы у детей в последние два десятилетия побуждает считать это состояние не только заболеванием, но и социальной проблемой и на борьбу с ней направляют максимальные усилия.

Ключевые слова: бронхиальная астма, заболевания, дети, одышка, слабость, удушье, приступ, хроническое воспаление, биопсия.

ANNOTATION

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Bronchial asthma is an infectious allergic disease characterized by periodic attacks of suffocation. Bronchial asthma is one of the most common diseases among the population. The incidence of asthma has increased over the past two decades, and today approximately 300 million people are affected by asthma. It is one of the most common chronic diseases in people regardless of gender and age. The mortality rate among patients with bronchial asthma is very high. The increasing number of cases of bronchial asthma in children in the last two decades encourages this condition to be considered not only a disease, but also a social problem, and maximum efforts are directed to combat it.

Key words: bronchial asthma, diseases, children, shortness of breath, weakness, asthma, attack, chronic inflammation, biopsy.

Mavzuning dolzarbligi

Bronxial astma — surunkali, yuqumsiz, yallig'lanish tabiatli havo yo'llari kasalligidir. Nafas olish organlarida surunkali yallig'lanish jarayonlari ularning giperfaolligiga olib keladi, natijada allergen yoki qo'zg'atuvchi ta'sirga uchraganda bronxial obstruktsiya (qisilish) rivojlanadi, bu havo oqimi tezligini kamaytiradi va bo'g'ilishga olib keladi. Bronxial astma xuruji odatda qo'zg'atuvchi ta'siridan keyin rivojlanadi va qisqa o'tkir nafas olish va shovqinli uzaygan nafas chiqarish bilan xarakterlanadi. Odatda yopishqoq balg'amli va shovqinli yo'tal alomatlari bilan birga keladi. Bronxial astma o'pka va yurakning emfizemasiga, astma holatining paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin. Nafas qisilishi xurujlari turli tezliklarda kuzatiladi, ammo remissiya bosqichida (surunkali kasallikning vaqtinchalik yengillashishi) ham havo yo'llarida yallig'lanish jarayoni saqlanib qoladi. Bronxial astmada havo oqimining buzilishida quyidagi tarkibiy qismlar yotadi:

- Bronxlarning silliq mushaklarining spazmlari yoki ularning shilliq qavatining shishishi tufayli nafas olish yo'llarining to'silib qolishi.
- Nafas olish yo'llarining shilliq osti bezlari giperfunktsiyasi sababli sekretsiyasi tomonidan bronxlarning to'silib qolishi.
- Bronxial devorda sklerotik o'zgarishlarga olib keladigan, kasallikning uzoq davom eitshi natijasida bronxning mushak to'qimasini biriktiruvchi to'qimaga almashishi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Tarqalishi. Yer yuzasining 4 –10% qismi branxial astma bilan kasallangan, bolalar o`rtasida tarqalganligi 10-15% ni tashkil etadi. 10 yoshgacha o`g`il bolalarda, katta yoshda ayollarda ko`p uchraydi.

Etiologiyasi. Infektsion omillar ham bronxial astma patogenezida muhim bo'g'in hisoblanadi, chunki mikroorganizmlar, ularning metabolik mahsulotlari allergen sifatida ta'sir qilishi va shu sabab sensibilizatsiyaga olib kelishi mumkin. Bundan tashqari, infektsiya bilan doimiy aloqada bo'lsih bronxial yo'llarning yallig'lanishini faol holatda ushlab turadi.

Gapten allergen deb atalmish, oqsil tuzilishli bo'lmagan allergenlar inson organizmiga tushishi va uning oqsillari bilan bog'lanishi natijasida ham allergik xurujlar yuzaga kelishi va bronxial astma xavfini oshiradi. Sovuq qotish, nasliy tarix va stress holatlari kabi omillar ham broxial astma etiologiyasida muhim o'rin tutadi.

Asoratlari: Nafas qisilishining davomiyligi va kasallikning og'irligiga qarab bronxial astma o'pka emfizemasi va ikkilamchi yurak-o'pka yetishmovchiligi kabi asoratlar qoldirishi mumkin. Beta-adrenostimulyatorlarning peredozirovkasi yoki glyukokortikosteroidlar dozasining keskin kamaytirilishi, shuningdek massiv allergen bilan aloqa qilish astmatik status (Status asthmaticus)ga olib kelishi mumkin, bunda nafas qisilishi xurujlari birin-ketin yuzaga keladi va ularni to'xtatish uchun deyarli imkonsiz. Astmatik status o'limga olib kelishi mumkin.

Davolanishi. Bronxial astma surunkali kasallik bo'lgani va xurujlar davriyligidan qat'iy nazar, davolashning asosida allergenlar bilan aloqani cheklash, to'gri parhezga rioya qilish va to'g'ri ishda ishlash yotadi. Agar allergenni aniqlash imkoni bo'lsa, o'ziga xos giposensibilitiv davolash allegenga organizmning reaktsiyasini kamaytirishga yordam beradi.

Nafas qisilishi xurujlarini bartaraf etish maqsadida aerozol shaklida beta-adrenomimetiklar qo'llaniladi, ular bronxlarni tezda kengaytishiga va bal'gam ko'chishiga yordam beradi. Unday prearatlar fenoterol gidrobromidi, salbutamol, ortsiprenalin. Har bir holatda doza alohida-alohida tayinlanadi. ipratropium Shuningdek nafas qisilishi xurularini m-xolinolitik guruhidagi preparatlar yaxshi bartaraf etadi — ipratropiy bromid aerozoli va uning fenoterol bilan birlashmasi.

Bronxial astma bilan kasallangan bemorlar orasida ksantin mahsulotlari juda mashhurdir. Ular uzoq vaqt ta'sir ko'rsatadigan, tabletka shaklidagi astma xurujlarini oldini olish uchun tayinlanadi. So'nggi yillarda, mastotsitlarning (granulositlarning bir

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

turi) degranulyatsiyasiga to'sqinlik qiladigan dorilar astmani davolashda ijobiy natijalar bermoqda. Bular ketotifen, natriy kromoglikat va kaltsiy ionlari antagonistlari.

Bronxial astmaning o'gir shakllarini davolashda gormonal terapiya qo'llaniladi, bemorlarning chorak qismi glyukokortikosteroidlarni talab qilishadi. Ertalab 15-20mg Prednilozon va oshqozon shilliq qavatini himoya qiluvchi antasidlar qabul qilinadi. Kasalxonada gormonal preparatlar in'ektsiya shaklida qo'llanilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Dullaers M., Schuijs M.J., Willart M., Fierens K., Van Moorleghem J., Hammad H., Lambrecht B.N. House dust mite-driven asthma and allergen-specific T cells depend on B cells when the amount of inhaled allergen is limiting // J. Allergy Clin. Immunol. 2017; 140: 76-88.e 7.

2. Djamolovna P. U., Amurovna K. A., Farhatovich A. A. INTEGRATION OF UZBEKISTAN'S EDUCATIONAL SYSTEM INTO GLOBAL GLOBALIZATION //Thematics Journal of Education. – 2022. – T. 7. – №. 1.

3. Godar M., Deswarte K., Vergote K., Saunders M., de Haard H., Hammad H., Blanchetot C., Lambrecht B.N. A bispecific antibody strategy to target multiple type 2 cytokines in asthma // J. Allergy Clin. Immunol. 2018; 142: 1185-1193.e 4.

4. Ibragimovich T. H. et al. Some molecular genetic aspects of the formation of predisposition to bronchial asthma //Web of Scientist: International Scientific Research Journal. – 2022. – T. 3. – №. 5. – C. 1045-1050.

5. Indiaminov S. I., Kim A. A. Epidemiological aspects and a current approach to the problem of carbon monoxide poisoning //Russian Journal of Forensic Medicine. – 2020. – T. 6. – №. 4. – C. 4-9.

6. Kim A. A., Indiaminov S. I., Usarov A. Zh. Medical and social aspects of carbon monoxide poisoning //Journal of Biomedicine and Practice. – 2020. – №. 3. – C. 85-92.

7. Lambrecht B.N., Hammad H. The immunology of asthma // Nat. Immunol. 2015; 16: 45-56.

8. Mamatova N. T. Psychological characteristics of adolescents with respiratory tuberculosis //Journal of Biomedicine and Practice. – 2020. – T. 5. – №. 5. – C. 135-140.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

9. Toirjonovna, M. N., Abduhakimovich, A. A., & Abduvaliyevich, A. B. (2022). The importance of improving the mental state of patients with tuberculosis. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(4), 1423-1429.

10. Toirjonovna, M. N., Djamolovna, P. U., Abdukhakimovich, A. A., & Abduvaliyevich, A. B. (2022). Features of pulmonary tuberculosis in children with helminthiasis. Web of Scientist: International Scientific Research Journal, 3(11), 643-651.11. Маматова Н. Силнинг оғир ва сурункали шакллари билан касалланган беморларга паллиатив тиббий ёрдам кўрсатишнинг аҳамияти //Журнал вестник врача. – 2020. – Т. 1. – №. 2. – С. 53-56.

11. Турдибеков, Х. И., Хаитова, Н. М., Бобокулов, Ф. А., & Суннатова, Г. И. (2013). ИММУНОГЕНЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ РЕГУЛЯЦИИ ТОНУСА БРОНХОВ. ББК, 51(74.58), 167.

12. Турдибеков, Х., Ташкенбаева, Э., Ёрбаев, Р., & Журабаева, Г. (2021). Исследование ассоциации полиморфных вариантов гена β2-адренорецептора с бронхиальной астмой. Журнал кардиореспираторных исследований, 2(4), 41-44.

13. Ходжаева, С., Аджаблаева, Д., Саидова, М., Анисимова, Т., Пардаева, У., Маматова, Н., ... & Надырова, М. (2011). Данные электрокардиографических исследований при туберкулёзе органов дыхания. Журнал вестник врача, 1(04), 127-128.

14. Ходжаева С., Маматова Н., Джаблаева Д. Актуальные проблемы противотуберкулёзной помощи детям и подросткам //Журнал вестник врача. – 2011. – Т. 1. – №. 02. – С. 149-150.

15. Barnes P.J. Targeting cytokines to treat asthma and chronic obstructive pulmonary disease // Nat. Rev. Immunol. 2018; 18: 454-466.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ҲАМШИРАЛИК МУЛОҚОТИ.

Хақназарова Дилором Тўраевна
Сурхондарё вилояти Термиз шаҳар
Абу Али ибн Сино жамоат саломатлиги техникуми
1-махсус килиник фанлар кафедраси мудири

Аннотация: Барчамизга маълумки, ҳамширалик ишида муомила маданияти енг муҳим ҳислат ҳисобланади. Ушбу мақолада ҳамширанинг мулоқоти, ундаги етика ва деонтологияси ҳақида сўз боради.

Калит сўзлар: “Ҳаёт билими”, “ рухий иқлим”, тиббиёт ҳамшираси, тиббий этика

Тиббиёт хамшираси мутахассис ҳисобланиб, мижозлар билан бевосита мулоқотда бўлади. Беморларга гинекологик хизматни адо этишда ўрта тиббиёт ходимининг ўзига хос ўрни бўлиб, аксарият кечиктириб бўлмайдиган ҳолатларда биринчи ёрдам кўрсатиш, ўтказилган амалиёт муолажаларидан сўнг тайинланган зарур муолажаларни ўз вақтида, тўғри бажариш ҳамширалар томонидан амалга оширилади. Беморни қабул қилиш, операцияга тайёрлаш, зарур таҳлиллар ўз вақтида олиш, диагностик текширув муолажаларига тайёрлаш, операциядан кейинги даврда беморни оқилона парвариши гинекология йўналишида даволашнинг асосини ташкил қилади. Тиббиёт ҳамшираси зикр этилган босқичларнинг барчасида фаол иштирок этади. Врачнинг энг яқин ёрдамчиси сифатида ҳамшира буюрилган муолажаларни сидқидилдан ва тўла-тўкис бажариши, беморларга меҳрибон ва ғамхўр бўлмоғи зарур. У касбий хулқ - атворга, фазилатга ва хислатларга бўлган талабларга жавоб бериши керак. Ушбу талаблар ичига этика ва деонтология қоидаларига риоя қилиши хам киради.

Этика бу юнонча – **aethoc** деган сўздан келиб чиққан бўлиб, юриш-туриш, аҳлоқ деган маъноларни англатади.

Аҳлоқ деганда кишиларнинг бир-бирига муносабатини, шунингдек, жамиятга, муайян синфга, давлатга, ватанга, оилага ва ҳоказоларга бўлган муносабатини тартибга солиб турадиган ва шахсий эътиқоди, бутун жамият ва ёки синфнинг кучи билан қўллаб қувватланадиган қоидалар ва ҳулқ-атвор нормалари мажмуини тушуниш қабул қилинган. Содда қилиб айтганда – ахлоқ ҳулқ-атвор нормаларининг йиғиндисидир.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Тиббий этикани юзага келиши жуда қадимга тақалади, ҳаттоки хиндларнинг «Аюведа» “Ҳаёт билими” китобида яхшилик ва адолат муаммолари билан бир қаторда шифокорга раҳмдил, ҳайрихоҳ, адолатли, сабр тоқатли, осойишта ва хеч қачон ўзини йўқотмаслиги уқтирилади. Шунингдек юнонистонлик Гиппократ тиббий этиканинг ривожига самарали хисса қўшди ва шу туфайли Гиппократ қасамёди юзага келди. Шифокорнинг вазифаси одамларнинг соғлиғини ва уларнинг ҳаётини сақлаш борасида ғамхўрлигидир.

Тиббий ахлоқ қадимги Юнононистонда катта тараққиётга еришади ва Букрот қасамёдида намоён бўлди . Букрот қасамёди умуман тиббий ахлоқнинг ривожланишига катта таьсир кўрсатади . Кейинчалик тиббиёт ўқув юртларини битириб чиққан ўқувчилар хам қасамёд қабул қила бошладилар , унга Букротнинг ахлоқий насихатлари асос қилиб олинган.

Тиббий ахлоқнинг асосий вазифалври жамият ва бемор киши саломатлиги йўлида халол мехнат қилиш , хамиша ва хар қандай шароитда хам тиббий ёрдам кўрсатиш, беморга диққат – эътибор ва ғамхўрлик билан муносабатда бўлиш, ўзининг барча хатти- харакатларида юксак инсоний қоидаларга риоя қилиш, тиббиёт ходимининг масьулиятини англаш, ўз Ватанига , хукуматига мехр- мухаббат ва садоқатни, интернатсионал бурчга содиқликни тарбиялаш, юксак инсонпарвар касбнинг олийжаноб аньаналарини сақлаш хамда, тиббиёт ходимини мехнатсеварлик рухида тарбиялашнинг мавжуд воситаларини умумлаштириш ва янгиларни ишлаб чиқишдан иборатдир.

Тиббий аҳлоқнинг асосий вазифалари қуйидагилардир:

- жамият ва беморнинг саломатлиги йўлида ҳалол меҳнат қилиш;
- ҳамиша ва ҳар қандай шароитда ҳам тиббий ёрдам кўрсатиш, беморга диққат эътибор ва ғамхўрлик билан муносабатда бўлиш;
- ўзининг барча хатти харакатларида юксак инсоний қоидаларга риоя қилиш;
- тиббиёт ходимидек юксак шарафли ва маъсулиятли вазифани англаш;
- ўз ватанига, хукуматига меҳр-мухаббат ва садоқатни, интернационал бурчга содиқликни тарбиялаш;
- юксак инсонпарвар касбнинг олийжаноб анъаналарини сақлаш ҳамда кўпайтириш;

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

- тиббиёт ходимини меҳнат руҳида тарбиялашнинг мавжуд воситаларини умумлаштириш ва янгиларини ишлаб чиқишдир.

Аҳлоқий тушунчалар.

Аҳлоқий тушунчаларга **бурч, жавобгарлик, қадр-қиммат, виждон, номус(шараф) ва бахт** тушунчалари киради. Улар минг йиллик тарихга эга бўлиб, турли ахлоқий назариялар ва таьлимотларда ишлаб чиқилган .

- **Бурч** тушунчаси касб ёки ижтимоий муносабатлар асосида қарор топган ўз вазифасини бажариш вақтидаги муайян касбий ва ижтимоий мажбуриятлар доирасини англатади. Бурч тўғри бажарилмоғи учун у охиригача тўғри англаб етилган бўлиши лозим. Бундай шароитда кишида ўз вазифаларини асосли равишда бажариш эхтиёжи пайдо бўлади.

Юксак ахлоқий сифатларга эга бўлган ва ўз бурчини яхши англаб етган тиббиёт ходими бурчини тегишли талабларга мувофиқ аниқ ва сифатли бажаради. Тиббиёт ходимининг бурчи инсонпарварликни намойиш қилиш ва хамиша беморга ёрдам кўрсатиш , кишиларнинг жисмоний ва рухий соғлигига қарши қаратилган ёки уларнинг хаётига хавф солувчи хатти – харакатларда қатнашмасликдир.

- **Жавобгарлик** - тиббиёт ҳамширасининг ўз бурчини бажариш давомида зарур бўлган саранжом-саришталик, маъсулиятлилик, касбини суистеъмол қилмаслик ва ўз зиммасидаги вазифаларни тўла адо этишда ифодаланади. Хар бир тиббий ходим ўзининг пала – партишлиги , енгилтаклиги , беморлар ишончини суиистемол қилиш ва барча хато хамда камчиликлари учун жавобгарликка тортилади.
- **Қадр-қиммат** ва номус шахснинг ўз касбини ижтимоий аҳамиятини фақат англаши, унга бўлган мухаббати ва касбидан ғурурланишигина эмас, балки маънавий жиҳатидан такомиллашишга, иш малакаси ва иш сифатини оширишга бўлган доимий интилишидан ҳам иборатдир.

Тиббиётнинг етук арбоблари касб қадр қиммати ва шарафи туйғусини хамиша баланд сақлаганлар . Бу эса халқнинг тиббиёт намояндаларига зўр ишонч билан қарашига сабаб бўлган.

- **Номус-(шараф)** тушунчаси бурч тушунчасидан ажралмасдир. Бу тушунча анча умумий маънода кишининг ижтимоий аҳамиятини (шахс, фуқаро,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ўз ишининг устаси сифатидаги ва хоказо аҳамиятини), онглилигини яъни ўз обрўси ва шуҳратини, ўз қадр-қимматини сақлашга интилишини ифодалайди.

- **Виждон** тушунчаси бурч, шараф ва қадр-қиммат туйғуси тушунчалари билан бирлашган. Аҳлоқнинг бошқа тушунчаларидан фарқли ўлароқ виждон тушунчасида кишининг ички ахлоқий, ўз-ўзини англаши ўз ҳулқи-атвори учун аҳлоқий жавобгарликни хис килиши, ўз фикрларига, хис-туйғуларига ва хатти-ҳаракатларига жамиятда амал қилаётган аҳлоқ нормаларига мувофиқ равишда баҳо бериши намоён бўлади. Виждон кишининг ички аҳлоқий хакамидир.

Виждон кишининг ички ахлоқий туйғусидир . Виждон ахлоқий қадрятлар , чунончи , халолик ва ростгўйлик , адолат ва ахлоқий поклик бошқа кишиларнинг хуқуқларини хамда ўзининг вазифаларини хурмат қилиш кабилар билан чамбарчас боғлиқ.

Кенг халк оммасининг тушунчасида тиббиёт ходими соф виждонли, ниҳоятда ҳалол, адолатли ва юксак аҳлоқли кишидир. Кўпгина кишилар шифокор билан дилдаги энг ноёб кечинмаларини баҳам кўрадилар, маслаҳат сўрайдилар ва фақат унинг ўзигагина ишонадилар.

Бир қатор фалсафий-аҳлоқий тизилмаларда **бахт** тушунчаси бутун аҳлоқ учун бошланғич нуқта деб қаралади. Бахт, бахтли ҳаёт тушунчаси соғломлик тушунчасидан ажралмасдир. Соғлик яхши бўлмаса, тўлиқ бахтнинг бўлиши мумкин эмас. Тиббиёт ходимларининг ҳулқ-атвори аҳлоқи муаммоларини кўриб чиқиш вақтида асосий ва умумий масалаларни алоҳида ажратиб кўрсатиш зарурки, тиббиёт ходими қаерда ишлашидан қатъий назар, бу масалаларга амал қилиши, шунингдек поликлиника ёки касалхонанинг ўзига хос шарт - шароитларига мувофиқ равишда хусусий масалаларга ҳам риоя қилиши зарур.

Ана шу масалаларни шартли равишда **иккига** ажратиш мумкин:

1. Ички маданият қоидаларига, яъни: меҳнатга муносабат қоидаларига риоя қилиш, интизомга риоя қилиш, жамоат мулкига эҳтиёткорлик билан муносабатда бўлиш, ҳамжиҳатлик ва коллегиаллик туйғуларига риоя қилиш.

2. Ташқи ҳулк-атвор қоидаларига, яъни: одоб қоидаларига, хушмуомалаликка ҳамда тегишли ташқи кўриниш қоидаларига риоя қилиш (ташқи покизалик, ўз танаси, кийим-бошлари, пойафзалнинг тозалиги, ортиқча

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

безаклар ва пардознинг бўлмаслиги, оқ халат, оқ қалпоқ ёки рўмол кабилар). Булар тиббий аҳлоқ қоидаларини ташкил этади.

Ташқи маданият қоидаларига ҳамкасблар, беморлар ўртасида ўзини тута билиши, бажараётган вазифасига ҳамда шарт-шароитга қараб суҳбат олиб боришни билиш ва хоказолар киради.

Одоб ахлоқ қоидалари тиббиётнинг кўп асрлик тарихи давомида ишлаб чиқилган аьзоларнинг жипслиги , ўзаро дўстона муносабатлари , хар бир кишининг мехнатини хурмат қилиш соф ошкора танқид муайян “ рухий иқлим” ни вужудга келтиради , иш сифатига яхши таьсир кўрсатади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1.Қодирхон Иномов “Ҳамширалик иши асослари” Тошкент – 2007 йил.

2. А. Гадаев , М.Х.Алимова , Х.С. Салиходжаева , Л.Х.Мусажонова “Умумий Амалиёт ҳамширалари учун амалий қўникмалар тўплами” Тошкент - 2011.

3. Т.Ю. Умарова , И.А. Қайумова , М.Қ. Ибрагимова “Ҳамширалик иши ” Тошкент- 2003 йил .

4. K.U. Zакирова , D.U. Тохтаматова “Ҳамширалик иши асослари” Тошкент – 2010 йил.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

THE PURPOSE AND OBJECTIVE OF THE STUDY, ITS LOGIC

Asian international University.
Senior teacher of " pedagogy and philosophy "
department Gadaeva Munira Mukhammedovna

Annotatsiya: Ushbu maqolada mantiq sohasidagi tadqiqotlarning xususiyatlari, mantiqiy va mantiqiy bo'lmagan atamalarning xarakteristikalari, empirik va nazariy mantiqiy atamalarning xususiyatlari, bilimning ilmiy va ilmiy bo'lmaganligining mantiqiy va uslubiy mezonlari yoritilgan.

Аннотация: В статье рассматриваются особенности исследований в области логики. В работе дается характеристика логических и нелогических терминов, исследуются особенности эмпирических и теоретических логических терминов, приводятся логико-методологические критерии научности и не научности знания.

Annotation: The article discusses the features of research in the field of logic. The work gives characteristics of logical and non-logical terms, examines the features of empirical and theoretical logical terms, and provides logical and methodological criteria for the scientific and non-scientific nature of knowledge.

***Ключевие слова*:** логика / познание / логические термины / нелогические термины / эмпирические логические термины / теоретические логические термины / логико-методологические критерии научности знания

Key words: knowledge / empirical logical terms / theoretical logical terms / logical and methodological criteria of scientific knowledge / logical terms / non-logical terms

The purpose,objective and its logical study of in the 3 period of renaissance.Logic is an integral part of the doctrine of knowledge. It is called formal because it studies the forms of thoughts and thought processes, i.e. structures identified by partial abstraction from the semantic and objective meanings of non-logical terms included in the linguistic expressions by which these thoughts and thinking processes are represented.

There is no clear division of terms into logical and non-logical. There is no doubt that the terms expressed in ordinary language by the words "essence (is)", "therefore", "and", "each", etc., are logical

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

It is possible to indicate a common property of these terms: they are used in discussions about various areas of objective and subjective reality. Terms expressed in everyday language by the words “obligatory”, “allowed”, etc., do not have this property, but, nevertheless, they are classified as logical. We will assume that the division of terms into logical and non-logical is established on the basis of agreement.

Part of the abstraction from the semantic and objective meanings of non-logical terms lies in the fact that when identifying logical forms, information about the type of non-logical terms and where there was the same term and where there were different ones is preserved.

Thus, logic is the science of the forms of thoughts and thought processes, as well as the relationships between thoughts and thought processes based on the properties of their logical forms.

The immediate characteristics of research activities are the purpose and objectives of the research. A goal is an idea of a result. When setting a goal, a person imagines what result he intends to get, what this result will be. Outlining the logic of his research, the scientist formulates a number of specific research tasks, which together should give an idea of what needs to be done in order for the goal to be achieved. In one of the works on higher education pedagogy, the goal is outlined as follows: to identify the didactic conditions for the formation of a culture of educational activity of students and to determine the ways of their creation in the process of teaching and educating students.

A sequential series of tasks reflected the logic of the study: to study the state of the culture of students’ educational activities; analyze the concept of “culture of educational activity” and the correspondence of its essence and structure to the content and methods of work to improve the educational activity of students; determine and test in the process of experimental work the didactic conditions for the formation of a learning culture; develop methodological recommendations for teachers on managing the development of a culture of students’ educational activities. Determining the logic, the general path of research is a very important stage of the work. This is the identification of the main steps leading to solving the problem and fulfilling the purpose of the research work. Of course, each problem is specific and requires intuition and creativity from the researcher. However, it is quite possible to indicate the general course of pedagogical research (and also display it graphically),

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

so that the resulting methodological representation can be used as a certain guideline for research activities, against which one could check one's path and judge the quality of the research as it unfolds.

It is necessary to distinguish between the sensually concrete as a result of the direct perception of real concreteness, and the mentally concrete - the result of reproducing real concreteness in theoretical thinking. Ascent from the abstract to the concrete is both a method of scientific research and a principle that characterizes the direction of the scientific-cognitive process as a whole - the movement from less meaningful to more meaningful knowledge. True concreteness in research is based on abstraction, due to which concrete knowledge appears not as an episodic perception of the whole, but as a living unity of essence and its manifestation, the internal content of an object and the form of its expression. The movement of theoretical thought from the abstract to the concrete in the text of a scientific work that is to be reflected and evaluated can in itself be an indicator of the evidence of this research and thereby its quality. In order to present the generalized logic of pedagogical research in the most concrete form, we depict its progress as a sequence of transitions from an empirical description of pedagogical activity to its reflection in a theoretical form (in theoretical models) and in a normative form (in normative models).The starting points underlying the idea of the logic of pedagogical research boil down to the following. Any pedagogical research is a contribution to the scientific substantiation of practical pedagogical activities. In the system of scientific justification, the connection between the two functions of pedagogy as a science is realized - scientific-theoretical and constructive-technical (normative). Carrying out the first of them, pedagogy studies pedagogical reality in the aspect of reality, i.e. its objectively true reflection, gains knowledge about pedagogical facts, about the essence and laws of the pedagogical process. As a result of the implementation of the constructive-technical function, pedagogy receives knowledge that reflects pedagogical reality in the aspect of what should be: how to plan, implement and improve pedagogical activities. The transition from the reflection of pedagogical reality to its transformation in the structure of scientific justification can be represented as a process of formation of a number of theoretical and normative models of pedagogical reality in their dynamic relationship. Presented in this way, this transition must be reflected in a specific, single pedagogical study. Scientific justification in that case corresponds to its purpose if it

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

is proactive in relation to pedagogical practice and allows it to be transformed and improved. In order to get ahead and transform the experience of practical pedagogical activity in the right direction, pedagogical science must use all the wealth of human culture, generalized practice, social experience in general, and the reflection of this experience in scientific knowledge. This requirement also applies to the construction of theoretical and normative models in a single pedagogical study. The main feature of a model of existence - a theoretical model is that it represents some clear, fixed connection of elements, presupposes a certain structure that reflects the internal, essential relations of reality. The model of what should be, the normative model, like the theoretical model, is idealized and generalized. It does not constitute a direct project, a "scenario" of pedagogical activity, but is only a subsequently implemented prototype of such projects. Such a model provides a general idea of what needs to be done to achieve better results. The work as a whole is of an applied nature. Its theoretical part concretizes the existing ideas in pedagogy about the relationship between teaching, upbringing and development. In the course of such specification, the statement is formulated that mental education cannot be considered complete and sufficient if as a result only mental development is achieved and only cognitive interest is formed. A person can have a cognitive interest, but at the same time be morally ill-mannered, selfish towards comrades, towards other people, etc. Mental education in its integrity and completeness is formed by a wide range of relationships of the student to himself, to his own activities, to other students, to teachers, to people in general.

Research logic is an important tool for scientific research. It helps to structure and systematize knowledge, and also develops critical thinking and analytical skills. The purpose of the research logic is to achieve objectivity and reliability of the research results. The basic principles of research logic include logical consistency, clarity and precision of statements, and testability and validity of arguments. The logic of research is closely related to other sciences, such as philosophy, mathematics and psychology. Applications of inquiry logic can be found in various fields, from scientific research to everyday life. It is important to develop logical thinking skills and apply them in your activities to achieve successful results.

References:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

1. A country where children are healthy has a great future: President Republic of Uzbekistan Sh.Mirziyoev// Nar. word. – 2017. – 6 Jan.

2. Mirziyoyev. Sh.M. Together we will build a free, democratic and the prosperous state of Uzbekistan. - Tashkent: Uzbekistan, 2016. - 56 p.

3. Kraevsky V.V. The quality of pedagogy and the methodological culture of the teacher // Master: Independent scientific and pedagogical journal. 1991. No. 1. 4. Polonsky V.M. Evaluation of the quality of scientific and pedagogical research. M., 1987.

4. Skatkin M.N. Methodology and methods of pedagogical research (To help the novice researcher). M., 1986. Internet sites:

5. Muxamedovna, G. M. (2023). XXI ASR KÓNIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIMNING MUAMMO VA YECHIMLARI. PEDAGOGICAL SCIENCES AND TEACHING METHODS, 3(26), 93-96

6. Muxamedovna, G. M. (2023). XXI ASR KÓNIKMALARINI SHAKLLANTIRISHDA INTEGRATSIYALASHGAN TA'LIMNING MUAMMO VA YECHIMLARI. World scientific research journal, 20(1), 135-138.

7. Muxamedovna, G. M. (2023). INNOVATSION TEXNOLOGIYARNI O'ZLASHTIRISHDA TALABALARNING KREATIVLIK SALOHIYATINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 21(3), 3-6.

8. GADAYEVA, M. M. INTEGRATSION TA'LIMDA MANTIQIY VA TANQIDIY TAFAKKURNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK ASOSLARI. PSIXOLOGIYA Учредители: Бухарский государственный университет, (2), 60-64.

9. Muxamedovna, G. M. (2023). INNOVATSION TALIM-BUYUK KELAJAK POYDEVORI. World scientific research journal, 17(1), 74-76.

10. Muxamedovna, G. M. (2023). UCHINCHI RENESANS DAVRIDA AJDODLARIMIZ MEROSINI ORGANISH ORQALI INTEGRATSION TA'LIMNI YANADA TAKOMILLASHTIRISH TAMOYILLARI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 22(1), 35-38.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

11. Muxamedovna, G. M. (2023). KREATIV YONDASHUV ASOSIDA DIDAKTIK MATERIALLAR YARATISH MEXANIZMLARI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 21(3), 12-14.

12. Бозорова, Р. Ш. (2022). “Меҳр” тушунчаси: фалсафий таҳлил. Science and Education, 3(4), 1312-1320.

13. Bozorova, R. (2021, September). Methods and Means of Cultivating Kindness iIn the Family of the Uzbek People. In " ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM (pp. 43-44).

14. Jalolov, T. S. (2023). PSIXOLOGIYA YO ‘NALISHIDA TAHSIL OLAYOTGAN TALABALARGA SPSS YORDAMIDA MATEMATIK USULLARNI O ‘RGATISHNING METODIK USULLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 323-326.

15. Jalolov, T. S. (2023). PYTHON INSTRUMENTLARI BILAN KATTA MA’LUMOTLARNI QAYTA ISHLASH. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 320-322.

16. Jalolov, T. S., & Usmonov, A. U. (2021). “AQLLI ISSIQXONA” BOSHQARISH TIZIMINI MODELLASHTIRISH VA TADQIQ QILISH. Экономика и социум, (9 (88)), 74-77.

17. Sadriddinovich, J. T. (2023). Capabilities of SPSS Software in High Volume Data Processing Testing. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 82-86.

18. Sadriddinovich, J. T. (2023, November). IDENTIFYING THE POSITIVE EFFECTS OF PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL WORK FACTORS BETWEEN INDIVIDUALS AND DEPARTMENTS THROUGH SPSS SOFTWARE. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE (Vol. 2, No. 18, pp. 150-153).

19. Jalolov, T. S. (2023). TEACHING THE BASICS OF PYTHON PROGRAMMING. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(11).

20. Jalolov, T. S. (2023). Solving Complex Problems in Python. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 1(9), 481-484.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

21. Jalolov, T. S. (2023). PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF DATA PROCESSING USING THE SPSS PROGRAM. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(23), 220-223.

22. Tursunbek Sadriddinovich Jalolov. (2023). ARTIFICIAL INTELLIGENCE PYTHON (PYTORCH). Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research , 1(3), 123-126.

23. Tursunbek Sadriddinovich Jalolov. (2023). ADVANTAGES OF DJANGO FEMWORKER. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(12).

24. Tursunbek Sadriddinovich Jalolov. (2023). ARTIFICIAL INTELLIGENCE PYTHON (PYTORCH). Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research , 1(3), 123-126.

25. Ikromova, S. (2023). INTERPRETATION OF THE PSYCHOLOGICAL SAFETY FACTOR IN RELATION TO DESTRUCTIVE INFORMATION IN ADOLESCENTS. Modern Science and Research, 2(9), 390-394.

26. Ikromova, S. (2023). CONCEPT OF IDEOLOGY AND FORMATION OF IDEOLOGICAL IMMUNITY IN YOUTH STUDENTS. Modern Science and Research, 2(6), 1223-1226.

27. Ikromova, S. (2023). FORMATION OF IDEOLOGICAL IMMUNITY TO DESTRUCTIVE INFORMATION IN TEENAGERS. Modern Science and Research, 2(5), 1009-1014.

28. Ikromova, S. A. (2022). MILLIY VA DINIY QADRIYATLARNING INSON TARBIYASIDAGI O'RNI. Экономика и социум, (12-2 (103)), 675-678.

29. Ikromova, S. A. (2023). SHAXS OG 'ISHGAN XULQINING KO 'RINISHLARI VA DESTRUKTIV AXBOROTLARNING KO 'RINISHLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 528-532.

30. Akbarovna, I. S. (2023). YOSHLARDA DESTRUKTIV G'OYALARGA QARSHI IMMUNITET HOSIL QILISH OMILLARI.

31. Akbarovna, I. S. (2023). TALABA YOSHLARDA MAFKURA TUSHUNCHASI VA MAFKURAVIY IMMUNITETNI SHAKLLANTIRISH.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

32. Akbarovna, I. S. (2023). O'SMIRLARDA DESTRUKTIV AXBOROTLARGA NISBATAN MAFKURAVIY IMMUNITET SHAKLLANTIRISH.

33. Akbarovna, I. S. (2023). DESTRUKTIV AXBOROTLARGA NISBATAN MAFKURAVIY IMMUNITET SHAKLLANTIRISH IJTIMOIY MUAMMO SIFATIDA. Barqaror Taraqqiyot va Rivojlanish Tamoyillari, 1(6), 26-29.

34. Akbarovna, I. S. (2023). MILLIY HARAKATLI O'YINLARNING BOLALAR TARBIYASIDAGI IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.

35. Sitora Akbarovna Ikromova. (2023). Formation of Ideological Immunity to Destructive Information. Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599), 1(9), 50–54.

36. Akbarovna, I. S. (2023). Study of the Formation of Ideological Immunity By Foreign and Russian Researchers. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 235-239.

37. Akbarovna, I. S. (2023). Adolescence during Destructive Behavior Appearances the Problem Learning Condition. Intersections of Faith and Culture: American Journal of Religious and Cultural Studies (2993-2599), 1(9), 105-109.

38. Ikromova, S. A. FACTORS IN THE DEVELOPMENT OF IMMUNITY TO DESTRUCTIVE IDEAS IN ADOLESCENTS.

39. Ikromova Sitora Akbarovna. (2023). RESEARCH METHODS OF YOUTH PSYCHOLOGY. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(12).

40. Immunity to Destructive Information in Adolescents. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(10), 119–122.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

UO‘T 681.51

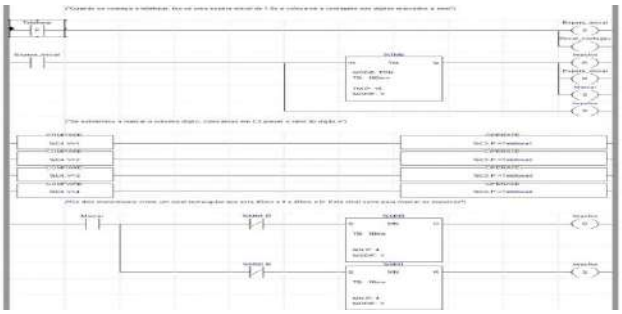
Artezian tik quduqlarida nasoslarini boshqarish va avtomatlashtirishni PLC dasturiy ta’minot tizimini ishlab chiqish

Stajyor o’qituvchi: Boboyorov Azizjon Eshmuminovich
TJ va ICha va B yo’nalishi talabasi: To‘xtayev Habibjon Nabijon o‘g‘li
TJ va ICha va B yo’nalishi talabasi: Olimov Doniyor Himmat o’g’li
“TIQXMMI” MTU Buxoro tabiiy resurslarni boshqarish instituti.
Email: azizbekbobyorov@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada meliorativ yerlarda sug’orish uchun artezian skvajinalardan nasos yordamida suvni ko’tarish va ushbu nasoslar ish rejimini nazorat qilish hamda avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimini ishlab chiqish ko’zda tutilgan. PLC dasturiy ta’minot tizimini uch fazali nasoslar uchun qo’llash hamda Ladder dasturiy tili o’rnatish qo’llangan.

Kalit so’zlar: PLC dasturiy ta’minot tizimi, Ladder dasturiy tili, Meliorativ yerlar, Narvon mantig'i,

Kirish. Ladder dasturiy tili(narvon mantig'i) PLC(Program logic controller)-larni dasturlash uchun keng qo'llaniladi, bu erda jarayon yoki ishlab chiqarish jarayonini ketma-ket nazorat qilish talab qilinadi. Narvon mantig'i oddiy, ammo muhim boshqaruv tizimlari uchun yoki eski simli o'rni zanjirlarini qayta ishlash uchun foydalidir[1]. Dasturlashtiriladigan mantiqiy kontrollerlar yanada murakkablashgani sayin, u juda murakkab avtomatlashtirish tizimlarida ham qo'llanila boshlandi. Ko'pincha narvon mantiqiy dasturi kompyuter ish stantsiyasida ishlaydigan HMI dasturi bilan birgalikda ishlatiladi(1-rasm).

1-rasm. Kontaktlar va bobinlar, taqqoslashlar, taymerlar va monostabil multivibratorlarni o'z ichiga olgan narvon diagrammasining bir qismi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Narvon diagrammasida ketma-ket boshqaruv mantig'ini ifodalash zavod muhandislari va texniklariga maqsadli kompyuter tilni o'rganish uchun qo'shimcha tayyorgarliksiz dasturiy ta'minotni ishlab chiqishga imkon berish edi. Tanish o'rni apparat tizimlariga o'xshashligi sababli ishlab chiqish va texnik xizmat ko'rsatish soddalashtirildi[2, 3, 4]. Narvon mantig'ini protsessual til emas, balki qoidalarga asoslangan til sifatida ko'rish mumkin. Narvondagi "zinapoya" qoidani ifodalaydi. O'rni va boshqa elektromexanik qurilmalar bilan amalga oshirilganda, turli qoidalar bir vaqtning o'zida va darhol amalga oshiriladi[9]. Dasturlashtiriladigan mantiqiy kontrollerda amalga oshirilganda, qoidalar odatda dasturiy ta'minot tomonidan uzluksiz tsikl yoki "skanerlash" orqali ketma-ket bajariladi. Loopni etarlicha tez, odatda soniyada ko'p marta bajarish orqali bir vaqtning o'zida va darhol bajarish effektiga erishiladi. Dasturlashtiriladigan kontrollerlardan to'g'ri foydalanish pog'onalarni bajarish tartibining cheklovlarini tushunishni talab qiladi[6, 7, 8].

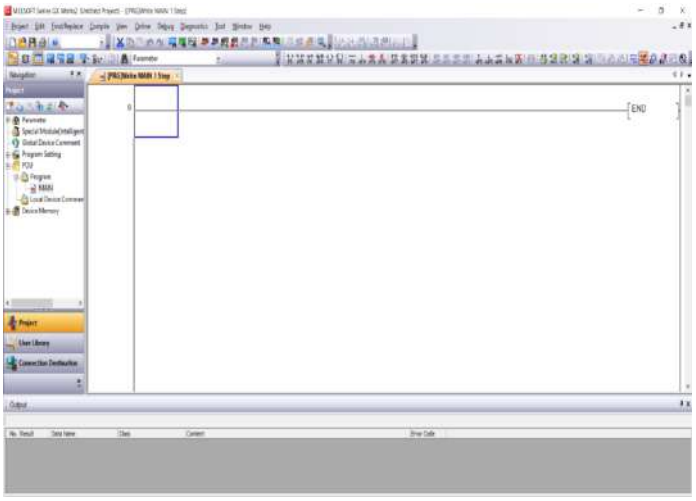
Material va usullar

Bu usulni o'rganishga tayyorgarlik jarayonida bir qancha adabiyotlar, manbalar [6] o'rganildi va tahlil qilindi, shunga o'xshash turli xil materiallarning mosligi tekshirildi. Biroq, nashrlar va tadqiqot natijalari qidiruv manbalarida ladder tilining qulay usuli kamligini ko’rsatdi. Bir tomondan, bu usulning to'liq daturiy ta’minoti nazariy asosining yo'qligi bizni tadqiqot olib borishimizni qiyinlashtiradi. Dasturni ishga tushirish quyidagicha:

Ladder tilining yangi loyiha ochish bo’limi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Ladder tilida yangi loyiha tuzish bo’limi

Bosqichli kiritish

Dama (kontaktlar)

- —[ ]—Odatda ochiq kontakt, unga mos keladigan lasan yoki uni boshqaradigan kirish quvvatlanganda yopiladi
- —[\]—Odatda yopiq ("emas") kontakt, unga mos keladigan lasan yoki uni boshqaradigan kirish quvvatlanmagan bo'lsa, yopiladi
- **Bosqich chiqishi**

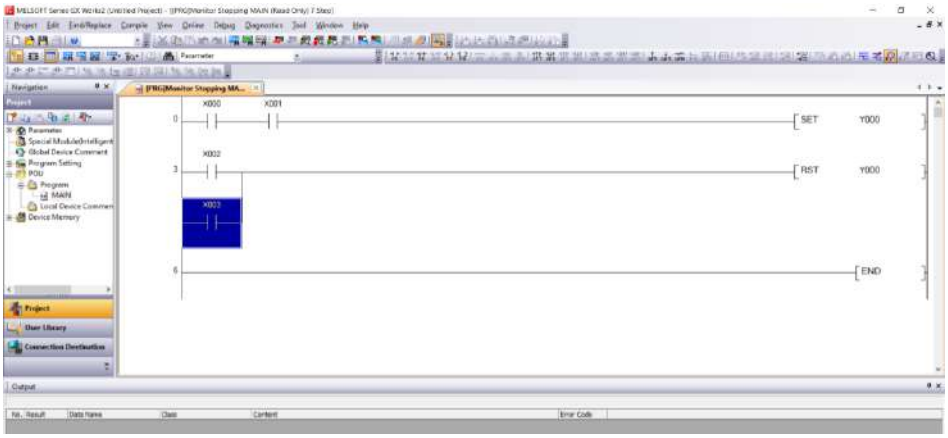
Aktuatorlar (bobinlar)

- —( )—Odatda faol bo'lmagan lasan, uning pog'onasi yopilganda quvvatlanadi.
- —(\)—Odatda faol ("emas") lasan, uning pog'onasi ochiq bo'lganda quvvatlanadi.

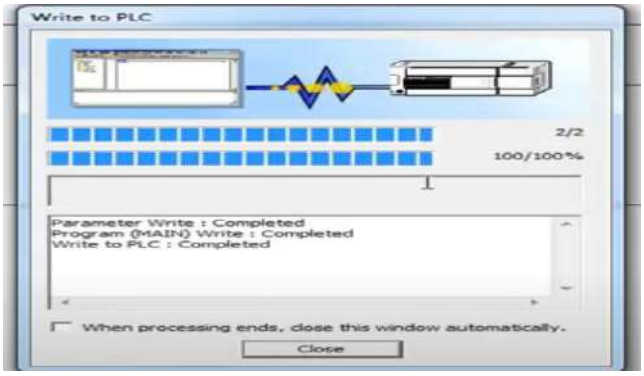
"Bobin" (pog'onaning chiqishi) dasturlashtiriladigan kontrollerga ulangan ba'zi qurilmalarni boshqaradigan jismoniy chiqishni yoki dasturning boshqa joylarida foydalanish uchun ichki xotira bitini ko'rsatishi mumkin.

PLC dasturiy ta’minot tizimini ladder tili bilan yozish quyidagicha:

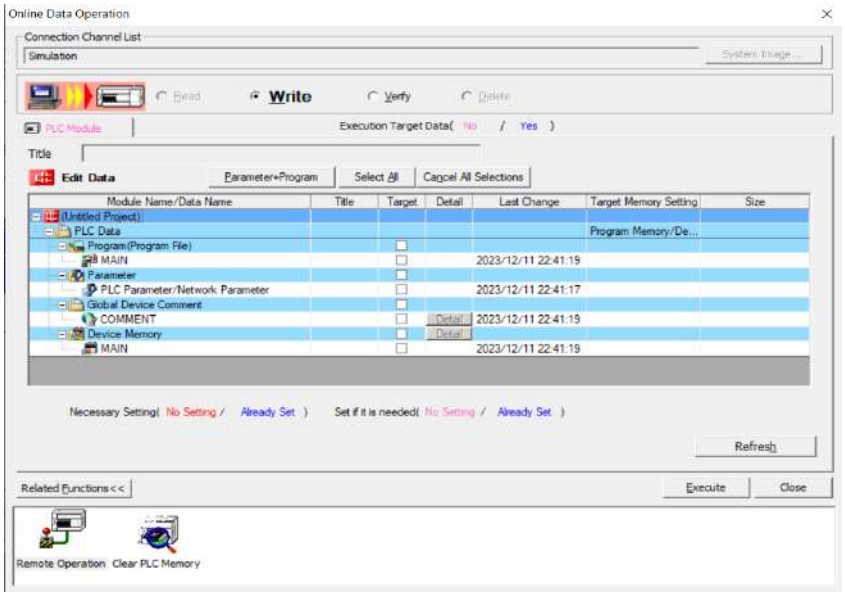
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Kirish va chiqish signalning belgilanish diogrammasi

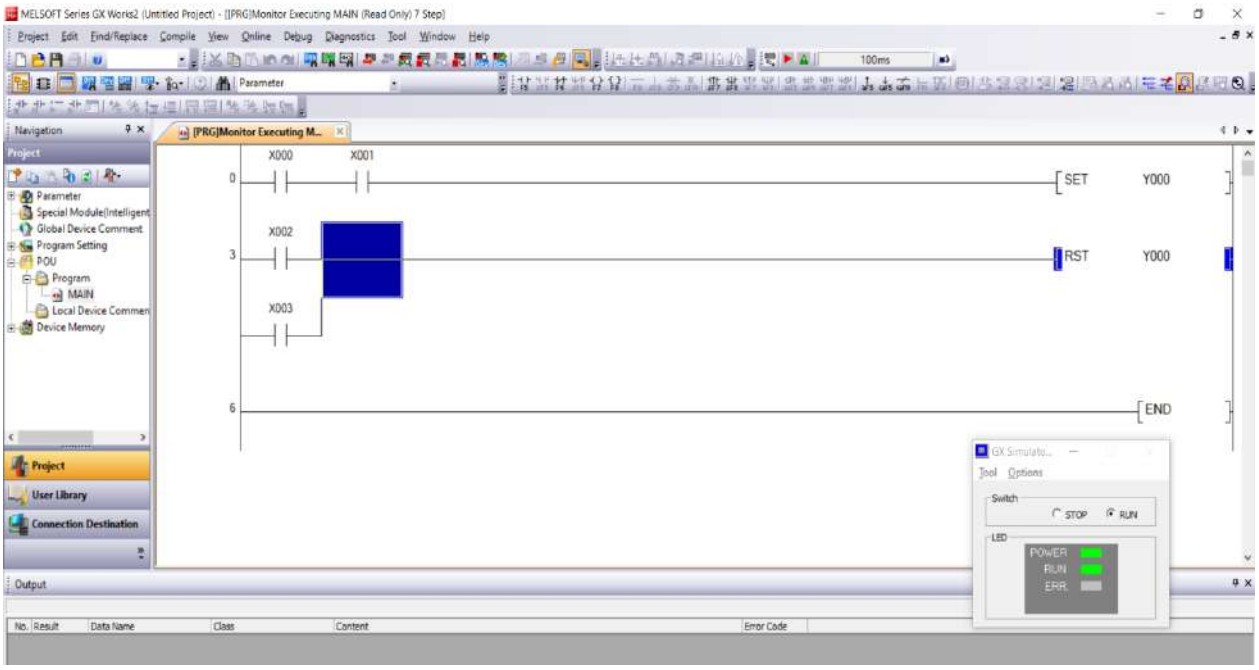

Dasturni kontrollerga yuklash

Online ma’lumotlarni kiritish

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Dastuni simulatsiya qilish

Natijalar va muhokamalar

Tadqiqoddan olingan natija shuni ko’satadiki: nasoslarini boshqarish va avtomatlashtirishni PLC dasturiy ta’minot tizimi ichki logotip konfiguratsiyasi orqali aniqlaymiz. Ko'pincha, elektr motorini boshqarish uchun dastur ishlatiladi. Ushbu sxema "To'xtatish" oraliq tugmasidan foydalanmasdan elektr motorining aylanish yo'nalishini o'zgartirishga imkon beradi. Ushbu tugma faqat vosita to'liq to'xtatilganda ishlatiladi.

Xulosa

Tadqiqot natijasida artezian tik quduqlarida nasoslarini samaradorligini oshirish uchun bu tizimga inson-mashina interfeysini o’rnatish talabi qoyilgani bois kerakli parametrlar o’rganilib chiqildi. Tadqiqot ishida jaroyonga bog’liq bo’lgan barcha texnik uskunalarning xususiyatlari va parametrlari to’liq shaklda keltirilib o’tildi.

Avtomatlashtirish tufayli xodimlarning suv ta'minotini boshqarish va tartibga solishda ishtirok etish ehtiyoji minimallashtiriladi. Bu ishlarni avtomatlashtirish sifatiga talablarning o’sishi bir qator: muhandislik kibernetikasi, hisoblash texnikasi va tizimlarning umumiy nazariyasi fanlarining yutuqlari bazasida tizimli yondoshish

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

pozitsiyasi bilan yechiladigan masalalarni yechish zaruriyatini oldingi o'ringa chiqardi.

Adabiyotlar ro'yxati.

1. "Suv ta'minoti va oqava suvlari tizimlarini avtomatlashtirish" Ubaydullayeva D.R., Xayitov A.N., Abdullayev H.H., Sharifov H.Sh. Darslik-2020
2. "ELEKTR MASHINA VA ELEKTR YURITMALARDAN PRAKTIKUM" S. Majidov, M. Ubodullayev, O. Yo'ldosheva, U. Berdiyev, B. To'xtamishev, X. Sattorov Oliy o 'quv yurtlari uchun o 'quv qo 'llanma
3. Ismoilov.M.I Raxmatov A.D. Avtomatika tizimlari va elektr jihozlarini montaj, sozlash va ekspluatatsiyasi. T.TIIM. 2010
4. Mirahmedov D.A. Avtomatik boshqarish nazariyasi. –Toshkent: O'zbekiston. 1993 "NASOSLAR VA NASOS STANSIYALARI" A. N. Rizaev, G. R. Rixsixodjayeva
5. "Control of Pumped Storage Power Plants" by Antonello Monti and Andreas Jossen
6. "Control of Electric Machine Drive Systems" by Seung-Ki Sul
7. "Electric Motors and Drives: Fundamentals, Types and Applications" by Austin Hughes and Bill Drury
8. Jalolov, T. S. (2023). PSIXOLOGIYA YO 'NALISHIDA TAHSIL OLAYOTGAN TALABALARGA SPSS YORDAMIDA MATEMATIK USULLARNI O 'RGATISHNING METODIK USULLARI. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 323-326.
9. Jalolov, T. S. (2023). PYTHON INSTRUMENTLARI BILAN KATTA MA'LUMOTLARNI QAYTA ISHLASH. Educational Research in Universal Sciences, 2(10), 320-322.
10. Jalolov, T. S., & Usmonov, A. U. (2021). "AQLLI ISSIQXONA" BOSHQARISH TIZIMINI MODELLASHTIRISH VA TADQIQ QILISH. Экономика и социум, (9 (88)), 74-77.
11. Sadriddinovich, J. T. (2023). Capabilities of SPSS Software in High Volume Data Processing Testing. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157), 1(9), 82-86.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

12. Sadriddinovich, J. T. (2023, November). IDENTIFYING THE POSITIVE EFFECTS OF PSYCHOLOGICAL AND SOCIAL WORK FACTORS BETWEEN INDIVIDUALS AND DEPARTMENTS THROUGH SPSS SOFTWARE. In INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH CONFERENCE (Vol. 2, No. 18, pp. 150-153).

13. Jalolov, T. S. (2023). TEACHING THE BASICS OF PYTHON PROGRAMMING. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(11).

14. Jalolov, T. S. (2023). Solving Complex Problems in Python. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769), 1(9), 481-484.

15. Jalolov, T. S. (2023). PEDAGOGICAL-PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF DATA PROCESSING USING THE SPSS PROGRAM. INNOVATIVE DEVELOPMENTS AND RESEARCH IN EDUCATION, 2(23), 220-223.

16. Tursunbek Sadriddinovich Jalolov. (2023). ARTIFICIAL INTELLIGENCE PYTHON (PYTORCH). Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research , 1(3), 123-126.

17. Tursunbek Sadriddinovich Jalolov. (2023). ADVANTAGES OF DJANGO FEMWORKER. International Multidisciplinary Journal for Research & Development, 10(12).

18. Tursunbek Sadriddinovich Jalolov. (2023). ARTIFICIAL INTELLIGENCE PYTHON (PYTORCH). Oriental Journal of Academic and Multidisciplinary Research , 1(3), 123-126.

19. www.google.ru.

20. https://en.wikipedia.org/wiki/Ladder_logic

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Jadidchi Elbekning bolalar adabiyotini o‘qitish metodikasini takomillashtirishdagi hissasi

Saparova Shahlo Ramazonovna
Osiyo Xalqaro universiteti
Ijtimoiy fanlar va texnika fakulteti
Pedagogika va psixologiya kafedrasi o’qituvchisi
Tel:+998914039787; gmail: saparovashakhlo@gmail.com
saparovashahlo243@gmail.com

Annotatsiya: Maqolada Fitrat hamda Cho‘lponlarning zamondoshi va shogirdi, XX asrning serqirra ijodkorlaridan biri, Elbek (Mashriq Yunusov)ning bugungi bolalar adabiyotini o‘qitish metodikasi uchun yaratgan “Go‘zal yozg‘ichlar” o‘qish kitobi yoritiladi. O‘qish kitobidagi bolalarga atab yozilgan ko‘plab shoir va yozuvchilarning, jumladan Elbek, Fitrat va Cho‘lponlarning eng sara asarlari keltiriladi va izohlanadi.

Kalit so‘zlar: “Ot ila odam” masali, “O‘gut” she’ri” “Oydin kechalarda” va “Hunarsiz kishi o‘limga yaqin” hikoyalari.

Boshlang‘ich ta’lim va maktabgacha ta’limda bolalar shunday ko‘p narsalarni o‘rganishadiki, bu - butun umri davomida olgan bilimlarining yarmiga teng. Shu sababli jamiyatimiz bolalarning dastlabki ta’lim olishlariga katta e’tibor qaratib, yangidan-yangi metodikalarni, zamonaviy vazifalarni ishlab chiqadi, bolalarning qobiliyatlarini keng ochib berish maqsadida turli imkoniyatlarni yaratib beradi. Bu borada 26.05.2023-yildagi PF-79-son O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni yorqin misoldir.

O‘tgan asrimizninng 20-yillarida millatimiz farzandlarini ilm-ma’rifatli bo‘lishi uchun maktablar ochib, dastur va darsliklar yaratib, xalqimiz uchun jonini fido qilgan jadidlarimiz orasida Elbek ham bor edi. Uning asl ismi Mashriq Yunusov bo‘lib, Elbek uning taxallusidir. Elbek Fitratning shogirdi, Cho‘lponning zamondoshi va do‘sti bo‘lib, jadid maktablari uchun ular bilan bir qatorda darsliklar va qo‘llanmalar yaratadi.

Elbek 2-4-sinf o‘quvchilari uchun quyidagi darslik va o’quv qo’llanmalarni yaratgan. “Yozuv yo‘llari”(1-bo‘lak, 1921), “O‘zbekcha o‘qish kitobi” (Fotih Sayfi bilan hamkorlikda, 1922), “O‘rnak”, “Bilim”, “Boshlang‘ich maktabda ona tili” (1923), “Go‘zal yozg‘ichlar”(1925) kabi o‘quv qo‘llanmalari shular jumlasidandir.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Elbekning xayrli ishlaridan biri yoshlarni ma’nan yetuk qilib tarbiyalash masalasiga katta e’tibor berishidir. Uning maktablarning o‘quvchilari uchun milliy ruh ufurib turgan “Go‘zal yozg‘ichlar” nomli darslik –majmua yaratishidir.

“Go‘zal yozg‘ichlar” boshlang‘ich maktablarning 4nchi bo‘limlari uchun tuzilgan o‘qish kitobi bo‘lib, kitobda “O‘zbek qizi” (Botu), “Bahorning kelishi” (Kultegin), “O‘gut” (Fitrat), “Ulug‘ bayram” (Choy), “O‘zbek qizi” (Cho‘lpon), “Turmush ko‘rinishlari” (Mirmulla), “Baynalmillal ashulasi”, “Hunarsiz kishi o‘limga yaqin” (A.Avloniy), “Martsiya” (Botu), “Maqtanchoq kishi” (G‘ulom Zafariy), “Qo‘zg‘al” (Tuzguchidan), “Oydin kechalar” (Cho‘lpon), “Yetar endi” (Botu), “Tuyg‘unoy”(Muborak Yunusova), “Men va boshqalar” (Cho‘lpon), “Uloqda” (A.Qodiriy), “Fol ko‘rguchi chol” (Devayifdan), “Baxtsiz erkinoy” (Murattab: Kavkab) kabi she’r va hikoyalar berilgan.

Elbek asarlarida chet so‘zlar o‘rniga turkiy so‘zlarni qo‘llashga harakat qilgan. “Go‘zal yozg‘ichlar” to‘plamining muqovasiga «Boshlang‘ich maktablarning 4nchi bo‘limlari uchun tuzilgan o‘qish kitobidir», deb yozilgan bo‘lib, Elbek bu darslikda o‘quvchining yoshi, bilim darajasi va dunyoqarashini hisobga olgan. To‘plamda Cho‘lponning «Oydin kechalarda» hikoyasi ikkinchi bor chop etilgan bo‘lib, bu hikoyadagi ba’zi so‘zlarga birinchi bor chop etilgani «Inqilob» (1922-yil, 7-8 sonlar) jurnaliga qaraganda o‘zgarishtirishlar kiritilgan.

Masalan: «hamma», «qalbini», «g‘alati», «jimjitlik», «bechora», «butun a’zolarini» so‘zlari o‘rniga «sira», «barcha», «yuragini», «qiziq», «jimlik», «boyoqish», «muchalarini» so‘zlari qo‘llagan. Ya’ni maktab o‘quvchilarining poydevori bo‘lgan boshlang‘ich ta’limdanoq o‘zga so‘zlar o‘rniga o‘z ona tilidagi so‘zlarni o‘rganishlari uchun zamin yaratgan. Elbekning o‘zi shunday yozgan: “Shubhasiz, biz boshqa tillardan so‘z olamiz va bunga qarshi bo‘lish tilning tarixidan xabarsizlik bo‘lar edi. Ammo so‘z olishning chegarasi bo‘lishi kerak va shu bilan birga o‘z tilining xususiyati, uning o‘sishi, rivojlanishi yo‘llarini ham ko‘zda qattiq tutish kerak”.

“Ot ila odam” masali ham kitobxonni befarq qoldirmaydi. Asar qahramoni ot hisoblanadi:

Keng o‘tloqli ulug‘ bir tog‘ yoqasida,
Ko‘m-ko‘k bo‘lib o‘skan o‘tlar orasida
Ko‘b vaqtdan beri bir ot o‘ynab yurar edi,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Erkinlikda yolg‘iz o‘ynab yurar edi.

Keng o‘tloqda bir ot o‘zi yayrab yashab yurar, ochlik, suvsizlikni ko‘rmagan edi. Kunlardan bir kun unga bitta ho‘kiz kelib qo‘shni bo‘ldi, bepoyon o‘tloqdan to‘yib-to‘yib o‘t yeya boshladi. Bu esa otga hecham yoqmadi:

Otning bunga qahri kelib achchig‘landi,
Uni bundan haydamakka bel bog‘ladi.
U ho‘kizdan qutulish uchun turli tadbirlar o‘ylay boshladi:
“Yaxshi shulkim- dedi, - bundan qutulmoq-chun,
Bunda yolg‘iz o‘z erkimda yashamoq-chun
Ko‘mak olmoq kerak menga odamlardan
Balkim ular qutultirar meni undan”
deya ot odamdan yordam so‘radi. Shunda inson:
Dedi: - O‘rtoq, men hech yayov yurolmayman,
Yayov yursam-da, hech unga yetolmayman.
Yaxshi ulkim, egar, no‘xta men keltiray
Egarlabon ham no‘xtalab seni minay.

Ular birgalashib ho‘kizni quvishga tushdilar. Nihoyat ho‘kizni tutib, bog‘ladilar. Odam esa otni bo‘shatishni xayoliga ham keltirmayotgan edi. Shunda ot:

–Ish bitdi-ku, nechun meni qo‘ymaydursiz,
Yoxud meni ho‘kiz kabi o‘ylaydursiz.
Meni qo‘ying, men erkinlik sevadurman
Shu o‘tloqda tinchib umr o‘tkazurman.

Odam esa uning so‘zlariga quloq solmasdan, “ho‘kiz bilan birga qo‘shib bog‘lab qo‘ydi”. Masal sujeti g‘oyatda qiziqarli va ibratli fikrlarga boy. Bunda adib erk mavzusini ifoda etgan. Unda ot obrazi muhim o‘rin tutadi. Erkin yashayotgan ot ho‘kiz kelishi bilan tinchini yo‘qotadi. Aslida u bilan ahil, bahamjihat yashashi mumkin edi. Biroq nafsi tufayli ho‘kizdan qutulish yo‘llarini izlaydi. Bunga erishadi ham, lekin o‘zi tutqun bo‘lib qoladi. Ma’lumki, masallar tarbiyaviy mazmun tashiydi. Shu nuqtai nazardan masalning majoziy mohiyati ot obrazi orqali yorqinlashgan. Masalda bir necha axloqiy jihatlarga: erk, birlik, hamjihatlik, bag‘rikenglik kabilarga daxl qilingan. Egar, no‘xta-jilovlash vositasi. Inson ham shu vosita orqali otni o‘ziniki qilib oladi. Ushbu badiiy detalning majoziy ma’nosi shuki, u erkning dushmani. Ot-xudbin shaxslar timsoli. Binobarin, erkinlikni xudbinlik bo‘g‘adi. Agar ot bag‘rikenglik qilib,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ho‘kiz bilan ahil yashaganida erki o‘z qo‘lida qolar edi. Asar tili ham juda shirali. Barmoqda bitilgan misralar ravon o‘qiladi va o‘z kitobxoniga oson yetib boradi.

Shuningdek bu to‘plamda Elbek ustozi Fitratning “O‘gut” she’rini ham chop ettirgan bo‘lib, Fitrat «O‘gut»da o‘zi va millati dardlariga najot topganday bo‘ladi. Bu najot - xalqning og‘ir-vazmin, mulohazakor, biroq ko‘zlari yoniq farzandlari - yigitlaridir! Bu yigitlarning nurli ko‘zlarida shoir millatning ertangi kunini, baxt-u iqbolini ko‘radi. Zero, har qanday xalqning kelajagi uning bag‘ridan yetishib chiqajak avlodga, bu avlodning millat orzularini qanchalik chuqur anglashiga bog‘liqdir.[1]

O‘gut
Og‘ir yigit, sening go‘zal, nurli ko‘zingda
Bu millatning saodatin, baxtin o‘qudim.
O‘ylashingda, turishingda hamda o‘zungda
Bu yurt uchun qutulishning borlig‘in ko‘rdim.
Turma - yugur, tinma - tirish, bukilma - yuksal,
Hurkma - kirish, qo‘rqma - yopish, yo‘rilma - qo‘zg‘al!
El yo‘lini to‘sib turgan eski bulutlarni
Yondirib qo‘y, yirtib tashla, barchasin yo‘q et.
Qilolmasang shu ishlarni,
Sening uchun xo‘rlikdir bu...!
Yiqil, yo‘qol, ket!

Elbekning “Go‘zal yozg‘ichlar” o‘qish kitobida ko‘plab ijodkorlarning asarlaridan namunalar, hikoyalar va xalq qo‘shiqlari keltirib o‘tilgan. Shu jihatlari bilan Shojalilov A. va boshqalar muallifligida 2020-yil nashridagi 4-sinf O‘qish darsligi bilan hamohangdir.

Mavzu: “Hunarsiz kishi o‘limga yaqin” (Ertak). 1-qism.

Darsning maqsadi:

Ta’limiy: o‘quvchilarga hunarlar, ularning ahamiyati haqida ma’lumot berish, to‘g‘ri va ifodali o‘qish ko‘nikmalarini shakllantirish, “Hunarsiz kishi o‘limga yaqin” ertagi bilan tanishtirish.

TK 2: asarga mos mavjud axborot manbalaridan (kitob, telefon, kompyuter) foydalana olish.

[1] Manba https://tafakkur.net/ogut/abdurauf-fitrat.uz

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

FK 1: ertak matnini tinglab tushuna olishi va ongli, ifodali o‘qiy olishi.

Tarbiyaviy: o‘quvchilarda mehnatsevarlik, tirishqoqlik, intiluvchanlik fazilatlarini tarbiyalash.

TK 5: ertakda kasblarni tanlash va ularga bo‘lgan hurmatni oshirish.

Rivojlantiruvchi: o‘quvchilarning mustaqil va ijodiy qobiliyatlarini, lug‘at ustida ishlash malakalarini rivojlantirish.

FK 2: o‘rganilgan ertak qahramonlarini ajrata olish.

Dars turi: yangi tushuncha va bilimlarni shakllantiruvchi.

Dars metodlari: suhbat, savol-javob, tushuntirish, “Hunarlar” mashqi.

Dars jihozlari: tarqatma materiallar, multimedia ilovalari.

Darsning borishi:

I. Tashkiliy qism. Salomlashish. O‘quvchilarni darsga hozirlash.

II. Uy vazifasini so‘rash va o‘tilgan mavzuni mustahkamlash.

“Hiylagarning jazosi” ertagi o‘qitiladi, mazmuni 3-4 nafar o‘quvchiga so‘zlatiladi.

O‘quvchilar o‘rtasida savol-javob o‘tkaziladi.

– Qozi hiylagarning hiylasini qanday aniqladi?

– Hiylagarga qanday jazo berildi?

O‘quvchilar berilgan savollarga javob berishadi.

III. Yangi mavzu bayoni.

– Bugun biz “Hunarsiz kishi o‘limga yaqin” ertagi ning 1-qismi bilan tanishamiz.

O‘quvchilar bilan turli hunar egalari, ularning insonlarga keltiradigan foydasi haqida suhbatlashiladi, javoblari tinglanib, to‘ldiriladi.

“Hunarsiz kishi o‘limga yaqin” ertagining 1-qismi asosida multfilm namoyish etiladi. O‘qituvchi matnni o‘qiydi. Ertak mazmuni haqida qisqacha ma’lumot beriladi.

Lug‘at ishi:

achchig‘i kelib – jahli chiqib

ilgarigi – avvalgi

fuqaro – xalq, omma

kengashibdi – maslahatlashibdi

IV. Yangi mavzuni mustahkamlash.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Darslik bilan ishlash. Yangi mavzuni mustahkamlash maqsadida “Hunarsiz kishi o‘limga yaqin” ertagining 1-qismi o‘quvchilarga navbat bilan o‘qitiladi.

O‘quvchilar darslikdagi savollarni o‘qib, ularga javob berishadi:

O‘tinchining qizi podshohga qanday shart qo‘ydi?

–

Qiz shartini sovchilar qanday tushunishdi? Podshoh-chi?

–

O‘quvchilarning javoblari to‘ldirilib, umumlashtiriladi.

“Hunarlarni top” o‘yini. O‘quvchilar 4 kishilik kichik guruhlarga bo‘linadilar. Har bir guruhga ma’lum bir hunar beriladi. Har bir guruh o‘ziga berilgan hunarga ta’rif beradi. Eng yaxshi ta’rif bergan guruh g‘olib bo‘ladi.

V. Darsga yakun yasash va o‘quvchilarni baholash.

Darsda o‘rganilganlar yuzasidan savol-javob o‘tkaziladi.

– Nima uchun hunar o‘rganish kerak?

– Ertakdagi qaysi voqea sizda katta taassurot qoldirdi?

Dars xulosalanib, faol qatnashgan o‘quvchilar baholanadi.

VI. Uyga vazifa berish. “Hunarsiz kishi o‘limga yaqin” ertagining 1-qismini o‘qish.

Mavzu: “Hunarsiz kishi o‘limga yaqin” (Ertak). 2-qism.

Darsning maqsadi:

Ta’limiy: o‘quvchilarni ertak mazmuni bilan tanishtirish, ifodali va sidirg‘a o‘qishga, o‘qigan asari yuzasidan o‘z fikr-mulohazalarini og‘zaki tarzda izchil ifodalashga o‘rgatish.

FK 1: ertak matnini tinglab tushuna olish va ongli, ifodali o‘qiy olish.

Tarbiyaviy: o‘quvchilarning hunar egallashga ishtiyoqini, kasb tanlashga qiziqishini oshirish, o‘zgalar mehnatini qadriga yetish tuyg‘ularini tarbiyalash.

TK 5: asardagi yaxshi va yomon odatlarni bir-biridan farqlay olish.

Rivojlantiruvchi: o‘quvchilarning o‘qigan asarlari yuzasidan savol-topshiriq tuzish, o‘qish, test yechish malakalarini rivojlantirish.

FK 2: o‘qilgan ertak mazmuniga doir savol va topshiriqlarga javob bera olish.

Dars turi: yangi tushuncha va bilimlarni shakllantiruvchi.

Dars metodlari: suhbat, “Sinkveyn”,“Tez javob” “Kim topqir” o‘yini.

Dars jihozlari: tarqatma materiallar, multimedia ilovalari.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Darsning borishi:

I. Tashkiliy qism. Salomlashish. O‘quvchilarni darsga hozirlash.

II. Uy vazifasini so‘rash va o‘tilgan mavzuni mustahkamlash.

O‘quvchilar “Hunarsiz kishi o‘limga yaqin” ertagining 1-qismini navbat bilan o‘qiydilar.

“Kim topqir” o‘yini. O‘quvchilar ekranda berilgan ertak voqealari ketma-ketligini aniq lashadi. Voqealar o‘ziga mos raqamli gulning ustiga tartib bilan joylash lozim bo‘ladi. Kim to‘g‘ri va tez topsa, g‘olib bo‘ladi.

Javoblar:

Podshoh ovga chiqdi. 1.

Podshoh go‘zal qizni sevib qoldi. 2.

Qiz sovchilarga rad javobini berdi. 3.

Podshoh muallim bilan kengashdi. 4.

Podshoh gilam to‘qishni o‘rgandi. 5.

Qiz to‘yga rozilik berdi. 6.

III. Yangi mavzu bayoni.

Bugun biz “Hunarsiz kishi o‘limga yaqin” ertagining 2-qismi bilan tanishamiz. “Hunarsiz kishi o‘limga yaqin” ertagining 2-qismi asosida multfilm namoyish etiladi. Ertak matni o‘qib beriladi. Ertak mazmuni ustida ishlanadi.

O‘quvchilar bilan savol-javob o‘tkaziladi:

– Podshoh yarim kechada qayerga boribdi?

– Kabob yegani kelganlarni nima qilishar ekan?

– Podshoh qanday qilib o‘limdan qutulib qolibdi?

– Kabobchi qanday jazolanibdi?

Ertakda uchragan notanish so‘zlar yuzasidan lug‘at ishi o‘tkaziladi.

Lug‘at ishi:

musofir – boshqa yerdan kelgan yoki boshqa yerda yashovchi

zindon – qadimgi zamonda yer ostiga qurilgan zax va qorong‘i qamoqxona

aqcha – oldi-sotdi muomalalarida bo‘lgan metal yoki qog‘oz belgi; pul

muhr – biror shaxsning nomi to‘liq yozilgan matn va rasmning qabariq yoki botiq tasviri bo‘lgan bosma shakl

navkar – harbiy xizmatkor, askar

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

“Sinkveyn” usuli. O‘quvchilar sinkveyn tuzish qoidalari bilan tanishtiriladi. Shu qoidalar asosida ertak mavzusiga oid sinkveyn tuzish taklif etiladi. Hamma sinkveyn tuzganiga ishonch hosil qilingach, xohishiga ko‘ra o‘qitiladi.

Masalan: Hunar; bebaho, qadrli; qutqaradi, boqadi, ulug‘laydi; Hunarli kishi xor bo‘lmas; kasb.

O‘quvchilar javoblari tinglanadi va umumlashtiriladi.

– Bu ertakda podshoh qaysi hunarni egalladi?

– “Hunarli kishi xor bo‘lmas” maqoli ertak mazmuniga mosmi?

– Podshohning o‘rnida siz qaysi hunarni tanlagan bo‘lardingiz?

– Nima deb o‘ylaysiz, hunar egallash uchun kishida qanday xislatlar mujassam bo‘lishi lozim?

Turli hunar egalarining suratlari ko‘rsatiladi. O‘quvchilar ularning ish qurollarini aytadilar.

IV. Yangi mavzuni mustahkamlash.

“Tez javob” o‘yini. O‘quvchilar bilan qatorlararo musobaqa o‘tkaziladi. Ertak mazmuni yuzasidan savollar tuzishadi va bir-birlariga berishadi. To‘g‘ri va tez savollar tuzgan hamda javob bergan qator g‘olib bo‘ladi.

Darslik bilan ishlash.

“Harfdan gapgacha” mashqi. O‘quvchilar berilgan harflardan birini tanlaydilar va sxemalar asosida avval shu harf ishtirok etgan so‘zni, so‘ng shu so‘z qatnashgan gapni topib, o‘qiydilar.

Yerto‘la. Yerto‘lada podshohdan boshqa bir necha odamlar ham bor ekan.

Kabobchi. Kabobchilar gilamni podshohning o‘rdasiga olib bordilar.

Topshiriqni faol bajargan o‘quvchilar rag‘batlantiriladi.

V. Darsga yakun yasash va o‘quvchilarni baholash.

O‘quvchilarga quyidagi savollar beriladi:

1. Bu ertakka yana qanday sarlavha qo‘yish mumkin?

1.

2. Siz qanday hunarlarni egallashni xohlaysiz?

2.

3. Nima deb o‘ylaysiz, ertakning asosiy g‘oyasi nimadan iborat?

3.

4. Bu darsda olgan bilimlaringiz kelgusi hayotingizda kerak bo‘ladimi?

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

4.

O‘quvchilar darsda ishtirokiga ko‘ra baholanadi.

VI. Uyga vazifa berish. “Hunarsiz kishi o‘limga yaqin” ertagining 2-qismini o‘qib, qayta hikoyalash[2]

Yuqoridagi “Hunarsiz kishi o‘limga yaqindir” (A.Avloniy, Go‘zal yozg‘ichlarda) ertagi asosida O‘zbekkino milliy agentligi buyurtmasiga binoan “Hunarmand shahzoda” multfilmi ishlangan. O‘quvchilar bilimini tekshirish va baholashda quyidagi savollardan foydalanish bolalar adabiyotini o‘qitish metodikasini takomillashtirishning bir usulidir.

№	Topshiriq savoli:	O‘quvchi javobi:
1.	O‘zingiz haqingizda ma’lumot bering.	
2.	Kelajakda kim bo‘lmoqchisiz?	
3.	Hunar deganda nimani tushunasiz?	
4.	Nega “Hunarli kishi xor bo‘lmas“ deymiz?	
5.	Fuqaro deganda nimani tushunasiz?	
6.	O‘tinchi qiz podshohga qanday shart qo‘ydi?	
7.	Qiz shartini sovchilar qanday tushunishdi?	
8.	Nima uchun hunar o‘rganish kerak?	
9.	Ertakdagi qaysi voqea sizga katta taassurot qoldirdi?	
10.	Nima deb o‘ylaysiz, hunar egallash uchun kishida qanday xislatlar bo‘lishi kerak?	

[2] http://www.hozir.org

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Adabiyotlar:

1. Amonov U.S. O‘zbek folklorshunosligi xrestomatiyasi. Toshkent: “Paradigma”, 2018-yil, 99-120-betlar.

2. Amonov U.S. Armug‘on yolqinlar. Toshkent: “Turon zamin ziyo” 2017.

3. Amonov U.S. O‘zbek tili. Toshkent: “Muharrir” nashriyoti. 2011.

4. Amonov U. S. Turkiston o‘lkasida usuli jadid maktablarining shakllanish jarayoni, muammolari va taraqqiyoti //Pedagogs jurnali. – 2022. – Т. 1. – №. 1. – С. 412-414.

5. Амонов У. С. Научный подход а. Фитрата к пословицам //Современные тенденции развития науки и технологий. – 2016. – С. 5.

6. Amonov U. S., Saparova S. R. The mother tongue textbook of the primary school in Elbek's interpretation //Academicia: An International Multidisciplinary Research Journal. – 2021. – Т. 11. – №. 6. – С. 403-407. 8.

7. Amonov Ulug‘murod Sultonovich, Saparova Shahlo Ramazonovna “Elbek – bolalar adabiyotini o‘qitish metodikasining asoschisi” “Ayniy vorislari” 2023-yil.73-77-betlar. **https://buxdu.uz/media/jurnallar/ayniy/ayniy_vorislari_1_2023.pdf**.

8. Amonov U. S. Folklore in the works of Abdurauf Fitrat //Theoretical & Applied Science. – 2016. – №. 10. – С. 9-12.

https://www.researchgate.net/publication/309593503_FOLKLORE_IN_THE_WORKS_OF_ABDURAUF_FITRAT

https://www.semanticscholar.org/paper/FOLKLORE-IN-THE-WORKS-OF-ABDURAUF-FITRAT Amonov/dcc79abce08ba4602c2dc5b5ae3a87b345797d63

9. Amonov U. S. Abdurauf Fitrat is one of the earliest researchers of uzbek folklore. “Academicia” An International Multidisciplinary Research Journal, India. June 2020. 669-673p. DOI:10.5958/2249- 7137.2020

https://www.indianjournals.com/ijor.aspx?target=ijor:aca&volume=10&issue=6&article=096

10. Amonov U.S. Jadidchilik harakati va “Buxoroyi sharif” ro‘znomasi. “Ta’lim va innovatsiyalar” jurnali №5. 2022-may. 62-68-betlar. http://wsrjournal.com/index.php/new/article/view/1183/448

11. Amonov U.S. Новые грани творческого наследия Элбека. “Til va adabiyot ta’limi” jurnali. 2020 yil. 4-son. 62-63-betlar.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

12. Dolimov U. Elbek-ona tili va adabiyot o‘qitish metodikasining asoschisi. “Ma’naviy qadriyatlarimiz” jurnali. 2009 yil. 7-son. 57-65-betlar.

13. Elbek. Tanlangan asarlar. Toshkent: “Sharq”, 1999-yil.

14. Elbek. Go‘zal yozg‘uchilar. Toshkent.1925-y.114-b.

15. Qobulov N. Elbek. Toshkent: “Fan”, 1988.

16. Qosimova K. va boshqalar. Ona tili o‘qitish metodikasi. Boshlang‘ich ta’lim fakulteti talabalari uchun darslik. Toshkent: “Nosir” nashriyoti. 2009.

17. Safarov O., Jamilova B., Safarova N. Bolalar adabiyoti va folklor. – Toshkent: Turon zamin ziyo, 2015.– 356b.

18. Saparova Sh.R. “The classification of Elbek poems in 5 directions” ped_mahorat@umail.uz 2021-yil, dekabr. 175-bet.

19. Saparova Shahlo Ramazonovna “Elbek o‘zbek tili va adabiyotini o‘qitish metodikasining asoschisi” Boshlang‘ich ta’lim mazmunini takomillashtirish: o‘quv dasturi-o‘qituvchi-baholash xalqaro ilmiy-amaliy anjuman materiallari. Buxoro-2023. 352-355-betlar

20. Saparova Shahlo Ramazonovna “Elbek philologist, teacher, children’s poet” “Boshlang‘ich ta’limning zamonaviy tendentsiyalari: Ta’lim va tarbiya integratsiyasi” III Xalqaro ilmiy-amaliy konferentsiyasi Jizzax shahri. 2023-yil 4-may. 75-78-betlar

21. Saparova Shahlo Ramazonovna “Boshlang‘ich sinf o‘quvchilari uchun Elbekning yaratgan darsliklari” “Ta’lim va innovatsion tadqiqotlar” xalqaro ilmiy-metodik jurnal. 2023-yil aprel. 68-77-betlar. https://interscience.uz/index.php/home/issue/view/52 https://interscience.uz/index.php/home/issue/view/52/128

22. Saparova Sh.R. “Both creative and teacher” Filologik tadqiqotlarning yangi bosqichi: Zamonaviy tendensiyalar va istiqbollar xalqaro-ilmiy-amaliy anjuman materiallari. 2023-yil 15-may. 230-232-betlar.

23. Shojalilov A., Matchonov S., G‘ulomova X., Sariyev Sh., Dolimov Z. O‘qish kitobi. 4-sinf uchun darslik. Toshkent: “Yangiyul poligraph sevice” 2020. –160 b.

24. www.natlib.uz – O‘zbekiston Respublikasi Milliy kutubxona sayti

25. www.Ziyonet.uz – Axborot ta’lim portali

26. www.edu.uz

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

A COMPONENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ENGLISH IS PROFESSIONAL ENGINEERING KNOWLEDGE

Karshieva B.F.
Senior teacher, (PhD)
Termez state university
bkarshieva@mail.ru

+998936381846

Anotation: This article about methods and tools of knowledge of a component of professional communicative competence in English is professional engineering knowledge. Summarizing some of the progress made in education reform over the past decade, scholars recognize the need for large-scale modernization to improve quality and accessibility to meet society's demands.

Key words: methods, a competent approach, pedagogical system, a contextual approach.

The principles of integration based on interdisciplinary connections and the fundamental principles of educational content remain effective and gain new adherents. The concept of integration is considered by researchers as an educational principle that provides interdisciplinary complexity, generalization, density of knowledge, methods and tools of knowledge. Integration allows for a fragmented study of the conflict between the multifaceted and systematic-integral nature of education with a global character of philosophical concepts and goals through the subject type of education.

According to A.A.Verbitsky, another distinguishing feature of modern education is that it combines education and upbringing in a single pedagogical process, where education plays the main role, and education is one of its elements. Another category of education - design is also promising: its leading principles are: design of life activities in the field of education by students themselves, obtaining knowledge and

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

information from any sources other than the teacher, education at the same time as the formation of worldview[1].

The positive aspects of the competent approach reflected in pedagogical theory and educational practice are described by Maletina, L. V systematizes. He stated[2]:

- a competent approach simplifies and clarifies the relationship between the boundaries of didactic conditions in the design of educational and management processes;

- epistemologically, it meaningfully, effectively and instrumentally connects the goal, content, process of the methodical components of the educational system, makes the goal and content of education more dynamic, directs it to respond to changes in the labor market and the demand for personnel;

- a competent approach moves almost all management activities and decisions to a qualitatively new instrumental level, makes the management decision-making mechanism itself instrumental;

- a competent approach includes a sufficiently strong motivational component of the educational process.

Summarizing some of the progress made in education reform over the past decade, scholars recognize the need for large-scale modernization to improve quality and accessibility to meet society's demands. Thus, noting that the introduction of a competent approach to the educational process in higher education institutions is being implemented slowly and with difficulty, A.A. Verbitsky applied it to all links of the pedagogical system: the values, goals and results of education and training, the pedagogical activity of the teacher, the educational activity of students, emphasizes that

[1] *Вербицкий, А. А.* Компетентностный подход и теория контекстного обуче- ния: Материалы к четвертому заседанию методологического семинара 16 ноября 2004 г. [Текст] / А. А. Вербицкий. ─ М.: Исследовательский центр проблем каче- ства подготовки специалистов, 2004. – 84 с.

[2] *Малетина, Л. В.* Обучение иноязычному монологическому говорению во взаимосвязи с информативным чтением в процессе профессиональной подготовкибудущего инженера [Текст]: дис. … канд. пед. наук: 13.00.08 / Л. В. Малетина. – Пермь, 2007. – 197 с.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

the implementation of technological support and other components of the educational process requires inevitable changes[3].

Adoption of the third generation state educational standards sets new theoretical and practical tasks for educational institutions. These tasks are based on the positions of the well-known scientists of our country - the team of developers of the concept of modern humanistic education. The circumstances defined by them are convincing, clear, promising:

- development of state standards, competent models of their graduates by higher education institutions. It is suggested that such models should be designed with some degree of invariance, taking into account the interests of employers and higher education institutions. The invariant model should reflect the unique characteristics of the educational process as a whole. It is focused on ensuring compatibility between the goal of graduates and the level of their graduation competence, being independent of specialization, that is, having the characteristics of universality;

- to ensure the transition from competent models to actual basic educational programs, understanding their project on the basis of competent models of their graduates. In this, according to the competent model of modern specialist training, the qualities of a person, a specialist and a researcher should be reflected in his integrated abilities.

- If the foundations of the pedagogical system are described by A.A. Verbitsky's theory and practice of contextual education, it will be possible to systematically integrate educational, scientific and educational processes. Contested education raises the question of the natural need for regional and federal funding, not only for the systematic integration of processes, but also for the effective social cooperation of authorities, business, regional partners and the university.

Assessment of the level of formation of competencies is a process of assessment based on the competent direction of the prospective graduate and its correlation with the normative competent direction.

[3] *Вербицкий, А. А.* Компетентностный подход и теория контекстного обуче- ния: Материалы к четвертому заседанию методологического семинара 16 ноября 2004 г. [Текст] / А. А. Вербицкий. – М.: Исследовательский центр проблем каче- ства подготовки специалистов, 2004. – 84 с.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

When solving these tasks, the aspect of knowledge assessment is transferred to the assessment of competences, that is, what the student can do and can do, his ability to perform activities is focused on. Forms of assessment based on the demonstration of competencies mastered by students prevail (essays, portfolios, concrete assignment projects).

The matrix of coordination of competences, functions and tasks of professional activity is an important means and forms of measuring the level of formation of relevant competences. The methodological value of the matrices shows, on the one hand, what competencies appear when solving professional tasks, and on the other hand, what competencies are needed for solving professional tasks.

Specific methods of implementing a contextual approach in the educational process are offered by modeling specific contexts of the professional activity of a specialty.

In conclusion, by dividing the indicated cases, we tried to design the contextual suitability of the formation of foreign language communication competences of students of technical higher education institutions, which ensures the rapid readiness of the young specialist to participate in intercultural cooperation situations, we chose the theory of contextual education as the specific conceptual basis of this research.

References:

1. *Вербицкий, А. А.* Компетентностный подход и теория контекстного обуче- ния: Материалы к четвертому заседанию методологического семинара 16 ноября 2004 г. [Текст] / А. А. Вербицкий. – М.: Исследовательский центр проблем каче- ства подготовки специалистов, 2004. – 84 с.

2. *Малетина, Л. В.* Обучение иноязычному монологическому говорению во взаимосвязи с информативным чтением в процессе профессиональной подготовки будущего инженера [Текст]: дис. … канд. пед. наук: 13.00.08 / Л. В. Малетина. – Пермь, 2007. – 197 с.

3. Faxriddinovna Q. B. The Role and Importance of an Integrated Bilingual Approach in Teaching English to Students //International Journal of Development and Public Policy. – 2021. – Т. 1. – №. 5. – С. 286-288.

4. *Худобина, О. Ф.* Педагогические условия преодоления психологических барьеров у студентов в процессе билингвального обучения в

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

вузе [Текст] : дис. …канд. пед. наук: 13.00.08 / О. Ф. Худобина. – Волгоград, 2007. – 242 с.

5. Fakhriddinovna K. B., Fakhriddinovna U. N. The Use of Interactive Bilingual Learning for Teaching English Language the Ages Of 5-6 //Texas Journal of Multidisciplinary Studies. – 2021. – Т. 3. – С. 135-138.

6. Fakhriddinovna, Karshieva Bogdagul. "THE USE OF INTERACTIVE METHODS FOR TEACHING ENGLISH LANGUAGE THE AGES OF 5-6." *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol* 7.12 (2019).

7. *Халяпина, Л. П.* Методическая система формирования поликультурной языковой личности посредством Интернет-коммуникации в процессе обучения иностранным языкам [Текст] : дис. … д-ра. пед. наук: 13.00.02 / Л. П. Халяпина. – Санкт-Петербург, 2006. – 426 с.

8. Qarshieva Q. NOFILOLOGIK YO ‘NALISH TALABALARIGA INGLIZ TILINI O ‘QITISHDA MUAMMOLI TA’LIM, ROLLI VA ISHBILARMONLIK O ‘YINLARINING ROLI //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2023. – Т. 5. – №. 5.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Muhandislik ish o'rinlarida axborot texnologiyalarini o'rni

TMTI “Avtomatlashtirish va boshqarish” kafedrasi o`qituvchisi

Mengatova Xurshida Toshmuxamatovna xurshidamengatova@gmail.com

+99890519 00 72

Termiz muhandislik-texnologiya institut talabasi:

Aliboyev Najmiddin Ne’matulloyevich aliboyevnajmiddin2005@gmail.com

+998(97) 194 08 05

Kalit sozlar: Muhandislik, innovatsion, salohiyat, ilmiy, texnologik, infratuzilma, Yagona interaktiv davlat xizmatlari portal, an'anaviy

Annotatsiya:

Ushbu maqolada Muhandislik ish o'rinlarida axborot texnologiyalarini o'rni va bu borada yurtimizda olib borilayotgan ishlar togrisida yoritilgan. Maqola mamlakatdagi ilmiy va texnologik yutuqlar, innovatsion faoliyat va infratuzilmaning hozirgi holatini tahlil qilishga asoslangan. O‘zbekistonning ilmiy, texnologik va innovatsion salohiyatini rivojlantirish muhimligi ta’kidlangan.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari sohasi respublikamizning rivojlanishida muhim o‘rin tutib kelmoqda. O‘tgan yillar mobaynida O‘zbekiston Respublikasi hukumati tomonidan yurtimizda axborot texnologiyalarini keng joriy qilish va rivojlantirish borasida olib borgan siyosati hozirgi kunga kelib o‘z natijalarini ko‘rsatmoqda. 2019 yilda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari sohasining asosiy ko‘rsatqichlari,Iqtisodiy raqamlarga nazar tashlanadigan bo‘lsak, o‘tgan yildagi natijalarni ijobiy deb baholasa bo‘ladi. AKT sohasida ko‘rsatilgan jami xizmatlar hajmi 10,6 trillion so‘mgacha yetib, 104% o‘sishini ko‘rsatdi. Aloqa va axborotlashtirish xizmatlari esa 176 million dollargacha, ya’ni 130 foizgacha o‘sdi. Aholi va tadbirkorlik sub’ektlarining davlat organlari bilan kontaktsiz aloqa shakllarini yanada rivojlantirish maqsadida Yagona interaktiv davlat xizmatlari portalining yangi versiyasi ishlab chiqildi. Bugungi kunda Yagona portal orqali 176 ta elektron davlat xizmati taqdim etilmoqda, ushbu xizmatlardan foydalanish uchun 15,1 mln. ta ariza-buyurtma kelib tushgan, bu davlat organlari bilan o‘zaro aloqada aholining vaqt va moliyaviy xarajatlarini kamaytirishga yordam berdi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Yagona interaktiv davlat xizmatlari portali tizimi orqali hozirgi davrda aholiga 176 ta davlat xizmatlari ko‘rsatiladi. 2019 yil yakunlari bo‘yicha 15,1 milliona ta ariza-buyurtma bilan ish olib borildi.Yagona idoralararo ijro intizomi tizimi bo‘yicha hozirgi vaqtda tizimga 4,4 mingdan ortiq davlat organlari va tashkilotlar, 30 mingdan ortiq foydalanuvchilar ulandi.Tadbirkorlarning, shu jumladan, chet el investorlari murojaatlari bilan ishlashni tashkil etish sifati va tezkorligini oshirish, ular bilan ochiq va to‘g‘ridan-to‘g‘ri muloqotni ta’minlash, ularning qonuniy talablarini amaliy va samarali ro‘yobga chiqarish va muammoli masalalarini hal etish maqsadida Bosh vazirning tadbirkorlar murojaatlarini ko‘rib chiqish virtual qabulxonasi “business.gov.uz” portali ishga tushirildi. Bugungi kunda ushbu portal orqali 34,7 mingta murojaat kelib tushib, shulardan 33,6 mingtasi ko‘rib chiqilgan.Tadbirkorlar murojaatlarini ko‘rib chiqish yagona interaktiv portali faoliyati natijalariga ko‘ra, o‘tgan yili jami 34,7 mingta murojaat to‘shgan bo‘lsa, ulardan 33,6 mingtasi ko‘rib chiqildi.Saylov jarayonini boshqarish axborot tizimi (“saylov.gov.uz”) joriy qilindi. Manfaatdor vazirlik va idoralar bilan hamkorlikda 20,5 mln. dan ortiq fuqarolardan iborat Saylovchilarning yagona elektron ro‘yxati shakllantirilib, Saylov jarayonini boshqarish axborot tizimi bilan integratsiya qilindi.

Hozirda Xitoyning yirik kompaniyalari bilan hamkorlikda 1 bosqichda Toshkent shahrida to‘g‘ridan-to‘g‘ri xorijiy investitsiyalarni jalb etgan holda **“Xavfsiz shahar”** loyihasining yagona texnologik platformasini yaratish ishlari amalga oshirilmoqda. **AKT sohasida 2019 yilda muhim ijtimoiy loyiha amalga oshirildi.** Xitoy kompaniyasi bilan umumiy qiymati 11,8 million dollar miqdorida shartnoma imzolanib, Toshkent tibbiyot xodimlariga zamonaviy AKT va tibbiy asbob-uskunalar bilan jihozlangan 150 dona tez tibbiy yordam avtomobillari (reanimobil) yetkazib berildi va avtomatlashtirilgan tez tibbiy yordam xizmati boshqaruv tizimi joriy etildi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Oliy Majlisiga Murojaatnomasida 2020 yilni “Ilm-ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili”, deb e’lon qilinishi hamda shu bo‘yicha “yo‘l xaritasi” ishlab chiqilgani ham axborot texnologiyalari sohasiga muhim ahamiyat berilayotganini ko‘rsatmoqda.

Prezidentimizning 2020 yil 2 martdagi farmoni bilan tasdiqlangan Harakatlar strategiyasining “Ilm, ma’rifat va raqamli iqtisodiyotni rivojlantirish yili”da amalga

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

oshirishga oid davlat dasturi ijrosini ta’minlashda eng ustuvor vazifalaridan biri, ijtimoiy soha ob’ektlari, jumladan, umumta’lim maktablari, maktabgacha ta’lim va sog‘liqni saqlash muassasalarini tezkor internetga ulash vazifasi qo‘yildi.Bu, o‘z navbatida, yosh avlodning zamonaviy bilim olishi, bemorlarga sifatli va tezkor xizmat ko‘rsatish salohiyatini oshirishi bilan,ahamiyatlidir.Shundankelib chiqib, telekommunikatsiya infratuzilmasini rivojlantirish borasida yirik loyihalar amalga oshirilmoqda. Bugungi kunda 1 millionta Internet tarmog‘iga keng polosali ulanish portlari o‘rnatilib, ularning umumiy soni 3 millionga yetkazildi. Bundan tashqari, 32 ming kilometr optik tolali aloqa liniyalari qurildi.Ma’lumotlar uzatish tarmog‘ining o‘tkazuvchanlik qobiliyati viloyat markazlari darajasida 2 barobarga, tuman markazlari darajasida esa 4 barobar oshdi. Xizmat miqyosini kengaytirish maqsadida 5 mingtadan ortiq mobil aloqa baza stansiyasi o‘rnatilib, ularning jami soni 32 mingtaga yetkazildi va aholi maskanlarida uning qamrovi 98 foizga hamda yuqori tezlikdagi yo‘nalishi 90 foizga yetkazildi. Aholining keng polosali mobil xizmatlariga bo‘lgan ehtiyojini qondirish maqsadida “O‘zbektelekom” AK “O‘zmobayl” filiali tomonidan mavjud 3 000 dan ortiq baza stansiyasi modernizatsiya qilindi.Jizzax erkin iqtisodiy zonasida Janubiy koreyalik hamkorlar bilan birgalikda 11 million dollarga teng, yillik quvvati 50 ming kilometr optik tolali kabel mahsulotlarini ishlab chiqarish zavodi ishga tushirildi.Bugungi kunga qadar telekommunikatsiya tarmoqlarini rivojlantirish ishlari asosida 7 906 ta xalq ta’limi, 5 182 ta maktabgacha ta’lim

va 2 988 ta sog‘liqni salash ob’ektlari optik tolali aloqa liniyalari asosida yuqori tezlikdagi Internet xizmatlaridan foydalanishga imkoniyati yaratildi.

Telekommunikatsiya infratuzilmasini yanada rivojlantirish maqsadida yil yakuniga qadar 153,7 million dollar miqdoridagi loyihalarni amalga oshirish belgilangan. Shu kunga qadar asosan telefon xizmatlarini ko‘rsatuvchi 2G mobil tarmoqlarni kengaytirish vazifasi bajarilgan bo‘lsa, hozir tarmoqning qamrovini oshirish bo‘yicha loyihalar 3G/4G tarmoqlarini kengaytirishga yo‘naltirilmoqda. Xususan, shu yilning o‘zida 3 012 ta 2G baza stansiyalar 3G/4G standartiga modernizatsiya qilindi va 2 933 ga yaqin yangi baza stansiyalar o‘rnatilib ishga tushirildi.

IoT (Internet of Things) texnologiyalari va muhandislik mashinlarining ish o'rinlarida ularning roli. **Buyumlar interneti** (inglizcha: *internet of things, IoT*) – bu bir-biri bilan yoki tashqi muhit bilan o‘zaro ta’sir qilish uchun o‘rnatilgan vositalar va texnologiyalar

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

bilan jihozlangan jismoniy obyektlar (“*narsalar”*) o‘rtasida ma’lumotlarni uzatish tarmog‘i tushunchasi[1]. Taxminlarga ko‘ra, bunday tarmoqlarni tashkil etish iqtisodiy va ijtimoiy jarayonlarni qayta qurish, ba’zi harakatlar va operatsiyalarda inson ishtirokiga bo‘lgan ehtiyojni yo‘q qilishga qodir.Konsepsiya 1999-yilda jismoniy obyektlarning bir-biri bilan va tashqi muhit bilan o‘zaro ta’siri uchun radiochastotani identifikatsiyalash vositalarini keng qo‘llash istiqbollarini tushunish sifatida shakllantirilgan. Konsepsiyani xilma-xil texnologik mazmun bilan to‘ldirish va uni amalga oshirish uchun amaliy yechimlarni joriy etish 2010-yillardan boshlab axborot texnologiyalaridagi barqaror tendensiya hisoblanib kelinmoqda, birinchi navbatda, simsiz tarmoqlarning keng tarqalganligi, bulutli hisoblashning paydo bo‘lishi, mashinasozlikning rivojlanishi, mashinalar bilan o‘zaro ta’sir qilish texnologiyalari va IPv6 ga faol o‘tishning boshlanishi va dasturiy ta’minot bilan aniqlangan tarmoqlarning rivojlanishi,bilan bog‘liq. Uning tushunchasi va atamasi birinchi marta Massachusets texnologiya instituti qoshidagi *Auto-ID Labs* tadqiqot guruhi asoschisi Kevin Eshton [4] tomonidan 1999-yilda Procter & Gamble boshqaruvi uchun taqdimotda ishlab chiqilgan. Taqdimotda RFID teglarini keng qamrovli tatbiq etish korporatsiyada ta’minot zanjirini boshqarish tizimini qanday o‘zgartirishi mumkinligi haqida so‘z yuritildi. Ma’lumotlar tarmoqlariga ulanish vositalari bilan ta’minlanmagan jismoniy dunyo obyektlarining “buyumlar interneti”ga jalb etilishi ushbu obyektlarni (“narsalar”) identifikatsiyalash texnologiyalaridan foydalanishni talab qiladi. RFID texnologiyasi konsepsiyaning paydo bo‘lishiga turtki bo‘lgan bo‘lsa-da, avtomatik identifikatsiya qilish uchun ishlatiladigan barcha vositalar bunday texnologiyalar sifatida ishlatilishi mumkin: optik jihatdan tanib olinadigan identifikatorlar (shtrix kodlari, Data Matrix, QR kodlari), real vaqtda joylashuvni aniqlash vositalari. “Buyumlar interneti”ning har tomonlama tarqalishi bilan obyekt identifikatorlarining o‘ziga xosligini ta’minlash muhim ahamiyatga ega, bu esa o‘z navbatida standartlashtirishni talab qiladi. Mumkin bo‘lgan ma’lumotlarni uzatish texnologiyalari spektri simsiz va simli tarmoqlarning barcha mumkin bo‘lgan vositalarini qamrab oladi. Simsiz ma’lumotlarni uzatish uchun past tezlikda samaradorlik, nosozliklarga chidamlilik, moslashuvchanlik va o‘zini o‘zi tashkil qilish imkoniyati kabi fazilatlar “buyumlar interneti”ni yaratishda ayniqsa muhim rol o‘ynaydi. Ushbu quvvatga asosiy qiziqish IEEE 802.15.4 standarti bo‘lib, u energiya tejaydigan shaxsiy tarmoqlarni

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

tashkil qilish uchun jismoniy qatlam va kirishni boshqarishni belgilaydi va ZigBee, WirelessHart, MiWi, 6LoWPAN, LPWAN kabi protokollar uchun asos hisoblanadi.

O‘zbekistonning ilmiy, texnologik va innovatsion salohiyatini oshirish, iqtisodiyot tarmoqlariga innovatsion ishlanmalarni joriy etishga bo‘lgan ehtiyoj va zaxiralar ko‘rib chiqilgan. Maqola mamlakatdagi ilmiy va texnologik yutuqlar, innovatsion faoliyat va infratuzilmaning hozirgi holatini tahlil qilishga asoslangan. innovatsion infratuzilmani rivojlantirish va innovatsion korxonalarni qo‘llab-quvvatlash muhimligi ta’kidlangan. Buning uchun innovatsion startaplarni rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratish, innovatsion loyihalarni moliyaviy qo‘llab-quvvatlash va soliq imtiyozlarini ta’minlash, shuningdek, ilmiy ishlanmalarni tijoratlashtirish mexanizmlarini takomillashtirish zarur. Muallif ilmiy tadqiqotlar va sanoat korxonalari o‘rtasidagi o‘zaro aloqalarni mustahkamlash muhimligini ta’kidlaydi. Iqtisodiyot tarmoqlarida innovatsion ishlanmalarni joriy etish ilmiy muassasalar, biznes va davlat idoralari o‘rtasida faol hamkorlikni talab qiladi. Maqolada barqaror iqtisodiy o‘sish va raqobatbardoshlik uchun O‘zbekistonning ilmiy, texnologik va innovatsion salohiyatini rivojlantirish muhimligi ta’kidlangan.

Uzoq muddatli ma'lumotlar saqlash va ularni muhandislik ish o'rinlarida amalga oshirish. Xodimlarning sog'lig'ini saqlash xizmatining asosiy vazifalari ish joyida yuzaga keladigan o'tkir jarohatlar va kasalliklarni davolash, ishga tayyorgarlik ko'rish (Cowell 1986) va mehnat jarohatlari va kasalliklarini oldini olish, aniqlash va davolashdan iborat. Biroq, u profilaktika va sog'liqni saqlash dasturlarida ham muhim rol o'ynashi mumkin. Ushbu maqolada ushbu korporativ bo'linma shu munosabat bilan ko'rsatishi mumkin bo'lgan "qo'lda" xizmatlarga alohida e'tibor qaratiladi. Tashkil etilgan kundan boshlab, xodimlarni sog'lomlashtirish bo'limi kasbiy bo'lmagan sog'liq muammolarining oldini olish bo'yicha markaz bo'lib xizmat qildi.

An'anaviy tadbirlar sog'liqni saqlash bo'yicha o'quv materiallarini tarqatishni o'z ichiga oladi; xodimlar tomonidan kompaniyaning davriy nashrlarida chop etish uchun sog'lomlashtirishga oid maqolalar tayyorlash; va, ehtimol, eng muhimi, kasbiy vrachlar va hamshiralar tasodifan kuzatilishi mumkin bo'lgan yoki paydo bo'ladigan sog'liq muammolari bo'lgan xodimlar bilan uchrashish jarayonida profilaktika bo'yicha maslahatlarning maqsadga muvofiqligi haqida ogoh bo'lishlari kerak. Kasbiy xavf-xatarlarning potentsial ta'sirini davriy tibbiy nazorat tekshiruvlari ko'pincha

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

boshlang'ich yoki erta kasbiy bo'lmagan sog'liq muammolarini ko'rsatdi. Iqtisodiy va matematik usullar to'plami, texnik vositalar(kompyuterlar, aloqa vositalari, axborotni namoyish qilish qurilmalari, ma'lumotlarni uzatish va boshqalar) va murakkab ob'ektni (masalan, korxona, texnologik jarayon) oqilona boshqarishni ta'minlaydigan tashkiliy komplekslar. Har qanday avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimini qurishning eng muhim maqsadi boshqaruv mehnat unumdorligini oshirish va rejalashtirish usullarini takomillashtirish va boshqariladigan jarayonni moslashuvchan tartibga solish asosida ob'ektni (ishlab chiqarish, ma'muriy va boshqalar) boshqarish samaradorligini keskin oshirishdir..SSSRda avtomatlashtirilgan boshqaruv tizimlari asosida yaratilgan hukumat rejalari milliy,iqtisodiyotni_rivojlantirish **.**

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. S.K.Bogolyubov "Texnikaviy chizmachilik kursi" Toshkent-1976.
2. Yu.Qirg'izboyev,Z.Inog'omov,T.Rixsiboyev"Texnikaviy chizmachilik kursi" Toshkent-1987.
3. Ishmuhammedova R.J. "Innovasion texnologiyalar yordamida ta'lim samaradorligini oshirish yo'llari" Toshkent-2003.
4. Azizxodjaeva N.N. "pedagogic texnologiya va pedagogic mahorat" Toshkent - 2005.
5. Самадов, А., & Носиров, Н. (2021). СПОСОБ ИЗВЛЕЧЕНИЯ ЦЕННЫХ КОМПОНЕНТОВ (ЗОЛОТО, СЕРЕБРО) ИЗ ХВОСТОВ ЗИФ. InterConf.
1. https://cyberleninka.ru/article/n/muhandislik-va-kompyuter-grafikasi-fanini-o-qitishda-innovatsion-pedagogik-texnologiyalardan-foydalanish
2. https://uzpharm-gxp.uz/oz/activity6
3. https://www.gazeta.uz/oz/2022/04/28/wb-labor-market/

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

O'ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA DAVLAT XARIDLARINI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI VA IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHIGA UNING TA'SIRI

dots. O'roqov Uchqun "Moliya" kafedrasi
Sa'dullayeva Gulnoza "Xalqaro moliya-kredit" kafedrasi

Annotatsiya

Globallashuv sharoitida har bir mamlakat milliy iqtisodiyotining jadal o'sishi, avvalambor, milliy iqtisodiyotni raqamlashtirish, milliy va xalqaro savdoni rivojlantirish va tartibga solish, xorijiy investitsiyalar va moliyaviy xizmatlarni yaxshilash, budjet tashkilotlarini xarajatlarini qisqartirish va ularni samarali tashkil etish, budjet tashkilotlari va korporativ buyurtmachilarning xaridlarini optimal yechimlar bilan tashkil etish hamda tadbirkorlat faoliyatini takomillashtirishda elektron xaridlarni tashkil etish kabi omillar natijasida yuzaga keladi. Ushbu maqolada budjet tashkilotlari va korporativ buyurtmachilarning xaridlarini tashkil etishning ahamiyati va uning mamlakat iqtisodiyotidagi ro'li tahlil qilingan.

Tayanch so'zlar: *budjet tashkilotlari, korporativ buyurtmachilar, davlat xaridlari,iqtisodiyot, infratuzilma, tender, tanlov, elektron do'kon, auksion*

Abstract

Rapid growth of the national economy of each country in the context of globalization, first of all, digitization of the national economy, development and regulation of national and international trade, improvement of foreign investments and financial services, reduction of costs of budget organizations and their efficient organization, procurement of budget organizations and corporate customers It occurs as a result of such factors as organization with optimal solutions and organization of e-procurement in the improvement of business activities. This article analyzes the importance of organizing purchases of budget organizations and corporate customers and its role in the country's economy.

Key words: *budget organizations, corporate customers, public procurement, economy, infrastructure, tender, competition, electronic store, auction*

Абстрактный

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Быстрый рост национальной экономики каждой страны в условиях глобализации, прежде всего, цифровизация национальной экономики, развитие и регулирование национальной и международной торговли, совершенствование иностранных инвестиций и финансовых услуг, сокращение издержек бюджетных организаций и их эффективная организация закупок бюджетных организаций и корпоративных заказчиков происходит в результате таких факторов, как организация оптимальных решений и организация электронных закупок при совершенствовании деловой деятельности. В данной статье анализируется значение организации закупок бюджетных организаций и корпоративных заказчиков и ее роль в экономике страны.

Ключевые слова: *бюджетные организации, корпоративные заказчики, государственные закупки, экономика, инфраструктура, тендер, конкуренция, магазин электроники, аукцион.*

Mamlakatimizning har tomonlama rivojlanishida davlat xarajatlarini boshqarishning zamonaviy tizimlari muhim ahamiyat kasb etadi. Davlat xarajatlari sarflanishining samaradorligini oshirish, ulardan optimal darajada foydalanishni yo‘lga qo‘yish milliy iqtisodiyotimiz rivojiga sezilarli ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Davlat xaridi davlat infratuzilmasini iqtisodiy jihatdan ta’minlash uchun amalga oshiriladi. Davlat infratuzilmasi iqtisodiy va ijtimoiy infratuzilmadan iborat bo‘ladi. Iqtisodiy infratuzilma transport, ishlab chiqarish sohalarini kengaytirish, zamonaviy texnika va texnologiyalarni turli sohalarga jalb etishdan iborat bo‘lsa, ijtimoiy infratuzilma jamiyatning ijtimoiy hayoti bilan bog‘liq bo‘lgan sohalar(ta’lim, sog‘liqni saqlash, ijtimoiy himoya kabilar)ni o‘z ichiga oladi. Davlat xaridi ushbu infratuzilmalarni moliyaviy jihatdan ta’minlashda katta ahamiyatga ega. Davlat xaridi orqali iqtisodiyotning turli sohalarida ishlab chiqarish darajasini yuksaltirishga, korxonalar o‘rtasidagi raqobatni rivojlantirishga, korxonalar tomonidan ishlab chiqarilayotgan mahsulotlar sifatini yanada yaxshilashga, kichik biznesni rivojlantirishga ta’sir ko‘rsatish mumkin. Shu bilan birga, davlat xaridi orqali milliy ishlab chiqaruvchilarning chet el korxonalari bilan raqobatbardosh bo‘la olishi imkoniyati ortadi. Chunki davlat o‘ziga kerakli xaridni amalga oshirar ekan, bunda xizmat yoki mahsulot sifati yuqori bo‘lishi kerak. Bu esa mahalliy ishlab chiqaruvchilarni turli elektron savdolar va tenderlarda faolligini oshiradi. Sifatli mahsulot yaratuvchi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

korxonalar chet elda o‘tkaziladigan tenderlarda ham ishtirok etishi mumkin. Natijada eksport ortadi, aholi daromadlari ko‘payadi. O‘zbekistonda davlat xaridlari tizimining shaffofligini ta’minlash hamda uni yanada takomillashtirish hisobiga korporativ buyurtmachilar, shu jumladan strategik ahamiyatga ega bo‘lgan xo‘jalik jamiyatlari va korxonalar mablag‘larining maqsadli sarflanishini ta’minlash hamda samaradorligini oshirish, davlat xaridlari jarayoniga tadbirkorlik subyektlarini keng jalb qilish maqsadida bir necha qonun va qarorlar qabul qilindi.bulardan O‘zbekiston respublikasi prezidentining davlat xaridlari tizimini yanada takomillashtirish va davlat xaridlari jarayoniga tadbirkorlik subyektlarini keng jalb qilish choratadbirlari to‘g‘risida gi 05.12.2019 yildagi PQ-4544-son qarorini misol qilib keltirish mumkin. Shuningdek, hudud va tarmoqlar rahbarlariga 2022 yil 1 apreldan boshlab avtomobil, mebel, ofis anjomlari xarid qilishdan o‘zini tiyishni buyurdi. Bosh prokuraturaga budjet tashkilotlarida ushbu xarajatlarning oldini olish ustidan tizimli nazorat o‘rnatish va viloyat kesimida har hafta prezidentga axborot berish topshirilgan. «Bu – mablag‘lar olib qo‘yiladi, degani emas. Barcha iqtisod qilingan mablag‘lar ushbu hudud va tarmoqning rivojlantirish dasturiga yo‘naltiriladi», degan edi O’zbekiston Resapublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev[1].

Bu chora tadbirlar esa o‘z navbatida davlar xaridlari tizimini qaytadan ko‘rib chiqishni nazarda tutadi. Shuningdek, bozor iqtisodiyoti sharoitida narxlar va narx tizimini davlat tomonidan tartibga solish muhim ahamiyat kasb etadi. Jumladan, iqtisodiyotda narx tizimini tartibga solish orqali makroiqtisodiy barqarorlikka erishiladi, bozor raqobat natijasida sifatli mahsulot, ish va xizmatlarga to‘yinadi.

Korxonalar tomonidan ishlab chiqaladigan strategiyalar bevosita narx siyosatiga bog‘liq bo‘lib, raqobat kurashi kuchaygan sharoitda oqilona narx siyosati korxona moliyaviy natijalariga sezilarli ta’sir ko‘rsatadi. Qolaversa, davlat xaridi tizimida raqobatni rivojlantirish maqsadida optimal narxda tovar(ish,xizmat) etkazib beruvchi korxonalar va kichik biznes sub’ektlarining elektron katolog va elektron savdolarda ishtiroklari ko‘lamini kengaytirish dolzarb masalalardan biridir. Bu maqsadga erishish uchun bo‘lajak moliya tizimidagi mutaxassislarda, ya’ni talabalarda davlat xaridi va narx siyosatining mohiyati, uni tashkil etish jarayoni va mexanizmi, davlat xaridini tashkil etishdagi mavjud muammolar hamda ularni bartaraf etishning istiqbol

[1]www.kun.uz

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

yo‘nalishlari, xorijiy davlatlarning davlat xaridi tizimini o‘rganish va taqqoslash asosida tegishli xulosalar ishlab chiqish, ularning ilg‘or tajribalarini o‘zimizning amaliyotga tadbiq etish borasida nazariy va amaliy bilimlarni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Mazkur o‘quv majmua aynan mana shu maqsadga xizmat qiladi.

O‘zbekistonda davlat xaridi tizimini rivojlantirishga hamda mamlakatimizning ijtimoiy-iqtisodiy yuksalishida ushbu tizimning barcha imkoniyatlarini ekspluatatsiya qilishga katta e’tibor qaratilmoqda. Ushbu jarayonda mazkur sohada amalga oshirilayotgan islohotlar, qabul qilinayotgan me’yoriy-huquqiy hujjatlar davlat xaridining zamonaviy metodlarga asoslangan mutlaqo yangi tizimini ishlab chiqishga qaratilgan. Bu yangi tizim nafaqat davlat xaridi jarayonida yuzaga keladigan sarf-xarajatlarni qisqartirish orqali byudjet mablag‘larini iqtisod qilishni hamda buyurtmachilarning tovarlar (ishlar, xizmatlar)ga bo‘lgan ehtiyojini maksimal darajada qondirishni ta’minlashni, balki xarid jarayoniga kichik biznes subyektlarini kengroq jalb qilish orqali uning iqtisodiyotga stimul beruvchi mexanizm sifatidagi imkoniyatlarini oshirishni nazarda tutadi. Davlat xaridining yuqorida ta’kidlangan yangi tizimi 2018-yil 9-aprelda O‘zbekiston Respublikasining “Davlat xaridlari to‘g‘risida”gi Qonunining qabul qilinishi bilan boshlandi. Mazkur Qonun davlat xaridi tizimining yagona huquqiy asosi sifatida yangi bosqichning barcha jihatlarini o‘zida aks ettiradi.

O‘zbekiston Respublikasining “Davlat xaridlari to‘g‘risida”gi Qonunining qabul qilinishi bilan davlat xaridi tizimining yangi bosqichi boshlandi. Ushbu qonunda davlat xaridining shaffofligini ta’minlashga alohida urg‘u berilgan. Xususan, unda xarid qilish tartib-taomilini amalga oshirishda inson omilini yuqori darajada kamaytirish tamoyiliga amal qilingan. Mazkur qonun bilan davlat xaridining huquqiy va tashkiliy qismiga oid bo‘lgan yangi tushunchalar kiritildi, xarid qilish tartib-taomillari jarayoniga yangi talablar qo‘yildi, davlat xaridi sohasidagi monitoring va nazoratning yangi tartiblari joriy etildi va boshqa bir qator o‘zgarishlar amalga oshirildi. Qonunning hayotga izchil tatbiq qilinishi sog‘lom raqobat muhitini yanada rivojlantirish, tadbirkorlik sub’ektlari uchun davlat xaridlariga teng erkinlik yaratish, davlat sektorini maqbul muddatlarda tovarlar (ishlar, xizmatlar) bilan samarali va oqilona ta’minlashga xizmat qiladi.

Davlat tizimi va boshqaruv sohasidagi islohotlar natijasida xarajatlarni boshqarishning yangi huquqiy tizimi shakllantirilmoqda. Bu o‘z navbatida, davlat

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

mablag‘larini sarflanishi samaradorligini ta’minlashga, uning zamonoviy boshqaruv mexanizmlarini amalda tatbiq etishga imkon beradi. Xalqaro miqiyosda yuzaga kelgan yangi iqtisodiy vaziyat, davlat mablag‘lari hisobidan xarajatlarni amalga oshirishda hukumatlar oldiga qo‘yilgan vazifalarning muhimligini oshirmoqda. Ma’lumki, davlat o‘z vazifalarini bajarish jarayonida bir qator xarajatlar qilishi zarur. Bu xarajatlar, eng avvalo, mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish uchun turli tarmoqlarga investitsiya qilishga, aholining turmush darajasini ko‘tarishga, hamda ijtimoiy vazifalarni bajarishga qaratilgan, davlatni boshqarish, mudofaani ta’minlash kabi aniq maqsadlarga yo‘naltirilgan, rejalashtirilgan xarajatlardan iborat bo‘ladi. Umumdavlat xarajatlari, asosan, davlat byudjeti va davlatning boshqa markazlashtirilgan fondlari orqali moliyalashtiriladi. Davlat byudjetining iqtisodiy tushunchasi, umumjamiyat miqyosida markazlashgan, davlat ishtirokida to‘plangan va sarflanadigan moliyaviy resurslarni anglatadi. Davlat xarajatlarining muhim tarkibiy qismi sifatida davlat xaridi alohida o‘ringa ega. Tovar va xizmatlarni xarid etish dunyo rivojlanish amaliyotida muhim o‘rin egallaydi hamda fondlar hamda investitsiyani samarali o‘zlashtirishga yo‘naltirilgan uzluksiz jarayon hisoblanadi.

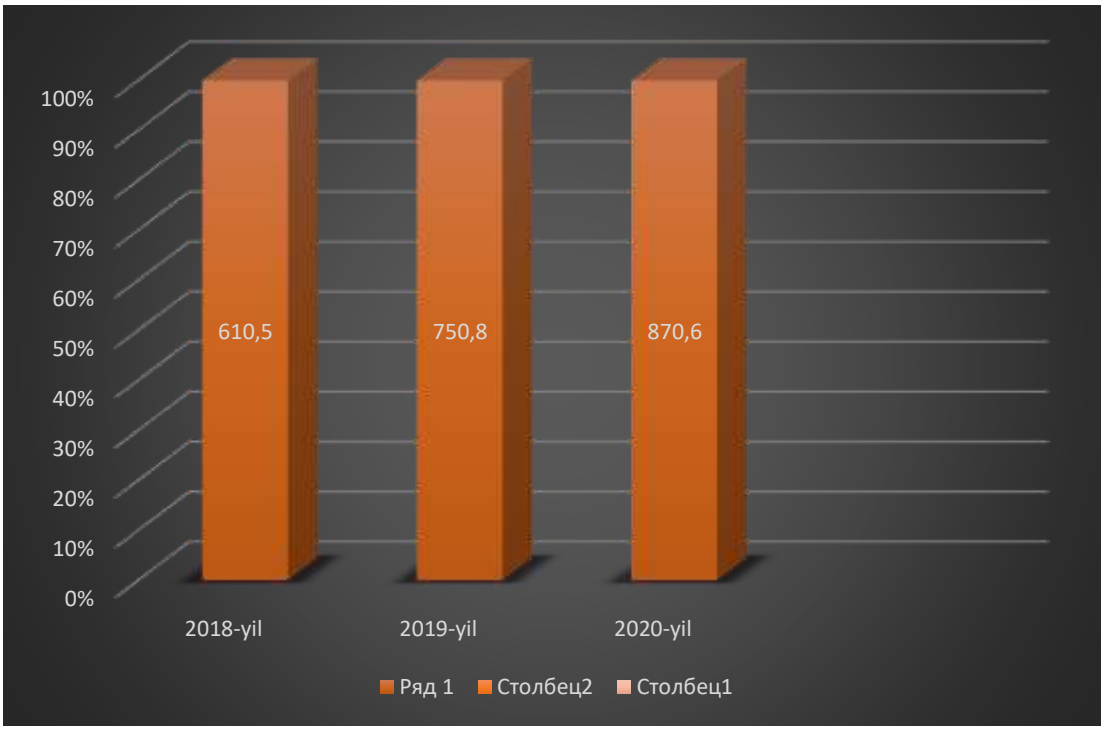
. Xususan, davlat xaridi tizimini boshqarish bo‘yicha tizimli yondoshuvga bo‘lgan talab hamda davlat xaridining iqtisodiyotning ayrim sohalariga bo‘lgan ta’sir etuvchi mexanizm sifatida foydalanish strategiyalari shakllantirilmoqda. O‘zbekistonda davlat xaridining hajmi YaIMning 11 foizini tashkil etgani holda, uni iqtisodiy o‘sishga ta’sir etuvchi muhim omil ekanligini ko‘rsatadi. Davlat xaridi YaIMni shakllanishiga to‘g‘ridan-to‘g‘ri ta’sir ko‘rsatadi[2].

Davlat xaridini tashkil etishda ijtimoiy-iqtsodiy ahamiyati Davlatimizning tovar ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalarida sezilarli o‘sishi orqali rivojlanishida, narx-navo va pul inflyatsiyasi tushishida, tadbirkorlikni rivojlantirishda o‘z samaradorligini ko‘rsatadi. Bundan tashqari, YAIMga ta’siri orqali o‘zimizning mahsulotga talab kuchaygani sababli, aholi turmush darajasi oshishiga olib keladi. Shundan kelib chiqib, Davlat xaridini tashkil etish va uni rivojlantirish Davlatimizning ijtimoiy-iqtisodiy sohalarini o‘sishiga olib keladi.

[2] O‘zbekiston Respublikasida davlat xaridlarini boshqarish muammolari va yo‘nalishlarini takomillashtirish to’g’risida analitik eslatma. BMTTD. Toshkent-2008 6 U. Burxonov. Davlat xaridlari. http://el.tfi.uz/pdf/gos_zakup_ru.pdf

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Davlat xaridlari jarayoniga elektron savdolarning tatbiq etilish holatini real statistik raqamlar vositasida baholaymiz. Jumladan, 2018-2020-yillarda elektron savdolar shaklida amalga oshirilgan davlat xaridlarining hajmi ko‘payib borgan. Bunga quyidagi 1-rasmda aks ettirilgan ma’lumotlar orqali ishinch hosil qilish mumkin.

1-rasm. 2018-2020-yillarda davlat xaridlari bo‘yicha o‘tkazilgan elektron savdolar hajmi dinamikasi (mlrd so‘m)

Rasm ma’lumotlaridan ko‘rinadiki, 2018-yilda davlat xaridlari bo‘yicha o‘tkazilgan elektron savdolar hajmi 610,5 mlrd so‘mni tashkil etgan. 2019-yilda mazkur ko‘rsatkich 750,8 mlrd so‘mdan iborat bo‘lib, o‘tgan yilga nisbatan 22% ga oshgan. 2020-yilga kelib davlat xiridini amalga oshrishda elektron savdolarning ahamiyati yanada oshdi. Mazkur yilda elektron savdolar hajmi deyarli 16%ga ko‘payib, 870,6 mlrd so‘mni tashkil qildi[3].

Xulosa o’rnida shuni ta’kidlash joizki, O‘zbekistonda ham davlat xaridi tizimini takomillashtirishga hamda iqtisodiyotni rivojlantirishda ushbu tizimning barcha imkoniyatlaridan foydalanishga katta e’tibor qaratilmoqda. Bu borada davlat xaridining

[3] https://www.mf.uz

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

mustahkam huquqiy bazasini yaratish birlamchi ahamiyat kasb etadi. Mazkur sohadagi qonunchilik davr talabidan kelib chiqqan holda davlat xaridi jarayoniga yangi yondashuvlarni joriy qilish asnosida doimiy ravishda takomillashib bordi. “Davlat xaridlari to‘g‘risida”gi qonunning qabul qilinishi bilan davlat xaridi tizimining yagona huquqiy asosi shakllandi. Ushbu qonunning qabul qilinishi davlat xaridi sohasini ko‘plab normativ-huquqiy hujjatlar orqali tartibga solish sharoitida yuzaga keladigan ziddiyatlarning oldini olish imkonini beradi. 3. Mamlakatimizda davlat xaridining elektron tizimini ishlab chiqish hamda kichik biznes sohasini rivojlantirishda davlat xaridi mexanizmidan foydalanishga ustuvor yo‘nalishlar sifatida katta e’tibor qaratilmoqda. Mazkur yo‘nalishlarda amalga oshirilayotgan ishlar uchun O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011- yil 7-fevraldagi 1475-sonli Qarori dasturil amal vazifasini bajardi. Ushbu qarorda belgilab berilgan vazifalarning ijrosini ta’minlash asnosida muhim natijalarga 61 erishildi. Chunonchi, so‘nggi yillarda O‘zbekiston respublika tovar-xomashyo birjasida davlat xaridlari bo‘yicha o‘tkazilgan elektron savdolar hajmi sezilarli darajada oshdi. Ushbu elektron savdolar jarayonida byudjet mablag‘larining ma’lum miqdorda iqtisod qilinishiga erishildi. Shuningdek, mazkur elektron savdolar kichik biznes subyektlarining asosiy bozorlaridan biriga aylanib, unda asosiy ulushga ega bo‘ldi. Bu borada yuqoridagi qaror bilan belgilab berilgan davlat xaridlarini amalga oshirishning kichik biznes sub'ektlari uchun ajratiladigan kvotalar o‘rnatilishini o‘z ichiga olgan yangi mexanizmi hal qiluvchi ahamiyat kasb etdi.

O‘zbekiston Respublikasining “Davlat xaridlari to‘g‘risida”gi Qonunining qabul qilinishi bilan davlat xaridi tizimining yangi bosqichi boshlandi. Ushbu qonunda davlat xaridining shaffofligini ta’minlashga alohida urg‘u berilgan. Xususan, unda xarid qilish tartib-taomilini amalga oshirishda inson omilini yuqori darajada kamaytirish tamoyiliga amal qilingan. Mazkur qonun bilan davlat xaridining huquqiy va tashkiliy qismiga oid bo‘lgan yangi tushunchalar kiritildi, xarid qilish tartib-taomillari jarayoniga yangi talablar qo‘yildi, davlat xaridi sohasidagi monitoring va nazoratning yangi tartiblari joriy etildi va boshqa bir qator o‘zgarishlar amalga oshirildi. Qonunning hayotga izchil tatbiq qilinishi sog‘lom raqobat muhitini yanada rivojlantirish, tadbirkorlik sub’ektlari uchun davlat xaridlariga teng erkinlik yaratish, davlat sektorini maqbul muddatlarda tovarlar (ishlar, xizmatlar) bilan samarali va oqilona ta’minlashga

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

xizmat qiladi. O‘zbekistonda davlat xaridini samarali tashkil etishda Janubiy Koreya va Xitoy tajribalarini o‘rganish muhim ahamiyatga ega. Zero davlatimiz hamda ushbu mamlakatlarning rivojlanish yo‘llari, aholisining mentalitetida o‘xshashliklar mavjud bo‘lib, bu o‘xshashliklar davlat xaridi tizimining ijobiy jihatlarini o‘zlashtirish imkonini beradi. Shuningdek, bu davlatlar bilan bugungi kunda mustahkam aloqalar yo‘lga qo‘yilmoqda.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

УДК 378.147

БИР СОАТЛИК ДАРС – ЙИРИК БИР АСАРДИР

Ҳ.А.Равшанов – т.ф.д., профессор в.б. "ТИҚХММИ" МТУнинг Қарши ирригация ва агротехнологиялар институти

Аннотация: Мақолада умумбашарий қадриятлар асосида таълим-тарбия жараёнини ташкил этишда ўқитувчининг педагогик маҳорати ва касбий хусусиятлари келтирилган. Ўқитувчилик шарафли, шу билан биргаликда ўта масъулиятли ва машаққатли касб бўлиб, фидоийликни, ҳалолликни, кўп меҳнатни, ўз устида доимий ишлашни, замон билан ҳамнафас бўлишни, билим олувчининг ишонч ва ҳурматини қозонишни, педагогик маҳоратни талаб этади. Зотан, педагогик маҳорат - ўқув, билим, кўникма, малака, машқ ва ақл ҳосиласидир.

Калит сўзлар: педагогик фаолият, педагогик маҳорат, касбий билим, педагогик қобилият, педагогик муомала, педагогик ижод, педагогик маданият, педагогик техника, назарий билим, методик билим, дикция (талаффуз), нутқнинг тезлиги, нутқ ритми, нутқ тембри, билим, кўникма, малака, машқ.

Аннотация: *В статье приведены особенности педагогического и профессио-нального мастерства преподователя в организации воспитательно – образовательного процесса на основе общечеловеческих ценностей. Профессия преподавателя – это почётная и в то же время очень ответственная и трудоемкая профессия. Чтобы заслужить доверие и уважение обучаемого требуется честность, преданность своему делу, большой труд, постоянная работа над собой и педагогическое мастерство, которое состоит из производных: учёбы, знаний, навыков, квалификации, упражнений и ума.*

Ключовая слова: педагогическая деятельность, педагогическое мастерства, профессиональное знание, педагогическая способность, педагогическое общение, педагогическое творчество, педагогическая культура, педагогическая техника, теоретическое значение, методические знания, дикция (произношение), скорость речи, ритм речи, тембр речи, знание, навык, квалификация, упражнение.

Annotation: Peculiarities of pedagogical and professional masteru of a teacher in organization of educational process on the base of human traditions are given in the article. The teacher is an honoraru profession. At the same time is hard and requires

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

great responsibilitu. In order to win the confidence and respect of a pupil it is required honestu, loaltu, hard and constant work, pedagogical skills. Pedagogical masteru consists of studies, knowledge, experience, qualification, exercises and mind.

Key words: Pedagogical activity, pedagogical skill, professional knowledge, pedagogical ability, pedagogical communication, pedagogical creativity, pedagogical culture, pedagogical technique, theoretical significance, methodological knowledge, diction (pronunciation), speed of speech, rhythm of speech, timbre of speech, knowledge, skill, qualifications, exercise.

Халқнинг бой интеллектуал мероси ва умумбашарий қадриятлари асосида, замонавий маданият, иқтисодиёт, фан, техника ва технологияларнинг ютуқлари замирида кадрлар тайёрлашнинг мукаммал тизимини шакллантириш Ўзбекистон Республикаси тараққиётининг муҳим шартидир.

Ўзбекистон Республикаси Кадрлар тайёрлаш миллий дастурида белгиланган устувор вазифаларни амалга оширишда, юксак маънавий ва ахлоқий фазилатларга эга, юқори малакали, рақобатбардош кадрларни тайёрлашда педагогларнинг ўрни беқиёсдир. Жамиятни юқори малакали мутахассислар билан таъминлашда, комил инсонни тарбиялашда, таълим сифатини кўтаришда профессор-ўқитувчиларнинг салоҳияти, уларнинг педагогик маҳорати таълим-тарбия жараёнида асосий омил ҳисобланади. Буюк аллома А.Авлоний таъкидлаганидек, “Устоз - муаллим биринчи навбатда билимли, одоб-ахлоқли, кийиниши ва юриш - туриши билан фақат ўзининг ўқувчи ва талабаларига эмас, балки бутун инсониятга намуна бўлиши керак”. Бинобарин, Ўзбекистон Республикаси “Таълим тўғрисида”ги Қонунининг 5-моддасида “Тегишли маълумоти, касб тайёргарлиги бор ва юксак ахлоқий фазилатларга эга бўлган шахслар педагогик фаолият билан шуғулланиш ҳуқуқига эга” деб кўрсатилган.

Таълим муассасаларида давлат таълим стандартлари ҳамда фан дастурларининг тўлиқ ва сифатли бажарилиши ҳар томонлама ўқитувчига, унинг билим ва малакасига, масъулиятлигига, фидоийлигига, қолаверса виждонига боғликдир. Ҳозирги замон ўқитувчиси ўз фанини мукаммал билиши, дарс жараёнида педагогик технологияларни қўллай олиши, замонавий ахборот технологияларини яхши ўзлаштирган бўлиши, маънавий-ахлоқий пок ва сиёсий дунёқараши юқори бўлмоғи лозим. Шу ўринда, немис педагоги Адольф

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Дистервег “Ҳар қандай таълим ва тарбияда энг асосий фигура - муаллим, унинг тафаккур дунёсидир” деб ёзади.

Ўқитувчилик шарафли, шу билан биргаликда ўта масъулиятли, мураккаб, машаққатли касб, шунингдек, у энг мураккаб санъат бўлиб, фидоийликни, ҳалолликни, кўп меҳнатни, ўз устида доимий ишлашни, замон билан ҳамнафас бўлишни, талабанинг ишонч ва ҳурматини қозонишни, педагогик маҳоратни талаб этади. Бир соатлик дарс – йирик бир асарга тенглаштирилади. Шундай экан, ҳар бир ўқув машғулотига пухта тайёргарлик кўриш, халқимизнинг таълим-тарбия соҳасидаги бой тарихи, анъаналари, буюк аждодларимизнинг илмий меросларидан фойдаланган ҳолда ўқув машғулотларини самарали ташкил этиш ҳар бир профессор-ўқитувчининг асосий вазифасидир.

Бинобарин, пухта, мукаммал билимга ва педагогик маҳоратга эга бўлмаган ўқитувчи тўлақонли дарс ўта олмайди. Бугунги ёшлар илмга чанқоқ ва интилувчандир. Уларга фақат ҳалол-пок билим бериш керак. Дўқ уриб, қўполлик қилиб, ҳақоратли сўзлар билан талабаларнинг иззат-нафсига тегиб билим ўргатиб бўлмайди. Чунки, билим олиш ҳам ижодий фаолият ҳисобланади. Дарс мавзусига тегишли бўлмаган турли хил воқеа-ҳодисалар ҳақида гапириб, талабалар вақтини беҳудага сарфламаслик лозим. Буюк педагог Ральф Уолд Эмереон “Таълимнинг сири ўқувчига ҳурматда бўлишдадир” деб ёзади. Ўқитувчи дарс ўтишда педагогик маҳоратли, ўта маданиятли, талабчан бўлиши ва тартиб-қоидаларга қатъий амал қилиши шарт. “Намуна кўрсатган ҳолдагина инсон энг юксак натижаларга эришади” деб таъкидлаган педагог С.Цвейг.

Педагогик маҳорат – бу педагогик жараённи тўғри ташкил қилиш, бошқариш, кутилаётган натижаларни олдиндан лойиҳалаштириш ва амалга ошириш, таълим-тарбия жараёнини моҳирлик билан бошқаришдир.

Педагогик фаолият – қуйидаги таркибий қисмлардан иборат:

➢ педагогик фаолиятнинг мақсади; педагогик фаолиятнинг объекти; педагогик фаолиятнинг субъекти; педагогик фаолиятнинг воситалари.

Ўқитувчи педагогик маҳоратининг асосий таркибий қисмларини қуйидагилар ташкил қилади:

❖ ўқитувчи шахсиятининг инсонпарвар йўналиши; касбий билимлар; педагогик қобилият; педагогик муомала; педагогик ижод; педагогик маданият; педагогик назокат; педагогик техника.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Педагогик фаолиятда **ўқитувчининг шахсий сифатларида** етакчи ўринни инсонпарварлик, софдиллик, поклик ва адолат эгаллаши шарт.

Касбий билимлар мукаммал бўлиши учун қуйидагилар талаб этилади: ***фан методологияси*** – жамиятнинг таълим ва тарбия соҳасидаги талаб ва вазифаларининг фалсафий асосларини билиш; ***назарий билимлар*** – фаннинг қонун ва қонуниятларини, қоида ва тамойилларини билиш; ***методик билимлар*** – таълим жараёни тузилишининг моделини амалий ва назарий жиҳатдан туза олиш; ***таълимнинг технологик томони*** – таълим ва тарбия соҳасидаги амалий вазифаларни самарали ҳал эта олиш.

Педагогик фаолиятда қуйидаги етакчи **педагогик қобилиятлар** муҳим аҳамият касб этади: ***коммуникатив қобилият*** – билим олувчиларни ўзига ишонтира олиш, мулоқотга тез киришиш, очиқлик; ***перцептив қобилият*** – касбий ҳушёрлик, эмпатия (бошқа шахсларнинг ҳис-туйғу ва кайфиятига шерик бўлиш); ***ўқитувчининг шахсий ҳаракатчанлиги*** – ички куч (энергия) етарли бўлиши, дарс ва дарсдан ташқари жараёнда ҳаракатчан, ташаббускор, ўқувчиларни ўз ортидан эргаштира оладиган бўлиш; ***ҳиссий турғунлик*** - ўз-ўзини (кайфиятини, ҳис-туйғусини, асаб ва руҳий ҳолатини) бошқара олиш; ***билим олувчининг келажагига ишонч*** – билим олувчининг ижобий томонларини, яхши сифатларини излаш, топиш ва ривожлантириш; ***креактивлик*** – воқеликка, ҳодисаларга, дарсга ноанъанавий ёндошиш.

Педагогик маҳоратда **педагогик муомала** - ўқитувчи касбий фаоллигининг бир кўриниши бўлиб, таълим-тарбияда шу жараён иштирокчиларининг ўзаро таъсири ва ҳамкорлигини акс эттиради. **Педагогик ижод** – ўқитувчининг маҳорат пиллапояларидан кўтарилишида яратувчанликни, ташаббускорликни, педагогик уддабуронликни ва янгиликка элтувчи йўлни англатади. **Педагогик маданият** - ўқитувчилик бурчи, масъулияти, қадр-қиммати, виждони, ахлоқий эътиқодини назарда тутиб, унинг талабчанлиги, адолати, комиллиги, ростгўйлиги, тўғрилигини ифодалайди. Педагогик маҳорат тизимида **педагогик назокат (такт)** – ўқитувчининг педагогик мақсадга мувофиқ, фойдали, қимматли ҳаракатларининг ўлчови, меъёри ва таъсир воситасининг чегараси сифатида характерланади.

Педагогик техника – ўқитувчи фаолиятининг ташкилий шакли бўлиб, ўқитиш жараёнида таълим олувчиларга таъсир кўрсатиш, ўқув материалини ҳис-

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

туйғу, нутқ ва новербал мулоқот орқали етказа бериш санъатидир. Педагогик техника - қуйидаги таркибий қисмлардан ташкил топган: ўқитувчининг ўз ҳатти-ҳаракатларини бошқариши; жамоага ва шахсга таъсир эта олиш малакаси. Ўқитувчининг ўз хатти-ҳаракатларини бошқариши қуйидагилардан иборат: ўз гавдасини бошқара олиши; ўз ҳис-туйғусини, кайфиятини бошқара олиши; ижтимоий перцептив қобилияти; нутқ техникаси. Ўқитувчининг жамоага ва шахсга таъсир эта олиш малакаси қуйидагилардан иборат: дидактик малака; ташкилотчилик малакаси; конструктив малака; коммуникатив малака.

Нутқ маданияти - адабий тил меъёрларини пухта эгаллаш ва улардан нутқда тўлиқ фойдаланиш демакдир. Ўқитувчи нутқ маданиятига эга бўлиши, ўқув материалини бадиий, равон, тушунарли тилда баён қилиши, унинг нутқида шевадаги сўзлар бўлмаслиги керак. Нутқда дикция (талаффуз) сўзларга урғуни тўғри бериш муҳим аҳамият касб этади. Нутқнинг тезлиги, сўзларнинг жаранглаши, тўхтам (пауза)ларга риоя қилиш нутқнинг ритмини ташкил этади. Нутқда тембр - овознинг ширалиги, оҳанги, очиқлиги ва ёқимлилиги муҳимдир. Ўқитувчининг ҳаддан зиёд бақириб ёки паст гапириши, бир хил темпда тушунтириши талабаларни қизиқишини сўндириб, лоқайд қилиб қўяди. Нутқнинг тушунарли, чиройли, бадиий, равон бўлиши ўқитувчининг сўз бойлигига боғлиқ бўлиб, билим олувчиларни фаол бўлишга ундайди.

Педагогик маҳоратнинг юқорида келтирилган таркибий қисмлари ўқитувчининг касбий лаёқатларини бойитади ва уни моҳирлик сари етаклайди ва ўқитувчида педагогик маҳорат малакаларининг таркиб топишига ёрдам беради. Педагогик маҳорат тизимида унинг асосий компонентларидан ташқари касбий хусусиятлар ҳам мавжуд. Педагогнинг **касбий хусусиятларига**: ўз касбини, талабаларни севиши, зийраклиги, ҳозиржавоблиги, вазминлиги, педагогик салоҳияти, тасаввури, иқтидори, ташкилотчилиги, илмий савияси, касбий лаёқатлилиги, маънавий бойлиги, интеллекти, янгиликни англай ва қўллай олиши, касбий маълумотни мунтазам оширишга интилиши ва бошқа фазилатлари киради.

Педагогик маҳорат - муайян тайёргарлик жараёнларидан иборат. Бу тайёргарликни шартли равишда қуйидаги йўналишларга ажратиш мумкин: педагогнинг шахсий фазилатлар бўйича тайёргарлиги; педагогнинг руҳий -

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

педагогик тайёргарлиги; педагогнинг илмий-назарий тайёргарлиги; педагогнинг махсус ва ихтисосга оид услубий тайёргарлиги.

Педагогик маҳорат – ўқитувчининг шахсий ва касбий сифатлари йиғиндиси, педагогик-психологик, методик билимлар мажмуасидан иборат. Бунинг учун, ўқитувчи:

- ихтисослик бўйича илм-фан, техника тараққиёти даражасида мукаммал билимга эга бўлиши, фаннинг фанлараро боғлиқлигини таъминлаш малакасига эга бўлиши;
- ўқув-тарбия жараёнини тўғри ташкил қила олиш, муайян педагогик - психологик, методик маълумотга эга бўлиши;
- талабаларнинг қизиқиши, интилишларини тушуна олиш ва ўқувчилар фаолиятида учрайдиган қийинчиликларни тушуниш ва уларни ўз вақтида англай олиш, зукколик билан ҳар бир талабанинг характери, психологик хусусияти, қобилияти, иродасини англай билиш ҳамда уларга тарбиявий таъсир кўрсатишнинг шакл, усул, воситаларидан хабардор бўлиши;
- ўз шахсий сифатларини такомиллаштириш малакасига эга бўлиш керак.

Машҳур Нақшбанд тариқатида шундай ҳикмат бор “... Адаб бу хулқни чиройли қилиш, сўзни ва феълни соз қилишдир. Хизмат одоби улуғ бахтдан яхшироқ, унинг белгиси амалнинг қабули, туғён эса амалнинг бузуқлигидир. Адабни сақлаш - муҳаббат самараси, яна муҳаббат дарахти, яна муҳаббат уруғи ҳамдир”.

Демак, ўз касбининг моҳир эгаси бўлиш учун ўқитувчи мунтазам ўз устида ишлаши, табиатдан, санъатдан, ҳаётдан, фандан баҳра олиб, ривожланиб, мукаммаллашиб боргандагина мақсадга эришади. Инсон психологиясининг моҳир устаси Ф.Н.Гоноболин таъкидлаганидек “Ўқитувчи ўзининг бутун куч – қувватини, иродасини, билимини, ўзида бор ҳамма яхши нарсаларини ўз шогирдларига, халққа беради. Аммо, у ўзида бор нарсаларнинг ҳаммасини бугун, эртага, индинга берса-ю, ўз билимини, кучини, қувватини яна ва яна тўлдириб бормаса, у ҳолда ўзида ҳеч нарса қолмайди. Ўқитувчи бир томондан ўзида борини бериши, иккинчи томондан булут сингари, ҳаётдан, фандан, нимаики яхши нарсалар бўлса олишга одатланмоғи, халқнинг энг илғор кишилари билан ҳамкорликда ишламоғи лозим. Ана шундай бўлганда, у ўз талабаларига қанча кўп нарса бермасин, агар халқдан, ҳаётдан, фандан озиқланиб, энг яхши хислатларни

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ўқий олса, у ҳолда, унда ўз талабалари учун бундай ризқли ширалар ҳамиша ортиғи билан мавжуд бўлади”.

Бинобарин, буюк немис педагоги Адольф Дистерверг ўқитувчининг мунтазам равишда фан билан шуғулланиши ҳақида гапириб, шундай ёзган эди: “Ўқитувчи мунтазам равишда фан билан шуғулланмоғи лозим. Акс ҳолда у қуриган дарахт ва тошга ўхшаб қолади. Қуриган дарахт ва тош мева бера олмаганидек, келажакда бу ўқитувчидан ҳеч натижа кутиб бўлмайди”.

Ўқитувчиларнинг фаолиятини узоқ вақт кузатиш, натижаларни илмий асосда ишлаб чиқиш, таълим муассасаси раҳбарларининг ўқитувчилар ҳақидаги фикрларини синчиклаб ўрганиш, ўқитувчи фаолиятининг педагогик қобилиятлар тизимида тадқиқ қилган олима Н.В.Кузмина шундай ёзади: “Таълим - тарбияда рўй берадиган кўпгина камчиликлар ўқитувчининг педагогик қобилиятининг амалий йўналишини яхши билмаслик, истеъдоднинг ўқитувчида йўқлигидир”.

Педагогнинг иш соҳасида талабалар, уларнинг ота-оналари ва ҳамкасблари билан алоқасидан иборат яхлитлик - педагогик фаолият ва педагогик маҳорат асосини ташкил этади. Зотан, педагогик маҳорат - ўқув, билим, кўникма, малака, машқ ва ақл ҳосиласидир. “Педагог, - деб ёзади Ян Амос Коменский, соф виждонли, ишчан, саботли, матонатли ўқувчиларга ўзи сингдириши лозим бўлган фазилатларнинг ибратли кишиси бўлиши, кенг маълумотли ва меҳнатга лаёқатли инсон бўлиши лозим. У ўз фанини беҳад севиши, ўқувчиларга бамисоли оталардек муомалада бўлиши ва ҳар бир илм олувчи қалбида билимга ҳавас туғдириши лозим”. Буюк рус педагоги А.С.Макаренко айтганидек: “Тарбиячи ташкил этишни, юришни, ҳазиллашишни, қувноқ ёки жаҳлдор бўлишини билиши лозим. У ўзини шундай тутиши керакки, унинг ҳар бир ҳаракати тарбияласин ва ўқитсин”.

Педагогик фаолиятда етарли маҳорат ва малакага эга бўлган педагог ўз-ўзини назорат қила олади, педагогик фаолияти давомида соғлом асаб тизимини ўзида тарбиялай олади, асабийлашишдан, ҳиссий ва ақлий зўриқишлардан ўзини асрайди.

АДАБИЁТЛАР

1. Мамедов К.Қ., Бердиев Г.Ж. Педагогик технологиялар ва педагогик маҳорат. - Тошкент, ТошДУ, 2003 й.

2. Толипов Ў., Усмонбоева М. Педагогик технологияларнинг татбиқий асослари.- Тошкент: “Фан” нашриёти, 2006 й.

3. Тажиев М., Алимов А.Я., Қўчқоров Д.У. Педагогик технология–таълим жараёнига татбиғи. - Тошкент: “Тафаккур” нашриёти, 2010 й.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

O`TKIR KORONAR SINDROM O`TKAZGAN BEMORLARDA UZOQ MUDDATLI ASORATLAR XAVFINI ANIQLASH

Qodirova G.R., Tursunova L.D., Jabbarov O.O., Maksudova M.X.
Toshkent tibbiyot akademiyasi, Toshkent, O`zbekiston

O`tkir koronar sindrom bilan kasallangan bemorlarda ro'y beradigan to`satdan o`lim so'nggi o'n yilllarda mehnatga layoqatli aholi orasida o'limning asosiy qismini tashkil qilib kelmoqda. Epidemiologik ma'lumotlarga ko`ra yurak qon tomir kasalliklari o'limning 20-42% ni tashkil etadi [1]. Ayniqsa, S-T elevatsiyali o'tkir koronar sindromli bemorlarda tezkor tashhis qo`yish, aniqlash va to'g'ri tanlangan davolash usullari kasallik asoratlarini hamda o`lim holatini kamaytirishga xizmat qiladi. Ushbu maqolada o`tkir koronar sindrom etiologiyasi, klinik belgilari davolash usullari va bemorlarda rivojlanishi mumkin bo`lgan xavf omillari haqida ma`lumotlar keltirilgan.

**Kalit so`zlar:** To`satdan o`lim, o`tkir koronar sindrom.

DETERMINE THE RISK OF LONG-TERM COMPLICATIONS IN PATIENTS WITH ACUTE CORONARY SYNDROME

Qodirova G.R., Tursunova L.D., Jabbarov O.O., Maksudova M.X.
Tashkent medical academy, Tashkent, Uzbekistan.

Sudden death, which occurs in patients with acute coronary syndrome, has been the main part of death among the working population in recent decades. According to epidemiological data, cardiovascular diseases account for 20-42% of deaths [1]. In particular, prompt diagnosis, identification and correctly selected treatment in patients with acute coronary syndrome with S-T elevation methods serve to reduce disease complications and death. This article provides information on the etiology of acute coronary syndrome, methods of treatment of clinical symptoms, and risk factors that may develop in patients.

Key words: Sudden death, acute coronary syndrome.

ОПРЕДЕЛИТЬ РИСК ОТДАЛЕННЫХ ОСЛОЖНЕНИЙ У БОЛЬНЫХ ОСТРЫМ КОРОНАРНЫМ СИНДРОМОМ.

Кодирова Г.Р., Турсунова Л.Д., Жаббаров О.О., Максудова М.Х.
Ташкентская медицинская академия, Ташкент, Узбекистан.

Внезапная смерть, возникающая у больных острым коронарным синдромом, составляет в последние десятилетия основную долю смертности

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

среди работающего населения. По эпидемиологическим данным, сердечно-сосудистые заболевания являются причиной 20-42% смертей [1]. В частности, своевременная диагностика, выявление и правильно подобранное лечение у больных острым коронарным синдромом с использованием методов подъема сегмента ST способствуют снижению осложнений заболевания и смертности. В статье представлена информация об этиологии острого коронарного синдрома, методах лечения клинических симптомов и факторах риска, которые могут развиваться у больных.

Ключевые слова: Внезапная смерть, острый коронарный синдром.

O'tkir koronar sindrom koronar arteriyaning o'tkir obstruktsiyasidan kelib chiqadi. Otkir koronar sindrom oqibatari koronar tomirlar obstruktsiya darajasi va joylashuviga bog'liq bo'lib, nostabil stenokardiyadan tortib, ST segmenti elevatsiyasisiz miokard infarkti, ST segmenti elevatsiyasi bilan kechadigan miokard infarktining va hattoki to'satdan o'lim kelib chiqishiga ham sabab bo`ladi. Ushbu kasalliklarning har birida simptomlar o'xshash (to'satdan o'limdan tashqari) va nafasyetishmaslik hissi, ko'ngil aynishi va ko'krak qafasidagi sanchuvchi, achishtiruvchi og`riqni o'z ichiga oladi. Tashxis bemor shikoyatlari elektrokardiografiya (EKG) va labarator instrumental belgilarga asoslangan holda amalga oshiriladi. O’KS ga to’g'ri keladi. O`tkir koronar sindrom vaqtinchalik qo`yilgan tashhis bo’lib, bemor kasalxonaga murojaat qilgandan boshlab 72 soat ichida nostabil zo`riqish stenokardiyasi yoki miokard infarktiga o`zgartirilishi kerak.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Odatda to'satdan boshlanadigan o'tkir koronar sindromning belgilari quyidagilardan iborat:

• Ko'krak sohasida og'riq (yurak sohasida odatda og'riq sanchuvchi, achishtiruvchi kuydiruvchi ko`rinishda bo`ladi) bilan tavsiflanadi;

• Ko‘ngil aynishi ba’zan qayt qilish;

• Dispepsiya;

• Nafas siqishi;

• To'satdan kuchli terlash yoki sovuq ter bosishi;

• Yengil bosh aylanishi yoki xushdan ketish;

• Noodatiy yoki sababsiz charchoq;

• Bezovtalanish yoki o`limdan qo`rquv hissi.

O`tkir koronar sindromdan so`ng miokard infarkti tashhisi qo`yilgan bemorlarda kelajakda yurak-qon tomir kasalliklari xavfi ortadi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, O’KS ni boshidan kechirgan bemorlarning deyarli yarmi bir yoki bir nechta tavsiya etilgan muolajalarni olmaydilar. Umuman olganda, o`tkir koronar sindrom hodisasidan keyingi erta asoratlar qisqa muddat ichida (30 kun ichida) o'lim darajasi 2% dan 3% gacha uchraydi; shuningdek ST segment elevatsiyasisiz kechgan miokard infarktidan so'ng o'lim darajasi ST elevatsiyasi bilan kechadigan miokard infarktiga qaraganda pastroq ekanligi aniqlangan. O’KS bilan kasallangan bemorlarning 30-50% qismi kasalxonaga yotqizishdan oldingi bosqichda, kasallik belgilari boshlangandan keyingi birinchi daqiqalarda vafot etadi [5]. O`tkir koronar sindrom barcha turlari uchun 15-30 kun ichida qayta kasalxonaga yotqizish 17% dan 25% gacha bemorlar orasida uchraydi. O`tkir koronar sindromdan keyin to'satdan o'lim xavfi ortadi va bu yurak qon otib berish fraksiyasining pastligi (35% yoki undan kam) bilan bog'liq. Bir yil ichida o'lim darajasi ST elevatsiyasi bilan kechadigan miokard infarkti va ST elevetsiyasisiz kechadigan o`tkir koronar sindrom bilan og'rigan bemorlar o'rtasida taxminan 8% dan 10% gacha uchraydi. Kasallik va o'lim xavfini kamaytirishning kaliti ikkinchi darajali profilaktika rejasi bo'lib, bunda bemor doimiy kardiolog nazoratida bo`lishi va davo muolajalarini o`z vaqtida qabul qilishi lozim. Gospitalizatsiyadan keyingi yordam bo'yicha maxsus tavsiyalar yurak reabilitatsiyasi dasturini, xolesterin darajasi, gipertoniya va chekish kabi xavf omillarini nazorat qilish strategiyalarini, dori-darmonlarni boshqarish va davolashni o'z ichiga olgan dalillarga asoslangan yordam rejasi asosida nazorat qilinadi.

Xulosa: O`tkir koronar sindrom inson hayoti uchun katta xavf tug’diradigan kasalliklardan biri bo`lib hisoblanadi. O`KS ning barcha turlarida olib borilgan davo chora tadbirlariga qaramasdan to`satdan o`lim va qolgan bemorlar orasida 1 oy ichida kasalxonaga qayta murojaat qilish holatlari kuzatilyapti. Bundan tashqari O`KS ning

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

uzoq muddatli asoratlari ham mavjud bo`lib, ularning belgilarini erta aniqlash va davolash chora tadbirlarini olib borish bemorning hayot sifatini yaxshilashga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. «O‘tkir koronar sindrom S-T segment ko’tarilishi bilan kechgan bemorlarda koronaroangioplastika va trombolitik davoning samaradorligini baholash» http://repository.tma.uz/xmlui/handle/1/2439 Kurbanova Dilnoza Husanbayevna, Saydaliyev Rustam Saydaliyevich, Tursunova Laylo Dilshatovna.

2. ,,Acute Coronary Syndrome: Current Treatment” TIMOTHY L. SWITAJ, MD, SCOTT R. *Am Fam Physician.* 2017;95(4):232-240

3. Acute coronary syndrome in cancer patients. Part I: pathophysiology, clinical presentation and diagnosis

AUTHORS Grzegorz Piotrowski* 1, 2

4. ,,Acute Coronary Syndrome’’ https://www.heart.org/en/about-us/heart-attack-and-stroke-symptoms

5. ОКС : Тактика на догоспитальном этапе. А.В. Мелехов; К).И.Островская 2018г.

6. Аляви, А. Л., Турсунова, Л. Д., Бувамухамедова, Н. Т., & Жуманазаров, С. Б. (2021). Течение сердечно-сосудистых заболеваний у больных COVID-19. *Студенческий вестник*, (17-4), 38-41.

7. Косимбаев, С., Аляви, А., Турсунова, Л., & Жуманазаров, С. (2021). Агрегатное состояние крови и коагуляционный гемостаз у больных с ишемический болезнью сердца перенесших COVID-19.

8. Мирзаева, Г. П., & Турсунова, Л. Д. (2019). НЕКОТОРЫЕ ПОКАЗАТЕЛИ СУТОЧНОГО МОНИТОРИРОВАНИЯ АРТЕРИАЛЬНОГО ДАВЛЕНИЯ У БОЛЬНЫХ С МЕТАБОЛИЧЕСКИМ СИНДРОМОМ. In *Противоречия современной кардиологии: спорные и нерешенные вопросы* (pp. 40-40).

9. Jabbarov, O. O., Daminov, B. T., & Tursunova, L. D. (2019). Роль метаболических факторов в прогрессировании диабетической нефропатии. *Вестник Ташкентской медицинской академии*, (4), 25-29.

10. Tursunova, L. D., & Jabbarov, O. O. (2021). APPLICATION OF SAKABUTRIL/VALSARTAN IN PATIENTS WITH CHRONIC KIDNEY DISEASE WITH TYPE 2 DIABETES MELLITUS. *Art of Medicine. International Medical Scientific Journal*, *1*(1).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

AORTOKORONAR SHUNTLASH O`TKAZGAN BEMORLARDA INTERVENTSION AMALIYOT O‘TKAZISH

To‘ychiyev Sh.M., Tursunova L.D., Jabbarov O.O., Saydaliyev R.S.

Toshkent tibbiyot akademiyasi, Toshkent, O`zbekiston

Aortokoronar shuntlash operatsiyasi (AKSH) dunyoda eng ko‘p amalga oshiriladigan va qimmat operatsiyalardan biri bo‘lib, nostabil stenokardiya simptomlaridan mukammal darajada xalos bo‘lishni ta'minlaydi va bemorlarning umrini uzaytirishga hissa qo‘shadi. Biroq, koronar xavf omillarining kamayishi, antitrombotik dorilarni qo‘llashga qaramay, aortokoronar shuntlash operatsiyasidan keyin takroriy nostabil stenokardiya rivojlanish holatlari uchrab turibdi. Aortokoronar shuntlash operatsiyasi o‘tqazilgan qon tomirlarda arterial bosim va rivojlanib boruvchi arteriyalar aterosklerozi tomir o‘tkazuvchanligi ikkilamchi buzilishi holatlarini keltirib chiqarishi tez tez uchramoqda.

Kalit so`zlar: Aortokoronar shuntlash operatsiyasi, nostabil stenokardiya, revaskulyarizatsiya, koronar arteriya.

INTERVENTIONAL PRACTICE IN PATIENTS WHO UNDERWENT AORTOCORONARY SHUNTING.

Tuychiev.Sh.M., Tursunova L.D., Jabbarov O.O., Saydaliyev R.S.

Tashkent medical academy , Tashkent , Uzbekistan.

Aortocoronary bypass surgery (CABG) is one of the most frequently performed and expensive operations in the world, which provides excellent relief from the symptoms of unstable angina and contributes to prolonging the life of patients. However, despite the reduction of coronary risk factors and the use of antithrombotic drugs, there are cases of recurrent unstable angina after coronary bypass surgery. Aortocoronary shunting surgery causes arterial pressure and developing atherosclerosis of arteries to cause secondary vascular permeability disorders.

Key words: Aortocoronary bypass surgery, unstable angina, revascularization, coronary artery.

ИНТЕРВЕНЦИОННАЯ ПРАКТИКА У БОЛЬНЫХ ПЕРЕНЕСШИХ АОРТОКОРОНАРНОЕ ШУНТИРОВАНИЕ

Туйчиев Ш.М., Турсунова Л.Д., Жаббаров О.О., Сайдалиев Р.С.

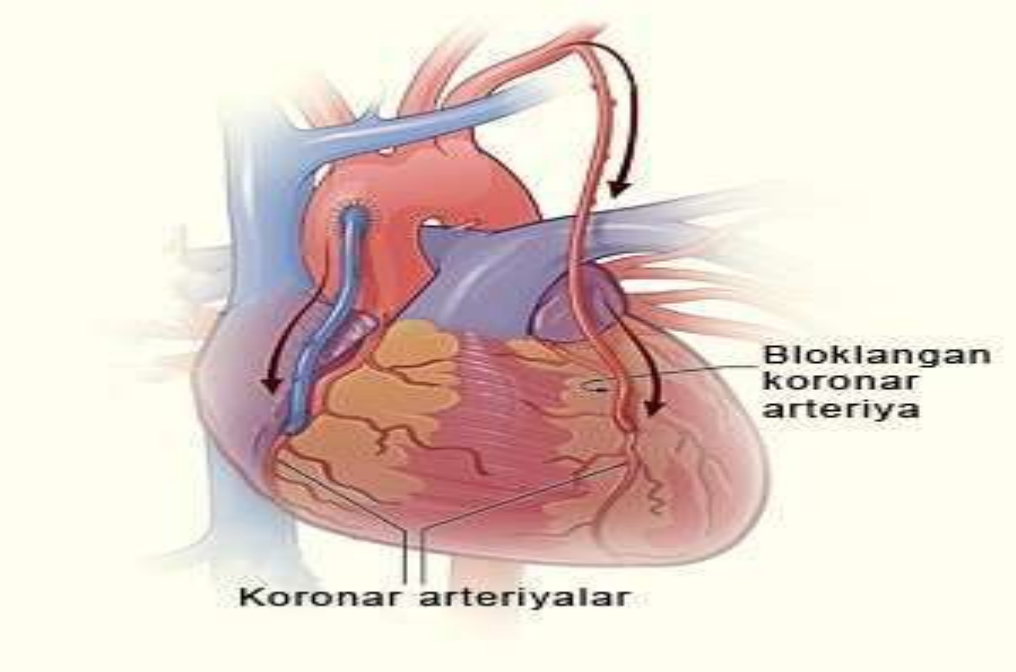
Ташкентская медицинская академия, Ташкент, Узбекистан.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Аортокоронарное шунтирование (АКШ) — одна из наиболее часто выполняемых и дорогостоящих операций в мире, которая обеспечивает превосходное облегчение симптомов нестабильной стенокардии и способствует продлению жизни пациентов. Однако, несмотря на снижение факторов коронарного риска и применение антитромботических препаратов, отмечаются случаи рецидивирующей нестабильной стенокардии после операции коронарного шунтирования. Аортокоронарное шунтирование приводит к повышению артериального давления и развитию атеросклероза артерий, вызывая вторичные нарушения сосудистой проницаемости.

Ключевые слова: Аортокоронарное шунтирование, нестабильная стенокардия, реваскуляризация, коронарная артерия.

Koronar arteriyalarni shuntlash amaliyoti - shuntlar yordamida koronar tomirning toraygan joyini chetlab o‘tish orqali yurak arteriyalarida (koronar arteriyalarda) qon oqimini tiklash imkonini beruvchi operatsiya bo‘lib hisoblanadi. Aortokoronar shuntlash operatsiyasi koronar arteriyalarda sodir bo‘ladigan o‘zgarishlar tufayli kelib chiqadigan yurak kasalliklarini davolash uchun jarrohlik aralashuvini amalga oshirishga asoslangan. Bu davosh usuli koronar qon oqimini bevosita oshirishga ya'ni miokard revaskulyarizatsiyasiga qaratilgan.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Surunkali yurak ishemik kasalligida miokard revaskulyarizatsiyasiga ko‘rsatmalar uchta asosiy mezonga asoslanadi:

- kasallikning klinik kechishiga (bemor ahvoli og‘irligi),
- koronar qon tomirining ichki diametrining torayganlik darajasiga
- miokardning qisqaruvchanlik funktsiyasi holatiga.

Miokard revaskulizatsiyasi uchun asosiy ko‘rsatma dorilarga nisbatan chidamliligi oshgan stenokardiya rivojlanishidir. Stenokardiyaning og‘irlik darajasi va dorilarga nisbatan rezistentligining rivojlanganligini subyektiv ko‘rsatkichlar (funksional sinf), shuningdek obyektiv – veloergometriya tekshiruvi yoki treadmill test yuklamasiga bardoshliligi bilan aniqlanadi.

Koronar arteriyalarda tomirda ro‘y berayotgan patologik holat belgilari quyidagilardan iborat bo‘lishi mumkin:

Ko‘krak og‘rig‘i
Charchoq (doimiy charchoq)
Yurak urib ketishi hissi
Anormal yurak ritmlari
Nafas qisilishi
Qo‘l va oyoqlarda shish paydo bo‘ladi

Afsuski, koronar arteriyadagi patologik jarayonlarning dastlabki bosqichida hech qanday alomat bo‘lmasligi mumkin, ammo kasallik simptomlari keltirib chiqguncha patologik jarayon rivojlanishda davom etadi. Agar yurak mushagining koronar arteriyaning tiqilib qolishi natijasida yurakga boradigan qon ta'minoti pasayishda davom etsa, yurak xurujiga sabab bo‘lishi mumkin. Agar yurak mushaklarining ta'sirlangan hududiga qon oqimi tiklanmasa, to‘qimalar nekrozga uchraydi ya’ni miokard infarkti rivojlanadi..

Koronar arteriyalarni shuntlash amaliyoti o‘tkazish uchun qarshi ko‘rsatmalar quyidagilar:

- barcha koronar arteriyalarning diffuz shikastlanishi,
- chandiqning shikastlanishi natijasida chap qorincha zarb hajmining 30% yoki undan kamroq darajada keskin pasayishi,
- qon aylanish doirasida dimlanish fonida yurak etishmovchiligining klinik belgilari rivojlanishi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Bundan tashqari surunkali kasalliklar og‘ir kechishi jumladan onkologik kasalliklar, buyrak yetishmovchiligi nospetsifik o‘pka kasalliklarida ham aortokoronar shuntlash amaliyoti o‘tkazilmaydi. Koronar arteriyalarni shuntlash amaliyotida rivojlanishi mumkin bo‘lgan xavflari quyidagilarni o‘z ichiga oladi:

Operatsiya paytida yoki undan keyin qon ketishi;

Yurak xuruji;

Zotiljam;

Buyrak etishmovchiligi;

Anormal yurak ritmlari (aritmiyalar);

Transplantatsiyaning muvaffaqiyatsizligi;

Turli sabablarga ko‘ra o‘lim;

Tananing operatsiya qilingan sohasida joyida infektsiya rivojlanishi mumkin.

Toj tomirlarini stentlash — shunday endovaskulyar amaliyotlardan biri. U ingichka metall yoki plastik naycha (stent) ni shikastlangan tomir ichiga qo‘yishga qaratilgan amaliyotdir. Bu orqali yurakni qon bilan ta’minlovchi tomir yo‘llarini kengaytirish va natijada qon aylanishini yaxshilashga erishiladi.

Turli zararli odatlar ta’sirida doimiy ravishda tomirning ichki qavatini shikastlanishi davom etib natijada devori qalinlashishi tufayli tomir qon oquvchi yo‘llari sezilarli darajada torayadi. Bu esa, o‘z navbatida, qon aylanishining buzilishi va yurak ishemik kasalligiga sabab bo‘ladi. Stentlash amaliyoti davolashning boshqa usullariga qaraganda qator afzalliklarga ega. Xususan, stent qo‘yilganidan keyin qon aylanishi tezda normal holatga qaytadi. Qolaversa, bu muolaja usuli — kam invaziv bo‘lib hisoblanadi. Kichik teshik hosil qilish orqali va mahalliy anesteziya ostida amalga oshirilishi tufayli qon ketish xavfi deyarli yo‘q. Eng asosiysi, operatsiyadan keyingi reabilitatsiya davri qisqa bo‘lib, bemorga 1-2 kundan keyin uyga ruxsat beriladi. Stentlash amaliyoti koronar tomir yo‘li 70 foiz va undan yuqori darajada to‘silib qolganida tavsiya etiladi.

AKSH dan keyin 5 yil ichida bemorlarning deyarli yarmida stenokardiya takrorlanishi sezilarli darajada yuqori bo‘ladi(2). Shuning uchun bu bemorlar ko‘pincha takroriy revaskulyarizatsiya amaliyotini o‘tkazish uchun yuboriladi. Biroq, AKSH amaliyotini qayta o‘tkazish asoratlarning bundanda kuchayishiga olib keladi. Olib borilgan tadqiqotlar shuni ko‘rsatdiki, interventsion aralashuvi bemorlarda AKSH amaliyoti o‘tkazilgan bemorlar bilan solishtirganda ijobiy natijani ko‘rsatgan.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Xulosa: AKSH va koronar shuntlash amaliyoti ustida olib borilgan tadqiqodlar natijalariga ko‘ra koronar qon tomirlar o‘tkazuvchanligini tiklashiga qaramasdan ma’lum muddat o’tgandan so‘ng restenoz ya’ni tomirlarning ma’lum bir sabablarga ko‘ra qayta bekilishi kuzatildi. Bugungi kunga kelib AKSh amaliyotini boshdan kechirgan bemorlarda interventsion amaliyotni olib borish ustida ishlar olib borilmoqda. Bundan asosiy maqsad amaliyotdan kelib chiqadigan asoratlarni kamaytirish va kasallik qayta rivojlanishini oldini olish orqali bemorning kelgusi hayot sifatini yaxshilashdan iborat.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. ,,Percutaneous coronary interventions in patients with prior coronary artery bypass surgery: changes in patient characteristics and outcome during two decades

2. Unterberg C ,Buchwald A, Wiegand V ,Kreuzer H.,,Coronary angioplasty inpatients with previous coronary artery bypass grafting.’’ Angiology.1992;43:653±660.

3. Gade S. V. Miguel, MD, PhD,1 Alexandre G. Sousa, MD,2 Gilmara S. Silva, MSc,3 Flávia C. Colósimo, PhD,3 and Noedir A. G. Stolf, PhD4

,,Does Prior Percutaneous Coronary Intervention Influence the Outcomes of Coronary Artery Bypass Surgery?’’ 2020 Jan-Feb; 35(1): 1–8. doi: 10.21470/1678-9741-2019-0234

4. Mandeep Singh ,,Twenty-Five–Year Trends in In-Hospital and Long-Term Outcome After Percutaneous Coronary Intervention’’ https://www.ahajournals.org/doi/10.1161/circulationaha.106.632679

5. 3. Verghese Mathew MD.,, Percutaneous coronary interventions in patients with prior coronary artery bypass surgery: changes in patient characteristics and outcome during two decades’’ The American Journal of Medicine

Volume 108, Issue 2, February 2000, Pages 127-135

6. DeepakL.Bhatt,MD,EricJ.Topol,MD,,Percutaneous Coronary Intervention for Patients with Prior Bypass Surgery :Therapy in Evolution’’ February2000 THE AMERICAN JOURNAL OF MEDICINE

7. Ru Liu MD,, For patients with prior coronary artery bypass grafting and recurrent myocardial ischemia, percutaneous coronary intervention on bypass graft or native coronary artery?—A 5-year follow-up cohort study’’ : 585-587 15 June 2023 https://doi.org/10.1002/clc.24021

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

8. 2. John S Douglas Jr ,, Percutaneous coronary intervention in patients with prior coronary bypass surgery in 2012'' Interventional Cardiology (2012) Volume 4, Issue 1

9. Tursunova, L. D., & Jabbarov, O. O. (2023). Cardiorenal Syndrome in Patients with Chronic Kidney Disease and Diabetes Mellitus. *American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences (2993-2149)*, *1*(9), 332-339.

10. ТУРСУНОВА, Л., & ЖАББАРОВ, О. (2023). СУРУНКАЛИ БУЙРАК КАСАЛЛИГИ ВА СУРУНКАЛИ ЮРАК ЕТИШМОВЧИЛИГИДА ГИПОТЕНЗИВ ДАВОНИНГ САМАРАСИ.

11. Турсунова, Л. Д., & Жаббаров, О. О. (2023). *ЧАСТОТА СЕРДЕЧНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТИ У БОЛЬНЫХ С ДИАБЕТИЧЕСКОЙ НЕФРОПАТИЕЙ САХАРНОГО ДИАБЕТА 2 ТИПА* (Doctoral dissertation, Российский национальный конгресс кардиологов 2023).

12. ТУРСУНОВА, Л., & ЖАББАРОВ, О. (2023). РОЛЬ НАТРИЙУРЕТИЧЕСКИХ ПЕПТИДОВ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ СТАДИИ ХРОНИЧЕСКОЙ БОЛЕЗНИ ПОЧЕК.

13. ТУРСУНОВА, Л., & ЖАББАРОВ, О. (2023). ПРИМЕНЕНИЯ САКУБИТРИЛ/ВАЛСАРТАНА У БОЛЬНЫХ С СЕРДЕЧНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ С НИЗКОЙ ФРАКЦИЕЙ ВЫБРОСА.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

BO`LMACHALAR FIBRILYATSIYASI BO`LGAN INTERVENTSION AMALIYOT O`TKAZILGAN BEMORLARDA ANTITROMBOTIK TERAPIYA

G‘aniyev B.B., Jabbarov O.O., Tursunova L.D.

Toshkent tibbiyot akademiyasi, Toshkent, O`zbekiston

Bo’lmachalar fibrillyatsiyasi bilan og’rigan interventsion amaliyot o’tqazgan bemorlar uchun optimal antitrombotik davolash sxemasi klinik jihatdan to’laligicha o’rganilmagan. Oral antitrombotik terapiya va 2 komponentli, shuningdek, uch komponentli antitrombotik terapiya deb nomlanuvchi davolash usullari nazariy jihatdan bo’lmachalar fibrillyatsiyasi tufayli tromboemboliya xavfini va koronar stentlar tufayli tromb rivojlanish ehtimolini kamaytirish uchun tavsiya qilinadi. Biroq, uch komponentli antitrombotik terapiya sezilarli asoratlarga va hayot uchun xavfli bo’lgan qon ketish xavfini sezilarli darajada oshiradi (2). Bu borada olib borilayotgan ilmiy izlanishlar mavjud bo'lib, ular uch komponentli antitrombotik terapiyani muqobil antitrombotik terapiya usullari bilan taqqoslaydi, bu orqali oral antitrombotik terapiya va 2 komponentli terapiyada asoratlar rivojlanish xavfini baholash mumkin.

Kalit so‘zlar: bo’lmachalar fibrillyatsiyasi, oral antitrombotik terapiya, tromb.

ANTITHROMBOTIC THERAPY IN PATIENTS WITH ATRIAL FIBRILLATION WHO HAVE UNDERGOED PERCUTANEOUS CORONARY INTERVENTIONS

Ganiyev B.b., Jabbarov O.O., Tursunova L.D.

Tashkent medical academy , Tashkent , Uzbekistan.

The optimal antithrombotic treatment regimen for patients with AF undergoing PCI is a clinical conundrum. The combination of OAC and DAPT, a regimen also known as triple antithrombotic therapy (TAT), is theoretically required to decrease both the risk of thromboembolism due to AF and the risk of thrombotic events due to coronary stents in patients with underlying CAD. However, TAT markedly increases the risk of major and fatal bleeding (2). The controlled trials are now available that compare TAT with alternative antithrombotic therapy regimens, such as double

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

antithrombotic therapy (DAT), which combines OAC with single antiplatelet therapy (SAPT)

Key words: atrial fibrillation, oral antithrombotic therapy, thrombus.

АНТИТРОМБОТИЧЕСКАЯ ТЕРАПИИ У БОЛЬНЫХ С ФИБРИЛЛЯЦИЕЙ ПРЕДСЕРДИЯ ПЕРЕНЕСШИХ ЧРЕСКОЖНЫЕ КОРОНАРНЫЕ ВМЕШАТЕЛЬСТВА

Ганиев Б.Б., Жаббаров О.О., Турсунова Л.Д.

Ташкентская медицинская академия, Ташкент, Узбекистан.

Оптимальная схема антитромботического лечения пациентов с ФП, перенесших ЧКВ, представляет собой клиническую загадку. Комбинация ОАК и ДАТТ, схема, также известная как тройная антитромботическая терапия (ТАТ), теоретически необходима для снижения как риска тромбоэмболии из-за ФП, так и риска тромботических событий из-за коронарных стентов у пациентов с ИБС. Однако ТАТ заметно увеличивает риск большого и смертельного кровотечения (2). В настоящее время доступны контролируемые исследования, в которых сравнивают ТАТ с альтернативными схемами антитромботической терапии, такими как двойная антитромботическая терапия (ДАТ), которая сочетает в себе ОАК с одиночной антитромботической терапией (САТТ).

Ключевые слова: фибрилляция предсердий, пероральная антитромботическая терапия, тромб.

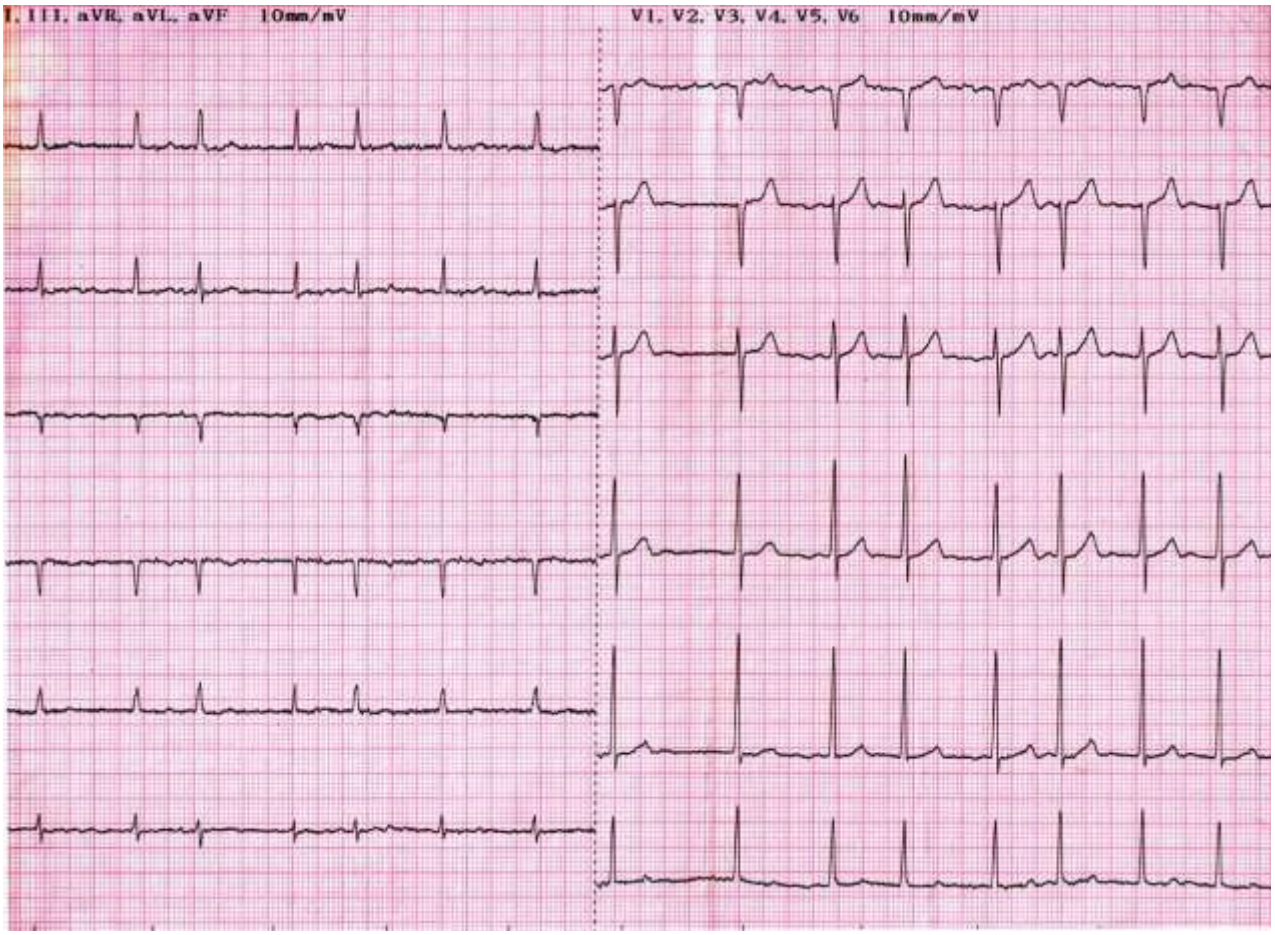
Чрескожное коронарное вмешательство (ЧКВ) — нехирургическая инвазивная процедура, целью которой является устранение сужения или окклюзии коронарной артерии и улучшение кровоснабжения ишемизированной ткани. Обычно это достигается различными методами, наиболее распространенными из которых являются раздувание узкого сегмента или установка стента, чтобы сохранить артерию открытой. ЧКВ уменьшает стенокардию и обычно приводит к улучшению результатов упражнений на беговой дорожке и улучшению показателей качества жизни.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Однако не было доказано, что ЧКВ снижает риск смерти, ИМ или других серьезных сердечно-сосудистых событий по сравнению с современной оптимальной медикаментозной терапией у пациентов со стабильной стенокардией. ЧКВ уменьшает симптомы в течение первых 24 месяцев, особенно у пациентов с более тяжелой стенокардией, но симптомы были аналогичным образом улучшены по сравнению с исходным уровнем как при интенсивной медикаментозной терапии, так и при ЧКВ через 36 месяцев[2]. У действительно бессимптомных пациентов значительная ишемия должна быть сначала документирована с помощью функционального тестирования, или большое количество миокарда должно кровоснабжаться через стенозированную коронарную артерию. Пациенты, перенесшие острый ИМ с подъемом сегмента ST, представляют собой важную подгруппу, у которой ЧКВ оказалось более эффективным по сравнению с медикаментозной терапией. При ИМ с подъемом сегмента ST в рандомизированных исследованиях последовательно сообщалось о снижении смертности, инсульта, последующего ИМ и рецидивирующей ишемии при немедленном ЧКВ по сравнению с тромболитической терапией или с начальной тромболитической терапией с последующим спасательным ЧКВ при необходимости, даже если немедленное ЧКВ требует перевода на другое больница. При ИМ без подъема сегмента ST и у многих пациентов с нестабильной стенокардией ранний агрессивный подход, включающий ЧКВ или АКШ у пациентов, подходящих для ангиографии, обычно предпочтительнее консервативной стратегии, за исключением пациентов с низким риском.

ФП увеличивает риск тромбоэмболических осложнений, включая инсульт и экстракраниальные системные эмболические события, которые требуют терапевтической профилактики пероральными антикоагулянтами (ОАК). По оценкам, от 20% до 40% пациентов с ФП также страдают ишемической болезнью сердца (ИБС), значительная часть из которых требует реваскуляризации с использованием чрескожного коронарного вмешательства (ЧКВ) и имплантации стента (4). Риск кровотечения увеличивается пропорционально количеству одновременно используемых антитромботических препаратов [1-5].

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Для пациентов с ФП, перенесших ОКС или перенесших ЧКВ, выбор режима, который одновременно эффективен в предотвращении инсульта и тромбоза стента и минимизирует риск кровотечения, остается проблемой для врачей, назначающих лечение.

После чрескожного коронарного вмешательства (ЧКВ) следует рассмотреть возможность применения двойной антиагрегантной терапии (ДАТТ) для предотвращения серьезного осложнения тромбоза стента. Рекомендуемая продолжительность ДАТТ после стентирования при стабильной ишемической болезни сердца и остром коронарном синдроме составляет не менее 6 месяцев и не менее 12 месяцев соответственно. Хорошо известно, что антикоагулянтная терапия варфарином у пациентов с ФП значительно снижает риск ишемического инсульта при соответствующем лечении. Поскольку антикоагулянты фармакологически существенно отличаются от антитромбоцитарных препаратов, пациентам с ФП, подвергающимся ЧКВ, часто требуется пройти

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ДАТТ в сочетании с пероральной антикоагулянтной терапией, чтобы предотвратить как тромбоз стента, так и ишемический инсульт – так называемую тройную антитромботическую терапию (ТАТ).

Рекомендации Европейского общества кардиологов предоставили ТАТ рекомендации класса I при лечении пациентов с ФП, перенесших ЧКВ. Тем не менее, сообщалось, что ТАТ, включающая ДАТТ плюс варфарин, значительно увеличивает риск кровотечений, поскольку продолжительность ТАТ увеличивается и количество антитромботических агентов увеличивается. Более того, варфарин недостаточно использовался в клинической практике у пациентов с ФП после ЧКВ во избежание кровотечений; впоследствии это стало причиной недостаточной профилактики ишемического инсульта. С другой стороны, сообщалось, что пероральные антикоагулянты прямого действия (ПОАК) снижают риск ишемического инсульта и геморрагических осложнений у пациентов с неклапанной ФП по сравнению с варфарином[6-8].

ЛИТЕРАТУРЫ:

1.Dominick J. Angiolillo ,,Antithrombotic Therapy in Patients With Atrial Fibrillation Treated With Oral Anticoagulation Undergoing Percutaneous Coronary Intervention’’

2. Sahil Khera, ... Deepak L. Bhatt. ,,Percutaneous Coronary Intervention’’

3. HIROSHI KOIWAYA, NOZOMI WATANABE, NEHIRO KURIYAMA AND YOSHISATO SHIBATA,, Direct Oral Anticoagulants Would Be Best Choice for Atrial Fibrillation Patients After Coronary Stenting: Retrospective Study in a Japanese Population’’ Kurume Medical Journal, 68, 00-00, 2021

4. Michniewicz E., Mlodawska E., Lopatowska P., Tomaszuk-Kazberuk A. and Malyszko J. : "Patients with atrial fibrillation and coronary artery disease–double trouble". Adv Med Sci 2018; 63: 30.

5. Capodanno D., Alfonso F., Levine G.N., Valgimigli M. and Angiolillo D.J. : "Dual antiplatelet therapy: appraisal of the ACC/AHA and ESC focused updates". J Am Coll Cardiol 2018; 72: 103.

6. Dominick J. Angiolillo ,,Antithrombotic Therapy in Patients With Atrial Fibrillation Treated With Oral Anticoagulation Undergoing Percutaneous Coronary Intervention’’

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

7. Michniewicz E., Mlodawska E., Lopatowska P., Tomaszuk-Kazberuk A. and Malyszko J. : "Patients with atrial fibrillation and coronary artery disease–double trouble". Adv Med Sci 2018; 63: 30.

8. Capodanno D., Alfonso F., Levine G.N., Valgimigli M. and Angiolillo D.J. : "Dual antiplatelet therapy: appraisal of the ACC/AHA and ESC focused updates". J Am Coll Cardiol 2018; 72: 103.

9. Renad M Altoukhi1, Reema A Alshouimi1, Shahad M Al Rammah1, Mohammed Y Alzahrani2, Abdulaali R Almutairi3, Abdulmajeed M Alshehri2, Osamah M Alfayez4, Majed S Al Yami2, Omar A Almohamme ,,Safety and efficacy of dual versus triple antithrombotic therapy (DAT vs TAT) in patients with atrial fibrillation following a PCI: a systematic review and network meta-analysis.'' Cardiovascular medicine http://orcid.org/0000-0002-3792-4106

10. ТУРСУНОВА, Л., & ЖАББАРОВ, О. (2023). ПРИМЕНЕНИЯ САКУБИТРИЛ/ВАЛСАРТАНА У БОЛЬНЫХ С СЕРДЕЧНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТЬЮ С НИЗКОЙ ФРАКЦИЕЙ ВЫБРОСА.

11. Tursunova, L. D., & Jabbarov, O. O. (2023). Cardiorenal Syndrome in Patients with Chronic Kidney Disease and Diabetes Mellitus. *American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences (2993-2149)*, *1*(9), 332-339.

12. ТУРСУНОВА, Л., & ЖАББАРОВ, О. (2023). РОЛЬ НАТРИЙУРЕТИЧЕСКИХ ПЕПТИДОВ В ЗАВИСИМОСТИ ОТ СТАДИИ ХРОНИЧЕСКОЙ БОЛЕЗНИ ПОЧЕК.

13. Турсунова, Л. Д., & Жаббаров, О. О. (2023). *ЧАСТОТА СЕРДЕЧНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТИ У БОЛЬНЫХ С ДИАБЕТИЧЕСКОЙ НЕФРОПАТИЕЙ САХАРНОГО ДИАБЕТА 2 ТИПА* (Doctoral dissertation, Российский национальный конгресс кардиологов 2023).

14. ТУРСУНОВА, Л., & ЖАББАРОВ, О. (2023). СУРУНКАЛИ БУЙРАК КАСАЛЛИГИ ВА СУРУНКАЛИ ЮРАК ЕТИШМОВЧИЛИГИДА ГИПОТЕНЗИВ ДАВОНИНГ САМАРАСИ.

15. Жаббаров, О. О., Умарова, З. Ф., Турсунова, Л. Д., Нодирова, Ю. И., Сайдалиев, Р. С., Жуманазаров, С. Б., & Хужаниязова, Н. К. (2023). Ассоциация Полиморфных Маркеров Leu28pro Гена Apoe И Pro12ala Гена Pparg2 При Диабетической Нефропатии У Больных Сд 2 Типа. *Central Asian Journal of Medical and Natural Science*, *4*(1), 146-152.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

BUXORO FOLKLOR QOSHIQLARINING USLUBLARI VA TARIXI

Umurova Ma'rifat Yoshiyevna

Buxoro davlat universiteti pedagogika kafedrasi o'qituvchisi

m.y.umurova@buxdu.uz

Bizga ma’lumki, ko‘hna va navqiron Buxoro shahri o'zining juda boy madaniyati va san’atiga ega. Shuningdek ushbu shahar o‘zining mahalliy folklor qo‘shiqlari bilan dong taratgan. Uzoq yillar davomida Buxoro folklor qo‘shiqlari namunalari to‘planib chop etilgan va ilmiy-nazariy asosda o‘rganilgan.

Buxorcha” asosan xalq qo‘shiq va raqslaridan tarkib topgan bo‘lsada ular orasida ulug‘ shoirlarimiz Foniy Kashmiriy (1615-1628-1670) “Ey bodaparaston”, Abdurahmon Jomiyning o‘zbek tiliga o‘girilgan “Bugun oqmoqda yoshim dona-dona” va “Istar edim”, Maxfiy- Zebiniso (1639-1702) ning “To bodi sabo”, Nozim Hirotiy (1601/1625-1671)ning “Jononaye” g‘azallari, shuningdek, nomlari adabiyotimiz tarixida u qadar ma’lum bo‘lmagan Soleh (XVIII asr)ning “Az sarat gardam” (Boshingdan o‘rgilay) muxammasi va Ishoqning “Dasti bolurina tamosho kuned” (Oppoqina qo‘lini tomosha qiling) qo‘shig‘i ham bor. Bularning barchasi yetti qo‘shiq bo‘lib, 123 misrani tashkil etadi.

“Buxorcha” turkumining melodik tuzilishi daromad, miyonavj, (ba’zan avj) furovard va suporishdan iborat bo‘lib, metro-ritmik tarkibi ravon va aniqligi bilan ajralib turadi. Unda melodo-ritmik tuzilishi aksariyat 6\8 (ufor) va 4\4 (soqinoma) shaklida bo‘lib, qo‘shiqlar Moderato, Allegretto va Allegro tezliklarida ijro etiladi.

Jahon xalqlari madaniyatida qo’shiqchilik va xor san’atining o’ziga xos uslubiy yo’nalishlari, milliy va mahalliy ijrochilik xususiyatlari avloddan- avlodga o’tib, takomillashib, zamon murruvati ila bizgacha yetib kelgan. Inson shaxsining borliq va undagi ruhiyyat olamida shakllanib borishida ayniqsa, xor dastalari, jumladan; havaskorlik, to’garak shakli va o’zga xos professional tizimlari oqimining quvvai-hofizi, har bir davlatning o’z o’rnida cheksiz tarixiyyat xazinasi va yuksak mavq’ei bilan chambar-chas bog’liqdir. Shuningdek, jahon badiiy san’at yo’nalishlaridagi inson tarbiyasi va barkamol shaxsning shakllanib borishida tutgan o’rni beqiyosdir. Хойат ШЙап: ‘Or-bu vakal musiqiy chOlg’u asboblari jo’rligida yoki jo’rsiz ijrO etuvchi xonandalar kO^klm “Xor-atamasi yunoncha so’zidan o!ал bo’lib “to’da”, “yig‘in” ma’nosini bildiradi. Yana;

«XOR-bu,(Grek tilidan olingan bo'lib) “Xonandalarning ha.mmunosa.ba.tda.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

birlashib kuylashlari”- dir. Bunda; Vokal uslubining bir- birovi bilan uzviy bog’langanlik jarayonida ovozlar turlanishlarga ajratiladi. Bular: maktabgacha va uzluksiz ta’limdagi bolalar xori, ayollar xori, erkaklar xori va aralash xor jamoalaridir. Bilvosita; xor ovozlari uchun yaratilgan janrlar musiqiy asarning

bir ovozli, ikki ovozli, uch yo maxsus intonasiyalar qo’shilishida to’rt ovozli

birlashgan differensialligining partiyasini tashkil etadi va Xormeyster rahbarligida uslubiy konsepsiyasiga bo’y sunadi!.»-

«XOR san’ati- bu, Jahon davlatlarining o’zlik maqomidagi milliylik ramzi, iftihori, shaxs sifatida har bir fuqarosining faxri va g’ururi, ma’naviy ruhiyyatining badiiyligini ifodalovchi oynayu- omilidir!..Qadimda u yo bu jarayonlarda, ya’ni fol’klor- (mahalliy) yo milliy- (professional) saroy xor jamoasi, harbiylar xori, havasmandlar xorida alohida e’tibor qaratib kelingan. Xor - nafaqat inson tarbiyasida shaxsni ajdodlar ruhida tarbiyalash vositasida kamolotga yetkazish hatto ramziy hollarda insoniyat hayotini ham saqlab qolganligi va hamdo’stlikni kuchayib borishida ham ruhiy jihatdan o’z taassirotini yetkazib turganligi haqida rivoyatlar mavjud.

Tarix sarchashmalarida rivoyat qilishicha, kunlarning birida “Har ikkala qo’shni davlat kelishmovchiligidan jang maydonini tanlab, qo’shinlarini bir- biroviga qarshi qaratib saf tortib turgan emish. Jang boshlanishidan oldin birining otasi yo tog’osi, akasiyu- ukasi, kuyavi va boshqa qarindoshlari bir - biroviga qarshi dushman sifatida qarab turgan paytda, u va bu tomondagi mashhur aka-ukalarning biri shoir va ikkinchisi esa nay ijrochisi bo’lgan ekan. Akasi- ukasiga qarab har ikkala tomon xalqlariga mashhur bo’lgan va gohida xor bo’lib kuylashgan “Inson ul-peshravi hayot yo shayton al- fatxi mamot” deb, nomlangan she’riyatini baland ovozda suxanronlik qilgan holda ukasi tomon ohista-sekin qadam bosib boribti, ularga qarshi turgan ukasi Nay cholg’usini olib, she’riyatga jo’r bo’lgan holda ohista- sekin qadam tashlab akasining yoniga boribti. Uning orqasidan esa qo’shinlar ham bir-biroviga qarab ushbu so’zlarni tong otguncha xor bo’lib kuylashgan va jang masofasidan chiqib bir -birovlariga qo’shilib, chatishib borishibti va shu tariqa ushbu she’riyat ramzlariga aylanib, harbiylar “Madxiya” si yuzaga kelganligi va jang emas, hamdo’stlik bayramlariga aylanib borganligi haqida ma’lumotlar mavjud. Boshqa risolalarda esa, har ikkala tomon ham o’zlarining “madxiya” larini o’qib tugatishi bilanoq, jangga kirishib borganligi va qaysi davlat g’alabaga erishgan bo’lsa, unda “Madhiya” si yanada jozibali va tantanavor tarzda yangraganki m, buni uzoq masofadan ham aholi anglab bilganligi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

haqida maqollar bitilgan.

Masalan, "Ho-zamzam" qo'shig'ini Tojikistonda fol'klor uslublarida aytilishini uchratish mumkin. Bu qo'shiq davrlar o'tib ancha takomillashib, zamonaviy musiqa ijrochiligida o'z o'rniga ega bo'lgan. Uning fol'klor uslubiga birmuncha yaqinligi, usul tartiblari Buxoroning «ufar»iga o'xshab ketadi. Biroq, Buxoro an'anaviy ufarining ijro etilish xususiyatini o'zga biror etnik guruh yoki xalqniki bilan solishtirib bo'lmaydi. U faqat Buxoroga xos uslubiy shaklda ekanligi bilan alohida ajralib, sezilib turadi. R.Abdullaev tadqiqotida, asosan o'zbek, turkman, qozoq, qirg'iz va qoraqalpoq kabi turkiyzabon aholi bilan birga, fors-tojik vakillari ham yondosh yashashi natijasida milliy an'analarning musiqiy-ma'naviy hayotda ko'plab urf- odatlar, bayramona bazmlar, diniy marosimlarning naqadar qo'shilib-chatishib ketganligi haqida qiziqarli fikr-mulohazalar yuritadi

San'atshunos olim S.B.Saidiyning tadqiqotlarida: "Qadimdan bizga ma'lum cholg'ular tarannumidan tashqari "chapak", "qars" hamda qo'lga angishvona taqib, likopchalarga zarb berib, xor bo'lib kuylash udumlari bizning davrimizgacha yetib kelgan. Masalan, Zardushtiylarning qadimgi Kushon davri san'atiga xos diniy bayram usullari va harbiy xor jamoasining qo'shiqlari, ya'ni "Mozandaron" harbiy qo'shig'i, "Qini Siyovush" (Siyovush qasosi) - marsiyasi yoki qadimgi Buxoro umum- guruh jamoasi an'analaridan "Yazno-Nofarin" qo'shig'i,"Ho-zamzam" usullari hozirgi davrda M.Tursunzoda nomidagi Tojikiston xalq konservatoriyasi o'qituvchilarining tashabbuskorligi bilan talabalar va o'qituvchilardan tashkil topgan aralash xor dastasi va turli xil ansambllar dasturidan o'rin olgan[1]. Ammo Buxoroda bu yo'nalishlar sho'rolar hukmronligi davrida asta-sekin e'tibordan chetga chiqib qolgan. Biroq, turli aholi qatlamlari orasida hanuzgacha shunday ijro uslublarining ayrim tartib-namunalari saqlanib qolgan.Buyuk Kushoniylar davrining 300 ta talabadan iborat "Shoxona" professional Saroy XOR jamoasining repertuari, Buxoro "Dabiriston" maktabi er.avv.470 yil o'z mavq'eiga ega bo'lgan. Yuqorida nomi keltirilgan qo'shiqlar turli xil tasniflanishlar va eng muhimi muayyan turkumiylikda qismlardan qismlarga to'xtovsiz o'tish jarayonlari, o'ziga xos usullari, ushbu usullar ritm-o'lchovlari hamda temp [tezlik] jihatlari bilan ajralib turadi.

ADABIYOTLAR

1. Ражабов, Т. И. (2020). Тическая классификация узбекской детской народной музыки и игр. Наука, образование и культура, (3 (47)), 61-63.

2. Ражабов, Т. И., & Ибодов, У. Р. (2020). Обеспечение национального наследия в обучении песням бухарского детского фольклора на уроках музыки. Вестник науки и образования, (21-2 (99)), 55-58.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

3. Ражабов, Т. И. (2021). Усовершенствование научно-методических возможностей обучения бухарским детским фольклорным песням в средней общеобразовательной школе. Наука, техника и образование, (2-2 (77)), 84-86.

4. Ражабов, Т. И. (2020). Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников. Вестник науки и образования, (5-2 (83)), 34-37.

5. Абдуллаев К. Ф., Умурова М. Ё. Педагогические особенности урока пения в начальной школе //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES. – 2023. – Т. 4. – №. 2. – С. 66-69.

6. Umurova M. Y. Educational Significance of Children's Folklore Songs //AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 148-152.

7. Umurova M. Y. Formation of Patriotic Feeling in Youth Students through Folk Songs //Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 99-103.

8. O'quvchilarda vatanparvarlik tuyg'sini shakllantirishda badiiy adabiyot va musiqaning roli U.M. Yoshiyevna - Central Asian Research Journal for …, 2022

9. Yoshiyevna U. M. The method of organizing" group singing" in teaching" musical culture" in secondary schools //Modern Journal of Social Sciences and Humanities. – 2022. – Т. 4. – S. 271-274.

10. O'.X.Ramazonova. Talabalarda ma'naviy-ahloqiy tushunchalarni shakllantirish, guruh bilan ishlash va uni boshqarish tamoyillari. Scientific progress 1 (5), 2021

11. Umurova, M. Yo. "Oilaviy marosim qo'shiqlarini o'rganishni to'garak va milliy bayramlar asosida amalga oshirish." *Экономика и социум* 3-2 (106) (2023): 317-321.

12. Ma'rifat Umurova. "The development of enlightenment ideas and their history." *центр научных публикаций (BUXDU. UZ)* 14.14 (2022).

13. Yoshiyevna, Umurova Ma'Rifat. "O'quvchilarda vatanparvarllik tuyg 'usini shakllantirishda badiiy adabiyot va musiqaning roli." *Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS)* Special issue (2022): 87-91.

14. Раджабов, Т. И. (2019). Описание вековых ценностей в песне" тутовое дерево-балх" и его место в воспитании учащейся молодежи. In Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития (pp. 70-71).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Педагогические основы формирования духовно-нравственных качеств учащихся средствами народных песен.

Раджабов Тухтасин Ибодович

Бухарский государственный университет Музыкально-исполнительский и культуры

Профессор кафедры культуры, кандидат наук (PhD)

Во многих странах мира музыкальное воспитание молодого поколения имеет государственное значение и является важным средством формирования личности. Музыкальное образование каждой страны идеологически и политически служит общественному строю народа.

Образование каждой нации основано на музыкальном образовании, законах, национальной музыкальной культуре, языке и культурных традициях этой нации. В то же время структура, система (система) музыкального образования и научно-методические достижения оказывают положительное влияние на образовательную культуру других народов.

Воспитание психически и физически здорового поколения в развитии нашего общества является сегодня одной из важнейших задач. Потому что в основе этих мыслей, как всегда, молодые люди, ведь образование, которое они получают сегодня, является важнейшим фундаментом не только для них самих, но и для развития нашей страны. Уважаемый Президент Шавкат Мирзиёев сказал: «Если вы спросите меня, что вас беспокоит, я отвечу, что это образование и воспитание наших детей» - это наглядное подтверждение нашего мнения.

Роль музыки и искусства в развитии общества, в котором мы живем, несопоставима. Именно это укрепляет наши традиции, объединяющие все нации и народы. Не будет преувеличением сказать, что музыка способна покорить любое сердце и бороться с другими плохими пороками, сея семена добра в сердцах людей.

Повышение духовности населения, формирование духовного мышления людей, особенно молодого поколения, воспитание их в духе национальных ценностей поднялось на уровень государственной политики. Мы видим, что эта традиция продолжается и в условиях нового Узбекистана, как пример широких возможностей, созданных нашей страной. Широко пропагандировать былые традиции нашего народа, национальные обычаи, лучшие образцы национального

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

музыкального искусства, сохранять и развивать национальные музыкальные традиции, прививать молодому поколению чувство любви к искусству, пропагандировать международные широкие возможности. создан в нашей стране с целью расширения творческих связей, углубления мира, дружбы, взаимной солидарности и культурно-духовного сотрудничества. Обучение музыкальным тонам осуществляется на основе методов ритма и ритма. В создании национальной основы музыкального образования целесообразно совместно с фортепиано использовать узбекские национальные музыкальные инструменты. Особенно щелканье кружков, пение песен, исполнение элементов национального танца, занятие творчеством погрузят учащихся в волшебный мир музыки. В этом процессе студенты непосредственно воспринимают положительные традиции узбекской народной музыкальной культуры. В ходе внеклассной работы в школе преподаются детские фольклорные песни из группы народных песен, учащиеся получают музыкально-эстетическое воспитание на примерах народной музыки. Сегодня во всех средних школах детей знакомят с народной музыкой по музыкальной программе ДТС. В целях развития воспитания в национальном духе с первого класса вводится узбекская народная музыка. В качестве примера можно привести первые песни, которые прослушивались в программе I, такие как «Дутор Байоти», «Андижанская полька», «Ферганача», «Алмача Анор», «Аллама Ёрим». Народная музыка быстро проникает в сознание детей, радует их. Это пробуждает творческий опыт. Потому что у народной музыки есть свой художественный язык. В нем отражены ярчайшие образцы нашего национального музыкального искусства. Народная музыка исполняется самым простым, компактным, плавным и ярким тоном. Именно поэтому малыш, лежа в кроватке, засыпает, когда слышит колыбельную, ведь в этой мелодии слова, мелодия и пропорции исполняются устно. Именно поэтому тона родственны друг другу. Узбекские песни на протяжении веков были источником вдохновения для людей во время работы, свадебных церемоний, борцовских праздников у нашего народа. Нам необходимо использовать на уроках музыкальной культуры различные методы и инновационные технологии, чтобы в доступной, быстрой и выразительной форме донести до детей популярные жанры узбекской народной музыки, начиная с начальных классов. Музыкальное искусство — важный вид искусства, который ближе к людям, чем другие виды искусства. Наш народ с

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

незапамятных времен имел богатое музыкальное наследие. Наши бесценные ценности, наше вечное наследие – это наша классическая музыка, восхитившая мир. Во все периоды развития общества содержание и направленность образования определяются на основе гармонии общечеловеческих ценностей. Воспитание психически зрелых, морально чистых, физически сильных учащихся, понимающих чувство национальной ответственности и доведение их до взрослой жизни, создает основу для самостоятельного и стабильного развития страны. Национальное образование не может развиваться в отрыве от общечеловеческих ценностей.

В современный период задача воспитания духовности личности требует повышения качественного уровня музыкального образования в школе. Сегодня цели и задачи музыки и образования чрезвычайно важны.

Цель музыкального образования – воспитать молодое поколение культурной личностью, способной унаследовать наше музыкальное наследие. Для этого развивать музыкальные таланты каждого ученика, повышать любовь и страсть к музыкальному искусству, формировать необходимые знания и практические навыки в области музыки, создавать необходимые условия для музыкального развития талантливых учащихся, непосредственно связанных с этим. на школьные уроки музыки.

В ходе внеклассной деятельности обучение детей фольклорным песням из группы народных песен, реализация целей и задач музыкального образования, формирование духовно-нравственных качеств напрямую связаны со школьными уроками музыки.

В концепции музыкального образования музыка в школе, наряду с другими предметами, имеет особое значение. В целях повышения качества музыкального образования в школе он считается равноправным предметом, для этого требуется позитивный настрой со стороны учащихся сегодняшних уроков, достаточно правильной организации и управления музыкальной деятельностью учащихся. Музыка как учебная деятельность имеет свои особенности. Эти особенности должен знать каждый учитель.

Прежде всего, теория истории музыки включает в себя некоторые упражнения на различных примерах исполнительства, обучение музыкальной грамоте, слушанию музыки, музыкальному образованию и литературе, игре на

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

музыкальных инструментах детей, элементам выполнения ритмических движений, деятельности творцов в музыке.

Во-вторых, музыка отличается от других видов искусства своими средствами выражения, т. е. «языком». Если художественная литература выражается словом и изобразительным искусством, а танец — художественными движениями, то в ней используется мелодический инструмент, созданный из музыкальных звуков.

В-третьих, музыка оказывает активное эмоциональное воздействие на детей, вызывает положительные наставления и переживания. Программа музыкальной культуры в общеобразовательных школах включает такие этапы обучения, как слушание музыки, пение в группе, музыкальная грамота, владение детскими музыкальными инструментами и выполнение ритмических движений на одном уроке. Восприятие музыки играет важную роль как ведущая деятельность в современном обучении. Потому что на этом этапе в деятельности учащихся появляется больше игровых особенностей.

Таким образом, в полной мере реализуются цели и задачи образования и воспитания. Такие важные мероприятия, как обеспечение этих процессов на ведущем уровне с точки зрения научных методов, понимания содержания национального музыкального образования, несомненно, повысят эффективность музыкального образования. И это оказывает эффективное влияние на формирование музыкального духа в сердцах учащихся в жизни школы.

Развитие духовно-нравственных качеств посредством народных песен, являющееся составной частью музыкального образования в развитии личности, безусловно, находится в прямой зависимости от методики обучения. Методика музыкального образования принадлежит к системе как наука и имеет свое самостоятельное место. Этот предмет изучает свои закономерности с целью дальнейшего совершенствования содержания и методики музыкального образования. В музыкальных учебных заведениях музыковедение опирается на обобщенный опыт наук физиологии и психологии. Методика музыкального образования неразрывно связана с дисциплиной музыковедение. Если имя изощренности лежит в основе его методологии, то оно напрямую влияет на содержание и методы обучения. В ходе внеклассной деятельности обучение детей фольклорным песням из группы народных песен является актуальной

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

методической задачей, которая признается методикой физиологических исследований при решении проблем пения учащихся. Развитие методологии как науки напрямую связано с совершенствованием образования и музыкального искусства в обществе. Вместе с этим он выдвигает общие принципы методики музыкального образования. Это принципы сознательного художественно-технического развития, эти принципы направлены на развитие музыкальных способностей учащихся, повышение их интереса к музыке, воспитание артистизма. Сознательное восприятие музыкального произведения помогает учащимся раскрыть содержание произведения и накопить музыкальный опыт, обогащая их духовный мир. Принцип эмоциональной осведомленности музыкального образования развивает умение правильно оценивать прослушиваемое произведение через повышение гармонии. Воспитывается их музыкальный вкус. Принцип художественно-технической сцены требует квалифицированных кадров для художественно-выразительного исполнения произведения. Уделяет внимание приобретению учащимися певческих навыков. В результате формирования представлений учащихся о принципах развития музыки, развития их способностей они заново усвоят музыкальные понятия. Он признает, что методика музыкального образования зависит от многих факторов процесса обучения. Музыкальная культура народа формируется не только под влиянием школы.«Наука о музыкальной культуре в соответствии с государственными образовательными стандартами среднего образования состоит из четырех компонентов», разработанной Министерством народного образования Республики Узбекистан.

Слушать музыку. Музыкальная грамотность.

Музыкальное творчество. Поем в команде.

Разумеется, на каждом уроке эти компоненты связаны друг с другом, и на каждом уроке их можно заменять в разных вариантах. Цель урока включает в себя пять направлений.

Образовательная цель

Научная цель

Цель, которая развивает знания

Профессиональная цель

Цель насаждения национальной идеологии

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Эти цели обязательно связаны друг с другом. Исходя из целей урока, учителю следует в каждом процессе систематически внедрять идеи национальной идеологии в сознание учащихся. Для этого учителю необходимо эффективно использовать свое широкое мировоззрение, педагогические и психологические знания, творческий подход к уроку, ораторские способности и профессиональные навыки. Это требует от учителя постоянного изучения и анализа текущих событий в мире, внутренней и внешней политики, политической и социальной ситуации, а также умения объяснять учащимся ситуацию и знания на уроке в соответствии с их возрастом. Сегодня многие наши композиторы и поэты создают песни, имеющие важное воспитательное и эстетическое значение в духе патриотизма, созвучного времени, и этот процесс должным образом поощряется нашим правительством. Отличие музыкальной культуры от других конкретных предметов состоит в том, что она требует от учителя постоянной творческой активности, чтобы соответствовать времени и даже нашим традиционным праздникам и национальным ценностям.

Использованная литература:

1. Sh.M.Mirziyoevning ma’ruzasidan O‘zbekiston adabiyoti va san’ati gazetasining 2017 yil 4 avgustda 32 (4431)-sonida chop etilgan.
2. Safarov O. O‘zbek bolalar folklori.T:O‘qituvchi 1985yil.
3. D.Rajabov va T.Rajabov “Xalq qo‘shig‘i va musiqa ijrochiligi” Toshkent “Navro‘z” nashriyoti 2018 yil.
4. Ражабов, Т. И. (2020). Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников. Вестник науки и образования, (5-2 (83)), 34-37.
5. Раджабов, Т. И. (2019). Описание вековых ценностей в песне” тутовое дерево-балх” и его место в воспитании учащейся молодежи. In Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития (pp. 70-71).
6. Ражабов, Д. З., & Ражабов, Т. И. (2018). Формирование и развитие узбекской народной лирики. In Международная образовательная деятельность как фактор развития и сотрудничества высших учебных заведений в современном поликультурном мире (pp. 207-212).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

7. Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. Miasto Przyszłości, 33, 167-176.

8. Ражабов, Т. И. (2021). Ўкувчи-ёшларга ўзбек миллий мусиқа фольклори намуналари воситасида эстетик тарбия бериш. Science and Education, 2(11), 1094-1103.

9. Тўхтасин, Р. И. (2022). ЎЗБЕК ХАЛҚ ҚЎШИҚЛАРИ ВА ИЖРОЛАРИ ҲАҚИДА. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), (Special issue), 64-71.

10. Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X),

11. Ражабов, Т. (2023). O ‘zbek bolalar musiqiy o ‘yin folklorining mavzuviy tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.

12. Ражабов, Т. И. (2022). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыки И Песни. Miasto Przyszłości, 29, 363-367.

13. Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.

14. Rajabov, T. I. (2022). The role of bukhara folklore songs in youth education in the system of continuous education.

15. Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X), 1

16. Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.

17. Madrimov, B. K., & Rajabov, T. I. (2022). Uzbek Ceremonial Folklore and its Characteristics. Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science, 1(4), 53-56.

18. Rajabov, T. (2022). UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA O ‘ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O ‘RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. IJODKOR O’QITUVCHI, 2(21), 21-31.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

19. Ibodovich, T. R. (2022). PRACTICAL SITUATION OF TEACHING UZBEK MUSICAL FOLKLORE IN THE CONTINUOUS EDUCATION SYSTEM. International Journal of Early Childhood Special Education, 14(6).

20. Ibodovich, R. T. (2021). EDUCATIONAL IMPORTANCE OF CHILDREN'S FOLKLORE SONGS IN MUSIC CULTURE CLASSES. Thematics Journal of Arts and Culture, 5(1).

21. 21.Ibodovich, R. T. (2020). Aesthetic education of students through national values (on the example of bukhara children's folklore). European Journal of Research and Reflection in

22. Urinov, Sh K. "THE MAIN CRITERIA OF CULTURAL CENTERS IN THE FORMATION OF CREATIVE ABILITY." *Multidisciplinary Journal of Science and Technology* 3.5 (2023): 52-59.

23. KO'rinov, Sh, and G. Bozorboyeva. "MADANIYAT SOHASIDA PABLIK RILEYSHNZ (JAMOATCHILIK BILAN ALOQALAR) VA REKLAMA." *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN* 1.4 (2023): 217-224.

24. O'rinov, SH K., and E. Sultonmurodova. "MENEJERNING MADANIYAT SOHASIDAGI KASBIY MALAKASI, USLUBLARI VA REJALASHTIRISH." *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN* 1.4 (2023): 225-230.

25. KO'rinov, Sh. "LOYIHA MENEJMENTINING ASOSIY TAMOYILLARI." *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN* 1.4 (2023): 136-143.

26. Ne'matullayeva, Sh. "MADANIYAT MARKAZLARINING PROFESSIONAL JAMOALAR BILAN HAMKORLIKNI TASHKIL ETISH MASALALARI." *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования* 2.3 (2023): 25-29.

27. KO'rinov, Sh, and S. Sadullayeva. "MUZEYSHUNOSLIK ISTIQBOLLARI." *IJODKOR O'QITUVCHI* 3.26 (2023): 97-101.

28. Orinov, Sh K., and S. Rozimurodova. "Maqom San'atiga E'tibor Milliy San'atimizga E'tibor." *" ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM*. 2023.

29. O'rinov, Sh K., and G. Halimova. "HAVASKORLIK BADIIY JAMOALARI TUSHUNCHASI VA FUNKSIONAL VAZIFASI." *INTERNATIONAL CONFERENCES*. Vol. 1. No. 2. 2023.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

30. KOrinov, Sh, and M. Ismoilova. "BOSHQARUV KONSEPSIYASI VA ASOSIY TUSHUNCHALAR." *PEDAGOGS jurnali* 26.2 (2023): 62-64.

31. KOrinov, Sh, and M. Hasanova. "BOSHQARUV MADANIYATI TARKIBI FUNKSIYALARI MEZONLARI-MADANIYAT MARKAZLARI MISOLIDA." *PEDAGOGS jurnali* 26.2 (2023): 65-66.

32. KOrinov, Sh, and M. Habibullayeva. "ART MENEJER–MARKETING FAOLIYATINING ASOSIY YO'NALISHLARI SIFATIDA." *PEDAGOGS jurnali* 26.2 (2023): 59-61.

33. KOrinov, Sh, and N. Jahongirova. "O'ZBEKISTONDA TEATR FAOLIYATIDA MARKETINGNING RIVOJLANISHI." *PEDAGOGS jurnali* 26.1 (2023): 161-162.

34. KOrinov, Sh, and M. Raupova. "BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA MUZEYLARNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI." *PEDAGOGS jurnali* 26.1 (2023): 116-118.

35. KOrinov, Sh. "NOANANAVIY MAYDON TOMOSHA DRAMATURGIYASIDA INVERSIYA USLUBI, KOMPOZITSION BIRLIK ASOSI." *PEDAGOGS jurnali* 26.1 (2023): 113-115.

36. O‘rinov, Sh K., and G. A. Nurilloyeva. "TASVIRIY SAN’AT MARKETINGINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI." *INTERNATIONAL CONFERENCES*. Vol. 1. No. 1. 2023.

37. O'rinov, Sh K., and X. Abduraxmonova. "MADANIYAT VA SAN’AT SOHASIDAGI BOSHQARUVNING O ‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI." *PEDAGOG* 6.1 (2023): 226-231.

38. Orinov, Sh K., and S. Boboqulova. "MADANIYAT VA SAN'AT BOSHQARUVINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI." *ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali* (2022): 78-82.

39. Orinov, Sh K., and N. Sadriddinova. "MADANIYAT MARKAZLARIGA AHOLINI JALB ETISH OMILLARI." *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI* (2022): 123-129.

40. Orinov, Sh K., and E. Sultonmurodova. "XALQ OG‘ZAKI IJODINING TARIXIY TARAQQIYOTI." *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI* (2022): 166-172.

41. Orinov, Sh K., and M. Rahmatova. "MADANIYAT VA SAN’AT MUASSASALARINI BOSHQARISHDA IJRO INTIZOMINI TATBIQ ETISH MASALALARI." *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI* (2022): 130-135.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

O‘ZBEK MILLIY QO‘SHIQCHILIGINING QADR TOPISH XUSUSIYATLARI

Buxoro davlat universiteti
“San’atshunoslik” fakulteti
Musiqa ijrochiligi va madaniyat
kafedrasi oqituvchisi
Bexruz Hamidovich Boltayev

Anotatsiya: Nafas olish normal kechsa, avval aytilgandek, kuylovchining asosiy e’tiborini chiroyli, erkin jarangga qaratish, u doimo butun ovoz hosil qilish apparati to‘g‘ri ishlash bilan bog‘liqligini yodda tutish lozim.

Kalit so’zlar: Ovoz,nafas olish,ko’krak qafasi,ovoz aparati,qoshiq, Yusuf Xos Hojib, Devonu lug‘atit turk, sh’er,qasida,rajaz.

Qadimgi qo‘shiqchilik san’ati janrlari va shakllari rang-barang bo‘lib, ular ijtimoy turmush, xalq an’analari hamda marosimlari bilan bevosita bog‘liq bo‘lgan. O‘rta Osiyo xalqlari qo‘shiqchilik san’ati asosan madhiyalar, allalar, yig‘i, harbiy chaqiriqlar, ibodat qo‘shiqlari, tantanalar, bayramdagi qo‘shiqlar tarzida namoyon bo‘lgan. Qadimgi davlatlarda qo‘shiqchilik san’ati xalq san’ati shaklida paydo bo‘lib keyinchalik sinfiy jamiyatga o‘tish va ijtimoiy tabaqalanish natijasida uning kasbiy (professional) shakli ajralib chiqa boshlagan.

O‘rta Osiyoda eramizdan avvalgi dastlabki ming yilligning birinchi yarimida, ya’ni ilk temir davrda ibtidoiy jamoa tuzimi o‘zining so‘nggi bosqichni o‘tib, uning o‘rniga sinfiy jamiyat yuzaga kelganligi nazarda tutilsa,

unda professional qo‘shiqchilik san’atining ilk asoslari bundan ikki yarim ming yil avval shakllana boshlagan deyish mumkin. O‘zbekiston tarixidagi barcha davrlarda qo‘shiqchilik san’atida kishilarni Vatanga sadoqatli, komil insonlar qilib tarbiyalashga masalalariga katta e’tibor berilgan.

Qo‘shiq-san’atning oliy turi bo‘lgan she’riyatning qadimiy va keng tarqalgan turidir. Qo‘shiq so‘zini XI asarda yashab ijod qilgan tilshunos olim, Maxmud Qashg‘oriyning mashhur “Devonu lug‘atit turk” asarida ham uchratamiz. U qo‘shiq-qobug‘ so‘zini arabcha “sh’er”, “qasida”, “rajaz” deb tarjima qilgan va misol keltirgan.

Turkan qatun qutina
Tergo‘r mendin qoshig‘,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Ajg‘il siznin tabug‘chi,

O‘tnur jani tabug‘

(Malika (shoh) xotinga mendan maqtov, qasida (qo‘shiq) yetkur va hodimingiz yangi xizmat bilan yo‘llanadi deb ayt).

O‘zbek xalq qo‘shiqlarining uzoq tarixini o‘rganishda “Devonu lug‘atit turk” ning uchala tomida tarqoq holdagi qo‘shiqlar to‘plab tekshirilsa bundan

ming yil ilgari ham qo‘shiqlarning rang-barangligini mehnat, mavsum marosim va ishq, muhabbat mavzusidagi qo‘shiqlarning keng tarqalganligi, ularning til ibrolari, vazn, qofiyalaridan qo‘shiq ekanligini ko‘ramiz. Maxmud Qashg‘oriy tomonidan turk qabilalari orasida to‘plangan qo‘shiqlar yordami bilan o‘zbek yozma adabiyotining yuzaga kelishi va taraqqiyot etishi uchun lozim b o‘lgan adabiy zamining bir qismini qo‘shiqlar tashkil etganini aytish mumkin. Devondagi to‘rtliklarni bir nechasi xalq qo‘shiqlari asosida yaratilgan yozma adabiyot namunalari bo‘lishi ham mumkin.

Qo‘shiq so‘zini yana bir mashhur qomusiy olim Yusuf Xos Hojibning “Qutadg‘u bilik” asarida ham uchratamiz:

Bu turkcha qo‘shuqlar tuzatdim sene

O‘qirda unitma, duvo qil mene.

Demak, qo‘shiq so‘zi bir zamonlar she’riyat ma’nosini anglatgan va xalq she’riyati shu termin bilan atalgan, umumlashma termin sifatida ishlatilgan. Qo‘shiqning bunday keng ma’nosi xalq o‘rtasida hozirgacha saqlanib qolgan. Masalan, xalq shoir, dostonchilari doston aytganlarini bildirmoqchi bo‘lsalar “qo‘shiq aytdim” ham deydilar. Ammo qo‘shiq terminini ko‘p ishlatadilar. Demak, qo‘shiq o‘zbeklarda keng ma’noda bo‘lib, she’riyatni ifoda etgan. San’atning haqiqiy mazmuni inson va uning hayotini muayyan ijtimoiiy axloq normalari bilan belgilanadi, go‘zallik esa his orqali kishiga zavq beradi.

Demak, san’at asarlarini yaratish ham kishining ruhiy dunyosiga, bilimining

kengligiga, his tuyg‘ularining sog‘lomligiga, tasavvurining boyligi va tarangligiga bog‘liq ekan. Mana shu sifatlarga ega bo‘lgan inson dunyodagi

ezguliklarning qadriga yetadigan, bir narsaga baho berganda ezgulik, go‘zallik

ideallariga qarab baho beradigan b o‘lib qoladi. Xonandalik nafasi xususida shuni ta’kidlash joizki, unga haddan ziyod e’tibor va ba’zida noto‘g‘ri tasavvur xonandalarga o‘z ovozi, intonasiyasi jarang sifatini nazorat qilish, ijodiy

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

momentlarga yetarli e'tibor qaratishga imkon bermaydi. Shu sababli boshlovchi xonandaga e'tiborini nafas jarayoniga ortiqcha jalb qilmaslikni tavsiya etgan bo'lardik, ayni paytda uni buzishga ham yo'l qo'yib bo'lmaydi. Masalan: yelkalarni ko'tarish, qorinni chiqarish, nafasning ortiqcha harakatlari, ayniqsa ortiqcha havo olish, shuningdek, "nafassiz" kuylash - nafas tayanchisiz kuylash.

Nafas olish normal kechsa, avval aytilgandek, kuylovchining asosiy e'tiborini chiroyli, erkin jarangga qaratish, u doimo butun ovoz hosil qilish

apparati to'g'ri ishlash bilan bog'liqligini yodda tutish lozim. Xonadalik nafasiga oid quyidagi amaliy maslahatlarni tavsiya etmoqchimiz:

Kuylashni boshlamay turib, talaba gavdasi rostlangan, qorin tortilgan, ko'krak bir muncha ko'tarilgan, bel va yelkalar tekis b o'lishi kerak. Xonandaning umumiy kayfiyati butun organizmning to'liq mushak erkinligi holatda ijodiy faollik, ko'tarinki kayfiyatini k o'zda tutadi. Bunda xayolan aytilgan "Ax" da pastki qovurg'alar kengayadi, ularni nafasini oxirigacha tutib turishi lozim. Nafas olish yengil shovqinsiz (burun va sal ochilgan og'iz orqali) olinadi. Nafas soniyasining ulushida go'yo tutib qolinadi, va shu "yashirin" nafasda kuylay boshlanadi. Nafasni juda tejab, nafas olish ustanovkasini saqlashga urinish kerak (xuddi havo olishda davom etayotgandek). Bu tovush tayanchini sezish imkonini beradi. Yanada chuqur nafas olish uchun talabaga o'zi sevgan gul atirini sekin hidlashini tasavvur qilishni aytish lozim. Bu usul ko'plab taniqli pedagog vokalchilar amaliyotidan o'rin olgan. Xonandalik nafasini asta-sekin rivojlantirish va mustahkamlash kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar

1 .Ражабов Тухтасин Ибодович, Ибодов Уктам Расулович ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ В ОБУЧЕНИИ ПЕСНЯМ БУХАРСКОГО ДЕТСКОГО ФОЛЬКЛОРА НА УРОКАХ МУЗЫКИ // Вестник науки и образования. 2020. №21-2 (99). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/obespechenie-natsionalnogo-naslediya-v-obuchenii-pesnyam-buharskogo-detskogo-folklora-na-urokah-muzyki (дата обращения: 26.10.2023).

2 Rajabov T. I., Ibodov O. R. O'zbek Xalq Musiqa Merosda O'quvchilarni Vatanparvalik Ruhida Tarbiyalash Vositasi //IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2021. – T. 1. – №. 6. – C. 139-145.

3 Ибодов У. Р. ИНСТРУМЕНТАЛЬНАЯ МУЗЫКА КАК ОРУДИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ НА ЧЕЛОВЕКА //Рекомендовано к печати

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Ученым советом Института психологии имени ГС Костюка НАПН Украины (Протокол № 14 от 28 декабря 2020). – 2020. – С. 336.

4. Каюмов Ибрагим Файзуллаевич ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ИСТОКИ МУЗЫКИ // Academy. 2020. №11 (62). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-istoki-muzyki (дата обращения: 26.10.2023).

5. Каюмов Иброхим Файзуллоевич, Жураева Мафтуна МЕСТО МУЗЫКИ В ВОСПИТАНИИ ДУХОВНО-НРАВСТВЕННЫХ КАЧЕСТВ УЧАЩИХСЯ 5-7 КЛАССОВ ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛ // Проблемы педагогики. 2020. №3 (48). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/mesto-muzyki-v-vospitanii-duhovno-nravstvennyh-kachestv-uchaschihsya-5-7-klassov-obscheobrazovatelnyh-shkol (дата обращения: 26.10.2023).

6. Fayzullaevich Q. I. Culture and art values and aesthetics in formation factors. – 2021.

7. Kholmurodovna R. O., Esanova M. J. The Importance of Imagination and Perception in Traditional Singing Performance //Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 73-74.

8. Рамазонова У. Х., Сайфуллаева О. М. Развитие чувства ритма у детей //Проблемы науки. – 2021. – №. 1 (60). – С. 49-51.

9..Ramazonova U. X., Esanova M. J. An’anaviy xonandalik rivojida maqomlarning o’rni //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 496-501..

10. Ramazanova O. K., qizi Mustaqimova G. G. Formation and Development of National Musical Traditions //european journal of innovation in nonformal education. – 2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 336-339

11. Каримов О. И. Садриддин Айни-знаток и любитель народной музыки //Вопросы науки и образования. – 2021. – №. 13 (138). – С. 21-24.

12. Каримов О. И. Бўлажак мусиқа ўқитувчиларида маънавий-ахлоқий сифатларни шакллантириш //Scientific Impulse. – 2022. – Т. 1. – №. 2. – С. 377-381.

13.Каримов О. И. Профессиональные музыкальные взгляды будущего учителя музыки //Вестник науки и образования. – 2020. – №. 22-2 (100). – С. 17-20.

14.Boltayev B. H. BUXORO SHASHMAQOMI VA XORAZM MAQOM IJROCHILIGIDA MUSHKULOT (CHERTIM) VA NASR (AYTIM) YO’LLARI

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

SEMANTIKASI //BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 776-782

14. Hamidovich B. B. Classification of the Bukhara Status (" Shashmakom") System //AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 109-111.

15. Болтаев Б. Х. Описание приёмы и методики представителей исторического генезиса и этапов узбекского музыкального обучения //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 806-813.

16. Boltayev B. H. Buxoro shashmaqomi doyra usullari ijrolari talqini //TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN. – 2023. – Т. 1. – №. 4. – С. 67-74.

17. Samiyeva M. A., Ramazonov A. V. O ‘ZBEK MUMTOZ MUSIQASI-O’QUVCHILAR QIZIQISHINI SHAKLLANTIRISH OMILI //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 31-36.

18. Azimovna, Samiyeva Mehriniso. "THE BUKHARA PERFORMANCE STYLE IS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF MORAL QUALITIES OF TEENAGERS." *Academia Science Repository* 4.04 (2023): 1067-1071.

19. Samiyeva Mehriniso Azimovna, & G’aybullayev Quvonchbek G’olibovich. (2023). THE BUKHARA PERFORMANCE STYLE IS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF MORAL QUALITIES OF TEENAGERS. Web of Scientist: Interneti

20. Мустафоев Б. И. ОСОБЕННОСТИ УРОКОВ МУЗЫКИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ //Достижения науки и образования. – 2019. – №. 1. – С. 46-48.onal Scientific Research Journal, 4(04), 1067–1071

21. Мустафаев.Б.. МУЗЫКАЛЬНО–ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АБДУРАУФА ФИТРАТА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023 - Т. 34. – №. 34 .journal.buxdu.uz https://buxdu.uz Page 1 Международный научный журнал № 2 (100), часть 2 «Научный импульс» сентябр, 2022 361

22. Мустафаев Б. Restoration of the System of Music Education in Uzbekistan in 1920 1940 Years //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

23. Камолов Ш. Х. Приёмы и методы преподавания музыки в общеобразовательной школе //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 602-607

24. Камолов Ш. Х., Бомуродов Ш. Ш. Педагогический характер студенческой молодежи и психологический подход //Academy. – 2021. – №. 3 (66). – С. 60-62.

25. Равшан Р. Р. ЗАМОНАВИЙ БАЙРАМЛАР РЕЖИССУРАСИДА ХАЛҚ ИЖОДИ НАМУНАЛАРИ ТАЪСИРЧАН ВОСИТА СИФАТИДА //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 117-122.

26. Равшан Р. Р. ЗАМОНАВИЙ БАЙРАМЛАР РЕЖИССУРАСИДА ТАЪСИРЧАН ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ УСУЛЛАРИ //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 136-144.

27. Равшан Р. Р. ТЕАТР ТОМОШАЛАРИДА ТАЪСИРЧАН ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ УСУЛЛАРИ //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 145-151.

28. Urinov S. K., Nematullayeva S. CULTURAL CENTERS ARE A PLACE OF KNOWLEDGE AND ENLIGHTENMENT //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 100-106.

29. Mo'Minmirzo Zokir O. G. L. et al. TEATR FAOLIYATIDA BOSHQARUV JARAYONLARINI TASHKIL ETISH USULLARI //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 2. – С. 57-62.

30. Xolmo'minov M. Z. O. L. et al. MADANIYAT MARKAZLARIDA TO'GARAKLARNI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI //Oriental Art and Culture. – 2022. – Т. 3. – №. 3. – С. 102-107.

31. Ravshanovich H. H. O'QUVCHI YOSHLARDA IJRO MALAKALARINI O 'STIRISHDA FANLARARO ALOQADORLIK //" USA" INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE TOPICAL ISSUES OF SCIENCE. – 2023. – Т. 8. – №. 1.

32. Ravshanovich H. H., Hakimovich X. J. ESTETIK TARBIYA BERISH JARAYONIDA O'ZBEK XALQINING MUSIQIY MEROSIDAN FAYDALANISH //World of Science. – 2023. – Т. 6. – №. 6. – С. 73-74.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

33. Ravshanovich H. H. MUSIQA DARSLARINI O‘QITISHDA FANLARARO ALOQADORLIKNING AHAMIYATI //JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH. – 2023. – Т. 6. – №. 6. – С. 11-14.

34. Абдуллаев К. Ф., Умурова М. Ё. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УРОКА ПЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES. – 2023. – Т. 4. – №. 2. – С. 66-69.

35. Umurova M. Y. Educational Significance of Children's Folklore Songs //AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 148-152.

36. Umurova M. Y. Formation of Patriotic Feeling in Youth Students through Folk Songs //Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress. – 2022. – Т. 1. – №. 4. – С. 99-103.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

HALQ OG‘ZAKI IJODI NAMUNALARI ASOSIDA TARBIYALASH METODI

Buxoro Inovatsiyalar Universiteti
2 –bosqich magistranti
Teshayev Javohir Nurali O'g'li

Annotatsiya: *Maqolada Maktabgacha yoshdagi bolalarni ma’naviy-ahloqiy qadriyatlar avlodu ajdodlarimizning qadim ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, urf-odatlari, an’analari, madaniyati, Halq og‘zaki ijodi namunalaridan foydalanish on tili, tarixi badiiy falsafiy jihatdan o‘ziga xos tarzda aks ettiriladigan halq pedagogikasi nihoyatda boy va hilma-hilligi ko‘rsatilgan. Xalq pedagogikasi, halq og‘zaki ijodi bilan chambarchas bog‘liq bo‘lib, uning manbai topishmoq, matal, qo‘shiq, ertak, rivoyat kabilar yoshlarga tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatishi haqida aytib o‘tilgan.*

Kalit so‘zlar: *xalq og‘zaki ijodi, ma’naviy-ahloqiy, rivoyat, doston, xalq ijodi, qadriyat, ertak, topishmoq.*

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoev ta’biri bilan aytganda, jamiyatda yuksak axloqiy–ma’naviy fazilatlarni kamol toptirish, milliy mafkurani shakllantirish, yoshlarni boy madaniy meros, tarixiy an’analarga, umuminsoniy qadriyatlarga hurmat, Vatanga muhabbat ruhida tarbiyalash respublikamizda amalga oshirilayotgan barcha islohotlarning hal qiluvchi omili hisoblanadi. Zero, mamlakat va xalqning taqdiri kelajagimiz vorisi bo‘lgan ana shu yoshlarning hayotga qay darajada tayyorgarligiga bog‘liq

O‘zbek folklorshunosligi ko‘p tarmoqli fan yo‘nalishi bo‘lib, hozirgi kunda uning eposshunoslik, ertakshunoslik, qo‘shiqshunosik, musiqa folklorshunosligi kabi bir qator fundamental tadqiqot yo‘nalishlariga ega. Shuningdek, hozirga qadar mifologiya va qadimgi davr folklori, o‘zbek folklorining tarixiy taraqqiyoti, marosim folklori, bolalar folklori, xalq lirikasi, folklor va yozma adabiyot munosabati, o‘zbek folklorining epik janrlar tizimi, xalq dostonchiligi, dostonchilik maktablari va ularning epik an’analari, turkiy xalqlar folklorining o‘zaro aloqalari va folklorda janrlararo munosabatlar, og‘zaki teatr va xalq tomosha san’ati, xalq musiqasi va an’anaviy raqs san’atini o‘rganishga doir qator tadqiqotlar silsilasi yuzaga kelgan. Halq og’zaki ijodi-folklor termini inglizcha folk-halq va lore-donolik so’zlaridan yasalgan bo’lib, xalq donishmandligi, donoligi, hunarmandligi,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

san’atkorligi ma’nolarini anglatadi. Qadimgi ilk kishilar yozuvni bilmagan zamonlarda o’z fikrlarini og’zaki bayon etganlar. Shundan ularning og’zaki badiiy ijodi paydo bo’lgan. U o’ziga xos xususiyatlarga ega bo’lgan so’z san’ati bo’lib, uning barcha namunalari jonli ijro jarayonidagina yashaydi. Shuning uchun so’z va kuy omuxtaligi ustun bo’lsa, ayrimlarida sahna san’ati harakatlari ustun turadi. Folklor barcha san’at turlari ko’rinishlarini o’ziga mujassamlashtirgan. Folklorning bir talay namunalari so’z va kuy uyg’unligida ijro etiladi. Doston va termalarni do’mbira jo’rligida kuylash an’anaviy bo’lsa, qo’shiqlar dutor va doira jo’rligida, chog’uchilar ansambli jo’rligida kuylangan.

Boshqa bir folklor asarlarida so’z yetakchi o’rinni egallaydi. Ertak, afsona rivoyat, lof, naql, latifa, topishmoq va maqol janrlari shunday xarakterga ega. Folklor urug’, qabila, elat yoki xalqning milliy og’zaki badiiy ijodiyoti bo’lib,o’sha qabila, urug’, elat, xalq yoki millatning mafkurasi va psixologiyasini aks ettiradi. Unda voqyelikni ifodalashning doston, ertak, maqol, qo’shiq, lapar, topishmoq singari xilma-xil janrlari shakllangan. Xalq og’zaki badiiy ijodi asarlari uzoq muddatli ijodiy jarayonda, og’izdan-og’izga, avloddan avlodga, ustozdan shogirdga o’tib yuzaga keladi va yashaydi, ularning aniq bir muallifi noma’lumdir. Shuni aytish o’rinliki, folklor musiqa san’ati qadim zamonlarda jamoaning ommaviy ijodi sifatida yuzaga kelib, uning ilk namunalari jamoa ijrosiga mo’ljallangan. o’sha davrlarda yakka ijrochilar jamoa ijrochilaridan ajralib chiqmagan edi. Biroq davr o’tishi bilan, ijrochilik mahoratlari oshishi bilan jamoalar orasidan yakka ijrochilar ajralib chiqa boshladilar.

Inson ongining musaffoligi, jamiyatning yetukligi, shaxs ma’naviyat dunyosining boyligini ta’minlashda folklor musiqaning ahamiyati juda kattadir. Shuning uchun ham folklor musiqa san’atini o’rganish talabalarda milliy qadriyatlar hisoblanmish ming yillik tarixga ega bo’lgan urf-odatlar, udumlar, marosimlarimizga nisbatan mehr-muhabbat va hurmat uyg’otadi. Folklor musiqa san’ati, folklor etnagrafik ansambllari, xalq udumlari, urf-odatlar, mavsumiy marosimlar an’anaviyligi, turli-tuman hodisalarni tabiat hodisalariga ta’sir ko’rsatishiga intilishi bilan ijtimoiy hayotda katta o’rin tutadi. Marosimlarni o’tkazish paytida ijro etiladigan qo’shiq va aytimlar marosimlar folklorini tashkil etadi. Ota-bobolarimizdan meros bo’lib qolgan udum va marosimlarni halqqa olib chiqib, yana ularni zamonaviy talqinda namoiysh etishga folklor san’ati va uning tuganmas merosidan foydalanish muhim ahamiyat kasb etadi.O’zbek folklori xilma-xil shakllardan tarkib topgan og’zaki so’z

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

san’ati bo’lib, o’zbek xalqining dunyoqarashi, badiiy zavqi, ijodiy salohiyati, orzu va intilishlarini aks ettiradi.

Folklor musiqa o’qitish metodikasi fanini o’rganish orqali talaba qadimiy urf-odatlarimiz, udumlarimiz, mehnat-marosim qo’shiqlari va kuylariga havas, milliy qadriyatlarimizga hurmat ruhida tarbiyalanadi va milliy musiqa san’atimizni chuqur, mukammal o’rganadi. Bolalar folklor qo‘shiqlarini 20-asrning 20-yillari o‘rtalaridataniqli rus folklorshunosi G.S. Vinogradov ilk bora fanga qo‘llagan, 60-yillarga kelib o‘zbek folklorshunosligi ham qo‘llana boshlandi. Ota-bobolarimizdan avloddan-avlodga o‘tib kelayotgan bolalar folklor qo‘shiqlari o‘yin va raqslarini kelajak avlodlarga etkazish bizning burchimizdir. Bolalar folklor qo‘shiklarini to‘plash uni umumiy o‘rta ta’lim maktablari musiqa darslarida qo‘llash uchun ko‘pgina olimlarimiztadqiqot ishlari olib bormoqda. Tadqiqot ishimizni Buxoro shahridan 8 km uzoqlikda joylashgan qishloqlardan biri Ko‘chkumar qishlog‘iga olib mbordik, bu maskan odamlarinig mehmon do‘stligi, shirin so‘zlgi, insonparvarligi, mevalarini shirinligiyu farzandlarinig bilimi

bilan Respublikaga tanilgan. 1930 yilda tug‘ilgan 8 ta farzandning onasi 30 dan ziyod nevara evaraning buvisi Atoeva Maxfirat, u kishing qizlari 1955 yilda tug‘ilgan Rustamova Muxlisa onaning aytishlaricha, bolani tarbiyalash va uni sir asrorlarini, bola ovutish va erkalatadigan qo‘shiqlarni bolalikdan boshlab onalaridan o‘rgangan ekanlar va bu qo‘shiqlarni xozirgacha to‘rtinchi avlodlari yoddan ijro etib kelmoqda. Bolalar folklor qo‘shiklarini yoshi ulug‘ insonlardan o‘rganib, bu qo‘shiqlarni nota yozuviga olib va ijro yo‘llarini yoshlarga o‘rgatsak, bunday noyob asarlarni unitilib ketishini oldini olgan bo‘lar edik. Har bir bola chaqaloqligidan boshlab mehr bilan aytilgan xalq qo‘shiqlarni tinglab ulg‘aysa kelajakda komil inson bo‘lib etishadi. Buxoroda hozirga qadar bolalarni erkalab uni ovutish uchun ko‘pgina qo‘shiqlar ijrosi meros bo‘lib kelmoqda va bu qo‘shiqlarni o‘ziga xos ijro metodlari bor, bular bolani tizzasiga qo‘yib, havoga tashlab olib bolani kuldirib ijro etadigan qiziqmachoq, suyish, qiqillamalardan iborat. Bola tarbiyasida folklor kuy qo‘shiqlari juda katta rol o‘ynaydi, bu bolalar folklor o‘yin qo‘shiqlari, o‘ziga xos xarakter hamda tarbiyaviy ahamiyatga ega.O‘quvchilarni estetik tarbiyalashning shakl, vosita va usullari yordamida tashkil etishda musiqa o‘qituvchilarining chuqur mutaxassislik bilimlari, shuningdek, yuksak kasbiy mahoratga ega bo‘lishlari muhim ahamiyat kasb etadi. Biroq musiqa o‘qituvchilari faoliyatlari va tajribalarini o‘rganish natijasida ma’lum bo‘ldiki, ularning

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

aksariyati mavrigi va taronalarini nazariy jihatdan etarli bilmaydilar, ularni ijro uslublarida kemtikliklar namoyon bo‘ldi.

Shuni hisobga olgan holda har bir o‘qituvchi oldiga murakkabroq vazifalar qo‘yishni nazarda tutib, ular bilan ma’lum ishlar ol borilgandan keyingi savollarga talab qilingan darajada bir qadar aniqroq javoblar bera boshladilar. Bu esa o‘quvchilar bilan o‘zbek musiqa folklori namunalarini o‘rgatish ustida alohida ish olib borish zarurligini ko‘rsatdi.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev. Sh. 2019 yil 29 apreldagi “O’zbekiston Respublikasi xalq ta’limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konstepstiyasini tasdiqlash to’g’risida”gi PF-5712-son Farmoni.

2. Ibragimova M. – Oilada bolalarni ma’naviy ahloqiy tarbiyasida milliy qadriyatlardan foydalanishning pedagogik asoslari. T. Avtoref. dis. ped fan. nom. 1998 yil 37 b.

3. Hikmataliev D. – O‘quv jarayonida o‘quvchilarning kasbiy madaniyatini milliy qadriyatlar asosida shakllantirish. Avtoref. dis. ped fan. nom. 2003 yil.

4. Ражабов, Т. И. (2020). Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников. Вестник науки и образования, (5-2 (83)), 34-37.

5. Раджабов, Т. И. (2019). Описание вековых ценностей в песне” тутовое дерево-балх” и его место в воспитании учащейся молодежи. In Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития (pp. 70-71).

6. Ражабов, Д. З., & Ражабов, Т. И. (2018). Формирование и развитие узбекской народной лирики. In Международная образовательная деятельность как фактор развития и сотрудничества высших учебных заведений в современном поликультурном мире (pp. 207-212).

7. Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. Miasto Przyszłości, 33, 167-176.

8. Ражабов, Т. И. (2021). Ўкувчи-ёшларга ўзбек миллий мусиқа фольклори намуналари воситасида эстетик тарбия бериш. Science and Education, 2(11), 1094-1103.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

9. Тўхтасин, Р. И. (2022). ЎЗБЕК ХАЛҚ ҚЎШИҚЛАРИ ВА ИЖРОЛАРИ ҲАҚИДА. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), (Special issue), 64-71.

10. Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X),

11. Ражабов, Т. (2023). O ‘zbek bolalar musiqiy o ‘yin folklorining mavzuviy tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.

12. Ражабов, Т. И. (2022). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыки И Песни. Miasto Przyszłości, 29, 363-367.

13. Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.

14. Rajabov, T. I. (2022). The role of bukhara folklore songs in youth education in the system of continuous education.

15. Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X), 1

16. Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.

17. Madrimov, B. K., & Rajabov, T. I. (2022). Uzbek Ceremonial Folklore and its Characteristics. Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science, 1(4), 53-56.

18. Rajabov, T. (2022). UZLUKSIZ TA’LIM TIZIMIDA O ‘ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O ‘RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. IJODKOR O’QITUVCHI, 2(21), 21-31.

19. Ibodovich, T. R. (2022). PRACTICAL SITUATION OF TEACHING UZBEK MUSICAL FOLKLORE IN THE CONTINUOUS EDUCATION SYSTEM. International Journal of Early Childhood Special Education, 14(6).

20. Ibodovich, R. T. (2021). EDUCATIONAL IMPORTANCE OF CHILDREN’S FOLKLORE SONGS IN MUSIC CULTURE CLASSES. Thematics Journal of Arts and Culture, 5(1).

21. Ibodovich, R. T. (2020). Aesthetic education of students through national values (on the example of bukhara children’s folklore). European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8, 237-240.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Xalq qo‘shiqlari vositasida o‘quvchilarning ma‘naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishning pedagogik asoslari

To‘xtasin Rajabov Ibodovich
Buxoro davlat universiteti Musiqa ijrochiligi va
madaniyat kafedrasi professori, p.f.b.f.d.(PhD)

Jahonning ko‘pgina mamlakatlarida yosh avlodga musiqiy tarbiya berish ishlari umumdavlat ahamiyatga ega bo‘lib, shaxsni shakllantirishning muhim vositasi hisoblanadi. Har bir mamlakatning musiqa tarbiyasi g‘oyaviy-siyosiy jihatdan xalqning sotsial tuzumiga xizmat qiladi.

Har bir xalqning maorifida musiqa tarbiyasi, qonuniyatlari va shu xalqning milliy musiqa madaniyati, tili, madaniy an‘analariga asoslanadi. Shu bilan birga musiqa tarbiyasning strukturasi, sistemasi (tizimi) va ilmiy-metodik yutuqlar boshqa millatning ma‘rifiy madaniyatiga ham ijobiy ta‘sir etadi.

Jamyatimiz taraqqiyotida ma‘naviy va jismoniy sog‘lom avlodni tarbiyalash bugungi kunda bizning eng ustuvor vazifalarimizdan biri sanaladi. Zeroki, qator aytilgan bu fikrlar zamirida har doimgidek yoshlar turadi, sababi ularning bugungi kundagi olgan ta‘lim- tarbiyasi nafaqat o‘zlari uchun balki yurtimiz taraqqiyoti uchun eng muhim poydevordir. Hurmatli Prezidentimiz Shavkat Mirziyoyev bejizga “Agar mendan sizni nima qiynaydi”deb so ‘rasangiz, farzandlarimizning ta‘lim va tarbiyasi deb javob beraman“- degan purma‘no fikrlari fikrimiz yaqqol dalilidir.

Biz yashab turgan jamiyat taraqqiyotida musiqa va san‘atning o‘rni beqiyosdir. Har bir millat va elatlarni birlashtiradigan an‘analarimizni mustahkamlaydigan ham mana shu hisoblanadi. Har qanday ko‘ngilni o‘ziga rom eta oladigan, insonlarni qalbiga ezgulik urug‘ini ekib boshqa yomon illatlarga qarshi kurashadigan ham musiqa desak mubolag‘a emas.

Aholi ma‘naviyatini yuksaltirish, kishilarda, ayniqsa o‘sib kelayotgan yosh avlod ma‘naviy tafakkurni shakllantirish, ularni milliy qadriyatlar ruhida tarbiyalash davlat siyosati darajasida ko‘tarildi. Yangi O‘zbekiston sharoitida ham bu an‘ana davom etayotganligi davlatimiz tomonidan yaratilayotgan keng imkoniyatlar misolida ko‘rishimiz mumkin. Xalqimizning o ‘tmish an‘analari, milliy urf-odatlari, milliy musiqa san‘atining eng yaxshi namunalarini keng targ‘ib qilish, milliy musiqa an‘analarini saqlash va rivojlantirish, yosh avlodda san‘atga muhabbat tuyg‘usini uyg‘otish hamda xalqaro ijodiy aloqalarni kengaytirish, tinchlik, do‘stlik, o‘zaro hamjihatlik, madaniy-

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ma‘naviy hamkorlikni yanada chuqurlashtirish maqsadida yurtimizda keng imkoniyatlar yaratilmoqda.

Musiqa ohanglari lad va ritm tiyg’usi usullari asosida o’rgatiladi. Musiqa ta’limining milliy asosini tarkib toptirishda pianino cholg’u asbob bilan birgalikda o’zbek milliy cholg’u asboblaridan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Ayniqsa doira chertib, qo’shiq kuylash, milliy raqs elementlarini ijro etish, ijodkorlik bilan shug’ullanish o’quvchilarni sehrli musiqa olamiga oshufta etadi. O’quvchilar bu jarayonda o’zbek xalq musiqa madaniyatini ijobiy an’analarini bevosita idrok etadilar. Maktabda sinfdan tashqari mashg‘ulotlar jarayonida xalq qo‘shiqlari turkumiga kiruvchi bolalar folklor qo‘shiqlarini o‘rgatish o’quvchilar musiqiy estetik tarbiyani xalq musiqasi na’munalari orqali o’rganadilar. Hozirgi kunda barcha umumta’lim maktablarida bolalarni xalq musiqasi bilan tanishtirish DTS musiqa dasturi asosida olib borilmoqda. Ta’limni milliy ruhda rivojlantirish maqsadida birinchi sinfdan boshlab o’zbek xalq musiqasi bilan tanishtirib boriladi. Bunga misol qilib, I dasturida tinglash uchun birinchi “Dutor bayoti”, “Andijon polkasi”, “Farg’onacha”, “Olmacha anor”, “Allama yorim” kabi kuy-qo’shiqlarni keltirishimiz mumkin. Xalq musiqasi bolalar ongiga tez yetib boradi, ularni zavqlantiradi. Ijodiy kechinmalar uyg’otadi. Chunki xalq musiqasi o’ziga xos badiiy tilga egdir. Unda milliy musiqa san’atimizning eng yorqin na’munalari o’z aksini topgan. Xalq musiqasi eng sodda eng ixcham ravon yorqin ohangda ijro etiladi. Shuning ushun ham beshikda yotgan go’dak alla qo’shig’ini eshitishi bilan orom olib uxlab qoladi.Chunki, bu ohangda so’z, kuy, mutanosibligi og’zaki ijro etiladi. Shuning uchun ham ohanglar bir-biriga payvastdir. Asrlar davomida o’zbek kuy-qo’shiqlari xalqimiz orasida mehnat, to’y-marosim, kurash bayramlarida insonlar uchun ilhom manbai bo’lib kelgan. Biz musiqa madaniyati darslarida boshlang’ich sinfdan boshlab o’zbek xalq musiqasining ommaviy janrlarini bolalarga tushunarli, tez va ifodali qilib yetkazish uchun turli metodlardan va innovatsion texnologiyalardan foydalanishimiz zarur. Musiqa san’ati boshqa san’at turlariga qaraganda insonlarga yaqin bo’lgan muhim san’at turidir. Xalqimiz azal-azaldan boy musiqa merosiga ega bo’lgan. Bebaho qadriyatlarimiz, boqiy merosimiz jahonni xayratga slogan mumtoz musiqa san’atimiz mavjud. Jamiyat taraqqiyotining barcha davrlarida tarbiyaning mazmunli va yo’nalishi umuminsoniy qadriyatlarning uyg’unligi asosida belgilangan. Aqlan yetuk, axloqan pok, jismonan baquvvat, milliy ma’sulyat tuyg’usini anglaydigan o’quvchilarni tarbiyalab voyaga yetkazish mamlakatni mustaqil

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

va barqaror rivojlanishiga zamin yaratadi. Milliy tarbiya umuminsoniy qadriyatlardan ajralgan holda rivojlana olmaydi.

Hozirgi davrda shaxs ma’naviyatini tarbiyalash vazifasi maktabda musiqa ta’lim tarbiyasi ishlarini sifatli bosqichga ko’tarishni taqozo etadi. Bugungi kunda musiqa, ta’lim tarbiyasining maqsadi va vazifalari nihoyatda muhim.

Musiqa ta’lim tarbiyasining maqsadi va yosh avlodni musiqa merosimizga vorislik qila oladigan yoshlar qadrlaydigan madaniy inson sifatida voyaga yetkazishdan iborat. Buning uchun har bir o’quvchining musiqaga bo’lgan iqtidorlarini rivojlantirib, musiqa san’atiga mehr va ishtiyoqini oshirish musiqadan zaruriy bilim va amaliy malakalar doirasini tarkib toptirish, iqtidorli o’quvchilarning musiqiy rivojlanishlari uchun zaruriy shart-sharoitlar yaratib berish maktab musiqa darslariga bevosita bog’liq.

Sinfdan tashqari mashg‘ulotlar jarayonida xalq qo‘shiqlari turkumiga kiruvchi bolalar folklor qo‘shiqlarini o‘rgatish musiqa ta’lim tarbiyasining maqsad va vazifalarini amalga oshirish ma‘naviy-axloqiy fazilatlarni shakllantirish maktabdagi musiqa darslariga bevosita bog’liq.

Musiqa ta’lim tarbiyasining konsepsiyasida maktabda musiqa fani boshqa fanlar qatori o’ziga xos ahamiyat kasb etadi. Musiqa ta’limini sifatli bosqichga ko’tarish uchun maktabda teng huquqli fan hisoblanadi.Bu esa hozirgi zamon o’quvchisidan dars mashg’ulotlariga ijobiy munosabatda bo’lishi, o’quvchilar musiqiy faoliyatlarini oshirishni to’g’ri tashkil etish va boshqarish faollikni talab etadi. Musiqa dars mashg’uloti sifatida o’ziga xos xususiyatlarga ega . Bu xususiyatlarni esa har bir o’qituvchi bilishi kerak.

Birinchidan musiqa tarixi nazariyasi ijrochilikka doir turli namunalardan ayrim mashqlari, musiqa savodi mashg’ulotlari, musiqa tinglash, musiqa ta’limi va adabiyoti, bolalar cholg’u asbobida chalish, ritmik harakatlar bajarish elementlari, musiqada ijodkorlar faoliyatlaridan iborat darslar kiradi.

Ikkinchidan musiqa boshqa san’at turlaridan o’zining ifoda vositalar ya’ni “tili” bilan farq qiladi. Agar badiiy adabiyot so’z bilan tasviriy san’at bilan, raqs badiiy harakatlar bilan ifodalansa, musiqiy tovushlardan vujudga kelgan ohang vositasidan foydalanadi.

Uchinchidan musiqa bolalarda faol hissiy ta’sir ko’rsatadi, ijobiy ko’rsatmalar, kechinmalar uyg’otadi. Umumiy o’rta ta’lim maktablarida musiqa madaniyati fani bo’yicha dasturi bir dars o’zida ta’limning musiqa tinglash, jamoa bo’lib kuylash, musiqa

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

savodxonligi bolalar cholg'u asboblari va ritmik harakatlar bajarish musiqa ijodkorlari kabi bosqichlar bir-biri bilan bog'lanib yaxlit holda amalga oshirilishi nazarda tutilishi kerak. Zamonaviy mashg'ulotlardan musiqa idroki yetakchi faoliyat sifatida muhim rol o'ynaydi. Chunki bu bosqichda o'quvchilar faoliyatida ko'proq o'yin xususiyatlari bo'lib turadi. Shunday qilib ta'lim va tarbiyaning maqsad va vazifalari to'laligicha amalga oshiriladi. Bu jarayonlarni ilmiy uslub jihatdan yetakchi darajada ta'minlash, milliy musiqa ta'lim mazmunini anglash kabi muhim tadbirlar, shubhasiz musiqa tarbiya samaradorligini oshirishga imkon beradi. Bu esa musiqani maktab hayotida o'quvchilar qalbida keng o'rin egallashi va ularning ma'naviyatlarini shakllantirishga samarali ta'sir ko'rsatadi.

Shaxs kamolotida musiqa tarbiyasinining tarkibiy qismi sanalmish xalq qo'shiqlari vositasida ma'naviy-axloqiy sifatlarni o'shirish albatta ta'lim metodikasiga bevosita bog'liqdir. Musiqa tarbiyasi metodikasi fan sifatida tizimiga mansub bo'lib o'zining mustaqil o'rniga ega. Bu fan musiqa tarbiyasi metodikasi mazmuni, metodlarini yanada takomillashtirish maqsadida uning qonuniyatlarini o'rganadi. Musiqa ta'limi muassasalarida nafosat, musiqashunoslik fiziologiya, ruxshunoslik fanlarining umumlashtirilgan tajribalariga tayanadi. Musiqa tarbiya metodikasi ayniqsa nafosat musiqashunoslik fanlari bilan uzviy bog'liq. Nafosat nomi uning metodikasining asosini tashkil etsa, tarbiyaning mazmun va metodlariga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Sinfdan tashqari mashg‘ulotlar jarayonida xalq qo‘shiqlari turkumiga kiruvchi bolalar folklor qo‘shiqlarini o‘rgatish dolzarb metodik muammo sifatida bo`lib o'quvchilarning kuylash holatidagi muammolarni hal qilishda metodika fiziologiya tadqiqotlariga taniladi.Musiqa tarbiyasi metodikasining mohiyati musiqa san'ati hamda madaniyati o'sib kelayotgan yosh avlod uchun muhim ahamiyatga ega. Metodikaning fan sifatida rivojlanishi jamiyatda maorif va musiqa san'atini takomillashib borishi bilan bevosita bog'liqdir. Shular bilan birgalikda musiqa tarbiyasi metodikasi umumiy prinsiplarini ilgari suradi. Bular onglilik badiiy va texnik rivojlanish prinsiplarga ega, bu prinsiplar o'quvchilarning musiqiy qobiliyatini rivojlantirish musiqaga bo'lgan qiziqishlarini kuchaytirish, badiiylikni tarbiyalashga qaratilgandir.

Musiqa asarni ongli idrok etish asar mazmunini ochishda va o'quvchilarga musiqiy tajribalarni to'plashda, ularning ma'naviy dunyosini boyitishda yordam beradi. Musiqa tarbiyasi emotsional onglilik prinsipi uyg'unlashish ko'payishi orqali tinglanadigan asarni to'g'ri baholay olish imkoniyatlarini rivojlantiradi. Ularning musiqaga qiziqishida didlari

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

tarbiyalab boriladi. Badiiy va texnik bosqich prinsipi asarning badiiy va ifodali ijro etish uchun malakali kadrlar talab etadi. O'quvchilarda kuylash malakalarini egallashlariga e'tibor beradi. O'quvchilarga musiqaning rivojlanish prinsiplari to'g'risidagi tasavvurlarini shakllantirish, qobiliyatlarining rivojlantirilishi natijasida ular ular yana musiqiy tushunchalarni bilib olishadi. Musiqa tarbiya metodikasi tarbiya jarayonida ko'pgina omillarga bog'liq ekanligini e'tirof etadi. Kishilarning musiqiy madaniyati faqatgina maktabning ta'siri ostidagina shakllanmaydi.nO'zbekiston Respublikasi Xalq ta'lim vazirligi tomonidan ishlab chiqilgan "O'rta ta'limning davlat ta'lim standartlariga muvofiq musiqa madaniyati fani to'rtta tarkibiy qismdan iborat".

Musiqa tinglash. Musiqa savodi.

Musiqa ijodkorligi. Jamoa bo'lib kuylash.

Albatta har bir darsda bu tarkibiy qismlar bir biri bilan bog'langan ravishda o'tiladi va ular har darsda turli variantlarda o'rin almashib kelishi mumkin. Darsning maqsadi esa o'z navbatida beshta yo'nalishni o'z ichiga oladi.

Tarbiyaviy maqsadi

Ilmiy maqsadi

Bilimlarni rivojlantiruvchi maqsad

Kasbga yo'naltiruvchi maqsad

Milliy mafkura g'oyalarni singdirish maqsadi

Bu maqsadlar ham albatta bir-biri bilan bog'langan holda amalga oshiriladi. Dars mavzusi maqsadlardan kelib chiqqan holda o'qituvchi har bir jarayonida o'quvchilar ongiga milliy mafkurasi g'oyalarini muntazam ravishda singdirib borishi lozim. Buni amalga oshirish uchun o'qituvchi o'zining keng dunyo qarashi pedagogik-psixologik bilimi darsga ijodiy yondashish notiqlik qobiliyati va kasbiy mahorotidan unumli foydalangan holda har biri zarur bo'ladi. Bu esa o'qituvchining hozirgi davrda dunyoda sodir bo'layotgan voqealar, ichki va tashqi siyosat siyosiy-ijtimoiy vaziyatni tinmay o'rganib, tahlil qilib, turishni va bilimlarni darsda o'quvchilarni yoshiga mos ravishda tushuntira olishi talab qilinadi. Hozirgi kunda koplab bastakorlarimiz va shoirlarimiz tomonidan zamon bilan hamnafas bo'lgan vatanparvarlik ruhida muhim tarbiyaviy estetik ahamiyatga ega bo'lgan qo'shiqlar yaratilayapti va bu jarayon hukumatimiz tomonidan munosib rag'batlantirilayapti. Musiqa madaniyati faning boshqa aniq fanlardan farqli tomoni shundaki u doimo zamon bilan hatto an'anaviy bayram va milliy qadriyatlarimiz bilan hamohang holda olib borishni o'qituvchidan uzluksiz ijodiy faoliyatni talab etadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Adabiyotlar.

1. Sh.M.Mirziyoevning ma'ruzasidan O'zbekiston adabiyoti va san'ati gazetasining 2017 yil 4 avgustda 32 (4431)-sonida chop etilgan.

2. Safarov O. O'zbek bolalar folklori.T:O'qituvchi 1985yil.

3. D.Rajabov va T.Rajabov "Xalq qo'shig'i va musiqa ijrochiligi" Toshkent "Navro'z" nashriyoti 2018 yil.

4. Ражабов, Т. И. (2020). Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников. Вестник науки и образования, (5-2 (83)), 34-37.

5. Раджабов, Т. И. (2019). Описание вековых ценностей в песне" тутовое дерево-балх" и его место в воспитании учащейся молодежи. In Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития (pp. 70-71).

6. Ражабов, Д. З., & Ражабов, Т. И. (2018). Формирование и развитие узбекской народной лирики. In Международная образовательная деятельность как фактор развития и сотрудничества высших учебных заведений в современном поликультурном мире (pp. 207-212).

7. Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. Miasto Przyszłości, 33, 167-176.

8. Ражабов, Т. И. (2021). Ўкувчи-ёшларга ўзбек миллий мусиқа фольклори намуналари воситасида эстетик тарбия бериш. Science and Education, 2(11), 1094-1103.

9. Тўхтасин, Р. И. (2022). ЎЗБЕК ХАЛҚ ҚЎШИҚЛАРИ ВА ИЖРОЛАРИ ҲАҚИДА. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), (Special issue), 64-71.

10. Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X),

11. Ражабов, Т. (2023). O 'zbek bolalar musiqiy o 'yin folklorining mavzuviy tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.

12. Ражабов, Т. И. (2022). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыки И Песни. Miasto Przyszłości, 29, 363-367.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

13. Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.

14. Rajabov, T. I. (2022). The role of bukhara folklore songs in youth education in the system of continuous education.

15. Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X), 1

16. Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.

17. Madrimov, B. K., & Rajabov, T. I. (2022). Uzbek Ceremonial Folklore and its Characteristics. Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science, 1(4), 53-56.

18. Rajabov, T. (2022). UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA O 'ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O 'RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(21), 21-31.

19. Ibodovich, T. R. (2022). PRACTICAL SITUATION OF TEACHING UZBEK MUSICAL FOLKLORE IN THE CONTINUOUS EDUCATION SYSTEM. International Journal of Early Childhood Special Education, 14(6).

20. Ibodovich, R. T. (2021). EDUCATIONAL IMPORTANCE OF CHILDREN'S FOLKLORE SONGS IN MUSIC CULTURE CLASSES. Thematics Journal of Arts and Culture, 5(1).

21. 21.Ibodovich, R. T. (2020). Aesthetic education of students through national values (on the example of bukhara children's folklore). European Journal of Research and Reflection in

22. Urinov, Sh K. "THE MAIN CRITERIA OF CULTURAL CENTERS IN THE FORMATION OF CREATIVE ABILITY." *Multidisciplinary Journal of Science and Technology* 3.5 (2023): 52-59.

23. KO'rinov, Sh, and G. Bozorboyeva. "MADANIYAT SOHASIDA PABLIK RILEYSHNZ (JAMOATCHILIK BILAN ALOQALAR) VA

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

REKLAMA." *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN* 1.4 (2023): 217-224.

24. O'rinov, SH K., and E. Sultonmurodova. "MENEJERNING MADANIYAT SOHASIDAGI KASBIY MALAKASI, USLUBLARI VA REJALASHTIRISH." *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN* 1.4 (2023): 225-230.

25. KO'rinov, Sh. "LOYIHA MENEJMENTINING ASOSIY TAMOYILLARI." *TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN* 1.4 (2023): 136-143.

26. Ne'matullayeva, Sh. "MADANIYAT MARKAZLARINING PROFESSIONAL JAMOALAR BILAN HAMKORLIKNI TASHKIL ETISH MASALALARI." *Педагогика и психология в современном мире: теоретические и практические исследования* 2.3 (2023): 25-29.

27. KO'rinov, Sh, and S. Sadullayeva. "MUZEYSHUNOSLIK ISTIQBOLLARI." *IJODKOR O'QITUVCHI* 3.26 (2023): 97-101.

28. Orinov, Sh K., and S. Rozimurodova. "Maqom San'atiga E'tibor Milliy San'atimizga E'tibor." *" ONLINE-CONFERENCES" PLATFORM*. 2023.

29. O'rinov, Sh K., and G. Halimova. "HAVASKORLIK BADIIY JAMOALARI TUSHUNCHASI VA FUNKSIONAL VAZIFASI." *INTERNATIONAL CONFERENCES*. Vol. 1. No. 2. 2023.

30. KOrinov, Sh, and M. Ismoilova. "BOSHQARUV KONSEPSIYASI VA ASOSIY TUSHUNCHALAR." *PEDAGOGS jurnali* 26.2 (2023): 62-64.

31. KOrinov, Sh, and M. Hasanova. "BOSHQARUV MADANIYATI TARKIBI FUNKSIYALARI MEZONLARI-MADANIYAT MARKAZLARI MISOLIDA." *PEDAGOGS jurnali* 26.2 (2023): 65-66.

32. KOrinov, Sh, and M. Habibullayeva. "ART MENEJER–MARKETING FAOLIYATINING ASOSIY YO'NALISHLARI SIFATIDA." *PEDAGOGS jurnali* 26.2 (2023): 59-61.

33. KOrinov, Sh, and N. Jahongirova. "O'ZBEKISTONDA TEATR FAOLIYATIDA MARKETINGNING RIVOJLANISHI." *PEDAGOGS jurnali* 26.1 (2023): 161-162.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

34. KOrinov, Sh, and M. Raupova. "BOZOR IQTISODIYOTI SHAROITIDA MUZEYLARNING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI." *PEDAGOGS jurnali* 26.1 (2023): 116-118.

35. KOrinov, Sh. "NOANANAVIY MAYDON TOMOSHA DRAMATURGIYASIDA INVERSIYA USLUBI, KOMPOZITSION BIRLIK ASOSI." *PEDAGOGS jurnali* 26.1 (2023): 113-115.

36. O‘rinov, Sh K., and G. A. Nurilloyeva. "TASVIRIY SAN’AT MARKETINGINI RIVOJLANTIRISH MASALALARI." *INTERNATIONAL CONFERENCES*. Vol. 1. No. 1. 2023.

37. O'rinov, Sh K., and X. Abduraxmonova. "MADANIYAT VA SAN’AT SOHASIDAGI BOSHQARUVNING O ‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI." *PEDAGOG* 6.1 (2023): 226-231.

38. Orinov, Sh K., and S. Boboqulova. "MADANIYAT VA SAN'AT BOSHQARUVINING BUGUNGI KUNDAGI AHAMIYATI." *ta'lim va rivojlanish tahlili onlayn ilmiy jurnali* (2022): 78-82.

39. Orinov, Sh K., and N. Sadriddinova. "MADANIYAT MARKAZLARIGA AHOLINI JALB ETISH OMILLARI." *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI* (2022): 123-129.

40. Orinov, Sh K., and E. Sultonmurodova. "XALQ OG‘ZAKI IJODINING TARIXIY TARAQQIYOTI." *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI* (2022): 166-172.

41. Orinov, Sh K., and M. Rahmatova. "MADANIYAT VA SAN’AT MUASSASALARINI BOSHQARISHDA IJRO INTIZOMINI TATBIQ ETISH MASALALARI." *TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI* (2022): 130-135.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Musiqa darlarida o’quvchilarning vatanparvalik ruhida tarbiyalashning pedagogik shart sharoitlari.

Buxoro davlat universiteti
Musiqa ijrochiligi kafedrasi o’qituvchisi
Karimov Mansur Muxamadovich

Inson o`z tabiatiga кщra doimo gщzallikka, ezgulikka intilib yashaydi. Shuning uchun ham o’sib kelayotgan yoshlarni go’zallik qonunlari bo’yicha tarbiyalash undagi ist’dodni ruyobga chiqishiga imkoniyat yaratish, ularning go’zallik haqidagi tasavvurlarini kengaytirib, ma’naviy barkamol shaxs qilib, tarbiyalashdek vazifani bajarishda musiqa tarbiyasi muhim ahamiyat kasb etadi. Zero O’zbekiston Respublikasida ta’lim fan-texnika va madaniyat yutuqlari asosida milliy an’analarga muvofiq xolda rivojlantiriladi va takomillashtirib boriladi deyiladi O’zbekiston Respublikasining ta’lim to’g’risidagi qonunida. Milliy xalq musiqa merosini chuqur tahlil qilish shuni ko’rsatadiki, bu borada qator kamchiliklar borligi ayniqsa, yoshlarni vatanga sadoqat uni sevish, ardoqlash ona vatanimizning betakror saxovati eng muhimi oliyjanob odamlari haqidagi qo’shiqlar bilan har tomonlama mukammal tanishtirib borish borasida kamchiliklar borliki aniqlandi. Mavjud nuqsonlar ta’lim muassasalarida maktablarda, kollej va letseylarda estetik tarbiya bilan bir qatorda vatanparvarlik tarbiyasiga e’tiborsizlik bilan munosabatda bo’lishlikda, yoshlarni yuksak fazilatlar bilan san’atga, madaniyatga, milliy qadryatlarga muhabbat bilan qarovchi ularni tushinuvchi, qadrlovchi qilib tarbiyalashga e’tiborsizlik bilan qarashda, san’atda yod ta’sirlarga yoshlarni moyil bo’lishda ko’zga tashlanadi.

1. Tadqiqotni maqsad va vazifalaridan kelib chiqib, ilmiy izlanishimizning manbai bo’lgan umumiy o’rta ta’lim maktablarida yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashning quyidagi shartlarini ko’rsatib o’tish mumkin:
2. Musqiy estetik tarbiya mazmunida vatanparvarlik g’oyalarini tarannum etuvchi xalq kuy-qo’shiqlariga e’tiborni kuchaytirish;
3. O’zbek xalqining tarixi, an’analari va urf-odatlarini tarbiya jarayoniga kiritishning o’ziga xos shakl,usul, metodlarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;
4. Xalq qo’shiqlari tirkibidagi vatanni madh etuvchi namunalarning tarbiyaviy va didaktik imkoniyatlarini, o’ziga xos xususiyatlarini qamrab olgan o’quv metodik qo’llanmalarni yangitdan davr ruxiga moslab ishlab chiqish;

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

5. Umumta'lim maktablarida vatanparvarlik tarbiyasini yaxlit ya'ni, dars va darsdan tashqari xolda-madaniy-ommaviy tadbirlar, konsertlar, bayramlar va turli xil uchrashuvlarda yo'lga qo'yish maqsadga muvofiqdir. Bunda dars va darsdan tashqari mashg'ulotlar doimo o'zaro bog'liqlikda bir-birini to'ldirib borishi zarur.

Qayd etilganlar ta'limiy-tarbiyaviy va o'quv ishlarinimuvaffaqiyatli xal etilishini ta'minlaydi va musiqiy-estetik tarbiya tizimida vujudga kelgan muammolarni ijobiy xal etishda muhim rol o'ynaydi. Ma'lumki, qo'shiqchilik eng ommaviy va ta'sirchan san'at turlaridan bo'lib, har-bir qo'shiqda u yaralgan davrning o'chmas izi bor. Tarixiy, mumtoz, folklor qo'shiqlari sirasiga kiruvchi juda ko'plab qo'shiqlarda vatan madhi, vatan sog'inchi, undan zavqlanish hissiyoti umuman olganda vatan sevgisi eng oliy qadryat sifatida ulug'lanadi.

Mumtoz musiqani his qilmay turib. Zamonaviy musiqani idrok etib bo'lmaydi. Mumtoz shoirlarimiz va bastakorlarimiz shuningdek, xalq orasidan yetishib chiqqan iste'dodlar tomonidan yaratilgan vatan mazmunidagi qo'shiqlar o'z o'rnida axloqiy-estetik tarbiya uchun xizmat qilib kelgan. Bunday qo'shiqlarda odob, axloq, mardlik, vatanparvarlik, ota-ona qadriga yetish, ularni e'zozlash, yaxshilik qilish, halollik singari insoniy fazilatlar madh etilgan. Do'stlik, saxiylik, kamtarlik, oliyjanoblik, yomon illatlarga nafrat hamda mamlakatimzning o'ziga xos vohalariga nisbatan muhabbat bitilgan g'azallar, she'r namunalari xofizlar tilidan tushmay kelgan. Buyuk Navoiy, Lutfiy, Avloniy, Bobur, Mashrab, Ogahiy, Zebuniso, Nodira, Uvaysiy, Xaziniy, Furqat, Muqimiy, Zavqiy, Maxtumquli kabi mumtoz shoirlarning yor, diyor, vatan va ota-onani ulug'lovchi oliy insoniy fazilatlarni sharaflovchi, do'stlikni tarannum etuvchi she'r va g'azallari bilan aytiluvchi hozirgi kunlarda ham xalq xofizlari, xonanldalar tomonidan sevib kuylanib kelinayotgan qo'shiqlarning umrboqiyligi, xalqchilligi, ommaviyligi, aslida ulardagi ilgari surilgan g'oyalarning juda nafis xalq ruhiga, diliga, qalbiga yaqin musiqiy ohanglar bilan uyg'unlashib, kuylanib kelinayotganligidadir. Bunday qo'shiqlar xalqimiz ma'naviy merosida juda ko'p bo'lib, biz ulardan vatanparvarlik mavzuidagi ayrim qo'shiq namunalariga ularning mazmun mohiyati tarbiyaviy ta'sirchanlik xususiyatiga to'xtalib o'tishni joiz deb bilamiz.

Maxtumqulining odob-axloq, to'g'rilik, insof-diyonatga, vatanni sevishga chorlovchi she'rlarining barchasi qo'shiq qilib kuylanishi bejiz emas. Ular o'z o'rnida tarbiyaviy kuchi bilan ham ajralib turadi:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Kel ko’nglim men senga nasihat qilay,
Vatanni tark etib ketguvchi bo’lma.
O’zingdan past bo’lgpn g’ayr, nomardning,
Xizmatida qulluq etuvchi bo’lma.
Mard o’g’lidur elga yozar dasturxon,
To’g’ri so’z ustida berar shirin jon.
Umrini o’tkazar aytmaydi yolg’on,
Jaxl aylab yolg’on so’z aytguvchi bo’lma.

Furqatning vatan muhabbatini va xalq qudratini madh etuvchi quyidagi g’azali bilan aytiluvchi ashula yoshlarni vatanparvarlik ruhida tarbiyalashda vatanning bir xovuch tuprog’i har narsadan aziz va muqaddasligini chuqur anglashlarida ijobiy rol o’ynashi shubhasiz:

Kishi xolimni bilmas mehribongiydan adashganman,
Vatan ovvoradurmen makoniydan adashganman.
Va yo bir murg’iy vaxshiy oshyoniydan adashagnman,
G’aribiy kuyi g’urbat xoni monidan adashganman.

Furqat she’ri bilan aytiladigan yana bir “Fig’onkim” nomli ashulada o’z vatanidan uzoqda, uning sog’inchi bilan dardli hayot kechirayotgan insonning ruhiy kechinmalari ifodalanadi:

Fig’onkim gardishi davron,
Ayurdi shaxsu vorimdan.
G’amim ko’p ey ko’ngul sen,
Bexabarsan ohu-zorimdan.

Shoir Maxtumqulining tengsizlik, jabr zulm xukmron bo’lgan davrlarda o’z vatanidan begona yurtlarda vatan sog’inchi bilan yashagan onlari shunday misralardan shunday ifoda etilgan bo’lib bu xalq tomonidan kuyga solinib aytib kelingan.

Vatanimda xon edim,
Xonlarga farmon edim.
Dardlarga darmon edim,
Miskinga makon edim.
Jonsizlarga jon edim,
Naylay endi bechoraman.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Ko’zsizlar ko’zi edim,
Gunglarning so’zi edim.
Elimning yuzi edim,
Mashuqlar nozi edim.
Xotami Tay o’zi edim,
Naylay endi bechoraman.

Eram ila rayxon edim,
Vatanga zarfshon edim.
Mard yigitga saman edim,
Tog’boshida tuman edim.
Firog’iy der: omon edim,
Naylay endi bechoraman.

Xalqimiz orasida juda ko’p urf bo’lgan katta san’atkorlar ham, yosh havaskorlar birdek sevib kuylaydigan “Qarg’alar uchsa qaraylik marg’ilonning yo’liga” misrasi bilan boshlanadigan mashhur qo’shiq xam aslida Vatan sog’inchi bilan yo’g’irilgan bo’lib, u aslida vatandan uzoqda uning shirin-shakar handalaklarining hidini o’z yorining bo’yiga mingzagan yosh yigitning qalbidan otilib chiqqan dil nidosi desa bo’ladi.

Chor Rossiyasining 20 asr boshlarida O’rta Osiyodan Rossiyaga front orqasida ishlash uchun mhalliy millat vakillarini mardikorlikka tortish siyosati natijasida endigina uylangan yosh yigitning uzoq o’lkalarda mardikorlikda yurgan paytidagi Vatan va yor sog’inchi ifodalangan qalb so’zlari she’r mazmunida o’z ifodasini topadi:

Qarg’alar uchsa qaraylik Marg’ilonning yo’liga,
Hidi kelsa mast bo’laylik xandalakning bo’yiga.
Handalak bo’ylikkinam sen unda zor men bunda zor,
To’tiqushni bolasidek ikkalamiz intizor.

Hozirgi paytda ijod qilayotgan ko’plab shoirlarning she’rlari bilan aytiladigan qo’shiqlari ham xalq mulkiga aylanib ketganligi bejiz emas, Chunki ularda shoir qalbida uchqunlangan vatan mehri uning yam-yashil adirlari, zilol suv hamda gulistonga aylangan bog’lari shu diyor bag’rida mehnat zavqini surayotgan dilbar odamlari kuylanadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Mehnat ahli qildi obod farhod adashtini gulbog'lar,
Guliston bo'ldi saxrolar ucholmas endi hech zog'lar.
Chidolmay dushmanim faryod urib, ko'ksini ming dog'lar,
Suring mehnat g'ururin charchamasdan do'stlar o'rtog'lar.

Vatan guluzorida har bir yigit qiz misli bulbuldir,
Ochilgan paxtazorim shonalar kulgan atirguldir.
Quvon akmal elingda nozu-ne'mat lazzati mo'ldir,
Suring mexnat g'ururin charchamasdan do'stlar o'rtoqlar.

Yoki:

Sevganim fasli bahorim lolazorim keldilar,
Ham ko'ngil mulkida bo'lgan gulbaxorim keldilar.
Xalq ishiga doimo sodiq bahodir qaxramon,
Cho'lni bo'ston aylagan mart paxtakorim keldilar.
Belni bog'lab qancha qancha do'stu-yorim keldilar,
O'zbekiston husniga ko'rkam bahorim keldilar.

Ba'zi bir xalq ashulalarida davrning zulmidan tengsizlikning qurboni bo'lgan ayanchli taqdirlaridan nolib aytgan so'zlari qo'shiq qilib kuylanishi yoshlarimizda bugungi hayotimizdan g'ururlanish, yaratilgan shart-sharoitlardan faxrlanish tuyg'ularini uyg'otishi tabiiy.

Osmonda oyning yuzi, Og'zimizda oshimiz,

Qo'qonda boyning qizi. Ko'zimizda yoshimiz.

Mardikor ketgan ekan, Nacha kunlar yo'l yurib,

Yig'laydi yolg'iz qizi. Nimalar ko'rdi boshimiz.

Xotini taloq ellik boshi,
Devinistkaga yo'l bo'lsin.
Taxtu toji kul bo'lsin,
Yigitlarna qiynagan
Nikalayin yo'q bo'lsin.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Quyidagi xalq qo'shig'ida og'ir mexnat azobida zo'rg'a kun ko'rayotgan insonlarning fig'oni aks etadi:

Bir pilta ikki pilta yigiraylik,
Qator qator tutlarga yuguraylik.
Qator-qator tutlar xech sinmas ekan,
Qarindoshga tushgan qiz tinmas ekan.
Qarindosh qlra qozonim demanglar,
Otamjon kunda bozorim demanglar.

O'zbek xotin qizlarining o'tmishda haq –huquqsiz, er qo'liga mute bo'lib, og'ir turmush tashvishlaridan chekkan nolalari quyidagi qo'shiqda badiiy inkos etgan.

Yorg'ichoq torta-torta toldi qo'lim,
Yorg'ichoq orasida qoldi qo'lim.
Yorg'ichoq yalpoqqina
U tashlaydi oppoqqina
Yorg'ichoq tortmas edim
Och qolganimdan tortaman.
Bu g'azalni aytmas edim
Kuyganginamdan aytaman.

Bunday qo'shiqlar o'zbek xalq merosida juda ko'p bo'lib, ular xalq xayotining turli ko'rinishlarini aks ettiradi ularni o'rganish, kuylash, o'quvchi yoshlarda bugungi hayotimizni teran his qilish, uni chin yurakdan e'zozlash vatan ozodligi yo'lida butun borlig'ini savarbar etish kabi muqaddas tuyg'ularni tarbiyalashiga shubha yo'q. Shu jihatdan umumta'lim maktablarida o'quvchi yoshlarni vatanparvarlik mavzuidagi xalq qo'shiqlariga nisbatan munosabat, qiziqish, havas,provard natijada muayyan darajada ijro ko'nikmalarini shakllantirish musiqiy tarbiyaning asosiy vazifalaridan qilib qo'yilishi zarur.

ADABIYOTLAR

1. Mirziyoev. Sh. 2019 yil 29 apreldagi "O'zbekiston Respublikasi xalq ta'limi tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konstepstiyasini tasdiqlash to'g'risida"gi PF-5712-son Farmoni.

2. Ibragimova M. – Oilada bolalarni ma'naviy ahloqiy tarbiyasida milliy qadriyatlardan foydalanishning pedagogik asoslari. T. Avtoref. dis. ped fan. nom. 1998 yil 37 b.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

3. Hikmataliev D. – O‘quv jarayonida o‘quvchilarning kasbiy madaniyatini milliy qadriyatlar asosida shakllantirish. Avtoref. dis. ped fan. nom. 2003 yil.

4. Ражабов, Т. И. (2020). Педагогические возможности использования детских фольклорных песен в духовно-нравственном воспитании младших школьников. Вестник науки и образования, (5-2 (83)), 34-37.

5. Раджабов, Т. И. (2019). Описание вековых ценностей в песне" тутовое дерево-балх" и его место в воспитании учащейся молодежи. In Россия-Узбекистан. Международные образовательные и социально-культурные технологии: векторы развития (pp. 70-71).

6. Ражабов, Д. З., & Ражабов, Т. И. (2018). Формирование и развитие узбекской народной лирики. In Международная образовательная деятельность как фактор развития и сотрудничества высших учебных заведений в современном поликультурном мире (pp. 207-212).

7. Ражабов, Т. И. (2023). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Узбекские Народные Песни. Miasto Przyszłości, 33, 167-176.

8. Ражабов, Т. И. (2021). Ўкувчи-ёшларга ўзбек миллий мусиқа фольклори намуналари воситасида эстетик тарбия бериш. Science and Education, 2(11), 1094-1103.

9. Тўхтасин, Р. И. (2022). ЎЗБЕК ХАЛҚ ҚЎШИҚЛАРИ ВА ИЖРОЛАРИ ҲАҚИДА. Central Asian Research Journal for Interdisciplinary Studies (CARJIS), (Special issue), 64-71.

10. Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X),

11. Ражабов, Т. (2023). O ‘zbek bolalar musiqiy o ‘yin folklorining mavzuviy tasnifi. Общество и инновации, 4(5/S), 340-345.

12. Ражабов, Т. И. (2022). Совершенствование Механизма Духовно-Нравственного Формирования Учащихся Через Народные Музыки И Песни. Miasto Przyszłości, 29, 363-367.

13. Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

14. Rajabov, T. I. (2022). The role of bukhara folklore songs in youth education in the system of continuous education.

15. Rajabov, T. I. The Mechanism of Teaching Uzbek Musical Folklore. Procedia of Philosophical and Pedagogical Sciences ISSN, 2795(546X), 1

16. Rajabov, T. I. (2023). Distinctive Features of Folk Songs that Serve in the Spiritual and Moral Formation of Bukhara Pupils. Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress, 2(3), 59-68.

17. Madrimov, B. K., & Rajabov, T. I. (2022). Uzbek Ceremonial Folklore and its Characteristics. Nexus: Journal of Advances Studies of Engineering Science, 1(4), 53-56.

18. Rajabov, T. (2022). UZLUKSIZ TA'LIM TIZIMIDA O 'ZBEK MUSIQA FOLKLORINI O 'RGATISH DOLZARAB PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA. IJODKOR O'QITUVCHI, 2(21), 21-31.

19. Ibodovich, T. R. (2022). PRACTICAL SITUATION OF TEACHING UZBEK MUSICAL FOLKLORE IN THE CONTINUOUS EDUCATION SYSTEM. International Journal of Early Childhood Special Education, 14(6).

20. Ibodovich, R. T. (2021). EDUCATIONAL IMPORTANCE OF CHILDREN'S FOLKLORE SONGS IN MUSIC CULTURE CLASSES. Thematics Journal of Arts and Culture, 5(1).

21. Ibodovich, R. T. (2020). Aesthetic education of students through national values (on the example of bukhara children's folklore). European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences, 8, 237-240.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

КОМПОЗИТОР С.ЮДАКОВНИНГ “МАЙСАРАНИНГ ИШИ” ОПЕРАСИНИ МУСИҚИЙ ДРАМАТУРГИЯСИ

Саидов Жасур Шавкатович
Бухоро давлат университети
Мусиқа ижрочилиги ва маданият кафедраси ўқитувчиси

Аннотация: Мақолада , биринчи ўзбек ҳажвий операси ривожи, мусиқий драматургияси асар яратилган давр ва композитор ҳажвий опера жанрнинг барча типик хусусиятларига ёндошиб яратганлиги кўриб чиқилган..

Калит сўзлар: Опера, либретто, ария, мусиқий драматургия, эпизод, мусиқий портрет.

Аннотация: В статье рассматривается развитие первой узбекской комической оперы, музыкальная драматургия периода создания произведения, а также тот факт, что композитор создал комическую оперу в соответствии со всеми характерными чертами жанра.

Ключевые слова: Опера, либретто, ария, музыкальная драматургия, эпизод, музыкальный портрет.

Annotation: The article discusses the development of the first Uzbek comic opera, the musical dramaturgy of the period of creation of the work, as well as the fact that the composer created a comic opera in accordance with all the characteristic features of the genre.

Key words: Opera, libretto, aria, musical dramaturgy, episode, musical portrait.

Алишер Навоий номидаги академик катта опера ва балет театр жамоаси композитор Сулаймон Юдаков, шоир – драматург Собир Абдулла ва М.Муҳамедовлар ҳамкорликда “Майсаранинг иши” номли ҳажвий операни 1959 йилни олтинчи январида томошабинларга ҳавола қилди. Опера премьераси жуда катта кўтаринки руҳда ўтди ва халқ орасида шов – шувларга айланиб кетди. Республикамизнинг маданий – маънавий ҳаётида улкан воқеага айланди. Операни мусиқа муаллифи С.Юдаковга, либретто муаллифлари С.Абдулла ва М.Муҳамедовларга, саҳналаштирган: дирижёр Фазлиддин Шамсуддиновга

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Москвадан махсус таклиф қилинган асосий режиссёр Владимир Кандалакига, иккинчи режиссёр Музаффар Муҳамедовга, рассом Мели Мусаевга, балетмейстер Мукаррама Турғунбоевага, Хормейстер Ф.Файзига ва асосий ролларни ижрочилари: Майсара – Ҳалима Носировага, Ойхон – Саодат Қобулова, Чўбон Али – Саттор Ярашевга, Мулла дўст – Карим Зокировга, қози – Хусан Исмоиловга, Ҳожи Дарға – Жамол Низомхўжаевга, Ҳидоят – Михаил Давидовга, ҳамда театрни хор, балет ва оркестр жамоаларига минглаб томошабинлар ва матбуот саҳифаларида тасаннолар айтиб, операга юксак баҳо бердилар. Ҳақиқатдан ҳам мазкур операни қиёмига етказиб ижро этишлари томошабинларни мафтун қилди. Опера, йиллар давомида, бир неча авлодлари кўриш – эшитишга муяссар бўлмоқдалар. Яна шуни айтиш жоизки, мазкур опера XX – асрнинг 60 – 70 йиллари Уфа, Қозон, Алма – Ата, Бишкек, Душанбе, Ашхобод, Москвадаги циган “Ромэн” мусиқали театр, Польшани Лодзи шаҳар опера ва балет театри жамоалари ҳам ўз томошабинларига ҳавола қилдилар. Опера фирма “Мелодия” томонидан бир неча бор кампакт пластинакалар чиқариб, тарғибот қилди. Булар ҳаммаси “Майсарани иши” ҳажвий операни машҳур бўлиб кетганидан далолат беради.

“Майсарани иши” операни бундайин шуҳрат қозонишининг сабаби нимада? Энг аввал шуни айтиш жоизки, асарни мусиқий тили ёркин миллий оҳангдорлиги, жўшқин – жозибадорлиги ва мусиқий драматургиясининг бадиий бақувватлигида. Мусиқа муаллифи С.Юдаков атоқли шоир ва бастакор Ҳамзанинг шу номли пьесаси асосида ёзилган либреттога мусиқа басталашда операда иштирок этувчи асосий персонажларни ҳатти – ҳаракат ва муносабат, ниятларидан келиб чиққан ҳолда ёндашиб, ижобий ва салбий образларни ҳар бирига, алоҳида ўзбек халқ қўшиқ, лапар ва яллаларга жуда яқин турадиган, оригинал, ёркин жозибали жўш урадиган “Мусиқий портрет”лар яратган. Яъни, ҳажвий опера жанрнинг барча типик хусусиятларига ёндошиб, композитор тез ҳаракат ривожланувчи ҳажвий эпизодлар, саҳна воқеалари узвий равишда ўзгаришлари ва боғланишлари, бурро – бурроли речитатив диалогларни мантиқлиги, ёркин – миллий хушчақчақ мусиқий садоларни таъсирчанликлари билан томошабин – тингловчиларни мафтун қилди.

Опера мусиқий драматургиясининг ривожланиш жараёнида, партитурага киритилган ариялар, дуэт, трио, квартет, квинтет, вокал ансамбллар, оммавий

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

хорлар, ўринли жойда жаранглайдилар. Симфоник оркестр вокал номерларга биргина жўр бўлиб қолмасдан, у айрим эпизодларда, мустақил равишда муҳим роль ўйнайди. Юқорида зикр қилинган мусиқий аломатлар мазкур ҳажвий операнинг таъсирли мавқеини мукаммал равишда бойитадилар.

Операда қатнашувчи персонажлар:

1. Майсара – салобатли, ақил – заковатли бева аёл. 48 ёш, меццо сопрано;
2. Ойхон – ёш, бўйига етган қиз, 18 ёш сопрано;
3. Чўпон Али – ёш навқирон йигит, Майсарани акасини ўғли (жияни), 22 ёш, тенор;
4. Қози – 65 ёш, бас
5. Ҳожи Дарға – 50 ёш, тенор
6. Ҳидоят – қонуншунос, мансабдор йигит – 35 ёш, тенор;
7. Мулла Дўст – қозини хизматкори, 50 ёш, баритон
8. Қишлоқ аҳолиси, дўстлар, дугоналар.

Операнинг қисқача мазмуни.

Воқеа Туркистонда XIX асрда ўтади. Майсарани акаси ўлим олдида ҳовлисини сотиб, сағир қолаётган ўғли Чўпон Алини номига 20 тилло пулни васиқани Қозига, бож пулини тўлаб, пулни васиқани ўғли вояга етгунга қадар сақлашга топширган ва синглиси Майсарани огоҳтирган. Йиллар ўтади. Чўпон Али вояга етиб Ойхонни севиб, унга уйланишга аҳд қилади. Чўпон Али ва Майсара Қозини ҳузурига бир неча бор, пулни ва васихани талаб қилгани боришади. Лекин Қози турли баҳоналар қилиб талабни қондирмайди, чунки нияти бузуқ ва очкўз Қози ўзи Ойхонга ўйнаш бўлмоқчи ва тилло пулни бергиси йўқ. Миршабларни бошлиғи Ҳожи Дарға ва Қозини ўғли қонуншунос Ҳадоятлар ҳам Ойхонга ўйшан бўлмоқчи ниятида ҳатти – ҳаракатга киришадилар. Бу ҳукмдор ва мансабдор кимсаларни жирканч – ёвуз ниятларини фаҳмлаган Майсара ақл – заковати билан иш тутиб, пухта ўйлаб режали ҳолатда тўймас, очкўз Қози, баджаҳил Миршаб Ҳожи Дарға ва қонунбузар Ҳидоятларни лақиллатиб, ўта кетган ноқулай вазиятга уларни солиб қўяди. Майсара уларни халқ олдида шарманда қилиб, куладилар. Чўпон Али ва Ойхоннинг бир – бирларига бўлган севги – муҳаббатни сақлаб қолди ва улар муроду – мақсадларига етишадилар.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Операни мазмун – ғоявий мантиқи XX – XXI асрларда ҳам мавқеини йўқотгани йўқ. Чунки инсонлар ҳаётида айрим мансабдор кимсалар ўз манфаатларини қондириш йўлида, лавозимларини суистеъмол қилувчи зараркунандалар учраб турмоқда. Ана шундай кимсаларни операда нишонга олиб, уларни ниқобини фош қилиб ташланади. Операда иштирок этувчи ижобий ва салбий персонажларни мусиқий “портрет”ларини басталашда, ҳар бирини ҳулқ – атворини , ҳатти – ҳаракатини, ҳис – туйғуларини акс этишда композитор усталик билан керакли усул – интонациялар, мусиқий иборалар топиб, асарни мусиқий драматургик вазиятини рўйи – рост тасвирлашга эга бўлган.

Сулаймон Юдаковнинг “Майсарани иши” биринчи ҳажвий операси, жаҳонга машҳур бўлган ҳажвий операларни қаторидан муносиб ўрин олди десак муболаға бўлмайди. Чунки мазкур операда ҳам опера “буффа”даги каби барча типик хусусиятлари тўла – тўкисдир. Яъни, оҳангдор ариялар, вокал – ансамбллар, оммавий хорлар, оҳангдор ва seccо (тез ҳаракатда сўзлаш) речитативлар оркестр садолари билан ҳамоҳанг бирликда жонли ва илдам суръатда саҳнада содир бўлаётган жиддий ва ҳажвий вазиятлар, мукаммал равишда тасвирланади.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Ражабов Тухтасин Ибодович, Ибодов Уктам Расулович ОБЕСПЕЧЕНИЕ НАЦИОНАЛЬНОГО НАСЛЕДИЯ В ОБУЧЕНИИ ПЕСНЯМ БУХАРСКОГО ДЕТСКОГО ФОЛЬКЛОРА НА УРОКАХ МУЗЫКИ // Вестник науки и образования. 2020. №21-2 (99). URL: https://cyberleninka.ru/article/n/obespechenie-natsionalnogo-naslediya-v-obuchenii-pesnyam-buharskogo-detskogo-folklora-na-urokah-muzyki (дата обращения: 26.10.2023).

2. Rajabov T. I., Ibodov O. R. O’zbek Xalq Musiqa Merosda O’quvchilarni Vatanparvalik Ruhida Tarbiyalash Vositasi //IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2021. – Т. 1. – №. 6. – С. 139-145.

3. Ибодов У. Р. ИНСТРУМЕНТАЛЬНАЯ МУЗЫКА КАК ОРУДИЕ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ВЛИЯНИЯ НА ЧЕЛОВЕКА //Рекомендовано к печати Ученым советом Института психологии имени ГС Костюка НАПН Украины (Протокол № 14 от 28 декабря 2020). – 2020. – С. 336.

4. Каюмов Ибрагим Файзуллаевич ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ИСТОКИ МУЗЫКИ // Academy. 2020. №11 (62). URL:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

https://cyberleninka.ru/article/n/psihologicheskie-istoki-muzyki (дата обращения: 26.10.2023).

5. Fayzullaevich Q. I. Culture and art values and aesthetics in formation factors. – 2021.

6. Kholmurodovna R. O., Esanova M. J. The Importance of Imagination and Perception in Traditional Singing Performance //Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress. – 2023. – Т. 2. – №. 2. – С. 73-74.

7. Рамазонова У. Х., Сайфуллаева О. М. Развитие чувства ритма у детей //Проблемы науки. – 2021. – №. 1 (60). – С. 49-51.

8. Ramazonova U. X., Esanova M. J. An'anaviy xonandalik rivojida maqomlarning o'rni //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 496-501..

9. Ramazanova O. K., qizi Mustaqimova G. G. Formation and Development of National Musical Traditions //european journal of innovation in nonformal education. – 2022. – Т. 2. – №. 1. – С. 336-339

10. Каримов О. И. Садриддин Айни-знаток и любитель народной музыки //Вопросы науки и образования. – 2021. – №. 13 (138). – С. 21-24.

11. Каримов О. И. Профессиональные музыкальные взгляды будущего учителя музыки //Вестник науки и образования. – 2020. – №. 22-2 (100). – С. 17-20.

12. Boltayev B. H. BUXORO SHASHMAQOMI VA XORAZM MAQOM IJROCHILIGIDA MUSHKULOT (CHERTIM) VA NASR (AYTIM) YO'LLARI SEMANTIKASI //BARQARORLIK VA YETAKCHI TADQIQOTLAR ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 776-782

13. Hamidovich B. B. Classification of the Bukhara Status (" Shashmakom") System //AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 109-111.

14. Болтаев Б. Х. Описание приёмы и методики представителей исторического генезиса и этапов узбекского музыкального обучения //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 806-813.

15. Azimovna S. M. et al. THE BUKHARA PERFORMANCE STYLE IS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF MORAL QUALITIES OF TEENAGERS //Academia Science Repository. – 2023. – Т. 4. – №. 04. – С. 1067-1071.

16. Samiyeva M. A., Ramazonov A. V. O 'ZBEK MUMTOZ MUSIQASI-O'QUVCHILAR QIZIQISHINI SHAKLLANTIRISH OMILI //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 12. – С. 31-36.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

17. Azimovna, Samiyeva Mehriniso. "THE BUKHARA PERFORMANCE STYLE IS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF MORAL QUALITIES OF TEENAGERS." *Academia Science Repository* 4.04 (2023): 1067-1071.

18. Samiyeva Mehriniso Azimovna, & G'aybullayev Quvonchbek G'olibovich. (2023). THE BUKHARA PERFORMANCE STYLE IS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF MORAL QUALITIES OF TEENAGERS. Web of Scientist: Interneti

19. Мустафоев Б. И. ОСОБЕННОСТИ УРОКОВ МУЗЫКИ В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ //Достижения науки и образования. – 2019. – №. 1. – С. 46-48.onal Scientific Research Journal, 4(04), 1067–1071

20. Мустафаев.Б.. МУЗЫКАЛЬНО–ОБРАЗОВАТЕЛЬНАЯ И ПРОСВЕТИТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ АБДУРАУФА ФИТРАТА //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2023 - Т. 34. – №. 34 .journal.buxdu.uz https://buxdu.uz Page 1 Международный научный журнал № 2 (100), часть 2 «Научный импульс» сентябр, 2022 361

21. Мустафаев Б. Restoration of the System of Music Education in Uzbekistan in 1920 1940 Years //ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu. uz). – 2022. – Т. 23. – №. 23.

22. Камолов Ш. Х. Приёмы и методы преподавания музыки в общеобразовательной школе //Science and Education. – 2022. – Т. 3. – №. 1. – С. 602-607

23. Камолов Ш. Х., Бомуродов Ш. Ш. Педагогический характер студенческой молодежи и психологический подход //Academy. – 2021. – №. 3 (66). – С. 60-62.

24. Равшан Р. Р. ЗАМОНАВИЙ БАЙРАМЛАР РЕЖИССУРАСИДА ХАЛҚ ИЖОДИ НАМУНАЛАРИ ТАЪСИРЧАН ВОСИТА СИФАТИДА //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 117-122.

25. Равшан Р. Р. ЗАМОНАВИЙ БАЙРАМЛАР РЕЖИССУРАСИДА ТАЪСИРЧАН ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ УСУЛЛАРИ //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 136-144.

26. Равшан Р. Р. ТЕАТР ТОМОШАЛАРИДА ТАЪСИРЧАН ВОСИТАЛАРДАН ФОЙДАЛАНИШ УСУЛЛАРИ //TA'LIM VA RIVOJLANISH TAHLILI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – С. 145-151.

27. Urinov S. K., Nematullayeva S. CULTURAL CENTERS ARE A PLACE OF KNOWLEDGE AND ENLIGHTENMENT //Theoretical aspects in the formation of pedagogical sciences. – 2023. – Т. 2. – №. 4. – С. 100-106.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

28. Mo'Minmirzo Zokir O. G. L. et al. TEATR FAOLIYATIDA BOSHQARUV JARAYONLARINI TASHKIL ETISH USULLARI //Oriental Art and Culture. – 2022. – T. 3. – №. 2. – C. 57-62.

29. Xolmo'minov M. Z. O. L. et al. MADANIYAT MARKAZLARIDA TO'GARAKLARNI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI //Oriental Art and Culture. – 2022. – T. 3. – №. 3. – C. 102-107.

30. Ravshanovich H. H. O'QUVCHI YOSHLARDA IJRO MALAKALARINI O 'STIRISHDA FANLARARO ALOQADORLIK //" USA" INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND PRACTICAL CONFERENCE TOPICAL ISSUES OF SCIENCE. – 2023. – T. 8. – №. 1.

31. Ravshanovich H. H., Hakimovich X. J. ESTETIK TARBIYA BERISH JARAYONIDA O'ZBEK XALQINING MUSIQIY MEROSIDAN FAYDALANISH //World of Science. – 2023. – T. 6. – №. 6. – C. 73-74.

32. Ravshanovich H. H. MUSIQA DARSLARINI O'QITISHDA FANLARARO ALOQADORLIKNING AHAMIYATI //JOURNAL OF INNOVATIONS IN SCIENTIFIC AND EDUCATIONAL RESEARCH. – 2023. – T. 6. – №. 6. – C. 11-14.

33. Абдуллаев К. Ф., Умурова М. Ё. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ УРОКА ПЕНИЯ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ //CENTRAL ASIAN JOURNAL OF MATHEMATICAL THEORY AND COMPUTER SCIENCES. – 2023. – T. 4. – №. 2. – C. 66-69.

34. Umurova M. Y. Educational Significance of Children's Folklore Songs //AMERICAN JOURNAL OF SCIENCE AND LEARNING FOR DEVELOPMENT. – 2023. – T. 2. – №. 4. – C. 148-152.

35. Umurova M. Y. Formation of Patriotic Feeling in Youth Students through Folk Songs //Pioneer: Journal of Advanced Research and Scientific Progress. – 2022. – T. 1. – №. 4. – C. 99-103.

36. Saidov J.Sh. O'zbek opera san'atining shakllanish asoslari//**"Central Asian journal of education and innovation" Volume 1, Issue 2, December 2022, pp 140-143;** https://doi.org/10.5281/zenodo.7439632

37. Saidov J.Sh O'zbek opera san'atining mustaqillik davrida rivojlanish bosqichlari /TECHNICAL SCIENCE RESEARCH IN UZBEKISTAN-2023. Volume 1, Issue-4 C.88-95: http://universalpublishings.com

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

DEVELOPMENT OF ELEMENTS OF AESTHETICS IN MODERN UZBEK TV SERIES

(On the example of the work of director Bakhtiyor Safarov)

Ganieva Eleonora Rinatovna
Lecturer at the Department of Cultural Studies
State Institute of Arts and Culture of Uzbekistan
e-mail: elonagan1987@gmail.com

Abstract

This article provides information regarding the general development of the sphere of television series in Uzbekistan. Both the quantitative and qualitative potential of modern national Uzbek TV series are noted. The author focuses on improving the aesthetic function of national television series, citing as an example the work of the talented young producer and television director Bakhtiyor Safarov and his artistically successful creation “Meni Asra” (“Protect me”). The television series “Meni Asra”, consisting of 40 episodes, contains aesthetic components that distinguish it favorably from other Uzbek series.

Key words: national television series, aesthetics, levels of aesthetics, directing, Bakhtiyor Safarov, “Meni Asra”.

Ганиева Элеонора Ринатовна
преподаватель кафедры «Культурология»
Государственного института искусств и культуры Узбекистана
e-mail: elonagan1987@gmail.com

РАЗВИТИЕ ЭЛЕМЕНТОВ ЭСТЕТИКИ В СОВРЕМЕННЫХ УЗБЕКСКИХ ТЕЛЕСЕРИАЛАХ

(на примере творчества режиссера Бахтиёра Сафарова)

Аннотация. В настоящей статье приводятся сведения относительно общего развития сферы телесериалов в Узбекистане. Отмечается, как количественный, так и качественный потенциал современных национальных узбекских сериалов. Автор акцентирует внимание на повышении эстетической функции национальных телесериалов, приводя в качестве примера творчество

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

талантливого молодого продюсера и телережиссера Бахтиёра Сафарова и его успешное с художественной точки зрения творение «Мени асра». Телесериал «Мени асра», состоящий из 40 серий, содержит в себе эстетические компоненты, выгодно выделяющие его в ряду иных узбекских сериалов.

Ключевые слова: национальный телесериал, эстетика, уровни эстетики, режиссура, Бахтиёр Сафаров, «Мени асра».

Ganiyeva Eleonora Rinatovna
O'zbekiston davlat san'at va madaniyat institute
"Madaniyatshunoslik" kafedrasi o'qituvchisi
e-mail: elonagan1987@gmail.com

ZAMONAVIY O'ZBEK TELESERIALLARIDA ESTETIKA ELEMENTLARINI RIVOJLANISHI (rejissyor Baxtiyor Safarov ijodi misolida)

Annotatsiya

Ushbu maqola O'zbekistonda teleseriallar sohasining umumiy rivojlanishi haqida ma'lumot beriladi. Maqolada zamonaviy milliy o'zbek seriallarining ham miqdor, ham sifat imkoniyatlari qayd etilgan. Muallif milliy teleseriallarning estetik funksiyasini takomillashtirishga alohida e'tibor qaratib, iste'dodli yosh prodyuser va telerejissor Baxtiyor Safarov ijodi va uning muvaffaqiyatli "Meni asra" serialini misol tariqasida keltiradi. 40 qismdan iborat "Meni asra" teleseriali uni boshqa o'zbek seriallaridan ajralib turadigan estetik jihatlarni o'z ichiga oladi.

Kalit so'zlar: milliy teleserial, estetika, estetika darajalari, rejissyorlik, Baxtiyor Safarov, "Meni asra".

The modern national media industry of Uzbekistan is undergoing significant changes, marked by the active development of numerous aspects of cinema and television. In particular, we can highlight the growing interest in historical and biographical topics among both young and experienced filmmakers. Fiction and documentary cinema of Uzbekistan is developing in the direction of mass attention to historical events and personalities, which creates unique opportunities for highlighting the historical heritage of Uzbekistan through the prism of art.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

It is important to note that the modern generation of filmmakers in Uzbekistan strives to master and apply foreign experience in the creation of works of art. This includes not only the technical aspects of production, such as cinematography and special effects, but also innovative approaches to the embodiment of artistic ideas, the creation of images and the communication of the main meaning of the work through artistic means.

The gradual aesthetic development of artistic works is observed not only in cinema, but also in the country's television industry. First of all, we are talking about modern television series, which have received special attention in recent years, expressed in government reforms and the rapid development of the commercial sector of the national serial industry.

Before turning to the main topic of a scientific article, you should pay attention to the issue of aesthetics and its manifestation in works of art in general, and in television series in particular.

The term "aesthetics," defined in its most standard and widespread sense – the science of beauty – is nevertheless multifaceted and difficult to define. When we talking about the aesthetics of screen arts, different authors mean different concepts, but many of them are inclined to believe that the key component in the case of cinema and television is the visual image, because the visual component acts as the basis for the narrative in any film or TV series.

The word aesthetics, based on the concept of "sensory perception," suggests that the aesthetic function of a work of art is inseparable from the public's perception of it. That is, the determining factor in the aesthetics of a film work can be the emotional reaction of the viewer [2, p. 167]; [4, p. 165]. The object itself is aesthetically neutral and acquires these characteristics only in the process of interaction with the subject. It's the same in screen arts: an object (film or TV series) exhibits aesthetic features when it "contacts" the audience, causing a response in the minds of millions of viewers. As a science, aesthetics studies the emotional reaction of the recipient. Aesthetic reasoning about a particular work of art can be based on the viewer's ability to have deep feelings, on sensations, on a rich experience of aesthetic experience, etc.

Aesthetics falls into many categories. For example, the beautiful and the ugly, the sublime and the base, the tragic and the comic, the majestic and the terrible. To analyze the phenomenon of art, aesthetics has formed a number of additional

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

categories, which include the concepts of "mimesis, artistic image, artistic symbol, style, form-content" [1, p. 31]. When analyzing works of cinema or modern serial production, professional critics rely on a combination of various aspects, which are usually attributed to the aesthetic component of the text. Such aspects may include the aesthetic image of the character, or the general aesthetic atmosphere, style, sound and musical solutions, etc.

But as television viewing practice has shown, the average viewer does not understand these subtleties. The aesthetic perception of a film or series by viewers occurs when the screen material represents "a hyperreality into which they want to immerse themselves" [5, p. 261], or when the displayed screen content coincides with the experience of "positive spectator recognition" [3, p. 136], that is, the new content is similar to already known and popular examples [8].

So, the basis of aesthetics in works of screen art is the visual image. This is the first thing that viewers notice and what they pay attention to. The visual image plays the role of an auxiliary element with the help of which viewers identify various formats, types and directions of screen production. However, their attention is primarily focused on its attractiveness, and only then on its semantic content.

In other words, the average viewer views a screen work through the prism of subjective emotional experience, comparison and identification of himself with the characters, compensation of his own emotions through the emotions experienced by them. Therefore, along with the visual image and the general atmosphere of the work, the characters in the story represent a full-fledged aesthetic element.

In recent years, some Uzbek film directors and directors of national television series are increasingly turning to aesthetic elements when embodying artistic ideas, and are in search of new visual and narrative forms of works. In this regard, the work of the talented and successful modern director Bakhtiyor Safarov, who already has more than one successful television project behind him – the show "Zirapcha" ("The Splinter"), as well as the television series "Kadam" ("The Step") and "Meni Asra" on the "Sevimli TV" channel, deserves special attention.

For himself, the author of this article, in aesthetic terms, highlights the television series "Meni Asra" (written and directed by B. Safarov, 2021), made in a modern style using thoughtful characters, events and places. The author classifies this work as a worthy example of Uzbek television series, which successfully combines such

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

qualities as excellent direction and cinematography, aesthetic visual and musical design, soundtracks, brilliant acting, plot weaves and social conflicts highlighted in the narrative.

The first thing that both critics and ordinary viewers probably noticed was the visual component of the series, which differed from other similar works. B. Safarov uses an aesthetic approach when choosing actors, interiors, locations for filming, design, etc. Aesthetic decisions can be noted in many nuances, starting with a beautifully designed intro of the series, containing philosophical thoughts, and ending with the construction of mise-en-scenes in different episodes, the use of camera angles, the selection of actors with pleasant appearance and charisma [6, p. 240].

The opening credits of a television series is a certain collection of objects that personify important aspects of human life. For example, pomegranate in Uzbekistan has been interpreted since ancient times as a symbol of family, fertility and love. The rosary is a symbol of faith and religion, the wedding ring is a symbol of marriage. In addition to common symbols, the director decided to present in this set also items that in one way or another relate to the main characters of the series - a wristwatch, a bicycle, a guitar, a boxing glove, etc. The opening credits for the series is a laconic artistic statement and a harmonious introduction to the main story.

The excellent work of the composer, sound engineer and performer of the title soundtrack is clearly felt. Music is used exactly when it is needed to enhance the emotional impact of the scenes. This is especially important compared to other modern private television series in which title soundtracks are used regardless of necessity, simply for the sake of sound filling the scenes. As a result, viewers get the feeling that they are watching a video clip rather than a television series.

Another undoubted communicative and aesthetic advantage of the series is its characters. To work on the roles, B. Safarov deliberately attracts little-known theater actors or ordinary people who fit the type. This is a wise decision by the young director, since the audience is tired of seeing the same familiar faces of popular actors.

Thanks to this decision, the director was able to achieve a high degree of believability. The acting is so realistic that sometimes one gets the impression that these stories are happening to people familiar to the viewer. The heroes of the story actually suffer, love, live in anticipation of a miracle, look for their way to the future and ultimately resolve conflicts.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

The television series “Meni Asra” is the original work of B. Safarov, since he acted as both a screenwriter and director. As the plot develops, the director skillfully interweaves the fates of the characters, with their help revealing various conflicts of modern society [9, p. 50]. Among these problems, which have already become the traditional core of many Uzbek television series, are bigamy, infidelity, corruption, interethnic relations, problems in the relationships of young people from different social strata and with different social statuses, religious views and much more. However, B. Safarov does not simply reflect modern issues, but gives his own commentary on what is happening in Uzbek society. The director demonstrates his position and offers possible ways out of difficult situations [7, p. 118].

The basis of the intrigue in the series is the relationship between businessman Farrukh (Abror Yuldoshev) and his beloved women – his legal wife Umida (Gulrukh Sobirova) and his “second wife” Rukhshona (Alie Parast). Farrukh's relationship with the two women becomes complicated when it becomes known that his youngest son Tohir (Abdulaziz Khojaev) is dating Rukhshona's younger sister, Sevara (Lailo Fayzieva).

In the series “Meni Asra”, perhaps for the first time, the conflict of bigamy is taken to a new level. Instead of drowning the plot in high-profile scandals and dramatic conflicts, B. Safarov chose to demonstrate the complexity and contradictory nature of feelings, experiences and events associated with bigamy. The director pays attention to the emotional side of this situation, as well as how it affects the relationship between the heroines and their families.

Thus, Farrukh is fully aware of his guilt towards his wife and sons. But he tries to explain to Umida that he felt sorry for Rukhshona, because... she was a lonely woman who remained an old maid. The television series is not without dramatic and comic moments, since the current situation becomes even more absurd when Umida takes her husband to her rival’s house and tells him that she is “giving” him to Rukhshona.

Umida, being a strong-willed and wise woman, finds the strength not to force the conflict. She forgives her husband, but decides to separate from him, and she also allows her son Tohir to marry Rukhshona's younger sister, despite the fact that this woman actually destroyed her family.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Another strong female character in the story is the entrepreneur Dilbar (Lola Akhmedova), an independent woman and, at first glance, strict. The Dilbar family - her gentle, uninitiative husband and three headstrong children - reflects the characteristic aspects of generational conflict and discord in modern family relationships.

The eldest son Dilbar Arslan (Sanzhar Kenzhaev) marries a Russian girl Veronica (Vasilika Sidorova) without the consent of his parents. Despite differences in culture and religion, the young couple's marriage is successful and Arslan's mother gives them her blessing.

But the situation is more complicated with the middle son Dilbar - the outright lazy Said (Abrormalik Mirzaliev), who fell in love with Narmin (Aziza Zhuraeva) - a girl from a dysfunctional family who cannot be compared in status with his family.

In turn, Narmin’s life is full of difficulties and hardships. Their father abandoned them several years ago. Narmin's mother was unjustly accused of transporting drugs and imprisoned. The girl's younger brothers prefer to lead an idle lifestyle. Her brother Kamron (Farrukh Khabibullaev) got involved with bad people and began to steal, and her younger brother Ozod (Imran Umaraliev) dreams of becoming a singer and spends his free time performing on the street. Running the household and caring for her brothers falls on the girl’s fragile shoulders. Therefore, Said’s appearance in her life is somewhat untimely.

Naturally, Said’s mother is against her son’s relationship with a girl from such a family. Narmin respectfully accepts the decision of Said’s parents, which speaks of her as a noble and honest person, ready to listen to the opinions of others.

The cast of the series “Meni Asra” is deservedly one of its undoubted advantages. Careful casting helped create convincing and lively characters, and the attractive young actors who played in the series added a special charm to the work and helped attract a young audience. Their talent and charisma complemented the storyline of the series, making it even more interesting and exciting.

Among the young performers, the performance of the actor of the Ilkhom Theater Abdulaziz Khojaev, who embodied the image of Tohir, especially stands out. His professionalism and ability to subtly experience the character’s emotions helped to win the attention of the audience, and the natural charm and charisma of the actor himself made his character unforgettable.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Kind, sympathetic, with a gentle character, Thohir has the worst time when he learns about his father's infidelities. However, his empathy does not extend only to his family and friends; Thohir is ready to help even strangers. The guy is the owner of a food truck and periodically donates the remaining food to those in need. At first glance, always positive, Thohir actually hides a storm of emotions in his soul, which intensifies after the news of his father's betrayal and fear at the thought that Thohir himself may turn out to be like his father.

The television series "Meni Asra" not only demonstrates events from the lives of the characters, but gives the viewer food for thought, makes them think about the meaning of life, relationships with loved ones. The narrative conveys deep thoughts about the complexity and diversity of human relationships, respect for parents and family ties. The work draws attention to intercultural and interreligious barriers, showing that love, respect and understanding can overcome many differences.

B. Safarov's work stands out from other television series in that it contains strong female characters, such as Umida, Dilbar, Narmin or Lailo. They are not oppressed victims of external circumstances, as the main characters of other national television series usually appear, but come to the fore of the narrative, build their own destiny, and influence the course of events. For example, Umida does not wait for her husband's decision and breaks up with him herself, Dilbar opens a profitable business to provide for his family, Narmin steadfastly endures the blows of fate and trials, Lailo, after a failed engagement to Muhammadali (Imron Usmanov), decides to go to study abroad to start everything at first.

Unfortunately, among national television series there are not many works that are distinguished by their visual and aesthetic expressiveness. This fact only once again emphasizes the need for further scientific research and practical experiments, thinking about what methods and methods modern filmmakers can apply to improve the visual and aesthetic aspect of national television series in order to increase their attractiveness and impact on local and foreign viewers.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

References

1. Бычков В. В. Эстетика: учебник / В. В. Бычков. – М.: Кнорус, 2012. – 528 с.

2. Жабский М.И. Художественно-коммуникативная природа киноискусства/Сб. науч.-поп. ст.-победителей конкурса РФФИ 2008 года. Часть II. – М., 2009. – С. 164-170.

3. Кемарская И. Н. Телевизионная драматургия: форматный подход // Вестник ВГИК. – 2015. – № 4 (26). – С. 130-142.

4. Огнев К. К. Экранная культура: становление и основные этапы развития (тема для исследования) //Символ науки. – 2016. – №. 8-2. – С. 165-167.

5. Подойницына И.И. Кино как фактор глобализации и как глэм-продукт: к постановке проблемы // Вестник Санкт-Петербургского университета. Серия 12. Социология. – 2011. – № 3. – С. 250-262.

6. Сальникова Е. В. От заставки «Твин Пикса» к заставке «Игры престолов». Эволюция Механизма //Художественная культура. – 2018. – №. 1 (23). – С. 238-259.

7. ABDUNAZAROVA N. "KEY FACTORS FOR THE FORMATION OF INNOVATIVE CULTURE IN EDUCATION OF YOUTH IN RENEWING UZBEKISTAN. " Theoretical & Applied Science 8 (2021): 117-120.

8. Cardwell S. Television aesthetics: Stylistic analysis and beyond //Television Aesthetics and Style. – 2013. – 23-44 pp.

9. NISHONBOYEVA, Qunduzkhon. "CULTURAL COOPERATION IN THE MODERNIZATION OF UZBEK CULTURE." Culture and Arts of Central Asia 9.1 (2019): 49-53.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Mavzu: G'ijduvon tumani Muazzam aya fermer xo'jaligida muttasil mo'l va sifatli hosil olish omillari.

BuxDu Agronomiya va tuproqshunoslik kafedrasi professori
Yunusov Rustam.
BuxDu Agronomiya va tuproqshunoslik kafedrasi o'qituvchisi
Hamroyev Diyorjon Xonnazar o'gli
BuxDu Mevachilik va uzumchilik ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabalari
Hamitova Dildora Mirzo qizi,Istamova Dilnoza Zaynitdinovna.

Buxoro viloyatida sug'oriladigan yerlarning umumiy maydoni 229.2 ming gektarni tashkil etadi,shu jumladan 205,2 ming gektari turli darajada (sho'rlanmagan -24,0;kuchsiz sho'rlangan-125,8;o'rtacha sho'rlangan 48,2 va kuchli sho'rlangan -31,2 ming gektar) sho'rlangan maydonlardan iboratdir.

Bu tuproqlar sug'oriladigan o'tloqi-taqirli va sug'oriladigan o'tloqi- allyuvial tuproqlar toifasiga kiradi va shuni alohida qayd qilish lozimki,G'ijduvon tumani yerlarining 79% i sho'rlanmagan,11,5% kuchsiz,2,5% o'rtacha va 7% i esa kuchli sho'rlangan hisoblanadi.Tuproqning mexanik tarkibi bo'yicha qum va qumloq -17,5%,yengil qumoq-20,3%,o'rta qumoq-52,6% ni tashkil etsa,9,6% og'ir qumoq va loyli tuproq turlaridan tashkil topgan.Yuqorida keltirilgan tuproqlarning mexanik tarkibi,sho'rlanish tipi va darajalarini atroflicha o'rganish,ya'ni shu hududdagi tuproqlar unumdorligini saqlash,oshirish va samarali foydalanish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Shuni qayd etish joizki,Muazzam aya fermer xo'jaligi o'zining joylanishi bo'yicha issiq iqlim mintaqasiga kiradi,quruq kontinental iqlim toifasiga kiradi.G'ijduvon tumani iqlim sharoiti asosan ikki omil,ya'ni cho'l va chala cho'llar iqlim ta'sirida shakllangan.Shu jumladan Muazzam aya fermer xo'jaligini iqlimning umumiy xususiyatlari tekislik hududida joylashganligi bois uning keskin kontinental quruqligi,yerlarida esa havo haroratini o'zgarib turishi,yog'inlar miqdorini ko'payib borishi,quyosh radiatsiyasining miqdori ortib borishi,atmosfera yog'inlarining yil davomida bir maromda tekis taqsimlanishiga o'z aksini topgan.

Muazzam aya fermer xo'jaligi sharoitida ko'p yillik o'rtacha harorat $+13^0$C bo'lib,ilk sovuq urishi davri bu oktabr oyini oxiri,oxirgi sovuq urish davri mart oyi oxirlariga,hatto aprel oyining o'rtalariga ham mos kelishi mumkin.Iyunning o'rtacha temperaturasi $+27^0$C,$+10^0$Cdan yuqori davr esa 28 martdan 28 oktabrgacha 210 kunni

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

tashkil etadi,bu ko'rsatkich foydali haroratga ega kunlari hisoblanadi.Eng sovuq oy yanvarlarda,ya'ni -1^{0}C ni tashkil etadi.Absolyut minimum harorat esa 27-29^{0}C gacha pasayadi.

Keltirilgan ob-havo ma'lumotlari shundan dalolat beradiki,mazkur fermer xo'jaligini tuproq iqlim sharoiti qishloq xo'jalik ekinlaridan muttasil mo'l va sifatli hosil olish imkoniyatiga ega hisoblanadi.

Shuningdek,G'ijduvon tumani Muazzam aya fermer xo'jaligi joylashgan hududda yog'inlarning o'rtacha miqdori yillar bo'yicha katta miqdorda o'zgarib turadi va 170 mm-280 mmni tashkil qiladi.Bu ko'rsatkichlarning maksimal miqdori qish va bahor oylariga to'g'ri keladi.

G'ijduvon tumanida joylashgan Muazzam aya fermer xo'jaligida tuproqlar ustki qatlamida gumus miqdori o'rta 0,85-1,10% ni,harakatchan fosfor esa 12,0-16,0 va almashinuvchi Kaliy 127-219 mg/kg ni tashkil qiladi.Ko'pgina tadqiqotlar va adabiyotlarda bu toifadagi tuproqlar tarkibida gumus miqdorining kamligi,harakatchan fosfor va almashinuvchi kaliy ko'rsatkichlari kam,ayrim holatlarda o'rta ta'minlangan tuproqlar guruhiga kiradi.(1,2B-215b,271-736).

Muazzam aya fermer xo'jaligi kuzgi bug'doy ekish uchun 2021 yil avgust oylarida yer joriy tayyorlandi. Shuni aytish lozimki,tuz miqdori va uning qatlamlarida tarqalishiga ko'ra sho'r tuproqlar,sho'rxok hamda sho'rtob tuproqlar toifasiga bo'linadi.

Tuproqlarni haddan ko'p miqdorda sho'rlanishi qishloq xo'jalik ekinlari,jumladan donli ekinlar va g'o'zaning rivojlanishiga zarar yetkazadi.

Shuni qayd etish lozimki,tuz miqdorining ko'payishi tuproq eritmasining osmotic bosimini oshiradi va ildizlarini suvning olishiga manfiy ta'sir ko'rsatadi.

Pirovard natijada tuproqdagi tuzlar miqdorini ortishiga keltiradi,o'simlikning ildiz tizimini mo'taqil o'sishiga ta'sir qiladi,natijada qishloq xo'jalik ekinlari,shu jumladan g'o'za va kuzgi bug'doyning optimal o'sishi va maksimal mo'l va sifatli hosil berishini kamaytiradi. (3-85 b,4,54-55 b,6,35-39 b,7-20,21,1,598)

Tajriba natijalari: G'ijduvon tumani Muazzam aya nomidagi fermer xo'jaligi kuzgi boshoqli donli ekinlarni yig'ishtirishdan keyin 2021 yil yerlarni iyul-avgust oylarida tekis shudgor qilindi,Sho'r yuvish o'tkazish uchun yer maydonlarini 1200-1500 m^3/ga miqdorda sho'ri bir tekisda yuvildi. Sho'r yuvish uchun mayda hajmdagi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

yerlarga bo'lib (10-2- sotix) o'tkazilishi katta agrotexnik ahamiyatga ega. Sho'r yuvish ekishdan 1-2 oy oldin sifatli qilib o'tkaziladi.

1-jadval

Gijduvon tumani Muazzam aya nomidagi fermer xo'jaligini sug'oriladigan allyuvial o'tloqli tuproqning mexanik tarkib tavsifi.

Chuqurligi,sm	Fraksiyalar o'lchami,mm					
	0,25	0,10	0,05	0,01-0,05	0,001	Fizik loy
0-50	0,60	0,80	4,55	0,85	2,10	3,50
50-70	1,10	21,10	7,90	0,30	2,10	5,10
70-140	0,85	14,30	32,50	0,60	3,75	7,52
140-170	1,50	5,60	77,60	24,30	24,30	70,50

1-jadvalda keltirilgan ma'lumotlar shundan darak beradiki,qadimdan sug'oriladigan allyuvial o'tloqi tuproqlarda tuproqning mexanik tarkibi o'zining ijobiy ko'rsatkichlariga ega bo'lganligi ko'rinib turibdi va bu maydonlarda asosan donli ekinlar,go'za va mevali daraxtlar parvarish qilinad,mo'l va yuqori sifatli hosil olinadi.

2021 yil oktabr oyini oxirlarida tuproq ishlov berishga tayyor bo'lgandan keyin,ya'ni mo'tadil namlikka ega bo'lgandan so'ng chisel va boronalab,ekish seyalka orqali bug'doy urug'lari ekildi.

1 ga yerga 220-250 kg me'yorda ekildi.Bug'doy navi-Starshina.

Mexanik tarkibini aniqlash uchun bug'doy ekilgan yerlardan turli xil chuqurlikdan fraksiyalar olindi.

Qishloq xo'jalik ekinlarida yuqori hosil olishning yana bir muhim omili bu olinadigan,ya'ni bug'doy hosildorligini miqdoriga mos ravishda mineral o'g'itlarni yerga kiritish talab etadi va pirovard natijasida mo'l hosil olishga keltiradi.

2-jadval

G'ijduvon tumani Muazzam aya nomidagi fermer xo'jaligini o'rtacha sho'rlangan tuproqlarida parvarish qilinadigan kuzgi bug'doyga o'g'it qo'llash miqdori,kg/ga

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

T/R	Yillik o'g'it miqdori,kg/ga			Ekish davri			Tuplanish davri			Naychalash			Sust mumlanish		
	N	P	K	N	P	K	N	P	K	N	P	K	N	P	K
1	200	100	50	40	60	30	60	40	20	80			20		
2	250	50	50	50	60	30	75	40	20	100			25		
3	250	50	50	50	30	30	75	20	20	100			25		

2-jadval ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki,bir sentner bug'doy yetishtirish uchun 8.0 kg azot,5,6 kg fosfor va 4,0 kg kaliy o'giti o'zlashtirish qobiliyatiga ega.

3-jadval

Vegetatsiya oxirida kuzgi yetishtiriladigan ekinlarda tuproqdagi gumus va ozuqa elementlarining umumiy miqdori,% hisobida.

Variant	Qatlam chuqurligi	Gumus%	Azot umumiy%	Fosfor umumiy%	Kaliy %
N	0-30	1,11	0,095	0.160	1,62
P	30-50	0,92	0,083	0,158	1,56
K	50-70	0,86	0.076	0,141	1,47

G'ijduvon tumani Muazzam aya nomidagi fermer xo'jaligida yerlardan samarali foydalanish maqsadida kuzgi boshoqli don ekinlari yig'ib olingandan so'ng yerni kuzgi bug'doy ekishga tayyorlanadi. Barcha agrotexnik omillar yuqori saviyada,ya'ni talab darajasiga o'tkazildi.

Sug'oriladigan tuproqlarni unumdorligiga tuproqning fizikaviy xossa va xususiyatlarining ahamiyati kattadir.va tuproqni optimal zichligida o'simliklar mineralizatsiyasi uchun qulay sharoit yaratiladi,hamda havo yaxshi almashinib turadigan tuproqlarda foydali organizmlarni ko'payishiga xizmat qiladi. Pirovard natijada o'simliklarni yaxshi o'sishiga sharoit yaratiladi.

Shuningdek G'ijduvon tumani Muazzam aya nomidagi fermer xo'jaligida kuzgi bug'doy yetishtirishda mineral o'g'itlarni qo'llashni ilmiy asoslangan parvarishlash texnologiyalari asosida yerga kiritib berish va o'simlik o'g'itga bo'lgan miqdorini o'zlashtirishni optimal me'yorini bilish zarurligi ta'kidlangan.Shuningdek,2022 yilda G'ijduvon tumani Muazzam aya nomidagi fermer xo'jaligida to'g'ri parvarish qilingan kuzgi bug'doyni hosildorligi 55-60 ts/gani tashkil qildi va pirovard natijasida

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

bu xo'jalikda katta iqtisodiy samara keltirdi,hamda aholi yashashi tubdan yaxshilanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Axmedov A., Qo'ziyev R., Parpiyev G., Sho'r yuvishni ilmiy asosda tashkil etish. Agronomiya jurnali-№-1–(45), 2017, 71-73 bet.

2.Tohirov B., Begimqulova N.,Raxmonov R., Buxoro viloyatida tuproqlarning ekologik holati. O'zbekiston tuproqlarining unumdorlik muhofazasi va ulardan samarali foydalanish .Respublika ilmiy amaliy anjumani materiallari Toshkent - 2013,39-42 betlar

3.Hamidov G.,Nazarov O.,Nazarov M, Tuproqlarning sho'rlanishiga sabab bo'luvchi ekologik jarayonlarni kamaytirish tadbirlari. Agronomiya jurnali-№-5-son – (45), 2017, 85 bet.

4. Qurvontoyev R.,Nazarova S, Buxoro tuproqlarining agrokimyoviy xossalari . Agronomiya jurnali-№-3-son. 2012 yil, 54-55 bet.

5. Toshqo'ziyev M.,Muhammadrasulov Sh, Zahkash (Zovurlar)meliorativ holatini yaxshilash va unumdorligini oshirish omillari. Marg'ilon-2017 yil,35-39 b

6. Shamsiyeva O'.,Yunusov R. Kogon tumani Sh.Salomov xo'jaligi tuproqlarining melliorativ holatini yaxshilash. Ma'mun akademiyasi axborotnomasi, 2022,126-128 betlar.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

10/2021УЙК634.13

Mavzu: Pakana nok daraxtlarining fitometrik ko'rsatkichlari,hosildorligining ko'payishiga vegetativ payvantag,hamda intensiv navlarning ta'siri.

BuxDu Agronomiya va tuproqshunoslik kafedrasi professori
Yunusov Rustam.
BuxDu Mevachilik va uzumchilik ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabalari
Hamitova Dildora Mirzo qizi,Istamova Dilnoza Zaynitdinovna.

Xorazm ma'mun akademiyasi akademiyasi axborotnomasi--10/2021

Annotatsiya: Mazkur maqolada Buxoro viloyati,Buxoro tumani Bog'i Kalon MFY hududida joylashgan MCHJ " Siyovush Agro" bog'dorchilik fermer xo'jaligi tuproq-iqlim sharoitida o'rtacha o'suvchi payvantagga ulangan intensiv nok navlarining Karmen, Abbam,Vilyam kabilarning fitometrik ko'rsatkichlari va hosildorligining ko'payishga ta'siri o'rganilgan.

Kalit so'zlar: Intensiv mevachiligi,pakana nok daraxtlar,sekin o'suvchi payvantag,o'sish va rivojlanishi,hosil elementlari,zararli organizmlari,sug'orish usuli,samaradorlik.

Аннотация: В данном статье изучено влияние сорта –подвойных комбинации карликовые груши сорта Кармен, Аббам,Вильямс на рост, развитие и плодоношение в почвенно –климатические условиях Бухарского тумана ООО " СиёвушАгро" садоводческого фермерского хозяйства.

Ключевые слова: Интенсивное плодоводство, карликовые деревья груши,средные бороспа подвои, рост, развитие и образование плодовых элементов, защита от болезней и вредителей, капельное орошение.

Abstract: This article studies the influence of the variety-rootstock combinations of dwarf pears of the Carmen, Abbat,Williams varieties on the growth and development of fruiting in the soil and climatic conditions of the Buxara fog,LLC " SiyovushAgro" of a horticultural farm.

Keywords: Intensive fruit growing, dwarf pear trees,vegetative rootstocks, growth,development and formation of fruit elements, protection from diseases and pests, drip irrigation.

Kirish: Intensiv mevachilik bog'larida istiqbolli, muttasil mo'l va sifatli hosil beradigan nok navlarini yetishtirish muhim va dolzarb vazifa hisoblanadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

So’nggi yillarda Buxoro viloyatida ham intensive urug’li mevali daraxtlarni, shu jumladan,nok daraxtlarining pakana,o’rta o’suvchi payvantagga Behi C_1 ga ulangan navlari yetishtirilmoqda.

O’zbekiston Respublikasining 2015 yil 21 sentyabrdagi “ Meva sabzavotchilik tarmog’ini rivojlantirish loyihasini amalga oshirish chora-tadbirlari to’g’risida” gi qaroriga meva-sabzavot mahsulotlarining yalpi hosilini 2020 yilda 2-3 bor amalga oshirish rejalashtirilgan.

Mazkur ilmiy-tadqiqot mavzusining dolzarbligi shundaki, nok daraxtlarining o’rta o’suvchi payvantagga ulangan intensive pakana bog’larning hosildorligi va meva sifatini yaxshilashda,raqobatbardosh sifatli nok mevalari yetishtirishda meva bog’larini barpo qilish va parvarishlash dolzarb masala bo’lib,katta iqtisodiy ahamiyatga ega hisoblanadi.

Tadqiqot uslubi va sharoiti: Ilmiy tadqiqot ishlari 2020-2029 yillar davomida Buxoro viloyati,Buxoro tumani Bog’I Kalon MFY hududida joylashgan MCHJ “ SiyovushAgro” bog’dorchilik fermer xo’jaligida o’tkaziladi.

Viloyatning iqlimi keskin kontinental hisoblanib,bir yida o’rtacha 125-175 mm yog’ingarchilik bo’ladi,havoning o’rtacha harorati 26-30^0 C ni tashkil qiladi. Qishi quruq va sovuq, yanvarda o’rtacha harorat 4.0^{0}C dan -13^{0}C gacha yetadi. O’rtacha havoning nisbiy namligi 40-60% ni tashkil qiladi. (1,2,3)

Buxoro viloyatining tuprog’i mexanik tarkibi bo’yicha 56,9% dan iborat cho’lli,og’ir va soz tuproq yerlar sug’oriladigan hududlarida tarqalgan. Sug’oriladigan umumiy yer maydonidan yengil soz tuproq yerlar 35,6% ni,cho’lli va qumli yerlar 64,4% ni egallaydi,0-125 sm va 200-250 sm qatlamlar o’rtacha soz tuproqlar bilan qo’shilgan bo’lib,125-200 smli qatlamlar-og’ir tuproqlarni tashkil qiladi.Tuproqlarning hajm og’irligi 0-70 sm qatlamida -1.40 g/sm^3, 0-100 smda 1.32 g/sm^3 ni tashkil qiladi. (4,5,6)

Tadqiqot ob’ekti bu pakana nok daraxtini o’rta o’suvchi payvantag Behi C_1ga ulangan navlar- Karmen,Abbat ba Vilyams bo’lib,bog’da 4,0-1.2 m li sxemada o’tkazilgan,bir gektarga 1800 dona nok ko’chatlari joylashtirilgan.

Payvantag Behi C_1-Polsha mamlakatida topilgan,bog’dorchilik va gulchilik institutida,injener Samorovskiy tomonidan yararilgan. Bu Behi payvantagi ko’pgina ko’pgina behi turlari ichida tanlab olingan.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Behi C_1- Polshada behi va nok uchun asosiy payvantag hisoblanadi va sovuqqa chidamli payvantag hisoblanadi.

Sovuqni ta'siri ayrim behi payvandtaglarida 88-92% bo'lsa, Behi C_1 payvantagiga 80% bo'ladi. Nokni Vilyams naviga mos keladi. Bu payvantag ildiz kasalligiga chidamli,barglarda qoradog'lar kasalligiga o'rta chidamli. Intensiv bog'larda 3x1.0m, 4x0.8-1.6 mli sxemada ekish tavsiya etiladi. Nok navlari bu payvantakka ulangan 2-3 yildan boshlab hosilga kiradi,20-25 mo'l va sifatli hosil beradi.

Behi C_1-pakana payvantagi o'rta o'suvchi payvantag hisoblanadi. Nok navlarini bu payvandtakka ulanganda ildiz tizimi yaxshi rivojlanadi.

ABBAT-Turtsiya noki,ko'chatlari turkiyadan keltirib bog'ga o'tqazgan,kechki nav,mevasini rangi sariq,uzunchoq,ko'za shakl,kasallik va zararkunandalarga chidamli serhosil nav hisoblanadi,o'rtacha hosildorligi 180-210st/ga,qishga yaxshi saqlanadi.

KARMEN-navi hajmi katta,ko'rinishi yaxshi ,kechki nav.Hajmi katta-180-200 gramm.Hosildorligi yuqori,220-240 st/ga,ta'mi shirin,qishga yaxshi saqlanadi,kasallik va zararkunandalarga chidamli hisoblanadi.

VILYAMS- navi_G'arbiy Evropada yaratilgan.Nav kech kuzgi, mevasi avgustning birinchi o'n kunligida pishadi. Daraxtning bo'yi o'rtacha 3-4 metr bo'lib,ikkinchi yili hosilga kiradi.Yuqori hosildorligi -232,9 st/ga. Mevasining o'rtacha vazni-140 g. Eti mayin,sershira,mevasi juda ham yaxshi. Mevasining pishgan vaqtidagi ta'm bahosi-4,9 ball.

Daraxt shox-shabbalarida yarim siyraklashtirilgan usulda shakl berilgan. Nok bog'i to'liq tomchilatib sug'oriladi. Kun oralab shlanglar orqali sug'oriladi,suv sarfi 2-3 marotab tejaladi. Behi C_1 past bo'yli nok daraxtlari uchun asosiy payvandtag hisoblanadi,bugungi kunda ham katta nokzor bog'larga ham bu payvandtag qo'llaniladi. Behi C_1 payvandtagida nok daraxtlarini hosildorligi yuqori bo'ladi.

Bog'da o'tqazilgandan so'ng 2-3 yil ichida hosilga kiradi. (4,5)

Past bo'yli payvandtagli daraxtlar kuchli o'suvchi payvandtagli daraxtlardan daraxtlardan ayrim biologic xususiyatlari bilan farq qiladi. Past bo'yli payvandtaglarga ulangan nok daraxtlari assimilyatsiyada hosil bo'lgan mevali kurtag hosil qilish va hosilni shakllantirish uchun to'liqroq foydalaniladi.Biz o'tkazgan tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki,past bo'yli payvandtaglar,ayniqsa vegetativ pakana

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

payvandtaglarga o'stirilayotgan bog'larda daraxtni o'sishi va rivojlanishi jarayonida ko'pgina uglevodlar meva elementlarini hosil qilishi uchun va nisbatan kam qismi daraxt va ildizlarning o'sishi uchun sarflanadi.

O'suv davrida nok daraxtlarini o'sishi,rivojlanishi,hamda hosilni kattalashish jarayonlari tajriba bog'ida normal holatda bo'lmoqda. Shuni alohida qayd etish lozimki,nok va olma daraxtlarini kompleks zararli organizmlardan himoya qilish ishlari MCHJ " SiyovushAgro" bog'dorchilik fermer xo'jalik agronomlari qat'iy nazoratdan o'tkazilib kelinmoqda.Tajriba bog'ida,ya'ni pakana nok o'tqazilgan bog'larda quyidagi kompleks oziqlanish va himoya choralari olib borilmoqda.

MCHJ " SiyovushAgro" bog'dorchilik fermer xo'jaligida o'tkazilgan tadqiqotlarning maqsadi nok bog'larida pakana payvandtagning biologik xususiyatlari,ko'chat qalinligining o'sish va rivojlanishiga ta'siri,hamda pakana nok daraxtlarida yorug'likni maqbul rejimini belgilashdan iborat. Intensiv pakana nok daraxtlarini yorug'lik rejimini aniqlashda Luksometr Y-16 foydalanildi.Shuni qayd etish lozimki,pakana payvandtaglarga ulangan nokni Vilyams,Karmen va Abbat navlarida 2019 yilda shox-shabbada joylashgan pastki yarusida 66%,o'rtangi yarus (ichki qismi) 56% va yuqori qismida esa 72% yorug'likni tashkil qiladi. Xuddi shunday natijalar 2023 yilda o'tkazilgan tajribalarda ham kuzatildi.Lekin shuni qayd etish lozimki,nok daraxtlarining o'sishi natijasida yorug'lik foizi daraxtlarning yaruslari bo'yicha 2-4 % gacha kamayadi.

2021-2023 yillar davomida o'tkazilgan tajribalar shuni ko'rsatadiki,o'rganilgan nokning Vilyams,Karmen va Abbat navlari yorug'lik o'rganishda 10 tadan tipik daraxt tanlab olindi va barcha o'tkaziladigan fitometrik hosil paydo bo'lish jarayonlari hosildorlik va meva yetishtirishning iqtisodiy samaradorligi kabi ko'rsatkichlar atroflicha o'rganildi.Tajriba bog'ida noklarni qator oralab shlanglar orqali tomchilatib sug'orish sug'orish usulida foydalanilmoqda.Nok daraxtlarini qator oralari amal davrida begona o'tlarning o'sishini hisobga olib,2-3 marta chopiq qilinadi. Bir gektar nok ekilgan bog'larga azotli o'g'itlar 250 kg/ga,fosforli o'g'itlar - 150-180 kg/ga va kaliyli o'g'itlar esa 45-60 kg/ga miqdorga yerga kiritilgan.

Nok daraxtlariga to'g'ri parvarishlash agrotexnologiyasini tanlash,shakl berish va kesish jarayonlarini o'tkazish,maqbul payvandtag va ko'chat qalinligini tanlab olish kabilar quyosh nurlarini daraxt ichki qismlariga bir xilda tarqalganligiga erishish

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

bilan pirovard natijasida esa pakana nok barglarida assimilyatsiya jarayoni yaxshi o'tishiga olib keladi.

Xulosa: Tajriba natijalari shundan dalolat beradiki,qalin bo'lmagan nok daraxtini shox-shabbasi tizimiga quyosh nurlari bir maromda tarqaladi,kompleks kasallik va zararkunandalarning miqdori kamayadi,daraxtlarni o'rta qismida ham havo almashinuv jarayoni yaxshi o'tadi. Quyosh nurlari esa pakana nok navlarini hosil shakllanish jarayoniga yaxshi ta'sir qilib,nok daraxtlarining hosildorligining oshishiga sharoit yaratadi.

Shuni alohida ta'kidlash lozimki,pakana nok navlarini vegetativ payvandtaglarga ulanishi ularni fitometrik ko'rsatkichlarini yaxshilanishiga va pirovard natijada nokning hosildorligi 15-25% ga oshadi.

Shuningdek,yuqorida keltirilgan ilmiy tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki,pakana intensiv nok daraxtlariga to'g'ri shakl berish,zamonaviy tejamkor tomchilatib sug'orish usulini qo'llash va nok navlarini biologic xususiyatlariga e'tibor berish katta ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Aripov A.U, Aripov A.A., Urug'lik intensiv meva bog'lari-T., "Sharq",2013,156 bet.

2.Yunusov R., Umarov K., Bog'dorchilik .,T., "O'zbekiston milliy faylasuflar jamiyati", Toshkent -2007, 183 bet

3. Ganiyeva F.A., Yunusov R., " Buxoro viloyati sharoitida intensiv olmazorlarda o'sish va hosildorlikning nav-payvandtag kombinatsiyalari,hamda ko'chat qalinligiga bog'liqligi. " Durdona", Buxoro , 2021, 102 bet.

4.Ганиева Ф.А, Юнусов Р., Рост и развития вегетативно –размножаемиых подвоев яблони в зависимости от плотности посадки. " Столица Науки" М. 2021. https://www.scientific-capital.ru

5.Юнусов Рустам,Ганиева Ф.А.,Тураева Н.М, Рост и плодоношение деревьев персика в орошаемых садах в зависимости от конструкции кроны.. Ж. " Столица Науки ". М. 2021. https://www.scientific-capital.ru

6. Yunusov R., Ganiyeva F.A.,Kesish usuli va darajalarining olma daraxti barg sathiga ta'siri // Xorazm Ma'mun Akademiyasi axborotnomasi-4/2021.http://journal.buxdu.uz/

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Mavzu: Intensiv olma bog'larida kesish usullari va darajalarini o'sish,rivojlanish va hosildorlikka ta'siri

Bux Du Agronomiya va tuproqshunoslik kafedrasi professori
Yunusov Rustam.
BuxDu Mevachilik va uzumchilik ta'lim yo'nalishi 2-bosqich talabalari
Hamitova Dildora Mirzo qizi,Istamova Dilnoza Zaynitdinovna.

Annotatsiya: Maqolada intevsiv olma bog'larida hosil beruvchi navlarni MM-106 o'rta o'suvchi payvandtagga ulangan daraxtlarni fitometrik ko'rsatkichlari,hamda hosildorlik va uning sifati o'rganilgan.Tajriba natijalarida olma daraxtlarini kesish usuli va darajalari yoshartiruvchi va me'yorlashtiruvchi 3-4 yillik kesish jarayoni kuzatilgan.

Kalit so'zlar: Intensiv olma bog'lar,nav payvandtag kombinatsiyalari, yoshartiruvchi va me'yorlashtiruvchi usul,kesish usuli va darajalari,fitometrik ko'rsatkichlari va hosildorlik,samaradorlik.

Аннотации: В статье изучено фитометрический показатели деревев, привитых к среднерослым привоям 3 сортов ММ – 106 в интенсивных яблоневых садах, способы и уровни обрезки для развития роста и продуктивности. По результатам опыта виявлен способ и уровни оптималной обрезки яблон при омалаживающей и нормализиющей зимней обрезке 3-4 лет.

Ключевые слова: Интенсивные яблоневые сады прививочные комбинатции сортов, метод омолаживания и стандартизации, способ и уровни обрезки,рост, развитие и продуктивност, продуктивност.

Annotation: In the article,the phytometric indicators of the trees connected to the root of 3 types of MM-106 medium growing grafts in intensive apple orchards, methods and levels of pruning for growth development and productivity were studied. In the results of the experiment, the method and levels of optimal pruning of apple trees were observed in rejuvenating and normalizing winter 4 years.

Key words: Intensive apple orchards,varieties gafting combinations,rejuvenating and standardizing method, cutting method and levels, growth,development and productivity, efficiency.

Kirish: Intensiv mevachilik O'zbekiston agrar tarmog'ining asosiy sohasi hisoblanadi va oxirgi yillarda mamlakatimizda zezilarli hajmda urug'li mevalar

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

maydoni oshib kelmoqda. Bog'dorchilik sohasida meva ishlab chiqarishni keskin oshirish, sifatini tubdan yaxshilash hamda meva ishlab chiqarish tannarxini kamaytirish asosan yangi intensiv bog'lar barpo qilish jabhasida va vaqtda mavjud olma bog'larida muttasil mo'l va sifatli meva beradigan navlarini yetishtirish kerak.(1,2)

O'zbekistonda bugungi kunda mavjud olma intensiv bog'laridan yuqori va sifatli hosil parvarishlash bilan birgalikda,yangi yaratilgan bog'larni tezroq, ya'ni doimiy joyga bog'ga ekilgandan keyin 2-3 yilda hosilga kirishini va yuqori hosil berishini ta'minlashni talab qiladi. Shuni alohida qayd etish lozimki,intensiv olma bog'larida payvandtagi o'rta o'suvchi,shox-shabbasi va tanasi kichik,muttasil mo'l va sifatli hosil beruvchi navlarni tanlab olib,ularga yuqori agrotexnologik tadbir va omillar qo'llanilganda o'rtacha bir gektar olma bog'idan 25-30 t/ga yuqori va sifatli hosil yetishtirish imkoniyati vujudga keladi.(3,4)

Respublikamiz va chet mamlakatlarda olma daraxtlarining tana va shox-shabbalarini kesish usullari va darajalarining fitometrik ko'rsatkichlari va hosildorlikka ta'siri turli xil tuproq-iqlim sharoitida navning biologic xususiyatlariga ta'sirini o'rganish asosida turli xil ilmiy ma'lumotlar olishgan va o'z navbatida, har bir muayyan tuproq-iqlim sharoitida navning biologik xususiyatlariga mos ilmiy parvarishlar tanlab berilgan. Bu boradagi bajarilgan tadqiqotlar olma navlarining biologik xususiyatlarining, shox-shabbalarining meva berishi,ularning yosharish sikllari to'liq ilmiy asosda ochib berish imkoniyatini bermaydi.(5,6,7)

Olma daraxti shox-shabbalarini 3-4 yil davomida siklik ravishda yangilab turish uchun qo'llaniladigan yoshartiruvchi,me'yorlashtiruvchi kesish usullari va daraxt shoxlarining holatiga qarab,qisqartirish darajalarini aniqlash hamda,tanasiga muayyan shakl berish tadbiri-hosildorlikni oshirish va sifatini tubdan yaxshilashdagi eng muhim agrotexnik chora-tadbir hisoblanib,ushbu tadbir mamlakatimiz shu jumladan Buxoro viloyatining muayyan tuproq-iqlim sharoitida ilmiy asoslangan tadqiqotlar olib borilmoqda. Buxoro viloyatida ham mavjud urug'li,mevali bog'larda olma yetishtirish jarayonida daraxtlarning biologik xususiyatlariga ,novdalarning meva berish yili va kesishning yoshartiruvchi va me'yorlashtiruvchi usullari hamda qirqish darajalariga,tanasiga shakl berishlariga alohida e'tibor berishni talab etadi va bu agrotexnik tadbirni o'tkazilishi katta samaradorlikka ega hisoblanadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Yuqorida qayd etilgan fikrlardan kelib chiqib,shuni alohida qayd etish lozimki,mazkur tatqiqot yo'nalishi dolzarb va muhim hisoblanib,mevali va shu jumladan olma daraxtlarining hosildorligini oshirish va sifatini yaxshilashda katta ilmiy-amaliy asoslarga ega hisoblanadi.

Tajribaning natijalari:Rayonlashtirilgan biologik xususiyatlari bilan bir-biridan farqlanadigan navlarda hosil beruvchi 3-4 yillik shoxlarni yoshartirish sikli bilan,bu shoxlarda 8-16 hosil kurtaklari qoldirib,kesish usullari aniqlandi.Hosildorligi va sifati ishlab chiqarish sharoitida sinovdan o'tkazildi,meva yetishtirishning samarali texnologiyasi aniqlandi.

Tadqiqot uslubi va sharoiti : Ilmiy tadqiqot ishlari 2018-2023 yillar davomida Buxoro viloyati, Buxoro tumanida joylashgan "Amin Hayot bog'i"fermer xo'jaligida o'tkazildi.

"Amin Hayot bog'i" fermer xo'jaligining tuprog'i alyuvial qadimdan sug'oriladigan,kuchsiz sho'rlangan tuproqdan iborat bo'lib,suv sathining yuza joylanishi bilan (2,3-2,5 m) farqlanadi,mexanik tarkibi bo'yicha o'rtacha soz tuproq hisoblanadi.

Intensiv olma bog'larida 3 ta asosiy tumanlashtirilgan navlarning hosil beruvchi shoxlarini qisqartirish va hosil bergan shoxlarni qisqartirish va hosil bergan shoxlarini cheklangan yoshartiruvchi qirqish usulidan samarali foydalanib,ishlab chiqarishga ilmiy va amaliy tavsiyalar berildi.

Tajribada rayonlashtirilgan,biologik xususiyatlari bo'yicha MM-106 o'rta o'suvchi payvandtaglikka ulangan 3 xil olma daraxtlaridan –Golden Delishes,Renet Smirenko va Pervenes Samarkanda navlarida o'tkazildi,bog' 2013 yilda o'tqazildi va daraxtlar 6,0x4,0 sharoitda joylashtirilgan. Yil davomida joyaklab 4-5 marotaba va jami 3200-3500 m^3/ga me'yorlarda sug'orildi.Daraxt tanasining shakli tabiiy ravishda yaxshilangan tartibda shakllantirilgan.Olma daraxt shox-shabbalarini yoshartirish va me'yorlashtirish jarayonida hosil beruvchi shoxlarda hosil kurtaklarini zaruriy miqdorda qoldirish uchun hosil shoxlarini 4-8,8-12 va 12-16 tadan kurtak qoldirilib qisqartiriladi va nazorat variantiga esa taqqoslash uchun hosil shoxlari qisqartirilmaydi.

Tadqiqot uslubiyoti: Tajriba o'tkazish jarayonida o'rganilgan olma navlari bo'yicha umum qabul qilingan uslubiy qo'llanmalardan,hisob-kitob ishlari,hamda olma daraxtining fitometrik ko'rsatkichlari,yorug'lik va fotosintez

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

maxsuldorligi,hosildorlik va meva sifat ko'rsatkichlarini o'rganish uchun VNIS(1982) da ishlab chiqarilgan uslubiyotdan foydalanildi.

Tadqiqot natijalari: Olma daraxtini 3-4 yillik novdalarini siklik almashinuvchi qisqartirish yo'li bilan daraxtdan 1-2 va ko'p yil hosil bergan va o'suvchi ko'p yillik hosil shoxlari butab tashlanadi.Kesish variantlarida nazorat variantiga nisbatan 18-85 dona bir yillik,8-47 dona ikki yillik va 1-18 dona ko'p yillik shoxlar Golden Delishes navidan novdalar olib tashlangan,qolgan navlarda ham xuddi shunday natijalar kesish jarayonidan olingan.O'rganilgan navlarda kesilmagan shoxlarning massasi 18-25% nazorat variantiga nisbatan ko'proq bo'ldi.Shuningdek,olib borilgan tajriba natijalariga binoan,kesish darajasining oshishi bilan daraxtdan butab tashlangan shox-shabba miqdori,hosil kurtaklari va shoxlarning massasini ko'patganligi kuzatildi.

Olma daraxtlarini hosildorligini oshirishda ularda qo'llaniladigan agrotadbirlar tuzilishi bilan birga kesish usuli va darajalariga rioya qilish eng muhim agrotexnik tadbir hisoblanadi. Bog'dorchilik bilan shug'ullanadigan ko'pgina ilg'or mutaxassis va tadqiqotchilarning fikrlariga ko'ra,kesish usuli va darajasini qo'llash orqali daraxtlarga shakl berilib,uning tanasi baquvvat va mustahkam skeletga erishadi.Bizni tajribalarimizda ham shu tadbir qo'llanilishi tufayli,daraxt tanasida o'suv va hosil shoxlarining barobar joylashishi ta'minlanib,sug'orish va oziqlantirish tartibini yaxshilaydi,ularning o'sish,rivojlanishi va meva berishida qulay sharoit yaratilib,o'suv shoxlari va mevalarning rivojlanishini kuchaytiradi,hosil sifatini hamda zararkunandalarga,kasalliklarga ,qishga chidamliligini oshiradi.

Hosil berib bo'lgan shoxlarni kesishda o'rindosh novdalarni uch-to'rt yillik sikl bilan yoshartirilgan variantlarda navlar bo'yicha o'sayotgan shoxlarning umumiy soni nazoratga nazoratga nisbatan 12-18% ga kamaydi. Bu kamayish ko'proq eski,hosil berib bo'lgan shoxlarni kesish natijasida bo'lganligi kuzatildi.Hosil bergan shoxlar butalganda ularning o'rniga yangi,ko'proq yosh va umumiy hosil beruvchi shoxlar hosil bo'ladi.

Shuningdek, tajribada o'rnatilgan 3 xil olma navlarida 3-4 yillik olma navlarida 3-4 yillik bir marta o'rindosh sifatida hosil beruvchi hosil shoxlarini yoshartirish orqali olma daraxtining optimal o'sishi va rivojlanishiga sharoit yaratilishi va daraxt doimiy ravishda hosil beruvchi shoxlarga ega bo'lishi,hamda yuqori va sifatli hosil berishi aniqlandi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

O’rganilayotgan 3 xil olma navlarida hosil berib bo’lgan o’suvchi shoxlarni uch-to’rt yillik siklik yoshartiruvchi va me’yorlashtiruvchi kesish usuli qo’llanilgan variantlarning barchasida fotosintez,sof mahsuldorlik daraxt tanasidagi shox-shabbalarning rivojlanishiga qarab,har xil qismlarida meva beruvchi kurtaklar soni turlicha bo’lishi aniqlandi.

Eng yuqori fotosintez sof mahsuldorlik daraxt tanasining eng baland cho’qqisida joylashgan barglarda aniqlanib,eng past ko’rsatkich esa daraxt tanasining markaziy qismida joylashgan barglarda kuzatildi.va nazoratga nisbatan 0,10-1,25 g gacha ko’paydi.

Kesish usullari va darajalari o’rganilgan variantlarda fotosintez mahsuldorligini yaxshilanishiga va hosil berish uchu qoldirilgan novdalarni qisqartirish darajalarining kuchayishiga qarab ortib borishi natijasida olma daraxti hosildorligini oshishini ta’minlaydi.

Intevsiv bog’larda yuqori va sifatli hosil olishning eng samarali yo’llaridan biri bu daraxt tanasi shox-shabbalarining kesish usuli va darajalaridan oqilona foydalanish hisoblanadi.

Tadqiqot davomida o’rtacha hosildorlikhosil berib bo’lgan shoxlarni o’rindosh sifatida 3-4 yillik sikl bo’yicha yoshartirilganda va hosil beruvchi shoxlarda 4 dan 16 gacha hosil kurtak qoldirib kesilganda olmani Golden Delishes navida 0,1-4,0-s/gacha,Renet Simirenko navida 0,9-3,5 s/gacha,Pervenes Samarkanda navida esa nazorat variantida nisbatan 0,6—3,1 s/ga gacha qo’shimcha hosil olindi. Eng yaxshi natijalar hosil berib bo’lgan shoxlarni 3-4 yillik yoshartirish fonida hosil beruvchi novdalarda 8-16 dona hosil kurtaklarini qoldirgan variantlarda olindi.

Hosil berib bo’lgan o’suvchi shoxlarni o’rindosh sifatida 3-4 yillik sikl bo’yicha yoshartirish va hosil beruvchi novdalarda 4-16 dona hosil kurtak qoldirib,kesish usuli olma daraxtining o’sishi va rivojlanishiga hamda hosil elementlarini shakllanishiga ijobiy ta’sir qiladi. Pirovart natijada esa hosildorlik oshadi,mevalarning tovar sifati yaxshilanadi.O’rganilgan kesish variantlarida (2015-2020 yillar davomida) bir dona olmaning o’rtacha vazni nazorat variantiga nisbatan Golden Delishes navida 41-56 g, Renet Simirenko navida 16-35 g va Pervenes Samarkanda navida esa 35-49 g gacha oshadi.

Tadqiqot yillari davomida o’rtacha hosildorlik hosil berib bo’lgan shoxlarni o’rindosh sifatida 3-4 yillik sikl bo’yicha yoshartirilganda hosil beruvchi shoxlarda 4

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

dan 16 gacha hosil kurtak qoldirib kesilganda olmani Golden Delishes navida 0,1-4,0 s/gr gacha, Renet Simirenko navida 0,9-3,5sh/ga gacha, Pervenes Samarkanda navida nazorat variantida 0,6-3,1 ga gacha nisbatan qo'shimcha hosil olindi. Eng yaxshi natijalar hosil berib bo'lgan shoxlarni 3-4 yillik yoshartirish fonida hosil beruvchi novdalarda 8-16 dona hosil kurtaklarini qoldirgan variantlarda olindi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1.Aripov A., Aripov A., Urug'li intensiv meva bog'lari - T., "Sharq" 2013, 224 bet.

2. Artikova.X.T., Yunusov R., Salimova X.X., Klimaticheskiye usloviya I rostitelnost subtropicheskiy tyoploy I jarkoy pusini-Problemi rekultivatsii otxodov opita promishlennost I selskoxozaystvo-215 212-215 betlar

3. Artikova.X.T., Yunusov R., Ganiyeva F.A.," Intensiv olmazorlar hosildorligini va sifat ko'rsatkichalarini zamonaviy resurs tejamkor innovatsion texnologiyalar bilan bog'liqligi" Namangan 2023 549-550 betlar.

4. Yunusov R., Ganiyeva F.A.," Buxoro viloyati sharoitida intnsiv olmazorlarda o'sish va hosildorlikning nav payvandtag kombinatsiyalari,hamda ko'chat qalinligiga bog'liqligi" "Durdona",Buxoro,2021,102 bet.

5 Yunusov R., Ganiyeva F.A.,To'rayeva A.A.,Rostenii plodoshenie persika v orashalmax sadax v zavisimosti konstruksii kroni.J., "Stolisa nauka"M-2021.,

https://www.scientific-capital.ru

6. Yunusov R., Ganiyeva F.A.,Kesish usuli va darajalarining olma daraxti barg sathiga ta'siri // Xorazm Ma'mun Akademiyasi axborotnomasi-4/2021. http://journal.buxdu.uz

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

SPKYA KASALLIGI SABABI, DAVOLASH USULLARI

Xursandova Feruza Sattorovna
Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali

ANNOTATSIYA

Ushbu maqola tuxumdonlar polikistozi sindromi kasalligining sabablari va davolash usullari haqida.

Kalit so‘zlar: tuxumdon, kista, ovulyatsiya, reproduktiv o‘zgarishlar, jinsiy gormonlar, bepushtlik.

Kirish. Tuxumdonlar polikistoz sindromi (TPS) - tuxumdonlar kattalashishi va ichida pufaklar hosil bo’lishi bilan xarakterlanadigan gormonal kasallik. Tuxumdonlar ortiqcha erkaklar jinsiy gormonlari (androgenlar) ishlab chiqarganda yuzaga keladi. Ayollarda erkaklik belgilari bor, belda ko’p yog’ qavati yig’ilishi kuzatiladi. Menopauza o’tmagan ayollarning 5-10%da uchraydi. Bepushtlikka olib keladi. Simptomsiz kechishi mumkin**.** Bu kasallik ayollarning reproduktiv yoshida endokrin metabolik o’zgarishlar bilan kechadigan geterogen kasallik bo’lib, menstrual siklning buzilishi, bepushtlik, girsutizm, metabolik sindrom, giperglikemiya rivojlanishi, dislipidemiya, giperandrogeniya, lyutenlovchi gormonning doimiy yuqori miqdori, tuxumdonlar morfologiyasida polikistozli o’zgarishlar bilan xarakterlanadi.

Dolzarbligi. TPS reproduktiv yoshdagi ayollar orasida taxminan 5%, 30% ginekologik- endokrin endokrin bepushtlik 75% xollarda uchraydi. Girsutizmli ayollarda esa 65-70% hollarda TPS aniqlanadi. TPS 35-60% insulinrezistentlik kuzatilib, qandli diabet 4- 10% xollarda kuzatiladi. 11-17% menstrual siklning buzilishi kuzatilib, Reproduktiv yoshda TPS 6-19,9% uchrab, menstrual funksiyaning buzilishi 17,4- 46,4% ni tashkil qiladi [9,11]. Psixopatologik o’zgarishlar 11,6-55,6% xollarda kuzatiladi. Giperandrogeniya 82% xollarda uchrab, anovulyator bepushtlik 55-91% ni tashkil qilib, bepusht juftliklar orasida 5-6-o’rinni egallaydi. TPS homiladorlikka salbiy ta’sir qilib, muddatdan oldingi tug’ruq 2 marta, preeklampsiya va gestatsion gipertenziya kelib chiqishi 3-4 marta oshadi. 60-70% TPS da semizlik kuzatiladi. Glyukozaga tolerantlik 23-35% xollarda kuzatilib, qandli diabetning II tipi 4-10% bemorlarda uchraydi[8]. Homiladorlik davrda homila tuxumdonlari androgenlarning zaxirasi normal, nofaol bo’lib, onadan ko’p miqdorda chiqqan

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

XGCh gormonining ta’siri natijasida androgenlar ko’p miqdorda ishlab chiqariladi va TPS ga tug’ma moyil qilib qo’yadi. TPS ning kelib chiqishida Barker gipotezasi muxim axamiyatga ega bo’lib, ayollarda androgenlarning yuqori miqdori homila ichi rivojlanish bosqichida, pubertat davrda TPS kelib chiqishida moyil faktorlardan biri xisoblanadi. TPS geterogen va irsiy ifodalangan kasallik bo’lib, hayz buzilishi, surunkali anovulyasiya, giperandrogenizm, tuxumdonlarning kattalashishi va ularning morfologik tuzilishining xususiyatlarining o’zgarishlari: tuxumdonlarning ikki tomonlama kattalashishi 2-6 marta, stroma va teka hujayralar giperplaziyasi, diametri 5-6 mm bo’lgan kistoz ko’rinishidagi follikullar to’plami, tuxumdonlar kapsulaning qalinlashishi kuzatiladi [9]. Asosiy etiologik faktorlaridan endokrin patologiya, genetik moyillik va insulinrezistentlik muxim axamiyatga ega. FSG ning sekresiyasining pasayishi, LG ning bazal sekresiyasining oshishi, gipofizning gonadotrop funksiyasining pasayishi asosiy sabablardan biri xisoblanadi.

TPS ning 3 ta asosiy kriteriyalari mavjud [12]:

-Surunkali anovulyasiya oligomenoriya yoki amenoreya

-Giperandrageniya (klinik yoki bioklinik)

-Tuxumdonlar polikistozi exografik belgilari.

Xayz siklining buzilishi — oligomenoreya turi bo’yicha ayollarning aksariyati (70%), kamroq bachadon qon ketishi (7-9%) kuzatiladi.

Polikistik tuxumdonlar uchun exoskopik mezonlar:

-tuxumdon hajmi 8 sm3 dan katta;

-giperexogen stroma maydoni;

-diametri 10 mm gacha bo’lgan anexogen follikulalari soni o’ndan kam emas;

TPS bilan kasallangan bemorlarni davolash [10]:

-Qondagi qand miqdorini nazorat qilish

-Vaznni yo’qotish

-Prostagen va kontratseptivlar ichish

-Epilyatsiyadan foydalanish

-Husnbuzarlarga qarshi – izotretinin

-jarrohlik metodi – laparoskopiya – ovulyatsiyani stimullashga yordam beradi.

TPS ning anovulyator turida bepushtlikni davolashda birinchi navbatda tana massasini kamaytirish kerak, 5-10% tana massasi kamayganda menstrual funksiya normallashadi. Jarrohlik davolashda laparoskopik kirish tomonidan ovulyasiya rag’batlantirish klomifenga chidamli bemorlarda eng mashhur davolash usulidir. Bundan tashqari, laparoskopiya afzalliklari tuxumdonlar rezistentlik sindromi xavfi yo’q, ko’p homiladorlik va bepushtlikning peritoneal faktorlarini bartaraf etish imkoniyati bo’ladi [8,11].

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Kruglyak D.A. va boshqalar.Qin va bachadon aplaziyasi (Mayer-Rokitanskiy-Kustner-Hauzer sindromi): etiologiyasi, patogenetikasi nuqson shakllanishining aspektlari va nazariyalari (adabiyot sharhi) //Ginekologiya. – 2018. – T. 20. – Yo‘q. 2.

2. Arakelyan A. S., Popryaduxin A. Yu., Karapetyan E. A. Mayer-Rokitanskiy sindromi rivojlanishining genetik omillari. Kyuster-Xauzer (bachadon va qin aplaziyasi) //Reproduksiya muammosi. – 2020. – T. 26. – Yo‘q. 5.

3. Martysh N. S. Bachadon va qin rivojlanish anomaliyalarining klinik va echografik xususiyatlari //Sono Ace International. – 2000. – Yo‘q. 6. – B. 60

4. Bobkova M.V. va boshqalar.Qin va bachadon aplaziyasi va buyrakning tos distopiyasi - davolash taktikasi va jarrohlik imkoniyatlari. genital malformatsiyalarni tuzatish // Rossiya tibbiyot jurnali. – 2018. – T. 24. – Yo‘q. 4.

5. Adamyan L.V., Farhat K.N., Makiyan Z.N. Bemorlarni tashxislash, jarrohlik tuzatish va reabilitatsiya qilishda kompleks yondashuv. bachadon va vaginaning rivojlanish anomaliyalarining endometrioz bilan kombinatsiyasi bilan // Reproduksiya muammolari. – 2016. – T. 22. – Yo‘q. 3. – B. 84-90

6. Adamyan L.V., Arakelyan A.S., Popryaduxin A.Yu.Bachadon va qin aplaziyasi bilan og'rigan bemorlarni davolashga zamonaviy yondashuvlar. peritoneal kolpopoez usuli // Rossiiskii Vestnik Akushera-Ginekologa. – 2021. – T. 21. – Yo‘q. 4.

7. Nadelyaeva Ya. G., Suturina L. V. Polikistik tuxumdon sindromi va menopauza // Doktor. RU. – 2018. – Yo‘q. 10. – 47-50-betlar.

8. Useinova A. N. va boshqalar Polikistik tuxumdon sindromini davolashning asosiy yo'nalishlari va istiqbollari // Sibir ilmiy. tibbiy jurnal. – 2021. – T. 41. – Yo‘q. 6. – 18-29-betlar.

9. Gonyan M. M. va boshqalar Polikistik tuxumdon sindromida bepushtlik // Endokrin tizim morfologiyasining zamonaviy masalalari. – 2018. – S. 47-52.

10. Dukhanina E. S. va boshq.SABABLI BERILGAN BEPULSIZLIK BO'LGAN AYOLLARDA uglevodlar almashinuvining Xususiyatlari. POLİKİSTIK TUXUMOLON // TALABLARNING ILMIY VA AMALIYINING HOZIRGI MUAMMOLARI. FAOLIYATLAR. – 2015. – B. 26

11. Gulammaxmudova D. V. Reproduktiv yoshdagi ayollarda polikistik tuxumdon sindromining klinik kechishi // Axborotnoma. Rossiya davlat tibbiyot universiteti. – 2015. – Yo‘q. 2.

12. Panasyuk A. M. va boshqalar POLİKİSTIK TUXUMLASH SINDROMI // ZAMONAVIY FAN. – 94-101-betlar

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

POLYCYSTIC OVARIAN SYNDROME AND MENOPAUSE

Nomurodova Shahnoza Gaffarovna
Hamidova Manzura Sattarovna
Imamov Elmurod Norkuchkarovich

Abstract: Polycystic ovary syndrome (PCOS) is one of the most common endocrinopathies, which occurs in 4–21% of women during reproductive age and is the most common form of hyperandrogenism [1, 2]. The clinical manifestations of PCOS are diverse, and most of them accompany a woman throughout her life, varying depending on age, ethnicity, constitutional and other factors. Due to the increase in average life expectancy, modern women spend quite a long period in peri- and postmenopause, which determines the need to monitor the clinical manifestations of PCOS, its long-term complications, as well as the features of the onset and course of age-associated diseases in this endocrinopathy [3–6].

Key words: syndrome, ovaries, menopause, postmenopause, endocrinopathies, polycystic disease, uterus.

In reproductive age, the diagnosis of PCOS is based on the assessment of menstrual and ovulatory function, registration of clinical and laboratory hyperandrogenism, as well as ultrasonographic signs of polycystic ovary syndrome. According to the US National Institutes of Health criteria, the diagnosis of PCOS requires the presence of oligoanovulation, hyperandrogenemia and/or hirsutism. This approach makes it possible to diagnose the so-called “classic” PCOS [7].

Currently, to make a diagnosis of PCOS, it is preferable to use the consensus criteria of the American Society for Reproductive Medicine/European Society of Human Reproduction and Embryology (2003), which assume the presence of any two of three signs: oligoanovulation, hyperandrogenemia and/or hirsutism, polycystic ovarian morphology on ultrasound [8]. Modern approaches to diagnosis also include determining the clinical phenotype of PCOS in each specific case, which significantly influences the patient’s management tactics and the prognosis of complications [9].

In 2013, an expert committee of the Endocrine Society formulated proposals for defining postmenopausal PCOS [1] (Table). The Endocrine Society's recommendations are based primarily on a history of menstrual dysfunction and the presence of hyperandrogenism during reproductive age. Polycystic ovarian structure

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

is considered as an additional sign, but its use is unlikely due to age-related changes in ovarian morphology.

A necessary condition for the diagnostic process is the exclusion of all diseases and conditions that have similar symptoms [1]. International evidence-based guidelines for PCOS published in 2018 consider polycystic ovarian morphology, along with menstrual irregularities and hyperandrogenism, as a possible criterion for postmenopausal PCOS, but also only in a historical context [2].

In general, it should be noted that diagnosing PCOS in peri- and postmenopausal women is difficult. On the one hand, many patients with PCOS with age experience a normalization of the menstrual cycle, a decrease in the volume of the ovaries and the number of follicles in them [5]. At the same time, despite the general age-related trend towards a decrease in the levels of circulating androgens, in women with PCOS during peri- and postmenopause their levels may remain elevated relative to those of their peers without PCOS [6].

In clinical practice, the diagnosis of hyperandrogenemia in older women is difficult due to the lack of data on normal androgen levels during the menopausal transition [1]. The most informative is the increase in free testosterone levels. Dehydroepiandrosterone sulfate and androstenedione are auxiliary markers of biochemical hyperandrogenism in PCOS. The optimal method is to study the concentration of total testosterone using liquid chromatography with mass spectrometry (LC–MS), gas chromatography with mass spectrometry (GC–MS), as well as radioimmunoassay with extraction with organic solvents followed by chromatography [8].

Along with the use of anamnesis data indicating the presence of previous oligomenorrhea and hyperandrogenism, it is recommended to take into account information about infertility and the results of histological examination obtained during a diagnostic examination or surgical treatment [5]. Some experts suggest using an indicator of insulin resistance, the HOMA (Homeostatic Model Assessment) index, as an additional criterion for diagnosing PCOS after menopause, along with a history of ovarian dysfunction and hyperandrogenism [2].

The need to assess the clinical phenotype of PCOS was emphasized at the US National Institutes of Health expert panel meeting in December 2012 [1]. However, in peri- and postmenopausal women, correct determination of the clinical phenotype is

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

not always possible. Thus, it has been shown that the clinical manifestations of the classic PCOS phenotype are leveled out with the onset of menopause [2]. A significant limitation of the use of universal clinical criteria for PCOS for peri-/postmenopausal women is the lack of differentiated diagnostic approaches taking into account the race and ethnicity of patients.

The onset of menopause with PCOS has its own characteristics, although many aspects of this process have not been sufficiently studied. Due to chronic oligoanovulation and frequent use of hormonal contraception for therapeutic purposes in patients with PCOS, it is difficult to determine the stage of aging of the reproductive system in accordance with modern criteria (STRAW) [3].

The average age of natural menopause in women in economically developed countries is 48–52 years. Epidemiological data regarding the age of menopause in PCOS are contradictory: a number of authors provide information that women with PCOS experience menopause on average 2–5 years later than in population, and in other studies, on the contrary, earlier menopause is noted in PCOS. There is also data on the ethnic characteristics of menopause in general and in PCOS in particular [8].

The most common menopausal manifestations are vasomotor symptoms, which affect most women and significantly affect quality of life. It is known that the frequency and severity of hot flashes in women with PCOS is significantly less than in the general female population of the same age [6]. On the other hand, with PCOS there are all the conditions for the development of menopausal metabolic syndrome and the risk of cardiovascular diseases is increased. Abdominal obesity, which is often observed in PCOS already in reproductive age, becomes an important marker of metabolic syndrome and is associated with insulin resistance, hypertension, dyslipidemia and cardiovascular diseases [2].

With the onset of menopause in women, androgen secretion decreases; however, PCOS is characterized by a slow decrease in the production of both ovarian and adrenal androgens [4]. At the same time, epidemiological data indicate an association of hyperandrogenism and ovulatory dysfunction with an increased risk of cardiovascular diseases [7]. In addition, even at a young age, women with PCOS develop endothelial dysfunction, which is especially significant in insulin resistance and abdominal obesity, which is an important mechanism for the risk of cardiovascular diseases in older age [9].

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

At the same time, the frequency of fatal cardiovascular events in these postmenopausal patients is not increased. Research suggests that, despite the increased risk of cardiovascular disease, cardiovascular disease-related mortality in postmenopausal women with PCOS is comparable to that in the non-PCOS cohort [40]. Nevertheless, prediction and prevention of long-term complications of PCOS are an integral part of the modern strategy for managing such postmenopausal patients.

CONCLUSION:

Diagnosis of polycystic ovary syndrome (PCOS) in peri-/postmenopause is based on a history of menstrual dysfunction, the presence of hyperandrogenism during reproductive age and its persistence in peri-/postmenopause. The polycystic structure of the ovaries is considered as an additional diagnostic sign, but its value is low due to age-related changes in ovarian morphology.

Diagnosis and monitoring of hyperandrogenism in postmenopause requires the use of modern laboratory methods and developed age standards taking into account the ethnicity of patients. With manifestations of hyperandrogenism that first appeared in postmenopause, severe or progressive hyperandrogenism, it is necessary to exclude androgen-producing tumors or ovarian hyperthecosis.

Patients with PCOS have an increased risk of menopausal metabolic syndrome and long-term cardiovascular complications, which determines the need for careful monitoring and timely correction of identified disorders.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Literature:

1. Carmina E., Rosato F., Jannì A., Rizzo M., Longo R.A. Extensive clinical experience: relative prevalence of different androgen excess disorders in 950 women referred because of clinical hyperandrogenism. J. Clin. Endocrino.l Metab. 2006; 91(1): 2–6. DOI: 10.1210/jc.2005-1457

2. Lizneva D., Suturina L., Walker W., Brakta S., Gavrilova-Jordan L., Azziz R. Criteria, prevalence, and phenotypes of polycystic ovary syndrome. Fertil. Steril. 2016; 106(1): 6–15. DOI: 10.1016/j. fertnstert.2016.05.003

3. Welt C.K., Carmina E. Clinical review: lifecycle of polycystic ovary syndrome (PCOS): from in utero to menopause. J. Clin. Endocrinol. Metab. 2013; 98(12): 4629–38. DOI: 10.1210/jc.2013-2375

4. Franks S., Berga S.L. Does PCOS have developmental origins? Fertil. Steril. 2012; 97(1): 2–6. DOI: 10.1016/j.fertnstert.2011.11.029

5. Brown Z.A., Louwers Y.V., Fong S.L., Valkenburg O., Birnie E., de Jong F.H. et al. The phenotype of polycystic ovary syndrome ameliorates with aging. Fertil. Steril. 2011; 96(5): 1259–65. DOI: 10.1016/j.fertnstert.2011.09.002

6. Baber R.J., Panay N., Fenton A.; IMS Writing Group. 2016 IMS Recommendations on women's midlife health and menopause hormone therapy. Climacteric. 2016; 19(2): 109–50. DOI: 10.3109/13697137.2015.1129166

7. Zawadzki J., Dunaif A. Diagnostic criteria for polycystic ovary syndrome: towards a rational approach. In: Dunaif A., Givens J., Haseltine F., Haseltine G., eds. Polycystic ovary syndrome. Oxford: Blackwell Scientific; 1992: 377–84.

8. Rotterdam ESHRE/ASRM-Sponsored PCOS consensus workshop group. Revised 2003 consensus on diagnostic criteria and long-term health risks related to polycystic ovary syndrome (PCOS). Hum. Reprod. 2004; 19(1): 41–7.

9. Azziz R., Carmina E., Dewailly D., Diamanti-Kandarakis E., EscobarMorreale H.F., Futterweit W. et al. The Androgen Excess and PCOS Society criteria for the polycystic ovary syndrome: the complete task force report. Fertil. Steril. 2009; 91(2): 456–88. DOI: 10.1016/j. fertnstert.2008.06.035

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

BOLALARDA SDVG SABABLARI, KLINIKASI

Hasanov Dilmurod Abduvahob o‘g‘li

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali

ANNOTATSIYA

Diqqat etishmasligi giperaktivligi buzilishi (DEHB) maktab yoshidagi bolalarning 5-8 foizida uchraydigan keng tarqalgan nevropsikologik kasallikdir. Agar o'z vaqtida tashxis qo'yilmasa va tuzatilmasa, bu holat oila ichidagi muammolarga va g'ayrioddiy xatti-harakatlarning shakllanishiga olib kelishi mumkin, bu esa asosan kasallikning dolzarbligini belgilaydi. DEHB tadqiqotlari. DEHBning asosiy klinik ko'rinishlariga diqqat etishmasligi, giperaktivlik va impulsivlik kiradi. shuningdek, statik-harakat etishmovchiligi belgilari. Ko'rib chiqishda patogenez, diagnostika masalalari muhokama qilinadi va DEHB davolash.

Kalit so‘zlar: diqqat yetishmasligi va geperaktivlik sindromi, psixokorreksiya metodlar, davolash.

KIRISH

Diqqat yetishmasligi va giperaktivlik sindromi–(inglizcha: attention deficit hyperactivity disorder(ADHD-DEHB)–bolalik davridan boshlanadigan ruhiy xulq-atvorning buzilishi hisoblanadi. U o‘zida diqqatni jamlash, giperaktivlik bilan bog‘liq qiyinchiliklar va yomon boshqariladigan impulsivlik kabi alomatlarni namoyon qiladi.XKT-10 (Xalqaro kasalliklar tasnifi)da mazkur sindrom giperkinetik buzilishlar turiga kiritiladi va odatda bolalik davrida boshlanadigan hissiy va xulq-atvor muammolari guruhi sifatida tasniflanadi, XKT-11 esa DYGSni neyro rivojlanish muammosi sifatida tasniflangan. Nevrologik nuqtai nazardan qaralganda diqqat yetishmasligi va giperaktivlik sindromiga hech qanday davo chorasi topilmagan doimiy va surunkali sindrom sifatida e’tirof etiladi. Ba’zi bolalarning aynan 30 foizida, bu sindrom paydo bo‘lib “o’sishni” boshlaydi yoki bolaning ulg‘ayish davrida unga moslashadi, deb ishoniladi.

Amerika Qo‘shma Shtatlari aholisining fikriga ko‘ra, bu sindrom odamlarning 3- 5 foizida, shu jumladan bolalarda ham, kattalarda ham uchraydi. DEHB ko‘proq o‘g‘il bolalarda aniqlanadi. O‘g‘il bolalar va qizlar o‘rtasidagi nisbiy tarqalish diagnostika mezonlari, tadqiqot usullari va o‘rganish guruhlari (shifokorga yuborilgan bolalar; maktab o‘quvchilari; umumiy aholi)ga qarab 3: 1 dan 9: 1 gacha belgilanadi. DEHB tarqalishining taxminlari ham ushbu omillarga bog‘liq.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

DEHB diagnostikasi uchun ilgari qo'llanilgan yondashuv, Amerika Psixiatriya Assotsiatsiyasi tomonidan ishlab chiqilgan, 2013 yilda qayta ko'rib chiqilgan. Ruhiy buzilishlarning diagnostik va statistik qo'llanmasiga (DSM-V) ko'ra, DEHBning paydo bo'lish yoshi 12 yoshga ko'tarildi. Tashkil etish Bolalarda DEHB diagnostikasi uchun kamida 6 ta diqqat etishmasligi va/yoki giperaktivlik/impulsivlik belgilari mavjudligi talab qilinadi. Shuni ta'kidlash kerakki, 6 oy ichida alomatlar kamida ikkita sohada bo'lishi kerak bolaning faoliyati, masalan, maktabda va uyda, psixologik noqulaylik va moslashuvni keltirib chiqaradi. Uchun 17 yoshdan oshgan bemorlarda tashxisni tasdiqlash uchun DEHBning 5 ta belgisi kifoya qiladi [5].

DEHB diagnostikasi uchun ICD-10 ga muvofiq kamida 6 ta e'tiborsizlik, kamida 3 ta giperaktivlik va kamida 1 ta impulsivlik mavjudligi tasdiqlanishi kerak. Hozirgi vaqtda uchta oqim varianti mavjud DEHB klinik ko'rinishlariga qarab:

- e'tibor etishmasligi va giperaktivlikni birlashtirgan kombinatsiyalangan shakl;
- Diqqatning buzilishi ustunlik qiladigan DEHB;
- Giperaktivlik va impulsivlik ustunligi bilan DEHB [5].

Giperaktivlik va impulsivlik

1. Qo‘llar yoki oyoqlarni urib o‘tiradi yoki chayqaltib o‘tiradi.
2. Ko‘pincha ma’qul bo‘lmagan holatlarda (sinfda, ofisda yoki boshqa ish muhitida, shuningdek, qat’iyat talab qiladigan boshqa holatlarda)o‘z o‘rnini tark etadi.
3. Qabul qilib bo‘lmaydigan holatlarda yuguradi yoki biror joyga tirmashib osiladi. (Eslatma: o‘smirlarda yoki kattalarda bezovtalik tashqi ko‘rinishda ko‘rinmasligi mumkin.)
4. Odatda jimgina, xotirjam o‘ynay olmaydi yoki bo‘sh vaqtlarida hech narsa qila olmaydi.
5. O‘z navbatini jimgina kuta olmaydi(masalan, restoranlarda, yig‘ilishlarda uzoq vaqt jim o‘tirishning iloji yo‘q yoki noqulay; boshqalar tomonidan notinch, ular bilan aloqa qilish qiyin bo‘lgan odam sifatida qabul qilinishi mumkin)
6. Haddan tashqari ko‘p gapiradi.
7. Savoliga berilgan javoblarni ohirigacha kutmaydi(masalan, odamlarning gaplarini bo‘ladi, suhbatning navbatini kutmaydi).
8. Tez-tez halaqit qiladi yoki boshqalarning ishlariga aralashib yuradi (masalan, suhbatga, o‘yinlarga yoki mashg‘ulotlarga aralashadi; so‘ramasdan yoki ruxsat

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

olmasdan boshqa odamlarning narsalaridan foydalanishi mumkin; o‘smirlar va kattalar boshqalarning qilayotgan ishlariga aralashishi mumkin).

XULOSA

Xulosa qilib shuni ta’kidlash joizki, DEHB eng munozarali va bahsli ruhiy kasalliklardan biridir. DEHB va uni davolash kamida 1970-yillardan beri izlanib kelinmoqda. Ushbu sindromning mavjudligiga ko‘plab shifokorlar, o‘qituvchilar, yuqori lavozimli siyosatchilar, ota-onalar va ommaviy axborot vositalari tomonidan shubha bilan qaraladi. DEHB haqidagi fikrlar doirasi juda keng — bu kasallik mavjudligiga ishonmaydiganlardan tortib, bu holat uchun genetik yoki fiziologik shartlar mavjudligiga ishonadiganlargacha. Ba’zi tadqiqotchilar hatto iqlim omillarining bolalarda DEHB rivojlanishiga ta’sirini ta’kidlaydilar.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. „LONI: Laboratory of Neuro Imaging“. 6-sentabr 2008-yilda asl nusxadan arxivlandi. Qaraldi: 25-aprel 2008-yil.

2. NINDS Attention Deficit-Hyperactivity Disorder Information Page. Arxivlandi 2016-12-02 Wayback Machine saytida. National Institute of Neurological Disorders and Stroke (NINDS/NIH) 9 февраля, 2007. Po dannim na 2007-08-13.

3. „Dr. Russell A. Barkley Official Site, Authority ADHD, Attention Deficit Hyperactivity Disorder“. 15-aprel 2008-yilda asl nusxadan arxivlandi. Qaraldi: 25-aprel 2008-yil.

4. Attention-Deficit/Hyperactivity Disorder (ADHD).(ingl.) Dannie s sayta Behavenet.com. Informatsiya sobrana 11-dekabrya 2006 goda.

5. Jahon sog'liqni saqlash tashkiloti F90-F98 Odatda bolalik va o'smirlik davrida boshlanadigan hissiy va xulq-atvor buzilishlari // Kasalliklarning xalqaro tasnifi (10-tasvir). V sinf: Ruhiy va xulq-atvor buzilishlari (F00-F99) (Rossiya Federatsiyasida foydalanish uchun moslashtirilgan). - Rostov-na-Donu: "Feniks", 1999. - P. 334. - ISBN 5-86727-005-8

6. World Health Organisation. „ICD-11 for Mortality and Morbidity Statistics: 6A05 Attention deficit hyperactivity disorder“ (en) (2018). Qaraldi: 2- noyabr 2018-yil.

7. Becker SP, Langberg JM, Vaughn AJ, Epstein JN. Vanderbilt DEHB diagnostikasining klinik yordami ota-onalar reytingi shkalasi komorbidlik skrining

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

shkalasi. J Dev Behav Pediatr. 2012;33(3):221–8. DOI: 10.1097/DBP.0b013e318245615b.

8. Gorbachevskaya NL, Zavadenko N.N., Sorokin AB, Grigorieva N.V. Diqqat etishmasligi giperaktivligi buzilishini neyrofiziologik o'rganish. Sibir psixiatriya byulleteni va giyohvandlik. 2003;(1):47–51. [Gorbachevskaya NL, Zavadenko NN, Sorokin AB, Grigoreva NV. Giperaktivlik bilan e'tibor etishmasligi sindromining neyrofiziologik tadqiqoti. Sibirskiy vestnik psikhiatrii va narkologii. 2003;(1):47–51. (Rus tilida)].

9. Haavik J, Blau N, Thöny B. Mutatsiyalar inson monoamin bilan bog'liq neyrotransmitter yo'l genlari. Hum Mutat. 2008;29(7):891–902. DOI: 10.1002/humu.20700.

10. Schulz KP, Himelstein J, Halperin JM, Newcorn JH. Diqqat etishmasligi / giperaktivlik buzilishining neyrobiologik modellari: qisqacha sharh empirik dalillar. CNS spektrlari. 2000;5(6):34–44

11. Barmoq AB. Rivojlanish nevrologiyasi bo'yicha ma'ruzalar. Moskva: MEDpressinform; 2012. 376 b. [Palchik AB. Lektsii po neurologii razvitiya [Rivojlanish nevrologiyasi bo'yicha ma'ruzalar]. Moskva: MEDprecsinform; 2012. 376 b. (Rus tilida)]

12. Reddy DS. Neyrosteroidlar: endogen roli inson brian va terapevtik salohiyati. Prog. Miya Res. 2010;186:113–137.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

TOPINAMBUR O'SIMLIGINING BIOLOGIYASI.

BOLTAEV XUSHMUROD JUMABOY O'G'LI
xushmurodb@gmail.com
MAMARAJABOV SAMANDARBEK FAXRIDDINOVICh
s.f.mamarajabov@gmail.com
Termiz agrotexnologiyalar va innovatsion rivojlanish instituti

Annotatsiya: Topinambur, yer noki (Helianthus tuberosus L.) - murakkabguldoshlarga mansub.tuganak mevali yemxashakbob ko'p yillik o'simlik. Kelib chiqish vatani-Shimoliy Amerika. Yevropada esa 17-asr boshlarida ekila boshlagan. Rossiyada 18-asrda keng tarqalgan. O'zbekistonda esa silosbop ekin sifatida ekiladi. Topinambur ayni paytda xo'jalikda, texnik va oziq-ovqat o'simligi hisoblanadi. Topinamburdan tibbiyotda har xil doridarmonlar ham tayyorlanadi.

Kalit so'zlar: oqsil, moy, azotsiz moddalar, inulin-qand fruktoza, spirt, ko'k massa.

Kirish : Mavzuning dolzarbligi. So'ngi yillar ichida inson xo'jalik faoliyatida ishlatiladigan o'simliklar assortimentini boyitib bormoqda. Bu borada *Asteraceae Dumont* oilasiga mansub topinambur *(Helianthus tuberosus L.)* O'zbekiston uchun bebaho, noananaviy va istiqbolli o'simlikdir. Bu tur yashil massa va tugunaklarining (50-70 ga) yuqori hosildorligi bilan xarakterlanib, oziq-ovqat, ozuqa va farmatsevtika sanoati uchun xomashyo bo'lib xizmat qilish mumkin. Topinamburning yashil massasida unilin moddasi bo'lib, u hayvonlar oshqozoni shirasi ta'sirida oson o'zlashtiriladigan fruktozaga aylantiradi.

Tuganaklarida hayvonlarning o'sish va rivojlanishi uchun kerak bo'lgan vitamin va mineral moddalarga boy 25-30% gacha quruq moda (10-25%) inulin va 2% atrofida proteinlar mavjud.Bundan tashqari topinambur ifloslashgan tuproqlar uchun, foydali qazilmalar qazib olish zonalarida tabiatni muhofaza qilish uchun katta ahamiyatga ega.

Tadqiqot natijalarining ilmiy va amaliy ahamiyati.

Topinambur Asteraceae oilasiga mansub. O'simliklarning balandligi 1,5 - 2 m ga yetadi (issiq janubiy zonalarda o'simliklarning balandligi 5 m ga yetadi). Kuchli ildiz tizimi, uning asosiy qismi tuproqqa taxminan 30 sm chuqurlikda kiradi, shuning uchun kam suv va qurg'oqchilikka chidamli hisoblanadi. Poyasining ko'rinishi kungaboqarni eslatib yuboradi. Yer osti poyalarida 20-70 ta noksimon, cho'zinchoq,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

tuganak hosil qiladi. Barglari bandli, tuxumsimon, gullari savatcha to‘pgulga yig‘ilgan holda. Mevasi pista hisoblanib, 1000 dona pistasi vazni 7-8 gr ni tashkil etadi.

Kuzda (sentyabrda) yupqa po'stlog'i bilan qoplangan ko'zlari bo'lgan ildiz mevalar, yer osti kurtaklari yoki stolonlarda shakllanadi va pishib yetiladi. Qishda, ildiz muzlab qolmaydi, lekin bahorda ular yangi kurtaklar o'sib, yangi poyalarni hosil

qiladi. Ildizlar nav xususiyatlariga qarab har xil shaklda va turli xil rangdagi ildizlarga ega bo'lishi mumkin. Ildizlar shakli va hajmi bo'yicha ham farqlanadi (10 - 200 g va undan ortiq). O'simliklarning poyasi kalta, qo'pol tuklar bilan qoplangan, to'pgullari esa yolg'iz, to'q rangli quvurli gullar va to'q sariq-sariq marginal tilli savatcha shaklda. Topinambur bir jinsli gullarga ega, changlanishi zaif urug'lari kam. Tuganagi tarkibida asosan 2,3% oqsil, 0,2% moy, 17,9% azotsiz moddalar, shuningdek 16-18% inulin-undan qand (fruktoza), spirt ishlab chiqariladi.

Topinambur juda ko'p afzalliklarga ega, ulardan biri Kolorado kartoshka qo'ng'izi va boshqa zararkunandalar tomonidan zarar ko'rmasligidir. Bundan tashqari, uni yetishtirish uchun qishloq xo'jaligi texnologiyasi murakkab emas va amalga

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

oshirish oson. Topinambur alohida parvarishlarsiz, ketma-ket yillar davomida bir joyda unib chiqishi mumkin.Topinambur uchun eng yaxshi tuproq chernozemlar hisoblanadi, shuningdek, yengil mexanik tarkibga ega bo'lgan tuproq, yengil qumli tuproqlar afzalroqdir va og'ir va kislotali tuproqlarda uning unumdorligi pasayadi.

Rossiya Federatsiyasi sharoitida ildiz mevalari kuzda yoki bahorda qazib olinadi va O'rta Osiyo sharoitida ular odatda kuzda yig'ib olinadi.Topinambur tuproqqa talabchan emas va uni turli tuproqlarda ya’ni kuchli va botqoqlashgan tashqari etishtirish mumkin.Respublikamizni tuproq sharoitida ildiz sistemasi 0,8 metr chuqurlikka, ba’zi bo’z tuproqlarda 0,5 metrga kirib boradi. Ildizning asosiy massasi tuproqning yuqori gorizontiga joylashadi.

Topinambur – qisqa kun o‘simligi. Topinambur juda ham namlikka talabchan emas. Topinambur – ko‘p yillik madaniy ekin, qishda tuproqda qoldirilgan tuganaklar bahorda o‘sib chiqadi, yildan – yilga ko‘payib vegetative qismi tiklanib boradi . Topinambur – har xil tuproqli va iqlim sharoitiga to‘g‘ri keluvchi ekin. Birinchi sovuqdan va yer ustki qismi, barglar nobud bo‘ladi, ammo tuganaklar davomli sovuqlarga chidamli bo‘ladi. Neytral sof tuproqlarda yaxshi yorug‘liq tushadigan joylarda, ba’zan soya joylarda ham yaxshi o‘sadi. Kuchli sovuqlar boshlanishi bilan yashil massa nobud bo‘ladi, tuganaklar massasi esa tuproqdagi oziq moddalar hisobiga kattalashib boradi.Topinambur – qurg‘oqchillikka chidamli.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

U kungaboqarga nisbatan qurqoqchilikka chidamli bo‘lib, 1,5 marta ko‘p hosil beradi.

XULOSA: Xulosa qilib shuni aytishim mumkinki, hozirgi kunda topinambur o’simligining ahamiyati juda ham muhim ahamiyatga ega. Nafaqat oziq ovqat balki formaseftika sanoatida, chorvachilikda, og’ir va yengil sanoatda ham topinambur o’simligining o’rni beqiyosdir.

Foydalanilgan adabiyotlar.

1. Абдукаримов Д.Т "Кунгабоқар экини селекцияси" // Дала
2. экинлари хусусий селекцияси. - Т., 2007. - Б. 398-420.
3. Пустовойт В.С. Подсолнечник. - М., 1967. - С. 27-44.
4. Василев Д.С. Подсолнечник. - М., 1990. - С. 31-33.
5. Тихонов О.И., Бочкарев Н.И, Дьяков А.Б "Биология, селексия возделивания подсолнечника". - М, 1991. - С. 71-75.
6. Луков М.К. Два урожая семян подсолнечника в году // Журнал "Земледелец". - Душанбе, 2008. - №1 (41). - 6 с.
7. Zokirova M.S. Axmedova Z.R. Yaxyayeva M.A., Dodayev KO Topinambur (Heliantus tuberosus L.) tuganagini saklashning yangi biotexnologik usullari O‘zbekistonda yaratilgan topinambur industriyasining salohiyati korporativ innovatsion hamkorlik natijalari va istikbollari T.2013 123-130 bet
8. Abdullayev, Muxtorjon, and Samandarbek Mamarajabov. "VARIETIES AND ACHIEVEMENTS OF WHEAT PLANT SELECTION IN UZBEKISTAN." *Eurasian Journal of Academic Research* 2.11 (2022): 100-104.
9. Xayitovna, Pirimqulova Muxabbat, and Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich. "Cauliflower Growing Technology." *Texas Journal of Multidisciplinary Studies* 6 (2022): 8-10.
10. Xayitovna, Pirimqulova Muxabbat, and Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich."KARTOSHKANING TARQALISH HUDUDLARI.
11. " *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI* 2.18 (2023): 209-212.
12. Xayitovna, Pirimqulova Muxabbat, Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich, and Jumayev Islom Bobomurod o’g’li. "O‘ZBEKISTONNING O’RTA MAVSUMDAGI GULKARAM NAVLARI."

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

13. Примкулова, Мухаббат Хайитовна, et al. "МОРФОЛОГИЧЕСКИЕ И БИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ РАСТЕНИЯ ПАМИДОР, СОРТА." *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI* 2.19 (2023): 69-74.

14. Jumageldiyevna, Gulshan Nurmatova, and Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich. "ZARANG (ACER) TURKUMI." *Innovation: The journal of Social Sciences and Researches* 1.6 (2023): 6-11.

15. Qizi, Xushvaqtova Muhlisa Nuriddin, and Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich. "Achchiq Bodom Turkumi." *Innovation: The journal of Social Sciences and Researches* 1.6 (2023): 141-149.

16. Jumageldiyevna, Gulshan Nurmatova, and Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich. "KIVI O'SIMLIGI HAQIDA." *Innovation: The journal of Social Sciences and Researches* 1.6 (2023): 12-17.

17. Jumageldiyevna, Gulshan Nurmatova, Abdurayimova Mujgona Abdujalilovna, and Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich. "QAYRAG 'OCH (ULMUS) TURKUMI." *Innovation: The journal of Social Sciences and Researches* 1.6 (2023): 32-35.

18. Qizi, Jo'Rayeva Go'Zal Davlat, Shaymanov Sherzod Kamol O'G'Li, and Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich. "GO 'ZAL KATALPANING MARFOLOGIYASI VA MANZARAVIYLIK XUSUSIYATLARI." *Innovation: The journal of Social Sciences and Researches* 1.6 (2023): 46-49.

19. Qizi, Hamidova Dilrabo Chori, et al. "JASMIN (JASMINUM) TURKUMI." *Innovation: The journal of Social Sciences and Researches* 1.6 (2023): 53-56.

20. Jumageldiyevna, Gulshan Nurmatova, Abdurayimova Mujgona Abdujalilovna, and Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich. "PISTA (PISTACIA) TURKUMI." *Innovation: The journal of Social Sciences and Researches* 1.6 (2023): 36-38.

21. Pirimqulova, Muxabbat Xayitovna, et al. "O'ZBEKISTONNING O'RTA MAVSUMDAGI GULKARAM NAVLARI." *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences* 3.2 (2023): 661-665.

22. Xayitovna, Pirimqulova Muxabbat, and Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich. "Exploiting Seasonal Varieties of Tomato Cultivation for Enhanced

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Yield and Nutritional Impact in Uzbekistan." *Indonesian Journal of Innovation Studies* 24 (2023): 10-21070.

23. Xudaynazarovna, Ashurova Muxlisa, Muxammadiyeva Gulchiroy Raxmonovna, and Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich. "O‘G‘ITLARNING TURLARI-XUSUSIYATLARI, TUPROQ STRUKTURASIGA VA O’SIMLIK HOSILIGA TA’SIRI." *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI* 2.18 (2023): 204-208.

24. Faxriddinovich, Mamarajabov Samandarbek, et al. "FERTILE VARIETIES OF GOOSEBERRIES."

25. Faxriddinovich, Mamarajabov Samandarbek. "ZIRK (BERBERIS) TURKUMI." *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI* 2.16 (2023): 690-694.

26. Abdullayev, Muxtorjon, and Samandarbek Mamarajabov. "VARIETIES AND ACHIEVEMENTS OF WHEAT PLANT SELECTION IN UZBEKISTAN." *Евразийский журнал академических исследований* 2.11 (2022): 100-104.

27. Xayitovna, Pirimqulova Muxabbat, and Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich. "KARTOSHKANING TARQALISH HUDUDLARI." *O'ZBEKISTONDA FANLARARO INNOVATSIYALAR VA ILMIY TADQIQOTLAR JURNALI* 2.18 (2023): 209-212.

28. Xayitovna, Pirimqulova Muxabbat, and Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich. "Cauliflower growing technology." *Texas Journal of Multidisciplinary Studies* 6 (2022): 8-10.

29. Xayitovna, Pirimqulova Muhabbat, and Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich. "Types of corn grown in Uzbekistan and their peculiarities." *Texas Journal of Agriculture and Biological Sciences* 3 (2022): 59-63.

30. Abdukarimovna, Abdukarimova Mamlakat, Qulmurotova Aziza Muhiddinovna, va Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich. "POMIDOR ZARARONCHILARI" *Finlyandiya xalqaro ta'lim, ijtimoiy fanlar va amp; Gumanitar fanlar*11.2 (2023): 427-430.

31. Xolmamatovna, Xafizova Matluba, et al. "TYPES OF SOILS COMMON IN UZBEKISTAN AND THEIR CHARACTERISTICS." *American Journal Of Agriculture And Horticulture Innovations* 2.09 (2022): 13-19.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

32. Nodirovna, Nabijonova Halima, et al. "Village Farm Plants Pests." *Vital Annex: International Journal of Novel Research in Advanced Sciences* 1.5 (2022): 217-220.

33. Xayitovna, Pirimqulova Muxabbat, et al. "Planting Cauliflower Seeds in the Open Field." *INTERNATIONAL JOURNAL OF INCLUSIVE AND SUSTAINABLE EDUCATION* 1.5 (2022): 240-246.

34. Faxriddinovich, Mamarajabov Samandarbek, et al. "FERTILE VARIETIES OF GOOSEBERRIES."

35. Bobirovich, Abdullayev Muxtorjon, and Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich. "VARIETIES AND ACHIEVEMENTS OF MOSH PLANT SELECTION IN UZBEKISTAN."

36. Xayitovna, Pirimqulova Muxabbat, and Mamarajabov Samandarbek Faxriddinovich. "BIOLOGICAL AND MORPHOLOGICAL CHARACTERISTICS OF POTATOES."

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

TALABA YOSHLARNING PSIXOLOGIK O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI

Toshpo'latova Mavjuda Mamatqulovna
Pedagogika va psixologiya 1 kurs magistranti

Sattorova Muxlisa Akramovna
Pedagogika va psixologiya 1 kurs magistrantlari

ANNOTATSIYA: Ushbu maqolada, talaba yoshlarning psixologik o'ziga xos xususiyatlari va talaba yoshlar deganda moddiy va ma’naviy ishlab chiqarishda ijtimoiy hayotda va mutaxassislikka oid rollarni muayyan qoida va maxsus dastur asosida bajarishga tayyorlanayotgan ijtimoiy guruh haqida so'z boradi.

KALIT SO'ZLAR: qiziquvchanlik, ijtimoiy guruh, shaxslararo, mikroguruh, kasbiy faoliyat, ijtimoy faoliyat, ma'lumotlilik, psixologik ildizlar.

KIRISH

Istiqlol sharoiti bilan Respublika xalq ta’limi, oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirliklarida o‘qitishi hamda tarbiyalash tizimini yanada takomillashtirishga oid bir qancha qarorlar, nizolar, konsepsiyalar ishlab chiqildi. Bu hujjatlar o‘rta maktab va oliy o‘quv yurtlarida uzliksiz ta’lim – tarbiya berishda uyg‘unlikni ta’minlashda ham nazariy, ham amaliy dastur vazifasini o‘taydi. Bugungi islohatlar davri o‘qitishning samarali metodlarini yaratishni, o‘qituvchi va talabalar o‘rtasida hamkorlikning yanada kengaytirishni, inson shaxsini shakllantirishda tarbiyaning yetakchiligini ta’minlashni, talabalarning yosh xususiyatlari, milliy his – tuyg‘ularini e’tiborga olish tarbiyaviy, ta’limiy tadbirlarni amalga oshirishni taqozo qilmoqda. Hech qanday jamiyatda qobiliyatli shaxslar, iste’dodli yoshlar zarur. Chunki, ular mamlkatning kelgusi ijtimoiy – iqtisodiy taraqqiyotini belgilab beruvchi, bo‘lg‘usi intelektual va ijodkor elita va killari hisoblanadi. Iqtidorli, imte’dodli yoshlarni aniqlash va tarbiyalash va o‘qitish respublikamizning bo‘lajak zakovatli va ijodiy fikrlovchi kuchlarni tarbiyalashning asosiy manbaidir. Shu sababli istiqlolning dastlabki yillaridan boshlab mamlakatimizda

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

iqtidorli yoshlarni kashf etish, qo‘llab – quvvatlash, tarbiyalash davlat siyosatining ustivor yo‘nalishlaridan biriga aylanadi. Shu sababli o‘quvchi va talabalarning ijtimoiy psixologik xususiyatlari, ularning imkoniyatlari o‘rganilib, kelajaklariga ishonch bilan qarashlariga imkoniyat berilmoqda.

Talaba yoshlar umumiy yosh xususiyatlariga ega: biologik (yuqori asabiy faoliyat turi, shartsiz reflekslar, instinktlar, jismoniy kuch va boshqalar); psixologik (psixologik jarayonlar, holatlar va xususiyatlarning birligi); ijtimoiy (ijtimoiy munosabatlar, fazilatlar, ma'lum bir ijtimoiy guruhga mansublik va boshqalar). Shu bilan birga, ma'lum bir talabani o'rganayotganda, har birining individual xususiyatlarini, uning aqliy jarayonlari va holatlarining xususiyatlarini hisobga olish kerak. Biz uchun o'smirlik davridan o'smirlik davriga o'tish, rivojlanish xususiyatlarini bilish juda muhimdir. Bu yoshda odamlar jamiyatda o'z o'rnini topishga harakat qilishadi, o'zlarini tushunishga intilishadi, nafaqat o'zlariga, balki boshqalarga ham tanqidiy munosabatda bo'lishadi. Ushbu xususiyatlar mahalliy va xorijiy tadqiqotchilar tomonidan ajralib turadi-A. G.Asmolov, L. S. Vygotskiy, A. N. Leontiev, D. I.Feldshteyn va boshqalar. Talabalar yillari hayot yo'lining o'ziga xos bosqichidir. Asos juda tushunarli - maqsad, vazifalar va eng muhimi-ushbu institutda mutaxassislik olish natijasida kelib chiqadigan motivatsiyaga muvofiq o'qitish.

Birinchi kurs talabalari uchun bu ayniqsa qiyin. Maktabni tugatish va institutda o'qishni boshlash o'rtasidagi vaqt juda qisqa va unda ilgari qo'yilgan maqsadlarni sezilarli darajada o'zgartirish, odatlaringiz va xatti-harakatlaringizni chuqur qayta ko'rib chiqish kerak, natijada yangi ijtimoiy rollarni bajarishga hissa qo'shadigan yangi fazilatlar paydo bo'ladi, mustaqillik, qiziquvchanlik, tashabbuskorlik kabi shaxsiy fazilatlarning namoyon bo'lishi. Talaba yangi narsalarga — sinfdoshlarga, ixtisoslashtirilgan fanlarning o'qituvchilariga, turli xil hisobot shakllariga va boshqalarning nazarida muhimlikka ko'nikishi kerakligi bilan bog'liq qiyinchiliklarga duch ke ladi.

Psixologlarimizning tadqiqotlari shaxs hayot tajribasini egallashda unda o‘zligini anglash vujudga kelishini ko‘rsatadi. Shaxsiy hayotning mazmunianglash, aniq turmush rejalarini tuuzish,kelajak hayot yo‘lini belgilash shular jumlasidandir. Talaba

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

asta – sekin mikroguruhlarning notanish sharoitlariga ko‘nikib boradi, o‘zining haq – huquqlari va majburiyatlarini bila boshlaydi, shaxslararo munosabatlarning yangicha ko‘rinishini o‘rnatadi, turmushdagi ijtimoiy rollarni amalda shaxsan sinabko‘rishga intiladi. Ulardagi romantik his – tuyg‘ular voqelikka muayyan yondoshishga birmuncha halaqit beradi. Chunki ular turmushdagi yutuqlar va muvaffaqiyatlarning ijtimoiy psixologik ildizlari nimadan ekanligi to‘g‘risida aniq tasavvurga ega bo‘lmaydilar. Yosh fizologiyasi va psixologiyasi fanlarida to‘plangan materiallar taxlilidan ko‘rinadiki, talaba 17-19 yoshda ham o‘z xulqi va bilim qobiliyatini ongli boshqarish imkoniyatiga ega bo‘lmaydi va shunga ko‘ra xulq motivlarining asoslanmagani, uzoqni ko‘ra olmaslik, ehtiyotsizlik kabi hollar ro‘y beradi.

U rivojlanishning ma'lum bir bosqichida talaba mustaqil ravishda emas, balki o'qituvchining rahbarligi ostida hal qila oladigan vazifalar doirasi bilan tavsiflangan proksimal rivojlanishning "zonasini" aniqladi. Ammo vaqt o'tishi bilan, bilim qobiliyatlari rivojlanib borishi bilan, bu vazifalar u tomonidan mustaqil ravishda amalga oshiriladi. Oliy o‘quv yurtidagi ta’limning o‘ziga xos xususiyatlari talabalarning boshqa ijtimoiy guruhlar bilan (ular hox rasmiy, hox norasmiy bo‘lishidan qat’iy nazar) muloqotga kirishishi uchun muhim imkoniyatlar yaratadi. Talabalik davrinig asosiy xususiyatlaridan biri ijtimoiy yetuklikning jadal sur’atlar bilan ro‘yobga chiqishidir. Ma’lumki, ijtimoiy yetuklik (kamolot) shaxsdan zarur aqliy qobiliyatlarni hamda ijtimoiy turmushda bajariladigan turli rollarni egallashga (oila qurishga), farzandlarni tarbiyalashga, foydali mehnatda qatnashishga (ma’sul vazifada ishlashga) tayyorlanishni talab qiladi. Mazkur jarayonning bosh mezonlari va ko‘rsatgichlari o‘rta ma’lumotlilik, jamoatchilik topshirig‘lari, mehnatda faolllik ko‘rsatish, qonunlar oldida javobgarlik, mutaxassis bo‘lish imkoniyati, unga intilish tuyg‘usi, irodaviy zo‘r berish, yosh otalik va onalik burchi, jamoat arbobi vazifasini o‘tash, ijtimoiy guruhga rahbarlik qilish, sport bilan shug‘ullanish va hakozolardan iborat.

XULOSA

Xulosa qilib aytadigan bo'sak, Talaba yoshlar oliy o‘quv yurtida turli fanlarni o‘rganish natijasida unda kasbiy yo‘nalganlik shakllanadi, ya’ni o‘z bilim, tajriba va qobiliyatini tanlagan kasbi sohasida qo‘llash uchun shaxsiy intilish paydo bo‘ladi. Shaxsning kasbiy yo‘nalganligini takomillashtirish istagi, o‘z kasbi sohasida mehnat

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

qilib, moddiy va ma’naviy ehtiyojlarni qondirish istagini o‘z ichiga oladi. Kasbiy yo‘nalganlik - kasbiy faoliyat maqsad va vazifalarini tushunishni va qabul qilishni o‘z ichiga oladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Столяренко Л.Д. Основы психологии. — Р /наД.: Феникс, 1997. — С. 736.

2. Зимняя И.А. Педагогическая психология: уч. для студентов по пед. и психол. направ. и спец. — М.: Логос, 2000. — С. 384.

3. Ананьев Б.Г. К психофизиологии студенческого возраста / Современные психолого-педагогические проблемы высшей школы / Под ред. Б.Г. Ананьева, Н.В. Кузьминой. — Вып. 2. — Л.: ЛГУ, 1974. — С. 3—15.

4. Выготский Л.С. Собр. соч. в 6 т. / Под ред. А.М. Матюшкина. — М.: Педагогика, 1982—1984. — Т. 3. — С. 673

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

PSIXOLOGIYA METODLARINING QO`LLANILISH TARTIBLARI

Sayfullayeva Sojida Saidjanovna

Toshkent shahar Maktabgacha va maktab ta'limi boshqarmasi, O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish va psixologik xizmat bo'limi boshlig'i

AIFU psixologiya faoliyat turlari 1-kurs magistiranti

Raximova Indira Igorevna

Phd,Umumiy psixologiya kafedrasi dotsenti

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston milliy universiteti

Annotatsiya

Psixologiya - bu insonni, uning ruhiy xususiyatlarini va turli vaziyatlardagi xatti-harakatlarini o'rganadigan fan. Psixologiyada mutaxassisga psixologik holatni to'g'ri baholash va tegishli xulosalar chiqarishga yordam beradigan inson tadqiqotining bir nechta asosiy usullari mavjud:

**Kalit so`zlar**:kuztish,so`rov,anketa,test,kuzatuv,sotsiometriya.

Asosiy qism

Psixologiya usullari - bu psixologlar ilmiy nazariyalarni yaratish va amaliy tavsiyalar ishlab chiqish uchun qo'llaniladigan ishonchli ma'lumotlarni olish usullari va vositalaridir. Yaxshi usul iqtidorli tadqiqotchining o'rnini bosa olmaydi, balki unga muhim yordamdir.Psixologiyaning metodlari rivojlanish va o'zgarishlardagi psixik hodisalarni o'rganishga qaratilgan.Psixikaning hayvonot dunyosi tarixida, insoniyat tarixida yosh xususiyatlariga ko'ra jismoniy mashqlar, o'qitish va tarbiya ta'sirida, atrof-muhitning noqulay ta'siri natijasida, kasalliklar natijasida rivojlanishi va o'zgarishi o'rganiladi.Psixologik tadqiqot usullari nafaqat maxsus shaxsning o'zini, balki unga

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ta'sir qiladigan sharoitlarni ham o'rganadi.Masalan, oilada va maktabda bolaning atrofidagi vaziyatni hisobga olmasdan turib, uning shaxsiyat xususiyatlarini tushunish mumkin emas.

Psixologiyaning usullari juda xilma-xildir. Ularni tasniflashda, birinchi navbatda, haqiqiy ilmiy tadqiqot usullari va amaliyotda bevosita qo'llaniladigan usullar ajratiladi. Usullar umumiyroq va aniqroq, ko'proq yoki kamroq ilmiy bo'lishi mumkin. Ilmiy deb da'vo qiladigan psixologiyada tegishli ilmiy usullar bo'lishi kerak.Psixologiyaning asosiy usullari, boshqa ko'plab fanlar singari, kuzatish va eksperimentdir . Qo'shimchao'z- o'zini kuzatish, suhbat , so'roq va biografik usul . So'nggi paytlarda psixologik testlar tobora ommalashib bormoqda .Ruhiy hodisalarni o'rganishda odatda bir-birini to'ldiradigan turli usullar qo'llaniladi.Masalan, kuzatuv orqali qayta-qayta qayd etilgan ma'lum bir vazifani bajarayotganda xodimning chalkashligining namoyon bo'lishi suhbat orqali aniqlanishi, ba'zan esa maqsadli testlar yordamida tabiiy eksperiment bilan tasdiqlanishi kerak.Agar sezgi va tafakkurni ko`rish mumkin bo`lmasa, ular bilvosita, nafaqat o`z-o`zini kuzatish, balki amaliy ish va harakatlar orqali ham kuzatiladi.Psixologiyaning turli muammolarini hal qilish muayyan texnikalar, o'rganish usullarini qo'llamasdan mumkin emas. Har bir fan o'ziga xos usullardan foydalanadi. Tadqiqot usuli doimo u yoki bu metodologiyani, ya'ni tadqiqot usullariga qo'yiladigan umumiy talablarni aks ettiradi. Psixologik tadqiqot usullari har qanday usuldan foydalanganda kuzatilishi kerak bo'lgan ma'lum talablarga bo'ysunadi. Bular asosiy metodologik tamoyillar: xolislik, adekvatlik, rivojlanish.

Usul (yunoncha metodos — biror narsaga yo‘l) — muayyan maqsadga erishishga qaratilgan faoliyat usuli; o'rganilayotgan ob'ektlarning mohiyati haqidagi umumiy nazariy g'oyalardan kelib chiqadigan ilmiy tadqiqotni amalga oshirish usuli.Metodologiya - nazariy va amaliy faoliyatni tashkil etish va qurish tamoyillari va usullari tizimi, shuningdek, ushbu tizim haqidagi ta'limot.Metodologiya barcha faoliyat turlarida, shu jumladan ilmiy faoliyatda ham mujassamlangan.Kuzatish - bu psixologiya usuli; xulq-atvorning namoyon bo'lishini aniqlash va sub'ektiv ruhiy hodisalar haqida mulohazalarni olishdan iborat.Introspektsiya - bu o'z-o'zini kuzatish, kuzatish, uning ob'ekti sub'ektning o'zi ruhiy holatlaridir.Psixologiyada eksperiment (lot. eksperimentum - sinov, tajriba) psixologiyaning asosiy usuli bo'lib, qaram o'zgaruvchiga ta'sir qiluvchi o'zgaruvchan mustaqil o'zgaruvchilarni aniq hisobga

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

olishga asoslangan. Bu psixik hodisalarni o'rganish uchun optimal sharoitlarni yaratishdir. Bu olimning tadqiqot vaziyatiga maqsadli aralashuvini o'z ichiga oladi. Tajriba uchun aniq diagnostika texnikasi va usullari tanlanadi, ularning yig'indisi tadqiqot metodologiyasi deb ataladi.

Psixologik tadqiqot metodologiyasi - muayyan tadqiqotda qo'llaniladigan va ularning tegishli metodologiyasi bilan belgilanadigan usullar to'plami.Laboratoriya eksperimenti - barcha ta'sir etuvchi omillarni qat'iy nazorat qilgan holda, sun'iy sharoitda (maxsus jihozlangan xonalarda) olib boriladigan psixologiya usuli.Tabiiy eksperiment - o'yin, mehnat yoki o'quv faoliyatiga kiritilgan psixologik eksperiment.Aniqlash eksperimenti - mavjud ruhiy xususiyatlarni yoki tegishli fazilatlarning rivojlanish darajasini aniqlashni, shuningdek sabab va oqibatlarning o'zaro bog'liqligini bayon qilishni ta'minlaydi.Formativ (trening) eksperiment - psixologiya usuli bo'lib, unda zaruriy aqliy jarayon yoki shaxs sifatini tizimli shakllantirish amalga oshiriladi.Test - testlar yordamida tadqiqot.Test (inglizcha test - test) - standartlashtirilgan psixologik test, uning natijasida ma'lum bir aqliy jarayonni yoki umuman shaxsiyatni baholashga harakat qilinadi. Quyidagilar mavjud: qobiliyat va yutuqlar testlari, shuningdek, shaxsiyat testlari (so'rovnomalar, proektiv). Qobiliyat testlari muayyan qobiliyatlarning (xotira, fikrlash, aql, kasbiy va boshqalar) rivojlanish darajasini o'lchash uchun mo'ljallangan. Muvaffaqiyat testlari turli faoliyat (o'qish, ish va boshqalar)dagi yutuqlarni aniqlash uchun ishlatiladi. Shaxs testlari shaxsning turli xil psixologik sifatlarini (motivlar, munosabatlar, qadriyatlar, individual xususiyatlar (temperament, xarakter, emotsional holat va boshqalar) aniqlash uchun mo'ljallangan. Bunda anketa yoki proyektiv testlar qo'llaniladi.Shaxs so'rovnomalari - bu shaxsning turli xususiyatlarini o'lchashga qaratilgan so'rovnomalarning bir turi. Shaxs so'rovnomalari quyidagilarga bo'linadi: a) shaxs xususiyatlariga oid so'rovnomalar; b) tipologik anketalar; v) motivlar haqidagi anketalar; d) qiziqish so'rovnomalari; e) qiymat so'rovnomalari; e) munosabat anketalari.Proyektiv - shaxsni o'rganish usullaridan biri. Eksperimental ma'lumotlarda sub'ektning shaxsiy xususiyatlarining prognozlarini keyinchalik talqin qilish bilan aniqlash asosida. Usul bir qator proyektiv usullar (proyektiv testlar) bilan ta'minlanadi, ular orasida: a) assotsiativlar (masalan, Rorschach testi, tugallanmagan gaplar testi va boshqalar); b) izohli (masalan, rasmlarda tasvirlangan ijtimoiy vaziyatlarni izohlash talab qilinadigan TAT mavzuli apperseptiv

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

testi); v) ekspressiv (psixodrama, odam yoki mavjud bo'lmagan hayvonning rasmi va boshqalar).Testning haqiqiyligi (ing. validate — tasdiqlamoq, to‘g‘riligini e’lon qilmoq) — tadqiqot natijalarining sinovdan o‘tkazish maqsadiga, ob’yektiv tashqi mezonlarga muvofiqligi o‘lchovi. Haqiqiylik o'lchovi odatda test natijalarining boshqa haqiqiy testlar yoki kasbiy mezonlar natijalari bilan bog'liqlik koeffitsienti hisoblanadi.Ishonchlilik - uning yordami bilan olingan natijalarning doimiyligi, barqarorligi. Ishonchlilik testning tasodifiy shovqin omillarining buzilish ta'siriga barqarorligini, uning aniqligini ko'rsatadi. Sinovlarning ishonchliligi takroriy testlar orqali tekshiriladi.Anketa (fr. enquete — savollar ro‘yxati) birlamchi ma’lumotlarni olishning uslubiy vositasidir.Savol berish - anketalardan foydalangan holda o'rganish.Modellashtirish - bu psixikaning ishlash modellari to'g'risidagi ma'lumotlar sifatida olingan natijalardan foydalangan holda psixik hodisalarning modellarini yaratish va ushbu modellarning ishlashini o'rganishdan iborat bo'lgan aqliy naqshlarni o'rganish usuli.Semantik differentsial usul - "kuchli - zaif", "yaxshi - yomon" va boshqalar kabi oldindan belgilangan qutbli ta'riflar seriyasidan foydalangan holda tushunchalarni aniqlash orqali shaxs ongining mazmuni va tuzilishini o'rganish usuli. Usul amerikalik psixolog C. Osgud tomonidan kiritilgan.Qiyosiy metod - turli guruhlardagi bir xil funktsiyani o'rganish.Uzunlamasına usul (inglizcha uzunlikdan - uzunlik) har qanday ruhiy yoki xatti-harakatlarning shakllanishi, rivojlanishi va o'zgarishi jarayonlarini uzoq muddatli ilmiy o'rganishdir. Xuddi shu mavzudagi psixik hodisalarni uzoq vaqt davomida (ba'zan bir necha yillar davomida) o'rganish va sub'ekt psixikasidagi bir qator muhim o'zgarishlarni izchil aniqlash.Egizaklar usuli - bu ikki turdagi egizaklarning psixologiyasi va xulq-atvorini solishtirishga asoslangan ilmiy tadqiqot usuli: monozigotik (bir xil genotip bilan) va dizigotik (boshqa genotip bilan). Usul insonning ma'lum psixologik va xulq-atvor xususiyatlarini genotipik yoki atrof-muhitga moslashtirish muammosini hal qilish uchun ishlatiladi.

Statistika - matematikaning nazariy va amaliy bo'limi bo'lib, ma'lumotlarni yig'ish, tasniflash va tahlil qilish bilan shug'ullanadi. Statistika uchta asosiy bo'limni o'z ichiga oladi: 1) ma'lum bir taqsimotning ma'lumotlarini tavsiflash, umumlashtirish va jadvallar yoki grafiklar ko'rinishida ko'paytirish, uning statistik xususiyatlarini hisoblash imkonini beradigan tavsiflovchi statistika; 2) ma'lum bir tanlama bo'yicha olingan natijalarni namuna olingan butun populyatsiyaga tarqatish mumkinligini

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

tekshirishga xizmat qiluvchi induktiv statistika; 3) korrelyatsiyani o'lchash, bu bizga ikkita o'zgaruvchining qanday bog'liqligini aniqlashga imkon beradi, shunda biz ulardan birining mumkin bo'lgan qiymatlarini boshqasini bilsak, taxmin qilishimiz mumkin.

Xulosa

Psixologik tadqiqot bosqichlari:

1. Tadqiqotni rejalashtirish tadqiqot metodologiyasini tanlash va sinovdan o'tkazishni o'z ichiga oladi. Rejalashtirish, shuningdek, tadqiqotning mantiqiy va xronologik sxemalarini tuzish, kontingent va sub'ektlar sonini yoki kerakli o'lchovlar (kuzatishlar) sonini tanlash, bu matematik ishlov berish va butun tadqiqotni tavsiflash rejasi va boshqalar.

2. Tadqiqot o'tkaziladigan joy tashqi shovqinlardan izolyatsiyani ta'minlashi, sanitariya-gigiyena va muhandislik-psixologik talablarga javob berishi, ya'ni ma'lum bir qulaylik va qulay ish muhitini ta'minlashi kerak.

3. Tadqiqotning texnik jihozlanishi hal etilayotgan vazifalarga, o‘rganishning butun jarayoniga va olingan natijalarni tahlil qilish darajasiga mos kelishi kerak.

4. Mavzularni tanlash ularning sifat jihatidan bir xilligini ta'minlashi kerak.

5. Tadqiqotchi (tajribachi) bajarilayotgan ishning borishiga uning barcha bosqichlarida muqarrar ravishda ta’sir ko‘rsatadi.

6. Ko'rsatmalar ishni rejalashtirish bosqichida tuziladi. Bu aniq, qisqa va aniq bo'lishi kerak.

7. O'quv protokoli ham to'liq, ham yo'naltirilgan bo'lishi kerak.

8. Tadqiqot natijalarini qayta ishlash - tadqiqot davomida olingan ma'lumotlarni miqdoriy va sifat jihatidan tahlil qilish va sintez qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Umumiy psixologiya: O'quv-uslubiy qo'llanma / M.V. Gamezoning umumiy tahriri ostida. - M .: Os-89, 2007

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2. https://cyberleninka.ru/article/n/osnovnye-metody-psihologicheskih-issledovaniy-osobennosti-i-opyt-primeneniya

3. CATTELL, R. B. Temperament tests. I. Temperament, Brit. J. Psychol., 1933, 23, 308-29.

4. FLANAGAN, J, C. Factor analysis in the study of personality. Stanford Univ. Press, 1935.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Stress va undan oson halos bo`lish usullari

Nazarova Dilnora Ravshanbek qizi

Aniq va Iijtimoiy fanlar Unversetiti psixologiya faoliyat turlari 1-kurs magistir talabasi

Rahimova Indira Igorevna

Ilmiy rahbar: PHD dotsent

Annotatsiya

Stress - odam va hayvonlarda kuchli ta'sirotlar natijasida sodir bo'ladigan o'ta hayajonlanish, haddan tashqari zo'riqish, asabiylik holatidir. Organizmda har xil ta'sirotlarga nisbatan rivojlangan nomaxsus neyrogarmonal reaksiya. Bu tushunchani birinchi bo'lib G. Selye fanga kiritgan bo'lib, u stressni organizmga zarar olib kelishi bilan birgalikda foydali jihatlari ham bor, bu holat organizm imkoniyatlarini ishga solib, salbiy ta'sirotlarga chidamliligini oshiradi degan edi. Stressning ko'payib ketishi tananing zaiflashishiga, kuchsizlanishiga, muammolarni hal qilish qobiliyatini yo'qolib qolishiga olib keladi. Tushkunlikka tushib qolgan insonlarning hayotidan quvonch yo'qoladi, umidsizlikka tushadi, boshi berk ko'chaga kirib qolib, undan chiqolmay qoladi. Hayot unga endi oq va qora ko'rinadi, muammolar yechimsizdek tuyila boshlaydi. Yana ularning qon tarkibida xavotir garmoni- kartizol garmoni paydo bo'ladi va qoni qo'yila boshlaydi. Buning oqibatida insonlarning ichki ruhiyatida, fiziologik holatlarda o'zgarishlar bo'ladi : bosh og'riydi, tushkunlikka tushib qoladi, kelajakka ishonchsizlik, hayotni salbiy taraflardan ko'rishni boshlaydi va yana uyqusizlik kabi salbiy, inson hayoti uchun xavfli holatlar yuzaga keladi. Ba'zi insonlar vaziyatdan chiqish uchun hech qanday harakatga qo'l urmidi va natijada hayoti izidan chiqib yomonlashib boradi.

Kalit so`zlar: 4-5 daqiqalik nafas mashqi,uyqu,stress alomatlari,sayohat qilish.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Asosiy qism

Stress – bu bizning miyamiz va tanamiz talablarga qanday javob beradi. Hodisalarning har qanday turi, ijobiy yoki salbiy bo'lishidan qat'i nazar, stressni keltirib chiqarishi mumkin va stress har bir inson hayotining bir qismidir. Stress odatda zararli deb hisoblanadi, ammo aslida barcha stresslar yomon emas. Masalan, bu odamlarni qiyin vazifalarni bajarishga undashi mumkin.Stress nafaqat bizning his qilishimizga ta'sir qiladi. Bu bizning jismoniy sog'ligimizga ham ta'sir qilishi mumkin. Buning bir misoli – migren, yoki «stressning bosh og'rig'i». Stress bizning ishtahamizga, uxlashga, qon bosimini ko'tarishga va boshqa ko'p narsalarga ta'sir qilishi mumkin. Uzoq muddatli yoki surunkali stress yurak-qon tomir, immunitet, ovqat hazm qilish va oshqozon-ichak tizimimizga ta'sir qilishi mumkin. Yaxshiyamki, stressni engishning turli xil usullari mavjud. Ba'zilar siz uchun boshqalarga qaraganda yaxshiroq ishlashi mumkin, ammo ularning barchasi bizni stressni sog'lom usulda engishga yordam beradi.Ba'zi insonlar muammolarga yechim qidirib, psixologlarga murojaat qilib bo'lsayam o'z hayotini yo'lga qo'yib oladilar va baxtli kunlarni qarshilaydilar. Keling stress va tushkunlikdan xalos bo'lish yechimlarini qidirib ko'ramiz. Stress va tushkunlikdan chiqish uchun inson o'zini majburlab bo'lsayam 3 daqiqalik tabassum qilishlari lozim. Tabassum qilgan, kulgan inson organizmidan endorfin ya'ni baxt garmonini ishlab chiqaradi. Bu garmon qonni suyultiradi, hayollariga yaxshi narsalarni keltiradi. Aytishlaricha 3 daqiqalik sun' iy tabassum, tabiiy tabassumga aylanar ekan. Bu tabassum sehrli kuchga ega bo'lib, uning natijasida insonlarning vujudidagi og'riq qoladi, qo'yilib qolgan qonni suyultiradi, to'qimalarni ham tiklaydi, shamollashlarni oldini oladi yana insonlarni yoshartirish xususiyatiga ham ega ekan.Stress va tushkunlikni bartaraf etish uchun quyidagi holatlar ham muhim ahamiyatga ega: - insonlarning ichida sirtiga chiqara olmagan alamlari bo'ladi, alamlarni hadeb ichga yutmasdan uni sirtga chiqarish kerak; har bir insonda o'ziga yarasha kamchilik va xatolari bo'ladi, uni tan olib, boricha qabul qilib sevishi kerak shundagina u o'zidan qoniqadi va kayfiyati yaxshi bo'ladi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Ba'zi insonlar kasb tanlashda xatolikka yo'l qo'yadi, o'sha kasb bo'yicha ishlash oqibatida unda zo'riqish, charchash, asabiylik holatlari yuzaga keladi, shuning uchun kasb tanlashda adashmaslik, o'zi qiziqadigan kasbida faoliyat yuritishlari lozim.Eng muhim masalalardan biri bu kun tartibini belgilash va unga rioya qilish hisoblanadi. Chunki insonlarning kunlarini rejalashtirmasligi oqibatida unda bir kunga kuchning ko'p sarflanishi , keyingi kunga umuman sarflanmasligiga olib keladi. Kuchni to'g'ri taqsimlay olish ham stressdan xalos etar ekan.Yana bir holat: siz biror bir yutuqqa erishdingizmi, undan chin dildan xursand bo'ling va o'zingizdan faxrlana oling.Stressga tushgan vaqtingiz aslo yolg'iz qolmang, chunki bu sizni battar ahvolga solib qo'yishi mumkin. Bu vaqtlari oila a’zolaringiz, do'stlaringiz va yaqinlaringiz davrasida bo'lish ancha foydali hisoblanadi.O'tgan ko'ngilsiz voqealarni eslab, asabingizni buzmang. Chunki o'tgan ish o'tib ketdi, bu asabingizni buzishga arzimaydi. Faqat bugungi kun va ertangi rejalar bilan yashang. Stress va tushunkunlik holatlari uyqusizlikdan ham kelib chiqadi. Buni oldini olish uchun muntazam mashqlar, issiq vanna qabul qilish, sokin musiqa tinglash, to'g'ri ovqatlanish, chuqur nafas olish ham ancha foydalidir.Stressdan xalos bo'lish uchun siz omega-3 kislotalariga foydali ta'sir ko'rsatadigan narsalarni iste'mol qilishingiz kerak.Ajoyib variant - yog'li dengiz baliqlari. Agar siz dengiz mahsulotlarini yoqtirmasangiz, banan yoki muzqaymoqni tatib ko'rishingiz mumkin. Ushbu mahsulotlar antidepressant sifatida juda yaxshi ishlaydi.Boshqa yo'l bor, kuchlanish va stress. Butun kuchingiz bilan kaftlaringizni qizib ketguncha ishqalay boshlang. Bu sizni dam olishga va qisqa vaqt davomida chalg'itishga imkon beradi. Xuddi shu narsani quloqlar bilan takrorlash mumkin. Ushbu mashq bilan siz ko'ngli ko'tarasiz, chunki boshga qon oqimi kuchayadi. Bu ishlashning eng mos usuli.Agar siz uyda bo'lsangiz, unda dush taranglik va stressdan xalos bo'lishga yordam beradi. Issiq jetlar elka va boshni massajlashi kerak. Tasavvur qiling-a, suv sizning barcha tajribalaringizni olib tashlaydi. Yomon o'ylamang. Tez orada keskinlik va stress yo'qoladi.Bitta sharqona donolikni qo'llashga harakat qiling. Uning so'zlariga ko'ra, har qanday salbiy fikrlardan xalos bo'lish uchun uydagi 27 ta narsani ko'chirish kerak. Bu joyni bo'shatadi, deb ishoniladi. Bunday qayta tartibga solish paytida sizning fikrlaringiz negativlik kishanlaridan xalos bo'ladi.Kuchli yugurish ham zo'riqish va stress bilan yaxshi kurashadi. Zinadan yuqoriga va pastga 1 daqiqa yuguring. Mushaklaringiz kuchayadi va barcha salbiy narsalar yo'qoladi. Siz o'z ishingizga yaxshiroq e'tibor qarata olasiz va samaraliroq bo'lasiz.Bo'yoqlar yordamida stress

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

mukammal tarzda yo'q qilinadi. Ba'zi g'ayrioddiy narsalarni bo'yash uchun 5-10 daqiqa vaqt ajrating. Ko'pgina psixologik muammolarni engishga yordam beradigan ijodkorlik ekanligiga ishoniladi. Ya'ni chizish kerak emas. Siz musiqa, matn yoki trikotaj yozishingiz mumkin. Bu ko'p vaqt talab qilmaydi, maksimal 15-20 daqiqa. Ijodkorlik diqqatni jamlashga yordam beradi va ish tezroq yakunlanadi.Hibiskus choyi stressdan tezda xalos bo'lishga yordam beradi. Erkin radikallarning kontsentratsiyasi tufayli insonning ahvoli asta-sekin yomonlasha boshlaydi. Hatto kichik vahima ehtimoli ham bor. Hibiskus choyi erkin radikallarning to'planishini oldini oladi. Buni suyultirish bilan solishtirish mumkin. Bir stakan olib tashlashga imkon beradi asabiy stress va sustlikdan xalos qilur.Agar asabiy stress muammosi elkama-kamar, lumbosakral va bo'yin muskullari egiluvchanligini yo'qotganligida bo'lsa, muammoning eng yaxshi yechimi muntazam jismoniy mashqlar bo'ladi. Muntazam tennis o'ynash yoki suzish tanangizni yaxshi holatda saqlaydi. Ishda va uyda siz qo'llaringizni aylantirish kabi oddiy mashqlardan foydalanishingiz mumkin.

Asab stressi tozalash orqali mukammal tarzda bartaraf etiladi. Ishlarni to'g'ri tartibga solib, miya diqqatni jamlaydi va barcha salbiy fikrlarni yo'q qiladi. Bundan tashqari, buyurtma qiziqarli psixologik ta'sir yaratadi - tashkilot inson xatti-harakatiga o'tkaziladi, bu sizga ko'zlangan maqsadlarni tezda engish im konini beradi. Bu ishda ayniqsa muhimdir.Stress va taranglikni tezda bartaraf qilish uchun boshingizni keraksiz fikrlardan bir daqiqaga ozod qiling. Nafas olishga e'tibor qarating. Tasavvur qiling-a, siz toza energiya bilan nafas olmoqdasiz va ichingizda to'plangan barcha salbiy narsalarni chiqarib yuborasiz. Sevimli musiqangizni yoqing, mazali narsa iste'mol qiling. Barcha maqsadlaringizni yozing, orzu qiling. Umuman olganda, iloji boricha dam olishga harakat qiling.

Davolanish qiyin bo'lgan va asab tizimini yanada zaiflashtiradigan surunkali kasalliklar paydo bo'ladi. Shafqatsiz doira"stress-kasallik-stress" hayot sifatini pasaytiradi, jismoniy va hissiy jihatdan erta qarishni keltirib chiqaradi.

Bolalar ham tez-tez stressga duchor bo'lishadi, bu ularning asabiylashishiga, tez charchashiga va yomon ovqatlanishiga olib keladi. Bu erda uyda davolanish imkoniyatlari yosh mezoniga bog'liq. Xususan, agar biz olti oylik chaqaloq haqida gapiradigan bo'lsak, unda uni tinchlantirish uchun unga qo'shiq aytish yoki unga

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

yumshoq massaj qilish kifoya.Qanday qilib gapirishni allaqachon biladigan uch yoshli bolaning ota-onalari bolaning o'zi o'z tajribalari haqida gapirishiga ishonch hosil qilishlari kerak. 4 yoshdan boshlab otalar va onalar chaqaloq bilan uni bezovta qilishi mumkin bo'lgan barcha narsalar haqida muntazam ravishda gaplashishlari kerak. Boladagi stress o'z-o'zidan o'tib ketishiga umid qila olmaysiz. Bundan tashqari, mutaxassislar asabiy taranglikni tibbiy davolashga faqat oxirgi chora sifatida murojaat qilishni maslahat berishadi. O'smirlarga kelsak, ularning ruhiy muammolari to'g'ridan-to'g'ri mutaxassis bilan optimal tarzda hal qilinadi.

Xulosa

O’zingizni stress holatida qilishingiz mumkin bo’lgan ba’zi oddiy narsalarga quyidagilar kiradi:

- O’zingizni his qilayotgan narsalar haqida kimdir bilan suhbatlashish
- O’zingiz yaxshi ko’radigan va sizga g’amxo’rlik qiladigan odamlar bilan aloqa o’rnatish
- Qiziqarli narsa qilish
- Jismoniy faol bo’lish
- Etarli darajada uxlashga harakat qilmoqda
- Sog’lom, muvozanatli dietaga ega bo’lish
- Toza havoga chiqish
- Boshqalarga yordam berish

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. https://mentalhealthtx.org/uz/ruhiy-salomatlik/stress-va-soglom-turmush
2. https://crazylike.ru/uz/sposoby-snyatiya-nervnogo-napryazheniya-kak-bystro-snyat-napryazhenie-prostye.html
3. https://www.rodnik-help.com/index.php/ru/nashi-psikhologi.html

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

BOLALARDA BEZOAR KASALLIGI

Norqobilov Ilhom Qulsoat o‘g‘li

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali

ANNOTATSIYA

Ko‘rsatilishicha olingan bezoarning gistologik tuzilishining o'xshashligi bir bemorda gastroskopiya, boshqalarda esa najasdan yuvilgan bezoarlar kasal. Qo'shimcha gistokimyoviy tekshiruv ijobiy ligninga reaktsiya tolali o'simlik kelib chiqishini aniqladi bu shakllanishlarning tuzilmalari (fitobezoarlar). Bu buzilishni ko'rsatadi fiksatsiya tufayli oziq-ovqatning o'simlik tarkibiy qismlarini hazm qilish jarayoni polimer tolalari ustida, ularni me'da shirasining fermentlari ta'siridan ajratib turadi. Oshqozon obstruktsiyasining rivojlanishini erta tashxislash va oldini olish uchun shilliq qavatning gistologik tekshiruvi va hazm bo'lmagan oziq-ovqat zarralari bo'laklari bilan gastroskopiya tavsiya etiladi.

Kalit so‘zlar: gastroenterologiya, bezoarlar, o'simlik kelib tiqilishi, gastroskopiya.

KIRISH

Bezoarlar - bu o'ziga xos begona jismlar, asosan oshqozon, hazm bo'lmagan tolalardan iborat, ko'pincha o'simlik kelib chiqishi yoki sochlar hosil qiladi. Bemorlar klinik ko'rinishga ega jarrohlarga murojaat qilishadi bezoarlar yetib kelganida oshqozon yoki ingichka ichak tutilishi katta hajmli va pilorik kanalni yoki ichak lümenini blokirovka qiladi, oziq-ovqat va suvning o'tishiga xalaqit beradi. Buning kelib chiqishi aniq emas kasallik bizga o'z vaqtida oqilona choralar ishlab chiqishga imkon bermaydi, ushbu patologiyaning oldini olish va konservativ davolash. Shuning uchun, kasal bezoarni olib tashlash uchun gastrotomiya yoki enterotomiya amalga oshiriladi. Asosiy adabiyot ma'lumotlari bu kasallik emasligini ko'rsatadi. Bu juda kam uchraydi va u allaqachon asorat bosqichida tashxis qo'yilgan rentgenologik, sonografik va endoskopik. Fitobezoarlar kattalarda ham, bolalarda ham uchraydi. Tibbiyot

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

adabiyotlarida jarrohlik davolash usullari yoki endoskopik defragmentatsiya, so'ngra parchalarni surish ovqat hazm qilish kanali bo'ylab bezoar [2, 3, 6, 7].

Asosiy. Ko'p hollarda bezoarlar qattiq siqilgan dag'al o'simlik tolalaridan (meva urug'lari, tolalar, qobig'i) hosil bo'ladi. Bunday toshlar yashil rangga va yumaloq shaklga ega, yoqimsiz hidga ega. Ular dietasida ko'p miqdorda o'simlik mahsulotlarini o'z ichiga olgan odamlarda aniqlanadi: birinchi navbatda yong'oq, kungaboqar urug'lari, uzum, xurmo, anjir, olxo'ri, xurmo. O'simlik bezoarlarining paydo bo'lishiga moyil bo'lgan omillar:

oziq-ovqat bolusini yomon chaynash;

me'da shirasining sekretsiyasini kamaytirish;

oshqozon harakatining buzilishi (buning natijasida oziq-ovqat uning bo'shlig'ida kechiktiriladi);

oshqozon kandidozi;

oshqozonga o'tkazilgan operatsiyalar (oshqozon rezektsiyasi, piloroplastika bilan vagotomiya);

me'da shirasining bir qismi bo'lgan mukusning yuqori viskozitesi.

Bezoarlar kamroq tarqalgan bo'lib, ular tarkibida oziq-ovqat zarralari va shilimshiqlar qo'shilgan sochlar to'pidan iborat. Bunday toshlar, odatda, sochlarini tortadigan va tishlaydigan ruhiy kasalliklari bo'lgan odamlarda, kamdan-kam hollarda - sochlar bilan professional ravishda ishlaydiganlarda (masalan, sartaroshlarda) topiladi.

Kasallik turlari

Tarkibiga qarab, bezoarlar quyidagi turlarga bo'linadi:

trichobezoars (sochlardan);

gemobezoarlar (qon pıhtılarından);

fitobezoarlar (o'simlik tolalaridan);

shellacobesoars (toksik moddalardan);

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

laktobesoars (kazein va laktozadan);

pixobesoars (qatronli moddalardan);

sebobezoarlar (yog'dan);

anthracobesoars (dori qoldiqlaridan);

aralash bezoarlar.

Tasniflash. Oshqozonning bezoarlari boshqa tarkibga va mustahkamlikka ega bo'lishi mumkin (bo'sh, zich, qattiq, elastik). Kelib chiqishiga qarab, oshqozon toshining quyidagi asosiy turlari ajratiladi:

Fitobezoarlar. Ular barcha bezoarlarning 70% ni tashkil qiladi. Ular rezavorlar va mevalarning (xurmo, gilos, uzum, anjir va boshqalar) terisini, urug'ini, qobig'ini iste'mol qilganda hosil bo'ladi. Sabzavotli moddalar asta-sekin shilimshiq, yog 'va mineralizatsiya bilan o'sib boradi. Kalkulyar turli xil konsistensiyaga ega, o'tkir hid, quyuq yashil yoki jigarrang rangga ega.

Trixobezoarlar. Oshqozonda sochlarni muntazam ravishda iste'mol qilish bilan hosil bo'ladi. Ko'pincha ular nevrozga o'xshash holatlarda va ruhiy kasalliklarda, sochlarni tishlash uchun chidab bo'lmas ishtiyoq bilan paydo bo'ladi.

stibobezoarlar. Ular hayvonlarning yog'li mahsulotlarini (cho'chqa go'shti, qo'zichoq) tez-tez ishlatish bilan hosil bo'ladi. Oshqozonga kirgandan so'ng, oziq-ovqat o'zgaradi, yog'li toshlar hosil bo'lishi bilan siqiladi.

shellacobesoars. Oziq-ovqat mahsulotlarida kimyoviy kelib chiqishi (lak, bo'yoq) bo'lgan yeyilmaydigan mahsulotlardan foydalanganda paydo bo'ladi. Oshqozonga kirganda, moddalar suv bilan o'zaro ta'sir qiladi, cho'kadi. Shellac toshlari yopishqoq mustahkamlik, biroz qo'pol sirt, quyuq jigarrang rangga ega.

Embrion kelib chiqishi toshlari. Intrauterin rivojlanish bosqichida ekzo- va endodermadan hosil bo'ladi. Ular dermoid kistalar yoki oshqozon teratomalari.

Laktobezoarlar. Ular yangi tug'ilgan chaqaloqlarda hosil bo'ladi, ularning oziqlanishi laktoza va kazeinning yuqori miqdori bo'lgan sun'iy aralashma bilan amalga oshiriladi. Erta tug'ilgan chaqaloqlar tosh shakllanishiga moyil.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Kichkina bezoarlar bemorning tanasini qusish yoki najas bilan birga tark etishga qodir. Fitobezoarlarni olib tashlash uchun bemorlarga natriy bikarbonatning 10% eritmasini og'iz orqali qabul qilish, so'ngra qorinni massaj qilish buyuriladi. Bir nechta protseduralardan so'ng, hisob-kitoblar kichik bo'laklarga bo'linadi, keyinchalik ular tabiiy ravishda chiqariladi. Laktobezoar va gemobezoarlarning parchalanishi uchun oshqozonni takroriy yuvish amalga oshiriladi. Ovqat hazm qilish tizimidan tosh zarralarini olib tashlashni tezlashtirish uchun bemorlarga prokinetika - oshqozon va ichakning motor funktsiyasini yaxshilaydigan dorilar buyurilishi mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Babaeva E.Yu., Chernysheva E.S., Nikolaeva S.A. Sintetik anthelmintics va o'simlik preparatlaridan kompleks foydalanish gelmintik invaziyalar // Vestn. RUDN universiteti (Ser. Tibbiyot). – 2015 yil; 2:93–9.

2. Beburishvili A.G., Mandrikov V.V., Akinchits A.N. Chet jismlar oshqozon-ichak trakti. Internlar, klinik ordinatorlar, jarrohlar va endoskopistlar uchun darslik / Volgograd: VolSMU nashriyoti, 2007; 33 b.

3. Grona V.N., Litovka V.K., Zhurilo I.P. va boshqalar.Bolalarda oshqozon bezoarlari //Bola salomatligi. – 2010 yil; 6 (27): 67–9.

4. Kurguzov O.P. Bezoarlar o'tkir ingichka ichak tutilishining sababi sifatida // Jarrohlik. Jurnal ular. N.I. Pirogov. – 2004 yil; 12: 18–21.

5. Xojiboyev A.M., Alidjanov F.B., Jamilov U.R. va boshqalar.Bezoarlar o'tkir ichak tutilishining sababi sifatida (adabiyot sharhi) // Vestn. jarrohlik gastroenterol. – 2009 yil; 3: 69–73.

6. Chernishova E.S., Rozhenkov A.S., Sokolova L.S. Bezoarlar muammodir jarrohlik? Gistokoprologik tadqiqot // Vestn. Jarrohlik gastroenterol. (Xalqaro ishtirokdagi Butunrossiya konferentsiyasi jurnaliga ilova "Xatolar va jarrohlik gastroenterologiyadagi asoratlar"). – 2014 yil; Bilan. 45.

7. Chernishova E.S., Rozhenkov A.S., Sokolova L.S. Bezoar kasalligi -odamlar va kavsh qaytaruvchi hayvonlar uchun umumiy muammo. Gistokoprologik o'rganish.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Parazitar kasalliklarga qarshi kurash nazariyasi va amaliyoti. Ilmiy konferensiya ma'ruzalari materiallari. jild. 16, 2015 yil; Bilan. 472

8. Chernisheva E.S., Tselykovskiy V.A., Moxov A.V. va boshqalarda gelmintozlar jarrohlik gastroenterologiya // Vestn. jarrohlik gastroenterol. – 2012 yil; 4:76.

9. Ogava K., Kamimura K., Mizuno K. Eritmaning kombinatsiyalangan terapiyasi Bezoar uchun gazlangan suyuqlik va endoskopik protseduradan foydalanish: Pragmatik va Klinik sharh // Gastroenterol. Res. Amaliyot. – 2016 yil; 2016: 7456242. DOI:10.1155/2016/7456242

10. Palermo M., Serra E. bilan soddalashtirilgan laparoskopik gastrik bypass

Gastrojejunal chiziqli mexanik anastomoz: texnik jihatlar // Arq. Bralar. Cir. qazish. – 2016 yil; 29(1-ilova): 91–4.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

BOSHLANG'ICH SINF O'QUVCHILARIDA TA'LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XALQARO TAJRIBALARDAN FOYDALANISH VA FANLARNI O'ZLASHTIRISHINI YANADA YAXSHILASH

Xolbekova Dilbar Turayevna
Surxandaryo denov tumani 72 - maktab

Annotatsiya: Boshlang'ich sinf o'quvchilarini fanlarni o'zlashtirishda motivatsiyalash va ularni o'rganishni rag'batlantirish uchun chora tadbirlar juda muhimdir. Bu masala ustida muvaffaqiyatli amalga oshirilgan chora tadbirlar, o'quvchilarning ilg'or va yorqin his-tuyg'ularini rivojlantirish, fanlar bilan bog'liq xarakterlarini o'zlashtirish, va o'quvchilarga yaratuvchi o'rganish muhitini taqdim etish mumkin. Quyidagi maqolada boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'zlarini fanlarni o'rganishda yanada yaxshilash uchun foydali bo'lgan chora tadbirlar haqida gaplashiladi. Barcha sohalarda bo‘lgani kabi bugunda boshlang’ich ta’lim tizimiga ham e’tibor qaratilmoqda. Boisi esa, boshlang’ich ta’limda yetuk kadr yetishib chiqishida, bolalarning qiziqishlari va qobiliyatlarini belgilashida o‘rni beqiyosdir. Ushbu maqolada boshlang‘ich sinf o‘quvchilarini mustaqil fikrlashga o‘rgatishda didaktik o‘yinlardan keng foydalanish yo‘llari ko‘rsatilgan bo‘lib, zamonaviy pedagogik texnologiyalarning ahamiyati va afzalliklari yoritib berilgan. Mazkur maqoladan boshlang’ich ta’lim yo‘nalishi talabalari, doktarantlar, mustaqil izlanuvchilar hamda keng auditoriyaga mo‘ljallangan. Ushbu maqola xalqaro tajribalardan olingan ma’lumotlar asosida O‘zbekistonda boshlang‘ich ta’limda ta’lim samaradorligini oshirish strategiyalarini o‘rganadi. Maqolada muloqot (munosabat) va amaliy yechimlar (yechimlar) mavzulariga e’tibor qaratilib, jahon amaliyotidan foydalanish O‘zbekistonning boshlang‘ich ta’lim tizimida o‘qitish va ta’lim natijalarini yaxshilashga qanday hissa qo‘shishi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Faoliyat, mustaqil fikrlash, tafakkur, o‘yin, didaktik o‘yinlar, pedagogik texnologiyalar, innovatsiya, texnologiya, boshlang‘ich ta’lim, ta’lim samaradorligi, xalqaro tajribalar, muloqot, yechimlar.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Abstract: Measures to motivate primary school students in mastering subjects and to encourage their learning are very important. Actions that have been successfully implemented on this issue can develop students' advanced and bright feelings, develop their character related to science, and provide students with a creative learning environment. The following article discusses some useful interventions to help elementary school students improve their science learning skills. Today, as in all areas, attention is paid to the primary education system. Therefore, primary education plays an incomparable role in the development of mature staff and in determining the interests and abilities of children. This article shows the wide use of didactic games in teaching primary school students to think independently, highlights the importance and advantages of modern pedagogical technologies. This article is intended for primary education students, doctoral students, independent researchers and a wide audience. This article examines strategies for increasing the effectiveness of education in primary education in Uzbekistan based on information from international experiences. The article focuses on the topics of communication (attitude) and practical solutions (solutions), and how the use of world practice can contribute to improving teaching and learning outcomes in the primary education system of Uzbekistan.

Key words: Activity, independent thinking, thinking, game, didactic games, pedagogical technologies, innovation, technology, primary education, educational effectiveness, international experiences, communication, solutions.

Аннотация: Большое значение имеют меры по мотивации учащихся начальных классов в освоении предметов и поощрению их обучения. Действия, успешно реализованные по этому вопросу, могут развить передовые и яркие чувства учащихся, развить их характер, связанный с наукой, и обеспечить учащимся творческую среду обучения. В следующей статье обсуждаются некоторые полезные меры, которые помогут ученикам начальной школы улучшить свои навыки изучения естественных наук. Сегодня, как и во всех сферах, уделяется внимание системе начального образования. Поэтому начальное образование играет несравненную роль в развитии зрелых кадров, в определении интересов и способностей детей. В данной статье показано широкое использование дидактических игр в обучении учащихся начальных классов самостоятельному мышлению, подчеркнута важность и преимущества современных педагогических технологий. Статья предназначена для студентов

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

начальных классов, докторантов, независимых исследователей и широкой аудитории. В данной статье рассматриваются стратегии повышения эффективности обучения в системе начального образования в Узбекистане на основе информации международного опыта. В статье основное внимание уделяется темам коммуникации (отношения) и практических решений (решений), а также тому, как использование мировой практики может способствовать улучшению результатов преподавания и обучения в системе начального образования Узбекистана.

Ключевые слова: Деятельность, самостоятельное мышление, мышление, игра, дидактические игры, педагогические технологии, инновации, технологии, начальное образование, эффективность образования, международный опыт, общение, решения.

Kirish.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini fanlarni o'zlashtirishga yordam berish, ularni ilg'orlik bilan o'rganishga keng imkoniyatlar yaratish uchun bir qator muhim chora tadbirlar mavjud. Bu tadbirlar, o'quvchilarning motivatsiyasini oshirish, fikr-mulohazalarni rivojlantirish, va o'rganish jarayonini qiziqtirish maqsadida ishlatiladi. Quyidagi qismlarda, boshlang'ich sinf o'quvchilarini fanlarni o'zlashtirishda yanada yaxshilash chora tadbirlari keltiriladi:

1. Darslar muhokama

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini ilg'orlik bilan qiziqtirish uchun darslar davomida boshqalar bilan o'quvchilarning fikr almashishini taqdim etish muhimdir. O'quvchilar, o'zlarini ifodalash orqali, darsda o'rganilayotgan materialni o'zlariga qanday o'zgartirishlarga ega bo'lishlari kerakligini tushunishlari mumkin.

2. Boshlang'ich Savollar va Ilhomlantiruvchi Ma'lumotlar

Har bir dars boshlang'ich savollar bilan boshlanishi, o'quvchilarning fikr-mulohazalarini chaqirish va ularni qiziqtirish uchun samarali usuldir. Boshlang'ich savollar, o'quvchilarning darsdagi mavzular bilan bog'liq savollarga javob qidirishlari va fikrini ifodalashlari uchun ularga imkoniyat yaratadi.

3. Real Hayotga Taalluqli Mashg'ulotlar

Fanlarni o'rganishga qiziqtirish uchun real hayotga taalluqli mashg'ulotlar, o'quvchilar bilan amaliy aloqada bo'lishni ta'minlaydi. Misol uchun, o'quvchilarga fanlarining qanday amalga oshirilishini ko'rsatuvchi qiziqarli laboratoriya ishlari, kasb-

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

hunar darslari yoki tadqiqotlar tashkil etish, ularni o'rganishni amaliy qilishlari va tajriba olishlari uchun imkon yaratadi.

4. O'quvchilarni o'zlashtirish uchun sahna

O'quvchilarni o'zlarini qo'llab-quvvatlash, ularning o'rganishini o'zlarini boshqalarga o'qitish, darsda yoki maktabning boshqa muhitida sahna tashkil etish juda muhimdir. Sahna, o'quvchilarni ijodiy faoliyatga chaqirish, ularning o'zlarini ifodalash va o'rganish bo'yicha o'z fikrlarini bayon etishlari uchun muhim imkoniyat yaratadi.

5. Fikr-almashtiruvchi yarim soatlar

Fanlarni o'rganish jarayonida fikr-almashtiruvchi yarim soatlar o'tkazish, o'quvchilarni qiziqtirish va ularning o'rganishiga qiziqishni oshirish uchun mo'ljallangan vaqt beradi. Bu yarim soatlar o'tkazishda o'quvchilar, bir-birlari bilan fikrlar almashish, savollar berish va o'zlarining bilimini o'zlashtirishlari uchun zarur bo'lgan muhitni topishlari mumkin.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini fanlarni o'zlashtirishda yanada yaxshilash chora tadbirlari, ularni o'rganishga ilhomlantirish va fikr-mulohazalarini rivojlantirishga yordam berishga xizmat qiladi. Bu tadbirlar, o'quvchilarning ilg'orlik bilan o'rganishini kuchaytiradi va ularga fanlar bilan yaqinroq tanishish va qo'shimcha ilg'or bilan o'rganish uchun ilhomlantiradi.

Boshlang’ich ta’lim bosqichi uzluksiz ta’limning eng muhim, mas’uliyatli, bola tarbiyasi va ta’lim olishi poydevori, asoslari shakllanadigan bosqichidir. Boshlang’ich ta’limning asosiy vazifalari bolalarni xalqning boy milliy, madaniy, tarixiy me’rosi va ma’naviy-axloqiy an’analari ruhida tarbiyalash, bolalarda milliy vatanparvarlik hislarini shakllantirish, boshlang’ich yoshdagi bolalarda bilim olish ehtiyojini, o‘qishga intilish moyilliklarini shakllantirib, ularni muntazam ravishda ta’lim jarayoniga tayyorlash, bolalarning tafakkurini rivojlantirish, o‘zining fikrini mustaqil va erkin ifodalash malakalarini shakllantirish, bolalarning jismoniy va ruhiy sog‘ligini ta’minlashdan iborat. O‘zbekiston boshlang‘ich ta’lim sifatini oshirishga intilayotgan ekan, ta’lim samaradorligini oshirish uchun xalqaro tajribadan foydalanish uchun qimmatli imkoniyat mavjud. Ushbu maqola muvaffaqiyatli jahon amaliyotlaridan kelib chiqib, boshlang‘ich ta’limda ijobiy munosabatlar (munosabat) va amaliy yechimlarni (yechimlar) amalga oshirishning ahamiyatini yoritishga qaratilgan. Innovatsiyalar zamonaviy ta’limni shakllantirishning harakatlantiruvchi kuchi bo‘lib, O‘zbekistonda

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ham boshlang‘ich ta’lim bundan mustasno emas. Ushbu maqola innovatsion amaliyotlarda xalqaro tajribadan foydalanish O‘zbekistondagi boshlang‘ich ta’lim samaradorligini qanday oshirishi mumkinligini o‘rganishga qaratilgan. Muvaffaqiyatli global strategiyalarni qabul qilish va moslashtirish orqali O‘zbekiston o‘zining boshlang‘ich ta’lim landshaftini qayta belgilash imkoniyatiga ega.

Asosiy qism

1. O'quvchilarga maqsadlar qo'ymoq

O'quvchilarni maqsadlar qo'yish, ularni o'qish, tushunish va bilimlarini oshirishga chaqirishda muhim rol o'ynaydi. Maqsadlar, o'quvchilarga qanday natijalarga erishishini tushuntiradi va ularni ilg'orlik bilan o'rganish uchun ilhomlantiradi.

2. Interaktiv darsliklar va o'yinlar

Fanlarni o'rganishda interaktiv darsliklar va o'yinlar ishlatish, o'quvchilar uchun o'rganishni ehtiyot qiladi. Bu tadbirlar, o'quvchilarning ilg'orlik bilan o'rganishini kuchaytiradi va maktabda o'rganishni qiziqarliroq qiladi.

3. O'quvchilararo hamkorlik va guruh ishonchini oshirish

O'quvchilararo hamkorlikni oshirish, o'quvchilarning bir-birlari bilan o'z fikrlarini almashishini, maslahat olishini va bir-biriga qo'ng'iroq qilishini ta'minlaydi. Guruh ishonchini oshirish, o'quvchilarni bir-birlari bilan birgalikda o'rganishda qat'iy ishonchga ega qiladi.

4. O'quvchilarni qo'llab-quvvatlash va yaratuvchi ta'sirlar

O'quvchilarni o'zlashtirish uchun ularni qo'llab-quvvatlash, ularga yaratuvchi ta'sirlar ko'rsatish juda muhimdir. O'quvchilarga o'rganish jarayonida o'z fikrlarini bayon etishga, maslahat olishga, va yangiliklarga o'zgartirishlarga ovoz bermoqga imkon berish.

5. Amaliyot va o'zini baholash

Fanlarni o'rganish jarayonida amaliyotning muhim roli bor. Amaliy mashg'ulotlar, laboratoriya ishlari va darsdagi mashg'ulotlar o'quvchilarga nazariy bilimlarni amaliyotda sinash imkoniyatini taqdim etadi.

6. O'quvchilarga saqlash uchun raqamli platformalar

O'quvchilarni fanlarni o'rganishda saqlash uchun onlayn resurslar va platformalar ishlatish, ularning o'zlashtirishini mustahkamlaydi. Bu platformalar orqali

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

o'quvchilar, o'rganishlarini o'zlarini qiziqtirgan yo'nalishda davom ettirishlari va qo'shimcha materiallarga ega bo'lishlari mumkin.

7. O'quvchilar bilan ota-onalar va o'qituvchilar hamkorligi

O'quvchilar bilan ota-onalar va o'qituvchilar hamkorligi, o'quvchilarni o'zlarini o'rganishda qo'rg'oshin ko'tarishda muhim rol o'ynaydi. Ota-onalar o'quvchilarni qo'rib chiqib, ularni qo'ng'iroq qilish va yaxshi maslahatlar bermoq orqali ularni o'rganishda yordam bera oladilar.

Boshlang'ich sinf o'quvchilarini o'zlashtirishda muvaffaqiyatli bo'lish uchun bu tadbirlar kombinatsiyasi, ularni bilim va fikrlarini o'zlashtirishga tez va samarali yo'nalishda ko'rsatishga yordam bera oladi.

Ijobiy munosabatlarning ahamiyati (Munosabat):

Ta'lim ekotizimidagi ijobiy munosabatlar qulay ta'lim muhitini yaratish uchun asosdir. Xalqaro tajriba o'qituvchilar, talabalar va ota-onalar o'rtasidagi hamkorlik va qo'llab-quvvatlovchi munosabatlarning muhimligini doimiy ravishda ta'kidlaydi. Ushbu maqola o'qituvchi va o'quvchi dinamikasini, ota-onalarning ishtirokini va umumiy maktab madaniyatini yaxshilashda ijobiy munosabatlarning rolini o'rganadi.

Xalqaro amaliyotdan olingan saboqlar:

Global amaliy tadqiqotlar boshlang'ich ta'limda ijobiy munosabatlarni kuchaytirish uchun turli strategiyalarni ochib beradi. Misol uchun, A mamlakatida o'qituvchilarning murabbiylik dasturlari kasbiy aloqalarni mustahkamladi va bilim almashishni osonlashtirdi. B mamlakatida jamoatchilikni jalb qilish tashabbuslari ota-onalarga farzandlarining ta’lim olishida faol ishtirok etish imkoniyatini berdi. Bu tushunchalar O‘zbekistonning boshlang‘ich ta’lim tizimi uchun qimmatli saboqlar beradi.

Amaliy yechimlarni amalga oshirish (Yechimlar):

Boshlang'ich ta'limdagi muammolar ko'pincha mahalliy sharoitlarga mos keladigan amaliy yechimlarni talab qiladi. Xalqaro tajriba resurslar cheklanganligi, infratuzilmadagi bo‘shliqlar va pedagogik muammolar kabi to‘siqlarni yengish uchun innovatsion strategiyalar omborini taqdim etadi. Ushbu bo'lim O'zbekistonning boshlang'ich ta'lim landshaftining o'ziga xos ehtiyojlarini qondirish uchun amaliy echimlarni amalga oshirishning ahamiyatini o'rganadi.

Global tashabbuslar strategiyasi:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

C davlatida raqamli ta’lim resurslarining joriy etilishi darsliklarga kirish bilan bog‘liq cheklovlarni yengib chiqdi. Shu bilan birga, D mamlakatida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishiga e'tibor qaratish o'qitish metodologiyasi va talabalarning faolligiga ijobiy ta'sir ko'rsatdi. Ushbu strategiyalar amaliy yechimlarni qanday qilib muayyan muammolarga moslashtirish mumkinligini ko'rsatadi.

Innovatsion yechimlar O‘zbekistondagi boshlang‘ich ta’lim tizimiga xos muammolarni yengishda muhim ahamiyat kasb etadi. Infratuzilma cheklovlari, resurslar cheklovlari yoki ijtimoiy-madaniy omillarni hal qilishdan qat'i nazar, ushbu bo'lim innovatsion fikrlash mahalliy kontekstga moslashtirilgan amaliy echimlarga qanday olib kelishi mumkinligini o'rganadi.

Boshlang’ich ta’limning asosiy vazifalari quyidagilar deb belgilanadi:

- bolalarni xalqning boy milliy, madaniy tarixiy merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida aqliy va ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash;
- bolalarda milliy g‘urur, vatanparvarlik hislarini shakllantirish;
- boshlang’ich yoshdagi bolalarda bilim olish ehtiyojini, o‘qishga intilish mayllarini shakllantirib, ularni muntazam ravishdagi ta’lim jarayoniga tayyorlash;
- bolalarning tafakkurini rivojlantirish, o‘zining fikrini mustaqil va erkin ifodalash malakalarini shakllantirish;
- bolalarning jismoniy va ruhiy sogligini ta’minlash kabilarni o‘z oldiga maqsad qilib belgilaydi.

Boshlang’ich ta’limni rivojlantirish uchun quyidagilarni amalga oshirish lozim bo‘ladi:

- malakali pedagog kadrlarni ustuvor ravishda tayyorlash;
- boshlang’ich ta’limning samarali psixologik-pedagogik uslublarini izlash va joriy etish;
- bolalarni oilada tarbiyalashni tashkiliy, psixologik, pedagogik va uslubiy jihatdan ta’minlash;
- zamonaviy o‘quv-uslubiy qo‘llanmalar, texnik vositalar yaratish hamda ularni ishlab chiqarish;
- boshlang’ich yoshdagi bolalarni xalqning boy madaniy-tarixiy merosi va umumbashariy qadriyatlar asosida ma’naviy-axloqiy jihatdan tarbiyalash uchun shart-sharoitlar yaratish;

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

- boshlang'ich ta'lim tashkilotlarning har xil turlari uchun turli variantlardagi dasturlarni tanlab olish, boshlang'ich ta'limning barcha masalalari bo'yicha malakali konsultatsiya xizmati ko'rsatish imkoniyatini yaratish;

- boshlang'ich ta'lim va sog'lomlashtirish tashkilotlari tarmog'ini qo'llabquvvatlash va rivojlantirish mexanizmini ishlab chiqish kabi vazifalarni maqsad qilib qo'yadi.

Aslida ham pedagogika, psixologiya fani didaktik o'yinlar orqali bolalarni mustaqil fikrga o'rgatishni samarali hal etish, birinchi navbatda, bolaning imkoniyatlarini to'g'ri foydalanishni, ikkinchi tomondan bola organizmining charchashiga sabab bo'ladigan ortiqcha zo'riqish bo'lmasligi kerak, degan fikrni ilgari suradi.

To'g'ri tashkil etilgan faoliyat jarayonidagina to'laqonli aqliy rivojlanish ro'y beradi. Shu sababli pedagoglarning vazifasi muayyan maqsadni ko'zlab, tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish uchun kerakli sharoitni yaratish bolalarda aqliy faoliyatni dastlab muomala orqali so'ng ta'limiy faoliyatlari va boshqa faoliyatlar orqali amalga oshiriladi.

Tahlil:

Interfaol o'qitish usullari:

Potentsial ta'sir: Interfaol usullar qiziqarli ta'lim muhitini yaratish imkoniyatiga ega. Darslarda faol ishtirok etayotgan talabalar ma'lumotni yaxshiroq eslab qolishlari mumkin, bu esa mavzuni o'zlashtirishning yaxshilanishiga olib keladi.

Maqsadlarni belgilash mashqlari:

Potentsial ta'sir: Maqsadni belgilash maqsad va yo'nalish hissini rivojlantiradi. Aniq akademik maqsadlarga ega bo'lgan talabalar o'zlarining o'qishlariga yuqori motivatsiya, qat'iyatlilik va faol yondashuvni namoyish etishlari mumkin, bu esa mavzuni o'zlashtirishga ijobiy ta'sir qiladi.

Guruhda o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlash tadbirlari:

Potentsial ta'sir: Guruh faoliyati orqali o'ziga bo'lgan ishonchni mustahkamlash akademik natijalarga ijobiy ta'sir ko'rsatishi mumkin. Tengdoshlar o'rtasida o'z-o'zini hurmat qilish va ishonchni oshirish qo'llab-quvvatlovchi o'quv muhitini yaratishi mumkin, bu esa mavzuni o'zlashtirishni kuchaytirishi mumkin.

Haqiqiy hayotdagi amaliy loyihalar:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Potentsial ta'sir: Akademik tushunchalarni real hayotdagi vaziyatlar bilan bog'lash chuqurroq tushunishga yordam beradi. Haqiqiy hayotdagi amaliy loyihalar tanqidiy fikrlash ko'nikmalarini rivojlantirishi va mavzularni o'zaro bog'liq va qiziqarli qiladigan kontekstni ta'minlashi mumkin.

O'ylantiradigan munozaralar:

Potentsial ta'sir: Munozaralar faol fikrlashni rag'batlantiradi va o'quvchilarni o'z fikrlarini ifoda etishga undaydi. Mulohaza yurituvchi munozaralar tushunishni chuqurlashtirish, tahliliy ko'nikmalarni rivojlantirish va mavzuni umumiy o'zlashtirishni yaxshilashga yordam beradi.

Xulosa qilib aytganda, boshlang‘ich sinf o‘quvchilarining fanlarni o‘zlashtirish darajasini oshirish bo‘yicha maqsadli chora-tadbirlarni amalga oshirish ijobiy va samarali ta’lim muhitini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega. Belgilangan strategiyalar, jumladan, o‘qitishning interfaol usullari, aniq maqsadlarni belgilash, guruh ishonchini oshirish, hayotiy faoliyat bilan shug‘ullanish va fikrlashga undaydigan munozaralarga ko‘maklashish o‘quvchilarning har tomonlama rivojlanishiga yordam beradi.

Pedagoglar ushbu chora-tadbirlarni o‘z ichiga olgan holda, yoshlar ongida o‘qishga mehr va qiziqish uyg‘otishi, fanlarni o‘zlashtirish jarayonini yanada qiziqarli va mazmunli qilishi mumkin. Talabalarning turli xil ta'lim uslublarini tan olish va shunga mos ravishda o'qitish usullarini moslashtirish sinfda inklyuzivlik va samaradorlikni yanada oshirishi mumkin.

Bundan tashqari, talabalar o'rtasida hamkorlikni rag'batlantirish va amaliy tajriba uchun imkoniyatlar yaratish darsliklardan tashqarida bo'lgan har tomonlama ta'limga hissa qo'shadi. Ijodkorlik, tanqidiy fikrlash va muammolarni hal qilish ko'nikmalarini uyg'otadigan muhitni yaratish boshlang'ich maktab o'quvchilarini kelajakdagi akademik qiyinchiliklarga tayyorlash uchun juda muhimdir.

Bu chora-tadbirlarni muvaffaqiyatli amalga oshirishda pedagoglar, ota-onalar va o‘quvchilarning uzluksiz hamkorligi muhim ahamiyat kasb etadi. Muntazam fikr-mulohazalar va baholash o‘qitish usullarini o‘zgartirish va takomillashtirish imkonini beradi, o‘quvchilarning o‘zgaruvchan ehtiyojlarini qondirishni ta’minlaydi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Aslini olganda, boshlang'ich maktabda fanlarni o'zlashtirishni oshirish sayohati har bir o'quvchining individualligini hisobga oladigan ko'p qirrali yondashuvni o'z ichiga oladi. Ijobiy va dinamik ta'lim muhitini yaratish orqali o'qituvchilar umr bo'yi akademik qiziqish va muvaffaqiyat uchun poydevor qo'yadilar.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Ainsworth, L., & Viegut, D. (2006). Common Formative Assessments: How to Connect Standards-Based Instruction and Assessment. Corwin Press.
2. Marzano, R. J. (2007). The Art and Science of Teaching: A Comprehensive Framework for Effective Instruction. ASCD.
3. Darling-Hammond, L., & Bransford, J. (Eds.). (2005). Preparing Teachers for a Changing World: What Teachers Should Learn and Be Able to Do. John Wiley & Sons.
4. Hattie, J. (2009). Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. Routledge.
5. Tomlinson, C. A., & Allan, S. D. (2000). Leadership for Differentiating Schools and Classrooms. ASCD.
6. Wiggins, G., & McTighe, J. (2005). Understanding by Design. ASCD.
7. Vygotsky, L. S. (1978). Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes. Harvard University Press.
8. Johnson, D. W., & Johnson, R. T. (1999). Learning Together and Alone: Cooperative, Competitive, and Individualistic Learning. Allyn and Bacon.
9. Guskey, T. R. (2007). Closing the Knowledge Gap on Effective Professional Development. Educational Horizons, 85(2), 74-79.
10. National Council of Teachers of Mathematics (NCTM). (2000). Principles and Standards for School Mathematics. NCTM.
11. Fullan, M. (2007). The new meaning of educational change (4th ed.). Teachers College Press.
12. Hargreaves, A., & Fullan, M. (2012). Professional capital: Transforming teaching in every school. Teachers College Press.
13. Ertmer, P. A., & Ottenbreit-Leftwich, A. (2013). Removing obstacles to the pedagogical changes required by Jonassen's vision of authentic technology-enabled learning. Computers & Education, 64, 175-182.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

14. Fishman, B. J., Penuel, W. R., Allen, A. R., Cheng, B., & Sabelli, N. (2013). Design-Based Implementation Research: An Emerging Model for Transforming the Relationship of Research and Practice. Yearbook of the National Society for the Study of Education, 112(2), 136-156.

15. Darling-Hammond, L., Wei, R. C., Andree, A., Richardson, N., & Orphanos, S. (2009). Professional learning in the learning profession: A status report on teacher development in the United States and abroad. National Staff Development Council.

16. Ingersoll, R. M., & Strong, M. (2011). The impact of induction and mentoring programs for beginning teachers: A critical review of the research. Review of Educational Research, 81(2), 201-233.

17. Bryk, A. S., Gomez, L. M., Grunow, A., & LeMahieu, P. G. (2015). Learning to improve: How America's schools can get better at getting better. Harvard Education Press.

18. Coburn, C. E., & Penuel, W. R. (2016). Research–Practice Partnerships in Education: Outcomes, Dynamics, and Open Questions. Educational Researcher, 45(1), 48-54.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

METHODOLOGY FOR APPLYING INTERACTIVE LEARNING IN THE EDUCATIONAL SPACE OF SCHOOL, PROBLEMS AND PROSPECTS

Choriyeva Mohichehra O'ktamovna
choriyevamohichehra973@gmail.com

Shoberdiyeva Ruhshona Choriyevna
shoberdiyevotabek7@gmail.com

Pardayeva Maftuna Zavqiddin qizi
maftunapardayrva@gmail.com

Annotation. The article introduces the methodology of interactive learning; the issues of equipping schools with interactive learning tools are considered.

Key words: interactive methods, interactive tools, problems and prospects of interactive learning.

The concept of interactive learning appeared relatively recently - in the 1990s. And this is still far from the most developed area of pedagogy. Thus, theorists have not yet come to a consensus on whether interactive teaching methods should be classified as a separate category. In addition, it is not uncommon for only learning using interactive digital technologies to be considered interactive.

This article is about what interactive learning is and how it differs from other types, what principles it is based on and what teaching methods can be called interactive.

Interactive learning is called learning that involves constant interaction between the teacher and students, students with each other, or students with the educational environment. In interactive learning, there is a mutual exchange of information, and the actions of different participants in the educational process influence each other.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

And here a difficulty arises. Thus, the division of teaching methods into active and passive is widespread. In passive learning, the main role belongs to the teacher - he acts as a source of knowledge that students must learn. A typical example of a passive teaching method is a lecture: the teacher explains the topic, and students take notes on this material to later repeat it in the exam.

Active learning implies that the student is no longer an object to whom the teacher transfers knowledge, but an independent subject. He constructs his knowledge by searching and analyzing information, conducting experiments, and so on. An example of an active learning method is a project activity in which the student investigates a problem or problem and creates a product to solve it.

Interactive methods are based on the exchange of information when the teacher creates conditions and guides students. Interactive teaching methods look much more complicated than others, because the teacher is not the main participant in the pedagogical process. But the result usually lives up to expectations.

Если посмотреть на принципы интерактивных методов, то можно увидеть, что они включают в себя как равенство всех участников, так и отсутствие критики личности. При применении на уроках интерактивного обучения учащиеся во время урока ведут себя более деятельно и восприимчивы к материалу, чем при других методиках, об этом пишут авторы [7,8,9,10].

Использование интерактивных методов обучения в школе не всегда проходит без трудностей. Во-первых, это отсутствие интерактивных средств обучения, таких как интерактивные доски, планшеты, проекторы, плазменные панели и пр. Во-вторых, это нежелание педагогов применять новейшие методы интерактивного обучения на уроках. Трудности в применении интерактивных методов возникают из-за незнания учителя содержания метода и отсутствия практики его применения в школе. В связи с этим встает острая необходимость в организации курсов повышения квалификации по разъяснению содержания и применения интерактивного обучения в образовательном пространстве школы.

Volgina N.A., Abramov I.G., Verbitsky A.A., Borisova N.V. made a significant contribution to the study of interactive teaching methods. K. Levine argues that most

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

effective changes in people's attitudes and behavior are easier to implement in a group rather than in an individual context [6].

T. Panina says that "interactive learning presupposes a different logic of the educational process from the usual one: not from theory to practice, but from the formation of new experience to its theoretical understanding through application" [6].

The main problem of using interactive teaching methods in a modern school was and is the understanding of the role and use of information technology by teachers.

In 2019, 4 schools in the city of Termez received multifunctional complexes. With the help of federal subsidies, interactive whiteboards, tablets, computers, webcams, etc. appeared in school classrooms. A lesson conducted using interactive methods is always interesting, because every student is involved in the educational process. Depending on the specific lesson, one group of students can study with tablets, another group can work with an interactive whiteboard, and a third group can work with a webcam.

And it is not unimportant that the teacher manages the entire educational process from his computer. When conducting an experimental study on the use of interactive teaching methods with 7th grade students, at the beginning of the quarter, topics were distributed to prepare for specific lessons using a specific interactive method. This approach gives time to better prepare for a reporting lesson or role-playing game. Students, already prepared with the material, speak in front of the class and thereby involve their classmates in the game. IN

School No. 9 in Termez, during history lessons, teachers actively use interactive teaching methods using a multifunctional complex. The most common methods include lesson report, role-playing game and clusters.

Literature:

1. Babansky Yu. K. Teaching methods in modern school. - Moscow: Education, 2014. P. 152

2. Batakova E. L. Using interactive teaching aids in the classroom. Kirov: Rainbow PRESS, 2013. P. 126

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

3. Bespalko V.P. Education and learning with the participation of computers (pedagogy of the third millennium). M., Voronezh, 2002.

4. Vinogradova L. P. Use of information technologies in elementary school. Moscow: Academy, 2014. P. 57

5. Kodzhaspirova G.M. Petrov K.V. Technical teaching aids and methods of their use. – M: Academy, 2001. P. 256

6. Modern methods of enhancing learning / edited by T.S. Panina, L.N. Vavilova. M: Academy, 2008.

7. Sidorova I.V., Akimova O.A., Tomonov D.S. Organization of discussion activities of students in order to increase the efficiency of the process of teaching history // Science and Education. 2021. Vol. 4. No. 1.

8. Sidorova I.V., Balalykina N.V., Tomonov D.S. Educational technologies and educational process // Science and Education. 2021. Vol. 4. No. 2.

9. Sidorova I.V., Ivanova E.O., Tomonov D.S. Issues of developing communicative competence in history lessons // Science and Education. 2021. T. 4. No. 2

10. Chernikova N., Sidorova I., Melekhova N., Fedotov Psychological and pedagogical conditions for the formation of professional and communicative competence of students of an agricultural university in the study of speech disciplines (from work experience) // In the collection: E3S Web of Conferences. 14th International Scientific and Practical Conference on State and Prospects for the Development of Agribusiness, interagromash 2021. Rostov-on-Don, 2021. P. 12023.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ПРИМЕНЕНИЕ АРТИКУЛЯТОРОВ В ОРТОПЕДИЧЕСКОЙ СТОМАТОЛОГИИ

Омонов Нодирбек Холлиевич

Термезский филиал Ташкентской медицинской академии

Аннотация: Актуальность применения современных артикуляторов с системой регистрации движения нижней челюсти свидетельствует о том, что изготовление любого протеза, особенно сложного, целесообразно осуществлять с учетом индивидуальных движений нижней челюсти, что значительно повысит качество ортопедического лечения.

Ключевые слова: артикулятор, лицевая дуга, регистратор, окклюзия, настройка, запись, модели, гипс, протезы.

Входить. Качество и долговременный положительный результат лечения стоматологических заболеваний стали сегодня основной целью повседневной клинической практики. В настоящее время основное внимание обращают на методы регистрации движений нижней челюсти (механические, электронные) с целью определения центрального соотношения челюстей, суставных углов, записи движений нижней челюсти в трех плоскостях. Это дает возможность выявить и устранить те функциональные нарушения, которые трудно или просто невозможно различить при обычном клиническом исследовании. Необходимо подчеркнуть, что результаты регистрации движений нижней челюсти (внутри- и внеротовые) могут быть правильно оценены только при проведении клинических, рентгенологических и функциональных исследований. Гнатология предполагает использование артикуляторов и приборов для записи движений нижней челюсти.

Артикулятор – это высокотехнологичное устройство, без которого в современной стоматологии невозможно провести качественное протезирование зубов или сложное ортодонтическое лечение. Пациенты нередко переживают, насколько быстро и гладко пройдет процесс привыкания к новой конструкции, установленной во рту. Это беспокойство небеспочвенно. Если протезирование выполнено неправильно, пациент ощущает дискомфорт из-за нарушенной

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

жевательной функции. Возможно также развитие и других серьезных неприятностей. Человека постоянно беспокоят головные боли; образуются костно-мышечные патологии в лицевой части черепа и шейном отделе позвоночника.

Во избежание неприятных последствий необходима точная подгонка конструкции к форме зубного ряда и челюстям пациента. Эту манипуляцию выполняют с применением артикулятора.

Что врач исследует с помощью артикулятора. Прибором не проводят непосредственно обследование пациента — он служит для создания или коррекции модели протеза. С артикулятором работают стоматолог-ортопед и зубной техник в лаборатории.

Ортопед измеряет необходимые параметры пациента с помощью лицевой дуги, которая выявляет особенности положения челюстей при открывании/закрывании рта. Тем самым врач собирает необходимые данные для индивидуальной настройки артикулятора.

Прибор определяет точки, которые нарушают анатомическое движение нижней челюсти, а также помогает создать условия для правильного смыкания зубных рядов. Если для этого требуется небольшая обработка зубов, аппарат позволит врачу точно установить места и объем их шлифовки.

Какой прибор мы применяем. Мы используем современный артикулятор Artex от австрийского бренда «Аманн Гирбах» (Amann Girrbach). Аппаратуру этой компании отличает высокая точность, ее применяют во многих премиальных стоматологиях по всему миру. Прибор имеет множество настроек, позволяющих смоделировать протезы с учетом индивидуальных особенностей анатомии конкретного пациента и тем самым добиться правильного прикуса.

Результаты применения артикулятора:

-Точно изготовленный протез — новые зубы ощущаются как свои собственные.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

-Формирование правильного прикуса снижает нагрузку на челюстные суставы, позволяет избежать их преждевременного износа.

-Речь ясная, все произносимые звуки — разборчивые и четкие.

-Правильное смыкание зубных рядов уменьшает степень стираемости зубов, коронок, пломб.

-Лицо пациента буквально молодеет, подтягивается, а улыбка с новыми зубами становится естественной и красивой.

Фиксация моделей имеет существенное значение для того, чтобы движения в артикуляторе соответствовали движениям нижней челюсти больного. Если такое соответствие получено, то функциональную диагностику и окклюзионную коррекцию можно проводить с большей степени точностью. Некоторые авторы считают, что использование лицевой дуги, то есть индивидуальная установка моделей в пространстве артикулятора, важнее, чем индивидуальное определение углов суставного и резцового путей. Для точного воспроизведения движений нижней челюсти в артикуляторе необходима регистрация параметров, определяющих ее движение, и передача их механическому прибору. До сих пор нет объективных рекомендаций по количеству необходимых параметров и точности их регистрации. Предлагают использовать от средних параметров до индивидуализации артикулятора. При этом отсутствуют доказательства клинического преимущества полной индивидуализации. Очень серьезным препятствием для использования методов индивидуальной регистрации является их трудоемкость.

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Козицына С.И., Михайлов И.В.,Антипов В.В. Применение артикуляторов для восстановления окклюзии в клинической стоматологии // Клиническая стоматология. – 2005. №1. – С. 23-26.

2. Лазарев С.А. , Миргазисов М.З. Трехмерное моделирование ВНЧС // Казанск. Вестн. Стоматологии. – 1996. – №2. – 46 с. 3.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

3. Логинова Н.К. Метод гнатотренинга // Новое в стоматологии. – 2003. – №1. – С. 21-24.

4. Хватова В.А. Артикуляторы: необходимость использования и основные типы // Новое в стоматологии. – 1997. – № 9. – С. 25-39.

5. Хватова В.А. Гнатологические принципы в диагностике и лечении патологии зубочелюстно-лицевой системы // Новое в стоматологии (спец. выпуск). – 2001. – №1. – 96 с.

6. Хватова В.А. , Басов А.В. Восстановление резцовых путей при ортопедическом лечении с применением артикулятора // Сб. Трудов ММСИ: Новые технологии в стоматологии. – 1998. – С. 49.

7. Хватова В.А. Окклюзия и артикуляция в практике стоматолога-ортопеда и зубного техника // Новое в стоматологии. – 1999. – № 1. – С. 13-29

8. BUYRAK KASALLIKLARI PATOFIZIOLOGIYASI. SIYDIK ISHLAB CHIQARISH VA BO'LISHNI BUZISHLARI. BOLALARNING XUSUSIYATLARI XI Shodiqul o‘g‘li, XM Boboniyozovna, RS Ilxomovna Fan va texnologiya ko'p tarmoqli jurnali 3(4), 210-214 , 2023

9. GLOMERULONEFRIT KASALLIGINING KELIB CHIQISHI HAMDA USHBU KASALLIKDA KO 'RILADIGAN CHORA TADBIRLAR M Aminova, A Ergashev, S Safarov, I Xushvaqtov, M Turdimurodova Evrosiyo tibbiyot va tabiiy fanlar jurnali 3 (6-qism 2), 71-74 , 2023

10. JIRRAJYATNING ESTETIK TURLARI, PLASTIK JARROZIYa AJ Mirzaali o'g'li, XI Shodiqul o'g'li, SX Eminjon o'g'li EVROPA ZAMONAVIY TIBBIYOT VA AMALIYOT JURNALI 2 (10), 143-144 , 2022

11. ANESTEZİYA VA UNING UMUMIY XUSUSIYATLARI AJ Mirzaali o'g'li, XI Shodiqul o'g'li, NA Fozil o'g'li, SX Eminjon o'g'li, ... Gospodarka va Innovacje. 28, 191-192 , 2022 yil

12. TERMINAL HOLATLAR O'pka va yurak reanimatsiyasini o'tkazish tamoyillari AJ Mirzaali o'g'li, XI Shodiqul o'g'li, NA Fozil o'g'li, ... Galaxy xalqaro fanlararo tadqiqot jurnali 10(10), 729-731 , 2022

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

13. Tibbiy profilaktikaning tibbiyotdagi ahamiyati AJ Mirzaali o'g'li, XI Shodiqul o'g'li, SX Eminjon o'g'li, NB Aliqul o'g'li, ... Texas tibbiyot fanlari jurnali 13, 175-176 , 2022

14. BUZILIKLAR UCHUN KEKSA ODAMLARDA PARODONTOZ XB Boymanovich, XI Shodiqul o‘g‘li, N.S.Yo‘lchiyevich, M.A.Komilovich-2022

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

TIZZA BO‘G‘IMI SINOVITLARINI DAVOLASH TAMOYILLARI

Qodirov Fazliddin Karim o‘g‘li

Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali

Annotatsiya: Tizza bo‘g‘imi sinovitlarini davolash keng qamrovli bo‘lishi kerak. Muvaffaqiyatli davolashning muhim shartlaridan biri o‘z vaqtida tashxis qo‘yish va erta davolashni boshlash. Bu remisiya muddatini uzaytiradi, tog‘ay va suyak shikastlanishi hamda tizza bo‘g‘imining deformatsiyasining oldini oladi.

Kalit so‘zlar: sinovit, tizza bo‘g‘imi, yallig‘lanish, deformatsiya, kapsula, infeksiya, bosim.

KIRISH

Tizza bo'g'imi. Tizza bo'g'imi tanadagi suyaklarning eng zaif bo'g'imi bo'lib, ko'plab kasalliklar va shikastlanishlarga moyil, chunki u odamning tana vaznini ko'chirish va ushlab turishda asosiy yukni ko'taradi. Tizza qo'shimchasining keng tarqalgan patologiyalaridan biri sinovit - turli xil etiologiyalarning sinovial bursasining yallig'lanishi, bu bemorga juda ko'p noqulaylik va og'riq keltiradi.

Asosiy. Sinovit tizzaning yallig'lanishi bo'lib, u quyidagi sabablarga ko'ra yuzaga keladi:

deformatsiya lezyonlari va bo'g'imning mikrotraumlari;

haddan tashqari jismoniy faollik va professional sport (futbol, yugurish, toqqa chiqish);

infektsiya va yiringli yallig'lanish jarayonining rivojlanishi.

Birinchidan, sinovial membrana yallig'lanadi, bo'g'im kapsulasini ichkaridan qoplaydi va suyuqlik hosil qiladi, bu suyaklar, ligamentlar va tendonlar uchun amortizator bo'lib xizmat qiladi, egilish va kengayish qulayligini ta'minlaydi va atrofdagi to'qimalarda nuqsonlarni oldini oladi. Kasallikning rivojlanishi bilan suyuqlik hajmi oshadi va uning kimyoviy xossalari o'zgaradi, bu tizzaning shishishiga olib keladi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Kasallikning sabablari va turlari. Shifokorlar sinovitning ikkita asosiy turini ajratib ko'rsatishadi: patogen mikroblarning bo'g'imga kirib borishi tufayli yuzaga keladigan yuqumli va aseptik. Ikkinchisi ham bir necha turlarda keladi:

tizza bo'g'imiga zarba yoki shikastlanish natijasida rivojlanayotgan ekssudativ;

travmadan keyingi, meniskusning shikastlanishi yoki yorilishi natijasida yuzaga kelgan , suyak sinishi;

reaktiv - ba'zi tirnash xususiyati beruvchilarga allergik reaktsiya. Artroz va artrit fonida ham paydo bo'lishi mumkin ;

surunkali sinovit boshqa turdagi to'liq davolanmaganligi sababli yuzaga keladi. Kamdan-kam uchraydigan.

Tizza qo'shilishining sinovit belgilari. Sinovitni davolashda asosiy muammolardan biri uning belgilarining engil va asta-sekin namoyon bo'lishidir. Faqat bir muncha vaqt o'tgach, suyuqlik qo'shma kapsulada to'planganda va qo'shma deformatsiya paydo bo'lganda, bemor biroz noqulaylikni boshdan kechira boshlaydi. Bunday holda, yallig'lanishni ko'rsatadigan teri haroratida mahalliy o'sish yo'q. Kasallik rivojlanishining keyingi bosqichlarida tomchilar bo'g'imlarning harakatchanligini tobora ko'proq cheklaydi va og'riq keltira boshlaydi. To'g'ri tashxis odatda ekssudatni tahlil qilgandan so'ng amalga oshiriladi.

Kasallikning uzoq muddatli rivojlanishi quyidagi asoratlarni keltirib chiqarishi mumkin:

flegmona;

artrit va panartrit;

qon zaharlanishi (sepsis).

Artikulyar bosimning oshishi tizza ostida kist paydo bo'lishiga olib kelishi mumkin. To'g'ri tashxis qo'yish uchun bemor bir necha bosqichda tekshiriladi:

Anamnezni yig'ish va oldingi kasalliklar, allergiya, dori vositalariga reaktsiyalar, shikoyatlar haqida olingan ma'lumotlarni tizimlashtirish;

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Vizual tekshirish. Shikastlangan a'zo palpatsiya qilinadi, boshqa oyoq bilan solishtiriladi, yurish va bemorning bo'g'inni to'g'rilash va oyoqni qattiq yuzaga qo'yish qobiliyati tahlil qilinadi. Tekshiruv, shuningdek, tik turgan holatda (umurtqa pog'onasi skolyoz mavjudligi uchun tekshiriladi) va egilgan holda amalga oshiriladi. Bundan tashqari, tekis oyoqlarni istisno qilish uchun oyoqlar tekshiriladi va qo'shma deformatsiya aniqlanadi;

Laboratoriya diagnostikasi. Suyuqlik patogenning antibiotiklarga sezgirligi uchun tekshiriladi, yallig'lanish jarayonini aniqlash va qon zaharlanishining oldini olish uchun to'liq qon va siydik testi belgilanadi;

Ultratovush va rentgen tekshiruvi, tomografiya. Ular qo'shma va uning deformatsiya darajasi haqida qo'shimcha ma'lumot olish uchun amalga oshiriladi.

Sinovitni davolash usullari. Kasallikning turi va tabiatini aniqlab, shifokorlar kerakli muolajalarni belgilaydilar. Tizza qo'shma sinovitini davolash bir necha bosqichda amalga oshiriladi:

Birinchidan, sezilarli shish bo'lsa, ortiqcha sinovial suyuqlik qo'shma kapsuladan chiqariladi va unga antibiotiklar kiritiladi;

Ikkinchidan, qo'shma bir necha kun davomida butunlay immobilizatsiya qilinadi - bosimli bandajlar yoki gips yordamida;

Uchinchidan, dori-darmonlarni davolash buyuriladi. In'ektsiya bilan birga siz boshqa dori-darmonlarni qabul qilishingiz kerak bo'lishi mumkin: analjezik, antibiotik va yallig'lanishga qarshi ta'sirga ega planshetlar yoki malhamlar (Nise, Voltaren, Ketonal). Surunkali sinovit uchun Gordox va Dexamethasone kabi preparatlar buyurilishi mumkin.

To'rtinchidan, bo'g'imlarning normal ishlashini tiklash uchun fizioterapevtik muolajalar buyuriladi: elektroforez, UHF, magnit terapiya. Bir vaqtning o'zida ikki yo'nalishda tanaga foydali ta'sir ko'rsatadigan zarba to'lqinlari terapiyasi (SWT) ayniqsa samarali bo'lishi mumkin . UVT qurilmasi ta'sirlangan to'qimalarga ta'sir qiluvchi va ekssudatni hal qilishga yordam beradigan tovush to'lqinlarini hosil qiladi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Beshinchidan, agar konservativ davo samarasiz bo'lsa, jarrohlik buyurilishi mumkin. Jarroh sinoviyni ochadi va uning rezektsiyasini amalga oshiradi. Biroq, jarrohlik kamdan-kam hollarda talab qilinadi;

Oltinchidan, an'anaviy davolash usullari, masalan, comfrey infuzioni bilan kompresslar, qo'shimcha davolash usullari sifatida foydalanish mumkin. Ammo davolanishdan oldingi protseduralar shifokor bilan muhokama qilinishi kerak.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. BUYRAK KASALLIKLARI PATOFIZIOLOGIYASI. Siydik ISHLAB CHIQARISH VA BO'LISHNI BUZISHLARI. BOLALARNING XUSUSIYATLARI XI Shodiqul o‘g‘li, XM Boboniyozovna, RS Ilxomovna Fan va texnologiya ko'p tarmoqli jurnali 3(4), 210-214 , 2023

2. GLOMERULONEFRIT KASALLIGINING KELIB CHIQISHI HAMDA USHBU KASALLIKDA KO 'RILADIGAN CHORA TADBIRLAR M Aminova, A Ergashev, S Safarov, I Xushvaqtov, M Turdimurodova Evrosiyo tibbiyot va tabiiy fanlar jurnali 3 (6-qism 2), 71-74 , 2023

3. JIRRAJYATNING ESTETIK TURLARI, PLASTIK jarroziya AJ Mirzaali o'g'li, XI Shodiqul o'g'li, SX Eminjon o'g'li EVROPA ZAMONAVIY TIBBIYOT VA AMALIYOT JURNALI 2 (10), 143-144 , 2022

4. ANESTEZİYA VA UNING UMUMIY XUSUSIYATLARI AJ Mirzaali o'g'li, XI Shodiqul o'g'li, NA Fozil o'g'li, SX Eminjon o'g'li, ... Gospodarka va Innovacje. 28, 191-192 , 2022 yil

5. TERMINAL HOLATLAR O'pka va yurak reanimatsiyasini o'tkazish tamoyillari AJ Mirzaali o'g'li, XI Shodiqul o'g'li, NA Fozil o'g'li, ... Galaxy xalqaro fanlararo tadqiqot jurnali 10(10), 729-731 , 2022

6. Tibbiy profilaktikaning tibbiyotdagi ahamiyati AJ Mirzaali o'g'li, XI Shodiqul o'g'li, SX Eminjon o'g'li, NB Aliqul o'g'li, ... Texas tibbiyot fanlari jurnali 13, 175-176 , 2022

7. BUZILIKLAR UCHUN KEKSA ODAMLARDA PARODONTOZ

XB Boymanovich, XI Shodiqul o‘g‘li, N.S.Yo‘lchiyevich, M.A.Komilovich

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Bulutli texnologiyalarini tizimda qo’llanish usullari.

Mengatova Xurshida Toshmuxamatovna
TMTI “Avtomatlashtirish va boshqarish” kafedrasi o`qituvchisi
xurshidamengatova@gmail.com

Jakhongir Salokhidinov Alisher o’g’li
TMTI “Avtomatlashtirish va boshqarish” kafedrasi o`qituvchisi
jakhongir.salokhidinov@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqola BULUTI texnalogiyalarini tizimida qo’llanish usuli va uni xayotga tadbiqi xaqida keng yoritilgan. Jumladan cloud computing, Amazon web services , googleni ishga tushushi, , bulutli hisblash turlari. Yunesko xaqida, AKT va boshqa masalalar haqida malumotlar keng yoritilgan.

Kalit so’z: *Bulutli hisoblsh, cloud computing, Amazon web services , google , AKT, Yunesko, online serverlardan*

Bulutli texnologiya bu ommabob texnologiya bo’lib , umda foydalanuvchilar internet platfo’rmada 2- resurslarda malumot kiritish yoki olish uchun ishlatadilar. Bu texnologiya malumotlar va resurslarni online serverda saqlaydigan foydalanuvchi to’g’ridan to’g’ri kampiyuterning qattiq diskidan saqlash o’rniga xavfsiz foydalanish uchun ishlatiladi. Bulutli texnalogiyalarning yana bir yaxshi tarafi bu online servarlardan. Dunyoning xoxlagan nuqtasida turib malumotlarni kiritish yoki qabul qilish mumkin. Bulitli texnologiyalarning turli xil xizmatlari mavjut bo’lib, bular juda mashxur va bugungi kunda dunyoda keng qo’llanilayotgan, kata xajmdagi saqlash va uni zaxiralash dasturlarni sinash va texnik xizmat ko’rsatish, malumotlarni taxlil qilish va kerakli dasturlarni yetkazib berish mumkin.

Bulutli dasturlar –bu turli xil internet xizmatlarini bajarish uchun xizmat qiladi. Bunday vazifalarga misol qilib, malumotlarni saqlash, serverlar, malumotlar bazalari,dasturlar va ijtimoiy tarmoqlar kiradi. Bulutli dasturlar malumotlarni saqlashni

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

kampiyuter fayllariga yoki qattiq diskka emas,balki markaziy tarmoqqa 1-Ommaviy bulut

2-shaxsiy bulut

3-Gibroid bulut

4-Jamiyat buluti. Larda saqlash imkoniyatlarini beradi.

BULUTLI hisoblashning turlari. BULUTLI xisoblash korxonalari biznesi ucun 2-yechimlarini ishlab chiqarish inavatsiya qilish va qo'llab quvvatlash uchun tezlikni kengayishni va moslashuvchanlikni taminlaydi.

Amazon web services birinchi iaas xizmati yoki bugungi tushunchalar birinchi BULUT bo'ldi. Mikrasoft shunga o'xshash azurl xizmatini 2010-yilda google esa 2012-yilda google compute engine-ni ishga tushurdi. Tez orada boshqa kampaniyalar BULUTLI texnalogiyalarining imkoniyatlarini anglab yetishdi va poygaga qo'shilishdi.

Amazon Mikrasoft va GOOGLE hali ham ulardan ancha oldinda.

XXI asr — yuqori texnologiyalar va ommaviy kommunikatsiyalar asri. Endi hayotimizni elektron qurilmalarsiz tasavvur qilish qiyin. Kompyuter, noutbuk, planshet yoki hatto uyali telefon. Ushbu qurilmalar ko'plab odamlarning hayotini yaxshi tomonga o'zgartirib yubormoqda. Bugungi kunda «bulutli» texnologiyalar barcha rivojlangan mamlakatlarda faol qo'llanilmoqda. Ular biznes, menejment, ta'lim va tadqiqot uchun innovatsion, tejamkor imkoniyatlarni taqdim etadi. Hozirgi vaqtda ma'lumotlarning juda tez o'sishi, bilimning o'zi o'z-o'zidan maqsad Maqolada ta'limda bulutli texnologiyalarni qo'llash va undan foydalanishning maqsadi, muammolari shuningdek, O'zbekiston ta'lim tizimida bulutli texnologiyalarni joriy etish va ulardan foydalanishning ahamiyati tahlil qilinadi. Ta'limda bulutli texnologiyalarni o'qitishning yanada kengroq shakl va usullaridan foydalanish imkonini berishi hamda o'quv jarayonini intensivlashtirish va optimallashtirishning zamonaviy usullaridan biri ekanligi o'rganib chiqilgan. Kalit so'zlar: bulutli texnologiyalar, ta'lim tizimi, yangi ta'lim texnologiyalari. Kirish Raqamli texnologiyalarning rivojlanishida ta'lim uzluksiz, individual yo'naltirilgan, moslashuvchan va dinamik jarayon shaklida bo'ladi. YUNESKO XXI asr uchun yuqori

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

texnologiyali ta’lim kompetensiyalari va ko‘nikmalarini rivojlantirishga alohida e’tibor qaratmoqda. Hamma uchun ta’lim barqaror rivojlanishi, raqamli texnologiyalarning hamma joyga kirib borishi sharoitida inklyuziv bilimlar jamiyat talablariga mos keladigan AKT kompetensiyasi, media va axborot savodxonligi darajasini shakllantirish muammolari va yechimlarini tavsiflashni amalga oshirmoqda.

Ko’p sabablarga ko’ra cloud computing -bu jismoniy shaxslar va kampaniyalar ucun mashxur variyant, jumladan vaqtni tejash, samaradorlikni oshirish, tezlik va ximoya. Oddiy qilib aytganda BULUTLI xisoblash axborot texnalogiyalarini sotib olish o’rniga ularni ijaraga olish imkoniyatini beradi.

Malumotlar bazalari dasturiy ta’minot va qo’shimcha qurulmalarga kata mablag’ sarflash o’rniga kompaniyalar internet yoki BULUT orqali hisoblash resurslariga kirishni va ulardan foydalanish uchun pul to’lashni Afzal ko’rishadi. BULUTLI yechimlari endi o’z ichiga serverlar, malumotlar saqlash uchun joylar, malumotlar bazalari, tarmoqlar, dasturiy taminot, taxlil va biznes taxlilarni o’z ichiga oladi.

Adabiyotlar

1. Alisher o’g’li, J. S., & Tursunpo’latovich, A. S. (2023). SUN’IY INTELLEKTNING TA’LIMDAGI INQILOBI: CHATBOTLARNING TA’LIM OLISHDAGI ROLI. Journal of Universal Science Research, 1(12), 77-78.
2. Маматкулов, Т. Ч., Салохиддинов, Ж. А., & Саматов, Ж. С. (2023). Система контроля и управления территориально-распределенными технологическими объектами водного хозяйство. Journal of Universal Science Research, 1(12), 79-87.
3. Kadirov M.M. Texnik tizimlarda axborot texnologiyalari.Darslik,
4. 2- qism.-T.:O`zbekiston faylasuflari milliy jamiyati,2019.-306 b. 2. Dadabayeva R.A., Nsriddinova Sh.T., Shoaxmedova N.X., Ibragimova L.T., Ermatov Sh.T. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari va tizimlari.O`quv qo`llanma.-T.:Sano-standart,2017,-552 b.
5. Kenjabayev A.T., Ikromov M.M., Allanazarov A.Sh.Axborot kommunikatsiya texnologiyalari.
6. O`quv qo`llanma,-T.:O`zbekiston faylasuflari milliy jamiyati,2017.-408
1) https://moluch.ru/archive/401/88493 2) https://cyberleninka.ru/article/n/bulutli-texnologiyalardan-foydalanishda-afzalliklari-va-kamchiliklari

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda klasterlash mexanizmining ahamiyati.

Beknazarova Manzura Baxtiyorovna
assistent
"TIQXMMI" MTUning Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti.
Тел: +998 90 -638-77-79

Annotatsiya: Respublikamizda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar asosan xalqimiz turmush darajasini yaxshilashga, farovonligini oshirishga qaratilgan. Shu ma'noda aynan qishloq xo'jaligi sohasiga berilayotgan katta e'tibor mantiqan hisoblasak, to'g'ridir. Ko'pgina mamlakatlarda ishlab chiqarishning hozirgi tarkibi iqtisodiy o'sishga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bunda gap iqtisodiyot tarmoqlari o'rtasidagi aloqalarning to'g'ri yo'lga qo'yilmagani yoki uzilmaganligi haqida bormoqda. Iqtisodiyot fanining vazifasi mintaqaviy, milliy va xalqaro miqyosda jadal iqtisodiy o'sishni ta'minlash va raqobatbardoshlikni oshirishga qodir bo'lgan iqtisodiy siyosat mexanizmini ishlab chiqishdan iborat. Bunda tarmoqlararo komplekslar hisoblanuvchi klasterlarni yaratish metodologiyasini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

The reforms carried out in recent years in our republic are mainly aimed at improving the standard of living of our people and increasing their well-being. In this sense, it is logically correct to pay great attention to the agricultural sector. In many countries, the current composition of production has a negative impact on economic growth. In this case, we are talking about the fact that the relations between the economic sectors are not established correctly or are not broken. The task of economics is to develop an economic policy mechanism capable of ensuring rapid economic growth and increasing competitiveness at the regional, national and international levels. In this case, it is appropriate to develop a methodology for creating clusters that are considered inter-sectoral complexes.

Реформы, проводимые в последние годы в нашей республике, в основном направлены на повышение уровня жизни нашего народа и повышение его благосостояния. В этом смысле логически правильно уделять большое внимание аграрному сектору. Во многих странах нынешняя структура производства

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

оказывает негативное влияние на экономический рост. В данном случае речь идет о том, что связи между отраслями экономики не установлены правильно или не нарушены. Задача экономики — разработать механизм экономической политики, способный обеспечить быстрый экономический рост и повышение конкурентоспособности на региональном, национальном и международном уровнях. В этом случае целесообразно разработать методику создания кластеров, которые считаются межотраслевыми комплексами.

Kalit so’zlar: klaster, raqobat, resurs, innovatsion klasterlar, tarmoq tizimlari.

Hozirgi kunda O‘zbekiston Respublikasida qishloq xo‘jalik mahsulotlar ishlab chiqarishni rivojlantirish va boshqarish bilan bog‘liq masalalar ahamiyatlilik darajasi yuqoriligi bilan ajralib turadi. Respublikamiz xalk xo'jaligining barcha tarmoqlarida olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar xalk xo'jaligining muhim tarmog'i qishloq xo'jaligida ham izchillik bilan amalga oshirilmoqda. Qishloq xo‘jaligida amalga oshirilgan tarkibiy o‘zgarishlar asosiy qishloq xo‘jaliklari mahsulotlarini ishlab chiqarishni hususiy sektorda ishlab chiqarishga olib keldi. Milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini ko‘rib chiqish milliy iqtisodiy siyosatning iqtisodiyotda ro‘y berayotgan jarayonlarga ta’siri ostida bo‘ldi. Agar hozirgi vaqtda jahon iqtisodiyoti rivojlanayotgan shart-sharoitlar-globallashuv jarayonlari, transmilliy kompaniyalar sonining o‘sishi va ular faoliyati sohalarining kengayishi hisobga olinsa, joylashgan joy omilini hisobga olgan holda iqtisodiyotning raqobatbardoshligini rivojlantirish masalalari dastlabki o‘ringa chiqadi. Hozirgi paytda mamlakatimiz iste’mol bozorini to‘ldirish va aholining qishloq xo‘jaligi mahsulotlariga bo‘lgan ehtiyojini qondirish ko‘proq qishloq xo‘jalik mahsulotlari ishlab chiqarishni rivojlantirish va boshqarishni modellashtirish faoliyatiga bog‘liq bo‘lib qolmoqda. Respublikamizda keyingi yillarda amalga oshirilayotgan islohotlar asosan xalqimiz turmush darajasini yaxshilashga, farovonligini oshirishga qaratilgan. Shu ma’noda aynan qishloq xo‘jaligi sohasiga berilayotgan katta e’tibor mantiqan hisoblasak, to‘g‘ridir. Ko'pgina mamlakatlarda ishlab chiqarishning hozirgi tarkibi iqtisodiy o'sishga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Bunda gap iqtisodiyot tarmoqlari o‘rtasidagi aloqalarning to‘g‘ri yo‘lga qo‘yilmagani yoki uzilmaganligi haqida bormoqda. Iqtisodiyot fanining vazifasi mintaqaviy, milliy va xalqaro miqyosda jadal iqtisodiy o'sishni ta'minlash va raqobatbardoshlikni oshirishga qodir bo'lgan iqtisodiy siyosat

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

mexanizmini ishlab chiqishdan iborat. Bunda tarmoqlararo komplekslar hisoblanuvchi klasterlarni yaratish metodologiyasini ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir. Zero, klasterlar xo‘jalik yurituvchi subyektlarda shakllangan tarmoqlararo munosabatlar va ishlab chiqarishning yagona tarmoq strukturasining tarkibiy kamchiliklarini bartaraf etuvchi o‘ziga xos “o‘sish nuqtalari”dir.

Hozirgi vaqtda ishlab chiqarishni tashkil etishda klaster usulidan foydalanish mamlakat iqtisodiyotining tarkibiy tuzilmasini takomillashtirishning eng samarali usuli sifatida e’tirof etilmoqda. Klasterlar hozir butun dunyoda shu qadar mashhurki, ularning qamrovi ma'lum bir shahar, viloyat, shtat yoki bir qancha chegaradosh mamlakatlar hududiga yetib borishi mumkin. Klasterlarga odatda tayyor mahsulot ishlab chiqaruvchi korxonalar, ishlab chiqarish omillari, ehtiyot qismlar, mashinalar yetkazib berish, xizmatlar ko‘rsatish, ba’zan qo‘shimcha tarqatish kanallari va iste’molchilar bilan ishlaydigan korxonalar, infratuzilma provayderlari, fan va ta’lim, axborot va standartlashtirish sohasidagi davlat tashkilotlari kiradi. Ayrim klasterlar doirasida biznes uyushmalari ham tashkil etilishi mumkin. Klasterlash - bu bir-birining raqobatbardoshligini oshirishga o'zaro yordam beradigan birbiriga yaqin bo'lgan firmalar va tarmoqlarning birlashmalarini shakllantirish jarayoni. Mamlakatning butun iqtisodiyoti uchun klasterlar ichki bozor uchun o'sish nuqtalari va xalqaro iqtisodiyotning asosi rolini o'ynaydi.

O'zbekiston xalq xo'jaligini tashkil etishning klaster shakli ko'zlangan maqsadlarni amalga oshirish uchun tarmoqlar o'rtasidagi muhim aloqalarni aniqlash imkonini beradi. Bu milliy iqtisodiyotning tarkibi masalasiga mutlaqo yangi yondashuv bo'lib, u raqobatbardosh mahsulotni yaratishni (yangi g'oyalarni yaratishga qodir kadrlarni tayyorlashdan, yuqori sifatli butlovchi qismlar va xom ashyolarni tayyorlash yoki sotib olishdan) tizimli ravishda boshqarish imkonini beradi.

Klaster tuzilmasi bo'lgan rivojlangan iqtisodiyot quyidagi xususiyatlarga ega bo'ladi:

-raqobatbardosh korxonalarning mavjudligi;

-hududlarda raqobatdosh ustunliklarning mavjudligi va ulardan samarali foydalanish;

-korxona va tashkilotlarning klasterlar doirasidagi, bir-biridan uncha uzoq bo‘lmagan hududiy birlashmasi;

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

-keng doiradagi klaster a'zolari:

-Ishtirokchilar o'rtasidagi doimiy organik aloqa va o'zaro ta'sirning yuqori darajasi.

Mamlakatda klasterlar faoliyati bozor iqtisodiyotining o‘ziga xos xususiyatlari, ishbilarmonlik muhiti va davlatning ijtimoiy-iqtisodiy siyosati bilan bog‘liqdir. Tuzilish jihatidan innovatsion klasterlar raqobatbardoshlikni oshirish nuqtai nazaridan eng samarali hisoblanadi. Bunda vertikal integratsiyalashgan korxonalarning resurs imkoniyatlari birlashtirilib, yangi bilimlar, texnologiyalar va innovatsiyalarni tarqatishning aniq yo‘naltirilgan tizimi yaratiladi. Bu tizim samarali va tejamkor ixtirolarni innovatsiyaga, innovatsiyalarni esa raqobatbardoshlikka aylantirishi mumkin. Innovatsion klasterlarning mamlakatimizning ilmiytexnik salohiyati yuqori bo‘lgan hududlarga kiritilishi alohida innovatsion hududlarni tashkil etadi. Rivojlangan mamlakatlarda bunday yo‘nalishdagi klasterlar iqtisodiyotning turli soha va tarmoqlariga xizmat qiladi, bir-biri bilan raqobatlashmaydi va mamlakat taraqqiyotiga hissa qo‘shadi.

Innovatsion klasterlarni rivojlantirishda Xitoy tajribasidan foydalanish maqsadga muvofiq bo‘ladi. “Innovatsion klasterlar: Pekindagi Tsinghua yoki Shanxaydagi Fudong universitetlar atrofida, shuningdek, biznes-inkubator sifatida mahalliy hokimiyat tomonidan yaratilgan maxsus tadqiqot va ilmiy-texnologik parklar atrofida paydo bo‘ladi. Bu klasterlarga davlat grantlari, Xitoy venchur kapitali, eng yaxshi xitoylik va chet ellik (asosan, Yevropa va AQShda tahsil olgan xitoylik) mutaxassislar jalb etiladi” Barcha holatlarda klasterlar raqobatbardoshligining asosiy dalili bozor munosabatlari va samarali raqobat natijasida o‘zaro bog‘langan institutlar va tarmoqlar tizimining yuqori darajada rivojlanganligidir. Milliy innovatsion tizimning shakllanishi va malakali kadrlar paydo bo‘lishi davlat siyosati me’yorlari bilan o‘lchanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.“O‘zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo‘yicha harakatlarstrategiyasi to‘g‘risida”gi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 7-fevraldagi PF-4947-sonli Farmoni.

2. Mirziyoyev Sh.M. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilanbirga quramiz. – Toshkent: “O‘zbekiston” NMIU, 2017. – 488 b.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

3. Mirziyoyev Sh.M.Tanqidiy tahlil, qat'iy tartib-intizom va shaxsiy javobgarlik – har bir rahbar faoliyatining kundalik qoidasi bo'lishi kerak. –Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 104 b.

4. Mirziyoyev Sh.M. Erkin va farovon, demokratik O'zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 56 b.

5. Mirziyoyev Sh.M. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta'minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2017. – 48 b.

6. Murtazayev O., Ahrorov F.B. - Qishloq xo`jaligi iqtisodiyoti. Darslik. - T.: "ILM-ZIYO",

2017. - 416 bet.

7. .Abdug`aniev A., Abdug`aniev A. A. - Qishloq xo`jaligi iqtisodiyoti. Darslik. - T.:

O'zbekiston Yozuvchilar uyushmasi Adabiyot jamg'armasi nashriyoti, 2011. - 244 bet.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

“KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH BO‘YICHA ILG‘OR XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR BILAN TA’MINLASHNING TUTGAN O‘RNI”

Quldasheva Maftuna Musurmon qizi
“TIQXMMI” MTUning Qarshi irrigatsiya va agrotexnologiyalar instituti “Yer resurslarini boshqarish kafedrasi stajyor-o‘qituvchisi

Ushbu maqolada iqtisodiyotning barcha tarmoqlarida amalga oshirilayotgan institutsional o‘zgarishlar bilan bevosita bog‘liqligi, mamlakatimizda olib borilayotgan iqtisodiy islohotlar hamda kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirish bo‘yicha ilg‘or xorijiy tajribalardan foydalanish va zamonaviy texnologiyalar bilan ta’minlashning tutgan o‘rni va imkoniyatlarini yaratish masalalari ko‘rsatib berilgan.

Kalit so‘zlar: kichik biznes, tadbirkorlik, zamonaviy mini-texnologiya, investitsiya muhiti.

Ma’lumki, bugungi kunda kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, biznes subyektlarini jadal va barqaror rivojlantirish masalasidagi ba’zi salbiy ta’sir ko‘rsatuvchi to‘siqlarni bartaraf etish bo‘yicha asosiy yo‘nalishlar ishlab chiqilmoqda. Bundan tashqari mamlakatimizda ishlab chiqarish jarayoniga zamonaviy mini-texnologiyalarni keng jalb etish masalasiga bag‘ishlangan ko‘rgazmali seminarlar ham tashkil qilinmoqda.

Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik faoliyati subyektlariga tadbirkorlikni yanada rivojlantirish, chet el investitsiyalari hamda mini-texnologiyalarini yanada keng jalb etish yuzasidan taklif, fikr va mulohazalarining o‘rganilishi ijobiy natija bermoqda.

AQShda Federal Agentlik -AQSH kichik biznes ishlari bo‘yicha maxsus ma’muriyat tuzilib, o‘sha kundan boshlab hozirgacha mazkur agentlik kichik biznes manfaatlarini davlat darajasida himoya qilmoqda. Ushbu tashkilot filiallari barcha yirik

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

shaharlarda joylashgan, shu tariqa kichik biznesni qo‘llab-quvvatlash siyosati AQShning asosiy iqtisodiy markazlarigagina emas, balki barcha shtatlarga tarqalmoqda. Kichik biznes va uning filiallari ishlari bo‘yicha asosiy vazifalar quyidagilardan iborat:

- biznes uchun kredit olishda yordam;

- AQSHda kichik biznesni texnika va axborotlar bilan ta’minlashda qo‘llab-quvvatlash;

- biznes uchun kreditlar bo‘yicha kafolatlar taqdim qilish;

- o‘z budjeti mablag‘lari hisobiga kichik biznesni bevosita subsidiyalash va kreditlash.

Kichik biznes korxonalariga nisbatan huquqiy qonunchilikni saqlash uchun Federal agentlik kabi maxsus Advokatlik bo‘limi tuzilib, u sud va Kongressdagi biznes manfaatlarini yoqlamoqda. AQSH hukumati o‘zining iqtisodiyotni rivojlantirish konsepsiyasida kichik biznesga asosiy rol beradi. AQSH hukumati vazirlarining ma’ruzalarida kichik biznes butun iqtisodiyotni sog‘lomlashtirishning muhim dastagi ekanligi muntazam yoritilib kelinmoqda.

Jahon amaliyotining ko‘rsatishicha, kichik biznesni kreditlash - kichik korxonalarni rivojlantirishning zaruriy omilidir. Singapurda yuzlab imtiyozli kreditlash dasturlari joriy etilmoqda. Bunga foydali sharoitlardagi maxsus zayomlar, kredit risklarini sug‘urtalash, subsidiyalash kabilar kiradi. Bandlar soni 10 kishidan oshmaydigan mikrokorxonalar uchun maxsus imtiyozli kreditlash sharoitlari yaratilgan. Umuman, mamlakat kredit-bank tizimi davlat tomonidan to‘liq qo‘llab-quvvatlanmoqda va nazorat qilinmoqda. Bu hol kredit stavkalarini muntazam pasaytirish imkonini bermoqda.

Malakali menejerlar, mutaxassislar, xodimlarni tayyorlash sohasida davlat tuzilmalarining ishini alohida qayd etish lozim. Davlat kichik biznes sohasida band kadrlarni o‘qitish va qayta tayyorlashga xarajatlarning katta qismini o‘z hisobidan qoplaydi. Buning uchun Singapurda davlat va xususiy o‘quv yurtlari amal qilmoqda. Singapurda kichik biznesning turli tarmoqlarida meyor va standartlarga rioya qilinishini kuzatib boradigan davlat nazorat organlari tuzilgan bo‘lishiga qaramay,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

mamlakatda amaldorlar byurokratiyasi eng kam holatga keltirilgan. Nazorat kichik biznes holatining samarali monitoringi, u yoki bu korxona uskunalarini modernizatsiyalash zarurligini aniqlash, yordam ko‘rsatish uchun zarur. Shuni qayd etish lozimki, amaldor shaxsni sotib olish ehtimoli amalda 100% istisno qilingan. Amaldorlarga qandaydir sovg‘a-salomlar olish, birgalikda restoranlar, kafelarga borish taqiqlanadi.

Xulosa va takliflar. Kichik biznesning rivojlanishi davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlanayotgan bugungi kunda uning samarali faoliyat ko‘rsatishini ta’minlash, innovatsion taraqqiyot talablari bo‘yicha barqaror iqtisodiy rivojlantirish yuzasidan foydalanilmayotgan imkoniyatlar hali katta. Bu borada rivojlangan va rivojlanayotgan xorijiy mamlakatlarning boy tajribasini o‘rganish muhim ahamiyat kasb etadi va ushbu maqsadda quyidagi chora-tadbirlarni bajarilishi maqsadga muvofiqdir:

1. Kichik biznes va xususiy tadbirkorlik subyektlarini davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash tizimidan oqilona foydalanish;
2. Barcha viloyatlarda ularning hududiy boshqarmasi tomonidan tashkil etilgan tadbirlarda Prezidentimiz rahnamoligida yangi ishlab chiqarish quvvatlarini yo‘lga qo‘yish, mavjudlarini modernizatsiya qilish, zamonaviy texnologiyalar bilan jihozlashga alohida e’tibor qaratish;
3. Mutaxassislar tomonidan zamonaviy mini-texnologiyalarni izlab topish;
4. Tijorat takliflari olish va elektron shartnomalar imzolashning tashkiliy masalalari, tadbirkorlik subyektlarining chet eldan texnologiyalar olib kelish tartibiga doir batafsil tushunchalar va ularning imkoniyatlari to‘g‘risida ma’lumotlar berish.

Yuqoridagi keltirilgan barcha tadbirlarni amalga oshirish hamda mamlakatimiz tomonidan beriladigan imkoniyatlardan to‘liq foydalanish, O‘zbekiston Respublikasining tegishli qonunlaridan, Vazirlar Mahkamasining qarorlari, Prezident Farmonlari va viloyatimizda amalga oshirilayotgan chora- tadbirlarni o‘z vaqtida qo‘llash, moddiy-texnika bazasidan, zamonaviy boshqaruv texnologiyalardan samarali foydalanish, globallashuv jarayonining ijobiy tomonlarini o‘zlashtirish natijasida istiqboldagi vazifalarning bajarilishiga imkon yaratish, huquqiy-meyoriy hujjatlardan o‘z o‘rnida, o‘z vaqtida foydalanish, istiqboldagi yutuqlarga imkon yaratish, iqtisodiy islohotlarning ijobiy natijasiga erishishga hamda O‘zbekiston Respublikasida tadbirkorlik va kichik biznes yuritilishi uchun har tomonlama qulay bo‘lgan investitsiya

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

muhitini yaratish, shu jumladan, huquqiy-meyoriy bazani takomillashtirish, kichik biznes subyektlari hamda xorijiy investorlar uchun yaratilayotgan imtiyoz va yengilliklarning yaxlitligini ta’minlash, tadbirkorlik faoliyatini boshlash va yuritishda yuzaga kelayotgan byurokratik g‘ov va to‘siqlarga barham berish bo‘yicha bir qator ishlarni amalga oshirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1.O‘zbekiston Respublikasi Qonunlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining farmon va qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining qarorlari, O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyevning asarlari.

2.O‘zbekiston Respublikasining 2019-yil 11-noyabrdagi «O‘zbekiston Respublikasining Markaziy banki to‘g‘risida»gi Qonuni.

3.O’zbekiston Respublikasining “Banklar va bank faoliyati to’g’risida”gi Qonuni, 1996 yil 25 aprel.

4.O’zbekiston Respublikasining “Tadbirkorlik va tadbirkorlik faoliyati kafolatlari to’g’risida”gi Qonuni. – T.: 14 aprel 1999 yil.

5. “Bank tizimini yanada erkinlashtirish va isloh qilish borasidagi chora-tadbirlar to’g’risida”. “Xalq so’zi” gazetasi, 2000 yil 21 mart.

6. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining “Bank xizmatlari ommabopligini oshirish bo’yicha qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida” Qarori, 23.03.2018 y.

7. O’zbekiston Respublikasi Prezidentining 2011 yil 24 avgustdagi “Kichik biznes va xususiy tadbirkorlikni yanada rivojlantirish uchun qulay ishbilarmonlik muhitini shakllantirishga doir qo’shimcha chora-tadbirlar to’g’risida”gi PF-4354- sonli Farmoni.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

O‘quvchilarda skripka cholg‘usida ijrochilik texnikasini rivojlantirish bo‘yicha amaliy tavsiyalar

Karimova Lolaxon Askarjon kizi
Namangan Davlat Pedagogika Instituti
Musiqa ta’limi va san’at yo‘nalishi
1-kurs magistranti

Annotatsiya. Ushbu maqolada o`quvchilar o'rtasida skripka cholg`usida ijro texnikasini ishlab chiqish bo'yicha amaliy tavsiyalar berilgan. U mavjud metodologiyalarni tushunish uchun adabiyotlar tahlilini, samarali amaliyot strategiyalarini tavsiflovchi usullar bo'limini va kuzatilgan yaxshilanishlarni namoyish etadigan natijalar bo'limini o'z ichiga oladi. Munozara bo'limi ushbu topilmalarning ahamiyatini o'rganadi, so'ngra skripka chalish mahoratini yanada oshirish bo'yicha xulosalar va takliflar.

Kalit so'zlar: skripka cholg`usida ijro etish texnikasi, musiqa ta'limi, mahoratni rivojlantirish, amaliyot strategiyalari, pedagogika.

Skripkachilarga musiqiy ifodani samarali yetkazish uchun ijro texnikasini o'zlashtirish juda muximdir. Ushbu maqola samarali amaliyot usullari va pedagogik yondashuvlarning ahamiyatini e'tirof etgan holda talabalarga o'z malakalarini oshirish bo'yicha amaliy tavsiyalarni o'rganishga qaratilgan.

Tavsiyalarga asos yaratish uchun skripka pedagogikasi va maxoratni oshirish bo'yicha mavjud adabiyotlar tahlili o'tkazildi. Adabiyotda tuzilgan amaliyot tartiblari, aqliy mashqlar va har tomonlama musiqiylikni rivojlantirish uchun turli xil texnikalarni birlashtirish muhimligi ta'kidlangan. Bundan tashqari, tadqiqotlar ijro mahoratini oshirishda tajribali o'qituvchilarning mulohazalari va ko'rsatmalarining rolini ta'kidladi.

Samarali amaliyot usullari skripka chalish mahoratini rivojlantirishda muhim rol o'ynaydi. Ushbu bo'limda maqsadli mashq qilish, yo'naltirilgan takrorlash va turli xil musiqiy uslublarni birlashtirish kabi strategiyalar ko'rsatilgan. Shuningdek, u aniq maqsadlarni belgilash, fikr-muloxaza uchun texnologiyadan foydalanish va aqliy mashq qilish texnikasini kundalik amaliyotga kiritish muhimligini ta'kidlaydi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Skripka cholg`usida ijro texnikasini ishlab chiqish izchil amaliyot, diqqatni jamlash va samarali strategiyalarni birlashtirishni talab qiladi. O`quvchilar uchun ba'zi amaliy tavsiyalar:

1. Mustahkam poydevor yaratish:

- To'g'ri holatni ta'minlash: to'g'ri orqa, bo'shashgan yelkalar va bo'yinning qulay holati bilan muvozanatli holatni saqlang.

- Chap va o'ng qo'llarning to'g'ri pozitsiyalari: nazorat va moslashuvchanlikni maksimal darajada oshirish uchun qo'l va barmoqlarni to'g'ri joylashtirishni ishlab chiqing.

Turli xil sharoitlarda to'g'ri turish va qo'l holati uchun mustahkam poydevor yarating:

1). Asosiy masalalar:

- Bemalol o'tiring: umurtqa pog'onangizning tabiiy egri chizig'ini qo'llab-quvvatlaydigan stulni tanlang. Oyoqlaringizni yerga tekis tuting, tizzangizda 90 graduslik burchak hosil qiling.

Orqagangizni to'g'ri tuting: keskinliksiz tik holatda turing. Tasavvur qiling-a, ip sizni boshingizning tepasidan yuqoriga tortadi.

- Bo'shashgan elkalar: taranglikdan qochib, yelkangizni tabiiy ravishda tuting. Qattiqlikni bo'shatish uchun , ularni muloyimlik bilan aylantiring.

- Bo'yinning qulay holati: bo'yiningizni neytral holatda saqlang, zo'riqish yoki egilishdan saqlaning. Agar kerak bo'lsa, stul yoki pyupitrni balandligini sozlang.

2). Chap qo'l holati :

- Barmoqlarni joylashtirish: barmoqlaringizni keraksiz kuchlanishsiz notalarga yaqin tuting. Mushaklar xotirasini rivojlantirish uchun barmoqlarni aniq joylashtirishni mashq qiling.

- To`g`ri barmoqlar: erishish va nazoratni kuchaytirish uchun barmoqlaringizda yengil egri chiziqni saqlang. Ularni tekislashdan saqlaning, chunki bu sizning ovozingiz sifatiga ta'sir qilishi mumkin.

- Bosh barmoqni joylashtirish: bosh barmog'ingizni skripka cholg`usida bo'yin qismining orqasiga barmoqlaringiz qarshisiga qo'ying, siqmasdan qo'llab-quvvatlang. O'zingizni qulay his qilish uchun bosh barmog'ini joylashtirish bilan tajriba qiling.

3). O'ng qo'l holati :

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

- Bo'shashgan bilak: o'ng bilagingiz bo'shashishiga imkon bering, ayniqsa tez o'tish paytida. Kuchlanish tezlik va nazoratga to'sqinlik qilishi mumkin.

- To'g'ri yig'ish/terish texnikasi: asbobingizga qarab turli xil yig'ish yoki terish usullarini o'rganing. Haddan tashqari kuchsiz suyuqlik harakatini ta'minlang.

- Simli aloqa: tasodifiy teginish yoki sirpanishdan qochib, iplar bilan izchil aloqada bo'ling. Aniqlikni oshirish uchun aniqlikni mashq qiling.

4). Izchil Amaliyot:

- Sekin boshlang: to'g'ri holat va qo'l holatiga e'tibor qaratish uchun sekinroq tempda mashq qilishni boshlang. Siz qulayroq bo'lganingizda tezlikni asta-sekin oshiring.

- Muntazam tanaffuslar: charchoqni oldini olish va bo'shashgan o'yin holatini saqlab qolish uchun mashg'ulotlar paytida qisqa tanaffuslar qiling.

- O'zingizni yozib oling: sizning holatingiz va qo'l holatlaringizni ko'rib chiqish uchun yozuvlardan foydalaning. Bu qimmatli fikr-mulohazalarni taqdim etadi va kerakli tuzatishlar kiritishga yordam beradi.

Ushbu asosiy elementlarni yaratish va saqlash orqali siz musiqiy ifoda va o'sish uchun mustahkam asos yaratasiz. Muntazam, ehtiyotkorlik bilan mashq qilish bu odatlarni o'zlashtirish va umumiy ijro etish tajribangizni oshirishning kalitidir.

2. Kundalik mashg`ulotlar tartibi:

-Moslashuvchanlikni oshirish va jarohatlarning oldini olish uchun har bir mashg'ulotni yaxshilab qizdiruvchi mashqlar bilan boshlang.

- Texnika va intonatsiyani yaxshilash uchun gamma, arpedjio va mashqlarni qo'shing.

Jismoniy qizib olish:

- Taranglikni bartaraf etish uchun bo'yin va yelkaning yumshoq cho'zilishidan boshlang.

- Tananing yuqori egiluvchanligini yaxshilash uchun yelkangizni aylantiring va qo'llaringizni muloyimlik bilan cho'zing.

- Qulay kalitda sekin tempda va yo'naltirilgan o'lchov bilan boshlang.

- Siz yanada qulay bo'lishingiz bilan tempni asta-sekin oshiring.

Arpedjiolar:

- Barmoq kuchi va epchilligi ustida ishlash uchun arpedgiolarni turli pozitsiyalarda ijro eting.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

- Notalar orasidagi silliq o'tishlarga e'tibor qarating.

Kamon mashqlari:

- Kamonning turli texnikasi ustida ishlash, détaché, legato, staccato, va spiccato kabi.

- Kamonni boshqarish va hatto ohang ishlab chiqarishga e'tibor qaratish uchun uzun kamonlardan foydalaning.

- Muvofiqlashtirishni yaxshilash uchun simli o'tish joylarini qo'shing.

Intonatsiya mashqlari:

- Intonatsiyaga qaratilgan oddiy kuylarni yoki parchalarni ijro eting.

- Tovushlar aniqligini saqlashga yordam berish uchun tyuner foydalaning.

Repertuar sharhi:

-Takrorlashni haqiqiy ishlash elementlariga ulash uchun repertuaringizdan bir parcha ijro etish uchun bir necha daqiqa sarflang.

. Quloq mashqlari:

- Qisqa ohanglarni quloq bilan ijro etish kabi oddiy quloq mashqlari bilan shug'ullaning.

Qiyin parchalarga yo'naltirilgan amaliyot:

- Repertuaringizdagi qiyin parchalarni aniqlang va ularni diqqat bilan mashq qilish uchun ajratib oling.

- Muayyan texnik qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun sekin mashq qilish, ritmik o'zgarishlar va urg'u berish kabi usullardan foydalaning.

Kamonni boshqarish va artikulyatsiya:

- Kamonni boshqarishga, shu jumladan kamon taqsimotiga, tezlikka va bosimga e'tibor bering.

- Artikulyatsiya va ifodani kuchaytirish uchun spiccato, sotiyye va staccato kabi turli xil ta'zim usullarini mashq qiling.

Yozib olish va o'z-o'zini baholash:

- Muvaffaqiyatingizni ob'ektiv baholash uchun mashg'ulotlar va chiqishlaringizni yozib oling.

- Yaxshilash uchun joylarni aniqlash uchun yozuvlarni tahlil qiling va amaliyotingizni mos ravishda sozlang.

O'qituvchidan yo'l-yo'riq so'rang:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

- Muntazam ravishda shaxsiy fikr va yo'l-yo'riq bera oladigan malakali skripka o'qituvchisidan saboq oling.

- Ishlash maqsadlaringizni muhokama qiling va moslashtirilgan amaliyot rejasini tuzish uchun o'qituvchingiz bilan ishlang.

Izchil va aqlli amaliyot:

- Mushaklar xotirasini mustahkamlash va texnikani mustahkamlash uchun izchil amaliyot tartibini o'rnating.

- Amaliyot mashg'ulotlari davomida diqqatni jamlang va o'ylamasdan takrorlashdan saqlaning. Sifat amaliyoti miqdordan ko'ra muhimroqdir.

Esda tutingki, taraqqiyot vaqt talab etadi va sabr-toqat ishlash texnikasini ishlab chiqishda juda muhimdir. Muntazam va puxta o'ylangan amaliyot skripkachi sifatida mahoratingizning o'sishiga yordam beradi.

Muhokama texnika va musiqiylikka muvozanatli yondashish orqali skripkachilarning yaxlit rivojlanishini ta'kidlab, kuzatilgan natijalarning oqibatlarini o'rganadi. Shuningdek, u o'quv jarayonida qiyinchiliklarni yengishda motivatsiya va qat'iyatlilikning rolini o'rganadi. Bundan tashqari, skripka ta'limini yanada boyitish uchun texnologiya va hamkorlikdagi o'quv tajribalarining potentsial integratsiyasini ko'rib chiqadi.

Xulosalar:

Xulosa qilib aytganda, ushbu maqolada keltirilgan amaliy tavsiyalar o`quvchilar o'rtasida skripka cholg`usida ijro etish texnikasini rivojlantirishda ularning samaradorligini namoyish etadi. Topilmalar texnik mahorat va badiiy ifodaga e'tibor qaratgan holda amaliyotga tizimli va har tomonlama yondashuvning muhimligini ta'kidlaydi.

Skripka pedagogikasi sohasini rivojlantirish uchun kelajakdagi tadqiqotlar tavsiya etilgan strategiyalarning uzoq muddatli ta'sirini o'rganishi, individual ta'lim yondashuvlarining ta'sirini o'rganishi va skripka ta'limiga innovatsion texnologiyalarni kiritish samaradorligini baholashi mumkin. Bundan tashqari, uzoq muddatli tadqiqotlar uzoq vaqt davomida ishlash texnikasini rivojlantirish va qimmatli fikr-mulohazalarini berishi mumkin.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Ushbu amaliy tavsiyalarni qabul qilishda talabalar musiqiy chiqishlarni jalb qilish va ta'sirchan qilish uchun zarur bo'lgan mahorat bilan jihozlangan mohir skripkachi bo'lish uchun sayohatga chiqishlari mumkin.

Adabiyotlar.

1. Артоболевская А.Д. Первая встреча с музыкой: Учебное пособие. – М.: Советский композитор, 1987. – 101 с.

2. Ауэр Л. С. Моя школа игры на скрипке. – СПб.: Композитор, 2004. – 272 с.

3. Баренбойм Л.А. Путь к музыке: Книжка с нотами для начинающих обучаться игре на фортепиано / Л.А. Баренбойм, Н.Н. Перунова. – Лю: Советский композитор, 1988. – 168 с.

4. Повжитков Л.А. Начальная школа обучения на фортепиано. – Л.: Музыка, 1971. – 152 с.

5. Якубовская В.А. Вверх по ступенькам. Начальный курс игры на скрипке / 3-е издание. Редакция Л. Раабена. Л.: Музыка, 1981. – 64 с.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Bank kartalaridan foydalanish bilan bog‘liq firibgarlik jinoyatlarining kriminalistik tavsifi

Amirxon Nosirov Bahodir o‘g‘li
Toshkent davlat yuridik universiteti
“Jinoyat qonunchiligini qo‘llash nazariyasi va amaliyoti” soha mutaxassisligi magistri

Annotatsiya: Ushbu maqolada bank kartalaridan foydalanish bilan bog‘liq firibgarlik jinoyatining umumiy tushunchasi va kriminalistik tahlili bayon etilgan. Unda bank kartalaridan foydalanish bilan bog‘liq firibgarlik jinoyatining kriminalistik tavsif elementlari, ya’ni jinoyat predmeti, jinoyat sodir etish usullari, jinoyat izlari, jinoyatchining shaxsi haqidagi ma’lumotlar, jinoyat shart-sharoitlari yoritilgan.

Shu bilan birga, bank kartalari bilan bog‘liq firibgarlik jinoyatini tergov qilishda raqamli izlar bilan ishlash jarayoni, milliy qonunchilik va huquqni qo‘llash amaliyotida yuzaga kelayotgan muammolar hamda bo‘shliqlar tanqidiy ko‘rib chiqilgan. Ularni bartaraf etishning ilmiy asoslangan yo‘llari va mezonlari ishlab chiqilgan. Maqola raqamli izlar bilan ishlash sohasida amalga oshirilgan ilmiy-amaliy tadqiqotlar, nazariyotchi olimlar hamda amaliyotchi xodimlar fikr-mulohazalari asosida tayyorlangan.

Bundan tashqari, onlayn jinoyat turlaridan biri bo‘lmish internet tovlamachilik jinoyatini bank kartalari bilan bog‘liq firibgarlik jinoyatiga o‘xshash jihatlari muhokama qilingan. Maqolada sohada yuzaga kelayotgan muammolar tizimli, huquqiy, ilmiy-amaliy jihatdan tahlil etilgan, bu yuzasidan mualliflik xulosalari shakllantirilgan. Qonun chiqaruvchi va uni qo‘llovchi subektlar uchun ilmiy asoslangan taklif hamda tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: bank kartalari, bank kartalari bilan bog‘liq firibgarlik jinoyatlari, jinoyat izlari, jinoyat usuli, jinoyatchi shaxsi, elektron to‘lov tizimlari.

Kirish. Bugungi kunda raqamli texnologiyalar kundan kunga taraqqiy etib, oddiygina bank plastik kartasi orqali oylik maosh, pensiya va nafaqalarni olish, kredit

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

olish va to‘lash, kamunal to‘lovlarni amalga oshirish, soliq va boshqa turli xil to‘lovlarni hech qanday qiyinchiliklarsiz amalga oshirish mumkin. Mamlakatdagi raqamlashtirish jarayonlari hamda onlayn xizmatlar bozoridagi talab va taklifni ortib borishi bank kartalarini qulay to‘lov tizimiga aylanishiga olib keldi. Natijada, naqt to‘lovlarsiz moliyaviy hisob-kitoblarni amalga oshirish kundalik ehtiyojlarni qondirishning ajralmas qismiga aylanib ulgurdi. Ayni damda bu to‘lov tizimlari insonlar nigohida qanchalar mukammal va universal bo‘lib tuyulsada, afsuski hozircha bu tizimni ham nuqson va kamchiliklardan to‘la xoli va xavsiz deb bo‘lmaydi.

Global axborot almashinuvi asrida sun’iy intelekt va raqamli texnologiyalarni takomillashtirilishi axborot xavfsizligi bilan bog‘liq turli muammolarni yuzaga keltirmoqda. Bunga asosiy sabab sohada kiberjinoyatchilikning avj olishi hamda unga qarshi kurashning uslubiy ta’minotlarini ishlab chiqilmaganligi bilan bog‘lash mumkin.

Jinoiy maqsadni amalga oshirishda kompyuter texnikasidan asosiy vosita yoki quroli sifatida foydalanish kundan-kunga ommalashib bormoqda. Kompyuter texnikasini mehnat munosabatlarining asosiy vositasiga aylanishi va ma’lumotmotlar bazalari bilan samarali ishlash imkonini berishi moliyaviy xizmatlar ko‘rsatish sohasida inqilobiy o‘zgarishlarga olib kelmoqda. Xususan, bugun iqtisodiyot sohasida moliyaviy xizmatlar ko‘rsatishning turli shakllarini joriy etilishi bu borada bank plastik kartlari bilan bog‘liq kiberjinoyatlarni o‘sishi uchun ham zamin yaratmoqda.

Mulk huquqining daxlsizligi konstitutsiyaviy norma darajasida mustahkamlangan bo‘lib, unga har qanday tahdid, avvalo, konstitutsiyaviy normaning buzilishini anglatadi. Shu nuqtai nazardan qaralganda, bank kartalaridan foydalanish bilan bog‘liq firibgarlik jinoyati o‘zgalar mulkini talon-toroj qilish bilan bog‘liq boshqa jinoyatlardan ijtimoiy xavfi yuqoriligi bilan farq qiladi.

2022 yil 28 yanvardagi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Yangi O‘zbekistonning 2022–2026 yillarga mo‘ljallangan taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida”gi PF–60-son Farmoni (keyingi o‘rinlarda Farmon deb yuritiladi) bilan tergov faoliyatini nazorat qilish, axborot texnologiyalaridan foydalangan holda sodir etilayotgan yangi turdagi jinoyatlar, shu jumladan kiberjinoyatlarni fosh etish bo‘yicha tezkor-qidiruv faoliyatini isloh qilish, qo‘shimcha kuch va vositalarni jalb qilish hamda ushbu jinoyatlarga qarshi kurashish jarayonlarida fuqarolarning qadr-qimmati va

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

erkinligini himoya qilishning samaradorligini yanada oshirish bo‘yicha qator vazifalar belgilandi[1].

Farmonga binoan «2023–2026 yillarga mo‘ljallangan O‘zbekiston Respublikasining kiberxavfsizlik strategiyasi”ni ishlab chiqish vazifasi qo‘yildi.

Bunda, kiberjinoyatchilik uchun jinoiy javobgarlikni qayta ko‘rib chiqish, axborot maydonidagi kiberhujum va tahdidlarni monitoring qilish tizimini yanada takomillashtirish, xususan, kiberxavfsizlikning yagona tarmog‘ining texnik infratuzilmasini kengaytirish vazifalari belgilab olindi.

Firibgarlar tomonidan bank kartalaridan pul yechib olishning yangidan-yangi usul va vositalarini qo‘llashi jinoyat mexanizmlarini murakkablashuviga olib kelmoqda. Statistik ma’lumotlarga tayanib shuni aytish mumkinki, O‘zbekistonda firibgarlik so‘nggi 4 yilda 4 baravarga, ya’ni 2018 yilda 6 483 ta, 2019 yilda 6 321 ta, 2020 yilda 10 496 ta, 2021 yilda 24 554 taga, kiberfiribgarlik esa so‘nggi 3 yilda 8,3 baravarga ko‘payib, hozirda umumiy jinoyatchilikning qariyb 5 foiziga yetgan[2].

“Kompyuter firibgarligi” **(computer fraud)** atamasi, o‘tgan asrning 70-yillarida paydo bo‘lgan[3] bulib, hozirgi kunga qadar olimlar tomonidan bir qancha bahs munozalarga sabab bo‘lmoqda. Xususan, D.A Zakirova kompyuter firibgarligi bu “kompyuter texnikasi yordamida aldash yoki ishonchni suiiste’mol qilish yo‘li bilan o‘zganing mulkini yoki o‘zganing mulkiga bo‘lgan huquqni qo‘lga kiritish” degan tushunchani ilgari suradi[4]. M.A. Yefremova esa, kiberfiribgarlik va kompyuter firibgarligi bir xil tushuncha, ya’ni sinonimlar deb hisoblaydi[5]. Professor N.Lopashenko, kompyuter firibgarligini naqd bo‘lmagan pul mablag‘larini va nodokumentar qimmatli qog‘ozlarni qo‘lga kiritish uchun kompyuter texnologiyalaridan foydalanish bilan bog‘liq firibgarlik deb tariflaydi[6].

---

[1] 2022 йил 28 январдаги Ўзбекистон Республикаси Президентининг «Янги Ўзбекистоннинг 2022–2026 йилларга мўлжалланган тараққиёт стратегияси тўғрисида»ги ПФ–60-сон Фармони.

[2] https://stat.uz/uz/rasmiy-statistika/crime-and-justice-2

[3] Комаров А.А. Криминологические аспекты мошенничества в глобальной сети Интернет. Дисс. на соис. уч. степ. канд. юрид. наук. – Пятигорск, 2010. – С. 24.

[4] Зыков Д.А. Виктимологические аспекты предупреждения компьютерного мошенничества. Владимир, 2002. – 211 с.

[5] Ефремова М.А. Мошенничество с использованием электронной информации // Информационное право. 2013. № 4. С. 19-21.

[6] Лопашенко Н.А. Посягательства на собственность: монография. – М.: Норма, Инфра-М, 2012. – С. 8.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Bank kartalaridan foydalanish bilan bog‘liq firibgarlik jinoyati fosh etilishi juda qiyin bo‘lgan jinoyatlardan biri bo‘lib, puxta rejalashtirilganligi, o‘ta murakkabligi hamda transchegaraviy xususiyatga egaligi bilan boshqa turdagi jinoyatlardan farq qiladi. Ushbu jinoyat tushunchasi ba’zi kriminalistik adabiyotlarda onlayn firibgarlik, kiberfiribgarlik deb keltirilgan bo‘lsa, ba’zilarida esa kompyuter firibgarligi deb keltiriladi.

Qonunchiligimizda onlayn firibgarlik, kiberfiribgarlik, bank kartalaridan foydalanish bilan bog‘liq firibgarlik jinoyati tushunchalari hali to‘liq va batafsil yoritilmagan. Hozirda bank kartalaridan foydalanish bilan bog‘liq firibgarlik jinoyatini sodir etish holati va usuliga qarab, O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining **168-moddasi 2-qismi “v”** bandiga asosan **kompyuter texnikasi vositalaridan foydalanib** sodir etilganda ushbu norma bilan kvalifikatsiya qilinadi.

Bank kartalaridan foydalanish bilan bog‘liq firibgarlik jinoyatining kriminalistik tavsifi ham kriminalistika nazariyasining umumiy qonuniyatlaridan chetga chiqmaydi. Biroq, uning strukturasidagi elementlar o‘ziga xosligi bilan ajrab turadi.

MUHOKAMA VA NATIJALAR

Ushbu jinoyatining kriminalistik tavsifi tarkibiy elementlari quydagilardan iborat:

- jinoiy tajovuz predmeti;
- jinoyat sodir etish usullari;
- jinoyat izlari;
- shart-sharoitlar (vaqti, joyi va boshqa holatlar);
- jinoyatchining shaxsi haqidagi ma’lumotlar.

Jinoiy tajovuz predmeti

Odatda pul, qimmatbaho buyumlar, texnika va boshqa ashyolar firibgarlik jinoyatining predmeti bo‘ladi. Ammo, bank kartalaridan foydalanish bilan bog‘liq firibgarlik jinoyatining bevosita predmeti bu o‘zganing mulki, ya’ni o‘zgalarning bank karta hisob raqamlarida saqlanayotgan pulidir. Biroq, to‘g‘ridan-to‘g‘ri bank kartasining o‘zi jinoyat predmeni bo‘la olmaydi, chunki jinoyatchining motiv-maqsadi faqatgina karta hisob raqamlarida saqlanayotgan pulni jabrlanuvchini aldash va ishonchini suiiste’mol qilish yo‘li bilan qo‘lga kiritish hisoblanadi.

Bank kartalari bilan bog‘liq firibgarlik jinoyatlarini sodir etishning usuli kriminalistik tavsifning markaziy elementi hisoblanadi. Chunki, u jinoyatga

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

tayyorgarlik ko‘rish, amalga oshirish va jinoyatni yashirish bo‘yicha jinoyatchilarning harakatlarini yagona maqsadda birlashtiradi.

Bank kartalari bilan bog‘liq firibgarlik jinoyatini sodir etishning bir necha xil usullari mavjud. Xususan, amaliyotda keng tarqalganlar usullardan biri bu – internet va mobil aloqa vositalari orqali sodir etiladigan firibgarlikdir. Jinoyatchilar jinoiy qilmishni sodir etish vositasi sifatida internet, kompyuter va mobil qurilmalardan foydalanishadi.

Jinoyat sodir etish usullari

Fishing

Bank kartalari bilan bog‘liq firibgarlik jinoyatini sodir etish usullaridan biri bu “fishing” ya’ni “baliq ovi” usulidir. Bunda IT texnologiya sohasida yetarli bilim va ko‘nikmalarga ega firibgarlar tomonidan foydalanuvchining ishonchiga kirib, bank kartasiga doir maxfiy ma’lumotlari egallanadi[7].

Jinoyatni sodir etish usulining o‘ziga xos xususiyati shundaki, jinoyatchi tomonidan masofadan turib aloqa vositalari yoxud sohta veb-sahifalar orqali foydalanuvchining ijtimoiy tarmog‘idagi akkaunti, elektron pochtasi yoki uyali aloqa vositalariga sms habar yuboriladi. Bunda ijtimoiy muhandislik usullaridan foydalaniladi. Bu xususida quyida batafsil tushuntirish keltirib o‘tamiz.

“Fishing” bilan shug‘ullanuvchi jinoiy guruhlar jabrlanuvchidan shaxsiy ma’lumotlarini kiritishni so‘rab turli shaklda xabarnoma jo‘natishadi. Jabrlanuvchi bank xizmatlaridan foydalanish uchun bankning rasmiy veb-saytiga kirayotganliklariga ishonadi. Biroq, firibgarlar tomonidan yaratilgan tuzoqlarga laqqa tushadilar. Xususan, soxta saytga ism-sharifi, karta rekvizitlari, pin kodi kiritish orqali o‘zlari bilmagan holda “fishing”chilar qarmog‘iga ilinishadi[8]. Soxta saytlar yaratish bu zamonaviy fishing uslublaridan biridir. Bunday fishing saytlarini maxsus bilim va ko‘nikmalarsiz aniqlash juda mushkul.

Vishing

[7] Shazzo S.K. Sposobi sovershеniya moshennichestva v otnoshenii grajdan [Methods of committing fraud against citizens]. Vestnik Adigeyskogo gosudarstvennogo universiteta. Seriya 1: Yurisprudentsiya. 2008. № 2. S. 5.

[8] Izotov D. S., Bikova N. N. Vidi moshennichestva s bankovskimi kartami [See bank card fraud]. Vestnik NGIEI. 2015. – № 3. – S.49-52.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Hozirgi kunda yurtimizda yeng kup kuzatilayotgan firibgarlik usulidan biri bu vishing onlayn firibgarligidir. Firibgarlikning bu usulida firibgarlar o‘z “o‘ljalarini” telefon orqali qo‘lga kiritishadi. Vishing so‘zi ingliz tilidan ya’ni, “voice” ovoz va “fishing” baliq ovi so‘zlarining jamlanmasidan hosil bo‘lgan[9]. Yuqoridagi firibgarlik usulida firibgarlar uzini bank xodimi, to‘lov tizimi xodimi, yoki shunga o‘xshash har xil yolg‘on va uydirmalar orqali jabrlanuvchilardan ularga jo‘natilgan maxfiy sms malumotlarini olishadi.

Mamlakatimizda ushbu holatlar keskin ko‘payib, xususan firibgarlar tomonidan o‘zini “Click yoki boshqa bir to‘lov tizimi xodimi” deb tanishtirib, fuqarolarni alash va ishonchiga kirish orqali go‘yoki tizimdagi ayrim kamchiliklarni tuzatish hamda to‘lov bilan bog‘liq kamchiliklarni bartaraf etish niqobida jabrlanuvchiga sms jo‘natib, undan sms raqamini aytishini so‘rashyapti.
SMS raqami aytilishi bilan pul mablag‘lari turli plastik kartalar yoki telefon raqamlarga tranzaksiya qilinib, Click orqali Qiwi hamyonga o‘tkaziladi va jinoiy yo‘l bilan undirilgan pul mablag‘lari (so‘m) xorijiy valyutga konvertatsiya qilinadi.

Meros firibgarligi

Jabrlanuvchi nomiga chet eldagi qarindoshidan katta miqdordagi meros qoldirilgani haqidagi habar go‘yoki uning advokati niqobida beriladi. Shundan so‘ng, pasport hamda plastik karta raqamlariga doir mahfiy ma’lumotlar merosni rasmiylashtirish hamda dastlabki to‘lovlarni amalga oshirish uchun aldov yo‘li bilan olib qo‘yiladi.

Xalqaro pochta jo‘natmalari

Jabrlanuvchiga ma’lum turdagi qimmatbaho yuk yuborilgani, qabul qilib olish uchun pochta chiqimlarini to‘lash bo‘yicha turli xil pochta jo‘natmalari yorlig‘i yoxud jo‘natma uning nomiga ekanligini tasdiqlovchi fotosuratlar jo‘natiladi. Shu orqali plastik karta raqamiga doir mahfiy ma’lumotlar aldov yo‘li bilan olinadi.

Fishing tanlovlar

Ijtimoiy tarmoqlarda soxta tanlovlar tashkil qilish. Bu xolatda yutuq sifatida avtotransport vositasi yoki oxirgi rusumli telefon apparati qo‘yiladi. E’tiborli jihati shundaki, tashkilotchilar deyarli barcha ishtirokchilarni “Siz lotoreyada g‘olib

[9] Табак И.С. Мошенничество с банковскими картами / И.С. Табак // Современные инновации. – 2018. – № 4 (26). – № 1 (19). – С. 37-40.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

chiqdingiz yoki sovg‘alar soni cheklangan aksiyada ishtirok eting, sovg‘ani qo‘lga kiriting” kabi yutuq bilan tabriklab yoxud tanlovda ishtirok etishi uchun qiziqtirib habar jo‘natishadi. Odatda, fishing tanlovi ishtirokchilari tanlovda bir necha marotoba ishtirok etganidan so‘ng ushbu jarayon firibgarlik ekanligiga tushunib yetishadi.

Internet-tilanchilik – soxta xayriya jamg‘armalari

Internet sahifalar hamda ijtimoiy tarmoqlarda turli xil kasallikka chalingan yoxud og‘ir ahvoldagi shaxslarni fotosuratlarini joylashtirib ularning nomidan moddiy yordam so‘rash. Firibgarlar ko‘proq insoniylik, rahm-shavqat va ishonuvchanlik his tuyg‘ularini uyg‘otuvchi psixologik ta’sir etish usullariga e’tibor qaratishadi. Odatda, nomi e’lon qilinayotgan shaxslar ular uchun pul mablag‘lari jamg‘arilayotgani haqida hech qanday ma’lumotga ega bo‘lishmaydi. Sababi, ehson qilingan har qanday pul mablag‘lari to‘g‘ridan-to‘g‘ri firibgarlarning hisobraqamlariga o‘tkaziladi.

Internet do‘konlar bilan bog‘liq firibgarliklar

Bazi firibgarlar qalbaki, sifatsiz tovarlar yoki maxsulotlar savdosi bilan shug‘ullanib xaridorlarni chuv tushursa, boshqalari maxsulot uchun oldindan qisman yoki to‘liq to‘lov qilishni talab qiladi[10]. To‘lov amalga oshirilgach xaridorga tovar yetkazilmaydi.

So‘nggi yillarda internet do‘konlari bilan bog‘liq firibgarlik mamlakatimiz hududida ham o‘sib borayotganligi kuzatilmoqda. Xususan, hozirda “OLX.uz” onlayn platformasi orqali amalga oshirilayotgan savdolarda bank plastik kartalaridan pul mablag‘larini yechib olinishi bilan bog‘liq holatlar mavjud.

Firibgarlar jabrlanuvchiga boshqa viloyatda yoki xorijda ekanligini vaj qilib, undan sotib olinishi rejalashtirilgan tovarga to‘lov qilish uchun bank karta raqami va yuborilgan smsni aytishni aldov yo‘li bilan so‘rab olishadi. Shundan so‘ng, yuqorida ko‘rsatilgan protsedura bo‘yicha ishlar amalga oshiriladi.

Nikoh firibgarligi

Ijtimoiy tarmoqdagi o‘zga shaxslarga doir fotosuratlaridan foydalanib, ularning nomidan jabrlanuvchilar bilan yozishmalar olib boriladi va ishonchiga kiradi. Vaqt

[10] Kozodaeva O. N., Obidennova A. S. Sposobi sovershеniya moshennichestva sispol`zovaniem bankovskix kart [Ways to commit fraud using bank cards]. Uchenie zapiski Tambovskogo otdeleniya RoSMU. S. 52.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

o‘tishi bilan jabrlanuvchilardan moddiy yordam so‘rab, ko‘zlangan mablag‘ni qo‘lga kiritganidan so‘ng akkaunt o‘chirib yuboriladi.

Frilanserlik xizmatlari

Frilanserlik xizmati – kelishilgan xizmat evaziga buyurtmachiga sayt yaratish, maqola yozish, tarjima ishlari, reklama logotiplari, video meykerlik va boshqa shakldagi onlayn xizmatlarni ko‘rsitishdir.

Ushbu usul mohiyati jabrlanuvchi (frilanser) buyurtmachiga (firibgar) buyurtmani jo‘natish bilan jinoyatchi kelishilgan pulni to‘lamasdan g‘oyib bo‘lishida namoyon bo‘ladi.

Mamlakatimizda kuzatilayotgan onlayn jinoyat turlaridan yana biri bu ***internet tovlamachilik*** bo‘lib, quydagi vaziyat bunga yorqin misol tariqasida keltirilishi mumkin.

Jinoyatchilar internet tarmog‘idagi pornografik materiallar, shavqatsizlikni targ‘ib qiluvchi saytlarda o‘zlarini huquqni muhofaza qiluvchi organlar yoxud IIV Kiberxavfsizlikga qarshi kurash bo‘limi tomonidan foydalanuvchi ma’muriy javobgarlikka tortilgani va ma’lum bir pul miqdorini belgilangan hisob raqamga ko‘chirishi shartligini talab qilishadi. *Masalan, “O‘zbekiston Respublikasi IIV Kiberjinoyatlarga qarshi kurash bo‘limidan bildirishnoma! Siz O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligi bilan taqiqlangan materiallar, ya’ni pedofiliya, zo‘ravonlikni targ‘ib qilish elementlariga ega bo‘lgan pornografiya materiallari mavjud bo‘lgan pornografik saytlarga tashrif buyurganligingiz uchun blokirovka qilindingiz. Blokirovkani yechish uchun Siz shu plastik hisobraqamiga yoki davlat hamyoniga 310.000 so‘m miqdorida jarima to‘lashingiz zarur”*[11].

Odatda, bunday noqulay vaziyatdan tezroq chiqish hamda sharmandalik va javobgarlikdan qutulish maqsadida talab qilingan pul summasini tegishli hisob raqamga o‘tkaziladi. Biroq, afsuski IIV Kiberjinoyatlarga qarshi kurash bo‘limi xech kimga bunday habar yubormaydi...

Ushbu holat o‘zida firibgarlik alomatlarini ham mujassamlashtirgan bo‘lib, bu vaziyatda biz onlayn firibgarlik va onlayn tovlamachilik tushunchalarini bir biridan ajratib olishimiz lozim. Sababi, ***birinchidan***, jinoyatchi o‘zini huquqni muhofaza

[11] https://iiv.uz/news/ogoh-boling-internet-tarmogida-firibgarlar

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

qiluvchi organ hodimi deb tanishtirib, jabrlanuvchini aldaydi. ***Ikkinchidan***, jinoyatchi jabrlanuvchining internet tarmog‘idan foydalanish huquqini muayyan vaqt oralig‘ida cheklaydi. Blokirovkani yechish uchun plastik hisob raqamiga yoki “davlat hamyoni”ga 310.000 so‘m miqdorida jarima to‘lashi zarurligiga ishontiradi. Aslida, ushbu holat raqamli qurilmani vaqtincha bloklab qo‘yilganiga ishontirish orqali amalga oshiriladi.

O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2017 yil 11 oktabrdagi ***“Firibgarlikka oid ishlar bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida”***gi 35-son qaroriga muvofiq “firibgarlikda yolg‘on ma’lumotlarga jabrlanuvchini yanglishtirishga olib kelishi mumkin bo‘lgan har qanday holatlar, jumladan, yuridik fakt va voqealar, mulkning sifati, narxi, aybdorning shaxsi, uning vakolati, niyati (masalan, aybdor shaxs o‘zini mansabdor shaxs yoki huquqni muhofaza qiluvchi organ xodimi sifatida ko‘rsatishi) taalluqli bo‘lishi mumkin” – deyiladi[12].

Jinoyat izlari

Bank kartalaridan foydalanish bilan bog‘liq firibgarlik jinoyati natijasida qoldirilgan izlarni o‘rganish jinoyatni o‘z vaqtida aniqlash va tezkor ochish imkonini beradi. Jinoyat izlari kriminalistik tavsif elementlaridan biri bo‘lib, hosil bo‘lish mexanizmi jinoyatning moddiy va virtual olam bilan o‘zaro munosabati xarakteridan kelib chiqadi[13].

Taniqli kriminalist olim R.S. Belkin izlarni moddiy va ideal izlarga bo‘lishni taklif qilgan. Ideal izlar deganda u jinoyat sodir etgan shaxsning, guvoh yoki boshqa ishtirokchilarning xodirasida saqlangan izlar tushuniladi[14]. Raqamli texnologiyalarning rivojlanib borishi bilan nazariyada “virtual” yoki “raqamli” izlar tushunchalari ilmiy doira vakillari orasida keng muhokamalarga sabab bo‘lmoqda.

Kriminalistik adabiyotlarda “virtual” yoki “raqamli” izlar tushunchasi borasida turli xil qarashlar mavjud. Xususan, V.A.Agibalov, V.A.Mesheryakovlar virtual iz bu kompyuter tizimi orqali raqamli moddiy tashuvchida qayd qilingan real (fizik) jarayonni tasvirlovchi yoki ushbu jarayonning raqamli shakldagi rasmiy (matematik)

[12] Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2017 йил 11 октябрдаги “Фирибгарликка оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 35-сон қарори 4-бандининг иккинчи хатбошиси.

[13] Meshcheryakov V.A. Prestupleniya v sfere kompyuternoy informatsii: pravovoy i kriminalisticheskiy analiz [Crimes in the sphere of computer information: legal and forensic analysis]. Voronezh, Voronezh State University, 2001 . 320 s.

[14] Белкин Р. С. Курс криминалистики. – М., 1997. – Т. 2.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

modelidir, ya’ni jinoyat bilan bog‘liq bo‘lgan kompyuter tizimining boshqa harakatlari natijasi deyishadi[15].

V. A. Mesheryakov izlarning uchinchi guruhi sifatida virtual izlarni kiritish kerakligini ta’kidlaydi. Uning fikricha, virtual izlar binar ko‘riniishda namoyon bo‘lib, faqatgina dasturiy vositalarni ishlatuvchi qurilmalar hamda axborotni o‘ziga qabul qilishga yaroqli bo‘lgan raqamli qurilmalarda qoladi[16].

Internet orqali sodir etiladigan jinoyatlarda anonimlikni saqlash prinsipial ahamiyatga ega. Shunga qaramay, ushbu jinoyatlarning deyarli barchasida texnik tavsifdagi izlar mavjud.

O.Y.Vedenskaya raqamli izlar ro‘yxatiga IP-adreslar, ro‘yxatdan o‘tgan domen nomlari, foydalanuvchilarning akkaunt ma’lumotlari, log-fayllar, cookie fayllari, tashrif buyuurilgan saytlar kesh fayl ma’lumotlari (vaqtinchalik fayllar) va brauzer tarixi, DNS-serverlar bilan bog‘liq izlar, xosting-provayderlardagi izlar, reklama veb-sahifalari izlari, jabrlanuvchi raqamli qurilmasida saqlanib qolgan yozishmalar, qabul qilingan buyurtmalar izlari, mobil qurilma unikal raqami (IMEI), sim karta ma’lumotlari, bank karta hisob raqamlari, hisob raqamlardagi pul tushumi va chiqimi bilan bog‘liq izlarni kiritgan[17].

Kesh-xotira – inglizcha “cache memory” ya’ni, protsessor faoliyatini kutishdan xalos qiladigan tezlik bilan ishlaydigan buferli xotira qurilmasi bo‘lib, juda katta tezlik bilan ishlaydigan protsessorlarning paydo bo‘lishi, kesh-xotirani yaratish zaruratini keltirib chiqargan. Shu bilan birga, murakkab amaliy dasturlarning bajarilishi uchun katta xotira zarur edi. Shu sababli, operativ xotira bilan protsessor orasiga, kichkina sig‘imli yuqori tezlikli kesh-xotira deb atalgan buferni o‘rnatish amaliyoti boshlangan. Buning ustiga, uni protsessor ichiga o‘rnatilgan va tashqi turlari mavjud[18].

DNS keshi – bu inglizcha “domain name service” ya’ni, barcha so‘nggi tashriflar va boshqa veb-sayt IP manzillariga kirishga urinishlar yozuvlarini o‘z ichiga

[15] Агибалов В.А., Мещеряков В.А. Природа и сущность виртуальных следов, «Воронежские криминалистические чтения», Выпуск 12, Воронеж, 2010. С. 17-19.

[16] Meshcheryakov V.A. Prestupleniya v sfere kompyuternoy informatsii: osnovi teorii praktiki rassledovaniya. – Voronij, 2002.

[17] Юридическая наука и правоохранительная практика 4 (34) 2015 Введенская О.Ю. Особенности следообразования при совершении преступлений посредством сети интернет. С 213-214.

[18] Амиров Д.М., Атаджанов А.Ю., Атаджанов Д.Ю., Ибрагимов Д.А., Раҳимжонов З.Ё., Саидхўжаев С.С. АХБОРОТ-КОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ © БМТТДнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси, 2010 576-б.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

olgan vaqtinchalik ma’lumotlar bazasidir. DNS keshi raqamli qurilma sahifaga yana tashrif buyurganingizda, ular tezroq ochilishi uchun qulaylik yaratadi.

URL – bu inglizcha “Uniform Resource Locator” ya’ni, resurs joyining universal ko‘rsatkichidir.

Kyesh fayllar (vaqtinchalik fayllar) – bu HTML - fayllar nusxasi, veb-saytga kirgan paytta yuklanadigan suratlar va boshqa kichik fayllar. Bu ma’lumotlar lokal diskda saqlanib, yana shu sahifaga qaytganda sahifani tezroq yuklanishiga yordam beradi.

Brauzer tarixida quydagi ma’lumotlar saqlanadi:

1. Tashrif buyurilgan sahifa va yuklangan ma’lumotlar (rasm, dasturlar, kino, musiqa va boshqalar);
2. Qidiruv buyurug‘lari va matnlari;
3. Veb saytdan avtorizatsiyadan utganlik haqida ma’lumotlar;
4. Kesh ma’lumotlar[19].

Sookie fayllari – bu ushbu faylni yaratgan veb-sayt manzilini, o‘zgaruvchan qiymatlarini, ushbu sookie yaratilgan vaqtni o‘z ichiga oladi. Ushbu fayllar veb-server tashabbusi bilan foydalanuvchi kompyuterida saqlanadi va serverga foydalanuvchining individual sozlamalarini saqlash imkonini berish uchun mo‘ljallanadi.

Yuqorida keltirilgan izlar serverlarda, tarmoqda, jinoyat sodir etgan shaxs va jabrlanuvchilarning kompyuterlari yoxud boshqa texnik qurilmalarida saqlanib qolishi mumkin. Ushbu izlarni tiklashda ekspertlar “**EnCase**”, “**FTK**”, “**Pasco**” kabi dasturlardan foydalanishadi[20]. Ammo, tezkor qidiruv xodimlari tomonidan olib borilgan tezkor tadbirlarda va tergov harakatlarida har doim ham ko‘zlangan maqsadga erishilmaydi. Buning sababi, jinoyatchilar ko‘p hollarda jinoyat izlarini o‘chirib yuboruvchi dasturlardan, boshqa shaxslarning nomiga olingan abonent raqamlaridan, jinoyatga umuman aloqasi bo‘lmagan shaxslarning bank kartalaridan hisob raqamlaridan yoxud elektron hamyonlardan foydalanishadi. Shu orqali huquqni muhofaza qiluvchi organlarni chalg‘itishga urinishadi.

Jinoyatning issiq izidan borishda tergov va tezkor qidiruv xodimlari shaxsga doir ma’lumotlarni to‘plash maqsadida aloqa kompaniyalariga, bank yoki elektron to‘lov tizimlari operatorlariga so‘rov jo‘natishadi. Aloqa operatorlari shaxsni ro‘yxatdan

[19] И.А. Калмыков, В.С Пелешенко. Компьютерная криминалистика - Ставрополь: СКФУ, 2017, - 84 с.
[20] И.А. Калмыков, В.С Пелешенко. Компьютерная криминалистика - Ставрополь: СКФУ, 2017, - 84 с.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

o‘tgan sim kartalari, IMEI – raqamlari, kiruvchi va chiquvchi qo‘ng‘iroqlar sms xabarlari haqidagi barcha ma’lumotlarni taqdim etishadi.

Shu bilan birga, jinoyatchini ushlashda bank tomonidan taqdim etilgan ma’lumotlar ham muhim ahamiyat kasb etadi. Ushbu ma’lumotlarga banklar tomonidan taqdim etiladigan shaxsga doir ma’lumotlar, pul ko‘chirish bilan bog‘liq moliyaviy operatsiyalar, onlayn bank ma’lumotlari, valyuta konvertatsiyasi va boshqa ma’lumotlar kiradi[21].

Bank kartalari bilan bog‘liq firibgarlik jinoyatlarida hodisa sodir etilgan joyni aniqlash masalasi boshqa jinoyatlarga qaraganda ancha mushkul hisoblanadi. Sababi, bu toifadagi jinoyatlarda jinoyatchi asosan boshqa davlatdan turib jinoyatni sodir etadi. Ko‘p hollarda jinoyatchilar pullarni boshqa pul birligiga konvertatsiya qilib, bir davlat hududidan boshqa davlat hududiga o‘tkazib yuborishadi va bu holat ishni yanada chigallashtirib, yurisdiksiya (ekstraditsiya) bilan bog‘liq muammolarni keltirib chiqaradi.

Shart-sharoitlar (vaqti, joyi va boshqa holatlar)

Yuqoridagi jinoyat turi kriminalistik tavsifining elementi sifatida jinoyat sodir etish shart-sharoitlari hozirda uncha o‘rganilmagan jabhalardan biridir. Bu haqda o‘quv materiallari ham hali yetarlicha yozilmagan.

Ushbu jinoyatga qo‘l urgan jinoyatchilar jinoyatni sodir etishda aniq bir vaqt yoinki joy tanlashmaydi. Bu turdagi jinoyatchilar kunning har qanday paytida, biror bir bino ofisida, o‘z uyida, ko‘chada yoki avtobus bekatida ham jinoyatni sodir etib ketaverishadi. Jinoyatchilar o‘z manzilini yashirish maqsadida VPN yoki virtual mashinadan foydalanishadi.

VPN - virtual xususiy tarmoq ya’ni, (Virtual Private Network) bu umum foydalanishidagi ma’lumotlar uzatish tarmog‘i (Internet) asosida tunnellash protokollari va trafikni shifrlash vositalaridan foydalangan holda qurilgan himoyalangan ma’lumotlarni uzatish tarmog‘idir. Ma’lumotlarni uzatish muhiti sifatida mavjud bo‘lgan kommunikatsiya infratuzilmasi, masalan Internet tarmog‘idan foydalanuvchi tarmoq. Xavfsizlik masalalari uzatilayotgan ma’lumotlarni shifrlash va

[21] Lavrushkina A. A. Tipichnie sledstvennie deystviya v ramkax metodiki rassledovaniya moshennichestva s ispolzovaniem seti Internet i sredstv mobilnoy svyazi [Typical investigative actions within the methodology for investigating fraud using the Internet and mobile communications] Byulleten nauki i praktiki. 2018. T. 4. №4. S. 447-451. Rejim dostupa: http://www.bulletennauki.com/lavrushkina-a (data obrasheniya 15.04.2018).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

beruxsat foydalanishning oldini olishning qator mexanizmlaridan foydalanish orqali ta’minlanadi[22].

Jinoyat huquqida jinoyat sodir etilgan joy hodisa joyi hisoblanadi. Ammo, onlayn firibgarlikda esa, hodisa joyini aniqlash ancha mushkul jarayon hisoblanadi. Bu holat ayni damda jinoyatchilarning masofadan turib raqamli texnologiyalardan foydalangan holda, ba’zi dasturiy ta’minot, qurilmalarning va zararli dasturlar orqali jinoyat sodir etilgan joyni yashirishga urinishda ifodalanadi.

Ko'p hollarda jinoyatchilar pullarni boshqa pul birligiga konvertatsiya qilib, bir davlat hududidan boshqa davlat hududiga o'tkazib yuborishadi va bu holat ishni yanada chigallashtirib, yurisdiktsiya (ekstraditsiya) bilan bog‘liq muammolarni keltirib chiqaradi.

Jinoyatchi shaxsi

Jinoyatchi shaxsini kriminalistik jixatdan o‘rganish ijtimoiy-demografik, psixologik va biologik xususiyatlarni o‘z ichiga oladi. Kriminalistikada jinoyatchi shaxsi uning individual xususiyatlari va fazilatlarini bilish orqali belgilanadi. Ushbu sohadagi jinoyatni sodir etganlar orasida yuqori malakali mutaxassislar, turli darajadagi ta’lim va ijtimoiy mavqega ega bo‘lgan shaxslar yoxud havaskor jinoyatchilar bo‘lishi mumkin. Shuningdek, “xakerlar”ni ya’ni kiberjinoyatchilarni ham bir nechta turga ajratish mumkin.

Karder

Karderlar bu bank plastik kartalari (karta raqami, to‘liq nomi, amal qilish muddati, xavfsizlik kodi) ma’lumotlarini to‘plash, o‘g‘irlash bilan shug‘ullanadigan shaxs yoki bir guruh shaxslardir. Ular asosan xizmat ko‘rsatish sohasida ya’ni ko‘pincha ofitsiant yoki do‘kon sotuvchisi bank xodimi sifatida faoliyat yuritib, mijozlarning plasik kartalaridagi ma’lumotlarini ularga sezdirmasdan o‘g‘rilashadi va ushbu ma’lumotlardan firibgarlik sodir etishda foydalanishadi.

Fisher

Fisherlar ya’ni, ijtimoiy tarmoqlardagi sahifalarni buzib kiruvchi jinoyanchilar. Ular ijtimoiy tarmoqdagi moliyaviy daromadi ancha yuqori bo‘lgan shaxslarning

[22] Амиров Д.М., Атаджанов А.Ю., Атаджанов Д.Ю., Ибрагимов Д.А., Раҳимжонов З.Ё., Саидхўжаев С.С. АХБОРОТ-КОММУНИКАЦИЯ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИ ИЗОҲЛИ ЛУҒАТИ © БМТТДнинг Ўзбекистондаги ваколатхонаси, 2010 576-б.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

sahifalariga o‘zlarini “do‘stlar qatoriga” qo‘shdirib ushbu shaxslar haqidagi ma’lumotlarni o‘rganishadi va ulardan firibgarlik sodir etishda foydalanishadi.

Ushbu turdagi jinoyatlar ko‘pincha bank xodimlari, sobiq xodimlar, IT-sohasida muayyan tajriba, bilim va ko‘nikmaga ega shaxslar tomonidan sodir etiladi. Internet firibgarligi bilan shug‘ullanuvchi shaxslarni olim I.M.Rusakov ikkita katta guruhga ajratadi:

birinchi guruhda, o‘z mansab vakolati chegarasidan chiqib jinoyat sodir etadigan xodimlar, ya’ni texnik personal, xizmatchilar, xavfsizlikni ta’minlovchi xodimlar, boshqaruv xodimlari, tashkiliy masalalar bilan shug‘ullanuvchi xodimlar. Bundan tashqari, operatorlar, dasturchilar, injenerlar va kompyuter axborotlariga ruxsatsiz kirishi mumkin bo‘lgan boshqa shaxslar.

ikkinchi guruhga, kompyuter tizimi xavfsizligi uchun javobgar shaxslar, professional mutaxassislar va yuqori salohiyatga ega dasturchilarni kiritgan. Bu turdagi firibgarlar odatda jinoyatga oldindan puxta tayyorgarlik ko‘rishi, uzgacha fikrlashi, kompyuter atamalariga bog‘liq lahjada gapirishi bilan boshqa turdagi jinoyatchilardan farq qiladi[23].

XULOSA

Xulosa qilib aytganda, raqamli texnologiyalarning shiddat bilan rivojlanib borishi yangi munosabatlar vujudga kelishiga sabab bo‘lmoqda. Biroq, ushbu munosabatlarni o‘z vaqtida nazorat qilish va tartibga solish muayyan kriminalistik va huquqiy tadqiqotlarni olib borishni taqozo etmoqda. Aks holda, inson, jamiyat va davlat manfaatlari turli iqtisodiy, siyosiy, huquqiy va ma‘naviy tahdidlar ostida qolishi ayni haqiqatdir. Amaldagi qonunchilikda onlayn firibgarlik, o‘g‘rilik va tovlamachilik jinoyatlarini kvalifikatsiya qilish bo‘yicha huquqiy bo‘shliqlarning mavjudligi huquqni qo‘llash sohasida muayyan uslubiy qiyinchiliklarni ham yuzaga keltirmoqda.

Shunga ko‘ra, amaldagi qonunchilikni takomillashtirish hamda huquqiy tartibga solishning samarali mexanizmlarini joriy etish bo‘yicha quyidagilar taklif etiladi:

1. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksida “elektron to‘lov tizimlari bilan bog‘liq firibgarlik jinoyati”, “bank hisob raqami yoki elektron to‘lov tizimlari

[23] Криминалистическая характеристика личности преступника, совершившего мошенничество в сфере предоставления интернет-услуг ВЕСТНИК КРАСНОДАРСКОГО УНИВЕРСИТЕТА МВД РОССИИ 2015 № 4 (30) с 207.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

bilan bog‘liq o‘g‘rilik jinoyatlari” kabi alohida moddalarni belgilash (ushbu moddalar Rossiya Federatsiyasi Jinoyat qonunchiligida mavjud);

2. Ushbu jinoyatlar yuzasidan alohida Oliy sud Plenumi qarorlarini va amaliyot xodimlariga mo‘ljallangan ilmiy, amaliy o‘quv qo‘llanmalarni ishlab chiqish;

3. O‘zbekiston Respublikasining 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Harakatlar strategiyasida kiberjinoyatlarni tergov qilish uslubiyotini takomillashtirish bo‘yicha alohida vazifalar belgilash;

4. O‘zbekiston Respublikasining “To‘lov va to‘lov tizimlari to‘g‘risida”gi qonunida to‘lov tashkilotlari (operatori) tomonidan amalga oshirilayotgan onlayn moliyaviy xizmatlar xavfsizligini ta‘minlash uchun to‘lov xizmatlaridan foydalanuvchilarni autentifikatsiya qilishning samarali mexanizmlarini joriy qilish;

5. Kadrlar masalasiga alohida e’tibor qaratish, xorijiy mutaxassislarni jalb qilgan holda tergov va sud tizimi xodimlarini kiberjinoyatlarni tergov qilish bilan bog‘liq bilim va ko‘nikmalarini shakllantirish maqsadida, o‘quv kurslarini tashkil etish va ularni malakasini oshirish.

Ushbu islohotlar o‘z navbatida qonunni to‘g‘ri va o‘z o‘rnida qo‘llashga, yuqorida keltirilgan jinoyatlarni oldini olishga va jinoyatchilikka qarshi murosasiz kurashishga xizmat qiladi.

REFERENCES

1. Комаров А.А. Криминологические аспекты мошенничества в глобальной сети Интернет. Дисс. на соис. уч. степ. канд. юрид. наук. – Пятигорск, 2010. – С. 24.

2. Зыков Д.А. Виктимологические аспекты предупреждения компьютерного мошенничества. Владимир, 2002. – 211 с.

3. Ефремова М.А. Мошенничество с использованием электронной информации // Информационное право. 2013. № 4. С. 19-21.

4. Лопашенко Н.А. Посягательства на собственность: монография. – М.: Норма, Инфра-М, 2012. – С. 8.

5. Жиноятларни тергов қилишнинг криминалистик методикаси: Ўқув қўлланма / Р.Р. Шакуров, Ш.Т. Джуманов, Н. Тоштемиров, Д.Р. Тураева, О.Д. Алланазаров. – Т: Ўзбекистон Республикаси ИИВ академияси, 2013. – 5 б.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

6. Криминалистика. Дарслик. Муаллифлар жамоаси. Абдумажидов Ғ.А. ва б.қ. – Т.: Адолат, 2003. Т. 2. – 74 б.

7. Бахин В.П. Криминалистическая характеристика преступлений как элемент расследования // Вестник криминалистики. – Москва, 2006. – Вып. 1. – С. 140.

8. Кудрявцев Д.С. Особенности криминалистической характеристики убийств, замаскированных под безвестное исчезновение человека // Актуальные проблемы современной криминалистики и судебной экспертизы: материалы междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 35-летию со дня образования кафедры криминалистики Акад. МВД Респ. Беларусь (Минск, 3 июня 2011 г.). – Минск: Акад. МВД, 2011. – С.160.

9. Белкин Р.С. Криминалистика: Учебник для вузов. – М., 2001. – С. 126.

10. Шаззо С.К. Способи совершения мошенничества в отношении граждан [Метҳодс оф коммиттинг фрауд агаинст ситизенс]. Вестник Адигейского государственного университета. Церия 1: Юриспруденция. 2008. № 2. С.

11. Табак И.С. Мошенничество с банковскими картами / И.С. Табак // Современные инновации. – 2018. – № 4 (26). – № 1 (19). – С. 37-40.

12. Kozodaeva O. N., Obidennova A. S. Sposobi soversheniya moshennichestva sispol`zovaniem bankovskix kart [Ways to commit fraud using bank cards]. Uchenie zapiski Tambovskogo otdeleniya RoSMU. S. 52.

13. Ўзбекистон Республикаси Олий суди Пленумининг 2017 йил 11 октябрдаги “Фирибгарликка оид ишлар бўйича суд амалиёти тўғрисида”ги 35-сон қарори 4-бандниng иккинчи хатбошиси.

14. Белкин Р. С. Курс криминалистики. – М., 1997. – Т. 2.

15. Агибалов В.А., Мещеряков В.А. Природа и сущность виртуальных следов, «Воронежские криминалистические чтения», Выпуск 12, Воронеж, 2010. С. 17-19.

16. Meshcheryakov V.A. Prestupleniya v sfere kompyuternoy informatsii: osnovi teorii praktiki rassledovaniya. – Voronij, 2002.

17. Юридическая наука и правоохранительная практика 4 (34) 2015 Введенская О.Ю. Особенности следообразования при совершении преступлений посредством сети интернет. С 213-214.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

SON SUYAGINING BO‘YIN SOHASIDAN SINISHI VA OPERATSIYADAN KEYIN PARVARISHI

Ishpulatov Sardor Normurodovich
Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali

Annotatsiya: Suyak sinishi hayotda juda keng tarqalgan jarohat hisoblanadi. Odamlarda suyak sinishi boshqa umurtqali hayvonlardagi shunday jarohatlardan ko’p farq qilmaydi. Quyida sinish inson tanasi misolida ko’rib chiqiladi, ammo skeletning xususiyatlari inobatga olinganda qolgan texnika va belgilar barcha umurtqali hayvonlarga taalluqli bo’lishi mumkin. Yoriqlarni davolash muammosi inson uchun ham, jamiyat uchun ham muhimdir. Barcha insoniy sivilizatsiyalarda «suyak tuzatuvchi» kasbining analogi — odam va hayvonlarning singan qo’l-oyoqlarini qayta tiklash bilan professional tarzda shug’ullanadigan kasb sohibi bo’lgan. Ushbu maqolada son suyagining bo‘yin sohasidan sinishi va operatsiyadan keyin parvarishi haqida ma’lumot berilgan.

Kalit so’zlar: Suyak sinishi, son suyagi ,to’liq sinish, nur tashxislash, operatsiya, parvarish, travmatik, epifizioliz.

Kestirib, sinishlar keng tarqalgan jarohatlardir. Femur bo'yni yoriqlari intrakapsulyar kestirib, sinishning o'ziga xos turidir. Femur bo'yni son suyagini bosh suyagi bilan bog'laydi. Son suyagi son suyagi boshining asetabulum bilan artikulyatsiyasi. Birlashma joyi femur bo'ynini sindirishga moyil qiladi. Femur boshining qon bilan ta'minlanishi son suyagi bo'yni bo'ylab o'tadi va ko'chirilgan yoriqlar va yosh populyatsiyadagi bemorlarda muhim ahamiyatga ega. Ushbu faoliyat femur bo'yni yoriqlarining etiologiyasi, taqdimoti, baholashi va boshqaruvini ko'rib chiqadi va vaziyatni baholash, tashxis qo'yish va boshqarishda professional jamoaning rolini ko'rib chiqadi. Bemorlar bel bo'g'imidagi og'riqdan shikoyat qiladilar. Odatda og'riq unchalik yaqqol namoyon bo'lmaydi va faol yoki passiv harakat hosil qilishga harakat qilganda kuchayadi. Sinishning umumiy belgilari mavjud. Keng gematoma trokanterik sinishlar bilan hosil bo'ladi, medial sinishlar bilan ko'pincha yo'q. Oyoqning tashqi aylanishi. Bu alomat oyoqning joylashishi, butun tashqi chekkasi bilan gorizontal samolyotda yotganda va oyoqning tashqi aylanishiga to'g'ri keladigan tizza bo'g'imining joylashuvi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

bilan aniqlanadi. Oyoqning ichki aylanishi. Oyoqning faol ichki aylanishining yo'qligi jarohatning yon tomonida bemor oyoqni ichkariga aylantira olmasligi va oyoq qoldiqlari tashqariga chiqib qolishida namoyon bo'ladi. Agar tashqi aylanish pozitsiyasi fiziologik bo'lishi mumkin bo'lsa, unda faol ichki aylanish bo'lmasa, u doimo patologik o'zgarishlarni ko'rsatadi. Oyoqning mutlaq uzunligi o'zgarmaydi. Oyoq-qo'lning nisbiy qisqarish va oldingi ustun iliak umurtqa pog'onasi va ishkial tubercle (Roser-Nelaton liniyasi) ni bog'lovchi chiziq tepasidagi kattaroq trochanterning ko'chirilishi mavjud. Son suyagi bo'yinning singanligi sababli, son suyagi arteriyaning (Girgolava simptomi) ko'payishi aniqlanadi, chunki bo'g'inga quyilgan qon kapsulani, yumshoq to'qimalarni va son suyagi arteriyani ko'taradi. Son suyagi bo'yinning in'ektsion (o'g'irlangan) sinishi bilan klinik surat aniq ifodalanmasligi mumkin. Qo'shilgan sinishlarning eng doimiy belgisi inguinal yoki trokanterik mintaqadagi og'riq bo'lib, oyoqdagi va katta trokanterdagi yuk bilan og'irlashadi. Ba'zan og'riq tizza bo'g'imiga nurlanadi. Aksariyat hollarda bemor yaqinda jarohat olgan bo'ladi. Demans yoki kognitiv buzilish holatlarida, tarix hech qanday travma haqida xabar bermasdan kam bo'lishi mumkin. Bu erda qariyalar uyidan hisob qaydnomasi yoki tibbiy yordam olish juda muhimdir. So'nggi bir necha kun ichida yiqilish va idrokdagi o'zgarishlar haqida hamshiradan so'rang. Bemor kestirib, harakat doirasining pasayishi bilan og'riqdan shikoyat qiladi. Ko'chirilmagan yoriqlarda deformatsiya bo'lmasligi mumkin. Shu bilan birga, ko'chirilgan yoriqlar qisqartirilgan va tashqi tomonga aylantirilgan pastki oyoq-qo'l bilan namoyon bo'lishi mumkin. Davolashning konservativ usuli qo'shilgan medial sinishlar uchun yoki jarrohlik davolash bemor uchun yuqori xavf bilan bog'liq bo'lgan hollarda qo'llaniladi. Mualliflarning (A.V. Kaplan, L. Beler, V.A. Chernavskiy) fikriga ko'ra, son suyagi bo'yinning o'g'irlangan (bolg'alangan) singanligini davolash asosan singanlikning oldini olish va son suyagi boshning aseptik nekrozining rivojlanishidan iborat. Adduction (in'ektsiya qilinmaydigan) sinishlarni davolashning konservativ usullari - doimiy tortishish, erta harakatlar va singanlikni kamaytirish, undan keyin Uitman-Turnerga ko'ra sopol kasting qo'yilishi - faqat jarrohlik davolashga tayyorgarlik ko'rishda (A. V. Kaplan) qo'llaniladi.

Hozirgi vaqtda son suyagi bo'yinning ko'milgan singanligi bilan bemor qalqon bilan to'shakka joylashtiriladi. Oyoq-qo'l jigarrang (Böhler) bo'linib ketadi. 3 haftadan so'ng ikkinchi rentgen tekshiruvi o'tkazila boshlandi. Agar etarlicha kuchli parchalar bo'lsa,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

bemor jarohatlangan oyoq-qo'lni yuklamasdan tayoqcha bilan yurishga ruxsat etiladi. Oyoqqa yuk 4-5 oydan ilgari ruxsat etiladi va faqat parchalarning birlashishi radiologik belgilari mavjud. Ishlash qobiliyati 5-7 oydan keyin tiklanadi. Vaqtidan oldin yuklanish parchalarning ko'chib ketishiga olib keladi. Agar son suyagi bo'yinning unpunctured singanligi tashxisi qo'yilsa, 6-8 kg yuk bilan tibiyaning nayzalanishi uchun skelet trakti amalga oshiriladi. Bemor diqqat bilan tekshiriladi, operatsiyaga tayyorgarlik ko'rish va asoratlarni oldini olish uchun zarur choralar (intensiv terapiya) amalga oshiriladi. Son suyagi bo'yin sinishini konservativ davolashda yuzaga kelishi mumkin bo'lgan asoratlarning asosiy sababi bemorning mustaqil harakatlanish qobiliyatini yo'qotishidir. Keksalik bilan birgalikda ko'plab bemorlar uchun majburiy to'shak dam olish halokatli bo'lib qoladi. Son suyagi bo'yinning sinishi tufayli to'shakda dam olgan keksa odamlarda ko'pincha to'siqli pnevmoniya kuzatiladi, buni davolash qiyin. Pnevmoniya nafas yetishmovchiligi rivojlanishiga olib keladi va bemorning o'limiga olib kelishi mumkin.

To'shakda uzoq vaqt majburiy turish bilan bel singan keksa bemorlarda ko'pincha yotoqlar bo'ladi, ular odatda sakrum va butalarda joylashgan. Son suyagi bo'yin sinishining qo'rqinchli murakkabligi pastki ekstremitalarning chuqur tomir trombozining rivojlanishi, shuningdek, bemorning uzoq muddatli harakatsizligi tufayli ham son suyagi bo'yinning singanligini jarrohlik va konservativ davolash bilan sodir bo'ladi. Tromboz xavfi shundaki, qon oqimi bilan tomirlarda hosil bo'lgan qon quyqalari o'pkaga kirib, o'pka emboliyasiga, o'limga olib keladigan asoratlarga olib kelishi mumkin.

Ko'p asrlar davomida son suyagi bo'yni singan bemorlarni konservativ va xirurgik davolashning turli usullari qo'llanilmoqda. Davolashning qiyinchiliklari quyidagi omillar bilan bog'liq: kapsulaning tomirlariga shikast etkazish, dumaloq ligament arteriyalarini yo'q qilish, periosteumning yo'qligi, singan joyni artikulyar suyuqlik bilan yuvish. Ko'pgina mualliflarning fikriga ko'ra, son suyagi bo'yinning singanligi faqat parchalarni aniq taqqoslash, ularning qattiq aloqasi va ishonchli fiksatsiyasidan so'ng birlamchi shifo berish orqali mumkin. Ushbu talablarning bajarilishi faqat hozirgi kunda umuman qabul qilinadigan davolashning operativ usuli bilan ta'minlanadi. Son suyagi bo'ynining sinishi uchun osteosintez vositalari 1931 yildan beri ma'lum bir evolyutsiyadan o'tdi. Uch pichoqli zanglamaydigan po'lat mixdan foydalanish haqida ilk bor xabar berilgan edi. Uzoq muddatli davolashda birinchi muvaffaqiyatsizliklar

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

parchalarni ochiqdan-ochiq qayta joylashtirish bilan bog'liq bo'la boshladi. Son suyagi bo'yin qismlarini yopiq qayta joylashtirish va turli qo'llanma qurilmalari yordamida fiksatorni kiritish uchun texnika ishlab chiqildi. O‘n yildan beri uch pichoqli Smit-Peterson mixi bilan son suyagi bo‘yinning osteozintezasiga katta umidlar mahkamlangan. Operatsiyaning muhim elementi, keyinchalik ma'lum bo'lishicha, son suyagi bo'yin sinishini yopiq va aniq qayta joylashtirish va fiksatorni to'g'ri chuqurlikka va qat'iy ravishda son suyagi boshning o'rta o'qi bo'ylab kiritish zarurati.

Shoshilinch tibbiy xizmat odamlar eng ko‘p murojaat qiladigan, aholiga har tomonlama tez va sifatli yordam ko‘rsatuvchi muhim tuzilma sanaladi. Oxirgi yillarda mazkur yo‘nalishda yaxlit tizim yaratilib, uning qamrovi yanada kengaydi. Xususan, Respublika shoshilinch tibbiy yordam ilmiy markazi va uning Qoraqalpog‘iston hamda viloyatlardagi 13 filiali hamda 181 ta subfilialida aholiga davlat tomonidan kafolatlangan bepul, sifatli va shoshilinch tibbiy yordam ko‘rsatib kelinmoqda.Birgina RSHTYoIMning 53 ta klinik va paraklinik bo‘lim hamda tarkibiy bo‘linmalarida bugungi kunda o‘nlab turli yuqori texnologik va murakkab jarrohlik amaliyotlari muvaffaqiyatli bajarilyapti. Jumladan, kattalar va bolalarda qorin bo‘shlig‘i, ko‘krak qafasidagi barcha shoshilinch kasalliklarda minimal invaziv laparoskopik jarrohlik usullari, yurak huruji va bosh miya qon aylanishi buzilishlarida dunyoda “oltin standart” sifatida qabul qilingan teri orqali minimal invaziv angiografik usullar keng qo‘llanilmoqda. Shuningdek, markazda bu yildan ilk bor tos suyaklari va qovurg‘alarning ko‘plab sinishlarida zamonaviy yuqori texnologik metall konstruksiyalarni qo‘llovchi yangi xirurgik amaliyotlar yo‘lga qo‘yildi. Shuningdek, O‘zbekistonda ilk bor son suyaklari sinishlari o‘tkir davrida tos-son bo‘g‘inini endoprotezlash muolaja usullari amaliyotga tatbiq qilinib, bugungacha 20 nafardan ziyod og‘ir shikastlangan bemorda ushbu murakkab operatsiyalar muvaffaqiyatli o‘tkazildi. Natijada ular orasida o‘lim va nogironlik ko‘rsatkichlari qisqarishiga erishildi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. BUYRAK KASALLIKLARI PATOFIZIOLOGIYASI. Siydik ISHLAB CHIQARISH VA BO'LISHNI BUZISHLARI. BOLALARNING XUSUSIYATLARI

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

XI Shodiqul o‘g‘li, XM Boboniyozovna, RS Ilxomovna Fan va texnologiya ko'p tarmoqli jurnali 3(4), 210-214 , 2023

2. GLOMERULONEFRIT KASALLIGINING KELIB CHIQISHI HAMDA USHBU KASALLIKDA KO 'RILADIGAN CHORA TADBIRLAR M Aminova, A Ergashev, S Safarov, I Xushvaqtov, M Turdimurodova Evrosiyo tibbiyot va tabiiy fanlar jurnali 3 (6-qism 2), 71-74 , 2023

3. JIRRAJYATNING ESTETIK TURLARI, PLASTIK JARROZIYa AJ Mirzaali o'g'li, XI Shodiqul o'g'li, SX Eminjon o'g'li EVROPA ZAMONAVIY TIBBIYOT VA AMALIYOT JURNALI 2 (10), 143-144 , 2022

4. ANESTEZİYA VA UNING UMUMIY XUSUSIYATLARI AJ Mirzaali o'g'li, XI Shodiqul o'g'li, NA Fozil o'g'li, SX Eminjon o'g'li, ... Gospodarka va Innovacje. 28, 191-192 , 2022 yi

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

COVID-19 ASORATI CHANOQ-SON BO‘G‘IMIGA TA’SIRI, KOKSA ARTROZ, ASEPTICHESKIY NEKROZ

Abduraimov Musurmonbek Mustafoyevich
TTATF ichki kasalliklar propedevtikasi reabilitologiya,
xalq tabobati va endokrinologiya kafedrasi assistenti

Annotatsiya: Biz COVID-19 infektsiyasining oqibati sifatida ikki tomonlama femur bo'yni sinishiga olib keladigan avaskulyar nekroz (AVN) holatini taqdim etamiz. Ikkala COVID-19 infektsiyasi ham, avaskulyar nekroz ham nisbatan keng tarqalgan, ammo ikkalasi o'rtasidagi munosabatlar to'g'risida minimal nashr etilgan ma'lumotlar mavjud. COVID-19 haqida hali ham ko'plab savollar mavjud bo'lsa-da, yaqinda infektsiyalari bo'lganlarda mikro va makrovaskulyar darajada chuqur protrombotik holatni ko'rsatadigan ko'plab tadqiqotlar va hisobotlar mavjud. Biroq, COVID-19 avaskulyar nekroz rivojlanishining katalizatori ekanligi haqida kamroq ma'lumot mavjud. Atravmatik AVNning o'zgaruvchan triggerlari mavjud bo'lsa-da, eng keng tarqalgan sabablar spirtli ichimliklar, steroidlarni qo'llash va o'roqsimon hujayrali kasallikdir. Ushbu turli xil etiologiyalarning xilma-xil patologiyasiga qaramasdan, qon tomirlarining buzilishi, o'zgartirilgan suyak hujayralari fiziologiyasi va genetika kombinatsiyasi umumiy patofiziologiyaga yordam beradi [1]. COVID-19 infektsiyasi ushbu patofizyologik o'zgarishlardan birini yoki barchasini keltirib chiqaradimi, hozircha noma'lum, ammo bu holat COVID-19ni atravmatik AVN sababi sifatida ham ko'rib chiqish kerakligini ko'rsatadi.

Kalit so’zlar: son bo'g'imlari og'rig'i, sars-cov-2 (og'ir o'tkir respirator sindrom korona virusi 2), avaskulyar femur bosh nekrozi, avaskulyar nekroz (avn), son suyagining ikki tomonlama sinishi, osteomiyelit, covid-19, koksa artroz.

Kirish. Chanoq-son bo‘g‘imi - chanok suyagidagi quymuch kosasi bilan son suyagining boshi birlashishidan paydo bo‘ladi. Quymuch kosasining qirg‘og‘ida chuqurchaning kattalashtirishga moslashgan fibroz tog‘ay labi bor. Bo‘g‘im xaltasi erkin joylashgan bo‘lib, son suyagi boshining harakat qilishiga xalaqit bermaydi. Chanoq-son bo‘g‘imib. yonboshson, o‘tirgichson, qovson boylamlari bilan mustahkamlanadi. Chanoq-son bo‘g‘imib. atrofidagi muskullar bo‘g‘im harakatida

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

boylamlarning unchalik taranglanmasligiga imkon yaratadi. Bo‘g‘im yong‘oqsimon shaklda bo‘lib, frontal o‘qida tanaga yaqinlashibuzoqlashishi, vertikal (tik) o‘qi bo‘ylab tashqari hamda ichkariga aylanishi va doira shaklida harakat qilishi mumkin.

Koksartroz (deformatsiyali artroz, son qo’shma osteoartriti) degenerativ-distrofik kasallik bo’lib, asosan o’rta va keksa yoshdagi odamlarga ta’sir qiladi. Koksartroz bir necha yil davomida asta-sekin rivojlanadi. U og’riq va qo’shilishda harakatlanishning cheklanishi bilan birga keladi. Keyingi bosqichlarda son mushaklarining atrofiyasi va oyoq-qo’llarining qisqarishi kuzatiladi. Koksartrozni turli xil omillar, shu jumladan travma, tug’ma patologiya, o’murtqa ustunning patologik egriligi (kifoz, skolioz), bo’g’imning yallig’lanishli va yallig’lanishsiz kasalliklari qo’zg’atishi mumkin. Irsiy moyillik mavjud. Ba’zida koksartroz hech qanday sababsiz paydo bo’ladi. Bu ham bir tomonlama, ham ikki tomonlama bo’lishi mumkin. Kurs progressive bo’ladi.

“Son suyagi boshchasi yemirilishi kasalligining uch turi farqlanadi. Displastik koksartroz, travmatik koksartroz hamda idiopatik koksartroz. Displastik turi asosan tug‘ma chiqishlar natijasida vujudga kelgan bo‘lsa, travmatik turi jarohat olish natijasida rivojlanadi. Koronavirus infeksiyasi tarqalgunga qadar displastik koksartroz ko‘p uchrardi va u asosan ayollarda kuzatilardi.

Idiopatik koksartroz turli kasalliklar fonida paydo bo‘ladi. COVID’dan so‘ng idiopatik turi keskin oshdi, uning asosiy bemorlari esa erkaklarni tashkil etadi”, deydi Nu’mon Sidikov.

“Son suyagining boshchasiga qon aylanishining buzilishi hisobiga qon yetib bormasligi natijasida son suyagidagi to‘qimalar nekrozga uchrashni boshlaydi. Asosiy manbaa — qon yaxshi yetib kelmasligi hisobiga nekrozga uchraydi va yemiriladi. COVID-19 da tomir o‘zgarishlariga endoteliolit, qon tomirining torayishi va yorilishi, trombotik mikroangiopatiya, kapillyar funksiyasining yetishmovchiligi va to‘qimalarda kislorod tanqisligi kabilar kiradi. Giperyallig‘lanish va giperkoagulatsiya kombinatsiyasi birgalikda keng tarqalgan tomir funksiyasi yetishmovchiligiga olib keladi. Uzoq tomir yallig‘lanish holati tomir devori qattiqligini oshiradi, tomirlarda qarish jarayonini tezlashtiradi. Son suyagi boshchasini oziqlantiruvchi qon tomirlardan o‘tayotgan qonning quyuqlashib qolishi va kam o‘tishi natijasida son suyagi boshchasi oziqlanishi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

buziladi. Bundan tashqari, COVID-19 kasalligining erta davrida kortikosteroid(gormon) qo‘llashning klinik afzalliklari va nojo‘ya ta’sirlari haqida ma’lumotlar yetarli emasligiga qaramasdan, kortikosteroid terapiya kasallikning yengil yoki o‘rta darajalarida ham keng qo‘llanilmoqda. Son suyagi boshchasining steroid sababli rivojlangan yemirilishi son suyagi boshchasining atravmatik osteonekrozining 47.4% dan ortig‘ini tashkil qiladi. Steroid sababli rivojlangan osteonekrozning yuzaga kelishi kortikosteroid kumulyativ xususiyati, maksimal dozasi va kasallik holatiga bog‘liq, ammo yondosh kasallik, masalan, qandli diabet mavjud holatlarda kichik dozalarda ham yuzaga kelishi mumkinligini ko‘rish mumkin. Mazkur preparatlar D vitamini va kalsiyning suyakka yetib borishiga to‘sqinlik qiladi. Natijada u mo‘rtlashib, yemirilishga olib keladi. Og‘riq asosiy simptomlardan bo‘lib, u avvaliga yurganda, og‘ir yuk ko‘targanda, bosim tushgandan keyin kuzatiladi. Kasallik og‘irlashib borgan sari, bemor hatto tinch holatda ham og‘riqni his qiladi. Hatto erkin holatda yurolmay qoladi.

Aseptik nekroz - bu og'ir surunkali kasallik bo'lib, vaqt o'tishi bilan suyak to'qimasini yo'q qilishga va qo'shma harakatchanlikni cheklashga olib keladi. "Aseptik nekroz" atamasi patogen mikroorganizmlar tomonidan infektsiya bo'lmaganda suyak to'qimasini yo'q qilish va o'limini ko'rsatadi. Barcha suyak va mushak kasalliklaridan femur boshining aseptik nekrozi 1,2 dan 4,7% gacha. Turli mualliflarning fikriga ko'ra, asosan 30-50 yoshdagi erkaklar (ayollarga qaraganda taxminan 7-8 marta ko'proq) ta'sir qiladi. Bundan tashqari, 50-60% hollarda ikkala oyoq ham ta'sir qiladi: bir tomondan boshlangan jarayon, bir yil o'tgach, 90% hollarda, boshqa tomondan sodir bo'ladi. Femur boshining aseptik nekrozi

Femurning boshi muammoli hudud hisoblanadi, bu erda arterial tiqilib qolish va ortiqcha yuk va maishiy shikastlanishlar natijasida kelib chiqadigan kümülatif zarar xavfi ortadi. Turli xil patologik jarayonlarning mavjudligi sonning aseptik nekrozini qo'zg'atishi mumkin. Asosiy sabablar orasida gormonal dorilar va antibakterial vositalardan uzoq muddatli foydalanish kiradi. Va shuningdek, agar odam spirtli ichimliklarni suiiste'mol qilsa, u ko'pincha stressli holatda bo'ladi. Qo'zg'atuvchi omil tug'ma sonning dislokatsiyasi, osteopeniya, osteoporoz, tizimli qizil yuguruk, ankilozan spondilit, revmatoid artritning mavjudligi bo'lishi mumkin.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Kalla qo'shimchasining aseptik nekrozi. Son bo'g'imi asetabulum va femur boshini o'z ichiga oladi. Son bo'g'imi inson tanasidagi eng katta to'p va rozetka bo'g'imidir. U femurning bo'ynidan o'tadigan bitta arteriya bilan ta'minlanadi. Agar qon aylanishi buzilgan bo'lsa, bu hududning qon bilan ta'minlanishi buziladi va kislorod va oziq moddalar bilan ta'minlanmaydi, suyak to'qimalari o'z xususiyatlarini yo'qotadi. Tiklanish jarayoni imkonsiz bo'ladi, osteoartrit paydo bo'ladi, bu qattiq og'riq bilan birga keladi. Biroz vaqt o'tgach, kestirib, bo'g'imning nekrozi rivojlanadi. Bunday vaziyatda bemorga shikastlangan bo'g'inni almashtirish kerak.

Tiz bo'g'imining aseptik nekrozi. Tizza qo'shimchasida halokatli jarayonlar shikastlanish va qon ta'minoti yo'qolishi natijasida yuzaga keladi. Qo'shimchalar o'z funktsiyalarini yo'qotadi va odam nogiron bo'lib qolishi mumkin. Tizza qo'shimchasining aseptik nekrozi bilan odam qattiq og'riqni boshdan kechiradi va tizzaning motor qobiliyati pasayganini kuzatadi. Magnit-rezonans tomografiya va suyak skanerlash erta o'zgarishlarni aniqlay oladi va shu bilan suyakning keyingi yo'qolishining oldini oladi.

Talusning aseptik nekrozi. Talusning nekrozi o'z-o'zidan paydo bo'ladi va tez rivojlanadi. Oyoq Bilagi zo'r bo'g'imdagi degenerativ o'zgarishlar bilan deformatsiya qiluvchi artroz rivojlanadi. Bunday vaziyatda mozaik osteoxondroplastika qo'llaniladi, buning natijasida qo'shilishning anatomiyasi tiklanadi.

Humerusning aseptik nekrozi. Ushbu kasallik bilan elkama-elka og'rig'ida og'riqli hislar paydo bo'ladi, uning harakati cheklangan, buning natijasida atrofiya xavfi ortadi. Kamdan-kam uchraydigan hodisa humerusning o'zgargan tuzilishini o'z ichiga oladi. Kasallikning rivojlanishi bilan bemorga jarrohlik aralashuvi buyuriladi, bu deyiladi endoprostetik . Bunday holatda, bu yuqori oyoq-qo'llarning yo'qolgan funktsiyalarini tiklashning yagona yo'li.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. BUYRAK KASALLIKLARI PATOFIZIOLOGIYASI. Siydik ISHLAB CHIQARISH VA BO'LISHNI BUZISHLARI. BOLALARNING XUSUSIYATLARI

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

XI Shodiqul o‘g‘li, XM Boboniyozovna, RS Ilxomovna Fan va texnologiya ko'p tarmoqli jurnali 3(4), 210-214 , 2023

2. GLOMERULONEFRIT KASALLIGINING KELIB CHIQISHI HAMDA USHBU KASALLIKDA KO 'RILADIGAN CHORA TADBIRLAR M Aminova, A Ergashev, S Safarov, I Xushvaqtov, M Turdimurodova Evrosiyo tibbiyot va tabiiy fanlar jurnali 3 (6-qism 2), 71-74 , 2023

3. JIRRAJYATNING ESTETIK TURLARI, PLASTIK JARROZIYa AJ Mirzaali o'g'li, XI Shodiqul o'g'li, SX Eminjon o'g'li EVROPA ZAMONAVIY TIBBIYOT VA AMALIYOT JURNALI 2 (10), 143-144 , 2022

4. ANESTEZİYA VA UNING UMUMIY XUSUSIYATLARI AJ Mirzaali o'g'li, XI Shodiqul o'g'li, NA Fozil o'g'li, SX Eminjon o'g'li, ... Gospodarka va Innovacje. 28, 191-192 , 2022 yil

5. BOLALARDA IRSIY KASALLIKLARNI DAVOLASH UCHUN O’STISH GORMONI Ortikov Shaxzod Tulkinovich. Karimova Nazira Alimovna, Kurbanova Nozima Sobirdjanovna, Daminov Abdurasul Taxirovich/ International Journal of Innovation Engineering and Management Studies. 2021 281-284.

6. Oripov F. S., Tog’aeva G. S. “Samarqand viloyatida 2-toifa qandli diabet bilan og’rigan bemorlarda qandli oyoq kasalligining tarqalishi” // Biomeditsina va amaliet jurnali. Zhild

7. o’g’il 5. 143-147-betlar. Toshkent 2022. 7. Narbaev A.N. Djuraeva Z.A. Kurbanova N.S. Kuvondikov G.B. Sodikov S.S. (2017). Osobennosti izucheniya mnofaktornogo boshqaruvi saxarnym diabetom 2 tipa. Biologiya va tibbiyyot muammolari. Xalqaro ilmiy jurnal № 4 (97) Samarkand 2017. № 4 (97).2017 77-78str

8. 2-toifa qandli diabetning arterial gipertenziya bilan birgalikda kursining xususiyatlari va ularni tuzatish yo’llari Negmatova Gulzoda Shuxratovna, Salimova Dildora Erkinovna Yevroosiyo tibbiy tadqiqot davriy nashri 17, 39-41, 2023 y.

9. OSOBENNOSTI TECHENIA SAXARNOGO DIABETA 2 TIPA V SOCHETANII S ARTERIALNOY GIPERTONIEY VA PUTI IX KORREKTSII G.Sh. Negmatova, D.E.Salimova OOO «Tadqiqotlar va nashrlar», Ta’lim fidoyilari, 2023 y.

10. 2-toifa qandli diabetning arterial gipertenziya bilan birga yashash xususiyatlari va ularni davolash usullari Gulzoda Shuxratovna Negmatova, Dildora Erkinovna Salimova OOO “Ochiq fan”, Fan va ta’lim, 2023 y.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

МОРФОФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СТРОЕНИЯ ПОДЖЕЛУДОЧНОЙ ЖЕЛЕЗЫ И КЛЕТОЧНЫХ СТРУКТУР ЕЕ АЦИНУСОВ ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ ПНЕВМОСКЛЕРОЗЕ ЛЕГКИХ, ИНДУЦИРОВАННОМ БЛЕОМИЦИНОМ

Суванов Абдулла Норкулович

Термезский филиал Ташкентской медицинской академии

Аннотация. Изучены гистофизиологические показатели поджелудочной железы у 1-, 21- и 30-дневного потомства белых нелинейных самок крыс, которым в период беременности и лактации вводили антитиреоидный препарат меркасолил в дозе 3 мг/кг массы тела. Химическое угнетение функции материнского тиреоида приводит к снижению массового индекса поджелудочной железы потомства, уменьшению площади сечения терминальных секреторных отделов, сужению гомогенной зоны экзокринных панкреоцитов, уменьшению доли, занимаемой эндокринной частью на площади среза, т. а также в уменьшении показателя соотношения В/А клеток островков поджелудочной железы и ядерного объема базофильных инсулоцитов. На основании полученных данных можно заключить, что материнский гипотиреоз, вызванный меркасолилом, неблагоприятно влияет на процесс структурно-функциональной настройки и состояние поджелудочной железы у потомства.

Ключевые слова: морфология, поджелудочная железа, крысы, полиоксидоний, сыворотка крови.

Входить. Поджелудочная железа (*pancreas*) – непарный паренхиматозный орган, расположенный позади желудка, преимущественно ретроперитонеально (только передняя ее поверхность покрыта брюшиной). Она относится к железам смешанной секреции, поскольку включает в себя экзокринную и эндокринную части. В экзокринной части продуцируется панкреатический сок, богатый пищеварительными ферментами (трипсин, липаза, амилаза и пр.), а в эндокринной части вырабатываются различные гормоны (инсулин, глюкагон, соматостатин, (вазоактивный интестинальный полипептид – ВИП), панкреатический полипептид). Железа участвует в пищеварении, вырабатывая

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

пищеварительные ферменты, поступающие в двенадцатиперстную кишку и осуществляющие гидролиз практически всех составных частей пищи, поступающей в организм [1]. Деятельность органа чрезвычайно важна для регуляции углеводного (энергетического), белкового и жирового обменов в тканях животных и человека [2–6]. Работа поджелудочной железы подчиняется тонкой нейрогуморальной регуляции, ее патология приводит к серьезным последствиям. В доклинических исследованиях используются разные виды лабораторных животных, поджелудочная железа которых по своему строению и функции чрезвычайно схожа с человеческой. Однако есть и отличия, которые могут существенно влиять на результат эксперимента. Задача данного сравнительного исследования – выявить схожесть и различия в морфологии органа у человека и лабораторных животных. Такие знания могут быть полезны не только фармакологам и токсикологам, работающим в области доклинических исследований, но и для гистологов, физиологов и патологов, изучающих патологические процессы и механизмы функционирования поджелудочной железы.

В структурном плане железа состоит из двух частей, различных в морфофункциональном отношении - экзокринной и эндокринной, причем первый компонент железы значительно преобладает в дольках [2]. Особенностью строения поджелудочной железы крысы является наличие двух очень тонких выводных протока, которые впадают либо в желчный проток, либо непосредственно в двенадцатиперстную кишку [3, 6]. Иммуномодулятор полиоксидоний обладает комплексным действием на организм, оказывая влияние не только на состояние иммунитета, но и обладает также еще антиоксидантным и детоксицирующим действием. Препарат способен повышать низкие показатели иммунитета, понижать высокие и не оказывать влияния на то, что находится в пределах нормы [5]. Полиоксидоний нивелирует побочные эффекты антибиотиков, восстанавливает иммунитет [7, 9]. На сегодняшний день влияние полиоксидония на поджелудочную железу изучено в недостаточной степени, особенно это относится к применению этого препарата животным в малых и сверхмалых дозах. Использование различных биологических активных веществ в малых и сверхмалых дозах является перспективным направлением, которое

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

разрабатывается учеными на современном этапе развития науки [1,10]. Поэтому целью нашего исследования являлось изучение морфофункционального состояния поджелудочной железы и уровень общего белка в сыворотке крови у крыс после внутримышечного введения им полиоксидония в различных дозах.

Полученные данные свидетельствуют о том, что у возрастных животных (возраст 12 мес.) с экспериментальным СД2 происходит изменение соотношения α- и β-клеток, аналогичное таковому у пациентов с СД2: уменьшение процента β-клеток и увеличение процента α-клеток. При этом длительная терапия ПСМ в данной экспериментальной модели не приводит к дополнительным изменениям количества и СО β-клеток: группы, получавшие ПСМ, оставались сопоставимы по объему β-клеток с группой СД2 при терапии 24-й нед. Однако в случае приема гликлазида к 24-й нед. исследования наблюдалась нормализация СО α-клеток, их количество становилось сопоставимо с группой здорового контроля. Как известно, формирование СД2 сопровождается уменьшением СО β-клеток и увеличением СО α-клеток. Об этом свидетельствуют экспериментальные и патологоанатомические исследования. На данный момент уже известно, что терапия ПСМ приводит к быстрому (в течение примерно 5 лет) функциональному истощению β-клеточного аппарата с более частой и ранней необходимостью перехода на инсулинотерапию, чем при терапии другими антидиабетическими препаратами [10]. В экспериментальных исследованиях представлены противоречивые данные: в одних работах указывается на усиление апоптоза на терапии глибенкламидом, в других изменений не выявлено. Изначально мы ожидали получить различия по СО β-клеток между группами терапии гликлазидом и глибенкламидом, т. к. для гликлазида, согласно данным литературы, не описано усиления апоптоза β-клеток, в отличие от глибенкламида. За счет стимуляции ПСМ секреции инсулина β-клетками поджелудочной железы и высвобождения запасов инсулина из внутриклеточных гранул, выброса его кровь происходит постепенное истощение функционального резерва инсулиноцитов [5]. Индукция секреции инсулина происходит за счет блокировки β-клеточных АТФ-чувствительных K^+-каналов, что приводит к деполяризации мембраны, открытию Ca^{2+}-каналов, притоку Ca^{2+} и, следовательно, индукции секреции инсулина. В отличие от гликлазида, который

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

специфично связывается с SUR1 (сайт А), глибенкламид взаимодействует неспецифично с SUR1 (сайты А и В), SUR2 [11].

Заключение. После проведенного исследования было выяснено, что под влиянием полиоксидония в дольках поджелудочной железы у подопытных крыс отмечаются изменения, связанные с нормализацией структурной организации ацинусов, междольковой соединительной ткани с оформлением волокнистого компонента ткани и исчезновением отечности оболочек кровеносных сосудов, выявляемых в междольковой соединительной ткани. Также отмечается снижение интенсивности проявления деструкции концевых секреторных отделов в дольках, при этом наблюдается увеличение численности панкреацитов в дольках и их высоты, что можно расценивать как усиление митотического процесса в ацинусах и активизацию секреторного процесса в них. В эндокринной части долек железы отмечается уплотнение расположения инсулоцитов в панкреатических островках и уменьшение участков, заполненных прослойками рыхлой соединительной ткани, а кроме того, повышаются размеры самих островков, по сравнению с таковыми у контрольных животных, они становятся более крупными, что может быть свидетельством возрастания в целом количества эндокринных клеток в железе, а, следовательно, как мы полагаем, и усиления гормоногенеза

ИСПОЛЬЗОВАННАЯ ЛИТЕРАТУРА

1. Козицына С.И., Михайлов И.В.,Антипов В.В. Применение артикуляторов для восстановления окклюзии в клинической стоматологии // Клиническая стоматология. – 2005. №1. – С. 23-26.

2. Лазарев С.А. , Миргазисов М.З. Трехмерное моделирование ВНЧС // Казанск. Вестн. Стоматологии. – 1996. – №2. – 46 с. 3.

3. Логинова Н.К. Метод гнатотренинга // Новое в стоматологии. – 2003. – №1. – С. 21-24.

4. Хватова В.А. Артикуляторы: необходимость использования и основные типы // Новое в стоматологии. – 1997. – № 9. – С. 25-39.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

5. Хватова В.А. Гнатологические принципы в диагностике и лечении патологии зубочелюстно-лицевой системы // Новое в стоматологии (спец. выпуск). – 2001. – №1. – 96 с.

6. Хватова В.А. , Басов А.В. Восстановление резцовых путей при ортопедическом лечении с применением артикулятора // Сб. Трудов ММСИ: Новые технологии в стоматологии. – 1998. – С. 49.

7. Хватова В.А. Окклюзия и артикуляция в практике стоматолога-ортопеда и зубного техника // Новое в стоматологии. – 1999. – № 1. – С. 13-29

8. Пивченко П.Г., Пивченко Т.П. Сравнительный анализ развития поджелудочной железы у человека и белой крысы в эмбриональном периоде (обоснование экспериментальной модели). Оригинальные научные публикации. 2016: 80–3.

9. Калигин М.С., Титова А.А., Плюшкина А.С., Титова М.А., Гумерова А.А., Киясов А.П. Пролиферация клеток поджелудочной железы при экспериментальном диабете. Гены & клетки. 2014, Том 4, 3: 85–8.

10. Денисов С.Д., Пивченко Т.П. Динамика структурных изменений поджелудочной железы в эмбриогенезе белой крысы. Современные аспекты фундаментальной и прикладной морфологии: сборник трудов научно-практической конференции, посвященной 110-летию со дня рождения академика НАН Беларуси Д. М. Голуба. Минск: БГМУ. 2011: 316.

11. Minoru Tsuchitani, Junko Sato Hiroko Kokoshima A comparison of the anatomical structure of the pancreas in experimental animals. Toxicol Pathol. 2016. Vol 29: 147–54.

12. Сапин М. Р. Анатомия человека в двух томах. М.:Медицина. 2001.Т. 2: 640.

13. Петренко В. М. Лимфоузлы поджелудочной железы у морской свинки. Международный журнал прикладных и фундаментальных исследований. 2014. 4: 52–4.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

BRONXIAL ASTMA

Rasulova Rayxon Pardayevna
Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali

Ochildiyev Jahongir Rustam o‘g‘li
Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali

Taqriz. Maqolada bronxial astma etiologiyasi, patogenezi, tasnifi, davolashi, diagnostikasi, klinikasi ko'rsatilgan. Bronxial astma bilan kasallanish va bronxial astmani davolash aks ettirilgan.

Kalit so'zlar: bronxial astma, beta-blokerlar, yallig'lanish, bronxial desinxronizatsiya.

Bronxial astma nafas yo'llarining surunkali kasalligi bo'lib, u nafas qisilishi, xirillash, ko'krak qafasidagi tiqilishi va yo'tal kabi belgilar bilan tavsiflanadi. Bronxial astmada muhim bo'g'in mast hujayralari, eozinofillar va limfotsitlardir.

Bronxial astma har yili o'sib boruvchi muhim kasalliklardan biridir, chunki kasallik bilan og'rigan bemorlar soni ortib bormoqda. Ushbu kasallikning rivojlanishiga ko'plab omillar (ekzogen, endogen) ta'sir qiladi. Bronxial astma doimiy nogironlikka, hayot sifatining pasayishiga va o'limga olib keladi. Statistik ma'lumotlarga ko'ra, taxminan 130 million bemor bor. Bronxial astma bilan yuzaga kelishi mumkin bo'lgan hujumdan qo'rqish sizni oddiy ishni bajarishga to'sqinlik qiladi va kursning belgilari bir necha kun davomida bemorga g'amxo'rlik qilishga olib keladi. [1] O'rtacha 12% (kattalar) va 19% (bolalar) bronxial astmadan aziyat chekmoqda, so'nggi yillarda bronxial astma bilan kasallanish yomonlashdi va holatlar soni ikki baravar ko'paydi.

Statistik ma'lumotlarga ko'ra, agar ikkala ota-ona ham kasal bo'lsa, bronxial astma bilan og'rigan bolaning tug'ilish darajasi 50% ni tashkil qiladi, ammo ayni paytda xarakterli alomatlar paydo bo'lmasligi mumkin, atrof-muhit katta rol o'ynaydi. Bolalikda bronxial astma ko'pincha ko'k yo'tal va bronxopnevmoniya bilan aralashib ketadi. Ko'pincha bronxial astma Avstraliya, Yangi Zelandiya, AQSh, Isroil va Irlandiyada uchraydi.[6] Bronxial astma bronxlarning bronxial obstruktsiyasiga

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

asoslangan bo'lib, u o'zgaruvchan va giperaktiv bo'lib, har qanday yallig'lanish natijasida bronxlar giperaktiv bo'ladi. har qanday allergik agentga javoban , allergik reaktsiya 1-turi, zudlik bilan yallig'lanish, kamroq tez-tez immunokompleks (3-toifa) tufayli yuzaga keladi. [2]

GINA ma’lumotlariga ko‘ra, bronxial astmadan 260 mingdan ortiq odam vafot etadi, bu ko‘rsatkich bo‘yicha Rossiya Federatsiyasi, O‘zbekiston, Janubiy Koreya va Singapur yetakchilik qilmoqda. Bronxial astma ko'pincha bolalikda rivojlanadi, lekin har qanday yoshda (40 leydan ortiq yoki kech boshlangan) rivojlanishi mumkin. Bronxial astma rivojlanishiga hissa qo'shadigan omillar irsiy moyillik, uy changiga allergik reaktsiyaning mavjudligi, hayvonlarning mo'ynasi (barcha hayvonlardan qat'i nazar), gulchanglar, penitsillin tipidagi zamburug'lar, ifloslantiruvchi moddalar va, ehtimol, oziq-ovqat (baliq) allergiyasi. , tuxum oqi, yong'oq, sitrus mevalari.[5] Yallig'lanish vositachilariga: bradikinin, gistamin, interleykinlar, kimokinlar va yallig'lanish hujayralari kiradi: mast hujayralari, eozinofillar, neytrofillar, T-limfotsitlar.Bronxial astma eng progressiv kasalliklardan biridir. insoniyat Bu asosan irsiy moyillikka asoslangan. Eng muhim omillar: uy changi, mushuk va itning tuklari.

Shifokor mamlakatdagi allergik kasalliklar epidemiologiyasida iqlim va geografik sharoitlar ham katta rol o'ynashini hisobga olishi kerak. Asosiy rolni o'simliklarning tabiati, mutlaq va nisbiy namlik, relefning dengiz sathidan balandligi, atrof-muhit harorati va kunduzgi soatlarning o'zgaruvchanligi o'ynaydi. Atlantik havo massalari ta'siri ustun bo'lgan hududlarda ko'pchilik odamlar astma bilan og'riydilar (Kaliningrad viloyatida bronxial astma bilan kasallanish quruq iqlimi bo'lgan boshqa mintaqalarga qaraganda 5-10 baravar yuqori).

Meteorologik sharoitlar bronxial astma xurujlarining paydo bo'lishiga ta'sir qiladi. Shunday qilib, hujumlar ko'p hollarda yuqori namlik bilan sovuq, shamolli havoda sodir bo'ladi. Tog'li hududlarda va issiq, quruq iqlimi bo'lgan hududlarda hujumlar kamroq uchraydi va kuchli emas. Bronxial astma bilan og'rigan odamlar ushbu ma'lumotni bilishlari kerak, agar iloji bo'lsa, astmaning og'ir holatlarida iqlimni o'zgartirishi va optimal iqlimga davolanish uchun borishlari kerak. Ko'plab uzoq muddatli tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, tog'li hududlar aholisi bronxial astmadan deyarli aziyat chekmaydi, bu baland tog' sharoitida bronxopulmoner kasalliklarga chalingan

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

bemorlarni sanatoriy-kurortda davolash uchun asos bo'ldi. Past atmosfera bosimi, harorat va namlik o'zgarmagan barqaror iqlim sharoitlari butun bronxopulmoner apparatlarga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Etiologik omillar orasida bronxial astma rivojlanishiga yordam beradigan ko'plab omillar mavjud. Endogen va ekzogen omillar mavjud. Endogen omillar orasida genetik moyillik, turli xil oziq-ovqatlarga (baliq, tovuq oqsili, tsitrus mevalari, shirinliklar, yong'oqlar) allergik reaktsiyaning mavjudligi, shuningdek hayvonlarning sochlari, uy changlari va penitsillinlarga allergik reaktsiyaning mavjudligi. qo'ziqorin turi. [3] Ekzogen omillarga sigaretalar, kalyanlar, chiqindi gazlar bug'larini inhalatsiyalash, ari yoki ari chaqishiga allergik reaktsiya kiradi. Jismoniy faollikning mavjudligi bo'g'ilish yoki astmatik holatga olib keladi. Bundan tashqari, bronxial astma uchun juda ko'p muhim ta'sirlar stress, pozitsiyaning keskin o'zgarishi va hissiy stressni o'z ichiga oladi. Dori vositalariga (yod o'z ichiga olgan) allergik reaktsiyaning mavjudligi. [2] Astma sindromining rivojlanishi bronxlar devorlarining yallig'lanishiga asoslangan bo'lib, bu membranalarning sezilarli torayishi va shishishiga olib keladi, natijada shilliq qavatning ko'p sekretsiyasi va keyinchalik obstruktsiya paydo bo'ladi. Binobarin, ma'lum hujayralarda yallig'lanish jarayoni sodir bo'ladi.

Bronxial astma patogenezida 4 faza ajratiladi: 1-bosqich: immunologik (o‘ziga xos antitellar (immunoglobulinlar E) ajralishi va ularning mast hujayralari va bazofillar yuzasida fiksatsiyasi sodir bo‘ladi. 2-bosqich: immunokimyoviy (patokimyoviy) (qayta kirgandan keyin). allergen mast hujayralari yuzasida antikorlar bilan o'zaro ta'sir qiladi, ularning degranulyatsiyasi yallig'lanish va allergiya vositachilari - gistamin, prostaglandinlar, leykotrienlar, bradikinin va boshqalarning chiqishi bilan sodir bo'ladi. 3-bosqich: patofiziologik (bronxospazm, shilliq qavatning shishishi, shilliq qavatning shishishi). bronxial devor hujayra elementlari bilan, yallig'lanish va allergiya vositachilari ta'sirida paydo bo'lgan shilliq qavatning gipersekretsiyasi) [5] Bularning barchasi natijasida bronxlarda, mast hujayralarida, eozinofillarda surunkali yallig'lanish rivojlanadi va ularning retseptorlari yuqori reaktivdir. bronxospazm, shilliq qavatning shishishi va shilliq qavatning giperproduksiyasi (psevdoallergik reaktsiya) ga olib keladigan hujayra degranulyatsiyasini keltirib chiqaradigan sovuq, hid, chang va boshqa qo'zg'atuvchilarning ta'siri. [6] Bronxial astma patogenezida muhim komponent, birinchi navbatda, bronxlarning xarakterli disfunktsiyasini ifodalovchi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

bronxial giperaktivlikdir. Bronxial giperaktivlikning rivojlanishida quyidagilar ajralib turadi: nafas olish yo'llarining silliq mushaklarining haddan tashqari qisqarishi (bronxial silliq hujayralar hajmi va qisqarishining oshishi tufayli yuzaga keladi), desinxronizatsiya, bronxial devorning qalinlashishi, shish va strukturaviy o'zgarishlar, bu nafas olish yo'llarining torayishi va sezgir nervlarning sezgirligi darajasining oshishiga yordam beradi.

Bronxial astmaning tasnifi

A) og'irlik darajasi bo'yicha:

1. Yengil astma: yaxshi nazorat qilinadigan astma (1 va 2 bosqichlar), inhalatsiyalangan glyukokortikosteroidlarning past dozalari yoki antileykotrien preparatlari.

2. O'rtacha astma: yaxshi boshqariladigan astma (3-bosqich), inhalatsiyalangan glyukokortikosteroidlarning past dozalari yoki uzoq vaqt ta'sir qiluvchi b2-agonistlarning past dozalari.

3. Og'ir astma: 4 va 5 bosqichli terapiyani talab qiladigan astma, inhalatsiyalangan glyukokortikosteroidlarning o'rtacha dozalari yoki uzoq muddatli b2-agonistlari.

B) Fenotipi bo‘yicha:

1. Allergik astma: odatda bolalik davrida o'zini namoyon qiladi, boshqa allergik kasalliklar (oziq-ovqat allergiyasi, vazomotor rinit), nafas olish yo'llarining eozinofil yallig'lanishi.

2. Allergik bo'lmagan astma: ko'pincha kattalarda uchraydi, allergik reaktsiya, nafas yo'llarining yallig'lanishi bilan bog'liq emas, aralash xarakterga ega: eozinofil-neytrofil.

3. Kech boshlangan bronxial astma: ko'pincha balog'at yoshidagi ayollarda uchraydi, allergik reaktsiya yo'q, davolash uchun inhaler glyukokortikosteroidlarning katta dozalari talab qilinadi.

4. Ruxsat etilgan havo yo'llarining obstruktsiyasi bilan bronxial astma

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

5. Semirib ketgan bemorlarda bronxial astma

B) Kasallikning bosqichiga ko'ra:

1. Prekursor davri: bu bosqich bir necha daqiqa, soat va kunlarning keskin boshlanishi bilan tavsiflanadi. Bemorda tez charchash va kayfiyatning keskin o'zgarishi bilan birga nafas qisilishi, quruq shilliq pardalar va paroksismal yo'tal, shuningdek, rinit kuzatiladi.

2. Bo'g'ilish hujumi: qoida tariqasida, doimiy yo'tal bilan kechalari tez-tez sodir bo'ladi. Bemorda nafas qisilishi hissi bor, bemor vaziyatni engillashtiradigan pozitsiyani egallaydi, bemor qo'rqib ketadi, tushkunlikka tushadi va vahima boshdan kechiradi.

3. Hujumning teskari rivojlanish davri: bu davr nafas olish qiyinligi, nafas qisilishi, zaiflik bilan tavsiflanadi, ba'zida tashnalik va ochlik kuzatilishi mumkin, odatda bu davr bir necha soat davom etishi mumkin. [12]

Bronxial astmaning asoratlari

Bronxial astmaning asoratlariga quyidagilar kiradi: astmatik status, spontan pnevmotoraks, surunkali o'pka kasalligi, pnevmomediastinum.

Status asthmaticus bronxial astmaning eng og'ir asoratlaridan biri bo'lib, u nafas olish yo'llarining obstruktsiyasidan kelib chiqadigan og'ir va progressiv nafas etishmovchiligiga asoslangan.

Qoida tariqasida, etiologik omillar quyidagilardir: hissiy stress, antigistaminlarni uzoq muddatli qo'llash (suprastin, klaritin, zertek); noto'g'ri tanlangan kortikosteroid terapiyasi, o'pkada surunkali yallig'lanish jarayonlarining kuchayishi. [7]

Klinik jihatdan uchta sindrom mavjud:

A) Nafas olish sindromi, kuchli nafas qisilishi paydo bo'ladi, nafas olish aktida mushaklar yordam beradi, siyanoz, nafas olish qiyin va keskin uzoq davom etadi, bemor o'z holatini engillashtirish uchun majburiy pozitsiyani egallaydi, yo'tal va balg'am yo'q. B) Yurak-qon tomir sindromi: yuqori qon bosimi, sinus taxikardiyasi, bo'yin venalarining shishishi, jigarning kengayishi va nozikligi, pastki

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ekstremitalarning pastasi, bularning barchasi o'ng qorincha etishmovchiligi belgilarini ko'rsatadi, shuningdek, aritmiya mavjudligi ham bo'lishi mumkin. [10]

C) Psixomatik sindrom, bu bezovtalik, bezovtalik, oyoq-qo'llarining titrashi qayd etiladi, bemorda nafas olish vahima ham bo'lishi mumkin, qoida tariqasida bemorda qo'zg'alish kuzatiladi. Status astmatikasining klinik shakllari ham mavjud: A) Anafilaktik shakl: bu shakl bilan barcha klinik ko'rinishlar tez, tom ma'noda bir-ikki daqiqa, hatto soniyalarda bir-birini almashtirib ortadi va bo'g'ilishning og'ir xuruji qayd etiladi. [o'n bir]

B) Metabolik shakl: bu shakl bilan barcha klinik ko'rinishlar asta-sekin, dori dozasini oshirib yuborish fonida paydo bo'ladi. [9]

Astmatik holatning 3 bosqichi mavjud:

I bosqich (nisbiy kompensatsiya), bu bosqich bronxial astmaning uzoq muddatli xurujlari bilan tavsiflanadi, uni to'xtatib bo'lmaydi, bemor hushida, bemorda siyanoz, taxipne, askultatsiya paytida, joylarda zaif nafas eshitiladi, joylarda qattiq. , inhalatsiyaning kuchayishi va quruq xirillashlar qayd etilgan. Ushbu bosqichda balg'am ishlab chiqarilmaydi. Qonda o'rtacha arterial gipoksiya ham qayd etilgan.

II bosqich (dekompensatsiya bosqichi yoki "jim o'pka"), bu bosqich o'pkaning umumiy obstruktsiyasi va obstruktiv turdagi nafas etishmovchiligining kuchayishi bilan tavsiflanadi, qon bosimining pasayishi qayd etiladi, aritmiya ham bo'lishi mumkin. Bunga qo'shimcha ravishda, bemorning og'ir ahvoli qayd etiladi (diffuz siyanoz, oligopnea), o'tkir o'ng qorincha etishmovchiligi belgilari paydo bo'ladi, tekshirilganda bemorda ko'krak qafasi amfizematli. [8]

III bosqich, bu bosqich bemorning o'ta og'ir ahvoli, kamdan-kam yuzaki nafas olish, ipli puls va siyanoz bilan tavsiflanadi.

Bronxial astmani davolash

Bronxial astmani davolashda bosqichma-bosqich davolash mavjud. Bronxial astmani davolashning asosiy tamoyillari:

1. Optimal dori-darmonlarni davolashni tanlash majburiydir

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2. Klinik simptomlarni baholash va ularni tuzatish

3. Agar klinik ta'sir bo'lmasa, kerakli klinik ta'sirga erishish uchun yuqori darajaga o'ting.

4. Agar bronxial astma 3 oy ichida to'liq nazorat bilan kuzatilsa, u holda pastroq darajaga o'ting.

5. Agar bemorda o'rtacha bronxial astma bo'lsa va ilgari asosiy terapiya o'tkazilmagan bo'lsa, unda bu bronxial astmani davolash ikkinchi bosqichdan boshlanadi.

6. Agar bemorda bronxial astmaning nazoratsiz kursi bo'lsa, u holda davolash uchinchi bosqichda boshlanadi.

7. Agar kerak bo'lsa, unda har bir bosqichda muhim dorilarni qo'llang.

Davolashni tanlashdan oldin shifokor bemorning astma nazorati darajasini aniqlaydi:

A) Nazorat qilinadigan bronxial astma, bu astma haftada ikki martadan ko'p bo'lmagan va shoshilinch dori-darmonlarni ixtiyoriy ravishda qo'llash bilan kunduzgi hujumlar bilan tavsiflanadi.

B) Qisman boshqariladigan bronxial astma, bu astma simptomlari haftasiga ikki martadan ko'proq, shu jumladan tunda ham ustun bo'lishi va shuning uchun yiliga bir marta shoshilinch dori-darmonlar va kuchayishni talab qilishi bilan tavsiflanadi.

C) Nazorat qilinmagan bronxial astma yoki og'ir, bu bronxial astma kechayu kunduz ham simptomlarning tez-tez paydo bo'lishi bilan tavsiflanadi, o'pka faoliyati juda buziladi, har hafta kuchayishi sodir bo'ladi.

Bronxial astmani nazorat qilish darajasiga qarab, tegishli bosqichma-bosqich terapiya tanlanadi, bronxial astmani davolashda besh bosqich ajratiladi.

Bronxial astmani davolashning birinchi bosqichi bronxial astma turi nazorat qilinadigan bemorlarga xosdir. Nafas olish shaklidagi tez ta'sir etuvchi b2-agonistlar kerak bo'lganda davolanish uchun ishlatiladi va qo'shimcha ravishda antikolinerjik preparatlar yoki teofillinlarni qabul qilish uchun muqobil qo'llaniladi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Bronxial astmani davolashning ikkinchi bosqichi ushbu darajada ham, keyingi bosqichlarda ham parvarishlash terapiyasini zarur va muntazam ravishda qo'llash va shoshilinch davolanishni qo'llash bilan tavsiflanadi. Inhaler glyukokortikosteroidlar yoki antileykotrien preparatlarining past dozalari qo'llaniladi [4]

Bronxial astmani davolashning uchinchi bosqichi past dozali inhaler glyukokortikosteroidlar va uzoq muddatli b2-agonistlarning kombinatsiyasi bilan tavsiflanadi. Davolashning yana bir varianti - inhalatsiyalangan glyukokortikosteroidlarning o'rtacha qiymatlarga ko'tarilgan dozasini qo'llash; bundan tashqari, parvarishlash terapiyasi uchun inhaler glyukokortikosteroidlarni antileykotrien preparatlari yoki sekin chiqariladigan teofillinlar bilan birgalikda qo'llash mumkin. [4]

Bronxial astmani davolashning to'rtinchi bosqichi inhaler glyukokortikosteroidlar va uzoq muddatli b2-agonistlar bo'lgan afzal terapiya bilan tavsiflanadi. [1]

Adabiyotlar ro'yxati:

1. Jesse, RussellАспириновая бронхиальная астма: моногр. / JesseRussell. - М.: VSD, 2017. - 195 с.

2. А.Тюрин, Н. Бронхиальная астма у детей / Н. А.Тюрин. - М.: Медицина, 2016. - 234 с.

3. Айткужина, Б. Бронхиальная астма / Б. Айткужина. - Москва: СИНТЕГ, 2014. - 812 с.

4. Балаболкин, Иван Иванович Бронхиальная астма у детей / Балаболкин Иван Иванович. - М.: Медицинское Информационное Агентство (МИА), 2015. - 529 с.

5. Баур, К. Бронхиальная астма и хроническая обструктивная болезнь легких / К. Баур. - М.: ГЭОТАР-Медиа, 2019. - 296 с.

6. Болевич, С. Б. Бронхиальная астма и свободнорадикальные процессы (патогенетические, клинические и терапевтические аспекты) / С.Б. Болевич. - М.: Медицина, 2014. - 256 с.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

7. Болотовский, Г. В. Бронхиальная астма / Г.В. Болотовский. - М.: Омега, 2014. - 176 с.

8. Бронхиальная астма у детей. - М.: Медицина, 2019. - 368 с.

9. Бронхиальная астма. - М.: АСТ, Сова, Кладезь, 2014. - 128 с.

10. Бронхиальная астма. - М.: Медицина, 2019. - 464 с.

11. http://www.newjournal.org/index.php/01/article/download/7204/6940

12. http://newjournal.org/index.php/01/article/view/6947

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

O‘ZBEKISTON HUDUDIDAGI XONADONLARDA QUYOSH SUV ISITGICH TIZIMINI QO‘LLASH

Axmedov Saidolim Umirovich
Samarqand davlat veterinariya meditsinasi,chorvachilik va biotexnologiyalar universiteti katta o‘qituvchisi
E-mail: ahmedoasaidolim@gmail.com

Alimov Abdulaziz Abutolib o‘g‘li
talaba,
E-mail: *alimovabdulaziz2000@gmail.com*

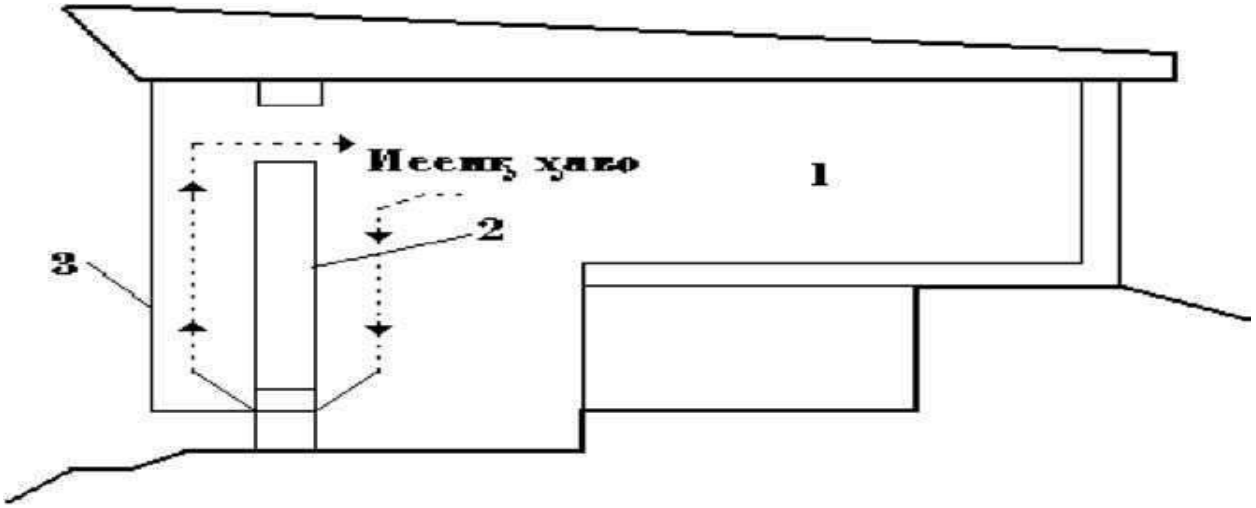
Annotatsiya. Quyosh suv isitgichlari tizimi samaradorligini oshirish maqsadida konstruktiv takomillashtirish, zamonaviy materiallarni qo‘llash, issiq suv ishlab chiqarish quyosh energiyasidan foydalanishning eng ko‘p tarqalgan yuli hisoblanadi. Uy turar-joylarni va ijtimoiy-maishiy xizmat ob’ektlarini issiq suv bilan ta’minlash uchun qo‘llaniladigan qurilmalar bir qator ayniqsa, an’anaviy energiya resurslari taqchilligini oldini olishda qulay qurilmalar hioblanadi suv bilan ta’minlovchi quyosh suv isitgichlarini afzalliklari va issiq suvga bo‘lgan ehtiyoj to‘la qondiriladi.
Kalit so‘zlar. Quyosh, suv isitgich, quyosh isitish tizimi, energiya manbai, havo uzatgichlar, quyosh energiyasi kollektori va boshqarish tizimlari.`

Kirish.O‘zbekiston haqiqatan ham quyosh energiyasidan foydalanish bo‘yicha ulkan salohiyatga ega, bugungi kunda bank tizimi energiya tejash loyihalarini, shuningdek, quyosh panellari o‘rnatilishini faol moliyalashtirmoqda. Shunday qilib, Jahon banki O‘zbekistonda energetika sohasida tarkibiy islohotlarni amalga oshirishda va qayta tiklanadigan energiya manbalariga investitsiyalarni jalb qilish uchun qulay shart-sharoitlarni yaratishda faol yordam beradi. Ushbu sohada tajriba va texnologiyalar almashish bo‘yicha loyihalarni amalga oshirish orqali bugungi kunda innovatsion mahsulotlar, jumladan, quyosh energiyasi yaratilmoqda va joriy etilmoqda.Tadbirda quyosh energiyasini rivojlantirish yo‘lidagi mavjud imkoniyatlar yuzasidan ekspert-mutaxassislar jahon tajribasi bilan o‘rtoqlashdilar. Xususan, xalqaro va mahalliy ekspertlar AQSH, Germaniya, Turkiya, Xitoy va Yaponiyada binolar tomlariga

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

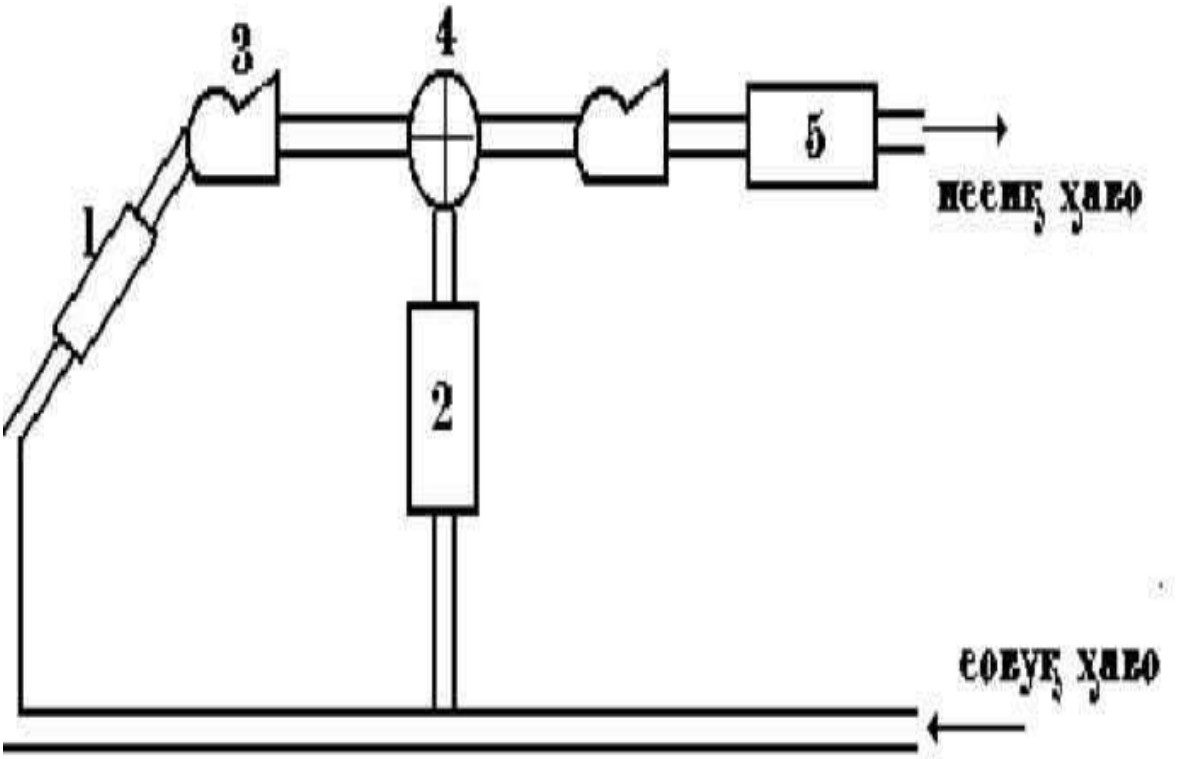
o‘rnatilgan quyosh fotovoltaik qurilmalari bozorini rivojlantirishdagi yutuqlarini tahliliy materiallar asosida keltirib o‘tdilar.O‘zbekiston sharoitida o‘rtacha 250-260 kun quyosh chiqishi kuzatilgan. Quyosh o‘z energiyasini kollektorga uzatadi, kollektor isigan suvni issiqlik saqlash bakiga uzatadi. Sovuq suv tarmogi issiqlik saqlovchi bak ichiga montaj qilinadi. Sovuq suv bosimi orqali sovuq suv issiqlik saqlovchi bak ichiga kiradi va unumli xarorat olib,oldidagi jumrakga keladi, u erda aralashtirgich ventili (smesitel) yordamida kerakli haroratni sozlanadi va ehtiyoj uchun ishlatiladi. Issiqlik saqlovchi baqdagi xarorat pasaymasligi uchun uni atrofini issiqlik saqlovchi “penoplast” bilan urab chiqamiz. Qish kunlarida quyosh kam chiqqanligi uchun isitish reduktorini (batareya) ga ulab qo‘shimcha issiqlik olishimiz mumkin. Quyoshli isitish tizimi (QIT) aktiv va passiv tizimlari bilan farqlanadi. Aktiv QITning xarakterli belgisi shundan iboratki, unda quyosh energiyasi kollektor (QEK)ida issiqlik akkumulyatori qo‘shimcha (rezerv) energiya manbai (QEM), issiqlik almashtirgichlar (ikki konturli tizimlarda), nasos yoki ventilyator, biriktiruvchi yoki havo uzatgichlar, boshqarish tizimlari ham bo‘lishidir.Passiv tizimlarda esa QEK va issiqlik akkumulyatori vazifasini binoning to‘siq konstruksiyalari bajaradi, quyosh energiyasi bilan isitilgan havoni uzatish esa odatda tabiiy konveksiya yuli bilan amalga oshiriladi. Passiv sistemalarda binoga uning kata oynasi orqali tushayotgan quyosh nurini janub tomondagi bino devorlari va poli bevosita tutib olishini ta’minlashga mo‘ljallangan bo‘ladi, uning issiqlik to‘plash va saqlash miqdori devor, pol va suv tuldirilgan idish massasiga bog‘liq yoki binoning janub tomonida o‘rnatilga qurilma, bino ichiga issiqlikni uzatish qurilmasi miqdoriga va sifatiga bog‘liq.Tungi yoki quyosh bo‘lmagan vaqtlarda binoning issiqlik yo‘qotishini kamaytirish uchun binoning yorug‘lik qaytaruvchi yuzasida issiqlikni tutib qoladigan issiqlik izolyatori bilan (panjara, to‘siqlar va boshqalar) ham jixozlanishi tavsiya qilinishi mumkin.Izolyatsiya darajasi yuqori bo‘lgan, quyosh nuri ko‘p miqdorda bo‘lgan va tashqi havoning o‘rta me’yorda bo‘ladigan hududlarda passiv quyosh bilan isitish tizimi oynalar bo‘lganda, bino poli va shifti o‘rtasida havo sirkulyasiyasi uchun etarli oraliq bo‘lganda issiqlik to‘plash samaradorligi yuqori bo‘ladi. (1-rasm).Bunda sistemaning foydali ish koeffitsenti 40% gacha borishi mumkin. Passiv QITdan foydalanganda binoning issiqlik izolyasiyasi sifatiga, issiqlikni saqlab turish talablariga javob berishiga ham e’tibor berish kerak

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

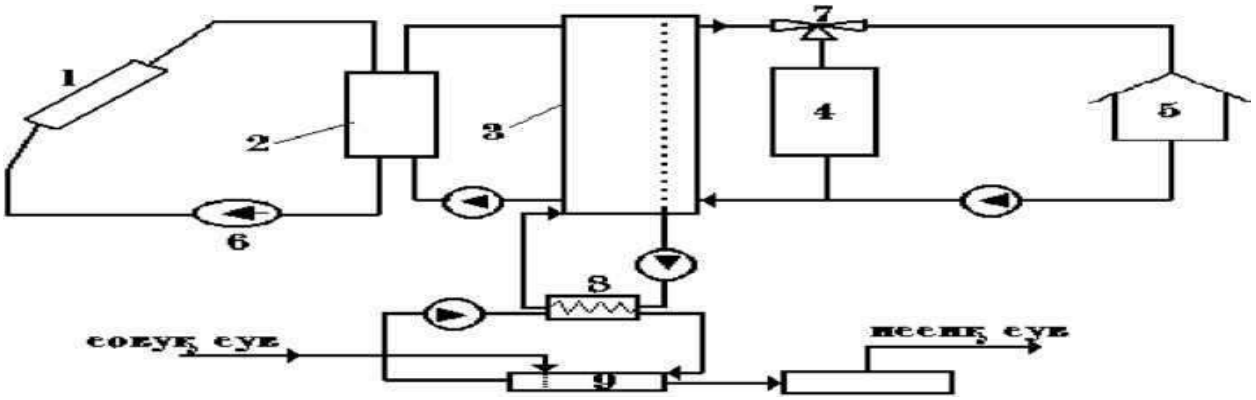

1-rasm. Passiv quyosh sistemasi bilan isitiladigan binoning oynalangan janubiy tomoni va issiqlik to‘plagich devori oralig‘ida havoning tabiiy sirkulyasiyasi.Bino 2. Issiqlik to‘plagich 3. Oyna. Xozirgi vaqtda, aktiv quyosh sistemalaridan ko‘prok foydalaniladi. QEK (quyosh energiyasi kollektori) konturidagi issiqlik tashuvchi turiga qarab suyuqlikli va havo tizimiligi bilan farqlanadi. QEQ issiqlik tashuvchi suyuqlik yoki suv bo‘lishi mumkin, jumladan,40-50% li etilen yoki propilenglikol eritmasi gazsimon simolasi organik issiqlik tashuvchi va boshqa bo‘lishi mumkin.Issiqlik tashuvchilarning xar bir ma’lum afzalliklarga va nuqsonlarga ega bo‘lishi mumkin. Masalan, havodan foydalanilganda muzlab qolish va zanglash muammosidan hal qilinadi, qurilma massasini engilashtiradi, suyuq issiqlik tashuvchining sizib chiqishidan quriladigan zararni bartaraf qiladi va xokazo, ammo havoni QITning issiqlik bilan ishlaydigan qurilmalarnikiga qaraganda ancha past. SHuning uchun ham,suv shu vaqtgacha ishlatilib kelinayotgan QIT qurilmalarida ko‘pincha issiqlik tashuvchi bo‘lib xizmat qiladi. 2 va 3-rasmlarda havo va suv bilan ishlaydigan geliosistemalarning prinsipial sxemalari berilgan. Bino ichida issiqlikni ventilyasiya sistemalari bilan issiqlik tarqatuvchi panelga joylashtirilgan bo‘lib, radiator va konvektor shakliga ega,xaroratli issiqlik tashuvchi bo‘lib, xizmat qilishi mumkin.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

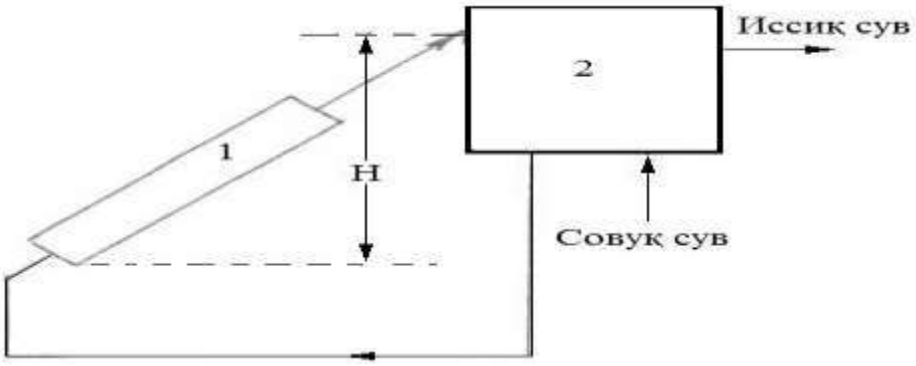
2-rasm. Havoni isituvchi quyosh kurlimasi tizimining prinsipial sxemasi *1. Quyosh energiyasi kollektori. 2. SHagalli issiqlik akkumulyatori. 3. Ventilyator.4. Sozlovchi klapan. 5. Qo‘shimcha issiqlik manbai.*

3-rasm. Isitish va issiq suv ta’minoti suyuqlik quyosh tizimining sxemasi. *1. Quyosh energiyasi kollektori; 2. Quyosh energiyasi kollektori konturidagi issiqlik almashtirgich; 3. Issiqlik akkumulyatori; 4. Qo‘shimcha energiya manbai; 5.Bino; 6.Nasos;7. Aralashtiruvchi jumrak; 8. Issiq suv ta’minoti konturidagi issiqlik almashtirgich*

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Binoni isitish va issiq suv bilan ta’minlash quyosh qurilmalari issiqlik uzatish kombinatsiyalashgan gelioyoqilg‘i tizimi tarkibiga kirib, is’temolchini quyosh energiyasi hisobiga yillik issiqlik ehtiyojini to‘la qoplashga xizmat qiladi. Issiqlikni rezerv manbai mo‘ljaldagi issiqlik ehtiyojni to‘la qoplashga xizmat qilishi kerak. Ayrim hollarda esa, gelioqurilmalar unumdorligidan to‘la bo‘lmagan miqdorda foydalanib,qolgan qismini zaxirada saqlash imkoniyati ham yaratilishi mumkin. Buning uchun binolarxozirgi zamon issiqlikni tejash va energiyani saqlashning zamonaviy talablariga to‘la javob beradigan bo‘lishi, uning barcha elementlari va gelioqurilmasi jixozlari ayniqsa puxta loyihalashtirilgan bo‘lishi kerak. Sanab o‘tilgan barcha shartlarga to‘la rioya qilingan taqdirda quyosh energiyasidan foydalanish samaradorligining eng yuksak darajasiga erishish mumkin. Yassi (konseitratorsiz) quyosh qurilmalari, asosan issiqlik tashuvchining xarorati 100° S dan oshmagan hollarda keng qo‘llaniladi. Bunday quyosh qurilmalaridan, asosan issiq suv va boshqa ko‘rinishdagi issiqlik olish maqsadida foydalaniladi.Qurilma quyosh energiyasi kollektori, issiq suv akkumulyator baki va ulanish quvurlaridan iborat bo‘ladi. Suv akkumulyatori bakining pastki tomonidan sovuq suv beriladi, yuqori tomonidan iste’molchiga issiq suv uzatishganda (4-rasm)

4-rasm. *Tabiiy aylanishli Quyosh suv isitgichining sxemasi. 1-Quyosh energiyasi kollektori; 2-issiq, suv akkumulyatori baki.*

Quyosh energiyasi hisobiga kollektordagi suv isib, akkumulyator bakiga yuqoridan quyiladi. Bak kollektordagi sovuq suv keladi va bu aylanish tabiiy davom etaveradi.YUqori quvurdagi suvning o‘rtacha harorati pastki quvurdagiga qaraganda yuqoriroq bo‘ladi, suvning zichliga esa aksincha. SHu sababli suvning aylanishini hosil qiluvchi,bosimlar farqi hosil bo‘ladi.

$$\Delta P=qH(p_1 -p_2) \quad (1.1.)$$

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

bu erda: q-erkin tushish tezlanishi, 9,81 m/s2;

H - quyosh kollektorining quyi satxi bilan bakka issiq suv quyilish joyigacha bo‘lgan masofa, m;

R_1 - xarorat T, da pastki quvurdagi suvning zichligi, kg/m3;

r_2 - xarorat T2 da yuqori quvurdagi suvning zichligi, kg/m3.

Ko‘rinib turibdiki, suvlar xaroratlarining farqi qancha ko‘p bo‘lsa, bosimlar farqi va suvning jadal xarakati ko‘payadi. Termasifon tipidagi Quyosh suv isitkichlarining samarali ishlash shartlaridan asosiysi Hamma isitilayotgan yuzalarni issiqlik izolyasiyalashdir. Issiqlik o‘tkazish koeffitsienti 0,04-0,045 Vt/ (m.K) bo‘lgan mineral paxtadan tayyorlangan issiqlik izolyasiyasi 50 ... 75 mm qalinlikda bakka uraladi. Uzatish quvurlariga uraladigan issiqlik izolyasiya- larining qalinligi 25 mm dan 50 mm gacha bo‘ladi.

Suvni qo‘shimcha isitish uchun elektr energiyasidan foydalanishga imkon bo‘lsa, u holda elektr isitgich bak ichining yuqori qismiga gorizontal holatda o‘rnatiladi.Aylanish jarayoni yaxshi bo‘lishi uchun quvurning yuqori qismi bilan bakni ulanish joyi umum bak balandligining 2/3 qismidan kam bo‘lmasligi kerak. Bunday shartlarga e’tibor berilsa, bak balandligi bo‘yicha xarorat hosil bo‘ladi. Bakning yuqori qismida yuqori,pastki qismida esa past xarorathosil bo‘ladi. SHu sababli kollektorga past xaroratli suv keladi, natijada kollektorning FIK ko‘payadi va quyosh energiyasi samarali qo‘llaniladi.

Xulosa: Hozirgi paytda quyosh energiyasidan foydalanishga katta e’tibor berilmoqda. Quyosh energiyasi an’anaviy ishlab chiqilayotgan energiyalarga qo‘shimcha bo‘lib,o‘zgartirilayotganda ekologik tozadir.Quyosh energiyasi issiqlik energiyasiga aylantirilib, MDH mamlakatlarining janubiy rayonlarida binolarni isitish; issiq suv ta’minoti, havoni konditsionerlash,qishloq xo‘jaligi mahsulotlarini quritish uchun joriy etilsa, 25 ÷ 30 mln tonna shartli yoqilg‘i tejaladi. Bu yo‘nalishda qachonki yirik iste’molchilarning issiqlik bilan ta’minlash uchun quyosh energiyasidan foydalanilsagina, sezilarli yutuqlarga erishish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 22 avgustdagi PQ-4422-sonli qarori.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2.Achilov B.M., Nazarov M.R. Rezultatы issledovaniya sushki fruktov s pomoщyu gelio-sushilnoy ustanovki karuselnogo tipa. Geliotexnika, 1988. -№3.-s.67-69.

3. X.Olimov., A.M.Kasымaxunova. “Termoelektrik energiya o‘zgartirgichlar” o‘quv qo‘llanma, Farg‘ona 1994-yil.

4. M.M.Muxitdinov, S.F. Ergashev “Solnechnыe parabolotsilindricheskie ustanovki”, Tashkent ”Fan” 1995-yil.

5. Brinkvord B. Solnechnaya energiya dlya cheloveka. M. «Mir».

6. Harchenko N.V Individualnыe solnechnыe ustanovki M. Energoizdat.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

PHARMACOLOGICAL EFFICACY OF A NEW ANTI-DIABETIC DRUG

Inoyatova Feruza Xidoyatovna
Professor of the Department of Medical and Biological Chemistry of Tashkent Medical Academy

Iriskulov Bakhtiyar Uktamovich
Professor of the Department of Normal and Physiological Pathology of Tashkent Medical Academy

Achilov Dilshod Dilmurodovich
Associate Professor of the Department of Pharmacology of the Tashkent Medical Academy

Shatursunova Madina Abdujamilovna
Assistant of the Department of Normal and Physiological Pathology of the Tashkent Medical Academy

Relevance. Diabetes mellitus is today one of the global medical and social problems in the health care system. According to the International Diabetes Federation (IDF), there were more than 425 million type II diabetes patients worldwide in 2019 [1,4].

The medical and social significance of diabetes is attributed to the serious complications of the disease, the high prevalence of disability and the number of deaths. To prevent and treat this pathology, it is important to study the pharmacotoxicological properties of drugs obtained from plants [6,8].

In the world, pharmacotoxicological studies of drugs used to treat diabetes mellitus and its complications, which have different effects on metabolic processes, are being carried out [10, 12]. Particular attention is paid to the development of biologically active drugs based on local medicinal plants and providing the population with inexpensive local drugs.Despite the evidence that many plants have antidiabetic properties to one degree or another, a number of studies, as well as traditional practice,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

confirm that one of the the most effective of these are blueberries and Galega officinalis. The studied phytopreparation contains blueberries and Galega medicinalis (Galegaofficinalis) [15,16,19,20].

In this regard, it is necessary to assess the pharmaco-toxicological efficacy of the herbal preparation obtained on the basis of medicinal plant extracts Vaccinium myrtillus L. and galega officinalis L.

Thus, for the first time preclinical studies of a new antidiabetic phytopreparation were carried out, and in the future, its introduction into clinical practice will be a highly demanded and urgent task.

Purpose of the study. To study preclinical pharmacological and toxicological studies of a new drug obtained on the basis and evaluate its hypoglycemic effect.

Materials and research methods. The study of the acute toxicity of the new antidiabetic drug was carried out on 20 sexually mature white male rats with an initial body weight of 160-183 grams, exposed to intragastric doses of 500, 550, 600 and 650 mg / kg. The animals were injected intragastrically at 3.0 ml / 100 g. body weight. The chronic toxicity of the phytopreparation was studied under conditions of intragastric exposure on white rats at doses of 6, 60 and 120 mg / kg for 30 days. The experiment used 24 white male rats with an initial body weight of 162-180 g. We study the effects of the new drug on blood pressure and respiration under conditions of acute experience on 4 cats and 2 rabbits weighing 2.5-3.5 kg of both sexes [2,3]. The experiment was carried out under urethane anesthesia. Urethane was injected intraperitoneally at a dose of 1-1.2 g / kg. Blood pressure was recorded on an electrokymograph tape from the common carotid artery through a system of polyethylene tubes with a Ludwig mercury manometer. The system was filled with 5% sodium citrate solution, and 0.015 ml of heparin solution was added to the solution in the area of the arterial cannula. In parallel, respiratory movements were recorded using a Marey capsule connected to the trachea of the animal [5,7,9].

In the next series of experiments, the effect of the herbal preparation on the bioelectric activity of the heart was studied. For the experiment used 2 rabbits, weighing 2.8-3.3 kg and 8 rats, weighing 154.3-167.8 g, of both sexes. The study drug was administered to animals orally at doses of 5, 10 ml / kg. Electrocardiograms of experimental animals were recorded before and after drug administration.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

The study of the local irritating effect of the liquid extract of the new drug in the first series of experiments on the conjunctival test was carried out on rats, guinea pigs and rabbits. Each experimental group consisted of 3-5 animals. Liquid extract in various concentrations and in the form of the method of evaporation in a dealcoholized form in 1-3 was applied to the conjunctival sac of the right eye. The right eye of guinea pigs and rabbits. The left eye was the control one. The reaction of the conjunctiva to the substance in a concentration of 0.25-1.0% solution and the dealcoholized form in a dilution of 1/10 was assessed after 5 ', 15', 30 ', 60' minutes and after 6 and 24 hours. In the second series of experiments, the studied phytopreparation in concentrations of 10, 20, 40% solution was injected into the oral mucosa of rats, guinea pigs and rabbits in a volume of 2-5 drops, as well as by oral administration with a special metal probe in doses of 2.5, 5 ml / kg and 10 ml / kg. The results of the experiment on mice and rats studied the irritating effect of the phytopreparation on the skin. At the same time, for two weeks, pre-sheared wool was lubricated with a size of 1 cm × 1 cm and 2 cm × 2 cm, the studied concentrations and the de-alcoholized form. Experiments on the study of cumulative properties were carried out on 30 rats, weighing 138-155 g of both sexes, the animals were divided into three groups of 10 rats per group. The studied liquid extract of the phytopreparation was administered orally with a special metal probe with olive to the first group of animals, and the second group was injected with the dealcoholized form of the phytopreparation [11,13]. The third group was the control group. In the first 5 days, the studied phytopreparation was injected, respectively, 1 ml and 1.5 ml per animal weight.

The model of acute hyperglycemia was induced according to the method described in the book by O. V. Remizov and T. L. Kuraev. In order to exclude the influence of food on the absorption of the test substance, the feeding of the animals was stopped 4-6 hours before the experiment. Longer fasting is undesirable due to the fact that in this case the severity of the hypoglycemic effect of the drug decreases [14,17,18]. Experimental hyperglycemia in rats was induced by a single intraperitoneal injection of a hypertonic glucose solution at a dose of 4.5 g / kg. 30 minutes before glucose administration, the test substances were administered orally in the form of a 10% aqueous solution using a probe. After 30, 60, 90 and 120 minutes, the blood glucose level was determined by the enzymatic method. Determination of glucose was carried out in blood serum by the enzymatic method. On the model of acute hyperglycemia,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

the activity of a new herbal preparation was compared with the well-known hypoglycemic drug - domestic Gluqueir (50 mg / kg). For this, Phytodiabetol was used in doses of 6 and 60 mg / kg. The experiments were carried out on 24 sexually mature white rats weighing 160-180 g.

Research results. Observation of experimental animals with acute toxicity of the herbal preparation for 14 days, there were no pronounced symptoms of intoxication in animals. In groups of 6 animals receiving 550 mg / kg, 1 died, 1 received 600 mg / kg-2, and 650 mg / kg-4. Experienced animals responded adequately to external stimuli. Visible mucous membranes are moist, pale pink in color, shiny and smooth in appearance, no foci of baldness were found.

It was found that the reaction of animals in the first 1-1.5 hours is somewhat inhibited, the rats are passive. The symptoms disappeared after 2 days of the experiment. LD50 was calculated using the Stat plus-2009 probit analysis software package.

The results of the experiments on the study of the acute toxicity of Phytodiabetol showed that with a single intragastric administration, the LD50 of the drug was 606.41 (512.29-698.53) mg / kg. Due to the fact that this dose is 120 times higher than the average daily therapeutic dose, the phytopreparation can be classified as low-toxic. And it was also revealed that the results obtained confirm the absence of a negative effect of the studied doses of the phytopreparation on the dynamics of changes in the body weight of laboratory animals. Macroscopic pathological and anatomical studies of internal organs showed that Phytodiabetol did not cause toxic degenerative changes in the most important internal organs.

The results of the studies have shown that long-term oral administration of Fitodiabetol at doses of 6, 60, 120 mg / kg is well tolerated by experimental animals. All experimental animals did not differ from control rats in general condition, behavior, weight gain and hematological parameters (Table-1).

Table -1

Changes in hematological parameters of rat peripheral blood under the influence of phytopreparation

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Groups doses	eukocytes, 10 9 / l	Absolute lymphocyte count, 10 9 / l	The absolute content of a mixture of monocytes, basophils and eosonophils, 10 9 / l	The number of granulocytes, 0 9 / l	emoglobin, / l	Erythrocytes, g / l RBC	Hematocrit,% HCT	Average concentration of hemoglobin in erythrocyte, g / l	Platelets in absolute numbers, 10 9 / l	Thrombokrit,%
Control	5,88 ±0,47	7.56±0.42	2,8±0,24	.2± ,35	36± ,71	6 ,52± 0 ,22	3 6,48± 1 ,08	3 71,2±5,36	588 ,2±41,82	0, 454±0,04
6 mg / kg	4,36 ±0,56	6, 04±0,40	2, 32±0,22	,2± ,39	29,4±3 ,86	6 ,80± 0 ,18	3 5,62± 1 ,06	3 60,8±4,99	558 ,6±40,66	0, 508±0,05
60 mg / kg	3,78 ±0,31	6, 18±0,53	2, 42±0,33	,14± ,41	25,6±3 ,94	6 ,64± 0 ,20	3 4,88± 1 ,22	3 62,6±5,02	601 ,8±50,76	0, 521±0,04
120 mg / kg	4,66 ±0,42	6, 4±0,36	2, 76±0,29	,08± ,36	27,8±3 ,55	6 ,72± 0 ,26	3 5,42± 1 ,26	3 63,2±5,08	560 ,2±51,86	0, 507±0,04

Biochemical studies of blood serum were carried out 30 days after subchronic intragastric inoculation of animals. The study of the dynamics of the content of ALT, AST, alkaline phosphatase in the blood serum did not reveal statistically significant differences in the rats of the experimental groups in comparison with the control data. Data analysis of peripheral blood parameters and indicators of alkaline phosphatase,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

trans-aminase enzymes (ALT, AST) in the blood serum of animals indicates that the phytopreparation in the studied doses does not significantly affect the tested parameters. That is, the indicators of alkaline phosphatase, trans-aminase enzymes (ALT, AST) in the blood serum of the experimental animals did not differ significantly from the control values. Changes were observed on the side of blood glucose concentration in rats taking the test drug, especially in a high concentration (Table-2).

Table -2

Changes in the biochemical parameters of the blood of rats taking phytopreparations

Groups	Alanine aminotransferase activity, ALT	Activity of aspartate aminotransferase, AST	Alkaline Phosphatase Activity, ALP	Glucose
	U / L (at 37^0C)			mmol / L
Control (intact)	74,42±6,14	270,2±12,39	392,46±40,25	6,45±0,26
6 mg / kg	79,38±6,97	276,6±11,19	322,40±32,36	4,92±0,30*
60 mg / kg	85,94±6,49	281,1±12,67	326,56±38,95	5,79±0,36
120 mg / kg	57,02±6,04	269,6±10,22	363,08±40,91	3,88±0,27*

Note: * -confidence at P <0.05 compared to control.

As can be seen from Table 2, oral intake of a phytopreparation by animals for a month at a concentration of 120 mg / kg leads to a 40% decrease in the concentration of glucose in the blood, which confirms the specific activity of this herbal preparation, and the absence of obvious deviations from the norm of such biochemical parameters as activity alkaline phosphatase, alanine and aspatrate aminotransferases indicate the low toxicity of this drug.

The results of the influence of the investigated phytopreparation on the content of immunoglobulins of the classes IgE, IgG, IgM in the blood serum of rats are

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

presented in table. 3. Studies have shown that the drug in doses of 6.0 mg / kg, 60.0 mg / kg, 120.0 mg / kg do not have a significant effect on the content of immunoglobulins of the IgE, IgG and IgM classes in the blood serum of rats.

Table -3

Results of the influence of "Fitodiabetol" on the content of immunoglobulins of the classes IgE, IgG, IgM in the blood serum of rats

BAD	Dose of the drug, mg / kg	Concentration IgE, IU / ml	Concentration IgG, mg / ml	Concentration IgM, mg / ml
"Phytodiabetol"	6,0	5,20±0,71	2,60±0,21	0,12±0,01
	60,0	5,50±0,82	2,80±0,26	0,12±0,01
	120,0	5,60±0,90	2,90±0,30	0,13±0,02
Control	-	8,0±0,1	4,1±0,6	0,14±0,02

In the pathological study, carried out 30 days after the intragastric exposure to the phytopreparation, at doses of 6, 60 and 120 mg / kg, it was found that the appearance, size and macroscopic structure of internal organs in rats of the experimental groups did not visually differ from the control ones. These results confirm that the studied substances do not have toxic properties. All animals had the correct constitution, a neat appearance, and a shiny coat. Visible mucous membranes are moist, pale pink in color, shiny and smooth in appearance. The external genital organs of the males had no visible deformations or deviations from control. Light-optical microscopic examination of the internal organs of all experimental groups of animals revealed an identical histomorphological picture of the tissues of the studied organs.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Liver. The histomorphological picture of the liver after 30 days of intragastric administration of Phytodiabetic, regardless of the dose of exposure, revealed the same type of picture. The liver capsule in experimental animals is not thickened, it contains longitudinally oriented bundles of collagen fibers. The liver parenchyma is formed by the classic hepatic lobules, consisting of the hepatic plates or trabeculae radially oriented to the central vein. Hepatocytes are polygonal, with a centrally located nucleus (Figure 1-2).

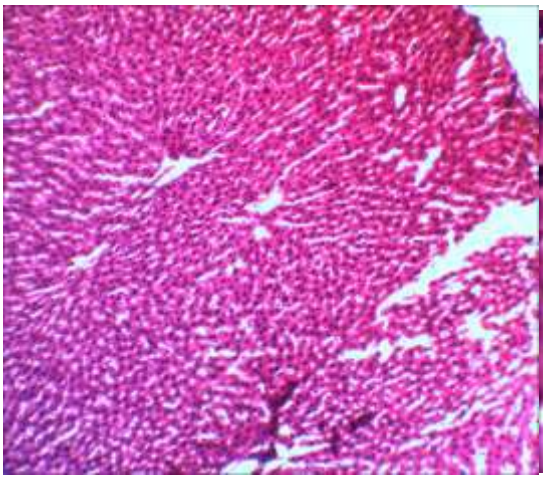

Fig. 1. Rat liver after intragastric exposure. Central Vienna. The structures are not disturbed, there are no dystrophic changes. HE staining. About. 10x10.

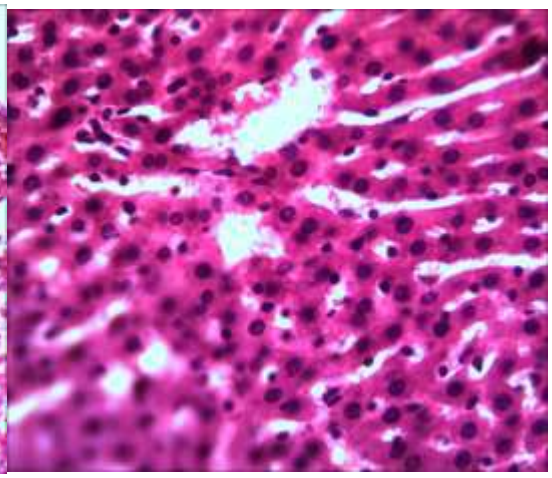

Fig. 2. Rat liver after intragastric exposure. The structures are not disturbed, there are no dystrophic changes. HE staining. About. 10x40.

Stomach - in the esophageal and glandular parts of the stomach, regardless of the dose of exposure, dystrophic changes were not detected (Figure 3-4).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

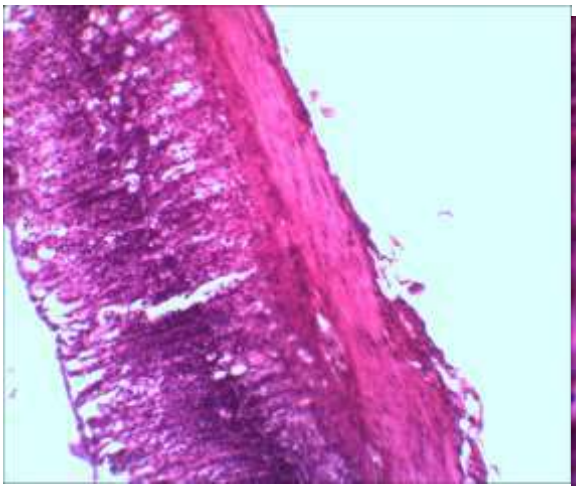

Fig. 3. The stomach is the glandular part. Mucous membrane, submucosa, glands. Cell structures are not disturbed, there are no dystrophic changes. HE staining. About. 10x40.

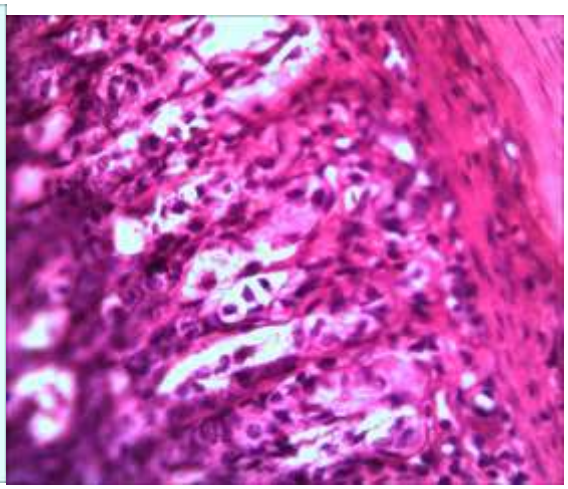
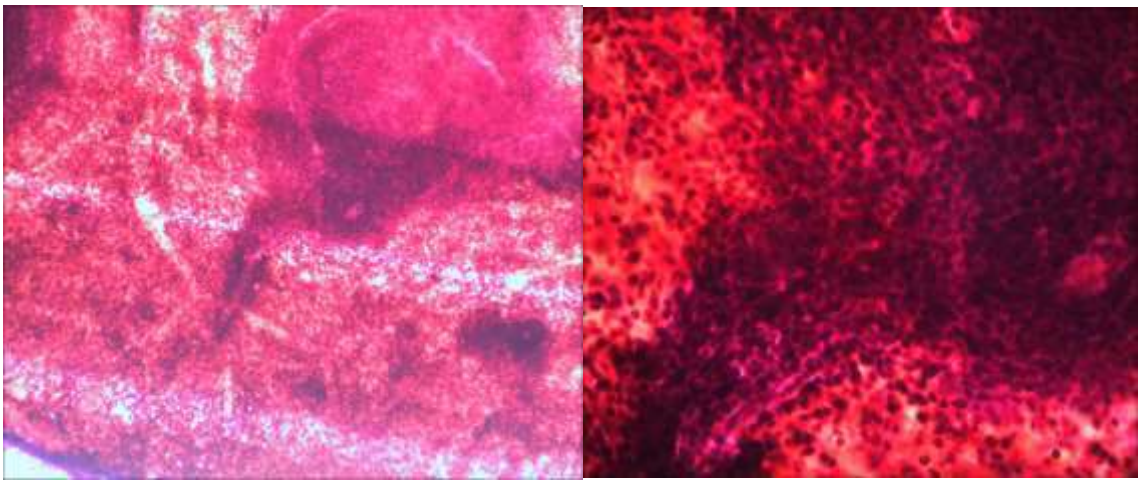

Fig. 4. The stomach is the glandular part. Major cells, parietal muscularis. The structures are not disturbed, there are no dystrophic changes. HE staining. About. 10x10.

Spleen - the study of lymphoid follicles, white and red pulp has established that the structure in the organ is not disturbed after prolonged intragastric exposure to the phytopreparation in the studied doses (Fig. 5-6).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Fig. 5. Spleen. Lymphoid follicle, red pulp. The structures are not disturbed, there are no dystrophic changes. HE staining. About.10x10.

Fig. 6. Spleen Central artery of the follicle. The structures are not disturbed, there are no dystrophic changes. HE staining. About.10x40.

Kidneys. In the kidney tissue, no changes are also detected (Fig. 7-8).

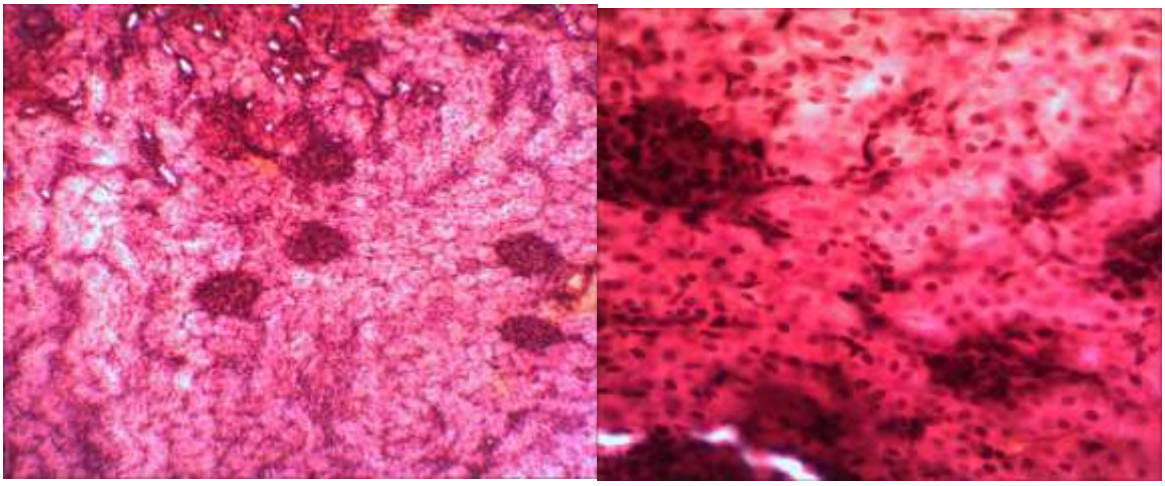

Fig. 7. Kidney cortex. Glomeruli, tubules. The structures are not disturbed, there are no dystrophic changes. HE staining. About. 10x10.

Fig. 8. Kidney cortex. The glomerulus, tubules. The structures are not disturbed, there are no dystrophic changes. HE staining. About. 10x40.

Based on the results obtained, it can be concluded that prolonged intragastric administration of the phytopreparation once a day does not lead to toxic damage to organs.

On the basis of a comparative histomorphological study of organs and tissues of control and experimental animals, it can be concluded that no necrosis, hemorrhages,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

dystrophic changes were observed in micropreparations of the stomach, liver, heart, lungs, kidneys of the spleen, regardless of the doses of the phytopreparation.

The data obtained on the study of the phytopreparation for blood pressure and the frequency of respiratory contractions showed that in doses of 5 and 10 ml / kg it slightly reduced blood pressure (by 5.2% and 6.4%) and briefly extinguished the frequency of respiratory contractions (by 2.7%). When a dose of 25 ml / kg is administered, it more pronouncedly reduces blood pressure (by 18.3%), which lasted no more than 23-35 minutes. The effect of the phytopreparation on blood pressure was more pronounced at a high initial pressure.

Analyzes of the bioelectrical activity of the heart showed that in all cases of animal experiments that received the drug in the studied doses, there were no significant changes in the heart rate, there were no intervals, and the amplitude of the ECG waves increased by 5.6%; 8.5% and 14.6% of the norm. The rhythm in all cases was sinus, the contractility of the myocardium of the atria (P wave) and ventricles (QRS) was normal and there were no changes in the conducting system.

Studies have shown that the studied liquid extract and its dealcoholized form do not have a local irritating effect, since no special changes were revealed during a visual macroscopic examination of the skin of animals in comparison with the control ones. 14-day observation of the state of the conjunctiva showed that the studied phytopreparation in the studied concentrations does not significantly irritate the conjunctiva of the eye. Also, the mucous membrane of the stomach and oral cavity of the experimental animals were normal and without signs of irritation and changes.

Therefore, we can say that the studied herbal preparation in the study of concentrations does not have a local irritating effect.

Experiments on the study of cumulative properties were carried out on 30 rats. In the next 5 days, respectively, 2 ml and 2.5 ml per animal weight, and on days 11-15 of the experiment, 2.5 ml and 4.0 ml per weight and in the next 5 days, respectively, 3 ml and 6 ml per masses of animals. The control group received distilled water according to the same scheme and dose of exchange. The condition of the animals was monitored visually, with the main attention being paid to the general condition, reactions to external stimuli, appetite and to the weight of the animals.

Experiments have shown that in both the experimental and control groups of animals there were no significant differences in weight. The mucous membrane and

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

coat of all animals were unchanged. The animals enjoyed food and water. The respiratory rate in all groups of animals was the same, no gastrointestinal disturbances were observed. When the animals were dissected on the 20th day of the experiment, a normal histomorphological picture of the internal organs was observed in all animals from the side of the vital internal organs, no visual changes were revealed.

The hypoglycemic activity of the drug has also been proven.

Table -3

Biochemical parameters of rat blood in an experimental model hyperglycemic type of diabetes formation (n = 6, M ± m)

Groups	Alanine aminotransferase activity, ALT	Alkaline Phosphatase Activity, ALP	Glucose, Glu	Total bilirubin, TBil	Direct bilirubin, DBil	Total protein, TP
	U / l (at 37^{0}C)		Mmol / l			g / dl (at 37^{0}C)
Control (intact)	79,03±3,75	890, 67±45,68	4,77 ±0,71	16,6 3±1,36	8, 15±0,70	104,72 ±7,42
Control (diabetes)	**76,47±4,24**	**1012 ,15±32,47**	**12,9 7±0,83**	**36,7 7±4,06**	**2 2,90±1,85**	**113,40 ±8,28**
Phytodiabetol 6 mg / kg	83,58±3,78	859, 33±50,41*	3,92 ±0,76***	21,6 3±1,28**	1 0,55±0,48 **	112,50 ±9,91
Phytodiabetol 60 mg / kg	77,20±4,16	852, 35±40,90*	4,17 ±0,72***	19,0 2±1,95**	1 0,00±0,90 **	110,43 ±9,26
Phytodiabetol 120 mg / kg	82,93±4,74	950, 37±32,80*	2,06 ±0,76***	17,7 3±1,55**	9, 62±0,86* *	121,83 ±11,56
Glouqueir 6 mg / kg	78,08±3,16	915, 72±42,70*	2,71 ±0,51***	19,6 0±1,45**	1 0,72±0,90 **	121,57 ±10,38

Note: * P <0.05 compared to control;

**** P <0.001 compared to control;**

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

***** P <0.0001 compared to control**

As can be seen from Tables 3, the concentration of glucose in the blood serum of diabetic control animals with high reliability (P <0.0001) exceeds the blood glucose concentration of animals in the intact control group, which indicates the effectiveness of the model of the hyperglycemic method of inducing diabetes in experimental animals. “Phytodiabetol”, like the reference drug “Glukeir” at concentrations of 6-120 mg / kg, with high reliability (P <0.0001) lower the glucose level to the level of the intact group and even lower. No changes in the enzyme alanine aminotransferase were observed in experimental animals. In this model, the activity of the enzyme alkaline phosphatase increased by one order of magnitude in animals without drug therapy, the activity of which decreased significantly (P <0.05) to the norm in intact animals in all animals taking the study drugs. In this model, the concentration of bilirubin, both direct and general, increased twofold in animals without drug therapy compared with intact animals, but these indicators decreased significantly (P <0.001) to the norm of intact animals in all animals taking Phytodiabetol drugs. and Glouqueir.

Conclusions.

1. According to the results of the experiments on the study of acute and chronic toxicity of the phytopreparation, it was experimentally proved that it belongs to low-toxicity drugs of the IV class.

2. With its subchronic administration, it was revealed that within 30 days the dynamics of hematological parameters, the content of ALT, AST, alkaline phosphatase and immunoglobulins of the IgE, IgG and IgM classes in the blood serum of rats did not reveal statistically significant differences in comparison with the control data.

3. On the basis of a comparative histomorphological study of organs and tissues of control and experimental animals, it can be concluded that no necrosis, hemorrhages, dystrophic changes were observed in micropreparations of the stomach, liver, heart, lungs, kidneys of the spleen, regardless of the doses of the phytopreparation.

4. It was also proved that the studied drug in the studied doses does not have a negative effect on the bioelectric activity of the heart and on the contraction of the respiratory system. Phytopreparation at elevated pressure briefly lowers blood pressure.

5. Studies have shown that the studied liquid extract and its dealcoholized form do not have a local irritating and cumulative effect, since no specific changes were

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

revealed during a visual macroscopic examination of the skin of animals in comparison with the control ones.

6. It was found that the phytopreparation has a pronounced hypoglycemic effect in laboratory rats with hyperglycemia.

References

1. *Dedov I.I.,Shestakova M.V., Benedetti M.M.,Simon D.,Pakhomov I., Galstyan G. Prevalence of Type 2 diabetes mellitus (T2DM) in the adult Russian population (NATION study).Diabetes Res.Clin. Pract. 2016;115:90–5.*

2. Whiting D .R ., Guariguata L . , Weil C . et al . IDF diabetes atlas: global estimates of the prevalence of diabetes for 2011 and 2030 . Diabetes Res .Clin .Pract . 2011; 94(3): 311-21;

3. Yakimova T.V., Nasonova O.N., A.I. Vengerovskiy, V.N. Burkova. Vliyanie ekstrakta galegi lekarstvennoy na metabolizm lipidov pri eksperimentalnom saxarnom diabete/ Sibirskiy medisinskiy jurnal, 2011.-S.57-63.

4. Usmanova Z.U. Farmako-toksikologicheskie svoystva summi biologicheski aktivnix vetshestv, videlennix iz topinambura (Helianthus Tuberosus L.) i Tsikoriya obiknovennogo(Cichorium intibus L.).-vtoref. dissertasii doktora filosofii (phd) po biologicheskim naukam.-T.:,2020.-41 s.

5. Fidarova A.Ch. Rasprostranenie Biologicheskie osobennosti i resursi cherniki kavkazskoy v Respublike Severnaya Osetiya-Alaniya. –Avtoref. diss. na kand. Biol. Nauk.,- Vladikavkaz, 2006.- 29 s.

6. Klinicheskaya Effektivnost i aspekti mexanizma deystviya Bationa (antitela k reseptoru insulina) u bolnix s saxarnim diabetom tipa 2. Avtoref. dis. kand. med. nauk : 14.00.25/– Volgograd, 2009. -30 s.

7. Fayzieva Z.T. Farmakologiya biologicheski aktivnix vetshestv, videlennix iz Stevia rebaudiana b., Rhodiola semenovii a, Helianthus tuberosus l. na soiskanie uchyonoy stepeni doktora medisinskix nauk.-T.:, 2011.-.198 s.

8. Fundamentalnie Osnovi poiska lekarstvennix sredstv dlya terapii saxarnogo diabeta 2-go tipa / A. A. Spasov, V. I. Petrov, N. I. Cheplyaeva, K. V.Lenskaya // Vestnik Rossiyskoy akademii medisinskix nauk. – 2013. – № 2. – C. 43-49.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

9. 10. Yakimova T.V., Uxova T.M., Burkova V.N. i dr. ((Gipoglikemicheskoe Deystvie ekstrakta iz Galega officinalis (Fabaceae), kultiviruemoy na Altae // rast. resursi. - 2005. - T. 41, VIP. 2.- S. 134-138.

10. Management jfGalegaofficinalis L. and preliminary results on its potential for milk production improvement in sheep / F. Gonzalea-Andres, P. Redondo, R. Pescador, B. Urbano // New Zeland Journal of Agricultural Research.-2004. Vol. 47. – P. 233-245

11. Logvinenko I,E., Logvinenko L.A. Galega lekarstvennaya Galega officinalis –Ekaterinburg, IPA. UTK,2005.-16 s.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Criminal aspects of battling corruption in state authorities

Tulanov Javokhir Maqsudali ogli
Tashkent State
Master of specialization "The theory and practice of criminal law specialization ".

Abstract. This article covers the causes of corruption in state administration bodies, the reforms implemented in it, and actions aimed to prevent corruption.

Also, in the process of socio-economic and political changes taking place in our country, the study and research of problems such as the danger of corruption and the need to fight against it, the fact that it is a dangerous socio-political phenomenon for the society, and the fact that the fight against corruption is the demand of the time, is a means that led to these reasons. analyzed.

An attempt was made to determine the socio-economic grounds of the emergence of corruption and the reasons for its increase. The importance of the issues of corruption and the fight against them in the state management bodies was emphasized.

Key words. Corruption, cases of corruption in state administrative organizations, economic reasons, institutional factors, indicators of corruption, consequences of corruption, anti-corruption policy.

Today's period shows that there is a need to study and analyze issues related to the improvement of the activities of state bodies that directly implement anti-corruption activities in the fight against corruption.

Today's cycle requires us to be prepared for any dangers that may arise as a result of the events that may occur in the globalizing world, to study world experience and use it for the well-being of our people. The increasing damage caused to the international economy by the commission of corruption-related crimes makes the broader research of the field of combating corruption of particular importance. Based on the information provided by UN Secretary General A. Gutterish, every year in the world there are cases of giving and receiving bribes in the amount of 1 trillion US dollars. Corruption costs the world economy more than $2.6 trillion annually, 5 percent of global GDP, according to the report.[1].

[1]"Corruption is costing the global economy $3.6 trillion dollars every year" 2018. [Electronic source]. URL: https://www.weforum.org/agenda/2018/12/the-global-economy-loses-3-6-trillion-to-corruption-each-year.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

The sounding of these numbers by high-ranking persons is a "warning bell" for the world community, which is a reason for us to be alert.

As we all know, among the large-scale reforms implemented in our country today are improving the effectiveness of law enforcement agencies in the fight against corruption, improving mechanisms for protecting the rights and interests of citizens in the Republic, openness of the activities of state authorities and management bodies, state and parliamentary control, and law enforcement and judiciary. reforms are being carried out to reform the legal basis of the bodies. As an echo of this, in the Corruption Perceptions Index of Transparency International in 2018, Uzbekistan took 158th place. In 2019, it took 153rd place, and in 2020, Uzbekistan took 146th place in the Corruption Perception Index. In the Corruption Perception Index of the International Organization for 2021, Uzbekistan increased by 6 places compared to 2020 and took the 140th place among 180 countries. Based on these numbers, it can be said that as a result of the implementation of significant works in the fight against corruption, progress is seen.

It should be noted that important organizational and legal reforms have been implemented in the field of fighting corruption in our country in recent years. In this regard, about 30 laws, about 100 presidential and government decisions aimed at eliminating systemic problems that cause corruption factors in all spheres of state and public life have been adopted.[2].

In particular, we can see that the adoption of the Law "On Combating Corruption" is being considered at the level of state policy, and as a result, it is required to reveal the interests of society and the state.

Decree of the President of the Republic of Uzbekistan on measures to create an environment of intolerant attitude against corruption, to drastically reduce corrupt factors in state and community management, and to expand public participation in this, No. PF-6257 dated 06.07.2021,

The implementation of the Decree No. PF-5729 of the President of the Republic of Uzbekistan dated May 27, 2019 "On measures to further improve the anti-corruption system in the Republic of Uzbekistan" imposes a great responsibility on the state bodies that directly carry out anti-corruption activities. Based on this, we would not be wrong

[2]From the speech of the Prosecutor General of the Republic of Uzbekistan N. T. Yoldashev (source on the official site of the Prosecutor General's Office on the Telegram social network)//[Electronic source]. URL: https://t.me/uzbprokuratura.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

to say that the improvement of the activities of these bodies is the demand of today's era.

If we dwell on the statistical figures, during the years 2017-2020, the issue of criminal responsibility of 6,127 officials was resolved. Of these, in 2018, a total of 351 (129 in 2019) were reported to officials of state-owned business entities, and 362 (401 in 2019) to officials of non-state-owned business entities in 2018. Also, in 2017, 142 bln. 662 mln. 559 billion soums in 2018. 174 mln. soums, and 1 trillion in 2019. 853 billion material damage was caused in the amount of soums[3].

Issues of corruption in state administrative organizations and the factors that lead to it Although many analyzes have been conducted on the characteristics of the phenomenon of corruption, its origin and factors that lead to its emergence, there is still no objective clear explanation in this regard. Some researchers view corruption as a reflection of human flaws, while others consider corruption to be the result of ineffective laws. A number of other scientists believe that the official system, which causes bureaucracy in the life of society, is the main reason for the existence of corruption in the state. The presence of corruption in state administrative organizations is expressed by a number of negative social factors in the nature of economic, ideological and ethical rules, as well as shortcomings in the activities of state bodies that fight against corruption. It should be noted that conditions for corruption arise due to incomplete and unsystematic legal bases in the fight against corruption, defects in legal norms that create opportunities for corrupt situations. State administrative organizations with a high risk of corruption are authorized to control legality and identify cases of corruption, provide special rights and related documents to engage in certain activities, provide state property on the basis of specific rights, privatize them, change and cancel laws. we can enter organs. Many factors that lead to corruption in the modern economy can be listed, but according to A. Kalman, there is one factor that is the basis of all other factors. This is the lack of strict social and legal control of society over the activities of officials.

The economic causes of corruption are, first of all, the low wages of state body employees and their high powers to influence the activities of organizations and

[3]Analytical report on officials who committed corruption offenses and other types of crimes in the 12 months of 2017-2019//[Electronic source]. https://t.me/uzbprokuratura.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

citizens. Corruption takes root wherever an official is given wide authority. Such situations are especially noticeable in developing and transition countries, but at the same time, this situation is also emerging in developed countries. For example, in the USA, it was found that many corrupt situations were allowed during the implementation of the program of providing preferential housing to needy families. As institutional factors leading to corruption, we can note such cases as closedness in the activities of state bodies, lack of accountability to the public, non-transparency of the legal system, laxity in the country's personnel policy. Insufficient information of the citizens in the society, indifference to the arbitrary situations of the government members of the society are considered as socio-cultural factors. Countries with these three factors (mainly developing and post-Soviet countries) have a much higher level of corruption. In Western countries, the presence of these factors is lower, and therefore corruption indicators in these countries are much better. Also, the following factors are considered by many experts to lead to high rates of corruption in the country: - violation of the principle of unity of executive power - regulation of exactly one activity by different bodies: - weak participation of the population in state control; - the income of employees working in the public sector is less than the income that can be found in the private sector; - regulation of the economy by the state; 27 - disconnection of the country's top management bodies from the population24 So, let's turn to the issue of public sector employees' wages. On the other hand, increasing the monthly salaries of public body employees over the wages of private sector employees may not lead to a sudden drop in corruption indicators, but on the other hand, it will have a positive effect on the gradual improvement of the qualifications of employees and a long-term plan. Officials in countries with low corruption rates earn 3-7 times more than those in the manufacturing sector. Another question that causes many disputes is the role of the state in controlling and regulating the market. Proponents of a free economy believe that government intervention in the economy and the growth of competition will lead to a decrease in corruption indicators. In fact, many countries with low corruption rates have a free economy, and vice versa, a planned economy characterized by monopolies and below-market prices allows bribery in order to obtain fewer goods and services. Also, the following legal factors can affect corruption and its growth: - gaps in the legal regulation and control of anti-corruption policy; - dominance over the national legislation controlling the economy; - rule over the norms of criminal and

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

administrative legislation; - obvious lack of administrative and legal restrictions that should be imposed on the activities of officials given certain authority. Uzbekistan is among 16 countries that demonstrate long-term positive dynamics in the fight against corruption. Uzbekistan is improving its position every year. In 2019, Uzbekistan took 153rd place out of 180 countries with 25 points, and in 2010 it was 172nd with 16 points. If we look at the 2021 ranking compiled by this organization, Uzbekistan is now ranked 28th and 140th. According to Transparency International's 2020 anti-corruption barometer, only 18 percent of respondents in Uzbekistan reported paying bribes, and only 23 percent listed corruption as one of the country's top three problems. According to public surveys, representatives of the most corrupt sectors are road patrol officers (17 percent of participants admitted that they paid bribes), education and medical personnel (16 percent admitted). When asked what prevents participants from reporting corruption, 39% said they did not know the answer to this question, with the second most common answer being "Fear of negative consequences" (17%). . In a survey of businesses, the World Bank attempts to assess the situation in which firms are offered bribes for six different deals, including paying taxes, obtaining permits or licenses, and connecting to public services. - gaps in legal regulation and control of anti-corruption policy; - dominance over the national legislation controlling the economy; - rule over the norms of criminal and administrative legislation; - obvious lack of administrative and legal restrictions that should be imposed on the activities of officials given certain authority. Uzbekistan is among 16 countries that demonstrate long-term positive dynamics in the fight against corruption. Uzbekistan is improving its position every year. In 2019, Uzbekistan took 153rd place out of 180 countries with 25 points, and in 2010 it was 172nd with 16 points. If we look at the 2021 ranking compiled by this organization, Uzbekistan is now ranked 140th with 28. According to Transparency International's 2020 anti-corruption barometer, only 18 percent of respondents in Uzbekistan reported paying bribes, and only 23 percent listed corruption as one of the country's top three problems. According to public surveys, representatives of the most corrupt sectors are road patrol officers (17 percent of participants admitted that they paid bribes), education and medical personnel (16 percent admitted). When asked what prevents participants from reporting corruption, 39% said they did not know the answer to this question, with the second most common answer being "Fear of negative consequences" (17%). . In a survey of businesses, the World Bank attempts to assess

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

the situation in which firms are offered bribes for six different deals, including paying taxes, obtaining permits or licenses, and connecting to public services. - gaps in legal regulation and control of anti-corruption policy; - dominance over the national legislation controlling the economy; - rule over the norms of criminal and administrative legislation; - obvious lack of administrative and legal restrictions that should be imposed on the activities of officials given certain authority. Uzbekistan is among 16 countries that demonstrate long-term positive dynamics in the fight against corruption. Uzbekistan is improving its position every year. In 2019, Uzbekistan took 153rd place out of 180 countries with 25 points, and in 2010 it was 172nd with 16 points. If we look at the 2021 ranking compiled by this organization, Uzbekistan is now ranked 28th and 140th. According to Transparency International's 2020 anti-corruption barometer, only 18 percent of respondents in Uzbekistan reported paying bribes, and only 23 percent listed corruption as one of the country's top three problems. According to public surveys, representatives of the most corrupt sectors are road patrol officers (17 percent of participants admitted that they paid bribes), education and medical personnel (16 percent admitted). When asked what prevents participants from reporting corruption, 39% said they did not know the answer to this question, with the second most common answer being "Fear of negative consequences" (17%). . In a survey of businesses, the World Bank attempts to assess the situation in which firms are offered bribes for six different deals, including paying taxes, obtaining permits or licenses, and connecting to public services. 39% said they did not know the answer to this question, with the second most common answer being "Because of fear of negative consequences" (17%). In a survey of businesses, the World Bank attempts to assess the situation in which firms are offered bribes for six different deals, including paying taxes, obtaining permits or licenses, and connecting to public services. 39% said they did not know the answer to this question, with the second most common answer being "Because of fear of negative consequences" (17%). In a survey of businesses, the World Bank attempts to assess the situation in which firms are offered bribes for six different deals, including paying taxes, obtaining permits or licenses, and connecting to public services.[4]According to the results of this study, the situation in Uzbekistan is better than the average indicators in the world and in Europe and Central Asia. For example, in

[4]https://www.transparency.org/en/cpi/2021

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Uzbekistan, only 6% of all the companies that participated in the survey stated that they faced the demand for bribes in their practice, this indicator is 17% in the world, and 11% in the Europe and Central Asia region26. According to the results of the public opinion survey, the "Social Opinion" center found that the level of corruption and bribery is high in some places. For example, according to citizens, in 2018, the health and medical sector was the most prone to corruption and bribery. The next areas are education and tax.

References

1. Rose-Ackerman S. Corruption and statehood. Prichiny, sledstviya, reformy: Per.s.angl. O.A. Alyakrinskogo. - M.: Logos, 2003.

2. Q.Abdurasulova. Criminology. Textbook. Responsible editor: yu.fd, prof. MH Rustamboev. -T.: TDYuI publishing house, 2008.

3. 3. Criminology. Textbook. Chief editor: M. Kh. Rustambaev. - Tashkent: TGYuI, 2008.

4. Anti-corruption reforms in Uzbekistan (4th round of monitoring in the framework of Stambulskogo plana deystviy po borbe s korruptsiey) // [Electronic source]. URL:https://www.oecd.org/corruption/acn/OECD-ACN-Uzbekistan-4thRound_Monitoring-Report-2019-RUS.pdf.

5. Scott Filostin "Gift & Entertainment, Conflicts and Corruption: An Interplay of Risks and Best Practices to Address Them" (2016 Compliance & Ethics Institute 303)

6. Karen Hussmann "Anti-corruption policy making in practice: What can be learned for implementing Article 5 of UNCAC" https://www.cmi.no/publications/file/3551-anti-corruption-policy-making in practice.pdf.

7. Heidenheimer A., Johnston M., Levine W. (dir. publ.). Political Corruption: A Handbook. New Brunswick: Transaction Publishers, 1989.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

UDC: 616-009:616-08

ASSOSIRLANGAN SEREBROVASKULYAR YETISHMOVCHILIK FONIDA KOGNITIV BUZILISHLARNI OLDINI OLISH

Rasulova Rayxon Pardayevna,
Monnonov Muxtor Zamonovich, Sheraliyeva Shaxodat Xamrayevna
TTA Termiz filiali. Termiz. O‘zbekiston.
[1]rrasulova2003@gmail.com

ANNOTASIYA: Nevrologik va somatik kasalliklar kognitiv buzilishga olib keladi. Kognitiv buzilishlar har doim ham birlamchi miya kasalligi natijasida rivojlanmaganligi sababli, nevrologik holatni baholashdan tashqari, organlar va tizimlarni umumiy fizik tekshiruvdan o‘tkazish kerak. O‘z vaqtida tashxis qo‘yish va davolash bilan chuqur demensiyani oldi olinadi. Neyrodegenerativ kasalliklar –“Asr kasalliklari” (Altsgeymer, Parkinson, Gentington, Pik kasalliklari), infektsiyalar va parazitozlar, jarohatlar, noto‘g‘ri ovqatlanish, metabolik buzilishi kasalliklari, patologik qaramliklar, kontraversiyalar: “Yangi” infektsiyalar, Stress-indusirlangan patologiya, psixosomatik patologiya – asr muammosi sanaladi.

Kalit so‘zlar: assosirlangan kasalliklar, kognitiv buzilish, demensiya, MMSE shkalasi, MOCA.

ПРОФИЛАКТИКА КОГНИТИВНЫХ НАРУШЕНИЙ НА ФОНЕ АССОРИРОВАННОЙ ЦЕРЕБРОВАСКУЛЯРНОЙ НЕДОСТАТОЧНОСТИ

Расулова Райхон Пардаевна,
Моннонов Мухтар Замонович, Шералиева Шаходат Хамраевна
Термезский филиал ТМА. Термез. Узбекистан.

АННОТАЦИЯ: Некоторые неврологические и соматические заболевания приводят к когнитивным нарушениям. Поскольку когнитивные нарушения не всегда развиваются вследствие первичного заболевания головного мозга, в дополнение к неврологическому обследованию необходимо проводить общее физикальное обследование органов и систем. При своевременной диагностике и лечении предотвращается глубокая деменция. Нейродегенеративные заболевания - «Болезни века» (болезни Альцгеймера, Паркинсона, Пика, Гентингтона), инфекции и паразитарные заболевания, травмы, недостаточность питания, нарушения обмена веществ, патологические зависимости,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

контраверсии: «Новые инфекции», Стресс-индуцированная патология, психосоматическая патология - проблема век.

Ключевые слова: сопутствующие заболевания, когнитивные нарушения, деменция, шкала MMSE, MOCA.

PREVENTION OF COGNITIVE IMPAIRMENTS DUE TO ASSOCIATED CEREBROVASCULAR INSUFFICIENCY

Rasulova Raykxon Pardayevna,
Monnonov Muxtor Zamonovich, Sheraliyeva Shaxodat Xamrayevna
TMA Termez branch. Termiz. Uzbekistan.

ANNOTATION: Some neurological and somatic diseases lead to cognitive impairment. Since cognitive impairment does not always develop as a result of a primary brain disease, a general physical examination of organs and systems should be performed in addition to a neurological examination. With timely diagnosis and treatment, profound dementia is prevented. Neurodegenerative diseases – “Century diseases” (Alzheimer’s, Parkinson’s, Peak, Gentington diseases), infections and parasites, injuries, malnutrition, metabolic disorders, pathological addictions, contraindications: “New infections”, Stress-induced pathology, psychosomatic pathology is the problem of the century.

Keywords: related diseases, cognitive impairment, dementia, MMSE scale, MOCA.

AKTUALLIK: Assosirlangan serebrovaskulyar yetishmovchilik fonida bemorlarda kuzatiladigan kognitiv buzilish darajasini erta aniqlash va davolash jarayonida zamonaviy yondoshuv orqali demensiyani oldi olinadi. Boshqa har qanday kasallik kabi, kognitiv buzilishning oldini olish yoki erta bosqichlarda aniqlash va davolashni boshlash muhim vazifa xisoblanadi. Kognitiv funksiya nafaqat xotira, balki bosh miya barcha anatoma-fiziologik funksiyalarini qamrab oladi. Ba'zi nevrologik va somatik kasalliklar kognitiv buzilishga olib keladi. O‘z vaqtida tashxis qo‘yish va davolashni erta boshlash orqali bemor va uning yaqinlari hayot faoliyati yaxshilanishiga erishiladi va chuqur demensiyani oldi olinadi [1,4]. Neyrodegenerativ kasalliklar – “Asr kasalliklari” (Altsgeymer, Parkinson, Pik kasalliklari, Gentington), infektsiyalar va parazitozlar, jarohatlar, noto‘g‘ri ovqatlanish, metabolik buzilishi kasalliklari, patologik qaramliklar, kontraversiyalar: “Yangi” infektsiyalar, Stress-indusirlangan patologiya, psixosomatik patologiya – asr muammosi sanaladi [5,6,7].

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Hozirgi vaqtda neyroplastiklik nerv sistemasining neyronlarning sifat va miqdoriy qayta tashkil etilishi, neyron birikmalari va glial elementlarning o‘zgarishi orqali o‘z faoliyatini tiklash qobiliyati sifatida aniqlanadi [1,2,8].

Surunkali assosirlangan kasalliklari bor bemorlarda kuzatiladigan kognitiv buzilish darajasini erta aniqlash jarayonida zamonaviy yondoshuvni talab etadi.

Tadqiqot maqsadi: Surunkali assosirlangan serebral kasalliklarida kognitiv buzilish darajasini aniqlash va zamonaviy davolash chorasini belgilash. “Individual” vazifalar: yaxshilash, barqarorlashtirish, progressiyani sekinlashtirish.

Materiallar va tadqiqot usullari: Tadqiqot surunkali assosirlangan serebral kasalliklari bo‘lgan 48 nafar (12 erkak 25%, 36 ayol 75%) yoshi, jinsi, ma’lumoti, kasbi turlicha bo‘lgan bemorlarni tekshirish ma’lumotlariga asoslangan. Tekshiruvdagi barcha bemorlar ambulator anketalar, bosh miya MRT tekshiruvi va shkalalar (kognitiv buzilish darajasini baxolash): MMSE (Mini Mental State Examination), soat chizish testi, MOCA (Monreal kognitiv baholash shkalasi) yordamida kognitiv buzilish darajasini hisobga olgan holda klinik va nevrologik tekshiruvdan o‘tkazildi [6,7]. Nazorat guruhiga 24 nafar bir xil jinsli va yoshdagi amaliy sog‘lom odamlar olindi.

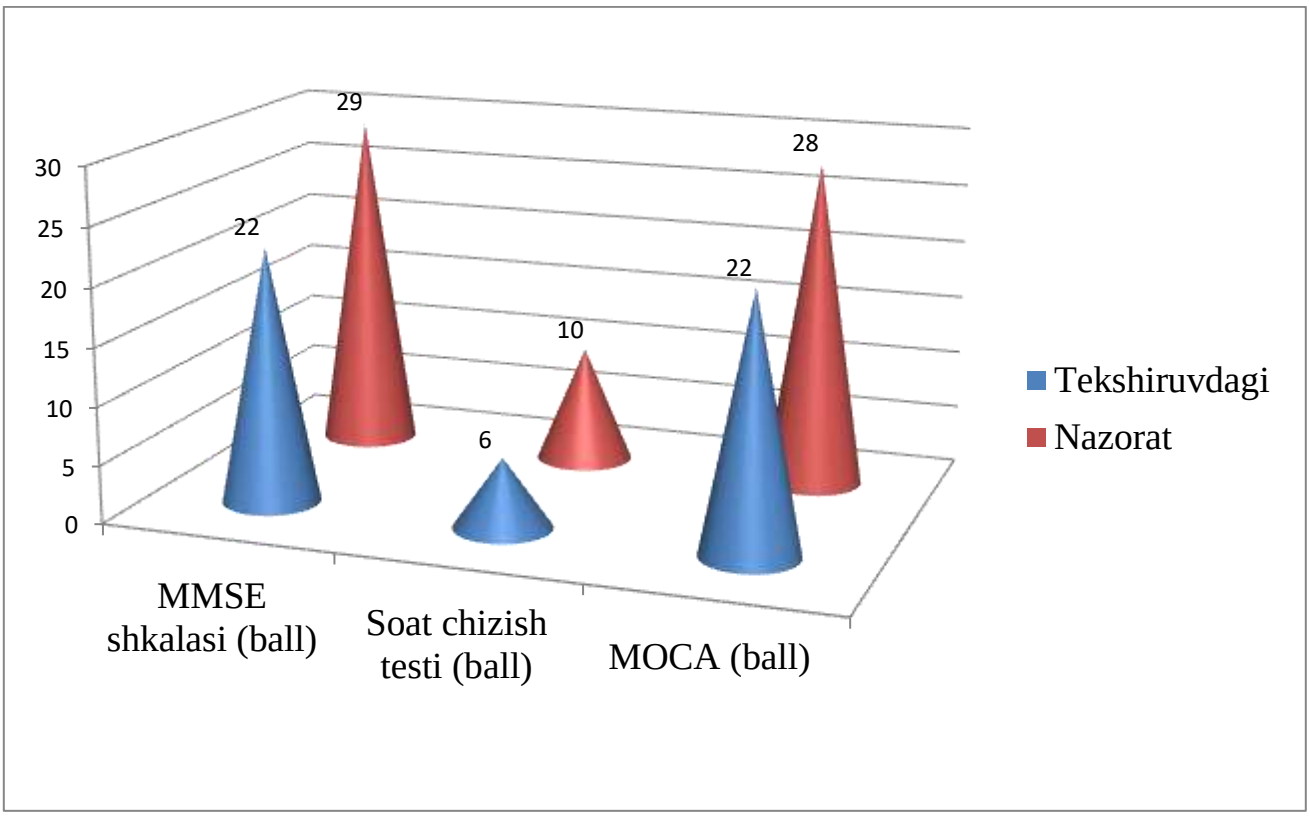
Kognitiv buzilish darajasi o‘rtacha baholangan bemorlarga neyroprotiktiv davo maqsadida sitikolin tavsiya qilindi [1,2].

Tadqiqot natijalari: Surunkali assosirlangan kasalliklari bor shifoxonaga yotqizilgan bemorlarda xotira pasayishi kuzatilgan. Asosiy shikoyatlari ish qobiliyatini pasayishi, fikrni jamlay olmaslik aniqlandi. Xozirgi voqialarni, ism-sharif va telefon raqamlarni eslab qolish qiyinligi, yon daftarchadan foydalanishi aniqlandi. Xotira pasayishi kundalik ish faoliyatiga, mustaqil fikr yuritish va qaror qabul qilishda qiynalishga ta’sir qilishi kuzatildi.

Davolashdan oldin bemorlarda kognitiv buzilish darajasi MMSE (Mini Mental State Examination) shkalasi bo‘yicha 22±1,8 ballni tashkil qildi, bu kognitiv buzilishning o‘rta darajasini belgilaydi. Soat chizish testi tekshiruviga ko‘ra bemorlar 6±1,0 ballni tashkil etdi, bu kognitiv buzilishning nodement kognitiv buzilish, yani “peshona-po‘stloq osti” tipi kognitiv buzilishini mavjudligini ko‘rsatadi, kognitiv buzilishning bu turi 32 nafar bemorda aniqlandi (66,7% bemorda).

MOCA (Monreal kognitiv baholash shkalasi) shkalasiga ko‘ra kognitiv buzilish ko‘rsatkichlari 22±2,2 ballni tashkil etdi, bu o‘rtacha kognitiv buzilish darajasini belgilaydi.

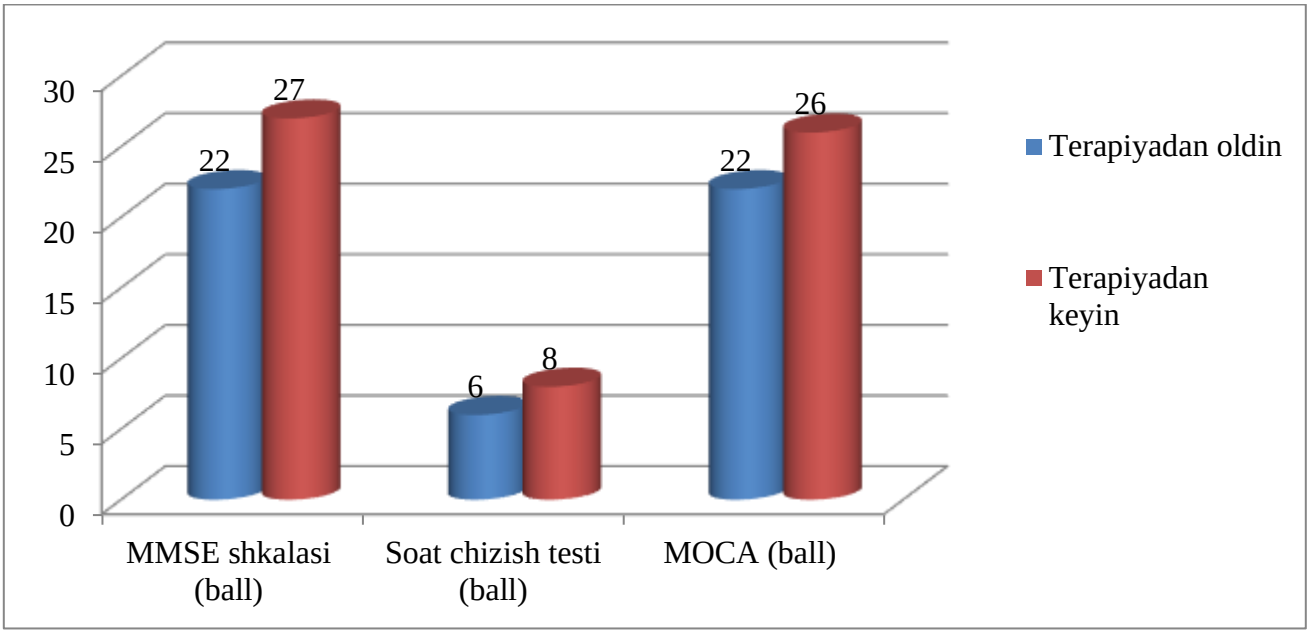
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

1-rasm: Tekshiruv va nazoratdagi bemorlar kognitiv buzilish darajasini baxolash (ball)

Tekshiruvdagi bemorlarnig 38 nafariga bazis terapiyaga qo‘shimcha tarzda xolin alfoscerat 1000-4,0 dan v/i.ga 20 kun. Terapiya kursi 3 oyda 2 marta takrorlandi. 10 nafar bemor hamrox kasalliklarining asosiy bazis terapiyasini qabul qildi.

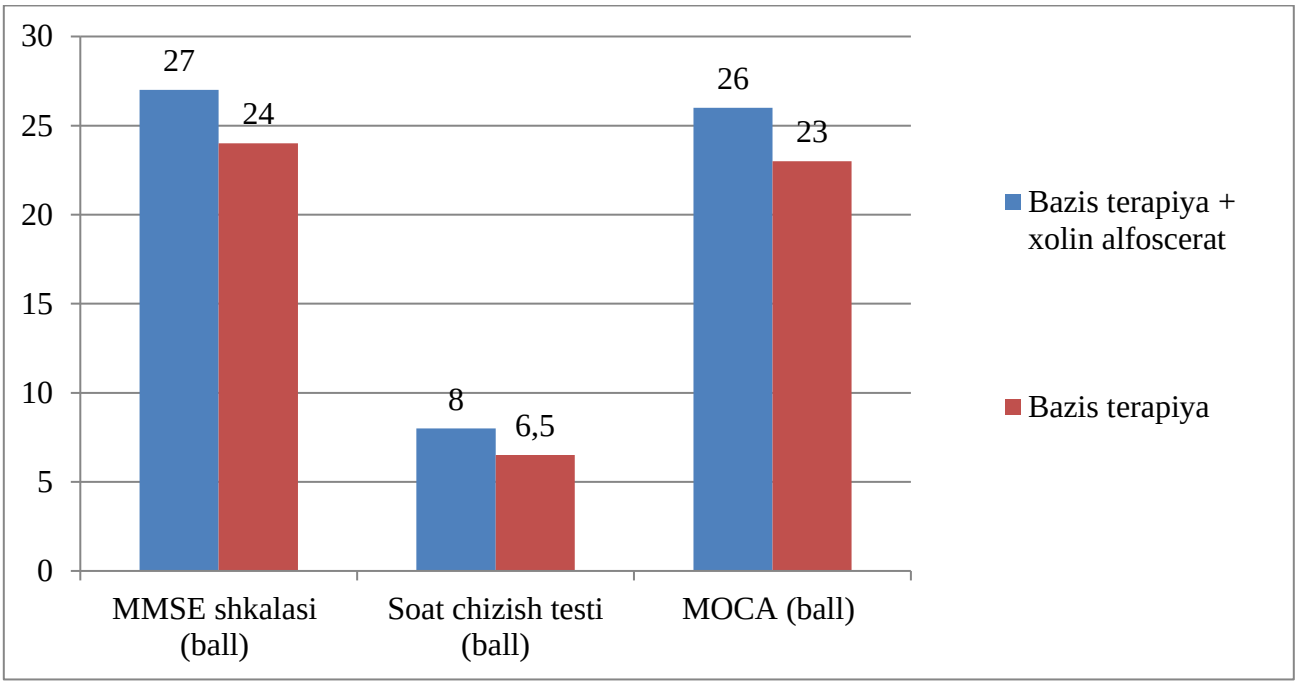
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2-rasm: Asosiy terapiya va gliyaton qabul qilgan bemorlarda kognitiv buzilish darajasi dinamikada ifodalanishi

Tekshiruv va kuzatuv natijasiga ko‘ra surunkali assosirlangan kasalliklari bo‘lgan bemorlar bazis terapiyaga kognitiv buzilish jarayonini sekinlashtirish va ish qobilyatini oshishiga qo‘shimcha tarzda Xolin alfoscerat qo‘llash orqali erishilganligi aniqlandi. Xolin pozitiv terapevtik natija va xotira xamda xulq-atvorni yaxshilaydi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

3 rasm: Bazis terapiya + xolin alfoscerat qabul qilgan va bazis terapiya qabul qilgan bemorlar kognitiv buzilish darajasi dinamikada ifodalanishi

XULOSA: Surunkali assosirlangan kasalliklari bor bemorlarni xolin bilan uzoq muddatli terapiya kognitiv funktsiyalarni sezilarli darajada yaxshiladi va barcha yosh guruhlaridagi bemorlarning hayot sifatini yaxshi tomonga o‘zgartirdi, ish qobilyatini oshirdi. Tekshiruv va kuzatuv natijasiga ko‘ra “Individual” vazifalarga: yaxshilash, barqarorlashtirish, progressiyani sekinlashtirishga erishildi. Og‘ir surunkali kasallik bo‘lsa ham, kasallikning eng erta tashxisi va davolanishga kompleks yondashuv bemorlarning xayot faoliyatini sezilarli darajada yaxshilaydi va ularning umr ko‘rish davomiyligini oshiradi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ADABIYOTLAR

1. Gusev, E.I. Nevrologiya va neyroxirurgiya: 2 jildda / E.I. Gusev, A.N. Konovalov, V.I. Skvortsova. — M.: “GEOTAR-Media” nashriyot guruhi, 2007. — T. 1. — 612 b.

2. Gusev, E.I. Nevrologiya va neyroxirurgiya: 2 jildda darslik / E.I. Gusev, A.N. Konovalov, V.I. Skvortsova. — M.: “GEOTAR-Media” nashriyot guruhi, 2013. — T. 1. — 624 b.

3. Gusev, E.I. Nevrologiya va neyroxirurgiya: 2 jildda darslik / E.I. Gusev, A.N. Konovalov, V.I. Skvortsova. — M.: “GEOTAR-Media” nashriyot guruhi, 2013. — T. 2. — 419 b.

4. Latisheva, V.Ya. Yangi tug'ilgan chaqaloqlar va chaqaloqlarning nevrologik tekshiruvi: ta'lim usuli. nafaqa / V.Ya. Latisheva, M.V. Olizarovich. — Gomel: EE “Gomel davlat tibbiyot universiteti”, 2007. — 55 p.

5. Latisheva, V.Ya. Nevrologiya va neyroxirurgiya: darslik. nafaqa / V.Ya. Latisheva, B.V. Drivotinov, M.V. Olizarovich. — Minsk: Vish. maktab, 2013. — 511 b.: kasal.

6. Latisheva, V.Ya. Miya travmatik shikastlanishi: tasnifi, klinik ko'rinishi, diagnostikasi va davolash: darslik. nafaqa / V.Ya. Latisheva, M.V. Olizarovich, V.L. Sachkovskiy. - Minsk: Oliy maktab, 2005. - 110 p.

7. Petruxin, A.S. Bolalar nevrologiyasi: darslik: ikki jildda / A.S. Petruxin. — M.: GEOTAR-Media, 2009. — T. 1. — 272 b.

8. Petruxin, A.S. Bolalar nevrologiyasi: darslik: ikki jildda / A.S. Petruxin. — M.: GEOTAR-Media, 2009. — T. 2. — 560 b.

9. Asab tizimi kasalliklarining klinik diagnostikasini shakllantirish bo'yicha qo'llanma / Ed. V.N. Shtoka, O.S. Levina. — M.: MChJ “Med. ma `lumot agentlik”, 2006. — 520 b.

10. Kranial nervlar (anatomiya, diagnostika, davolash va reabilitatsiya): darslik. nafaqa / V.Ya. Latisheva [va boshqalar]. - Minsk, Belarus". - 2003. - 95 b.

11. Yaxno, N.N. Umumiy nevrologiya: tibbiyot universitetlari talabalari uchun darslik / N.N. Yaxno, V.A. Parfenov. — M.: Med. ma `lumot agentlik, 2006. — 199 b.

12. Yaxno, N.N. Xususiy nevrologiya: darslik. Tibbiyot universitetlari talabalari uchun qo'llanma / N.N. Yaxno, V.A. Parfenov. — M.: Tibbiy axborot agentligi, 2006. — 186 b.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

KONSERT TARIXI VA BADIIY JAMOALAR FAOLIYATI

Asal Xayriddinova Farhod qizi

O‘zbekiston davlat san’at va madaniyat instituti 3-kurs talabasi

mominmirzoxolmominov@gmail.com

Annotatsiya: Mazkur maqolada kansert tarixi va badiiy jamoalarning rivojlanishi, tashkil etilishi, faoliyati, tarixi, musiqaning inson hayotidagi ahamiyati, uning jamiyat tomonidan qabul qilinishi va rivojlanishi haqida so‘z boradi.

Kalit so‘zlar: Musiqiy asar, konsert, opera, paritura, rejissyor, dirijyor, sahna, opera, teatr.

Qadimgi davrlarda musiqadan ko‘proq diniy marosimlardan bo‘lgan hayit bayramlari va diniy bayramlarda foydalanishgan. Tinglovchilardan ko‘ra cholg‘uchilar ko‘proq bo‘lgan, sababi musiqani tinglovchi va qadrlovchilar kam bo‘lgan. Musiqa faqat zodagonlarning saroylari davlat kengashlari uchun sahnaviy ko‘rinishlar orqali va xalqning e’tiborini tortib borgani tarixiy manbalarda yozilgan. Keyingi davrlarda musiqani va ochiq sahnalardagi o‘ziga xos teatrni jonglyorlar (ko‘zboylog‘ichlar) ishtirokidagi tomoshalar bilan bog‘liq holda ko‘rishgan. Har bir kasb egasi musiqani o‘z kasb-hunarlariga oid tomoshalar orqali qabul qilganlar. Saroy zadoganlar podshohlarning saroyidagi tantanalari, shahzodalarning tug‘ilishi va ularning nikoh marosimlari, diniy marosimlarda, hunarmandlar o‘zlarining hunarlari bilan bog‘liq marosimlarda tomosha qilganlar va tinglaganlar.

Notali tizimni tinglash va har xil ovoz beradigan musiqa asboblarini yasash, ularni targ‘ib etishga bo‘lgan ehtiyoj sal keyinroq-mana shu soha vakillarining qiziqishlari, mehnatlari orqali dunyoga keldi. Tarixdan ma’lumki, insoniyat yashar ekan, har bir ehtiyojga yarasha mana shu ehtiyojni qondirish borasida odamlar kerakli asbob-anjom, mehnat qurollari ixtiro qilib borganlar. Masalan, toshni toshga urib olov chiqarilgandek, ov qilib, tirikchilik qilinganidek.

Keyinroq, ya’ni uyg‘onish davrida aristokratik musiqa tug‘ildi, musiqiy asboblarning ko‘plab turlari yasaldi va qo‘llana boshlandi, zodagonlar saroylarida musiqani mukammal egallagan musiqashunoslar, cholg‘uchilar, mashshoqlar yangi-yangi repertuarlar yaratilishiga sabab bo‘ladigan musiqiy namunalarni ijod qila boshladilar. Va bu o‘z o‘rnida zodagonlar uchun boshqa toifa, oddiy xalq uchun boshqacha toifa musiqachilar guruhining shakllanishiga sabab bo‘ldi. Musiqa esa xalq va elitaga bo‘lindi. Yevropada saroy ayonlari va musiqachilar bugungi ijodiy

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

uyushmalarga o‘xshagan tabaqalarga birlashishdi. Bu tabaqalar saroy musiqachilari musiqani yaratish va ijro etish uchun ta’riflarni tasdiqladilar, turli bayram va tantanalarda musiqa ijrosining manopoliyasiga egalik qildilar.

Har sohada bo‘lgani kabi ma’lum doiradagi hukmron tabaqa vakillari musiqiy ijodiyot, hamda musiqaning ijro etish va tarqatish shakllariga bevosita ta’sir eta boshladi. Muayyan musiqiy janrlardan biri masalan, opera hukmronlik qiluvchi tabaqalarning hokimiyat va nufuz ramziga aylandi.

Zamon o‘zgara borgan sari musiqada ham rivojlanish tendensiyasi boshlandi, birinchi ommaviy pullik konsertlarning vujudga kelishiga sabab bo‘ldi. G‘arbda ommalashgan sahna namoyishlari, mustaqil konsert nomerlarini targ‘ib qilish maqsadida Germaniya va Angliyadagi aristokratlarning ayrimlari konsert zallarini yaratdilar. Musiqiy asarlar ham, mukammal ijrolar ham o‘z tomoshabinlariga ega bo‘lib bordi va endi musiqa “tovar”ga aylandi, ya’ni musiqani, shu jumladan uning partiturasi va musiqiy asarning ijrosini baholash zaruriyati kelib chiqdi. Keyinchalik musiqiy asarlarga ehtiyoj oshib borgan sari yangidan-yangi asarlar ham dunyo yuzini ko‘ra boshlaganini tarix tasdiqlaydi.

XIX-XX asrlarda musiqiy asarlar, sahna asarlarini sahnaga olib chiqish va bu asarlarning o‘z muxlislari-ixlosmandlarini egallashiga imkoniyatlar ochildi. Ayniqsa, G‘arbda o‘sha davrning kibor oilalari-aristokratlar uchun opera eng sevimli musiqa turi bo‘lib xizmat qildi. Opera san’atiga qiziqish va ixlos shu darajaga yetdiki, o‘z-o‘zidan musiqiy ohanglarni saralash, ko‘pchilik musiqa asbobi cholg‘uchilarining bir maromdagi ohang ishtirokini ta’minlash va xalqqa yetkazish uchun drijyorlarga ehtiyoj sezildi.

XIX asrning ikkinchi yarmida musiqa san’atida “Drijyorlik hukmronligi” tushunchasiga asos solindi.

Madaniyat va san’at sohasining rivojlanishi, yangi-yangi qirralarning yuz ochishi keyinroq klassik, mumtoz, pop, ommabop, yoshlarbop musiqiy chiqishlar o‘z muxlislarini topdi. Klassik ijrolar yoshlari ulug‘larni, mumtoz musiqiy chiqishlar xalqning yana bir ziyoli qatlamini, ommabop qo‘shiqlar odamlar gavjum bo‘lgan joylardagi aholi qatlamlarini qiziqtira boshladi. Va bu davrda musiqaga ko‘proq ilmli, savodli, ziyoli kishilar alohida mehr qo‘ya boshladi.

Xalqning musiqaga bo‘lgan ishtiyoqini radioning kashf etilishi, patefon, grammofon plastinnkalarining yaratilishi singari yangiliklar yanada oshirdi va bu o‘z

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

navbatida musiqani tushunish, qadrlash va yangi san’at namunalarini targ‘ib qilishning o‘ziga xos maktabini ochdi. Yaratilgan yangi san’at asarlari, musiqa asarlari grammofon va radio orqali tinglovchiga uzatilishi, uzatilgan musiqiy asarlarning jozibadorligi yangidan-yangi yo‘nalishlarga yo‘l ochib berdi. Natijada san’atning juda ko‘p yangi yo‘nalishlari pop, rok, mumtoz, xalq, jaz musiqasi san’ati singari talabgorlariga ega san’at bozori shakllana boshladi.

Musiqiy san’atdagi qator bosqichlar jamiyat hayotining ajralmas tarkibiga aylana bordi. Ular quyidagicha:

1. Badiiy ta’lim (barcha ta’lim muassasalarida);
2. Musiqaga bo‘lgan badiiy ehtiyoj (musiqa san’atining barcha turlarining alohida o‘z ixlosmandlariga ega ekanligi);
3. Ijodkorlik (bastakor uyushmasi, kompozitorlar uyushmasi);
4. Badiiy asarlar (konsert, ovoz yozish), musiqiy ovozlarning haqiqiyligini ta’minlash maqsadida ularni muhofaza qilish va saqlash)
5. Musiqiy asarlarga ommani jalb qilish va tarqatish (musiqiy dasturlar, taqdimotlar)[1:64] Musiqiy asarlar rivojlanib borgani sari, ular jamlanib xalqqa namoyish etish uchun konsertlar tashkil etila boshlandi.

Konsert faoliyati nima?

“Konsert” so‘zi musiqiy termin hisoblanib, quyidagi ma’noda ishlatiladi:

“O‘zbek tilining izohli lug‘ati”da konsert so‘zining lug‘aviy ma’nolari quyidagicha:

1. Musiqa asarlari, ashula, raqs va hokazo nomerlarning ma’lum dastur asosida omma oldida ijro etlishi, ommaga ko‘rsatilishi;
2. Simfonik orkestr yoki xalq cholg‘u asboblari orkestrining jo‘ri bilan yolg‘iz bir cholg‘u asbobi uchun yirik musiqa asari. [2:405]

Konsert-madaniy faoliyatning bir ko‘rinishi sifatida, o‘ziga xosligidan kelib chiqqan holda juda muhim potensial imkoniyatlarga egadir.

Konsert faoliyati deganda, badiiy jamoalar hamda vokal, cholg‘u, raqs, badiiy so‘z ustalarining ommaviy chiqishlarini rejalashtirish va tashkil etish tushuniladi.

Konsert faoliyatining xususiyatlari quyidagilardan iborat:

- Ijro etilayotgan vokal, cholg‘u va h.k asarlarning janr jihatdan xilma-xilligi;

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

- Konsert ishtirokchilarining soni (bir pianino ijrochisining yakka konsertidan tortib, bir necha yuzlab odamlarni qamrab oladigan ommaviy teatrlashgan tomoshalargacha) hamda ularning mashhurligi;

- Konsert maydonining tipi va sig‘imi (filarmoniya zali, madaniyat markazi, sport majmualari va h.k)

Ijro etilyotgan repertuarning xarakteriga qarab konsert faoliyatini quyidagi asosiy ikki bo‘limga ajratish mumkin: filarmoniya (grek.phileo-yaxshi ko‘raman, harmonia-garmoniya[3:1]) konserti va estrada konserti. Konsert turlarini bunday tarzda ajratish bevosita ijro etiladigan repertuar bilan bog‘liq bo‘ladi.

Konsert ommaviy tomoshalardan biri bo‘lib, o‘z tarkibida kamida san’atning 5 ta turini: musiqa, adabiyot, raqs, teatr va estrada san’atini qamrab oladi.

Konsert dastlab mumtoz (simfonik, kamer, yakkaxon vokal hamda yakkanoavoz cholg‘u va h.k) musiqa asarlarini ijro etilishi hamda tinglanishi uchun tashkil etilgan jamoa tadbiri sifatida namoyon bo‘lgan. Birinchi konsertlar 1672-1678-yillarda Londonda skripkachi J.Banister tomonidan uyushtirilgan. XIX asrda esa konsertlarni turli musiqa jamiyatlari, filarmoniyalar tomonidan tashkil etilishi rivoj topgan. Hozirda konsert atamasi badiiy mazmuniga hamda namoyon bo‘lish joyiga qarab-adabiy, raqs, kino, esrtada konsertlari, radio konsertlari va boshqa ma’noda talqin etiladi.

Yevropa mumtoz cholg‘u musiqasi janri, bir yoki bir necha yakka navo sozlar va orkestr uchun yozilgan musiqa asari. XVII asrning 1-yarmida Yevropa san’atida vujudga kelgan. Yakkanavoz cholg‘u bilan orkestr (yoki cholg‘u guruhlari) o‘rtasida ijodiy musobaqa, munozara konsertning o‘ziga xos xususiyatidir. [4:5]

Ko‘rinadiki konsert asosida solist (qo‘shiqchi) va orkestrlar (ansambllar)ni taqqoslash va baxslashuv prinsipi yotadi. Binobarin, konsert uchun solist (qo‘shiqchi) o‘z mahoratini har tomonlama namoyon qilishi asar g‘oyaviy mazmunini ochishga yo‘naltirilgan mohir ijrosi xarakterlidir. Aslida, konsertni turli janrlar, ijro mahoratining turli ko‘rinishidagi musobaqasi deb hisoblash mumkin. Chunki konsertda ijrochining yuksak mahorati, ifoda yo‘sini namoyon bo‘ladi, undagi har bir nomer bir-biri bilan uzviy bog‘langan bo‘lishi kerak.

O‘zbekistonda faoliyat ko‘rsatayotgan badiiy jamoalar haqida so‘z borganda ushbu sohaning rivojlanish bosqichiga katta madad bergan Prezidentimizning 2018-yil 27-iyunda imzolangan “O‘zbekiston davlat filarmoniyasi faoliyatini tashkil etish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi qarori nihoyatda ulkan ahamiyatga egadir. Unga ko‘ra

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Madaniyat vazirligi huzurida O‘zbekiston davlat filarmoniyasi va uning hududiy bo‘linmalari tashkil etildi.

Respublikamiz madaniy hayotida keyingi yillarda ro‘y berayotgan quvonarli voqealardan biri badiiy havaskorlik san’atining yangi va davrimizga munosib shakllarining yuzaga kelayotganligidir. Ilgari badiiy havaskorlik san’ati deyilganda, faqat ashula va musiqa to‘garaklari tushunilgan bo‘lsa, endilikda xalq ashula va raqs ansambllari, maqomchilar, dutorchilar, vokalchilar, xalq teatrlari va opera studiyalari vujudga keldi. Bular o‘z-o‘zidan paydo bo‘lgan emas, albatta.

Shu o‘rinda xalq musiqasi janrlari orqasida kuy, qo‘shiq, ashula, yalla, lapar, adabiy-musiqiy doston, mumtoz musiqa merosimizning muhtasham turkumlari: Buxoro Shashmaqomi, Xorazm maqomlari, Farg‘ona-Toshkent maqom yo‘llari, “Tanovor”, “Nasrulloyi”, “Cho‘li Iroq”, “Surnay navosi”, “Girya”, “Munojot” nomida ataluvchi qo‘shiqlar alohida mazmun kasb etadi.

Har bir xalqona qo‘shiq, xalq og‘zaki ijodining namunasi milliy madaniy meros sifatida ardoqlanib keladi. Musiqa san’ati kishilarni go‘zallik va nafosat olamiga yetaklaydi, yosh avlodning ma’naviy dunyosini har tomonlama boyitadi, takomillashtiradi, unda oliyjanob fazilatlarning tarkib topishiga ko‘maklashadi. [5:11]

Shuningdek, avloddan avlodga o‘tib kelayotgan musiqiy asarlar, xalq qo‘shiqlari badiiy jamoalar repertuarlarining oltin xazinalaridan joy olgan. Zero: “Xalqimizning “ho‘p hayda”, “Dali daryo”, “Shashmaqom”, “O‘lan”, “Alla”, “Ushshoq”, “Bayot”, “Qora ko‘zim”, “Ro‘molim”, “Farang ro‘mol boshimda”, “Yor-yor”, “Qoshi qaro barno yigit” nomli qo‘shiqlari o‘zining latofati, jozibadorligi bilan asrlar davomida yashab kelmoqda, kishilarning aql-farosat bilan ish tutishga undamoqda”. [6:51]

Badiiy jamoalar

“Navroz” ashula va raqs ansambliga 2011-yilda Ravshanoy Sharipova asos solgan. Ansambl o‘zbek an’anaviy milliy raqs san’ati madaniy merosini saqlash hamda bugungi zamonaviy raqs ijrochiligi bilan uyg‘unlikda ijro etishni amalga oshirib kelmoqda. Bundan ko‘zlangan maqsad milliy raqs san’ati an’analarini targ‘ib etish, shu bilan bir qatorda zamon talablari asosida yangi ijro uslubida o‘zbek raqs san’atini rivojlantirishdan iborat. Shuningdek, ijodiy jamoada, O‘zbekistonda xizmat ko‘rsatgan artistlar G‘iyos Boytayev, Aziz Zaripov va xonandalardan O‘lmas Ollaberganov, Alijon Isoqovlar faoliyat ko‘rsatmoqdalar.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

“Navbahor” ashula va raqs ansambli eng yosh jamoalardan biri sifatida o‘z faoliyatini 2014-yilda boshlagan. Ansambl o‘z faoliyatida o‘zbek milliy ashula va raqs san’ati namunalarini chuqur o‘rganish, shuningdek, tomoshabinlarga yuqori darajadagi san’at asarlarini taqdim etishni o‘z oldilariga maqsad qilib qo‘yishgan. Ansambl jamoasi nafaqat respublikamizdagi madaniy tadbirlarda, boshqa chet davlatlarda ham o‘z ijodlari bilan faol qatnashib kelmoqda.

“Lazi” ashula va raqs ansambli 1958-yilda tashkil topgan. Komiljon Otaniyozov rahbarlik qilgan ushbu ansambl o‘sha davrda “Xorazm ashula va raqs ansambli” deb nomlangan. Ansamblda o‘zbek xalq artisti Komuna Ismailova, Roza Sapayeva, Sherozi ota, Nurmamat ota, Fozil Xarratov, Hasan Karimov, Mavluda Oynaqulova, Nurjahon Sattorova, Ilgiza Zaripova, Zamira G‘afforova va boshqalar faoliyat ko‘rsatganlar.

“Bulbulcha” bolalar ashula va raqs ansambli 1970-yilda O‘zbekiston teleradiokompaniyasi qoshida Shermat Yormatov rahbarligida faoliyatini boshlagan. Shermat Yormatov yaratgan “Chitti gul”, “Chillak o‘yini”, “Lola sayli”, “Assalom hayot” qo‘shiqlari jajji boajonlarning sevimli qo‘shiqlariga aylanib, “Bulbulcha” ansamblining ramzi sifatida yangray boshladi. Ushbu ansamblda O‘zbekistonda 5 yoshdan 18 yoshgacha bo‘lgan bolalar qo‘shiq olami va san’ati bilan oshno bo‘lib, jajji bolalarning boy ichki olamini dunyo bo‘ylab kuylaydilar. Hozirda ansambl tarkibida kichkintoylar xor guruhi, o‘rta yoshdagilar (3-7-sinflar) xor guruhi, o‘smir-yoshlar xor guruhi (15-20 yoshdagilar) kichkintoylar raqs guruhi, o‘rta yoshdagi bolalar raqs guruhi, folklor guruhi, vokal ansambli, yosh maqomchilar ansambli va milliy xalq cholg‘uchilar guruhlari mavjud.

Haqiqatda, musiqa-inson oromi, shavq-zavqi. U ona allasidan boshlab kishining ongli hayoti davomida unga bir umrlik hamroh bo‘lib keladi: u baxtli shodiyona kunlarda ham, og‘ir mashaqqatli damlarda ham, jangu-jadallarda ham insonga dalda beradi, ruhini ko‘taradi, madad bag‘ishlaydi. Shuning uchun Prizidentimiz Shavkat Mirziyoyev bejizga “Musiqa-hech narsa bilan o‘lchab bo‘lmaydigan beqiyos, ilohiy ta’sir kuchiga egadir”, – deb aytmagan ekan.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. U.Qoraboyev. “Madaniyat masalalari”,-T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. 2010. Bet 64

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2. O‘zbek tilining izohli lug‘ati. 2-jid.-T.: “O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi” Davlat ilmiy nashriyoti. 2006. Bet 405.

3. O‘zbekiston milliy ensiklopediyasi. 2000-2005.

4. O‘sha manbaa. 5-jild.

5. Alijon Hasanov. San’at bayramlari va nafosat tarbiyasi. “O‘zbekiston” nashriyoti. 123 bet

6. X.Boboyev, Z.G‘afurov. O‘zbekistonda siyosiy va ma’naviy-ma’rifiy ta’limotlar taraqqiyoti. T: “Yangi asr avlodi”. 2001. Bet 51

7. Xolmo‘minov, Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li. "MADANIYAT MARKAZLARIDA TO‘GARAKLARNI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI." *Oriental Art and Culture* 3.3 (2022): 102-107.

8. Nilufar, Maratova, and Muminmirzo Kholmuminov. "Requirements for Young Leaders in Culture and Arts Management." *Web of Semantic: Universal Journal on Innovative Education* 2.3 (2023): 5-9.

9. Mo’Minmirzo Zokir, O’G’Li. "TEATR FAOLIYATIDA BOSHQARUV JARAYONLARINI TASHKIL ETISH USULLARI." *Oriental Art and Culture* 3.2 (2022): 57-62.

10. Холмўминов, Мўминмирзо Зокир Ўғли. "САНЪАТ МЕНЕЖМЕНТИ ФАНИНИ ЎҚИТИШДА МЕЪЁРИЙ ҲУЖЖАТЛАРНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ." *Oriental Art and Culture* 2.4 (2021): 123-130.

11. Togonboyeva, Ziyodakhan, and Mominmirza Kholmominov. "LANGUAGE ISSUES IN BEHBUDI." *International Bulletin of Applied Science and Technology* 3.4 (2023): 253-254.

12. Xolmo‘minov, Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li, and Nilufar Laziz Qizi Maratova. "MADANIYAT VA SAN’AT SOHASIDA LOYIHALARGA MABLAG ‘JALB ETISH MASALALARI." *Oriental Art and Culture* 3.3 (2022): 114-118.

13. Xolmo‘minov, Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li. "MADANIYAT BO ‘LIM MUDIRLARINING ISH FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH MEXANIZMLARI." *Oriental Art and Culture* 3.3 (2022): 95-101.

14. Xolmo‘minov, Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li. "20172022-YILLAR MOBAYNIDA MADANIYAT VA SAN’AT SOHASIDA AMALGA OSHIRILGAN ISHLAR SARHISOBI." *Oriental Art and Culture* 3.2 (2022): 558-567.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

15. Mardiyev, Shahbozxon Abdusamad O‘G‘Li, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "BOSHQARUVDA RAHBAR QIYOFASI VA UNING AXLOQI." *Oriental Art and Culture* 4.1 (2023): 391-397.

16. Mardiev, Shahbozxon Abdusamad O‘G‘Li, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "RAHBARLARNING BOSHQARUV QARORLARINI QABUL QILISH VA IJROSINI TA’MINLASH." *Oriental Art and Culture* 4.1 (2023): 509-514.

17. Mo‘minmirzo, Xolmo‘minov Zokir O‘g‘Li. "YANGI O ‘ZBEKISTONDA MILLIY RAQS SAN’ATIGA QARATILAYOTGAN YUKSAK E’TIBOR (“LAZGI” RAQSI MISOLIDA)." *Oriental Art and Culture* 3.2 (2022): 168-172.

18. Mardiyev, Shahbozxon Abdusamad O‘G‘Li, and Xolmo‘minov Zokir O‘g‘Li Mo‘minmirzo. "YANGI O ‘ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA YOSH RAHBARLARGA QO ‘YILADIGAN TALABLAR." *Oriental Art and Culture* 3.2 (2022): 243-247.

19. Axmatov, Otabek Murod O‘G‘Li, and Xolmo‘minov Zokir O‘g‘Li Mo‘minmirzo. "YANGI O ‘ZBEKISTON TARAQQIYOTIDA YOSH RAHBAR KADRLARNING O ‘RNI." *Oriental Art and Culture* 3.2 (2022): 395-399.

20. Xolmo‘minov, Mo‘minmirzo. "RAHBARNING ISH USLUBIDA IMIJNING O ‘RNI." *Educational Research in Universal Sciences* 2.2 (2023): 156-160.

21. Togonbayeva, Ziyodakhan, and Mominmirza Kholmominov. "THE IMPORTANCE OF STATE ADMINISTRATION IN THE FIELD OF CULTURE AND ART IN THE NEW UZBEKISTAN." *International Bulletin of Applied Science and Technology* 3.3 (2023): 275-277.

22. To‘G‘Onboyeva, Ziyodaxon, and Mo‘Minmirzo Xolmo‘Minov. "MADANIYAT VA SAN’AT SOHASINI RIVOJLANTIRISHDA XORIJ TAJRIBASI." *Oriental Art and Culture* 3.4 (2022): 650-654.

23. Shahbozxon, Mardiev Abdusamad O‘G‘Li, and Xolmo‘minov Zokir O‘g‘Li Mo‘minmirzo. "JAMIYAT IJTIMOIY HAYOTIDA MUSIQANING TUTGAN O‘RNI." *Oriental Art and Culture* 3.4 (2022): 568-572.

24. Xayriddinova, Asal Farhod Qizi, and Mo‘Minmirzo Zokir O‘G‘Li. "BUGUNNING ZAMONAVIY RAHBARI." *Oriental Art and Culture* 3.4 (2022): 184-188.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

25. Ashiraliyeva, Malikaxon Qaxramon Qizi, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "YOSHLARNI TARBIYALASHDA MUSIQA TA’LIMINING MAQSAD VA VAZIFALARI." *Oriental Art and Culture* 3.4 (2022): 374-378.

26. Xolmo‘minov, Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘li. "BADIIY HAVASKORLIK JAMOLARI FAOLIYATIGA NAZAR." *Oriental Art and Culture* 3.4 (2022): 257-261.

27. Maratova, Nilufar Laziz Qizi, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "“QOBUSNOMA” ASARIDAGI OILA BOSHQARUVI VA SHAXSIY MUNOSABATLAR XUSUSIDA." *Talqin va tadqiqotlar ilmiy-uslubiy jurnali* 1.7 (2022): 168-171.

28. Xayriddinova, Asal Farhod Qizi, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "MA’NAVIYAT VA KITOBXONLIK INSON QALBINI EGALLASH VOSITASI." *Oriental Art and Culture* 3.3 (2022): 24-30.

29. Xolmo‘minov, Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li, and Nilufar Laziz Qizi Maratova. "MADANIYAT MARKAZLARIGA MALAKALI KADRLARNI JALB ETISH MUAMMOLARI." *Oriental Art and Culture* 3.3 (2022): 108-113.

30. Xayriddinova, Asal Farhod Qizi, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "SOHIBQIRON AMIR TEMUR TUZUKLARINING BUGUNGI KUNDA TUTGAN O ‘RNI." *Oriental Art and Culture* 3.3 (2022): 31-35.

31. Maylibayeva, Marjon Ziyadulla Qizi, and Xolmo‘minov Zokir O‘gli Mo‘minmirzo. "YUSUF XOS HOJIBNING BOSHQARUVGA DOIR QARASHLARI VA O ‘GITLARINING MAZMUN-MOHIYATI." *Oriental Art and Culture* 3.2 (2022): 318-323.

32. Maratova, Nilufar Laziz Qizi, and Xolmo‘minov Zokir O‘g‘Li Mo‘minmirzo. "O‘ZBEK MILLIY RAQS SAN’ATI: FAG ‘ONA VA XORAZM RAQS MAKTABLARINING O ‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI." *Oriental Art and Culture* 3.2 (2022): 307-312.

33. Xudayberganova, Mahira, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "XORAZM “LAZGI” RAQSI: PAYDO BO’LISH TARIXI, SHAKLLANISH DAVRI VA TARAQQIYOT BOSQICHLARI." *Oriental Art and Culture* 3.2 (2022): 587-591.

34. Fayziyev, To‘Rabek Raufovich, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "MADANIYAT VA SAN’AT SOHASI MENEJMENTIDA LOYIHALAR FAOLIYATI." *Oriental Art and Culture* 3.2 (2022): 41-49.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

35. Fayziyev, To‘Rabek Raufovich, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "IJTIMOIY SOHADA MARKETING XIZMATLARINING KONSEPTUAL ASOSLARI." *Oriental Art and Culture* 3.2 (2022): 32-40.

36. Fayziyev, To‘Rabek Raufovich, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "TEATR VA KONSERT TOMOSHOLARINI BOSHQARISHNING O ‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI." *Oriental Art and Culture* 3.2 (2022): 50-56.

37. Xayriddinova, Asal Farhod Qizi, and Xolmo‘Minov Zokir O‘G‘Li. "SHARQ MUTAFAKKIRLARINING BOSHQARUV BORASIDAGI QARASHLARI." *Oriental Art and Culture* 3.2 (2022): 547-551.

38. Ashiraliyeva, Malikaxon Qaxramon Qizi, and Xolmo‘minov Zokir O‘g‘Li Mo‘minmirzo. "AYOL RAHBARLARNING JAMIYATDA TUTGAN O‘RNI." *Oriental Art and Culture* 3.2 (2022): 116-121.

39. Xushvaqtov, Azizbek Sirojiddinovich, and Mo‘Minmirzo Zokir O‘G‘li Xolmo. "ART MENEJMENTNI RIVOJLANTIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHUVLARNING AHAMIYATI." *Oriental Art and Culture* 2.4 (2021): 65-74.

40. Malikakhan, Ashiraliyeva, and Kholmominov Mominmirza Zakir. "CUSTOMS AND CEREMONIES RELATED TO CHILDHOOD." *Journal of Innovation, Creativity and Art* 2.12 (2023): 31-39.

41. Farhod, Asal Khayriddinova, and Kholmominov Mominmirza Zakir. "HISTORY OF MUSICAL ART IN THE EXAMPLE OF THE PHILHARMONY." *Journal of Innovation, Creativity and Art* 2.12 (2023): 20-30.

42. Abdusamad, Shahboz Khan Mardiev, and Mominmirza Kholmominov Zakir. "THE ROLE OF THEORETICAL AND PRACTICAL KNOWLEDGE IN THE TRAINING OF CULTURE AND ART MANAGEMENT PERSONNEL." *Journal of Innovation, Creativity and Art* 2.12 (2023): 54-64.

43. Norbobo o‘g‘li, Samiyev Baxtiyor. "MADANIYAT VA SAN’AT SOHASIDA MARKETING." *Journal of Innovation, Creativity and Art* 2.11 (2023): 47-53.

44. Samiyev, Baxtiyor Norbobo O‘G‘Li, and Mo‘Minmirzo Xolmo‘Minov. "YUSUF XOS HOJIBNING BOSHQARUVGA DOIR QARASHLARI VA AXLOQIY O ‘GITLARI." *Oriental Art and Culture* 4.2 (2023): 359-364.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

45. To‘G‘Onboyeva, Ziyodaxon, and Xolmo‘Minov Mo‘Minmirzo. "O ‘ZBEK SAN’ATI VA MADANIYATI DAVLATNING IMIJI." *Oriental Art and Culture* 4.2 (2023): 502-509.

46. Xolmo‘minov, Mo‘minmirzo. "BUYUK SOHIBQIRONNING DAVLAT BOSHQARUVI BORASIDAGI FIKR-MULOHAZALARI." *Proceedings of International Conference on Modern Science and Scientific Studies*. Vol. 1. No. 1. 2022.

47. Asadova, Gulchiroy Azamat Qizi, and Mo‘Minmirzo Zokir O‘G‘Li. "TASHKILOTDA XODIMLARNING POTENSIALINI OSHIRISHNING ZAMONAVIY USULLARI." *Oriental Art and Culture* 4.2 (2023): 76-82.

48. To‘G‘Onboyeva, Ziyodaxon, and Mo‘Minmirzo Xolmo‘Minov. "YANGI O‘ZBEKISTON JAMIYATIDA AYOLLARNING O ‘RNI." *Oriental Art and Culture* 4.1 (2023): 635-639.

49. Xayriddinova, Asal Farhod Qizi, and Mo‘Minmirzo Zokir O‘G‘Li. "SIFATLI TA’LIM VA MA’NAVIY TARBIYA UYG ‘UNLIGI." *Oriental Art and Culture* 4.1 (2023): 76-79.

50. qizi Maratova, Nilufar Laziz, and Mo‘minmirzo Xolmo‘minov. "LOOKING AT THE ACTIVITIES OF CULTURAL CENTERS: PROVIDING CULTURAL CENTERS WITH QUALIFIED STAFF." *Educational Research in Universal Sciences* 1.1 (2022): 130-134.

51. Xayriddinova, Asal Farhod Qizi. "BAYRAMLAR TARIXI VA ULARNING ILMIY-AMALIY ASOSLARI." *Oriental Art and Culture* 3.4 (2022): 178-183.

52. Xayriddinova, Asal Farhod Qizi, and Xolmo‘Minov Zokir O‘G‘Li. "YANGI O‘ZBEKISTON YOSHLARINI TARBIYALASHDA MUSIQA TA’LIMINING MAQSAD VA VAZIFALARI." *Oriental Art and Culture* 3.3 (2022): 36-40.

53. Xolmo‘minov, Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li. "XORAZM LAZGI RAQSINING O‘RGANISH TARIXIDAN PARCHALAR." *Oriental Art and Culture* 3.2 (2022): 264-267.

54. To‘G‘Onboyeva, Ziyodaxon Dilshodjon Qizi, and Xolmo‘minov Zokir O‘g‘Li Mo‘minmirzo. "YANGI O ‘ZBEKISTONDA MADANIYAT VA SAN’AT SOHASIGA QARATILAYOTGAN CHORA-TADBIRLAR." *Oriental Art and Culture* 3.2 (2022): 626-630.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

55. Xolmo‘minov, Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li. "PROFESSOR AZAMAT HAYDAROV KITOBLARIDA MA’NAVIYMA’RIFIY ISLOHOTLAR TAHLILI." *Oriental Art and Culture* 3.2 (2022): 255-263.

56. Xolmo‘Minov, Mo‘Minmirzo, and Azizbek Xushvoqov. "MADANIYAT VA SAN’AT SOHASIDA DAVLAT-XUSUSIY SHERIKLIK LOYIHALARINI AMALGA OSHIRISH." *Oriental Art and Culture* 3.1 (2022): 89-95.

57. Xolmo‘Minov, Mo‘Minmirzo, and Azizbek Xushvoqov. "MADANIYAT MARKAZLARI FAOLIYATINI MOLIYALASHTIRISHNING ASOSIY OMILLARI." *Oriental Art and Culture* 3.1 (2022): 164-171.

58. Gulchiroy, Asadova, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "INSON AQL ZAKOVATINI RIVOJLANTIRISHDA ISHLATILADIGAN PEDAGOGIK BILIMLAR." *Oriental Art and Culture* 3.4 (2022): 168-173.

59. Mardiev, Shahbozxon Abdusamad O‘G‘Li, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "MADANIYAT VA ISTIROHAT BOG ‘LARI AHOLI DAM OLISH MASKANIDIR." *Oriental Art and Culture* 4.2 (2023): 390-397.

60. Mardiev, Shahbozxon Abdusamad O‘G‘Li, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "RAHBAR FAOLIYATIDA IJTIMOIY-PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARNING BOSHQARUV JARAYONIGA TA’SIRI." *Oriental Art and Culture* 3.3 (2022): 169-174.

61. Ashiraliyeva, Malikaxon Qaxramon Qizi, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "BOSHQARUV JARAYONLARIDA RAHBARLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH." *Oriental Art and Culture* 3.3 (2022): 41-44.

62. Mardiev, Shahbozxon Abdusamad O‘G‘Li, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "BOSHQARUV JARAYONLARIDA RAHBARLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH." *Oriental Art and Culture* 3.3 (2022): 164-168.

63. Alibekova, Hafiza Suvon Qizi, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "YUSUF XOS HOJIBNING “QUTQADG ‘U BILIG” ASARIDA BOSHQARUV SAN’ATI." *Oriental Art and Culture* 4.2 (2023): 58-63.

64. Abdullayeva, Muqaddas Baxtiyor Qizi, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "SHARQ MUTAFAKKIRLARI ASARLARIDA BOSHQARUV SAN’ATIGA DOIR QARASHLARI." *Oriental Art and Culture* 4.2 (2023): 43-48.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

65. Xayriddinova, Asal Farhod Qizi, and Mo‘Minmirzo Zokir O‘G‘Li. "XALQARO TEATR VA MUZEYLAR FAOLIYATIGA NAZAR." *Oriental Art and Culture* 4.2 (2023): 83-89.

66. Najimova, Nigora Ulug’Bek Qizi, and O’G’Li Mo’Minmirzo Zokir. "MASHHUR SHAXSLARNING LIDERLIK QIYOFASI." *Oriental Art and Culture* 4.1 (2023): 260-263.

67. Mardiyev, Shahbozxon Abdusamad O‘G‘Li, and Mo‘minmirzo Zokir O‘g‘Li Xolmo‘minov. "RAHBAR AXLOQI VA ADOLATLI BOSHQARUVNI TASHKIL ETISH MUAMMOLARI." *Oriental Art and Culture* 4.1 (2023): 276-282.

68. Xayriddinova, Asal Farhod Qizi, and Mo‘Minmirzo Zokir O‘G‘Li. "ZAMONAVIY KUTUBXONALAR VA ULARNING FAOLIYATI." *Oriental Art and Culture* 4.1 (2023): 80-83.

69. . Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "Историко-социологический анализ развития телевидения в Узбекистане." *Вестник Челябинского государственного университета* 1 (383) (2016): 155-160.

70. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "Основные направления политики Республики Узбекистан в отношении Европейского Союза." *Молодой ученый* 40 (2020): 186-188.

71. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "Деятельность частных телеканалов в Узбекистане." *ИННОВАЦИОННЫЕ НАУЧНЫЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ТЕОРИЯ, МЕТОДОЛОГИЯ, ПРАКТИКА*. 2019.

72. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "ЁШЛАР ҲАЁТИДА ВИРТУАЛЛАШУВ САБАБЛАРИ ВА ОМИЛЛАРИНИНГ СОЦИОЛОГИК ТАҲЛИЛИ." *Scientific Impulse* 1.3 (2022): 1043-1050.

73. Юсупалиева, Д. К. "Телевидение Узбекистана в годы независимости." *Культура. Духовность. Общество* 17 (2015): 38-42.

74. Юсупалиева, Д. К. "История журналистики Узбекистана." *Modern Science* 2-1 (2020): 330-334.

75. Yusupalieva, Dilafruz K. "The Importance Of National Values In The Formation Of Intellectual Power." *Journal of Positive School Psychology* 6.7 (2022): 5199-5206.

76. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "Сотрудничество между Китаем и Узбекистаном." *Проблемы науки* 1 (60) (2021): 21-23.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

77. Юсупалиева, Д. К. "Традиции архитектурной культуры Узбекистана." *Modern Science* 2-1 (2020): 23-26.

78. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "Международные отношения-зеркало мирового прогресса." *Молодой ученый* 23 (2020): 522-524.

79. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "НАЦИОНАЛЬНЫЙ ВОПРОС И ТЕЛЕВИДЕНИЕ УЗБЕКИСТАНА В УСЛОВИЯХ КРИЗИСА ТОТАЛИТАРНОЙ СИСТЕМЫ." *Актуальные научные исследования в современном мире* 5-11 (2020): 155-159.

80. Yusupalieva, D. K. "Political role of television in the development of national ideology." *ISJ Theoretical & Applied Science, 06 (86)* (2020): 665-667.

81. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "Партия как политический институт." *Современная наука и ее ресурсное обеспечение: инновационная парадигма*. 2020.

82. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ СТАНОВЛЕНИЯ И РАЗВИТИЯ ТЕЛЕВИДЕНИЯ УЗБЕКИСТАНА." *Апробация* 1 (2017): 103-106.

83. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "Телевидение Узбекистана как источник духовно-нравственного обновления общества." *Апробация* 1 (2017): 100-102.

84. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "ОСНОВНЫЕ НАПРАВЛЕНИЯ РАБОТЫ В ПАРКАХ КУЛЬТУРЫ И ОТДЫХА." *ББК 70 А76 Под общей редакцией ИИ Ивановской, МВ Посновой, кандидата философских наук* (2021).

85. Юсупалиева, Д. К. "ПРАВОВЫЕ АСПЕКТЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ." *Мир в эпоху глобализации экономики и правовой сферы: роль биотехнологий и цифровых технологий*. 2021.

86. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР ИЗУЧЕНИЯ САДОВО-ПАРКОВОГО ИСКУССТВА ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ." *НАУКА, ОБЩЕСТВО, КУЛЬТУРА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ*. 2021.

87. Kaxramonovna, Yusupaliyeva Dilafruz. "Socio-Cultural Activity Planning of Culture and Arts Manager Characteristics." *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)* 1.8 (2023): 496-502.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

88. Kaxramonovna, Yusupaliyeva Dilafruz. "Mass-Cultural and Concert-Calendar Year Plans of Watching the Formation of the Event." *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN* 4.10 (2023): 30-35.

89. Юсупалиева, Д. К. "РЕЛИГИОЗНЫЕ ФАКТОРЫ В СОВРЕМЕННОМ ПОЛИТИЧЕСКОМ ПРОЦЕССЕ." *НОВАЯ НАУКА: ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ, СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ*. 2021.

90. Юсупалиева, Д. К. "ПОЛНОМОЧИЯ ПРЕЗИДЕНТА РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН." *ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ СТАНОВЛЕНИЯ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОГО ОБЩЕСТВА*. 2021.

91. Юсупалиева, Д. К. "СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ ФАРАБИ И БЕРУНИ." *Сборники конференций НИЦ Социосфера*. No. 4. Vedecko vydavatelske centrum Sociosfera-CZ sro, 2021.

92. Юсупалиева, Д. К. "ИСПОЛНИТЕЛЬНАЯ ВЛАСТЬ В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН." *НОВАЯ НАУКА: ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ, СОВРЕМЕННОЕ СОСТОЯНИЕ, ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ*. 2021.

93. Юсупалиева, Д. К. "СОТРУДНИЧЕСТВО РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН СО СТРАНАМИ ЮГО-ЗАПАДНОЙ АЗИИ." *Мир в эпоху глобализации экономики и правовой сферы: роль биотехнологий и цифровых технологий*. 2021.

94. Юсупалиева, Д. К. "СОЦИАЛЬНО-ПОЛИТИЧЕСКАЯ МЫСЛЬ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ В IX-XIV ВВ." *Сборники конференций НИЦ Социосфера*. No. 4. Vedecko vydavatelske centrum Sociosfera-CZ sro, 2021.

95. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "РОЛЬ ТЕЛЕВИДЕНИЯ В РАЗВИТИИ СТРАНЫ." *NEW CHALLENGES IN NEW SCIENCE*. 2021.

96. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "ТЕЛЕВИДЕНИЕ НА НОВОМ ЭТАПЕ РАЗВИТИЯ УЗБЕКИСТАНА." *НАУКА, ОБЩЕСТВО, КУЛЬТУРА: ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ*. 2021.

97. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "СОТРУДНИЧЕСТВО УЗБЕКИСТАНА СО СТРАНАМИ АЗИИ COOPERATION OF UZBEKISTAN WITH ASIAN COUNTRIES." *ББК 60+ 65 Н72* (2021): 255.

98. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "УЗБЕКИСТАН И ТАДЖИКИСТАН: ДРУЖБА И СОТРУДНИЧЕСТВО." *НОВАЯ НАУКА В*

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

НОВОМ МИРЕ: ФИЛОСОФСКОЕ, СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ, КУЛЬТУРОЛОГИЧЕСКОЕ ОСМЫСЛЕНИЕ. 2021.

99. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ ВЕЛИКОБРИТАНИЕЙ И УЗБЕКИСТАНОМ." *СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ: ПРОБЛЕМЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ И ВНЕДРЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ*. 2021.

100. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "СОТРУДНИЧЕСТВО УЗБЕКИСТАНА СО СТРАНАМИ АЗИИ." *Новые импульсы развития: вопросы научных исследований* 1 (2021): 255-259.

101. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "ВЗАИМОВЫГОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО УЗБЕКИСТАНА И КЫРГЫЗСТАНА." *АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИСТОРИИ, ФИЛОСОФИИ И ПРАВА*. 2021.

102. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "УЗБЕКИСТАН-ШВЕЙЦАРИЯ: ВЗАИМОВЫГОДНОЕ СОТРУДНИЧЕСТВО." *АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ ИСТОРИИ, ФИЛОСОФИИ И ПРАВА*. 2021.

103. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "СУЩНОСТЬ И ОСОБЕННОСТИ ПОЛИТИЧЕСКОГО ПОВЕДЕНИЯ." *ADVANCED RESEARCH: PROBLEMS AND NEW APPROACHES*. 2021.

104. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна, and Хамза Холикулович Шодиев. "СОТРУДНИЧЕСТВО РЕСПУБЛИКИ УЗБЕКИСТАН С РЕСПУБЛИКОЙ КОРЕЯ." *СОВРЕМЕННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ: ПРОБЛЕМЫ ИННОВАЦИОННОГО РАЗВИТИЯ И ВНЕДРЕНИЯ РЕЗУЛЬТАТОВ*. 2021.

105. Юсупалиева, Д. К., and Х. Х. Шодиев. "ПОЛИТИЧЕСКИЙ ИНТЕРЕС КАК ФАКТОР СОЦИАЛЬНОГО ПРОГРЕССА." *Modern Science* 1-1 (2021): 358-360.

106. Юсупалиева, Дилафруз Кахрамоновна. "СОТРУДНИЧЕСТВО МЕЖДУ ЕГИПТОМ И УЗБЕКИСТАНОМ." *Проблемы науки* 1 (60) (2021): 18-20.

107. Xayriddinova, Asal Farhod Qizi, and Mo‘Minmirzo Zokir O‘G‘Li. "ZAMONAVIY KUTUBXONALAR VA ULARNING FAOLIYATI." *Oriental Art and Culture* 4.1 (2023): 80-83.

108. Нуруллаев, А. С. "К ВОПРОСУ МЕТОДОЛОГИИ ТЕХНОЛОГИИ РЕАЛИЗАЦИИ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ПРЕОБРАЗОВАНИЙ В СЕЛЬСКОМ ХОЗЯЙСТВЕ." *Экономика и социум* 8 (99) (2022): 268-278.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

109. Нуруллаев, Абдулазиз. "Мировой страховой рынок и тенденции его развития." *Архив научных исследований* 4.1 (2022).

110. Нуруллаев, Абдулазиз. "Қишлоқ хўжалигидаги институционал ўзгаришлар шароитида давлат кўмаги асосида рискларни суғурталаш методологиясига янгича ёндашув хусусида." *Экономика и инновационные технологии* 5 (2019): 117-126.

111. Нуруллаев, А. С. "Вопросы страхования фермерских хозяйств в Узбекистане." *Актуальные проблемы современной науки* 2 (2004): 116.

112. Nurullaev, Abdulaziz Sirojiddinovich. "The Model of Insurance Protection of Business in the Agricultural Sector in the Context of Institutional Transformations." *International Journal of Business, Economics and Management* 4.2: 344-349.

113. NURULLAEV, AS. "To the Question of Methodological Bases of Future Harvest Insurance in Agriculture." *International Journal of Innovations in Engineering Research and Technology* 7.05: 329-333.

114. Nurullaev, Abdulaziz Sirozhiddinovich. "Improvement of agricultural insurance as a factor of development of agrarian industry in the country." *CREATION OF ETHNOGRAPHIES WITH POPULAR TRADITIONS* 11.13: 45.

115. Нуруллаев, А. С. "ИЖТИМОИЙ-МАДАНИЙ ФАОЛИЯТ БОШҚАРУВИДА МЕНЕЖМЕНТНИНГ ЎРНИ." 95.

116. Shermanov, E. "Role of mass media in the formation of participatory education in the context of globalization." (2021).

117. Шерманов, Элдор. "ИНСОН–ЎЗ ХАЛҚИ ТАҚДИРИГА ЛОҚАЙДЛИГИ ИЖТИМИЙ-ПЕДАГОГИК МУАММО СИФАТИДА." *Scientific progress* 3.6 (2022): 64-70.

118. Irisboyeva D. E. AMIR TEMUR DAVRIDA MADANIYATNING YUKSALISHI //ARXITEKTURA, MUHANDISLIK VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR JURNALI. – 2023. – Т. 2. – №. 5. – С. 31-33.

119. Khaitkulovich, Madiev Sobir. "Pragmatics of Working with Students in the Process of Musical Performance and Identification of Individual Characteristics." *CENTRAL ASIAN JOURNAL OF ARTS AND DESIGN* 4.12 (2023): 33-36.

120. Khaitkulovich, Madiev Sobir. "Issues of Increasing Cognitive-Creative Competence of Musical Instrument Players." *American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769)* 1.10 (2023): 146-149.

121. Khaitkulovich, Madiev Sabir. "Improving the personal competence of teachers of old performance is a requirement of the time." (2022).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Imom Buxoriyning ilm olishga oid hadislari haqida
About Imam Bukhari's hadiths about learning
О хадисах Имама Бухари об обучении
Imam Buhari'nin ilim ile ilgili hadisleri hakkinda

Ilmiy rahbar:**X.U.Samatov**
Toshkent axborot texnologiyalari universiteti
Samarqand filiali talabalari
Davranov Mirziyod Jalolliddin O'g'li
Abdurashidova Mohinur O'tkir qizi
Telefon raqami :+998997499079
Pochta manzili: mohinurabdurashidova58@gmail.com
Pochta manzili: ddddmirziyod@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada Imom al-Buxoriyning ilm olishga oid hadislar, ularni insonlar hayotida tutgan o'rni, yoshlar ma'naviyatini shaklllantirishda ularning ta'limiy va tarbiyaviy ahamiyati keng yoritilib berilgan.

Kalit so'zlar: Din,Qur'oni karim,Alloh taolo,hadis,ilm,iymon.

Bugungi kunda yurtimiz allomalarining me'rosiga nisbatan butun dunyoda qiziqish va intilish kuchayib bormoqda. Ma'lumki xalqimiz azaldan butun dunyo svilizatsiya va madaniyati rivojiga beqiyos hissa qo'shib keladi. Buyuk alloma va mutafakkirlarimizning yutuqlari haqida so'z yuritar ekanmiz eng avvalo ularning tarixiga nazar tashlashamiz lozimdir.

Albatta jahonda hech bir din ilm olishni ibodat darajasiga ko'targan yoki talabi ilmning har bir erkak va ayol uchun farz qilgan emas. Ulamolar qonini shahidlar qoniga tenglashtirgan emas. Islom esa aynan shu ishlarni qildi.

Alloh Taolo ilm izlashni va o'rganishni barcha bandalariga buyurgan. Alloh o'z kalomi Qur'oni karimda shunday marhamat qiladi: **"…Alloh sizlardan iymon keltirgan va ilm ato etilgan zotlarni baland daraja (martaba)larga ko'tarur, Alloh qilayotgan (barcha yaxshi va yomon) amallaringizdan xabardordir".**

Buyuk mutafakkir allomalarimizning jahon svilizatsiyasiga qo'shgan o'rni haqida so'z yuritar ekanmiz eng avvalo musulmon olamida Muhaddislar sultoni deya e'tirof etilgan buyuk bobomiz imom al-Buhoriy nomlarini hurmat ila tilga olamiz.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Bu muborak imomni to'liq ismlari Abu Abdulloh ibn abdul Hasan Ismoil ibn Ibrohim ibn al-Mug'iyra ibn Bardizba Jo'fiy al-Buxoriy hijriy 109 va milodiy 809 yilning shavvol oyiga o'n uch kun qolganda juma kunida Xartang qishlog'ida dunyoga kelganlar. Islom olamining yirik mutafakkiri, buyuk muhaddis. Muhaddislar imomi, hadis ilmining sultoni deb ham e'tirof etilganlar.16 yoshlarida onalari va akalari bilan haj safariga boradilar va o'sha yerda qolib ketadilar.Imom Buhoriy juda parhezkor va Rasulullohning hadislarini ulug'laydigan zot edilar. Barcha hadislarni tahorat va poklik holidagina rivoyat qilganlar.Imom Buxoriy umrlari bo'yi hadislarni to'plash va tizimga solish bilan shug'ullanganlar, ularni sahih (to'g'ri, ishonchli) va g'ayri sahih (xato, zaif)ga ajratgan. Imom Buxoriy jami 600 mingga yaqin hadis to'plaganlar, shundan 100 ming «sahih» va 200 ming «g'ayri sahih» hadisni yoddan bilganlar.Buxoriy 20 dan ortiq kitob tasnif etgan. Ulardan ayrimlari bizgacha yetib kelgan. Buxoriyning «Al-Jomi' as-sahih» («Ishonchli to'plam») deb nomlangan 4 jild (juz) dan iborat hadislar to'plami islom olamidagi boshqa muhaddislar tuzgan hadis to'plamlari orasida eng ishonarli va mukammalidir. Asar bir qancha xorijiy tillarga tarjima qilingan. Buxoriy yaratgan «Al-Adab al-mufrad» («Adab durdonalari») asari katta tarbiyaviy ahamiyatga molik benazir to'plamdir.shuningdek «Al-Jomi' al-kabiyr» («Katta tayanch»), «Xalq af'ol al-ibod», («Alloh bandalari ishlarining tabiati»), «Al-Musnad al-kabiyr» («Katta tayanch»), «At-tafsir al-kabiyr» («Katta tafsir»), «Kitob al-hiba» («Xayr-ehson haqida kitob») va boshqa asarlarning ba'zilari bizgacha yetib kelmagan.Buxoriyning boshqa asarlari orasida «Tafsir al-Qur'on» («Qur'on tafsiri») kitobini ham alohida ta'kidlash kerak. Buxoriy asarlari musulmon dunyosining barcha madrasalarda payg'ambarimiz sollolohu alayhi vasallamning sunnatlari bo'yicha asosiy darslik sifatida qo'llanma hisoblanadi[1].

Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy juda ko'p ilmiy sayohatlar uyushtirgan. U Balxda – Makkiy ibn Ibrohimdan hadis tinglaydi. U Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriyning katta ustozlaridan birinchisi hisoblanadi. Marvda – Abdon ibn Usmon, Ali ibn al-Hasan ibn Shaqiq va Sadaqa ibn al-Fazldan, Nishopurda – Yahyo ibn Yahyodan, Rayda – Ibrohim ibn Musodan, Bag'dodda – Muhammad ibn Iso ibn al-Tobba', Surayj ibn an-Nu'mon, Muhammad ibn Sobiq va Affondan, Basrada – Abu Osim an-Nubayl, al-Ansoriy, Abdurrahmon ibn Hammod ash-Shu'usiy, Muhammad ibn Ar'ara, Hajjoj

[1] https://hidoya.uz/uz/news/448

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ibn Minhol, Badl ibn Muhabbir va Abdulloh ibn Rajoadan, Kufada – Abdulloh ibn Muso, Abu Nu'aym, Xolid ibn Maxlad, Tolq ibn G'annom va Xolid ibn Yazid al-Muqriydan, Makkada – Abu Abdurrahmon al-Mukriy, Xallod ibn Yahyo, Hasson ibn Hasson al-Basriy, Abul Valid Ahmad ibn Muhammad al-Avzo'iy va al-Humaydiydan, Madinada – Abdulaziz al-Uvaysiy, Ayyub ibn Sulaymon ibn Bilol va Ismoil ibn Abu Uvaysdan, Misrda – Sa'id ibn Abu Maryam, Ahmad ibn Ishkob, Abdulloh ibn Yusuf va Asbag'adan, Shomda – Abul Yaman, Odam ibn Abu Iyos, Ali ibn Ayyosh, Bashr ibn Shua'yb, Abul Mug'iyra Abdulquddus, Ahmad ibn Xolid al-Vahbiy, Muhammad ibn Yusuf al-Firyobiy, Abu Mus'hir va yana juda ko'pgina ilm ahlidan hadis tinglagan va ta'lim olgan.

Zahabiyning ta'kidlashicha, "Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy tahsilini tamomlab kitob yozishga va hadis rivoyat qilishga boshlagan paytida hali yuzida bir tuk chiqmagan o'spirin edi"[2]. Faqat kitob yozishga kirishishi hadis talabini so'ngiga yetganini bildirmaydi. "Kishi o'zidan katta bo'lganlardan, tengdoshlaridan va o'zidan kichik bo'lganlardan ilm olmaguncha kamolga erishmaydi", degan Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy 1080 ta kishidan hadis tinglab, ilm o'rgangan.[3]

Ilm – Abadiy Dasturning sobit yo'nalishidir. "Ilm" o'zagi va undan yasalgan so'zlarni hisoblash jarayonida men lol qoldim: ular 779 marta kelgan edi, Qur'on suralaridan salkam yetti marotaba ko'p edi! Men faqat "ilm" so'zi va undan yasalgan so'zlarni hisobladim, bunga ma'nosi yaqin so'zlar ko'p. Payg'ambar sunnatida kelgan "ilm" so'zini sanab adog'iga yetish mushkul. Ilm so'zi "Sahihul Buxoriy"da 300 martadan ko'p kelgan. Vaholanki, bu asar hajmi uncha katta emas, boshqa kitoblar undan bir necha barobar ko'p hadislarni o'z ichiga oladi.

Quyida Imom Buxoriy kitoblaridan olingan ilmning fazilati to`g`risidagi hadislaridan keltirib o`tamiz. Alloh taolo Qur`oni karimda:" Alloh taolo sizlarning orangizdagi imon keltirganlarni va ilmni yuksaltirganlarni bu dunyoda yarlaqab, martabasini ulug` qilg`aydir, oxiratda jannatga kirmoqlikni nasib etgusidir, Alloh taolo qilayotgan ishlaringizdan xabardordir",-deyilgan. Yana boshqa oyati karimasida esa: "Yo Rabbiy, ilmimni ziyoda qilg`aysen, deb ayt!"-deyilgan.

[2] Shamsiddin Muhammad ibn Ahmad ibn Usmon az-Zahabiy. Siyaru A'lami an-Nubalai. Bayrut. Muassasatu ar-Risalati. 1412 h.y./1992 m.y. 12-juz. B. 399.

[3] Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy. Sahih Buxoriy. Bayrut-Livan. Darul Qalam. 1407h.y./1987m.y. 1-jild. B. 22.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Rasullulloh sollallohu alayhi vassallam aytganlar: “Alloh taolo menga yuborgan hidoyat singari ilm ham ko`p yog`gan yomg`irga o`xshaydi. Ba`zi yer sof, unumdor bo`lib, yomg`irni o`ziga singdiradi-da, har-xil o`simliklar va ko`katlarni o`stiradi va ba`zi yer qurg`oq qattiq bo`lib, suvni emmasdan, o`ziga to`playdi, undan Alloh taolo bandalarini foydalantiradi. Odamlar suvdan ichadi, hayvonlarni va ekinlarni sug`oradi. Ba`zi yer esa, tekis bo`lib suvni o`zida tutib qolmaydi, ko`katni ham ko`kartirmaydi. Bularni quyidagicha muqoyasa qilish mumkin: Bir kishi Alloh ilmini (islomni) teran o`rganadi, teran tushunadi va undan manfaatlanadi. Va Alloh buyurgan hidoyatni o`zi o`rganib, o`zgalarga ham o`rgatadi. Ikkinchi bir kishi ilm o`rganib, odamlarga ham o`rgatadi. Ammo o`zi amal qilmaydi. Uchinchi bir kishi mutakabbirlik qilib, o`zi ham o`rganmaydi, o`zgalarga ham o`rgatmaydi. Bulardan birinchisi mo`min, ikkinchisi fosiq va uchinchisi kofirdir”.[4] ***“Dunyo va undagi narsalar la’natlangandir, faqat Allohning zikri, unga oshno bo‘lish, ilm o‘rgatish, ilm o‘rganish yaxshidir”.*** Ilmsiz hayot mazmunsizdir. Ilm yo‘qolishi qiyomat yaqinlashganidan belgidir. Shu haqda Buxoriy va Muslim rivoyatida Payg‘ambar alayhissalom deydilar: ***“Ilmning ko‘tarilib ketishi, johillik tarqalishi, mast qiluvchi ichimliklar ichilishi, zino avj olishi – qiyomat alomatlaridandir”***. Ilm ko‘tarilishi qalblardan o‘chib ketish bilan bo‘lmaydi, balki ulamolar o‘lishi bilan bo‘ladi. Abdulloh ibn Amr ibn Os roziyallohu anhumodan rivoyat qilinadi: Rasulullоh sollallohu alayhi vassallam shunday deganlarini eshitdim: ***“Alloh ilmni bandalardan tortib olmaydi, lekin olimlarni olish bilan oladi. Olim qolmagandan keyin odamlar ilmsiz, johil kimsalarni boshliq qilib oladilar. Ulardan savol so‘raganlarida, ilmsizlar fatvo berib o‘zlarini ham, o‘zgalarni ham adashtiradilar”*** (Buxoriy, Muslim rivoyati).[5]

Rivoyat qilishlaricha, Buxoro amiri Xolid ibn Ahmad Zuhaliy Imom Buxoriyga odam yuborib, saroyga kelib, amir va amaldorlarning farzandlariga dars berishni taklif qiladi. Buxoriy bundan bosh tortadi. Xolid yana elchi yuborib, kitoblari bilan tezda amir huzuriga kelishini buyuradi. Buxoriy esa: “Ilm izlab bormaydi, ilmni izlab keladilar”, deb javob beradi. Shu ma’noda bundan buyon yurtimizga nafaqat sayohat qilish, balki ilm o‘rganish maqsadida tashrif buyuruvchilar soni yanada ortishi shubhasiz. [6]

[4] https://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/1079/933
[5] contest.yandex.ru/contest/47997/enter/?nc=7l0jv7wU
[6] https://zarnews.uz/uz/post/ilm-izlab-bormaydi-ilmni-izlab-keladilar

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Buxoriy 600 ming hadisni tadqiq etib, “Ilmdan boshqa najot yo‘q, bo‘lmaydi ham” degan xulosaga kelgan. Uni biz shu vaqtgacha muhaddis, deb bilardik. Lekin Buxoriy katta muarrix, buyuk mufassir ham edi. Imom Buxoriy xalqaro ilmiy-tadqiqot markazida shu kabi qimmatli ma’lumotlarni chuqur o‘rganishga katta e’tibor qaratiladi. Jumladan, Qur’oni karim oyatlarini qiroat bilan o‘qish, to‘g‘ri talaffuz etish, arab imlosida yozish – kalligrafiya bo‘yicha mamlakatning yetakchi olimlari darslarini yo‘lga qo‘yishdan tashqari, xorijlik tadqiqotchilar uchun malaka oshirishlar tashkil etiladi. Markaz Imom Buxoriy va boshqa mutafakkir allomalarning ilmiy merosini o‘rganish, ular yaratgan asarlarning ilmiy-izohli tarjima va qiyosiy matnlarini nashr etish, mamlakatimiz hamda xorijiy davlatlardagi kutubxonalar, arxiv fondlarida saqlanayotgan qo‘lyozmalarning elektron nusxalarini to‘plash, ularni xalqimiz hamda jahon jamoatchiligiga yetkazish ishlari amalga oshiriladi. Buyuk muhaddislar Imom Buxoriy, Imom Termiziy, ulug‘ faqihlar Burhoniddin Marg‘inoniy, Abullays Samarqandiy, kalom ilmining mutafakkirlari Abu Mansur Al-Moturidiy, Abul Muin Nasafiy kabi ajdodlarimiz boy merosini o‘rganish va ilmning shu sohalari bo‘yicha mukammal bilimga ega bo‘lgan yetuk mutaxassislar tayyorlash yo‘lga qo‘yiladi.[7]

Xulosa qilib aytganda, Buxoriy asarlari musulmon dunyosining barcha madrasa va dorilfununlarida payg‘ambar (a.s) sunnatlari bo‘yicha asosiy darslik, qo‘llanma hisoblanadi. Jamoat arboblari, olimu ulamolar va din peshvolari Buxoriy asarlariga tayanib ish tutadilar. Imom Buxoriyning ilmiy jasoratlarini va shuhratlari u kishining asarlari va hadis ilmiga qo‘shgan buyuk hissalari barchani ilm yo‘liga kirishga va sobit qolishga undaydi: Vaholanki, Payg‘ambarimiz Muhammad sallollohu alayhi vasallam o‘z muborak hadislarida shunday marhamat qiladilar: “Mening so‘zimni eshitib, uni anglab, yod olib, so‘ng uni boshqalarga o‘zi eshitgandek yetkazgan kishini Alloh yorlaqasin, yuzini yorug‘ qilsin” Alloh taolo va’dalarga xilof qilguvchi zot emas, shu sababli ushbu hadisning himoyasi ila bu muborak ishning boshida turgan Hazrat imom Buxoriy va yozgan ulkan ilmiy meroslarini hamda bu manbalarni bizga yetkazganlarni ulkan ajrlar bulog‘iga burkab siylasin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro’yxati:

1. https://hidoya.uz/uz/news/448

[7] https://zarnews.uz/uz/post/ilm-izlab-bormaydi-ilmni-izlab-keladilar

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2. Shamsiddin Muhammad ibn Ahmad ibn Usmon az-Zahabiy. Siyaru A'lami an-Nubalai. Bayrut. Muassasatu ar-Risalati. 1412 h.y./1992 m.y. 12-juz. B. 399.
3. Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriy. Sahih Buxoriy. Bayrut-Livan. Darul Qalam. 1407h.y./1987m.y. 1-jild. B. 22.
4. https://www.newjournal.org/index.php/new/article/view/1079/933
5. contest.yandex.ru/contest/47997/enter/?nc=7l0jv7wU
6. https://zarnews.uz/uz/post/ilm-izlab-bormaydi-ilmni-izlab-keladilar.
7. https://n.ziyouz.com/kutubxona/category/107-hadisi-sharif
8. Abu Abdulloh Muhammad ibn Ismoil al-Buxoriyning „Al-Jomi'- as-Sahih" kitobidan hadis namunalari (Wayback Machine saytida 29-may 2012-yil sanasida arxivlangan)
9. https://play.google.com/store/apps/details?id=uz.cieuz.al_jome_as_sahih&hl=uz
10. https://kitobxon.com/oz/kitob/imom_al_buhoriy_muhaddislar_sultoni
11. https://www.bukhari.uz/?p=25469&lang=oz
12. Samatov K. Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society //Theoretical & Applied Science. – 2016. – №. 2. – C. 175-179.
13. Samatov, Khurshid. "Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society." Theoretical & Applied Science 2 (2016): 175-179.
14. Samatov, K. (2016). Issues Naqshbandi teaching peace and harmony in society. Theoretical & Applied Science, (2), 175-179.
15. Ulmasjonovich K. S. Mystical and philosophical foundations of human interaction. – 2021.
16. Ulmasjonovich, Khurshid Samatov. "Mystical and philosophical foundations of human interaction." (2021).
17. Ulmasjonovich, K. S. (2021). Mystical and philosophical foundations of human interaction.
18. Ulmasjonovich K. S. Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani) //European Scholar Journal. – 2021. – T. 2. – №. 11. – C. 45-48.
19. Ulmasjonovich, Khurshid Samatov. "Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani)." European Scholar Journal 2.11 (2021): 45-48.
20. Ulmasjonovich, K. S. (2021). Mystical and philosophical foundations of human interaction (based on the teachings of makhdumi Azami Kasani). European Scholar Journal, 2(11), 45-48.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Qasddan badanga og`ir shikast yetkazish jinoyatini jinoiy-huquqiy jihatlari va kvalifikatsiya qilish masalalari

Abduqodirov Shohruxbek Oybek o‘g‘li

Toshkent davlat yuridik universiteti

“Jinoyat qonunchiligini qo`llash nazariyasi va amaliyoti” soha mutaxassisligi magistratura talabasi

Annotatsiya: ushbu maqolada shaxs sog`ligiga xavf soladigan qasddan badanga shikast yetkazish jinoyatini jinoiy-huquqiy jihatlarini o`ziga xos tavsifi yoritiladi. Ushbu maqolada tizimli, xususiy ilmiy usullarga asoslangan holda statistik, formal, mantiqiy va qiyosiy usullardan foydalangan holda huquqni qo`llash amaliyotida mavjud bo`lgan badanga shikast yetkazish uchun javobgarlik muammolari va ular o`rtasidagi munosabatlarni tahlil qiladi. Bahs va munoraza asosida tegishli xulosa chiqarilib, badanga og`ir shikast yetkazishni kvalifikatsiya qilish masalalari haqida shuningdek sohadagi qonunchilik va qonunosti hujjatlarida belgilangan badanga shikast yetkazish tahlil qilinadi.

**Kalit so`zlar**: og`ir shikast etkazish, qarshi jinoyatlar sog`liqqa qarshi jinoyatlar, o`lim.

Kirish. Fuqarolarning sog‘ligi va jismoniy daxlsizligini jinoiy tajovuzlardan muhofaza qilish O‘zbekiston Respublikasi jinoyat huquqining dolzarb vazifalaridandir.

Inson sog‘ligi va uning daxlsizligi to‘g‘risida g‘amxo‘rlik qilish, uning barcha imkoniyatlarini va ijodiy salohiyatini ro‘yobga chiqarish uchun zarur bo‘lgan shart-sharoitni yaratish respublika rahbariyatining, davlatning, barcha huquqiy institutlarning, sud-tergov organlarining diqqat markazida bo‘lib, O‘zbekiston Respublikasi qonunlarining asosini tashkil etadi.

Amaldagi Jinoyat kodeksining 104-moddasiga muvofiq, sodir etilayotgan paytda hayot uchun xavfli bo`lgan qasddan badanga og`ir shikast yetkazish natijasida ko`rish, so`zlash, eshitish qobiliyatini yo`qotish yoxud biron a`zoning ishdan chiqishi yoki uning faoliyati tamoman yo`qolishiga, ruhiy holatining buzilishiga yoki sog`lig`ining boshqacha tarzda buzilishiga, umumiy mehnat qobiliyatining o`ttiz uch foizidan kam bo`lmagan qismining doimiy yo`qolishiga yoki homilaning tushishi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

yoxud badanning tuzalmaydigan darajada xunuklashishiga sabab bo`lsa va ushbu Kodeksning126-moddasida nazarda tutilgan jinoyat alomatlari mavjud bo`lmasa, qasddan badanga og`ir shikast yetkazish hisoblandi.

Bevosita qasddan badanga og`ir shikast yetkazish jinoyati tushunchasi haqida fikr yuritadigan bo`lsak, ushbu tushunchaga nisbatan bir qator yondoshuvlar ham mavjud bo`lib, ular bir-biridan xilma-xilligi bilan ajralib turadi. Avvalo, badanga og`ir shikast yetkazish tushunchasiga to`xtalib o`tish maqsadga muvofiq. Shuni alohida ta`kidlash kerakki yuridik abadiyotlarda badanga og`ir shikast yetkazish tushunchasi haqida yagona to`xtamga kelinmagan.

Bu esa qilmishni to`g`ri kvalifikatsiya qilish va o`xshash jinoyatlardan farqlashdan dastavval dastlabki tushunchani o`rganishni taqozo etadi. Umuman olganda badanga shikast yetkazish tushunchasi haqida olimlar turlicha qarashlarni ilgari suradilar.

Ijtimoiy havfli qilmish odatda jinoyat qonuni bilan qo`riqlanadigan ob`ektga qarshi qilinadigan ijtimoiy xavfli harakat yoki harakatsizlikda ifodalanadi.

Ikkinchidan, sodir qilingan harakat yoki harakatsizlik aybli bo`lishi kerak, ya`ni shaxs tomonidan qilingan harakat natijasida shaxs badaniga shikast yetkazilgan bo`lishi kerak.

Qasddan badanga og`ir shikast yetkazish harakat bilan, ba`zi vaqtlarda esa, harakatsizlik bilan ham sodir qilinadi. Shu harakat yoki harakatsizlik oqibatida ob`ektiv tomondan ob`ektga zarar keltiriladi. Harakat orqali shikast yetkazish, deganda shu narsani tushunish kerakki, badanga shikast yetkazishda jinoyatch o`zining kuchi bilan yoki sovuq qurol yordamida shuningdek, xo‘jalikda ishlatiladigan buyumlarni qurol sifatida ishlatish jarayonida shaxsning badaniga qasddan shikast yetkazilishi tushuniladi.

Badanga og`ir shikast yetkazish kishi organizmiga biologik, kimyov ashyolarning ta`sir ettirilishi natijasida, shuningdek, kishi organizmiga ruhiy ta`s o`tkazish oqibatida yetkazilishi ham mumkin. Badanga shikast yetkazilishida aybdor shaxsning o`zi bajarmasligi ham mumkin. Bunday hollarda aybdor turli hayvonlar,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

jumladan, itlar yordamidan foydalanadi. Shunday harakatlarni qilgan sub`ekt yoshiga yetmaganlar hamda o`z harakatining oqibatini anglamaydigan shaxslar jinoiy javobgarlikka tortilmaydilar. Badanga shikast yetkazish jarayonida qo`llangan usullar va foydalanilgan qurollar jinoyatni kvalifikatsiya qilishga ta`sir qilmaydi, lekin jinoiy jazo tayinlash vaqtida e`tiborga olinishi mumkin. Mazkur jinoyatning bevosita obyekti boshqa shaxsning sog‘ligini himoya qilish borasidagi ijtimoiy munosabat hisoblanadi. JKning104-moddasida nazarda tutilgan jinoyat obyektiv tomondan huquqqa xilof ravishda boshqa shaxs sog‘ligiga og‘ir zarar yetkazishga sabab bo‘lgan harakat yoki harakatsizlikda ifodalanadi. Bu jinoyat bo‘yicha javobgarlik boshlanishining muqarrar sharti –sodir etilgan ijtimoiy xavfli qilmish va boshlangan jinoiy oqibat o‘rtasidagi sababiy bog‘lanishni aniqlash. Og‘ir shikast yetkazishning shartli elementlari quyidagilardir: shikast yetkazilayotgan lahzada hayot uchun xavfli; ko‘rish, nutq, eshitish qobiliyatini yoki a`zosini yo‘qotish yoki bajaradigan vazifasini butunlay bajara olmay qolishi; ruhiy kasallikka chalinish; 33% dan ziyod umumiy mehnat qobiliyatini butunlay yo‘qotish; badanni tuzatib bo‘lmaydigan darajadaxunuklashtirish[1].Jinoyat huquqi va sud tibbiyoti fanlari tomonidan badanga yetkaziladigan shikastning og‘irlik darajasini aniqlash mezonlari ishlab chiqilgan. Ular jumlasiga:

1) shikastning hayot uchun xavfliligi;

2) sog‘liqqa yetkaziladigan haqiqiy ziyon;

3) mehnat qobiliyatini yo‘qotish darajasi;

4) estetik mezonlar kiradi.

Bu mezonlar JK normalarida va O‘zbekiston Respublikasi Sog‘liqni saqlash vazirligi tomonidan tasdiqlangan «Badanga yetkazilgan shikastlarning og‘irlik darajasini sud-tibbiy yo‘l bilan aniqlash qoidalari»da o‘z ifodasini topgan. Hayot uchun xavfli shikast deganda, sodir etilayotgan vaqtida jinoyatchi tomonidan

[1] Rustambayev M.X. O‘zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi.Jinoyat haqida ta’limot. Darslik. 2-nashr, to‘ldirilgan vaqayta ishlangan – T.: O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti, 2018.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

hayot uchun xavf tug‘diruvchi shikastni yetkazish tushuniladi. Bunday shikastga tibbiy yordam ko‘rsatilmasa, jabrlanuvchining o‘limiga sabab bo‘lishi mumkin bo‘lgan shikast kiradi. Qasddan badanga og‘ir shikast yetkazish shaxsning sog‘ligiga turlicha shikast yetkazish yoki sog‘liqning muayyan muddatga izdan chiqishida ifodalanadi. Mehnat qobiliyatini yo‘qotish darajasi foizlarda aniqlanadi va yetkazilgan shikast mehnat qobiliyatining qisman yoki butunlay yo‘qotilishiga sabab bo‘ladi.Badanni tuzalmaydigan qilib xunuklashtirib yuborish estetik mezoni o‘ziga xos xususiyatga ega. Bunda yetkazilgan shikast natijasida jabrlanuvchi badanining xunuklashganligi uning ruhan ezilishiga olib keladi. Shikastning og‘irligi oqibat-natijada, avvalo, jabrlanuvchiga uning badani xunuklashgani sabab bo‘ladigan ruhan ezilishlar bilan bog‘liqdir. **Bu badanga shikast yetkazishning eng ko‘p tarqalgan turlaridan biridir. Bunday shikast, odatda, o‘lim bilan tugaydi yoki jabrlanuvchining hayotiga bevosita xavf tug‘diradi. Biror-bir oqibat yuz berishidan qat`i nazar, hayot uchun xavfli shikast yetkazilgan paytdan jinoyat tugallangan hisoblanadi va javobgarlik vujudga keladi. Yetkazilgan shikastning nima bilan tugashi jinoyatning kvalifikatsiyasiga ta`sir ko‘rsatmaydi. «Badanga yetkazilgan shikastning og‘irlik darajasini aniqlash qoidalari»da badanga yetkaziladigan hayot uchun xavfli shikastning ro‘yxati berilgan. Badanga yetkaziladigan hayot uchun xavfli shikastni kvalifikatsiya qilish uchun bunday jinoyat subyektiv tomonining eng muhim belgilarini e`tiborga olish lozim. Bunday shikast yetkazilishining o‘zi (ayniqsa, ko‘krak qafasi, qorin, bosh suyagiga hayot uchun xavfli jarohat yetkazish) shundan dalolat beradiki, jinoyatchining jabrlanuvchiga nafaqat og‘ir jarohat yetkazishi, balki uning o‘lishi mumkinligiga ko‘zi yetadi. Badanga hayot uchun xavfli bo‘lgan shikast yetkazishni odam o‘ldirishga suiqasd qilishdan farqlash lozim. O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining «Qasddan odam o‘ldirishga oid ishlar bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida»gi qarorida: «Qasddan odam o‘ldirish jinoyatini jabrlanuvchining o‘limiga sabab bo‘lgan qasddan badanga og‘ir shikast yetkazish jinoyatidan farqlash uchun aybdorning qasdi nimaga qaratilganligini, uning o‘z harakatlari oqibati, ya`ni jabrlanuvchining o‘limiga nisbatan subyektiv munosabatini inobatga olish darkor. Qasddan odam o‘ldirish jinoyatini sodir etayotganda aybdor shaxsni**

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

hayotdan mahrum qilish niyatida harakat qiladi, badanga og‘ir shikast yetkazish shaxsning o‘limiga sabab bo‘lgan hollarda esa, o‘limga nisbatan uning aybi ehtiyotsizlik shaklida ifodalanadi.
Aybdorning qasdi nimaga qaratilganligi to‘g‘risidagi masalani hal etishda qilmishning barcha holatlari majmuidan kelib chiqilishi, xususan, jinoyatni sodir etish usuli va quroli, tan jarohatlari soni, xususiyati va o‘rni (masalan, odam hayoti uchun muhim a`zolarning jarohatlanganligi), jinoiy harakatlar to‘xtashi sabablari, shuningdek, aybdor va jabrlanuvchining jinoyat sodir etilgunga qadar bo‘lgan fe`latvori, o‘zaro munosabatlari, aybdorning jinoyat sodir etilgandan keyingi harakatlari xususiyati e`tiborga olinishi lozim»[2].

Aybdor badanga hayot uchun xavfli bo‘lgan og‘ir shikast yetkazayotganida jabrlanuvchini o‘ldirib qo‘yishi mumkinligini nafaqat anglagan va shunday bo‘lishi ehtimoli borligini faraz qilgandagina emas, balki shunday oqibat yuz berishini xohlagan, ya`ni boshqa odamni o‘ldirishga qaratilgan to‘g‘ri qasd bilan harakat qilgandagina uning qilmishi o‘ldirishga qasd qilish deb kvalifikatsiya qilinishi lozim.
To‘g‘ri qasd odam o‘ldirishga qaratilmagan bo‘lsa, qasddan badanga hayot uchun xavfli bo‘lgan shikast yetkazish O‘zbekiston Respublikasi JK 104-moddasi 1-qismi bilan kvalifikatsiya qilinadi.
Javobgarlik belgilanishining asosiy sharti – sodir etilgan ijtimoiy xavfli qilmish bilan yuz bergan oqibat o‘rtasidagi sababiy bog‘lanishni aniqlash. Har qanday qilmishni jinoyat deb topish uchun yetkazilgan zarar va kelib chiqqan oqibat o`rtasida sababiy bog`lanishni aniqlash muhim ahamiyat kasb etadi. Yuqorida biz tahlil qilayotgan modda moddiy tarkibli jinoyat bo`lgani bois oqibat kelib chiqishini nazarda tutadi. Aks holda qilmish jinoyat kodeksi boshqa mustaqil moddalari bilan kvalifikatsiya etilishi lozim.

[2] **O‘zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining «Qasddan odam o‘ldirishga oid ishlar bo‘yicha sud amaliyoti to‘g‘risida»gi qarori.**

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Mana shu belgilarning har birini mohiyatini to`g`ri aniqlash, sodir qilingan jinoyatni to`g`ri kvalifikatsiya qilishda muhim rol o`ynaydi.

Biz yuqorida ko`rsatib o`tilgan belgilarning har birini maxsus qism dispozitsiyasida qanday ifodalanishini ko`rib chiqamiz.

1) Jabrlanuvchining hayoti uchun xavfli bo`lgan og`ir tan jarohati yetkazish.

Hayot uchun xavf deganda, sodir etilayotgan vaqtida jinoyatchi tomonidan haqiqatdan ham jabrlanuvchi hayoti uchun xavf tug‘diruvchi shikastni yetkazish tushuniladi. Bunday shikastga tibbiy yordam ko‘rsatilmasa, jabrlanuvchining o‘limiga sabab bo‘lishi mumkin bo‘lgan shikast kiradi. Bu badanga shikast yekazishning keng yoyilgan turi bo`lib odatda jabrlanuvchini o`limiga olib keladi. Bunda biror bir oqibat yuz berishi bermasligi ahamiyat kasb etmaydi[3].

Hayot uchun havfli shikast zarba berilgan paytdan boshlab jinoyat tugallangan hisoblandi ya`ni javobgarlikka sabab bo`ladi. Bu yerda hayot uchun havfli shikast yetkazilishi qanday oqibat bilan tugagani ham qiziq emas. Hayot uchun havfli deb kvalifikatsiya qilish uchun shikastning ko`krak qafasi, qorin sohasi va boshqa hayotiy zarur organlariga berilishini o`zi hayot uchun havfli shikast ekanligidan dalolat beradi.

Shuni ta`kidlab o`tish kerakki, huquqshunoslik hamda sud meditsinasiga oid adabiyotlarda badanga shikast yetkazilishi natijasida jabrlanuvchining hayotini xavf ostida qolishi masalasiga turli fikr mulohazalar bildirilgan.

Bir qator mualliflar tan jarohatining darajasi va tan jarohatini jabrlanuvchining hayoti uchun xavfliligi tan jarohati yetkazilishi natijasida kelib chiqqan oqibatga qarab belgilanadi, degan fikrni bildirganlar.

Har qanday yuz beradigan voqelik singari, badanga shikast yetkazishda ham boshlanish, davom etish, tugash jarayonlaridan iborat bo`ladi. Badanga yetkazilgan shikastning darajasini og`irligiga baho berishda jabrlanuvchiga shikast yetkazish

[3] M.X.Rustamboyev. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga sharhlar. Umumiy qism. - Toshkent: “Adolat”, 2016. - 608 b

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

paytini, yetkazilgan shikastning rivojlanishini hamda yetkazilgan shikastning oqibatini albatta e`tiborga olish kerak.

Amaliyotda shunday hollar uchraydiki, badanga shikast yetkazish paytida yetkazilgan jarohat jabrlanuvchining hayoti uchun xavfli bo`lmasa-da, lekin vaqt o`tishi bilan o`sha jarohat jabrlanuvchining sog`lig`i buzilishi natijasida o`z ta`sirini ko`rsatib, uning hayotini xavf ostida qolishiga sabab bo`lgan. Jabrlanuvchiga yetkazilgan shikastning og`irlik darajasini aniqlab, xulosa beruvchi ekspertiza xulosasi jabrlanuvchining badanida shikast yetkazilishi oqibatida yuz bergan o`zgarishni aniqlashda faqatgina tananing shikast yetkazilgan qisminigina tekshirmasdan, balki uning butun jismini tanasini tekshirib chiqishi zarur.

Agar yetkazilgan shikast haqiqatdan ham hayot uchun xavfli deb topilsa, u holda yetkazilgan shikastni jabrlanuvchining hayoti uchun xavfli deb baholash kerak. Bu badanga shikast yetkazishni og`irlik darajasini aniqlashning yagona to`g`ri yo`lidir.

Ba`zi mualliflarning ta`kidlashicha, «Ayrim jarohatlar hattoki, ko`krak va qorin bo`shlig`iga yetkazilgan bo`lsa-da, lekin jabrlanuvchining hayotiga xavfi to`g`ilmasa, bunday harakatni og`ir shikast yetkazish, deb baholab bo`lmaydi».

Yuqorida aytib o`tilgan fikrni M.L.Avdeev tanqid qilib, o`z fikrini quyidagicha bayon qilgan: «Urush va janjal vaqtida pichoq yoki boshqa o`tkir kesuvchi qurollar bilan ko`krak va qorin bo`shlig`iga jarohat yetkazilishi natijasida jabrlanuvchining ichki organlariga o`sha qurollar orqali har xil organizm uchun zararli bo`lgan mikroblar o`rnashib qoladi, shu holning o`zi jabrlanuvchining hayotini xavf ostida qoldiradi».

Xulosa qiladigan bo`lsak, biror a`zoning yo`qotilishi yoki uning funksiyasini tamoman yo`qotilishi deganda, JKning 104-moddasi dispozitsiyasida sanab o`tilgan a`zolarni birontasining yo`qotilishi yoki uning funksiyasining tamoman yo`qotilishi tushuniladi. Shuni alohida ta`kidlab o`tish kerakki, inson tanasining ba`zi a`zolari, jumladan ko`zi, qulog`i, qo`li, oyog`i juft a`zo hisoblanadi. Shu yerda savol tug`ilishi mumkin, ya`ni badanga shikast yetkazilishi natijasida tananing juft a`zolaridan bittasi yo`qotilganda yetkazilgan shikastning darajasiga qanday baho berish kerak.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Bu masalada A.A.Duboves quyidagi fikrni bildirgan: Tananing har bir a`zosi inson organizmi faoliyatida muhim vazifani bajaradi. Tanadagi juft a`zolarning bittasini tamoman yo`qotilishi ham badanga og`ir shikast yetkazish deb qaraladi.

P.A.Dubovesning fikriga qisman qo`shilish kerak. Shunday masalani hal qilishda avvalambor, juft a`zoni o`ziga xos xususiyatini, shuningdek, juft a`zolardan birini yo`qotilishi o`sha a`zoning funksiyasini tamoman yo`qotilishiga olib kelgan yoki kelmaganligini e`tiborga olish kerak. Misol uchun bitta ko`zdan ko`rish yoki bitta quloqdan eshitish qobiliyatini yo`qotish, ko`rish va eshitish darajasini pasaytirsada, lekin ularning funksiyasini tamoman yo`qotilishiga olib kelmaydi.

Agar jabrlanuvchining bitta qo`li yoki bir oyog`i yo`qotilsa, u holda shu a`zolarining funksiyalari tamoman yo`qotilgan, deb hisoblanadi. Chunki bir oyoq bilan qolgan jabrlanuvchi yurish imkoniyatidan mahrum bo`ladi. Yoki bir qo`lini yo`qotgan odam ikkita qo`l bilan qilinadigan harakatlarni bajarish imkoniyatini yo`qotadi. Demak, juft a`zolardan birining shikastlanishi oqibatida o`sha a`zolarning funksiyasi tamoman yo`qotilsa, u holda o`sha a`zoning yo`qotilishi yoki uning funksiyasini umuman yo`qotilishi deb qaraladi.

REFERENCES

1.M.Usmonaliyev, P.Bakunov. Jinoyat huquqi (Umumiy qism). Darslik. - T.: Yangi asr avlodi, 2010. - 662 b.

2. M.X.Rustamboyev. O`zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga sharhlar. Umumiy qism. -Toshkent: “Adolat”, 2016. - 608 b.

3. M.X.Rustambayev. O`zbekiston Respublikasi Jinoyat huquqi kursi. Umumiy qism. I-tom: Jinoyat to`g`risida ta`limot. – T.: Ilm ziyo, 2011. – 400 b.

4. M.X.Rustambayev. O`zbekiston Respublikasi Jinoyat huquqi kursi. Umumiy qism. II-tom. Jazo to`g`risida ta`limot. – T.: Ilm ziyo, 2011. – 304 b.

5. M.X.Rustambayev. O`zbekiston Respublikasi Jinoyat huquqi kursi. Maxsus qism. III-tom. Jazo to`g`risida ta`limot. – T.: Ilm ziyo, 2011. – 315 b.

6. M.X.Rustambayev. O`zbekiston Respublikasi Jinoyat huquqi kursi. Maxsus qism.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Yo’l transport tergov qilishning nazariy masalalari

Kabulov Kozimjon Turg`un o`g`li
Toshkent davlat yuridik universiteti
“Jinoyat qonunchiligini qo‘llash nazariyasi va amaliyoti” soha mutaxassisligi
magistri
kabulovkt@gmail.com
Toshkent davlat yuridik universiteti

Annotatsiya. Ushbu maqolada yo‘l transport hodisalari sodir bo‘lishiga yo`l qo`yilgan sabablar va sharoitlar, yo’l transport hodisasini sodir etish usuli, shu turdgi jinoyatlarni kamaytirish zarurligi, jinoyatni ochish jarayonida tergov yo’nalishlarini aniqlab olish hamda versiyalarni tuzishning samarali yo`llari,(metodlari), haqida atroflicha tahlil qilinadi.

**Kalit so`zlar:** yo`l transport hodisasi, jinoyat izlari, jinoyatlarni tergov qilish metodologiyasi, yo’l transport hodisasini sodir etish usuli, kriminalistik tavsif, yo‘l transport hodisalari mexanizmi.

I.Kirish

Transport hodisalarining ko‘piga haydovchilarning yo‘l qoidalarini qasddan mensimasligi va tajribasizligi, piyodalarning qoidalarga amal qilmasligi ham sabab bo‘lmoqda. Shu bois, bu yil barcha hududlarda “Xavfsiz yo‘l va xavfsiz piyoda” umummilliy dasturi amalga oshirilishi ta’kidlandi.

Qonunchilik palatasi va mutasaddi idoralarga yo‘l harakatiga oid qonun hujjatlarini qayta ko‘rib chiqib, tubdan takomillashtirish vazifasi qo‘yildi. Chunki qo‘pol qoidabuzarliklar, ularni takror sodir etish holatlari ko‘paygan.

Jazo muqarrarligini ta’minlash maqsadida, bundan buyon, har bir huquqbuzarlik uchun jarima ballari tizimi joriy etilishi belgilandi. Masalan, haydovchi tezlikni oshirsa, 1 ball, qizil chiroqda o‘tsa, 3 ball hisoblanadi. Agar bir yilda qoidabuzarliklar jami 12 balldan oshsa, haydovchi avtomobil boshqarish huquqidan mahrum qilinadi va qayta imtihon topshiradi.

Ma’lum qilinishicha, 2021-yilning yanvar-dekabr oylarida jami 10 001 ta yo‘l-transport hodisalar sodir etilgan bo‘lib, ular oqibatida 9230 kishi jarohat olgan. Eng achinarlisi, O‘zbekistonda 2021-yilda yo‘l-transport hodisalari oqibatida jami 2426

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

kishi halok bo‘ldi. YTHlarning 4698 tasi piyodalar, 1621 tasi bolalar, 1075 tasi velosipedchilar, 84 tasi mototsiklchilar bilan sodir bo‘lgan. Avariyalar sodir etgan haydovchilarning 268 nafari ayollar bo‘lsa, 9733 nafari erkaklar.

Shuningdek, YTHlarning 20,1 foizi harakatni tashkil etishdagi muammolar, 20,1 foizi belgilangan tezlikka rioya qilmaslik, 13,8 foizi piyodalar o‘tish joyi belgilanmagan joydan kesib o‘tish, 9,1 foizi haydovchining tajribasizligi, 5-foizi bolalarni qarovsiz qoldirish, 1,4 foizi esa mast holda rulga o‘tirish oqibatida kelib chiqqan.

Yo‘l-transport hodisalarining deyarli 3626 tasi davlat ahamiyatidagi (mintaqalararo), 2099 tasi mahalliy, 1697 tasi xalqaro ahamiyatga ega bo‘lgan yo‘llarda yuz bergan.

Bir yil ichida eng ko‘p yo‘l-transport hodisalari Farg‘ona viloyatida sodir bo‘lgan — tegishli davrda 1469 ta YTH qayd etilgan. Kuchli uchlikdan Toshkent viloyati (1336 ta) va Toshkent shahri (1073 ta) bormoqda. Eslatib o‘tamiz, O‘zbekistonda 2020-yilda yo‘l-transport hodisalari oqibatida jami 1962 kishi 2019-yilda esa 2094 kishi halok bo‘lgan edi[1].

Vatanimizdagi rivojlanishning tub yo'nalishini va islohot jarayonlari, shu jumladan texnikadan foydalanish samaradorligi dastavval inson omili nuqtayi nazaridan tahlil qilinishi va baholanishi shart .

Transport va uning keng tarqalgan avtomobil turi o’zining qulayligi va boshqa ijobiy tomonlari bilan birga, undan foydalanish qoidalarini buzish oqibatida hayotga xavf tug’dirishi va moddiy hamda ma'naviy zarar keltirishi bilan bog’lik. Lekin jahon iqtisodiyoti va madaniyati avtomobil transporti muttasil rivojlantirilishi zarur ekanligini taqozo qilmoqda. O'zbekiston mustaqillik davrida erishgan yutuqlaridan biri avtomobil chiqaruvchi mamlakatlar jumlasiga kirdi, bir necha rusumdagi yo'lovchi va yuk tashuvchi zamonaviy avtomobillar chiqarmoqda. Xorijiy mamlakatlardan xam turli avtomobil vositalari keltirilmoqda.

YTH hamma vaqt ham jiddiy oqibatlar keltirib chiqarmaydi va jinoiy harakterda bo'lavermaydi. Ba'zan yo'l hodisalari na haydovchiga, na yo'lovchiga, na avtomobilning texnikaviy holatiga, na yo’lning sifatiga bevosita bog’lik bo'lmasligi

[1] https://daryo.uz/2022/02/17/ozbekistonda-2021-yilda-yuz-bergan-yol-transport-hodisalari-oqibatida-necha-kishi-halok-bolgani-malum-qilindi/ internet manbaasidan olindi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

mumkin. Hodisaning yuz berish jarayoni dastlab noaniq va murakkab ekanligi sababli ayb kimda ekanligini tezda aniqlash juda mushkul.

Har qanday jinoyatni muvaffaqiyatli tergov qilish, birinchi navbatda, tergovchidan nafaqat jinoyat qonunini, balki uning kriminalistik mohiyatini ham anglash qobiliyatiga bog‘liqdir. Jinoyatning kriminalistik mohiyatini to‘g‘ri belgilash, ya'ni uning kriminalistik xususiyatlarini tushunish faqat malakali tergovchiga ham ma'lum sharoitni taqozo etishi mumkin. Buning uchun tergovchi ma'lum bir jinoyat turining tipik kriminalistik muhim belgilari to‘g‘risida ma'lumotga ega bo‘lishi, shuningdek, har bir aniq jinoyatda muhim kriminalistik ma'lumotlarini maqsadli ravishda aniqlash va uni ma'lum bir jinoyat turining tipik kriminalistik xususiyatlari bilan taqqoslash qobiliyatiga ega bo’lishi kerak.

Jinoyatlarni kriminalistik tavsiflash kriminalistika fanining muhim kategoriyasi bo‘lib, u nafaqat umumiy nazariy qoidalar, balki tergov organlarining amaliy faoliyati, xususan, jinoyatlarni tergov qilish metodologiyasi uchun ham muhimdir. Ilmiy adabiyotlarda ushbu kategoriya jinoyatning tipik axborot modeli sifatida ham belgilanadi.

Jinoyatlarning ayrim turlarini muvaffaqiyatli ochish va tergov qilish jinoyatlarning kriminalistik xususiyatlarining mohiyatini o‘rganish va ushbu toifani kriminalistik bilimlarning mustaqil sohasiga ajratish orqali osonlashadi.

Ilmiy kriminalistik adabiyotlar bilan tanishish natijasida biz jinoyatlarning kriminalistik xususiyatlari tushunchasi so‘nggi yillarda olimlar va amaliyotchilar tomonidan faol muhokama qilinayotgan kriminalistika fanining muammolaridan biri ekanligini aniqladik. Jinoyat ishlarini sudda ko‘rib chiqish uchun bunday tadqiqotlarning ahamiyati katta. Yo‘l-transport hodisalari bilan bog‘liq jinoyatlarning kriminalistik xususiyatlarini hisobga olgan holda ishlab chiqilgan standart versiyalardan foydalanish ushbu jinoyatlarni hal etishda muhim ahamiyatga ega. Kriminalistik xususiyatlar elementlarini yaratishda maxsus bilimlarni faol jalb qilish tergov samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Ayrim mualliflar jinoyatlarning kriminalistik tavsifini jinoyatlarning kriminalistik ahamiyatga molik belgilari to‘g‘risida muayyan tarzda buyurtma qilingan ma'lumotlar majmuyi deb tushunadilar.

M.P. Yablokovning so'zlariga ko'ra, "Kriminalistikaning tub mohiyatiga nazar soladigan bo’lsak, jinoyatning o'ziga xos xususiyati deganda jinoyatning turi, guruhi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

va individual xususiyatlarining kriminalistik jihatdan ahamiyatli belgilarini tavsiflash tizimi tushunilishi kerak, uni sodir etish usuli, mexanizmi va shartlari, uning predmetining xususiyatlarida ko'rish mumkin. Jinoyatlarni muvaffaqiyatli ochish, tergov qilish va oldini olish uchun muhim bo‘lgan muayyan jinoiy faoliyatning boshqa belgilariga e’tibor qaratish lozim bo’ladi”[2].

Jinoyatlarning kriminalistik tavsiflashdam, albatta, jinoyat sodir etish usullari haqida va ushbu jinoyatni guruh bo’libmi yoki yakka tarzda sodir etganmi, sodir etgan shaxsning ijtimoiy kelib chiqishi va shu kabi jinoyatlarni oldini olish to’g’risidagi ma’lumotlardir.

Yo‘l-transport hodisalari bilan bog‘liq jinoyatlar bo‘yicha, A.A. Shapkinning ta'kidlashicha, "Kriminalistik tavsif voqea mexanizmi, aybdor shaxsining xususiyatlari, voqea sodir bo'lgan joydagi vaziyat to'g'risidagi ma'lumotlar tizimi bo'lib, ular o'rtasidagi tabiiy aloqalarni hamda sud bosqichida vazifalarini aniq hal qilish bo'yicha versiyalarni tuzish va ularni tekshirish vositasi sifatida aks ettiradi”

Ushbu olimning fikrlari bo’yicha hodisa sodir etgan shaxs, ya’ni haydovchining shaxsiga aniqlik kiritish tergovni olib borishda to’g’ri versiyalarni qo’llash sud bosqichida adolatli hukm chiqarilishiga olib kelishi to’g’risida aytib o’tilgan.

Biz ham ushbu fikrni qo’llab-quvvatlaymiz, jinoyatni ochish jarayonida tergov yo’nalishlarini aniqlab olishda hamda versiyalarni tuzishda va sud jarayonida voqeani yoritib berishda biz kriminalistikaga tayanamiz. Bir so’z bilan aytganda, kriminalistika tipik vaziyatlarning ideal modeli va tabiiy ravishda shakllangan daliliy axborot manbalarini hamda jinoyatlarning ayrim toifalarini tergov qilishning optimal yo‘li va eng samarali vositasini aniqlashga imkon beradi.

Yo‘l transport hodisalarning kriminalistik tavsifi bu jinoyat sodir etish holati va mexanizmida, uning ishtirokchilarining shaxsiy xususiyatlarida, shuningdek, ularning jinoiy xatti-harakatlarining o‘ziga xos xususiyatlarida namoyon bo‘ladigan va bunday hodisaning o‘zaro bog‘liq va o‘zaro shartli umumiy va individual belgilarining kombinasiyasi belgilab beradi.

Olimlar jinoyatni sodir etish usuli emas, mexanizmi jinoyat sifatida avariyani kriminalistik tavsiflashda yetakchi element deb hisoblaydilar. Avariya sodir etish usuli o‘ziga xos xususiyatlarga ega.

[2] Криминалистика: учебник / отв. ред. Н.П. Яблоков. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Юристъ, 2005. – 86 с.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Shuni ta'kidlaymizki, u ko‘pincha YTHning kriminalistik xususiyatlarining boshqa elementlariga, shu jumladan, jinoyat mexanizmiga nisbatan bo‘ysunuvchi rol o‘ynaydi. Olimlar tomonidan yo‘l transport hodisalari sodir etilishiga olib keladigan omillar, holatlar va alohida bosqichlarning dinamik, vaqtinchalik va boshqa munosabatlari tizimi sifatida qaraladi, shu sababli, YTH sodir bo‘lgan paytida o‘zaro ta'sir qiluvchi obyektlarda izlar hosil bo‘ladi.

Yo‘l transport hodisalari mexanizmini bir vaqtning o‘zida uch bosqichga bo‘linadigan jarayon sifatida tushunish mumkin:

- ❖ transport vositasining to‘siq bilan yaqinlashishi;
- ❖ to‘siq bilan o‘zaro ta'sir;
- ❖ ta'sirdan keyin transport vositasi va boshqa obyektlarning harakati.

Bu bosqichlarning har birini o‘rganish, ularning borishi shart-sharoitlari va oqibatlarini aniqlashtirish jinoyatlarni tergov qilishda muhim rol o‘ynaydi, chunki shaxsning aybdorligi masalasi belgilangan.

Yo’l transport hodisasini sodir etish usuli - avtohalokatning murakkab mexanizmida transport vositasini boshqarayotgan shaxsning harakat usuli: qarama-qarshi chiziqqa chiqish, to'siqdan qochish, keskin burilish, kech tormozlash va boshqalar. Bu barcha harakatlar salbiy oqibatlarning boshlanishidan oldin sodir bo'ladigan to'qnashuvlar, baxtsiz hodisalar va boshqalar.

Ular har bir holatda turli xil munosabatlarda namoyon bo‘ladigan subyektiv va obyektiv omillarning aloqasi bilan tavsiflanadi.

Subyektiv omillarga quyidagilar kiradi:

- ➢ haydovchilarning xatti-harakatlarida (masalan, transport vositasini boshqarish usulini tanlash; tezlikni noto‘g‘ri tanlash yoki belgilangan tezlikdan oshib ketish, kesishmalar, o‘tish, quvib o‘tish qoidalarini buzish va hokazo);
- ➢ transport vositalari va yo‘ldan foydalanayotgan piyodalar, yo‘lovchilar va boshqa shaxslarning xatti-harakatlarini (masalan, qatnov yo‘li bo‘ylab harakatlanish, yo‘l belgilariga rioya qilmaslik, svetofor belgilari va signallarini, harakatlanayotgan transport vositasi oldida yo‘lni kesib o‘tish, o‘tish uchun mo‘ljallanmagan joylarda yo‘lni kesib o‘tish, xavfsizlik devorlaridan oshib o‘tish, belgilanmagan joylarda yo‘lovchilarni chiqishi va tushirish, yo‘lda piyodalarning kutilmaganda paydo bo‘lishi va boshqalar).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Obyektiv omillar – bu yo‘l holati, transportning texnik holati, meteorologik sharoitlar va boshqalar.

Harakat ishtirokchilari ko‘zda tutilmagan holatlarning tasodifiy tarzda sodir bo‘lishi (masalan, transport vositasining kutilmagan nosozligi) natijasida avariya sodir bo‘lishiga va boshqa texnik vaziyatlar .

Yo‘l transport hodisaning holati va mexanizmi, uning sodir bo‘lishiga sabab bo‘lgan sabablar va sharoitlar, uning ishtirokchilari va boshqalar haqida ma'lumot manbayi ulardan qolgan iz hisoblanadi. Bu sodir etish usulini aks ettiradi. Iz naqshlari oddiy ikki jismlarning o‘zaro ta'siri mexanizmining asosi bo‘lgan harakat shakliga bog‘liq. Izlarning hosil bo‘lishi avariya turiga bog‘liq. Avariya natijasida bosim izlari, surilish, sirpanish, aylanish va h.k. hosil bo‘lishi mumkin.

Voqea sodir bo‘lgan vaziyatni (joy, vaqt va boshqa holatlarni) tavsiflovchi ma'lumotlar ham muhim krimalistik ahamiyatga ega. Masalan, yilning vaqti(kuni) favqulodda yo‘l holatining shakllanishiga sabab bo‘lishi mumkin. N. A. Selivanovning ma'lumotlariga ko‘ra, "Eng ko‘p avariyalar transport vositalarining eng qizg‘in harakati paytida ("часы пик"), shuningdek, mavjud noqulay ob-havo sharoitida (yomg‘ir, muz, tuman va boshqalar) va tunda sodir bo‘ladi"[3].

Hammamizga ma’lumki, yo’l transport hodisalari ko’p hollarda kechki vaqtda eng qizg’in harakat vaqtda sodir bo’ladi, buning asosiy sabablaridab biri haydovchining kun davomida charchashi, ish vaqtidagi stress, ruhiy holati ta’siri va boshqa shunga o’xshash holatlar natijasida kelib chiqadi.

S. P. Mitrichevning fikriga ko‘ra, "Yo‘l transport hodisalari jinoyati-bu turli xil obyektlar: transport vositalari, yo‘llar va yo‘l sharoitlari, haydovchilar, piyodalar va boshqa yo‘l foydalanuvchilari o‘rtasidagi o‘zaro ta'sirning murakkab va dinamik tizimidir. Ushbu obyektlarning o‘zaro ta'siri natijasida ushbu turdagi jinoyatlarga xos bo‘lgan iz namunasi shakllanadi. Ushbu izlarni tahlil qilish va o‘rganish voqea sodir bo‘lgan kriminalistik xususiyatlarining boshqa elementlarini o‘rnatishga yordam beradi"[4].

[3] Селиванов Н.А. Криминалистическая характеристика преступлений, следственные ситуации в методике расследования // Социалистическая законность. – № 2. – 1977. – С. 56-58.

[4] Митричев С.П. Общие положения методики расследования отдельных видов преступлений // Криминалистика и судебная экспертиза. Республиканский междуведомственный сборник научных и научно- методических работ. – К., 1973. – Вып. 10. – С. 27-33.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

YTH ning kelib chiqishiga olib keladigan omillar haydovchi va uning transport vositalari, yo'lovchi hamda yo'l sharoiti sababli kelib chiqadi.

Yo‘l holatini tavsiflovchi ma'lumotlar ham muhim kriminalistik ahamiyatga ega. "Yo‘l holati-bu ko‘chaning yoki yo‘lning ma'lum bir qismida transport sodir bo‘ladigan va statik (yo‘lning texnik xususiyatlari, tunda yo‘lni yoritish vositalarining mavjud emasligi, tartibga solish vositalari va boshqalar bilan tavsiflanadigan murakkab sharoitlar majmuyi.) va dinamik elementlar"[5].

Tajribali haydovchi va texnik jihatdan soz avtomobil harakatida ham baxtsiz hodisalarni kelib chiqishi mumkin. Buning kelib chiqishi sababi yo'lning holatiga ham bog'liqdir, albatta, bu shaxsga bog'liq bo'lmagan holatda yo'l tufayli kelib chiqishi ham mumkin.

O‘z tavsifiga ko‘ra, yo‘l transport hodisalari sodir bo‘lishiga quyidagi holatlar sabab bo‘lishi mumkin:

- oddiy (haydovchi xavfni sezish va zarar yetishining oldini olish choralarini ko‘rish uchun yetarli vaqtga ega bo‘lganda);
- qiyin (xavf tez sodir bo‘lganda haydovchi uni baholash va to‘g‘ri qaror qabul qilish uchun kam vaqt bo‘lganda);
- juda qiyin (paydo bo‘lgan to‘siqlar haydovchini oldini olish uchun favqulodda choralar ko‘rishga undaydi);
- favqulodda vaziyatlarda (haydovchi, mexanika qonunlari va psixofiziologik qonunlardan kelib chiqqan holda, zararli oqibatlarning oldini olish imkoniyatlari cheklangan bo‘lsa).

Yo‘l holatining dinamik elementlari avariyalarning paydo bo‘lishi va sharoit yaratishiga sezilarli ta'sir ko‘rsatadi. Bularga quyidagilar kiradi:

- avtomobil va piyodalarning tezligi va shiddatli harakatlanishi;
- yo‘lda boshqa obyektlarning xarakatlanishi;
- yo'l harakati qatnashchilarining xatti-harakatlari;
- transport vositalarining harakat manyovrlari;
- transportni boshqarishda manyovr signallarini o‘zgartirish;
- ko‘rinishi va boshqalar.

[5] Шапкин А.А. Криминалистическая характеристика дорожно- транспортных преступлений // Социально-экономические явления и процессы. – №. 5 (051). – 2013. – С. 238-240.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Shuni ta'kidlaymizki, ushbu omillarning barchasi transport vositasini boshqarishda haydovchi tomonidan hisobga olinishi kerak.

Statistik ma’lumotlarga ko'ra, yo’l transport hodisalarni ko’pincha haydovchilar tomonidan buzilishi kuzatilar ekan. Harakatning boshqa ishtirokchilari ushbu hodisani kamroq ishtirokchisi bo'lib qolar ekan. Bu to’g’risida Kolesnichenko aytib o’tilgan fikrlarga yuzlanamiz, “Haydovchining shaxsini o'rganib, uning yoshi, sog'lig'i, jismoniy sog’lomligi yoki xastaligi, mastlik holati, kasbiy tayyorgarlik darajasi, tajribasi, amaliy ko'nikmalarning bor yoki yo'qligi, uning haydovchilik sohasida qanchalik malakasi borligi bilan belgilanadi”[6].

Xulosa

Shunday qilib, transport vositalarini boshqarish ko'nikmalarining yetishmasligi haydovchining ko'pincha baxtsiz hodisa sodir etilishiga sabab bo’ladi. Muallifning so'zlariga ko'ra, "Bunday jinoyatlarning katta qismi ham spirtli ichimlik yoki giyohvand moddalarning ta’siri ostida sodir etilishiga olib keladi"

I.K.Zavgorodniyning fikriga ko'ra, “Jabrlanuvchining harakatlari ham yo'l-transport hodisasi mexanizmining muhim elementidir. Shunday qilib, tergov jarayonida jabrlanuvchining yoshi, sog'lig'ining holati, jismoniy va ruhiy xususiyatlari, eshitish va ko'rishda nuqsonlarning mavjudligi, mastlik holati aniqlanadi”[7].

Bunday jinoyatlarni tergov qilishda yo‘l harakati qoidalarini buzish va ularning oqibatlari o‘rtasida sababiy bog‘liqlik aniqlab olish shart. Albatta, bu hodisaga oydinlik kiritishda ma'lum qiyinchiliklar paydo bo'ladi. Baxtsiz hodisada olgan tan jarohati tufayli uning surunkali kasallik borligi uchun jabrlanuvchida o’lim holati yuz bergan bo’lishi mumkin. Shuning uchun jabrlanuvchining o'lim sababini aniqlash juda muhim, chunki bu haydovchining harakatlariga nisbatan ta'sir qilishi mumkin.

YTHni tekshirish jarayonida ularning kriminalistik xususiyatlarida mavjud bo'lgan ma'lumotlarni hisobga olish kerak. Uning elementlarini aniq vaziyat bilan solishtirish muayyan jinoyatning belgilari va izlarini izlash uchun zarur ilmiy-texnik vositalarni qo‘llash, optimal tergov taktikasini tanlash imkonini beradi. Bu

[6]Колесниченко А.Н. Научные и правовые основы расследования отдельных видов преступлений: автореф. дис. … д-ра юрид. наук. – Х., 1967. – 27 с.

[7] Завгородний И.К. О содержании и принципах организации расследования ДТП // Актуальные проблемы российского права. – 2007. – №1 (4). – С. 622-625.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

tergovchiga tezkor-qidiruv faoliyati imkoniyatlaridan foydalangan holda, tergov harakatlarini o'tkazishning versiyalarini aniqlash va muayyan texnologiyalar va taktikalarni ishlab chiqishda yordam beradi. Aynan tergov metodologiyasi qaysi izlar-ko'rgazmalar va boshqa moddiy obyektlar, vaziyat elementlari muayyan jinoyatlarga xosligini aniqlaydi, ular bilan ishlash bo'yicha uslubiy va amaliy tavsiyalarni ishlab chiqadi. Shunday qilib, YTHning hodisani tergov qilish metodologiyasida kriminalistik texnikadan foydalanish, avtomobillar va boshqa transport vositalarining izlarini aniqlash va boshqa usullari ko'rsatilgan.

References

1. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksi. Rasmiy nashr – O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. – Toshkent: “Adolat”, 2014. – 345 b.
2. O'zbekiston Respublikasining Jinoyat-protsessual kodeksi. Rasmiy nashr – O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. – Toshkent: “Adolat”, 2014. – 726
3. O'zbekiston Respublikasining “Yo’l harakati xavfsizligi to’g’risida” 1999 yil 19 avgust Qonuni // O'zbekiston Respublikasining Oliy Majlisining axborotnomasi, 1999, 9-son, 215-modda.
4. O'zbekiston Respublikasining Vazirlar Mahkamasining 2000 yil 11 dekabrdagi 472-son qarori bilan tasdiqlangan “Yo’l harakati qoidalari”.
5. BMT “Yo’l belgilari va signallari to’g’risida” Konvensiyasi, Vena-1968, Nyu- York-1996.
6. Kriminalistika. Darslik. //Mualliflar jamoasi – Toshkent: TDYU, 2018. – 533 b.
7. G'.A. Abdumajidov, A.Y.Norboev T.Aripov Kriminalistika. Darslik II-jild.TDYI nashriyoti.2008.;

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

BOLALARDA PNEVMONIYA KASALLIGI

Toshbo‘riyev G‘ayrat Shuhratovich

Annotatsiya: Global miqyosda pnevmoniya 5 yoshgacha bo'lgan bolalarning kasallanishi va o'limining asosiy sababidir. [1] Bolalarda pnevmoniya bilan bog'liq o'limlarning aksariyati asosan rivojlanayotgan mamlakatlarda bo'lsa-da, kasallikning yuki katta va rivojlangan mamlakatlarda pnevmoniya bilan bog'liq sog'liqni saqlash bilan bog'liq sezilarli xarajatlar mavjud.

Kalit so’zlar: Bolalar, pnevmoniya, infeksiya, o‘pka, kasallik, virus, patogenlik, toksin, nafas yo‘llari.

KIRISH

Bolalarda o‘tkir destruktiv pnevmoniya — bolalarda qator o‘tkir bakterial pnevmoniyalar „o‘pkaning bakterial destruksiyasi (buzilishi)“ (O‘BD/B) deb ataladigan, o‘pkani destruktiv (buzuvchi) jarayonlarning rivojlanishi bilan kechadigan kasallik hisoblanadi[1].Bu kasallik o‘tkir pnevmoniyalarning keng guruhidan og‘ir kechishi, o‘pka ichi abssesslarining hosil bo‘lishi, plevral, ba’zan mediastinal keskinlashuvlarning ulanishi va yuqori letallik bilan ajralib turadi. O‘pkaning bakterial destruksiyasi bo‘lgan bolalarning erta diagnostikasi va o‘z vaqtida kasalxonaga yotqizib, jarrohlik bo‘limida davolash, o‘lim oqibatlar sonini sezilarli kamaytirish va davolash natijalarini yaxshilash imkonini berdi.

Etiologiyasi. Hozirgi vaqtda destruktiv jarayon bilan kuzatiladigan bakterial pnevmoniyalar etiologiyasi (kelib chiqish sabablari)da pathogen (kasallik qo‘zg‘atuvchi) stafilokokk bilan bir qatorda, grammanfiy flora (proteya, sinegnoy tayoqchasi, klebsiell), shuningdek, uning assotsiatsiyalari bilan zararlanish chastotasi o‘smoqda. Ko‘pincha virus infeksiyasi O‘BDni yoqish mexanizmi bo‘lib xizmat qiladi[1].

Klinikasi. 90% atrofida O‘BD o‘pkaning aerobronxogen zararlanishi bilan birlamchi hisoblanadi. O‘pkaning gematogen infeksiyalanishi sezilarli darajada kam sodir bo‘ladi va yumshoq to‘qima va suyaklarning o‘tkir yiringli zararlanib, septik kechishida rivojlanadi (yiringli omfalitlar, flegmonalar, o‘tkir gematogen osteomielit (ilik yallig‘lannishi) va boshqalar). O‘BD ko‘proq uch yoshgacha bolalarda rivojlanadi, bu kasallik kechishining qiyinlashishiga sabab

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

bo‘ladi. O‘BDning boshlang‘ich patomorfolofik davrlari bir, ikki hissasi yoki to‘liq o‘pkani egallagan holda, tez tarqalish mayliga ega bo‘lgan o‘pkaning subplevral qatlamida infiltratning shakllanishi bilan xarakterlanadi. Klinik tomondan bu bolaning umumiy holati tez yomonlashuvi, intoksikatsiya (zaharlanish) o‘sishi, gipertermiya va nafas yetishmovchiligi bilan namoyon bo‘ladi. Ko‘pincha neyrotoksik va astmoid alomatlar qo‘shiladi. Boshlang‘ich davrda jismoniy ma’lumotlar juda kam bo‘lishi mumkin: pnevmoniyaga xos bo‘lgan xirrillash va o‘pka tovushining ifodalalangan zaifligi yo‘qligi, nafas olishning sezilmas sustlashishini kuzatish mumkin xolos[1].

Yuzaga kelishi shartlariga ko’ra tasniflash**.** Kasalxonadan tashqari pnevmoniya, kasalxona pnevmoniyasi va gospital pnevmoniya farqlanadi.

Kasalxona pnevmoniyasi bemorni boshqa ko’rsatmalar bilan kasalxonaga yotqizilganidan keyin 48 soatdan o’tgach shifoxonada rivojlanadigan pnevmoniya shaklidir. Kasalxona va shifoxonalarda antibakterial dorilarga chidamli infektsion patogenlar ko’pincha tez rivojlanib borayotganligi sababli, bunday turdagi o’pka yallig’lanishida o’ziga xos xususiyatlar kuzatiladi va davolash ham o’ziga xos bo’ladi. Shu sababli pnevmoniyaning bunday turi farqlanadi.

Kasalxonadan tashqari rivojlangan shaklida og’iz bo’shlig’i, burun yoki oshqozon tarkibidagi massalarning yoki qattiq jismlarning pastki nafas olish yo’llariga kirib borishi sababli rivojlangan aspiratsion shakldir. Bunday jismlarda kasallik keltirib chiqaruvchi mikroblar mavjud bo’lishi o’pkada infektsiyaning rivojlanishi va tarqalishiga olib keladi. Sovqotish ham bunday turdagi pnevmoniyaga sabab bo’lishi mumkin.

Pnevmoniyaga shubha qilingan bolalarda laboratoriya tekshiruvini invaziv bo'lmagan, tez yotoq yonida tekshirish, shu jumladan gripp, respirator sintsitial virus va inson metapnevmovirusi uchun nazofarengeal tampon tahlillari bilan boshlash kerak. Bu gripp yoki bronxiolit bilan og'rigan bolalarda keraksiz tasvirni va antibiotiklarni davolashni minimallashtirishga yordam beradi. Og'ir kasallikka duchor bo'lgan va toksik ko'rinadigan bolalarda to'liq qon ro'yxati (CBC), elektrolitlar, buyrak/jigar funktsiyasi testlari va qon madaniyati o'tkazilishi kerak. [24] Ushbu testlar odatda engil kasallik bilan kasallangan bolalarda talab qilinmaydi. Yallig'lanish

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

belgilari bolalar populyatsiyasida virusli va bakterial pnevmoniyani ajratishga yordam bermaydi. [24] [25] Biroq, bu testlar kasallikning rivojlanishi tendentsiyasi uchun olinishi va prognostik ko'rsatkichlar bo'lib xizmat qilishi mumkin. Sil kasalligi bilan kasallangan hududlarda bo'lgan yoki anamnezi bo'lgan va pnevmoniyaga shubhali belgilar va alomatlari bo'lgan bolalardan kultura uchun balg'am namunalari yoki oshqozon aspiratlari olinishi kerak. Balg'amning gramm dog'i va kulturasi unumli emas, chunki namunalar ko'pincha og'iz florasi bilan ifloslangan. Qon madaniyatini o'tkazish mumkin, lekin ko'pincha salbiy. Bugungi kunda serologiya mikoplazma, legionella va xlamidiya turlarining mavjudligini aniqlash uchun qo'llaniladi. PCR ko'pgina shifoxonalarda mavjud bo'lib kelmoqda, ammo natijalar 24-48 soat davom etadi. Pediatrik populyatsiyada ko'krak qafasi rentgenogrammasini muntazam qo'llash bo'yicha aniq ko'rsatmalar mavjud emas. [24] Ko'krak qafasi rentgenogrammasi pnevmoniyani tashxislash va tasdiqlashda yordam berishi mumkin bo'lsa-da, [26] u o'zi bilan birga xavflarni, jumladan radiatsiya ta'sirini, sog'liqni saqlash bilan bog'liq xarajatlarni va noto'g'ri-salbiy natijalarni olib keladi, bu esa asossiz antibiotiklardan foydalanishni oshiradi. Suratga olish zaharli bo'lib ko'rinadigan bolalar, davolanishga qaramay kasallikning takroriy yoki uzoq davom etishi, isitmasi ko'tarilgan 0 dan 3 oygacha bo'lgan chaqaloqlarda, begona jismning aspiratsiyasiga shubha qilingan yoki o'pkaning tug'ma nuqsoni bilan cheklanishi kerak. Rasmni isitma, leykotsitoz va aniqlangan infektsiya manbai bo'lmagan 5 yoshgacha bo'lgan bolalarda ham ko'rib chiqish mumkin. [26] Yuqori nafas yo'llari infektsiyalari o'tkir yomonlashgan yoki "yumaloq pnevmoniya" bo'lgan bolalarda asosiy massani istisno qilish uchun tasvirlash ham foydali bo'lishi mumkin.

Davolash. Davolash tarix va fizik tekshiruvdan olingan ma'lumotlarga asoslanib shubha qilingan ma'lum bir patogenga qaratilgan bo'lishi kerak. Qo'llab-quvvatlovchi va simptomatik davolash asosiy hisoblanadi va gipoksiya uchun qo'shimcha kislorod, isitma uchun antipiretik va suvsizlanish uchun suyuqliklarni o'z ichiga oladi. Bu, ayniqsa, antibiotiklar ko'rsatilmagan yuqumli bo'lmagan pnevmoniya va virusli pnevmoniya uchun juda muhimdir. [21] [29] Yo‘talni bostiruvchi vositalar tavsiya etilmaydi. Agar bakterial pnevmoniyaga shubha qilingan bo'lsa, ma'lum yosh guruhlari uchun umumiy bo'lgan muhim tarix va bakterial patogenlarni eslab, antibiotiklar bilan empirik davolang. Yangi tug'ilgan chaqaloqlarga ampitsillin qo'shimcha ravishda

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

aminoglikozid yoki uchinchi avlod sefalosporin [21] [30] qabul qilinishi kerak , ammo seftriakson emas, chunki u bog'langan bilirubinni siqib chiqarishi va kernikterusga olib kelishi mumkin. Atipik pnevmoniya 1 oydan 3 oygacha bo'lgan chaqaloqlarda tez-tez uchraydi va bu guruh eritromitsin yoki klaritromitsin bilan qo'shimcha antibiotik bilan qoplanishi kerak. [21] [30]. Chaqaloqlar va 3 oydan oshgan bolalar uchun *S. pneumoniae* eng keng tarqalgan bo'lib, ular uchun yuqori dozali og'iz orqali qabul qilinadigan amoksitsillin [21] [30] yoki boshqa beta-laktam antibiotiklari tanlanadi. 5 yoshdan oshgan bolalarda atipik vositalar muhimroq rol o'ynaydi va makrolid antibiotiklari odatda birinchi darajali terapiya hisoblanadi. [21]. Surunkali kasalliklari bo'lgan bolalarga alohida e'tibor berilishi kerak, chunki bu antibiotiklarni tanlashni o'zgartirishi mumkin [21] . O'roqsimon hujayrali anemiya bilan og'rigan bolalar, agar og'ir kasal bo'lsa, sefotaksim, makrolid, vankomitsin kerak bo'ladi. Kistik fibrozli bolalarga piperatsillin yoki seftazidim va tobramitsin kerak bo'ladi. Aniqlangan virusga qarab fulminant virusli pnevmoniyani ko'rsatilgandek davolang. Varikella uchun asiklovir va respirator sinsitial virus (RSV) uchun ribavirinni yuqori xavfli bemorlar uchun foydalaning. OIV bilan kasallangan bemorlarni sulfametoksazol/trimetoprim va prednizon bilan davolash kerak, *sitomegalovirus* , gansiklovir va gamma-globulin esa afzalroqdir. Agar metitsillinga chidamli *Staphylococcus aureus* (MRSA) ga shubha bo'lsa, klindamitsin yoki vankomitsin berilishi mumkin. Ayniqsa, takroriy tekshiruv uchun qaytgan bemorlarda asoratlarga nisbatan shubhaning yuqori ko'rsatkichiga ega bo'lish muhimdir. Virusli pnevmoniyaga shubha bilan simptomatik yoki qo'llab-quvvatlovchi davolash bilan uyga yuborilgan bemorlar uchun ikkilamchi bakterial infektsiya yoki boshqa tashxisni qayta baholashda ko'rib chiqing. [31] Asoratlanmagan bakterial infektsiyalari bo'lgan va 72 soat ichida davolanishga javob bermasa, pnevmotoraks, empiema yoki plevral efüzyon kabi asoratlarni baholash kerak. [32] Pnevmoniyaning boshqa tizimli asoratlariga sepsis, suvsizlanish, artrit, meningit va gemolitik uremik sindrom kiradi. Yangi tug'ilgan chaqaloqlar va 90 kundan kichik bo'lgan chaqaloqlar, immunitet tanqisligi yoki o'roqsimon hujayrali anemiya yoki kist fibrozi kabi boshqa surunkali kasalliklari bo'lgan bolalarga qo'shimcha ravishda davolanish uchun kasalxonaga yotqizilishi kerak. [21] Ijtimoiy omillarga ega bo'lgan, tibbiy yordam olish imkoniyatiga to'sqinlik qiladigan, ambulator terapiya muvaffaqiyatsizlikka uchragan yoki taxmin qilingan sil kasalligiga chalingan bolalar ham kasalxonaga yotqizilishi kerak. [33]

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Xulosa. Bolalardagi pnevmoniya ko'pincha davolanmaydi yoki o'tkazib yuboriladi, bu esa yuqori kasallanish va o'limga olib keladi. Natijalarni yaxshilash uchun vaziyatni eng yaxshi professionallar guruhi boshqaradi. Bemorlarning aksariyati pediatr, amaliyotchi hamshira yoki birlamchi tibbiy yordam ko'rsatuvchi provayder tomonidan boshqariladi. Bemor va unga g'amxo'rlik qiluvchilarni o'qitish juda muhimdir. Ota-onalarga chekishdan qochish kerakligini aytish kerak va qo'l yuvishning ahamiyatini oshirib bo'lmaydi. Bundan tashqari, bolalarga qaraydigan barcha shifokorlar pnevmokokk va grippga qarshi emlashni ta'kidlashlari kerak. Shifokorlar, hamshiralar, shifokor yordamchilari, amaliyotchi hamshiralar, farmatsevtlar kabi sog'liqni saqlash sohasi mutaxassislari bemorlarni optimal parvarish qilish uchun eng yaqin muhitda birgalikda ishlaydi. Pnevmoniya bilan og'rigan bolalarga g'amxo'rlik qilishda farmatsevtlar tanlangan antibiotiklar bilan davolashning yaxshi natijalari uchun geografik qarshilik naqshlari bilan muhim yordam berishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. BUYRAK KASALLIKLARI PATOFIZIOLOGIYASI. Siydik ISHLAB CHIQARISH VA BO'LISHNI BUZISHLARI. BOLALARNING XUSUSIYATLARI XI Shodiqul o‘g‘li, XM Boboniyozovna, RS Ilxomovna Fan va texnologiya ko'p tarmoqli jurnali 3(4), 210-214 , 2023

2. GLOMERULONEFRIT KASALLIGINING KELIB CHIQISHI HAMDA USHBU KASALLIKDA KO 'RILADIGAN CHORA TADBIRLAR M Aminova, A Ergashev, S Safarov, I Xushvaqtov, M Turdimurodova Evrosiyo tibbiyot va tabiiy fanlar jurnali 3 (6-qism 2), 71-74 , 2023

3. JIRRAJYATNING ESTETIK TURLARI, PLASTIK JARROZIYa AJ Mirzaali o'g'li, XI Shodiqul o'g'li, SX Eminjon o'g'li EVROPA ZAMONAVIY TIBBIYOT VA AMALIYOT JURNALI 2 (10), 143-144 , 2022

4. ANESTEZİYA VA UNING UMUMIY XUSUSIYATLARI AJ Mirzaali o'g'li, XI Shodiqul o'g'li, NA Fozil o'g'li, SX Eminjon o'g'li, ... Gospodarka va Innovacje. 28, 191-192 , 2022 yil

5. BOLALARDA IRSIY KASALLIKLARNI DAVOLASH UCHUN O’STISH GORMONI Ortikov Shaxzod Tulkinovich. Karimova Nazira Alimovna, Kurbanova Nozima Sobirdjanovna, Daminov Abdurasul Taxirovich/ International Journal of Innovation Engineering and Management Studies. 2021 281-284.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

6. Oripov F. S., Tog'aeva G. S. "Samarqand viloyatida 2-toifa qandli diabet bilan og'rigan bemorlarda qandli oyoq kasalligining tarqalishi" // Biomeditsina va amaliet jurnali. Zhild

7. o'g'il 5. 143-147-betlar. Toshkent 2022. 7. Narbaev A.N. Djuraeva Z.A. Kurbanova N.S. Kuvondikov G.B. Sodikov S.S. (2017). Osobennosti izucheniya mnofaktornogo boshqaruvi saxarnym diabetom 2 tipa. Biologiya va tibbiyyot muammolari. Xalqaro ilmiy jurnal № 4 (97) Samarkand 2017. № 4 (97).2017 77-78str

8. 2-toifa qandli diabetning arterial gipertenziya bilan birgalikda kursining xususiyatlari va ularni tuzatish yo'llari Negmatova Gulzoda Shuxratovna, Salimova Dildora Erkinovna Yevroosiyo tibbiy tadqiqot davriy nashri 17, 39-41, 2023 y.

9. OSOBENNOSTI TECHENIA SAXARNOGO DIABETA 2 TIPA V SOCHETANII S ARTERIALNOY GIPERTONIEY VA PUTI IX KORREKTSII G.Sh. Negmatova, D.E.Salimova OOO «Tadqiqotlar va nashrlar», Ta'lim fidoyilari, 2023 y.

10. 2-toifa qandli diabetning arterial gipertenziya bilan birga yashash xususiyatlari va ularni davolash usullari Gulzoda Shuxratovna Negmatova, Dildora Erkinovna Salimova OOO "Ochiq fan", Fan va ta'lim, 2023 y.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

LINGUISTIC-COMMUNICATIVE TEACHING OF ENGLISH LANGUAGE TO ARCHITECTURE STUDENTS

Bobokulova Dilnoza

Teacher. Termez state university

Annotation. This article is about the study of professional orientation of FL teaching in the linguo-didactic aspect is designed to strengthen the general knowledge of FL (grammar, vocabulary, phonetics, syntax) acquired before entering the university, supplementing them with lexical and grammatical knowledge.

Key words: communicative competence, foreign language, linguo-didactic, communicative culture.

As a result of today's international development of engineering technologies and the increasing complexity of public relations related to it, there is an increase in the need for highly qualified engineering personnel who are ready and able to communicate in a foreign language in the professional field and constantly improve their professional skills.

Variable teaching of a foreign language in the architectural direction of higher educational institutions and teaching in a foreign language is the formation of the foreign language component of the communicative competence of the future engineer. At the same time, this type of training has great potential as a means of developing a professional person who possesses a set of qualities that are required in the modern, complex labor market and make high demands on the employee. The ability to use FL (foreign language) in this direction depends on a number of aspects.

The study of professional orientation of FL teaching in the linguo-didactic aspect is designed to strengthen the general knowledge of FL (grammar, vocabulary, phonetics, syntax) acquired before entering the university, supplementing them with lexical and grammatical knowledge. The characteristic of the chosen specialty is to teach the formation and formation of opinions about FL.

Lingvo-communicative is a direction related to the creation of texts and oral statements, teaching to perform communicative actions in conditions determined by professional necessity. At the moment, almost all subjects aimed at teaching

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

communication in professional communication settings are not included in the curricula of bachelor's and master's programs. When this is combined with the low level of general culture of the listeners, it leads to difficulties in written and spoken communication even in their native languages.

Obviously, if a person cannot consistently describe his activities and present his results in his native language, he cannot do it in a foreign language. This gives rise to the idea of using the search for meaning in the foreign language to improve meaningful speech in the native language and then return to the new level of foreign language speech.

According to T.S. Serova, "Communicative culture cannot be taught through a lecture course, several trainings, optional courses, and implementation of practice. Only communication, such as exchange, information, and the production of ideas, develops a person, and therefore becomes the reason and basis for the formation of knowledge "[1].

The next aspect is cognitive. On the one hand, the development of foreign language knowledge of professional importance is important in terms of improving professional competences. At the same time, when teaching FL in the context of specialization or teaching specialization through FL, it is important to have new concepts, propositions, interrelationships of symbols (sometimes deeper than teaching from 0 - because it is more difficult). And the characters with the cognitive structure of the person and their inclusion in this composition.

An important feature of a foreign language as an academic subject is that it can be supplemented with the subject content of any engineering or humanitarian discipline. Thus, a foreign language can be considered as a basis for creating integrated educational courses.

One of the promising directions of interrelated development of cognitive and communicative competences of a future specialist is the study of a foreign language not only as a subject of study, but mainly as a teaching tool and learning disciplines.

[1] *Серова, Т. С.* Формирование иноязычных коммуникативно-речевых компетенций как условия мобильности студентов в процессе интеграции в европейскую образовательную систему [Текст] / Т. С. Серова // Технические университеты: интеграция с европейской и мировой системами образования: материалы IV Междунар. Конф. (Россия, Ижевск, 21-23 апреля 2010 г.). В 3 т. Т.1. – Ижевск, Изд-во ИжГТУ, 2010. – С. 506-516.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

The main goal of bilingual education is to achieve a high level of professional, foreign language and intercultural competence by students. Bilingualism is an interdisciplinary phenomenon, and its problems are studied by such disciplines as linguistics, translation studies, psycholinguistics, psychology, sociology, and pedagogy. When studying the linguistic aspect of bilingualism, we must take into account linguistic competence, that is, the level of knowledge of each of the two languages, and the functional distribution of languages in one or another field.

Bilingual education poses very serious problems for teachers and especially students, so it is important to study the psychological aspects related to it, especially the psychological barriers between students. In this, we rely on the work of O. Khudobina in which, based on the generalization of the researches of linguists and psychologists, the typology of language barriers due to the specific characteristics of the "foreign language" academician is determined by the science itself and the specific conditions of bilingual education. Adopting a typology that includes organizational, semantic, listening and speaking, reading and writing, creative activity, knowledge, emotional and other psychological obstacles, creating special didactic, organizational, psychological and material conditions necessary to successfully overcome them in the conditions of the bilingual education process we understand the need. At the same time, we believe that overcoming psychological barriers can significantly influence the communicative and cognitive aspects of integrated bilingual education to motivate students and develop their communicative interest in the professional field.

In our opinion, within the framework of the student's educational activity, modeling of his professional activity in a foreign language as a future specialist and the most complete consideration of the principles of contextual learning proposed by A.A. Verbitsky (ensure the student's personal involvement in educational activities; the content, forms and conditions of professional activity in educational activities modeling; the principle of problematic content; the principle of the leading role of joint activity, etc.), probably, a number of problems are encountered in the process of teaching in a specially developed integrated language. Training based on the active use of relevant, authentic Russian and foreign language professional information allows students to transition from education to semi-professional and professional activities in the language systems of their native and foreign languages.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

In conclusion, it should be said that at the initial stage of development, bilingual education was naturally connected with humanities (history, cultural studies, sociology, law, etc.). Later, there were jobs related to teaching mathematics, informatics and computers. Until recently, the issue of bilingual education in engineering disciplines itself (eg, mechanical engineering, thermal architecture, construction) has not been affected at all.

REFERENCES.

1.Серова, Т. С. Формирование иноязычных коммуникативно-речевых компетенций как условия мобильности студентов в процессе интеграции в европейскую образовательную систему/ Т. С. Серова // Технические университеты: интеграция с европейской и мировой системами образования: материалы IV Междунар. Конф. (Россия, Ижевск, 21-23 апреля 2010 г.). В 3 т. Т.1. – Ижевск, Изд-во ИжГТУ, 2010. – С. 506-516.

2. Dilnoza B. The four skills of learning //European International Journal of Multidisciplinary Research and Management Studies. – 2022. – Т. 2. – №. 11. – С. 122-125.

3. Bobokulova, Dilnoza. "Use of interactive methods in english lessons." *Academic research in educational sciences* 2.9 (2021): 771-775.

4. Bobokulova, D. "Pedagogical principles of forming saving and economic education in primary class students." *Science and innovation* 2.B2 (2023): 516-519.

5. Қаршиева, Боғдагул. "Муҳандислик йўналиши битирувчисининг чет тили коммуникатив компетентлиги модели." *Involta Scientific Journal* 1.3 (2022): 13-19.

6. Qarshieva Q. Nofilologik yo ‘nalish talabalariga ingliz tilini o ‘qitishda muammoli ta’lim, rolli va ishbilarmonlik o ‘yinlarining roli //Журнал иностранных языков и лингвистики. – 2023. – Т. 5. – №. 5.

7. Karshieva B.F. (2023). A component of professional communicative competence in english is professional engineering knowledge. *Journal of Universal Science Research, 1*(12), 257–261. Retrieved from https://universalpublishings.com/index.php/jusr/article/view/3290

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

IDENTIFICATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN DISCOURSE

Alikulova Yulduz Shuhkrat qizi
Student of the Faculty of Foreign Philology of Termez State University
E-mail: yulduzaliqulova08@gmail.com

Summary: PUs are known as complicated language units with endlessly varied manifestations in discourse. This calls for a systematic view of their actual use to gain a better insight into the discoursal dimension of text. The identification process needs, first and foremost, a profound understanding of the base form as an element of the system of language and its realization in discourse in either its core use or its instantial use.

Key words: phraseological units, language, discourse, realization, base, phonetic features, figurative meaning

The phraseological unit as a stable combination of words with a fully or partially figurative meaning is an extremely complex many-sided language unit. Stability and figurativeness are intrinsic features of any PU in all its innumerable varied representations in discourse. For purposes of analysis it is essential not only to have a clear idea of the concept of the PU as a separate entity, but also to establish terms for denoting various types of form of the PU and to reflect their meaning and function. I propose to introduce the term the base form in the English language to indicate the form of the phraseological unit to which other forms of the PU can be related and with which they can be compared. The base form is part of the system of a given language. It is certainly an archetypal conception. It is an abstraction which possesses all the most important characteristics of the given PU. In text it may be used with or without additional stylistic changes, depending on discourse needs and the thought expressed. In practice, the base form is the dictionary form and meaning, recorded as the headphrase. In its base form the PU is a static out-of-context formation which does not depend on discourse. Of course, here I do not take into account diachronic development that may bring about changes in the form and meaning of PUs, which naturally develop as all language does. According to Kunin's definition (1970: 210) the PU is

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

characterised by two categorial features: stability and figurative meaning. I believe the PU has a third distinguishing, categorial feature: that of cohesion. Cohesion and stability are not the same thing. Cohesion derives from phraseological meaning and the semantic, lexical, stylistic, and grammatical organisation of the PU. The PU is a cohesive formation, whether it operates in discourse or is viewed in isolation as the base form. When used in text, the intrinsic cohesive properties of the PU contribute to texture. Cohesion also explains the intricate semantic structure of the PU. It was already noticed in very early phraseological investigations in the 50's that one constituent of a PU cannot be explained without the other(s) or, put in different terms, the meaning of the PU cannot be directly derived from its constituent parts. The 80's and the 90's have produced profound analysis of the meaning of PUs. Melerovich argues that the semantic structure of PUs includes their inner form, motivation of phraseological meaning, and phraseological abstraction (Melerovich 1982). The image-bearing component of phraseological meaning has been further researched from the point of view of cognitive linguistics (Dobrovol'skij 1996, 1998). However, the cohesive relationships within a PU are manifold, in that they are present not only in the meaning of the PU, but are also realised through grammatical, lexical, and stylistic ties. Cohesion of the PU depends on all these types of interrelationships. Cohesion secures and explains stability. Why is the PU stable? Because it is cohesive at the level of structure, constituential make-up, and meaning, including stylistic elements. To sum up, the base form of the PU is cohesive in its own right. Hence I would reword the definition of the PU as follows: the phraseological unit is a stable, cohesive combination of words with a fully or partially figurative meaning. Cohesion is central to both an understanding of the base form of the PU and its use in discourse. This is in full compliance with the findings of cognitive science, as "human cognition is shaped fundamentally by processes of figuration".

The base form has been established as a standard unit in the system of language due to customary use, for example, the white feather, to fall into the trap, to rock the boat, to foot the bill, a running battle. It is the most common and typical form, which serves as a base for creation of identical, similar, or more complicated and original forms in discourse. It represents all cases of use, including innumerable stylistic manifestations in discourse. Only if the base form and meaning are established is it

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

possible to interpret and judge. This may require some conscious cognitive processes in the case of L2 users, depending on their level. However, native speakers usually process figurative use unconsciously without ever realising it, in an online manner: "figurative thought functions automatically in people's online use and understanding of linguistic meaning" (Gibbs [1994] 1999: 18). As a base form, the PU is an integrated whole, a unit that is unbroken and intact. Syntactically the base form never exceeds the boundaries of one sentence. Some PUs constitute a full sentence, including compound or complex sentences, but they never go beyond the limits of a sentence in their base form or core use. Examples include the die is cast; what good wind brings you here?; well, I never (did)!; you can take a horse to the water but you cannot make him drink; the right hand does not know what the left hand is doing. It is important to know not only how phraseology is organised but also how it is stored and retrieved. The base form as the invariable form and meaning of the PU is part of the mental lexicon, which is the storehouse of all the PUs that a person knows, integrated into one's general store of knowledge. PUs become stored knowledge once they have been acquired. They are located in long-term memory. Cognitive psychology gives an insight into the processes whereby language material is stored and recalled. The learner needs a certain level of ability and skills to acquire new PUs and draw on particular knowledge which is stored in the system of language. Knowledge and understanding of the base form are essential for both research and practical applications, such as teaching and translation. Failure to identify the base form may lead to inaccuracy in theoretical conclusions. When discussing PUs in Shakespeare's plays, Sviridova (1968: 7) comes to he conclusion that to bite one's thumb at someone is an expression created by Shakespeare in Romeo and Juliet. In order to establish the base form of a PU recorded in the 16th century, a diachronic study is essential. Historical material shows that this PU was used before Shakespeare wrote this play, for example: I see Contempt marching forth, giving mee the fico with his thombe in his mouth. It is known that Shakespeare wrote his first sketch of Romeo and Juliet in 1597 (Buchan 1935: 119), that is, after Wits Miserie (1596). This clearly shows that the PU can by no means be attributed to Shakespeare. It is also important to avoid another mistake: to regard the first written record of a PU as its origin. It should be remembered that most PUs are created by the people who use the language, so that only a few PUs can be traced back to a specific author. For instance, although Chaucer's works contain rich phraseological material, none of these

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

PUs can be attributed to Chaucer. He used the phraseology that was part of the language of his time. As to the PU to bite one's thumb at someone, it is perfectly clear from both the examples – in Shakespeare7 and Wits Miserie – that these PUs were by no means new to readers or audiences of the 1590s, as both of them have been used with stylistic changes. Taking into account the most typical features of the base form, its essential character could be summarised as follows:

the base form

– *a form of the PU outside discourse;*

– *the form to which other forms of the PU can be related;*

– *used as a base when assessing PUs used in discourse;*

– *the form in which PUs are stored in the long-term memory of the language user as reproducible language units;*

– *accessed when a discourse situation calls for it.*

In conclusion, the PU is an archetypal conception in its base form. As a decontextualised unit of language, it is generic to all manifestations of a particular PU in discourse or a totality of discourses. The base form is a cohesive entity per se which secures the existence, development, and sustainability of the PU in discourse. PUs are stored in base forms as part of stored language information. It is possible to recall them because they are stable, cohesive, and figurative chunks of information.

In text, phraseological units often appear in their standard form and meaning. I introduce the term core use to denote the basic, most common, essential form and meaning which is the invariable of the PU available to a language user. The concept of core use implies the essential features of the entity. In their core form and meaning, PUs are used and understood by the majority of speakers. In many ways core use resembles the base form, and it never exceeds the boundaries of one sentence, just as the base form.

Core use constitutes the "perfect" example. Core use realises the cohesive relations inherent in the base form. Contextual changes are insignificant; they are grammatical changes in order to comply with the requirements of the sentence. The

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

base form remains largely intact and no act of creation is involved in the case of core use, for example,

to foul one's own nest

"Well," she said, "I must say, your husband has caused a marvellous lot of mischief, Mrs. Bostock. He's fouled his own nest, indeed he has; done a lot of damage to others and no good to himself."

D. H. Lawrence, Mr Noon

Man has invented a hundred brilliant ways of fouling his own nest – the grime, the pollution, the heat, the poisons in the air, the metals in the water.

The PU is marked per se; it is a stylistic item of language. Figurative meaning is an inherent feature of the base form of PUs, that is, the form and meaning stored in the long-term memory of the language user or in a dictionary, for example, to let the cat out of the bag. Figurativeness as one of the inherent features of the PU stipulates that at least one of the constituents must have a figurative meaning. Any figurative meaning is marked in contrast to the literal meaning. On the one hand, in its core use the PU operates without additional stylistic changes. It functions in a way that can be expected and predicted and has the same stylistic effect as the base form. On the other hand, in its base form a PU is not a stylistic void, as style is part of phraseological meaning. The stylistic features of the base form have a cohesive role; their main types are as follows:

types of figurative meaning:

– metaphor, e.g., there's no smoke without fire; to break one's heart;

– metonymy, e.g., to wear the stripes; to lend a hand;

– hyperbole, e.g., to move heaven and earth; to feel like a million dollars;

– understatement, e.g., a bit of all right; to take a bit of doing;

– allusion, e.g., Hobson's choice; between Scylla and Charybdis;

– oxymoron, e.g., cold comfort; (as) clear as mud;

– euphemism, e.g., to be economical with the truth; to pay a call;

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

– periphrasis, e.g., when pigs fly; the eleventh hour;

– antonomasia, e.g., the Iron Lady; to meet one's Waterloo;

– antithesis, e.g., a big fish/frog in a little/small pond; for better for worse;

– transferred epithet, e.g., the Wailing Wall; the dark continent;

– irony, e.g., an eager beaver; like turkeys voting for Christmas;

phonetic features:

– alliteration, e.g., live and let live; chalk and cheese; assonance, e.g., there's no fool like an old fool; a cat has nine lives;

– onomatopoeia, e.g., scratch my back and I'll scratch yours; to crash and burn;

grammatical features:

– parallelism, e.g., easy come, easy go; an eye for an eye, a tooth for a tooth;

– interjections, e.g., hear, hear! bully for you!

– rhetorical questions, e.g., with friends like these, who needs enemies? what does the moon care if the dogs bark at her? register:

– formal, e.g., an olive branch; a litmus test;

– informal, e.g., to hold one's own; to go easy on something;

– slang, e.g., shit and get off the pot; to get one's arse in gear.

THE LIST OF USED LITERATURE:

1. No established term exists for this form in English, as it is not singled out as a separate entity in contrast to discoursal forms. The usual term used in Russian is ishodnaya forma, meaning "the initial form". It was introduced by Kunin (see 1964, 1970). Sabban uses the term Grundform (basic form) in German (see Sabban 1998b, 1999).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2. For the formation of phraseological meaning and types of phraseological abstraction, see Melerovich (1982); Dobrovol'skij (1998).

3. For the concept of cohesion see Halliday and Hasan (1976:Ch. 1). For semantic and stylistic cohesion in PUs, see Ch. 3.1 of this work.

4. According to Halliday and Hasan a tie is the occurrence of a pair of cohesively related items (1976: 3).

5. To understand more about the mental lexicon and the processes in which human language is learned, produced, and processed, see Kess (1992:Ch. 3–4); Aitchison (2003). Moon reports some of the findings of psycholinguistic research in fixed expressions and idioms. Although some of the results are hypothetical and even contradictory, research in language acquisition suggests that language is learned, stored, retrieved, and produced in holophrases and other multi-word items, not just as individual words or terms (Moon 1998:Ch. 2).

6. See Eysenck for an account of the workings of long-term memory (1993:Ch. 4). For types of memory, see also Reber ([1985] 1995: 446–449).

7. See the analysis of Shakespeare's stylistic use of this PU in Ch. 5.4

8. Numerous studies have investigated the standard form and meaning of PUs. See the study of idioms in, for example, Häusermann (1977); Makkai (1978); Fernando and Flavell (1981); Strässler (1982); Moon (1988, 1992); Fernando (1996); Moon (1998). Fernando and Flavell extensively study the formation and nature of idioms. Strässler offers a pragmatic analysis and views idiomaticity as a cross-cultural phenomenon of language in use. Phraseology received much attention and was investigated on a wide scale in the former Soviet Union; see, for example, the works of Kunin and his followers (Kunin 1970). Core use of idioms in spoken discourse has been examined by McCarthy (1998:Ch. 7). Many articles explore various aspects of standard form and use of PUs in Granger and Meunier ([2008] 2009b).

9. The term prescriptive use, which was suggested by Kunin in English, does not seem to meet the needs, as in traditional grammar the aim of prescription is to describe the language not as it is used, but as it is thought the language ought to be used, even condemning certain usages (Baugh and Cable [1951] 2001:273–275; Wales [1989]

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

1995:317–318). Prescription is also defined as an authoritarian statement about the correctness of a particular use of a language (Crystal [1987] 1995:428). The term introduced by Kunin in Russian is uzual'noye upotrebleniye ("usual use").

10. For instance, to have a bird's-eye view; a nine-day wonder.

11. By style of the base form I understand the set of distinctive stylistic features characteristic of the PU. See Wales ([1989] 1995: 371).

12. It is not my aim to study the stylistic features of the base form and core use in more detail, as it is a special area of research in its own right.

13. For the intricate interaction of metaphor and metonymy, see, for example, Lakoff and Turner (1989: 100–106); Gibbs ([1994] 1999: 319–358, 2007: 19–31); Barcelona (1998, 2000a: 31–144); Steen (2005). Over the past decade metonymy has received sustained attention in cognitive research. "It is impossible to study metaphor without addressing metonymy" (Forceville and Urios-Aparisi 2009a: 12).

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

JINOYAT HUQUQIDA JAZONI OG‘IRLASHTIRUVCHI HOLATLARNI QO‘LLASH MASALALARI

14-son Jazoni ijro etish koloniyasi
Tezkor-qidiruv bo‘limi tezkor vakili leytenant
Yusupov Shohzodbek Shonazar o‘g‘li

Annotatsiya: Mazkur maqolada jazo va javobgarlik tushunchasi, jazoni og‘irlashtirish, og‘irlashtiruvchi holatlarning ahamiyati, qo‘llanilishi asoslari va shartlari, bu boradagi qonunchilikdagi muammo va kamchiliklarga to‘xtalib o‘tadi. Shuningdek, ko‘plab xorijiy davlatlar tajribalarini o‘rganib, ular asosida taklif va tavsiyalarni bayon qiladi.

Kalit so‘zlar: jazo, javobgarlik, jazoni og‘irlashtirish, sudlanganlik, sudlanganlik.

O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida jinoyat qonunining qonuniylik, fuqarolarning qonun oldida tengligi, demokratizm, insonparvarlik, odillik, ayb uchun javobgarlik prinsiplari mustahkamlab qo‘yildi. Malumki, qonunchilikda jazoni og‘irlashtirish yoki yengillashtirishga oid moddalar bor. Lekin, ular tergovchi yoki sudyaning ixtiyoriga yani inson omiliga to‘liq bog‘liq bo‘lib qolmasligi kerak. Aks holda, biz uchun muqaddas bo‘lgan adolat mezoni buziladi...". Albatta, bu turgan gapki, jinoyat uchun jazo tayinlash inson omiliga bog‘liq bo‘lmasligi lozim hamda, prezidentimizning nutqidan xulosa qilsak, odillik mezoni og‘irlashtiruvchi holatlar bilan uzviy qog‘liq degan o‘rinli fikr keladi. Yana shuni ta'kidlab o‘tish kerakki, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Jinoyat va jinoyat-protsessual qonunchiligi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PQ-3723-sonli qarorining jinoyat qonunchiligini takomillashtirish konsepsiyaning 3-bandi 2-kichik bandida:

"Jinoiy jazolarning sanksiyalarini jinoyatlarning ijtimoiy xavflilik darajasi va xarakteri bilan qat'iy muvofiqlashtirish, jazolarning muqobil turlarini oqilona va mutanosib ravishda qo‘llashni ta'minlash". Bundan ko‘rinib turibdiki, mazkur bandni hayotga tadbiq etish uchun, yani jinoyat sodir etgan shaxslarga nisbatan murosasiz munosabatda bo‘lish, shaxslarning huquq va erkinliklarini himoya qilish, jinoyat uchun jazo tayinlashda odillik va insonparvarlik prinsiplarini amalda qo‘llanilishini taminlash, jinoyat uchun jazolarni individuallashtirish, jinoyat uchun javobgarlik muqarrar ekanligini jamiyatdagi shaxslar ongiga singdirish lozim. Bularni amalga

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

oshirilishida bevosida jazoni ogʻirlashtiruvchi va yengillashtiruvchi holatlarning oʻrni judayam muhim hisoblanadi. Sud-tergov organlari jazo tayinlashda jazoni yengillashtiruvchi hamda ogʻirlashtiruvchi holatlarni amalda qoʻllash yuzasidan yetarli koʻnikmaga ega boʻlmasligi, jinoyat uchun tayinlanadigan jazolarning adolatsizligiga, fuqarolarda davlatga nisbatan ishonchzislik hissi uygʻonishiga olib keladi. Shularni inobatga olgan holda sud jazoni ogʻirlashtiruvchi hamda yengillashtiruvchi holatlarni jinoyatni obyektiv jihatdan baholab hukm chiqarishi shart. Ularni amalga oshirish ma'lum darajada, jumladan hukm chiqarish vaqtida qonunda nazarda tutilgan yengillashtiruvchi va ogʻirlashtiruvchi holatlarni e'tiborga olib jazo tayinlanishida oʻz ifodasini topgan.

Oʻzbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 56-moddasida belgilangan holatlarni tadqiq qilishning muhimligi ana shularda va uning mohiyati va mazmunini, bu normalarni tadbiq etish muammolari, jazoni individuallashtirishning nazariy jihatlarini ochib berishda ifodalanadi. Ushbu muammo jinoyat huquqi kursi va jinoyat huquqi umumiy qismi boʻyicha darsliklarning mualliflari, Jinoyat kodeksiga sharhlarning mualliflari tomonidan ham ishlangan. Oʻzbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining qabul qilinishi munosabati bilan jazoni individuallashtirishda muhim ahamiyatga ega boʻladigan ogʻirlashtiruvchi holatlar haqida yangicha fikrlash, uning nazariy qoidalarini yangicha talqin qilish, ularning mazmunini ochib berish, amalda qoʻllanish masalalarini ishlab, bu boradagi qonunlarni rivojlantirish masalalarini ishlab chiqish zarurati vujudga kelganligini e'tiborga olinishi kerak.

Jazoni tayinlashda ogʻirlashtiruvchi holatlarni hisobga olish yuqorida ta kidlab oʻtganimizdek, jazolarni individuallashtirishga imkon beradi va shu bilan adolatli jazo tayinlashni taminlaydi. Jazoni ogʻirlashtiruvchi holatlar ikki jihat bilan bogʻliq: qilmishning ijtimoiy xavfi va jinoyat sodir etgan shaxsning ijtimoiy xavfi. Ular yani ogʻirlashtiruvchi holatlar ushbu xavfning bir qismini ochib beradi va shuning uc hun ham ijtimoiy xavfli qilmish uchun jazo tayinlashda jinoiy-huquqiy ahamiyatga ega.

Dunyoning turli mamlakatlarining jinoyat qonunchiligida ogʻirlashtiruvchi holatlar mustaqil roʻyxat sifatida jinoyat kodeksining umumiy qoidalarida yoki modda dispozitsiyasining tarkibiy qismi sifatida nazarda tutilishi mumkin.

Jazoni ogʻirlashtiruvchi holatlar tushunchasi yuridik adabiyotlarda yetarlicha tahlil qilingan boʻlib bu boʻyicha turli olimlarning fikrlari turlicha. Masalan: yuridik fanlar doktori professor Z.S. Zaripovning fikricha:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Jazoni og‘irlashtiruvchi holatlar-jinoyat tarkibi belgilariga kirmaydigan, jinoyatning obyektiv va subyektiv holatlarini tavsiflaydigan hamda sanksiya doirasida og‘irroq jazo tayinlashda inobatga oladigan holatlardir.

Jazo tayinlashda sud jinoyat sodir etishda ayblanayotgan shaxsning jinoyat sodir etish vaqtidagi xulqinigina emas, balki, jinoyat sodir etishdan oldingi va jinoyat sodir etganidan keyingi xulqini ham hisobga oladi.

Jazoni og‘irlashtiruvchi holatlar mavjud bo‘lgan taqdirda sud modda sanksiyasida nazarda tutilgan jazoning og‘irrog‘ini qo‘llaydi. Lekin, jazo tayinlash vaqtida aybdorning qilmishi kvalifikatsiya qilingan moddaning sanksiya doirasidan chetga chiqishi mumkin emas. Jazoni o‘girlashtiruvchi holatlar O‘zR JKning 56-moddasida berilgan bo‘lib, ular quyidagilardir:

a) homiladorligi aybdorga ayon bo‘lgan ayolga nisbatan;

b) yosh bola, qariya yoki ojiz ahvoldagi shaxsga nisbatan;

v) xizmat vazifasi yoki fuqarolik burchini bajarganligi munosabati bilan shaxsga yoki uning yaqin qarindoshlariga nisbatan;

g) aybdorga moddiy tomondan, xizmat jihatidan yoki boshqa jihatdan qaram shaxsga nisbatan;

d) o‘ta shafqatsizlik bilan;

e) ko‘pchilik uchun xavfli bo‘lgan usulda;

j) yosh bola yoki ruhiy holatining buzilganligi aybdorga ayon bo‘lgan shaxsdan foydalangan holda;

z) jinoyat natijasida og‘ir oqibatlarning kelib chiqqanligi; i) umumiy ofat sharoitidan foydalangan holda yoki favqulodda holat vaqtida yoxud ommaviy tartibsizliklar jarayonida;

k) g‘arazli yoki boshqacha past niyatlarda;

l) irqiy yoki milliy dushmanlik yoxud adovat zamirida;

m) bir guruh shaxslar tomonidan oldindan til biriktirgan holda yoki uyushgan guruh yoxud jinoiy uyushma tomonidan;

n) ilgari ham qasddan jinoyat sodir etgan shaxsning takroran yoki qasddan yangi jinoyat sodir etishi;

o) mastlik holatida yoki giyovandlik vositalari, ularning analoglari, psixotrop yoxud kishining aql-idrokiga ta'sir qiluvchi boshqa moddalar ta'siri ostida jinoyat sodir etish. [5]

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Yuqorida berilgan jazoni o‘girlashtiruvchi holatlarning ro‘yxati qafiy bo‘lib boshqa holatlarni og‘irlashtiruvchi holat deb topish mumkin emas. Bu bo‘yicha O‘zbekiston Respublikasi Oliy Sud Plenumining "Sudlar tomonidan jinoyat uchun jazo tayinlash amaliyoti to‘g‘risida"gi 1-son qarorining 8-bandida ham takidlab o‘tilgan. O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 56-moddasining 2-qismidan kelib chiqib og‘irlashtiruvchi holatlarning o‘ziga xos xususiyatlarini ko‘rib chiqishimiz mumkin.

Har bir davlat jinoyat qonunchiligida jazoni og‘irlashtiruvchi hamda yengillashtiruvchi holatlar bo‘lishi tabiiy hol albatta. Bu borada dunyo hamjamiyatida har tomonlama yetakchi bo‘lgan hamda inson huquqlarini yuqori o‘rinlarga qo‘yadigan davlatlarning tajribasini o‘rganish maqsadga muvofiq bo‘ladi. Chunki, agar ana shu davlatlar tajribasi bizga maqul kelsa, qonunchilikni takomillashtirish jarayonida bularni inobatga olishimiz mumkin bo‘ladi.

Yana shunisi diqqatga sazovorki, ushbu moddaning "e" hamda "e" bandlariga ko‘ra

e) siyosiy, mafkuraviy, irqiy, milliy yoki diniy adovat yoki adovat yoki har qanday ijtimoiy guruhga qarshi nafrat yoki adovat asosida jinoyat sodir etish;

e.1) boshqalarning qonuniy harakatlari uchun qasos olish maqsadida, shuningdek boshqa jinoyatni yashirish yoki uning sodir bo‘lishiga ko‘maklashish maqsadida jinoyat sodir etish [10] holatlari ham jazoni og‘irlashtiruvchi holatlar ro‘yxatiga kiritilgan. Undagi boshqa jinoyatni yashirish maqsadida jinoyat sodir etish holati.

Bizda faqat og‘irlashtiruvchi holatlarda qasddan odam o‘ldirganlik uchungina nazarda tutilgan. Bizga malumki, shaxs o‘z jinoyatini yashirish uchun faqat qasddan odam o‘ldirmaydi, u boshqa jinoyatlarni sodir qilishi mumkin. Lekin bizning qonunchilikda, bunga nisbatan boshqa jinoyat sodir etilganda og‘irlashtiruvchi holat b elgilanmagan. Shuni inobatga olgan holda og‘irlashtiruvchi holatlar ro‘yxatini ushbu band bilan to‘ldirishni taklif etamiz.

Shvetsariya Jinoyat kodeksiga nazar soladigan bo‘lsak, ushbu kodeksda jazoni yengillashtiruvchi holatlar maxsus bir moddaga jamlangan (64-moddasi) lekin jazoni og‘irlashtiruvchi holatlar uchun maxsus norma yo‘q, jazoni og‘irlashtiruvchi holatlar haqida faqat bir joyda gap boradi. Yani, noqoquniy ravishda ozodlikdan mahrum qilish jinoyatida agar shaxs jabrlanuvchini ozod qilish uchun to‘lov talab qilsa,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

jabrlanuvchiga shafqatsiz munosabatda bo‘lsa, qamoq muddati o‘n kundan ortiq davom etsa yoki jabrlanuvchining sog‘lig‘iga jiddiy zarar etkazilgan bo‘lsa (184-moddasi) og‘irlashtiruvchi holat deb qaraladi.

Norvegiya jinoyat kodeksida jazoni yengillashtiruvchi holatlarning ro‘yxati jinoyat kodeksining 56-moddasida berilgan lekin, og‘ilashtiruvchi holatlarning qafiy ro‘yxati kodeksda maxsus normada berilmagan, ushbu holatlarni inobatga olish vakolati faqat sudga berilgan hamda Jinoyat kodeksining maxsus qismi moddalarida alohida qilib agar og‘irlashtiruvchi bo‘lsa, qancha jazo tayinlash lozimligi aniq ko‘rsatilgan. Misol uchun, Norvegiya jinoyat kodeksining 85-moddasiga ko‘ra: "Chet davlatlar o‘rtasidagi urush paytida qirolning betarafligi to‘g‘risidagi buyrug‘ini buzgan yoki unga hissa qo‘shgan shaxs jarima yoki 4 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish tarzida jazolanadi. Ayniqsa og‘irlashtiruvchi holatlarda 4 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazosi qo‘llanilishi mumkin" deyilgan. Yana bir misol, 104a-moddasiga binoan: "Xususiy harbiy tashkilotni tuzgan yoki ularda ishtirok etgan, bunday tashkilotga a'zolarni jalb qilgan yoki qo‘llab-quvvatlagan shaxs 2 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish bilan jazolanadi. Agar tashkilot yoki uning a'zolari qurol-yarog 'yoki portlovchi moddalar zaxirasiga ega bo‘lsa, 18 yoshga to‘lmagan a'zolar, harbiy harakatlar uchun 18 yoshga to‘lmagan shaxslardan foydalansalar yoki boshqa og‘irlashtiruvchi holatlar mavjud bo‘lsa, 6 yilgacha ozodlikdan mahrum qilish jazosi qo‘llaniladi". Yuqoridagilardan xulosa qilib aytadigan bo‘lsak, jazoni og‘irlashtiruvchi holatlar, jinoyat qonunida jazoni individualizatsiya qilishda eng muhim o‘rinni egallaydi. Jazoni og‘irlashtiruvchi holatlar jazoni individuallashtirishning muhim shartlaridan biri bo‘lib, O‘zR JKning 54-moddasida belgilanishicha sud jazo tayinlashda sodir etilgan jinoyatning xususiyati va ijtimoiy xavflilik darajasini,qilmishning sababini, yetkazilgan zararning xususiyati va miqdorini, aybdorning shaxsini hamda jazoni yengillashtiruvchi va og‘irlashtiruvchi holatlarni hisobga oladi», - deyiladi. Ushbu qoidadan ko‘rinib turibdiki, og‘irlashtiruvchi holatlar JK 54-moddasida nazarda tutilgan jazo tayinlashda hisobga olinishi kerak bo‘lgan har bir holatda bo‘lishi mumkin.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. 2022-2026-yillarga mo‘ljallangan "Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi" pdf

2. https://stat.sud.uz/file/2022/17-01/iinoyat-2021-12oy.pdf

3. O‘zbekiston Respublikasining Jinoyat kodeksiga sharx. [Qayta ishlangan va to‘ldirilgan ikkinchi nashr. 2016-yil 1-noyabrgacha bo‘lgan o‘zgartirish va qo‘shimchalar bilan] Umumiy qism / M.Rustamboyev. - Toshkent:"Adolat" 2016.387-bet.

4. Rustambayev M.X. O‘zbekiston Respublikasi jinoyat huquqi kursi. Tom 2. Jazo haqida ta'limot. Darslik. 2-nashr, to‘ldirilgan va qayta ishlangan. - T.: O‘zbekiston Respublikasi Milliy gvardiyasi Harbiy-texnik instituti, 2018. 132 bet.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

OZODLIKNI CHEKLASH JAZOSI ASOSIY TAQIQLARINING AYRIM JIHATLARI

14-son Jazoni ijro etish koloniyasi
Tezkor-qidiruv bo‘limi tezkor vakili
katta leytenant
Muxtarov Nodirbek Sherali o‘g‘li

Annotatsiya: Ushbu maqolada jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan ozodlikni cheklash jazosini tayinlash asoslari, uning shartlari, muddatlari, ushbu jazoni qollash mumkin bolmagan holatlar, Ozbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi va boshqa normativ-huquqiy hujjatlarga asoslangan holda yoritib beriladi. Shu bilan birga bugungi kunda ushbu jazo turining sudlar tomonidan qollanilish statistikasi ham tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: jazo, jazoning maqsadi, penalizatsiya, jazo tizimi, ozodlikni cheklash, qo‘shimcha taqiqlar,mamuriy nazorat, sanksiya.

Bugungi kunda og‘ir jazo, ayniqsa, fuqarolarning jamiyatdan ajratish bilan bog‘liq bo‘lgan jazolarning jinoyatchilikni oldini olishdagi ahamiyatini oshirib ko‘rsatish o‘rinsiz ekanligini hayotning o‘zi isbotlamoqda.

Ma'lumki, har qanday hodisaning belgilarini tahlil qilish orqali uning mazmunini tushunish va boshqa hodisalardan farqlash mumkin. Shunday ekan, ozodlikni cheklash jazosining jinoiy-huquqiy tahlilini amalga oshirmasdan turib, ushbu jazo mazmunini tushunishning imkonini bermaydi. O‘z navbatida jinoiy jazo turi sifatida ozodlikni cheklash jazosi jazo tizimidagi boshqa jinoiy jazolar kabi jazoning umumiy belgilariga (masalan, davlatning majburlov chorasi ekanligi, sudning hukmi bilan tayinlanishi, sudlanganlikni keltirib chiqarishi va boshqalar) ega bo‘lib, mazkur belgilar ozodlikni cheklash jazosining o‘ziga xos xususiyatini aks ettirmaydi. Shunday ekan, ozodlikni cheklash jazosining mazmunini uning o‘ziga xos belgilarini tahlil qilish orqali aniqlash mumkin bo‘ladi.

Shuni alohida ta'kidlash o‘rinliki, O‘zbekiston Respublikasining amaldagi Jinoyat kodeksining 481-moddasida sud tomonidan mahkumning zimmasiga yuklatiladigan ta'qiq (cheklash)lar va majburiyatlar quyidagi uch guruhga bo‘lingan: 1) asosiy ta'qiq (cheklash)lar; 2) qo‘shimcha ta'qiq (cheklash)lar; 3) qo‘shimcha majburiyatlar. Ushbu normaning birinchi qismida mahkumga tayinlanishi mumkin bo‘lgan asosiy taqiq (cheklov)lar, ya'ni sud tomonidan mahkumga nisbatan yashash

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

joyini u yoki bu sabab bilan tark etishni butunlay taqiqlash yoki sutkaning muayyan vaqtida yashash joyidan chiqishni cheklash belgilangan.

Bundan ko‘rinib turibdiki, ozodlikni cheklash jazosiga hukm qilingan shaxsga nisbatan quyidagi ikki asosiy taqiq (cheklash)ning biri tayinlanishi mumkin: 1) yashash joyini u yoki bu sabab bilan tark etishni butunlay taqiqlash; 2) sutkaning muayyan vaqtida yashash joyidan chiqishni cheklash.

Amaliyot ozodlikdan mahrum etish bilan bog‘liq bo‘lgan jinoiy jazolarni qo‘llash orqali jamiyatda jinoyatchilikka qarshi kurashni samarali tashkil etib bo‘lmasligini ko‘rsatmoqda.

Jinoyat sodir etgan shaxsga nisbatan sud tomonidan qonunda belgilangan tartibda jazo tayinlanadi, yani hech bir jinoyat jazosiz qolmaydi. Ozbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 42-moddasiga ko‘ra jazo jinoyat sodir etishda aybli deb topilgan shaxsga nisbatan davlat nomidan sud hukmi bilan qo‘llanadigan va mahkumni qonunda nazarda tutilgan muayyan huquq va erkinliklardan mahrum qilish yoki ularni cheklashdan iborat majburlov chorasidir. Jazo quyidagi maqsadda qo‘llaniladi:

— Mahkumni axloqan tuzatish;

— Jinoiy faoliyatini davom ettirishiga to‘ sqinlik qilish,

— Mahkum, shuningdek boshqa shaxslar yangi jinoyat sodir etishining oldini olish.

Ozbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 43-moddasida jazo tizimi mustahkamlangan bo‘lib unda ozodlikni cheklash jazosi ham o‘rin olgan. Biz quyida ushbu jazoning qo‘llanilish shartlari, muddatlari va qanday shaxslar doirasiga qollash mumkin emasligini muhokama qilamiz. Ozodlikni cheklash jazosi jinoyat to‘g‘risidagi qonunchilikka nisbatan yangi kiritilgan jazo choralaridan biri hisoblanadi. Ushbu jazo turi Ozbekiston Respublikasining 2015-yil 10-avgustdagi ORQ-389-sonli qonuni bilan Jinoyat kodeksiga kiritilgan.

Jinoyat kodeksiga mazkur jazo turi o z tabiatiga ko ra ozodlikdan mahrum qilish jazosiga muqobil jazo sifatida kiritilgan. U mahkumni jamiyatdan ajratmagan holda tarbiyalash vazifasini bajaradi. Ozbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 481-moddasiga ko‘ra ozodlikni cheklash sud tomonidan mahkumga nisbatan yashash joyini u yoki bu sabab bilan tark etishni butunlay taqiqlashdan yoki sutkaning muayyan vaqtida yashash joyidan chiqishni cheklashdan iborat. Bunda yashash joyi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

deganda, mahkumning doimiy yashash joyidagi uylar, ko„p qavatli uylardagi kvartiralar, boshqa imoratlardagi yashash uchun mo‘ljallangan xonalar va boshqa turar joylar tushunilishi lozim (Uy-joy kodeksi 10-moddasi). Sud hukmining qaror qismida: ozodlikni cheklash tariqasidagi jazo, yashash joyini butunlay tark etishni taqiqlashdan yoki sutkaning muayyan vaqtida yashash joyidan chiqishni cheklashning mazmuni aniq ko‘rsatilishi lozim. Ozodlikni cheklash bir oydan besh yilgacha muddatga, voyaga yetmaganlarga esa olti oydan ikki yilgacha tayinlanadi hamda mahkumning yashash joyidagi ichki ishlar organining jazolarni ijro etish inspeksiyasi yoki sud tomonidan belgilangan boshqa organ nazorati ostida o‘taladi. Ozodlikni cheklash, uni mahkumning yashash joyida o‘tash shartlari sodir etilgan qilmishning xususiyati va sud chiqargan qarorni ijro etishdan bo‘yin tovlashning oldini olish hisobga olingan holda sud tomonidan belgilanadi. Ozodlikdan cheklash jazosi Jinoyat kodeksining Maxsus qismining ijtimoiy xavfi katta bo‘lmagan va uncha og‘ir bo‘lmagan jinoyatlarni qamrab olgan moddalari sanksiyasida belgilab qo‘yilganligini ko‘rishimiz mumkin. Misol uchun JK 109-moddasi 2-qismi(qasddan badanga yengil shikast yetkazish) sanksiyasida 1 yilgacha ozodlikni cheklash, JK 124-moddasining (bolani almashtirib qo‘yish) sanksiyasida 3 yildan 5 yilgacha ozodlikni cheklash jazosi nazarda tutilgan. Xuddi shunday jazo jinoyat kodeksining boshqa ko‘plab moddalari sanksiyasida ham nazarda tutilgan.

Qo‘llanilayotgan taqiqning (cheklashning) xususiyatlarini hisobga olgan holda, sud mahkumning zimmasiga quyidagi qo‘shimcha taqiqlarni (cheklashlarni) yuklashi mumkin:

— muayyan j oylarga bormaslik;

— ommaviy va boshqa tadbirlar o‘tkazishda ishtirok etmaslik;

— muayyan faoliyat bilan shug‘ullanmaslik;

— muayyan buyumlarga ega bo‘lmaslik yoki ularni o‘zida saqlamaslik;

— transport vositasini boshqarmaslik;

— mahkumlarni nazorat qiluvchi organning roziligisiz yashash joyini, ish va (yoki) o‘qish joyini o‘zgartirmaslik, tegishli ma'muriy hududdan tashqariga chiqmaslik;

— muayyan shaxslar bilan aloqa o‘rnatmaslik;

— aloqa vositalaridan, shu jumladan Internetdan foydalanmaslik;

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

— alkogolli ichimliklar iste'mol qilmaslik.

Bularning hammasi jazoning maqsadlariga samarali erishish uchun qo‘llaniladigan choralar hisoblanadi. Sud ozodlikni cheklashga hukm qilingan shaxsning zimmasiga o‘zi yetkazgan moddiy va ma'naviy zararning o‘rnini qoplash, ishga yoki o‘qishga joylashish majburiyatlarini, shuningdek uning tuzalishiga ko‘maklashuvchi boshqa majburiyatlarni yuklashi mumkin. Ushbu majburiyatlarni yuklash asosi sud hukmining tavsif qismida ko‘rsatilishi lozim. Agar ozodlikni cheklashga hukm qilingan shaxs jazoni o‘tash davrida o‘zining jinoiy qilmishlarini anglab yetgan, tuzalish yo‘liga qat'iy o‘tgan, yetkazilgan moddiy va ma'naviy zararning o‘rnini qoplagan bo‘lsa, sud mahkumga nisbatan ilgari tayinlangan taqiqlarni (cheklashlarni) to‘liq yoki qisman bekor qilishi mumkin. Jinoyat-ijroiya kodeksining 44 -moddasi beshinchi qismiga muvofiq mahkumni unga yuklatilgan majburiyat (taqiq)lardan to‘liq yoki qisman ozod etish jazoni ijro etish idoralari taqdimnomasiga binoan sud tomonidan JPK 541-moddasida belgilangan tartibda amalga oshiriladil.

Mahkum ozodlikni cheklash tariqasidagi jazoni o‘tashdan qasddan bo‘yin tovlagan, shuningdek sud tomonidan o‘z zimmasiga yuklangan majburiyatlarni bajarmagan taqdirda, sud ozodlikni cheklash jazosining o‘talmay qolgan muddatini boshqa turdagi jazo bilan almashtirishi mumkin. Ozodlikni cheklash tariqasidagi jazoni o‘tash tartibi va shartlari mahkum tomonidan buzilganligi uchun jazolarni ijro etish inspeksiyasi unga nisbatan ogohlantirish tarzidagi intizomiy jazo chorasini qo‘llaydi. Mahkum ozodlikni cheklash tariqasidagi jazoni o‘tashdan qasddan bo‘yin tovlagan, shuningdek sud tomonidan o‘z zimmasiga yuklatilgan majburiyatlarni bajarmagan taqdirda, jazolarni ijro etish inspeksiyasi sudga mahkum uchun ozodlikni cheklashning o‘talmagan muddatini jazoning boshqa turiga almashtirish haqida taqdimnoma kiritadi. Jazoni o‘tashdan bo‘yin tovlash vaqti o‘talgan jazo muddatiga qo‘shib hisoblanmaydi. Qasddan bo‘yin tovlash deganda o‘zboshimchalik bilan, yani, uzrli sabablarsiz yashah joyini tark etish, yashash joyidan chiqish vaqtini buzish, shuningdek boshqa qo‘shimcha taqiqlarni kamida ikki marotaba buzish tushunilishi lozim.

"Ozodlikni cheklash sud tomonidan mahkumga nisbatan yashash joyini tark etishni taqiqlash yoki sutkaning muayyan vaqtida yashash joyidan tashqarida bo‘lishni cheklashdan iboratdir"

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Узбекистан Республикасининг Фукаролик кодекси [Элекрон манба]. Кириш йули: https:// https://lex.uz/docs/111189 (Мурожаат килинган сана: 09.11.2021).

2. Бирюкова Е.А. Наказание в виде ограничения свободы: законодательство и практика назначения и исполнения // Бюллетень науки и практики — Bulletin of Science and Practice научный журнал (scientific journal). - Т. 4. - №5. 2018, - С. 524.

3.M.X.Rustamboyev. "O‘zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga sharhlar"Umumiy qism. 1-kitob Toshkent. Yuridik adabiyotlar publish. 2021.

4.M.Z.Muqimova. SamDU. "Jinoyat huquqi (Umumiy qism) Uslubiy qo‘llanma.Samarqand - 2021

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

O’zbekiston eksporti diversifikatsiyasining yo’nalishlari

Eshqulova Nasiba Normo’minovna,
Termiz iqtisodiyot va servis universiteti, Iqtisodiyot kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Maqolada mamlakatning iqtisodiy rivojlanishida xalqaro savdo, tashqi savdo aylanmasi, eksportning o‘sishi va diversifikatsiyasining hozirgi holati, uning tarkibiy o‘zgarishlari tahlil qilingan. Shuningdek, eksportining tarkibida qo‘shilgan qiymati yuqori mahsulotlar va yangi tovarlarni ko‘paytirish hamda mamlakatda eksport diversifikatsiyasidagi mavjud muammolar va ularni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan amaliy taklif va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: Xalqaro savdo, tashqi savdo aylanmasi eksport, diversifikatsiya, iqtisodiy barqarorlik, eksportni qo‘llab-quvvatlash

Аннотация: В статье анализируется современное состояние внешнеторгового оборота и диверсификации экспорта, его структурные изменения и её роль в экономическом развитии Узбекистана. На осонве исследования обоснованные практические предложения и рекомендации по увеличению экспорта новой продукции с высокой добавленной стоимостью.

Ключевые слова: Международная торговля, внешнеторговый оборот, экспорт, диверсификация, экономическая стабильность, поддержка экспорта.

Abstract: The article analyzes the current state of foreign trade turnover and export diversification, its structural changes and its role in the economic development of Uzbekistan. Based on the study, substantiated practical proposals and recommendations for increasing the export of new products with high added value.**Key words**: International trade, foreign trade turnover, export, diversification, economic stability, export support

KIRISH

Har bir mamlakatda makroiqtisodiy barqarorlikni ta‘minlash, iqtisodiy o‘sishga erishish ko‘p jihatdan tashqi iqtisodiy faoliyatga bog‘liq. Jahon savdosi va uning kengayishi, mamlakatlar ixtisoslashuvi hamda kooperatsiyasi rivojlanishi natijasida tashqi savdo tez rivojlandi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Tashqi savdo aylanmasi eksport va import hajmi hamda uning tarkibiga ta‘sir ko‘rsatish orqali ifodalanadi. Bizga ma‘lumki, yer yuzida tabiiy xom ashyo va resurslar davlatlar o‘rtasida notekis taqsimlangan bo‘lib, ishlab chiqarish va xizmat ko‘rsatish sohalari ham birdek rivojlanmagan. Rivojlanayotgan mamlakatlar tashqi savdoning rivojlanishidan yetarlicha manfaatdor bo‘lishadi. Barcha davlatlarning jahon iqtisodiyotidagi o‘rni tashqi savdo aylanmasi va uning o‘sish sur‘atlariga bevosita bog‘liq. Eksport salohiyatining oshib borishi, eksportga yo‘naltirilgan iqtisodiyot, shuningdek, import o‘rnini bosuvchi ishlab chiqarishni tashkil etish orqali tez sur‘atlarda mamlakat iqtisodiyotini rivojlantirish, cheklangan resurslar sharoitida cheksiz ehtiyojlarni qondirish hamda aholi farovonligiga erishish mumkin. Xalqaro savdo va tashqi integratsiya mamlakatlar uchun katta ahamiyatga ega. Bu savdo integratsiyasi rivojlanishning muhim ko‘rinishi, chunki bu jarayon mamlakatlarga katta foyda olib keladi. Jahon bankining ma‘lumotlariga ko‘ra, eksportning jahon ayrim miqdordagi savdo tizimida o‘rin olganligi, rivojlanayotgan mamlakatlar uchun katta imkoniyatlar ochadi. Ammo, bu tashqi savdo rivojlanishi va eksportni rag‘batlantirishga muhim qarorlar qabul qilishga yordam bera olmaydi.

Eksportni rag‘batlantirish va bu sohada diversifikatsiya muammosini hal qilish, boshqa qarorlar bilan birgalikda ilmiy va nazariy tadqiqotlar orqali aniqlanishi lozim. Bunday ko‘rsatkichlar rivojlanayotgan mamlakatlarni xalqaro bozorga kirishga, eksportni oshirishga va uni turli sohalarda diversifikatsiya qilishga yo‘l ochishida muhim rol o‘ynaydi.

Xalqaro tajribadan ma‘lumki, savdo integratsiyasi eksport narxlarini boshqarishda va ularning o‘zgarishiga qarshi chiqishda afzal ko‘rinadi. Bu esa mamlakatlar uchun intensiv va ekstensiv rivojlanish yo‘lida muhim o‘rin egallaydi.

Hukumatlar eksportning raqobatbardoshligini ta’minlash uchun ilmiy-nazariy tadqiqotlar bilan birgalikda intensiv va sifatli savdo integratsiyasiga alohida e‘tibor qaratadi. Bu yondashuvlar esa tashqi savdo sohasidagi raqobat ustunligini ta‘minlash uchun zarur bo‘lgan tadqiqotlar bilan qo‘llanib kelinishi lozimligini ko‘rsatadi.

So‘ngi yillarda mamlakatimizda tashqi savdo diversifikatsiyasini rivojlantirish, eksport hajmini oshirish, uning geografiyasini va tarkibida qo‘shilgan qiymati yuqori mahsulotlar ulushini kengaytirish hamda uni davlat tomonidan qo‘llab-quvvatlash va rag‘batlantirishga doimiy e‘tibor qaratilib, bir qator chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasida mamlakatning eksport salohiyatini oshirish orqali 2026 yilda respublika eksport hajmlarini 30 mlrd. AQSh dollariga yetkazish, mahalliy sanoat tarmoqlari eksport salohiyatini yanada rivojlantirish, xususiy sektorning eksportdagi ulushini 60 foizga yetkazish, avtotransport vositalari eksportini 3 barobarga oshirib, 1 mlrd. AQSh dollariga yetkazish, turizm, transport, axborot-kommunikatsiya, jumladan dasturiy ta‘minotlar va boshqa xizmatlar eksportini 1,7 barobarga oshirish yoki 4,3 mlrd. AQSh dollariga yetkazish, tayyor va yarim tayyor mahsulotlar hajmini 3,3 barobar ko‘paytirish, MDH mamlakatlarining istiqbolli bozorlariga eksport hajmi va nomenklaturasini oshirish kabi bir qator vazifalar ilgari surilgan [1].

Xususan, O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining eksport faoliyatini yanada qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida qarorida mahsulotlarni eksport qilishda, shuningdek qayta ishlash mahsulotlarini «reeksport» bojxona rejimida olib chiqishda moliyaviy ko‘mak berish maqsadida tashish xarajatlarini (avtomobil va havo transportida eksportga tashish) 50 foizigacha miqdorda kompensatsiya qilishga subsidiyalar taqdim etish ta‘kidlab o‘tilgan. [2].

ADABIYOTLAR TAHLILI

Mamlakat tashqi savdo aylanmasi, eksport diversifikatsiyasi va uning iqtisodiy o‘sishga ta‘siri masalalari ko‘plab xorijiy hamda mamlakatimiz iqtisodchi olimlari tomonidan tatqiq etigan. Ilk marotaba xalqaro savdo to‘g‘risida A.Smit, D.Rikardo, E.Xekshir, B.Olinlarning nazariyalari orqali tashqi savdoda ustunlikka erishish to‘g‘risida ta‘kidlangan [3].

A.A. Gnidchenko tadqiqotlarida eksport diversifikatsiyasi va ekstensiv marjaning (yangi tovarlarlaning) uning o‘sishiga qo‘shgan hissasini baholab, yangi mamlakatlar bozorlari faqat eksport tarkibida yangi tovarlarining paydo bo‘lishi hisobga amalga oshishi mumkinligini ta‘kidlagan [4].

E.Yu. Mixaylova o‘z tadqiqotlarida eksportni diversifikatsiyasini chuqurlashtirish (Rossiya eksporti misolida) strategiyasi xomashyo (tog‘-kon sanoati) sotishdan olingan daromadlarni ishlab chiqarish va iqtisodiyotning boshqa tarmoqlariga qayta yo‘naltirish, bu orqali mamlakatning G‘arb davlatlariga qaramligini kamaytirish bo‘yicha bir qator amaliy taklif va tavsiyalar bergan. Uning

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

fikricha, sof eksportning ko‘payishi va importning qisqarishi yalpi talabni ham ko‘paytiribgina qolmay, milliy tovarlarga bo‘lgan ichki talabni ham oshiradi [5].

Shuningdek, ko‘plab iqtisodchi olimlar Heiko Hesse o’z tadqiqotida eksportni diversifikatsiya qilish iqtisodiy o‘sishga ta‘siri mavjudligini aniqlagan bo‘lsa [6], Sh. Otamurodov, Sh. Zhu, Ihtisham ul Haq va Tenglong Zhonglar esa eksport marjasi, uning iqtisodiy o’sishiga ta’sirini [7],. Haini, P. W. Loon, va P. L . Li [8] , Z. H. Zarach va A. Parteka eksport diversifikatsiyasi va uning tabiiy resurslarga qaramligi [9] to’g’risida o’z tadqiqotlarini olib borgan.

Mamlakatimiz iqtisodchilari I.R. Mavlanova [10], L.O‘.Mingishev [11], Sh.N.Otamurodov [12], B.O.Tursunov [13], L.F. Pardayev [14], B.B.Toshboyev [15], A.S. Yusupovlar [16] tomonidan tashqi savdo aylanmasi, shuningdek eksport diversifikatsiya va uning iqtisodiy o‘sishga ta'siri to‘g‘risida bir qator tadqiqotlar olib borilgan

TADQIQOT METODOLOGIYASI: Maqolada xalqaro savdo, tashqi savdo aylanmasi va eksport diversikatsiyasi bo‘yicha yetakchi mahalliy va horijiy iqtisodchi olimlarning tadqiqot natijalari, xalqaro va milliy statistika ma‘lumotlarini taqqoslash, guruhlash, tahlil va sintez, iqtisodiy tahlil, abstpakt mantiqiy tahlil hamda analitik tahlil kabi usullardan foydalanilgan. Tadqiqot natijalari asosida sohadagi mavjud muammolarni bartaraf etish bo‘yicha ilmiy asoslangan takliflar va tavsiyalar ishlab chiqilgan.

TAHLIL VA NATIJALAR.

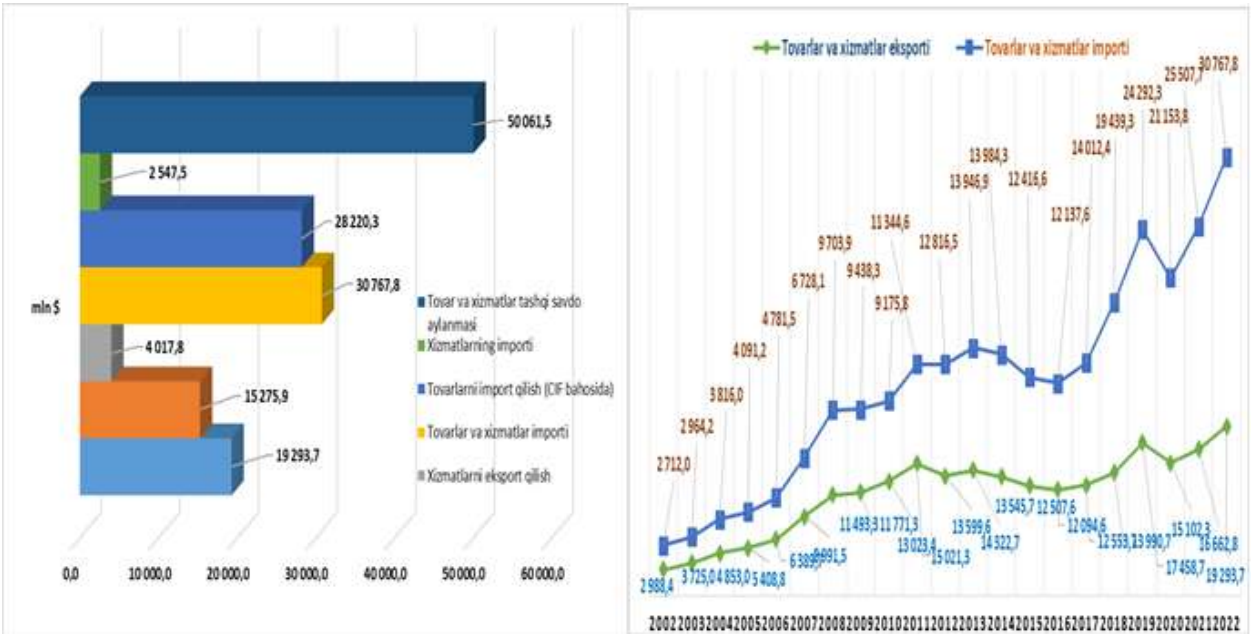
Jahon iqtisodiy integratsiyalashuvi jarayonlarida xalqaro iqtisodiy munosabatlar va tashqi savdoni rivojlantirish bilan birga, eksport mahsulotlari diversifikatsiyasi, eksport qilinadigan tovarlar miqdori, unung turlari va geografiyasini ko‘paytirish orqali belgilanadi. Eksportni diversifikatsiya qilish uchun eksport muvozanatli tarkibini vujudga keltirish lozim.

O‘zbekiston mustaqillikka erishgandan so‘ng, milliy iqtisodiyotimiz raqobatbardoshligini oshirish, iqtisodiy o‘sishga erishish, tashqi iqtisodiy aloqalar, xalqaro savdo va eksport salohiyatini yuksaltirish bo‘yicha bir qator ijobiy natijalarga erishdi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2022 yilda mamlakatimiz tashqi savdo aylanmasi 50 008,4 mln. AQSH dollarini tashkil etdi. 2021-yilga nisbatan solishtirganda, 7 837,9 mln. AQSH dollariga oshib, 18,6 % ga ko‘paydi. Bunda eksport hajmi 19 293,7 mln. AQSH dollariga yetib, 15,9 % ga, import hajmi esa, 30 767,8 mln. AQSH dollariga yetib, 20,4 % ga ko‘paydi. Yillar kesimida olib qaraydigan bo‘lsak, 2002 yil bilan solishtirganda eksport hajmi 28 055,8 mln AQSH dollariga, import esa, 16305,3 mln. AQSH dollariga oshgan. (1-rasm)

2023 yilning oktyabr oyi ma‘lumotlariga ko‘ra esa, tashqi savdo aylanmasida eksport hajmi 20 470,2 mln. AQSH dollariga (29.1%), import hajmi esa, 30 503,6 mln. AQSH dollariga (22,7 %) ga yetdi. Eksportdan olinadigan daromad importga qilinadigan sarflardan ortiq bo‘lsa joriy operatsiyalar hisobi ijobiy qoldiqqa ega bo‘lishi bizga ma‘lum. Afsuski, tashqi savdo aylanmasida hanuzgacha import hajmi yuqori ko‘rsatkichlarda turibdi.

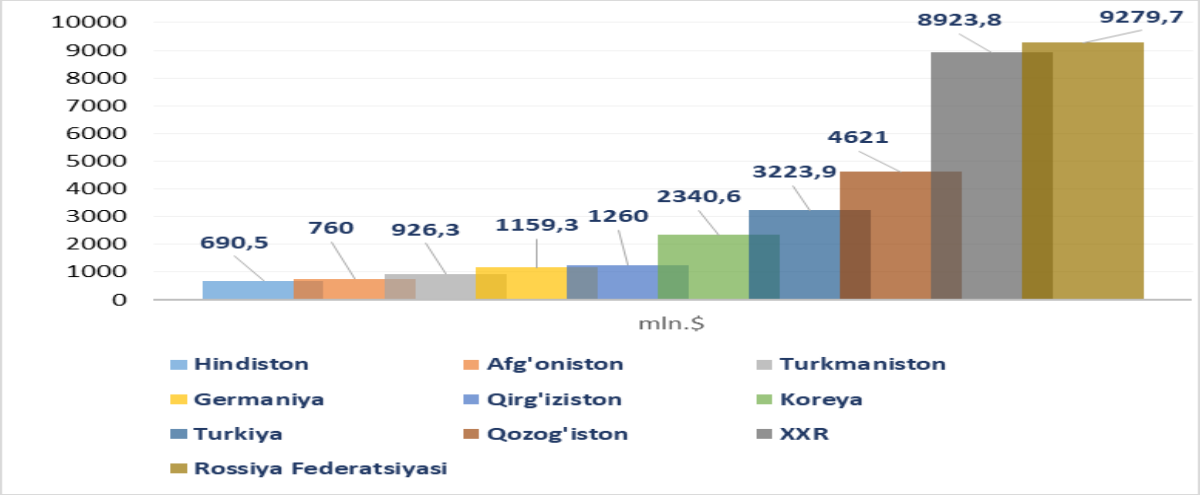
1-rasm. Tashqi savdo aylanmasi. *(mln AQSH doll.)* [17]

O‘zbekiston Respublikasi bilan tashqi savdo aylanmasida eng yuqori ulushga ega bo‘lgan davlatlar Rossiya Federatsiyasi (18.6%), XXR (17.8%), Qozog‘iston (9.2%), Turkiya (6.4%), Koreya (4.7%) davlatlarini ko‘rishimiz mumkin. Ma‘lumotlardan ko‘rinib turibdiki, Rossiya Federatsiya va Xitoy Xalq Respublikasi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

bilan mamlakatimiz mustahkam tashqi iqtisodiy aloqalarni o‘rnatgan. 2022 yilda Rossiya Federatsiyasi bilan tashqi savdo aylanmasi 9279,7 mln. AQSH dollarni, Xitoy Xalq Respublikasi bilan esa 8923,8 mln AQSH dollarni tashkil qilgan. (2-rasm)

Rossiya Federatsiyaga 2022 yilda jami 3 066,9 mln AQSH dollar, Xitoy Xalq Respublikasiga 2 519,0 mln AQSH dollar, Qozog‘istonga 1 379,7 mln AQSH dollar, Turkiyaga esa 1 507,4 mln AQSH dollar qiymatdagi tovarlar eksport qilingan.

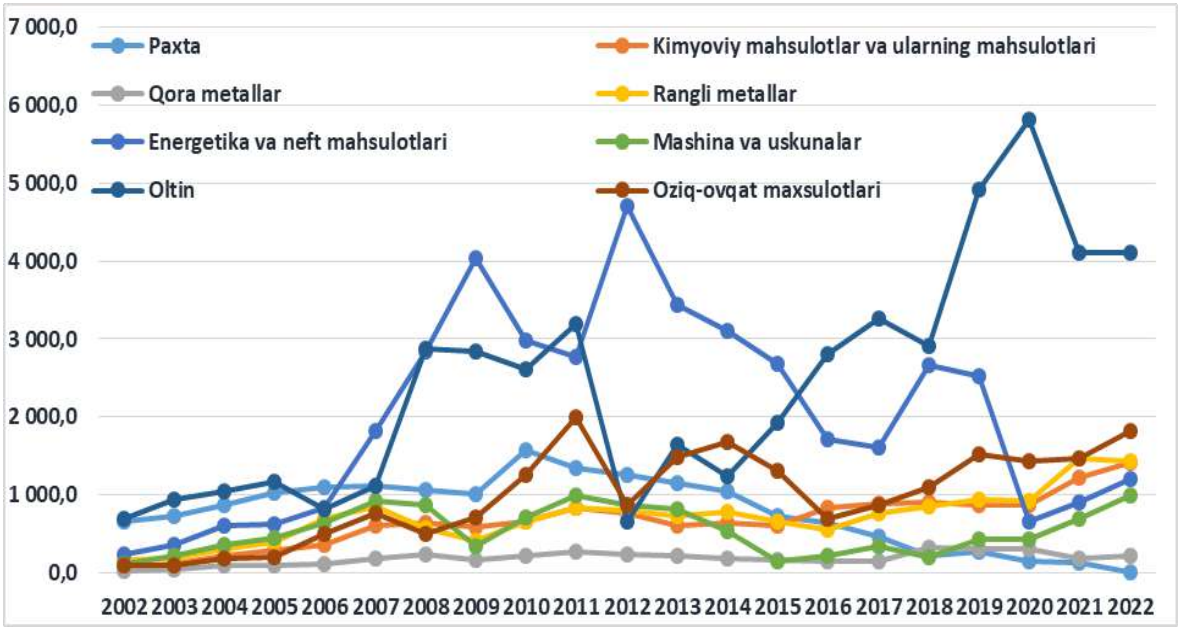

2-rasm Tashqi savdoda eng yirik ulushga ega hamkor davlatlar *(mln AQSH doll.)* [17]

Mamlakat iqtisodiyotining jadal sur‘atlarda o‘sishida eksport salohiyatini yuksaltirish muhim o‘rin tutadi.

Statistik ma‘lumotlarga ko‘ra, tovarlar eksportida asosan oltin (4110,3 mln. AQSH doll), rangli metallar (1442,5 mln. AQSH doll.), kimyoviy mahsulotlar va ulardan tayyorlangan buyumlar (1426,2 mln. AQSH doll.) va oziq-ovqat mahsulotlari (1823,4 mln. AQSH doll.) asosiy ulushni tashkil etadi. Bu davrlar oralig‘ida sanoat mahsulotlari indeksi 4,82 dan 5,76 gacha ko’tarilgan bo‘lib, aynan mashinasozlik mahsulotlari eksportida diversifikatsiya indeksi 2,04 dan 2,59 gacha oshganligini ko‘rishimiz mumkin. (3-rasm)

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

3-rasm Tashqi savdoda tovarlar eksporti tarkibi *(mln. AQSH doll.)* [17]

2022 yilga kelib 2010 yil bilan taqqoslaganda, mamlakatimiz eksporti hajmi 1,51 barobar oshgan (1-jadval). Mamlakatimiz eksporti nafaqat miqdoran, balki tarkiban ham sezilarli o'sgan. 2010 yilda eksportda eng katta ulishni mineral yoqilg'ilar (2973,8 mln. AQSH doll.) eksporti tashkil etgan bo'lsa, 2022 yilda oltin hamda nodir metall va qimmatbaho toshlarga to'gri kelgan (4312,4 mln doll.).

Jadvalda keltirilgan 20 guruhga mansub mahsulot mamlakat exportining 92,5 foizini tashkil etgan. Mahsulotlar guruhlari kesimida ekport dinamikasining tahlil ko'rsatishicha, un va un-yormalarni 61,92 barobarga (327.3 mln AQSH doll.), noorganik kimyo mahsulotlari 14,38 barobarga (371.2 mln AQSH doll.), trikotaj matolari 9,87 barobarga (276.5 mln AQSH doll.), qozonlar, uskunalar va mexanik qurilmalar 6,93 barobarga (345.4 mln AQSH doll.), plastmassalar va ulardan tayyorlangan buyumlar 4,88 barobarga (326.2 mln AQSH doll.), mis va undan tayyorlangan buyumlar 2,07 barobarga (571.5 mln AQSH doll.) va oltin hamda nodir metallar 1,51 barobarga (1539.8 mln AQSH doll.) oshib, eksport hajmi sezilarli darajada o'sgan.

1-jadval

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Asosiy mahsulotlar eksporti dinamikasi
(2010- 2022) (mln. AQSh dollarida)

	Mahsulot turlari	**2010**	**2015**	**2020**	**2021**	**2022**	**O‘sish 2020/2022 (baroba r)**
	Jami	**12698,8**	**12201,9**	**15089,8**	**16635,5**	**19228,3**	**1,51**
1	Oltin, nodir metallar	2772,6	1943,4	5950,2	4526,7	4312,4	1,56
2	Paxta	2019,4	1324,4	1200,1	1926,3	1606,6	0,80
3	Mineral yoqilg'i	2973,8	2685,2	659,0	914,8	1215,2	0,41
4	Mis va undan tayyorlangan buyumlar	536,3	542,5	729,1	1170,9	1107,8	2,07
5	Kiyim-kechak predmetlari	112,5	175,3	459,2	577,8	838,5	7,46
6	Istemol qilinadigan mevalar va yong'oqlar	779,1	676,2	577,8	511,8	619,1	0,79
7	Sabzavotlar	313,0	479,4	400,4	404,1	478,3	1,53
8	O'g'itlar	203,3	188,2	152,4	347,1	410,9	2,02
9	Plastmassalar va ulardan tayyorlangan buyumlar	84,2	61,6	325,0	406,6	410,4	4,88
10	Qozonlar, uskunalar va mexanik qurilmalar	58,2	31,2	60,9	129,0	403,6	6,93
11	Noorganik kimyo mahsulotlari	27,7	32,0	295,1	336,2	398,9	14,38
12	Yer usti transport vositalari	487,2	48,6	208,1	383,6	360,1	0,74
13	Un va un-yormalarni	5,4	1,1	219,5	283,2	332,7	61,92
1	Trikotaj matolar	31,2	46,1	144,5	242,8	307,7	9,87

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

4							
15	Rux va undan tayyorlangan buyumlar	102,5	96,5	149,1	198,6	239,7	2,34
16	Elektr mashinalar va uskunalar, ularning qismlari	92,1	43,5	157,2	160,0	200,0	2,17
17	Qora metallar	210,6	157,8	243,5	131,6	165,2	0,78
18	Boshqa tayyor to'qimachilik buyumlari; to'plamlar	12,9	15,4	88,8	118,1	161,7	12,53
19	Keramika buyumlari	3,0	6,1	32,8	76,2	100,7	33,13
20	Ipak	20,4	20,2	74,9	78,1	92,5	4,54
21	Boshqa	518,0	566,0	957,1	1130,2	1448,5	2,80

Izoh: 2022 yilda eksportida eng yuqori hajmga ega bo'lgan 20 turdagi mahsulot tanlab olindi

Malakatimizda olib borilgan islohotlar natijasida paxta tolasi eksporti hajmining sezilarli darajada kamayishi va uning eksportdagi ulushining qisqarishiga erishildi. Eksport tarkibida tayyor to'qimachilik va trikotaj matolari eksporti oshishganligini ko'rishimiz mumkin.Trikotaj matolari ekportining hajmi 2010-2022 yillar davomida 12.9 mln. AQSH dollardan 161,7 mln AQSH dollargacha, ya'ni 9.87 barobarga, kiyim-kechak predmetlari hajmi esa 726 mln. AQSh dollarga ya'ni 7.46 barobarga oshgan.

Tadqiqot davrida mineral yoqilg'i eksporti deyarli 2,5 barobar qisqargan. Bu bir tomondan mineral yoqilg'iga (asosan tabiiy gaz) ichki bozorda talab oshishi bilan, ikkinchi tomondan mamlakatimizda bu turdagi xom ashyoni qazib olish hajmlari qisqarishi bilan izohlash mumkin. Ushbu turdagi xom ashyoni qayta ishlash korxonalari ko'payishi, ularning ishlab chiqarish hajmining kengayishi ichki talab

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

oshishiga olib keldi. Shu bilan birga mineral yoqilg‘ini qayta ishlash quvvatlarining oshishi, qo‘shilgan qiymati yuqori bo‘lgan mahsulotlar eksportini oshirish uchun sharoit yaratdi. Xususan ushbu davrda noorganik kimyo mahsulotlari eksporti 14,4 barobar, plastmassalar va ulardan tayyorlangan buyumlar eksportining hajmi 4,88 barobar o‘sdi. Ushbu ko‘rsatkichlar mamlakatimiz eksportida qo‘shilgan qiymati yuqori bo‘lgan mahsulotlar hajmi oshayotganidan dalolat beradi. Mamlakatimiz eksportini kengaytirishda elektron tijoratning ahamiyati ortib bormoqda [18]. Shu sababli raqamli (IT) xizmatlarni rivojlantirish, axborot texnologiya mahsulotlari ishlab chiqaruvchi sanoatini rivojlantirish muhim ahamiyatga ega. O’zbekiston eksportining raqobatbardoshligiga salbiy ta’sir etuvchi asosiy muammo sifatida transport xarajatlarining yuqoriligidir. O’z navbatida elektron tijorat o’z xizmatlarini global darajada amalga oshirish imkonini beradi. Masalan, Amazon.com, Inc kompaniyasining 2022 yilda umumiy tushumi (pul aylanmasi) 513,98 mlrd. AQSH dollarini, sof foydasi 2,72 mlrd AQSH dollarni tashkil etgan [19]. Shu sababli mamlakatimizda eksport diversifikatsiyasini chuqurlashtirish va kengaytirishda elektron tijorat, shu jumladan elektron to’lov tizimlarining rivojlanishi muhim.

XULOSA VA TAKLIFLAR

Xulosa qilib aytishimiz mumkinki, tashqi savdo iqtisodiyotning o‘sishi va rivojlanishida katta ahamiyatga ega. Tashqi savdo mamlakatlar o‘rtasida tovarlar va xizmatlar almashish orqali mamlakatning iqtisodiy taraqqiyoti uchun yangi imkoniyatlar paydo qiladi hamda mamlakatlar o'rtasida iqtisodiy aloqa va hamkorlikni rivojlantirish, yangi bozorlar ochish va yangi investitsiyalarni jalb etish imkoniyatlarini yaratadi. Bu esa mamlakatlar o'rtasida o'zaro foyda va samarali hamkorlikni hamda iqtisodiy islohotlarni kuchaytiradi, yangi mahsulotlar ishlab chiqarishga yo'l ochadi. Shuningdek, ta'lim, sog’liqni saqlash, iqtisodiyot va boshqa sohalarda bilimlar va texnologiyalar almashishi orqali mamlakat iqtisodiyotini rivojlantiradi.

Tovarlar va xizmatlarning keng tarqalishi orqali tashqi savdo mamlakatlarning o‘z ichki bozorlari uchun kuchli raqobat muhitini yaratibgina qolmasdan, yirik miqdordagi tovarlarni sotib olish va xizmatlarni almashish imkoniyatini yaratadi. Bu esa mamlakatning iqtisodiy rivojlanishini kuchaytiradi va yangi sohalarda boy potentsial yaratadi. Bu natijalarga erishish uchun eksportni diversifikatsiya qilish,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

uning turlari va geografiyasini kengaytirish hamda import o‘rnini bosuvchi tovarlar ishlab chiqarishni keng yo‘lga qo‘yish hamda xomashyo yetishtirishga qartilgan bir tomonlama yo‘nalishini bartaraf etish lozim.

Yuqorida keltirilgan tahlillarga qaraydigan bo‘lsak, O‘zbekiston eksportni rivojlantirish va diversifikatsiya qilishda yuqori natijalarga erishmoqda. Mamlakatimizda eksportni kengaytirish bo’yicha keng imkoniyat va katta zaxiralar mavjud. Bu imkoniyatlardan samarali foydalanishimiz, eksportning raqobatbardoshligini ta’minlash uchun jahon bozorida raqobatbardosh mahsulot ishlab chiqarishni rag‘batlantirish, intensiv, sifatli va qo‘shilga qiymati yuqori bo‘lgan mahsulotlar yaratishimiz lozim. Shu bilan birga eksportga yo‘naltirilgan korxonalar sonini ko‘paytirish va ularning faoliyatini rag‘batlantirish mexanizmini takomillashtirish ham muhim.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. 28.01.2022 yildagi PF-60-son 2022-2026 yillarga mo‘ljallangan Yangi O‘zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to‘g‘risida O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 07.05.2020 yildagi eksport faoliyatini yanada qo‘llab-quvvatlash chora-tadbirlari to‘g‘risida PQ-4707-sonli qarori.
3. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит.- М.: Эксмо, 2007. - 960 с, Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное / Д. Рикардо. - М.: Эксмо, 2007. 960 с. Хекшер Э. Влияние внешней торговли на распределение дохода / Э. Хекшер. - Режим доступа: http:/www.seinstitute.re/Files/Veh6-09_Heckscher.pdf
4. Гнидченко, А. А. "Декомпозиция роста экспорта на экстенсивную и интенсивную составляющие с учетом сравнительных преимуществ." Журнал Новой экономической ассоциации 4 (2014): 24.
5. Михайлова, Эллина Юрьевна. "Опыт диверсификации экспорта и преодоление его сырьевой направленности." Торговая политика 3 (11) (2017): 97-110.
6. Hesse, Heiko. "Export diversification and economic growth." Breaking into new markets: emerging lessons for export diversification 2009 (2009): 55-80.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

7. Otamurodov, S., Zhu, S., ul Haq, I., & Zhong, T. (2017). Export Margins, Price and Quantity of Belarus's Export Growth. Review of Economic Perspectives, 17(1), 81-99.

8. Haini, H., Loon, P. W., & Li, P. L. (2023). Can export diversification promote export upgrading? Evidence from an oil-dependent economy. Resources Policy, 80, 103292.

9. Zarach, Z. H., & Parteka, A. (2023). Export diversification and dependence on natural resources. Economic Modelling, 126, 106436.

10. Мавланов И.Р. Экономическая дипломатия Республики Узбекистан // Внешняя политика стран СНГ / Ред.— сост. Д.А. Дегтерев, К.П. Курылев. – М.: Издательство «Аспект Пресс», 2017. –С.445-453.

11. Л.Ў.Мингишов "Ўзбекистоннинг экспорт рақобатбардошлигини оширишнинг асосий йўналишлари" афтореферат Т.2018

12. Отамуродов Шавкат. "Ўзбекистон экспорти диверсификациясининг замонавий муаммолари" Economics and Innovative Technologies 10.4 (2022):355364.//https://iqtisodiyot.tsue.uz/journal/index.php/iit/article/view/83

13. Турсунов Б.О. Экспорт рақобатбардошлиги: назария ва амалиѐт ―Халқаро молия ва ҳисоб‖ илмий электрон журнали. № 3, июнь, 2020 йил

14. L.F.Pardayev. THE CURRENT STATE OF TRADE RELATIONS BETWEEN UZBEKISTAN AND THE CIS COUNTRIES //Thematics Journal of Social Sciences. – 2021. – Т. 10. – №. 7.

15. Тошбоев Б.Б. Импорт ўрнини босувчи ишлаб чиқаришга асосланган саноат сиёсатини амалга оширишнинг низарий жиҳатлари // Иқтисодиётда инновациялар журнали, 12-сон 2020 йил.

16. Юсупов А.С. Халқаро иқтисодий ҳамкорлик самарадорлигининг иқтисодий кўрсаткичлари. //"Халқаро ҳуқуқнинг долзарб муаммолари: назария ва амалиёт" мавзуидаги IX анъанавий илмий-амалий конференция, ЖИДУ, 2018 йил 27 апрель. - 132-138 б. (08.00.00; (6))

17. O'zbekiston Respublikasi Statistika qo'mitasi ochiq ma'lumotlari //(www.stat.uz)

18. Otamurodov, Shavkat, and Nasiba Eshqulova. "O 'ZBEKISTONDA RAQAMLI SAVDO TIZIMING RIVOJLANISHING TAHLILI." TISU ilmiy tadqiqotlari xabarnomasi 1.2 (2023): 57-63.

19. Nusratillayevich, Otamurodov Shavkat, and Eshqulova Nasiba Normo'minovna. "O 'ZBEKISTONDA ELEKTRON TO 'LOVLAR TIZIMINING RIVOJLANISH YO 'NALISHLARI." BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI 3.4 (2023): 1-10.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

PEDIATRIYADA HAMSHIRALIK ISHI JARAYONINING O‘ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA BU SOHADA SIMULYATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH

Akramxujaeva Aziza Baxodir qizi
Toshkent Tibbiyot Akademiyasi
Assistent

Annotatsiya: Ushbu maqolada pediatriya sohasi haqida qisqacha ma’lumot berilgan. Pediatriya bolaning o‘sish va rivojlanish davrlarini o‘rganadi. Shuningdek, pediatriyada hamshiralik ish jarayonining o‘ziga xos xususiyatlari va bu sohada simulyatsion texnologiyalardan foydalanish bo‘yicha fikrlar qayd etilgan

Kalit so‘zlar: pediatriya, bola, hamshiralik ishi, simulyatsiya, fiziologik xususiyat, muolaja, korreksiya

Pediatriya yunoncha “pedos” - bola, “uatriya” - davolash so‘zlaridan kelib chiqqan bo‘lib, bolalarning rivojlanish qonuniyatlarini, kasalliklarning sabablari va mexanizmi, davolash va oldini olishni o‘rganadi. Katta odamlardagi ko‘p kasalliklarning kelib chiqishi g‘o‘daylik yoshiga borib taqaladi. Shuning uchun, bolalik davri, rivojlanish sharoiti va bola tarbiyasi qanday o‘tgan bo‘lsa, katta odamning sog‘ligi holati xuddi shunday bo‘ladi.

Pediatriya bolaning o‘sish va rivojlanish davrlarini, bola hayotining har bir yosh bosqichlariga xos alohida morfologik, fiziologik va psixologik o‘zgarishlarni o‘rgatadi. Shu sababli bolaning klinik anatomiyasi to‘g‘risidagi bilimlar o‘z vaqtida tekshirish usullarini o‘tkazish va olingan natijalarni baholashga asos bo‘ladi. Bundan tashqari, asosiy anatomo-fiziologik xususiyatlarini hisobga olish, bolaning kun tartibi va hayot muhitini aniq tashkillashtirishga asos bo‘ladi. Umumiy amaliyot shifokori (UASh) bola va uning ota - onasi biian doimiy muloqotda bo‘ladi. UASh yaxshi psixolog va pedagog bo‘lishi kerak. Bu unga ota - ona va bemor oldida o‘z obro‘sini ko‘tarishiga yordam beradi, natijada bolani tezroq tuzalishiga olib keladi.

Bola organizmi nozik bo‘ladi, shuning uchun bolani parvarishlash tartibi buzilsa, bola tez-tez kasallanadi. Bola injiq, yig‘loqi bo‘lib qoladi, sizga ko‘rinishdan bosh tortadi. Ammo siz bolani chuqur ko‘rikdan o‘tkazishingiz, to‘g‘ri tashxis qo‘yishingiz va davolashingiz shart. Bola organizmi kattalarnikidan o‘zining yoshiga xos anatomo - fiziologik xususiyatlari bilan yaqqol farq qiladi. Bolalar kasalliklari propedevtikasi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

pediatriyaning asosi hisoblanadi. Bolalar kasalliklari propedevtikasida quyidagilar o‘rganiladi:

1. Bolalarning yoshiga xos anatomo - fiziologik xususiyatlari va parvarishlash tartibi.

2. Bolani ko‘rish va anamnez yig‘ish.

3. Kasal bolalarning umumiy semiotikasi.

4. Sog‘lom bolalarning yoshiga qarab, ovqatlantirish texnikasi, sog‘lom bola

Hamshiralik ishi jarayonini tashkil qilishda bemor bolaga faqat bemor deb emas, balki shaxs sifatida qaraladi va uning atrofidagi qarindoshlari, yaqinlarining munosabati ham inobatga olinadi. Shuning uchun ham hamshiralik ishi jarayonining klinik fanlarni o‘qitish jarayonida o‘rganilishi o‘rta tibbiy xodimlar tayyorlashda birinchi o‘rinda turadi, chunki u biror vaziyatni yoritish muammolarini har taraflama hal qilish, bemor bolaga sifatli yordam ko‘rsatishni ta’minlaydi. Bolalar bilan ishlashda ko‘pincha qiyinchiliklarga duch kelamiz. Chunki hamshira nafaqat bemor bola, balki uning atrofidagilar (ota-onasi, buvasi) bilan ham muomala qilishiga to‘g‘ri keladi, bu esa o‘z navbatida hamshiralarga katta mas’uliyat yuklaydi. Hamshiralar ish faoliyatida bola organizmining anatomik, fiziologik xususiyatlarini va ayrim kasalliklarning kechishini yaxshi bilishlari lozim. Hamshiralik ishi jarayonini tatbiq etishda avvalo hamshira hamshiralik ishi jarayonining maqsadini aniqlab olishi kerak. Shu holdagina bola nimaga muhtojligini aniqlash imkoniyati tug‘iladi. Boladagi asosiy muhtojlik yoki muammolari quyidagilardan iborat:

Universal muammolar aniqlab olinadi, ya’ni har bir yoshdagi bolalarga yoshiga qarab ovqatlantirish, ozodalikka rioya qilish, tana haroratini bir maromda ushlash, kiyinish, yechinish, uxlash va hokazolar. Odatda, universal talablarni ajratish qiyin emas, chunki ular bolaning yoshiga qarab rivojlanish xususiyatlaridan kelib chiqadi (ratsional ovqatlantirish to‘g‘risida tushuncha, rejali ovqatlantirish, uyquning buzilishi, bolaning shaxsiy gigiyenasi, kiyinishi va hokazo).Bundan tashqari, hamshira bemor bolaning potensial muammolarini aniqlashi kerak, uning o‘sishi va rivojlanishiga tegishli (aqliy va jismonan o‘z tengdoshlaridan orqada qolishi, tarbiyasizlik, fikrlash qobiliyatining yo‘qligi).Aynan shu muammolar bolalar hamshirasi uchun qiyinchiliklar tug‘diradi, chunki ko‘pincha ular bemor bola bilan muloqotda bo‘lmaganlari sababli bolaning xulq-atvorini kuzata olmaydilar. Bolalarga yordam ko‘rsatishdagi yana bir muammo —bu bemor bolani tekshirish jarayonida

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

uning sog‘ligidagi o‘zgarishlardir. Shifokorlar yosh bolalarni tekshirishda ancha qiyinchiliklarga duch keladilar, chunki 3—4 yoshgacha bo‘lgan bolalar o‘z shikoyatlarini tushuntirib bera olmaydilar, og‘riyotgan joyini ko‘rsata olmaydilar, yana bir qiyinchilik tomoni, ular tana harorati ko‘tarilganda ham o‘ynab yuraveradilar. Muammolarning barcha uch turini aniqlash, hamshiralik ishi jarayonining ikkinchi maqsadini amalga oshirish uchun muhim, ya’ni bemor parvarishi natijalari, vaziyatga qarab birinchi o‘rinda yosh bolalarning shaxsiy gigiyenasiga rioya qilish yoki bolaning tarbiyasi bilan bog‘liq muammolarni hal qilish yotadi.2Hamshiralik ishi jarayonini tashkil qilishda hamshira kasallik faqat bemorning muammosigina emas, balki uning qarindoshlari ham muammosi ekanligini esdan chiqarmasligi lozim. Bemorni statsionarga yotqizishda uning oilaviy sharoitini inobatga olish zarur. Hamshiralik ishi jarayoni 5 asosiy qismdan iborat:1) tekshiruv (muammolarni aniqlash); 2) hamshira tashxisi (xulosalar chiqarish);3)parvarish rejasini tuzish (bajariladigan ishlarni tartiblash); 4) amalga oshirish (rejadagi ishlarni bajarish); 5)natija (bajarilgan ishlarni baholash).

Asosan, hamshiralik ishi sog‘lom yoki bemor bolani tekshirishdan boshlanadi. Odatda 4—5 yoshgacha.bo‘lgan bolalar og‘riyotgan joyini ko‘rsata olmaydilar. Shu sababli tibbiyot hamshiralari aksariyat ma’lum ma’lumotlarni bolaning onasi yoki uning yaqinlaridan olishlari mum kin.2. Agar tekshirish vaqtida kerakli axborot yig‘ilgan bo‘lsa, hamshira tashxisini qo‘yish qiyin emas. Pediatriyada hamshiralik tashxisi 3 qism dan iborat:1. Bio-geneologik rivojlanish xususiyatlari, avvalgi kasalliklari, jarohatlar, akusherlik analezi;2. Sotsial (ijtimoiy tarbiyalash tipi, oilaviy sharoit);3. Klinik (sog‘ligI bilan bog‘liq bo‘lgan asosiy muammolar).3. Hamshiralik ishi parvarish rejasini tuzishda qo‘shimcha tekshiruv, shoshilinch yordam , parhez va medikamentoz korreksiyadan tashqari, bemorning himoya modelini ham inobatga olish zarur.4. Hamshira nafaqat biror-bir tadbirni rejalashtirishi, balki uni amalga oshirish lozim. Amalga oshirishning 3 asosiy turi mavjud:1. Biror-bir narsaga bog‘liq faoliyat turi, masalan, bemorga shifokor ko‘rsatmasiga binoan antibiotiklar buyuriladi, hamshiradan uni amalga oshirish uchun faqat bilim va ko‘nikma talab qilinadi;2. Biror narsaga bog‘liq emas —hamshiraning mustaqil ishlashi (masalan, bolaning onasini massajga yoki ovqat pishirish texnologiyasiga o‘rgatish);3. Bir-biriga bog‘liq holda —hamshiraning boshqa mutaxassislar bilan hamkorlikda ishlashi (masalan, stomatolog maslahatidan so‘ng og‘iz bo‘shlig‘ini parvarishlash).Amalga oshirish

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

bosqichida hamshira ish jarayoni xaritasini olib boradi, realizatsiya grafasida kim, qachon va qayerda bajarishini aniq ko‘rsatadi va bajarilgan ishlar haqida o‘z vaqtida qaydlar o‘tkazadi..Shundan so‘ng, hamshira keyingi bosqichga o‘tadi. Bu bosqichda quyidagi ko‘rsatkichlar e’tiborga olinadi:1. Bemorning muolajalarga bo‘lgan reaksiyasini baholash (masalan, qat’iyan yotish rejimiga rioya qilinganda bemorni qo‘yilishiga reaksiyasi); Muolajalar to‘g‘risida bemorning fikri; 3. Qo‘yilgan maqsadga erishishni baholash, hamshira amalga oshirgan tadbirlarning to‘g‘riligini aniqlash uchun kerak. Agar ma'lum muddatda maqsadga erishilmasa, xato taktika qo‘llangan yoki patsiyentni tekshirish to‘la hajmda amalga oshirilmagan bo‘lsa, demak, hamshiralik jarayonini birinchi bosqichdan boshlash kerak; 4. Ko‘rsatilgan yordamni baholash. Hamshiralik ishi jarayoni pediatriyada tashkil etilgan eng zamonaviy modellardan bo‘lib, hamshirada mavjud bo‘lgan barcha imkoniyatlarni amalga oshirishga imkon beradi. Hamshirani shifokor buyurgan vazifani ado etuvchi shaxsdan yuqori malakaga ega bo‘lgan mutaxassis darajasiga ko‘taradi.

Bundan tashqari, pediatriya mashg‘ulotlarida simulyatsiyadan foydalanish uchun bir nechta sabablar mavjud.

Birinchidan, mashg‘ulotlar uchun mavjud soatlar. Stress va charchoqning xavfsiz qaror qabul qilish va klinik ko‘rsatkichlarga ta’siri to‘g‘risidagi bilimlarning ortishi stajyorning klinik tajribasini cheklash ta’siri ostida xizmat qilish soatlarining qisqarishiga olib keldi. Murakkab aylanish tizimlari, shuningdek, o‘qitishning uzluksizligini va ish joyiga asoslangan baholash natijasida aniqlangan muammolar yuzaga kelishini kamaytiradi.

Ikkinchidan, pediatriya xizmatlari hozirda o‘tkazuvchanlik va xarajat nuqtai nazaridan maqsadli yo‘naltirilgan va bu mashg‘ulotlar uchun bo‘sh vaqtga ta’sir qilishi mumkin, ayniqsa palata va klinikalarda.

Pediatriyadagi klinik muhit ko‘plab umumiy taqdimotlar haqida ma’lumot olish imkoniyatini taqdim etsada, klinik belgilar tezda yo‘qoladi va pediatriyada bemorlarning almashinuvi ko‘pincha kattalarga asoslangan mutaxassisliklarga qaraganda tezroq bo‘ladi va klinik tajribani rivojlantirish uchun vaqt cheklangan. Stajyorlar uchun, ularning bilim darajasidan qat’iy nazar, tez-tez azob chekayotgan va kasal bo‘lgan farzandlarini tekshirish uchun ota-onalarning roziligini olish qiyin bo‘lishi mumkin. Xizmat ko‘rsatish muhitida bemor birinchi o‘rinda turadi. Ko‘pgina mamlakatlarda bolalarning sog‘lig‘i va farovonligi bo‘yicha ijtimoiy mas’uliyat nuqtai

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

nazaridan borgan sari kengroq vakolatlarni qamrab oluvchi pediatriya klinik xizmatlariga talab ortib bormoqda.

Xulosa qilib aytganda, pediatriya mashg‘ulotlarida simulyatsiya amaliyotni o‘rganishni yaxshilash uchun ishlatilishi mumkin. Bu bemorlarni himoya qilgan holda tinglovchilarni haqiqiy amaliyotga tayyorlash uchun ta’lim ko‘prigi vazifasini ta’minlaydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1.Qodir Inomov, Manzura G‘aniyeva Pediatriyada hamshiralik ishi Tibbiyot kollejlari uchun o‘quv qo‘llanma G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi Toshkent —20072.

2.J.Eshqobulov, A.Mahmudov. Bolalar kasalliklari fani. Abu Ali ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti. Toshkent. 1993.

3.K.A.Svyatkina, E.V.Belogorskaya, N.P.Kudryavsev. Bolalar kasalliklari fani. Abu Ali ibn Sino nomidagi tibbiyot nashriyoti2. Gaba D. Sog‘liqni saqlashda simulyatsiyaning kelajakdagi ko‘rinishi. Qual Saf Health. 2004.

4.Rubio-Gurung S, Putet G, Touzet S va boshqalar. In situ simulyatsiya neonatal reanimatsiya bo‘yicha trening.

5.Spedding R, Jenner R, Potier K. Pediatriyada aralash ta'lim. Shoshilinch tibbiy yordam: virtual o‘rganishning dastlabki tahlili muhit.

6.Sabab J. Inson xatosi: modellar va boshqaruv. BMJ 2000.

7. Ker J, Bradley P. Tibbiy ta'limda simulyatsiya. In: Swanick T,ed. Tibbiy ta'lim seriyasini tushunish, 2014.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

TABIAT BILAN TANISHTIRISH ORQALI BOLALAR NUTQINI O'STIRISH.

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Maktabgacha ta'lim kafedrasi o'qituvchisi
Yuldoshova Mehriniso Ochildiyevna
Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti
Maktabgacha ta'lim kafedrasi talabasi
Chuponqulova Sitora Bozorovna

Annotatsiya: Maktabgacha yoshdagi bolalarga tabiat bilan tanishtirish orqali ona tilini o'rgatishdan maqsad nutqni rivojlantirish, qobiliyat va ko'nikmalar, og'zaki muloqot madaniyati, maktabgacha yoshdagi bolalarning amaliy muloqot ko'nikmalarini egallash usullarini ishlab chiqish, o'qish uchun zarur shart-sharoitlarni shakllantirish. Bu muammo ona tilini o'rgatish bilan chambarchas bog'liq, ya'ni bolaning nutq qobiliyatini rivojlantiradigan pedagogik jarayon.

Kalit so'zlar: maktabgacha yoshdagi bolalar, ona tilini o'rgatish, nutq qobiliyatlari va ko'nikmalari, og'zaki muloqot madaniyati, o'qish va yozish, til tushunchalari va qoliplari, so'z yasalishi, sintaksis, kommunikativ kompetentsiya.

Аннотация: Целью обучения дошкольников родному языку путем приобщения их к природе является развитие речевых способностей и навыков, культуры устного общения, разработка методов приобретения практических навыков общения дошкольников, создание необходимых условий для учебы. Эта проблема тесно связана с обучением родному языку, то есть педагогическим процессом, развивающим у ребенка речь.

Ключевые слова: дети дошкольного возраста, обучение родному языку, речевые способности и умения, культура речевого общения, чтение и письмо, языковые понятия и закономерности, словообразование, синтаксис, коммуникативная компетентность.

Nutqni rivojlantirish bolalarni maktabga tayyorlashda asosiy o'rinlardan birini egallaydi. Maktabgacha ta'lim tashkilotida bolalar nutqni rivojlantirishning asosiy vazifalari:

– ona tilining har bir yosh uchun belgilangan me'yor va qoidalarini egallash;

- muloqot qobiliyatlarini rivojlantirish.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Hozirda taassuf bilan aytamizki, farzandlarimiz har doim ham chiroyli va to‘g‘ri gapira olmaydi. Nutqning turli xil buzilishlari bo'lgan katta yoshdagi maktabgacha yoshdagi bolalar soni ortib bormoqda, ulardan biri nutqning etarli darajada shakllanmagan leksik va grammatik tarkibiy qismidir. Bolalarning ona tilining so'z boyligi va grammatik tuzilishini o'zlashtirishdagi qiyinchiliklar izchil nutqning rivojlanishiga to'sqinlik qiladi, bu bolaning maktabda muvaffaqiyatli o'rganishining asosiy shartlaridan biridir.

Bolaning nutqi taqlid orqali shakllanganligi sababli, bu jarayonda etakchi rol biz kattalarga tegishli: bog'cha tarbiyachisi, ota-onalar va oiladagi yaqinlar. Maktabgacha tarbiyachining ona tilini o'zlashtirishdagi muvaffaqiyati ko'p jihatdan bola bilan qanday gaplashishimizga va u bilan muloqot qilishga qanchalik e'tibor berishimizga bog'liq.

Nutq fikrlar dunyosidan ajralmasdir: u bolaning fikrlash mantig'ini, uning o'zi idrok etganini tushunish va uni to'g'ri, aniq, mantiqiy nutqda ifodalash qobiliyatini aks ettiradi. Bola o'z bayonotini qanday qurishni bilishiga qarab, uning nutqining rivojlanish darajasini baholash mumkin. Bolaning fikrlash va nutqini rivojlantirish uchun u atrofdagi turli xil narsalarni, tabiiy dunyoni, ijtimoiy hayot hodisalarini va o'yinni idrok etish jarayonida egallagan boy hissiy tajribaga ega bo'lishi kerak.

Tabiat bolalarni tarbiyalashda ko'plab sohalarda, jumladan, bolalar nutqini rivojlantirishda noyob imkoniyatlarga ega. K.D. Ushinskiy tabiat mantig'ini bola uchun eng qulay, vizual va foydali deb hisobladi. Bolaning fikrlash va nutqini yaxshilash uchun uning ruhini tabiatning to'liq, haqiqiy, jonli tasvirlari bilan boyitish kerak, chunki "nutqda mantiqiy bo'lgan hamma narsa insonning tabiatni kuzatishlaridan kelib chiqadi ...".

Tabiatni o'rganish jarayonida rivojlangan kuzata olish qobiliyati xulosalar chiqarish odatini keltirib chiqaradi, fikrlash mantiqiyligini, nutqning ravshanligi va go'zalligini tarbiyalaydi. Shu bilan birga, tafakkur va nutqning rivojlanishi yagona jarayon sifatida sodir bo'ladi.

Farzandingizga tabiat kitobini imkon qadar erta ochish kerak, shunda har kuni yangi narsa olib kelsin, "har bir qadam fikrlash va nutqning kelib chiqishiga - tabiatning ajoyib go'zalligiga sayohat bo'lsin" (V.A. Suxomlinskiy). Tabiat bilan har bir tanishish bolaning ongi, nutqi, ijodkorligi va his-tuyg'ularini rivojlantirish saboqidir.

Tabiat o'zining g'ayrioddiyligi, yangiligi va xilma-xilligi bilan bolaga hissiy ta'sir ko'rsatadi, uni hayratda qoldiradi, ko'proq o'rganish istagini uyg'otadi va nutqda his-

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

tuyg'ular va fikrlarni etkazishga undaydi. Bola so'zlarda sabab va vaqtinchalik bog'liqlikni, ketma-ketlikni, ob'ektlar va tabiiy hodisalarning o'zaro bog'liqligini topish va to'g'ri aniqlashni o'rganadi, ya'ni. solishtirish, solishtirish va xulosa chiqarishni o‘rganadi. Bu ishonchlilik, dalillik, izchillik va ravshanlik kabi izchil nutqning qimmatli fazilatlarini shakllantirish uchun zarur shart-sharoitlarni yaratadi. Bola fikrlashni, aytib berishni, tasvirlashni o'rganadi.

Bolalarning so‘z boyligini boyitish va faollashtirish ustida ish olib borishda o‘qituvchi birinchi navbatda kerakli lug‘at materialini tanlashga e’tibor qaratishi; o'z nutqining to'g'riligi; bolalarni ma'lum bir so'z yoki jumladan foydalanishga undaydigan nutqiy vaziyatlarni yaratish.

Kuzatish, ekskursiya yoki sayrga tayyorgarlik ko'rayotganda, bolalar uchun yangi yoki yangi ma'noga ega bo'lgan so'zlarni belgilash, shuningdek, bolalar nutqini faollashtirish usullarini aniqlash kerak. Har bir yangi so'z o'qituvchi tomonidan aniq talaffuz qilinadi va keyin bolalar tomonidan takrorlanadi. Kuzatish paytida o'qituvchi yangi so'zni qayta-qayta takrorlaydi va bolalarning javoblari ushbu so'zni majburiy ishlatishni talab qiladigan tarzda savollar berishga harakat qiladi. Yangi so'zlar suhbat davomida, rasmlarni ko'rishda va boshqa mashg'ulotlarda mustahkamlanadi. Bu ishning maqsadi bolalarni vaziyatga mos ravishda so'zlarni to'g'ri ishlatishga o'rgatishdir.

O'rta guruhdan boshlab siz bolalarga maxsus grammatik va leksik mashqlarni berishingiz mumkin, bu erda lug'at bilan ishlash va jumlalar qurish qobiliyatini shakllantirish asosiy maqsaddir.

Etarlicha boy va xilma-xil lug'at to'g'ri tuzilgan jumlalar va har xil turdagi jumlalardan iborat izchil nutqni rivojlantirish uchun asosdir. Bola murakkab jumla tuza olishi uchun u nutqda aytmoqchi bo'lgan bog'lanishni, naqshni tushunishi kerak, masalan: "Qor ho'l bo'lsa, undan haykal yasash mumkin", "Qachonki. Ayozli, qor quriydi va g'ijirlaydi", "Kuz kelganda qushlar uchib ketadi." issiq yerlarga, issiq bo'lgan joyga", "Kuz kelganda barglar tushadi, bu barglar tushishi". Shunday qilib, bolalar tomonidan o'qituvchi yordamida tuzilgan jumlalar asta-sekin ularning faol mustaqil nutqiga aylanadi. Shuningdek, bolalar nutqida majoziy iboralarni, murakkab yaxshi tuzilgan jumlalarni ishlatganda, voqealarga o'z munosabatini bildirganda rag'batlantirish kerak.

Dialogik nutqni rivojlantirish

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Suhbat davomida bolalar nutqining tahlili shuni ko'rsatadiki, ular asosan oddiy, kam uchraydigan jumlalardan foydalanadilar. Bir hil a'zoli gaplar, ajratilgan iboralar, turli ergash gapli murakkab gaplar kam uchraydi. Bolalar juda ko'p to'liq bo'lmagan jumlalarni ishlatishadi.

Suhbat mavzuni jamoaviy muhokama qilish shaklidir, shuning uchun u do'stni tinglash, uning javobini to'ldirish yoki tuzatish, savol berish qobiliyatini talab qiladi. O'qituvchidan esa tabiiy ravishda suhbat qura olish - uyatchanlarning ishtirokini jalb qilish va haddan tashqari faollarni to'xtatish talab qilinadi.

Tabiat haqidagi suhbatlarda o‘qituvchi asosan bolalarning ayrim predmetlar va tabiat hodisalari haqidagi bilimlarini oydinlashtiradigan savollardan hamda faktik materiallarni umumlashtirishni, tabiatdagi bog‘lanish va bog‘liqliklarni o‘rnatishni talab qiluvchi savollardan foydalanadi. Bundan tashqari, kattaroq maktabgacha yoshda siz ikki yoki undan ortiq mumkin bo'lgan javobni tanlashni talab qiladigan muqobil savollardan foydalanishingiz mumkin.

Xulosa:

Bolalarda izchil nutqni rivojlantirish uchun hodisalarning sabablarini aniqlashga, ular o'rtasidagi aloqalarni o'rnatishga va tabiatdagi mavsumiy o'zgarishlarning qonuniyatlarini o'rnatishga yordam beradigan savollar ayniqsa qimmatlidir. Javob berishda bolalar hodisani iloji boricha to'liq tavsiflashga harakat qiladilar, o'rnatilgan aloqani so'z bilan nomlaydilar va nutqida rivojlanish ketma-ketligini ko'rsatadilar.

Bolani tabiat haqida tasviriy hikoya yozishga o'rgatish nafaqat uning o'zi gapirayotgan narsaga qiziqishini uyg'otish, balki tasvirlangan narsa yoki hodisaning go'zalligini tushunishga, his qilishga yordam berish va shu orqali unga kerakli narsalarni topishga intilishni anglatadi. uni nutqingizda etkazish uchun so'zlar va iboralar. Tasviriy hikoya qilish ijodiy hikoya qilishning bir turidir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. Sh.A.Sodiqova, M.A.Rasulxo‘jaeva. Bolalarni tabiat bilan tanishtirish metodikasi. - T.: Fan va texnologiya, 2013.

2. R.M.Qodirova. Maktabgacha yoshdagi bolalarda dialogik nutqni rivojlantirishning ruhiy omillari. Qoz.,Sariog’och, 1998.

3. F.R.Qodirova. R.M Qodirova. “Bolalar nutqini rivojlantirish nazariyasi va metodikasi”. T., “Istiqlol”, 2006.

4. Babayeva D.R. “Nutq o'stirish metodikasi” T.: TDPU 2016-yil. O'quv qo'llanma

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

BIOLOGIYADA ISHLATILADIGAN AMALIY INNOVATSION DASTURLAR HAQIDA ASOSIY TUSHUNCHALAR VA ULARNING IMKONIYATLARI

Raxmonova Dilovar Ostanaqulovna

Navoiy davlat pedagogika instituti biologiya kafedrasi o'qituvchisi

Hisoblash texnikasini amaliyotda samarali tadbiq etishning shartlaridan biri amaliy dasturlarning ixtisoslashtirilgan paketlarini yaratishdir. Ularga kirishning osonligi va foydalanishning soddaligi EHMning muhandislik mehnatiga, ilmiy soha, iqtisodiyot, madaniyat, ta'limning aniq vazifalarini yechishda kengroq tadbiq etish uchun sharoitlar yaratadi.

Amaliy dasturlar paketlari (ADP) odatda mahsus tizimlar asosida quriladi va u bundan keyingi aniq yo‘nalishda rivojlanadi. Ular hisoblash vositalarining dasturiy ta'minlanishida alohida yetkazib beriladi, o‘zining hujjatlariga ega va operatsion tizimlarning tarkibiga kirmaydi. Ko‘pgina paketlar integratsiyaning shaxsiy vositalariga ega. Paketni ishlab chiqish operatsion tizimning zamonaviylashtirilishini talab qilmasligi kerak. Bu boshqaruvchi dasturlarning ishiga ham tegishlidir. Barcha ADPlarni uch guruhga bo‘lish mumkin: operatsion tizimlar imkoniyatlarini kengaytiruvchi paketlar; umumiy belgilanishdagi paketlar;

ADPda ishlashga mo‘ljallangan paketlar. Operatsion tizimlar imkoniyatlarini kengaytiruvchi paketlar turli xil konfiguratsiyalarga ega EHMlarning faoliyat yuritishini ta'minlaydi. Ularga namunaviy konfiguratsiyalarga ega ko‘p mashinali majmualar, dialogli tizimlar, vaqtning real ko‘lamida ishlash uchun tizimlar, uzoqlashtirilgan paketli ishlab chiqish ishini ta'minlovchi paketlar kiradi. Umumiy belgilanishdagi amaliy dasturlar paketlari qo ‘llanishlarning quyidagi keng doirasi uchun dasturlar majmuini o‘z ichiga oladi: alfavit-raqamlimashina matematikasini ADP yordamida o‘rganish foydalanuvchida matematikaning o‘zini o‘rganish illyuziyasini yaratadi. Ammo shuni aytish joizki, mazkur paketlarda yaratilgan har qanday chiroyli menyu foydalanuvchini oddiy matematik tushunchalardan va usullardan uni ozod qila olmaydi. Xususan, agar foydalanuvchi matritsa nimaligini bilmasa, u holda matritsa algebrasi dasturiy paketi unga hech qanday yordam bera olmaydi yoki foydalanuvchi noaniq bo‘lmagan integralni sonli usullar yordamida hisoblashga uringanda, u haqiqatdan ancha yiroq bo‘lgan javobni olishi yoki javobni umuman ololmasligi ham mumkin. Ixtiyoriy keng imkoniyatlarga ega paket universal

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

yondashishga bog'liq. Matematik paketlarni ishlatishda mutaxassis undan ongli foydalanib chegirmalar qilishi mumkin: paketni uning muammosiga rostlashi, dasturni modifikatsiyalash, yangilash, hisoblash vaqtini tejash va h.k.

Hozirgi kunda kompyuter algebrasining nisbatan imkoniyatli paketlari bu - Mathematica, Maple, Matlab, MathCAD, Derive va Scientific WorkPlace. Bulardan birinchi ikkitasi professional matematiklar uchun mo'ljallangan bo'lib imkoniyatlarning boyligi, ishlatishda murakkabligi bilan ajralib turadi.

MatLab matritsalar bilan ishlashga va signallarni avtomatik boshqarish hamda qayta ishlashga mo'ljallangan.

MathCAD va Derive qo'llanilishi juda oson bo'lib talabalarning tipik talablarini qondirishni ta'minlaydi. Bular qatoriga Eureka paketini qam qo'shish mumkin.

Scientific WorkPlace matematik qo'lyozmalarni LATEX tizimidan foydalangan holda tayyorlashga mo'ljallangan bo'lib, bir paytda analitik va sonli amallarni bajarishi mumkin.

Matlab hozirda fan va texnikaning ko'plab sohalarida interfaol muhitda matematik hisoblashlarni avtomatlashtirishning samarali vositasi sifatida keng qo'llanilmoqda.

Matlab tizimi matritsalar ustida ish olib borishga asoslangan bo'lib, bunday yondashuv ma'lumotlarga ishlov berish jarayonini mahsus dastur tuzmasdan amalga oshirish imkonini beradi. Shu sababli, Matlab tizimi Matrix Laboratory deb nomlangan. Shuningdek, Matlab tarkibiga 900 dan ortiq vazifalarni yechishga mo'ljallangan funksiyalar kiradi. Matlab tizimini kengaytirish ustida dunyoning matematika, dasturlash va mahsus yo'nalishlar bo'yicha ish olib boruvchi yirik markazlari ish olib borishmoqda. Matlabning yana bir ajoyib xususiyati,uning doirasida dasturlar yaratishga imkon beruvchi yuqori darajali algoritmik tilidir.

Matlab dasturiy muhitida blokli modellashtirishni amalga oshirish imkonini beruvchi Simulink tizimi mavjud bo'lib, mazkur tizim asosida signallarga raqamli ishlov berish protsessorlarida ishlovchi dasturlar yaratish imkoniyati berilgan.

MATLAB („MATrix LABoratory"ning qisqartmasi ya'ni bu „Matritsa labararatoriyasi") — bu MathWorks tomonidan ishlab chiqilgan xususiy ko'p paradigmali dasturlash tili va raqamli hisoblash muhiti.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

MATLAB matritsalarni manipulyatsiya qilish, funksiyalar va ma’lumotlarning chizmalarini tuzish, algoritmlarni amalga oshirish, foydalanuvchi interfeyslarini yaratish va boshqa tillarda yozilgan dasturlar bilan interfeyslarni o‘rnatish imkonini beradi.

MATLAB asosan raqamli hisoblash uchun mo‘ljallangan bo‘lsa-da, ixtiyoriy asboblar to‘plami ramziy hisoblash qobiliyatlariga kirish imkonini beradi va MuPAD ramziy dvigatelidan foydalanadi. Simulink qo‘shimcha paketi dinamik va o‘rnatilgan tizimlar uchun grafik ko‘p domenli simulyatsiya va modelga asoslangan dizaynni qo‘shadi.

2020-yil holatiga ko‘ra, MATLAB butun dunyo bo‘ylab 4 milliondan ortiq foydalanuvchiga ega.Ular turli muhandislik, fan va iqtisod sohalaridan kelib chiqqan. Eslatib o‘tamiz, 2017-yil holatiga ko‘ra, 5000 dan ortiq jahon kollejlari va universitetlari o‘qitish va tadqiqotlarni qo‘llab-quvvatlash uchun MATLAB’dan foydalanadilar.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. G. I. Sayfullaeva, S. D. Ravshanova, S. X. Mirzaqandova. “Astronomik lug'at”. Uslubiy qo'llanma. Navoiy 2019 yil.

2. S.X. Mirzaqandova, N.N. Rashidova, N.T. Namozova, S.D. Rashidova. “Biz bilgan va bilmagan koinot”. Navoiy 2021 yil

3. G. I. Sayfullaeva, S. X. Mirzaqandova, N.N. Rashidova, N.T. Namozova. “Fizik va astronomik kechalar”. Elektron o'quv qo'llanma Uzbekiston Respublikasi intellektual mulk agentligi. 2021 yil

4. S. X. Mirzaqandova, N.N. Rashidova, N.T. Namozova. “Fizik va astronomik kechalar tadbirlar, to'garaklar”. Navoiy 2021 yil

5. G. I. Sayfullaeva, S. X. Mirzaqandova, N.T. Namozova, N.N. Rashidova. “Biz bilgan va bilmagan koinot”. Elektron o'quv qo'llanma Uzbekiston Respublikasi intellektual mulk agentligi. 2021 yil

6. G. I. Sayfullaeva, S. X. Mirzaqandova, N.T. Namozova, N.N. Rashidova. “Fizika va astronomiya o'qitish metodikasi xaqida ma'lumot beruvchi dasturiy platforma”. Elektron o'quv qo'llanma Uzbekiston Respublikasi intellektual mulk agentligi. 2022 yil

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

7. Кароматов, И. Д., & Гулямов, Х. Ж. (2017). Медицинские вопросы, освещенные в Библии. Биология и интегративная медицина, (4), 55-75.

8. Toshtemirova Mokhira Makhmud qizi, & Jurakulova Durdona Shuxratovna. (2023). Parasites of the Oral Cavity. Genius Repository, 25, 19–20. Retrieved from https://www.geniusrepo.net/index.php/1/article/view/176

9. Rakhmonova Bakhora Kakhorovna, Marupova Madina Khikmatullayevna, & Toshtemirova Mokhira Makhmud kizi. (2023). IMPROVING THE SURGICAL METHOD OF SCAR MICROSTOMY. Galaxy International Interdisciplinary Research Journal, 11(9), 300–304. Retrieved from https://www.giirj.com/index.php/giirj/article/view/5572

10. Makhmudovna, T. M., & Makhmadaminovna, K. D. (2023). THE COURSE OF MALFORMATION AND CORNEAL EROSION IN TUBERCULOSIS PATIENTS. Open Access Repository, 4(03), 60-66.

11. Gulyamov, X. (2023). INTER-ETHNICITY IN THE FORMATION OF CIVIL SOCIETY IN UZBEKISTAN HARMONY AND RELIGIOUS TOLERANCE. Interpretation and Researches, 1(12). извлечено от http://interpretationandresearches.uz/index.php/iar/article/view/1314

12. G. I. Sayfullaeva, S. X. Mirzaqandova, N.T. Namozova, N.N. Rashidova. “Astronomik lugatlar xaqida ma'lumot beruvchi dasturiy platforma”. Elektron o'quv qo'llanma Uzbekiston Respublikasi intellektual mulk agentligi. 2022 yil.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ENDOMETRIOZ

Normurodova Shaxnoza G‘afforovna
Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali
Abdivoxidova Nargiza Kamilovna
Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali
Baxorova Bibisora Samadovna
Toshkent tibbiyot akademiyasi Termiz filiali

Endometrioz, etiologiyasi, epidemiologiyasi va kasallikni davolash elementlari haqida ma'lumotlar keltirilgan.

Kalit so'zlar: endometrioz, epidemiologiya, simptomlar, davolash.

Endometrioz - bachadon bo'shlig'idan tashqarida to'qimalarning yaxshi o'sishi, morfologik va funktsional xususiyatlari bo'yicha endometriumga o'xshash jarayon. Endometriozli bemorlarni davolashdagi qiyinchiliklar kasallikning o'zgaruvchan klinik ko'rinishi va og'irligi bilan bog'liq; taktika bemorning yoshiga, kasallikning shakli / bosqichiga, simptomlarning tabiatiga, reproduktiv maqsadlarga, shuningdek xavflarga bog'liq. , yon ta'siri va davolashning iqtisodiy rentabelligi. Ba'zi hollarda endometrioz surunkali, qaytalanuvchi kasallik hisoblanadi, bunda bemorlar doimiy e'tibor va davolanishga duchor bo'lishadi.

Endometriozning turli jihatlariga bag'ishlangan ko'plab tadqiqotlarga qaramay, uning etiologiyasi va patogenezi, jarayonning lokalizatsiyasiga va kasallikning og'irligiga qarab klinik ko'rinishning xususiyatlariga oid ko'plab savollar haligacha aniqlanmagan; Relapslarni tashxislash va aniqlashning individual usullarining qiyosiy ma'lumotlari, turli xil davolash va reabilitatsiya usullarining samaradorligi to'g'risida ma'lumotlar yo'q.

Endometriozning paydo bo'lishining bir qator nazariyalari adabiyotda muhokama qilinadi: embriogenezning buzilishi; hayz paytida yoki operatsiyalar paytida endometriumning bachadon bo'shlig'idan fallop naychalari orqali qorin pardaga ko'chirilishi; endometriyal to'qimalarning bachadon bo'shlig'idan qon va / yoki limfa tomirlari orqali tarqalishi; gipotalamus - gipofiz bezi - tuxumdonlar - maqsadli organlar tizimidagi gormonal tartibga solishning buzilishi natijasida endometriozning rivojlanishi; immunitetning pasayishi. So'nggi yillarda kasallikning rivojlanishiga atrof-muhitning noqulay ta'siri va uning etiologiyasida irsiy omillarning mumkin bo'lgan roli nazariyalari etarlicha o'rganildi. Biroq, endometriozning

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

rivojlanishi uchun mas'ul bo'lgan o'ziga xos gen mavjudligi haqida ma'lumotlar hali olinmagan.

Morfologik va immunologik tadqiqotlar natijalariga ko'ra, bachadonning endometriozi, endometrioid tuxumdon kistalari, retroservikal endometrioz va tos peritonining endometriozi turli xil kelib chiqishi mumkin, ammo eng muhim organning roli va ishtirok etish darajasi. ma'lum lokalizatsiya genital endometrioz patogenezidagi tizimlar noaniq bo'lib qolmoqda.

Endometrioid lezyonlarni tashxislashda va endometriozning qaytalanishini bashorat qilishda turli tadqiqot usullarining ma'lumotlar mazmunini taqdim etadigan ko'plab ishlar nashr etilgan. Biroq, yaqin vaqtgacha ularning har birining diagnostik ahamiyati, ayniqsa, o'simta belgilarining darajasini va immunologik ko'rsatkichlarini aniqlash muhokama qilindi.

Aksariyat ginekologlarning fikriga ko'ra, endometrioid lezyonlarni davolashning yagona radikal usuli jarrohlikdir. Shu bilan birga, ba'zi tadqiqotchilar operatsiyadan oldin gormonal terapiyani qo'llaydilar va operatsiyadan keyin katta ko'pchilik (danazol, gestrinon, gestagens, kombinatsiyalangan og'iz kontratseptivlari va gonadotropinni chiqaradigan gormon analoglari). Ba'zi dorilarning bemorlarning umumiy holatiga, psixoemotsional sohasiga, immunologik holatiga, gonadotrop va jinsiy gormonlar darajasining nisbati va qondagi onkoantigenlarning tarkibiga ta'siri etarlicha o'rganilmagan. Bemorlarning individual xususiyatlariga, endometriotik lezyonlarning klinik va anatomik xususiyatlariga, immunologik va gormonal kasalliklarga qarab bir yoki boshqa davolash usuli uchun algoritmlar ishlab chiqilmagan.

Terminologiya

"Endometrioz" atamasi Bler Bell tomonidan kiritilgan. 1892 yilda Ph. 1994 yilda Koninckx "endometrioz" atamasi bilan faqat anatomik substratni belgilashni taklif qildi va bu substrat bilan bog'liq bo'lgan va ma'lum belgilar bilan namoyon bo'ladigan kasallikni endometrioid kasallik deb atash.

Endometrioz an'anaviy ravishda genital va ekstragenitalga bo'linadi va genital, o'z navbatida, ichki (bachadon tanasining endometriozi) va tashqi (bachadon bo'yni, qin, perineum, retroservikal mintaqa, tuxumdonlar, fallop naychalari, qorin parda, to'g'ri bachadon bo'shlig'i endometriozi). So'nggi yillarda ichki endometrioz tobora

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ko'proq butunlay maxsus kasallik sifatida qaralmoqda va "adenomiyoz" atamasi bilan belgilanadi.

So'nggi 50 yil ichida endometriozning 10 dan ortiq tasnifi ishlab chiqilgan, ammo, afsuski, ularning hech biri universal deb tan olinmagan.

Epidemiologiya

So'nggi ma'lumotlarga ko'ra, dunyoda taxminan 176 million ayol, asosan reproduktiv yoshdagi (har 10 kishi) endometriozdan aziyat chekmoqda. Kasallikning birinchi namoyon bo'lishi ayollarning ta'lim olish, martaba qilish, sheriklik qurish yoki oila qurish davrida sodir bo'ladi. Yillar davomida og'riqli og'riqlar, bepushtlik, vaqti-vaqti bilan va ba'zan to'liq mehnat qobiliyatini yo'qotish bu ayollarga o'z imkoniyatlarini ochishga va iqtisodiy, ijtimoiy sohada va oilada o'z imkoniyatlarini to'liq ro'yobga chiqarishga to'sqinlik qiladi, bu esa endometriozni ijtimoiy ahamiyatga ega bo'lgan kasallik deb tasniflashga imkon beradi. kasallik.

Etiologiya

Endometriozni surunkali ginekologik kasallik deb hisoblash mumkin, uning asosiy klinik ko'rinishi doimiy og'riq va bepushtlikdir. Bu bachadon bo'shlig'idan tashqarida to'qimalarning yaxshi o'sishi bo'lib, morfologik va funktsional xususiyatlarda endometriumga o'xshash. Ba'zi hollarda endometriozning (tuxumdon yoki qorin parda) o'chog'ini muvaffaqiyatli jarrohlik yo'li bilan olib tashlangandan so'ng, kasallik belgilari mustaqil ravishda (qo'shimcha davolashsiz) yo'qoladi va homiladorlik bepushtlik bilan og'rigan ayollarda tabiiy tsiklda sodir bo'ladi. Kasallikning 3 xil klinik ko'rinishi mavjud: tos bo'shlig'i va tuxumdonlarning qorin pardasi yuzasida endometrioid lezyonlar (peritoneal endometrioz); tuxumdon kistalari (endometrioma); endometrioid to'qimalar, yog 'va mushak tolali to'qimalari (rektovaginal endometrioid tugunlar) bilan bir qatorda murakkab tuzilishning qattiq shakllanishlari; 3 shaklning har biri infiltratsion o'sishga moyil bo'lishi mumkin yoki bo'lmasligi mumkin.

Endometriozning birinchi klinik holati K.Rokitanskiy tomonidan deyarli 150 yil oldin tasvirlangan, ammo bugungi kunga qadar ushbu multifaktorial, ko'p komponentli kasallikning mexanizmlari asosan noaniq, bu esa samarali davolash usullarini topishni qiyinlashtiradi. Ko'pgina tarafdorlarga ega bo'lgan implantatsiya nazariyasining mohiyati shundan iboratki, endometrioid to'qimalarning hayotiy elementlari hayz ko'rish qonining retrograd harakati paytida (fallop naychalari orqali,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

shuningdek, ginekologik operatsiyalar paytida) boshqa organlar va to'qimalarga o'tadi va ularda ildiz otadi. endometrioz o'choqlarini tashkil etuvchi yangi joy . Bundan tashqari, ular endometriyal zarrachalarning limfogen va gematogen yo'llar bilan metastazlanishi, ularni keyinchalik implantatsiya qilish imkoniyatini taklif qilishadi. Biroq, endometrioz prepubertal davrda, bachadonning konjenital yo'qligi va postmenopozda tashxis qo'yiladi, bu esa bu sirli kasallikning yanada murakkab mexanizmlarini ko'rsatadi. Tselomik metaplaziya nazariyasiga ko'ra, ektopik o'choqlarda endometriumga o'xshash to'qimalarning paydo bo'lishi gormonal ta'sir ostida qorin bo'shlig'i yoki plevra mezoteliysi, limfa tomirlari endoteliysi, buyrak kanalchalari epiteliysi va boshqa bir qator to'qimalarning metaplaziyasi tufayli yuzaga kelishi mumkin. va (yoki) yallig'lanish kasalliklari. Bunday holda, interleykinlar va boshqa yallig'lanishga qarshi vositachilar endometriozning patofiziologiyasida etakchi rol o'ynashi mumkin, ektopik implantatsiyaga va endometrioid heterotopiyalarning keyingi o'sishiga yordam beradi. Biroq, endometrioz patogenezining metaplastik nazariyasi qat'iy ilmiy tasdiqni olmagan.

Embrion nazariyasiga ko'ra, endometrioid geterotopiyalarning paydo bo'lishining manbai etuk mezotelial hujayralar orasida joylashgan embrion tselomik epiteliyning elementlari bo'lishi mumkin, ulardan jinsiy a'zolar, shu jumladan endometrium embrion davrida hosil bo'ladi. Ushbu nazariya nafaqat 11-12 yoshdagi bolalar va o'smirlarda endometriozning rivojlanishi, balki endometriozning genital organlarning malformatsiyasi bilan tez-tez kombinatsiyasi bilan ham qo'llab-quvvatlanadi.

Patogenez

Endometriozning asosiy patogenetik aloqalari bir-biri bilan chambarchas bog'liq bo'lib, ular orasida retrograd hayz ko'rish, estrogenning haddan tashqari mahalliy ishlab chiqarilishi, progesteronga qarshilik, yallig'lanish va neoangiogenez mavjud bo'lib, bu boshlang'ich bosqichlarda patologik jarayonni inhibe qilishga imkon bermaydi va infiltratsion o'sishni, atrofdagi to'qimalarning invaziyasini tushuntiradi. ularning keyingi yo'q qilinishi va yoyilgan mag'lubiyatlari bilan.

Gormonal retseptorlari. Estrogen va progesteron retseptorlarining ayrim irsiy genetik turlari endometriozning rivojlanishiga moyil bo'ladi. Endometrioid to'qimalarda estrogen va progesteron uchun yadro retseptorlari darajasi normal endometriumdagilarga nisbatan keskin o'zgaradi. Estrogen retseptorlarining 2 turi

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

mavjud - ER (ER-a va ER-b). ER-b ifodasi endometriotik to'qimalarda oddiy endometriumga qaraganda 142 baravar yuqori, ammo ER-a kontsentratsiyasi bundan atigi 9 baravar yuqori. Oddiy endometriumda progesteron retseptorlari izoformlari, PRA va PRV darajasi proliferativ fazada asta-sekin o'sib boradi, ovulyatsiyadan oldin eng yuqori darajaga etadi va ovulyatsiyadan keyin pasayadi, bu estradiol ularning darajasini rag'batlantiradi. Endometriozda progesteron retseptorlarining ikkala izoformasi evtopik endometriumda topiladi. Mahalliy giperestrogenizm endometrioz va kasallikning qo'shma shakllari (masalan, bachadon miomasi bilan) rivojlanishida asosiy rol o'ynaydi, chunki gonadotropinni chiqaradigan gormon, kombinatsiyalangan og'iz kontratseptivlari, progestinlar va aromataza inhibitörleri ta'sirida estrogen sintezini bostirish qon bosimini pasaytiradi. lezyonlarning klinik belgilari va tajovuzkorligi.

Progesteronga qarshilik. Progesteron ta'sirining molekulyar belgilari epiteliya tomonidan glikodelin ishlab chiqarishning ko'payishi, tsiklning luteal bosqichida sekretor endometriumda hosil bo'lgan glikoprotein va stromal prolaktindir. Shu bilan birga, progesteron endometriotik to'qimalarning stromal hujayralarida prolaktinni oddiy endometriumga qaraganda ancha kam qo'zg'atadi, bu ham endometriozda ushbu gormonga rivojlanayotgan qarshilikni aks ettiradi. Endometriotik to'qimalar PRA ning "ingibitor" izoformasi ustunligi va umuman progesteron retseptorlarining juda past darajasi tufayli progesteronning antiproliferativ ta'siriga befarq bo'ladi. Bu E2-induktsiyali endometriyal proliferatsiyaning kuchayishiga, metalloproteinazalarning faolligi oshishiga, prostaglandinlarning sekretsiyasi va bachadonning kontraktil faolligi oshishiga, shuningdek, endometriyal desidualizatsiya, yallig'lanishga qarshi faollik va apoptoz jarayonlarining pasayishiga olib keladi.

Shunday qilib, endometrioz bilan estrogen va progesteron metabolizmida ishtirok etadigan fermentlar faoliyatida nomutanosiblik yuzaga keladi, bu mahalliy estradiolning proliferativ ta'sirining kuchayishiga va himoya rolini o'ynaydigan progesteron kontsentratsiyasining pasayishiga olib keladi.

Proinflamatuar jarayonlar

Endometrioid to'qimalarning asosiy xarakteristikasi bo'lgan yallig'lanish prostaglandinlar, metalloproteinazalar, sitokinlar, kimokinlar va boshqalarning haddan tashqari ishlab chiqarilishi bilan bog'liq. Bu yallig'lanishga qarshi oqsillar va endometrioid implantlarning mikro muhitida ular bilan bog'liq immun hujayralarining

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

shakllanishi* natijada yuzaga keladigan hodisalarga sezilarli ta'sir qiladi. endometrioid to'qimalarning peritonga kirib borishida va kasallikning keyingi rivojlanishida. O'tkir yallig'lanish reaktsiyasini tavsiflovchi sitokinlar darajasining oshishi qorin parda yuzasiga endometrioid to'qima bo'laklarining biriktirilishiga yordam beradi va proteolitik membrana metalloproteinazalari bu hujayralarning keyingi implantatsiyasiga yordam beradi. Endometriozda yallig'lanishga qarshi reaktsiyalar anti-apoptotik reaktsiyalar bilan chambarchas bog'liq bo'lib, buning natijasida endometriyal hujayralar yo'q qilishdan "qochishga" muvaffaq bo'ladi.

Neoangiogenez endometriozning turli shakllarining shakllanishi va rivojlanishidagi asosiy bo'g'indir, chunki endometriotik implantlarning tomirlanishi ularning atrofdagi to'qimalarga kirib borishining eng muhim omillaridan biridir. Endometriozli bemorlarda peritoneal suyuqlikda angiogenez jarayonlarini boshqaradigan juda ko'p miqdordagi yuqori faol angiogenik omillar mavjud: fibroblast va gepatotsitlar o'sish omillari, o'sish omillari TGF-a va TGF-b, shuningdek angiogenez inhibitörleri (angiostatin, endostatin va trombospondin). Angiogenezning o'ziga qo'shimcha ravishda, yangi tomirlar aylanib yuruvchi endotelial progenitor hujayralardan ham paydo bo'lishi mumkin, ular to'planadi va kuchaytirilgan vaskulyarizatsiya joylariga qo'shiladi. Shunday qilib, endometriozli bemorlarda yallig'lanish va immunitet reaktsiyalari, angiogenez va apoptoz endometriotik to'qimalarning ko'payishiga qarab o'zgaradi.

So'nggi o'n yilliklardagi texnogen inqilob megapolislarning paydo bo'lishiga va odamlarda immunopatologik sharoitlarning rivojlanishi bilan tabiiy ekologik aloqalarning buzilishiga olib keldi. Noqulay ekologik vaziyat, shu jumladan zararli sanoat mahsulotlari bilan atrof-muhitning ifloslanishi ham endometriozning paydo bo'lishiga yordam beradi, bu AQSh, Belgiya, Italiya va Isroilda rivojlanayotgan mamlakatlarga nisbatan yuqori bo'lganligi bilan tasdiqlanadi.

Klinika

Endometrioz ko'pincha reproduktiv yoshdagi (25-40 yosh) ayollarda tashxislanadi. Endometrioz bilan og'rigan bemorlar, qoida tariqasida, noqulay premorbid fonga ega. Bundan tashqari, har 2-ayolda nevropsik va vegetativ-qon tomir kasalliklari mavjud. Endometrioz ko'pincha (34% hollarda) bachadon miomasi va endometriumning giperplastik jarayonlari bilan birlashadi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Adenomiyoz (ichki endometrioz) bilan og'rigan bemorlar hayzdan oldin va keyin qonli oqindi paydo bo'lishi (oz, qora shokolad rangi), hayz ko'rishning uzoq davom etishi va uning ko'pligi (III-IV bosqichlarda - menorragiyagacha) va natijada xarakterlanadi. , qondagi gemoglobin darajasining pasayishi va anemiya.

Endometriozning eng muhim klinik belgilari hayz davri bilan bog'liq og'riqlardir: oy davomida qorinning pastki qismida va bel mintaqasida qichishish, hayz ko'rish arafasida kuchayishi, qattiq og'riqli hayz ko'rish (dismenoreya); disparuniya shikoyatlari (jinsiy aloqa paytida og'riq - genital endometriozli bemorlarning 26-70 foizida); bepushtlik (birlamchi va ikkilamchi) - 46-50% hollarda. Ma'lum darajada og'riq belgilari lezyonlarning joylashishiga bog'liq bo'lishi mumkin.

Chuqur infiltratsion endometrioz retrouterin bo'shliq yoki uterosakral ligamentlar sohasida lokalizatsiya qilinganida, bemorlar vagina, to'g'ri ichak, perineum, sonlarga tarqaladigan o'tkir og'riqni qayd etadilar, bu o'tirgan holatda va defekatsiya paytida kuchayadi (disheziya). Endometrioz siydik yo'llariga ta'sir qilganda dizuriya (siyish paytida og'riq) paydo bo'lishi mumkin. Kasallikning dastlabki bosqichlarida bunday og'riq vaqti-vaqti bilan paydo bo'ladi, endometriozning III-IV bosqichida odatda doimiy bo'ladi; Bundan tashqari, agar endometrioz qovuq yoki to'g'ri ichakka ta'sir qilsa, axlat yoki siydikda qon paydo bo'lishi mumkin.

Ba'zi bemorlar ovulyatsiya, tos a'zolarining ishalgiyasi, lomber va hayzdan oldingi og'riqlar bilan bog'liq bo'lgan hayz davrining o'rtasida og'riqni ko'rsatadi, bu esa asta-sekin innervatsiya buzilishi va tos nerv pleksuslarida yallig'lanish jarayonlariga olib keladi. Ishalgiya, lumbago, radikulit bu bemorlarga juda xosdir. Ko'pincha bemor bachadon qo'shimchalarining yallig'lanishi uchun uzoq vaqt davolanadi, og'riqning asosiy sababi endometriozdir. Ko'p ayollar hayz ko'rishdan oldin bosh og'rig'i, asabiylashish, kayfiyatning yomonlashishi, ishlashning pasayishi va uyqu buzilishi; u kutadi va og'riq paydo bo'lishidan qo'rqadi.

Endometrioz bilan og'rigan bemorlarning tibbiy yordamga murojaat qilishlarining eng keng tarqalgan sabablaridan biri bu bepushtlikdir. Bachadon qo'shimchalari sohasidagi anatomik tuzilmalarning jiddiy buzilishi bilan tavsiflangan endometriozning ayrim turlarida bepushtlik qalinlashuv va perifokal yallig'lanish yoki fallop naychalarining tiqilib qolishi, fimbriyalarning yopishqoq deformatsiyasi kabi shikastlanishning bevosita natijasidir. tuxumdonlarning periovarial adezyonlar bilan

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

to'liq izolyatsiyasi, endometrioid kistalar (tuxumdonlar zahirasi kamayishi) bilan tuxumdon to'qimalarining shikastlanishi va boshqalar Ko'p hollarda endometrioz va bepushtlik bir yoki bir nechta umumiy sabablarga ko'ra parallel ravishda rivojlanadi. Bunday holda, quyidagilar muhim ahamiyatga ega: endometrioz bilan birga keladigan kasalliklar (gormonlar sekretsiyasi darajasi o'rtasidagi munosabatlarning buzilishi - estradiol, progesteron, luteinlashtiruvchi gormon, follikulani ogohlantiruvchi gormon, prolaktin va testosteron) va nuqsonli ovulyatsiyaga va (yoki) funksionallikka olib keladi. sariq tananing, endometriumning pastligi; mahalliy immunitetning buzilishi; endometrium, sut bezlari, qalqonsimon bez, kistalar va miomalarda kombinatsiyalangan giperplastik jarayonlar (35-70% hollarda).

Diagnostika

Bemorning shikoyatlarini to'liq tahlil qilish va an'anaviy ginekologik tekshiruv faqat endometriozning mavjudligini ko'rsatishi mumkin; Ko'pgina hollarda tashxisni tasdiqlash uchun chuqur tekshiruv talab etiladi.

Dastlabki bosqichda bimanual ginekologik tekshiruv endometriozni tashxislashning eng muhim usullaridan biri bo'lib qolmoqda, chunki bu bizga bachadon qo'shimchalari sohasida o'sma shakllanishini, retroservikal mintaqadagi siqilishni va tos devorlarining og'rig'ini aniqlashga imkon beradi. Bachadon bo'yni vaginal qismining endometriozida turli o'lcham va shakldagi endometriotik o'choqlar ko'rinadi (kichik punktatdan diametri 0,7-0,8 sm, to'q qizil rangdagi kista bo'shliqlarigacha). Kolposkopiya sizga bachadon bo'yni kanalining distal qismining shilliq qavatining endometriozini tashxislash imkonini beradi. Endometrioz bachadon bo'yni kanalining proksimal qismining shilliq qavatida lokalizatsiya qilinganida, fibrohisteroskop yordamida amalga oshiriladigan servikoskopiya foydali bo'lishi mumkin. Ichaklar, siydik pufagi va parametriumning patologik jarayonda ishtirok etishiga shubha bo'lsa, ko'rsatmalarga muvofiq sigmoidoskopiya, kolonoskopiya, ekskretor urografiya va (yoki) sistoskopiya qilish tavsiya etiladi.

Endometrioz bilan og'rigan bemorlarning qonida va qorin bo'shlig'i suyuqligida onkoantigenlarning kontsentratsiyasi oshadi, shu jumladan tuxumdon adenokarsinomasiga xos bo'lgan CA-125. Sog'lom ayollarning qonida bu markerning kontsentratsiyasi o'rtacha 8,3 U / ml ni tashkil qiladi, endometrioz bilan - 27,2 U / ml, 99% hollarda 35 U / ml dan oshmaydi. Biroq, bu belgini aniqlash qiymati bir vaqtning o'zida yiringli-yallig'lanish jarayonlari bilan kamayadi. Sog'lom ayollarning qon

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

zardobida karsinoembrion antigenining miqdori o'rtacha 1,3 ng / ml ni tashkil qiladi, odatda u 2,5 ng / ml dan oshmasligi kerak. Ushbu o'simta belgisi darajasi endometrioz, bachadon bo'yni, endometriyal, tuxumdon va vulva saratonida oshadi. Endometrioz bilan og'rigan bemorlarda bu o'simta belgisining o'rtacha darajasi 4,3 ng / ml ni tashkil qiladi.

Endometriozni davolashning maqsadlari:

• endometrioz o'chog'ini olib tashlash;

• og'riq intensivligini kamaytirish;

• bepushtlikni davolash;

• rivojlanishning oldini olish;

• kasallikning qaytalanishining oldini olish, bu radikal jarrohlik ehtiyojini kamaytiradi va reproduktiv funktsiyani saqlab qolish imkonini beradi.

Endometriozning surunkali kursini hisobga oladigan bo'lsak, ko'p hollarda jarrohlik davolash yoki dori terapiyasini bekor qilishdan keyin relapslar xavfi yuqori, davolanishni uzoq muddatga dasturlash kerak.

Jarrohlik aralashuvi - endometriozni davolashning asosiy bosqichi turli xil energiya (lazer, elektr, kriyo-, ultratovush, plazma va boshqalar) yordamida endometriozning morfologik substratini kesish yoki yo'q qilish imkonini beradi, shuning uchun to'liq olib tashlangan taqdirda. endometrioid tuxumdon kistalari, kichik tos a'zolarining qorin pardasidagi o'choqlar, sakrouterin ligamentlar va boshqa lokalizatsiya kistalari, biz bu bilan cheklanishimiz mumkin. Biroq, jarrohlik paytida, ayniqsa keng tarqalgan endometrioz bilan, faqat ko'rinadigan va kirish mumkin bo'lgan lezyonlar olib tashlanadi va mikroskopik va atipik joylashgan jarohatlar e'tibordan chetda qolishi va uzoq vaqt davom etishi mumkin. Endometriozning har qanday shakli uchun jarrohlik aralashuvlar qoidalariga qat'iy rioya qilish kerak. Operatsiya hayz davrining 5-12 kunida amalga oshirilishi kerak, buning natijasida relaps xavfi 2 barobar kamayadi.

Dori-darmonlarni davolash. Kasallikning qaytalanishi va davom etishi yuqori bo'lganligi sababli, endometriozni davolash murakkab va turli dorilar yordamida amalga oshiriladi:

• steroid bo'lmagan yallig'lanishga qarshi preparatlar (Nise, Lem, ibuprofen, diklofenak, ketorolak va boshqalar);

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

• gormonal terapiya (estrogenlar va progestogenlar, antigonadotropinlar, gonadotropinni chiqaradigan gormon agonistlari, aromataza inhibitörleri bilan kombinatsiyalangan terapiya).

Adabiyotlar:

1. Burleev V.A., Lets N.I. Tashqi genital endometrioz patogenezida qorin pardaning roli. Reproduktiv muammolar. 2001; 1:24–30.

2. Kondrikov N.I. Endometriozning metaplastik kelib chiqishi tushunchasi: zamonaviy jihatlar. Akusherlik va ginekologiya. 1999; 4:10–3.

3. Kudrina E.A., Ishchenko A.I., Gadaeva I.V., Shadyev A.X., Kogan E.A. Tashqi genital endometriozning molekulyar biologik xususiyatlari. Akusherlik va ginekologiya. 2000; 6:24–7.

4. Kuzmichev L.N., Leonov B.V., Smolnikova V.Yu., Kindarova L.B., Belyaeva A.A. Endometrioz: etiologiyasi va patogenezi, bepushtlik muammosi va uni in vitro urug'lantirish dasturida hal qilishning zamonaviy usullari. Akusherlik va ginekologiya. 2001; 2:8–11.

5. Posiseeva L.V., Nazarova A.O., Sharabanova I.Yu., Palkin A.L., Nazarov S.B. Endometrioz: klinik va eksperimental taqqoslash. Reproduktiv muammolar. 2001; 4:27–31.

6. Porubova Ya., Ryabov E., Kulikova T. Genital endometrioz va diafragma endometriozining kombinatsiyasi, takroriy katamenial pnevmotoraks bilan asoratlangan. Doktor. 2016; 1:51–2.

7. Strijakov A., Davydov A. Endometrioz: bahsli va hal qilinmagan. Doktor. 2006; 9:5–8.

8. Filonova L.V., Aleksandrova N.N., Brusnitsina V.Yu., Chistyakova G.N., Mazurov A.D. Genital endometriozning klinikadan oldingi diagnostikasi usuli. Ross. Yelek. akusher-ginekolog. 2003; 1:69–72.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ПОЛИКИСТОЗ ЯИЧНИКОВ И ИХ ДИАГНОСТИКА

Абдивохидова Наргиза Комиловна
Термезский филиал Ташкентской медицинской академии
Нормуродова Шахноза Гафоровна
Термезский филиал Ташкентской медицинской академии
Бахорова Бибисора Самадовна
Термезский филиал Ташкентской медицинской академии

Аннотация: Детальное изучение аспектов бесплодия у 316 женщин, страдающих синдромом поликистоза яичников (СПКЯ), в зависимости от региональной принадлежности, выявило, что СПКЯ обнаружен у больных из сельского региона в раннем репродуктивном возрасте от 19 до 24 лет в 55% случаев и в 40% случаев у городских женщин. У 35,4% больных, страдающих бесплодием, СПКЯ и метаболическим синдромом установлена дислипидемия (гипертриглицеридемия, низкая концентрация холестерина ЛПВП) в сочетании с нарушением толерантности к глюкозе. Полученные данные подтверждают не только гетерогенность и сложность диагностики патологии, но и свидетельствуют о длительном и тяжёлом поражении репродуктивной системы. Установленные особенности требуют новых подходов в диагностике данного контингента больных для повышения эффективности дифференцированной терапии.

Ключевые слова: женское бесплодие, синдром поликистоза яичников, метаболический синдром, менструальная функция, репродуктивная система, оперативная лапароскопия.

Введение. Синдром поликистоза яичников (СПКЯ) - мультифакторная патология, для которой характерны олиго- и аменорея, хроническая ановуляция, гиперандрогения, гирсутизм и бесплодие [1-5].

По данным ряда авторов СПКЯ является наиболее частой патологией, которая встречается в 56,2% случаев среди женщин с бесплодием эндокринного генеза, а в структуре бесплодного брака этот синдром занимает 5-6-е место, составляя более 20% [2,3].

Согласно критериям Роттердамской согласительной конференции по СПКЯ (2004), данный диагноз устанавливается при наличии типичной триады

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

клиниколабораторных признаков: нарушение менструального цикла, гиперандрогения, эхографические признаки поликистозных яичников [4].

Помимо этого, по мнению ряда авторов, в структуре метаболических расстройств у больных с СПКЯ играет определённую роль инсулинорезистентность и гиперинсулинемия [1,5-8].

В связи с этим, прежде чем выбрать адекватные и эффективные методы лечения, восстанавливающие овуляцию и приводящие к успешной реализации репродуктивной функции женщины, необходимо тщательное гормональное обследование для оценки уровня повреждения и функциональных резервов репродуктивной системы. Не менее важную роль играет этап подготовительной терапии к циклу стимуляции овуляции, в зависимости от клиникогормональных особенностей статуса женщины, а также выбор оптимальной схемы стимуляции овуляции в каждом конкретном случае и последующий динамический клинико-лабораторный контроль стимулированного цикла [1,2].

На современном этапе несмотря на то, что вопросы диагностики и лечения СПКЯ разработаны достаточно полно, выявленные нами клинические особенности течения данного синдрома у женщин с учётом климато-географических условий местности требуют дифференцированного подхода к диагностике и лечению с последующей модификацией данного алгоритма обследования и терапии больных [1,3,8,9].

Цель исследования. Изучить особенности клинического течения бесплодия с СПКЯ среди женщин сельских и городских регионов Таджикистана для разработки дифференцированного подхода к ранней диагностике синдрома поликистозных яичников у женщин с бесплодием.

Материал и методы. Проведено комплексное клиническое обследование 316 больных с СПКЯ и бесплодием, включающее анамнез, данные объективного обследования, антропометрическое, гормональное исследование (содержание в плазме крови ЛГ, ФСГ, ПРЛ, Т, К, ТТГ, СТГ, св.Т4, св.Т3, ДЭА, 17КС, Е2, П; изучение липидного спектра крови (ОХ, ТГ, ХС ЛПВП, ХС ЛПНП), концентрации ИРИ, глюкозы в сыворотке крови натощак, через 1 и 2 часа ПГТТ; ультразвуковое исследование органов малого таза (мониторинг фолликулов), диагностическая и лечебная гистероскопия, и лапароскопия.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Критериями включения больных в группу настоящего исследования были: наличие СПКЯ, длительность бесплодного брака от 1 до 20 лет и продолжительность безуспешного лечения по поводу бесплодия в различных медицинских учреждениях.

В зависимости от места проживания и обращения больные были распределены на 2 группы: в первую (I) группу вошли 200 женщины с бесплодием из сельских регионов республики, вторую (II) группу составили 116 больных, проживающих в городах республики.

Результаты и их обсуждение. Всего было обследовано и подвергнуто лечению 316 больных СПКЯ с бесплодием в браке. Средний возраст обследованных женщин в первой группе составил 24,3±0,1 года, а во второй - 27,1 ±0,3 лет. У обследованных женщин бесплодие наблюдалось в основном в раннем репродуктивном возрасте (19 - 24 года) и составляло 55% случаев в 1-ой группе и 40% во 2-ой.

Следует отметить, что частота первичного бесплодия была достаточно высокой у женщин из сельского региона и составляла 78%, тогда как у городских женщин первичное бесплодие отмечалось в 55% случаев. Средняя продолжительность бесплодия у пациенток с СПКЯ составила 4,81±0,25 лет в 1-ой группе и 5,26±0,35лет во 2-ой группе, что свидетельствует о длительной и тяжёлой форме поражения репродуктивной функции.

Анализ характера нарушений менструальной функции у 316 больных с СПКЯ показал, что средний возраст менархе составил 14,4±1,2 лет в 1-ой группе и 13,8±0,4 лет во 2-ой группе. Позднее наступление менархе наблюдалось у 43% больных с СПКЯ и средний возраст позднего менархе - был в пределах 15,1±1,1 лет. Как видно из представленных данных (рис.1) позднее наступление менархе отмечается у женщин из сельской местности в 2 раза чаще, чем у городских женщин (94 против 43); аналогичная тенденция отмечена и в отношении как олигоменореи с периода менархе (89 против 38), а также гипоолигоменореи. У 21% пациенток с СПКЯ установлена хроническая ановуляция с продолжительностью более 4 лет, у 45% больных отмечено чередование ановуляции с выраженной недостаточностью лютеиновой фазы (НЛФ).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Проведённое гинекологическое и ультразвуковое исследование выявило, что у 196 (62%) женщин определялась матка обычных размеров и у 120 пациенток (38%) обнаружена гипоплазия матки.

Анализ ультразвукового обследования больных с СПКЯ показал увеличение объёма яичников за счёт гиперэхогенной стромы у значительного контингента (78,8% (249) исследуемых) больных. Средние размеры увеличенных яичников у данных женщин достигали от 13,04±06 см3 до 15,3±0,9 см3 (в контрольной группе 7,03±0,2 см3) со множеством атретичных фолликулов (более 6 фолликул) диаметром 4–8 мм, расположенных по периферии яичников.

С целью диагностики и лечебных манипуляций 249 больным с СПКЯ и бесплодием было произведено лапароскопическое исследование.

В 88,6% случаев было установлено увеличение яичниково-маточного индекса – 2,9±0,4. Двустороннее увеличение яичников было обнаружено в 278 (88,0%) случаях и в 12% случаев – одностороннее, с гладкой, блестящей и плотной оболочкой, а также с выраженным сосудистым рисунком на поверхности оболочки с множественными подкапсулярными кистами.

Характеристика показателя индекса массы тела у больных с СПКЯ свидетельствует о преобладании лиц с избыточным весом и ожирением, составляя 45% в 1-ой группе и 54% во 2-ой. У 27,5 % больных 1-ой группы с висцеральным типом ожирения, коэффициент ОТ/ОБ (объём талии к объёму бедра) составил 0,89±0,03, а у 18% женщин 2-ой группы - 0,91±0,01.

Нарушение толерантности к глюкозе диагностировано у 112 (35,4%) из 316 обследованных женщин с СПКЯ и бесплодием, у 79 больных в 1-ой группе и 63 - во 2-ой.

Данные ПГТТ показали, что у всех обследованных больных уровень гликемии натощак был выше нормы, составляя 6,9±1,2 ммоль/л, а уровень гликозированного гемоглобина (Hb A1) – 6,7%. Через 2 часа после нагрузки уровень гликемии составил 11,1±0,9 ммоль/л, а гликозированного гемоглобина (Hb A1) - 10,8%.

Анализ результатов углеводного и липидного обмена у обследованных больных СПКЯ представлен в таблице.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Выявленные показатели ИМТ>30 кг/м2, ОТ>80 см; ОТ/ОБ>0,85, наличие нигроидного акантоза у пациенток с метаболическим синдромом коррелировали с высокой степенью взаимосвязи (0,72–0,85) с частотой нарушения толерантности к глюкозе, что подтверждает их прогностическую значимость.

Таким образом, выявленные нарушения менструального цикла, гиперандрогения, эхографические изменения, лапароскопические признаки яичников, метаболические расстройства с нарушением углеводного и липидного обмена у больных с СПКЯ и бесплодием подтверждают не только гетерогенность и сложность диагностики патологии, но и указывают на то, что обследованные больные с СПКЯ характеризуются длительной и тяжёлой формой поражения репродуктивной системы. Выявлены особенности клинической картины СПКЯ у женщин с бесплодием в зависимости от климато-географического региона. Установленные особенности требуют новых подходов в диагностике данного контингента больных для повышения эффективности дифференцированной терапии.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Литература

1. Назаренко Т.А. Синдром поликистозных яичников / Т.А.Назаренко. – М.: Медицина. -2005. -207с.

2. Кулаков В.И. Эндоскопия в гинекологии / В.И.Кулаков. Руководство для врачей - М.: Медицина. -2000. -383с.

3. Сухих Г.Т. Бесплодный брак / Г.Т.Сухих, Т.А.Назаренко. – М.: Медицина, -2010, -774с.

4. Rotterdam ESHR/ASRM-Sponsored PCOS Consensus Workshop Group. Fertility and Sterility.-2004. 81(1), 19-25

5. Azziz R. The Androgen Excess and PCOS Society criteria for the polycystic ovary syndrome / R.Azziz, E.Carmina, D.Dewailly. Fertility and Sterility 91(2), -2009. 456-488

6. Azziz R. The prevalence and features of the polycystic ovary syndrome in an unselected population / R.Azziz, K.S.Woods, R.Reyna // Journal of Clinical Endocrinology & Metabolism 89(6), -2004, 2745-2749

7. Mather, K.J. Hyperinsulinemia in polycystic ovary syndrome correlates with increased cardiovascular risk independent of obesity. Fertility and Sterility.- 2000. 73(1), 150-156

8. Ryan C. Insulin-Sensitizing Drugs for the Treatment of Infertility in Polycystic Ovary Syndrome / C. Ryan. -Contemporary Endocrinology. - 2007. - P. 133-145

9. Ходжамуродова Д.А. Диагностика и лечение больных с синдромом поликистозных яичников в условиях клинического центра гинекологической эндокринологии / Д.А. Ходжамуродова. -Материалы IV съезда акушеров-гинекологов Таджикистана. -Душанбе. -2003. - С. 216-218

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Lighting Control Module Development

Yurii Vizir[1], Olena Chala[1], Svitlana Maksymova[1], Ahmad Alkhalaileh[2]

[1]Department of Computer-Integrated Technologies, Automation and Robotics, Kharkiv National University of Radio Electronics, Ukraine

[2]Senior Developer Electronic Health Solution, Amman, Jordan

Abstract:

Lighting control is an extremely pressing task in the modern world. On the one hand, poor lighting leads to reduced safety, including injuries and deaths. On the other hand, excessive lighting leads to excess energy waste, which should be avoided. This article describes the development of a lighting control module based on Arduino Mega. The article provides a selection of the necessary equipment, and a block diagram of the proposed device is also created. A 3D model of the device case was developed, and the case was also printed on a 3D printer. The assembly of the developed lighting control module is proposed.

Key words: Lighting control, Illumination control, Lighting module, Intelligent production, Prototype, 3D printing.

Introduction

In the context of modern trends in the development of enterprises, production is becoming more and more intelligent [1]-[9]. Accordingly, more and more diverse monitoring systems are being applied to it, designed to optimize operation [10]-[16]. In such systems, a wide variety of sensors are widely used, depending on the parameters that are planned to be optimized [17]-[23]. It should be noted that one of the key areas is the so-called “green technologies”, that is, the rational use of resources. There are several areas of application of these technologies, but in this work we will pay attention to saving the use of electricity, namely the rational use of lighting in industrial and other premises.

Illumination level control systems are modern software and hardware complexes that are used to monitor work parameters at workplaces in production

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

facilities. They contribute to the improvement of labor efficiency, in accordance with sanitary and hygienic standards, through digitalization of production.

The production equipment monitoring system provides complete information about the parameters of the premises, necessary for making management decisions, making timely changes in the production process, automating production, synchronizing equipment, analyzing and optimizing product quality. From this it can be concluded that the lighting control module development is an actual and timely applied task.

Related works

Within the framework of research into “green technologies”, that is, the rational use of resources, a huge amount of research is being carried out. Let's look at some of them related to light level control.

Scientists in [24] note that energy-saving-oriented illumination control always causes optical spectra drifting in light-conversion-material-based white light-emitting diodes, which are conventionally used as artificial luminaires in indoor areas. They propose an approach that can be flexibly applied in large-scale based white light-emitting diodes intelligent controlling systems for industrial workshops and office buildings.

In study [25] the influence factors of illuminance distribution uniformity and the energy-saving ability was researched for the indoor illumination control system, which consists of a white light-emitting diodes matrix and a tabletop matrix.

Authors in [26] consider the enormous waste of electric energy in tunnel lighting. To reduce them researchers propose their intelligent control system of road tunnel lighting which can realize the effect of illumination moving with the vehicle.

Paper [27] state-of-the-art dimming techniques for visible light communication illustrates from a multi-dimensional perspective, including the intensity domain, the time domain, the frequency domain, and the spatial domain.

Researchers in [28] describe the hardware architecture of a light-emitting diode illumination environment control module corresponding to the image acquisition module for a chip-back defect inspection system.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

A lighting control system based on Arduino for environmental condition monitoring greenhouse was designed in [29]. The aim was environmental condition monitoring at real-time.

Saravanan, G. and co-authors [30] developed an idea to manage the illumination control of electrical systems in the workplace to control the excess heat and light ray reflection. The sensors sense the operations of selected gadgets over a smart phone.

In [31] it is noted that the use of daylighting reduces energy consumption in buildings, which can be achieved by the implementation of the hybrid illumination systems.

The article [32] considers analysis and investigation of lighting automation system in low-traffic long-roads.

Ghosh, A., & et al. in their work [33 propose an IoT-based illumination monitoring system, which enables the users to measure lux values at multipositional indoor space using mobile sensors and store them in a cloud server network.

We see that a huge amount of scientific work is devoted to lighting control. It should be noted the variety of problems solved in this area. Next in our article we will consider our lighting control module

The modules construction

The designed module can include several sensors and executing devices that will be placed in the production room. The specific architecture includes the following devices:

– ESP32 and Arduino Mega are chosen as the central node;

– a single data exchange bus can be used to ensure data exchange between the central node and other microcontrollers. The SPI protocol was chosen to provide communication between the controllers, because it has a high data transfer rate and a convenient interface for connecting many devices.

– LM393 was chosen as the sensor for the software module for automating the industrial premises illumination level:

– a dimmer with the following characteristics was used: operating voltage up to 280 V alternating current 50 Hz (600 V maximum voltage at the peak); recommended power without radiator up to 150 W; recommended power with radiator from 150 W

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

to 2000 W; maximum power with radiator up to 3000 W; voltage drop across the key is 1 V ± 0.1 V.

The lighting module with four outputs contains two output contacts - analog (AO) and digital (DO), as well as two contacts for connecting power. For reading the analog signal, a separate output "AO" is provided, from which you can get voltage values from 0 V to 3.3 V or 5 V, depending on the power source used. The digital output (DO) is set to logic "0" or logic "1" depending on the brightness. The sensitivity of the output can be adjusted using a rotary potentiometer. The output current of the digital output can reach more than 15 mA, which greatly simplifies the use of the module and makes it possible to connect it directly to a single-pin or two-pin relay, bypassing the Arduino controller. Figure 1 shows the schematic diagram of the lighting module based on LM393 with 4 contacts.

The control unit receives the output signal of the comparator and takes appropriate actions depending on the illumination state. For example, it can turn on or off the LEDs, adjust the light intensity, or send a signal to the automatic lighting control system.

This schematic diagram of the light control module provides an accurate measurement of the light level and allows to control the light automatically depending on the needs. It can be used in various applications, such as indoor lighting, automatic control via an app or automatically.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

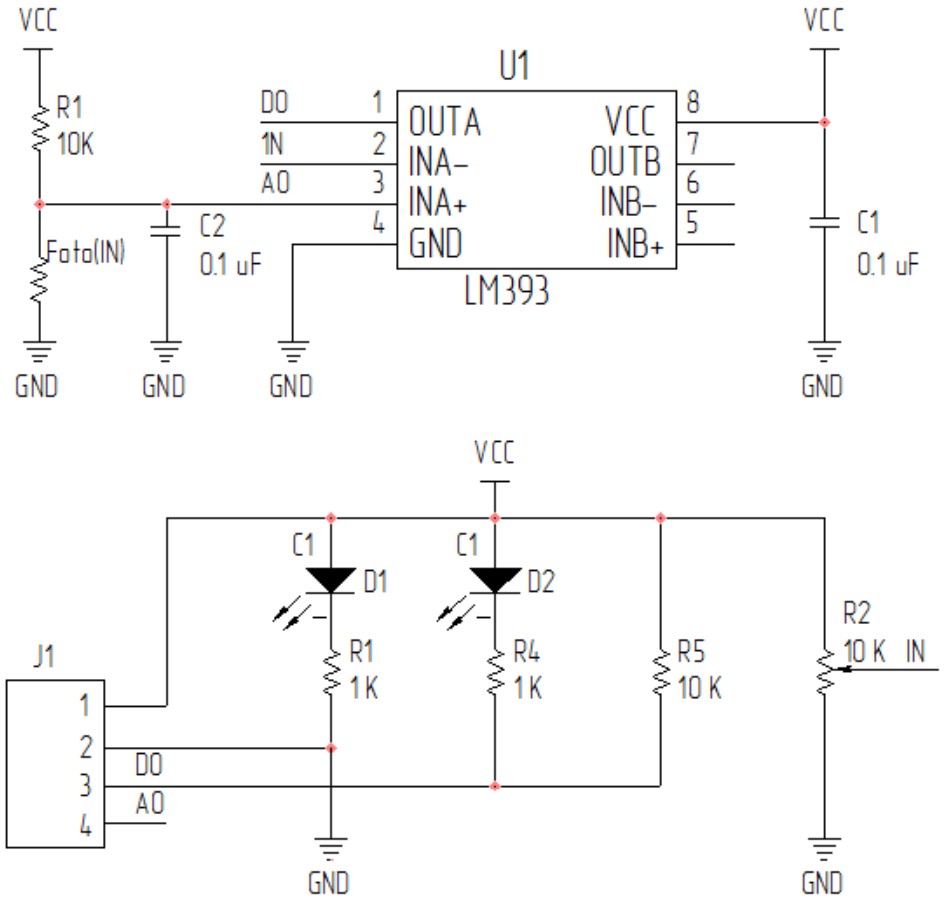

Figure 1: Module schematic diagram

The prototype was assembled based on the developed schemes for the devices. A breadboard was used to create the central node. The appearance of the central node prototype is shown in Figure 2.

This prototype is an intermediate step in the process of developing and validating the lighting control module before its final integration into the system. Its use allows you to check the functionality and efficiency of circuits and components before using them in the final device.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

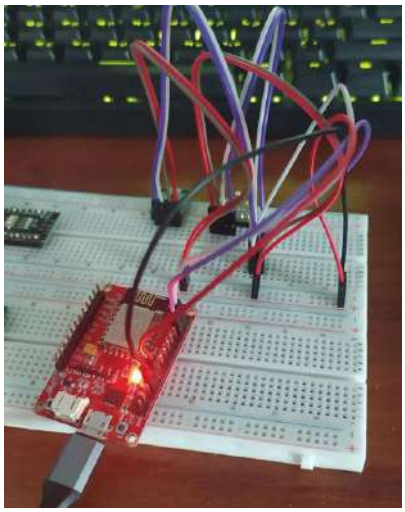
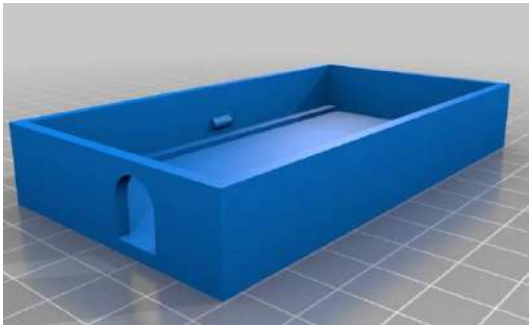

Figure 2: Module central node assembled prototype

For the pre-designed and assembled prototyes, cases were created in which the module components are mounted. To develop a device, it is first advisable to carry out its three-dimensional Modeling [34], [35].

The Blender online service was used for three-dimensional housings modeling. After developing the models, they were measured, and based on this data, a database of three-dimensional models of the cases was created. The case of the central node should have a hole for connecting the microUSB cable to the board. This architectural solution is necessary for charging the internal battery of the device, and also provides a convenient and accessible interface for updating the microcontroller software in case of errors detected during the operation of the module. The process of creating a three-dimensional model of the module central node case using the Blender platform is shown in Figure 3 and Figure 4.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Figure 3: Three-dimensional model of the case, lower part

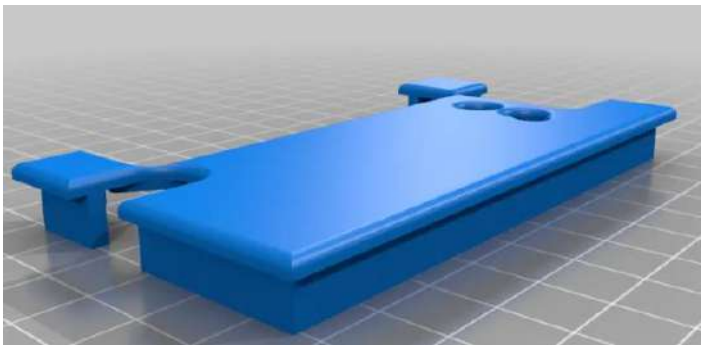

Figure 4: Three-dimensional model of the case, upper part

We decided to make a case using 3D-printing technology, because it is a very accessible and simple way [36], [37]. When choosing 3D printing software, Ultimaker Cura was chosen.

PLA (Polylactic Acid) was chosen as the material for printing the device case, which should ensure that the body is stable, strong and had a smooth surface. PLA is one of the most common materials for 3D printing, and it is made from biodegradable polymers that are resistant to degradation, making it environmentally friendly. It is quite easy to work, does not require special equipment for printing, cools quickly and has high accuracy. In addition, PLA is a sufficiently strong material, which allows you to get a stable and durable body structure. It is also easy to process after printing, such as sanding or painting, to give the final product the desired look.

As a result, I got the plastic case shown in Figure 5 and Figure 6.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Figure 5: Finished case for the board, bottom view

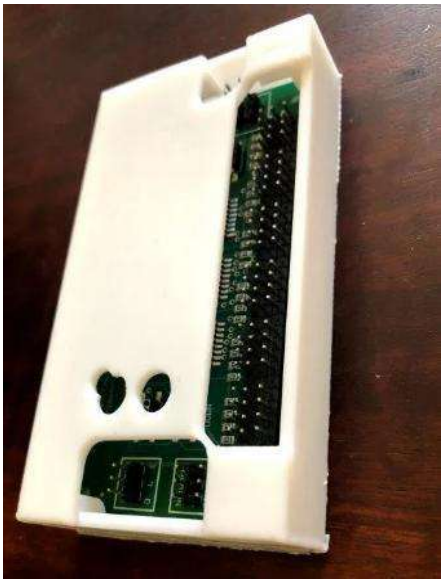

Figure 6: Finished case for the board top view

Conclusion

Lighting control is an important task nowadays for a number of reasons.

Firstly, it is necessary to talk about saving energy. Dimming or automatically turning off lights helps reduce energy consumption, leading to savings on your electricity bills.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Secondly, we note comfort and convenience. The ability to adjust the brightness, color and distribution of light in a room can create a cozy and comfortable atmosphere for work, relaxation or entertainment.

Thirdly, this is a security issue. Smart lighting control, especially using motion sensors, can provide security in your home or outdoors, including occupancy detection and preventing potential incidents.

Fourthly, automation. Automatic lighting control systems can integrate with other smart systems in the home, such as security systems, climate control and audio/video systems, making life more convenient and efficient.

And finally, aesthetics and mood. The ability to adjust the color temperature or lighting of different areas of a room can help create a certain mood or highlight architectural features of the interior.

Lighting control can be a key element to improving efficiency, comfort and safety in workspace or even home.

This paper describes the development of a lighting control module. First, the necessary equipment was selected, then a structural diagram was developed, the product body was created using 3D printing, and the module was assembled.

In the future, it is planned to develop software that will automatically regulate lighting in a production room based on specified parameters.

References:

1. Lyashenko, V., Mustafa, S. K., Sotnik, S., & Ayaz, A. M. (2019). Basic principles of decision making upon receipt of new nanomaterial. International Journal of Advanced Trends in Computer Science and Engineering, 8(5), 2680-2685.

2. Mousavi, S.M.H.; MiriNezhad, S.Y.; Lyashenko, V. An evolutionary-based adaptive Neuro-fuzzy expert system as a family counselor before marriage with the aim of divorce rate reduction. In Proceedings of the 2nd International Conference on Research Knowledge Base in Computer Engineering and IT, Uttrakhand, India, 24–26 March 2017.

3. Mustafa, S. K., Yevsieiev, V., Nevliudov, I., & Lyashenko, V. (2022). HMI Development Automation with GUI Elements for Object-Oriented Programming

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Languages Implementation. SSRG International Journal of Engineering Trends and Technology, 70(1), 139-145.

4. Nevliudov, I., Yevsieiev, V., Lyashenko, V., & Ahmad, M. A. (2021). GUI Elements and Windows Form Formalization Parameters and Events Method to Automate the Process of Additive Cyber-Design CPPS Development. Advances in Dynamical Systems and Applications, 16(2), 441-455.

5. Sotnik, S., Mustafa, S. K., Ahmad, M. A., Lyashenko, V., & Zeleniy, O. (2020). Some features of route planning as the basis in a mobile robot. International Journal of Emerging Trends in Engineering Research, 8(5), 2074-2079.

6. Al-Sharo, Y. M., Abu-Jassar, A. T., Sotnik, S., & Lyashenko, V. (2021). Neural Networks As A Tool For Pattern Recognition of Fasteners. International Journal of Engineering Trends and Technology, 69(10), 151-160.

7. Nevliudov, I., & et al.. (2020). Method of Algorithms for Cyber-Physical Production Systems Functioning Synthesis. International Journal of Emerging Trends in Engineering Research, 8(10), 7465-7473.

8. Abu-Jassar, A. T., Al-Sharo, Y. M., Lyashenko, V., & Sotnik, S. (2021). Some Features of Classifiers Implementation for Object Recognition in Specialized Computer systems. TEM Journal: Technology, Education, Management, Informatics, 10(4), 1645-1654.

9. Baker, J. H., Laariedh, F., Ahmad, M. A., Lyashenko, V., Sotnik, S., & Mustafa, S. K. (2021). Some interesting features of semantic model in Robotic Science. SSRG International Journal of Engineering Trends and Technology, 69(7), 38-44.

10. Chen, W. (2020). Intelligent manufacturing production line data monitoring system for industrial internet of things. Computer communications, 151, 31-41.

11. Lyashenko, V., & et al. (2023). Automated Monitoring and Visualization System in Production. Int. Res. J. Multidiscip. Technovation, 5(6), 09-18.

12. Bondariev, A., & et al. (2023). Automated Monitoring System Development for Equipment Modernization. Journal of Universal Science Research, 1(11), 6-16.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

13. Abu-Jassar, A. T., Attar, H., Yevsieiev, V., Amer, A., Demska, N., Luhach, A. K., & Lyashenko, V. (2022). Electronic User Authentication Key for Access to HMI/SCADA via Unsecured Internet Networks. Computational Intelligence and Neuroscience, 2022, 5866922.

14. Гиренко, А. В., Ляшенко, В. В., Машталир, В. П., & Путятин, Е. П. (1996). Методы корреляционного обнаружения объектов. Харьков: АО “БизнесИнформ, 112.

15. Lyashenko, V., & et al.. (2016). The Methodology of Image Processing in the Study of the Properties of Fiber as a Reinforcing Agent in Polymer Compositions. International Journal of Advanced Research in Computer Science, 7(1), 15-18.

16. Khan, A., Joshi, S., Ahmad, M. A., & Lyashenko, V. (2015). Some Effect of Chemical Treatment by Ferric Nitrate Salts on the Structure and Morphology of Coir Fibre Composites. Advances in Materials Physics and Chemistry, 5(1), 39-45.

17. Bortnikova, V., & et al. (2019). Mathematical model of equivalent stress value dependence from displacement of RF MEMS membrane. In 2019 IEEE XVth International Conference on the Perspective Technologies and Methods in MEMS Design (MEMSTECH), IEEE, 83-86.

18. Maksymova, S. & Akopov, M. (2023). Selection of Sensors for Building a 3D Model of the Mobile Robot's Environment. In VII International Conference Manufacturing & Mechatronic Systems (2023), 33-35.

19. Nevliudov, I., & et al. (2023). Mobile Robot Navigation System Based on Ultrasonic Sensors. In 2023 IEEE XXVIII International Seminar/Workshop on Direct and Inverse Problems of Electromagnetic and Acoustic Wave Theory (DIPED),IEEE, 1, 247-251.

20. Maksymova, S., Matarneh, R., Lyashenko, V. V., & Belova, N. V. (2017). Voice Control for an Industrial Robot as a Combination of Various Robotic Assembly Process Models. Journal of Computer and Communications, 5, 1-15.

21. Matarneh, R., Maksymova, S., Deineko, Z., & Lyashenko, V. (2017). Building robot voice control training methodology using artificial neural net. International Journal of Civil Engineering and Technology, 8(10), 523-532.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

22. Attar, H., Abu-Jassar, A. T., Amer, A., Lyashenko, V., Yevsieiev, V., & Khosravi, M. R. (2022). Control System Development and Implementation of a CNC Laser Engraver for Environmental Use with Remote Imaging. Computational intelligence and neuroscience, 2022, 9140156.

23. Attar, H., Abu-Jassar, A. T., Yevsieiev, V., Nevliudov, I., Lyashenko, V., & Luhach, A. K. (2022). Zoomorphic Mobile Robot Development for Vertical Movement Based on the Geometrical Family Caterpillar. Computational Intelligence and Neuroscience, 2022, 3046116.

24. Xiao, H., & et al. (2022). Automatic illumination control method for indoor luminaires based on multichromatic quantum dot light-emitting diodes. Micromachines, 13(10), 1767.

25. Xiao, H., & et al. (2023). Influence factors on illuminance distribution uniformity and energy saving of the indoor illumination control method. Applied Optics, 62(10), 2531-2540.

26. Wang, Y., & et al. (2020). An “illumination moving with the vehicle” intelligent control system of road tunnel lighting. Sustainability, 12(18), 7314.

27. Wang, T., & et al. (2020). Dimming techniques of visible light communications for human-centric illumination networks: State-of-the-art, challenges, and trends. IEEE Wireless Communications, *27*(4), 88-95.

28. Weng, R. C., & et al. (2019). Design and Implementation of Illumination Control of High Speed Chip-Back Defects Inspection System. In 2019 IEEE 8th Global Conference on Consumer Electronics (GCCE), IEEE, 233-235.

29. Xiao, L., & et al. (2018). Design of Intelligent Illumination Controller for Agricultural Greenhouse Based on Arduino Board. In 2018 7th International Conference on Advanced Materials and Computer Science (ICAMCS 2018), 308-312.

30. Saravanan, G., & et al. (2021). IoT materials enabled indoor light illumination monitoring system. Materials Today: Proceedings, 45, 6277-6281.

31. Osma-Pinto, G., & Amado-Duarte, L. (2021). Selection of the control alternative with the minimum energy consumption for the hybrid illumination system of inner spaces. Journal of Building Engineering, 35, 102046.

32. Mahmoud, M. M., & Muradkhanli, L. (2020). Safer design and less cost operation for low-traffic long-road illumination using control system based on pattern recognition technique. Intelligent Control and Automation, 11(03), 47.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

33. Ghosh, A., & et al. (2020). Design and real-time implementation of cloud based indoor illumination monitoring system. Journal of The Institution of Engineers (India): Series B, 101, 223-227.

34. Maksymova, S., & et al. (2023). 3D Robot Model Development. Technical Science Research In Uzbekistan, 1(4), 255-267.

35. De Melo, M. S. P., & et al. (2019). Analysis and comparison of robotics 3d simulators. In 2019 21st Symposium on Virtual and Augmented Reality (SVR), IEEE, 242-251.

36. Nevliudov I., & et al. (2023) A Small-Sized Robot Prototype Development Using 3D Printing. In XXXI International Conference CAD In Machinery Design Implementation and Educational Issues, 12.

37. Zhang, J., & et al. (2019). A review of the current progress and application of 3D printed concrete. Composites Part A: Applied Science and Manufacturing, 125, 105533.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ЭКЗОСКЕЛЕТЫ В НЕВРОЛОГИИ: ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ НЕЙРОРЕАБИЛИТАЦИИ

Мирзаева Сарвиноз Содиковна

Ассистент кафедры Гистологии, цитологии и эмбриологии Самаркандского государственного медицинского университета

Хусанов Темурбек Бобуржонович

Студент 4 курса лечебного факультета 1 Самаркандского государственного медицинского университета

Аннотация

Обзорная статья посвящена медицинским экзоскелетам и их влиянию на неврологию и нейрореабилитацию. Рассмотрены инновационные технологии, предназначенные для поддержки и восстановления двигательных функций. В статье детально анализируются технологические аспекты экзоскелетов, включая источники питания, системы управления и механические скелеты с приводами. Особое внимание уделяется их применению в реабилитационной медицине и как средства поддержки для пациентов с нарушениями опорно-двигательного аппарата. Статья подчеркивает важность разработки каждого компонента и их влияние на нейрореабилитацию, поднимая вопросы качества жизни для пациентов с неврологическими состояниями.

Ключевые слова: медицинские экзоскелеты, неврология, нейрореабилитация, функциональное восстановление, опорно-двигательный аппарат, технологические инновации, системы управления, биомеханика.

Введение

В последние десятилетия медицинская технология переживает революцию, открывающую новые перспективы для неврологии и нейрореабилитации. Среди инновационных разработок выделяются медицинские экзоскелеты, представляющие собой передовые мехатронные устройства, спроектированные для активной поддержки и восстановления двигательных функций. Эта технология не только обретает широкое применение в реабилитационной медицине, но и открывает новые горизонты для пациентов с различными неврологическими состояниями.

Экзоскелет, изъясняемый как внешний каркас, представляет собой технологическое устройство, разработанное с целью расширения

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

функциональных возможностей человека посредством внешнего каркаса, известного как экзоскелет, или костюма. Данное устройство не только направлено на усиление способностей здорового организма, но также служит в качестве средства поддержки для лиц, страдающих нарушениями опорно-двигательного аппарата. Ключевыми компонентами экзоскелетов являются источник питания, программируемая система управления, и механический скелет с приводами. Следует отметить, что проблемы, связанные с разработкой и усовершенствованием каждого из указанных компонентов, имеют схожий вес и значимость [14].

Одной из ключевых областей, где экзоскелеты проявляют свой потенциал, является реабилитация после травм спинного мозга и других неврологических повреждений. Также, они находят применение в лечении пациентов с инсультами, болезнью Паркинсона и другими заболеваниями, сопровождающимися нарушением моторики.

Первые работы в области экзоскелетов, направленные на увеличение их производительности, часто оставались лишь на бумаге, с небольшим числом неэффективных прототипов. В 1890 году Николаем Ягном были представлены патенты на устройство, напоминающее экзоскелет, но оно не было построено. В 1963 году Зарудный из баллистической лаборатории армии США представил экзоскелет для увеличения грузоподъемности солдата. В конце 1960-х годов в США появился прототип экзоскелета всего тела, названный Hardiman, но его масса превосходила полезную нагрузку. В университете Цукуба (Япония) была разработана концепция экзоскелета для увеличения производительности и реабилитации. Первый шагающий активный экзоскелет был создан в 1969 году в медицинских целях. В 1972–1974 годах в Белграде разработанный экзоскелет был передан российским ученым для исследования. В университете штата Висконсин в начале 1968 года был создан экзоскелет для помощи передвижению людям с параличом нижних конечностей [16].

Медицинские экзоскелеты пережили значительную эволюцию, начиная с ранних исследований в 2000-х и до современных тенденций. Развитие включает усовершенствование механики и дизайна, интеграцию биомеханики и бионики, а также последние тенденции в электронике и искусственном интеллекте. Эти изменения направлены на улучшение функциональности, эргономики и

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

адаптивности экзоскелетов, делая их более эффективными в реабилитации и поддержке пациентов с неврологическими расстройствами. Перспективы включают интеграцию виртуальной и дополненной реальности, обещая еще более инновационные разработки в будущем.

Таблица 1. Классификация экзоскелетов [4].

Критерий	**Описание**
1. По источнику энергии и принципу работы	
а) Активные экзоскелеты	Активные экзоскелеты функционируют благодаря электромеханическим приводам и необходимости во внешнем источнике энергии для активной поддержки движений.
б) Пассивные экзоскелеты	Эти экзоскелеты основаны на механических принципах и обеспечивают поддержку через механическую стабилизацию, не требуя внешнего источника энергии.
2. По точке приложения (локализации)	
а) Экзоскелет верхних конечностей	Предназначены для поддержки и усиления движений верхних конечностей.
б) Экзоскелет нижних конечностей	Предназначены для поддержки и улучшения двигательных функций нижних конечностей.
в) Экзоскелет-костюм	Полностью покрывают тело, обеспечивая поддержку и усиление

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

	движений по всему телу.
3. По стоимости (условно)	
а) Низкой стоимости (доступные)	В диапазоне 1000—10000 $.
б) Средней ценовой категории	В диапазоне 10000—50000 $.
в) Высокой стоимости	Более 50000 $.
4. По области применения	
а) Военный	Применяются для военных целей, таких как усиление физической активности и поддержка в тяжелых условиях.
б) Медицинский	Используются в реабилитации и лечении медицинских состояний.
в) Промышленный	Применяются для улучшения производственных процессов и снижения физической нагрузки на рабочих.
г) Космический	Приспособлены для использования в условиях космического пространства, обеспечивая поддержку астронавтам.
5. По весу конструкции	
а) Легкие — до 5 кг	Конструкции с минимальным весом, обеспечивающие максимальную мобильность.
б) Средней весовой категории	Конструкции среднего веса,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

— от 5 до 30 кг	обеспечивающие уравновешенный компромисс между мобильностью и функциональностью.
в) Тяжелые — более 30 кг	Мощные конструкции с высокой функциональностью, но с ограниченной мобильностью.
6. По количеству функций	
а) Экзоскелеты простого назначения	Предназначены для базовых задач и поддержки основных движений.
б) Экзоскелеты двойного назначения	Имеют дополнительные функции, превращаясь в универсальные устройства.
в) Экзоскелеты с расширенными функциями	Обладают широким спектром функций и возможностей для различных задач.
7. По мобильности пациента	
а) Мобильные	Обеспечивают высокую мобильность пациента при использовании.
б) Фиксированные (стационарные)	Предназначены для использования в стационарных условиях, без активного передвижения пациента.

Медицинские экзоскелеты функционируют на основе инновационных принципов мехатроники и биомеханики, обеспечивая активную поддержку и восстановление двигательных функций у людей с нарушениями моторики.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Детекция движений играет ключевую роль в функциональности экзоскелетов, обеспечивая точное и эффективное взаимодействие с пользователем. Основанные на передовых технологиях, такие системы обеспечивают высокую степень контроля и адаптации к динамике движений тела [6].

Одним из основных методов детекции является использование систем сенсоров и гироскопов в экзоскелете. Эти сенсоры отслеживают движения пользователя в режиме реального времени, предоставляя ценные данные для подстройки поддержки и обеспечения естественности движений.

Дополнительно, электромиография (ЭМГ) является важным инструментом для детекции движений. Путем записи электрической активности мышц, ЭМГ позволяет предсказывать и реагировать на намеренные движения пользователя. Этот метод не только обеспечивает высокую чувствительность, но и предоставляет информацию о мышечной активности, что критически важно для точного воспроизведения движений в реальном времени [13,19].

Комбинация этих технологий в экзоскелетах обеспечивает высокоинтегрированные системы детекции движений, повышая степень синхронизации с движениями пользователя и оптимизируя взаимодействие между человеком и техническим устройством. Такие инновации открывают перспективы для более широкого использования экзоскелетов в медицинских, военных и промышленных сценариях, где точность и надежность являются критическими факторами.

Продвинутые алгоритмы обработки данных и искусственного интеллекта играют ключевую роль в функционировании экзоскелетов. Они используют информацию о движении для выявления потребности в поддержке и реабилитации у пользователя. Регулярная ходьба человека была подвергнута научному анализу, включая разработку математической модели, компьютерное моделирование и кинематический анализ. Исследования позволили синтезировать законы движения для системы управления реабилитационного экзоскелета, обеспечивая тем самым перспективы в разработке систем управления сервоприводами медицинских экзоскелетов и создании будущих динамических моделей, учитывающих как физиологические особенности опорно-двигательного аппарата человека, так и шарниры экзоскелета. Эти

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

алгоритмы основываются на анализе динамических параметров движения, позволяя экзоскелету реагировать адекватно на изменения в двигательных паттернах. Кроме того, интеграция бионики в управлении экзоскелетом способствует адаптивному взаимодействию с пользователем, соответствуя естественным двигательным паттернам [9,10].

Механическая конструкция экзоскелета включает в себя моторизованные суставы и активные приводы, предоставляющие необходимую поддержку в движении. Эти компоненты позволяют реализовать индивидуализированную настройку уровня силы и сопротивления в соответствии с уникальными потребностями и физическими возможностями пользователя. Регулировка параметров поддержки осуществляется динамически, что обеспечивает оптимальное соответствие потребностям конкретного пользователя и улучшает эффективность экзоскелетной системы в процессе реабилитации и повседневной поддержки.

А также разработано внутреннее защитное устройство, интегрирующее систему обнаружения падений, подушки безопасности и механический экзоскелет для проверки суставов [29].

Эргономика и модульность представляют собой критически важные аспекты дизайна экзоскелетов, направленные на оптимизацию комфорта и функциональности для конечного пользователя. Эргономический дизайн включает в себя тщательное изучение анатомии и физиологии человека, чтобы обеспечить максимально возможный уровень комфорта и свободы движения. В некоторых исследованиях рассматривалась концепция анатомической параметризации, предполагающей установление соответствий между анатомическими характеристиками человеческого тела и параметрами механического устройства. Разрабатываемый экзоскелет выделяется возможностью полной подстройки под анатомические особенности различных пользователей, обусловленной инновационной конструкцией. Проверка эффективности этой концепции осуществлялась на специально разработанном испытательном стенде, имитирующем функции локтевого сустава. Результаты исследования подчеркивают перспективы применения данного подхода в разработке универсальных и комфортабельных экзоскелетов для широкого круга потенциальных пользователей [3,20].

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Модульность предоставляет уникальные возможности для индивидуализации экзоскелетов. Модульные конструкции позволяют настраивать и адаптировать систему под конкретные требования каждого пациента. Этот гибкий подход позволяет учитывать различные факторы, такие как уровень физической активности, потребности в реабилитации, и особенности анатомии, обеспечивая тем самым максимальную эффективность и удовлетворение потребностей конечного пользователя. Модульность также обеспечивает возможность обновления и улучшения экзоскелета с течением времени, что важно в условиях постоянного развития технологий и требований пользователя [1].

Эксперименты также ведутся в области интерфейсов мозг-компьютер, предоставляющих возможность более точного управления экзоскелетом. Эти исследования включают в себя анализ сигналов мозга с целью расшифровки намерений пользователя и их трансляции в команды для экзоскелета. Такие технологии обеспечивают интерактивное взаимодействие между мозговой активностью и движениями экзоскелета, что может быть весьма полезным в контексте повседневной поддержки или реабилитации [15,17].

Достижения в области интерфейсов с нервной системой открывают перспективы для создания более интегрированных и адаптивных экзоскелетов, способных более естественно сочетаться с индивидуальными двигательными потребностями пользователей и улучшать их жизненный опыт [7].

Принципы работы медицинских экзоскелетов объединяют в себе современные технологии и научные исследования, направленные на создание интеллектуальных и адаптивных устройств, способных эффективно интегрироваться в реабилитацию и поддержку двигательных функций у пациентов с неврологическими расстройствами.

Экзоскелеты эффективно применяются в неврологии, особенно в реабилитации после травм спинного мозга. Они обеспечивают активную поддержку и восстановление двигательных функций, увеличивают интенсивность и продолжительность тренировок, способствуют улучшению психологического состояния пациентов. Персонализированный подход и положительные результаты исследований подчеркивают перспективы и эффективность этого метода в реабилитации [8].

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Исследования указывают на то, что интеграция промышленных экзоскелетов в качестве средств эргономики способствует снижению заболеваний опорно-двигательной системы, связанных с трудовой деятельностью. Несмотря на положительные результаты в уменьшении рисков, эти устройства могут приводить к повышенной мышечной активности, дополнительной нагрузке на поясничный отдел позвоночника и увеличению энергозатрат. Важно отметить, что, несмотря на выявленные положительные эффекты, использование экзоскелетов может вносить новые вызовы, такие как когнитивная перегрузка [30].

Нейрореабилитация, включающая инновационные методы для восстановления двигательных функций, приобрела новый вектор развития с внедрением медицинских экзоскелетов. Эти технологически продвинутые устройства предоставляют непревзойденные возможности в реабилитации пациентов, столкнувшихся с неврологическими нарушениями [23]. Экзоскелеты обеспечивают активную поддержку и стимулируют моторные функции путем детекции и поддержки физических движений. Одной из значимых характеристик экзоскелетов является их способность адаптироваться к индивидуальным потребностям пациента. Модульность конструкции и возможность настройки параметров поддержки делают экзоскелеты весьма гибкими в индивидуализации программ реабилитации [2].

Клинические исследования подтверждают положительные результаты использования экзоскелетов в нейрореабилитации. Пациенты, воспользовавшиеся этими устройствами, демонстрируют улучшение координации, увеличение силы мышц, и повышение общей функциональности. Экзоскелеты не только способствуют восстановлению двигательных навыков, но также оказывают положительное воздействие на психологическое благополучие пациентов, стимулируя мотивацию и уверенность [18].

Нарушения подвижности, вызванные травмой спинного мозга, инсультом или неврологическими заболеваниями, сопровождаются ухудшением качества жизни. Пролежни, депрессия и инфекции, возникающие в результате, требуют постоянной медицинской помощи. Исследования подчеркивают, что реабилитационные вмешательства, такие как функциональная электрическая стимуляция и экзоскелеты с электроприводом, снижают вторичные

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

медицинские осложнения и способствуют самостоятельному передвижению после таких нарушений [24].

В условиях пандемии COVID-19 неврологические последствия требуют комплексного подхода к реабилитации. Исследования, оценивающие программы нейрореабилитации с использованием информационно-коммуникационных технологий, демонстрируют эффективное влияние на нейропластичность, функциональное восстановление и общее качество жизни у пациентов с неврологическими проявлениями COVID-19 Koleva I. B., Yoshinov B. R., Yoshinov R. R. Robotic Neurorehabilitation in Neuro-COVID with Presentation of Clinical Cases //J Clin Stud Med Case Rep. – 2022. – Т. 9. – №. 0143. – С. 2.

Многократные курсы нейрореабилитации BCI + экзоскелета у пациентов с постинсультным гемипарезом поддерживают двигательную активность и приводят к значительным улучшениям. Эффективность реабилитации зависит от личной интерпретации болезни и мотивации пациентов. Функциональные упражнения с низкопрофильным экзоскелетом улучшают память и выносливость у пациентов с болезнью Паркинсона. Это подчеркивает потенциал экзоскелетов в нейрореабилитации [28].

В целях преодоления ограничений инвалидных колясок предложено инновационное мобильное устройство, объединяющее динамическую колесную мобильность с съемным экзоскелетом. Эта концепция обещает улучшить повседневную активность и реабилитацию у людей с ограниченными возможностями [25].

Интеграция экзоскелетов в нейрореабилитацию представляет перспективный путь для повышения эффективности программ восстановления. Однако для успешной реализации необходимо уделить внимание легкости материалов, разработке приводов и интерфейса, безопасности и доступности [26].

Исследование обнаружило, что пациенты с соматической патологией в стадии субкомпенсации и декомпенсации, применяющие экзоскелет в нейрореабилитации, сталкиваются с острыми проблемами, такими как тромбоз, лимфедема, и нарушения гемодинамики. Ортостатические расстройства, эпилепсия, мышечная спастичность, и проблемы с кровообращением

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

дополняют сложный клинический контекст. Заболевания опорно-двигательного аппарата и повреждения кожных покровов также ограничивают эффективность нейрореабилитации. Эти факторы подчеркивают важность индивидуализированного подхода при применении экзоскелета в реабилитации с учетом сопутствующих заболеваний [11]. Противопоказания к использованию нейрореабилитационных процедур с экзоскелетом у пациентов с рассеянным склерозом включают следующие ключевые факторы: временной интервал менее 4 недель с момента последнего обострения, высокая степень инвалидизации по шкале EDSS (оценка менее 3 или более 7 баллов), наличие нижней моноплегии или параплегии, нарушения чувствительности, оценка более 3 баллов в разделах "Мозжечковые функции" и "Функции мышления", а также наличие неадекватных ортостатических реакций. Эти критерии направлены на предотвращение возможных осложнений и подчеркивают важность индивидуализированного подхода при применении нейрореабилитации у данной категории пациентов [12]. В процессе тренировки с использованием экзоскелета осуществляется систематический мониторинг состояния пациента. Включает в себя регулярный речевой контакт, измерение пульса, артериального давления и насыщения крови. При появлении субъективных признаков ухудшения, таких как усталость или боли, рекомендуется временная пауза. Гемодинамические изменения, такие как увеличение ЧСС, САД и ДАД, или снижение насыщения крови ниже 95%, служат основанием для немедленного прекращения тренировочного процесса [21,22].

В итоге, рассмотренные аспекты медицинских экзоскелетов свидетельствуют о существенном влиянии этой инновационной технологии на неврологию и нейрореабилитацию. Мехатронные устройства, направленные на восстановление и поддержку двигательных функций, предоставляют новые возможности для пациентов с неврологическими состояниями. Анализ ключевых компонентов экзоскелетов подчеркивает важность их совершенствования для повышения эффективности и безопасности применения.

Экзоскелеты, как технологические инструменты, не только расширяют функциональные возможности здорового организма, но также предоставляют существенную поддержку для лиц с нарушениями опорно-двигательного

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

аппарата. Этот прогресс открывает перспективы для улучшения качества жизни пациентов с неврологическими заболеваниями.

В целом, развитие медицинских экзоскелетов представляет собой значимый шаг в эволюции методов нейрореабилитации, предоставляя эффективные средства лечения и поддержки для разнообразных неврологических состояний.

Литература

1. АЛТУХОВ А. В. и др. БИОУПРАВЛЯЕМЫЕ МОДУЛЬНЫЕ ЭКЗОСКЕЛЕТЫ МЕДИЦИНСКОГО НАЗНАЧЕНИЯ И ПРЕИМУЩЕСТВА ПЛАТФОРМЕННОГО ПОДХОДА К ИХ РАЗРАБОТКЕ //Экстремальная деятельность человека. – 2021. – №. 1. – С. 74-80.

2. Булекбаева Ш. А. и др. Применение экзоскелета «ExoAtlet» в нейрореабилитации //Вопросы реабилитологии. – 2018. – №. 2. – С. 64-72.

3. Варгунин В. И., Владимиров Р. Л. ПРИМЕНЕНИЕ ЭКЗОСКЕЛЕТОВ КАК БУДУЩЕЕ НАПРАВЛЕНИЕ РАЗВИТИЯ ТРАНСПОРТА //ББК 74.00 я43 Н 34. – 2017. – С. 8.

4. Воробьев А. А. и др. ТЕРМИНОЛОГИЯ И КЛАССИФИКАЦИЯ ЭКЗОСКЕЛЕТОВ //Хим.-фарм. журн. – 2014. – Т. 48. – №. 5. – С. 97-102.

5. Глухов Д. В. Научное обоснование современных методов физиолого-эргономической оценки промышленных экзоскелетов. – 2020.

6. Захаров А. В., Чаплыгин С. С., Колсанов А. В. Математическая модель оценки увеличения эффективности реабилитации при помощи технологии персонализированного подбора реабилитации с помощью адаптированной виртуальной среды //Вестник медицинского института «Реавиз»: реабилитация, врач и здоровье. – 2020. – №. 4 (46). – С. 125-133.

7. Кагиров И. А. и др. Интеллектуальный интерфейс для управления роботизиро-ванным медицинским экзоскелетом нижних конечностей Remotion //Авиакос-мическая и экологическая медицина. – 2019. – Т. 53. – №. 5. – С. 92-98.

8. Карева Н. П., Шелякина О. В., Павлова Е. В. Перспективы антропоморфной робототехники в восстановлении пациентов после травмы спинного мозга (обзор литературы) //Современные проблемы науки и образования. – 2018. – №. 6. – С. 134-134.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

9. Кореневский Н. А. и др. Экзоскелет с биотехнической обратной связью для вертикализации пациентов //Медицинская техника. – 2017. – №. 3. – С. 48-51.

10. Постольный А. А. и др. Модели и алгоритмы управления движением экзоскелета для реабилитации человека //Информационные технологии и нанотехнологии (ИТНТ-2021): сб. тр. по материалам VII Междунар. конф. и молодеж. шк.(г. Самара, 20-24 сент.):[в 3 т.]. – 2021.

11. Котов С. В. и др. Методические рекомендации по нейрореабилитации больных рассеянным склерозом, имеющих нарушения ходьбы, с использованием экзоскелета ExoAtlet. – 2018.

12. Котов С. В. и др. Эффективность применения экзоскелета ExoAtlet для восстановления функции ходьбы у больных рассеянным склерозом //Журнал неврологии и психиатрии. – 2017. – Т. 10. – №. 2. – С. 41-46.

13. Куст С. Ю. и др. Разработка медицинского экзоскелета с биоэлектрическим управлением //Физика и радиоэлектроника в медицине и экологии-ФРЭМЭ'2020. – 2020. – С. 236-240.

14. Лоскутов Ю. В. и др. Компьютерное моделирование регулярной ходьбы на основе кинематического анализа движений и синтеза алгоритмов управления экзоскелета //Вестник Поволжского государственного технологического университета. Серия: Радиотехнические и инфокоммуникационные системы. – 2017. – №. 3. – С. 47-60.

15. Люкманов Р. Х. Интерфейс мозг-компьютер с экзоскелетом кисти при постинсультном парезе руки (клинико-нейрофизиологическое и нейровизуализационное исследование): дис. – ФГБНУ Научный центр неврологии, 2019.

16. Парамзина А. С., Привалова А. Д. МЕДИЦИНСКОЕ ПРИМЕНЕНИЕ ЭКЗОСКЕЛЕТОВ //Физика и медицина: создавая будущее. – 2018. – С. 283-285.

17. Погонченкова И. В. и др. Интерфейс мозг-компьютер с экзоскелетом кисти: новые возможности реабилитации //МОСКОВСКАЯ МЕДИЦИНА Учредители: Государственное бюджетное учреждение города Москвы" Научно-исследовательский институт организации здравоохранения и

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

медицинского менеджмента Департамента здравоохранения города Москвы". – №. 4. – С. 20-25.

18. Родионов А. С., Коваленко А. П., Кремлёв Д. И. Инновационные технологии нейрореабилитации в восстановлении ходьбы у пациентов с последствиями повреждения головного мозга //Известия Российской Военно-медицинской академии. – 2021. – Т. 40. – №. S1-3. – С. 273-278.

19. Рукина Н. Н. и др. Метод поверхностной электромиографии: роль и возможности при разработке экзоскелета (обзор) //Современные технологии в медицине. – 2016. – Т. 8. – №. 2. – С. 109-118.

20. Соколовский В. А. Эргономические особенности медицинского экзоскелета. Анатомическая параметризация. – 2020.

21. Ткаченко П. В., Даминов В. Д., Карпов О. Э. Использование экзоскелета в комплексной реабилитации пациентов с позвоночно-спинномозговой травмой //Вестник восстановительной медицины. – 2017. – №. 2. – С. 126-132.

22. Ткаченко П. В., Даминов В. Д., Карпов О. Э. Синхронизированное применение экзоскелета с функциональной электростимуляцией у пациентов с последствиями травмы спинного мозг //Вестник восстановительной медицины. – 2018. – №. 3 (85). – С. 123-130

23. Фролов А. А. и др. Эффективность комплексной нейрореабилитации пациентов с постинсультным парезом руки с применением нейроинтерфейса «“мозг-компьютер”+экзоскелет» //Альманах клинической медицины. – 2016. – Т. 44. – №. 3. – С. 280-286.

24. Alibeji N. A. et al. A muscle synergy-inspired control design to coordinate functional electrical stimulation and a powered exoskeleton: Artificial generation of synergies to reduce input dimensionality //IEEE Control Systems Magazine. – 2018. – Т. 38. – №. 6. – С. 35-60.

25. Borisoff J. F., Mattie J., Rafer V. Concept proposal for a detachable exoskeleton-wheelchair to improve mobility and health //2013 IEEE 13th International Conference on Rehabilitation Robotics (ICORR). – IEEE, 2013. – С. 1-6.

26. Ferraro E. I. et al. Artificial musculature: An overview of the different exoskeleton models and their applications. – 2021.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

27. Gryfe P., Sexton A., McGibbon C. A. Using gait robotics to improve symptoms of Parkinson's disease: an open-label, pilot randomized controlled trial //European Journal of physical and rehabilitation Medicine. – 2022. – T. 58. – №. 5. – C. 723.

28. Koleva I. B., Yoshinov B. R., Yoshinov R. R. Robotic Neurorehabilitation in Neuro-COVID with Presentation of Clinical Cases //J Clin Stud Med Case Rep. – 2022. – T. 9. – №. 0143. – C. 2.

29. Wang S., Sun J., Liu S. Fall prevention system based on airbag protection and mechanical exoskeleton support //MATEC Web of Conferences. – EDP Sciences, 2021. – T. 336. – C. 02015.

30. Zhu Y. et al. Neural and biomechanical tradeoffs associated with human-exoskeleton interactions //Applied ergonomics. – 2021. – T. 96. – C. 103494.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ТЕХНОЛОГИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Д.П. Рахматова,
старший преподаватель, Каршинского института ирригации и агротехнологий Национального исследовательского университета “ТИИИМСХ”

Annotatsiya. Ushbu maqolada ta’lim tizimida rus tilini o‘qitishda innovatsion texnologiyalarni: tanqidiy fikirlashni keng qo‘llash, shuningdek, ko‘zlangan maqsad – mamlakatimizda intellektual salohiyatli va sog‘lom tafakkurga ega barkamol avlodni shakllantirish ko‘zda tutilgan.

Kalit so‘zlar: ta’lim, tarbiya, innovatsiya, til, texnologiya, markaz, metod, fan, muvaffaqiyat, talaba, muhit.

Аннотация. В данной статье освещено широкое использование инновационных технологий – критическое мышление в преподавании русского языка в системе образования, а также намеченная цель - формирование в нашей стране гармонично развитого поколения с интеллектуальным потенциалом, здоровым мышлением.

Ключевые слова: образование, воспитание, инновации, язык, технология, центр, метод, наука, успех, студент, среда.

Abstract. This article highlights the widespread use of innovative technologies in teaching the Russian language in the education system, as well as the intended goal-the formation of a harmoniously developed generation in our country with intellectual potential, healthy thinking.

Keywords: education, upbringing, innovation, language, technology, center, method, science, success, student, environment.

Развитие творческого потенциала у молодёжи является одной из актуальных задач педагогики. В XXI веке юное поколение живёт в мире электронной культуры. Окружающее информационное пространство, субъектом которого оно является, отличается динамичностью и быстро увеличивающимся объёмом информации. Однако не каждый может ориентироваться в этом потоке новой информации, извлекать необходимые факты, данные и продуктивно использовать их в своей деятельности. Поэтому именно педагог должен стать

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

координатором информационного потока, чтобы общаться с молодёжью на одном языке.

Среди современных подходов к обучению важное место занимает развитие у обучающихся критического мышления. Методика критического мышления нашла своё отражение и в республиканской системе образования. В целях реализации положений Национальной программы по подготовке кадров о формировании нового поколения кадров с высокой общей и профессиональной культурой, творческой и социальной активностью Министерство высшего и среднего специального образования Республики Узбекистан приказом № 171 от 12 июня 2002 года одобрило методику развития критического (аналитического) мышления в системе высшего образования. В приказе подчёркивается: «…В демократическом обществе сбалансированное критическое мышление граждан является важной предпосылкой способности принятия ими обдуманных, взвешенных решений. Обоснованное критическое мышление должно стать одной из главных характеристик конкурентоспособных бакалавров и магистров, которые будут обеспечивать рост экономики и благосостояния народа» [3].

Развитие критического мышления студентов является сегодня одной из важных задач профессорско-преподавательского состава всех вузов республики. Технология развития критического мышления интересна преподавателям русского языка тем, что каждый её приём работает на формирование у студентов аналитических умений, информационной и языковой компетенции, а они, как известно, играют немалую роль при языковой подготовке.

Название «критическое мышление» подразумевает некое умение, которое поможет глубже понять то, что мы изучаем и делаем. Когда занятие проводится на принципах критического мышления, каждый формулирует свои идеи, своё мнение, независимую от остальных оценку, т.е. носит индивидуальный характер.

Критически мыслить означает, во-первых, мыслить продуктивно, перерабатывать информацию и теоретический материал, объяснять ошибки и правила правописания, анализировать текстовой материал. Во-вторых, критическое мышление чаще всего начинается с вопроса или постановки проблемной ситуации. Задача русиста пробудить интерес, выйти за рамки традиционного занятия, вызвать потребность в знании. В-третьих, критическое

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

мышление требует убедительной аргументации. Задача преподавателя направить студента на поиск аргументов и доказательств. Критически мыслящий студент находит собственное решение и подкрепляет его доводами. В–четвёртых, критическое мышление есть мышление социальное. Поэтому педагог, работающий в русле критического мышления, старается на занятии использовать работу в парах или группах, выделить время для проведения полилога, дебатов, дискуссии.

Педагогическая технология развития критического мышления выделяет три фазы занятия: вызов, осмысление и фазу реализации смысла, рефлексии. На стадии вызова хороший эффект даёт составление кластера. Например, при изучении лексической темы «В мире прекрасного» студентам предлагается составить кластеры со словами «искусство», «живопись», «музыка». Вокруг данных слов записываются слова, идеи, образы. По мере записи слова соединяются линиями с ключевым понятием. В свою очередь у данного слова устанавливаются новые логические связи. И эту работу можно продолжать до тех пор, пока идеи не иссякнут. Как правило, кластер составляется до прочтения текста. После прочтения текста или изучения нового можно вернуться к нему и внести дополнения или изменения.

На стадии осмысления студент вступает в контакт с новой информацией. Это могут быть ответы на вопросы по тексту, деление текста на смысловые части, составление различных видов планов или послетекстовые задания, таблицы «Инсерт», «ЗХУ», составление графических органайзеров.

На этапе рефлексии информация пропускается студентами через своё видение, новое сознательно увязывается с известным. Здесь целесообразно использовать приём рефлексии «Синквейн». Он учит осмысленно использовать понятия и определить своё отношение к рассматриваемой проблеме. Ответы студентов, их умения оценить свои знания, приобретённые на занятии, служат для преподавателя как бы анализом его деятельности, показателем достижения поставленных целей.

Современные требования в изучении дисциплины сегодня таковы, что студент, который только пересказывает информацию текста не может считаться понявшим текст. Под пониманием подразумевается восприятие идей,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

представленных в тексте, осмысливание их в собственном контексте и применение этих идей и информации в собственной реальной жизни.

Использование технологии критического мышления позволяет решить важные задачи: развить навыки критического мышления студентов на учебном материале каждой дисциплины, а также при выполнении письменных и самостоятельных работ, сделать процесс обучения интересным, воспитать личность, способную найти правильный путь решения любой проблемы.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ:

1. Низовская И. А. Словарь программы «Развитие критического мышления через чтение и письмо»: Учебно-методическое пособие.- Бишкек, Офцир. 2003

2. Приказ Министерства высшего и среднего специального образования РУз № 171 от 10 июня 2002 г. «Об одобрении методики развития критического (аналитического) мышелния в системе высшего образования».

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

MINIMALLY INVASIVE SURGICAL METHOD FOR FRACTURES OF THE PROXIMAL HUMERUS

A.P.ALIMOV, S.Y.YUSUPOV, S.K.HAKIMOV

Republican Specialized Scientific and Practical Medical Center of Traumatology and Orthopedics Ministry of Health of the Republic of Uzbekistan, Tashkent City.

Bukhara State Medical Institute, Bukhara City. Bukhara Branch of the Republican Scientific Center for Emergency Medical Aid, Bukhara City.

Purpose of work was improving treatment outcomes by developing an extramedullary minimally invasive method in fractures of the proximal portion of the humerus.

Materials of the scientific work is devoted to clinical dada of 55 patients with multiple fragment fractures of the proximal portion of the humerus. The Neer (1970) classification was used to assess the severity of the injury and the condition of the bone fragments. Most patients fall into the category of surgical fracture of the humerus, of these, 8 (14.6%) were single-fragment fractures, 14 (25.3%) were double-fragmented, 15 (27.3%) were three-fragmented, and the remaining 18 (32.8%) were multi-fragmented fractures. All patients made surgery using new operative technique using an extramedullary minimally invasive method with Ilizarov apparatus and atraumatic threads in different directions through the rotator cuff muscles of the shoulder attached to the bone fragments for the ideal repositioning of the bone fragments.

Results. Out of a total of 55 patients, 47 (85.4%) had a total score above 90 and were rated as good outcomes. Satisfactory results were obtained in 5 (9.2%) patients with the total score about 80 - 89. The satisfactory results were explained by the limitation of the amplitude of movement up to 10 degrees in the shoulder joint. In the remaining 3 (5.4%) patients, an unsatisfactory result was observed, the total score was less than 80, i.e., the presence of pain syndrome in the shoulder joint in these cases, limitation of range of motion to 15 degrees, and was explained by the presence of signs of osteoarthritis in the control X-ray image. After the surgery, all patients underwent shoulder rotator cuff restorative treatments for the prevention of

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

"impingement syndrome", on the 21-25th day after the surgery, therapeutic physical exercises for the shoulder joint were started.

Conclusions.

Discussions on the choice of treatment for fractures of the proximal part of the humerus are growing. The proposed method of minimally invasive osteosynthesis in fractures of the proximal part of the humerus allows for less traumatic reposition of bone fragments, stable fixation of bone fragments. The proposed method of minimally invasive osteosynthesis allowed to increase the share of good and satisfactory results to 94.5%, as well as to improve the quality of life of patients.

KEYWORDS: humerus, proximal humerus fractures, osteosynthesis, plate.

СОВРЕМЕННАЯ ТЕХНИКА ОСТЕОСИНТЕЗА ПРИ ПРОКСИМАЛЬНЫХ ПЕРЕЛОМАХ ПЛЕЧЕВОЙ КОСТИ

А.П. Алимов, С.Ю. Юсупов, Ш.К. Хакимов, А.Ш. Муминов, Ш.Ш.Ахмедов

Цель исследования. Улучшение результатов лечения путем разработки миниинвазивной оперативной техники при переломах проксимального отдела плечевой кости.

К материалам исследования включены 40 пациентов с переломами проксимального отдела плечевой кости. У 15 больных отмечалось варусное смешение костных отломков. Среди больных 15 составили мужчины и 25 женщины. Давность травмы в среднем 5,8±1,8 сутки. В клинике разработана техника экстрамедуллярного остеосинтеза с использованием миниинвазивной пластины и применением наружного дистракционного аппарата с целью минимизации травматичности оперативного вмешательства и активно применена больным с переломами проксимального отдела плечевой кости.

Результаты. У больных с переломами проксимального отдела плечевой кости результаты лечения оценовали с использованием 100 балльной шкалой Neer C.S. и соответственно среди всех 40 пациентов у 37 (92,5%) отмечены хорошие, у 2 (5%) удовлетворительные и у остального 1 (2,5%) больных неудовлетворительные послеоперационные результаты, что последные были связаны с наличием болевого синдрома, ограничения амплитуды движения до

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

15 градусов и признаков артроза в плечевом суставе на контрольной рентгенограмме.

Выводы.

1. предложенная миниинвазивная оперативная техника при переломах проксимального отдела плечевой кости позволяла провести малотравматичной репозиции и стабильной фиксации костных отломков.

2. предложенная миниинвазивная оперативная техника способствует повышению доли лучших результатов до 97,5%, а также улучшению качества жизни больных.

Ключевые слова: плечо, проксимальный, миниинвазивный, остеосинтез.

Relevance of the subject

Fractures of the proximal part of the humerus account for 5% of all injuries of the human musculoskeletal system [1, 6]. The incidence of this type of injury is 50 per 100,000 population per year, and at the same time, the statistical indicator has increased several times over the last 30 years [2, 4]. Fractures of this type often occur in elderly patients, often on the background of osteoporosis, and do not require high-tension injury based on trauma mechanism [3, 5].

In injuries of the proximal part of the humerus, the mechanism of interconnection of the shoulder girdle is disrupted, making it difficult to restore the functional activity of the shoulder joint [7, 8]. As a result of scientific research in addition to restoring the anatomical axis and length of the shoulder in fractures of the proximal part of the shoulder, the idea is being promoted that it is necessary to restore the normal anatomical junction of the rotators of the proximal part of the shoulder, otherwise, it will not be possible to restore the full functional capacity of the shoulder joint without this activity [9, 10].

One of the most common consequences of fractures of the proximal part of the humerus is that the frequency of fractures of the proximal part of the shoulder is the same after conservative and surgical procedures - 11% [3, 4, 7, 8, 11], this occurs as a result of the repositioning of initially incomplete bone fragments, as well as the observation of secondary displacement in the instability of fixation. These types of fractures result in limited range of motion in the shoulder joint and subacromial impingement syndrome, as a result, it has a significant impact on patients' pain

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

syndrome discomfort for many years and on patients' lifestyles [12, 13, 14, 15, 28, 29].

The development of new less traumatic methods of osteosynthesis in proximal epimetaphyseal fractures of the humerus, which not only provide reliable fixation of bone fragments, but also fully restore its anatomy, remains one of the urgent tasks of modern traumatology. In recent years, osteosynthesis using specialized implants [1, 16, 17, 18, 26, 27, 30] in a closed manner using low-injury superficial bone plates has become increasingly competitive with blocking intramedullary osteosynthesis [19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 31]. An analysis of the available literature suggests that data on the use of extramedullary osteosynthesis techniques for closed repositioning of bone fragments and achievement of adequate stability in proximal fractures of the humerus are insufficient.

The purpose of the research. Improving treatment outcomes by developing an extramedullary minimally invasive method in fractures of the proximal portion of the humerus.

Materials and verification methods.

This research has been conducted on the clinical bases of the Republican Specialized Scientific-Practical Medical Center for Traumatology and Orthopedics and the Bukhara branch of the Republican Scientific Center for Emergency Care. A total of 55 patients with multiple fragment fractures of the proximal portion of the humerus have been recruited for the research, in 15 of these, bone fragments have been found to have shifted in the varus position (Table 1).

Patients have been divided by sex, and 25 of them were male and 30 were female. The average duration of injury was 4.8 ± 1.2 days (3 to 7 days). Surgical procedures were offered to each patient selected for the research work. In order to reduce the invasiveness of surgical procedures in fractures of the proximal part of the shoulder a method of extramedullary osteosynthesis of bone fragments using easy, minimally invasive external repositioning apparatus to achieve adequate repositioning and using minimally invasive plate has been developed in our clinic.

All patients underwent standard clinical, radiological examination methods before surgery. X-ray examination has been performed in standard anterior, lateral, and axial projections. Due to multi-fragmentary fractures observed in patients, the

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Neer (1970) classification was used to assess the severity of the injury and the condition of the bone fragments (Table 1).

Table 1

Segmentation of patients with fractures of the proximal humerus according to the Neer classification

		Single-fragment	Double-fragmented	Three-fragmented	Multi-fragmented
Fracture of the humerus through anatomical neck		3 (5,4%)	3 (5,4%)	-	-
Surgical fracture of the humerus		5 (9,2%)	8 (14,5%)	12 (21,9%)	18 (32,8%)
Large ridge fracture		-	-	-	-
Small ridge fracture		-	-	-	-
Fractures and luxations	Anterior	-	3 (5,4%)	-	-
	Posterior	-	-	3 (5,4%)	-

As can be seen from Table 1, most patients fall into the category of surgical fracture of the humerus, of these, 8 (14.6%) were single-fragment fractures, 14 (25.3%) were double-fragmented, 15 (27.3%) were three-fragmented, and the remaining 18 (32.8%) were multi-fragmented fractures. Fracture of the humerus through anatomical neck was detected in 6 (10.8%) patients, of these, 3 (5.4%) were single-fragmented fractures and the remaining 3 (5.4%) were double-fragmented fractures. In 6 (10.8%) patients, a proximal fracture of the humerus was observed and two- and three-fragment fractures were detected.

The essence of the minimally invasive surgical treatment method developed in the clinic is that a clinically developed external distraction device was used to reposition bone fragments in patients with a fractured proximal humerus and osteosynthesis was performed with a minimally invasive blocking plate through a small-sized wound incision.

Clinical and radiological results in patients after treatment have been evaluated at 1, 3, 5, 7 months after surgery. The complaints of patients were taken into account, the amplitude of active and passive movements in the shoulder and elbow joints were

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

measured and evaluated using Constant scale [5]. On the basis of a stepwise X-ray examination, the radiological dynamics of the fracture site closure, the state of fixation, and secondary displacements, if any, have been studied.

The surgical procedure technique is described in the following clinical example.

Patient S., 62 years of age, was admitted to the department of "emergency traumatology" of Bukhara branch of the Republican Scientific Center for Emergency Care 3 hours after the injury at home (first aid was provided at the place of residence). During the examination, the patient complained of pain, swelling in the area of the shoulder joint. The shoulder joint was deformed, and active and passive movements were severely limited. X-ray examination revealed a multi-fragmentary fracture of the proximal part of the humerus (Figure 1a).

Figure 1a. Patient S., 62 years of age. Anterior-posterior projection x-ray of the

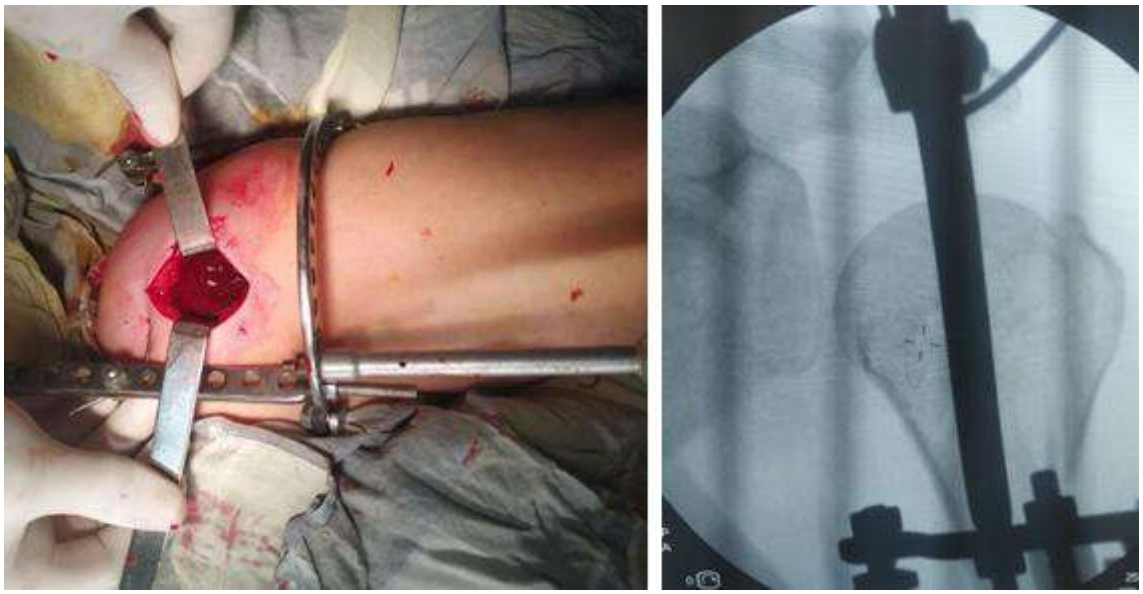
shoulder joint: a multi-fragmentary fracture of the proximal portion of the humerus and the valgus position of the bone fragments has been detected.

Surgical treatment was recommended after the patient received the necessary additional conservative treatment in the department.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Surgery: The patient lying on his back, under general intravenous anesthesia and X-ray television monitoring a multi-fragment fracture of the proximal portion of the humerus was confirmed. The shoulder was moved 30–35 ° away from the body, and in the external rotation position, one proximal spit of the distractor was passed through the acromion. The distal part of the humerus was held at the intersection of 2 Ilizarov wires on the ridges and fixed to the distal ring of the distractor. Distraction was given to the external apparatus. The position of the bone fragments is relatively satisfactory when viewed on an X-ray television device (Figures 1b, c).

Figure 1b. – distraction to the fractured area using an external distraction apparatus to the shoulder joint **c.** - anterior posterior projection x-ray of the shoulder

joint: given distraction by external apparatus and the presence of bone fragments is satisfactory.

A skin incision of 4.0 cm in size was made on the outer surface of the shoulder joint, the wound layer was opened, hemostasis. Because the proximal portion of the humerus in the revision contained multiple fragmented fractures, atraumatic sutures were performed from the junction of the shoulder rotator cuff muscles attached to the bone fragments and ideally repositioned (Figures 1d, e).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

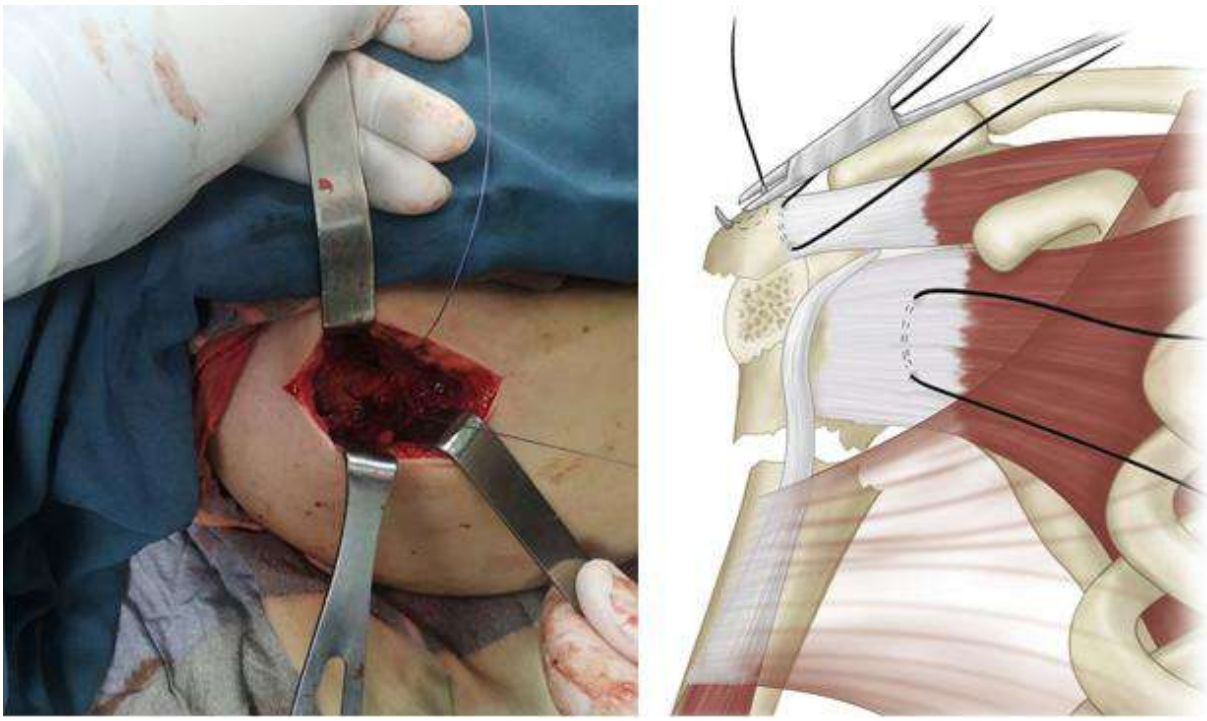

Figure 1d. d – atraumatic threads were passed in different directions through the rotator cuff muscles of the shoulder attached to the bone fragments and the ideal repositioning of the bone fragments was achieved., e – schematic view.

Under the X-ray television device, a blocking plate was placed along the outer surface of the humerus and tightened using screws (Fig. 1f).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Figure 1f. A blocking plate is mounted along the outer surface of the humerus and secured using screws.

The low trauma of the practice is due to the small size of the practice wound and the orientation of the plate along the bone surface, and is explained by the prevention of injury to the nerve axillary innervating the musculus deltoideus.

The external distractor apparatus was dismantled after we were satisfied that the placement of bone fragments in the X-ray television device was satisfactory. The operation wound was sutured layer by layer. The duration of the surgical procedure was 45 minutes (Fig. 1g).

Figure 1g. The operation wound sutured.

The surgical procedure proposed by us was sent to the Republican Private Property Agency for patenting.

The postoperative period passed without complications. Patients walk in a bandage for 15 days, passive movements in the shoulder joint were allowed after the stitches were removed. Patients were able to perform rotator cuff movements in the

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

shoulder joint one month after surgery and complete painless movements two months later.

Analysis of the results of surgical procedures.

The method proposed by us allowed to restore the anatomy of the proximal part of the humerus in all 55 patients and to eliminate varus deformity. The low invasiveness of the operation ensured the restoration of the functional state of the shoulder joint.

Postoperative long-term results in patients with proximal fracture of the shoulder have been rated on Neer C.S. scale [24], that is, the main symptoms are pain in the shoulder joint and loss of function (active removal and rotation of the arm) [25]. Neer C.S. scale is a 100 points scale and evaluated using the following criteria: pain syndrome in the fracture area - 0 to 35 points; upper limb activity - 0 to 30 points; amplitude of movement of the shoulder joint - 0 to 25 points; the presence of anatomical changes in the proximal part of the humerus - 0 to 10 points.

Good results were defined when the sum of the scores ranged from 90 to 100 points. Satisfactory from 80 to 89 points and poor unsatisfactory results from 79 (diagram 1).

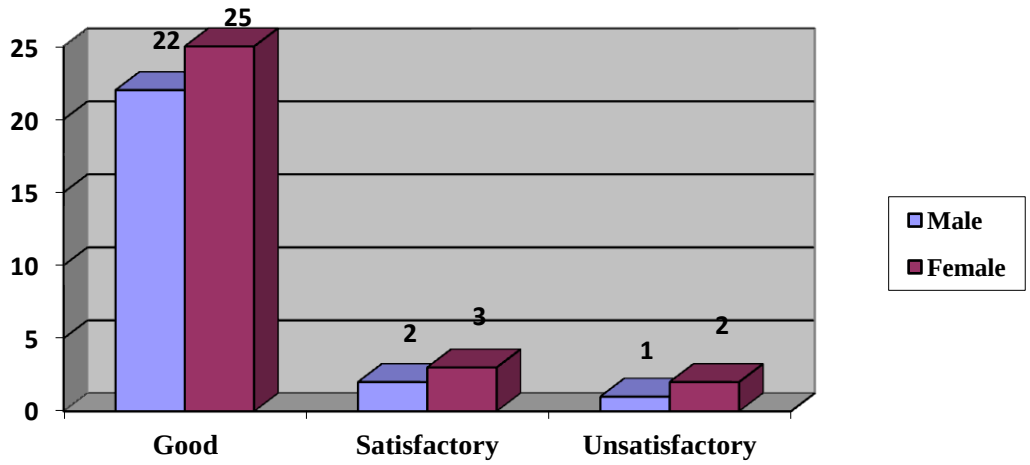

Diagram 1 - evaluation of postoperative long-term results of patients with fractures of the proximal part of the humerus according to Neer C. S. scale

According to Diagram 1, out of a total of 55 patients, 47 (85.4%) had a total score above 90 and were rated as good outcomes. Satisfactory results were obtained in 5 (9.2%) patients and the total score was 80 - 89. The satisfaction of the results in

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

these patients was explained by the limitation of the amplitude of movement up to 10 degrees in the shoulder joint. In the remaining 3 (5.4%) patients, an unsatisfactory result was observed, the total score was less than 80, i.e., the presence of pain syndrome in the shoulder joint in these cases, limitation of range of motion to 15 degrees, and was explained by the presence of signs of osteoarthritis in the control X-ray image. After the surgery, all patients underwent shoulder rotator cuff restorative treatments for the prevention of "impingement syndrome", on the 21-25th day after the surgery, therapeutic physical exercises for the shoulder joint were started.

Discussion

Recently, the similarity of the results of intraosseous and superficial osteosynthesis in proximal fractures of the humerus has been emphasized by many scientists. [1, 9, 16].

Modern implants (superficial and intramedullary implants) provide fixation of bone fragments using a large number of screws with angular stability in different planes. However, the misalignment of the varus deformations and the uncertainty of fixation are 20% [3, 15].

There is also the possibility of varus collapse when using intramedullary pins. Polarus nails have been used by B.M. Nolan and co-authors in 18 patients using traditional methods of fixation, in 17 of them a decrease in the cervical-diaphyseal angle by an average of 11 ° and in 9 patients a cervical-diaphyseal angle with a value of less than 120 ° have been revealed, that is, a misalignment was found in the varus deformity [27, 28, 30, 30, 31].

Scientists have proposed many types of external fixation osteosynthesis that are simple and quick to install. However, in these types of osteosynthesis, the proximal portion of the humerus is difficult to mobilize, reposition, and fixate. Therefore, the mobilization of the pieces is almost impossible to achieve without opening the broken area and separating it in the open position. Moreover, in many cases, especially in multi-fragment fractures, it is not possible to correct the rotational displacements of the bone fragments. The distractor offered by us easily solved this problem, i.e. the distractor has the ability to rotate the distal ring of the apparatus at any angle.

Advantages of the proposed surgical procedure method:

1. the low trauma of the practice is due to the small size of the surgical incision and the absence of the need for wide opening of the tissue;

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2. firm fixation of bone fragments;

3. the possibility of restoring the normal anatomy of the proximal part of the humerus.

4. early activation of patients and improvement of active quality of life;

Conclusions

1. Discussions on the choice of treatment for fractures of the proximal part of the humerus are growing.

2. The proposed method of minimally invasive osteosynthesis in fractures of the proximal part of the humerus allows for less traumatic reposition of bone fragments, stable fixation of bone fragments.

3. The proposed method of minimally invasive osteosynthesis allowed to increase the share of good and satisfactory results to 94.5%, as well as to improve the quality of life of patients.

References:

1. Keener J. D., Parsons B. O., Flatow E. L., Rogers K., Williams G. R., Galatz L. M. Outcomes after percutaneous reduction and fixation of proximal humeral fractures. J. Shoulder Elbow Surg, 2007; 6: 330–338.

2. Loskutov A. E., et al. Differencirovannye podhody k operativnomu lecheniyu bol`nyh s povrezhdeniyami proksimal`nogo otdela plechevoi kosti [Different approaches to surgical treatment of patients with damages of proximal humerus]. Ortopediya, traumotologiya i protezirovanie [Orthopaedics, traumatology and prosthetics], 2007; 1: 33–38.

3. C.M., et al. Modern perspectives of open reduction and plate fixation of proximal humerus fractures. J.Orthop. Trauma, 2011; 25(10): 618-629.

4. Sun J.C., et al. Treatment of three- and four-part proximal humeral fractures with locking proximal humerus plate. Eur. J. Orthop. Surg. Traumatol, 2013; 23(6): 699-704.

5. Rothstock S., et al. Biomechanical evaluation of two intramedullary nailing techniques with different locking options in a three-part fracture proximal humerus model. Clin. Biomech. Bristol, Avon, 2012; 27(7): 686-691.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

6. Den Hartog D, et al. Primary shoulder arthroplasty versus conservative treatment for comminuted proximal humeral fractures: a systematic literature review. Open Orthop. J, 2010; 4: 87-92.

7. Brunner A., et al. Minimally invasive percutaneous plating of proximal humeral shaft fractures with the Proximal Humerus Internal Locking System (PHILOS). J. Shoulder Elbow Surg, 2012; 21(8): 1056-1063.

8. Dilisio MF, et al. Intramedullary nailing of the proximal humerus: evolution, technique, and results. J Shoulder Elbow Surg, 2016; 25(5): 130-e138. doi: 10.1016/j.jse.2015.11.016.

9. Zhu Y, Lu Y, Shen J, Zhang J, Jiang C. Locking intramedullary nails and locking plates in the treatment of two-part proximal humeral surgical neck fractures: a prospective randomized trial with a minimum of three years of follow-up. J Bone Joint Surg Am, 2011; 93(2): 159-168. doi:10.2106/JBJS.J.00155.

10. Gavaskar AS, Karthik BB, Tummala NC, Srinivasan P, Gopalan H. Second generation locked plating for complex proximal humerus fractures in very elderly patients. Injury, 2016; 47(11): 2534-2538. doi:10.1016/j.injury.2016.08.010.

11. Wong J, Newman JM, Gruson KI. Outcomes of intramedullary nailing for acute proximal humerus fractures: a systematic review. J Orthop Traumatol, 2016; 17: 113–122.

12. Magovern B, et al. Percutaneous fixation of proximal humerus fractures. Orthop Clin North Am, 2008; 39: 405–416.

13. Yang K. H. Helical plate fixation for treatment of comminuted fractures of the proximal and middle one-third of the humerus // Injury, 2005; 36: 75–80.

14. Martin C., Guillen M., Lopez G. Treatment of 2- and 3-part fractures of the proximal humerus using external fixation: a retrospective evaluation of 62 patients // Acta Orthop, 2006; 77: 275–278.

15. Minayev A.N., Gorodnichenko A.I., Uskov O.N. The transosseous osteosynthesis by proximal metaepiphyseal fractures of humerus in elderly patients. Khirurgiya, 2010; (1): 50–53. (In Russian).

16. Gurkin B.E., et al. Basis for choice of treatment of patients with fracture of the proximal humeral. Kubanskiy nauchnyy meditsinskiy vestnik, 2015; (2): 49–56. (In Russian).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

17. Slobodskoy A.B., et al. Morphological changes in the head of the humerus in acute injury of the proximal humerus in elderly patients. In: Ilizarov readings: materials of the scientific and practical conference with international participation. Kurgan, 2011: 260–261. (In Russian).

18. Robinson B.C., et al. Classification and imaging of proximal humerus fractures. Orthop Clin North Am, 2008; 39(4): 393–403. DOI: 10.1016/j.ocl.2008.05.002.

19. Skoroglyadov A.V., et al. Possibility of Ultrasound Diagnosis for Visualization of Peripheral Nerves of and Forearm. Vestnik travmatologii i ortopedii imeni NN Priorova, 2008; (2): 64–69. (In Russian).

20. Mora Guix J.M., et al. Classification System for Proximal Humeral Fractures. Clin Med Res, 2009; 7(1–2): 32–44. DOI: 10.3121/cmr.2009.779.

21. Kogan PG, et al. [Treatment evolution of proximal humeral fractures (literature review)]. Travmatologiya i ortopediya Rossii [Traumatology and Orthopaedics of Russia], 2013; (3): 154-161.

22. Murylev V, Imamkuliev a, Elizarov P, Korshev O, Kutuzov a. [Surgical treatment of extraarticular fractures of the proximal humerus]. Vrach [Physician], 2014; (11): 10-13.

23. Iyengar JJ, Devcic Z, Sproul RC, feeley BT. Nonoperative treatment of proximal humerus fractures: a systematic review. J Orthop Trauma, 2011; 25(10): 612-617.

24. Buecking B., et al. Deltoid-split or Deltopectoral Approaches for the Displaced proximal humeral fractures? // Clin. Orthop. Relat. Res, 2014; 47: 1576-1585.

25. Boudard G.,et al. Locking plate fixation versus antegrade nailing of 3- and 4-part proximal humerus fractures in patients without osteoporosis. Comparative retrospective study of 63 cases. Orthop Traumatol Surg Res, 2014; 100(8): 917–924. DOI: 10.1016/ j.otsr.2014.09.021.

26. Lekic N., et al. Treatment of two-part proximal humerus fractures: intramedullary nail compared to locked plating. HSS J, 2012; 8(2): 86–91. DOI: 10.1007/s11420-012-9274-z.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

27. Eldzarov P.E.,et al. Surgical treatment of consequences of femoral fractures. Khirurgiya, 2010; (9): 47–52. (In Russian).

28. Minayev A.N., et al. The transosseous osteosynthesis by proximal metaepiphyseal fractures of humerus in elderly patients. Khirurgiya, 2010; (1): 50–53. (In Russian).

29. Mora Guix J.M.,et al. Updated Classification System for Proximal Humeral Fractures. Clin Med Res, 2009; 7(1–2): 32–44. DOI: 10.3121/cmr.2009.779.

30. Duralde X.A., et al. The results of ORIF of displaced unstable proximal humeral fractures using a locking plate. J Shoulder Elbow Surg, 2010; 19(4): 480–488. DOI: 10.1016/j.jse.2009.08.008.

31. Pritchett J.W. Inferior subluxation of the humeral head after trauma or surgery. J Shoulder Elbow Surg, 1997; 6(4): 356–359. PMID: 9285875.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

«ПАТОМОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ СЕЛЕЗЕНКИ ПРИ ОСТРОМ ОТРАВЛЕНИИ ГЕРБИЦИДАМИ»

Тошкент тиббиёт академияси Термиз филиали

Каххаров Наврузбек Зиёкулович.

Нуритов Нурпулло Ражапович.

Абстрактный:Развитие промышленной и бытовой химии, интенсивное применение различных химических веществ в сельском хозяйстве создало новую проблему перед медиками и специалистами по охране окружающей среды. Расширение масштабов применения ядохимикатов привело к загрезнению окружающей среды и увелечению числа лиц, контактирующих с этими препаратами. Это способствовало развитию различных острых и хронических поражений, проевлению мутагенных, аллергенных и других желательных патологических эффектов.В ней отчетливо проявляется отрицательные действия ядохимикатов, что определяют ценность ее исследования при выяснении механизмов действия того или иного ядохимиката. Работы посвещенные исследованию патоморфологическое состояния селезенка при остром отравлении гербицидами немногочисленны и не позволяют раскрыть закономерности сдвигов в селезенки.

Ключевые слова: ядохимикатами, гербицид, радиавтографически, селезенка, гиперплазия, фагоцит.

Разработка рациональных способов профилактики и патогенетических методов коррекции токсического действия ядохимикатов является одной из актуальных задач современной медицины. К сожалению, до настоящего времени имеются лишь единичные сообщения о применении препаратов, обладающих антидотным лечебным эффектом при отравлении отдельными ядохимикатами. В том плане наиболее перспективным являются биокомплексы различных микроэлементов с органическими соединениями, обладающие высокими и ионизирующем действиями. Однако, влияние этих биокомплексов на организм, в частности, на селезенкы при остром и хроническом отравлении фосфорорганическими ядохимикатами остаются доконца не выясненными.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Изложенное свидетельствует об актуальности и своеременности исследования структурно-функциональных особенностей селезенка при остром отравлении гербицидами и ее коррекции биокомплексам.

Цель и задачи исследования:

Целью настоящей работы явилось выяснение структурных основ селезенки при остром отравлении гербицидами и изыскание способов их коррекции биокомплексам. Исходя из цели были поставлены следующие задачи:

-исследование морфофункциональных особенностей селезенки интактных крыс.

-проведение ультраструктурного, радиоавтографического и морфометрического анализа клеток Т-и В-зависимых зон селезенки при эксприментальном остром отравлении гербицидами.

Научная новизна работы:

В работе в первые с помощью комплексных общеморфологических, гематологических, цитохимических, радиавтографических и электронномикроскопических методов исследованы патоморфологические основы реакции селезенки на острое отравление гербицидами. Сочетаными гистохимическими и морфометрическими исследованиями определены площади Т-зависимых зон органа, которые у интактных крыс 11% площади белой пульпы. Вместе с тем установлено, что пролиферативная активность клеток и площади В-зависимых зон селезенки значительно превышают показатели Т-зависимой зоны, что свидетельствует о превалировании процессов гуморального иммунитета в селезенке крыс. С помощью комплексных патоморфологических методов ислследований изучены структурные основы иммунного ответа селезенки в динамике экспериментального отравление гербицидами и установлены периоды иммуноморфологических перестроек органа. Выявлено, что наиболее выраженная адаптивная реакция селезенки имеет место на 3-7-15 сутки опытов и характеризуется повышением пролиферативной активности клеток,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

увеличением площади Т- и В- зависимых зон и функциональной напряженности субклеточных структур иммунокомпотентных клеток. Установлены общие и специфические закономерности патоморфологических изменений в селезенке в динамике острой интоксикаций гербицидам. Выявлено, что наиболле характерными изменениями в селезонке при отравления гербицидами являются анемия, лейкоцитоз со сдвигом влево и тромбоцитопения клеточных и субклеточных механизмов, которые составляют угнетение пролиферации и дифференциации гемопоэтических клеток в селезонке, усиление деструктивных изменений их субклеточных органелл, и как следствие этого, дезорганизация метаболических процессов в пролефирация т.е. увилечиния фолликулах. Впервые апробированы металлсодержащие биокомплексы, оказывающие выраженный протективный и терапевтический эффект при острых отравлениях гербицидами, установлен и рекомендован к применению в практике соответствующий биокомплекс.

Научно-практическая ценность исследования:

Полученные данные о сдвигах показателей гиперплазия фолликулах и цитохимических изменений в нейтрофильных лейкоцитах являются дополнительными дифференциально-диагностическими тестами при обследовании лиц, работающих с гербицидами. Данные о клеточных и субклеточных основах реакции фолликулах при отравлении гербицидами могут быть использованы в учебном процессе в медицинских институтах для более углубленного разъяснения реакций организма на различные токсические воздействия. Установленные в работе факты о выраженном антидотном и терапевтическом эффекте биокомплексов позволяют рекомендовать эти препараты к широкому применению в условиях работы с гербицидами.

Основные научные положения, выносимые на защиту:

I. Патоморфологические основные реакции фолликулах при острых отравлениях гербицидами имеют общие закономерности и характеризуются подавлением процессов пролиферации и дифференциации клеток селезенки.

II. Биокоплексы обладают выраженным протективным и терапевтическим эффектом как при остром, отравлениях гербицидами.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Наша работа является экспериментальный и выполнена на лабораторных крысах. Однако данных о состояние фолликулах селезенки у лабораторных крысах в литературе относительно немного, причем, в подавляющем большинстве исследований рассматривается лишь количественное содержание тех или иных клеточных форм селезенка. Впоследние годы в связи с интенсивным развитием иммунологии и появлением двух систем иммунитета (Т-и В-систем) представления об иммунитете и органах, обеспечивающих иммунную защиту организма, намного расширились.

Патоморфологическые и функциональным субстратом иммунной системы являются иммунокомпотентные лимфоидные органы и сходные с ними в функциональном отношении структуры ткани, клетки, биологически активные вещества типа простогандинов, лимфокинов и другие.

В настоящее время принято подразделили органы иммунокомпотентной системы на первичные, или центральные, и вторичные, или периферические. К центральным органам иммунитета относятся тимус (вилочковая железа), сумки фабрициуса у птиц и ее аналоги у млекопитающих. Возможным аналогом фабрициевой сумки птиц у человека является красный костный мозг. К периферическим органам иммунной системы относятся лимфатические узлы, селезенка, лимфоидные образования желудочно-кишечного тракта, воздухоносных путей и другие. В центральных лимфоидных органах лимфоциты проходят ряд трансформаций, вследствие чего они приобретают функции клеточного и гумарального иммунитета, поступают в периферические органы иммунитета, образуя в них соотвенственно тимусзависимые (Т-зависимые), а также тимуснезависимиые бурсазависимые, или (В-зависимые) структурно-функциональные зоны.

Следовательно иммунная система, включая в себя центральные и периферические лимфоидные органы, а также энергические с ними структуры, в единстве и во взаимодействии друг с другом, обеспечивает иммунный гомеостаз организма.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Одним из главных компанентов системы макрофагов и иммуносекреторных лимфоидных органов системы иммунитета является селезенка.

Она снаружи покрыта относительно толстой соединительно-тканной капсулой, очень богатой эластическими и коллагеновыми волокнами и бедной кровеносными сосудами. Селезеночная капсула некоторых млекопитающих содержит в большом количестве гладкомышечные элементы, у человека же гладкомышечные элементы имеются в небольшом количестве и сконцентрированы, в основном, в области ворот селезенка. Толщина капсулы селезенки человека равняется 0.10 мм, достигая в области ворот 0,15 мм. Снаружи капсула со всех сторон, кроме области ворот, покрыта брюшиной. От капсулы и соединительной ткани области ворот внутрь органа проникают соединительно-тканые перегородки – трабекулы. Трабекулы, являясь также производными капсулы в своем соединительно-тканном основе содержат различные волокна, гладкую мускулатуру, кровеносные сосуды, а также нервные волокна. Разветвляясь на тончайшие волокнистые структуры, трабекулы тесно связываются с пульпой органа.

Таким образом, капсула и отходящие от нее трабекулы с заложенными в них кровеносными сосудами и элементами нервной ткани составляют опорно-сократительный аппарат селезенки, различных представителей млекопитающих развит по-разному.

Паренхима селезенки представлена белой и красной пульпами, строму ее составляет ретикулярная тканью в понятие белая пульпа включается ретикулярная ткань, в сети которой расположены скопления различных разновидностей лимфоцитов - лимфоидные фолликулы или мальпигиевы тельца. Остальная часть селезенки, состоящая из кровеносных сосудов, чаще всего синусоидных гемокапилляров и перегородок, расположенных между ними - пульпарных тяжей (бильротовы тяжи), называется красной пульпой.

Соотношения белой и красной пульп имеют видовые, а также возрастные особенности. изучая селезенки различных млекопитающих, выявили что эти соотношения у различных видов млекопитающих отличаются друг от друга,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

что связано с особенностями функциональных значений селезенки у этих животных. В связи с этим авторы предлагают различать следуюшие два типа селезенки – обменный и депонирующий. Селезенки обменного типа, к которым, кстати, относится селезенка человека, характеризуются бошьшей или меньшей развитостью и превалированием белой пульпы по сравнению с красной. Селезенки же циркуляторного типа характеризуются преобладанием у них красной пульпы. К такому типу относятся селезенки кошки, собаки, лошади и других млекопитающих.

Изучение соотношений различных пульп селезенки в зависимости от возраста которым отмечено, что белая пульпа более развита у новорожденных и у детей от 1 года до 5-летнего возраста и имеет тенденцию к увеличению до 15 лет. С возрастом белая пульпа уменьшается, а красная, наоборот, увеличивается. С возрастом также происходит постепенное повышение соединительно-тканных элементов в строме органа.

Лимфоидные фолликулы селезенки по своему строению и функциональным особенностям резко отличаются от аналогичных лимфатических узлов. Одной из главных структурно-функциональных особенностей ее является наличие в лимфоидных фолликулах селезенки как тимусзависимых, так и тимуснезависимых зон, а также элементы системы мононуклеарных фагоцитов, которые напревлены на обеспечение клеточных кооперацій, необходимых для иммунных реакций .

На основании вышеуказанных работ в лимфоидных фолликулах селезенки различают следующие структурно-функциональные зоны: светлый центр (центр размножения, герминативный центр), периартериальная зона, мантийная и маргинальная зоны.

В зависимости от выраженности тех или других указанных зон некоторые авторы предлагают характеризовать функциональное состояние белой пульпы селезенки по трех балльной системе, называя 1 и 2 типами активности такую пульпу, которая состоит мелких и более крупных гомогенных лимфоидных фолликулов без центров размножения, 3 типом –

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

пульпу, состоящую из более объемистых фолликулов с отчетливыми центрами размножения.

Ретукулярная строма белой пульпы селезенки образована ретикулярными волокнами, ретикулярными клетками, фибробластами и клетками макрофагального происхождения.

Биохимическими и электронно-микроскопическими исследованиями установлено, что ретикулярные волокна не отличаются от коллагеновых и продуцируются по всей вероятности фибробластами. На ультраструктурном уровне они состоят из фибрилл и межфибриллярного матрикса. Фибриллы ретукулярных волокон имеют диаметр от 40 до 54 нм и осевую периодичность от 61 до 64 нм, некоторые из этих фибрилл не имеют поперечной исчерченности. Межфибриллярный матрикс электронно-микроскопически имеет тонкую фибриллярную структуру с толщиной фибрилл 3-4 нм. Следует также отметить, что ретикулярные волокна у всех млекопитающих имеют сходную структуру.

Вопрос идентификации, классификации, гистогенеза и цитофизиологии ретикулярных клеток является одним из самых спорных и запутанных вопросов учения о строме лимфоидных органов вообще и селезенки, в частности.

Под термином «ретикулярная клетка» описываются самые разнообразные клетки, отличающиеся по своим структурно-функциональным и кинетическим параметрам, чем и объясняется пестрая терминология и запутанность классификации ретикулярных клеток .

На основания работ некоторые автори можно различать следующие три разновидности ретикулярных клеток: «фагоцитирующие ретикулярные клетки», «нефагоцитирующие ретикулярные клетки» и «недифференцированные клетки».

Под названием «фагоцитирующие ретукулярные клетки» объединины клетки, характеризующиеся наличием в их цитоплазме большого числа

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

разнообразных лизосом и фагосом и участием в специфическом иммунном ответе.

В свете современных данных эти клетки отнесены к системе мононуклеарных фагоцитов, отличающихсяот других фаоцитов по своему происхождению и функциональным особенностям.

Изложенные в целом обуславливает необходимость проведения дальнейших исследований, где предусмотрено выяснение патоморфологические-функциональных особенностей селезенки на действие широко распространенного пестицида и возможностей фармакологической коррекции этих реакций с помощью металлсодержащих биологических комплексов.

МАТЕРИАЛЫ И МЕТОДЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Эксперименты проводились у 224 белых беспородных крысах – самцах с массей тела 140-150 гр. Животные содержались в стандартных условиях виварий. Перед постановкой опытов животные осаживались на две недели в карантине для исключения различных заболеваний.

Все животные были подразделены на две основные группы.

Первая группа животных (84 крысы) распределена на 4 подгруппы и использовалась для исследования состояния реакции системы крови при острым отравлении гербицидам и в процессе её коррекции биокомплексами. Трем подгруппам этой группы однократно внутрижелудочно вводили гербицид в дозе 150 мг/кг. Четвертая подгруппа, получавшая равный объем стерильного физиологического раствора, служила контролем. Животные I подгруппы забивались путем декапитации на 1,3, 7 и 15 сутки после отравления гербицидам. Животные II подгруппы, начиная с первых суток после отравления получали биокомплекс «Бисакваметилионинатсульфония хлорид» монозамещенный глютаминат кобальта (II), тригидрат, один раз в день подкожно в дозе 10 мг/кг в течение 15 суток. Животные III подгруппы аналогичным образом подкожно вводили биокомплекс «Акваметилионинатсульфоний, двузамешенный глютаминат меди (II), с контрольными и нелеченными подгруппами крыс с соблюдением всех условий.

Леченные, контрольные и нелеченные подгруппы животных данной группы забивались . Все забои проводились утром, натощак, путем

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

декапитации. Кроме указанных двух групп, в работе были использованы интактные крысы такой же массой тела в количестве 20 штук.

У всех животных во время забоя брали селезенка для определения патоморфологические исследованые.

Материалом для исследований служили кусочки селезенки и числа эритроцитов, лейкоцитов, содержания гемоглобина и активности холинэстеразы сыворотки крови по общепринятой методике. Мазки крови, окрашенные по Романовскому-Гимза, использовались для подсчета лейкоцитарной формулы и числа тромбоцитов. Выявление активности кислой, щелочной фосфатазы, миелопероксиды и содержание гликогена проводили по методам, описанным в руководствах по цитохимии клеток крови (8). Результаты цитохимической реакции оценивали по количественным методом по пятибальной системе (6).

РЕЗУЛЬТАТ СОБСТВЕННЫХ ИССЛЕДОВАНИЙ

Патоморфологические, гистохимические, и иммуногистохимические особенности селезенки интактных и контрольных крыс.

Прежде чем приступить к исследованию что селезенка крыс характеризуется определенными стуктурно- функционалными видовыми признаками в отличие от селезенки некоторых млекопитающих (собаки, лошади и др.). эти особенности, в первую очередь, обусловлены тем , что селезенка у крыс является преимущественно органом обменного типа, для которого характерен относитильно высокий удельный вес пульпы (1:6 против 1:10 у собак). С другой стороны, селезенка крыс является универсальным кроветворным органом, где осуществляются процессы эритро-, тромбо-, и гранулоцитопоэза.

Как и у других млекопитающих, селезенка крыс снаружи окружена капсулой из плотной волокнистой соединительной ткани с примесью небольшого количества гладкомышечных клеток. Снаружи капсула покрыта брюшиной.

Белая пульпа представлена лимфоидными фолликулами, которые чаще всего располагаются по периферии органа и имеют округлую или овальную форму (рис. 1). Подавляющее большинство лимфоидных фолликулов имеют светлые центры. По периферии фолликулов расположены центральные ратерии

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

- a.a.centrales (рис.2). Лимфоидные фолликулы отграничены более или менее выраженными щелевидными пространствами – краевыми синусами (рис. 3).

Клеточный состав лимфоидных фолликулов селезенки неодинаков в различных участках. В светлых центрах превалируют большие и средние лимфоциты, здесь же выявляются в небольшом количестве лимфобласты, макрофаги и ретикулярные клетки. В периартериальной зоне лимфоидных фолликулов, в основном, преобладают малые лимфоциты с темным ядром. Ретикулярные клетки и фибробласты этой зоны тесно контактируют между собой, образуя концентрические слои.

В маргинальной зоне лимфоидных фолликулов селезенки интактных крыс относительно равномерно располагаются средние и малые лимфоциты, среди которых выявляются единичные большие лимфоциты, фибробласты, макрофаги, ретикулярные и плазматические клетки.

Красная пульпа органа состоит из большого количества пульпарных сосудов, преимущественно синусоидных гемокапилляров и межсинусоидальной ткани- пульпарных (бильротовых) тяжей, где, в основном, локализованы макрофаги, плазматические клетки и небольшое количество мегакариоцитов. Характерно также наличие единичных эритробластических островков, состоящих из центрального макрофага и окружающих его эритроидных клеток на различных стадиях дифференциации. Относительно реже в пульпарных тяжах встечаются созревающие клетки граулоцитопоэза.

В просветах синусоидных гемокапилляров как лимфоидных фолликулов, так и красной пульпы всегда присутствует небольшое число лимфоцитов, нейтрофилов и эозинофилов. В просветах сосудов красной пульпы преобладающими являются эритроциты.

Таким образом, в селезенке интактных крыс выявляются те же структурно-функциональные зоны, что и в селезенке других млекопитающих. Вместе с тем данный орган у крыс имеет определенные видовые ососбенности.

Патоморфологические и гистохимические особенности селезенки крыс в динамике экспериментальной остором отравлении гербицитами.

Наши исследования показали, что экспериментальное осторов отравлении гербицитом сопровождается определенной динамикой структурно – функциональных перестроек в различных зонах селезенки. Эти перестройки, выявленные с помощью общеморфологических, гистохимических и

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

иммуногистохимических методов исследований, носят адаптивный характер и условно могут быть разделены на следующие периоды.

- ранних изменений (от 1,3 и 7 сутка после заражения), характеризующийся микроциркуляторными расстройствами и высоким содержанием антигенных продуктов в ткани селезенки;

- выраженных иммуноморфологических перестроек (от 7 до 15 сут. после заражения), который характеризуется гипертрофией и гиперплазией лимфоидных фолликулов селезенки, высокой степенью их плазматизации. При этом патоморфологические перестройки лимфоидной ткани селезенки достигают своего максимума что обеспечивает иммунологическую реактивность макроорганизма;

- паралельного подгруппы проводилие лечения биокомплекс (Бисакваметилметионинатсульфония хлорид, монозамещенный лютаминат кобальта II, тригидрат в дозе 10 мг/кг 15 сутка получил инекция подкожно.

Это группа имеют тенденцию к нормализации иммуноморфологических перестроек во всех структурно-функционалных зонах селезенки.

Нелеченного группа ранние сроки после заражения в селезенке отмечается значительное утолщение, капсулы, которая обильно инфильтрована лимфоцитами и гранулоцитами. Кровенносные сосуды как белой, так и красной пульп значительно расширены. Особенно выраженная делитация наблюдается в синусоидных гемокапиллярах красной пульпы, которые заполнены большим количеством деструктивно измененных эритроцитов и лейкоцитов. Кровеносные синусы также расширены и заполнены гемолизированными эритроцитами и разрушенными лимфоцитами.

Эндотелиальные клетки стенки синусов набухщие, отмечается отечность их цитоплазмы. Часто видны форменные элементы крови, мигрируюшие из просвета синусов через щели между эндотелиальными клетками.

Расширение кравиносных сосудов обусловливает более отчетливое выявление границ лимфоидных фолликулов селезенки. Отмечается некоторое расширение реактивных центров фолликулов, которые содержат, в основном, большие лимфоциты и лимфобласты.

Просвет центральной артерии также расширен, высилающие эндотелиальные клетки высокие, с базофильной цитоплазмой.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Межсинусоидальные пульпарные тяже красной пульпы инфильтрованы форменными элементами крови, в особенности гемолизированными эритро- и гранулоцитами.

При постановке реакции на РНК по Браше в указанные сроки исследования наблюдалось некоторое увеличение числа положительно реагирующих лимфоцитов в периартериальных зонах лимфоидных фолликулов.

Через 3 сут. после отравленя пестисидами наблюдалась тенденция к гипертрофии лимфоидных фолликулов, которые становились крупнее. В реактивных центрах лимфоидных фолликулов преобладающими являлись лимфобласты, часто находившиеся в состоянии митоза.

Стенка центральной артерии из-за отека и инфильтрации выглядела относительно толстой. В периартериальной зоне были локализованы преимущественно малые лимфоциты и лимфобласты.

Во всех структурно-функциональных зонах селезенки отмечалась делитация кровеносных сосудов капилляростаз. В просвете синусоидных гемокапилляров чаще всего встречались большие лимфоциты, лимфобласты и деструктивно измененные нейтрофилы.

В этот срок исследования во всех структурно-функциональнных зонах белой пулпы селензенки отмечалось увеличение числа клеток с высоким содержанием РНК. Однако, наиболее выраженная пиронинофилия была выявлена прежде всего в больших лимфоцитах, лимфо-и плазмобластах и плазматических клетках реактивных центров и периартериальных зон.

Таким образом, экспериментальная отравления пестицидами приводим к определенным структурно-функсиональным перестройкам в ткани селезенки, характеризующимся определенной периодичностью и охватывающим как микроциркуляторное русло, так и структурные компоненты белой и красной пульп. Эти перестройки, носящие адаптивный характер, и суть которых заключается в гипертрофии и гиперплазии иммунокомпетентных клеток селезенки, в конечном итоге направлены на обеспечение иммунного гомеостаза в ответ на антигенное воздействие.

В Ы В О Д Ы

Выводы. Селезенка интактных крыс характеризуется следующими особенностями:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Соотношение белой пульпы к красной составляет 1:6, что свидетельствует об обменном типе данного органа у крыс;

Площадь Т-зависимой зоны селезенки относительно невелика и составляет всего 11% площади лимфоидных фолликулов;

Пролиферация клеток В-зависимых зон селезенки крыс в 2 раза выше, чем в Т-зависимой зоне.

Адаптивные патоморфологические перестройки селезенки при экспериментальном гербицитном отравления, охватывающие как белую, так и красную пульпы, характеризуются определенной динамикой, включающей периоды ранних изменений, выраженных иммуноморлогических перестроек и реконвалесценции.

В ранние сроке (1, 3 сутки эксперимента) выявляются микроциркуляторные расстройства, уменьшение площадей Т-зависимых зон лимфоидных фолликулов и снижение пролиферативной активности клеток этих зон.

Период выраженных иммуноморфологических перестроек (3, 7 сутки исследования) характеризуется:

- Повышением пролиферации клеток как Т-, так и В-зависимых зон, причем, темпы нарастания числа пролиферирующих клеток в Т-зависимых зонах значительно превышают аналогичные темпы в В-зависимой зоне;
- Увеличением площади белой и красной пульп селезенки в целом, а также их отдельных структурно-функциональных зон;
- Функциональной напряженнотью субклеточных структур иммунокомпетентных клеток (лимфоцитов, плазматических клеток, макрофагов), проявляющейся в виде гиперплазии митохондрий зернистой эндоплазматической сети и лизосом.

Период реконвалесценции (от 15 до 21 сут. эксперимента) характеризуется тенденцией к уменьшению площадей как Т-, так и В-зависимых зон лимфоидных фолликулов селезенки, снижением пролиферации их клеток, что связано с элиминацией антигена из органа. Однако, напряженность субклеточных структру клеток Т- и В-зависимых зон селезенки сохраняется.

Антигенное воздействие, в качестве модели которого использован экспериментальный гербицид, позволило выявить клеточные и субклеточные

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

механизмы иммуноморфологических перестроек селезенки, охватывающих как микроциркуояторное русло, так и Т-и В-зависимые зоны органа. Это дает основание рекомендовать данную модель для решения ряда вопросов адаптивных реакций органов иммунной системы.

ЛИТЕРАТУРА

1. Афанасьев Ю.И. Органы кроветворения и иммунологической защиты. - В кн.: Гистология (под ред. Елисеева В.Г., Афанасьева Ю.И., Юриной Н.А.) - М., Медицина, 1983, с.345-370.

2. Атаев М.А. Влияние пестицида хлората магния на коагулирующую активность крови: Автореф.дис. ... к.м.н. - Ашхабад, 1980, 25 с.

3. Государственный каталог пестицидов и агрохимикатов, разрешенных к применению на территории Российской Федерации. Часть I. Пестициды. М., 2018. 877 с.

4. Европейская конвенция о защите позвоночных животных, используемых для экспериментов или в иных научных целях (ETS N 123), вместе с «Руководством по размещению и заботе о животных», «Статистическими таблицами и пояснительными записями» (г. Страсбург 18.03.1986) (с изм. от 22.06.1998) URL: http://base.garant. ru/4090914/ (дата обращения: 10.10.2018).

5. Захаренко В. А. Рынок пестицидов России и перспективы его развития // Защита и карантин растений. 2014. № 11. С. 3–6.

6. Оптимизация контроля загрязнения экополлютантами молочно-товарных ферм в зоне интенсивных техногенных эмиссий / Е. Н Беспамятных., И. М. Донник, М. Л. Исаев, М. Н. Михеев, Е. Н. Шилова // Аграрный вестник Урала. 2007. № 6 (42). С. 38–40.

7. Памужак Н. Г. Совершенствованию ассортимента пестицидов постоянное внимание // Защита и карантин растений. 2007. № 1. С. 7–11.

8. Папцов А. Г., Попова А. Г. Мировой рынок средств химической защиты растений и тенденции его развития // Агропродовольственная политика России. 2013. № 11 (23). С. 104–107.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

TEACHING ENGLISH THROUGH LITERARY DEVICES

Meylikova Farangis Asqar qizi

Karshi Irrigation and agrotechnological Institute, teacher

Farangisasqarovna9@gmail.com

Abstract: *Literature plays an important role in teaching four basic language skills like reading, writing, listening and speaking. However, when using literature in the language classroom, skills should never be taught in isolation but in an integrated way. Teachers should try to teach basic language skills as an integral part of oral and written language use, as part of the means for creating both referential and interactional meaning, not merely as an aspect of the oral and written production of words, phrases and sentences.*

Аннотация: *Литература играет важную роль в обучении четырех основных языковых навыков, таких как чтение, письмо, аудирование и речь. Однако при использовании литературы в языковой аудитории навыки никогда не должны преподаваться изолированно. Учителя должны стараться преподавать базовые языковые навыки как неотъемлемую часть устного и письменного языка, а также создавать интерактивный смысл.*

Key words: *imaginative literature, reading, foreign language, integration*

Ключевые слова: художественная литература, иностранный язык, чтение, интеграция

Reading will never lose its relevance, as a kind of intellectual activity, as a means of spiritual and moral education and as a source of aesthetic pleasure. Therefore, the use of the grandiose possibilities of the book in the study of a foreign language is conditioned. In the classes on extracurricular reading, strengthening of interdisciplinary ties takes place through acquaintance with classics and contemporary authors of the country of the studied language, with their works reflecting in some way the realities of the country's language and culture, opening a "window" to the world of another culture, process of intercultural communication.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Reasons for using literary texts in foreign language classes according to Collie and Slater, there are four main reasons which lead a language teacher to use literature in the classroom. The world of a novel, play, short story is an imaginary one, it presents a full and colorful setting in which characters from many social and regional backgrounds can be described.[1] A reader can discover the way, the characters in such literary works see the world outside, their feelings, customs, traditions, what they do, believe in, how they speak and behave in different places, parties. (Collie, J. and S.Slater)

Teachers are the basic pillars to teach through literature trying to attract them to this field. And we, as teachers are the ones who must make students get closer to Literature and make them feel it is not as abstract as they think. In translation courses, many language teachers make their students translate literary texts like short stories or poems into the native language. And by this way students get chance to practice their lexical, syntactic, semantic and stylistic knowledge.

The first reading can be done by the teacher and should not require students to perform a large and complex task. It is necessary that they enjoy reading, and too many tasks can deprive them of this. Let them get acquainted with the fragment and check their predictions, or answer a very general question about the text.

During the early stages of literature in foreign language teaching classical works by renowned authors were integrated into the curriculum. These texts were mostly used for translation purposes and exercises on reading comprehension. This led the students to look in a dictionary for each and every foreign word they come across.Literature in FLT tends to emphasize its role in improving communicative competence and create an awareness in students on the culture and society of the relevant country. The didactics of literature in foreign language teaching suggest different strategiesto familiarize students with understanding and interpreting literary textsin a foreign language.

First of all, literary text is an excellent source of new vocabulary. The literary work is able to enrich the vocabulary of students and help to consolidate previously learned words and expressions in memory.

[1] Stern, S. 2018. “An Integrated Approach to Literature in ESL / EFL” in Teaching English as a Second or Foreign Language. ed. Murcia, M. Boston: Heinle&Heinle Publishers.(2018 p330).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

However, literary texts serve not only to illustrate the natural functioning of grammatical structures and lexical units, but also help to develop all 4 language skills: reading, listening, speaking and writing.

A warm-up can help students start thinking about a topic that will be affected in the selected piece of the work. Ideas for the task: a short discussion of the topic, a quiz on the topic.

The warm-up can focus on the source of the literary fragment. You can invite students to read a short reference about this. You can discuss or briefly tell them how this work is so famous. Reading fiction in English allows you to broaden the horizons of learners, learn about various cultural and historical events, increase active and passive vocabulary, multiply both linguistic and general cultural knowledge. Reading in English contributes to the dialogue of cultures, acquaints students with the realities inherent in another culture, other peoples and nationalities.

Methodology of research. The use of literary texts for reading in the teaching of English promotes the development of intellectual and cognitive abilities. Newly acquired linguistic and sociocultural knowledge and skills can significantly improve the level of motivation of students and help them feel more confident in using English — regardless of their level of language training.

Teaching of English is very closely connected with the study of English culture and literature. The familiarity with the best examples of classical and modern literature undoubtedly takes place in the culture of the countries of the studied language.

Fiction plays an important role in shaping the human personality. In fiction, the experience of many generations, basic moral and spiritual values are laid. Through reading, students absorb the norms of moral behavior and morality. During reading, both the cognitive and emotional spheres of the personality are involved.

Teachers indicate pronunciation errors of the students during the act of such activities so as to correct such errors.[2]

General analysis. We noticed that Literature plays an important role in teaching four basic language skills like reading, writing, listening and speaking.

[2] Stern, S. 2018. “An Integrated Approach to Literature in ESL / EFL” in Teaching English as a Second or Foreign Language. ed. Murcia, M. Boston: Heinle&Heinle Publishers.(2018 p337).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

However, when using literature in the language classroom, skills should never be taught in isolation but in an integrated way. Teachers should try to teach basic language skills as an integral part of oral and written language use, as part of the means for creating both referential and interactional meaning. In reading lesson, discussion begins at the literal level with direct questions of fact regarding characters, settings, etc.

When selecting a novel to be used in the foreign language class, the language teacher should pay attention to whether the novel has an intriguing story that will be of interest to the entire class. Themes and settings captivating their imagination and exploring the human condition should be included in the nature of the selected novels. Novel should have a powerful, fast-paced plot and interesting, well delineated, memorable characters. The content of the novel should be suitable to students` cognitive and emotional levels.The study of foreign language suggests broad spectrum of methods and forms of sign language in the foreign literature. Reading literary text, creative work, the student interprets an intensive lexicon, linguistic analysis of texts, compare it with his native language.

The ideal way for many to increase understanding of verbal and nonverbal aspects of communication in the country within which that language is spoken – a visit or an extended stay- is not probable and for such learners literature is useful. It provides learners with a wide range of individual lexical and syntactic items. They become familiar with many features of the written language and reading. They learn about functions of sentences, ways of connecting ideas and by this way they develop their writing skills. They become more productive. When the learner reads a literary text, he begins to inhabit it. He becomes a part of this text. Understanding the meaning of story he becomes enthusiastic to find out what happens event unfold via the climax.

Benefits of literature and what makes us to use literature in English language teaching:

1. Learners can learn the contextual meaning of famous phrases.
2. They can enhance their vocabulary.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

3. They can improve not only their lexicological knowledge, but also the language that they use for specific purposes.
4. Learning English through Literature can provide learners to learn and discover their creativity, imagination.
5. Learners can live Literature, by reading and living it they can be impressed into a different person.
6. By reading English literature learners learn how Western culture has developed through various periods.
7. Reading literary texts learners can develop their independence and it becomes easy to use unfamiliar words.
8. Reading makes students feel themselves comfortable and free,
9. It helps students coming from various backgrounds communicate with each other because of its universal language,
10. Literature helps students to go beyond the surface meaning and dive into underlying meanings,
11. It acts as a perfect vehicle to help students understand the positions of themselves as well as the others by transferring these gained knowledge to their own world.

Maley lists some of the reasons for regarding literature as a potent resource in the language classroom as follows:[3]

1. Universality

2. Non-triviality 3. Personal Relevance

4. Variety

5. Interest

6. Economy and Suggestive Power

7. Ambiguity

[3] Maley, A. 2015 "Down from the Pedestal: Literature as Resource" in Literature and the Learner: Methodological Approaches. Cambridge: Modern English Publications (2015 p 12)

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Choosing books relevant to the real-life experiences, emotions, or dreams of the learner is of great importance. Language difficulty has to be considered as well. If the language of the literary work is simple, this may facilitate the comprehensibility of the literary text but is not in itself the most crucial criterion. Interest, appeal, and relevance are also prominent. Enjoyment; a fresh insight into issues felt to be related to the heart of people's concerns; the pleasure of encountering one's own thoughts or situations exemplified clearly in a work of art; the other, equal pleasure of noticing those same thoughts, feelings, emotions, or situations presented by a completely new perspective: all these are motives helping learners to cope with the linguistic obstacles that might be considered too great in less involving material.

Literature helps students acquire a native-like competence in English, express their ideas in good English, learn the features of modern English, learn how the English linguistic system is used for communication, see how idiomatic expressions are used, speak clearly, precisely, and concisely, and become more proficient in English, as well as become creative, critical, and analytical learners.[4]

There are learners think that it is too difficult bored to learn a language by reading literal texts. But teachers' duty is to help them solve this problem. Because it gets learners closer to language, culture and customs. It helps them how to write and spell correctly.

Conclusion. Literature in all forms is everywhere in today's society and with this idea it is clear just how important it is. Literature is a central part of many lives. Studying language through Literature has the opportunity to find similarities in two different cultures. It helps learners enrich their vocabulary and start speaking language better. When reading Old English Literature students learn about history, customs and see how London looked through the eyes of Dickens when reading novels, poems, stories etc.

[4] Clanfield.L. Teaching materials: using literaturein the ESL/EFL classroom. http.www.onestopenglish.com/methodology/teaching-materials-using-literature-in-the efl/esl-classroom. Article/application date 28.06.2018

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

References

1.Maley, A. 2015. “Down from the Pedestal: Literature as Resource” in Literature and the Learner: Methodological Approaches. Cambridge: Modern English Publications (2015)

2.Stern, S. 1991. “An Integrated Approach to Literature in ESL / EFL” in Teaching English as a Second or Foreign Language. ed. Murcia, M. Boston: Heinle&Heinle Publishers.(2018).

3.Collie, J. and S. Slater. 1990. Literature in the Language Classroom: A Resource Book of Ideas and Activities. Cambridge: CUP. (2019).

4. Murat Hişmanoğlu Journal of Language and Linguistic Studies Vol.1, No.1, April 2017

5.Clanfield.L. Teaching materials: using literaturein the ESL/EFL classroom. http.www.onestopenglish.com/methodology/teaching-materials-using-literature-in-the efl/esl-classroom. Article/application date 28.06.2018

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

THE ROLE OF AI IN TECHING: ADVANTAGES, DISADVANTAGES, AND FUTURE IMPLICATIONS

Shakhnoza Mamatova Hoshim qizi

Karshi Irrigation and Agrotechnologies Institute

shaxnozamamatova97@gmail.com

ABSTARCT

Artificial Intelligence (AI) has the potential to revolutionize education by enhancing the learning experience for students and supporting teachers in their instructional practices. By leveraging AI methods such as intelligent tutoring systems, virtual assistants, and data analytics, classrooms can become more personalized, engaging, and efficient. Students benefit from personalized learning pathways, adaptive feedback, and collaborative opportunities, leading to improved comprehension, critical thinking skills, and self-directed learning. Teachers, on the other hand, can automate administrative tasks, gain data-driven insights into student performance, and implement personalized instructional strategies. The integration of AI in education holds the promise of improved learning outcomes, increased efficiency, and a transformative educational experience for all stakeholders.

Key words: artificial intelligence, AI, education, classrooms, personalized learning, adaptive feedback, intelligent tutoring systems, virtual assistants, data analytics, student performance, teacher effectiveness, learning outcomes, engagement, critical thinking skills, self-directed learning, collaborative learning, inclusive learning environments, responsible implementation, biases, human interaction, accessibility, effective teaching practices, transformative power, future of education, technological advancements, educational landscape, learning pathways, administrative tasks, student interaction, innovative teaching.

INTRODUCTION

In the era of rapid technological advancements, Artificial Intelligence (AI) has emerged as a transformative force with the potential to revolutionize education. The integration of AI methods in classrooms offers a wide array of benefits for both students and teachers, paving the way for personalized, engaging, and efficient learning experiences. Gone are the days of one-size-fits-all education, as AI enables

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

the customization of learning pathways to cater to individual student needs, learning styles, and pace. Intelligent tutoring systems powered by AI provide adaptive feedback, interactive activities, and personalized recommendations, empowering students to take ownership of their learning journey. These systems analyze student responses, assess their comprehension, and deliver timely feedback, promoting deeper understanding of concepts and the development of critical thinking skills. Moreover, AI-driven chatbots and virtual assistants serve as round-the-clock companions, readily available to answer student queries, provide additional resources, and offer support beyond the confines of the traditional classroom. The integration of AI also facilitates collaborative learning, breaking down geographical barriers and fostering real-time communication and cooperation among students. Meanwhile, for teachers, AI automates administrative tasks such as grading and data management, freeing up valuable time that can be dedicated to instructional planning and student interaction. By leveraging AI-powered data analytics, teachers gain valuable insights into student performance, learning patterns, and areas for improvement, enabling them to tailor their instruction to address individual needs and foster personalized learning environments. The integration of AI in education represents a paradigm shift, empowering both students and teachers, enhancing learning outcomes, and reshaping the educational landscape into one that is dynamic, inclusive, and responsive to the diverse needs of learners.

Artificial Intelligence (AI) has brought about a multitude of positive transformations across various domains, making it one of the most significant technological advancements of our time. AI has the potential to revolutionize industries, improve efficiency, and enhance our daily lives. It empowers us to tackle complex problems more effectively, make data-driven decisions, and automate repetitive tasks, freeing up valuable time for innovation and creativity. AI has the ability to process and analyze vast amounts of data at incredible speeds, unlocking valuable insights and enabling breakthroughs in fields such as healthcare, finance, transportation, and education. By augmenting human capabilities, AI has the potential to address societal challenges, improve productivity, and enhance the overall quality of life. Moreover, AI-driven technologies like virtual assistants, machine translation, and image recognition have made communication and access to information more accessible and convenient. As AI continues to evolve, its positive impact is likely to

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

expand, leading to advancements that will shape the future in ways we have yet to imagine.

Advantages of AI in Teaching: Personalized Learning: AI-powered educational platforms can adapt to the individual needs and learning styles of students, providing personalized learning experiences. This tailored approach enhances student engagement, comprehension, and retention. **Intelligent Tutoring**: AI can act as a virtual tutor, providing real-time feedback, answering questions, and offering additional resources to students. This instant support helps students overcome challenges and promotes independent learning. **Automation of Administrative Tasks**: AI can streamline administrative tasks such as grading, scheduling, and organizing educational materials. This automation frees up valuable time for teachers, allowing them to focus on instructional activities and student interaction. **Data-Driven Insights**: AI algorithms can analyze vast amounts of educational data, providing valuable insights into student performance, learning patterns, and areas of improvement. Teachers can leverage this data to make informed instructional decisions and tailor their teaching strategies accordingly.

While Artificial Intelligence (AI) holds tremendous potential, it also raises concerns and potential negative implications. One of the primary concerns is the impact on employment. As AI continues to advance, there are valid apprehensions about job displacement and the potential loss of livelihoods, particularly in industries where automation can replace human labor. Additionally, there are ethical concerns surrounding AI, such as privacy and data security. The collection and utilization of vast amounts of personal data by AI systems raise questions about privacy breaches and the potential for misuse. Moreover, there is the risk of biased decision-making if AI algorithms are trained on biased data or if they inadvertently perpetuate and amplify existing societal biases. This can lead to unfair outcomes and discrimination. Additionally, reliance on AI systems can create over-dependence and a lack of human judgment, particularly in critical decision-making domains, where a human touch and nuanced understanding are crucial. It is essential to navigate these challenges and ensure that AI is developed and deployed responsibly, with proper safeguards and regulations in place to mitigate potential negatives and ensure its benefits are maximized while minimizing potential harms.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Disadvantages of AI in Teaching: Lack of Human Connection: While AI can offer personalized learning experiences, it lacks the human touch and emotional connection that a teacher-student relationship fosters. Some students may struggle with the absence of human interaction, leading to feelings of isolation or disengagement. **Ethical Concerns**: The use of AI raises ethical questions regarding data privacy, security, and bias. It is essential to ensure that AI algorithms are transparent, fair, and do not perpetuate any form of discrimination or inequality. **Technical Limitations**: AI systems may encounter technical glitches or limitations, disrupting the learning process. Reliance on AI as the sole means of instruction can pose challenges when technical issues arise, leaving students without immediate alternatives.

AI offers a range of methods that can be effectively incorporated into the classroom, enhancing the learning experience for students and supporting teachers in their instructional practices. Intelligent tutoring systems powered by AI can provide personalized feedback, adaptive learning pathways, and interactive activities tailored to each student's needs, promoting individualized and self-paced learning. AI-based chatbots and virtual assistants can assist students by answering their questions, providing additional resources, and offering support outside of regular classroom hours. Natural language processing capabilities enable AI to analyze and assess student responses, helping automate grading and providing timely feedback. AI can also facilitate collaborative learning by enabling real-time collaboration and communication among students, regardless of their physical location. Moreover, AI-powered data analytics and learning analytics can provide valuable insights into student performance, learning patterns, and areas of improvement, allowing teachers to track progress and adjust their instructional strategies accordingly. By leveraging these AI methods, classrooms can become more dynamic, engaging, and personalized, fostering a conducive learning environment for all students.

The integration of AI in education brings forth a multitude of benefits and positive outcomes for both students and teachers. Students benefit from personalized learning experiences tailored to their individual needs, learning styles, and pace. AI-powered educational platforms provide adaptive learning pathways, interactive activities, and instant feedback, resulting in improved engagement, comprehension, and retention. Students gain a deeper understanding of concepts, develop critical thinking skills, and become more self-directed learners. Moreover, AI enables

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

students to access a wealth of educational resources and opportunities beyond the traditional classroom, fostering lifelong learning and expanding their horizons. For teachers, AI automates administrative tasks such as grading and data management, freeing up valuable time for instructional planning and student interaction. AI provides teachers with data-driven insights into student performance, allowing for targeted interventions and personalized instructional strategies. By leveraging AI, teachers can enhance their teaching effectiveness, facilitate differentiated instruction, and create a more inclusive and engaging learning environment. Ultimately, the integration of AI in education empowers both students and teachers, resulting in improved learning outcomes, increased efficiency, and a transformative educational experience.

The future holds immense possibilities for the impact of Artificial Intelligence (AI) across various aspects of our lives. AI is expected to continue transforming industries, revolutionizing healthcare, transportation, education, and more. Advancements in AI technologies, such as machine learning, natural language processing, and computer vision, will lead to improved decision-making, increased automation, and enhanced efficiency. We can anticipate AI-powered virtual assistants becoming even more integrated into our daily lives, assisting us with tasks, providing personalized recommendations, and improving our overall productivity. In healthcare, AI is poised to enhance diagnostics, accelerate drug discovery, and enable precision medicine, leading to more effective treatments and improved patient outcomes. Self-driving cars and intelligent transportation systems will revolutionize the way we travel, making transportation safer, more efficient, and reducing congestion. Moreover, AI is expected to drive significant advancements in renewable energy, climate modeling, and sustainable practices, helping us address critical environmental challenges. While the full extent of AI's future impact is yet to be realized, its potential to revolutionize industries, enhance our lives, and tackle complex global issues is both exciting and promising.

Anticipated Effects for the Future: Enhanced Learning Experiences: As AI technology advances, we can expect more sophisticated and immersive learning experiences. Virtual reality (VR) and augmented reality (AR) applications powered by AI will enable students to explore complex concepts in interactive and engaging ways. **Personalized Career Guidance**: AI can assist students in career exploration and provide personalized recommendations based on their skills, interests, and market

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

trends. This guidance will help students make informed decisions about their educational and professional paths. **Redefined Teacher Roles:** With the integration of AI, teachers will assume new roles as facilitators, mentors, and curators of educational resources. They will focus on providing guidance, fostering critical thinking, and nurturing socio-emotional skills that AI cannot replicate. **Lifelong Learning Opportunities:** AI-powered platforms can support lifelong learning by offering personalized learning pathways for individuals of all ages. This accessibility to education will enable continuous skill development and adaptability in an evolving job market.

CONCLUSION

In conclusion, the integration of Artificial Intelligence (AI) in education holds immense potential for transforming the learning landscape and benefiting both students and teachers. By leveraging AI methods such as intelligent tutoring systems, virtual assistants, and data analytics, classrooms can become personalized, engaging, and efficient learning environments. Students experience personalized learning pathways, adaptive feedback, and collaborative opportunities, leading to improved comprehension, critical thinking skills, and self-directed learning. Simultaneously, teachers can automate administrative tasks, gain data-driven insights into student performance, and implement personalized instructional strategies. The integration of AI in education empowers students to become independent and engaged learners while enabling teachers to optimize their teaching practices and create inclusive learning environments. As AI continues to advance, it is vital to ensure responsible implementation, address potential biases, and maintain a balance between AI and human interaction in the educational process. By harnessing the transformative power of AI, we can unlock new possibilities, enhance learning outcomes, and shape a future where education is accessible, effective, and tailored to the unique needs of every learner.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

REFERENCES

1. Azevedo, R., & Dimitrova, V. Artificial Intelligence in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning.

2. Zimmerman, M. Teaching AI: Exploring New Frontiers for Learning.

3. Luckin, R. AI in Education: Promises and Implications for Teaching and Learning.

4. Zhou, Z.-H., Zhu, X., & Huang, J. Z. Artificial Intelligence in Education: 18th International Conference, AIED 2017, Wuhan, China, June 28 - July 1, 2017, Proceedings.

5. Paquette, L., Ogan, A., & Liu, Z. Artificial Intelligence in Education: 19th International Conference, AIED 2018, London, UK, June 27-30, 2018, Proceedings.

6. Sheehy, K., & Goodley, D. M. Artificial Intelligence and Inclusive Education: Speculating and Reflecting on Possibilities.

7. Wang, C. F. H., & Jiang, T. Artificial Intelligence and Education.

8. Michaelson, G., & Pease, A. AI and Education: The Road Ahead.

9. Biswas, G., Bull, S., Kay, J., & Mitrovic, A. Artificial Intelligence in Education: Supporting Learning through Intelligent and Socially Informed Technology.

10. Nkambou, R., Azevedo, R., & Vassileva, J. Artificial Intelligence in Education: 20th International Conference, AIED 2019, Chicago, IL, USA, June 25-29, 2019, Proceedings.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ТЕРАПЕВТИЧЕСКАЯ ТАКТИКА ПРИ АНОМАЛЬНЫХ МАТОЧНЫХ КРОВОТЕЧЕНИЯХ, НЕ СВЯЗАННЫХ СО СТРУКТУРНЫМИ АНОМАЛИЯМИ МАТКИ

Бахорова Бибисора Самадовна

Термезский филиал Ташкентской медицинской академии

Абдивохидова Наргиза Комиловна

Термезский филиал Ташкентской медицинской академии

Нормуродова Шахноза Гафоровна

Термезский филиал Ташкентской медицинской академии

Аннотация: Негормональные лекарственные средства имеют сходную эффективность в купировании АМ без анатомического субстрата, но уступают КОК. При хронических АМК средствами первой линии являются ВМС-ЛНГ и КОК, содержащие Э2В/ДНГ, которые способствуют нормализации менструального цикла и объема менструальной кровопотери с доказанной эффективностью.

Ключевые слова: аномальные маточные кровотечения, левоноргестрел-содержащая внутриматочная система, эстрадиола валерат, диеногест, гестагены, нестероидные противовоспалительные средства, транексамовая кислота.

Согласно рекомендациям Международной федерации гинекологов и акушеров (FIGO) 2011 года, параметры нормального менструального цикла включают: регулярность (с отклонениями от 2 до 20 дней при наблюдении в течение 12 месяцев), длительность цикла – 24–38 дней, продолжительность менструального кровотечения – 4,5–8 дней и объем кровопотери – от 5 до 80 мл [1].

Термин «аномальные маточные кровотечения» (АМК) подразумевает любое маточное кровотечение, не отвечающее параметрам нормальной менструации женщины репродуктивного возраста [1, 2]. Это состояние затрагивает приблизительно 30% женщин в течение репродуктивных лет и оказывает существенное влияние на их качество жизни [3].

На XIX Всемирном конгрессе акушеров и гинекологов FIGO (4–9 октября 2009 г., Кейптаун, Южно-Африканская Республика) Malcolm G. Munro предложил базовую классификацию АМК, которая была одобрена Исполнительным комитетом FIGO как «Классификационная система FIGO

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

(PALM-COEIN) причин аномальных маточных кровотечений у небеременных женщин репродуктивного возраста» [4]. В этой системе причины АМК классифицируются как «связанные со структурными аномалиями матки» (PALM: полип, аденомиоз, лейомиома, малигнизация или гиперплазия) и «не связанные со структурными аномалиями матки» (COEIN: коагулопатии, овуляторная дисфункция, эндометриальная дисфункция, ятрогенные и неклассифицированные причины).

Рабочая группа XIX Всемирного конгресса акушеров и гинекологов установила, что маточные кровотечения могут быть аномальными по всем вышеперечисленным показателям и классифицируются на: острые – эпизод обильного кровотечения, требующего срочного врачебного вмешательства с целью предотвращения дальнейшей кровопотери; хронические – в случае непредсказуемых, чрезмерно продолжительных, патологических по объему и/или частоте менструаций в течение 3 мес. и более, что, как правило, не требует экстренного врачебного вмешательства; межменструальные – характеризуются обычно незначительными кровянистыми выделениями между четко предсказуемыми сроками менструации [4].

Широко использовавшийся в прошлые годы термин «дисфункциональное маточное кровотечение» в настоящее время в системе терминов, предложенных FIGO, следует рассматривать как АМК овуляторные, эндометриальные или коагулопатические.

На данный момент остается актуальным изучение механизмов маточного кровотечения в отсутствие анатомического субстрата. Определение наиболее вероятной этиологии АМК имеет большое значение для выбора эффективного метода лечения для отдельного пациента и осуществляется путем изучения анамнеза, проведения физического обследования и анализа лабораторных тестов [2, 4, 5].

В этиопатогенезе АМК при нарушениях овуляции (овуляторные АМК) играют роль: отсутствие циклического производства прогестерона; эндокринопатии (СПКЯ, гипотиреоз, гиперпролактинемия, стресс, ожирение, анорексия, профессиональный спорт); необъяснимые нарушения овуляции (незрелость гипоталамо-гипофизарной системы в подростковом возрасте и угасание функции яичников в период менопаузального перехода) [4].

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

АМК, связанные преимущественно с нарушением ритма менструаций, нередко сопровождающиеся обильными менструальными выделениями, обусловлены изменениями координации между компонентами гипоталамогипофизарно-гонадной оси и органов-мишеней – нарушениями механизмов «положительной и отрицательной обратной связи» – и проявляются аномалиями синтеза эстрадиола или отражают внешние воздействия, которые могут влиять на нормальную функцию гипоталамуса – генератора импульсов гонадотропин-рилизинг гормонов. Она может включать в себя ряд изменений: от «качественных» нарушений в цикле, таких как недостаточность лютеиновой фазы, до прекращения циклической активности и ановуляции, как, например, при аменорее [6].

До недавнего времени уделялось недостаточное внимание вопросам физиологии эндометрия, его паракринной и аутокринной регуляции, а также роли эндометриальных факторов в патогенезе физиологического и патологического маточного кровотечения. Фундаментальные исследования последних десятилетий дали возможность изучить локальные биохимические процессы в эндометрии [4, 6]. Индукцию АМК связывают с изменениями в связях между сывороточными и клеточными концентрациями вазоактивных соединений, таких как простагландины, эндотелины, простациклины и фосфолипазы. Особое значение придается дефициту местного производства вазоконстрикторов, включая эндотелин-1 (сосудосуживающий пептид) и простагландин F2a (вызывающий сокращения матки) [4].

Кроме этого, считается, что важную роль в менструальном гемостазе, а также в процессах отторжения и восстановления ткани эндометрия оказывают фибринолитические ферменты последнего. Повышение активности плазмина и избыточное образование активатора плазминогена в эндометрии приводит к усилению фибринолиза, что обусловливает один из основных механизмов патогенеза эндометриальных АМК [4, 7, 8].

Для процесса нормального отторжения эндометрия (менструации) и своевременного прекращения кровотечения необходимо равновесие механизмов, способствующих возникновению кровотечения, и факторов, принимающих участие в его остановке, то есть обеспечивающих коагуляционный гемостаз. Естественная система ингибиторов активатора плазминогена, антиплазмина и

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

других протеаз направлена на поддержание равновесия между фибринообразованием и фибринолизом путем замедления и локализации процессов последнего. При избыточной активации плазмина может развиться патологическое состояние – гиперфибринолиз, что может инициировать АМК и препятствовать его остановке [9].

Наконец, в генезе АМК может иметь место недостаточность молекулярных механизмов восстановления эндометрия (на фоне инфекции и воспаления) [10].

После исключения структурной патологии эндометрия медикаментозная терапия АМК является методом «первого выбора» [2, 5, 11].

С целью медикаментозной гемостатической терапии при острых АМК могут применяться негормональные препараты различных групп: нестероидные противовоспалительные средства (НПВС: мефенамовая кислота, ибупрофен и др.), антифибринолитики (транексамовая кислота), препараты, усиливающие агрегационные свойства тромбоцитов (этамзилат) [11, 12]. Эффективность указанных средств была оценена в метаанализе, где сравнивалась эффективность норэтистерона, вводимого в лютеиновой фазе цикла, с транексамовой кислотой, мефенамовой кислотой и этамзилатом. Снижение среднего объема теряемой крови было сопоставимо и составило, соответственно, -111,0; -110,2; -73,0 и -100,0 мл [12].

Варианты лечения острого эпизода АМК с использованием гормональных средств включают конъюгированные эстрогены, комбинированные оральные контрацептивы (КОК) и пероральные прогестины. В рандомизированном контролируемом исследовании было показано, что препарат из конъюгированных эстрогенов останавливал кровотечение у 72% участников в течение 8 часов после введения по сравнению с 38% участников, получавших плацебо [13]. Исследование, в котором сравнивались участники, принимавшие КОК три раза в день в течение 1 недели, с теми, кто проходил терапию ацетатом медроксипрогестероном, вводимым три раза в день в течение 1 недели, показало, что кровотечение прекратилось у 88 и 76% женщин соответственно [14].

В двух рандомизированных плацебо-контролируемых исследованиях изучалась эффективность КОК (эстрадиола валерат и диеногест – E2B/ДНГ) в остановке острого эндометриального кровотечения и последующего лечения в течение 6 мес. по сравнению с плацебо, где было показано снижение объема

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

менструальной кровопотери на 88% и 24% соответственно [15], полностью излечились 43,8% пациенток против 4,2% соответственно, медиана снижения кровопотери составила 64,2% против 7,8% соответственно [16].

В метаанализе было показано, что эффективность любых КОК в купировании тяжелого кровотечения составляет 66,8% и не уступает таким средствам, как напроксен (58,4%), даназол (47,5%), мефенамовая кислота (84,2%) [17]. Лечение даназолом ограничивается тем, что вызывает больше неблагоприятных эффектов, чем НПВС (ОР = 7,0; 95% ДИ: 1,7–28,2) и прогестагены (ОР = 4,05; 95% ДИ: 1,6–10,2) [11]. НПВС, как и прогестагены в циклическом режиме, продемонстрировали меньшую эффективность по сравнению с даназолом и транексамовой кислотой [18, 19]. Пациенты с кровотечением и аномалиями функции тромбо цитов должны избегать НПВС из-за их влияния на агрегацию тромбоцитов и их взаимодействия с лекарственными средствами, которые могут влиять на функцию печени и производство факторов свертывания крови [20].

После купирования острого эпизода кровотечения для лечения хронического АМК можно использовать также несколько вариантов лечения: внутриматочное средство с левоноргестрелом (ВМС-ЛНГ), КОК (циклические или пролонгированные режимы), прогестиновую терапию (оральную или внутримышечную), транексамовую кислоту и НПВС [5].

В рандомизированном сравнительном исследовании в течение 12-месячного наблюдения в группе женщин, использовавших ВМС-ЛНГ, средняя месячная менструальная кровопотеря, измеренная методом щелочного гематина, упала с 300 мл в начале исследования до 44 мл через 12 месяцев, тогда как в группе КОК (30ЭЭ/ЛНГ) – с 274 мл до 118 мл. Среднее количество ежегодных дней кровотечения составило 34 против 65 соответственно. Женщины обеих групп сообщили об улучшении качества жизни, связанного со здоровьем [21]. Кроме того, ВМСЛНГ требовало более низких общих затрат по сравнению с абляцией эндометрия или гистерэктомией [23].

КОК снижают вероятность незапланированных или длительных и тяжелых эпизодов кровотечения, обеспечивает стабильность менструального цикла, уменьшают объем кровопотери, могут применяться в циклическом или непрерывном режиме и являются хорошим вариантом для женщин,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

нуждающихся в надежной контрацепции. В настоящее время именно КОК рассматривают в качестве гормональных средств «первой линии» для лечения овуляторных и эндометриальных АМК и «второй линии» (после транексамовой кислоты) – при коагулопатиях [2, 5, 23].

Механизм, обеспечивающий контрацептивное действие, а именно подавление циклической выработки гонадотропных и половых гормонов, является также и механизмом регуляции продолжительности менструального цикла и объема кровопотери, которые контролируются поступлением в организм стабильной дозы гестагена, содержащегося в КОК [6].

Нет никаких доказательств того, что один тип КОК (содержащие этинилэстрадиол и любой из гестагенов) более эффективен, чем другой, но рекомендуется выбирать препарат, содержащий по меньшей мере 30 мкг этинилэстрадиола (ЭЭ), что обеспечивает лучший контроль цикла. Показано, что такая доза эстрогена способствует сохранению толщины эндометрия на уровне, предотвращающем его атрофию, что характеризуется меньшей частотой межменструальных кровотечений [23]. Юридическим основанием для применения препаратов в целях коррекции АМК является инструкция по медицинскому применению препарата.

Использование КОК в целях коррекции менструального цикла и объема кровопотери поддерживается в зарубежных и отечественных руководствах по клинической практике [27–29].

Отечественные клинические рекомендации [29] содержат информацию о необходимости использования у женщин зрелого возраста только КОК с натуральными эстрогенами. Известно, что эстрадиол (Э2) и Э2В обладают менее выраженным влиянием на систему печени по сравнению с ЭЭ и, как следствие, на гемостатические параметры [30–32]. В ходе масштабного исследования INAS SCORE изучался риск развития сердечно-сосудистых осложнений на фоне краткосрочного и долгосрочного приема Э2В/ДНГ и других КОК в условиях реальной клинической практики (50203 пациентки, 105761 женщин-лет, из которых 20,3% пациенток получали Э2В/ ДНГ) [33]. Авторы пришли к выводу, что коэффициенты риска ВТЭ и других серьезных сердечно-сосудистых событий достаточно отличаются от единицы (приблизительно 0,5), чтобы показать

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

превосходство Э2В/ДНГ по сравнению с другими КОК и ЭЭ/ЛНГ, учитывая достаточную статистическую мощность исследования.

Норэтистерон является наиболее часто используемым пероральным прогестогеном в лечении АМК. Препарат рекомендуется назначать по 5 мг внутрь три раза в день с 5-го по 26-й день менструального цикла. Было показано, что этот режим снижает потерю крови более чем на 80% [34]. Напротив, введение норэтистерона в лютеиновой фазе (16–25 дни) цикла не имело эффекта и не рекомендуется [34]. Несмотря на значительное снижение объема кровопотери при лечении норэтистероном, удовлетворенность пациентов может ограничивать долгосрочное использование из-за высокой распространенности прогестагенных побочных эффектов. Поэтому его чаще назначают как краткосрочную меру, например, для прекращения тяжелого кровотечения или регулирования менструации в преддверии какого-либо важного жизненного события.

Транексамовая кислота обычно используется для противодействия этой аберрации у женщин с тяжелым менструальным кровотечением. Препарат имеет короткий период полувыведения, что требует регулярного введения 1 г внутрь три-четыре раза в день во время менструации. Поскольку это требуется только во время тяжелых кровотечений (приблизительно 4 дня в месяц), побочные эффекты минимальны, но могут включать желудочнокишечные симптомы. Транексамовая кислота приемлема для женщин, которые пытаются забеременеть, или тех, кто испытывает значительные побочные эффекты при использовании гормональных препаратов. Сообщается, что транексамовая кислота приводит к 50%-ному снижению менструальной кровопотери [35].

Исследования неоднократно демонстрировали, что повышенное местное воспаление связано с увеличением менструальной кровопотери. Провоспалительный цитокин TNF-α, а также фермент, участвующий в синтезе простагландинов ЦОГ-2, были значительно повышены в менструальной крови женщин с тяжелым менструальным кровотечением по сравнению с женщинами с нормальными менструациями [36, 37]. НПВС оказывают противовоспалительный эффект путем ингибирования циклооксигеназы, которая является ферментом, который катализирует превращение арахидоновой кислоты в простагландины и тромбоксаны. Мефенамовая кислота является наиболее часто используемым в

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

исследованиях НПВС для лечения и приводит к снижению кровопотери на 25–50% [35]. Другие НПВП показывают сходную эффективность [35]. Однако, несмотря на значительное снижение кровопотери, у 52% женщин, получавших мефенамовую кислоту в течение 2 месяцев, наблюдалась кровопотеря более 80 мл за цикл [35].

Как и антифибринолитические препараты, НПВС предлагают негормональное лечение для женщин, желающих забеременеть или избежать гормональных побочных эффектов, но имеют дополнительное преимущество от болеутоляющих свойств. Побочные эффекты включают желудочно-кишечные эффекты, и эти препараты не подходят для тех женщин, которые ранее имели язвенную болезнь или у которых имеются расстройства коагуляции.

НПВП и антифибринолитические препараты могут использоваться вместе, но их следует прекратить через 3 месяца, если нет симптоматического улучшения. Если они полезны, их можно продолжать неограниченно и также можно использовать в качестве адъювантной терапии с гормональными препаратами.

Таким образом, негормональные лекарственные средства имеют сходную эффективность в купировании АМК без анатомического субстрата, но уступают КОК. При хронических АМК средствами первой линии являются ВМС-ЛНГ и КОК, содержащие Э2В/ДНГ, которые способствуют нормализации менструального цикла и объема менструальной кровопотери с доказанной эффективностью.

Adabiyotlar ro‘yxati:

1. Fraser I.S., Critchley H.O., Broder M., Munro M.G. The FIGO recommendations on terminologies and definitions for normal and abnormal uterine bleeding. Semin Reprod Med. 2011; 29(5): 383-90.

2. Management of acute abnormal uterine bleeding in nonpregnant reproductive aged women. American College of Obstetricians and Gynecologists. Committee Opinion No. 557. Obstet Gynecol. 2013; 121(4): 891-896.

3. Matteson K.A., Abed H., Wheeler T.L., Sung V.W. et al. A systematic review comparing hysterectomy with less-invasive treatments for abnormal uterine bleeding. J Minim Invasive Gynecol. 2012; 19(1): 13–28.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

4. Munro M.G., Critchley H.O., Broder M.S., Fraser I.S. FIGO classification system (PALM-COEIN) for causes of abnormal uterine bleeding in nongravid women of reproductive age. FIGO Working Group on Menstrual Disorders. Int J Gynaecol Obstet. 2011; 113(3): 3-13.

5. National Collaborating Centre for Women's and Children's Health, National Institute of Clinical Excellence. Heavy menstrual bleeding. Clinical guideline 44. London: RCOG Press; 2007. UpDate 2018. Available at: http://www.nice.org.uk.

6. Ferin M. The Hypothalamic-HypophysealOvarian Axis and the Menstrual Cycle. Glob. libr. women's med. 2008 (ISSN: 1756-2228) [web] [viewed 31 August 2014] Available from: http://www.glowm.com.

7. Kadir R.A., Economides D.L., Sabin C.A., Owens D., Lee C.A. Frequency of inherited bleeding disorders in women with menorrhagia. Lancet. 1998; 351(9101): 485-9.

8. Munro M.G. Abnormal Uterine Bleeding. Cambridge University Press. 2010:978-0-521-72183-7.

9. Kolev K, Longstaff C. Bleeding related to disturbed fibrinolysis. Br J Haematol. 2016; 175(1): 12–23.

10. Toth M., Patton D.L., Esquenazi B., Shevchuk M., Thaler H., Divon M. Association between Chlamydia trachomatis and abnormal uterine bleeding. Am J Reprod Immunol. 2007; 57(5): 361-6.

11. Bradley L.D., Gueye N.A. The medical management of abnormal uterine bleeding in reproductive-aged women. Am J Obstet Gynecol. 2016; 214(1): 31-44.

12. Lethaby A., Farquhar C., Cooke I. Antifibrinolytics for heavy menstrual bleeding. Cochrane Database of Systematic Reviews. 2000, Issue 4. Art. No.: CD000249.

13. DeVore G.R., Owens O., Kase N. Use of intravenous Premarin in the treatment of dysfunctional uterine bleeding—a double-blind randomized control study. Obstet Gynecol. 1982; 59: 285-91.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

MAMLAKATIMIZ SANOAT DEVERSIFIKATSIYASI AHAMIYATI

Farmonova Maftuna Norpulat Qizi
Toshkent amaliy fanlar universiteti ,
Iqtisodiyot fakulteti, Tarmoqlar iqtisodiyoti
kafedrasi o'qituvchisi

ANNOTATASIYA. Sanoatni diversifikatsiya qilish-bu mamlakatda, ayniqsa, bir nechta asosiy tovarlarga yoki kam qo'shimcha qiymatga ega ishlab chiqarishga tayanadigan rivojlanayotgan mintaqalarda iqtisodiy tarmoqlar va faoliyat turlarini kengaytirish jarayonidir. Sanoat bazasini diversifikatsiya qilish mamlakatga tashqi zarbalarga bog'liqlikni kamaytirishga, ko'proq ish o'rinlari va daromad olish imkoniyatlarini yaratishga, innovatsiyalar va raqobatbardoshlikni rivojlantirishga yordam beradi.

KALIT SO'Z: diversifikatsiya, modernizatsiya, raqobatbardoshlik, jahon bozori, milliy boylik

АННОТАЦИЯ. Промышленная диверсификация — это процесс расширения экономических секторов и видов деятельности в стране, особенно в развивающихся регионах, которые зависят от небольшого количества сырьевых товаров или производства с низкой добавленной стоимостью. Диверсификация промышленной базы может помочь стране снизить зависимость от внешних потрясений, создать больше рабочих мест и возможностей для получения дохода, а также способствовать инновациям и конкурентоспособности.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: диверсификация, модернизация, конкурентоспособность, мировой рынок, национальное богатство.

ANNOTATION. Industrial diversification is the process of expanding economic sectors and activities in a country, especially in developing regions that rely on a few primary commodities or low-value-added manufacturing. Diversifying the industrial base can help a country reduce its dependence on external shocks, create more jobs and income opportunities, and promote innovation and competitiveness.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

KEYWORDS: diversification, modernization, competitiveness, world market, national wealth

KIRISH.

Diversifikatsiya ishlab chiqarishda yuqori samaradorlikka erishish, iqtisodiy foyda olish, bankrotlikka barham berish va boshqa maqsadlarda amalga oshiriladi. Ilgari bir sohada ixtisoslashgan firmalarning (sanoat, qishloq xo‘jaligi, transport, moliya va h.k.) boshqa ishlab chiqarish tarmoqlari, xizmat ko‘rsatish sohalariga, birinchi navbatda, yuqori foyda beradigan sohalarga kirib borishi ularning xo‘jalik faoliyati sohalari va imkoniyatlarini kengaytiradi.

Iqtisodiy adabiyotlarda diversifikatsiya qo’yidagi turlarga ajratiladi:

Xatarlarni diversifikatsiya qilish, agar inqiroz yuzaga kelsa, daromadning bir qismini saqlab qolish uchun investitsiyalarni biznesning turli sohalariga taqsimlashdan iborat.

Biznesni diversifikatsiya qilish. Biznes yangi tovarlar, xizmatlar va ishlab chiqarish usullarini yaratish, u uchun tubdan yangi yo'nalishlarni o'zlashtirish orqali kengaytirishga harakat qilmoqda. Kompaniya aktsiyalar va boshqa aktivlarga ham sarmoya kiritishi mumkin. Biznesni diversifikatsiya qilishning maqsadlari uning daromadlarini oshirish, raqobatchilardan ustunliklarni izlashdir.

Korxonaning diversifikatsiyasi korxona quyidagi muammolarga duch kelganda yuzaga keladi: kuchli raqobatchilar, daromadning pasayishi, mahsulotga talabning pasayishi. Masalan, boshqa tashkilot bilan birlashish. Shu bilan birga, kompaniya o'z sohasida ishlashni davom ettirishi yoki faoliyat yo'nalishini o'zgartirishi mumkin.

Mamlakatda yuqori texnologiyalarga asoslangan sanoat yo‘nalishlarini jadal rivojlantirish, sanoat tarmoqlariga xususiy investitsiyalarni keng jalb etish orqali raqobatbardosh tayyor mahsulotlar ishlab chiqarishni kengaytirish, hududlarda yangi ishlab chiqarish quvvatlarini tashkil etish hisobidan aholi daromadlarini oshirish hamda yirik tarmoqlarga ilg‘or xalqaro standartlarga asoslangan boshqaruv tizimini joriy etish maqsadida:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

- sanoatning bazaviy tarmoqlari, jumladan neft-gaz, energetika, kimyo, tog‘-kon, mashinasozlik sanoatini rivojlantirish, raqobatbardoshligini oshirish, diversifikatsiya qilish hamda ularni isloh qilish strategiyalari va dasturlarini ishlab chiqish,
- resurslarning tarmoqlararo va hududlar bo‘yicha mutanosib ravishda taqsimlanishini hamda -infratuzilmaning o‘zaro muvozanatlashgan rivojlanishini ta’minlash;
- energiya resurslari, qimmatbaho va rangli metallar, boshqa strategik resurslarni ishlab chiqarish, ularning iste’mol balansini shakllantirish va monitoring qilish hamda ishlab chiqarish kuchlarini optimal joylashtirish kabi bir qancha vazifalarni amalga oshirish maqsad qilib qo’yilgan.[1]

Shu sababli mamlakatimizda sanoat tarmog’i tarkibini, uning mahsulotlarini diversifikatsiyasi bo’yicha amaldagi holatni tahlil qilish, mavjud muammolarni aniqlash va ularni bartaraf etish o’ta dolzarb masaladir.

ADABIYOTLAR TAHLILI

Warren Buffet fikricha Diversifikatsiya-bu jaholatdan himoya. Nima qilayotganlarini biladiganlar uchun bu juda kam ma'noga ega.

"Diversifikatsiya-bu moliya sohasidagi yagona bepul tushlik" iborasi Nobel mukofoti sovrindori Garri Markovitsga tegishli. U zamonaviy portfel nazariyasini ishlab chiqdi, unda diversifikatsiya ma'lum bir xavf darajasi uchun portfel ko'rsatkichlarini yaxshilashi mumkin deb o’z fikrini bildirgan.

Charli Mungerning investitsiya kontsentratsiyasi falsafasi an'anaviy diversifikatsiya strategiyalariga majburiy alternativ hisoblanadi. Qarama-qarshi pozitsiyasiga qaramay, u vaqt sinovidan o'tishi mumkin bo'lgan bardoshli portfelni yaratish bo'yicha qimmatli tushunchalarni taklif etadi.

A.Chubning fikricha, ishlab chiqarish diversifikatsiyasining mazmuni makroiqtisodiy darajadan tortib, global darajaga qadar barcha darajalarda iqtisodiy tizimlar tabaqalashganligining o‘sishi ob’ektiv jarayonidan iborat. Bunda diversifikatsiya ikkita qarama-qarshi jarayonlarning dialektik birligi sifatida chiqadi:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

tarkibiy-funksional tabaqalashuv va ma’lum iqtisodiy tizim doirasida turli-tuman unsurlarning integratsiyalashuvi.

N. Xolmatov mamlakatimizda sanoat siyosatining institutsional muammolarini tadqiq etgan. Uning fikricha, sanoat siyosati korxonalarning tashqi bozorlarda raqobatbardoshligini ta’minlashga qaratilishi maqsadga muvofiq . Ya’ni, ichki bozor sig’imi yirik sanoat korxonalarnining rivojlanishi imkonini bermaydi. Albatta, ishlab chiqarishga innovatsiyalarni joriy etish va yangi mahsulot yaratishda yirik sanoat korxonalarning imkoniyati kengroq bo’ladi. Ushb nuqtai-nazardan yondashganda sanoat tarmog’ini rivojlantirish va innovatsion mahsulot ishlab chiqarishni ta’minlashda yirik korxonalar rivojlanishi uchun sharoit yaratish lozim.[2] Shuningdek deversifikatsiya jarayonini amalga oshrishda, sanoat korxonalarning innovatsion rivojlanishning ichki va tashqi bozorlarda raqobatbardoshlikni ta’minlashning zaruriy sharti ekanligi barchamizga ma’lum. Bu borada P. Drukerning quyidagi fikriga alohida to’xtalib o‘tish lozim. Uning fikricha “biznesning asosiy maqsadi mijozlarni jalb qilish bo’lganligi sababli korxonani ikkita asosiy funksiyasi mavjud : marketing va innovatsiya”dan iborat deb hisoblaydi. [3] Siyosat islohoti barqaror sanoat o'sishi uchun daromadlar nomutanosibligi muammosini hal qilishi kerak. Qulay sarmoya va ishbilarmonlik muhiti uchun startaplar uchun qulaylik yaratish, oson kredit berish va elektr energiyasidan foydalanish muhim ahamiyatga ega [4]

TAHLIL VA NATIJALAR.

Mamlakat iqtisodiyoti va aholi bandligida sanoat juda katta o‘rin tutadi. Bu sohaga zarur sharoit yaratish maqsadida so‘nggi yillarda 19 ta erkin iqtisodiy zona va 400 dan ziyod kichik sanoat zonasi tashkil etildi, ularning infratuzilmasiga 10 trillion so‘m yo‘naltirildi. Shuningdek, to‘qimachilik, kimyo, qurilish materiallari, charm, farmatsevtika, elektr texnikasi kabi tarmoqlarni “drayver”ga aylantirish uchun 3 milliard dollarlik moliyaviy resurslar ajratildi. Sanoatni xomashyo bilan ta’minlash uchun geologiya-qidiruv ishlari 3 barobar ko‘paytirilib, 600 tadan ziyod yangi kon aniqlandi.

Natijada oxirgi besh yilda sanoat korxonalari soni 2 barobar ko‘payib, 100 mingtaga yetdi, ishlab chiqarish hajmi 1,4 baravarga ko‘paydi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Bu hududlar rivojiga ijobiy ta’sir qilmoqda. Jumladan, Jizzaxda ilgari bo‘lmagan qurilish materiallari, avtomobilsozlik, oziq-ovqat sanoati kabi yangi tarmoqlar paydo bo‘ldi. Birgina qurilish materiallari bo‘yicha 220 ta loyiha ishga tushirilib, viloyat sanoatida bu sohaning ulushi 20 foizdan oshdi.

Samarqand, Sirdaryo, Namangan va boshqa hududlarda metallni qayta ishlash bo‘yicha 19 ta yirik loyiha amalga oshirilgan. Namanganda tashkil etilgan 54 ta yangi kichik sanoat zonasida 2022-yilda 3 trillion so‘mlik mahsulot ishlab chiqarilgan.

Kimyo sanoatida oxirgi uch yilda ishlab chiqarish hajmi 1,5 baravarga, eksport esa 2 baravarga oshgan. [5]

Shu bilan birga, ayrim hududlarda natijalar imkoniyat darajasida emas. Xususan, 2022-yilda Navoiy, Buxoro va Toshkent viloyatlarida sanoat o‘sishi ko‘ngildagidek bo‘lmagan. Qoraqalpog‘iston Respublikasi, Jizzax, Qashqadaryo, Surxondaryo, Farg‘ona va Xorazmda ip-kalavani qayta ishlash darajasi pastligicha qolgan. Namangan, Samarqand va Navoiyda oziq-ovqat, charm-poyabzal, mebel ishlab chiqarish salohiyati yetarlicha ishga solinmagan. 1-jadvalda iste’mol tovarlar ishlab chiqarish hududlar kesimida o’zgarishini ko’rishimiz mumkin.[6]

1-jadval.

Hududlar kesimida iste`mol tovarlari ishlab chiqarish( mlrd.so`m) [7].

Hududlar	**2021 yil**	**2022 yil**
O`zbekiston Respublikasi	**155159,1**	**145011,7**
Qoraqalpog`iston Respublikasi	2945,6	2393,3

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Andijon	25823,9	36563,5
Buxoro	8570,2	4899,6
Jizzax	4009,7	4115,2
Qashqadaryo	4660,9	3003,5
Navoiy	4342,5	3156,4
Namangan	8303,8	7696,0
Samarqand	14381,9	9896,6
Surxondaryo	2640,6	1733,6
Sirdaryo	3718,9	2048,1
Toshkent	19981,5	18290,8
Farg`ona	11763,9	7634,9
Xorazm	8591,6	10277,4
Toshkent sh.	35424,2	33302,8

Respublikamiz hududida is'temol tovarlar ishlab chiqarish bo'yicha 2021 va 2022 yillarda eng katta o'sish Andijon viloyatida bo'lib 25823,9 mlrd so'm dan 36563,5 mlrd ga oshgan, Toshkent shahrida esa 2021-yilda 35424,2 dan 33302,8 mlrd ga o'zgargan , Samarqand viloyatida o'rganilayotgan yillar bo'yicha 14381,9 dan 9896,6 mlrd ga tushish kuzatilgan.

2-jadval

Iqtisodiy faoliyat turi bo`yicha sanoat mahsulotlarini ishlab chiqarish (mlrd. so'm) [7]

Ko'rsatkichlar	**2021 yil**	**2022 yil**

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Sanoat mahsuloti hajmi, mlrd. so`m	456 056,1	553 265,0
Tog`- kon sanoati va ochiq konlarni ishlash	43 872,2	52 093,5
Ishlab chiqaradigan sanoat	378 186,4	460 491,8
Oziq-ovqat mahsulotlari ishlab chiqarish	48 643,3	57 547,3
To`qimachilik mahsulotlari ishlab chiqarish	52 372,3	62 850,7
Elektr, gaz, bug` bilan ta`minlash va havoni konditsiyalash	30 815,5	37 653,7
Suv bilan ta`minlash; kanalizatsiya tizimi, chiqindilarni yig`ish va utilizatsiya qilish	3 182,0	3 026,1
Kimyo mahsulotlari ishlab chiqarish	28 080,7	33 639,5
Metallurgiya sanoati	96 785,5	107 071,9
Avtotransport vositalari, treylerlar va yarim pritseplar ishlab chiqarish	32 167,6	51 396,2

Iqtisodiy faoliyat turi bo'yicha ishlab chiqarish 2022 yilda Sanoat mahsulotlar hajmi 2021 yilga qaraganda 97208 mlrdga oshgan, tog'-kon sanoati va ochiq konlarni ishlash bo'yicha 8221 mlrdga, ishlab chiqarish sanoatida 82305 ,4 mlrd ga oshish kuzatilgan. Barcha tarmoqlar uchun muhim hisoblangan elektr, gaz, bug` bilan ta`minlash va havoni konditsiyalash boyicha ham 6838,7 mlrdga oshganligini aytib o'tishimiz mumkin.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

XULOSA VA TAKLIFLAR

Diversifikatsiya -sanoat siyosatining aniq maqsadi va vazifalarini belgilaydi hamda sanoatni rivojlantirishning strategik yo‘nalishlarini ishlab chiqishni taqozo etadi. Sanoat diversifikatsiyalash zaruriy mahsulotga o‘z ehtiyojlarini qondirish, mavjud sanoat salohiyatidan yuqori foydalanish va hududlarning raqobatbardoshligini oshirish,shungdek uning ijtimoiy rivojlanishi muammosini ham hal qilish imkonini beradi. Sanoatni rivojlantirish, sohaga investitsiyalarni ko‘paytirish va zaxiralarni ishga solish chora-tadbirlariga e’tiborni qaratilsa maqsadga muvofiq bo’ladi. Shuningdek,

- sanoat kooperatsiyasini kengaytirish va mahalliylashtirish loyihalarini amalga oshirish,
- hududiy investitsiya dasturlariga kiritilgan loyihalarni vaqtida ishga tushirish
- respublika va xalqaro bozorlar ulushini kengaytirish
- resurs tejamkor siyosatni ishlab chiqish

ADABIYOTLAR TAHLILI

1. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining Farmoni, 12.10.2023 yildagi PF-169-son, “Sanoat va uning bazaviy tarmoqlarini jadal rivojlantirish bo‘yicha qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida”.
2. Otamurodov, Shavkat, and Maftuna Farmonova. "SANOAT KORXONALARINING INNOVATSIYON RIVOJLANISHI MUAMMOLARI." Iqtisodiyot va ta’lim 24.3 (2023): 106-112.
3. Farmonova M.N. Industrial Development in Uzbekistan //Journal of Intellectual Property and Human Rights. – 2022. – Т. 1. – №. 12. – С. 23-31.
4. Isakov, M. (2020). MI Abdurahim Ortiqov, Musaxon Isakov. Industrial iqtisodiyot. O ‘quv qo ‘llanma.-T. TDIU, 2019. Архив научных исследований, (27).
5. Отамуродов, Шавкат. "ЎЗБЕКИСТОН САНОАТ МАҲСУЛОТЛАРИ ЭКСПОРТИНИНГ РИВОЖЛАНИШ ИСТИҚБОЛЛАРИ." Economics and education 23.6 (2022): 383-389.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

6. Котлер Ф. Маркетинг XXI века. Маркетинг от А до Я. Новые маркетинговые технологии. Десять смертных грехов маркетинга: пер. с англ. / под ред. Т.Р. Тэор.— СПб.: Нева, 2005. — 432 с.

7. O’zbekiston Respublikasining statistik axborotnomasi

8. Charlie Munger’s Investment Philosophy: The Power Of Concentrated Investing Over Diversification // https://calculatedself.com/investing/charlie-mungers-investment-philosophy-the-power-of-concentrated-investing-over-diversification/#faq-question-1689817026312

9. Sanoat ishlab chiqarishining rivojlanishi – iqtisodiyotda tarkibiy o`zgartirishlar dasturlarining amalga oshirilishi natijasidir //https://uzeng.uz/uz/press_center/news/sanoat-ishlab-chiqarishining-rivojlanishi-iqtisodiyotda-tarkibiy-o-zgartirishlar-dasturlarining-amal/

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ БЎЙИЧА ТЕЗ ТИББИЙ ЁРДАМ КЎРСАТИШ ХИЗМАТИ ҲОЛАТИ

Эрданаев Рўзибой

Тез тиббий ёрдам хизмати Соғлиқни сақлаш тизимида ўзига хос ўринни эгаллаб, у шикастланганларга, ўткир хасталикка чалинганларга шошилинч тиббий ёрдам кўрсатилишини таъминлайди. Шошилинч шароитлар ёки ушбу шароитнинг пайдо бўлиши учун таҳдидлар юзага келганда сифатли тиббий ёрдам олдиндан ташкил этилган тизим, аниқ белгиланган кўрсатмалар ёки стандартлар асосида яхши тайёргарликдан ўтган малакали тиббиёт ходимлари томонидан кўрсатилади. Соғлиқни сақлаш тизимини ислоҳ қилиш муаммолари борасида тез тиббий ёрдам (ТТЁ) кўрсатиш хизматини такомиллаштириш муҳим аҳамият касб этади.

Республикамизда соғлиқни сақлаш тизимини такомиллаштириш юзасидан кўрилаётган чора-тадбирларга қарамасдан, тез тиббий ёрдам кўрсатиш соҳасида қўйилган вазифаларни тўлиқ бажаришга тўсқинлик қилаётган бир қатор тизимли муаммолар ва камчиликлар мавжуд. Жумладан, республикада тез тиббий ёрдам хизматини бошқаришнинг автоматлаштирилган тизимини яратиш юзасидан қабул қилинган бир нечта қарорларнинг натижалари бугунги кунга қадар сезилмаяпти. Тез тиббий ёрдам чақирувларини қабул қилиш ва уларга хизмат кўрсатиш эскича, қўл механизмлари ёрдамида бажарилмоқда. Тез тиббий ёрдам кўрсатиш вақтида беморларнинг касалхонага етиб боргунга қадар вафот этиши кўпайиб бормоқда. Мурожаатларни саралашнинг амалдаги тартиби мавжуд куч ва воситаларни энг муҳим чақирувларга хизмат кўрсатиш учун йўналтириш имконини бермайди, натижада ёлғон чақирувлар сони ошмоқда ёки сурункали касалликлари авж олган, бироқ ҳаёти хавф остида бўлмаган беморларга хизмат кўрсатилмоқда.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Тез тиббий ёрдам хизматини жадал ривожлантириш, унинг молиявий барқарорлигини таъминлаш, бу йўналишда тезкор, технологик ва самарали фаолият кўрсатишга эришиш мақсадида Ўзбекистон Республикаси Президентининг “Ўзбекистон Республикасида тез тиббий ёрдам хизматини такомиллаштириш чора-тадбирлари тўғрисида”ги 2018-йил 16-октябрдаги ПҚ-3973-сон Қарори қабул қилинди. Қарорда Шошилинч ёрдамга муҳтож ҳар бир кишига юқори сифатли тиббий хизматларни ўз вақтида кўрсатиш тез тиббий ёрдам хизматининг устувор вазифаси этиб белгиланди.

Тадқиқотнинг мақсади. Сурхондарё вилоят аҳолисига кўрсатилаётган тез тиббий ёрдам хизматининг ҳолатини ўрганиш, ташкил қилиш борасидаги ижобий томонлар ва камчиликларни аниқлаш.

Тадқиқот усуллари ва материаллари. Биз Сурхондарё вилояти аҳолисига кўрсатилаётган тез ва шошилинч тиббий ёрдам хизматини таҳлил қилдик ва баҳоладик, шунингдек аҳоли томонидан ТТЁ хизматига чақирувларнинг асосланганлиги, тўсатдан касалланишлар ва фавқулотда тасодиф ҳолатлар туфайли чақириқлар бўйича қатновлар давомида кўрсатилган тиббий ёрдам стационарларга олиб борилганлар сони, бахтсиз ходисалар бўйича чақириклар сони, туғруқлар ёки ҳомиладорлик патологияси билан боғлиқ бўлган чақириқлар сони ҳам баҳоланди. Қишлоқ жойларда фавқулотда тасодиф ҳолатлар туфайли беморларни ташиш, бахтсиз ҳодисалар, туғруқлар, ҳомиладорлик патологияси ва бошка ҳолатлар бўйича аҳолига тез ва шошилинч тиббий ёрдам кўрсатишнинг ҳолати таҳлил қилинди. ТТЁ бригадаларининг чақириқлар бўйича қатновлари характери аҳолининг барча ёш гуруҳлари кесимида ўрганилди.

ТТЁ чақирикдари карталари ҳамда шошилинч тиббий ёрдам (ШТЁ) вилоят ва туман бўлимлари беморларининг касаллик тарихларини таҳлил қилиш асосида аҳоли томонидан ТТЁ бригадалари чақирикларининг асосланганлиги аниқланди. Статистик маълумотлар асосида вилоят ТТЁ хизматининг тиббиёт кадрлари, санитар автомашиналари ва тиббиёт жихозлари билан таъминланганлиги ўрганилди. Тадкикотда аналитик, статистик, математик, клиник кузатувлар

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

усуллари қўлланилди ва архив материаллари таҳлил этилди.

Олинган натижалар ва уларнинг муҳокамаси. Тадқиқот базаси Сурхондарё вилояти бўлиб, у Ўзбекистон Республикасининг жанубий қисмида жойлашган. Вилоят майдони 20,1 минг км^2 ёки бутун Ўзбекистон ҳудудининг 4,6%ни ташкил этади. Вилоят аҳолиси тоғли, ярим чўл, текислик ҳудудларида яшайди. Туманларда асосан қишлоқ хўжалик ҳамда чорвачилик ривожланган бўлиб, аҳоли қишлоқ ва тоғли ҳудудларда тарқоқ жойлашган. Телефон алоқасининг йўқлиги ва йўлларнинг тошли йўллардан иборат эканлиги аҳолига тиббий хизмат кўрсатишда қийинчиликлар туғдиради. 2022 йил бошларига келиб вилоят аҳолисининг сони 2821,9 минг кишини, жумладан 14 ёшгача бўлган болалар – 978,65 минг (34,1%), фертил ёшидаги аёллар – 124,92 минг (49,7%) кишини ташкил этган.

Аҳолининг 1 км^2 даги зичлиги 130,0 кишидан иборат бўлиб, ушбу кўрсаткич Ўзбекистондаги ўртача кўрсаткичдан 10,3 кишига камдир. Умр кўришнинг ўртача давомийлиги 73,8 ёшни ташкил этади (эркакларда – 71,7, аёлларда – 75,8).

Вилоятда 13та туман ва Термиз шаҳри мавжуд. Вилоятда даволаш-профилактика муассасалари тармоғи қайта тузилган бўлиб, бу мавжуд моддий-техника ва кадрлар салоҳиятидан янада самаралироқ фойдаланиш имконини яратди. Барча мутахассисликлардаги врачлар сони бирмунча камайиб, 10минг ахоли сонига нисбатан врачлар билан таъминланиш кўрсаткичи 2015-2022 йилларда 18,6дан 12,8га камайди. Аҳолининг ўрта тиббий ходимлар билан таъминланганлиги амалда мавжуд бўлган даражада қолди. Фельдшерлик-акушерлик пунктларининг сони 1,33 мартага қисқарди, ҚВП лар сони эса 1,11 мартага кўпайди.

Аҳолига бепул шошилинч тиббий ёрдам тизими ташкил қилинган бўлиб, у Республика шошилинч тиббий ёрдам Илмий Марказининг вилоят филиали, шаҳар ва туман тиббий бирлашмаларидаги 11та шошилинч тиббий ёрдам бўлимлари, 14 та тез тиббий ёрдам бўлимларини ўз ичига олади. Вилоятда

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ҚВПлар тизими ривожланиб бормоқда, уларнинг ҳисобига қишлоқ аҳолисига фельдшерлик ёрдами ўрнига врачлик тиббий ёрдамини кўрсатилиши билан боғлиқ тиббий ёрдам кўрсатиш шакли сезиларли даражада ўзгариб бормоқда. Қишлоқ аҳолисига кўрсатилаётган тиббий хизмат 5 босқичдан 2 босқичга камайиб, тиббий хизматни ташкил қилиш сифати ҳам сезиларли равишда яхшиланди. Ҳаммаси бўлиб вилоятдаги соғлиқни сақлаш муассасаларида 1,9 мингта врачлар ва 10,2 мингта ўрта тиббиёт ходимлари меҳнат қилишмоқда.

2018 йилга келиб вилоятда чақалоқлар ўлимининг ижобий динамикаси кузатилди: 2015 йилда 1000 нафар тирик туғилганларга нисбатан чақалоқлар ўлими 12,3ни ташкил этган бўлса, 2018 йилда ушбу кўрсаткич 10,3гача камайди. Оналар ўлими 2018 йилда 2015 йилга нисбатан 2,29 мартага камайди (2.2-жадвал).

2.2-жадвал

Вилоятдаги демографик вазиятнинг тавсифи

Кўрсаткичлар	2019	2020	2021	2022
1000 та аҳолига нисбатан туғилишлар	75,4	74,6	71,6	79,7
1000 та аҳолига нисбатан умумий ўлим кўрсаткичи	12,1	11,9	12,9	13,2
1000 та аҳолига нисбатан табиий ўсиш	64,8	62,7	58,7	67,3
1000 та тирик туғилганларга нисбатан чақалоқлар ўлими	10,6	11,9	10,6	9,2
100 минг тирик туғилганларга нисбатан оналар ўлими	11,4	10,3	9,8	8,5

Тадқиқотни ўтказиш даврида бола ёшидагиларнинг умумий ва бирламчи касалланиш даражаси ўсди. Бу ўсиш юқумли ва паразитар касалликлар, қон ва қонни яратувчи аъзолар, эндокрин тизим, нафас олиш, овқат ҳазм қилиш

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

аъзоларининг касалланиши билан боғлиқ. Сурхондарё вилоятида катта ёшдаги аҳоли ва болаларнинг касалланишлари пасайиш мойиллигига эга бўлмасада, аммо етарлича юқори бўлиб қолмоқда. Бирламчи касалланиш ва жароҳатланиш фойизи юқоридир. Тез ва шошилинч тиббий ёрдам хизмати соғлиқни сақлаш тизимида аҳолига биринчи тиббий ёрдам кўрсатишнинг бирламчи бўғини ҳисобланади.

Ҳозирги вақтда вилоятда ТТЁ кўрсатиш хизматининг 50та бригадаси фаолият кўрсатмокда, улардан 32таси фелдшерлик бригадасини ва 20 таси врачлик бригадасини ташкил қилади. Шулардан 15 та ТТЁ бригадаси аҳолига умумий ихтисослик бўйича тиббий ёрдам кўрсатади (1-жадвал)

1-жадвал

Вилоят ТТЁ бригадаларининг умумий сони

Туман, шаҳар	**Жами бригадалар**		
	Врачлик	**Фелдшерлик**	**Шулардан умумий ихтисосликдаги**
РШТЁИМ филиали	9	2	2
Термез ш.	9	2	2
Термез тумани	4	1	1
Сариосиё	10	6	0
Узун	9	4	0
Бойсун	8	1	0
Ангор	8	2	0
Денов	23	3	2
Шўрчи	14	2	0
Жарқўрғон	13	4	0

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Қумкўрғон	15	3	0
Шеробод	13	1	1
Олтинсой	12	2	0
Музробод	10	1	0
Қизирик	8	1	0
Жами	165	35	8

РШТЁИМ Сурхондарё вилояти филиалида 5та-реанимация бригадаси, 1та - кардиология, 1та-педиатрия ва 1та-психиатрия бригадаси фаолият юритмокда.

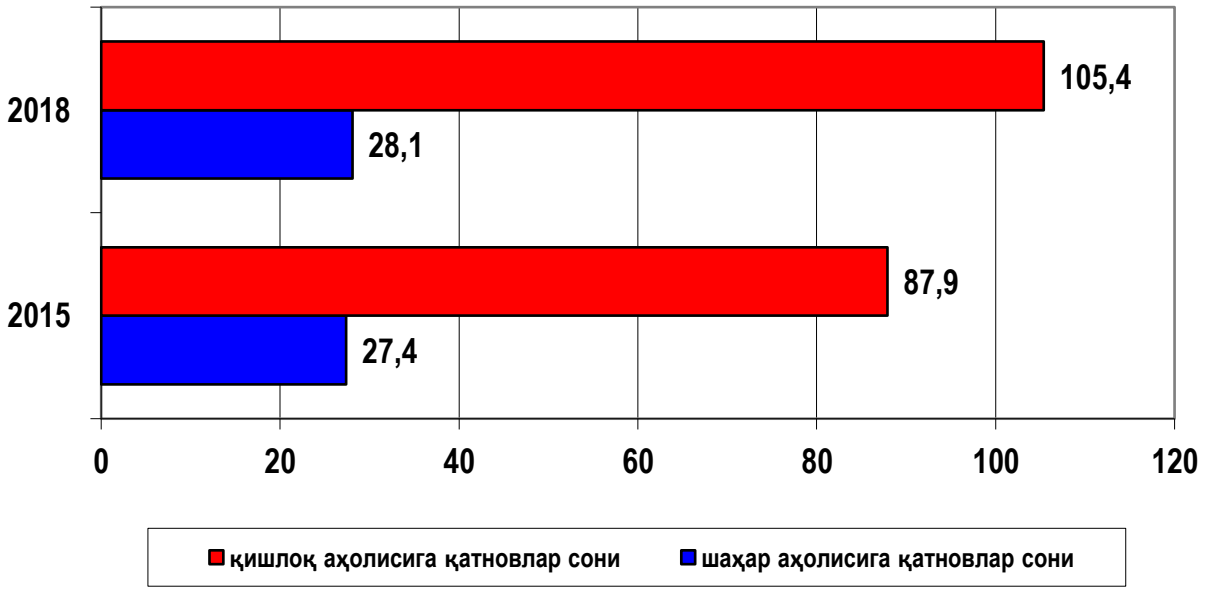
3.2-жадвал

Вилоят ТТЁ кўрсатиш хизматига аҳоли мурожаатлари частотаси

103 бўйича чақириқлар сони	**Йиллар**			
	2019	**2020**	**2021**	**2022**
Абс.сон	871805	935781	997564	1101885
10минг аҳолига	1096,1	1052,1	1103,7	1211,4

2015-2018 йиллар давридаги ТТЁ кўрсатиш хизматига чақириқлар частотаси 1,1 марта кўпайди. 2015 йилда ТТЁ кўрсатиш хизматига 115,2 мингта чақирик тушган бўлса, 2018 йилда ТТЁ кўрсатиш хизматига чақириқлар 133,5 мингтани ташкил этди. Қишлоқ аҳолисига ТТЁ бригадаларининг қатновлари сони 2015-2018 йилларда шаҳардагидан кўра деярли 3 баробар кўп бўлди ва 2015 йил қишлоқда ТТЁ бригадаларининг қатновлар сони 91,6 мингтани, шаҳарда эса 27,7 мингтани ташкил этди (3.1-расм).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

1-расм. 2019 ва 2020 йилларда ТТЁ бригадаларининг қатновлари сони (мингта)

2022 йилда қишлоқ ва шаҳар аҳолисига ТТЁ бригадаларининг қатнови динамикаси деярли бир хилда сақланиб қолди (мос равишда қишлокларда 87,9 - 105,4 мингта ва шаҳарда 27,4 - 28,1 мингта).

2019 йилда Сурхондарё вилоятининг туманлари бўйича ТТЁ кўрсатиш хизматига бўлган чақириқлар таҳлили шуни кўрсатдики, чақириқларнинг ўсиб бориш тенденцияси тоғли ва чўл минтақаларига тўғри келди. 2022 йилда вилоятнинг тоғли худудларидан Сариосиё (13,5 мингта), Узун (15,4 мингта), Денов туманларида (7,3 мингта), ярим чўлдан иборат бўлган Шўрчи (9,6 мингта), Ангор (9,5 мингта), Термиз туманларида (13,1 мингта) (3.3-жадвал). Бундан ташқари Жарқўрғон ва Қумқўрғон туманлари камсонли аҳолига эга бўлиб, аҳоли тарқоқроқ жойлашган худуд ҳисобланади (мос равишда 42,0 ва 23,1 минг киши).

3-жадвал

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2019-2022 йилларда ТТЁ кўрсатиш хизмати томонидан тиббий хизмат кўрсатилган чақириқлар (абс сонларда)

Туман	2019	2020	2021	2022
РШТЁИМ филиали (аҳолиси зич булган шахар ҳудуди)	27403	30403	29989	28018
Термиз т. (чўл минтақаси)	6517	5208	5286	5400
Сариосиё (тоғлик минтақа)	4708	3650	7104	7273
Узун (тоғлик минтақа)	12125	10980	10503	13542
Бойсун (тоғлик минтақа)	9091	10063	7540	7639
Ангор (чўл минтақаси)	4175	3193	4281	5382
Денов (тоғлик минтақа)	6349	5112	5679	6825
Шўрчи (чўл минтақаси)	6004	5583	10005	13158
Жаркўрғон (чўл минтақаси)	10627	10357	9452	9607
Қумқўрғон (чўл минтақаси)	6136	5583	4681	5892
Шеробод (тоғлик минтақаси)	5075	4764	8384	9495

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Олтинсой (тоғлик минтақа)	7062	6626	4748	5823
Музробод (тоғлик минтақа)	10038	9094	11346	15481
Қизирик (тоғлик минтақа)				
ЖАМИ	115247	110616	118998	133535

2019-2022 йилларда ТТЁ кўрсатиш хизматига бўлган чақириқлар динамикаси амалда деярли ўзгаришсиз қолган бўлсада, 2022 йилга келиб улар деярли барча туманларда кўпайди ва тоғли худудлардан Жарқўрғон туманида ТТЁ кўрсатиш хизматига бўлган чақириқларнинг сони 13,5 мингтани, Музробод туманида 15,4 мингтани, ярим чўл худудларидан Жарқўрғон туманида 13,1 мингтани ташкил этди. РШТЁИМ Сурхондарё вилояти филиалида 20106 йилда шаҳар аҳолиси томонидан ТТЁни чақириқлар сони энг кўп бўлганлгини қайд этилиб, бу кўрсаткич 30403 тани ташкил этган эди, 2022 йилга келиб эса бу чақириқлар сони 28 018 (8%) гача камайди.

3-жадвалдаги маълумотлардан кўриниб турганидек, 2022 йилга келиб вилоят бўйича ТТЁ кўрсатиш хизматига бўлган чақириқлар сони 2019 йилга таққослаганда 1,15 марта кўпайган.

Кўрсаткичлардаги фарқлар, даставвал, ТТЁ кўрсатиш хизматининг аҳволи ва аҳоли учун оммабоплиги, тармоқ тузилмаси ва вилоят туманлари бўйича амбулатория-поликлиника ва касалхона хизматларининг ташкил этилганлиги каби турли омиллар билан изоҳланади.

ТТЁ бригадалари чақириқлари сабабларининг таҳлили шуни кўрсат-дики, 2019 йилда РШТЁИМ Сурхондарё вилояти филиали бўйича қатновларнинг 19% и шошилинч ходисалар билан боғлиқ бўлган. Вилоят бўйича ТТЁ бригадалари қатновларининг 19,9% и тўсатдан касалланишлар билан боғлиқ бўлган. Вилоят туманларидан ТТЁ бригадалари шошилинч ҳодисалар сабабли энг кўп марта

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Жарқўрғон (19,8% ҳолларда), Денов (19,8%) ва Термиз (20%) туманларида қатновлар кузатилган.

2019 йилда ТТЁ бригадаларининг 1950та қатнови беморларни ташиш билан боғликдир (1,64% ҳолларда). Вилоят бўйича ТТЁ кўрсатиш хизмати томонидан шифохонага стационар даволаш учун ётказилган беморлар миқдори 8,3% ни ташкил этди.

2022 йилда эса ТТЁ кўрсатиш хизмати томонидан беморларни ташиш билан боғлиқ 2190 та қатновлар амалга оширилди (1,57%). Шифохоналарга стационар даволаш учун ётказилаган беморлар сони ТТЁ бригадалари жами бажарган қатновлари сонининг 12,5% ини ташкил этди. Шу тариқа, 4 йил мобайнида вилоятдаги ТТЁ кўрсатиш хизматининг асосий иш кўрсаткичлари сезиларли ўзгаришларга учрамади.

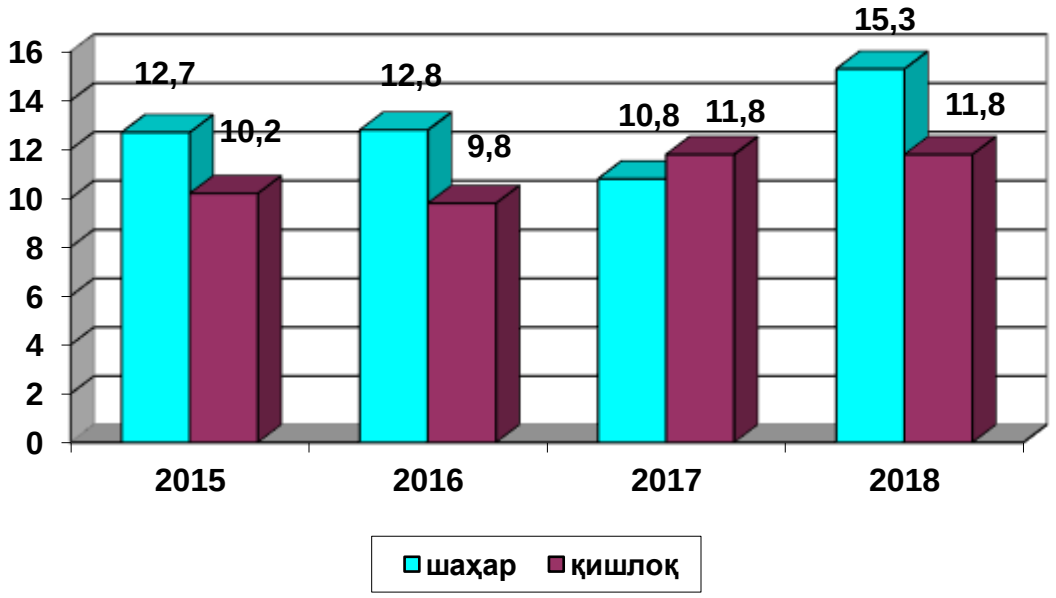
Вилоят бўйича ТТЁ бригадалари чақириқлари сони таҳлил қилинганда, 2022 йилда «03» бўйича қатновлар сонининг бутун вилоят бўйича 10 000 нафар аҳолига нисбатан 1,15га кўпайганлиги аниқланди. Бунда ТТЁ бригадаларига чақириқлар сони чекка туманида энг кўп ўсганлиги кузатилди, бу эса 2019 йилдагидан юқорироқдир. Бундай кўпайиш бир томондан даволаш-профилактика муассасаларининг аҳоли яшаш жойларидан узоқда жойлашганлиги, беморлар амбулатория-поликли-ника хизматидан етарли фойдалана олмаётганликлари, УАШ томонидан профилактика ишларини етарли даражада амалга оширмаётганликлари, айрим ҚВПларда УАШ таъминланмаганлиги натижасидир.

ТТЁ қатновлари пайтида тиббий ёрдам кўрсатилган шаҳар аҳолисининг сони 2022 йилда 10 000 аҳолига нисбатан 1882,9 ни, 2022 йилда – 1929,6 ни ташкил этди. Қишлоқ жойларида қатновлар пайтида аҳолига кўрсатилган тез тиббий ёрдамнинг ҳажми - 10 минг аҳолига турли туманларда турлича бўлиб, улар ўртача 1100дан – 4701,7гачани ташкил этди. Таҳлилнинг кўрсатишича, тадқиқот ўтказилган муддатда шаҳар ва қишлоқларда ҳам ТТЁ чақирувлари сонининг пасайиши кузатилмади.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Вилоят бўйича ТТЁ бригадалари қатновларининг таҳлили шуни кўрсатдики, 2019 йилда бригадалар қатновларининг 1112 таси туғруқ ва ҳомиладорлик патологияси билан боғлиқ бўлиб, 2016 йилда – 1082 та, 2019 йилда - 1088 та ва 2022 йилда – 2529 тани ташкил қилди, бу эса 2019 йилдагига қараганда 2,2 марта кўпдир.

Вилоятда туғруққа ёрдам бериш ва акушер-гинекологик хизматлари фаолиятининг яхшиланганлиги кузатилмаган. Амбулаториялар ва ҚВПлардаги патронаж хизмати ҳомиладор аёлларга яшаш жойларида етарли даражада тиббий ёрдам кўрсатмайди, айниқса, Узун туманидаги вазият диққатни тортади, чунки у ерда туғруқ ва ҳомиладорлик патологияси бўйича ТТЁ бригадалари қатновларининг энг кўп миқдори тўғри келмоқда. Шаҳар ва қишлоқ аҳолиси ўртасида туғруқ ва ҳомиладорлик патологияси туфайли ТТЁ бригадалари чақириқлари частотасининг қиёсий таҳлили шуни кўрсатдики, 2019 йилда ушбу патология бўйича ТТЁ чақириқлари частотаси шаҳарда қишлоқ жойларига нисбатан 1,3 мартадан кўпроққа ортди (10 минг аҳолига нисбатан шаҳарда - 15,3 ва қишлоқда - 11,8) (3.2-расм).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2-расм. 2019-2022 йилларда шаҳар ва қишлоқ бўйича ТТЁ бригадаларининг қатновлари сони

Кузатувлар давомида (2019-2022 йиллар) аҳолининг ТТЁ бригадалари билан таъминоти ўзгармади. Вилоят аҳолисига 50 та ТТЁ бригадалари хизмат кўрсатади, улардан 32 таси – фельдшерлик биргадаларидир (3.4-жадвал).

Жадвалда келтирилган маълумотларга кўра, аҳолининг ТТЁ бригадалари билан таъминланганлиги 10 минг аҳолига нисбатан 0,47 тани ташкил этади. ТТЁ кўрсатиш хизматининг ихтисослаштирилган бригадалари РШТЁИМ Жиззах вилояти филиали қошида ишламоқдалар: 5та – реанимация бригадаси, 1та - кардиология, 1та - педиатрия ва 1та - психиатрия бригадаси.

4-жадвал

Вилоятнинг ТТЁ бригадалари билан таъминланганлиги, 10 минг аҳолига нисбатан(2019 й)

Шаҳар, туман	Жами аҳолиси (минг киши)	Жами	Врачлик	Фельдшерлик
Термез ш.	145,2	0,41	0,41	-
Термез тумани	170,0	0,35	0,05	0,29
Сариосиё	38,4	0,78	0,26	0,52
Узун	105,3	0,37	0,09	0,28
Бойсун	51,5	0,58	0,19	0,38
Ангор	42,0	0,47	0,23	0,23
Денов	129,5	0,38	0,07	0,3

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Шўрчи	49,5	0,8	0,2	0,6
Жарқўрғон	60,1	0,33	0,16	0,16
Қумқўрғон	45,5	0,65	0,21	0,43
Шеробод	129,6	0,3	0,07	0,23
Олтинсой	75,5	0,66	0,13	0,52
Музробод	23,1	1,29	0,43	0,86
Қизирик	38,4	0,78	0,26	0,52
Жами:	1,054	0,47	0,17	0,3

Туманларда тиббий ёрдам 1та врачлик бригадаси ва бир нечта фельдшерлик бригадаси томонидан тиббий хизмат кўрсатилади. Врачлик бригадалари билан таъминланганлик Музробод туманида энг юқори эканлиги қайд этилди (0,43). Ушбу туманда аҳоли сони энг кам ҳисобланади (23,1 минг киши).

Врачлик бригадалари билан таъминланганлик Денов ва Шеробод туманларида энг паст даражада эканлиги аниқланди (10 минг аҳолига 0,07), ваҳоланки ушбу туманларда вилоятда энг кўп аҳоли сонига эга бўлган туманлар ҳисобланади (136,6 ва 136,4 минг киши мос ҳолда). Бундан ташқари, Термиз, Шеробод, Пахтакор, Жарқўрғон туманлари каби юқори аҳолиси кўп бўлган ҳудудларда врачлик бригадалари билан таъминланганлик жуда пастдир ва 10 минг аҳолига нисбатан Термиз туманида 0,05 ни, Узун туманида - 0,09 ни, Жарқўрғон туманида - 0,16 ни, Олтинсой туманида - 0,13 ни ташкил этади. Вилоят бўйича эса врачлик бригадалари билан таъминланганлик 10 минг аҳолига 0,17 ни ташкил этади. Кўрсаткичлардаги фарқ 8,6 мартага тўғри келади. Вилоятдаги барча туманларда хизмат кўрсатаётган битта врачлик бригадаси аҳолига малакали врачлик ёрдам кўрсатилиши учун етарли эмас.

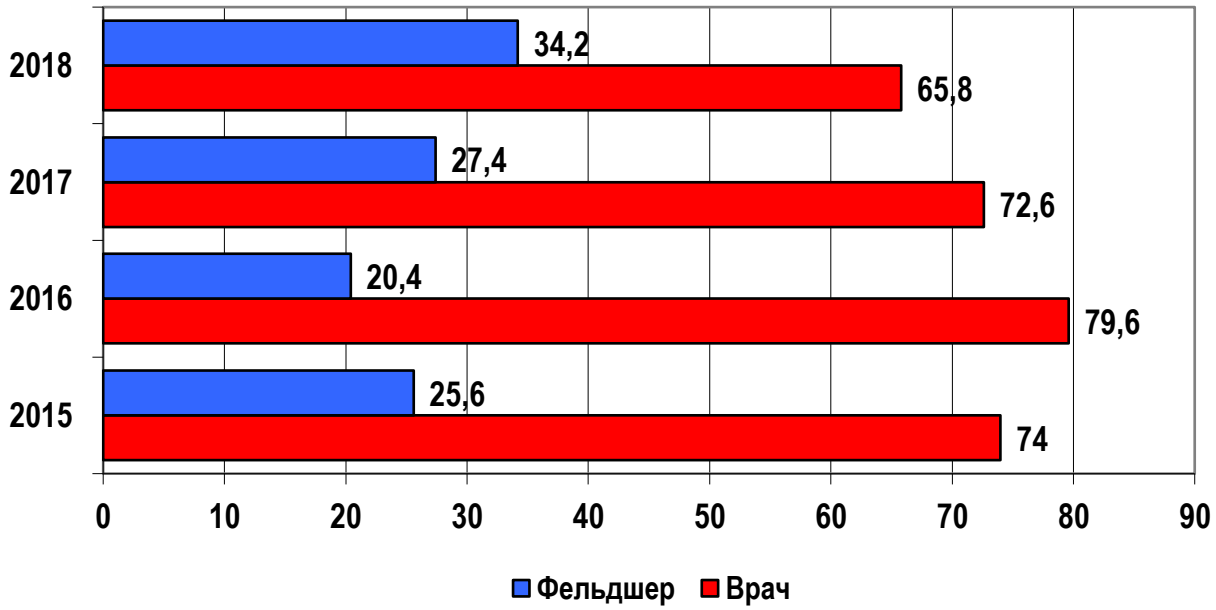
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Фельдшерлик бригадалари билан таъминланганлик бирмунча яхши аҳволда. Вилоят бўйича у 10 минг аҳолига нисбатан 0,3 ни ташкил этади. Жарқўрғон туманида фельдшерлик бригадалари билан таъминланганлик энг паст- 10 минг нафар аҳолига 0.16 ни ташкил қилади. 61,5 минг аҳолига эга бўлган ушбу туманда 1та фельдшерлик бригадаси хизмат кўрсатади. Жадвалдаги маълумотлардан кўриниб турибдики, аҳолини ТТЁ кўрсатиш хизматининг фельдшерлик бригадалари билан бундай паст даражада таъминланганлиги Ангор туманида - 10 минг аҳолига 0,23, Термиз туманида – 0,29, Шеробод туманида – 0,23 кузатилади. Аҳолини тез тиббий ёрдам билан таъминланганлиги бўйича энг яхши вазият аҳоли сони кам (23,1 минг киши) бўлган Янгиобод туманида кузатилади. Кўрсаткичлардаги фарқ 11,6 мартани ташкил этди.

Вилоят аҳолисини ТТЁ кўрсатиш хизматининг ихтисослаштирилган бригадалар билан таъминланганлик кўрсаткичлари таҳлили шуни кўрсатдики, амалда барча туманлар ТТЁ кўрсатиш хизмати ихтисослаштирилган бригадаларига эга эмас, балки уларга фақатгина умумий амалиёт шифокорлари бригадаси хизмат кўрсатмоқда.

Вилоят бўйича ТТЁ врачлик ва фельдшерлик бригадаларини чақирув частотаси таҳлили кузатувлар пайтида шуни кўрсатдики, чақириқлар бўйича врачлик бригадалари қатновларининг частотаси фельдшерлик бригадаларига бўлган талабдан 2,7 марта кўпрокдир (3-расм). Вилоят бўйича фельдшерлик бригадалари қатновларининг сони ТТЁ бригадалари қатновларининг умумий сонининг 20,4% дан 34,2% гачасини ташкил этар экан.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

3.3-расм. Врачлик ва фельдшерлик бригадаларига бўлган талаб (% да).

Расмда келтирилган маълумотларга асосан 2018 йилга келиб аҳоли томонидан врачлик бригадаларига чақирувлар сони 1,2 баробар пасайиб, фельдшерлик бригадаларига чақирувлар сони эса 1,67 марта кўпайди.

Вилоят туманлари бўйича врачлик ва фельдшерлик бригадалари қатновларининг частотаси 3.5-жадвалда кўрсатилган. Жадвалдаги маълумотлардан кўринганидек, вилоятнинг барча туманлари бўйича врачлик бригадалари қатновларининг частотаси фельдшерлик бригадаларинникига қараганда юқорироқдир.

РШТЁИМ Сурхондарё вилояти филиалида ТТЁ кўрсатиш хизматининг ихтисослаштирилган бригадалари қатновлари частотасининг таҳлилини кўрсатишича, қатновларнинг энг кўп миқдори умумврачлик бригадаларига тўғри келган (2019 йилда - 23,7% ва 2022 йилда - 20,8%). Тадқиқот вақтида ихтисослашган бригадалар қатновлари сони амалда ўзгармади.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

5 -жадвал

Вилоят бўйича врачлик ва фельдшерлик бригадалари қатновларининг частотаси (% да)

Туманлар	2019 й		2020 й		2021 й		2022 й	
	Врач.	Фельд	Врач.	Фельд	Врач.	Фельд	Врач.	Фельд
Термез ш.	36	64	46	54	42	58	44	56
Термез тумани	73	27	90	10	45	55	48	52
Сариосиё	74	26	82	28	84	16	68	32
Узун	89	11	80	20	100	-	100	-
Бойсун	60	40	75	25	54	46	48	52
Ангор	75	25	88	12	75	25	72	28
Денов	33	67	37	63	20	80	18	82
Шўрчи	68	32	71	29	79	21	77	23
Жаркўрғон	71	29	76	24	93	7	78	22
Қумкўрғон	76,8	23,2	78	22	43	57	40	50
Шеробод	74	26	77	23	88	12	91	9
Олтинсой	50	50	56	44	49	51	36	64
Музробод	33	67	37	63	20	80	18	82
Жами:	74,1	25,9	79,6	20,4	72,6	27,4	65,8	34,2

Термез туманида 2019-2020 йилларда аҳолига фақат врачлик бригадалари тиббий хизмат кўрсатган. 2015-2016 йилларда фельдшерлик бригадалари қатновларининг частотаси мос ҳолда 11 ва 20 фоизни ташкил этган, яъни туман аҳолиси врачлик бригадаларини чақиришни афзал билишади. Вилоятга 4 та

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

туманлардаги фельдшерлик бригадаси хизмат кўрсатаётган бўлсада, аҳоли чақириқлари бўйича қатновларнинг 91% и врачлик бригадаларига тўғри келган.

Вилоятнинг Жарқўрғон, Узун, Сариосиё, ва Қизирик туманларида аҳоли, асосан, фельдшерлик бригадаларининг тиббий ёрдамидан фойдаланишган. Жумладан, Жарқўоғон ва Узун туманларида фельдшерлик бригадалари чақириқлар бўйича врачлик бригадаларига қараганда 1,38 марта кўпроқ, Сариосиё туманида салкам 2 марта, Қизирик туманида 4марта кўпроқ қатнаганлар.

Умуман олганда эса вилоят бўйича олинган маълумотлар кўра, аҳоли ТТЁ хизматининг врачлик бригадалари хизматидан фойдаланишни афзал билишади.

Ўтказилган тадқиқотлар шуни кўрсатдики, 2008 йилда ТТЁ бригадалари томонидан 12,5% беморлар шифохоналарга ётқазилган булса, 87,5% беморларга жойларда тиббий ёрдам курсатилиши вилоятда амбулатория-поликлиника муассасаларининг иш фаолиятини етарлича самарадор эмаслигини кўрсатади.

ТТЁ кўрсатиш хизмати соғлиқни сақлаш тизимининг бошқа муассасалари билан ўзаро чамбарчас боғлиқликда фаолият кўрсатаётганлиги сабабли, унинг қайта ўзгартирилиши бутун тиббий ёрдам кўрсатиш тизими учун изсиз кеча олмайди. Ушбу жараён босқичма-босқич амалга оширилиши зарур ва соғлиқни сақлашнинг бирламчи бўғинидан бошлаб шошилинч касалхона ёрдамини ташкил қилиш билан туговчи барча хизматларни қамраб олиши керак.

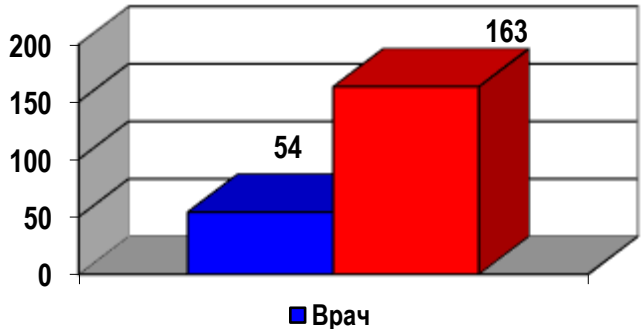
Шубҳасиз беморлар, туғувчи аёлларни шифохонага ташиш бўйича санитария автомашинаси бригадаларида фельдшерлар ўрни беқиёсдир. ТТЁ кўрсатиш хизматининг иш тажрибаси кўрсатганидек, тегишли тайёргарлик кўрган фельдшерлар фақат синдромли диагностика ўтказиш етарли бўлган ҳолларда ёки шошилинч врачлик ёрдами керак бўлмаслиги аниқ бўлган ҳолларда врач ўрнини боса олади.

Тадқиқот жараёнида вилоятдаги «03» хизматининг врачлик ва фельдшерлик бригадалари билан таъминланганлиги ва тўлдирилганлиг ўрганилди. Ҳозирги кунда вилоят тез тиббий ёрдам кўрсатиш хизматида 54та

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

врач ва 163та ўрта тиббиёт ходимлари ишламоқда, бу «03» хизмати учун талаб қилинадиган тиббиёт ходимлари сонининг 48,4% ва 90,9%ини ташкил қилади (4-расм).

Расмда келтирилган маълумотлар вилоят бўйича врачлар ва ўрта тиббиёт ходимлари штатлари тўлдирилганлиги талабдагидан мос равишда 2,14 ва 1,09 марта пастлигини кўрсатади.

4-расм. ТТЁ даги врачлар ва ўрта тиббиёт ходимларининг сони (2018й)

Қайд қилиш керакки, 4 йил ичида вилоятда ТТЁ кўрсатиш хизмати тиббиёт ходимлари сони ўзгаришларга учрамади. «03» хизматидаги тиббиёт ходимлари сони кўпаймади.

Тадқиқотлар даврида тез тиббий ёрдам кўрсатиш хизматида ишлаётган ходимлар миқдорининг таҳлили шуни кўрсатдики, ТТЁ кўрсатиш хизматининг тиббиёт ходимлари туманларда 10 минг аҳолига нисбатан нотекис тақсимланган. Аҳоли сони юқори бўлган туманларда врачлар етишмовчилиги сезилмоқда. Бу туманлар аҳолиси малакали врачлик ёрдамига муҳтожлик сезишмоқда. Кўпчилик туманлар фақат 21-28,5%гагина врач-кадрлар билан тўлдирилган, холос. Туманлар ва бутун вилоят бўйича ўрта тиббиёт ходимлари вазияти бирмунча яхширокдир.

6.-жадвал

Вилоят бўйича ТТЁ кўрсатиш хизматининг тиббиёт кадрлари билан таъминланганлиги

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Туманлар	Штат бўйича				Амалда			
	Врачлар		Ўрта тиб ходим		Врачлар		Ўрта тиб ходим	
	Абс. сон	10 минг аҳолига	Абс. Сон	10 минг аҳолига	Абс. Сон	10 минг аҳолига	Абс. Сон	10 минг аҳоли Га
РШТЁИМ филиали	43,75	3	43,75	3	28	1,96	47	3,2
Термез ш.	17,5	1,02	23,75	1,0	11	0,64	29	1,7
Термез тумани	5,5	1,04	9	2,3	2	0,52	6	1,56
Сариосиё	4,75	0,45	15,75	1,49	3	0,28	12	1,13
Узун	4,75	0,9	9	1,74	1	0,19	7	1,35
Бойсун	4,75	1,13	9	2,14	1	0,23	5	1,19
Ангор	4,75	0,36	9	0,69	1	0,07	7	0,54
Денов	4,5	0,9	10	2,0	1	0,2	7	1,4
Шўрчи	4,75	0,79	9	1,49	1	0,06	7	1,16
Жарқўрғон	4,75	1,04	9,5	2,0	1	0,2	5	1,09
Қумқўрғон	4,75	0,36	9,5	0,7	2	0,15	7	0,54
Шеробод	3,5	0,46	14,5	1,9	1	0,13	15	1,98
Олтинсой	3,5	1,5	7,5	3,2	1	0,43	9	3,8
Музробод								
Жами	76,25	0,72	179,25	1,7	54	0,49	163	1,54

Аҳоли сони 170 минг кишидан иборат бўлган Термиз туманида аҳолига 29та ўрта тиббиёт ходими хизмат кўрсатишмоқда (10 минг аҳолига 1,7). Сариосиё

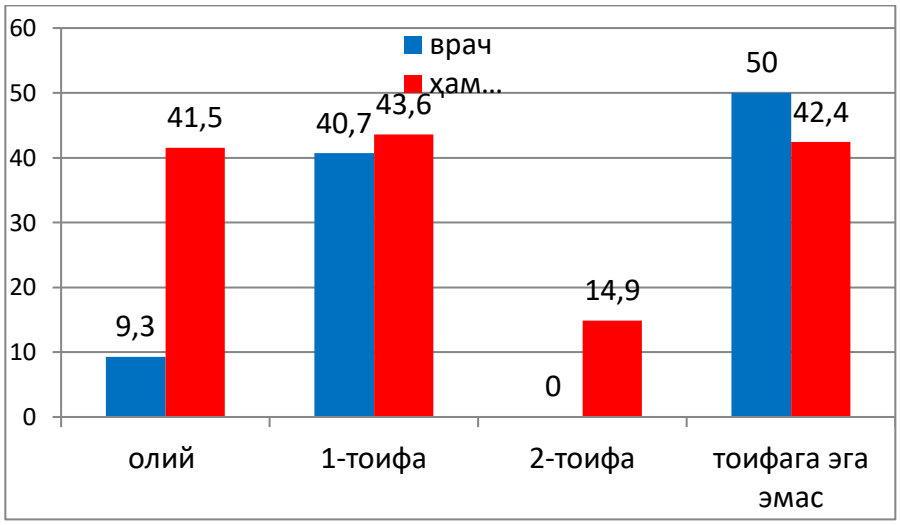
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

туманида (10 минг аҳолига 1,13), Денов (1,4), Шеробод (1,98) ва Олтинсой (3,8) туманларида аҳолига ўрта тиббиёт ходимлари томонидан муваф-фақиятли хизмат кўрсатилмоқда. Туманлар бўйича ТТЁ кўрсатиш хизматини ўрта тиббиёт ходимлари билан тўлдирилганлиги 52,6% дан 77,7% гачани ташкил этади. Термиз, Олтинсой, Шеробод туманларда штатларнинг ўрта тиббиёт ходимлари билан тўлдирилганлиги штат бирликларига нисбатан мос равишда 122%, 103% ва 120% ни ташкил этади. Ушбу туманларда тиббий ёрдам кўп ҳолларда фельдшерлик бригадалари томонидан кўрсатилади.

Умуман бутун вилоят бўйича врачлар ва ўрта тиббиёт ходимлари сонининг нисбати 3,13ни ташкил этиб, тадқиқотлар даврида деярли ўзгармаган. Врачларнинг асосий қисми РШТЁИМ Сурхондарё вилояти филиалидаги ТТЁ кўрсатиш хизматида банд бўлиб (28 киши), айни вақтда вилоятдаги туманларда жами 24та тез тиббий ёрдам кўрсатиш хизмати врачлари фаолият кўрсатишмоқда. ТТЁ врачлари ўриндошлик коэффициенти кузатувлар даврида 1,48 дан 1,73гача кўпайди, бу эса «03» хизмати чақирувида аҳоли оладиган тиббий ёрдам сифатига салбий таъсир кўрсатади.

Вилоятдаги тез тиббий ёрдам кўрсатиш хизматидаги врачлар ва ўрта тиббиёт ходимларининг касбий малакасини таҳлил қилдик. Таҳлил натижаларига кўра, ТТЁ кўрсатиш хизматидаги 50% врачлар тоифага эга, шулардан олий тоифа фақат 5 та врач (9,3%), 1-тоифа 22(40,7%)тани ташкил қилади. Ўрта тиббиёт ходимларига келсак, 57,6% ўрта тиббиёт ходими (94 киши) тоифага эга бўлиб, улардан олий тоифалилар 41,5%(39 киши), 1-тоифалилар 43,6% (41 киши), 2-тоифалилар 14,9% (14 киши). ТТЁ кўрсатиш хизматидаги 69та ўрта тиббиёт ходимлари тоифага эга эмас (42,4%).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

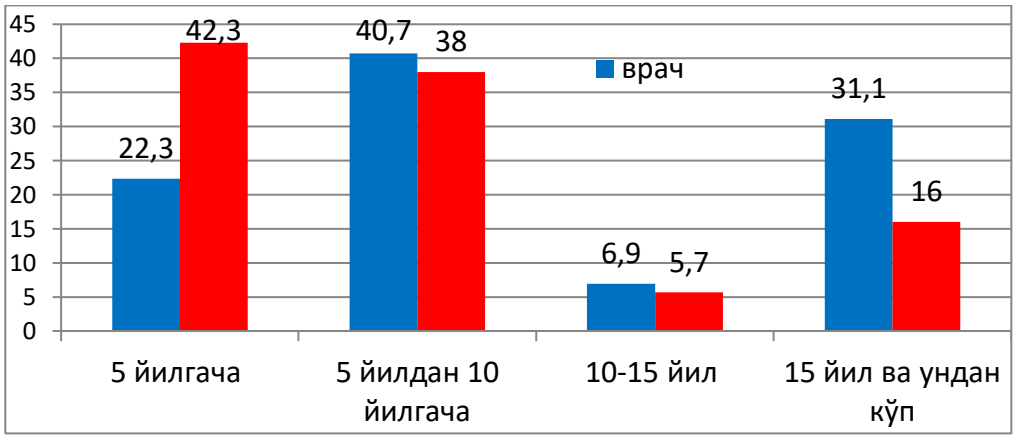

5 расм. ТТЁ кўрсатиш хизмати кадрларининг тоифаси

Шундай қилиб, вилоятдаги ТТЁ кўрсатиш хизмати малакали врач кадрларга ва малакали ўрта тиббиёт ходимларига муҳтожлик сезмоқда. Бундай вазият кўп ҳолларда беморларнинг шифохоналарга ётқизилишига сабаб бўлади, чунки ТТЁ мутахассислари қатновлар пайтида беморга уйида зарур тиббий ёрдам кўрсатишга қийналишади.

ТТЁ кўрсатиш хизматидаги тиббиёт мутахассисларининг иш стажига келсак, тадқиқотларимизнинг кўрсатишича, врачларнинг фақат 22,2% тез тиббий ёрдам хизматида 15 йил ва ундан кўпроқ стажга эгадирлар. Тез тиббий ёрдамда 5 йилдан 10 йилгача бўлган иш стажига врачларнинг 40,7%, мутахассисларнинг учдан бир қисмидан ортиқроғи (37,1%) 5 йилгача иш стажига эга. ТТЁ кўрсатиш хизматида 15 йил ва ундан кўпроқ ишлаган ўрта тиббий ходимлар сони янада пастроқдир ва РШТЁИМ Сурхондарё вилояти филиали ТТЁидаги ўрта тиббиёт ходимлари умумий сонининг 16,%ини ташкил этади, холос. Ўрта тиббий ходимларнинг малака оширганларининг деярли тенг миқдори ТТЁ кўрсатиш хизматида 5 йилгача ва 5 йилдан 10 йилгача бўлган муддат давомида ишлаганликлари аниқланди (мос равишда 42,3% ва 41,1%).

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

3.6 расм. ТТЁ кўрсатиш хизматидаги тиббиёт мутахассисларининг иш стажига кўра тақсимланиши

РШТЁИМ Сурхондарё вилояти филиалидаги ТТЁ кўрсатиш хизматининг ўрта тиббиёт ходимлари орасида малака оширган ходимларнинг умумий сонининг 59,6%и (28 киши) тоифага эгадирлар. Улардан олий тоифали мутахассислар – 50%, 1-тоифа - 42,8% ва тез ёрдамдаги ўрта тиббиёт ходимларнинг 7,2 %и 2-тоифага эгадирлар, яъни, филиалнинг ТТЁ кўрсатиш хизматидаги ўрта тиббиёт ходимлари ўртасида олий тоифали мутахассислар врач кадрларга нисбатан кўпроқни ташкил этишади.

Маълумотларни таҳлилига кўра, вилоятдаги врач кадрлар ва ўрта тиббиёт ходимларининг асосий қисми аҳолига малакали тиббий ёрдам кўрсатиш учун етарлича малакага ва ТТЁ кўрсатиш хизматида етарлича иш тажрибасига эга эмаслар, шунинг учун ҳам тез тиббий ёрдам мутахассисларини тайёрлаш ва қайта тайёрлаш соғлиқни сақлаш амалиётининг долзарб вазифаси ҳисобланади.

ТТЁ чақирувларини чуқурроқ таҳлили шундан далолат берадики, ўткир бронхит, бронхиал астма, стенокардия, ярали колит, ўт йўллари дискинезияси, миозит, гонартроз, артрит бўйича деярли барча чақирувлар асоссиз бўлган. Гастрит ва дуоденит, умуртқа остеохондрози, юракнинг гипертензив касаллиги бўйича чақирувларнинг ярмидан кўпроғи; вегетатив дистонияси, инсульт оқибатлари, сурункали обструктив бронхит ва бошқа касалликлар сабабли

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

чақирувларнинг ярми асоссиз бўлган. Аҳолига даволаш-профилактика муассасаларида хизмат кўрсатишнинг аҳволи ҳам қониқарсиз. Аҳолининг кўпчилиги ШТЁ бўлимларига тўғридан-тўғри мурожаат қилишади.

Хулосалар:

1. Сурхондарё вилояти туманларида аҳолига 50та ТТЁ бригадалари (18та врачлик, 32та фельдшерлик) ва РШТЁИМ Сурхондарё вилояти филиали қошида 2та реанимация, 4та ихтисослашган (кардиология, неврология, хирургия, педиатрия) бригадалари томонидан ТТЁ кўрсатиш хизмати кўрсатилмоқда.
2. Динамикада ТТЁ кўрсатиш хизматига аҳолининг чақириқлари сони йилда-йилга кўпайиб бормоқда (2015 йилда -115,2 мингтадан 2018 йилда -133,5 мингтага). Буни бир томондан шошилинч тез тиббий ёрдам кўрсатиш хизматининг бепуллиги, оммабоплиги ва малакали эканлиги билан изохланса, иккинчи томондан даволаш-профилактика муассасаларининг аҳоли яшаш жойларидан узоқда жойлашганлиги, беморлар амбулатория-поликлиника хизматидан, УАШ фаолиятидан етарлича фойдалана олмаётганликлари, айрим ҚВПларни УАШ билан етарли таъминланмаганлиги билан изоҳлаш мумкин.
3. Вилоят аҳолисининг ТТЁ бригадалари билан таъминланганлиги туманлар бўйича бир-биридан кескин фарқ қилади. Термиз шаҳрида ТТЁ бригадалари 100% врачлик бригадаларидан ташкил топган.
4. Ҳозирги кунда вилоят тез тиббий ёрдам кўрсатиш хизматида 54та врач ва 163та ўрта тиббиёт ходимлари фаолият кўрсатмоқда, бу “03” хизмати учун талаб қилинадиган тиббиёт ходимлари сонининг 48,4% ва 90,9%ини ташкил қилади: вилоят бўйича врачлик штатлари билан таъминланганлик 10.000 аҳолига 0,72ни, фельдшерлар билан таъминланганлик 1,54ни ташкил этган ҳолда, ушбу нисбат айрим туманларда врачлар билан таъминланганлик 2 марта, фельдшерлар билан таъминланганлик 3 марта кам эканлигини қайд этиш лозим.
5. Чақириқларнинг энг катта улуши 60 ёш ва ундан катта ёшдаги шахсларга (42,5%), 50-59 ёшли беморларга -12,4% ва 40-49 ёшли беморларга тўғри келди. Айрим мутахасисликка мос касалликлар бўйича чақириқларнинг энг

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

катта фоизи терапевтик (28,8%), кардиологик (11,3%), хирургик (7,2%), неврологик (9,4%), урологик (6,3%) ва гинекологик (5,9%) касалликларга ва тасодифий сабабларга (25,3%) тўғри келди.

6. Сурхондарё вилоятининг туманлари бўйича ТТЁ кўрсатиш хизматига бўлган чақириқларнинг ўсиб бориш тенденцияси тоғли ва чўл минтақаларига тўғри келди. Тез тиббий ёрдам кўрсатиш хизматини моддий техник базаси етарли эмаслигини кўрсатмокда. Шошилинч тиббий ёрдам бўлимларини ўринларини таъминоти ўзгармаган бўлиб, кадрлар таъминоти ва уларнинг малакаларини ошириш тадбирлари етарли эмаслиги сабабли аҳолига сифатли ва ўз вақтида малакали шошилинч тиббий ёрдам кўрсатиш имкониятлари чекланган.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

OLIY TA’LIM MUASSASASI TALABARI ORASIDA SOG‘LOM TURMUSH TARZIGA BO‘LGAN EHTIYOJNI RIVOJLANTIRISH

Mardonova Saodat Muzaffarovna

Buxoro davlat universiteti Ekologiya va geografiya kafedrasi o‘qituvchisi

Annotatsiya: Mamlakatimizda xalq salomatligi diqqatga sazovor. Salomatlik har bir inson uchun bebaho boylik sifatida jamiyat ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishining muhim shartlaridan biri bo‘lmoqda. Darhaqiqat, Butun jahon sog‘liqni saqlash tashkilotining ta’rifiga ko‘ra: «Salomatlik – kasallik, biror nuqsonlarning yo‘qligi emas, balki jismoniy, aqliy (ruhiy) va ijtimoiy xotirjamlikdir». Oliy ta’lim muassasalari talabalarida “Sog‘lom turmush tarzini” rivojlantirishda, avvalo talabalarning sog‘lik-salomatlik, gigiyena bo‘yicha nazariy hamda amaliy bilimlarni o‘zlashtirishlari muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so’zlar: Oliy ta’lim muassasasi, kun tartibi, gigiena, sog’lom turmush tarzi, talaba yoshlar.

O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim muassasalari talabalarida sog‘lom turmush tarzini targ‘ib etish hozirgi ta’lim sohasida dolzarb muammolardan biri bo‘lib kelmoqda. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2020-yil 30-oktyabrdagi “Sog‘lom turmush tarzini keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish chora-tadbirlari to‘g‘risida”gi PF-6099-son farmoni chiqdi. Prezident farmonida “Sog‘lom turmush tarzini” hayotga keng tatbiq etish va ommaviy sportni yanada rivojlantirish asosiy yo‘nalishlar etib belgilandi. Prezident farmoni bo‘yicha har bir oila, mahalla va tuman (shahar)da, maktabgacha, umumiy o‘rta, o‘rta maxsus, professional va oliy ta’lim muassasalarida hamda boshqa tashkilotlarda jismoniy tarbiya va ommaviy sport bilan shug‘ullanishga shart-sharoitlar yaratish va ommaviy sportni rivojlantirish bo‘yicha oilalar, sinflar, mehnat jamoalari va hududlar o‘rtasida sport musobaqalarini muntazam ravishda o‘tkazish bo‘yicha ko‘rsatmalar va amaliy tavsiyalar berildi.

Salomatlik – inson kamolotining muhim tarkibiy qismlaridan biri bo‘lib, shaxsning hech kim dahl qila olmaydigan huquqi, o‘z-o‘zini rivojlantirish, shaxsiy va

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

jamiyat hayotida faol ishtirok etish garovidir. Mamlakatimizda yuqumli bo‘lmagan kasalliklar hamda ularning xavf omillarining oldini olish, davolash va nazorat qilish, aholining barvaqt o‘lim hamda kasallanishini kamaytirish bo‘yicha izchil choratadbirlar amalga oshirilmoqda. Turmush tarzi tarixiy taraqqiyot jarayonida shakllangan insonlar hatti harakatining, faoliyatining majmuiy ko‘rinishidir. Aniq tarixiy taraqqiyot jarayoniga asoslangan urf odatlar vaqt mobaynida takrorlanib turadi. Ular o‘z navbatida, ehtiyoj bo‘lib qolgan harakatlarni odatlarni turmush xarakterini yuzaga keltiradi. Sog‘lom turmush tarzi - o‘z ichiga insonning hayotga intilishlarini, sog‘ligini mustahkamlash va uning buzilishini oldini olishga qaratilgan hatti - harakatlarining yig‘indisini qamrab oladi. Demak, sog‘lom turmush tarzi - bu odamlarni o‘z salomatliklarini saqlash va yaxshilashga qaratilgan faoliyatidir. Bugungi kunda turli ta’lim muassasalarida ta’lim va tarbiya olayotgan bolalar va o’smirlarning oqilona kun tartibi tashkillashtirish bo’yicha qator ilmiy tadqiqot ishlarni bajarilishiga qaramasdan, respublikamizda ta’lim tizimini isloh qilish va aholi orasida kasalliklarni oldini olishga qaratilgan profilaktik tadbirlarda oqilona kun tartibini tashkillashtirish boyicha qator kamchiliklar aniqlanmoqda. Shu bilan birga bugungi kunda shifokorlarimiz asosan kasallikni davolash bilan shug’ullanib qolganlar. Kasallikning profilaktikasi va kasallikni davolashda asosiy omil bemorning turmush tarzi bilan bog’liqligini, bu borada sog’lom turmush tarzini targ’ib qilish kerakligini unutib qo’yaptilar. Aholining tibbiy madaniyatini ko’tarish, sanitariya va gigiena sohasidagi ishlarni kuchaytirish, homilador ayollar salomatligini muhofaza qilish, yosh onalar vabolalarga mos holda g’amho’rlik ko’rsatish, ular ratsionining sifati va kaloriyaliligini ta’minlashga jiddiy e’tibor qaratish zarurligi hukumatimiz tomonidan ustuvor yo’nalish qilib belgilangan. So’nggi bir necha yil davomida odamlar yashash sharoitining sezilarli yaxshilanishi, mehnatning hissiy kuchlanishi ortganda jismoniy yuklamalarning kamayishi dunyoning ko’plab mamlakatlarida xavf omillari (chekish, alkogol iste’mol qilish, balansirovkalanmagan oziqlanish, stress vaziyatlar, doimiy psixoemotsional kuchlanish, gipodinamiya, yomon material-maishiy sharoit, giyohvand moddalar iste’moli, oiladagi noqulay ahloqiy iqlim, madaniy va ta’limiy darajaning pastligi, tibbiy madaniyatning pastligi va h.k.)ning tarqalishi uchun sharoit

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

yaratdi . Ushbu xavfomillari aholi o'rtasida ko'plab kasalliklar yuzaga kelishining asosiy sababi hisoblanadi. Butun aholining to'g'ri turmush tarzi, yuqori tibbiy madaniyati, jamoatda o'zini tutishning barcha me'yorlariga amal qilish bu -nafaqat sog'liqni saqlash, balki mehnat ishlab chiqarilishining oshishi uchun asosiy yo'l hamdir. Yoshlar hayotida ekologiya katta rol o'ynaydi, bu hayotning barcha sohalariga ta'sir qiladi: ovqatlanish, sog'liq, umr ko'rish davomiyligi, kayfiyat. Shuni tushunish kerakki, atrof-muhit muhitida yomonlashishi bilan hayot sifati kamayadi. Jismoniy farovonlik salomatlik va uzoq umr ko'rish, shuningdek, jismoniy qulaylik bilan belgilanadi.

Inson dunyoga kelib, o‘zi tug‘ilib o‘sgan ijtimoiy muhitning mahsuli sifatida, birinchi navbatda, ana shu ijtimoiy muhitda oldindan shakllangan va ajdodlardan avlodlarga o‘tib kelayotgan sog‘lom, shu bilan birga, nosog‘lom ijtimoiy me’yorlarni ham o‘zlashtirib boradi. Natijada bolada o‘ziga xos xulq, xarakter, dunyoqarash shakllanadi. Biz, odatda, ko‘p narsalarni shunday bo‘lishi kerak, deb qabul qilishga odatlanib qolganmiz, ba’zida ana shu holat yoki odatga moslashib ham qolamiz. Aslida buning noto‘g‘ri ekanligiga, faqatgina biron-bir kasallikka chalinib, uning sabablarini aniqlab, tushunib olganimizdan keyingina amin bo‘lamiz, afsus chekamiz. Odamda kasallik o‘z-o‘zidan, to‘satdan paydo bo‘lib qolmaydi. Uning organizmda paydo bo‘lib, kasallik ko‘rinishida shakllanmog‘i uchun o‘nlab sabablar kerak bo‘ladi. Shunday sabablardan biri zararli odatlardir.

Jismoniy sog‘lomlashtirish usullari orasida ertalabki badantarbiya ommaviyligi bilan ahamiyatga ega. Ertalabki badantarbiya tanani uyg‘otadi, modda almashinuvini yaxshilaydi, tanaga rohat va faollik bag‘ishlaydi, kayfiyatni ko‘taradi, karaxtlikni yo‘qotishga yordam beradi. Ertalabki badantarbiya har kuni o‘z vaqtida ochiq havoda o‘tkazilsa, yaxshi samara berish bilan birga, kun bo‘yi teranlik va o‘qish qobiliyatini oshiradi. Insonga xos erinchoqlik sabab aksari yoshlarimiz o‘zlari uchun foydali bo‘lgan jismoniy mashg‘ulotlar bilan shug‘ullanish o‘rniga qimmatli vaqtlarini televizor, kompyuter qarshisida turli ko‘rsatuvlar ko‘rib, o‘yinlar o‘ynab, pivo va boshqa ichimliklar ichib “dam olishga” sarflashni afzal ko‘radilar. Natijada, ular bunday kam harakatlilik oqibatida turli kasalliklar kelib chiqadi. Millat kelajagi haqida

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

qayg‘urgan Abdulla Avloniy ham bola tarbiyasi haqida fikr yuritar ekan, tarbiya jarayonini uch qismga bo‘lgan edi: «Badan tarbiyasi», «Fikr tarbiyasi» va «Axloq tarbiyasi». Zero, A.Avloniy «Badan tarbiyasi»ni birinchi o‘ringa qo‘ygani bejiz emas. Bunda, «Badanning salomat va quvvatli bo‘lmog‘i insonga eng kerakli narsadir. Chunki o‘qimoq, o‘rganmoq va o‘rgatmoq uchun insonga kuchli, kasalsiz tana lozimdir.

«Tarbiyaning ajratib bo‘lmaydigan bir tarkibi – jismoniy tarbiya», deb ta’kidlagan Abu Ali ibn Sino. Xalqimiz azal-azaldan jismonan baquvvat, ma’nan sog‘lom kishilarga katta e’tibor, hurmat va havas bilan qaragan. Ana shunday insonlardan biri Xorazm elining asl farzandi, kuragi yerga tegmagan kurashchi Pahlavon Mahmud xalq qahramoni sifatida e’tirof etilgan. Bugun mustaqil mamlakatimiz sportini jahonga ko‘z-ko‘z qilayotgan vatandoshlarimiz ham kundan-kunga ko‘paymoqda. Sportni rivojlantirish maqsadida Farmon va qarorlar mamlakatimizda jismoniy tarbiya va sport ishlarini rivojlantirishga, shu bilan birga, sog‘lom avlodni shakllantirishga katta zamin yaratdi. Har bir yosh jismoniy tarbiya turini tanlashdan oldin, birinchi navbatda, o‘z sog‘liq darajasini tibbiy ko‘rikdan o‘tish yo‘li bilan baholash, qaysi sport turi bilan shug‘ullanish mumkinligini, u yoshiga, yil fasliga, organizmning ayni paytdagi holati va shu kabi o‘ziga xos xususiyatlarga baho berib, jismoniy faollik turini to‘g‘ri tanlashi zarur. Har bir insonda jismoniy tarbiya va sportga mehr uyg‘otish oiladan boshlanadi. Jismoniy farovonlikka zamonaviy tibbiyot, sog’lom turmush tarzi, to’g’ri ovqatlanish va qulay muhit orqali erishish mumkin. Valeologiyani o’rganish talabalarga kasbiy salohiyatining ortishiga xizmat qiladi. Bugungi davr shifokori sog’lom turmush tarzining targ’ibotchisidir, u salomatlikni saqlashning faqat tibbiy bilimlar mohiyatinigina emas, balki uning ijtimoiy omillarini ham bilmog’i zarur.

REFERENCES

1. Электр токидан жароҳатланиш ва унинг инсон организмига таъсири

СМ Мардонова PROBLEMS OF BIOLOGY AND MEDICINE БИОЛОГИЯ ВА ТИББИЁТ МУАММОЛАРИ 5, 2021

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2. Mardonova, S. (2022). ЭФФЕКТИВНОСТЬ СОЗДАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ УЧЕБНЫХ КУРСОВ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 8(8). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4431

3. Соғлом авлодни тарбиялашда оилада соғлом муҳитни яратиш

СМ Мардонова Профессионал таълим муассасаларида дуал таълимни ташкил этишнинг замонавий муаммолари, 2021

4. Inson salomatligiga zararli omillarning ta'siri va yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarziga qo'yiladigan talablardan keng foydalanish M.S.Muzaffarovna Ilmiy jurnali" Magistratura dasturining axborotnomasi 111, 2020 yil

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

AHOLIGA SOG'LOM TURMUSH TARZINI TARG'IB QILISH

Niyazova Sabina Erkinovna
Buxoro davlat tibbiyot instituti talabasi

Annotatsiya: Inson salomatligini asrash va mustahkamlash, qolaversa, uzoq umr ko‘rishning garovi sog‘lom turmush tarzi ekanligi bugun barchaga ayon haqiqat. Zero, har birimiz, eng avvalo, o‘z sog‘lig‘imizni o‘ylashimiz darkor. Ana shunda xotirjam va farovon hayot kechirgan, ko‘plab asoratli xastaliklarning oldini olgan bo‘lamiz. Shuning uchun sog‘lom turmush tarzini shakllantirish bo‘yicha ilmiy-uslubiy tavsiyalarni ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

Kalit so’zlar: Sog’lom turmush tarsi, jismoniy faollik, ruhiy salomatlik, salomatlik.

Sog’lom turmush tarzi – bu sog’liqni saqlash va mustahkamlashga, ish qobiliyatining yuqori darajasini ta’minlashga, faol uzoq umr ko’rishga qaratilgan, ilmiy asoslangan tibbiy va gigienik me’yorlarga asoslangan gigienik xulq-atvor, ya’ni odamlarning sog’lig’ini saqlash va mustahkamlashga qaratilgan turmush tarzi.Hozirgi globallashuv jarayonida oqilona tashkillashtirilgan kun tartibi inson salomatligini saqlash, sog’lom va barkamol zukko qobiliyatli avlodni yetishtirish sog’liqni saqlash masalasi eng dolzarb muammolardan biri bo’lganligi sababli, uni nafaqat tibbiy nuqtai nazardan o’rganish balki ijtimoiy-iqtisodiy jihatdan ham bu muammoga yondashish davr talabi bo’lib bormoqda. Sog’lom turmush tarzitushunchasi insoniy turmush tarzini anglatadi, bu esa sog’lig’ini saqlab qolish va noinfeksion kasalliklarning xavfini kamaytirish, uyqu rejimini normallashtiradi va xatti-harakatlarning omillarini nazorat qiladi. Sog’lom turmush tarzi tamaki va alkogolni, oqilona ovqatlanish, jismoniy faoliyat (jismoniy mashqlar va sport), ruhiy salomatlikni yaxshilash bo’yicha boshqa choralarni rad qilishni anglatadi.(9) Bugungi kunda turli ta’lim muassasalarida ta’lim va tarbiya olayotgan bolalar va o’smirlarning oqilona kun tartibi tashkillashtirish bo’yicha qator ilmiy tadqiqot ishlarni bajarilishiga qaramasdan, respublikamizda ta’lim tizimini isloh qilish va aholi orasida kasalliklarni oldini

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

olishga qaratilgan profilaktik tadbirlarda oqilona kun tartibini tashkillashtirish boyicha qator kamchiliklar aniqlanmoqda. Shu bilan birga bugungi kunda shifokorlarimiz asosan kasallikni davolash bilan shug'ullanib qolganlar. Kasallikning profilaktikasi va kasallikni davolashda asosiy omil bemorning turmush tarzi bilan bog'liqligini, bu borada sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish kerakligini unutib qo'yaptilar. Aholining tibbiy madaniyatini ko'tarish, sanitariya va gigiena sohasidagi ishlarni kuchaytirish, homilador ayollar salomatligini muhofaza qilish, yosh onalar vabolalarga mos holda g'amho'rlik ko'rsatish, ular ratsionining sifati va kaloriyaliligini ta'minlashga jiddiy e'tibor qaratish zarurligi hukumatimiz tomonidan ustuvor yo'nalish qilib belgilangan.

Sog'lom turmush tarziga rioya qilish istisnosiz hamma odamlarga taalluqlidir: ham sog'lom, ham sog'lig'ida ayrim nuqsonlari bo'lganlarga.Insonning o'zi sog'lom turmush tarziga rioya qilish orqali sog'lig'ini mustahkamlashi mumkin, lekin tana o'sishi va qarishi bilan zarur harakatlar oshib boradi. Afsuski, sog'lik, u yoki bu maqsadga erishishning muhim hayotiy ehtiyoji sifatida, qarilik yaqin haqiqatga aylanganda, odam tomonidan anglab yetiladi.Har qanday harakatning qiymati maqsadning ahamiyati, unga erishish ehtimoli va tatarbiyasi bilan belgilanadi. Insonning xulq-atvori yoki turmush tarzi qoniqtirilishi lozim bo'lgan biologik va ijtimoiy ehtiyojlarga bog'liq (masalan, ochlik va chanqoqlikni qondirish, ish topshirig'ini bajarish, dam olish, oila qurish, bolalarni tarbiyalash va hok).Ma'lumki, zamonaviy odamning kasalliklari, birinchi navbatda, uning turmush tarzi va kundalik xatti-harakatlariga bog'liq. Hozirgi vaqtda sog'lom turmush tarzi kasalliklarning oldini olishning asosi hisoblanadi.

Sog'lom turmush tarzining shakllanishi odam tomonidan tashqaridan olingan ma'lumotlar orqali, turmush tarzini teskari aloqa, o'z his-tuyg'ularini, ob'ektiv morfofunktsional ko'rsatkichlar dinamikasini, ega bo'lgan valeologik bilimlar bilan o'zaro munosabatini tahlil qilish yordamida to'grilash orqali amalga oshiriladi. Sog'lom turmush tarzini shakllantirish juda uzoq davom etadigan jarayon bo'lib, butun umr davom etishi mumkin. Sog'lom turmush tarziga rioya qilish natijasida

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

tanada sodir bo'ladigan o'zgarishlardan kelib chiqadigan teskari aloqa darhol ish bermaydi, ratsional turmush tarziga o'tishning ijobiy ta'siri ba'zan yillar davomida kechiktiriladi. Sog'lom turmush tarzi odatiy hol bo'lib qolgan ko'plab yoqimli hayot sharoitlaridan voz kechishni (ortiqcha ovqatlanish, qulaylik, spirtli ichimliklar va hok) va aksincha, ularga o'rganmagan odam uchun doimiy va muntazam zo'riqishlarni va qattiq cheklovlar mavjud bo'lgan turmush tarzini ko'zda tutadi. Sog'lom turmush tarziga o'tishning birinchi davrida odamning intilishlarini qo'llab-quvvatlash, uning sog'lig'i, funktsional ko'rsatkichlaridagi ijobiy o'zgarishlarni ko'rsatish uchun zarur maslahatlar berish o'ta muhimdir. Turli vaznga ega odamlarning sog‘lig‘ini o‘rganish bo‘yicha katta ko‘lamli tadqiqot zararli odatlarning yo‘qligi va jismoniy faollik ortiqcha vaznga ega bo‘lganlarning ham, ozishi kerak bo‘lmaganlarning ham o‘lim darajasini birdek kamaytiradi.The BMJ nashrida chop etilgan tadqiqot kichik miqdorda ortiqcha vaznning mavjudligi o‘lish xavfini oshirmasligini ko‘rsatadi. Bundan tashqari, semiz va oriqlarda agar ular sog‘lom turmush tarziga amal qilsalar: chekmasalar, ichmasalar, muntazam ravishda jismoniy tarbiya bilan shug‘ullansalar va to‘g‘ri ovqatlansalar birdek o‘lim darajasiga ega bo‘ladilar. Biroq semiz insonlar (tana vazni indeksi 30 dan katta bo‘lganlar) turli sabablarga ko‘ra o‘lishning katta xavfiga egalar.

XULOSA

Olingan natijalar shuni ko‘rsatdiki, medik - talabalar sog‘lom turmush tarzi va uning inson salomatligidagi ahamiyatini tushunib yetadilar, biroq unga amal qilmaydilar. Jismoniy mashg‘ulotlar va sport to‘garaklarida ko‘pchilik talabalar qatnashish istagini bildirishgan, biroq vaqt va moliyaviy mablag‘ muammolari mavjudligini takidlashgan. Oliy o‘quv yurti talabalari bo‘sh vaqtini to‘g‘ri taqsimlash, kun tartibi, dam olishga va mehnat tartibiga rioya etishi sog‘lom turmush tarzi ko‘nikmalarining shakllanishida muhim ahamiyatga egadir. Shuning uchun sog‘lom turmush tarzini shakllantirish bo‘yicha ilmiy-uslubiy tavsiyalarni ishlab chiqish maqsadga muvofiqdir.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

REFERENCES

1. Электр токидан жароҳатланиш ва унинг инсон организмига таъсири

СМ Мардонова PROBLEMS OF BIOLOGY AND MEDICINE БИОЛОГИЯ ВА ТИББИЁТ МУАММОЛАРИ 5, 2021

2. Mardonova, S. (2022). ЭФФЕКТИВНОСТЬ СОЗДАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ УЧЕБНЫХ КУРСОВ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 8(8). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4431

3. Соғлом авлодни тарбиялашда оилада соғлом муҳитни яратиш

СМ Мардонова Профессионал таълим муассасаларида дуал таълимни ташкил этишнинг замонавий муаммолари, 2021

4. Inson salomatligiga zararli omillarning ta'siri va yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarziga qo'yiladigan talablardan keng foydalanish M.S.Muzaffarovna Ilmiy jurnali" Magistratura dasturining axborotnomasi 111, 2020 yil

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA DUAL TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING METODIK ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH

Niyazov Akmal Erkinovich
Osiyo Xalqaro Universiteti magistranti

Annotatsiya: Professional ta'lim muassasalarida jahon andozalariga mos yuqori malakali kadrlarni tayyorlash ko'p jihatdan professional ta'limida zamonaviy ta'lim tendensiyalarini joriy etilishiga bog'liqdir. O'z navbatida bu o'quv jarayonini ilg'or pedagogik texnologiyalar talabi asosida tashkil qilish orqali amalga oshirilishini taqozo qiladi. Bu esa ta'lim jarayonini bozor iqtisodiyoti talablarini inobatga olgan holda tashkil etish, unga tegishli o'qitish texnologiyalarni joriy qilish, ta'lim mazmunini doimiy ravishda yangilab borishga qaratilgan metodik ta'minotni takomillashtirish zaruratini keltirib chiqaradi. Ushbu maqolada mamlakatimizda professional ta'lim tizimida dual ta'limning o'rni haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Dual ta'lim, tamoyillar, modellar, oliy ta'lim, farmon, axborotlar texnologiyalari.

Zamonaviy hayotni bugun ilm-marifat va ta'lim taraqqiyotisiz tasavvur etib bo'lmaydi. Insoniyat fan o'qi atrofida aylanayotgandek go'yo. Jahonning yetakchi davlatlarida ta'limni rivojlantirish birinchi galdagi vazifa sifatida belgilanishi ham bejiz emas. Negaki, mamlakatning kelgusi ravnaqi aynan shu sohada qo'lga kiritgan yutuqlari bilan chambarchas bog'liqdir. Bugungi kunda universitetlarning ta'lim berish faoliyati yanada takomillashtirib, xalqimizning asrlar davomida shakllangan ilm sari intilish fazilati yana bir bor namoyon bo'lmoqda. Yoshlarimiz sog'lom hamda go'zal turmush kechirish, egallagan kasbi bo'yicha doimiy ish o'rniga ega bo'lish, ma'suliyatni o'z zimmasiga olish, insoniy qadr-qimmatini kamsitishga yo'l qo'ymaslik, qisqacha aytganda, komillikka erishish uchun harakat qilyapti va bu jarayonda ta'lim olishni eng asosiy sharti sifatida ko'rmoqda. O'zbekistonning jahon hamjamiyatiga tutgan o'rni uning ijtimoiy iqtisodiy rivojlantirish ma'naviy madaniy taraqiyoti uzliksiz ta'lim tizimining istiqboli va ahamiyatga bog'liq . Ta'lim

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

jamiyatning ma’naviyat hayoti va iqtisodiyotinin rivojlantiruvchi omil sifatida namoyon bo‘ladi. Ta’lim taraqiyoti esa uzliksiz ta’limi tizimida ta’sil olayotgan o‘quvchilar ta’lim mazmunini o‘zlashtirish darajasiga bog‘liqdir.

Bugungi kunda kasb va lavozimlar klassifikatorida 9145 ta mutaxassislik mavjud bo‘lib, ulardan 6282 tasi bo‘yicha o‘rta maxsus malaka darajasi talab etiladi. Ayniqsa respublikamining barcha jabhalarida qurilish, yengil sanoat, metalga ishlov berish, qishloq xo‘jaligi mexanizatsiyasi, aholiga xizmat ko‘rsatish va boshqa sohalar bo‘yicha kichik o‘rta bo‘g‘in mutaxassislariga hozirgi vaqtda juda katta ehtiyoj mavjudligi hech kimga sir emas. Ushbu yo‘nalishda respublikada yangi professional ta’lim tizimi faoliyatini yo‘lga qo‘yish, o‘rta bo‘g‘in mutaxassislar va ishchi kasblar bo‘yicha kadrlar tayyorlashning samarali mexanizmlarini shakllantirish maqsadi O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining “Professional ta’lim tizimini yanada takomillashtirishga doir qo‘shimcha chora-tadbirlar to‘g‘risida” 2019 yil 6 sentyabrdagi PF-5812-farmoni qabul qilindi. Bunda o‘rta maxsus bo‘g‘inda tahsil olgan har bir kadrda, o‘z-o‘zini rivojlantirish, shaxsning o‘zida kasbiy tajriba, malaka va mahoratni takomillashtirish yo‘lida aniq maqsad va puxta o‘ylangan vazifalar asosida mustaqil ravishda amaliy harakatlarni tashkil etishi asosiy maqsad qilib qo‘yildi.

Hozirgi davrda o‘qitishning dual shakli nazariy va ishlab chiqarish, amaliy mashg‘ulotlar bir vaqtning o‘zida amalga oshiriladigan dunyodagi professional va texnik kadrlar tayyorlashning eng samarali shakllaridan biridir. Bu o‘quvchilarning kasbiy ta’limida korxonalarning bevosita ishtirokini o‘z ichiga oladi. Korxonada amaliy mashg‘ulotlar o‘tkazish uchun sharoitlar yaratilgan va o‘quvchilar uchun har oylik to‘lovlarni hisobga olgan holda barcha xarajatlar qoplanadi. Ta’lim muassasalari korxonalar bilan teng asosda hamkorlik qiladi.Dual ta’lim tizimi – ixtisoslashgan ta’lim turi bo‘lib, talaba nazariy bilimlarni ta’lim muassasasida, amaliy ko‘nikmalarini esa bevosita ish joyida, ya’ni tashkilotda olish imkoniyatini yaratib beradi. Dual ta’limining asosiy maqsadi ta’lim muassasasi va ish beruvchilarning sa’y-harakatlari amaliy mashg‘ulotlarning asosiy omili sifatida birlashtirib, talabalarning kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishdan iborat.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Ma’lumot o‘rnida qayd etish joizki, Dual talim-talim dasturining nazariy, o‘quv-amaliy qismi professional talim muassasasida, malaka hamda kompetensiyalarni shakllantirish bo‘yicha ishlab chiqarish bilan bog‘liq amaliy qism korxona (tashkilot)da tashkil etiladigan o‘qitish turi hisoblanadi. Dual ta’limni tashkil etish uchun hokimliklar va manfaatdor vazirliklar tomonidan o‘rta bo‘g‘in kadrlariga bo‘lgan ehtiyoj aniqlanadi va taklif tayyorlanadi. Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi har yili 1 iyulgacha dual ta’lim bo‘yicha kadrlar tayyorlanadigan ta’lim muassasalarini belgilaydi. Tanlangan ta’lim muassasalari belgilangan kvotalar bo‘yicha o‘quvchilarni qabul qiladi. Ta’lim muassasalari kadrlarga ehtiyoji bo‘lgan tashkilotlar bilan shartnoma tuzadi. Shartnoma tashkilot va o‘quvchi o‘rtasida ham tuziladi. Bunda o‘quvchi uchun tashkilotda muayyan ish o‘rni ajratiladi. O‘quvchilar bir haftada kamida ikki kun ta’lim oladi qolgan kunlar ishlaydi. O‘quvchiga ishlagan kunlari uchun haq to‘lanadi. Malumot o‘rnida qayd etish joizki, Dual talim-talim dasturining nazariy, o‘quv-amaliy qismi professional talim muassasasida, malaka hamda kompetensiyalarni shakllantirish bo‘yicha ishlab chiqarish bilan bog‘liq amaliy qism korxona (tashkilot)da tashkil etiladigan o‘qitish turi hisoblanadi. Dual ta’limni tashkil etish uchun hokimliklar va manfaatdor vazirliklar tomonidan o‘rta bo‘g‘in kadrlariga bo‘lgan ehtiyoj aniqlanadi va taklif tayyorlanadi. Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi har yili 1 iyulgacha dual ta’lim bo‘yicha kadrlar tayyorlanadigan ta’lim muassasalarini belgilaydi. Tanlangan ta’lim muassasalari belgilangan kvotalar bo‘yicha o‘quvchilarni qabul qiladi. Ta’lim muassasalari kadrlarga ehtiyoji bo‘lgan tashkilotlar bilan shartnoma tuzadi. Shartnoma tashkilot va o‘quvchi o‘rtasida ham tuziladi. Bunda o‘quvchi uchun tashkilotda muayyan ish o‘rni ajratiladi. O‘quvchilar bir haftada kamida ikki kun ta’lim oladi qolgan kunlar ishlaydi. O‘quvchiga ishlagan kunlari uchun haq to‘lanadi.

Bizning fikrimizcha o‘quvchilar o‘qitishning dual ta’lim shaklida biror bir kasb yoki mutaxassislikni o‘rganishda mustaqil o‘zlashtirish imkoniga ega bo‘lish hamda ustozlarning ta’lim va tarbiyalarini olish uchun ajoyib imkoniyatdir. Dual ta’lim tizimi - bu professional ta’limning tarixan yig‘ilib kelingan shakli bo‘lib, Evropaning siyosiy, iqtisodiy, diniy va texnologik tarixiga kirib kelgan. Bugungi kunda ushbu ta’lim tizimi Germaniya, Avstriya, Daniya, Gollandiya, Shveysariyada muvaffaqiyatli

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

qo‘llanilmoqda. Ikkilamchi ta’lim-bu xodimlarni aniq “buyurtma asosida” tayyorlash, ularning barcha talablariga maksimal darajada muvofiqligini ta’minlash, ishchi-xodimlarni topish va tanlash, ularni qayta tayyorlash va moslashtirish xarajatlarini tejashga olib keladi. Bundan tashqari, eng yaxshi bitiruvchilarni tanlash imkoniyati mavjud, chunki amaliy mashg‘ulotlar davrida ularning kuchli va zaif tomonlari L. V. Sidikovoy [4] fikriga ko‘ra, aniq ko‘rinadi. O‘z navbatida, ushbu yondashuv talabalarni tekshirish uchun emas, balki o‘rganishga imkon beradi. Yosh mutaxassislarga korxona faoliyatini yaxshi o‘rganish imkoniyati ega bo‘ladi. Bularning barchasi birgalikda xodimlarni mustahkamlash va xarajatlarni kamaytirishga yordam beradi. Bizningcha zamonaviy texnologiyaning o‘ziga xos xususiyati shundaki, hech qanday nazariya, biron bir kasbning ishlab chiqarish siklini qamrab olmaydi. Yuqori texnologiyalarning murakkab tashkil etilishi oldingi kasblarning ish sikllarining faqat bir yoki ikkita katta bosqichini ta’minlashiga olib keladi va insonning muvaffaqiyatli ishlashi, o‘sishi uchun nafaqat professional bo‘lish, balki ushbu sikllarda faol va to‘g‘ri ishtirok etish muhim hisoblanadi. Malakali kadrlar tayyoralsh tizimini takomillashtirishda, agar mas’uliyatning bir qismini biznes hamjamiyati vakillari zimmasiga olgan bo’lsa, erishish mumkin. Shu bilan birga, davlat, ish beruvchilar va o’quv yurtlari o’rtasidagi o’zaro hamkorlikning qo’shma zo’nasini yaratish kerak. Ta’lim muassasalarida o’rnatilgan intizom ta’lim muassasalari jamoasini jipslashtirish, ta’lim muassasasi ichki hayoti va faoliyatining mo’tadil kechishini ta’minlaydi. Intizom o’quvchilardan hamjihatlik asosida faoliyat olib borish, o’quv yurti manfaati uchun birgalikda kurashish, rahbariyat hamda vakolatli o’quvchilar organlari, uning a’zolari talabalarni to’g’ri talqin etish va ularning bajarilishini talab etadi. Xulosa o’rnida shuni ta’kidlab o’tishimiz joizki yoshlarimizni to’g’ri kasbga yo’naltirish , bu eng muhim vazifalardan biri ekanligini yana bir bor ta’kidlab o’tmoqchiman. Inson to’g’ri kasb tanlash orqali o’z oilasiga, jamiyatga juda katta naf keltirishi isbot talab qilmaydigan qonuniyatdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Электр токидан жароҳатланиш ва унинг инсон организмига таъсири СМ Мардонова PROBLEMS OF BIOLOGY AND MEDICINE БИОЛОГИЯ ВА ТИББИЁТ МУАММОЛАРИ 5, 2021

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

2. Mardonova, S. (2022). ЭФФЕКТИВНОСТЬ СОЗДАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ УЧЕБНЫХ КУРСОВ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 8(8). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4431

3. Соғлом авлодни тарбиялашда оилада соғлом муҳитни яратиш

СМ Мардонова Профессионал таълим муассасаларида дуал таълимни ташкил этишнинг замонавий муаммолари, 2021

4. Inson salomatligiga zararli omillarning ta'siri va yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarziga qo'yiladigan talablardan keng foydalanish M.S.Muzaffarovna Ilmiy jurnali" Magistratura dasturining axborotnomasi 111, 2020 yil

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

HARBIY TA’LIM MUASSALARIDA PEDAGOGIKA

Niyazov Erkin Shamsiyevich
Buxoro davlat pedagogika instituti o‘qituvchisi

Annotatsiya: Harbiy pedagogika va uning rivojlanish jarayoni mazmuniga mamlakatning tarixiy rivojlanish shart sharoitlari, ko‘p vaqt davomida u yoki bu mamlakat armiyasining hal qiluvchi vazifalari, shaxsiy tarkibning milliy xususiyatlari va boshqalar o‘z ta’sirini ko‘rsatdi. Maqolada O’zbekiston Respublikasi Harbiy ta’lim muassasasi rivojlantirishda yangi vailg‘orpedagogik menejment samaradorligini oshirish va ushbu jarayonning samarali tashkil etilishidabirnechta muhim omillar qay darajada ahamiyat kasb etishi va istiqboldagi samarali jihatlar haqida ilmiy fikr va mulohazalar yoritilgan.

Kalit so’zlar: Pedagogika, menejment, nizom, tarix, inson, mutafakkir,menejer, xizmat, bilim, ko‘nikma.

XXI- asr globallashuv, axborot texnologiyalar asri sifatida e’tirof etiladi. Gegemon davlatlar tomonidan o‘zlarining siyosiy maqsadlarini amalga oshirish uchun armiya saflarini yuqori aniqlikka ega qurollar bilan butlash, har tomonlama puxta tayyorlangan yuqori salohiyatga ega harbiy xizmatchilarni tayyorlash vazifalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Dunyoning turli burchaklarda urush o‘chog‘i kuzatilishi davom etmoqda. Jangovar harakatlar hamda qurolli to‘qnashuvlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, zamonaviy qurol-aslaha, jangovar texnikalar bilan birgalikda jangda g‘alaba qozonishning asosiy omili bu, inson, ya’ni zamonaviy bilimlarga ega, yuqori vatanparvarlik ruhida tarbiyalangan harbiy xizmatchilar ekanligi namoyon bo‘lmoqda. Jumladan, davlatimiz rahbari tomonidan harbiy kadrlarni tayyorlash tizimiga alohida e’tibor qaratilishi, so‘zimizning yaqqol misoli ekanligiga yana bir karra ishonch hosil qilish mumkin. Harbiy ta’lim jarayonini tashkil etish, samarali natijalarga erishish sohadagi bugungi dolzarbmasalalardan hisoblanadi. Prezidentimiz Qurolli Kuchlar Oliy Bosh Qomondoni Sh.M.Mirziyoyev2018 yil 13 yanvar kuni Xavfsizlik Kengashining kengaytirilgan tarkibdagi majlisidagi nutqida:“Qo’shinlar istalgan

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

daqiqada o‘z oldiga qo’yilgan vazifalarni bajarishga qodir bo’lishi kerak. Ular jangovar tayyorgarlikning yangi tizimi bo‘yicha muntazam shug’ullanib borishi, barchaharbiyxizmatchilar haqiqiy professional kadr bo’lishi uchun o‘z sohasini puxta egallashi shart”, - debta’kidladi. Buning uchun esa harbiy ta’lim jarayonini zamonaviy talablardan kelibchiqibtashkillashtirish lozim. Darhaqiqat, ta’lim jarayonini tashkil etishda pedagog salohiyati bilanbirqatorda mashg’ulot moddiy ta’minotini sifati ham muhim. Pedagoglar va harbiyta’limmuassasalarida mashg’ulotga tayyorgarligi, o’zlashtirishi, bilim, ko’nikmalar bilan qurollantirilishidazamon talabidan kelib chiqib tayyorlanishi ham muhim ahamiyat kasb etadi.

Shiddat bilan o‘zgarib borayotgan zamonda yashar ekanmiz, компьyuter texnologiyalarini mukammal o‘zlashtirgan, yuqori intellektual salohiyatga ega, bozor iqtisodiyoti talablariga to‘liq javob bera oladigan, tegishli pedagogik kompetentsiyaga ega talabalarni tayyorlash davr talabiga aylanib bormoqda. Bugungi kunda oliy ta’lim muassasasi bitiruvchisi nafaqat yaxshi professional bilimlarini namoyon etishi, balki o‘zi tanlagan faoliyat sohasida kasbiy bilimga ega bo‘lishlari bilan bir qatorda yetarli darajada kasbiy kompetentsiyaga ega bo‘lishi fundamental ta’limni ana shu asosda qurish imkoniyatiga ega bo‘lish, yangi shartlarga muvofiq yangi konkret bilimlar, tegishli pedagogik kompetentsiyalarga ega bo‘lishi ham talab etiladi. Harbiy ta’lim fakulьteti talabalarida pedagogik va harbiy kompetentsiyalar, ularning zarur turlari haqida bir qancha ilmiy izlanishlar olib borilganiga qaramasdan yagona bir to‘xtamga kelinmagan. Shu o‘rinda kompetentsiya, kompetentlik iboralarini yana bir bor tahlil qilishga harakat qilib ko‘ramiz. E.G.Azimovga ko‘ra, kompetentsiya - bu shaxsning qobiliyatini belgilaydigan xususiyatlari, fazilatlari o‘zlashtirilgan bilim va ko‘nikmalarga asoslangan faoliyatni amalga oshirish mahorati deya e’tirof etadi.

Armiya o‘ziga xos ijtimoiy hodisa sifatida paydo bo‘lganidan beri shaxsiy tarkibni o‘qitish va tarbiyalash harbiy faoliyatning eng muhim tarkibiy qismi bo‘lgan va shunday bo‘lib qoladi. Ushbu tarkibiy qism o‘z mazmuni bo‘yicha amaliy harbiy pedagogika hisoblanib, harbiy xizmatchilarni har tomonlama jangovar harakatlarning muvaffaqiyatli amalga oshirishiga zaruriy, majburiy vosita bo‘lib xizmat qiladi. Dastlab harbiy pedagogika qo‘mondonlar va bo‘ysunuvchilarning amaliy faoliyati

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

sifatida paydo bo‘ldi. Vaqt o‘tishi bilan jangchilarni o‘qitish va tarbiyalash haqidagi bilimlar to‘planib, ular avloddan-avlodga afsonalar, rivoyatlar, maqollar, matallar tarzida yetkazilgan. Harbiy ishlarning murakkabligi, ayniqsa, davlatlarning shakllanishi, nisbatan ko‘p sonli doimiy qo‘shinlar yaratish davrida harbiy pedagogik fikr yanada rivojlanib bordi bular esa tegishli tajriba ko‘rsatmalar, qo‘llanmalar, nizomlar, buyruqlar va boshqa yozma manbalarda o‘z aksini topdi.

Eng qadimgi harbiy tarbiyalash haqidagi yodgorliklar bizgacha bevosita yetib kelmagan turkiy va forsiyzabon xalqlarning hayot kechirish san’ati, donolik majmuasi sifatida yuzaga kelib, borliqqa amaliy munosabatda bo‘lishning namunasi sifatida e’tirof etilgan ma’naviy madaniyat yodgorliklari qadimgi grek tarixchisi Gerodotning “Tarix”, Strabonning “Geografiya” hamda Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘atitturk” kabi asarlari, shuningdek, Urxun- Yenisey bitiklari kabi adabiy-tarixiy manbalarda saqlangan va ular orqali bizgacha yetib kelgan. Ushbu yodgorliklar mohiyatini o‘rganish insonning shakllanishida moddiy va ma’naviy madaniyat qay darajada katta rol o‘ynaganligidan darak beradi. Eng qadimgi harbiy tarbiyalash haqidagi yodgorliklar bizgacha bevosita yetib kelmagan turkiy va forsiyzabon xalqlarning hayot kechirish san’ati, donolik majmuasi sifatida yuzaga kelib, borliqqa amaliy munosabatda bo‘lishning namunasi sifatida e’tirof etilgan ma’naviy madaniyat yodgorliklari qadimgi grek tarixchisi Gerodotning “Tarix”, Strabonning “Geografiya” hamda Mahmud Koshg‘ariyning “Devonu lug‘atitturk” kabi asarlari, shuningdek, Urxun- Yenisey bitiklari kabi adabiy-tarixiy manbalarda saqlangan va ular orqali bizgacha yetib kelgan. Ushbu yodgorliklar mohiyatini o‘rganish insonning shakllanishida moddiy va ma’naviy madaniyat qay darajada katta rol o‘ynaganligidan darak beradi. Tarixga nazar tashlasak, komil inson xarakteri va xulq-atvori qanday degan masala bilan Muso al-Xorazmiy, Ahmad al-Farg‘oniy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Nasr alForobiy, Abu Ali Ibn Sino, Imom al-Buxoriy, Imom at-Termiziy, Yusuf Xos Hojib, Amir Temur, Alisher Navoiy va boshqa mutafakkirlar o‘z asarlarida Komil inson xarakteri, ezgu va odil xislatlarni uch xislatga jam qilganlar: “ Saxo – bor narsani hech kimdan qizg‘anmaslik; Safo – qalbni kibru – havo, gina - qudrat, qasd – g‘azabdan poklash; Vafo – hamma vaqt xalq xizmatida bo‘lish”. Shunday qilib, Saxovatlilik faqat

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

moddiy yordam bilan emas, balki o‘zgacha ilm ato etish bilan ham bo‘ladi. Safolik (poklik) esa birovning qalbini nurga to‘ldirish, Vafolik o‘zganing baxtidan xushnud bo‘lishidir. Demak, Komil inson o‘z xarakteri, axloqi va odobi bilan o‘zgani tarbiyalaydi, o‘ziga baxt ato etadi. Uning xarakteri, axloqi jamiyatda tipikdir, xarakter tipiklashmasa komillik bo‘lmaydi.

Xulosa o’rnida shuni ta’kidlash lozimki, Harbiy ta’lim muassasalarida pedagogikmenejmentsamaradorligini oshirish uchun zamonaviy yondashuvga alohida e’tibor qaratish kerak. Harbiyta’limmuassasalarida asosan Menejment deganda, odatda rahbarlik lavozimiga rasman tayinlanganshaxslarning ishigina tushuniladi. Harbiy ta’lim muassasalarida pedagogik menejment bo‘yichamashg’ulotni, o’zlashtirishi, bilim, ko’nikmalar bilan qurollantirilishida zamon talabidankelibchiqibtayyorlanishi o‘quvchilarga muhim ahamiyat kasb etadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Электр токидан жароҳатланиш ва унинг инсон организмига таъсири

СМ Мардонова PROBLEMS OF BIOLOGY AND MEDICINE БИОЛОГИЯ ВА ТИББИЁТ МУАММОЛАРИ 5, 2021

2. Mardonova, S. (2022). ЭФФЕКТИВНОСТЬ СОЗДАНИЯ И ИСПОЛЬЗОВАНИЯ МУЛЬТИМЕДИЙНЫХ УЧЕБНЫХ КУРСОВ В СИСТЕМЕ ОБРАЗОВАНИЯ. ЦЕНТР НАУЧНЫХ ПУБЛИКАЦИЙ (buxdu.Uz), 8(8). извлечено от https://journal.buxdu.uz/index.php/journals_buxdu/article/view/4431

3. Соғлом авлодни тарбиялашда оилада соғлом муҳитни яратиш

СМ Мардонова Профессионал таълим муассасаларида дуал таълимни ташкил этишнинг замонавий муаммолари, 2021

4. Inson salomatligiga zararli omillarning ta'siri va yoshlar o'rtasida sog'lom turmush tarziga qo'yiladigan talablardan keng foydalanish M.S.Muzaffarovna Ilmiy jurnali" Magistratura dasturining axborotnomasi 111, 2020 yil

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

К ФАРМАКОЛОГИЧЕСКИМ СВОЙСТВАМ НЕКОТОРЫХ ПРОИЗВОДНЫХ ДИФЕНИЛ-СИЛАНА

Ш.М.Махсумов
Доцент кафедры

О.А.Зайцева
Доцент кафедры

Н.А.Адилова
ассистент кафедры

Ш.Б.Каххарова
ассистент кафедры
Ташкентская медицинская академия

В настоящее время клиническая медицина располагает большим набором ПВ лекарственных средств, относящихся к различным классам соединений для лечения и профилактики многих заболеваний, в основе патогенеза которых лежит воспалительный процесс. Однако многие из этих препаратов не отвечает требованиям клиницистов из-за недостаточности вызываемого ими терапевтического эффекта, а также тем, что они довольно часто вызывают нежелательные явления и грозные осложнения.

Анализ литературных данных показывает, что нежелательные явления у нестероидных ПВ препаратов менее выражены и протекают более благоприятно, чем у стероидных ПВ средств. По этой причине поиск и изучение новых высокоактивных и малотоксических ПВ препаратов среди различных классов соединений нестероидной структуры является более целесообразным. (2,3,4,5)

Цель работы.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Изучить ПВ активности дифенил-(бис-(бензоилокси))- дифенил на различных моделях асептических артритов.

Изучение влияния дифенил-(бис-(бензоилокси))-силана на экссудативную и пролиферативную фазу воспаления сравнительно с известными противовоспалительными средствами как вольтарен, индометацин и бутадион.

Материал и методы исследования.

Изучение ПВ действия нового производного бензойной кислоты- дифенил-(бис-(бензоилокси))-силана синтезированного на кафедре биоорганической и биохимической химии ТМА профессором Джураевым А.Д.. Препарат является порошком белого цвета, хорошо растворимым в органических растворителях.

Исследования проводили на белых крысах массой 150-200 г.. Для сравнения были использованы известные ПВ средства- вольтарен (10 мг/кг), индометацин (15 мг/кг) и бутадион (100 мг/кг). ПВ действие препарата изучалось на широко известных моделях артритов, вызываемых формалином, каррагенином, серотонином, гистамином и декстраном. Флогогенные агенты вводились в количестве 0,1 мл в тыльную поверхность апоневроза голено-стопного сустава крысы.(1,7,8).

ПВ активность препаратов определяли по разности объёма лапок контрольных и подопытных животных. Исследуемый препарат вводился в виде суспензии на 3% крахмальном клейстере внутрь за 48, 24 и 2 часа до введения флогогенных агентов в дозах 50, 100 и 150 мг/кг. Контрольные животные получали в равном объёме крахмальный клейстер. Объём лапок измеряли через разные промежутки времени в зависимости от характера флогогенного агента.

Влияние препарата на экссудативную фазу воспаления изучали на модели асептического перитонита, вызываемого введением раствора серебра нитрата в брюшную полость. Препарат вводился внутрь за 48,24 и 2 часа до введения серебра нитрата. ПВ активность препарата оценивали по разнице в количестве экссудата у контрольных и подопытных животных.

Влияние препарата на экссудативную и пролиферативную фазу воспаления исследовали по методике «ватных шариков». Препарат вводили до имплантации

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

и по одному разу в течении 7 дней после имплантации ватных шариков. На восьмой день животных забивали, извлекали ватные шарики и определяли массу их во влажном виде, затем высушивали при температуре 70 *С до постоянной массы и снова взвешивали в сухом виде. Для одновременного изучения влияния препарата на экссудативные и пролиферативные процессы была использована методика, предложенная Selye (1953)- после введения раздражителя в полость воздушного мешка под кожей спины крысы возникает карманная гранулема. Исследуемый препарат вводили внутрь в дозах 50,100 и 150 мг/кг в течении7 дней 1 раз в сутки. На 8-сутки карманную гранулему отсепарировали, экссудат отсасывали шприцем, взвешивали его до постоянной массы и взвешивали в сухом виде, определяли объём экссудата в мешке, содержание общего белка в нем.(6,7,8).

Результаты исследования и их обсуждения.

Изучение ПВ действия препарата показало его высокую активность при различных асептических артритах. Так, препарат оказал выраженное тормозящее влияние на течение формалинового артрита, начиная с малых доз. Препарат в дозе 50 мг/кг подавлял развитие воспалительного процесса.

На 40,3%, с увеличением дозы до 100 и 150 мг/кг отмечалось значительное усиление эффекта- 47,3% и 52,8%. На модели формалинового отека ПВ активность вольтарена (10 мг/кг-38,4%), индометацина (15 мг/кг-36,1%) и бутадиона (100 мг/кг-27,3%). Следовательно исследуемый препарат оказался более активным и значительно превосходил вольтарен, индометацин (в 1,3 раза), бутадион (в 1,9раза).

Высокую ПВ активность проявил препарат и на моделях асептических артритов, вызванных каррагенином, серотонином, гистамином и декстраном (табл.1).

Сопоставление данных приведенных в таблице 1 показывает, что по способности подавлять воспаление, вызванное различными флогогенными агентами исследуемый препарат заметно превосходит препараты сравнения.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Антиэкссудативное действие препарата дифенил-(бис-(бензоилокси))-силана изучено на моделях экспериментального перитонита, по методике Selye и ватных шариках.

Как нам известно, при экспериментальном перитоните экссудативная фаза воспаления прослеживается более четко и степень её развития определяется количеством перитониальной жидкости.

В связи с этим для полноты характеристики антиэкссудативного действия испытуемого препарата были проведены опыты по изучению влияния его на количество экссудативной жидкости в брюшной полости крыс при внутрибрюшинном введении 1 мл 0,2% ного раствора серебра нитрата.

Таблица 1

Влияние дифенил-(бис-(бензоилокси))-силана, вольтарена, индометацина и бутадиона на воспаление, вызванные различными флогогенными агентами (при $P<0,05$)

Препарат	Доза, мг/кг	Количество животных в группе	Торможение воспаления (%) вызванное				
			Форма-лином	Корраге-нином	Серото-нином	Гиста-мином	Декстра-ном
дифенил-(бис-(бензоилокси))-силан	50	10	40,9	39,1	38,0	37,3	36,2
дифенил-(бис-(бензоил	100	10	47,9	46,3	46,1	45,4	44,1

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

окси))-силан							
дифенил-(бис-(бензоилокси))-силан	150	10	52,8	51,9	50,3	50,8	49,8
Вольтарен	10	10	38,4	40,9	38,2	39,4	38,2
Индометацин	15	10	36,1	35,3	33,4	35,8	35,6
Бутадион	100	10	27,3	28,1	25,0	26,9	26,1

Было отмечено, что у животных контрольной группы после введения серебра нитрата количество экссудативной жидкости составило в среднем 2, 3 ± 0,04 мл, а у крыс предварительно получавших препарат оно было меньше. Так, при введении препарата в дозу 50 мг/кг количество перитониальной жидкости ровнялось в среднем 1,4 ± 0,02 мл, а в дозах 100 и 150 мг/кг 1,31 ±0,03 мл и 1,25 ± 0,04 мл. Это означает, что препарат уменьшает образование экссудативной жидкости в дозе 50 мг/кг на 39,2 %, а в дозе 100 мг/кг на 43,1% и в дозе 150 мг/кг на 45,7%. Образование перитониальной жидкости угнеталось и под влиянием известных ПВ препаратов. При введении бутадиона количество перитониальной жидкости снижалось по сравнению с контролем на 26,1%, и на фоне индометацина и вольтарена в среднем на 32,2% и 34,8%.(табл.2)

Эти данные свидетельствуют о том, что препарат обладает довольно выраженной антиэкссудативной активностью и в этом отношение примерно в 1,7 раз превосходит бутадион, в 1,4 и 1,3 раза индометацин и вольтарен.

Таблица2

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Влияние дифенил-(бис-(бензоилокси))-силана, вольтарена, индометацина и бутадиона на асептический перитонит, вызванный серебра нитратом у крыс (при P<0,05)

Препараты	Количества животных	Доза, мг/кг	Количество экссудата в брюшной полости в мл	Противоэкссудативный эффект в %
контроль	10	-	2,3 ±0,04	0
дифенил-(бис-(бензоилокси))-силан	10	50	1,4 ±0,02	39,2
дифенил-(бис-(бензоилокси))-силан	10	100	1,31 ±0,03	43,1
дифенил-(бис-(бензоилокси))-силан	10	150	1,25 ±0,04	45,7
Вольтарен	10	10	1,5 ±0,04	34,8
Индометацин	10	15	1,56 ±0,03	32,2
Бутадион	10	100	1,7 ±0,04	26,1

В следующей серии опытов изучали способность препарата оказывать тормозящее влияние на образование гранулемы при подкожной имплантации крысам «ватных шариков».

Как видно из представленных в таблице 3 данных на 8 день опыта у контрольных животных масса влажных шариков составляет 233,9 ±4,42 мг. Этот показатель у подопытных крыс, которым в течении 7 дней перорально вводили препарат был равен в дозе 50 мг/кг – 179,17 ± 3,11 мг, в дозе 100 мг/кг 139,64 ± 3,01 мг и в дозе 150 мг/кг – 127,7 ±2,88 мг. Следовательно активность дифенил-(бис-

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

(бензоилокси))-силана составила в дозе 50 мг/кг – 23,4%, а в дозах 100 мг/кг и 150 мг/кг – 40,3% и 45,4% соответственно.

В аналогичных условиях вольтарен, индометацин и бутадион угнетали экссудативную пропитку грануляционной ткани вокруг ватных шариков на 24,9%, 22,4% и 16,5% соответственно. Следовательно, исследуемый препарат обладает более выраженным антиэкссудативным действием, чем вольтарен, индометацин и бутадион.

Таблица 3

Влияние дифенил-(бис-(бензоилокси))-силана, вольтарена, индометацина и бутадиона на прирост массы влажных и сухих ватных тампонов после 7 дневной подкожной имплантации

Препарат	Доза, мг/кг	Количество животных в группе	Масса грануляционной ткани во влажном виде, мг	Уменьшение массы влажной грануляционной ткани по отношению к контролю в %	P	Масса грануляционной ткани после высушивания	Уменьшение массы сухой грануляционной ткани по отношению к контролю в %	P
контроль	-	10	233,9±4,42	0	-	33,9±3,18	0	-
дифенил-(бис-(бензоил	50	10	179,17±3,11	23,4	<0,05	25,12±2,06	25,9	<0,05

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

окси))-силан								
дифенил-(бис-(бензоилокси))-силан	100	10	139,64±3,01	40,3	<0,05	19,63±2,01	42,1	<0,05
дифенил-(бис-(бензоилокси))-силан	150	10	127,7±2,88	45,4	<0,05	17,83±1,65	47,4	<0,05
Вольтарен	10	10	175,66±3,09	24,9	<0,05	25,15±2,68	25,8	<0,05
Индометацин	15	10	181,5±3,18	22,4	<0,05	26,01±2,74	23,2	<0,05
Бутадион	100	10	195,3±3,91	16,5	<0,05	28,0±2,91	17,4	<0,05

Препарат оказывал отчетливое тормозящее влияние на развитие гранулем по Selye. Этот эффект препарата в дозах 50, 100 и 150 мг/кг выражался уменьшением массы влажного (на 60,1%, 50,3%, 47,5%) и высушенного на (48,1%, 40,8%, 39,0%) грануляционного мешка.(табл.4)

Эффективность вольтарена, индометацина и бутадиона была несколько ниже. При этом вольтарен уменьшал массу влажного грануляционного мешка 61,4% и сухого на 53,5%, а индометацин и бутадион соответственно на 64,8% и 56,4% , на 74,3% и 65,4%.

Таблица 4

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Влияние дифенил-(бис-(бензоилокси))-силана, вольтарена, индометацина и бутадиона на массу гранулемного мешка при экссудативном воспалении по Selye (P<0,05)

Препарат	Доза, мг/кг	Количество животных в группе	Масса влажного мешка		Масса сухого мешка	
			г	%	г	%
контроль	-	10	3,142±0,11	100	2,12±0,09	150
дифенил-(бис-(бензоилокси))-силан	50	10	1,911±0,08	60,8	1,02±0,04	48,1
дифенил-(бис-(бензоилокси))-силан	100	10	1,580±0,06	50,3	0,865±0,04	40,8
дифенил-(бис-(бензоилокси))-силан	150	10	1,486±0,05	47,3	0,827±0,03	39,0
Вольтарен	10	10	1,929±0,08	61,4	1,134±0,07	53,5
Индометацин	15	10	2,036±0,08	64,8	1,196±0,06	56,4
Бутадион	100	10	2,334±0,09	74,3	1,386±0,07	65,4

Изучаемый препарат одновременно уменьшает интенсивность развития экссудативных явлений. Об этом свидетельствует уменьшение объема экссудата в гранулемном мешке. Если объем экссудата в гранулемном мешке у животных контрольной группы составлял в среднем 6,3±0,3 мл, то у подопытных животных которым вводили препарат, количество экссудата в гранулемном мешке равнялось 4,4 ± 0,15 мл, 3,9 ± 0,1 мл и 3,1 ± 0,12 мл соответственно введенным дозам. При этом эффективность вольтарена , индометацина и бутадиона было несколько ниже. При этом вольтарен уменьшал объем экссудата в гранулемном

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

мешке 4,4 ± 0,21 мл, индометацин и бутадион 4,6 ± 0,22 и 4,9 ±0,24 мл соответственно.

Таким образом, проведенные исследования убедительно показали что исследуемый препарат проявляет выраженный ПВ эффект, который выражался достоверным уменьшением массы гранулемного мешка (влажного и сухого), количества экссудата в нем. По этим показателям он превосходит вольтарен, индометацин и бутадион.

Таким образом, анализ полученных данных позволяет заключить, что новое производное бензойной кислоты дифенил-(бис-(бензоилокси))-силан является малотоксичным и высокоактивным ПВ средствам, обладающим большой широтой терапевтического действия и в этом отношении он значительно превосходит вольтарен, индометацин и бутадион. В качестве потенциального противовоспалительного препарата изучаемый препарат представляет практический интерес.

ЛИТЕРАТУРА

1. Махсумов Ш.М., Зайцева О.А. К механизму действия и некоторым токсикологическим характеристикам препарата 3,4-бис-(2,4-динитробензоилоксиметил)-пиразола // Электронный инновационный вестник. - 2018.- № 1. – С. 14–15.

2. Махсумов Ш.М., Зайцева О.А., Мамаджанова М.А. Механизм противовоспалительного действия некоторых производных пиразола // Электронный инновационный вестник. - 2018.- № 1. – С. 12–13.

3.Wang D.W., Yin Y.M., Yao Y.M. Vagal modulation of the inflammatory response in sepsis // Int Rev Immunol. - 2018. - № 35(5).
P. 415–433.

4.Zila I., Mokra D., Kopincova J., Kolomaznik M., Javorka M., Calkovska A. Vagal-immune interactions involved in cholinergic antiinflammatory pathway // Physiol Res. – 2017. № 66. P. 139–145.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

BUG’ QOZON TURBINASINING ISITISH TIZIMINI AVTOMATLASHTIRISH

Mamatqulov T.CH assistent, Termiz muhandislik-texnologiya instituti
Salohiddinov J.A assistent, Termiz muhandislik-texnologiya instituti
Karabayev I.T, assistent, Termiz muhandislik-texnologiya instituti
Samatov J.S, talaba, Termiz muhandislik-texnologiya instituti

Annotatsiya: Energetika sanoatini rivojlanishda fizik va matematik sohalarda nazariy va amaliy izlanishlar katta etiborga loyiq. Energo uskunalarning qurilishi prinsiplari, ularning boshqarish tizimlari, buning yordamida esa katta energotizimlardagi jarayonlarni modellashtirishni amalga oshirish mumkin bo’ldi.

Texnologik jarayonlarrni keng avtomatlashtirish o‘zini aksini elektrostansiyalarga kompleksli avtomatlashtirishda topdi, shunindek energo tizimlarda turli xil telemexanikaviy jihozlarni qo‘llanilishi, masalan elektrsignalizatsiyalar va elektrtizimlarni dispetcherlik boshqaruv va boshqa holatlarda .

Kalit so’zlar: Qozonxona, bug’ turbina, harorat, bosim, turbogenerator, bug’ sarfi, nazorat qilish, avtomatlashtirish, modellashtirish, avtomatik rostlash sistemasi.

Elektrenergetik uskunalarni avtomatik boshqarishning asosiy vazifasi belgilangan holatlarning hammasida ishni bajarishdir. Energo uskunalarning ishlash holatlari o’lchovlarning bitta yoki bir nechta belgilari bilan xarakterlanadi. Shu jumladan bug‘li qozonning ishlash holatlari qozondan chiqayotgan bug‘ning bosimi va darajasi bilan xarakterlanadi. Turbinalarning ishlash holatlari – turbina rotorining aylanish tezligi bilan va kondensatsion turbogenerator uchun esa generator klemmalaridagi kuchlanish bilan aniqlanadi. Tashqi iste’molchi tomonidan belgilanadigan energouskunalarning holatlari tashqaridan boshqariladigan parametrlar deb ataladi. Turbogeneratorlar uchun tashqi parametrlar bu rotorning aylanishi, generatorning klemmalarida kuchlanish va

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

iste'molchiga bug‘ni ajratishdagi bosim ta'sir qiladi. Qozonxonalar uchun – bosim, harorat va yangi bug‘ sarflanishi nazorat qilinadi. Ichki boshqariladigan parametrlar ko‘pincha reglament holatini va elektrstansiyalarning yordamchi uskunalarning ishini aniqlovchi hisoblanadi.

Ushbu kurs ishida *E-1,6 GN* qozonxona uskunasida ishlab chiqarish jarayonini modellashtirish va avtomatlashtirish bajariladi.

Texnologik jarayon sxemasini tavsifi

Qozonxona uskunalari deb, suv bug‘ini va issiq suvni ishlab chiqarish uchun moslashtirilgan jixozlar va mexanizmlarga aytiladi. Suv bug‘i bug‘ dvigatellarini ishga tushirish uchun, qishloq xo'jaligi va sanoat talablariniqondirishga, xonalarni isitishga ishlatiladi. Issiq suvni, ishlab chiqarish, jamoat turar binolarni isitishga va aholining komunal ehtiyojlarigaishlatiladi. Bu murakkab qurilmaning asosiy qismi bug‘ qozoni hisoblanadi, uning ichida suvni to‘yingan bug‘ga aylanishi amalga oshadi. Ammo hozirgivaqtda qozonxona uskunasining harajatlarini kamaytirish uchun quyidagi qismlar bilan to'ldiriladi : bug‘isitgichi 3, suvli ekonomayzer bilan 5, havo isitgichi 6 bilan bug‘ isitgichi bug‘ning haroratini va entalpiyasini ko'paytirish uchun moslangan. Bug‘ qozonda, bug‘ kuchlanishli uskunani tejamkorligini oshirish maqsadida, paydo bo‘ladi. Suvli ekonomayzers, suvniisitish uchun qozondan chiqib ketadigan tutunli gazlarning issig‘i ishlatiladi. Suvli ekonomayzer yoki havoisitgichi bittadan ba'zida esa ikkalasi baravariga joylashtiriladi. Birinchi holat kichik ishlab chiqarish kuchiga ega qozonxona uskunalarida ikkinchi holat esa katta va o‘rta ishlab chiqarish kuchiga ega qozonxona uskunalarida bo‘ladi.

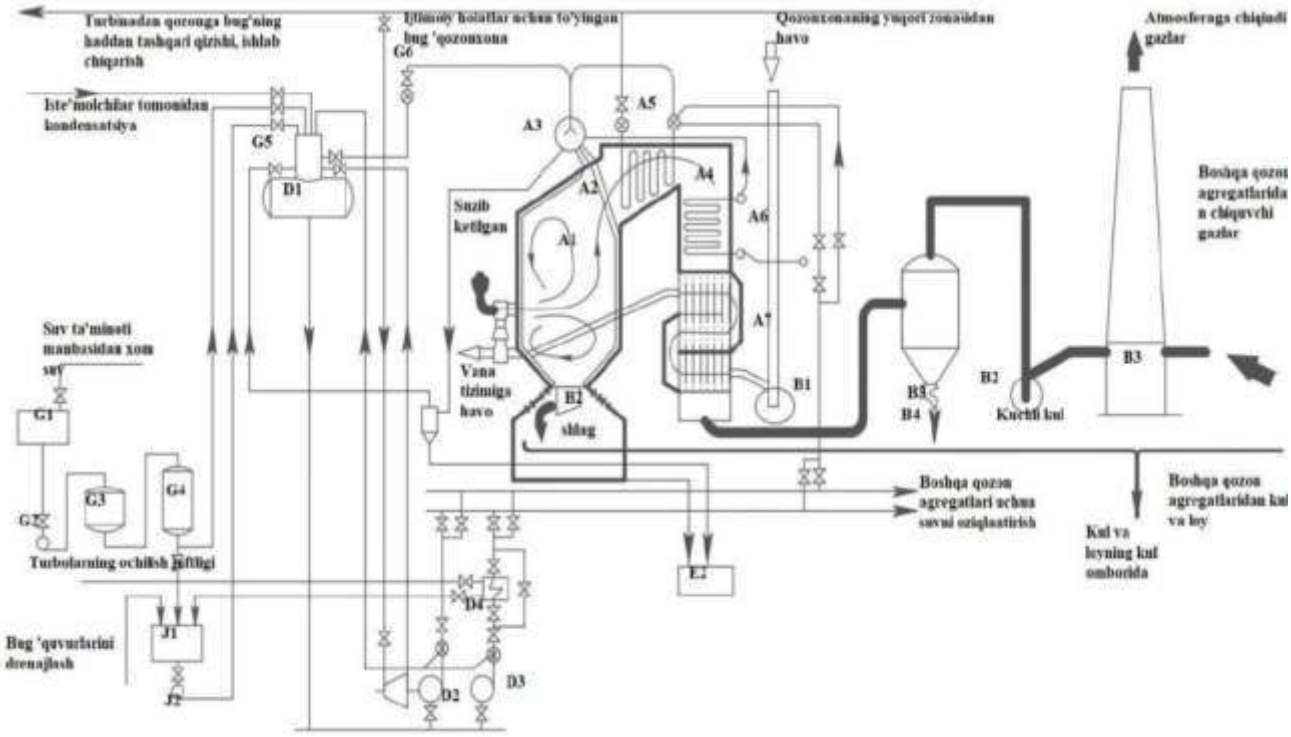
Qozon, bug‘isitgichi, suv ekonamayzers, havo isitgichi va o‘choq ularga bog‘langan bug‘ va suv o'tkazgichlari, bog'lovchi gaz va havo o'tkazgichlari ham armatura bilan to'liq qozonxona uskunasini hosil q iladi. Qozonxona uskunasi ustki qobiqni zinalar va ustunlar (ta'mirlash ishlari uchun) bilan obmurovka ichiga joylashtiriladi. Qozonxona uskunasining metalli ustilari bir tomondan tutunli gazlar bilan ikkinchi tomondan suvga, bug‘ga yoki havoga tegib turadi. Shuning uchun issiqlikni tutunli gazlardan suvga, bug‘ga yoki havoga o'tkazish uchun xizmat qiladi va isitish usti deb ataladi.

Zamonaviy qozonxona uskunasiga bir qator yordamchi mexanizmlar xizmat

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

qiladi. Ular yakka – bitta uskunalar xizmat qilsa, va bir nechta uskunalar xizmat qilsa.

1-rasm. Bug‘li qozonda bug‘ ishlab chiqishning texnologik sxemasi.

Qozonxona uskunasini oziqlanishini va barabandagi bosimninig bug‘ holatini boshqarilishi asosan bug‘ni ketkazilishi bilan suv etkazib berishi orasidagi balansni ushlab turishdan iborat. Balansni aniqlovchibalans, bu qozon barabanidagi suvning miqdori. Qozonxona uskunasining mustaxkamligi asosan miqdorni boshqarishga bog’liq. Bosim ko‘payib, miqdorni belgilanganidan pasayishda ekranli kovurlarda sirkulyasiyani buzilishiga va natijada isitilayotgan kovurlarning devorlari q izib kuyishiga olib kelishi mumkin.

Qozonning to‘g‘ridan – to‘g‘ri sirkulyasiyali barabanlari ko’pgina akkumulyatsion xususiyatlariga ega. Agar statsionar holatda barabandagi suvning holati balans holati bilan aniqlansa o ’ tkinchi holatlarda suvning holatiga ko’p ta’sirlar bo‘ladi. Bulardan asosiysi oziqlantiruvchi suvning ishlatilishini o‘zgarishi, qozonning bug‘ini olinishi ist’emolchi tomonidan yuklanishni o‘zgartirishida yoki o‘choq yuklanishini o‘zgarishida sodir bo’ladi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Gaz havo munosabatlarini boshqarilishi ham fizikaviy,ham iqtisodiy jixatdan muhim hisoblanadi. Ma'lumki qozonxona uskunasidagi jarayonlardan biri bu yoqilg'ini yonishi hisoblanadi. Kimyoviy tomondan yonishi bu yonuvchan moddalarni kislorod molekulalari bilan okislyatsiyasidir. Yonish uchun atmosferadag kislorod ishlatiladi. Havo o'choqqa ventilyator yordamida belgilangan miqdorda gaz bilan birga yuboriladi. Gaz-havo nisbati 1 – 1.4 ni tashkil qiladi. Uzoqda havo etarli darajada bo'lmasa yonilg'i oxirigacha yonib bitmaydi. Yonib bo'lgan gaz atmosferaga chiqib ketadi. Bu esa ekologik jixatdan ham, iqtisodiy tarafdan ham mumkin emas. Havo ko'payib ketganida uzoq sovib ketadi, gaz butunlay yonib ketsa ham, natijada inson hayotiga zararli gaz hosil bo'lib, atmosferaga chiqib ketadi.

Oziqlantiruvchi suvda tuzlar eritilgan, ularninig miqdori me'yorlangan. Bug' hosil bo'lish jarayonida tuzlar qozon suvlarida qoladi va sekin yig'iladi. Ba'zilari shlam hosil qiladi, bu qozon suvida kristallashadigan qattiq modda. Shlamning og'ir qismi barabanning quyi qismlarida va kollektorlarida to'planadi.

Qozon suvlaridagi tuzlarni ortishi ularni bug' isitishida o'tib ketishigaolib kelishi mumkin. Shuning uchun qozon suvlarida yig'ilgan tuzlar to'xtovsiz puflash bilan yo'qotiladi. Puflanishning hisob qiymati parageneratordagi suvga qo'shimchalarning balans tenglamasi bilan aniqlanadi. Shunday qilib puflanish suvi bilan oziqlantiruvchi suvdagi qo'shimchalarning nisbatiga bog'liq. Oziqlantiruvchi suvning sifati qancha yaxshi bo'lsa va qo'shimchalarning me'yori qancha baland bo'lsa puflanish kamroq bo'ladi.

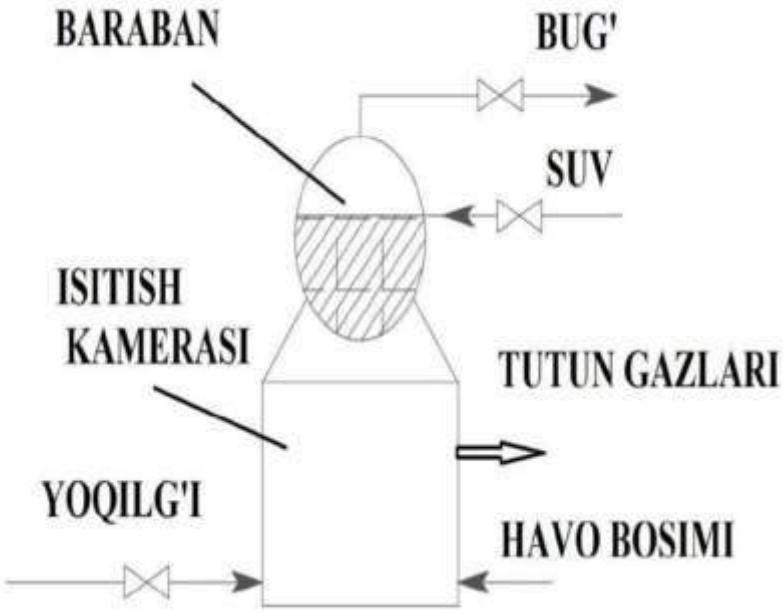
Qozonni to'xtashiga ta'sir qiluvchi va himoyalovchi signalizatsiya juda zarur, chunki qozon operatori ishlayotgan qozonning hamma parametrlariga turolmaydi. Natijada avariyaviy holat yuzaga kelishi mumkin. Masalan, sirkulyatsiya ishdan chiqishi natijasida quvurlarni qizib ketishi yuzaga kelishi mumkin. Bunda ishlagan himoya parogeneratorni saqlab qoladi, yoki parageneratordagi yuklanish kamayganda o'choqdagi olov kamayadi, yonish o'zgaruvchan bo'lib qoladi, bu esa cho'g'ni o'chib qolishidan saqlab turadi.**Bug' ishlab chiqarish jarayonining boshqaruv ob'ekti sifatidagi tahlili**

Bug' ishlab chiqilishi vaqtida bo'lib o'tadigan prsessarni avtomatik boshqaruvi tizimini ko'rish ishini holatini tanlash uchun, texnologikjarayonni kiruvchi va chiquvchi patoklarni tahlilini

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

o’tkazish va boshqaruv

ob’ektini matematik belgilanishini aniqlash.

2-rasm. E-1.6 gN qozonxona uskunasining soddalashtirilgan sxemasi.

Badiiy qo‘llanmalarning tahlili va ishlab chiqarishdagi tajribalargaasoslanib, shu aniqlandiki E-1.6gN uskunasidagi bug‘ ishlab chiqarish jarayonida asosiy chiqaruvchi parametr P- bu bug‘ning bosimidir .

Ishlab chiqarish jarayonidagi kiruvchi ta’sirlar bu yonilg‘i uzatilish vaqtida klapanning ochilishi darajasi M2, bug‘ olinishi chizig‘ida klapan ochilishi M1 (yoki sarflanuvchi bug‘ning midori dh) uzatiluvchan yonilg‘i aralashmasi harorati. Bxtb sm va oziqlantiruvchi suv harorati bxtb, yonilg‘i uzatish chizig’ida bosim PT va bug‘ ist’emol qilish chiqishidagi bosim P pot (3rasm).

Bug‘ ishlab chiqarilishining asosiy qo‘zg‘atuvchisi bu bug‘ istemolchisi chizig’ida bug‘ning to’yinish to’lqinlanishi.

Avtomatlashtirish masalalarining qo‘yilishi.

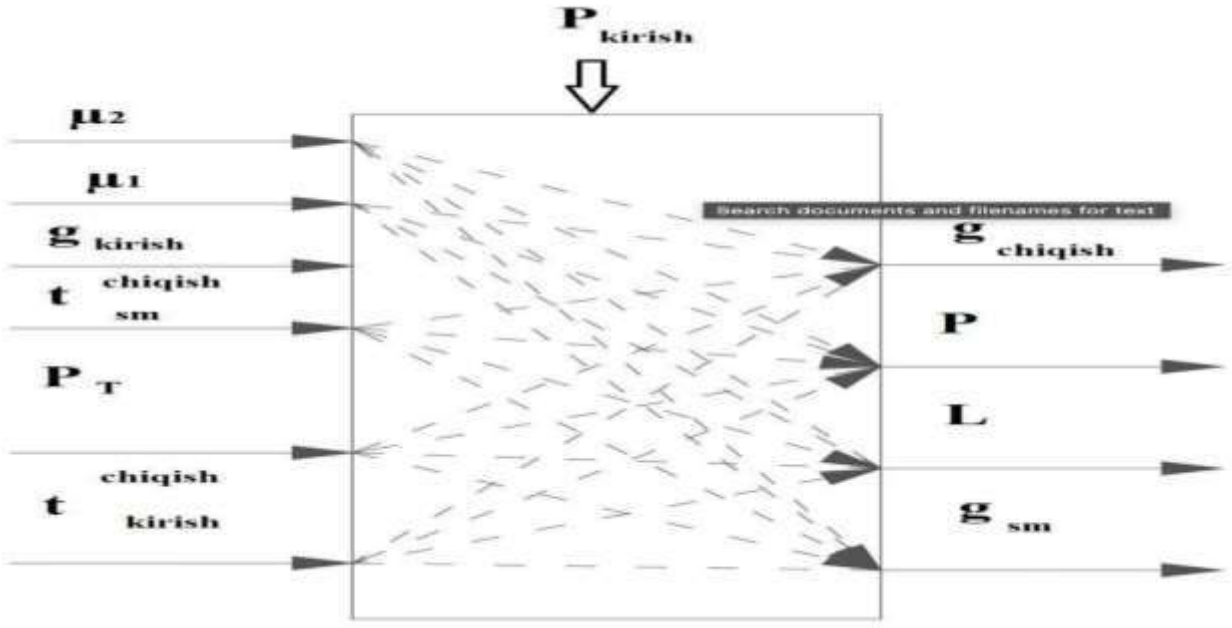
Bug‘ ishlab chiqarishni, boshqaruv obe’kti sifatida, tahlil qilish asosida avtomatlashtirishning quyidagi masalalarini belgilasa bo‘ladi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

1.Yonilg‘ini harakatini o‘zgartirish hisobiga, qozonxona uskunasidan chiqish vaqtida bug‘ning bosimini bir xilda ushlab turishni amalga oshirish.

2. Oziqlantiruvchi suvni harakatini o‘zgartirish hisobiga barabandagi suvning miqdorini bir xilda ushlab turilishini amalga oshirish.

3.Yonilg‘ini harakatini o‘zgartirish hisobiga, qozonxona uskunasidan chiqish vaqtida bug‘ning bosimini bir xilda ushlab turishni amalga oshirish.

3-rasm. Kiruvchi va chiquvchi parametrlarining bog‘lanishi.

4.Yonilg‘ini harakatini o‘zgartirish hisobiga, qozonxona uskunasidan chiqish vaqtida bug‘ning bosimini bir xilda ushlab turishni amalga oshirish.

5. Oziqlantiruvchi suvni harakatini o‘zgartirish hisobiga barabandagi suvning miqdorini bir xilda ushlab turilishini amalga oshirish.

6. Yonilg‘ini butunlay yondirish uchun, yonilg‘ini va havoning harakatini nisbatini boshqarish.

7. Yonilg‘ining harakatini, oziqlantiruvchi suvning, bug‘ning harorati va bosimni texnologik nazoratini amalga oshirish.

8. Qozonxona uskunasining barabanidagi suvning maksimal va minimal holatini, magistral quvurdagi yonilg‘ini bosimini texnologik signalizatsiyasini

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

amalga oshirish.

$$\sqrt{p - p_{nom}}$$

Boshqaruv ob’ektini matematik modellashtirish.

Boshqaruv ob’ektining matematik tavsifi shunday texnologik jarayonlar ko‘rsatilgan badiiy manbalardan olinadi. Agar badiiy manbalarda kerakli matematik tasvirlar topilmasa ularni ishlab chiqish zarur. Namuna sifatida qozonxona uskunasining boshqaruv ob’ekti sifatida matematik tasviri keltirilgan.

1. Suvning hajmi va bug‘ning hajmi bir nuqtada birlashgan parametrli hisoblanadi va hajmdagi ideal aralashishi qabul qilinadi.
2. Isitishning issiqlik idishning ustiga e’tibor bermaymiz.
3. Bug‘ ichi ideal gaz sifatida qabul qilinadi.
4. Qaynash haroratidan past haroratda bug‘ paydo bo’lmaydi.
5. To’siqlar orqali tashqi muhitga issiqlik chiqib ketmaydi.
6. Suv bilan bug‘ning harorati bir xil.
7. Suv, bug‘, gaz havo aralashmasining issiqlik sig‘imi o‘zgarmas bo‘ladi.
8. Yonish kamerasida bosim o‘zgarmaydi.

Boshqaruv ob’ektining imitatsion tadqiqoti

Ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish qilish vaqtida to‘g‘ri hisoblar, boshqarilayotgan ob’ektning statik va dinamik xususiyatlari haqidagi ma’lumotlar asosida bajariladi.Bu ma’lumotlarni olish uchun ob’ektning matematik modelidan foydalanib, uning statik va dinamik xususiyatlari belgilanadi.

Bug‘ ishlab chiqarish jarayonining chiqish parametrlarini sezgirligini tahlilini bajarish uchun va boshqaruvchi ta’sirlarni tanlash uchun,jarayonning statik xususiyatlarini tuzamiz.

4-rasm. Qozonxona uskunasining statik xususiyatlari.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

$$\sqrt{p_m - p_к}$$

Statik xususiyatlarini aniqlash uchun kiruvchi ta’sirlar ±20% oraliqda, o‘zining nominal qiymatidan, o‘zgartirildi.(nominal qiymatlar reglamentda).

Statik xususiyatlar jadvali 4-rasmda ko‘rsatilgan.

$$1 - p(p_{пот}); 2 - p(p_т); 3 - p(t_в^{вх}); 4 - p(t_{см}^{вх}); 5 - p(\mu_1); 6 - p(\mu_2)$$

Sozlash tizimining tuzilish sxemasini tanlash

Himoyaning ishonchligi uning soni bilan taqqoslanadi va undagi asbob uskunalarni himoya darajasiga bog’liq. O‘z turi va xususiyatiga ko’ra himoya bir necha turga bo’linadi, bug‘ generatorini to‘xtatilishi; bug‘ generatorining ishlab chiqarishini pasaytirilishi; lokal buyruqning bajarilishi.

Oldin aytilganidek birinchi bug‘xonani avtomatlashtirish bir necha ko‘rsatkich bo’yicha olib boriladi :

- Doimiy bug‘ bosimi ushlanib turishi bo’yicha ;
- Qozonda doimiy suv miqdorini ushlab turilishi ;
- «gaz - havo» nisbatini doimiy ravishda ushlab turilishi ;

Oldin aytib o‘tilganlarni hisobga olganda bug‘ qozonlari uchun qo‘yilgan shartlar, bu ishda texnologik jarayonni avtomatlashtirish funksional sxemasi berilgan(5-rasm).

1) Bug‘ qozonidan chiqayotgan to‘yingan bug‘ bosimini rostlash sxemasi shunday tuzilganki, unda bug‘ bosimi o‘zgarganda, bir vaqt o’zida yoqilg‘i yuborilishi ham havo va yoqilg‘i sarfi nisbatiga ko’ra o‘zgaradi. Shu maqsadimizga etish uchun «Honeywell» korxonasining STG 941 – EIG (poz 1-1) chiqish signali bilan I_{chik}=4-20mA katta bosim o’lchaydigan intellektual datchik. Bug‘ bosimi haqidagi ma’lumot «Honeywell» ga tegishli bo‘lgan DCS taqsimlovchi boshqaruv(poz 1-2) sistemasiga yuboriladi. Bug‘ bosimi signal rostlagich blokida bizga kerakli bo‘lgan qiymatlar bilan taqqoslanadi va

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ma’lumotlar kelgan signal bilan to‘g‘ri kelmasa, rostlagich boshqaruv signalini yuboradi, va PI – boshqaruv qonuni bo’yicha bu signal pnevmo signalga aylantiriladi. Keyin esa elektropnevmatikEPP (poz 1-4) yordamida, C 90 114 540 N2 (poz 1-5) turidagi pnevmatik rostlagich klapaniga yuboriladi, bu klapan qozon yoqilg‘i yoqish liniyasiga qo’yilgan.

2) Oldin aytilganidek yoqilg‘ini tejamkor sarf qilinishi uchun gaz yondirish liniyalarida gaz va havo sarfi nisbatini ushlab turilishi lozim 1: 1,5 ;. Bu nisbatni saqlash uchun o‘zgaruvchan bosim usulini tanladik. Shuning uchun gaz va havo yuborish yo’llarida kichiklashtiruvchi DKC – 1.0 – 50A/B3 kamerni diafragma o’rnatamiz (poz2-1,2-3), bu diafragmadan bosimning pasayishi ko‘rinishida signal yuboriladi. Bu signal differensial bosim intellektual datchigi CTD-924EIH (poz2-4,2-5) yuboriladi. Bu bosimdatchiklari joyida o’rnatilgan, ulardan ma’lumot sarf nisbatini rostlash rostlagichiga boradi bu rostlagich DCS boshqaruv blokida joylashgan. Berilgan sarf nisbatidan chetlashtirilsa signal EPP (poz 2-5) yuboriladi, undan pnevmatik rostlash klaponi DKS-1.0 – 50A/B3 (poz2-6). Bu klapon havo uzatish liniyasiga qo’yilgan.

3) O‘choqda suyuqlanishni o‘zgarishi yoqilg‘i, havo hamda isitish o’chog’idan chiquvchi tutunning kimyoviy ko‘rsatkichlariga ta’sir etadi. Shu sababdan o‘choqda doimiy dielektrlagich bo‘ladi bu ko‘rsatgich 2mm.suv.us. Shu ko‘rsatgichga etish uchun suyuqlanish datchigi sifatida SNB-924-EIH(poz3-1) intellektual datchik tanladik. Datchikdan signal DCS boshqaruv blokiga yuboriladi. Kiritilgan ko‘rsatkichlardan kelayotgan ko‘rsatkichlar farqi bo‘lsa, EPP ga boshqaruv signali elektr toki sifatida boradi (poz 3-2), u pnevmatik chiqish signaliga aylantirib P=00,2-0,1MPa va pnevmatik boshqaruv klapaniga uzatadi S90 114 540 N2 (poz3-3), bu klapan qozondan chiqish truba yo’llariga quyiladi.

4) Sxemada maxsulot ravonligini barabandagi suv ko‘rsatkichini boshqarish yo’li bilan ta’minlanadi. Suv ko‘rsatkichini o ’lchash uchun biz

«KRONNE» koxonasining LT 100/R/RC/E Ex chiqish signali I_{chik}=4-20 mA (poz5-1) po’kakli suv ko‘rsatgichi datchigi qo’yilgan. Kiritilgan ko‘rsatkichlardan farqli ko‘rsatkichlar olsak boshqaruv bloki ishga tushadi PI qoidasi bo’yicha. Bu signal EPP dan o’tib (poz5-2) pnevmatik boshqaruvchi

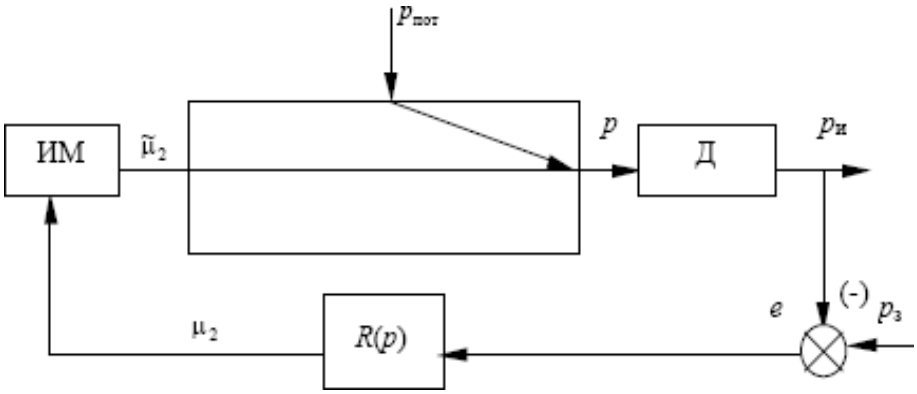
ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

klapan S90 114 540 N2(poz 5-1). Bu klapan barabanga suv berish trubalari yo'lida quyiladi.

Bu funksional sxemada nafaqat g'alayonlanish konturlari bor balki qizib ketgan bug'ni boshqarish konturi, qozonga berilayotgan suvning sarfini boshqarish mumkin. Aytib o'tilgan kursatgichlarda «Honeywell»datchiklari ishlatilishi tavsiya etiladi. Ishimizda yoqilg'i berish to'xtatish tizimi ham ko'zda tutilgan. O'choqda olov o'chib qolsa kesuvchi klapan yordamida o'chiriladi.

Bug' bosimi ARS ning hisobi

O'zining boshqaruv obektidan tashqi boshqaruv tizimiga sezgir modda (d) kiradi va bajaruvchi mexanizmi bilan boshqaruv organi(IM)ga yuboriladi.Shuning uchun ARS ilovasiga datchikni xarakteristikasini aytuvchi, bajaruvchi mexanizmi va boshqaruvchi matematik tenglamalar kiradi.

4- rasm. Bug' bosimini boshqaruv tizimining strukturaviy sxemasi

X-ob'ektning kirishi; R-bosim – boshqariladigan chiquvchi kattalik; R_3-berilgan haroratning ahamiyati; R_4-o'lchangan harorat ahamiyati;

e-boshqaruv xatoligi

Bu qoida bo'yicha bir turkumli ARS hisoblanishi optimal deb hisoblanadi. Sifat mezoni bo'lib ko'pincha integral kvadrat kriterisi olinadi, O'chish chegarasi bo'lganida:

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

$$I = \int_0^{\tau_{kon}} e^2 d\tau \rightarrow \min_{K_{p,T_i}}$$

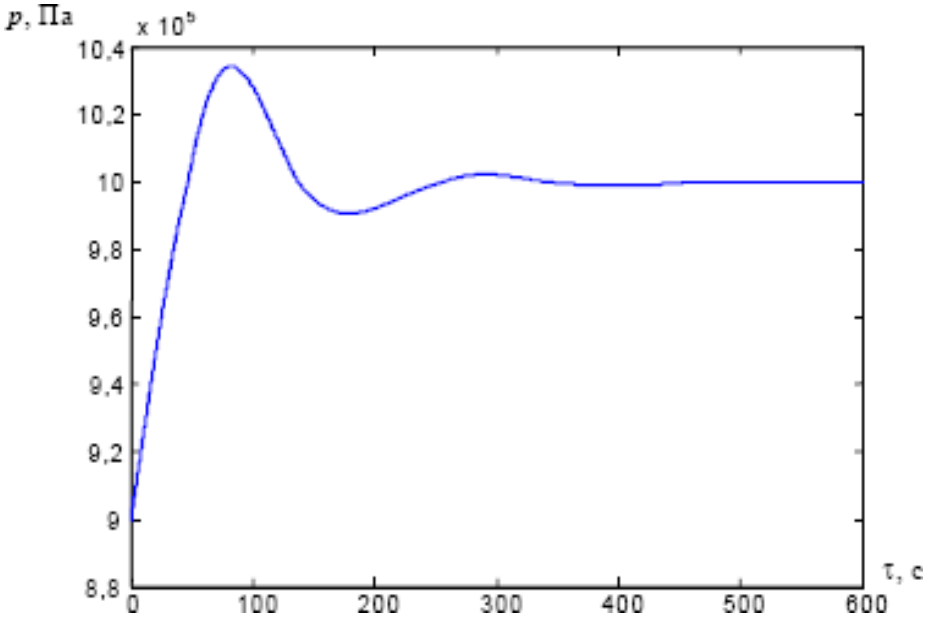
τ_{kon} – boshqarish vaqti.

ARS da jarayonlarni o‘tish sifat ko‘rsatkichlari

Rostlash sifatini to‘g‘ridan to‘g‘ri son ko‘rsatkichlari orqali ko‘rsatish mumkin. Biz ularni o’tuvchi jarayonlar ARS grafigidan ko’rishimiz mumkin.

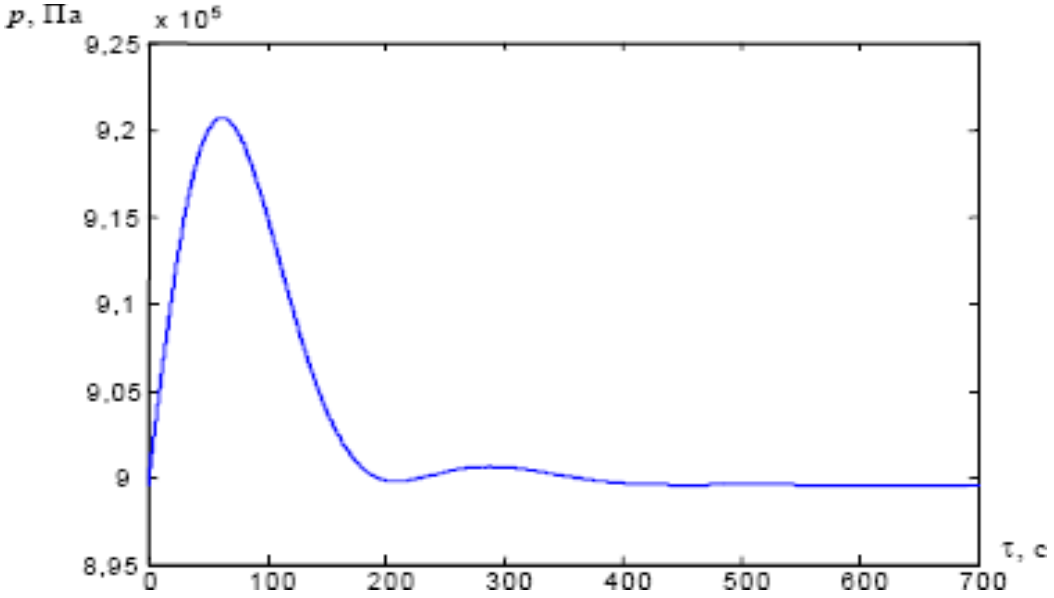
Tashqi ta’sir				
G’alayonlanish	420	-	0,1	0,86
Buyruq o’zgarishi	350	0,035	-	0,91

Shu tariqa bir turkumli ARSni qo‘llanilishi, kerakli bo‘lgan chiquvchi bug‘ bosimini va boshqarilish sifatini ko‘rsatadi. Shuning uchun avtomatlashtirishda PI – qonunlarini ishlatgan holda bir konturli ARS ishlatilishi tavsiya etiladi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Rasm 7. Buyruq o‘zgarganida ARS o‘tish jarayoni.

Rasm 8. G‘alayonlanish ta’sirida ARSda o‘tish jarayoni

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Маматкулов, Т. Ч., Салохиддинов, Ж. А., & Саматов, Ж. С. (2023). Система контроля и управления территориально-распределенными технологическими объектами водного хозяйство. *Journal of Universal Science Research, 1*(12), 79-87.

2. Yusupbekov N.R., Muxamedov B.I., G‘ulomov Sh.M. Texnologik jarayonlarni nazorat qilish va avtomatlashtirish. Oliy o‘quv yurti talabalari uchun darslik.

3. Yusupbekov N.R., Muxamedov B.I., G‘ulomov Sh.M. Texnologik jarayonlarni boshqarish sistemalari. Oliy o‘quv yurti talabalari uchun darslik. – Toshkent: O‘qituvchi

4. Ruziyev U.A. Rajabov A.T.,. Samadov E.E. “Texnologik jarayonlarni avtomatlashtirish” fanidan kurs ishini bajarish bo‘yicha uslubiy ko‘rsatma

5. Маматкулов Т.Ч, Салохиддинов Ж.А. Мониторинг И Управление Технологических Объектов Водохозяйственных Систем. “Ilm Fan va Ta’lim” Respublika ilmiy jurnali. 8-nashr.

6. Alisher o’g’li, J. S., & Tursunpo’latovich, A. S. (2023). SUN’IY INTELLEKTNING TA’LIMDAGI INQILOBI: CHATBOTLARNING TA’LIM OLISHDAGI ROLI. *Journal of Universal Science Research, 1*(12), 77-78.

JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

BOSHLANG'ICH SINF O'QISH DARSIDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISHNING TA'LIMIY AHAMIYATI

Oltiyeva Surayyo
Denov tumani 72-maktab o'qituvchisi

Annotatsiya: Bu maqola, boshlang'ich sinf o'qish darslarida interfaol usullardan foydalanishning ta'limiy ahamiyatini o'rganishga bag'ishlangan. Maqolada interfaol usullar, o'qituvchilar va talabalar uchun ta'lim jarayonini qulaylashtirish, tashqi dunyoga bog'liq malumotlarni integratsiya qilish, va o'rganish motivatsiyasini oshirish yo'llari ko'rsatiladi.

Maqolada boshlang'ich sinf o'qish darslarida interfaol usullar, masalan, darslarni interfaol veb-saytlar, ilova dasturlar, virtual darsliklar, va boshqa texnologik vositalar orqali tashkil etishning o'qish jarayonini qanday o'zgartirishi mumkinligi bayon qilinadi. O'qituvchilar uchun bu, talabalarni o'rganishni yanada qizg'inroq va samarali qilishda muhimdir.

Maqolada talabalarga o'zlarini o'rganishlari va o'rganishlarini baholashlari uchun onlayn vositalardan foydalanishning o'z ahamiyati ham o'z vaqtida aytib o'tiladi. Bu, talabalarga ularning o'z o'rganishlari ustida boshqaruv qilish imkoniyatini beradi va ularning o'rganish motivatsiyasini oshiradi.

Interfaol usullar orqali o'rganishning bir qismi ta'limiy dasturlar va kontentlar orqali amalga oshiriladi. Maqolada, bu tashqi dasturlarning va o'zlashtirish imkoniyatlarning o'rganish jarayonini o'z ichiga olgan muhimliklarini ko'rsatish uchun misollar beriladi.

So'z boshlang'ich sinf o'qish darslarida interfaol usullardan foydalanishning o'qitish jarayonini yanada samarali qilish uchun zarur bo'lgan muhim faktorlar va eng yaxshi praktikalar ham ko'rsatiladi. Maqolada talabalarni interfaol usullar orqali o'rganishga yo'l qo'ymoq, ularni motivatsiyalash va ta'limiy jarayonlarini o'zlashtirish bo'yicha boshqa maslahatlar va takliflar ham taqdim etiladi.

Annotatsiya maqola mavzusini jamiyatning hozirgi davriga mos ravishda o'quvchilarni o'rganishda yangi yo'llar va texnologiyalardan qanday foydalanishni o'rgatishda qanday samarali ta'limiy usullaridan foydalanish mumkinligini o'rganishni maqsad qiladi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Kalit so'zlar: boshlang'ich sinf, o'qish, izohli o'qish, intonatsiya, metod, ta'lim, ifodali o'qish, badiiy o'qish, interfaol usullar, ta'limiy ahamiyat, ta'limiy jarayon, o'rganish motivatsiyasi, virtual darsliklar, veb-saytlar, ilova dasturlar, texnologik vositalar, o'qituvchilar, talabalar, onlayn vositalar, tashqi dasturlar, o'rganish imkoniyatlari, o'zlashtirish, motivatsiya, ta'limiy, samarali ta'lim, yangi yo'llar va texnologiyalar

Abstract: This article examines the educational value of using interactive methods in elementary reading classes. The article presents interactive methods, ways to facilitate the educational process for teachers and students, integrate information related to the external world, and increase learning motivation.

The article describes how interactive methods, such as organizing lessons through interactive websites, applications, virtual textbooks, and other technological tools, can change the learning process in elementary reading classes. For teachers, this is important in making student learning more intense and effective.

The article also highlights the importance of using online tools for students to self-study and assess their learning. This gives students the opportunity to take control of their own learning and increases their motivation to learn.

Part of learning through interactive methods is through educational programs and content. In the article, examples are given to illustrate the importance of these external programs and opportunities for inclusion in the learning process.

It also highlights the important factors and best practices for using interactive methods in elementary reading classes to make the teaching process more effective. The article also provides other tips and suggestions for engaging students in interactive learning, motivating them, and mastering the learning process.

The abstract aims to study the topic of the article and what effective educational methods can be used to teach students how to use new ways and technologies in learning in accordance with the current era of society.

Key words: primary class, reading, interpretive reading, intonation, method, education, expressive reading, artistic reading, interactive methods, educational value, educational process, learning motivation, virtual textbooks, websites, apps, technology tools, teachers, students, online tools, external programs, learning opportunities, mastery, motivation, educational, effective learning, new ways and technologies.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Аннотация: В данной статье рассматривается образовательная ценность использования интерактивных методов на начальных занятиях по чтению. В статье представлены интерактивные методы, способы облегчения образовательного процесса для учителей и учащихся, интеграции информации, связанной с внешним миром, повышения мотивации обучения.

В статье описано, как интерактивные методы, такие как организация уроков с помощью интерактивных веб-сайтов, приложений, виртуальных учебников и других технологических инструментов, могут изменить процесс обучения на уроках начального чтения. Для учителей это важно, поскольку обучение учащихся становится более интенсивным и эффективным.

В статье также подчеркивается важность использования онлайн-инструментов для самостоятельного обучения студентов и оценки их обучения. Это дает учащимся возможность взять под контроль собственное обучение и повышает их мотивацию к обучению.

Часть обучения с помощью интерактивных методов осуществляется через образовательные программы и контент. В статье приведены примеры, иллюстрирующие важность этих внешних программ и возможности включения в процесс обучения.

В нем также освещаются важные факторы и лучшие практики использования интерактивных методов на начальных уроках чтения, чтобы сделать процесс обучения более эффективным. В статье также приведены другие советы и предложения по вовлечению учащихся в интерактивное обучение, их мотивации и освоению процесса обучения.

Целью аннотации является изучение темы статьи и того, какие эффективные образовательные методы можно использовать, чтобы научить студентов использовать новые способы и технологии в обучении в соответствии с современной эпохой общества.

Ключевые слова: начальный класс, чтение, интерпретативное чтение, интонация, метод, обучение, выразительное чтение, художественное чтение, интерактивные методы, образовательная ценность, учебный процесс, мотивация обучения, виртуальные учебники, веб-сайты, приложения, технологические инструменты, учителя, ученики, онлайн. инструменты, внешние программы,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

возможности обучения, мастерство, мотивация, образовательное, эффективное обучение, новые способы и технологии

Kirish:

Boshlang'ich sinflarda o'tiladigan ona tili, matematika, o'qish, odobnoma, tabiatshunoslik darslari o'z mohiyati, maqsad va vazifalariga ko'ra ta'lim tizimida alohida o'rin tutadi. Negaki ularning zaminida savodxonlik va axloqiy-ta'limiy tarbiya asoslari turadi. Shuning uchun ham boshlang'ich ta'lim darslariga o'quvchilar qiziqishini oshirishga alohida e'tibor berish lozim. Chunki bolalar boshlang'ich sinflardanoq «dars» degan muqaddas so'zdan bezib qolmasliklari lozim.

Asosiy qism

Bugungi kunda o'quvchilarni darsga bo'lgan qiziqishlarini oshiish uchun tajribali o'qituvchilar turli didaktik o'yinlardan foydalanishmoqda. Interfaol metod - ta'lim jarayonida o'qituvchi va o'quvchilar o'rtasidagi faollikni oshirish orqali ularning o'zaro harakati ta'sir ostida bilimlarni o'zlashtirishni kafolatlash, shaxsiy sifatlarni rivojlanishiga xizmat qiladi. Ushbu usullarni qo'llash dars sifati va samaradorligini oshirishga yordam beradi.

Uning asosiy mezonlari - norasmiy bahs-munozaralar o'tkazish, o'quv materialini erkin bayon etish, mustaqil o'qish, o'rganish, seminarlar o'tkazish, o'quvchilarni tashabbus ko'rsatishlariga imkoniyatlar yaratilishi, kichik guruh, katta guruh, sinf jamoasi bo'lib ishlash uchun topshiriq, vazifalar berish, yozma ishlar bajarish va boshqalarda iborat.

Interfaollik, bu - o'zaro ikki kishi faolligi, ya'ni, bundan o'quv- biluv jarayoni o'zaro suhbat tariqasida dialog shaklida (kompyuter aloqasi) yoki o'qituvchi - o'quvchilarning o 'zaro muloqotlari asosida kechadi. Interfaollik - o'zaro faollik, harakat, ta'sirchanlik, o'quvchi - o'qituvchi, o'quvchi - o'quvchi suhbatlarida sodir bo'ladi. Interfaol metodlarning bosh maqsadi - o'quv jarayoni uchun eng qulay muhit va vaziyat yaratish orqali o'quvchining faol, erkin, ijodiy fikr yuritish, uni ehtiyoj, qiziqishlari, ichki imkoniyatlarini ishga solishga muhit yaratish.

Bunday darslar shunday kechadiki, bu jarayonda bironta ham o'quvchi chetda qolmay, eshitgan, o'qigan, ko'rgan bilgan fikr mulohazalarini ochiq oydin bildirish imkoniyatlariga ega bo'ladilar. O'zaro fikr almashish jarayoni hosil bo'ladi. Bolalarda bilim olishga havas, qiziqish ortadi, o'zaro do'stona munosabatlar shakllanadi. Interfaol

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

ta’lim o’z xususiyatiga ko’ra didaktik o’yinlar orqali evristik (fikrlash, izlash, topish) suhbat -dars jarayonini loyihalash orqali muammoli vaziyatni hosil qilish va yechish orqali kreativ - ijodkorlik asosida axborot kommunikatsion texnologiyalar yordamida amalga oshirish metodlarini o’z ichiga oladi.

Axborot kommunikatsion texnologiyalar asosida ta’lim o’z navbatida kompyuter dasturlari yordamida o’qitish, masofadan o’qitish, internet tarmoqlari asosida o’qitish, media - ta’lim metodlaridan iborat. Boshlang’ich ta’limda o’quvchilarning yosh hususiyatlari, savodxonlik darajalari, shaxsiy tabiatlariga ko’ra didaktik o’yinlar orqali evristik suhbatlar loyihalashtirish asosidagi metodlar keng qo’llanilmoqda. Agar o’qitish jarayonida har bir o’quvchi o’zining o’zlashtirish imkoniyati darajasida topshiriqlar olib ishlaganida u yuqori sifat va samaradorlikni ta’minlagan bo’lar edi. Bunday holatni faqat tabaqalashtirgan ta’lim orqaligina amalga oshirish mumkin. Endi ta’lim jarayonlarini didaktik o’yinlar orqali amalga oshirish haqida fikr yuritamiz:

Interfaol o’yinli metodlar o’quvchi faoliyatini faollashtirish va jadallashtirishga asoslangan. Ular o’quvchi shaxsidagi ijodiy imkoniyatlarini ro’yobga chiqarish va rivojlantirishning amaliy yechimlarini aniqlash va amalga oshirishda katta ahamiyatga ega. Interfaol o’yinlarning asosiy turlari: intellekual (aqlli) va harakatli hamda aralash o’yinlardan iborat. Bular o’quvchilarda aqliy, jismoniy, axloqiy, ma’naviy, ma’rifiy, psixologik, estetik,badiiy, tadbirkorlik, bunyodkorlik, mehnat, kasbiy ko’nikmalarni rivojlanishiga yordam beradi.

Bu metod o’quvchini ichki imkoniyatlarini ishga tushishiga, o’ylashga, erkin fikr yuritishga, muloqotga, ijodkorlikga yetaklaydi. Ayniqsa, unda atrof-muhit, hayotni bilishga qiziqish ortadi, uchragan qiyinchilik, to’siqlarni qanday yengish va tanqidiy fikrlash ko‘nikmalarini shakillantirishTa’lim - tarbiya jarayonida asosan o’quvchilarda ta’lim olish motivlarini, ularni turli yo’lanishlardagi qobiliyat va qiziqishlarini oshiradigan, biror kasbga moyilliklarini ko’rsatadigan, interfaollikkka asoslangan didaktik o’yinlardan foydalanish maqsadga muvofiqdir. Interfaol o’yinlar nazariy, amaliy, jismoniy, rolli, ishchanlik va boshqa yo’nalishdagi turlarga ajratiladi. Ular o’quvchilarda tahlil qilish, hisoblash, o’lchash, yasash, sinash, kuzatish, solishtirish, xulosa chiqarish, mustaqil qaror qaabul qilish, guruh yoki mustaqil jamoa tarkibida ishlash,nutq o’stirish, til o’rgatish yangi bilimlar olish faoliyatlarini rivojlantiradi. Umumiy o’yinlar nazariyasiga ko’ra, mavjud barcha o’yin turlarini tasniflashga ularni

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

funksional, mavzuli, konstruktiv, didaktik, sport va harbiy o'yinlarga ajratiladi. Interfaol o'yin turlarini tanlashda quyidagi mezonlargarioya qilish yaxshi natijalar beradi.

O'quvchi matnni to'g'ri, tez, tushunib o'qish, mazmunini o'zlashtirish bilan ilk bor o'qish darslarida yuzlashadi. O'qish darslari orqali o'quvchilarning Davlat ta'lim standarti (DTS) talablari bo'yicha o'zlashtirishlari ko'zda tutilgan o'quv-biluv ko'nikma-malakalari hamda bilimlarni egallashlariga yo'l ochiladi. Aynan o'qish ta'limida insonning, avvalo, o'zligini, qolaversa olamni anglashga boigan intilishlariga turtki beriladi.

Shu maqsadda "O'qish kitobi" darsliklariga ona tabiat, atrofimizni o'rab turgan olam, Vatanimiz tarixi va bugungi qiyofasi, kattalar va bolalar hayoti, mehnatsevarlik, istiqlol va milliy-ma'naviy qadriyatlar, xalqlar do'stligi va tinchlik kabi turli mavzular bo'yicha atroflicha tushunchalar berishga mo'ljallangan badiiy, axloqiy-ta'limiy, ilmiy-ommabop asarlar kiritiladi. O'qish darslari savod o'rgatish davrida o'quvchilarni bo'g'in, so'z va gaplar bilan tanishtirish va ularni o'qish, rasmlar asosida hikoya qilish tarzida uyushtirilsa, o'qish texnikasi egallangandan so'ng o'qish muayyan mavzular bo'yicha tanlangan badiiy, ilmiy ilmiy-ommabop matnlar yuzasidan olib boriladi.

Boshlang'ich sinf "O'qish kitobi" darshklariga kiritilgan muayyan mavzular o'quvchilarni badiiy adabiyotning sehrli olamiga olib kirishi, dunyoqarashlarini milliy istiqlol mafkurasi asosida to'g'ri shakllantirishga qaratilishi bilan belgilanadi. Shunga ko'ra, o'qish darslarining yetakchi xususiyati o'quvchilarning savodxonligini ta'minlash bilan birga, o'quvchilarni milliy mafkura asosida yuksak axloqiy qadriyatlar ruhida tarbiyalashga qaratiladi.

Umuman olganda, o'qish darslari oldiga qo'yiladigan didaktik vazifalar quyidagilardan iborat:

1. O'quvchilarda yaxshi o'qish sifatlari: to'g'ri, tez, ongli, ifodali o'qishlarini shakllantirish.

2. O'quvchilarni kitobdan foydalanishga, undan kerakli bilimlarni olishga o'rgatish, kitobga muhabbat uyg'otish, ularni oddiy kitobxondan chuqur mulohaza yiirituvchi, ijodkor kitobxon darajasiga ko'tarish.

3. O'quvchilarning atrof-muhit haqidagi bilimlarini kengaytirish va boyitish hamda ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirish.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

4. O’quvchilarni axloqiy, estetik jihatdan yetuk va mehnatga muhabbat ruhida tarbiyalash

5. O’quvchilarning bog’lanishli nutqini va adabiy-estetik tafak-kurini o’stirish.

6. O’quvchilarning xayolot olamini boyitish.

7. Elementar adabiy tasawurlarini shakllantirish.

Shuni unutmaslik kerakki, har bir ta’limiy vazifani bajarishning aniq va ilmiy metodik usullari mavjud bo’lib, ular zamonaviy o’qitish usullari bilan boyitib borilmoqda. Bu vazifalar boshqalari bilan o’zaro bog’liq holda va sinfdan tashqari o’qish mashg’ulotlari jarayonida hal qilinadi.

Boshlang’ich sinf o’qish darslarida asosan she’rlar, masallar, ertaklar, hikoyalar, afsonalar, maqol va topishmoqlar, ilmiy-ommabop asarlar o’qib o’rganiladi. Tabiiyki, ularning har biri o’ziga xos shakl, uslub va mazmunda yaratiladi. Shuning uchun ham har bir janrga mansub asarlarni o’ziga xos usulda o’qib o’rganish taqozo qilinadi. Badiiy asarni izohli o’qishga yaqin boigan metodlardan biri ijodiy o’qishdir.

Atoqli metodist olim N.I.Kudryashov ijodiy o’qish metodi tarkibiga quyidagi ish usullarini kiritadi:

a) o’qituvchilarning badiiy matnni sharhlab o’qishi hamda o’quvchilarning asarni to’g’ri va imkon qadar yanada chuqurroq, emotsional idrok etishlarini ta’minlash maqsadini ko’zda tutuvchi so’zi;

b) o’qilgan asardan o’quvchilarning bevosita olgan taassurotlarini chuqurlashtirish maqsadiga ega boigan va ularning diqqatini matnning muhim g’oyaviy va badiiy hususiyatlari sari yo’naltiradigan suhbat tiyiishtirish yoki o’qilgan asardan kelib chiqadigan badiiy, axloqiy, ijtimoiy-siyosiy muammoning qo’yilishi;

d) o’qituvchining asar o’qilganidan keyin o’quvchilarning asarni tadqiq etish jarayonida tug’ilgan badiiy kechinmalarini faollashtirish maqsadini ko’zda tutuvchi so’zi.

Ko’rinadiki, ijodiy o’qish izohli o’qishdan farqli oiaroq, to’g’ridan-to’g’ri matn mohiyatini ochishga ijodiy yondashishni taqozo etadi.

Xulosa qilish uchun, interfaol usullar orqali o'rganishning boshlang'ich sinf o'qish darslarida ta'limiy jarayonni samarali va ma'naviy qilishda o'qituvchilar va talabalar uchun ko'proq imkoniyatlar yaratishda muhim rolini ta'kidlaydi. Bu usullar, o'rganish motivatsiyasini oshirish, ta'limiy jarayonni yanada qizg'inroq qilish, va o'rganishdan qiyinchiliklarni kamaytirishda asosiy qo'llanmalar sifatida qo'llaniladi.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdullayeva Q. va boshqalar “O’qish ktobim” 2- sinf, T. 2006.
2. Abdullayeva Q., va boshqalar “Savod o’rgatish darslari” T, “O’qituvchi” 1996.
3. Azizxo’jayeva N.N. Pedagogik texnolofiyalar va pedagogik mahorat. Toshkent. 2006.
4. Abdullayeva Q., va boshqalar “Ona tili” T., “O’qituvchi” 1999.
5. Bo’ri Ziyamuhammedov, Mamarajab Tojiyev. Pedagogik texnologiya zamonaviy o’zbek milliy modeli. Toshkent. 2009.
6. «Kitobim-oftobim» Toshkent. «O’qituvchi» nashriyoti, 2008.
Siemens, G. (2006). Connectivism: Learning as network-creation. ASTD Learning News, 10(1).
7. Prensky, M. (2001). Digital natives, digital immigrants. On the Horizon, 9(5), 1-6.
8. Bates, T., & Sangrà, A. (2011). Managing Technology in Higher Education: Strategies for Transforming Teaching and Learning. Jossey-Bass.
9. Laurillard, D. (2008). Digital technologies and their role in achieving our ambitions for education. In JISC CETIS Conference.
10. Garrison, D. R., & Vaughan, N. D. (2008). Blended learning in higher education: Framework, principles, and guidelines. John Wiley & Sons.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

UTC: 616.009/33/34-002.44

Autonomic dystonia syndrome as one of the etiofactors in the development of peptic ulcer

Kadirov Bekhruzbek Saidovich

Assistance of the department of Faculty and hospital therapy of Bukhara state medical institute

Abstract. *Vegetovascular dystonia (VSD) is a concept that includes a whole complex of disorders that are formed due to pathology in the human body. The disease is presented in the form of various symptoms that develop against the background of a malfunction of the autonomic nervous system. In this case, the balance between the sympathetic and parasympathetic parts of the nervous system is disrupted. A person may complain of headaches, dizziness, black spots before the eyes, heart rhythm disturbances, insomnia, anxiety, and mood swings. It is believed that with this diagnosis the patient has no organic disorders, and all manifestations are functional.*

Key words: *peptic ulcer, autonomic nervous system, psychosomatic diseases, syndrome of autonomic dystonia.*

Синдром вегетативной дистонии как один из этиофакторов в развитии язвенной болезни.

Кадиров Бехрузбек Саидович

Ассистент кафедры Факультетской и госпитальной терапии Бухарского государственного медицинского института

Резюме. *Вегетососудистая дистония (ВСД) – понятие, включающее в себя целый комплекс нарушений, формирующихся вследствие патологии в организме человека. Заболевание представлено в виде различных симптомов, развивающихся на фоне нарушения функции вегетативной нервной системы. При этом нарушается баланс между симпатическим и парасимпатическим отделами нервной системы. Человек может жаловаться на головные боли, головокружение, черные точки перед глазами, нарушения сердечного ритма, бессонницу, беспокойство, перепады настроения. Считается, что при этом диагнозе у больного нет органических нарушений, а все проявления носят функциональный характер.*

Ключевые слова: *язвенная болезнь, вегетативная нервная система,*

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

психосоматические заболевания, синдром вегетативной дистонии.

Vegetativ distoniya sindromi oshqozon yarasi rivojlanishidagi etiofaktorlardan biri sifatida.

Kadirov Bexruzbek Saidovich

Buxoro davlat tibbiyot institutining Fakultet va gospital terapiya kafedrasi assistenti

Annotatsiya. *Vegetovaskulyar distoni (VSD) - bu inson organizmidagi patologiya tufayli hosil bo'lgan buzilishlarning butun majmuasini o'z ichiga olgan tushuncha. Kasallik avtonom nerv tizimining noto'g'ri ishlashi fonida rivojlanadigan turli xil alomatlar ko'rinishida namoyon bo'ladi. In this case, the balance between the sympathetic and parasympathetic parts of the nervous system is disrupted. Odam bosh og'rig'i, bosh aylanishi, ko'z oldida qora dog'lar, yurak ritmining buzilishi, uyqusizlik, tashvish va kayfiyatning o'zgarishi haqida shikoyat qilishi mumkin. Ushbu tashxis bilan bemorda organik kasalliklar yo'qligi va barcha ko'rinishlar funktsional ekanligiga ishoniladi.*

Kalit so'zlar. *yara kasalligi, vegetative asab tizimi, psixosomatik kasalliklar, vegetative distoniya sindromi.*

Gastric ulcer (GUD) and duodenal ulcer (DU) in many countries is also considered a social problem, affecting up to 10-15% of the adult population during their lifetime [15, 16].

Even taking into account many years of study, the etiology of peptic ulcer of the stomach and duodenum still cannot be definitively clarified. One of the founders of the doctrine of peptic ulcer J. Cruvelier, describing the clinical picture, morphological changes and main complications of the ulcer, wrote in his teachings that the main cause and mechanisms of its development are covered in the darkness of deep uncertainty. We can say that this darkness has not been dispelled to this day [22].

To describe the processes accompanying the occurrence of stomach ulcers, in recent years a large number of different theories have been proposed, based on the recognition of any one pathogenetic link as a decisive factor, however, attempts to reduce the genesis of the disease to the action of any single moment have proven untenable [1, 14].

Currently, the pathology of ulceration is usually considered under the concept of

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

the ratio of aggressive factors and protective factors (Neck scales), under normal conditions, which balance each other. The formation of ulcers occurs in situations where the balance between the above factors is disturbed either due to increased acid-peptic aggression or due to a weakening of the protective barrier [2, 8]. When analyzing the literature of recent years, attention is drawn to a significant number of works highlighting the mechanism of formation of an ulcer using a psychosomatic approach [13, 17].

Without a doubt, we can emphasize the fact that gastric ulcer and especially duodenal ulcer are psychosomatic diseases, since there is scientific evidence that the etiology involves a vegetative factor in the formation of ulcers [3, 9].

It is noted that the highest incidence of peptic ulcer disease occurs in the nature of major social conflicts and upheavals. Recent years have been associated with increasing social tension in society, which in turn leads to an increase in the frequency and duration of psycho-emotional stress. The psychophysiological reactions that arise in such cases under unfavorable conditions (chronicity of stress, genetic predisposition) turn into corresponding psychosomatic diseases, in particular peptic ulcer disease. Apparently, this is the main reason for the increase in the incidence of peptic ulcer disease, as well as changes in its course in recent years [7, 17].

Psychosomatic medicine, which is one of the important branches of modern medicine, studies the interrelationships between the nature of human somatic disorders and his emotional life, the importance of the environment and individual mental factors in the etiology of diseases. At the same time, based on the fact that a person’s living conditions in the past and present, as well as his emotional life, can have a significant impact on the functions of internal organs, but without attaching importance to psychogenic influences as the only and decisive factor in the etiology somatic diseases, psychosomatic medicine supports the concept of polyetiology of human diseases [2, 8].

With the participation of three main structures of the brain, psychosomatic reactions are carried out: 1) the neocortex, which is mainly responsible for the processes of memory, judgment, speech and inhibitory reactions; 2) the hypothalamus - which is the source of emotions, which integrates and coordinates the activity of the autonomic and endocrine systems of the body; 3) the limbic system, which is also called the “visceral brain,” which is involved in ensuring the interconnection and interaction of the two above centers, and is also responsible for a person’s behavioral reactions in a

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

specific situation. The above-mentioned brain structures are very closely related to two endocrine systems: 1) the hypothalamus-pituitary gland - the adrenal cortex, which is responsible for the implementation of the reaction of psycho-emotional stress; 2) hypothalamus-sympatheticus - the medulla of the adrenal glands, which implements the body's protective reaction. One of the important roles of the "visceral brain" is that it is connected with the reticular formation, due to which it perceives impulses coming from various sense organs [19, 20]. Thus, it is advisable to consider psychosomatic relationships taking into account psychoendocrine and psychovegetative mechanisms, since they lead to the development of certain somatic diseases when their "connection" is disrupted [6, 12].

Higher nerve centers "control" the visceral functions of the body with the help of the autonomic and endocrine systems. Taking these data into account, we can say that certain formations of the brain, and not just its cortex, exert psychosomatic effects on internal organs, which lead to the development of psychosomatic disorders.

And peptic ulcer and peptic ulcer can be safely classified as a typical example of a psychosomatic disease, in which psycho-emotional and psychosocial factors play a significant role, contributing to the formation of a peptic ulcer in the stomach or duodenum [3,8].

In addition, mental factors are only cofactors that acquire a significant role only when they are combined with genetic, constitutional, and environmental factors (meteorological, infectious - Helicobacter pylori), immune and local factors, which realize the development of the disease [18].

It should be noted that peptic ulcer disease is not a local lesion strictly localized in individual anatomical structures (stomach, duodenum), but a systemic disease in which the somatic is always mediated by a mental factor [10].

The appearance of psychosomatic diseases depends not only on the level of human intelligence, but also on the characteristics of the emotional state, disturbances of which are manifested by anxiety (personal, situational) and depression, the implementation of which is carried out using psychophysiological mechanisms with the participation of vegetative and somatic reactions [4].

To describe the development of peptic ulcer disease, many theories have been proposed and many factors involved in its manifestation have been indicated.

A large number of theories explaining the occurrence of ulcer take into account

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

the role of two factors: hardwired and aggressive, that is, a change in the resistance of the gastric mucosa and the digestive influence of gastric juice. Today, the main attention is given in the most widespread theory as a violation of the function of the nervous system, the participation of which is emphasized in the occurrence of both of these moments.

G. Selye, who is a famous Canadian researcher, created the theory of the general adaptation syndrome, "a single nonspecific reaction of the body to damage or even to any kind of impact," the significant points of which are: 1) a significant increase in the cortical layer of the adrenal glands; 2) acute involution of the thymic-lymphatic apparatus; 3) hemorrhagic ulcers of the stomach and duodenum. It has been established that during stress reactions, the appearance of acute ulcers in the stomach and duodenum is observed. This was proven by Selye back in 1936 in experiments with long-term immobilization of rats.

It is known that psychosomatic disorders arise as a result of subjectively unresolvable conflicts between a person and his environment, due to unrealized, suppressed negative emotions, constant feelings of anxiety, fear, despair or, quite the opposite, anger with elements of aggressive states [6, 15]. It should be noted that psycho-emotional stress does not automatically entail the occurrence of a somatic disease, but contributes to the transition from a "sleeping", compensated state, latent insufficiency of the gastroduodenal system to peptic ulcer disease. In this process, an important role belongs to genetic factors that determine individual stress sensitivity. Acting as a "trigger", the psycho-emotional factor creates persistent functional, metabolic, and then structural changes (ulcers) in the gastroduodenal area, reducing its tolerance to traumatic influences [4, 8, 13]. An important role in the implementation of the pathogenic influence of environmental factors on the state of internal organs is played by vegetative and neuroendocrine discharges that arise as a component of emotional reactions. The resulting emotional and affective disorders (excitability, suspiciousness, anxiety, depression) can contribute to chronic pain, sleep disturbances and the appearance of autonomic dysregulation with its permanent and paroxysmal manifestations [11].

Apparently, the degree of severity of psycho-vegetative abnormalities not only participates in the development of clinical manifestations of the disease, but also significantly influences the further course of peptic ulcer disease [7,16], as well as the

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

patient's attitude to treatment, accuracy and the duration of compliance with the doctor's recommendations and, thus, may be of decisive importance in the duration of the achieved remission.

A detailed study of the clinical picture of some pathogenetic mechanisms of the occurrence of vegetative-vascular disorders in patients with peptic ulcer disease was carried out by a number of researchers with the aim of developing pathogenetic necessary therapeutic measures [5, 18].

The various autonomic-vascular disorders identified were topographically considered as segmental (peripheral), suprasegmental (cerebral) and generalized. Statistical processing of the obtained patient history data made it possible to establish the presence of a correlative dependence of autonomic-vascular disorders on the duration of the ulcerative process, therefore, to draw a conclusion about the primacy of gastric organopathology.

Autonomic-vascular disorders of the suprasegmental level manifested themselves in the form of the following symptom complexes: visual vegetative-vascular dystonia of the hypo- and hypertonic type, venous dystonia, against the background of which paroxysmal conditions occurred, hypothalamic vegetative-vascular disorders with changes in visceral adaptation and crises of vagoinsular, sympathoadrenal mixed orientation. Patients with vegetative-vascular dystonia often had cerebrovascular, cardiac and neurotic manifestations [19].

A stable type of change is observed mainly in patients with a long course of peptic ulcer disease, and paroxysmal (vagoinsular crises, sympathoadrenal) in patients with severe pain in the epigastric region, with physical or emotional stress, changes in atmospheric pressure [19].

Clinical features consist of a variety of stage-by-stage damage to vegetative-vascular formations of both segmental and suprasegmental levels, manifested by changes in skin color, sweating and dermographism, cardinal disorders, hypothalamic crises of mixed directions, changes in capillary blood flow and tone vessels according to data, indicators of temporal pressure and in the central artery of the retina, central adaptive vegetative-visceral mechanisms.

Increased interest in the study of neurohumoral regulation remains due to the fact that the literature data covering this issue are quite contradictory. Elimination of neurohumoral regulation disorders is a big challenge in clinical practice. In particular,

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

it is unclear whether in peptic ulcers the tone of the parasympathetic part of the autonomic nervous system always predominates [16, 17] or whether the tone of the sympathetic part may also predominate [14].

Thus, if the dominance of the tone of the parasympathetic nervous system is characteristic of a newly diagnosed and benign peptic ulcer, then the prevalence of the sympathetic nervous system is characteristic of a long-term and complicated disease.

There is a correlation between the severity of the disease, activation of the sympathetic nervous system and the presence of anxiety, depression and psychopathic personality traits [3].

Thus, timely diagnosis and correction of psychovegetative disorders in patients with peptic ulcer disease will contribute to a more rapid achievement of full remission and improve the quality of life of patients.

There is no doubt that further study of polysomato-psychovegetative disorders in the occurrence and development of peptic ulcer disease will allow us to develop the correct individualized approach to the prevention and treatment of this disease.

References:

1. Beloborodova E.I., Pisarenko I.V., Dorokhova T.A. The course of duodenal ulcer depending on the type of personality and the effectiveness of differentiated psychotropic therapy // Therapist archive. - 2012.-No. 8.-P.60-64.
2. B.Kadirov, F. Xamrabayeva. Helicobacter pylori and peptic ulcer disease, as well as views on eradication therapy//New day in medicine. – 2022. – V 1, No. 39. – P. 195–200.
3. KB Saidovich. Prevalence and Condition of Treatment of Hypertension Disease by Data of Questionnaire//Amaliy va tibbiyot fanlari ilmiy jurnali. – 2023. – Volume 2, No.5. – P. 378–380.
4. Vein A.M. Ideas of neurosm in gastroenterology // Russian journal of gastroenterol., hepatol., coloproctol.-2007.-T.7, No. 3.-P.76-79.
5. The influence of various types of stress on the functional parameters of energy systems and the activity of phospholipase A2 in the mitochondria of the gastric mucosa / N.Kh.Abdullaev, Sh.Sh.Rakhimova, T.E.Lysenko, I.R.Mavlyanov // New aspects of diagnosis, treatment and prevention of diseases of the digestive system: Rep. scientific, conf. with international participation. - Tashkent, 2006.-P.170-171.

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

6. Volkov V.S., Smirnova L.E. The influence of mental disorders on the course of peptic ulcer // Klin.med.-2006.-No. 6.-P.81.

7. Volkov V.S., Kolesnikova I.Yu. Somato-psychovegetative disorders in peptic ulcers // Clinical medicine - 2007. - No. 10. - P. 30-32.

8. Dynamics of autonomic disorders during the inpatient stage of rehabilitation of patients with peptic ulcer disease. / P.I. Korzhukova, G.A. Elizavetina, S.A. Chorbinskaya // Modern methods of diagnosis and treatment of internal diseases. - M., 2010. - P.107-109.

9. Differentiated approach to the correction of psychosomatic dysadaptation in patients with duodenal ulcers / T.A. Perneva, O.T. Olkhov, etc. // Lek.Sprava. - 2004. - No. 9-12. - P.95-98.

10. Egorova T.I. Sympatho-adrenal and cholinergic systems in peptic ulcer disease: Abstract of thesis.... Candidate of Medical Sciences .- L.-2009.-P.25.

11. Eremina N. Duodenal ulcer: clinical significance of maladaptive disorders in the system of neurohumoral regulation // Clinical Med.-2006.-No. 4.-P.29-31.

12. Kanareikin K.F., Bakhur V.T. Evolution of psychosomatic medicine // Klin. honey. - 2009. - No. 12. - P.16-21.

13. Clinical, endoscopic, psychological and physical characteristics of patients with duodenal ulcer using piracetam and aevit / L, T. Pimenov, V.Yu. Balabanov, L.N. Pushina // Ter.arch.-2007.- No. 2.-P.10-13.

14. Kravtsova T.Yu., Golovanova E.S., Rybolovlev E.V. Changes in psychovegetative status and its correction in patients with peptic ulcer // Klin. Med.-2010.-No. 12.-P.34-36.

15. Mavlyanova N. T., Rizaev Zh. A., Khasanova L. E. Damage to the oral cavity in HIV-infected patients // Problems of biology and medicine. - 2020. - No. 2. T. 118- P. 184-189.

16. Malskaya T.V., Klimenko A.V. Autonomic and vascular disorders in patients with peptic ulcer of the stomach and duodenum // Somatoneurological syndromes.-M., 2006.- P.54-62.

17. Mironychev G.N., Loginov A.F., Kalinin A.V. Psychosomatic aspects of peptic ulcer //Ros. magazine gastroenterol., hepatol., coloproctol.-2006.-No. 3.-P.35-40.

18. Paltsev A.I., Kuznetsova E.A. Features of personal response to disease in

ISSN (E): 2181-4570 ResearchBib Impact Factor: 6,4 / 2023 SJIF(2023)-3,778 Volume-1, Issue-12

patients suffering from gastric and duodenal ulcers // Expert. and clinical gastroenterol. - 2012. - No. 1. - P.153-155.

19. Rizaev Zh., Akhrorova M. Features of damage to the oral cavity during SARS-COV-2 infection //Stomatologiya. - 2021. - No. 2 (83). - P. 59-63.

20. Salnikova G.M. The role of the neuropsychic factor in the etiology of peptic ulcer disease (Review) // Current issues of gastroenterology. - M., 2004. - P. 175-188.

21. The state of the sympathetic-adrenal system in the treatment of duodenal ulcer using reflexology / V.F. Markelova, N.N. Osipova, R.A. Belitskaya, M.N. Mel¬nikova // Ter.arch.-2003.-T.55.-No.9. - pp. 115-117.

Firsova L.D. Features of the mental sphere of patients with duodenal ulcer at different stages of the disease // Ter.arch.- 2013.-No. 2.-P.21-23.

«JOURNAL OF UNIVERSAL SCIENCE RESEARCH» VOLUME-1, ISSUE-12 (31 DECEMBER)

TABLE OF CONTENTS

1	Ingliz va o'zbek tillarida inson aqliy holatini bildiruvchi maqollarning semantik tahlili. Boymurodova Farangiz	6-10
2	Unlocking the Power of Information: How Modern Technologies are Revolutionizing the Way We Access and Utilize Data. Abdullayeva D., Shakarov Bexruz	11-15
3	LINGUISTIC ASPECTS OF THE TRANSLATION OF MEMOIR WORKS Aliqulova Mahfuzaxon Xurram qizi	16-20
4	1950-1990-YILLARDA SURXON VOHASI QISHLOQ XO'JALIGI TARIXI (ANGOR TUMANI MISOLIDA). Amirqulov Muhiddin G'ulomovich	21-26
5	ИЗМЕНЕНИЕ НЕКОТОРЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ МАТЕРИАЛОВ ПРИ ПЕРЕМЕННЫХ НАПРЯЖЕНИЯХ Хасанов Сайдамин Магрупович	27-32
6	LINGUISTIC ANALYSIS OF EUPHEMISM RELATE TO FRIENDSHIP IN ENGLISH AND UZBEK LANGUAGE. Mavlanova Gulnigor Baxriddin kizi, Bobomurodova Maxliyo Shodimurod Qizi	33-37
7	ADABIY TA'LIMDA NASRIY ASARLARNI O'QITISHDA SAVOL VA TOPSHIRIQLARDAN SAMARALI FOYDALANISH. Avezbayeva Jamila Muxtarbayevna	38-43
8	O'ZBEK TILINI MUSTAQIL O'RGANISH UCHUN O'QUV TOPSHIRIQLAR ISHLAB CHIQISHNING LINGVODIDAKTIK AHAMIYATI. Yusupov Azat Ataxanovich	44-48
9	The importance of pragmatics in Linguistics. Seilkhanova Rita Nurniyazovna	49-54
10	ОИЛАВИЙ МУНОСАБАТЛАРДА ЎСМИРЛАР ЭМОЦИОНАЛ ЗЎРИҚИШЛАРНИ БАРТАРАФ ЭТИШНИНГ ПСИХОЛОГИК ХУСУСИЯТЛАРИ. Курбонова Муборак Бойбута кизи	55-57
11	THE PECULIARITIES OF INTERNET-BASED MATERIALS IN TEACHING WRITING. Jumakulova Khalima Alisherovna	58-62
12	BOSHLANG'ICH ONA TILI VA O'QISH SAVODXONLIGI DARSLARINI INGLIZ TILI BILAN INTEGRATSIYALASH YO'LLARI. Qurbonova Madina Safar qizi	63-65
13	QO'SHBURAM PISHITISH MASHINASINING TEXNOLOGIK VA ASSORTIMENT IMKONIYATLARI TADQIQI. Erkinov Zokirjon Erkinboy o'g'li	66-73
14	TIBBIYOT DIAGNOSTIKA VOSITALARIDAN INSON ORGANIZMIGA TA'SIR ETUVCHI IONLOVCHI NURLANISHLAR MANBALARI. Abdumuratova Zarina Shokir qizi, Xayitova Shaxnoza Inatullayevna	74-76
15	SUN'IY INTELLEKTNING TA'LIMDAGI INQILOBI: CHATBOTLARNING TA'LIM OLISHDAGI ROLI. Jakhongir Salokhidinov Alisher o'g'li, Alisher Saloxitdinov Tursunpo'latovich	77-78
16	Система контроля и управления территориально-распределенными технологическими объектами водного хозяйство. Маматкулов Т.Ч, Салохиддинов Ж.А, Саматов Ж.С	79-87

17	UNDERSTANDING PSYCHOLINGUISTICS IN SIMULTANEOUS INTERPRETING: COGNITIVE MECHANISMS AND CHALLENGES. Karina Khusainova	88-91
18	O`rta ta'lim muassalarida matematika fanini amaliy hisoblashlarni o'qitishni avtomatlashtirish (jarayonini mobil ilova c++ coding dasturida) bo'yicha tayyorlangan loyiha asosida. Mengatova Xurshida Toshmuxamatovna, Baymuradova Aziza Otabekovna	92-94
19	Alisher Navoiy g'azallarida bulbul obrazi. Xolboyeva Muslima Usmonjon qizi	95-98
20	NA'MATAKNING BIOIOGIK XUSUSIYATIARI VA TIBBIYOTDAGI AHAMIYATI. XoImirzayev Muhammadjon Ibrohim o'g'li, Umirqulova Feruza Abdusamatovna	99-105
21	Dental antomy and topagraphy.Kabulov Husniddin Gafarovich, Gadayev A.M	106-110
22	YURAK ISHEMIK KASALLIGI VA ARTERIAL GIPERTENZIYASI BOR BEMORLARDA ARTERIAL GIPERTENZIYA DARAJASIGA QARAB PERIFERIK TOMIRLAR O'ZGARISHINI BAHOLASH. Odiljonov H.X., Jabbarov O.O., Tursunova L.D., Alimov D.A	111-116
23	Chet tili darsida madaniyatlararo aloqani o'rnatish. Xodjayev Dilshod Xamidxonovich	117-124
24	ЯНГИЛАНГАН КОНСТИТУЦИЯ – ЖАМИЯТ ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ҲУҚУҚИЙ КАФОЛАТИДИР. Махмудов Розмет Муратович,Қорабоев Абдулазиз Абдурахмонович	125-128
25	Features of the Formation of Guilloche Rosettes. Amer Abu-Jassar, Volodymyr Manakov, Mohammad Al-Abdallat	129-138
26	DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL SELF-EDUCATION COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS WITH MEDICAL EDUCATION. Davronova Aziza Baxodurovna,Avazova Gulzoda Aktamovna, Rakhmonova Khabiba Nurullaevna, Mukhitdinova Sabrina Munisovna	139-144
27	UMUMIY O'RTA TALIM MAKTABLARIDA SMM BO'LIMINI O'QITISH METODIKASI. Temurova Maftuna Tolibjonovna	145-150
28	UMUMIY O`RTA TA`LIM MAKTABLARIDA KOMPYUTER GRAFIKASINI O`QITISH METODIKASI. To`xtayev Sanjar Maxsudovich	151-157
29	HAYVON NOMI BILAN BOG`LIQ HOLDA ISHLATILADIGAN FRAZEOLOGIK BIRLIKLAR. Bobojanov Alisher Abdulla o'g'liGenjebaeva Malika Rashidovna	158-161
30	BOLALARDA OVQATLANISHNING SURUNKALI BUZILISHI OQIBATLARI. Izomov Tohir Islomovich, Xolboev Norbek Aliniyozovich, Ikromova Gulnoza Nozim qizi	162-166
31	УРАН САНОАТИ ТАЪСИРИ ҲУДУДЛАРИДАГИ ТАБИИЙ СУВЛАР РАДИАЦИОН КЎРСАТКИЧЛАРИНИНГ ЯДРО-ФИЗИК ТАДҚИҚ УСУЛЛАРИ А.К..Қутбеддинов	167-174
32	INNOVATIVE APPROACHES TO TEACHING INFORMATION TECHNOLOGY IN EDUCATION Davronova Shahlo Farmonovna	175-185

33	SURXONDARYO XUDUDIDA YASHOVCHI ATOPIK PATOLOGIYALI BOLALARDA SHIFOXONADAN TASHQARI PNEVMONIYANI TASHXISLASH VA KATAMNEZ USULLARINI OPTIMALLASHTIRISH Turdiyev Fayzullo Shaydullayevich	186-190
34	CHALA TUG‘ILGAN BOLALARDA SHIFOXONADAN TASHQARI PNEVMONIYANING KECHISH XUSUSIYATI VA TASHXISLASHNI OPTIMALLASHTIRISH. Abdunazarov Mirjalol Xudoyshukur o‘g‘li	191-199
35	POLIAKRILAMID VA FIBROIN ASOSIDA NANOTOLARNI SHAKLLANTIRISH. Ergasheva Ma’mura Ikrom qizi	200-206
36	SPSS YOKI IJTIMOIY FANLAR UCHUN STATISTIK PAKET BILAN PSIXOLOGIK MA’LUMOTLARNI QAYTA ISHLASH. Tursunbek Sadriddinovich Jalolov	207-215
37	Axbrotning inson ongiga ta’siri (Elektron axborotlarni). Mengatova Xurshida Toshmuxamatovna, Nazarov Sardor Baxtiyor o’g’li	216-220
38	BOLALARDA BRONXITLAR VA BRONXIAL ASTMANING KLINIK KECHISHI, TASHXISLASH VA DAVOLASH. Izomov Tohir Islomovich, Muxamadiyeva Bahora Abduxalimovna	221-225
39	ҲАМШИРАЛИҚ МУЛОҚОТИ. Хақназарова Дилором Тўраевна	226-230
40	THE PURPOSE AND OBJECTIVE OF THE STUDY, ITS LOGIC. Gadaeva Munira Mukhammedovna	231-238
41	Artezian tik quduqlarida nasoslarini boshqarish va avtomatlashtirishni PLC dasturiy ta’minot tizimini ishlab chiqish. Boboyorov Azizjon Eshmuminovich, To‘xtayev Habibjon Nabijon o‘g‘li, Olimov Doniyor Himmat o’g’li	239-245
42	Jadidchi Elbekning bolalar adabiyotini o‘qitish metodikasini takomillashtirishdagi hissasi Saparova Shahlo Ramazonovna	246-256
43	A COMPONENT OF PROFESSIONAL COMMUNICATIVE COMPETENCE IN ENGLISH IS PROFESSIONAL ENGINEERING KNOWLEDGE Karshieva B.F	257-261
44	Muhandislik ish o'rinlarida axborot texnologiyalarini o'rni Mengatova Xurshida Toshmuxamatovna, Aliboyev Najmiddin Ne’matulloyevich	262-267
45	O’ZBEKISTON RESPUBLIKASIDA DAVLAT XARIDLARINI TASHKIL ETISHNING AHAMIYATI VA IQTISODIYOTNING RIVOJLANISHIGA UNING TA’SIRI O’roqov Uchqun, Sa’dullayeva Gulnoza	268-275
46	БИР СОАТЛИК ДАРС – ЙИРИК БИР АСАРДИР Ҳ.А.Равшанов	276-282
47	O`TKIR KORONAR SINDROM O`TKAZGAN BEMORLARDA UZOQ MUDDATLI ASORATLAR XAVFINI ANIQLASH Qodirova G.R, Tursunova L.D, Jabbarov O.O, Maksudova M.X.	283-286
48	AORTOKORONAR SHUNTLASH O`TKAZGAN BEMORLARDA INTERVENTSION AMALIYOT O‘TKAZISH To‘ychiyev Sh.M, Tursunova L.D, Jabbarov O.O, Saydaliyev R.S	287-292
49	BO`LMACHALAR FIBRILYATSIYASI BO`LGAN INTERVENTSION AMALIYOT O`TKAZILGAN BEMORLARDA ANTITROMBOTIK TERAPIYA G‘aniyev B.B., Jabbarov O.O, Tursunova L.D	293-298
50	BUXORO FOLKLOR QOSHIQLARINING USLUBLARI VA TARIXI Umurova Ma'rifat Yoshiyevna	299-302

51	Педагогические основы формирования духовно-нравственных качеств учащихся средствами народных песен. Раджабов Тухтасин Ибодович	303-311
52	O‘ZBEK MILLIY QO‘SHIQCHILIGINING QADR TOPISH XUSUSIYATLARI Bexruz Hamidovich Boltayev	312-318
53	HALQ OG‘ZAKI IJODI NAMUNALARI ASOSIDA TARBIYALASH METODI Teshayev Javohir Nurali O'g'li	319-323
54	Xalq qo‘shiqlari vositasida o‘quvchilarning ma‘naviy-axloqiy fazilatlarini shakllantirishning pedagogik asoslari To‘xtasin Rajabov Ibodovich	324-332
55	Musiqa darlarida o’quvchilarning vatanparvalik ruhida tarbiyalashning pedagogik shart sharoitlari. Karimov Mansur Muxamadovich	333-340
56	КОМПОЗИТОР С.ЮДАКОВНИНГ “МАЙСАРАНИНГ ИШИ” ОПЕРАСИНИ МУСИҚИЙ ДРАМАТУРГИЯСИ. Саидов Жасур Шавкатович	341-347
57	DEVELOPMENT OF ELEMENTS OF AESTHETICS IN MODERN UZBEK TV SERIES (On the example of the work of director Bakhtiyor Safarov). Ganieva Eleonora Rinatovna	348-356
58	G’ijduvon tumani Muazzam aya fermer xo’jaligida muttasil mo’l va sifatli hosil olish omillari.Yunusov Rustam., Hamroyev Diyorjon Xonnazar o’gli, Hamitova Dildora Mirzo qizi	357-361
59	Pakana nok daraxtlarining fitometrik ko’rsatkichlari,hosildorligining ko’payishiga vegetativ payvantag,hamda intensiv navlarning ta’siri. Yunusov Rustam., Hamitova Dildora Mirzo qizi, Istamova Dilnoza Zaynitdinovna.	362-366
60	Intensiv olma bog’larida kesish usullari va darajalarini o’sish,rivojlanish va hosildorlikka ta’siri. Yunusov Rustam, Hamitova Dildora Mirzo qizi, Istamova Dilnoza Zaynitdinovna.	367-372
61	SPKYA KASALLIGI SABABI, DAVOLASH USULLARI Xursandova Feruza Sattorovna	373-375
62	POLYCYSTIC OVARIAN SYNDROME AND MENOPAUSE Nomurodova Shahnoza Gaffarovna, Hamidova Manzura Sattarovna, Imamov Elmurod Norkuchkarovich	376-380
63	BOLALARDA SDVG SABABLARI, KLINIKASI Hasanov Dilmurod Abduvahob o‘g‘li	381-384
64	TOPINAMBUR O’SIMLIGINING BIOLOGIYASI.BOLTAEV XUSHMUROD JUMABOY O‘G‘LI, MAMARAJABOV SAMANDARBEK FAXRIDDINOVICH	385-391
65	TALABA YOSHLARNING PSIXOLOGIK O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI. Toshpo'latova Mavjuda Mamatqulovna, Sattorova Muxlisa Akramovna	392-395
66	PSIXOLOGIYA METODLARINING QO`LLANILISH TARTIBLARI. Sayfullayeva Sojida Saidjanovna, Raximova Indira Igorevna	396-401
67	Stress va undan oson halos bo`lish usullari Nazarova Dilnora Ravshanbek qizi, Rahimova Indira Igorevna	402-406
68	BOLALARDA BEZOAR KASALLIGI. Norqobilov Ilhom Qulsoat o‘g‘li	407-411
69	BOSHLANG’ICH SINF O’QUVCHILARIDA TA’LIM SAMARADORLIGINI OSHIRISHDA XALQARO TAJRIBALARDAN FOYDALANISH VA FANLARNI O'ZLASHTIRISHINI YANADA YAXSHILASH Xolbekova Dilbar Turayevna	412-422
70	METHODOLOGY FOR APPLYING INTERACTIVE LEARNING IN THE EDUCATIONAL SPACE OF SCHOOL, PROBLEMS AND PROSPECTS,	423-426

	Choriyeva Mohichehra O'ktamovna, Shoberdiyeva Ruhshona Choriyevna, Pardayeva Maftuna Zavqiddin qizi	
71	ПРИМЕНЕНИЕ АРТИКУЛЯТОРОВ В ОРТОПЕДИЧЕСКОЙ СТОМАТОЛОГИИ. Омонов Нодирбек Холлиевич	427-431
72	TIZZA BO'G'IMI SINOVITLARINI DAVOLASH TAMOYILLARI Qodirov Fazliddin Karim o'g'li	432-435
73	Bulutli texnologiyalarini tizimda qollanish usullari. Mengatova Xurshida Toshmuxamatovna, Jakhongir Salokhidinov Alisher o'g'li	436-438
74	Mintaqa iqtisodiyotini barqaror rivojlantirishda klasterlash mexanizmining ahamiyati. Beknazarova Manzura Baxtiyorovna	439-443
75	"KICHIK BIZNES VA XUSUSIY TADBIRKORLIK FAOLIYATINI RIVOJLANTIRISH BO'YICHA ILG'OR XORIJIY TAJRIBALARDAN FOYDALANISH VA ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR BILAN TA'MINLASHNING TUTGAN O'RNI" Quldasheva Maftuna Musurmon qizi	444-447
76	O'quvchilarda skripka cholg'usida ijrochilik texnikasini rivojlantirish bo'yicha amaliy tavsiyalar. Karimova Lolaxon Askarjon kizi	448-453
77	Bank kartalaridan foydalanish bilan bog'liq firibgarlik jinoyatlarining kriminalistik tavsifi. Amirxon Nosirov Bahodir o'g'li	454-469
78	SON SUYAGINING BO'YIN SOHASIDAN SINISHI VA OPERATSIYADAN KEYIN PARVARISHI. Ishpulatov Sardor Normurodovich	470-474
79	COVID-19 ASORATI CHANOQ-SON BO'G'IMIGA TA'SIRI, KOKSA ARTROZ, ASEPTICHESKIY NEKROZ. Abduraimov Musurmonbek Mustafoyevich	475-479
80	МОРФОФУНКЦИОНАЛЬНЫЕ ХАРАКТЕРИСТИКИ СТРОЕНИЯ ПОДЖЕЛУДОЧНОЙ ЖЕЛЕЗЫ И КЛЕТОЧНЫХ СТРУКТУР ЕЕ АЦИНУСОВ ПРИ ЭКСПЕРИМЕНТАЛЬНОМ ПНЕВМОСКЛЕРОЗЕ ЛЕГКИХ, ИНДУЦИРОВАННОМ БЛЕОМИЦИНОМ. Суванов Абдулла Норкулович	480-484
81	BRONXIAL ASTMA. Rasulova Rayxon Pardayevna, Ochildiyev Jahongir Rustam o'g'li	485-493
82	O'ZBEKISTON HUDUDIDAGI XONADONLARDA QUYOSH SUV ISITGICH TIZIMINI QO'LLASH. Axmedov Saidolim Umirovich, Alimov Abdulaziz Abutolib o'g'li	494-500
83	PHARMACOLOGICAL EFFICACY OF A NEW ANTI-DIABETIC DRUG. Inoyatova Feruza Xidoyatovna, Iriskulov Bakhtiyar Uktamovich, Achilov Dilshod Dilmurodovich, Shatursunova Madina Abdujamilovna	501-515
84	Criminal aspects of battling corruption in state authorities Tulanov Javokhir Maqsudali ogli	516-522
85	ASSOSIRLANGAN SEREBROVASKULYAR YETISHMOVCHILIK FONIDA KOGNITIV BUZILISHLARNI OLDINI OLISH Rasulova Rayxon Pardayevna, Monnonov Muxtor Zamonovich, Sheraliyeva Shaxodat Xamrayevna	523-529
86	KONSERT TARIXI VA BADIIY JAMOALAR FAOLIYATI Asal Xayriddinova Farhod qizi	530-546
87	KONSERT TARIXI VA BADIIY JAMOALAR FAOLIYATI Asal Xayriddinova Farhod qizi	530-546

88	Imom Buxoriyning ilm olishga oid hadislari haqida X.U.Samatov, Davranov Mirziyod Jalolliddin O'g'li, Abdurashidova Mohinur O'tkir qizi	553-560
89	Qasddan badanga og`ir shikast yetkazish jinoyatini jinoiy-huquqiy jihatlari va kvalifikatsiya qilish masalalari Abduqodirov Shohruxbek Oybek o'g'li	553-560
90	Yo'l transport tergov qilishning nazariy masalalari Kabulov Kozimjon Turg`un o`g`li	561-569
91	BOLALARDA PNEVMONIYA KASALLIGI Toshbo'riyev G'ayrat Shuhratovich	570-575
92	LINGUISTIC-COMMUNICATIVE TEACHING OF ENGLISH LANGUAGE TO ARCHITECTURE STUDENTS Bobokulova Dilnoza	576-579
93	IDENTIFICATION OF PHRASEOLOGICAL UNITS IN DISCOURSE Alikulova Yulduz Shuhkrat qizi	580-587
94	JINOYAT HUQUQIDA JAZONI OG'IRLASHTIRUVCHI HOLATLARNI QO'LLASH MASALALARI Yusupov Shohzodbek Shonazar o'g'li	588-593
95	OZODLIKNI CHEKLASH JAZOSI ASOSIY TAQIQLARINING AYRIM JIHATLARI Muxtarov Nodirbek Sherali o'g'li	594-598
96	O'zbekiston eksporti diversifikatsiyasining yo'nalishlari Eshqulova Nasiba Normo'minovna	599-610
97	PEDIATRIYADA HAMSHIRALIK ISHI JARAYONINING O'ZIGA XOS XUSUSIYATLARI VA BU SOHADA SIMULYATSION TEXNOLOGIYALARDAN FOYDALANISH Akramxujaeva Aziza Baxodir qizi	611-615
98	MAKTABGACHA YOSHDAGI BOLALAR MULOQOT MADANIYATINI RIVOJLANTIRISHNING IJTIMOIY PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI. Pardayeva Ra'no Eshboyevna.	616-620
99	TABIAT BILAN TANISHTIRISH ORQALI BOLALAR NUTQINI O'STIRISH. Yuldoshova Mehriniso Ochildiyevna, Chuponqulova Sitora Bozorovna	621-624
100	BIOLOGIYADA ISHLATILADIGAN AMALIY INNOVATSION DASTURLAR HAQIDA ASOSIY TUSHUNCHALAR VA ULARNING IMKONIYATLARI Raxmonova Dilovar Ostanaqulovna	625-628
101	ENDOMETRIOZ Normurodova Shaxnoza G'afforovna, Abdivoxidova Nargiza Kamilovna, Baxorova Bibisora Samadovna	629-638
102	ПОЛИКИСТОЗ ЯИЧНИКОВ И ИХ ДИАГНОСТИКА Абдивохидова Наргиза Комиловна, Нормуродова Шахноза Гафоровна, Бахорова Бибисора Самадовна	639-644
103	Lighting Control Module Development Yurii Vizir, Olena Chala, Svitlana Maksymova, Ahmad Alkhalaileh	645-657
104	ЭКЗОСКЕЛЕТЫ В НЕВРОЛОГИИ: ИННОВАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ И ПЕРСПЕКТИВЫ НЕЙРОРЕАБИЛИТАЦИИ Мирзаева Сарвиноз Содиковна, Хусанов Темурбек Бобуржонович	658-672
105	ТЕХНОЛОГИЯ КРИТИЧЕСКОГО МЫШЛЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА Д.П. Рахматова	673-676
106	MINIMALLY INVASIVE SURGICAL METHOD FOR FRACTURES OF THE PROXIMAL HUMERUS A.P.ALIMOV, S.Y.YUSUPOV, S.K.HAKIMOV	677-691
107	«ПАТОМОРФОЛОГИЧЕСКИЕ ИЗМЕНЕНИЯ СЕЛЕЗЕНКИ ПРИ ОСТРОМ ОТРАВЛЕНИИ ГЕРБИЦИДАМИ» Каххаров Наврузбек Зиёкулович, Нуритов Нурпулло Ражапович	692-705

108	TEACHING ENGLISH THROUGH LITERARY DEVICES Meylikova Farangis Asqar qizi	706-712
109	THE ROLE OF AI IN TECHING: ADVANTAGES, DISADVANTAGES, AND FUTURE IMPLICATIONS Shakhnoza Mamatova Hoshim qizi	713-719
110	ТЕРАПЕВТИЧЕСКАЯ ТАКТИКА ПРИ АНОМАЛЬНЫХ МАТОЧНЫХ КРОВОТЕЧЕНИЯХ, НЕ СВЯЗАННЫХ СО СТРУКТУРНЫМИ АНОМАЛИЯМИ МАТКИ Бахорова Бибисора Самадовна, Абдивохидова Наргиза Комиловна, Нормуродова Шахноза Гафоровна	720-728
111	MAMLAKATIMIZ SANOAT DEVERSIFIKATSIYASI AHAMIYATI Farmonova Maftuna Norpulat Qizi	729-737
112	СУРХОНДАРЁ ВИЛОЯТИ БЎЙИЧА ТЕЗ ТИББИЙ ЁРДАМ КЎРСАТИШ ХИЗМАТИ ҲОЛАТИ, Эрданаев Рўзибой	738-761
113	OLIY TA'LIM MUASSASASI TALABARI ORASIDA SOG'LOM TURMUSH TARZIGA BO'LGAN EHTIYOJNI RIVOJLANTIRISH Mardonova Saodat Muzaffarovna	762-766
114	AHOLIGA SOG'LOM TURMUSH TARZINI TARG'IB QILISH. Niyazova Sabina Erkinovna	767-770
115	PROFESSIONAL TA'LIM TIZIMIDA DUAL TA'LIMNI TASHKIL ETISHNING METODIK ASOSLARINI TAKOMILLASHTIRISH Niyazov Akmal Erkinovich	771-775
116	HARBIY TA'LIM MUASSALARIDA PEDAGOGIKA Niyazov Erkin Shamsiyevich	776-779
117	К ФАРМАКОЛОГИЧЕСКИМ СВОЙСТВАМ НЕКОТОРЫХ ПРОИЗВОДНЫХ ДИФЕНИЛ-СИЛАНА. Ш.М.Махсумов, О.А.Зайцева, Н.А.Адилова , Ш.Б.Каххарова.	780-789
118	BUG' QOZON TURBINASINING ISITISH TIZIMINI AVTOMATLASHTIRISH Mamatqulov T.CH, Salohiddinov J.A, Karabayev I.T, Samatov J.S	790-801
119	BOSHLANG'ICH SINF O'QISH DARSIDA INTERFAOL USULLARDAN FOYDALANISHNING TA'LIMIY AHAMIYATI Oltiyeva Surayyo	802-809
120	Autonomic dystonia syndrome as one of the etiofactors in the development of peptic ulcer Kadirov Bekhruzbek Saidovich	810-818
		819-285